

718 Gm.

[Corpus]

4° Jus 718 (3)

P. 53

G
P. IV
N. 23

416 010 623 500 17

Bibl. Acad. Ingolp.

DIGESTORVM SEV
PANDECTARV̄
PARS SEX
TA ET SE
PTIMA

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS SEPTIMVS.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS. Tit. I.

I. VLPIANVS.

Bonorum possessione admissa, commoda & incommoda hæreditaria, itemq; dominium rerum, quæ in his bonis sunt, tribuitur. nam hæc omnia bonis sunt coniuncta.

II. IDEM.

In omnibus enim uice hæredum bonorum possessores habentur.

III. IDEM.

Bona autem hic (ut plerunq; solemus dicere) ita accipienda sunt, vniuersitatis cuiusq; successionem, qua succeditur in ius demortui, suscipiturq; eius rei commodum & incommodum. nam siue soluendo sunt bona, siue non sunt: siue damnum habent, siue lucrum: siue in corporibus sunt, siue in actionibus: hoc in loco proprie bona appellabuntur. Hæreditatis autem bonorum uic possessio (ut Labeo scribit) non uti rerum possessio accipienda est. est enim iuris magis, q; corporis possessio. deniq; & si nihil corporale sit in hæreditate: attamen recte eius bonorum possessionem agnitam Labeo ait. Bonorum igitur possessionem ita recte definiemus, ius persequendi retinendiq; patrimonij, siue rei, quæ cuiusq; cum moritur, fuit. Inuito autem nemini bonorum possessio acquiritur. A' municipibus, & societatibus, & decurijs, & corporibus bonorum possessio agnosci potest. proinde siue actor eorum nomine admittat, siue quis alius: recte competet bonorum possessio. sed & si nemo petat uel agnouerit bonorum possessionem nomine municipij: habebit municipium bonorum possessionem prætoris edicto. Dari autem bonorum possessio potest tam patrisfamilias, quam filijfamilias: si modo ius testandi habuit de peculio castrensi, uel quasi castrensi. sed & eius, qui apud hostes decessit, bonorum possessionem admitti posse (quamuis in seruitute decedat) nulla dubitatio est. Acquirere quis bonorum possessionem potest, uel per semetipsum, uel per aliū. quod si me nō mādante bonorū possessio mihi petita sit: tunc competet, cum ratum habuero id, quod actum est. deniq; si ante decessero, q; ratum habeam: nulla dubitatio est, quin

a non

non competat mihi bonorū possessio: quia neq; ego ratum habui, neq; hæres meus ratū habere potest, cum ad eum non transeat ius bonorum possessionis. Si causa cognita bonorum possessio detur: non alibi dabitur, quā pro tribunali: quia neq; decretum de plano interponi, neq; causa cognita bonorum possessio alibi, quā pro tribunali, dari potest. In bonorum possessione sciendum est ius esse adcre-
scendi. proinde si plures sint, quibus bonorū possessio competat, quo-
rum unus admiserit bonorum possessionem, cæteri non admiserunt:

III. CAIVS.

Veluti quod spreuerunt ius suū, aut tempore bonorū possessionis finito exclusi sunt, aut ante mortui sunt, q̄ petierint bonorum possessionē: V. VLP IANVS.

EI, qui admisit, adcre-
scunt etiam hæ portiones, quæ cæteris com-
peterent, si petissent bonorum possessionem.

VI. PAVLVS.

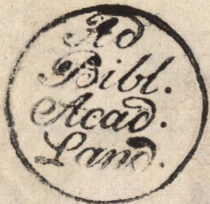
Sed cum patrono quidem contra tabulas certæ partis bonorum possessionem prætor polliceatur, scripto aut hæredi secundum tabulas alterius partis: conuenit, non esse ius adcre-
scendi. igitur non pe-
tente scripto secundum tabulas: alterius quoq; partis & nominatim pa-
trono possessionem pollicetur: cum cæteri, quibus adcre-
scendi ius est, semel debeant agnoscere bonorū possessionem. Bonorū possessio-
nis beneficiū multiplex est. nam quædam bonorū possessiones compe-
tūt contra uoluntatem, quædam secundum uoluntatem defunctorū:
nec non ab intestato habentibus ius legitimum, uel non habentibus
propter capitis deminutionem. quamuis enim iure ciuili deficient libe-
ri, qui propter capitis deminutionē desierint sui esse hæredes: propter
æquitatem tamen rescindit eorum capitis deminutionē prætor. Le-
gum quoq; tuendarum causa dat bonorū possessionem. Notis scri-
ptæ tabulæ non continentur edicto: quia notas literas non esse, Pedius
libro uicesimo quinto ad edictum scripsit.

VII. VLP IANVS.

Seruus ad bonorū possessionē recte admitti potest: si prætor de con-
ditione eius certus sit. nam & absenti, & non petenti, dari bonorum
possessio potest: si hoc ipsum prætor non ignoret. ergo & fœmina po-
terit alij bonorum possessionem petere. Impubes nec bonorum
possessionem admittere, nec iudicium sine tutoris autoritate accipe-
re potest: quia tutor pupillo, & pater infanti filio bonorum possessio-
nem petere possunt. Dies, quibus tutor aut pater scit, cedere placet.

VIII. PAVLVS.

Tutor aut bonorum possessionem pupillo competentem repudia-
re non

re non potest: quia tutori petere permissum est, non etiam repudiare.

IX. POMPONIUS.

Si plures gradus sint possessionis admittendæ: quâmdiu incertū est, petierit, nec ne: posteriori diem non procedere constat.

X. PAULUS.

In bonorum possessionibus iuris ignorantia non prodest, quo minus dies cedat. & ideo hæredi instituto & ante apertas tabulas dies cedit. satis est enim scire mortuum esse, scq; proximum cognatum fuisse, copiamq; eorum, quos consuleret, habuisse. scientiam enim non hâc accipim9, quæ iuris prudentibus sit: sed eâ, quam quis aut per se habeat, aut consulendo prudentiores adsequi possit.

XI. CAIVS.

Si pupillo tutor bonorū possessionem petierit, & plus incommodi, q̃ cōmodi hæc bonorum possessio habeat: tutor tutelæ iudicio tenetur.

XII. VLPIANVS.

Non est ambigendum, quin plerunq; & contra fiscum, & contra rempublicam admitti debeant quidam. ut puta uenter. item furiosus. item is, qui captiui bonorum possessionem petit. Vbiunq; lex, uel senatusconsultum, uel constitutio capere hæreditatem prohibet, & bonorum possessio cessat.

XIII. AFRICANVS.

Edicto prætoris bonorum possessio his denegatur, qui rei capitalis damnati sunt, nec in integrum restituti sunt. Rei autem capitalis damnatus intelligitur is, cui pœna mors, aut aquæ & ignis interdictio sit. cum autem in relegatione quis erit: ad bonorum possessionem admittitur.

XIII. PAPINIANVS.

Cum quidam propinquus falsum testamentum accusaret, ac post longum temporis spacium probasset: licet dies ei petendæ bonorum possessionis, quam forte certus accusationis petere debuit, cessisse uideatur: attamē quia hoc proposito accusationem instituit, ut ius suum sibi seruet: agnouisse successionem non immerito uidebitur.

XV. PAULUS.

Paulus respondit. solam petitionem matris non adquisisse filiæ impuberi bonorum possessionem: nisi & is, qui eam dedit, euidenter uoluerit eam impuberi dari.

XVI. IDEM.

Quoties is, cui bonorum possessio ab altero postulata est, furere coeperit: magis probatur, ratum eum uideri habuisse. rati enim habitio ad confirmationem prioris postulationis pertinet.

SI TABVLAE TESTAMENTI EXSTABUNT. Tit. II.

I. PAVLVS.

Hæredi, cuius nomen inconsultò ita deletum est, ut penitus legi non possit: dari bonorum possessio minime potest: quia ex coniectura non pprie scriptus uidetur: quam uis, si post prolatas tabulas deletum sit testamentum, bonorum possessio competat. nam & si mortis tempore tabulae fuerint: licet postea interierint, competet bonorū possessio: quia uerum fuit tabulas exstare.

DE BONORVM POSSESSIONE FVRIOSO, infanti, muto, surdo, cæco competenti. Tit. III.

I. PAPINIANVS.

Furioso Titius substitutus est. bonorum possessionis tempus, quàm diu furiosus in eadem conditione est, neq; instituto, neq; substituto cedit. nec si curator furiosi nomine accipere possessionem potest: idcirco spacium temporis, quod scientibus præfinitum est, uidebitur cedere. nam & pater infanti filio possessionem accipit: quo tamen cessante, infans non excluditur. quid ergo, si curator accipere nolit? non ne iustius atq; utilius erit, ad eundem modum proximo cuiq; bonorum possessionem dari, ne bona iaceant? quo admissio, substitutus cautionem præstare cogitur omnibus his, quibus bona restitui debent: si forte institutus in eodem furore decesserit, aut compos mentis effectus ante mortem obierit, quàm hæreditatem agnosceret. nam & fieri potest, ut uiuo furioso substitutus decedat: nec tamen furiosus obstet cæteris, si prius & ipse decesserit, quàm hæreditatem adquireret.

II. VLPIANVS.

Mvtus, surdus, cæcus bonorum possessionē admittere possunt: si, quod agatur, intelligant.

DE BONORVM POSSESSIONE CONTRA TABULAS. Tit. IIIL.

Vlpia.

I. VLP IANVS.

Non contra tabulas bonorum possessione liberos accipere debemus, siue naturales, siue adoptiuos: si neq; instituti, neq; exheredati sunt. Vocantur autem ad contra tabulas bonorum possessionem liberi eo iure, eoq; ordine, quo uocantur ad successionē ex iure ciuili. Hæc autem clausula etiā ad postumos uidetur pertinere. sed & si ab hostibus postliminio redierint filij, Pomponius putat, ad contra tabulas bonorū possessionem eos admitti. Si ex tribus filiis unus ab hostibus captus sit: duobus, qui sunt in ciuitate, beffis bonorū possessio competit. Idem est in postumo. nam quāmdiu postumus speratur: in ea causa est, ut partem faciat. Et sui iuris factos liberos in bonorū possessionem prætor inducit. siue igitur emancipati sunt, siue aliās exierunt de patris potestate: admittuntur ad bonorum possessionem. sed ad adoptiui patris non possunt. ut em̄ quis admitti possit, ex liberis eum esse oportet. Qui habebat filiū, habebat & nepotem ex eo: filiū emancipauit, & adoptauit in locum nepotis, deinde emancipauit. quæritur, an nepoti obsteret & mihi magis uidetur, hunc nepotem non excludi: siue pater eius in adoptione mansisset quasi nepos, siue emancipatus esset. puto enim & emancipato patre nepotē quoq; cum patre suo ex edicto admitti. Quidam filium habuit, & ex eo nepotē. filius emancipatus, uel in potestate manens, deportatus est. quæritur, an nepoti noceat: & uerius est, in utroq; casu nepotem admittendum. deportatos enim mortuorū loco habendos. Et si pater & filius deportati sunt, & ambo restituti: dicemus ad bonorum possessionem admitti filium. sed & si filius in metallum damnatus, uel alia pœna, quæ seruū efficit, & restitutus sit: nihilominus admitteretur.

II. HERMOGENIANVS.

Idemq; est, & si pater pœnæ seruus efficiatur, & postea restituatur.

III. VLP IANVS.

Non tantum autem ipsi emancipati admittuntur ad bonorum possessionem, uerum etiam hi quoq; qui ex his nati sunt. Si duos habens nepotes, alterum emancipatum loco filij adoptauerit: uidendum, an solus ille quasi filius admittatur. quod ita scilicet procedit, si quasi patrem eius nepotis, quem retinuerat, sic adoptauerit. melius est autem dicere, posse eum solum ad possessionem bonorum peruenire. Sed si sit hic nepos emancipatus: uerum est dicere, non admitti eum quasi filium. hic enim quasi filius non est ex liberis: cum iura adoptionis emancipatione finita sint. Si filium habens, & ex eo nepotem, in locum filij nepotem adoptauero: ambo admit-

tentur. planè si fuerit emancipatus nepos, non admittentur: quia pater eum præcedit. Si quis post emancipationem quæsitum sibi filium, patri suo in adoptionem dederit in locum filij: æquissimum est ei præstari, quod cuius adrogato filio. idcircoq; patri suo adiungendus est. sed & si emancipatus hic nepos post adoptionem proponatur: æquissimum erit eum abstinere. recipit enim locum suum, nec debet patri suo iungi. Si emancipatus filius, uxore non ex uoluntate patris ducta, filium fuerit sortitus, deinde nepos patre iam mortuo ad bonorum possessionem aui uelit uenire: admittendus est ad eam. non enim per rescissionem is, qui filius iustus est, efficietur non filius: cum rescissio quo magis, non quo minus adhibeatur. nam & si tam ignominiosam duxerit uxorem filius, ut dedecori sit tam ipsi, quam patri, mulierem talem habere: dicemus & ex ea natum ad bonorum possessionem aui admitti: cum possit auus iure suo uti, eumq; exhæredare. nec enim minus in hoc nepote is, qui de inofficioso cogniturus est, merita nepotis, quam patris eius delicta perpendet. Si emancipatus filius præteritus ante peritam bonorum possessionem adrogandum se dederit: amittit contra tabulas bonorum possessionem. Si quis filio suo emancipato nepotè, què ex eo retinuerat, dederit in adoptionem: nepos iste ad contra tabulas bonorum possessionem aui sui admittitur, patre eius ante defuncto: quia in eius est familia, qui & ipse admitti potuit ad bonorum possessionem contra tabulas. Idemq; est, & si emancipatus filium, quem post emancipationem quæsierat, patri suo in adoptionem dederit, & decesserit. nam & hic nepos iste ad bonorum possessionem patris sui admitti debet, quasi non sit in aliena familia. Si pater alicuius peruenerit in adoptiuam familiam, filius non: an patris sui in adoptiuam familiam mortui bonorum possessionem accipere possit? & arbitror humaniorem esse hanc sententiam, ut filius hic (quamuis non sit in eadem familia, qua pater) ad bonorum possessionem tamen eius admittatur. Liberi, qui institui hæredes iure nõ possunt, nec cõtra tabulas bonorum possessionem petere possunt. hæc autem uerba, INSTITUTI NON POSSUNT, ad mortis tempus referuntur. Si quis ex liberis hæres scriptus sit, ad contra tabulas bonorum possessionem uocari nõ debet. cum enim possit secundum tabulas habere possessionem: quod bonum est ei contra tabulas dari? Planè si alius committat edictum: & ipse ad contra tabulas bonorum possessionem admittetur. Sed si sub conditione scriptus sit: bonorum possessionem contra tabulas accipere non potest. & ita Iulianus quoq; libro uicesimo tertio digestorũ scripsit, quid ergo si defecerit conditio: uerũ est eum contra tabulas accipere bonorum possessionem. Si sub ea conditione filius emancipatus

patius hæres sit institutus, quæ in ipsius potestate non est: quia scriptus hæres est, bonorum possessionem secundum tabulas accipere potest & debet, nec contra tabulas potest. & si forte defecerit conditio: tuendus erit à prætore in tantum, quantum fieret, si contra tabulas bonorū possessionem accepisset. Sed & si nepos sub huiusmodi conditione scriptus sit hæres: idem erit dicendū. Si quis ex liberis non sit scriptus hæres, sed seruus eius scriptus sit, eumq; iusserit adire hæreditatem: de negari debet ei bonorum possessio contra tabulas. idemq; est, & si legatum relictum sibi, uel seruo suo elegerit. nam & hic dicimus bonorum possessionem contra tabulas debere denegari.

IIII PAVLVS.

Illud notandum est, quod bonorum possessio contra tabulas, quæ liberis promittitur, locum habet: siue quis hæres extiterit, siue nō. & hoc est, quod dicimus, contra ipsum testamentum liberis competere bonorum possessionem, quod in patrono contra est. Si quis filium, quem in potestate habuit, instituerit hæredē, uel exhæredauerit, & ex eo nepotem omiserit: bonorum possessioni locus nō est: quia nō erat nepos suus hæres futurus. eadem sunt & in sequētibus gradibus.

Ad testamenta scæminarum edictum contra tabulas bonorum possessionis non pertinet: quia suos hæredes non habent. Si quis eum, qui in utero est, prætermiserit: etiam nondum nato eo alius, qui hæres institutus est, bonorū possessionem contra tabulas admittere potest: quia, iniquum est, neq; quasi scriptum posse petere bonorum possessionem, quādiu contra tabulas peti potest: nec contra tabulas, quādiu non nascitur præteritus, ut & si ante moriatur, bonorum possessionis beneficium ad hæredem transmittat. quod maxime necessarium est in filio emancipato scripto hærede: quia nec hæreditatem interim adire potest.

V. IVLIANVS.

Sed & si decesserit ante, quā peteret bonorum possessionē: non est iniquū, prætorem decernere, hæredibus eorum saluum fore cōmodum bonorum possessionis secundum tabulas, uel contra tabulas.

VI. PAVLVS.

Si emancipatus filius nepotem procreauerit, & ita decesserit, deinde auus eius: nepos ad aui possessionem bonorum uenire potest. Quod si filium & nepotem emancipauerit: uiuente quidem filio, nepos non ueniet: post mortem autem eius ad bonorum possessionem aui ueniet. nepote quoq; solo emancipato, & auo mortuo, deinde patre eius: nepos præteritus accipiet patris bonorum possessionem: quia suus hæres patri futurus esset, & si de potestate aui nō exisset. Filio
eman

emancipato si nepos retentus sit, & utriq; præteriti: utriq; accipient bonorum possessionem. Si filius emancipatus in adoptiua familia nepotem sustulerit: ne nepos quidem ad bonorū possessionem aui naturalis ueniet. sed & si emancipatus filius procreatis nepotibus in adoptionem se dederit, ut eū filij sequantur: idem erit. Planè si is, qui apud adoptiuum auum procreatus est, emancipatus sit: ueniet ad bonorum possessionem aui naturalis. adoptio enim tamdiu nocet, quāmdiu quis in aliena familia est. cæterum emancipatus ad bonorū possessionem parentum naturalium uenit: sed emancipatus uiuis eis, non etiam post mortem. hoc enim uerius est, post mortem eorū emancipatū non admitteri.

VII. CAIVS.

SI retentus fuerit in potestate nepos, filio emancipato: admittitur nepos uiuo auo ad patris bonorum possessionem.

VIII. VLPPIANVS.

Non putauit prætor exheredatione notatos & remotos, ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos: sicut nec iure ciuili testamenta parentum turbant. sanè si uelint inofficiosi querelā instituere: in ipsorum est arbitrio. Aliqua tabularum parte exheredem scribi non sufficit: sed eo gradu, contra quem petitur bonorum possessio. unde si à primo gradu exheredatus sit filius, à secundo præteritus, & primo gradu scripti non petierint bonorum possessionem: poterit contra tabulas accipere bonorum possessionem. Non quæuis exhereditatio submouet filium à contra tabulas bonorū possessione, sed quæ rite facta est. Si ab uno ex hæredibus sit filius exheredatus: Marcellus libro nono digestorum scribit, filium non uideri exheredatum. idcirco contra tabulas bonorum possessionem peti posse contra utrunq; hæredem. Si exheredatus sit filius & institutus, obtinente eo gradu, in quo institutus est: puto, cōmisso edicto ab alio filio, contra tabulas eū bonorum possessionem petere posse. A' primo gradu præteritus est filius, à secundo exheredatus. si primo gradu scripti non sint in rebus humanis mortis testatoris tempore: dicendū est contra tabulas bonorum possessionem præteritum petere non posse. hæreditas enim in secundo gradu uersatur, non in primo: ex quo neq; adiri hæreditas, neq; bonorum possessio peti potest. Sed si post mortem testatoris decesserint hæredes scripti: idem Marcellus putat, contra tabulas bonorum possessionem semel natam competere. Sed & si defecerit conditio institutionis: adhuc tantundem dicit, præteritū ab eo gradu filium cōtra tabulas bonorum possessionem petiturum.

Idem scribit, & si postumus, qui institutus fuit, non fuerit natus. nā adhuc contra tabulas bonorum possessionem competere filio, Marcellus

cellus ait. Si quis sua manu exhæredem se scripserit: an contra tabulas bonorum possessionem possit accipere, uideamus. & Marcellus libro nono digestorum nocere ei hanc exhæredationem ait: quia senatus hoc pro non scripto non facit, quod *contra eum est. Si quis *aliās. cō tractum. emancipatum filium exhæredauerit, eumq; postea adrogauerit: Papi nianus libro secundo quæstionum ait, iura naturalia in eo præualere. idcirco exhæredationem nocere. sed in extraneo adoptato Marcelli sententiā probat, ut exhæredatio ei adrogato postea nō noceat. postliminio autem reuerso filio, dicendum est exhæredationem antea factā nocere. Si filium in adoptiua familia constitutum pater naturalis exhæredauerit, deinde sit filius emancipatus: nocebit ei exhæredatio.

In adoptionem datos filios non submoueri uoluit prætor: si modo hæredes instituti sint. & hoc iustissime eū fecisse, Labeo ait. nec enim in totum extranei sunt. ergo si fuerint hæredes scripti: accipient quidē cōtra tabulas bonorū possessionem: sed ipsi soli non committent editum: nisi fuerit alius præteritus ex liberis, qui solent committere editum. sed si ipse scriptus non sit, sed alius, qui acquirere hæreditatē potest: non est in ea causa, ut eum ad bonorum possessionem contra tabulas admittamus. Vt autem admittantur ad bonorum possessionem: ex liberis eos esse oportet. cæterum si adoptiuum filium dedi in adoptionem, & hæredem scripsi: commissio per alios edicto, bonorum possessio contra tabulas ei non dabitur. Datur autem ei, qui in adoptiua familia est, contra tabulas bonorum possessio: si eo gradu hæres scriptus sit, contra quem peti potest bonorum possessio. Non est nouum, ut emancipatus præteritus plus iuris scriptis hæredibus fratribus suis tribuat, quā habituri essent, si soli fuissent. Quippe si filius, qui in potestate patris est, ex duodecima parte hæres scribatur, emancipato præterito, dimidiam partem beneficio emancipati occupat: qui, si emancipatum fratrem non haberet, duodecimam partem habiturus esset. nam & si ex parte minima sit hæres institutus: non pro ea parte, qua institutus est, tuendus est, cōmissio edicto: sed amplius per bonorum possessionem habere potest. prætoris enim propositum est, cum contra tabulas bonorum possessionem dat, eas partes unicuiq; liberorum tribuere, quas intestato patre mortuo in hæreditate habiturus esset, si in potestate mansisset. & ideo siue emancipatus, siue is, qui in potestate mansit, siue in adoptionē datus, ex minima parte hæres scriptus sit: non redigitur ad eam portionem, ex qua institutus est, sed uiri lem accipit.

IX. CAIVS.

Vtrum autem pater adoptiuus uiuat, an defunctus sit: nihil inter-
b est.

est. nam hoc solum quæritur, an in adoptiua familia sit.

X. VLP IANVS.

SI post mortem testatoris hæres institutus filius, in adoptionem se dederit: bonorum possessionem cōtra tabulas accipere potest: quia scriptis hæredibus institutis non solet nocere adoptio. Sed & si filius in adoptionem datus auo materno, hæres institutus sit à patre naturali: commissio per alium edicto, magis est, ut bonorum possessionem accipere possit. nec enim exigimus, ut adeat hæreditatem: sed sufficit, ut ei delata sit, acquiricq; possit. Si in adoptione datus postea, quàm iussu patris adoptiui hæreditatē adiit, emancipatus fuerit: potest contra tabulas bonorum possessionem accipere, hæreditatemq; ipse potius habebit, quàm pater adoptiuus. Illud notandum est, quod & si adierit hæreditatem in adoptionem datus, contra tabulas ei detur. aliàs autem, si quis legatum, siue portionem sibi datam agnouerit: à contra tabulas bonorum possessione repellendus est. Liberi, qui contra tabulas habere nō possunt, nec partem faciunt, si per alios committatur edictum. quod enim bonum est eis fauere, ut partem faciant, nihil habiturus. Exhæredati liberi quemadmodum edictum non committūt, ita nec commissio per alios edicto, cum illis ueniunt ad bonorum possessionem: unaq; eis querela superest, si de inofficioso dicant. Hi, qui propter alios contra tabulas bonorum possessionem petunt, non exspectant, ut præteriti bonorum possessionem accipiant: uerum ipsi quoq; bonorum possessionem contra tabulas petere possunt. cū enim semel beneficio aliorum ad id beneficiū fuerint admissi: iam non curant, petant illi, nec ne bonorum possessionem.

XI. PAVLVS.

SI in adoptionem datus sub conditione scriptus sit hæres à naturali patre: alio committente contra tabulas edictum, & ipse ueniet. sed si defecerit cōditio: repellitur ab ea possessione. idem puto & in eo, qui pure quidem, licet non iure, scriptus sit hæres. Exemplo iuris legitimi & bonorum possessio contra tabulas distribuitur. igitur nepotes ex uno filio unam partem habebunt.

XII. IDEM.

SI duobus filiis & ex altero filio duobus nepotibus possessio bonorū competat, & alter ex nepotibus nō petat: pars eius fratri adcrefcit. Si uero ex filiis alter non petat: tam fratri, quàm nepotibus id prodest. namq; tunc duo semisses fiunt, ex quibus alterum filius, alterum nepotes consequuntur. Si prius testamentum exstet iure factum, quo filius exhæredatus est: sequens imperfectum, in quo præteritus sit filius: posteriore testamento præteritus recte peter bonorum possessionem.

Si re-

Si remoto quoq; filio potiores sint in ea hæreditate posteriore testamento scripti hæredes: ita ius habet, ut cum is, contra quem filius petat bonorum possessionem, amoto filio possit obtinere hæreditatem: filius quoq; recte uideatur petere bonorum possessionem. si uero ille non possit obtinere hæreditatem: filius quoq; excludatur.

XIII. IULIANVS.

Cum emancipatus bonorum possessionem contra tabulas accipit: scriptus hæres ei hæreditatem petenti, cogendus est & prædia & seruos hæreditarios præstare. omne enim ius, quod per causam hæreditariam scriptus hæres nanciscitur, ad eum transferri æquum est, quem prætor hæredis loco constituit. Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habebat, eum in adoptionem dedit, & hæredem instituit præterito altero filio. quaritur, quid in his seruari debeat: utrum in partem patris sui admittatur, an uirilem portionem habeat: respondit. in adoptionem datus nepos & hæres scriptus, quamdiu pater eius aut in potestate, aut emancipatus est, non potest contra tabulas bonorum possessionem accipere. sed & si pater eius ante, quam bonorum possessionem acciperet, decesserit: non admittitur nepos ad bonorum possessionem. Si pater, emancipato filio præterito, hæredes duos scripserit: filium, quem in potestate habebat, & alterum, quem in adoptione dederat, ex quo duos nepotes in familia reliquerat, qui & ipsi testamento præteriti sint: bonorum possessionem pro parte tertia is, qui emancipatus est: pro parte tertia is, qui in potestate remansit: pro parte tertia, qui in adoptionem datus est, & filij eius simul habebunt: ita ut sextans patri, sextans nepotibus cedat. Si pater ex duobus filijs alterum habentem filios emancipauerit, & unum ex nepotibus, quem ante emancipauerat, in locum filij adoptauerit, præterito deinde emancipato decesserit: æquius erit, nepoti, qui in locum filij uenerit, succurri, & in tres partes hæreditatem deduci: ut unam habeat, qui in potestate remanserit, alteram nepos adoptatus in locum filij, tertiã emancipatus cum filio suo, qui nepotis loco fuerit. sed & si mortuo filio alter ex nepotibus in locum filij adoptatus fuerit, tres partes in bonis fient: cum sit æquus eum, qui in locum filij adoptatus est, non minus habere, quam si non ex numero nepotum, sed extraneus adoptatus esset.

XIIII. AFRICANVS.

Ex duobus filijs emancipatis alter hæres institutus est, alter præteritus. si institutus adierit: quamuis uerbis edicti parum expressum sit, tamen non posse eum petere bonorum possessionem respondit: quia iudiciū patris secutus sit. nec enim emancipatum, si legatum acceperit, admitti ad bonorum possessionem: siue ab hæredibus institutis,

b ij siue

siue ab his, qui contra tabulas petierint, acceperit. sed illud obseruandum ait, ut prætor eum, qui hæres institutus adierit: in eam partem, qua scriptus sit, tueri debeat: dum tamen non amplio rem, quam habiturus esset, si bonorum possessionem accepisset: ut hæcenus deterior causam suam fecerit. quod si ex minore parte sit institutus: eam duntaxat retinere possit, & quod extraneis quoque legata præstare cogatur. quod si is, qui in potestate est, hæres institutus sit: quoniam necessarius hæres sit, non aliud dici posse, quam & ipsum petere posse bonorum possessionem: si modo hæreditati se non immiscuerit. tunc enim quia iudicium patris comprobasse uideatur, eodem loco, quo emancipatum, haberi debere. Filius in adoptiua familia uxore ducta filium sustulit, eumque post mortem patris adoptiui emancipauit. hunc nepotem contra tabulas aui naturalis decreto posse petere bonorum possessionem respondit. Item si filius emancipatus sublato filio & emancipato adrogandum se dederit, & mortuo adoptiuo patre decesserit: & contra patris, & contra aui tabulas ex decreto hunc admitti, minime dubitari debere: ne alioquin ab omnibus bonis excludatur.

XV. MARTIANVS.

SI præteritus filius emancipatus exceptionem doli mali agentis hæredi patris opposuerit de eo, quod patri debuit: non posse eum contra tabulas bonorum possessionem petere existimo. nam hoc ipso quia si repudiauit bonorum possessionem. quod ita intelligendum est, si hæredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione, SI NON CONTRA TABULAS BONORVM POSSESSIO FILIO DARI POTVIT, sed magis doli exceptione usus est.

XVI. POMPONIVS.

SI emancipatus filius nepoti in potestate aui relicto ab extraneo hærede fideicommissariam hæreditatem, si liberatus aui potestate fuisset, reliquisset: si suspectus auus sit, quasi consumpturus bona nepotis, non esse ei dandam bonorum possessionem.

XVII. VLPIANVS.

SI pater se dederit in adoptionem, nec sequatur eum filius, emancipatus ab eo antea factus: quia in alia familia sit pater, in alia filius: bonorum possessionem contra tabulas non potest filius eius habere. & ita Iulianus scripsit. Marcellus autem ait, iniquum sibi uideri, excludi eos a bonorum possessione, cum pater se dederit in adoptionem. ubi enim non datur filius in adoptionem, sed pater se dat: nullum patrem filio adsignat. quæ sententia non est sine ratione.

XVIII. HERMOGENIANVS.

SVb conditione exhæredatus contra tabulas bonorum possessionem petet

petet: licet sub conditione hæres institutus à contra tabulas bonorum possessione excludat. certo enim iudicio liberi à parentum successione remouendi sunt. Ei, qui contra tabulas bonorum possessionem acceperit: tam legati, quàm fideicommissi exactio, sed & mortis causa donationis retentio denegatur. nec interest, per semetipsum, an per alium quærat.

XIX. TRIPHONINVS.

Quod uulgo dicitur, liberis datam bonorum possessionem contra legem esse, sic intelligendum est: ut sufficiat extitisse tabulas mortis patris tempore, ex quibus uel adiri hæreditas, uel secundum eas bonorum possessio peti possit: quamuis neutrum eorum postea secutum sit, uel sequi potuerit. nam si uel omnes instituti substitutiq; ante testatorem decesserint, uel is scriptus hæres fuerit, cum quo testamenti factio non fuit: peti contra tabulas possessionem inane est, quæ sine effectu foret.

XX. IDEM.

Filium, quem in potestate habebat, exheredauit. emancipatum præterijt. quæsitum est, quatenus emancipatus bonorum possessionem habiturus sit. Dixi. si scripti hæredes extranei adierint hæreditatem: repellendum esse filium, qui mansit in potestate. Quod si hi repudiauerint hæreditatem: quod facile sunt facturi, nihil laturos ex hæreditate propter eum, qui contra tabulas accepit bonorum possessionem: filius ab intestato patri suus hæres deprehenditur. emancipatus autem petens contra tabulas bonorum possessionem, solus bonorum possessionem habebit. Sed cum exhereditatio non adita hæreditate ex testamento nullius sit momenti: ideoque non obstat eam, nec quo minus contra tabulas patris accipiat bonorum possessionem, Iulianus recte responderit, ne testamentum per omnia irritum ad notam exheredationis solam profecisse uideatur: redit res ad intestati exitum, ut aduersum filium ex asse hæredem ab intestato patre emancipatum prætor in partem dimidiam tueatur. Erit ergo uenale beneficium scripti hæredis extranei: ut cum ipse iure hæreditatis nihil sit consecuturus, adeundo repellat filium in potestate relictum, præstetque assem emancipato filio iure contra tabulas bonorum possessionis. Si autem omiserit hæreditatem: in portionem bonorum exhereditatum effectum admittet iure factum suum solum hæredem. Sed quemadmodum prætor emancipatum tuetur, si adita non fuerit hæreditas: ita nec filius, qui in potestate remansit, aditione adhibita in totum expellendus erit: sed ad hæreditatis petitionem admittendus est ex causa inofficiosi querelæ contra emancipatum mouendæ. Videamus tamen isto casu, quo utriusque ad bona patris ueniunt, an hi conferre debeant. emancipatus namque nec ex hac parte edicti uerbis id facere cogitur,

b iij unde

unde cōtra tabulas accepit bonorum possessionem, quæ inter eos, quibus ita bonorum possessio dabitur, caueri de collatione ab emancipato iubet. iste enim, qui mansit in potestate, quod ex hæredatus nominatim fuit, non est uocatus ad bonorum possessionem contra tabulas. neque ex illa parte edicti, qua patre intestato mortuo emancipatus ad bonorum possessionem admissus, ad collationem compellitur: quia & si frater ab intestato hæres sit emancipatus, tamen non inde accipit bonorum possessionem. & uereor, ne hætenus filio suo profuerit factū hæredis scripti non adeuntis: ut eum ad portionem admitteret bonorū paternorum, non etiam eorum, quæ emancipatus propria habuit. Et hoc sit consequens illi, quod cū ex minore parte scriptus à patre hæres, relictus in potestate, admissio fratre emancipato ad contra tabulas bonorum possessionem, eius beneficio plus consequatur: quamuis edicti uerbis collatio inducatur, ex mente prætoris denegandam respondetur. multo magis autem ei non oportet conferri, qui à patre ex hæredatus, à prætore ad bonorum possessionē contra tabulas, non uocatur: occasione omissæ hæreditatis à scripto hærede nihil habituro, propter delatam emancipato à prætore contra tabulas bonorum possessionem, nomen sui hæredis adeptus. Legata tamen ex parte sua iste emancipatus liberis & parentibus præstare cogetur: non solida, sed deminuta in dimidium, quod relinquitur manenti in potestate. sed nec aduersus eū cōstituendæ actionis legatorum ratio est: quia mero iure intestato hæres existit. Sed qui accepit contra tabulas bonorum possessionem: etiā si non fuerit adita hæreditas à scripto: præstat legata ea parte testamenti data, contra quam bonorum possessio accepta est. erit ergo melior hoc casu conditio in familia relictī filij, quā foret, si ex hæredatus non esset.

XXI. MODESTINVS.

SI is, qui filium, & ex eo nepotem in potestatem habebat, filiū in adoptionem dedit, nepote retento in potestate: postea filius emancipatus à patre adoptiuo decessit extraneis hæredibus institutis: filius huiusmodi, qui in potestate aui remansit, contra tabulas patris sui bonorum possessionē petere poterit, quamuis nūquam in potestate huius fuerit. ideo nec debuisse in potestate esse uidetur. nam si aliter obseruatur: nec si emancipatus filius fuerit, nepos ex eo, qui in potestate aui remansit, bonorū possessionem contra tabulas petere poterit. Idemq; iuris est, si emancipato filio nepos ex eo in potestate aui remansit, & postea patri suo in adoptionem datus fuerit: id est contra tabulas aui bonorum possessionem aui petere poterit, quia per adoptionem in aliena familia nō fuerit. Sed si emancipatus filius meus adoptauerit extraneum filium: is qui

is, qui adoptatus est filius, contra tabulas meas bonorum possessionem petere non poterit: quia nunquam nepotis loco apud me fuit.

DE LEGATIS PRAESTANDIS CONTRA
tabulas bonorum possessione petita. Tit. V.

I. VLP IANVS.

Iste titulus æquitatem quandam habet naturalē, & ad aliquid nouam: ut qui iudicium patris rescindunt per contra tabulas bonorum possessionē, ex iudicio eius quibusdam personis legata & fideicommissa præstarent: hoc est liberis, & parentibus, uxori, nuriq; dotis nomine legatum. Generaliter autē parentes & liberos prætor excepit, nec gradus liberorum parentum nūc enumerauit. in infinitum igitur eis præstabitur. Sed nec personas secutus est, utrum ex uirili sexu, an foemineo descendant. quisquis igitur ex liberis parentibusq; fuerit: ad legati petitionem admittetur: sed ita demum, si iura cognationis sint inter eos.

Liberos autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus, qui in adoptionem dati sunt, uel etiam adoptiui: dummodo remaneant liberi. Postumis liberis legata relicta utiq; præstabuntur.

II. IVLIANVS.

Et ideo si prægnante uxore filius emancipatus fuerit, & bonorum possessionē contra tabulas acceperit, legatū nepoti præstare debet.

III. IVLIANVS.

Sed & si mortis causa donationes sunt collatae: credo, tuendæ sunt. si autem excepti non sunt: auferendas eis puto mortis causa donationes. Liberis autem tantum, & parentibus prætor prospexit: nō etiā fratri & sorori conseruauit legatum. Hoc autem solum debetur, quod ipsis parentibus relictum est, & liberis. cæterum si seruo eorum fu erit adscriptum, uel subiectæ eorum iuri personæ: non debetur. nec em̄ quærimus, cui adquirat, sed cui honor habitus sit. sed & si coniunctim ei fuerit legatum relictum cum eo, cui non præstatur: sua tantum portio ei conseruabitur. Item si quis ex his personis rogatus sit restituere extero, quod sibi relictum est: dicendum, non esse legatum præstandū: quia emolumentum ad eum non respicit. Sed si proponas extero legatum, rogatumq; eum præstare hoc alicui ex liberis parentibusq;: cōsequenter dicemus, præstari debere. Hoc amplius, & si extraneo relictum sit sub hoc modo, ut alicui ex liberis præstet: æquissimum erit dicere, non debere ei prætorem denegare actionem. Ea autem legata sola præstant, qui cōtra tabulas bonorum possessionem accipiunt, quæ

quæ utiliter data sunt:uerum idcirco non debentur,quod filius contra tabulas bonorum possessionem accipit.

IIII. IULIANVS.

Cum propter hoc legatum plerumq; scripti hæredes omittant hæreditatem,cum scirent emancipatum aut petisse, aut petiturum contra tabulas bonorū possessionem.

V. VLP IANVS.

Filium quis impuberem hæredem scripsit, eiq; substituit, emancipatum autem filium præterijt. deinde uterq; filius acceperunt bonorum possessionem. legata sunt etiam à substituto impuberis relicta, non tantum liberis & parentibus, uerum etiam extraneis. quæritur, an mortuo impubere cogatur substitutus ea præstare: & si quidem ab impubere relicta sunt: solis liberis parentibusq; præstanda sunt. sin uero à substituto impuberis: omnibus eum præstare oportet, habita ratione legis Falcidiæ: scilicet ut partis dimidiæ, quæ ad eū ex bonis patris peruenit, quartam, id est totius assis fescunciam retineat. Si impubes ex uncia duntaxat institutus hæres fuerit: magis est, semissem usq; legata præstaturum, habita ratione legis Falcidiæ. licet enim ex uncia fuerit hæres impubes institutus: tamen quod accessit, augebit legata à substituto relicta. Omnibus autem liberis præstari legata prætor uoluit, exceptis his liberis, quibus bonorum possessionem prætor dedit ex causis supra scriptis. nam si dedit bonorum possessionem: non putat legatorum eos persecutionem habere. Constituere igitur apud se debet, utrum contra tabulas bonorum possessionem petat, an uero legatum persequatur. si elegerit contra tabulas: non habebit legatum. si legatum elegerit: eo iure utimur, ne petat bonorū possessionem contra tabulas. Si quis contra tabulas bonorum possessionem acceperit, deinde postea apparuerit eum ex his liberis non fuisse, qui eam bonorum possessionem accipere possint, ex his tamē esse, quibus legata præstentur: obtinuit, non esse ei denegandam petitionem legatorum: siue ordinariā bonorum possessionem petierit, siue Carbonianam. Non solum autem legatum denegatur ei, qui bonorum possessionem accepit: uerum etiam si quid aliud ex uoluntate acceperit. Cui consequens est, quod Iulianus scripsit: si fratri suo impuberi substitutus sit, acceperitq; contra tabulas bonorum possessionem: denegari ei persecutionē hæreditatis fratris sui impuberis mortui, cui à patre substitutus est. Si legata fuerint relicta liberis & extraneis: licet utrorumq; præstatio Falcidiæ locum faceret, legataq; liberorū reciderent: nunc tamen ob hoc, quod extraneis non præstantur, legata liberorum augentur. Sed si portio hæreditatis fuerit adscripta ei, qui ex liberis parentibusue est:

an ei

an ei conferuanda sit, ut solent legata: & Iulianus sæpissime scripsit, in portione quoque hæreditatis idem, quod in legato, probandum. cuius sententia rescripto diui Pij comprobata est: cum hæreditates non modo honesto titulo, sed & plenior^e onere tribuantur. Ad eum autem modo aliàs* hore. dum talibus personis succurrendum est, ut ampliore quidem, quam uirili portione hæreditatis data, usque ad uirilem tueatur: in minorem autem eatenus actiones his tribuantur, quatenus scriptæ sunt. Idem obseruatur & circa legata & fideicommissa, quæ his data fuerint, & in mortis causa donationibus. Is autem, cui portio hæreditatis conferuatur, utrum omnibus, an tantum exceptis personis legata cogatur præstare: & magis probatur, exceptis personis solis præstanda: nec tamē solius commodo id cedit. Nam si legatis onerata sit portio tam liberorum, parentumue, quam extraneorum: id, quod extraneis non præstatur, liberis parentibusque profuturum, non dubitamus. Igitur ita demum, quod extraneis non præstatur, communicatur cum eo, qui contra tabulas petit: si non legatarijs liberis parentibusque dandum sit.

VI. IULIANVS.

S Aluius Aristo Iuliano suo salutem. Qui filiū emancipatū habebat, præterito eo patrē suum & extraneum hæredē instituit, & patri legatū dedit. filius contra tabulas bonorū possessionem petit. quæro, si aut uterque hæreditatē adisset, aut alter ex his, aut neuter: an, & quantū legatorum nomine patri debeatur: respondi. sæpe animaduerti hanc partē edicti, qua emancipatus, accepta contra tabulas bonorum possessione, liberis & parentibus legata præstare iubetur, habere nonnullas repræhensiones. nam si dodrās legatus fuerit: plus habiturus est is, cui legatum erit, quam emancipatus. decreto itaque ista temperari debebunt, ut & hæreditatis partē emancipatus præstet ita, ne scriptus hæres amplius habeat, quam emancipatus: & legatorum modus temperetur, ut nihil plus ex legatis ad aliquem perueniat, quam apud emancipatum bonorum possessionis nomine remansurum sit.

VII. TRIPHONINVS.

N Am secundum cōstitutionem diui Pij ad Tuscium Fuscianum Numidiæ legatum, placuit parentes & liberos hæredes quoque institutos tueri usque ad partem uirilem exemplo legatorum: ne plus haberent ex institutione tales personæ, quam ad eum peruenturū esset, qui contra tabulas bonorum possessionem accepisset.

VIII. VLPIANVS.

V Irilis portio quemadmodum accipienda sit, uideamus. pone duos esse, qui contra tabulas bonorū possessionem accipiant: unum esse ex liberis parentibusque. uirilis tertia erit portio. sed si tres sint, qui
c contra

contra tabulas bonorum possessionem acceperunt: quarta erit uirilis. hoc idem & in legatis obseruabitur. sed si unus sit ex liberis, qui acceperit contra tabulas bonorū possessionē, plures sint, qui ex liberis parentibusq; legata acceperint: sic hoc accipiendum est, ut filius præteritus semissem habeat, cæteri omnes, qui sunt ex liberis parentibusue, semissem. Si quis ex liberis parētibusq; & hæres institutus sit, & legatum acceperit: utrum tantum portionem ei conseruamus, an uero & legatū, an alterutrū, quod elegerit: & magis est, ut utrunq; cōseruetur. sed sic, ne amplius in utroq; q̄ uirilē habeat. Si adierit hæreditatē is, cui uirilis cōseruatur: libertates cōpetent ex necessitate per aditionē. ueruntamen uidendū est, an de dolo actione teneatur, qui adiit. & magis est, ut si denūciante eo, qui præteritus accepit contra tabulas bonorum possessionem, hic adiit hæreditatem, pollicente eo portionem uirilem: sit, quod ei imputetur, & de dolo malo actione teneatur. damno enim afficit hæreditatem, dum competunt libertates. Si quid uxor si nuruiq; fuerit legatum præter dotem: accepta contra tabulas bonorū possessione, non præstabitur. Nurus autem appellatione, & pronurum, cæterasq; contineri, nulla dubitatio est. Cum autem dotis nomine legatum est: non puto ad uirilem uxorem nurumue redigendā: cum mulier ista ad æs alienum ueniat. Non solum autem dotem relegatam prætor complectitur, uerumetiam si pro dote aliquid fuerit relictum: ut puta si dos in rebus, & pro rebus ei quantitas relinquatur, uel contra: dum tamen hoc nominetur, quod pro dote relinquatur.

IX. PAVLVS.

Sed & si sit plus in legato, q̄ in dote, dabitur illis actio.

X. VLP IANVS.

Sed & si pro dote ex parte aliqua eandem hæredem scripserit: tuendam esse puto. Esse autē uxore mortis tempore exigimus. Si nurui dotem relegauerit, eaq; mortis tempore nupta sit: nullum est legatum: quia dos nondum debeatur. sed cum & constante matrimonio aduersus hæredes soceri detur actio: dicendum est, etiam relegatæ dotis petitionem dari debere. Non omnia, quæ ab omnibus gradibus relicta sunt, legata præstare eum oportet, qui contra tabulas petit: sed ea sola, quæ in eo gradu data sunt, contra quem bonorū possessionem accepit. Sed nonnunquam contra alium quidem gradum petita est bonorum possessio, ex alio uero legata præstanda sunt. ut ecce duos gradus hæredum fecit, & emancipatum præterijt: ab utroq; tamen gradu liberis & parentibus legata adscripsit. & ait Iulianus: si quidem aliquis ex primo gradu uiuit: ea legata præstari, quæ liberis & parentibus à primo gradu data sunt, si uero nemo uiuit eorū: ea, quæ à sequenti. quod si neq;

si neq; ex primo gradu, neq; ex secundo quisquam in rebus humanis fuerit, cum testator moritur: tunc ab intestato magis bonorum possessionē præterito filio competere, nec legata cuiquam præstanda. quod si post mortem testatoris, ante aditam hæreditatem instituti decesserint: contra ipsos quidem uideri petitam: ueruntamen ab eis relicta legata non esse præstanda, sed quæ à substitutis relicta sint.

XI. PAVLVS.

AT ubi institutus & substitutus uiuunt: licet nemo adeat hæreditatem: ea tamē legata deberi dicimus, quæ ab instituto data sunt.

XII. VLP IANVS

Sive autem omiserint instituti, siue non omiserint: dicendum est legata, quæ ab ipsis relicta sunt, præstanda: quamuis secundo gradu instituti omittentibus eis adierint hæreditatem.

XIII. TRIPHONINVS.

Item à substituto legata deberi dicimus, si institutus conditione defectus sit, quæ in ipsius potestate nō fuerit. nā si eam, quæ in ipsius potestate fuit, non impleuit: pro eo habendus est, qui noluit adire hæreditatē: quando nihil habiturus emolumenti cōditioni merito nō paruit.

XIIII. VLP IANVS.

Nonnunquam cōtra tabulas bonorum possessionem quis habet iure secundum tabulas bonorum possessionis. ut puta hæres institutus est emancipatus filius. alius emācipatus filius præteritus. institutus accepit contra tabulas bonorum possessionem. præteritus omisit. apertissimum est, ut cogatur omnibus perinde legata præstare, atq; si commissum edictum non fuisset. nec enim occasio emancipati præteriti debet institutum lucro adficere, cum præteritus iure suo utatur.

Si ab uno ex filiis hærede instituto nominatim alicui ex liberis parentibusq; legatum datum sit, & acceperit bonorum possessionē contra tabulas cum alijs: melius est probare, omnes, qui contra tabulas bonorum possessionem acceperunt, cogendos id legatum præstare.

XV. PAVLVS.

IS, qui in potestate est, præteritus legatum non debet præstare, & si contra tabulas bonorum possessionem petierit: qui & nō petita bonorū possessione intestari hæreditatem obtineret. nec enim exceptio doli mali huic nocebit. & absurdum est, eum cogi legata præstare, quia bonorum possessionem petierit: cum & sine hac hæreditatem habiturus sit suo iure. unde & si duo præteriti sunt, emancipatus, & is, qui in potestate est: quidam nec emancipatum præstare debere legata existimant, quia affectus fratris aufert partē dimidiam: cum & si hic nō peteret, suus solus rem habiturus esset: Quid ergo est, ubi præteritus sit

c ij suus

suus: uerius est, quod dictum est. Vbi uero scriptus est, & uoluntatem patris habet: debeat teneri legatarijs, etiam si omiserit bonorū possessionem. Sed si unus emancipatus hæres scriptus sit, alter præteritus, & utriq; contra tabulas bonorū possessionem acceperint: & institutus eadem præstat, quæ præteritus. sed si solus hæres institutus contra tabulas bonorum possessionem acceperit: omnibus debet legata præstare perinde, atq; si adisset hæreditatem. Sed si scriptus quidem adierit hæreditatem, præteritus autem bonorum possessionem acceperit: hic quidem, qui bonorum possessionē accepit, certis personis legata debet. De scripto autem quæritur. & complures putant, certis personis & eum præstare debere. quod puto uerius esse. nam & prætor hac ratione eum tuetur, quod ex liberis est, qui contra tabulas petere potuerunt. Ita autem tuendus est in partem dimidiam: si aut ex maiore parte, q̄ dimidia hæres institutus sit, aut ex semisse. quod si nō ex maiore parte, quā dimidia parte hæres institutus sit: dicimus nō ex maiore parte, q̄ institutus sit, tuendum eū esse. quia enim ratione maiorem partem habere potest, cum nec bonorū possessionem acceperit, nec ex maiore parte hæres institutus sit. Ei, quæ dotem non habet, nullum legatum debetur: licet sub prætextu dotis legeretur. Si extraneo hærede instituto sub hac conditione exceptæ personæ legatū sit, **SI HÆREDI DECEM DEDERIT**: ita ei legatorum actio dabitur, si ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, dederit, non si hæredi instituto: quia absurdum est illum commoda hæreditatis habere, aliū onera sustinere in præstando legato. sed & si Titio iussus fuerit dare: non illi, sed filio dare debet.

XVI. VLP IANVS.

SI duo proponantur esse, unus in potestate præteritus, alius emancipatus institutus: apparet commissum esse edictum per eum, qui in potestate est. & si ambo petierint contra tabulas bonorū possessionem: is quidem, qui in potestate remansit (cum rem ab intestato habeat) nō præstabit liberis & parentibus legata. emancipatus uero nunquid nec ipse præstat: quia ei rem aufert, qui præstaturus non erat, si solus esset: sed uerius est, uel hunc saltē debere liberis & parentibus præstare legata. Proinde si contra tabulas non accepit: dicendum est, tuendum eum in partem, & utiq; liberis parentibusq; legata præstaturum. sed an & omnibus, dubito. tamen quia plena fruitur uoluntate, plenū etiam obsequium præstare testatoris iudicio pro sui parte debet.

XVII. IUL IANVS.

SI emancipato filio præterito pater extraneum hæredem instituisse, & ab eo rem legasset, eaq; adita hæreditate dolo scripti hæredis

dis perisset: aduersus emancipatum utilis actio dari debebit ei scilicet personæ, cui filius legata præstare cogitur: quia prætori propositum est, sine iniuria cæterarum personarum bonorum possessionem contra tabulas testamenti dari.

XVIII. AFRICANVS.

Nepos, qui in potestate remansit, & filius suus hæredes instituti sunt. nepoti legatum dedit. pater eius emancipatus petit bonorum possessionem. nepos legato contentus est. quidam in eum solum, qui in potestate esset, legati actionem nepoti dandam responderunt: quia nihil auferat ei, & emancipatus partem filij sui occupet, in qua onus legatorum non consisteret. sed rectius dicitur, in emancipatum solum dandam esse actionem nepoti, & quidem non ultra quadrantem.

XIX. IDEM.

Quia & si omnes petissent bonorum possessionem, semis nepotis inter eum & patrem eius diuideretur.

XX. MARTIANVS.

Si filius emancipatus contra tabulas bonorum possessionem petierit: tuendos quidem liberos & parentes constat. sed si uarie donatum fuerit exceptis personis à testatore: mortis causa donata conferent ad uirilem emancipato, sicut accidit in portionibus hæreditarijs & legatis. Intestato autem mortuo patre, super donationibus mortis causa factis non poterit filius queri: quoniam comparatio nulla legatorum occurrat.

XXI. PAPINIANVS.

Si portio hæreditatis, quam excepta persona beneficio legis habere potuit, repudietur: pro ea quoque parte filius, qui bonorum possessionem accepit, non alijs, quam exceptis personis, legata præstabit.

XXII. IDEM.

Bonorum possessione contra tabulas testamenti emancipato filio præterito data, scriptus hæres alter filius, qui bonorum possessionem accepit, uel iure ciuili contentus non accepit, legata præcipua non habebit.

XXIII. HERMOGENIANVS.

Hi, quibus relictum in uirilem portionem diuus Pius conseruari constituit, ex seruis, qui libertatem propter bonorum possessionem contra tabulas acceptam consequi non potuerunt, nihil habebunt.

XXIII. TRIPHONINVS.

Intervenit illa quaestio, quando liberorum numero esse debeat is, cui legatum datum est, ut id ferre possit à filio contra tabulas bonorum possessionem accipiente: & placet sufficere in ea necessitudine tunc esse, quando dies legati cedit.

XXV. MARCELLVS.

Qui filium emancipauerat, & nepotem ex eo in potestate retinuerat: testamento filium exheredauit, nepotem ex aliqua parte heredem instituit, & alium filium emancipatum præterijt. potest defendi nepotem quoq; bonorū possessionem contra tabulas petere posse. nā pro ea parte, qua quisq; intestato suus hæres esset, si pater suus hæres non esset, bonorum possessio defertur. Is, cuius filius in adoptione erat, nepotem, quem filius postea procreauerat, scripsit heredem. emancipatum filium præterijt. *habet nepos ex edicto bonorum possessionem. tuendus est tamen exemplo parentum & liberorum, quibus legata præstare coguntur, qui bonorum possessionem contra tabulas acceperunt. Si forte ex eodem filio retinuerat nepotem unum pluresq; indubitate pro ea parte tuendus est, pro qua parte tueret, si ex filia nepos aut mater defuncti hæredes instituti essent. nam his cõparatur.

*als. non
habet.

DE COLLATIONE *BONORVM. Tit. VI.

*als deest

I. VLP IANVS.

Ic titulus manifestam habet æquitatem. cum enim prætor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat, participesq; faciat cum his, qui sunt in potestate, bonorum paternorum: cõsequens esse creditur, ut sua quoq; bona in medium conferant, qui appetāt paternā. Inter eos dabitur collatio, quibus possessio data est. Placuit si minorem uel alium, quem restituere in integrum prætor solet, restituerit ad bonorum possessionē contra tabulas petendam, quā omiserat: utiq; etiam collationis commodum ei restituet. Si ex dodrante fuit institutus filius, qui erat in potestate, extraneus ex quadrante: emancipatum accipientem contra tabulas pro quadrante tantum bona sua collaturum, Iulianus ait: quia solum quadrantē fratri abstulerit. argumentum pro hac sententia adfert Pomponius, quod filius emancipatus nepotibus ex se natis solus conferre cogitur. Pater filium, quem in potestate habebat, & extraneum heredem scripsit, emancipatū præterijt. bonorū possessionē contra tabulas uterq; filius accepit. potest nō incommode dici, emancipatum ita demum cõferre fratri suo debere, si aliquid ex causā hereditaria abstulerit. nā si ex minore parte, quā dimidia is, qui in potestate erat, hæres scriptus fuerit: inique uidebitur collationem postulare ab eo, propter quem amplius hereditate pater natus habiturus est. toties igitur collationi locus est, quoties aliquo incommodo affectus est is, qui in potestate est, interuentu emancipati. cæterū si non est: collatio cessabit. uel maxime autem tunc emancipatum conferre

ferre non oportet, si etiam iudicium patris meruit. nec quidquā ampli-
 us nanciscitur, quā ei pater dedit. sed & si legatis meruit semissem,
 uel tantum, quantum contra tabulas bonorum possessione occupat: di-
 cendum est, non esse cogendum ad collationem. Ibidem Iulianus
 ait, si bonorum possessione accepta decesserit is, qui in potestate est, ad
 collationem bonorum emancipatum cogendum: ut tantum haredi
 eius conferat, quantum conferret ipsi, si uiueret. Quod si ante acce-
 ptam bonorū possessionem decesserit suus: haredem eius prator tueri
 debet (inquit) pro ea parte, qua hares scriptus fuit is, qui in potesta-
 te erat: non tamen ultra uirilem. ad collationem autem non admittit
 eum in hunc casum: quia bonorum possessio admissa non est. Iubet
 autem prator ita fieri collationem, ut recte caueatur. Caueri autē per
 satisfactionem oportere, Pomponius ait. an & pignoribus caueri pos-
 sit, uideamus. & Pomponius libro sexagesimonono ad edictum scri-
 psit, & reis, & pignoribus recte caueri de collatione. & ita ego quoq; pu-
 to. Si frater cauere non possit: curator portionis eius constituitur,
 apud quem refecta pecunia collocetur: ut tunc demum recipiat, quod
 redactum est, cum bona propria contulerit. Quod si per contuma-
 ciam actiones denegatæ sint: oblata postea cautione recipiet pristinū
 ius. Quamuis autem edictum pratoris de cautione loquatur: tamē
 etiam re posse fieri collationem, Pomponius libro sexagesimo no-
 no ad edictum scripsit. aut enim re (inquit) aut cautione facienda colla-
 tio est. Igitur diuidat (inquit) bona sua cum fratribus, & quamuis nō ca-
 ueat, satisfacit edicto. sed & si quædam diuidat, de quibusdam caueat:
 æque dicimus eum satisfecisse. Sed cum possint esse quædam in occul-
 to: non satis confert, qui non cauit, quamuis diuidat. si igitur constet in
 ter partes, quid sit in bonis emancipari: sufficiens collatio est diuisio. si
 non constet, sed dicantur quædam non esse in commune redacta: tunc
 propter incertum cautio erit interponēda. sed & si tantum forte in bo-
 nis paternis emancipatus remittat, quantum ex tollatione suus habe-
 re debet: dicendum est, emancipatum satis contulisse uideri. Idem, & si
 nomen paterni debitoris delegauerit, uel fundum, remūe aliam dede-
 rit pro portione bonorum, quæ conferre debuit. Si cum duobus
 cōferre deberet, alteri contulerit, alteri non: uel cum cauet, uel cum di-
 uidit: uidendum est, utrum sextantis tantum ei adferatur emolumen-
 tum, an uero triens totus detrahi debeat: & puto, si quidem per contu-
 maciam caueat: totius trientis ei denegandas actiones. nec enim uide-
 tur cauisse, qui non omnibus cauit. quod si per inopiam: sextantis tan-
 tum denegandas. sic tamen, ut possit supplere cautionem, uel collatio-
 nē uel cæteris modis, quibus supra diximus: aut curator constituatur
 rem

rem eis saluam facturum. haberi enim debet ratio eius, qui non per contumaciam collationem non implet. Is quoque, qui in adoptiua familia est, conferre cogitur, hoc est, non ipse, sed is, qui eum habet: si maluerit contra tabulas bonorum possessionem accipere. Planè si hic adoptiuus pater ante bonorum possessionem petitam emancipauerit eum: nõ cogetur ad collationem: & ita rescripto diuorum fratrum expressum est. sed ita demum adoptiuus emancipatus collatione fratres priuabit, si sine fraude hoc factum sit. Nec castrense, nec quasi castrense peculium fratribus cõfertur. hoc enim præcipuum esse oportere, multis constitutionibus continetur. Sed an id, quod dignitatis nomine à patre datum est, uel debetur, conferre quis in commune cogatur, uideamus. & ait Papinianus libro decimotertio quaestionum, non esse cogendum. hoc enim propter onera dignitatis præcipuum haberi oportere. sed si adhuc debeatur: hoc sic interpretandum est, ut nõ solus oneretur is, qui dignitatem meruit, sed commune sit omnium hæredum onus hoc debitum. Qui ab hostibus captus post mortem patris reddijt: licet moriente patre nihil habuit, cū apud hostes fuit: tamen & ad bonorum possessionem admittetur, & conferet scilicet ea, quæ moriente patre haberet, si ab hostibus captus non fuisset: licet si redemptus ab hostibus mortis tempore patris inueniatur, æque collatio sit facienda.

Si emancipato legatum fuerit, cum pater morietur: etiã hoc conferre debet. Si ab ipso patre hærede instituto filio, eius fidei commissum fuerit relictum, cum morietur: an id conferendum est, quoniam utile est hoc fideicommissum? & euenit, ut pro eo habeatur, atque si post mortem patris relictum fuisset. nec cogetur hic conferre: quia moriente eo eius non fuisset. Emancipatus filius si dotem habeat ab uxore acceptam: hoc minus confert, & si ante uxor decesserit.

Si impubere adrogato secundum diui Pij rescriptum quarta debeatur: uidendum est, an si patris naturalis bonorum possessionem petat, conferre quartam debeat. quaestio in eo est, an hæredi suo relinquat quartæ actionem, an non? & magis est, ut ad hæredem transferat: quia personalis actio est. Igitur etiam de quarta conferenda cauere eum oportebit. sed hoc ita demum, si iam nata est quartæ petitio. cæterum si adhuc pater adoptiuus uiuat, qui eum emancipauit: dicendum est, cautionem quoque cessare. præmatura est enim species collationis, cum adhuc uiuat is, cuius de bonis quarta debetur. Si is, qui bona collaturus est, habeat filiū peculium castrense habentem: nõ cogetur utique peculium eius conferre. sed si iam tunc mortuus erat filius eius, & castrense peculium habuit, cum moreretur is, cuius bonorum possessio petenda est: an conferre cogatur? cum autem uindicari id patri suo nõ sit necesse:

dici

dici oportebit conferendum. non enim nunc acquiritur, sed non adimitur. Amplius dico, etiā si institutus fuerat à filio hæres, & nondum adierit, habeatq; substitutum: quia non magis tunc quæritur peculium, quàm nunc non alienatur: conferri debere. Confertur autem etiam si quid eius nunc fuerit, dolo malo aut sit factum, quo minus esset. sed hoc sic accipiendum est, ut hoc demum conferatur, quod eius esse desijt dolo malo. cæterum si id egerit, ne acquireretur: non uenit in collationem. nam hic etiam sibi insidiatus est. Portiones collationum ita erunt faciendæ. ut puta duo sunt filij in potestate, unus emancipatus habens trecenta. ducenta fratribus conferet, sibi centum retinebit. facit enim eis partem, quamuis is sit, cui conferri non solet. Quod si duo sint filij emancipati habentes trecena, & duo in potestate: æque dicendum est, & singulos singulis, qui sunt in potestate, centena conferre, centena retinere: sed ipsos inuicem nihil conferre. dotis quoq; collatio in eundem modū fiet: ut quicumq; conferat, etiam suam personam numeret in partibus faciendis.

II. PAVLVS.

CUm emancipati filij nomine nepotem postumum post aui mortem editum dicimus bonorum possessionem accipere oportere: necessarium erit dicere, bona sua eum conferre: licet non potest dici, mortis tempore aui bona habuisse, qui ipse nondum in rerum natura erat. igitur siue hæreditatem à patre, siue legatum acceperit: hoc conferre debebit. Illud autem intelligendum est filium in bonis habere, quod deducto ære alieno superest. sed si sub conditione debeat: non statim id deducere debebit, sed id quoq; conferre. contra autem ei caueri oportebit ab eo, qui in potestate est: ut existente conditione defendatur pro ea parte, quam contulit. De illis, quæ sine culpa filij emancipati post mortē patris perierunt, quæritur, ad cuius detrimentum ea pertinere debeant: & pleriq; putant ea, quæ sine dolo & culpa perierint, ad collationis ius non pertinere. & hoc ex illis uerbis intelligendum est, quibus prætor uiri boni arbitrato iubet bona conferri. uir autem bonus non sit arbitraturus, conferendū id, quod nec habet, nec dolo, nec culpa desijt habere. Id quoq; quod sub conditione ex stipulatu deberur, emancipato cōferri debet. diuersum est in legato conditionali: quia & si in potestate fuisset, & post motem patris conditio extitisset, ipse haberet actionem. Emancipatus filius si iniuriarum habeat actionem, nihil conferre debet. magis enim uindictæ, quàm pecuniæ habet persecutionem. sed & si furti habeat actionem, conferre debebit. Si tres emancipati, duo in potestate sint: Caius Cassius libro sexto iuris ciuilis tertias conferendas putat: ut emancipati, (quia
d inui-

inuicem non conferunt) unius loco sint: nec indignari eos oportere, si plus conferant, & minus accipiant: quia in potestate eorum fuerit bonorum possessionem omittere. Iulianus quoque Cassij sententiam sequitur. Si ex emancipato filio nepos emancipatus mortuo patre simul & auo bonorū possessionem utriusque acceperit, cum uterque eorum suum hæredem reliquerit: eo modo collatio explicari potest, ut si (uerbi gratia) centū in bonis habuerit: & patruo quinquaginta, & fratri quinquaginta conferre debeat. hoc enim ratio facit: siue personas, siue portiones numeremus. Si duo nepotes ex filio mortuo emancipati bonorū possessionem aui petant: utrum dimidias, an quartas patruo conferre debeant, quæritur. & uerius est, semisses conferre eos oportere: quia & si uiuo auo, cum in eius potestate essent, ducenta (puta) adquisissent: centum filius, centum duo fratres per hæreditatem aui haberent. Si duo emancipati bonorum possessionem petierint, & unus contulerit, alter non contulerit: huius portio tantum ei, qui in potestate est, prodesse debet, non etiam emancipato: quoniā eius causa, qui in potestate est, denegantur ei actiones. Si per inopiam emancipatus cauere non possit, non statim ab eo transferenda est possessio: sed sustinendū est, donec possit inuenire fideiussores: ut tamen de his, quæ mora deteriora futura sunt, his, qui in potestate sunt, actio detur: ipsique caueant, se in medium collaturos, si cautum eis fuerit.

III. IULIANVS.

Praetor non sub conditione collationis bonorum possessionem contra tabulas promittit: sed demonstrat, quid data bonorū possessione fieri oporteat. alioquin magna captio erat emancipati, si nō aliter bonorum possessionē intelligeretur accipere, nisi cauisset de collatione. nam si interim ipse decessisset, hæredi suo nihil relinqueret. Item si frater eius decessisset: non admitteretur ad bonorum possessionem. Quid ergo? intelligendus est bonorum possessionem accipere, & ante quā caueat. sed si non cauerit: ita obseruabit, ut tota hæreditas apud eum, qui in potestate fuerit, remaneat. Emancipatus filius controuersiam facit impuberi, qui se filium, & in potestate patris fuisse dicit. quæro, si bona sua ei emancipatus conferre debeat? PAVLVS notat. puto conferendum ei esse exacta cautione: ut uictus, sicut hæreditatē, ita & quæ collata sunt, præstet. Quoties contra tabulas bonorum possessio datur emancipatis: bona sua conferre debent his solis, qui in potestate patris fuerint. hoc quemadmodū expediri oporteat, quæri solet. nam si bona à patre relicta & emancipatorum in medium conferantur, & ita uiriles partes sumantur: eueniet, ut emancipatis quoque collatio ab ipsis facta proffit. uideamus ergo, ne commodissimum sit, emancipa-

cipatos quartam partem ex bonis paternis conferre, ex suis tertiam. quod dico, exemplo manifestius fiet. ponamus patrem quadringenta reliquisse, & duos in potestate filios, duos emancipatos: ex quibus alterum centum, alterum sexaginta in bonis habere. is, qui centum habebit, centum triginta tria & trientem feret: is uero, qui sexaginta contulerit, centum uiginti. atq; ita eueniet, ut collationis emolumentum ad solos, qui in potestate remaserunt, perueniat. Emancipati bona sua conferre cum his, qui in potestate fuerunt, iubentur. quare sicut is, qui in potestate est, dotē uxoris præcipit: ita emancipatus quoq; quasi præcipiat, retinere debet. Emancipatus præteritus, si dum deliberat, cauerit de bonorum collatione, nec bonorū possessionem petierit: agente fratre ex stipulatu, ipso iure tutus erit. sed & si pecuniam contulerit: conditione eam repetet. omisa enim bonorum possessione incipit pecunia sine causa esse apud hæredem. Qui duos filios in potestate habebat, & ex uno eorum nepotem: emancipauit filium, ex quo nepotem habebat. deinde emancipatus factus procreauit filium, quem auus in locum filij adoptauit: & uel intestatus, uel testamento facto præterito emancipato filio decessit. quæsitum est, quid de bonorū possessione, quid de collatione iuris esset: respondi. bonorū, de quibus quæritur, tres partes fieri debent: ex quibus una pertinet ad filiū, qui in potestate remansit: altera ad nepotem, qui in locum filij adoptatus est: tertia ad emancipatum filium & nepotem, qui in potestate remansit, ita, ut pater soli ei cōferat, cum quo bonorum possessionē accipiet.

IIII. AFRICANVS.

Filium emancipatum dotem, quam filia suæ nomine dedit, conferre non debere: quia non sicut in matris familias bonis esse dos intelligatur, ita & in patris, à quo sit profecta.

V. VLPIANVS.

Si quis filium habeat sui iuris, & ex eo nepotem in potestate sua: consequenter erit dicendum, si nepos patris sui emancipati accipiat bonorum possessionem: de conferendis suis quoq; bonis cauere eum debere, & esse similem ei, qui adoptauit. hoc enim diui fratres rescripserunt, ut ad collationem auus compellatur. planè eodem rescripto adiectum est sic: nisi forte auus iste nullum ex istis bonis fructum adquirere uult, paratusq; est de potestate nepotem dimittere, ut ad emancipatum omne emolumentum bonorum possessionis perueniat. nec idcirco ea filia, quæ post emancipationē nata patri hæres exstitit, iuste queri poterit in id, quod eo facto collationis commodo excludatur: cum auo quandoq; defuncto ad bona eius simul cum fratre possit peruenire. hæc in patre adoptiuo ratio reddi non potest. & tamen & ibi dice-

d ij mus

mus, si sine dolo malo emancipauerit. Stipulatio autem collationis tunc committitur, cum interpellatus cum aliquo spacio, quo conferre potuit, non facit: maxime, cum uiri boni arbitrato collationem fieri, edicto pratoris insertum est. siue ergo in totum collatio facta nō est, siue in partem facta: locum habebit hæc stipulatio. & siue quis non cōferat ex hac stipulatione, siue dolo fecerit, quo minus cōferat: quanti ea res erit, in tantam pecuniam condemnabitur.

VI. CELSVS.

DOtem dedit auus paternus. an post mortem aui mortua in matrimonio filia, patri reddi oporteat, quæritur? occurrit æquitas rei: ut quod pater meus propter me filia meæ nomine dedit, perinde sit, atq; si ipse ego dederim: quippe officium aui circa neptem, ex officio patris erga filium pendet: & quia pater filia, ideo auus propter filium nepti dotem dare debet. quid si filius à patre exhæredatus est? existimo non absurde dici, etiam in exhæredato filio idem posse defendi. nec infauorabilis sententia est: ut hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum datum est.

VII. IDEM.

SInepotes in locum filij successerunt, una portio his conferri debet, suti bonorum possessionis unam partem habeant. sed & ipsi ita conferre debent, quasi omnes unus essent.

VIII. PAPINIANVS.

Nonnunquam prætor uariantem non repellit, & consilium mutantem non adspernatur. unde quidam filium emancipatum, qui de bonis conferendis cauere fratribus noluit, audiendum postea putauerūt, si uellet oblata cautione beneficiū bonorū possessionis exercere: tametsi respōderi possit, uideri eum possessionem repudiasse, qui formā possessionis cōseruare noluit. sed benignior est diuersa sententia: maxime, cū de bonis paternis inter fratres disputet, quē tamen facilius admittendū existimo, si intra tempus delatæ possessionis cautionem offerat. nam post annum, q̄ delata est bonorum possessio, uoluntariam moram cautionis admittere, difficilius est.

IX. IDEM.

Filius emancipatus intestati patris bonorum possessionem accepit. nepos ex eodem in familia retentus semissem hæreditatis cū emolumento collationis habebit. idem nepos si postea possessionem intestati patris accipiat: fratri post emancipationem patris quæsito, & in familia retento, bona sua conferre cogetur.

X. SCAEVOLA.

Si filius in potestate hæres institutus adeat, & emancipato petente bonorum

norum possessionem contra tabulas, ipse non petat: nec conferendum est ei, & ita edictum habet. sed magis sentio, ut quemadmodum pro parte hæreditatem retinet iure eo, quo & bonorū possessionem petere possit: ita & conferri ei debeat, utiq; cum iniuriā per bonorum possessionem patiat. *Tit. VII. §. 1.*

XI. PAVLVS.

PAulus respondit. ea, quæ post mortem patris filio reddi debuerunt: emancipatum filium, quamuis prius consecutus sit, quam deberet fratri, qui in potestate patris relictus est, conferre non debere: cum post mortem patris non tam ex donatione, quam ex causa debiti ea possidere uideatur. *Tit. VII. §. 2.*

XII. IDEM.

SI prægnantem quis uxorem reliquerit, & ea uentris nomine in possessionem missa fuerit: interim cessat collatio. nam ante, quam nascatur, non potest dici in potestate morientis fuisse, sed nato cõfertur. *Tit. VII. §. 3.*

DE DOTIS COLLATIONE

Tit. VII.

I. VLPIANVS.

Quanquam ita demum ad collationem dotis prætor cogit filiam, si petat bonorum possessionem: attamen & si non petat, conferre debet: si modo se bonis paternis immisceat. & hoc diuus Pius Vlpio Hadriano rescripsit: etiam eam, quæ non petierit bonorum possessionem, ad collationem dotis per arbitrium familiæ eriscundæ posse compelli. *Tit. VII. §. 4.*

Si in stipulationem deducta sit dos: siquidem ipsa mulier stipulata sit, uel ipsi negotium gestum: æque conferre cogetur. si uero aliq; quæ sita est stipulatio: dicendum est cessare collationem. & si tantum promissa sit dos: collatio eius fiet. Si sit nepos & neptis ex eodem filio, & dotata sit neptis, sit & filius, non pater eorū: neptis omnem dotem soli fratri collatura est. emancipata aut neptis dotē & bona sua soli nepoti, non etiā patruo cõferet. sed si sit neptis sola, non etiā nepos ex eodē: tunc cõfert patruo, itemq; nepoti uel nepti ex alio. sed & si duæ neptes sint ex diuersis filiis: conferent & inuicem & patruo. si ex eodem patre: tantum inuicem conferent. Cum dos confertur, impensarū necessariarū sit detractio, cæterarū non. quod si iam diuortiū factum est, & maritus non sit soluendo: nō debet integra dos computari mulieri, sed id, quod ad mulierē potest peruenire, hoc est, quod facere maritus potest. Si sub conditione pater uel extraneus dotem promiserit: cautione opus erit, ut tunc conferat mulier dotem, cū dotata esse cõeperit. *Tit. VII. §. 5.*

d iij Fili-

Filiā, quæ ab intestato patri hæres sit, conferre quidem dotē oportet: consequens autem est, ut ex pollicitatione dotis pro parte dimidia fratrem suum liberet. æquius enim est in solidum de suo eam dotatam esse. Si emancipatus filius, qui contra tabulas bonorum possessionē accepit, filiam dotatam habeat: non debet dotem eius conferre, quia in bonis eius non est.

II. CAIVS.

Filia in adoptionem data, & hæres instituta, debet (sicut emancipata) non solum bona sua, sed & dotem, quæ ad eam peruenire poterit, conferre. si adhuc pater adoptiuus uiuit: hic necesse habebit cōferre.

III. VLPIANVS.

Si filia fuerit hæres instituta: collatione dotis non fungetur, unde si scommisso ab altero edicto, necesse habuit contra tabulas bonorū possessionem accipere: dicendum est, quoniam nullam iniuriam facit fratri, non debere eam dotem conferre. nam quod habuit ex iudicio, conuertitur ad contra tabulas bonorum possessionem. planē si ex minore parte fuit hæres instituta, & alia quædam in eam contulit: contra tabulas bonorum possessione aucta portione eius, dicendum erit, collationis munere eam fungi: nisi forte contenta fuerit portione, ex qua instituta est. tunc enim dicendum est, ex iudicio parentis eam uenientem non debere munus collationis sustinere.

IIII. POMPONIVS.

Si pater pro filia dotem promiserit, deinde exhæredatæ, uel etiam emancipatæ, & præteritæ legatū dederit: habebit filia etiam dotem præcipuam & legatum.

V. PAPINIANVS.

Filius emancipatus, qui possessionem contra tabulas accipere potuit, intestati patris possessionem accepit: atq; ita filia, quæ mansit in potestate, cum eiusdem familiæ fratre hæres instituta, possessionem intestati patris, errorem fratris emancipati secuta, accepit. dotem scripto fratri conferre non cogetur: cum ea possessio frustra petita sit, & filia fratris uoluntatem secuta fini uirilīs partis retineat: id est, ut omnes trientes habeant, & bonorum possessio unde liberi singatur pro contra tabulas esse petita. Ea filia, quæ soluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit. uiri boni arbitratu cogetur usuras quoq; dotis conferre: cum emancipatus frater etiam fructus conferat, & filia patris sui fructus percipiat.

VI. IDEM.

Pater filium emancipatum hæredem instituit, & filiam exhæredauit, quæ inofficiosi lite perlata partem dimidiam hæreditatis abstulit

militer. non esse fratrem bona propria conferre cogendū respondi: nam & libertates competere placuit.

VII. PAVLVS.

Nec ipsa dotem fratribus suis conferet, cum diuerso iure fratres hæredes sint.

VIII. PAPINIANVS.

Pater nubenti filia quasdam res præter dotem dedit, eamque in familia retinuit: ac fratribus sub conditione, si dotem & cætera, quæ nubenti tradidit, contulisset, cohæredem adscripsit. cum filia se bonis abstinuisset, fratribus res non in dotem datas uindictantibus, exceptione doli placuit ob stare: quoniã pater filiam alterutrum habere uoluit.

IX. TRIPHONINVS.

Fuit quæstionis, an si sua hæres filia patri cum fratribus, contenta dote, abstineat se bonis, compellatur eam conferre? & diuus Marcus rescripsit, non compelli abstinentem se ab hæreditate patris. ergo non tantum data apud maritum remanebit, sed & promissa exigetur etiã a fratribus, & est æris alieni loco. abscessit enim a bonis patris.

*DE VENTRE IN POSSESSIONE

mittendo, & curatore eius.

Tit. VIII.

I. VLP IANVS.

Sicuti liberorum eorum, qui iam in rebus humanis sunt, curam prætor habuit: ita etiã eos, qui nondum nati sunt, propter spem nascendi non neglexit. nam & hac parte edicti eos intuitus est, dum uentrem mittit in possessione uice contra tabulas bonorum possessionis. Prægnantem

esse mulierem oportet omnimodo, nec dicere se prægnantem sufficit. quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi uere prægnans fuit, & mortis tempore, & eo, quo se mitti in possessionem petit. Toties autem mittitur in possessionem uenter, si non est ex hæredatus, & id, quod in utero erit, inter suos hæredes futurum erit. Sed & si incertum sit, aliquo tamen casu possit existere, quo qui editur, suus futurus sit: uentrem mittemus. æquius enim est uel frustra nonnumquam impendia fieri, quam denegari aliquando alimenta ei, qui dominus bonorum aliquo casu futurus est. quare & si ita ex hæredatio facta sit, SI MIHI FILIUS VNVS NASCETVR, EXHÆRES ESTO: quia filia nasci potest, uel plures filij, uel filius & filia: & uenter in possessionem mittetur. sanctius est enim, sub incerto eius, qui edetur, alii etiam eum, qui ex hæredatus sit: quam eum, qui non sit ex hæredatus, fame necari. ratumque esse debet, quod

demi

* In pand.

Fl. hæc ad-

scripta sūt.

οὗτος ὁ τί

τλος με-

τὰ τὸν δὲ

κρίσιμ.

deminutum est: quamuis is nascatur, qui repellitur. Idem erit dicen-
 dum, & si mulier, quæ fuit in possessione, abortum fecisset. Sed & si
 sub conditione postumus sit ex hæredatus: pendente conditione Pedij
 sententiam admittimus, existimantis posse uentrem in possessionem
 mitti: quia sub incerto utilius sit uentrem ali. Si uenter ab institu-
 tis ex hæredatus sit, à substitutis præteritis: Marcellus negat in posses-
 sionem eū mitti posse uiuentibus institutis, quia ex hæredatus sit. quod
 uerum est. per contrarium autem si ab institutis præteritis sit uenter, à
 substitutis ex hæredatus: uiuis institutis, mittendum esse in possessionē.
 quod si non uiuāt: negat mittendum: quia ad eum gradum deuoluta
 sit hæreditas, à quo ex hæredatus est. Si filius ab hostibus captus sit:
 uxor eius prægnans in possessionem bonorū focii mittenda est. nam
 aliquo casu spes est id, quod nascitur, inter suos hæredes futurum:
 utputa si pater eius apud hostes decedat. Sed & si quis uentrem ita
 ex hæredasset, QVI MIHI INTRA MENSES TRES MORTIS MEAE
 NATVS ERIT, EXHAERES ESTO, uel QVI POST TRES MENSES:
 uenter in possessionem utiq; mittetur: quia aliquo casu suus hæres fu-
 turus est. & sanè benigniorem esse prætorem in hanc partem oportet-
 bit: ne, qui speratur, ante uitam necetur. Rectissime autem prætor
 nusquam uxoris mentionem fecit: quia fieri potest, ut mortis tempo-
 re uxor non fuerit, quæ se ex eo prægnantem dicit. Etiam ex eman-
 cipato uenter ad possessionem admittitur. unde apud Iulianum libro
 uicesimo septimo digestorum quæritur: si emancipatus quis sit uxore
 iam prægnante, deinde decesserit, & pater eius mortuus sit: an uenter
 in possessionem emancipati patris mitti possit? & rectissime scripsit, ra-
 tionem non esse, cur uenter, quem edictum admittit, repelli debeat. est
 enim æquissimum partui consuli, qui natus bonorum possessionem
 accepturus est. sed & si auus uiueret, similiter uentrem admitteremus.
 Si filius in adoptionem datus decesserit prægnante uxore, tunc de
 inde adoptator defunctus fuerit: admittetur uenter in possessionē aui
 adoptiui. sed an etiam in eius, qui in adoptionem dederat, filius mitte-
 tur, uideamus. & si hic nepos postumus hæres ab auo naturali institu-
 tus sit, mittetur in possessionem. & nato eo, si nemo ex liberis sit alius,
 bonorum possessio secundum tabulas dari potest: aut si sint liberi præ-
 teriti, etiam contra tabulas cum ipsis potest accipere. Si pater nuru
 prægnante filium emancipauerit: non in totum repelli uterus debet.
 namq; natus solet patri ex nouo edicto iungi. & generaliter quibus casi-
 bus patri iungitur natus, admittendus est uenter in possessionem. Si
 ea, quæ in possessionem uult ire, uxor negetur, uel nurus esse uel fu-
 isse, uel ex eo prægnans non esse contendatur: decretum interponit
 prætor

prætor exëplo Carboniani edicti. & ita diuus Hadrianus Claudio Proculo prætori rescripsit, ut summam de re cognosceret: & si manifestam calumniam uideret eius, quæ uentris nomine in possessionem mitti desiderat, nihil noui decerneret. si dubitari de re posset: operam daret, ne quod præiudiciū fieret ei, quod in utero est: sed uentrem in possessionem mitti oportere. apparet itaq; nisi manifesta sit calumniatrix mulier, debere eam decretum eligere: & ubi omnino iuste dubitari poterit, an ex eo prægnans sit, decreto tuendam esse, ne præiudiciū partui fiat. idemq; est, & si mulieri status controuersia fiat. Et generaliter ex quibus causis Carbonianā bonorum possessionem puero prætor dare solitus est, ex iisdem causis uentri quoq; subuenire prætorem debere non dubitamus: eo facilius, quod fauorabilior est causa partus, quàm pueri. partui enim in hoc fauetur, ut in lucem producat: puero, ut in familiam inducatur. partus enim iste alendus est: qui & si non tantum parenti, cuius esse dicitur, uerum etiam reipublicæ nascitur.

Si quis prima uxore prægnante facta, mox aliam duxerit, eamq; prægnantem fecerit, diemq; suum obierit: edictum ambobus sufficit, uide licet cum nemo contendit, nec calumniatricem dicit. Quoties autem uenter in possessionem mittitur, solet mulier curatorem uentri petere, solet & bonis. sed si quidem tantum uentri curator datus sit: creditoribus permittendum est, in custodia bonorum esse. si uero non tantum uentri, sed etiam bonis curator datus est: possunt esse securi creditores, cum periculum ad curatorem pertineat. idcirco curatorem bonis ex inquisitione dandum (idoneum scilicet) oportet creditores curare, uel si quis alius est, qui non edito partu successionem speret. Hoc autem iure utimur, ut idem curator & bonis & uentri detur. sed si creditores instent, uel qui sperat se successurum: diligentius atq; circumspectius id fieri debet: & plures (si desiderentur) dandi sunt. Mulier autem in possessionem missa, ea sola, sine quibus fœtus sustineri, & ad partum usq; produci non possit, sumere ex bonis debet: & in hanc rem curator constituendus est, qui cibum, & potum, & uestitum, & lectum mulieri præstet pro facultatibus defuncti, & pro dignitate ei, atq; mulieris. Deminutio autem ad hos sumptus fieri debet primum ex pecunia numerata. si ea non fuerit: ex his rebus, quæ patrimonia onerare magis impendio, quàm augere fructibus consueuerunt. Idem si periculum est, ne interim res usu capiantur, ne debitores tempore liberentur: idem curare debet. ita igitur curam hoc quoq; officio administrabit, quo solent curatores atq; tutores pupillorum. Eligitur autem curator aut ex his, qui tutores dati sunt postumo, aut necessarijs adfinibusq;, aut ex substitutis, aut ex amicis defuncti, aut ex creditori-

bus: sed is utiq; qui idoneus uidebitur. at si de personis eorum quaestio moueatur: uir bonus eligitur. Quod si nondū curator constitutus sit: quia plerumq; aut non petitur, aut tardius petitur, aut serius datur: Seruius aiebat, res hæreditarias hæredem institutū uel substitutum obsignare nō debere, sed tantū pernumerare, & mulieri adsignare. Idem ait. ad custodienda ea, quæ sine custodia salua esse non possunt, custodem ab hærede ponendum: ut puta pecoris, & si nondum messis uinde miañe facta sit. & si fuerit controuersia, quantum deminui oporteat: arbitrum dandum. Curatore autem constituto, hæc omnia cessare puto. conscribi tamen curatori debent, & uendenti, & inuentarium rerum facienti. Tamdiu autem uenter in possessione esse debet, quam diu aut pariat, aut abortum faciat, aut certū sit eam non esse prægnantem. & si sciens prudensq; se prægnantem non esse, consumpserit: de suo id eam consumpsisse, Labeo ait.

II. PAVLVS.

Sed & si eum ediderit, qui repulsus est, discedere debet.

III. HERMOGENIANVS.

Sumptus autem ab ea facti bona fide non repetentur.

IIII. PAVLVS.

Habitatio quoq; si domum defunctus non habuit, concedenda erit mulieri. seruis quoq; mulieris, qui necessarii sunt ad ministerium eius, secundum dignitatem cibaria præstanda sunt.

V. CAIVS.

Curator uentris alimenta mulieri statuere debet. nec ad rem pertinet, an dotem habeat, unde sustentare se possit: quia uidentur, quæ ita præstantur, ipsi præstari, qui in utero est. Curator uentri datus soluendi debiti rationem habere debet: utiq; eius, quod sub pœna, aut pignoribus preciosis debetur.

VI. VLPIANVS.

Extraneo postumo hærede instituto, non aliter uenter in possessionem mittitur, nisi mater aliunde se alere non possit: ne forte ei, qui natus bonorū possessor futurus est, denegasse alimenta uideamur.

VII. IDEM.

Vbi cumq; ab intestato uenter admittitur: scilicet si talis fuerit is, qui in utero est, ut si in rebus humanis esset, bonorum possessionem petere possit: (ut in omnibus partibus edicti) pro superstite habetur is, qui in utero est. Interdum non passim, sed cum causæ cognitione mitti uenter in possessionem debet: si quis sit, qui controuersiam referat. sed hoc tantum ad eum uentrem erit referendum, qui cum liberis admittitur. cæterū si mittatur unde legitimi, uel ex qua alia parte: di

te: dicendum est, non esse causæ cognitionem necessariam. nec enim æquum est, in tempus pubertatis uentrem uesci de alieno, in tempus pubertatis dilata controuersia. sed enim placet omnes controuersias, quæ quasi status cōtrouersiam continent, in tempus pubertatis differri: sed non ut in possessionem sit, status controuersia dilata, sed sine possessione. quamuis autem prætor uentrem in possessionem mittat cum his, quibus possessionem dederit: attamen etiam solus uenter admittetur ad bonorum possessionem.

VIII. PAVLVS.

SI uentris nomine mulier missa sit in possessionem: diuus Hadrianus Calpurnio Flacco differendam accusationem adulterij rescripsit, ne quod præiudicium fieret nato.

IX. VLPIANVS.

CVM uenter mittitur in possessionem: quod in uentris alimenta de minutum est, detrahitur uelut æs alienum.

X. PAVLVS.

Postumus natus quocunq; tempore (qui tamen testatoris morte conceptus iam erit) potest agnoscere bonorum possessionē. nam & uentrem prætor ex omnibus edicti partibus mittit in possessionem bonorum: non missurus scilicet, si ei nato daturus non esset bonorum possessionem.

DE CONIUNGENDIS CVM EMANCIPATO

to liberis eius.

Tit. IX.

I. VLPIANVS.

SI quis ex his, quibus bonorum possessionem prætor pollicetur, in potestate parentis, cum moritur, nō fuerit: ei liberisq; quos in eiusdem familia habuit, si ad eos hæreditas suo nomine pertinebit, neq; notam exhæredationis meruerunt: bonorum possessio eius partis datur, quæ ad eum pertineret, si in potestate permansisset: ita, ut ex ea parte dimidia ipse, reliquam liberi eius habeāt, isq; duntaxat bona sua conferat.

Hoc edictum æquissimū est: ut neq; emancipatus solus ueniat, & excludat nepotes in potestate manētes: neq; nepotes iure potestatis obijciantur patri suo. Et in adoptionē datus filius, & hæres institutus, ad hoc edictum pertinet, ut ei iungatur nepos, qui in aui sui naturalis est potestate. Iungitur autem nepos patri suo emancipato, siue pater præteritus sit, siue institutus. & hæc erit differentia inter in adoptionem datum, & emancipatum: quod in adoptionem quidem dato non aliàs

c ij iungi

iungitur, nisi instituto, & alio committente edictum: emancipato autem, siue sit institutus emancipatus, siue sit præteritus. Filio in potestate ex bese, emancipato ex triente hærede instituto: Iulianus ait, nepotem præteritum petita contra tabulas bonorum possessione, patruo sextantem, patri unciam ablaturum. Si pater emancipatus ex hæredatus sit, nepotibus ex eo præteritis, qui erant in potestate retenti: nepotes admittuntur. absurdum est enim, cum patri præterito iungantur, instituto eo uel exhæredato non admitti. Sed & si patruus eorum, qui erant in potestate, sit præteritus, pater exhæredatus: debet nepotes admitti, nam exhæredatus pater eorum pro mortuo habetur.

Si pater in potestate manens exhæredatus, uel institutus sit: nepotem ex eo, siue in potestate manentem, siue emancipatum, ad bona aut neque uocari, neque uocandum esse, Scauola ait. toties enim nepoti consulendum est, quoties in potestate retentus est, patre emancipato. liberos igitur in familia esse oportet, ut huic edicto locus sit: eius scilicet familiae, cuius bonorum possessio petitur. sed & si postumus natus sit ex emancipato, ante emancipationem conceptus: idem erit dicendum. Liberos autem non omnes simul uocat prætor, sed gradatim, hoc est eos, qui sui sunt: scilicet nepotes si sunt. si minus: eos, qui sunt inferioris gradus: nec eos miscebimus. plane si sit ex emancipato nepos, & ex nepote eius alio pronepos: dicendum erit, utrumque ei iungi. ambo enim in suorum loco successerunt. Si postliminio nepos redierit: dicendum est, eum patri emancipato coniungi. Si pater ex duobus filiis, quos in potestate habuit, alterum emancipauerit, & nepotem ex eo in locum filii adoptauerit, & præterito emancipato decesserit: Iulianus ait, nepoti in locum filii adoptato succurri oportere: ut quasi portionem filius habeat, quam haberet, & si extraneus adoptatus esset. sic fiet (inquit) ut filius, qui in potestate fuit, tertiam partem: nepos in locum filii adoptatus, aliam tertiam: emancipatus filius cum nepote altero retento in potestate partiantur. nec enim minus debet ferre nepos in locum filii adoptatus, quam si ab extraneo esset adoptatus. Illud non interest, quanta portio hæreditatis ad nepotem pertineat, an perquam modica. nam & si modica sit: attamen dicemus esse locum huic parti edicti. Inter ipsum filium & liberos eius diuiditur hæreditas ita, ut ipse dimidium, liberi dimidium habeant. proinde pone solum filium emancipatum esse, & nepotes in potestate duos, neminem præterea ex liberis. habebit emancipatus dimidiam partem hæreditatis, & aliam dimidiam partem hæreditatis duo nepotes, ut quadrantes ferant. & si sit præterea alius filius: eueniet, ut filius habeat dimidiam partem hæreditatis, ex quo nepotes non sunt: alius semissem cum filiis suis: ita, ut quadrans

drantē hæreditatis ipse ferat, quadrans in liberos eius diuidatur. Sed si ambo filij emancipati sint, & habeant singuli nepotes: eueniet, ut singuli singulos semisses cū nepotibus suis diuidant: ita, ut ipsi quidem quadrantes ferant, nepotes autem residuos quadrantes. & si alter duos filios, & alter tres habeat: quadrans unus inter duos, alius inter tres diuiditur. Si quis ex nepotibus portionem suam omiserit: eueniet, ut non ad patrem eius, sed magis ad fratrem pertineat. sed & si omnes nepotes omittent: patruo nihil adcrefcet, sed soli patri. quod si & pater omiserit: tunc patruo adcrefcet. Emancipatus filius, si quidem nepotes in aui potestate non habeat, fratribus suis conferet. sed si sint nepotes: uoluit eum prætor filijs suis, qui sunt in potestate, solis conferre. merito: quia ueniendo ad bonorum possessionem, illis solis iniuriam facit. Nunc uideamus, quantum eis conferat. & quidem semper, quum fratribus emancipatus confert, uirilē sibi detrahit. utrū & in eo casu uirilem detrahat, an uero, quia dimidiam partē habet bonorum possessionis, dimidiam partem etiam bonorum suorum conferat? & puto, dimidiam tantum bonorum eius partem conferre debere. nam & si alius emancipatus sit filius, alius in potestate retentus: filius emancipatus his duobus nepotibus unam partem tantum conferet, & patruo eorum, qui in potestate mansit, unam partem dabit, tertiam ipse habebit. nec quod nepotibus confertur à patruo emancipato, ipsi patri conferent: hoc eiñ nō de bonis aui, sed propter bona postea eis accessit.

Eueniet igitur, ut pater emancipatus, si centum in bonis habeat, quinquaginta sibi detrahat, residua quinquaginta omnibz nepotibus, id est filijs suis conferat: aut si unum nepotem habeat, & duos ex alio pronepotes, ita diuidat quinquaginta, ut nepos habeat uiginti quinqz, pronepotes ex alio unā uiginti quinqz. nam & bonorū possessionis ambo unam partem habent. Si sit filius in potestate, alius emancipatus, ex defuncto unus in potestate nepos, alius emancipatus: eleganter Scæuola tractat, patruus ne emancipatus nepotibus, quantum fratri suo, conferat: & ait posse dici, tres eum partes facere debere: sibi unam, fratri unam, istis unam collaturum: quamuis hi minus, quā patruus, ex hæreditate aui concurrente patre sint habituri. quæ sententia uera est.

Sed & si sint duo nepotes ex eodem filio, hiqz emancipati, & ex altero eorū pronepos in potestate defuncti: partem habebit nepos unus, aliam nepos cum filio suo. sed & si nepos, & ex alio nepote defuncto duo pronepotes: unus ex pronepotibus emancipatus soli fratri suo conferet: uel (si frater non est) soli patruo, non etiam patruo maiori.

II. PAVLVS.

Nihil in hac parte edicti cauit prætor, ut legata exceptis personis
e iij nepos

nepos præstet: sed potest superior sermo & ad hunc casum referri. nam absurdum est, patrem quidem eius legata præstare, ipsum uero plus habere: cum eadem conditione in eandem partem uocetur.

III. MARCELLVS.

Qui duos filios habebat, alterum ex his emancipauit, nepotem ex eo in potestate retinuit. emancipatus filium suum sustulit, & à patre exheredatus est. quæro, cum frater eius & ipse emancipatus sit præteritus, & nepotes ex emancipato filio ab auo hæredes instituti: quid de bonorum possessione iuris sit: & quid intersit, si emancipatum quoque, ex quo nepotes erant nati, præteritum esse ponamus? respondi. si filium, retento ex eo nepote, emancipauit, & emancipatus procreauit filium, & hæres uterque nepos institutus fuit, pater eorum exheredatus, alius filius præteritus: solus filius præteritus bonorum possessionem contra tabulas petere poterit. exheredatus enim obstat filijs suis post emancipationem susceptis. nepoti retento in potestate bonorum possessio dari debet: quoniam si pater eius emancipatus præteritus esset, simul cum eo bonorum possessionem accipere posset, propter id caput edicti, quod à Iuliano introductum est* (id est ex noua clausula.) nec debet deterioris esse conditionis, quia pater eius exheredatus sit. ideoque ei præterito quoque præstari oportebit. sed fratris eius, qui post emancipationem natus est, diuersa conditio est. conseruanda est tamen & illi ad uirilem partem hæreditas: sicut etiam imperator Antoninus in persona nepotis ex filia rescripsit.

* alias
desunt.

IIII. MODESTINVS.

Emancipato quis filio, retinuit ex eo nepotes in potestate. filius emancipatus susceptis postea liberis decessit. placuit in aui potestate manentes simul cum his, qui post emancipationem nati sunt, de creto bonorum possessionem accipere: manente eo, ut si uelit auus sibi per nepotes adquiri, bona sua conferat, aut nepotes emancipet, ut sibi emolumentum paternæ hæreditatis adquirant. idque diuus Marcus rescripsit.

V. IDEM.

Si nepos exheredatus hæres exstiterit ei, quem auus hæredem fecerat, deinde pater eius emancipatus testamento præteritus accipiat contra tabulas patris bonorum possessionem: iungi patri suo nepos non poterit, sed uelut extraneus excludetur: quia non suo nomine auo hæres exstiterit.

VI. SCAEVOLA.

Si quis filium habens in potestate, extraneum in nepotis locum quasi ex eo filio natum adoptet, mox filium emancipet: non iungetur hic nepos filio emancipato: quia non desijt esse emancipatus ex liberis.

VII. TRIPHONINVS.

Si

Si post emancipationem filij susceptus ex eo fuerit nepos: conseruanda illi erit portio. sed quanta, uideamus. finge enim patruo scripto hæredi cohæredem datum hûc nepotem: patrem autem eiusdem præteritum accepisse contra tabulas bonorum possessionem. quod ad edictum prætoris attinet, semisses bonorum fient. Nunc uero post restitutionem diui Pij, si conseruatur pars nepoti, utrum uirilis, an quanta debeat seruari? nam si in aui potestate natus fuisset, cõiungeretur in unâ partem cum patre suo. & proponamus alium esse ex eodem nepotem in familia aui. duo unam quartam habituri erant, patre eorum accipiẽte contra tabulas bonorum possessionem, si fuissent in aui potestate. an ergo nunc in fescunciam tuendus sit, qui non in familia retentus est? & cui abscedet pars, quæ huic cessura est: patri eius tantum, an & patruo? & puto & patruo. nam & legatum eidem datum præstaret.

DE CARBONIANO EDICTO.

Tit. X.

I. VLP IANVS.

Si cui controuersia fiet, an inter liberos sit, & impubes sit: causa cognita perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controuersia esset: & iudicium in tempus pubertatis causa cognita differtur. Eum, qui controuersiam facit, si pro pupillo satis ei non detur, simul in possessionem eorum bonorum esse, prætor iubet. Non solum tantum masculi, sed & foeminae ex uirili sexu descendentes, Carboniani commodum habebunt. Et generaliter dicemus, his demum Carbonianum competere, quibus contra tabulas bonorum possessio competit: his uero non competere, qui repelluntur à contra tabulas bonorum possessione. Si quis non ab aliquo hanc cõtrouersiam patiat, quod inter liberos non sit, sed ab ipso patre: ut puta nepos, qui se retentum in potestate aui dicit ab emancipato patre, cui iungi desiderat: an differri debeat? & magis est, ut differatur. Parui enim refert, quis ei controuersiam faciat: cum & si testator eum negauerit ex liberis, non tamen ex hæredem scripserit, Carboniano possit esse locus. Sed & si quis non tantum ex liberis negetur esse, uerum seruus etiam esse dicatur, forte ex ancilla editus: Iulianus scripsit, adhuc Carboniano locum esse. quod & diuus Pius rescripsit. nam uel magis consulendum est his, quibus maius periculum intenditur. nam si aliter obseruetur: inuenta erit ratio, quemadmodum audacissimus quisque eo maiore iniuria impuberẽ adficiat, quo & plura & grauiora de eo mentiatur. sed & si ipse defunctus seruus esse dicatur: idem erit dicendum. Sed & si fiscus faciat impuberi

com-

controuersiam, Carbonianum edictum potest locum habere. Pomponius libro septuagesimonono ad edictum rescripsit. cum filius hæres, uel exhæres scriptus est, Carbonianum edictum cessare, quamuis filius esse negetur: quia uel quasi scriptus habet bonorum possessionem, etiam si filius non sit: uel repellitur quasi exhæredatus, & si filius esse uideatur: nisi forte postumus (inquit) sit hæres institutus, & natus negetur esse filius, sed subiectus esse dicatur. quo casu eius partis tantum danda est ei bonorum possessio, ex qua institutus est. Idem ait. cum quidam exhæredem scripsisset filium, quod diceret eum ex adulterio conceptum: quasi fieret ei hæc controuersia, an inter liberos sit, ex hac parte edicti ei bonorum possessionem competere: cum si sine elogio exhæres scriptus esset, non haberet bonorum possessionem. idemque est, & si ita sit scriptus, QVISQVIS EST, QVI FILIVM MEVM SE ESSE DICIT, EXHAERES ESTO: quia non est filius exhæredatus. Si quis filium suum hæredem instituerit ex minima parte sic, ILLE, QVI EX IL LA NATVS EST, HAERES ESTO, non quasi filium suum: deinde hic contendat patrem intestatum decessisse, seque ei suum hæredem esse: interest, cohæredes eius utrum negent eum filium suum, an uero contentant testamentum ualere. si testamentum ualere contendunt: controuersia non est differenda, & Carbonianum edictum cessat. quod si filium eum negant, & ad ipsos potius quasi ad consanguineos hæreditatem pertinere dicunt: data bonorum possessione impuberi, controuersia in tempus pubertatis differtur. Si mater subiecti partus arguatur: an differenda sit quaestio propter statum pueri, quaeritur. & si quidem pupilli status in dubium deducitur: differri quaestio in tempus pubertatis debet: cum metus esse possit, ne minus idonee defendatur. cum uero mater rea postulatur: utique integra fide & maiore constantia causam defensuram recenti tempore, dubium non est: cognitionemque fieri oportet, & post euentum cognitionis (si suppositum partum apparuerit) actiones hæreditariae puero denegandae sunt: omniaque perinde habenda, atque si hæres scriptus non fuisset.

II. MARTIANVS.

Licet mulier, quæ partum subiecisse dicitur, decesserit: tamen si participes maleficij sint, in praesenti cognoscendum est. si nemo autem sit, qui puniri possit, quia omnes participes facinoris forte decesserint: secundum Carbonianum edictum in tempus pubertatis differenda est cognitio.

III. VLPIANVS

Carbonianum edictum aptatum est, ad contra tabulas bonorum possessionem, & intestati: cum & in secundum tabulas in quibusdam

dam casibus possit uideri necessarium edictum: ueluti si paterfamilias ita instituerit, POSTVMVS HAERES ESTO, uel POSTVMA HAERES ESTO, & neget esse uerum, quod in testamēto scriptum est. Et cum de fideicommissis uel legatis quæritur, differri potest causa in tēpus pubertatis. id enim diuus Pius Cōdio Hadriano rescripsit. Quamuis scripto hæredi non promitti bonorum possessionem ex edicto Carboniano certum sit: tamen quæstionem status in tempus pubertatis differri, procul dubio est. ergo si quidem de parentis bonis simul & de statu controuersia fiat: hoc edictum locum habebit. si uero status tantum differtur quæstio in tempus pubertatis, sed non ex Carboniano, sed ex constitutionibus. Puberi, quamuis minori uiginti quinq; annis, Carbonianum non succurrit. sed si cum esset pubes, quasi impubes obrepserit, bonorumq; possessionem acceperit: dicendū erit, nihil eum egisse. nam & si impubes esset, mox pubes factus: finiretur bonorum possessionis emolumentum. Causæ cognitio in eo uertitur, ut si manifesta calumnia appareat eorum, qui infantibus bonorum possessionem petent: non detur bonorum possessio. summatim ergo, cum petitur ex Carboniano bonorum possessio, debet prætor cognoscere. & si quidem absolutam causam inuenerit, euidenterq; probeatur filium non esse: negare debet ei bonorum possessionem Carbonianam. si uero ambiguam causam, hoc est, uel modicum pro puero facientem, ut non uideatur euidenter filius non esse: dabit ei Carbonianam bonorum possessionem. Duæ autem sunt causæ cognitiones. una dandæ Carbonianæ possessionis: quæ habet commodū illud, ut perinde, atq; si nullam controuersiam pateretur impubes, possessio nem accipiat. alia est causæ cognitio illa, utrum debeat differri in tempus pubertatis cognitio, an repræsentari. hoc enim diligentissime prætori examinandum est: an expediat pupillo repræsentari cognitionē, an potius differri in tempus pubertatis: & maxime inquirere hoc à cognatis, matre, tutoribusq; pupilli debet. finge esse testes quosdam, qui dilata controuersia aut mutabunt cōsiliū, aut decedent, aut propter temporis interuallū non eandem fidem habebunt. uel finge esse anum obstetricem, uel ancillas, quæ ueritatem pro partu possunt insinuare, uel instrumenta satis idonea ad uictoriam, uel quædam alia argumenta: ut maius damnum patiatur pupillus, quod differtur cognitio, quam compendium, quod non repræsentatur. finge pupillum satisfacere non posse: & admissos in possessionem, qui de hæreditate cōtrouersiam faciunt, multa posse subtrahere, nouare, moliri. aut stulti, aut iniqui prætoris erit, re in tempus pubertatis differre, cum summo eius incōmodo, cui consultum uelit. diuus enim Hadrianus ita rescripsit. quod in

tempus pubertatis res differri solet, pupillorum causa sit, ne de statu periclitentur, ante quam se tueri possint. ceterum si idoneos habeant, à quibus defendantur, & tam expeditam causam, ut ipsorum intersit mature de eo iudicari, & tutores eorum iudicio experiri uolunt: nō debet aduersus pupillos obseruari, quod pro ipsis excogitatum est: & pendere status eorum, cum iam possit indubitatus esse. Si mater impuberis subiecti partus rea postulata, causam obtinuerit: poterit adhuc superesse status quæstio. ut puta si dicatur, aut non esse ex ipso defuncto conceptus, aut ex ipso quidē, sed non ex matrimonio editus. Si is, qui status controuersiam filio faciebat, & solum se filium dicebat, decesserit, & mater ei hæres extiterit: siquidem eandem controuersiam impuberi mater faciat, qui se ex alia natum affirmat, quam filius eius faciebat, scilicet ut neget eum filium, idcircoq; ad se totam hæreditatem ex persona filij sui defuncti pertinere debere: in tempus pubertatis differri, Iulianus ait: quia nihil interfit, suo, an hæreditario nomine controuersiam faciat. Planē si mater *non negat hunc quoq; defuncti filium esse, idcircoq; defuncti partem dimidiam hæreditatis solum sibi uindict ex bonis paternis: non erit iudicium in tempus pubertatis differendum. non enim de paternis, sed de fraternis bonis impuberi fit controuersia. Ibidem Iulianus quærit. si duo impuberes patiantur status controuersiam, & alter eorum pubuerit. expectari alterius quoq; pubertas debet: scilicet ut sic de utriusq; statu agatur, ne aliquod præiudicium fiat impuberi propter puberis personam. Parui refert, utrum petitor sit impubes, an possessor, qui status controuersiam patitur. nā siue possideat, siue petat: in tempus pubertatis differatur. Si duo impuberes inuicem status controuersiam faciant: inter est, utrum quisq; se solum filium dicat, an & se. nam & si se solum dicat filium: dicendum est, debere controuersiam ad utriusq; pubertatem differri: siue petitor, siue possessor sit. si uero alter se solum, alter et se dicat: siquidem ille adoleuerit, qui se solum dicat: adhuc differtur controuersia propter pueritiam eius, qui & se esse dicit: sed de parte, nō de toto. de parte enim utiq; hic litigatur. Quod si ille adoleuerit, qui & se dicit: ille impubes fit, qui se solum dicit: nō differtur controuersia. nec enim patitur impubes controuersiam status, sed facit: cum hic pubes & se dicat, & illum non neget filium. Si quis liber & hæres esse iussus sit, & status controuersiam impuberi faciat, qui filius esse, & testamentum patris rupisse dicatur: Iulianus ait, utraq; iudicia & hæreditatis & libertatis in tempus pubertatis differenda. neutrum enim eorū ita explicari potest, ut non conditioni eius, qui se filium esse contendat, præiudicetur. cetera quoq; libertatis quæstiones ex testamento pendentes in

tes in tempus pubertatis differuntur. Cum exstaret impubes, qui se filium defuncti diceret, debitoresq; negarent eum esse filium defuncti, & intestati hæreditatem ad agnatum, qui forte trans mare abierat, pertinere: necessarium erit puero Carbonianum edictum. sed & absentierit prospiciendum, ut cautio præstetur. Missum autem ex Carboniano in possessionem student prætores possessorem constituere. quod si coeperit aut hæreditatem petere quasi bonorū possessor Carbonianus, aut singulas res: rectissime Iulianus libro tricesimo tertio digestorum scribit, exceptione eum submouendū. contentū enim esse debere hac prerogatiua, qd possessorem eum prætor tantisper cōstituatur. si igitur uult hæreditatē, aut singulas res petere: petat (inquit) directa actione quasi hæres, ut ea petitione iudicari possit, an quasi ex liberis hæres sit: ne præsumptio Carbonianæ bonorū possessionis iniuriam aduersarijs adferat. quæ sententia habet rationem & æquitatem. hæc autem possessio intra annum datur, sicuti ordinariæ quoq; quæ liberis dantur, intra annum dantur. sed oportebit hunc, qui se filium dicit, non solum Carbonianam bonorum possessionem accipere, uerum etiam ordinariam agnoscere. Currunt autē tempora ad utraq; bonorū possessionem separatim. ordinariæ quidem: ex quo patrem suum decessisse scit, & facultatem bonorum possessionis petendæ habuit. Carbonianæ uero: eo tempore, ex quo controuersiam sibi fieri cognouit.

IIII. IULIANVS.

IDeo si ex prima parte edicti bonorum possessionē non petierit: aliàs poterit ex sequenti parte edicti ad exemplum Carboniani accipere bonorum possessionem: aliàs non poterit. nam si confestim post patris mortē controuersia ei facta fuerit, an inter liberos bonorū possessionem accipere possit: simul ad utriusq; edicti causam annus cessisse uidebitur. sin uero interposito tempore scierit controuersiam sibi moueri: poterit etiam finito tempore, intra quod ex prima parte bonorū possessionem acceperat, ex sequenti bonorum possessionem petere. quam cū acceperit: perpetuo possessor his actionibus utetur. sed si post pubertatem contra eum iudicatum fuerit: denegabuntur ei actiones.

V. VLPIANVS.

Sed & si is, qui cōtrouersiam impuberi facit, ex liberis sit: eueniet, ut siue caueat is, cui status controuersia fit, siue non caueat: attamen simul sit in possessione. Si impubes non defendat, idcircoq; missus sit in possessionē, & etiam aduersarius eius: actiones hæreditarias quis exercebit: & Iulianus ait libro tricesimo tertio digestorum, curatorem constitui debere, qui omnia curet, & actiones exerceat. Deniq; scribit etiam eum, qui cum impubere missus est in possessionem, actiones

f ij posse

posse aduersus curatorem intendere, nec esse prohibendum. nullum enim per hoc præiudicium hæreditati fieri. nam & aduersus ipsum pupillum, si satisdedit, recte experiretur. Quoties impubes satis non dat: mittitur in possessionem eius aduersarius, siue satisfat, siue non det. et si uelit aduersarius committi sibi administrationem: satisfacere debet pupillo. cæterum si satis non det: debet curator constitui, per quem bona administrantur. Aduersarius autem si satisfecerit: res, quæ tempore periturae, aut deteriores futurae sunt, distrahere debet. item à debitoribus, qui tempore liberabuntur, exigere debet. cætera cum pupillo possidebit. An autem uescendi causa deminueri possit is, qui ex Carboniano missus est, uideamus. & siquidem satis impubes dedit: siue decreuit præses, siue non: deminuet uescendi causa, & hoc minus restituet hæreditatis petitori. quod si satisfacere non potuit, & aliter alere se uidetur non posse: deminuendi causa usque ad id, quod alimentis eius necessarium est, mittendus est: nec mirum debet uideri, hæreditatem propter alimenta minui eius, quem fortasse iudicabitur filium non esse: cum omnium edictis uenter in possessionem mittatur, & alimenta mulieri præstentur propter eum, qui potest non nasci: & maior cura adhiberi debeat, ne fame pereat filius, quam ne minor hæreditas ad petitorum ueniat, si apparuerit filium non esse. Maxime autem puto, si missus fuerit in possessionem aduersarius, desiderandum à prætore, ne instrumenta in possessionem suam redigat. cæterum decipietur pupillus, dum uel instruitur eis aduersarius, uel etià intercipere ea potest. Cum autem in satisfactione & pupillus & aduersarius eius cessant: curator constituendus est, qui bona administret, & quandoque ei, qui iudicio uicerit, restituat. Quid tamen, si tutores pupilli uelint administrare? non erunt audiendi: nisi satisfecerint nomine pupilli, aut curatores quoque iidem ipsi sint constituti.

VI. PAVLVS.

DE bonis matris an decretum interponendum sit, quaeritur. & decretum quidem non est interponendum: dilatio autem longissima danda est, quæ in tempus pubertatis extrahet negotium. Planè si de paternis simul & de maternis bonis controuersia sit, uel etiam de fratris: & has controuersias in tempus pubertatis differendas esse, Iulianus respondit. Huic autem edicto locus est, etiam si ab intestato ad bonorum possessionem ueniant liberi: tametsi ex inferioribus partibus petant, qua legitimi uocantur, quoniam sui sunt: uel ex illa, quæ cognatis datur. Ita demum autem huic edicto locus est, si & hæreditatis controuersia sit. nam si tantum status, quia (puta) seruus dicatur esse, nec ulla bonorum controuersia sit: hoc casu liberale iudicium statim explican-

plicandum erit. Qui pupillo controuersiam facit, si simul cum eo in possessionem missus est: alii ex bonis defuncti nō debebit, nec quidcūq; de bonis deminuere. hæc enim possessio pro satisfatione cedit. Non solū alimenta præstari debet pupillo, sed & in studia, & cæteras necessarias impensas debet impendi pro modo facultatū. Post pubertatē quæritur, an actoris partes sustinere debeat, qui ex Carboniano missus est in possessionem: & responsum est, rei partes eum sustinere debere: maxime, si cauit. sed & si non cauerit, sed nunc paratus sit cauere, quasi possessor conueniendus est. quod si nūc non caueat: possessio transfertur, aduersario satis offerente, perinde, atq; si nunc primum ab eo peteretur hæreditas.

VII. IULIANVS.

SI impubes negetur iure adoptatus, & ideo paternæ hæreditatis ei controuersia fiat: non erit iniquum simile Carboniano decretum interponi. Item si impubes in adoptionē datus esse dicatur, & ideo negetur naturalis patris hæreditas ad eum pertinere: quia & hoc casu quæritur, an iure filij obtinere hæreditatem possit: locus erit Carboniano edicto. Cum uero proponitur exhæredatum esse: non est necessarium, controuersiam pubertatis differri: quia non de ipsius filij, sed de testamenti iure quæritur. si mater eius, cui & de libertate, & de hæreditate paterna cōtrouersia fit, in quæstionem libertatis uocatur: iudicium de matre non semper in tempus pubertatis differendū erit. nam & ipsi, qui subiectus esse dicitur, ex causa repræsentari solet. Quoties Carbonianum decretū interponitur: eodem loco rem haberi oportet, quo esset, si nulla controuersia fieret ei, qui bonorū acceperit possessionem. Cum autem ex duobus fratribus ex hoc decreto missis, alter pro parte sua paternam hæreditatem non defendit: compellitur alter totam defendere, aut uniuersa creditoribus cedere. Interdum etiam exhæredatus filius ex Carboniano decreto bonorum possessionem accipiet: si non contra tabulas petit bonorum possessionem, sed ab intestato unde liberi: quia neget tabulas testamenti patris tales esse, ut secundū eas bonorū possessio dari possit: & dicatur non esse filius. Si pupillus liberti paterni bonorū possessionem peteret, negaretur aut filius patroni esse: quia de paternis ei bonis nulla controuersia fieret: differendū hoc iudicium non est. si uero post interpositū decretum Carbonianū hæc quoq; controuersia moueretur: hoc iudiciū in id tempus differri debet.

Quæsitū est, an simul & pupillus ex Carboniano, & scripti hæredes secundum tabulas bonorum possessionē haberent: respondi. si filius non esset, aut non accepisset contra tabulas, uel ab intestato bonorum possessionem: simul & ipsum ex Carboniano, & scriptos hæredes secun-

dum tabulas habituros bonorum possessionem.

VIII. AFRICANVS.

DEcessit, quem ego filium meum & in mea potestate esse dico. extitit impubes, qui eum patremfamilias, & ad se hæreditatem pertinere dicat. decretum necessarium esse respondi. Item emancipatus decessit intestato, superstiti filio impubere, qui se ei suum esse dicit. ego contendo ante emancipationem conceptum, atque ideo in mea potestate esse, & bona emancipati ad me pertinere. & quidem hunc filium esse constat. sed hætenus de statu eius quaeritur, in potestate patris fuerit, nec ne: sententia tamen edicti proculdubio ex Carboniano admittitur.

IX. NERATIVS.

QUod Labeo scribit, quoties suppositus esse dicitur pupillus, cum quo de patris eius hæreditate controuersia est, curare prætorem debere, ut is in possessione sit: de eo puto eum uelle intelligi, qui post mortem patrisfamilias, qui se sine liberis decedere credidit, filius eius esse dici coepit. nam eius, qui agnitus est ab eo, de cuius bonis quaeritur, iustior in ea re causa est, quam postumi.

X. MARCELLVS.

CUM mulier deferente hærede iurauerit se prægnantem, bonorum possessio ex edicto Carboniano dari debet: uel denegari, si illa hæredi detulit iusiurandum: cum causa cognita detur possessio, ne aut hæredi bonorum possessio data faciat præiudicium, aut denegata ius ordinarium eripiat pupillo.

XI. PAPINIANVS.

CUM sine beneficio prætoris, qui patitur controuersiam filius, hæres esse potest, forte quia scriptus est: edicto Carboniano locus non est: similiter ac, cum certum est, quamuis filius sit, eum tamen hæredem non fore. ueluti si Titio hærede instituto, postumus aut impubes ex hæredatus negetur filius. nec ad rem pertinet, quod interest illius, in quibusdam filiū esse: ueluti propter fratris ex alia matre nati bona, uel iura libertorum, & sepulchrorum. istos enim casus ad Carbonianum constat non pertinere.

XII. IDEM.

Scriptus hæres, contra quem filius impubes, qui subiectus dicitur, sex edicto primo bonorum possessionem petit exemplo legitimi, secundum tabulas interim accipere non potest. quod si medio tempore scriptus, uel ille, qui intestati possessionem habere potuerit, moriantur: hæredibus eorum succurrendum erit. quid enim, si non potuerint adire hæreditatem iure cessante, uel oblitum in dubio constituti.

XIII. PAVLVS.

Titia post mortem mariti sui postumâ enixa est. eidem Titia crimē adulteriꝝ Sēpronius tandē apud præsidē prouinciæ obiecit. quæro, an in tempus pubertatis quæstio adulteriꝝ differri debeat, ne præiudicium postumæ fiat? Paulus respondit. si ei pupillæ, de qua quæritur, bonorū quæstio paternorū non moueatur: sine causâ tutores desiderare, adulteriꝝ quoq; quæstionem in tempus pubertatis pupillæ differri.

XIIII. SCAEVOLA.

Quæritur, an impubes, qui bonorum possessionem ex Carboniano edicto accepit, si ante, quā possessione ad eum translata fuerit, pubes factus sit, petitoris partibus fungi debeat? respondit. in eo, quod a possessore peteret, probationem ei incumbere.

XV. HERMOGENIANVS.

Haec bonorum possessio, si satisdatum sit, non tantum ad possessionem apiscendam, sed ad res etiam persequendas, & debitum exigendum, & collationem bonorum, & dotis, & omnium, quæ conferri diximus, prodest.

XVI. PAVLVS.

Sed sicuti de bonis paternis emancipato cauetur, ita de istis, quæ sibi conferunt, cauendum est.

DE BONORVM POSSESSIONE SECUNDUM TABULAS

Tit. XI.

I. VLPIANVS.

Tabulas testamenti accipere debemus omnem materiæ figurâ. siue igitur tabulæ sint *lignæ, siue cuiuscūq; alterius *als. li- materiæ: siue chartæ, siue membranæ sint, uel si coriū alicuius animalis: tabulæ recte dicentur. Non autem omnes tabulas prætor sequitur hac parte edicti, sed supremas: hoc est eas, quæ nouissimæ ita sunt factæ, ut post eas nullæ factæ sint. si primæ enim hæ sunt, non quæ sub ipso tempore mortis factæ sunt, sed post quas nullæ factæ sunt, licet hæ ueteres sint. Sufficit autem existare tabulas, & si non proferantur, si certum sit eas existare. igitur & si apud furem sint, uel apud eum, apud quem depositæ sunt: dubitari non oportet, admitti posse bonorum possessionem. nec enim opus est aperire eas, ut bonorum possessio secundum tabulas agnoscat. Semel autem existitisse tabulas mortuo testatore desideratur, tametsi existare desierunt. quare & si postea interciderunt: bonorum possessio peti poterit. Scientiam tamen exigemus, ut sciat hæres existare tabulas, certusq; sit delatam sibi bonorum possessionem. Si quis in duobus
exem

exemplaribus fecerit testamentum, & aliud exstet, aliud non exstet: tabulæ exstare uidentur, peti q̃ potest bonorū possessio. Sed & si in duobus codicillis simul signatis alios atq; alios hæredes scripserit, & utrūq; exstet: ex utroq; quasi ex uno competit bonorum possessio: quia pro unis tabulis habendum est, & supremum utrunq; accipiemus. Sed si unum fecerit testator quasi testamentū, aliud quasi exemplum: si quidem id exstat, quod uoluit esse testamentum: bonorum possessio petetur. si uero id, quod exemplum erat: bonorum possessio peti non poterit, ut Pōponius scripsit. Exigit prætor, ut is, cuius bonorū possessio datur, utroq; tempore ius testamenti faciendi habuerit, & cum facit testamentum, & cum moritur. proinde si impubes, uel furiosus, uel quis alius ex his, qui testamentum facere non possunt, testamentum fecerit, deinde habens testamenti factionē decesserit: peti bonorū possessio nō poterit. Sed & si filiusfamilias, putans se patremfamilias, testamentum fecerit, deinde mortis tempore paterfamilias inueniatur: non potest bonorum possessio peti. Sed si filiusfamilias ueteranus de castrensi faciat, deinde emācipatus, uel aliās paterfamilias factus, decedat: potest eius bonorum possessio peti. Sed & si utroq; tempore testamenti factionem habuerit, medio tempore non habuerit: bonorum possessio secundum tabulas peti poterit. Si quis autem testamentum fecerit, deinde amiserit testamenti factionem uel furore, uel quod ei bonis interdictum est: potest eius peti bonorum possessio: quia iure testamentum eius ualet. & hoc generaliter de omnibus huiusmodi dicitur, qui amittunt mortis tempore testamenti factionē. sed ante factum eorum testamentum ualet. Si linum, quo ligatæ sunt tabulæ, incisum sit: si quidem alius contra uoluntatem testatoris inciderit: bonorū possessio peti potest. quod si ipse testator id fecerit: non uidentur signatæ, & ideo bonorum possessio peti non potest. Si rosæ sint à muribus tabulæ, uel linū: aut aliter ruptum, uetustate (puta) uel situ, uel casu putrefactū: & sic uidetur tabulæ signatæ: maxime, si proponas uel unum linum tenere. Si ter forte, uel quater linum sit circūductum: dicendum est signatas tabulas eius exstare, quamuis uel incisa, uel rosa sit pars lini.

II. IDEM.

A Equissimum ordinem prætor secutus est. uoluit enim primo ad liberos bonorum possessionē contra tabulas pertinere, mox si inde sit occupata, iudiciū defuncti sequendum. Exspectandi igitur liberi erunt, quāmdiu bonorū possessionē petere possunt. & si tempus fuerit finitum, aut ante decesserint, uel repudiauerint, uel ius petendæ bonorum possessionis amiserint: tunc reuertetur bonorum possessio ad scriptos. Si sub cōditione hæres institutus sit filius: Iulianus per

æque

æque putauit secundum tabulas competere ei, quasi scripto, bonorum possessionem: qualis qualis conditio sit, etiam si hæc, SI NAVIS EX ASIA VENERIT. & quamuis defecerit conditio: prætor tamen filium, qui admisit secundum tabulas, tueri debet, ac si contra tabulas accepit. quæ tuitio ei, qui emancipatus est, necessaria est. Pro qua quisque parte hæres scriptus est, pro ea accipiet bonorum possessionem: sicut autem, ut si non sit, qui ei concurrat, habeat solus possessionem. quamdiu tamen unus ex hæredibus deliberat, utrum admittat bonorum possessionem, an non: portio bonorum possessionis eius cohæredi non deferatur. Si primus quidem ita substitutus sit, SI INTRA DECEM, secundus, SI POST DECEM INTRA DECIMUMQUARTVM ANNUM: siquidem intra decem decesserit: primus solus hæres erit, & accipiet bonorum possessionem. si uero post decem, intra quatuordecim: secundus solus hæres erit, & accipiet bonorum possessionem: nec sibi iungentur, cum ad suam quisque causam substitutus sit. Defertur bonorum possessio secundum tabulas primo gradu scriptis hæredibus: mox illis non petentibus: & sequentibus non solum substitutis, uerum substitutis quoque substituti, & per seriem substitutos admittimus. primo gradu autem scriptos accipere debemus omnes, qui primo loco scripti sunt. nam sicut ad adeundam hæreditatem proximi sunt, ita & ad bonorum possessionem admittendam. Si quis ita scripserit, PRIMVS EX PARTE HAERES ESTO. SI PRIMVS HAERES NON ERIT, SECVNDVS HAERES ESTO. TERTIVS EX ALIA PARTE DIMIDIA HAERES ESTO. SI NON ERIT: QVARTVS HAERES ESTO. primus & tertius priores ad bonorum possessionem inuitantur. Si quis ita instituerit hæredes, VTER EX FRATRIBVS MEIS SEIAM VXOREM DVXERIT, EX DODRANTE MIHI HAERES ESTO: VTER NON DVXERIT, EX QVADRANTE HAERES ESTO: siquidem mortua fuerit Seia: æquas partes habituros hæredes constat. quod si ab altero uxor ducta fuerit: dodrantem & quadrantem eis competere: bonorum autem possessionem, ante quam existat conditio, neutrum petere. Si consulto sit inductum nomen hæredis: in dubitanter probatur bonorum possessionem expetere eum non posse: quemadmodum nec potest, qui hæres scriptus est non consulto testatore. nam pro non scripto est, quem scribi noluit. Si duo sint hæredes instituti Primus & Secundus, & Secundo Tertius substitutus: omitte Secundo bonorum possessionem, Tertius succedit. quod si Tertius noluerit hæreditatem adire, uel bonorum possessionem accipere: recidit bonorum possessio ad Primum: nec erit necesse petere bonorum possessionem, sed ipso iure ei adcreset. hæredi enim scripto, sicut portio hæreditatis, ita & bonorum possessio adcreset. Si seruus hæres

scriptus sit: ei domino defertur bonorum possessio, ad quem hæreditas pertinebit. ambulat enim cum domino bonorum possessio. quare si mortis tempore Stichus hæres institutus seruus fuit Sempronij, nec Sempronius eum iussit adire, sed uel decessit, uel etiam eum alienauit & coepit esse Septicij: euenit, ut si Septicius eum iusserit, Septicio deferatur bonorum possessio. ad hunc enim hæreditas pertinet. unde si per multos dominos transierit seruus, tres forte, uel plures: nouissimo dabimus bonorum possessionem.

III. PAVLVS.

Verum est, omnem postumum, qui moriente testatore in utero fuerit, si natus sit, bonorum possessionem petere posse.

IIII. VLPIANVS.

Chartæ appellatio & ad nouam chartam refertur, & ad deletitiam. proinde & si in opistographo quis testatus sit: hinc peti potest bonorum possessio.

V. IDEM.

Si sub conditione hæres institutus quis sit, & accepta bonorum possessione secundum tabulas conditio defecerit: interdum euenit, ut res possessori concedenda sit. ut puta si filius emancipatus sit sub conditione hæres institutus. nam & si defecerit cōditio: attamen secundum tabulas bonorum possessionem eum accipere, Iulianus scribit. Sed & si is fuerit, qui ab intestato bonorum possessor futurus esset: tuendū esse scripsit. & hoc iure utimur. Videndū, an legata ab eis debeātur? & filius quidē quasi contra tabulas bonorum possessione accepta, rem habere uidetur, cæteri uero quasi ab intestato. & ideo filius liberis parētibuscq; legata relicta solis præstare cogetur, cæteris non. Planē ei, cui ab intestato fideicommissum relictum est, erit præstandū: quasi uideatur hoc ipso fraudatus, quod ex testamento petita sit bonorum possessio.

VI. IDEM.

Hidemum sub conditione hæredes instituti, bonorum possessionem secundum tabulas etiam pendente conditione necdum impleta petere possunt, qui utiliter sunt instituti. quod si inutiliter quis sit institutus, nec ad bonorum possessionem inutilis institutio proficit.

VII. IULIANVS.

Cum tabulæ testamenti plurium signis signatæ sunt, & quædam ex his nō comparent, septem tamen signa manent: sufficit ad bonorum possessionem dandam septem testium signa comparere, licet non omnium, qui signauerunt, signa maneant.

VIII. IDEM.

Si ita scriptum sit, SEMPRONIUS EX PARTE DIMIDIA HAERES esto

ESTO. TITIVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, EX PARTE TERTIA HAERES ESTO. IDEM TITIVS, SI NAVIS EX ASIA NON VENERIT, EX PARTE SEXTA HAERES ESTO: Titius nō ex duabus partibus hæres scriptus, sed ipse sibi substitutus intelligi debet. ideoq; non ex maiore parte, quā tertia, scriptus uidetur. secundum hanc rationem (cum sextans uacuu relinquitur) bonorum possessionem Titius accipiet non solum tertiæ partis, sed quoq; eius, quæ ex sextante eidē adcrefcit.

Qui filio impuberi substituitur ita, SI FILIVS MEVS MORIETVR PRIVS, QVA'M IN TVTELAM VENIAT, TVNC TITIVS MIHI HAERES ESTO: sicut hæreditatem uindicat perinde, ac si uerbū hoc MIHI adiectum non esset: ita bonorum eius quoq; possessionem accipere potest. Sed & cum in prænominē & cognominē erratū est: is, ad quem hæreditas pertinet, etiam bonorum possessionem accipiet. is autem, cuius nomen in testamento uoluntate testatoris perductum est: sicut ad adeundam hæreditatem, ita ad petendam bonorum possessionem scriptus non intelligitur, quamuis nomen eius legatur. Quidam testamentum in tabulis sibi fecit, filio autem impuberi per nuncupationem substituit. respondi. sententiam prætoris in danda bonorū possessione eam esse, ut separatim patris, separatim filij hæredes æstimari debeant. nam quemadmodum scripto hærede filio separatim ab hæredibus patris, ita nuncupato potest uideri separatim à scriptis patris hæredibus bonorum possessio dari.

IX. POMPONIVS.

VT bonorū possessio secundum pupillares tabulas admitti possit: requiritur, ut patris testamentum signatum sit, licet secundæ tabulæ resignatæ proferantur.

X. PAVLVS.

SI seruus sub conditione hæres institutus sit: an bonorum possessionem accipere possit, dubitatur. & Scæuola noster probat posse.

XI. PAPINIANVS.

QVI EX LIBERIS MEIS IMPVBES SVPREMV MORIETVR, EI TITIVS HAERES ESTO. ambobus peregre defunctis, si substitutus ignoret, uter nouissimus decesserit: admittenda est Iuliani sententia, qui propter incertum conditionis, etiam prioris posse peti bonorum possessionem respondit. Filius hæres institutus post mortem patris ab hostibus redijt. bonorum possessionem accipiet: & anni tempus, à quo redijt, ei computabitur. Testamento facto Titius adrogandum se præbuit, ac postea sui iuris effectus uita decessit. scriptus hæres, si possessionem petat, exceptione doli mali submouebitur: quia dando se adrogandum testator, cum capite fortunas quoq; suas in familiam & do

num alienam transfert. Planè si sui iuris effectus, codicillis aut alijs li-
teris eodem testamento se mori uelle declarauerit: uoluntas, quæ dese-
cerat, recenti iudicio rediisse intelligitur: non secus, ac si quis aliud te-
stamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, ut priores supre-
mas relinqueret. nec putauerit, quisquam nuda uoluntate constitui
testamentum. non enim de iure testamenti maxime quæritur, sed uiri-
bus exceptionis, quæ in hoc iudicio, quanquam auctori opponatur, ex
persona tamen eius, qui opponit, æstimatur.

XII PAVLVS.

VT scriptus hæres agnoscere possit bonorū possessionem: exigen-
dū puto, ut & demonstratus sit ppria demonstratione, & portio
adscripta ei inueniri possit, licet sine parte institutus sit. nā qui sine parte
hæres institutus est: uacantē portionē, uel aliū assēm occupat. quod si
ita hæres scriptus sit, ut interdū excludat testamēto, eo q̄ nō inueni-
tur portio, ex qua institutus est: nec bonorū possessionem petere potest. id
euenit, si quis ita hæredem instituat: **TITIVS QVANTA EX PARTE
PRIORE TESTAMENTO EVM HAEREDEM SCRIPTVM HABEO,
HAERES ESTO: uel QVANTA EX PARTE CODICILLIS SCRIPTVM
EVM HABEO, HAERES ESTO:** si scriptus nō inueniatur. quod si ita scri-
psero: **TITIVS, SI EVM PRIORE TESTAMENTO EX SEMISSE SCRIP-
TVM HAEREDEM HABEO: uel SI EVM CODICILLIS EX SEMISSE
HAEREDEM SCRIPSERO, EX SEMISSE HAERES ESTO:** tunc accipi-
et bonorum possessionem quasi sub conditione hæres scriptus.

SI A' PARENTE QVIS MANVMISSVS
fuerit. Tit. XII.

I. VLPIANVS.

Mancipatus à parente in ea caussa est, ut in contra tabu-
las bonorum possessione liberti patiat exitum. quod
æquissimum prætori uisum est: quia à parente benefi-
cium habuit bonorum quærendorum. quippe si filius fa-
miliæ esset, quodcunq; sibi acquireret, eius emolumen-
tum patri acquireret. & ideo itum est in hoc, ut parens exemplo patro-
ni ad contra tabulas bonorum possessionem admittatur. Enume-
rantur igitur edicto personæ manumissorum sic. **IN EO, QVI A' PA-
TRE, AVO'VE PATERNO, PROAVO'VE PATERNI AVI PATRE. Ne
pos ab auo manumissus dedit se adrogandum patri suo. siue manens
in potestate patris decesserit, siue manumissus diem suum obeat: solus
admittetur auus ad eius successionem ex interpretatione edicti: quia
perinde**

perinde defert prætor bonorū possessionem, atq; si ex seruitute manu missus esset. porro si hoc esset: aut non esset adrogatus, quia adrogatio liberti admittenda non est: aut si obrepisset, patroni tamen ius nihilo minus integrū maneret. Si parens uel accepit pecuniā, ut emanciparet, uel postea uiuus in eum filius, quantum satis est, contulit, ne iudicia eius inquietaret: exceptione doli repellatur. Est & alius casus, quo bonorum possessionem contra tabulas parens non accipit: si forte filius militare cœperit. Nam diuus Pius rescripsit, patrem ad contra tabulas bonorum possessionem uenire non posse. Liberos autem manumissoris non uenire ad contra tabulas bonorum possessionem filij, constat: quamuis patroni ueniant. Patrem autem accepta contra tabulas bonorum possessione, & ius antiquū, quod & sine manumissione habebat, posse sibi defendere, Iulianus scripsit. nec enim nocere debet ei, quod iura patronatus habebat, cum sit & pater.

II. CAIVS.

Non usq; adeo exæquandus est patrono parens, ut etiam Fauiana, aut Caluisiana actio ei detur: quia iniquum est ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem.

III. PAVLVS.

Paconius ait. si turpes personas (ueluti meretricem) à parente manumissus hæredes fecisset, totorum bonorum contra tabulas possessio parenti datur: aut constitutæ partis, si non turpis hæres esset institutus. Si filius emancipatus testamento suo patrem suum præterierit, siue hæredem instituerit: fideicommissa non cogetur pater præstare ex sua parte, quæ ei debet, etiam si a dierit hæreditatem. sed & si filia uel neptis manumissa sit, & pater uel auus præteritus petat bonorū possessionem: eadem, quæ & in filio, dicenda sunt.

IIII. MARCELLVS.

Patri, qui filium emancipauit, de his, quæ libertatis causa interposita fuerant, prætor nihil edicit. & ideo frustra pater operas stipulatur de filio.

V. PAPINIANVS.

Diuus Traianus filium, quem pater male contra pietatem afficiebat, cœgit emancipare. quo postea defuncto, pater ut manumissor bonorum possessionē sibi competere dicebat. sed consilio Neratij Prisci & Aristonis ei, ppter necessitatē soluendæ pietatis denegata est.

DE BONORVM POSSESSIONE EX TE-

stamento militis.

Tit. XIII.

g. iij

Vlpia-

I. VLP IANVS.

Non dubium est, quin debeant uoluntates ratae esse eorum, qui in hostico suprema iudicia sua, quoquo modo ordinassent, ibidemque diem suum obijissent. quanquam enim distet conditio militum ab his personis, quas constitutiones principales separant: tamen qui in procinctu uersantur, cum eadem pericula experiantur, iura quoque eadem merito sibi uindicant. Omnes igitur omnino, qui eius sunt conditionis, ut iure militari testari non possint, si in hostico depræhendantur, & illic decedat: quo modo uelint, & quo modo possint, testabuntur: siue præses quis sit provinciae, siue legatus, siue quis alius, qui iure militari testari non potest. Item nauarchos & trierarchos classium iure militari posse testari, nulla dubitatio est. In classibus omnes remiges & nauarum milites sunt. Item milites uigiles sunt: & iure militari eos testari posse, nulla dubitatio est. Si quis militum ex alio numero translatus sit in alium: quamuis & hinc sit exemptus, & illò nondum peruenerit: tamen poterit iure militari testari, est enim miles, quamuis in numeris non sit.

DE IURE PATRONATUS. Tit. XIII.

I. VLP IANVS lib. IX. de officio proconsulis.

Patronorum querelas aduersus libertos præses audire, & non translatice exsequi debent: cum si ingratus libertus sit, non impune eum ferre oporteat. sed si quidem in officiosus patrono, patronae, liberisque eorum sit: tantummodo castigari eum sub comminatione aliqua seueritatis non defuturæ, si rursus causam querelæ præbuerit, & dimitti oportet. enimvero si contumeliam fecit, aut cōuicium eis dixit: etiam in exilium temporale dari debebit. quod si manus intulit: in metallum damnatus erit. idem erit, & si calumniam aliquam eis instruxit, uel delatorem subordinauit, uel quam causam aduersus eos tentauit.

II. IDEM.

Libertini homines negotiatione licita prohiberi à patronis non debent.

III. MARTIANVS.

Si quis tutor datus, cum sibi legata esset ancilla, & rogatus eam manumittere, manumiserit agnito legato, & à tutela pupilli se excusauerit: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, hunc esse quidem patronum, sed omni commodo patronatus carere.

IIII. IDEM.

Ura libertorum paternorum liberis, cum pater eorum erat perduellionis

lionis damnatus, salua esse, diui Seuerus & Antoninus benignissime rescripserūt: sicut ex alia causa punitorū liberis iura libertorū salua sunt.

V. IDEM.

Diuis Claudius libertum, qui probatus fuerat patrono delatores submisisse, qui de statu eius facerent ei quaestionem: seruum patroni esse iussit. Imperatoris nostri rescripto cauetur, ut si patronus libertum suum non aluerit, ius patroni perdat.

VI. PAVLVS.

A Digere iure iurando, ne nubat liberta, uel liberos tollat: intelligitur etiam is, qui libertum iurare patitur. sed si ignorante eo suus filius adegerit, stipulatusue fuerit: nihil ei nocebit. certe si iussu patroni is, qui in potestate est, idem fecerit: dicendū est, eum hac lege teneri.

Qui stipulatus est centum operas, aut in singulas aureos quinos dari: non uidetur contra legem stipulatus: quia in potestate liberti est operas dare.

Quamuis nulla persona lege excipiat: tamen intelligendum est de his legem sentire, qui liberos tollere possunt. Itaque si castratum libertum iure iurando quis adegerit: dicendum est, non puniri patronum hac lege.

Si patronus libertam iure iurando adegerit, ut sibi nuberet: siquidem ducturus eam adegit: nihil contra legem fecisse uidebitur. si uero non ducturus, propter hoc solum adegerit, ne alij nuberet: fraudem legi factam, Iulianus ait: & perinde patronum teneri, ac si coegisset iurare libertam non nupturam. Lege Iulia de maritandis ordinibus remittitur iusiurandum, quod liberto in hoc oppositum est, ne uxorem duceret: libertaue, ne nuberet, si modo nuptias contrahere recte uelint.

VII. MODESTINVS.

Diuis Vespasianus decreuit, ut si qua hac lege uenierit, ne prostituatur, & si prostituta esset, ut esset libera: si postea ab emptore alij sine conditione ueniet: ex lege uenditionis liberam esse, & liberta prioris uenditoris.

Mandatis Imperatorū cauetur, ut etiam in prouincijs praesides de querelis patronorum ius dicentes secundum delictū admissum libertis poenas irrogent. Interdum illae poenae à liberto ingratas exiguntur: uel pars bonorum eius auferitur, & patrono datur: uel substitus ceditur, & ita absoluitur.

VIII. IDEM.

Seruum à filio familias milite manumissum, diuus Hadrianus rescriptis, militem libertum suum facere, non patris. Seruus non manumissus libertatem consequitur is, qui ea lege distractus est, ut manumittatur intra tempus, quod superueniens, licet non manumittatur, facit tamen libertum emptoris.

Idem

IX. IDEM.

Filij hæreditate paterna se abstinentes, ius, quod in libertis paternis habent, non amittunt. idem in emancipato. Vt in bonis liberti locum quidem non habeant, lege excipiuntur rei capitalis damnatus, si restitutus non est: si index cuius flagicii sit fuerit: uel maior annis uiginti quinque cum esset, capitis accusauerit libertum paternum.

X. TERENCEIVS.

Eum patronum, qui capitis libertum accusasset, excludi à bonorum possessione contra tabulas, placuit. Labeo existimabat capitis accusationem eam esse, cuius pœna mors aut exilium esset. Qui nomen detulit, accusasse intelligendus est: nisi abolitionem petat. idem etiam Proculo placuisse Seruius refert.

XI. VLPPIANVS.

Is autem nec ad legitimam hæreditatem, quæ ex lege duodecim tabularum defertur, admittitur.

XII. MODESTINVS.

Caius Seius decedens testamento ordinato, inter filios suos & Iulium libertum suum, quasi & ipsum filium, ex parte hæredem nominauit. quæro, an huiusmodi scriptura possit liberti statum conditionis mutare? Modestinus respondit, statum mutare non posse.

XIII. IDEM.

Filius familias seruum peculiare manumittere non potest: iussu patris manumittere potest, qui manumissus libertus sit patris.

XIII. VLPPIANVS.

Si iurauero me patronum esse: dicendum est, non esse me (quantum ad successionem) patronum: quia iusiurandum patronum non facit. aliter, atque si patronum esse pronunciatum sit. tunc enim sententiæ stabitur.

XV. PAVLVS.

Qui contra legem Aeliam Sentiam ad iusiurandum libertum adigit: nihil iuris habet, nec ipse, nec liberi eius.

XVI. VLPPIANVS.

Si libertus minorem se centenario in fraudem legis fecit: ipso iure non sualebit id, quod factum est. & ideo quasi in centenarii liberti bonis locum habebit patronus. quidquid igitur quaqua ratione alienauit: ea alienatio nullius momenti est. Planè si qua alienauerit in fraudem patroni, adhuc tamen post alienationem maior centenario remaneat: alienatio quidem uires habebit, ueruntamen per Fauinianam & Calpurnianam actionem reuocabuntur ea, quæ per fraudem sunt alienata. & ita Iulianus sapissime scripsit, eoque iure utimur. diuersitatis autem ea ratio est: quia quoties in fraudem legis fit alienatio, non ualet, quod factum

factum est. in fraudem autem fit, cum quis se minorem centenario facit ad hoc, ut legis præceptum euertat. at cum alienatione facta nihilominus centenarius est: non uidetur in fraudem legis factum, sed tantum in fraudem patroni. idcirco Fauiano & Caluifiano iudicio reuocabitur id, quod alienatum est. Si quis plures res simul alienando, minorem se ceterario fecerit, quarum una omnium partium reuocata maior centenario efficitur: utrum reuocamus omnes, an pro rata ex singulis, ut ex singulis centenarium eum faciamus? magisq; est, ut omnium rerum alienatio facta nullius momenti sit. Si quis planè non simul alienauerit, sed quasdam res ante, quasdam postea: alienatio earum rerum, quæ postea alienatæ sunt, ipso iure non reuocabitur, sed prior. in posterioribus Fauianæ & Caluifianæ locus erit.

XVII. IDEM.

Dui fratres in hæc uerba rescripserunt. Comperimus à peritioribus dubitatum aliquando, an nepos contra tabulas auiti liberti bonorum possessionem petere possit: si eum libertum pater patris, cum annorum uiginti quinque esset, capitis accusasset. & Proculum sanè non leuem iuris authorem in hac opinione fuisse, ut nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem. cuius sententiam nos quoq; secuti sumus, cum rescriberemus ad libellum Cepidiæ Longinæ. sed & Volusius Mærianus amicus noster, ut & iuris ciuilis præter ueterem & bene fundatam peritiam anxie diligens, religione rescripti nostri ductus est, ut coram nobis adfirmauerit, non arbitratum se aliter respondere debere. sed cum & ipso Mætiano & alijs amicis nostris iuris peritis adhibitis, plenius tractaremus: magis uisum est, nepotem neq; uerbis, neq; sententia legis, aut edicti prætoris, ex persona uel nota patris sui excludi à bonis auiti liberti. plurimum etiam iuris authorum, sed & Saluij Iuliani amici nostri clarissimi uiri hanc sententiam fuisse.

Item quæsitum est, si patroni filius capitis accusauerit libertum: an hoc noceat liberis ipsius? & Proculus quidem in hac fuit opinione, notam adpersam patroni filio liberis eius nocere: Iulianus autem negauit. sed hic idem, quod Iulianus, erit dicendum.

XVIII. SCAEVOLA.

Quæro, an libertus prohiberi possit à patrono in eadem colonia, in qua ipse negociatur, idem genus negocij exercere? Scæuola respondit. non posse prohiberi.

XIX. PAVLVS.

Ingratus libertus est, & qui patrono obsequium non præstat, uel res eius, filiorumque tutelam administrare detrectat.

XX. IDEM.

h Sicut

Sicut testamento facto decedente liberto, potestas datur patrono, uel libertatis causa imposita petere, uel partis bonorum possessionem: ita & cum intestato decesserit, earum rerum ei electio manet.

XXI. TERENCEIVS.

Sive libertus, siue patronus deportetur, & post restituatur: amissi patronatus & perendæ contra tabulas bonorum possessionis ius recipitur. quod ius seruatur, & si in metallum patronus uel libertus damnatus restituatur. Excluditur contra tabulas bonorum possessione patronus, & si ex uncia hæres instituitur, & id, quod deest ad supplendam debitam portionem, per seruum iudicio liberti sine conditione & dilatione ei in hæreditate uel legato siue fideicommissio quæri potest. Ex duobus patronis unus ex debita parte hæres institutus sine conditione & dilatione, contra tabulas bonorum possessionem petere non poterit: licet si minor ei portio esset relicta, & contra tabulas bonorum possessionem petisset, alia etiam portio ei ad crescere potuisset. Naturales liberi liberti ex hæredati facti, alio ex parte hærede instituto, si per seruū ex alia parte parenti successerint: obijciuntur patrono. Liberti filius hæres institutus, si bona repudiauerit, patronum non excludit.

XXII. CAIVS.

Satis constat, etiam si in potestate sit parentis filius patronæ, nihilo minus legitimo iure ad eum pertinere hæreditatem.

XXIII. TRIPHONINVS.

Si filius patris necem inultam reliquerit, quam seruus detexit, & meruit libertatem: dixi, non habendum pro patroni filio, quia indignus est. Cum ex falsis codicillis, qui ueri aliquo tempore crediti sunt, hæres ignorans quasi ex fideicommissio libertatem seruis præstitisset: rescriptum est à diuo Hadriano, liberos quidem eos esse, sed æstimationem sui præstare debere. & hos liberos manumissoris esse recte probatur: quia saluum est etiam in his libertis ius patroni.

XXIII. PAVLVS.

Camelia Pia ab Hermogene appellauerat, quod diceret iudicem de diuidenda hæreditate inter se & cohæredem non tantum res, sed etiam liberos diuississe. nullo enim iure id eum fecisse. placuit nullam esse libertorum diuisionem. alimentorum autem diuisionem à iudice inter cohæredes factam, eodem modo ratam esse.

DE OBSEQUIIS A' LIBERIS ET LIBERTIS PARENTIBUS & PATRONIS PRÆSTANDIS.

Tit. XV.

Vlpia

I. PAVLVS.

Tiam militibus pietatis ratio in parentes cōstare debet. quare si filius miles in patrem aliqua commisit: pro modo delicti puniendus est. & inter collibertos matrem & filium pietatis ratio secundum naturam salua esse debet.

Si filius patrem aut matrem, quos uenerari oportet, cōtumelias afficit, uel impias manus eis infert: præfectus urbi delictum ad publicam pietatem pertinens, pro modo eius uindicat. Indignus militia iudicandus est, qui patrem & matrem, quibus se educatū dixerit, maleficos appellauerit.

II. PAVLVS.

Honori parentum ac patronorum tribuendū est, ut quamuis per procuratorem iudicium accipiant, nec actio de dolo, aut iniuriarum in eos detur. licet enim uerbis edicti non habeantur infames ita condemnati: re tamen ipsa & opinione hominum non effugiunt infamiae notam. Interdictum quoque unde ui non aduersus eos reddendū.

III. MARCELLVS.

Tertius puerum emit, quem post multos annos uenire iussit. postea exoratus accepto eius precio eum manumisit. quæro, an eum filius & hæres manumissoris, ut ingratū, accusare possit: respondit, posse: si nihil aliud esset impedimento. nam plurimum interesse, à suo seruo quis, uel etiam ab amico eius, acceptis numis, dederit libertatem: an ab eo seruo, qui cum esset alienus, in fidem eius deuenit. etenim ille, etiā si nō gratuitum beneficium, tamen præstitit: iste nihil amplius, quàm operam suam, accommodare uideri potest.

III. MARTIANVS.

Per procuratorem ingratum libertum posse argui, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

V. VLPIANVS.

Parrens, patronus, patrona, liberiñe, aut parentes patroni, patronæ: neque si ob negotium faciendum, uel non faciendum pecuniam acceperint dicentur, in factum actione tenentur: sed nec famosæ actiones aduersus eos dantur, nec hæc quidem, quæ doli uel fraudis habent mentionem.

VI. PAVLVS.

Nec serui corrupti agatur.

VII. VLPIANVS.

Licet famosæ non sint. & in quantum facere possunt, damnantur. nec exceptiones doli, uel uis metusue causa, uel interdictum unde ui, uel quod ui patiuntur: nec deferentes iusiurandum de calumnia

h ij iurant.

iurant. nec non & si uentris nomine in possessionem calumniæ causa missa dicatur patrona, libertus hoc dicens non audietur: quia de calumnia patroni queri non debet. his enim personis etiam in cæteris partibus edicti honor habetur. honor autem his personis habebitur ipsis, non etiam interuentoribus eorum. & si forte ipsi pro alijs interueniant, honor habebitur.

VIII. PAVLVVS.

HAeres liberti omnia iura extranei hominis integra aduersus patronum defuncti habet.

IX. IDEM.

Liberto & filio semper honesta & sancta persona patris ac patroni uideri debet.

X. TRIPHONINVS.

Nillum ius libertatis causa impositorum habet pater in emancipato filio: quia nihil imponi liberis solet. nec quisquam dixerit, iureiurando obligari filium patri manumissori, ut libertum patrono. nam pietatem liberi parentibus, non operas debent.

XI. PAPINIANVS.

Liberta ingrata non est, quod arte sua contra patronæ uoluntatem utitur.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS OCTAVVS.

DE OPERIS LIBERTORVM.

Tit. I.

I. PAVLVVS lib. singulari de uarijs actionibus.

Peræ sunt diurnum officium.

II. VLPINVS.

Hoc edictum prætor proponit coartandæ persecutionis libertatis causa impositorum. animaduertit enim libertatis causa impositorum præstationem ultra modum excreuisse, ut premeret atque oneraret libertinas personas. initio igitur prætor pollicetur se iudicium operarum daturum in liberos & libertas.

III. POMPONIVS.

Operas stipulatus, ante peractum diem operam eius diei petere non potest. nec pars operæ per horas solui potest: quia id est officij diurni

urni. itaq; nec ei liberto, qui sex horis duntaxat ante meridianis præsto fuisset, liberatio eius diei contingit.

III. IDEM.

A Duobus manumissus utriq; operas promiserat. altero ex his mortuo, nihil est, quare non filio eius (quamvis superstitè altero) operarum detur petitio. nec hoc quidquam commune habet cum hæreditate, aut bonorum possessione. perinde enim opera à libertis, ac pecunia credita peti. hæc ita Aristo scripsit, cuius sententiam puto ueram. nam etiã præteritarum operarũ actionem dari hæredi extraneo sine metu exceptionis placet. dabitur igitur & uiuo altero patrono.

V. VLP IANVS.

SI quis operas sit stipulatus sibi, liberisq; suis: etiam ad postumos speruenit stipulatio.

VI. IDEM.

FAbriles operæ, cæteræq; quæ quasi in pecuniæ præstatione consistunt, ad hæredem transeunt, officiales uero non transeunt.

VII. IDEM.

VT iurisiurandi obligatio contrahatur: libertum esse oportet, qui iuret, & libertatis causa iurare. Planè quæritur, si quis liberto suo legauerit, si filio suo iurauerit, se decem operarum nomine præstaturum: an obligetur iureiurando? & Iubentius Celsus obligari eũ ait: paruiq; referre, quã ob causam de operis libertus iurauerit. & ego Celso adquiesco. Iurare autem debet post manumissionem, ut obligetur: & siue statim, siue post tempus iurauerit, obligatur. Iurare autem debet, operas, donũ, munus se præstaturum. operas qualescunq; quæ modo probe iure licito imponantur. Rescriptum est à diuo Hadriano, & deinceps cessare operarum persecutionem aduersus eum, qui ex causa fideicommissi ad libertatem perductus est. Dabitur & in impuberem, cum adoleuerit, operarum actio. sed interdũ, & quãmdiu impubes est. nam huius quoq; est ministerium: si forte uel librarius, uel nomenclator, uel calculator sit, uel histrio, uel alterius uoluptatis artifex. Si liberi patroni ex inæqualibus partibus essent instituti, utrum pro parte dimidia, an pro hæreditarijs habeant operarũ actionẽ? & puto uerius, liberos pro æqualibus partib9 habituros actionẽ. Parui aut refert, in potestate fuerint liberi, an uero emancipati. sed si in adoptionem datum hæredem scripserit patronus: magis est, ut operæ ei debeantur. nec patronæ liberi submouentur ab operarum petitione.

VIII. POMPONIVS.

SI quando duobus patronis iurauerit libertus operas se daturum: Laabeoni placet & deberi & peti posse partem operæ: cum semper præ
h iij terita

terita opera, quæ iam dari non possit, petatur. quod contingit, si uel ipsis patronis iuretur, uel promittatur, uel cõmuni seruo eorum, uel cum plures hæredes uni patrono existant. Pro liberto iurante fidei iubere quemuis posse placet.

IX. VLP IANVS.

Operæ in rerum natura nõ sunt. sed officiales quidem futuræ, nec cuiq; alij deberi possunt, quàm patrono: cū proprietates earum & in edentis persona, & in eius, cui eduntur cõsistat. fabriles autem, aliæ ue eius generis sunt, ut à quocunq; cuicunq; solui possint. sanè enim si in artificio sint: iubente patrono & alij edi possunt.

X. POMPONIVS.

Seruus patroni à liberto male ita stipulatur, OPERAS MIHI DARE SPONDES: itaq; PATRONO DARI stipulandum est. Libertus operarum nomine ita iurando PATRONO AVT LVCIO TITIO, soluere Lucio Titio non potest, ut à patrono liberetur.

XI. IVLIANVS.

Nihil autem interest, extraneus sit Lucius Titius, an filius.

XII. POMPONIVS.

Quia aliæ operæ erunt, quæ Lucio Titio dantur. sed si libertatis causa pecuniam promittat libertus: agèri patrono aut Lucio Titio, omnimodo adiectio Titij ualet.

XIII. VLP IANVS.

Si quis hac lege emptus sit, ut manumittatur, & ex constitutione diuini Marci peruenerit ad libertatem: operæ ei imposita nullum effectum habebunt. sed nec is, cui bona addicta sunt ex constitutione diuini Marci libertatium conseruandarum causa poterit operas petere: neq; ab his, qui directas, neq; ab his, qui fidei cõmissas libertates acceperunt. quamuis fidei cõmissas qui acceperunt, ipsius liberti efficiantur. nõ em̃ sic fiunt liberti, ut sunt proprii, quos nulla necessitate cogènt manumissimus. Iudicium de operis tunc locum habet, cum operæ præterierint. præterire autem non possunt ante, quàm incipiant cedere: & incipiunt postea, quàm fuerint indictæ. Etiam si uxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere. Si impubes sit patronus: uoluntate eius nõ uidetur liberta nupta, nisi tutoris auctoritas uoluntati accesserit. rati quoq; habitio patrono obest in nuptijs libertæ.

XIIII. TERENCEVS.

Planè cum nupta esse defierit: operas peti posse, omnes cõsentiunt.

XV. VLP IANVS.

Libertus, qui post indictionem operarum ualitudine impeditur, quo minus operas præstet: nõ tenetur. nec enim potest uideri per eum stare

stare, quo minus operas præstet. Et neq; promitti, neq; solui, nec de
beri, nec peti pro parte poterit opera. ideo Papinianus subiicit. si non
una, sed plures operæ sint, & plures hæredes existant patrono, qui ope
ras stipulatus est: uerum est, obligationem operarum numero diuidi.
deniq; Celsus libro duodecimo scribit: si communis libertus patronis
duobus operas mille daturum se iurauerit, aut communi eorum ser
uo promiserit: quinquagenas potius deberi, q̃ singularū operarū dimi
dias.

XVI. PAVLVVS.

EIus artificij, quod post manumissionem didicerat libertus, operas
debebit præstare: si hæ sint, quæ quandocūq; honeste & sine pericu
lo uitæ præstāt: nec semper hæ, quæ manumissionis tempore præstari
debuerint. sed si turpes operas postea exercere cœperit: præstare debe
bit eas, quas manumissionis tempore præstabat. Tales patrono ope
ræ dant, quales ex ætate, dignitate, uale tudine, necessitate, proposito,
cæterisq; eiusdem generis, in utraq; persona æstimari debent.

XVII. IDEM.

Nec audiendus est patronus, si poscat operas, quas uel ætas recuset,
uel infirmitas corporis non patiatur, uel quibus institutum uel
propositum uitæ minuatur.

XVIII. IDEM.

Suo uictu uestituq; operas præstare debere libertum, Sabinus ad edi
ctum prætoris urbani libro quinto scribit. quod si alere se nō pos
sit: præstanda ei à patrono esse alimenta.

XIX. CAIVS.

AUt certe ita exigendæ sunt ab eo operæ, ut his quoq; diebus, qui
bus operas edat, satis temporis ad quæstum faciendum, un
de ali possit, habeat.

XX. PAVLVVS.

Quod nisi fiat, prætorem ipsum patrono denegaturum operarū
præstationem. idq; uerum est: quia unusquisq; quod spopōdit,
suo impēdio dare debet, quāmdiu id, quod debet, in rerum natura est.

Ex prouincia libertū Romam debere uenire ad reddendas operas,
Proculus ait: sed qui dies interea cefferint, dum Romam uenit, patro
no perire: dummodo patronus, tanquam uir bonus ac diligens paterfa
miliæ, Romæ moretur, uel in prouinciam proficiscatur. cæterū si ua
gari per orbem terrarum uelit: non esse iniungendam necessitatem
liberto, ubique eum sequi.

XXI. IABOLENVVS.

Operæ enim eo loco edi debent, ubi patronus moratur, sumptu
scilicet & uestura patroni.

Caius

XXII. CAIVS.

Cum patronus operas stipulatus est: tunc scilicet committitur stipulatio, cum poposcerit, nec libertus præstiterit. nec interest, adiecta sint hæc uerba, CVM POPOSCERO, an non sint adiecta. aliud enim est de operis, aliud de cæteris rebus. cum enim operarum editio nihil aliud sit, quàm officij præstatio: absurdum est credere, alio die deberi officium, quàm quo is uolet, cui præstandum est. Cum libertus promiserit patrono operas se daturum, neq; adiecerit, liberisq; eius: cõstat liberis eius ita demum deberi, si patri hæredes exstiterint. hæredes autem exstitisse liberos parenti, ita demum prodesse ad operarum petitionem, Iuliano placet: si non per alium hæredes exstiterint. Itaq; si quis ex hædato emancipato filio seruum eius hæredem instituerit, & per eum seruum hæres exstiterit filius: repelli eum ab operarum petitione debere perinde, ac repelleretur patronus, qui operas non imposuisset: uel quas imposuit, reuendidisset. In omnibus operis præcipue obseruandum est, ut temporis spacia, quæ ad curâ corporis necessaria sunt, liberti relinquantur.

XXIII. IVLIANVS.

Hæc operæ, quas libertus promittit, multũ distant à fabrilibus uel pictorijs operis. deniq; si libertus faber aut pictor fuerit: quàm diu id artificium exercebit, has operas patrono præstare cogitur. quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari: ita patronus à liberti operis sibi aut Sempronio recte stipulatur: & libertus obligatione soluetur, si tales operas extraneo dederit, quales patrono præstando liberaretur. Si patroni plures consulto in diuersas regiones discesserint, & liberti simul operas indixerint: potest dici diem operarũ cedere, sed libertum non obligari: quia non per eum, sed per patronos fiet, quo minus operæ dentur: sicut accidit cum ægrotanti liberti operæ indicuntur. quod si diuersarũ ciuitatum patroni sint, & in sua quisq; moretur: consentire debent in operis ab eo accipiendis. Durum alioquin est eum, qui se liberare potest decem diebus operando, simul operis indictis: si in accipiendis non consentiant: compelli ad præstandam alteri quinq; operarum æstimationem.

XXIII. IDEM.

Quoties certæ species operarum in stipulatione deducuntur, ueluti pictoriæ, & fabriles: peti quidem non possunt, nisi præteritæ: quia etsi non uerbis, attamen re ipsa inest obligationi tractus temporis: sicuti cum Ephe si dari stipulamur, dies continetur. & ideo inutilis est hæc stipulatio, OPERAS TVAS PICTORIAS CENTVM HODIE DARE SPONDES? cedunt tamen operæ ex die interpositæ stipulationis.

sed

sed operæ, quas patronus à liberto postulat, cōfessim non cedunt: quia id actū inter eos uidetur, ne ante cederēt, quā indictæ fuissent: scilicet quia ex commodo patroni libertus operas edere debet. quod in fabro uel pictore dici non conuenit.

XXV. IDEM.

Patronus, qui operas liberti sui locat, non statim intelligendus est mercedem ab eo capere: sed hoc ex genere operarum, ex persona patroni atq; liberti colligi debet. nam si quis pantomimū uel archimimum libertum habeat, & is mediocris patrimonij sit, ut non aliter operis eius uti possit, quā locauerit eas: exigere magis operas, q̄ mercedem capere existimandus est. Item plerunq; medici seruos eiusdē artis libertos perducunt, quorū operis perpetuo uti non aliter possunt, quā ut eas locent. ea & in cæteris artificibus dici possunt. sed qui operis sui liberti uti potest, & locando preciū earum consequi malit: is existimandus est mercedē ex operis liberti sui capere. Nonnunquam autem ipsis libertis postulanti bus patroni operas locant. quo facto preciū magis operarum, quā mercedem capere existimandi sunt.

XXVI. ALFENVS.

Medicus libertus, quod putaret, si liberti sui medicinam non facerent, multo plures implorantes se habiturum: postulabat, ut sequerentur se, neq; opus facerent. id ius est, nec ne? respondit. ius esse: dummodo liberas operas ab his exigeret. hoc est, ut adquiescere eos meridiano tempore, & ualitudinis & honestatis suæ rationem habere sineret. Item rogauit, si has operas liberti dare nolint: quanti oporteret aestimari? respondit. quantum ex illorum operis fructus, non quantū ex incommodo illis dando, si prohiberet eos medicinam facere, commodi patronus consecuturus esset.

XXVII. IULIANVS.

Si libertus artem pantomimi exerceat: uerū est, debere eum non solum ipsi patrono, sed etiam amicorum ludis gratuitā operam præbere: sicut eum quoq; libertum, qui medicinam exercet, uerum est, uoluntate patroni gratis curaturum amicos eius. neq; enim oportet patronum, ut operis liberti sui utatur, aut ludos semper facere, aut agrotare.

XXVIII. PAVLVS.

Si duorum pluriūq; communis liberta unius patroni uoluntate snupserit: alteri patrono ius operarum manet.

XXIX. VLPIANVS.

Si operarum iudicio actum fuerit cum liberto, & patronus decesserit: conuenit translationem hæredi extraneo non esse dandam. filio autem, & si hæres non existat, & lis contestata non fuerit, tamen

omnimodo competere, nisi ex hæredatus sit.

XXX. CELSVS.

Si libertus ita iurauerit, dare se tot operas, quot patronus arbitratus sit: non aliter ratum est arbitrium patroni, quam si æquum arbitratus sit. & ferè ea mens est personam arbitrio substituentium, ut quia sperent eam recte arbitraturam, id faciant, non quia uel immodice obligari uelint. In libertam, quæ uoluntate patroni nupsit, præteritarum ante nuptias operarum actio datur.

XXXI. MODESTINVS.

Operis non impositis manumissus, etiam si ex sua uoluntate aliquo tempore præstiterit, compelli ad præstandas, quas non promisit, non potest.

XXXII. IDEM.

Qui onerandæ libertatis causa pecuniam patrono repromiserit, non tenetur: uel patronus si pecuniam exegerit, bonorû possessionem contra tabulas eius petere non potest.

XXXIII. IABOLENVS.

Imponi operæ ita, ut ipse libertus se alat, non possunt.

XXXIII. POMPONIVS.

Interdum & deminutionem, & augmentum, & mutationem recipe re obligationes operarum sciendû est. nam dum languet libertus: patrono operæ, quæ iam cedere cœperunt, pereunt. sed si liberta, quæ operas promisit, ad eam dignitatem perueniat, ut incôueniens sit præstare patrono operas: ipso iure hæc intercidunt.

XXXV. PAVLVS.

Liberta maior quinquaginta annis operas præstare patrono non cogitur.

XXXVI. VLPIANVS

Libero ait, libertatis causa societatem inter libertum & patronum factam ipso iure nihil ualere, palam esse.

XXXVII. PAVLVS.

QUI LIBERTINVS DVOS PLVRES'VE A' SE GENITOS, NATAS'VE IN SVA POTESTATE HABEBIT: PRAETER EVM, QVI ARTEM LUDICRAM FECERIT, QVI'VE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT: NE QVIS EORVM OPERAS, DONI, MVNERIS, ALIVD'VE QUIDQVAM LIBERTATIS CAVSSA PATRONO, PATRONAE, LIBERIS'VE EORVM, DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVS'VE ERIT: DARE, FACERE, PRAESTARE DEBET. ET SI NON DVOS EODEM TEMPORE IN POTESTATE HABVERIT, SED VEL VNVM QVINQVENNEM: LIBERABI

TVR OPERARVM OBLIGATIONE. Amissi antea liberi ad eas operas, quæ postea imponunt, profunt, ut Iulian9 ait. sed & si uno amisso obliget se, deinde alter nascatur: multo magis Pomponius ait amissum huic iungi, ut liberetur. Nihil autem interest, utrum ipsi patrono promittant, an eis, qui in potestate eius sunt. sed si creditori suo libertum patronus delegauerit: non potest idem dici. solutionis enim uicē continet hæc delegatio. potest tamen dici, si in id, quod patrono promissit, alij postea delegatus sit: posse eum liberari ex hac lege. nam uerum est patrono eum expromississe, quamuis patrono nunc non debeat. quod si ab initio delegante patrono libertus promiserit, non liberari eum: non solum futurarum, sed etiam præteritarum operarum liberatio- nem fieri. Iulianus ait, etiam si iam petita sunt opera, liberis sublatis absolutionem faciendam. sed si iam operarum nomine condemnatus est: non potest liberari, quoniam iam pecuniam debere cœpit. Postumus liberti hæredes patris sui non liberat: quoniā proficisci liberatio à liberto debet, nec quisquam post mortem liberari intelligi potest. ex lege autem nati liberi profunt, etiam si in persona liberti collata liberatio est. fideiussores quoque liberabuntur ex sententia legis. quod si libertus expromissorem dederit: nihil hoc caput ei proderit.

XXXVIII. CALLISTRATVS.

HAe demum impositæ operæ intelliguntur, quæ sine turpitudine præstari possunt, & sine periculo uitæ. nec enim si meretrix manumissa fuerit, easdē operas patrono præstare debet, quamuis adhuc corpore quæstum faciat. nec harenarius manumissus tales operas: quia istæ sine periculo uitæ præstari nō possunt. si tamen libertus artificium exerceat: eius quoque operas patrono præstare debebit, & si post manumissionem id didicerit. quod si artificium exercere desierit: tales operas edere debebit, quæ non contra dignitatē eius fuerint. ueluti ut cum patrono moretur, peregre proficiscatur, negotium eius exerceat.

XXXIX. PAVLVS.

SI ita stipulatio à patrono facta sit, SI DECEM DIERVM OPERAS NON DEDERIS, VIGINTI NUMMOS DARE SPONDES? uidendum est, an nec uiginti actio danda sit, quasi onerandæ libertatis gratia promissi sint: nec operarum, quæ promissæ non sint: an uero operæ duntaxat promissæ fingi debeant, ne patronus omnimodo excludatur? & hoc quoque prætor sentit, operas duntaxat promissas. Sequens illa quæstio est, an libertus impetrare debeat, ne maioris summæ, quàm uiginti condemnetur: quia uideatur quodammodo patronus tanti operas aestimasse, ideoque ipse non debeat egredi taxationē uiginti? sed iniquum est, nec oportet liberto hoc indulgere: quia non debet ex parte

i ij obliga

obligationem comprobare, ex parte tanquam de iniqua queri.

XL. PAPINIANVS.

Si bona patroni uenerint: operarum, quæ post uenditionē præterierint, actio patrono dabitur: & si alere se possit, ante uenditionē præteritarum non dabitur, quoniam ex ante gesto agit.

XLI. IDEM.

Libertus, qui operarum obligatione dimissus est, atq; ita liberam testamenti factionem adsecutus est: nihilominus obsequio uerecundiæ tenetur. alimentorum causa est diuersa: cum inopia patroni per inuidiam libertum conuenit.

XLII. IDEM.

CERDONEM SERVVM MEVM MANVMITTI VOLO ITA, VT OPERAS HAEREDI PROMITTAT. non cogitur manumissus promittere. sed & si promiserit, in eū actio non dabitur. nam iuri publico derogare non potuit, qui fideicommissariam libertatem dedit.

XLIII. IDEM.

Operis obligatus militiæ nomen non sine iniuria patroni dabit.

XLIII. SCAEVOLA.

Si libertus moram in operis fecerit: fideiussor tenetur, licet mora fideiussoris nulla existat. in homine autem debito fideiussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

XLV. IDEM.

Libertus negociatoris uestiarij an eandem negociationem in eadem ciuitate & eodē loco, inuito patrono, exercere possit: respondi. nihil proponi, cur non possit: si nullam læsionem ex hoc sentiet patronus.

XLVI. PAVLVS.

Liberta si in concubinato patroni esset: perinde, ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere constat.

XLVII. IDEM.

Campanus scribit, non debere prætorem pati, donum, munus, operas imponi ei, qui ex causa fideicommissi manumittatur. sed si cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit: non inhibendam operarum petitionem, quia donasse uideatur.

XLVIII. HERMOGENIANVS.

Sicut patronus, ita etiam patroni filius, & nepos, & pronepos, qui libertæ nuptijs consensit, operarum exactionem amittit. nam hæc, cuius matrimonio consensit, in officio mariti esse debet. si autem nuptiæ, quibus patronus consensit, nullas habeant uires: operas exigere patronus non prohibetur. patronæ, item filiæ, & nepti, & pronepti patroni, quæ libertæ nuptijs consensit, operarum exactio non denegatur:

tur:

tur: quia his nec ab ea, quæ nupta est, indecore præstantur.

XLIX. CAIVS.

DVorum libertus potest aliquo casu singulis diuersas o peras uno tempore in solidum edere: ueluti si librarius sit, & alij patrono librorum scribendorum operas edat, alter uero peregre cum suis proficiscens operas custodiæ domus ei indixerit. nihil enim uetat, dum custodit domum, libros scribere. hoc ita Neratius libris membrarum scripsit.

L. NERATIUS.

Operarum editionem pendere ex æstimatione edentis. nam dignitati, facultatibus, consuetudini, artificio eius conuenientes edendas. Non solum autem libertum, sed etiam quemlibet alium operas edentem alendum, aut satis temporis ad quæstum alimentorum relinquendum: & in omnibus tempora ad curam corporis necessaria relinquenda.

LI. PAVLVS.

Interdum operarum manet petitio, etiam si ius patroni non sit. ut euenit in fratribus eius, cui assignatus est libertus: aut nepote alterius patroni, existente alterius patroni filio.

DE BONIS LIBERTORVM. Tit. II.

I. VLPIANVS.

Hoc editum à prætore propositum est honoris, quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. namq (ut Seruius scripsit) antea soliti fuerunt à libertis durissimas res exigere, scilicet ad remunerandum tam grande beneficium, quod in liberos confertur, cum ex seruitute ad ciuitatem Romanam perducuntur. & quidem primus prætor Rutilius edixit, se amplius non daturum patrono, quàm operarum & societatis actionem (uidelicet si hoc pepigisset) ut nisi ei obsequium præstaret libertus, in societatem admitteretur patronus. posteriores prætores certæ partis bonorum possessionem pollicebantur. uidelicet enim imago societatis induxit eiusdem partis præstationem: ut quod unius solebat societatis nomine præstare, id post mortem præstaret.

II. PAVLVS.

Si patronus à liberto præteritus bonorum possessionem petere potuerit contra tabulas, & ante quàm peteret, decesserit, uel dies eius bonorum possessionis agnoscendæ præterierit: liberi eius uel alterius patroni petere poterunt ex illa parte edicti, qua primis nõ petentibus, aut

i iij etiam

etiam nolentibus ad se pertinere, sequentibus datur, atq; si priores ex eo numero non essent. Sed si patronus hæres institutus uiuo liberto decessisset superstitibus liberis: quæsitum est, an illi contra tabulas testamenti bonorū possessionem petere possint: & eò decursum est, ut mortis tempus, quo deferitur bonorū possessio, spectari debeat, an patronus non sit: ut si sit, ex parte prima edicti liberi eius bonorum possessionē petere non possint. Si filius emancipatus nepotem in potestate aui reliquisset: bonorum possessionē partis dimidiæ dandam ei filio intestati liberti, quamuis iure ipso legitima hæreditas ad nepotem pertineat: quia & contra tabulas eius liberti, & filio potius bonorum possessio partis debitæ daretur.

III. VLPIANVS.

ETiam si ius anulorum consecutus sit: libertus à principe, aduersus huius tabulas uenit patronus, ut multis rescriptis continetur. hic enim uiuit quasi ingenuus, moritur quasi libertus. planè si natalibus redditus sit: cessat contra tabulas bonorum possessio. idem, & si à principe liberam testamenti factionem impetrauit. sed si hac lege emit quis, ut manumittat: ad hanc partem edicti pertinebit. Si quis numos acceperit, ut manumitteret: non habet contra tabulas bonorum possessionem. ut patronus autem contra tabulas bonorum possessionem accipere possit: oportet hæreditatem aditam esse, aut bonorum possessionem petitam. sufficit autem uel unum ex hæredibus adiisse hæreditatem, bonorumque possessionem petiisse. Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris quæsitæ sunt. Si deportatus patronus restitutus sit: contra tabulas liberti possessionē accipere potest. idemque & in liberto deportato & restituto dicendū est. Si quis filiusfamilias seruum de castrensi peculio manumiserit: ex constitutione diui Hadriani patronus est, admittique poterit ad contra tabulas bonorū possessionem, ut patronus. Si capitis libertum accusauerit is, cui assignatus est: non potest is petere contra tabulas bonorum possessionem, fratribusque suis non obstat: sed hi contra tabulas bonorū possessionem petent, quemadmodum peterent, si ex altero filio nepotes essent. libertus enim, qui alteri ex filiis assignatur, non desinit alterius filij libertus esse. amplius dicendum est, etiam si omiserit frater bonorum possessionem, alter frater, cui assignatus est, non potest succedere, & contra tabulas bonorum possessionem petere. Toties ad bonorum possessionem contra tabulas inuitatur patronus, quoties non hæres est ex debita portione institutus. Si patronus sub cōditione sit institutus, eaque conditio uiuo testatore extiterit: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest. quid ergo si mortis tempore pe-

pendit

pendit, existit tamen ante, quàm patrono deferatur bonorum possessio, hoc est ante aditam hæreditatem: an inuitetur ex hac parte edicti & magis est, ut aditæ hæreditatis tempus spectetur. hoc enim iure utimur. si tamen in præteritum collata sit conditio, uel ad præsens: nõ uidetur sub conditione institutus. aut enim impleta est, & pure institutus est: aut non est, nec hæres institutus est. Libertus si patronum suum ita hæredē scripserit, SI FILIVS MEVS ME VIVO MORIETVR, PATRONVS HAERES ESTO: non male uidetur testatus. nam si decesserit filius: poterit hic existente conditione accipere bonorum possessionem.

Si debita patrono portio legata sit: & si scriptus hæres non fuerit, satisfactum est ei. sed & si institutus sit ex parte minore, quàm ei debetur, residua uero pars suppleta est ei legatis siue fideicommissis: & ita satisfactū ei uidetur. sed & mortis causa donationibus poterit patrono debita portio suppleri. nam mortis causa donationes uice legatorū funguntur. sed & si non mortis causa donauit libertus patrono, contemplatione tamē debitæ portionis donata sunt: idem erit dicendum. tunc enim uel quasi mortis causa imputabuntur, uel quasi agnita repellent patronum à contra tabulas bonorum possessione. Si patrono conditionis implendæ causa quid datum sit: in portionem debitam imputari debet, si tantum de bonis sit liberti profectum. debitam autem partem eorum, quæ cum moritur libertus habuit, patrono damus. mortis enim tempus spectamus. sed & si dolo malo fecit, quo minus habet: hoc quoque uoluit prætor pro eo haberi, atque si in bonis esset.

IIII. PAVLVS.

Si necem domini detexerit seruus: prætor statuere solet, ut liber sit. & constat eum, quasi ex senatusconsulto libertatem consecutum, nullius esse libertum. Si libertus captus ab hostibus ibi decesserit: quāuis liberti appellatio eum non tangat: tamen propter legem Corneliā, quæ testamentum sic confirmat, atque si in ciuitate decesserit: patrono quoque bonorum possessio danda erit. Si deportatus patronus sit: filio eius competit bonorum possessio in bonis liberti. nec impedimento est ei talis patronus, qui mortui loco habetur. & dissimile est, si patronus apud hostes sit. nam propter spem postlimij obstat liberis suis.

Si extraneus à liberto hæres institutus, rogatus sit patroni filio hæreditatē restituere: cū ex senatusconsulto Trebelliano restituta hæreditate hæredis loco filius habeatur, patronus submouendus est.

V. CAIVS.

Libertinus, qui patronū patronique liberos habet, si patronū ex parte debita hæredem instituit: liberos eius in eandem portionem substituere debet: ut licet patronus uiuo liberto mortuus fuerit, satisfactum uideatur

uideatur liberis eius. Si patroni filium emancipatum & nepotes ex eo, qui in aui familia remansit, libertus habeat: filio tantum, nō etiam nepotib⁹ satisfacere debet libertus: nec ad rem pertinet, quod ad parentis bona pariter uocantur.

VI. VLP IANVS.

ET si ex modica parte instituti sunt liberi liberti: bonorum possessionem contra tabulas patronus petere non potest. nam & Marcellus libro nono digestorum scripsit, ex parte quantulacumq; hæredem institutum liberti filium patronum expellere. Cum patroni filia hæres instituta esset à liberto, falsumq; testamentum dictum esset, in quo scripta erat, & appellatione interposita & pendente diem suū obijisset: hæredibus eius diuus Marcus subuenit, ut id haberent, quod haberet patroni filia, si uiueret. S filius liberti hæres ab eo institutus abstinuerit: quamuis nomine sit hæres, patronus admittitur. sed & si per integram restitutionē is, qui mistus est paternæ hæreditati, uel qui adiit hæreditatem, abstinuerit se: poterit quis patronum admittere. Patronus patroniq; liberi, si secundum uoluntatem mortui liberti hæreditatem adierint, legatumue aut fideicommissum petere maluerint: ad contra tabulas bonorum possessionem non admittuntur.

VII. CAIVS.

Nam absurdum uidetur, licere eisdem partim comprobare iudicium defuncti, partim euertere.

VIII. VLP IANVS.

SI uero nō habuerit effectū petitio eius: dico non impediri, quo minus adiuuetur. quinimō & si sic adiit, quasi ex debita portione institutus, mox apparuit eum minorem partem, quam sperauit, accepisse: æquissimum est admitti eam ad suum auxilium. sed & si testatō conuenisset hæredem, uti sibi legatum solueretur, mox poenituisset: puto eū posse adiuuari. Si patronus legatum sibi relictum agnouerit, idq; fuerit euictum: competit ei legitimum auxilium: quia id, quod sperauit se habiturum, non habet. sed & si non totum euictum sit, uerum aliquid minus habet, quam putauit: erit ei subueniendum. Si seruo uel filio suo aliquid relictum patronus agnouerit: perinde à contra tabulas bonorum possessione repelletur, atq; si agnouisset sibi relictum. sed & si mortis causa donationem agnouerit, dicendum est repelli eū à contra tabulas bonorū possessione: sic tamen, si post mortem liberti agnouerit. cæterū si ei uiuus libertus donauit, & ille accepit: non idcirco erit repulsus à cōtra tabulas bonorum possessione: quia poterit dicere sperasse, quod in testamento quoq; gratus circa eum fieret: permittiq; ei debet ab eis decedere, uel ea compensare in portionem pro rata. quare dicitur

dicitur, & si conditionis implendæ causâ fuerit quid datum patrono: post mortem liberti repelli eum à contra tabulas bonorum possessione, quasi agnouerit iudicium. Si patronus minor annis uiginti quæque liberti iudicium agnouerit: in integrum restitui eum oportere existimamus, ut possit contra tabulas accipere.

IX. PAVLVS.

Qui in seruitutem libertum paternum petierit: nec nomine liberrorum bonorum possessionem accipere potest.

X. VLPIANVS.

Si ex patronis alicui satisfactum non erit, ita ut alteri amplius sua portione ex bonis liberti relinquatur: ei, cui satisfactum non erit, ita actio dabitur, ut eius portio suppleatur ex eo, quod extraneo hæredi, & quod patrono supra portionem suam relictum est. eadem ratio & in pluribus patronis seruabitur. Iulianus ait. eum, qui ab auo suo exhæredatus est, à bonis libertorum eius submoueri, à patris uero sui libertorum bonis non excludi. quod si à patre sit exhæredatus, ab auo non sit: non solum à libertorum paternorum bonis, uerum etiam ab aui quoque excludi debere: quia per patrem aui libertos consequitur. quod si pater eius sit ab auo exhæredatus, ipse non sit: posse nepotem auitorum libertorum contra tabulas bonorum possessionem petere. idem ait, si pater me exhæredauit, auus meus patrem meum, & prior auus decesserit: ab utriusque libertis me repelli. sed si ante pater decessisset, post ea auus: dicendum erit, nihil mihi nocere patris exhæredationem ad auitorum libertorum bona.

XI. IULIANVS.

Quod si pater meus à patre suo sit exhæredatus, ego neque à patre meo, neque ab auo: mortuo quidem patre, & aduersus auitos, & aduersus paternos libertos ius habeo. uiuente patre, quamdiu in potestate eius ero, non petam contra tabulas auitorum libertorum bonorum possessionem: emancipatus non submouebor.

XII. VLPIANVS.

Si patronus testamento iure militari facto filium silentio exhæredauerit: debet nocere ei exhæredatio. uerum est enim hunc exhæredatum esse. Si quis libertum filio suo adsignauerit, eumque exhæredauerit: admitti potest ad bonorum liberti possessionem. Si quis non mala mente parentis exhæredatus sit, sed alia ex causa: exhæredatio ipsi non nocet. ut puta pone furoris causa exhæredatum eum: uel ideo, quia impubes erat, hæredem quoque institutum rogatum ei restituere hæreditatem. Si quis, cum esset exhæredatus, pronunciatus uel perperam sit, exhæredatus non esse: non repellitur. rebus enim iudicatis

dicatis standum est. Si filius patroni exheredatus in partem obtinuerit de inofficioso, in partē uictus sit: uideamus, an noceat ei exheredatio. & nocere arbitror: quia testamentum ualeat, à quo exheredatus est. Ex testamento autem, à quo neq; adita est hereditas, neq; petita bonorum possessio, liberis exheredatio non nocet. absurdum est enim in hoc ualere tantum testamentum, ut exheredatio uigeat, cum alijs non ualeat. Si patroni filius priore gradu sit heres scriptus, secundo exheredatus: huic non nocet exheredatio, cum uoluntate patris uel exstiterit heres, uel exstere potuerit. neq; enim debet uideri pater indignum existimasse filiū bonis libertorum, quē ad hereditatem suam primū uocauerit. ac ne eum quidē existimandum est submoueri à bonis liberti, qui primo gradu exheredatus, & inde substitutus est. ergo is, qui institutus est heres uel primo gradu, uel sequēti, uel quoquo alio: licet exheres sit eodem testamento: non est submouendus à liberti bonis. Si patroni filius emancipatus noluerit adire hereditatem, uel qui in potestate est, retinere: nihilominus liberti bonorum possessionem habebit.

XIII. IULIANVS.

Filius patroni exheredatus, quamuis nepos ex eo heres scriptus fuerit, bonorum possessionem contra tabulas paternorum libertorum accipere non potest. licet enim necessarius existat patri suo: non per semetipsum, sed per alium ad hereditatem admittitur. & certe constat, si emancipatus filius exheredatus fuerit, & seruus eius heres scriptus: & si iusserit seruū hereditatem adire, & ita patri suo heres exstiterit: non habiturum contra tabulas paternorum libertorum bonorum possessionem.

XIII. VLPIANVS.

Qui cum maior natu esset, quā uiginti quinq; annorū, libertum capitis accusauerit, aut in seruitutem petierit: remouetur à contra tabulas bonorum possessione. si uero accusauerit minor: dicendum est hunc non excludi: siue ipse, siue tutor eius, uel curator accusauerit.

Sed si minor quidem instituerit accusationem, maior autem factus sententiam acceperit: benigne erit dicendum, ignosci ei debere: quia minor coepit. neq; enim imputare ei possumus, cur non deseruerit accusationem, uel cur abolitionem non petierit: cum alterum si faceret, in Turpilianum incideret, alterum non facile impetretur. certe si abolitione publice data repetit iam maior: dicendum est, hunc esse remouendum. maior enim factus potuit sine timore deferere abolitam accusationem. Is demum uidetur capitis accusasse, qui tali iudicio appetit, cuius poena aut supplicium habuit, aut exilium, quod sit uice de por-

portationis, ubi ciuitas amittitur. si tamen quis libertum eo crimine accusauerit, cuius poena capitalis non est, ueruntamen iudicanti placuit augere poenam: non obest hoc patroni filio. neque enim imperitia, aut seueritas iudicantis obesse debet patroni filio, qui crimen leuius importauit. sed si non accusauit, sed testimonium in caput liberti dixit, aut subiecit accusatorem: puto eum à contra tabulas bonorum possessione remoueri. Si libertus maiestatis crimine patroni filium accusauit, & patroni filius calumniae eum capitis punire desiderauerit: non debet repelli hoc edicto. idem puto, & si ab eo petitus retorsit in eum crimina. ignoscendum est enim ei, si uoluit se ulcisci prouocatus. Si patris mortem defendere necesse habuerit: an dicendum sit, hic quoque ei succurrendum, si libertum paternum propter hoc accusauit, medicum forte patris, aut cubicularium, aut quem alium, qui circa patrem fuerat: & puto succurrendum, si affectione & periculo paternae substantiae ducente, necesse habuit accusationem uel calumniosam instituere. Accusasse autem eum dicimus, qui crimina obiecit, & causam perorari usque ad sententiam effecit. ceterum si ante quieuit, non accusauit. & hoc iure utimur. Sed & si appellatione interposita desijt: benigne dicetur, non pertulisse accusationem. si igitur pendente appellatione decessit libertus: patroni filius admittetur ad bonorum possessionem: quia ante sententiam libertus morte substractus est. Si patroni filius aduocationem accusatori liberti praestitit: non est repellendus. neque enim aduocatus accusat. Si pater testamento cauerit, ut accusaretur libertus, quasi uenenum sibi parasset, aut quid aliud in se admisisset: magis est, ut ignosci liberis debeat, qui non sponte accusauerunt. sed & si accusauerit libertum, & probauerit crimen patroni filius, posteaque hic libertus sit restitutus: non erit repellendus. crimen enim, quod intendit, etiam perfecit.

XV. TRIPHONINVS.

Idem est, & si crimen quidem, quod in liberto probatum est, meruerat capitis poenam, benignius autem punitus est libertus, ueluti tantum relegatus. de calumniatore enim sensit praetor.

XVI. IULIANVS.

In seruitutem petisse non is uidetur, qui ei, qui in possessione erat seruitutis, petenti se in libertatem contradixit: uerum is, qui ex libertate petit in seruitutem. sed & si quis non totum suum, sed pro parte, uel usumfructum in eo suum dicat, uel quid aliud, quod habere non potest in eo, nisi seruus sit: an repellatur quasi in seruitutem petierit? quod est uerius. Si petierit in seruitutem & obtinuerit, mox cognita ueritate passus sit in libertatem morari: non debet ei obesse: maxime, si habuit iustam causam errandi. Petisse in seruitutem non uidetur, qui

k ü ante

ante litem contestatam destitit. sed & si post litem contestatam: dicendum est, nec id nocere debere: quia non usq; ad sententiam durauit. Si patroni filius institutus uel exheredatus, in seruitutem liberti paterni petijt, uel capitis accusauit: non nocet hoc liberis eius, qui in potestate non sunt. & hoc diui fratres Quintilio rescripserunt.

Si quis bonorum possessionem contra tabulas liberti acceperit: ab omni liberti iudicio repellitur: nec tantum si ipsi libertino hæres fuerit scriptus, uerum etiam impuberi filio substitutus. nam & Iulianus scripsit. si post petitam bonorum possessionem adierit impuberis filij liberti hæreditatem patronus: denegari ei debere actiones. sed & si quid codicillis fuerit patrono relictum, uel mortis causa donatū: simili modo horum quoq; persecutio denegabitur. Nonnūquam planè post petitam bonorum possessionem dabitur patrono legati persecutio, si nihil ad emolumentum eius peruenturum sit, quia forte rogatus est alij restituere. præterea non tantum, quod ipsis nominatim datum est, id se prætor denegaturū ait: uerum etiā si quid pponas ad ipsos per alios peruenturū: ut puta quod per subiectas quidē personas sunt habituri, non restituri. Dabimus legati petitionem patrono, si seruo patroni dederit libertatē, precio eius patrono prælegato. Ei, qui substitutus erit patrono, qui contra tabulas bonorum possessionem petierit: actio eius partis, cuius patrono possessio data erit, non datur. Si patronus sit substitutus, & patronus uiuō testatore decesserit: filiū patroni petentem contra tabulas bonorum possessionem, nō solius substituti partem occupare, uerum omnibus hæredibus pro parte aliquid auferre constat.

XVII. IDEM.

Liberto sine liberis mortuo, in primis patronus & patrona bonorū possessionem accipere possunt, & quidem simul. sed & si patrono & patronæ mortuis proximi sunt aliqui, simul admittentur.

XVIII. PAVLVS.

Patronæ quidem liberi etiam uulgo quæsitī accipient materni liberti bonorum possessionem: patroni aut, non nisi iure quæsitī.

XIX. IDEM.

Si patronus ex minore parte, q̄ legitima, hæres institutus falsum testamentum dixisset, nec obtinisset: non est ambiguū, contra tabulas ei non deferri bonorū possessionem: eo, q̄ facto suo perdidit hæreditatem, cum temere falsum dixit. quod si ex debita parte fuerit institutus: siue adiit, siue non, à contra tabulas bonorum possessione repellitur: quia si debitam sibi portionem acceperit, nec poterit contra tabulas bonorum possessionem petere.

XX. IULIANVS.

Si libertus sub conditione iurisiurandi, quod prætor remittere solet, patronum instituit heredem: non puto dubitandum, quin à bonorum possessione submoueat. uerum est enim eum heredem factum.

Si Titio legatum fuisset, eiusque fidei commissum, ut patrono restitueret: denegatur legatorum actio Titio, si patrono pro debita parte à scripto herede erit satisfactum. Libertus patronum & extraneum coniunctim ex parte dimidia heredem scripsit. quadrans, ex quo institutus erat patronus, totus ipsi imputari debebit: residuum ex debita sibi parte omnibus heredibus pro portione cuiusque auferet. idem seruari continebit in legato, quod coniunctim patrono & Titio datum fuerit: ut pars legati in portionem debitam patrono imputeretur, ex reliqua parte tantum Titio detraheretur, quantum ab herede pro rata portione. Si libertinus filium emancipatum sub conditione heredem instituerit, & deficiente conditione substitutus adierit: quæro, utrum patrono aduersus substitutum in partem debitam prætor, an emancipato filio in totam hereditatem succurrere debeat? respondi. cum pater filium sub conditione primo gradu heredem instituit: si deficiente conditione, sub qua filius institutus est heres, ad secundum gradum hereditas pertinet, uel adhuc pendente conditione filius decesserit: patrono partis debitæ bonorum possessionem aduersus substitutum competere. idemque est, & si filius non petierit bonorum possessionem tempore exclusus, uel repudiauierit. si uero deficiente conditione hereditas ad filium pertineat: emancipatum potius tuebitur prætor aduersus substitutum. existimo autem, quoties sub conditione heres filius scribitur, aliàs necessariam esse exhæredationem à substitutis, aliàs superuacua. nam si id genus conditionis fuerit, quæ in potestate filij esset, ueluti CUM TESTAMENTVM FECERIT: puto etiam omiſsa conditione filium locum substitutis facere. si uero conditio non fuerit in potestate filij, ueluti SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT: tunc substitutus non admittitur, nisi filius ab eo nominatim exhæredatus fuerit. Si libertus filium emancipatum heredem instituerit, eiusque fidei commiserit, ut totam hereditatem Sempronio restitueret: & filius cum suspecta sibi hereditatem diceret, iussu prætoris adierit eam, & Sempronio restituerit: non inique patrono bonorum possessio partis debitæ dabitur, perinde ac si non filius, sed is, cui hereditas restituta est, liberto heres existisset.

Item cum filius hereditatem liberti patris omiserit, & cohæres eius totius hereditatis onus suscepit: danda erit patrono bonorum possessio. utroque enim casu non filio, sed extraneo pars eripitur.

XXI. IDEM.

k iij Ex

EX tribus patronis uno cessante bonorū possessionem petere, duæ aquas partes habebunt.

XXII. MARTIANVS.

SI filiusfamilias miles manumittat: secundum Iuliani quidem sententiā, quam libro uicesimo quinto digestorum probat, patris libertum faciet. sed quādiu (inquit) uiuit, præfertur filius in bona eius patris. sed diuus Hadrianus Flauio Apro rescripsit, suum libertum eum facere, non patris.

XXIII. IULIANVS.

SI libertus præterito patrono extraneum instituerit hæredem, & patronus ante, quā contra tabulas bonorum possessionem petierit, in adoptionem se dederit, deinde scriptus omiserit hæreditatem: patronus totorum bonorum liberti possessionem, ut legitimus, petere potest. Si libertus intestatō decesserit, relictis patroni filio, & ex altero filio duobus nepotibus: nepotes non admittentur, quādiu filius est: quia proximum quenq; ad hæreditatem liberti uocari manifestum est. si autem ex duobus patronis alter unum filiū, alter duos reliquisset: dixi, uiriles inter eos partes fieri.

XXIII. IDEM.

Comuni liberto, si ex duobus patronis alter iusiurandum adegerit, ne uxorem ducat: siue liberto uiuo. decesserit is, qui extra hanc culpam fuerit, uel superuixerit: partis utriq; debitæ bonorum possessionem solus habebit.

XXV. IDEM.

Quādiu patrono bonorum possessio partis debitæ dari potest, exceptio debitoribus dabitur aduersus hæredem petentem: si nō in ea causā sit patronus, ut bonorum possessionem pro parte debita contra tabulas petere possit.

XXVI. AFRICANVS.

Liberto octoginta habenti fundus quadraginta legatus est. is die cedente legati decessit extraneo hærede instituto. respondit, posse patronū partem debitam uindicare. nam uideri defunctum mortis tempore ampliorem habuisse rem centum: cum hæreditas eius propter computationem legati pluris uenire possit. neq; referre, hæres institutus repudiet legatum liberto relictum, nec ne. nam & si de lege Falcidia quæretur: tale legatum, quamuis repudiatum, in quadrantem hæreditatis imputetur legatarijs.

XXVII. IDEM.

Viuo filio si nepos exhæredetur: nocebit ei exhæredatio ad bona libertorum auitorum.

XXVIII. FLORENTINVS.

Si in libertinum animaduersum erit: patronus eius ius, quod in bonis Seius habituri essent (si is, in quem animaduersum est, sua morte decessisset) eripiendum non est: sed reliquam partem bonorum, quæ ad manumissorem iure civili non pertineat, fisco esse vindicandam placeat. eademque seruantur in bonis eorum, qui metu accusationis mortem sibi consciuerint, aut fugerint, quæ in damnatorum bonis constituta sunt.

XXIX. MARTIANVS.

Qui ex causa fideicommissi manumittitur, est quidem libertus manumissoris, & tam contra tabulas, quàm ab intestato ad bona eius uenire potest quasi patronus: sed operas ei imponere non potest, nec impositas ab eo petere. sed si defunctus filio suo legauit seruum, & rogauit, ut eum manumittat ea mente, ut plenum ius patroni habeat: defendendum est, posse eum operas iure imponere.

XXX. CAIVS lib. II. ad edictum prætoris urbani tit. de liberali causa.

Si quis libertum patrum in seruitutem ea uoluntate petierit, ut scausam euictionis sibi conseruet: non amittit beneficium bonorum possessionis.

XXXI. MARCELLVS.

Patrono libertus fundum, quem ab eo alienum emerat, legauit: & constituit patronus, ad se pertinere legatum. contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest, & si nihil profecit ei legatum, quia alienam rem legauerat ei libertus: quia patronus ipse eum liberto uendiderat.

XXXII. IDEM.

Si libertus meus in seruitutem redactus, postea ab alio liberatus sit, & eius coeperit esse libertus: præfertur mihi ad contra tabulas bonorum possessionem, qui eum manumisit.

XXXIII. MODESTINVS.

Si patronus non aluerit libertum: lex Aelia Sentia adimit eius libertatis causa imposita, tam ei, quàm ipsi, ad quæ ea res pertinet, item hæreditatem ipsi & liberis eius, nisi hæres institutus sit: & bonorum possessionem, præter quam secundum tabulas.

XXXIIII. IABOLENVS.

Si libertus, cum duos patronos haberet, alterum præterijt, alterum ex semisse heredem fecit, & alteri extraneo semissem dereliquit. scriptus quidem patronus debitam sibi partem immunem habet: de cætera autem parte patroni, quæ supra debitam ei relicta est, & de semisse extraneo relicto, alteri patrono pro rata portione satisfieri oportet.

XXXV. IDEM.

A Liberto suo hærede Seius usumfructum fundi Mæuio legauit.
libertus

libertus Mauius hærede relicto decessit. quæro, cum contra tabulas testamenti petierit Seij filius aduersus Mauium: utrum deducto usufructu, pars debita eius fundi restituenda sit, an solida: quia eorum bonorum possessionem acceperit, quæ liberti fuerint, cum moreretur filius: respondit. usumfructum in causam pristinam restituendum puto. optimum itaque erit arbitrum postulare, ut arbitrio eius ususfructus integrum restituatur.

XXXVI. IDEM.

Libertus, qui soluendo non erat, præterito patrono extrarios reliquit hæredes. quæro, an possit patronus petere contra tabulas bonorum possessionem: respondi. cum à scriptis hæredibus adita est hæreditas, patronus contra tabulas bonorum possessionem potest petere: quia soluendo hæreditas est, quæ inueniat hæredem. & sanè absurdum est, ius patroni in petenda bonorum possessione contra tabulas aliorum computatione, non iudicio patroni æstimari, auferrique patrono, quod modicum uindicaturus est. multi enim casus interuenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorum possessionem, quâuis æris alieni magnitudo, quâ libertus reliquit, facultates patrimonij eius excedat. ueluti si prædia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus maiorum patroni sepulchra sint, & magni æstimat patronus bonorum possessionis iura pro parte ea ad se pertinere: uel aliquod mancipium, quod non precio, sed affectu sit æstimandum. non ergo ideo minus habere debet ius petendæ bonorum possessionis, quia animo potius, quàm aliorum computatione bona liberti æstimat: cum eo ipso sufficere patrimonium uideri possit, quod & hæredem habeat, & bonorum possessionem.

XXXVII. VLPIANVS.

Iulianus ait. si patronus libertatis causa imposta liberto reuendiderit, filium eius à bonorum possessione submoueri: scilicet quia nec contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionem acciperet, quoties pater eius donum, munus, operas liberto reuendiderit. planè si patroni filius libertatis causa imposta reuendiderit: nihilominus familiam bonorum possessionem contra tabulas liberti accipere ait: quia filius reuendendo libertatis causa imposta fratrem suum non submouet. Si libertus hæredem scripserit, isque prius, quàm de familia possessionem haberet, adierit hæreditatem: patronum ad contra tabulas bonorum possessionem non admitti, Iulianus ait. debuit enim & patronus liberti necem uindicare. quod & in patrona erit dicendum.

XXXVIII. TARENTIVS.

Quæritur, an filio ex hæredato, etiam nepotes ex eo à bonorum possessione liberti excludantur: quod utique sic dirimendum est: ut ui-

ut uiuo filio, donec in potestate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem: ne qui suo nomine à bonorum possessione submouētur, per alios eam consequantur. si autem emancipati à patre fuerint, uel alio modo sui iuris effecti: sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur. Si filius liberti patris sui hæreditatem omiserit: hoc patrono proficiet.

XXXIX. IDEM.

Patroni filia si in adoptiua familia sit, ad bona libertorum paterno rum admittitur.

XL. IDEM.

Si pater exhæredato filio ita cauit, ut ius in libertum saluū ei esset: nihil ei ad hanc rem nocet exhæredatio.

XLI. PAPINIANVS.

Si libertus patrono, quod ad debitam portionem attinet, satisfaci-
Sat, inuito tamen aliquid extorquere conetur: quid statuendum sit, quæritur. quid enim si ex parte debita instituto decem præterea legen-
tur, & rogetur seruum proprium, qui sit decem, uel minoris precij, ma-
numittere? iniquum est, & legatum uelle percipere, & libertatem ser-
uo non dare: sed parte debita accepta, & à legato temperare, & liberta-
tem imponere non cogi: ne seruum forte de se male meritum cogatur
manumittere. quid ergo, si solo hærede eodem instituto, idem liber-
tus petierit? si substitutum habebit: æque decreti remediū poterit pro-
cedere, ut accepta debita portione, cætera pars ad substitutum perue-
niat: ita, ut si forte seruus redimi potuisset, præstaretur libertas. Cessan-
te uero substitutione: patronum hæreditatem liberti amplectentē præ-
tor, qui de fideicommissis cognoscit, libertatem seruo eū imponere co-
get.

XLII. IDEM.

Si filius, qui patri hæres exstitit, fratrem suum exhæredatum adro-
gauit, atq; ita hærede eo relicto defunctus est: bonorū possessionem
liberti patris naturalis exhæredatus non habebit. nam cui non exhæ-
dato talis adoptio noceret, nocere debet & exhæredato: quoniam pœ-
na, quæ legibus aut edicto irrogaretur, adoptionis remedio non obli-
teratur. PAVLVS notat. ei, qui alio iure uenit, quàm eo, quod amisit:
non nocet id, quod perdidit, sed prodest, quod habet. sic edictum est,
patrono eidemq; patronæ filio non obeeſſe, quod quasi patronus deli-
quit: si ut patronæ filius uenire possit. PAPINIANVS. Castrensiū
bonorum Titium libertum fecit hæredem, cæterorū alium. adita est à
Titio hæreditas. magis nobis placebat, nondum patronum possessio-
nem contra tabulas petere posse. uerū illa quæstio interuenit, an omit-
tente eo, qui reliqua bona accepit, perinde Titio adcreſcant, ac si par-
tes

res eiusdem hæreditatis accepisset: uerius mihi uidetur, intestati iure deferri bona cætera. Titius igitur hæres nō poterit euitare manumisso rem: cū Titio nihil auferatur in cæteris bonis, quæ nondū ad causam testamenti pertinent. Cum filius liberti impubes, qui subiectus dicitur, ex prima parte bonorum possessionem accipiat: an patronus de fundi possessionem accipere possit, quæsitum est. & sine dubio, qui sequentis gradus sunt, nō admittuntur interim. cum enim præcedit alia possessio: qui sequitur, accipere non potest. planè si contra eum, qui subiectus dicitur, fuerit iudicatum: data non intelligitur. sed & in patrono, pendente controuersia, idem erit dicendum. planè quod ad patroni quoq; personam pertinet, differri controuersia debet. Si falsum liberti testamentum ab alijs in prouincia dictum, atq; ita res per appellationem extracta esset: defuncta medio tempore matroni filia, quam libertus hæredem instituerat, filio mulieris seruauit diuus Marcus eam partem bonorum, quam filia patroni uel iure intestati, si uixisset, habere potuisset.

XLIII. IDEM.

Iulianus putat patronum, qui Titio pro parte dimidia hærede instituto substitutus, eo deliberante bonorum possessionem contra tabulas accepit: si postea Titius non adierit hæreditatē: nihil ei, qui adiit hæreditatem, abstulisse: non magis, quàm si sub conditione fuisset institutus. igitur Titio deliberante res in incerto erit, utrum ne semis ex substitutione in possessionem conuertatur, an Titio adeunte singulis hæredibus partes debitæ auferantur.

XLIII. PAVLVS.

Si patronum ex debita portione hæredem instituas, & pure roges fundum dare, eiq; sub conditione tantundem leges: in conditione fideicommissum redigitur. erit tamen & hic, quod moueat. onerabitur enim patronus satisfactione fideicommissi. sed dicendum ab eo si deicommissario cauendum, à quo patrono legatum est, ut undiq; patronus suum ius habeat imminutum. Patronus hæres institutus, legato ei seruo, per quem suppleretur debita ei portio, non petet contra tabulas bonorum possessionē, quamuis seruus clausis tabulis decessit.

Si ex bonis, quæ mortis tempore fuerunt, debitam partem dedit libertus in hæreditate uel legato, seruus tamē post mortem liberti reuersus ab hostibus augeat patrimonium: non potest patronus propterea queri, quod minus habeat in seruo, quàm haberet, si ex debita portione esset institutus. idē est in alluione, cū sit satisfactum ex his bonis, quæ mortis tempore fuerunt. idem, & si pars legati liberto relictā ab eo, cui simul datum erat, uel hæreditatis, nunc illis abstinentibus, adcreseat.

Idem

XLV. IDEM.

Si patronus ex sexta, & seruus eius ex reliqua parte sit hæres institutus: nec ex serui portione fideicommissum debetur. at si seruus duntaxat hæres institutus est: puto, nec hic ex debita portione præstandū.

XLVI. IDEM.

Paulus respondit. patronus, qui deceptus falsum iudicium testatoris secutus est, bonorum possessionem contra tabulas testamenti liberti petere non prohibetur.

XLVII. IDEM.

Paulus respondit. ex hæredationem nepotis, quæ non notæ gratia, sed alio consilio adiecta esset: nocere ei non oportere, quo minus contra tabulas libertorum aui bonorum possessionem petere possit.

Quæro, an si Titia patroni filia iactaret Titium patrē suum prius, quàm moreretur, literas ad se dedisse, quibus adiiceret, per libertos suos maleficijs se appetitum: easq; literas secuta post mortem patris libertos accusaret: an aliquid ei prodesse possit hæc excusatio? Paulus respondit. eam, quæ ex uoluntate patris accusauit, nō debere repellī à bonorum possessione contra tabulas: quoniam non suum iudicium, sed alienum secuta sit. Patroni filius epistolā talem liberto misit. Sempronius Zoilo liberto suo salutem. Ob merita tua fidemq; tuam, quā mihi semper exhibuisti, concedo tibi liberam testamenti factionem. quæro, an patroni filio nihil relinquere debeat? Paulus respondit. eum libertum, de quo quæritur, liberam testamenti factionem cōsecutum non uideri. Paulus respondit. nepotem etiam post mortem aui conceptum superstitē libertō, bonorum possessionem cōtra tabulas liberti aui petere posse, & ad hæreditatem eius legitimam admitti. respondit enim Iuliani tantum ad hæreditatem legitimam, item ad bonorum possessionem aui petendam pertinere. Paulus respondit. quamuis filij à patre milite præteriti pro ex hæredatis habeantur: tamen non eō usq; silentium patris eius nocere debere, ut & à bonis libertorū aui torum repellī debeant. idem responsum est etiam de bonis libertorum paternorum.

XLVIII. SCAEVOLA.

Quæro de eo, qui libertū effracturæ crimine accusauit: respondi. si eiusmodi effracturæ crimine accusatus sit, ex quo (si probaretur) in metallum datus esset: denegandam bonorum possessionem.

XLIX. PAVLVS.

Liberto per obreptionē adrogato, ius suum patronus non amittit.

L. TRIPHONINVS.

Nihil interest, ipse patronus scriptus hæres ex minore parte adiecit

rit hæreditatem, an seruum suum scriptū iusserit adire hæreditatem, quam retinet. nihilominus enim repulsus erit à contra tabulas bonorum possessione. si tamen ante, q̃ iuberet liberti hæreditatem adire, seruum uendiderit, aut manumiserit, & ita ipse nouus libertus aut emptor hæredes exstiterint: uerbis edicti non prohibetur patronus accipere contra tabulas bonorum possessionem. Sed nunquid prætor ei denegare possessorias actiones debeat, si fraudem edicto eius facere uoluit: ut precio uberiore percepto, uel tacita pactiōe etiam hæreditatis ex institutione delatæ commodum, & bonorum possessionis contra tabulas haberet: faciliorq; suspitio per filium scriptum hæredē, quam uis emancipatum adeuntem, liberti hæreditatem ipsum patronum habere: cum omnia, quæ nostra sunt, liberis nostris ex uoto paremus. Si tamen adhuc clausis tabulis testamēti liberti, cum ignoraret iudicium eius patronus, eorum quid, quæ supra scripta sunt, circa institutū subiectum iuri suo fecit: amota fraudis suspitione, suo iure bonorum possessione contra tabulas utetur. Si patronus ex debita portione à liberto scriptus, rogatusq; hæreditatem restituere, suspectam dixit, & compulsus adire, cum retinere posset, restituerit: non poterit contra tabulas accipere bonorum possessionem: & quia agnouit iudicium liberti, & quia spreuit, & quasi damnauit eam possessionem. longe distat ab hoc patroni filius, quem libertus adrogauit, & ex minore parte hæredem scripsit, cum nemo ex familia patroni alius esset. quanq̃ enim hoc ipso iure (quippe suus) hæres deprehendatur: si tamen se nō immiscuit hæreditati, ut patris, sed abstinuit quasi patroni: tamen filius admittendus est ad contra tabulas bonorum possessionem. Si debenti patrono certam pecuniam liberationem libertus reliquit, isq; usus est aduersus hæredem petentem debitum exceptione doli, aut ex acceptilatione liberatus est debito propter legatum: dicendum est, eum non posse accipere contra tabulas bonorum possessionem.

LI. LABEO lib. πειρασις.

*als de-
est.

SI eundem * (libertum) & tu capitis accusasti, & pater tuus manumisit: non poterit tibi eius liberti bonorum possessio ex edicto prætoris dari. PAVLVS. imò contra accidet, si quem seruum accusaueris, deinde is patris tui factus fuerit, & is postea eum manumiserit,

DE LIBERTIS VNIVERSITA-
tium. Tit. III.

Vlpia-

I. VLPIANVS

Municipibus plenum ius in bonis libertorū libertarumq; defertur, hoc est id ius, quod etiam patrono. sed an omni no petere bonorū possessionem possint, dubitatur. mo- uet enim, quod consentire non possunt. sed per aliū pos- sunt petita bonorū possessionē ipsi acquirere. sed qua ra- tione senatus censuit, ut restitui eis ex Trebelliano hæreditas possit: & qua ratione alio senatus consulto, hæredibus eis institutis à liberto, ad- quirere hæreditatem permissum est: ita bonorum quoq; possessionem petere, dicendum est: temporaq; bonorū possessionis petendæ cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petenda potuerunt. quod & Papinianus respondit.

DE ADSIGNANDIS LIBERTIS. Tit. IIIL

I. VLPIANVS.

Senatus consulto, quod factum est Claudianis temporibus * Velleio Rufo & Asterio Scapula consulibus, de adsi- gnandis libertis in hæc uerba cauetur. SI QVI DVOS * a's. Sa- bellio. PLVRESVE LIBEROS EX IVSTIS NVPTIIS QVAESI- TOS IN POTESTATE HABERET, DE LIBERTO LIBER- TA'VE SVA SIGNIFICASSET, CVIVS EX LIBERIS SVIS EVM LIBER- TVM EAMVE LIBERTAM ESSE VELLE: VT IS EA'VE, QVVM IS, QVI EVM EAMVE MANVMISSET INTER VIVOS VEL TESTAMEN- TO, IN CIVITATE ESSE DESIISSET: SOLVS EI PATRONVS SOLA'VE ESSET PATRONA PERINDE, ATQVE SI AB EO EA'VE LIBERTATEM CONSECVTVS CONSECVTAVE ESSET. VT'QVE, SI EX LIBERIS QVIS IN CIVITATE ESSE DESIISSET, NEQVE BI LIBERI VLLI ES- SENT: CAETERIS EIVS LIBERIS, QVI MANVMISSET, PERINDE OMNIA IVRA SERVARENTVR, AC SI NIHIL DE EO LIBERTO EA' VE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET. Quamuis singulari ser- monē senatusconsultum scriptum est, tamen & pluribus liberis, & plu- res libertos libertasne posse adsignari, certum est. Is quoq; libertus, qui apud hostes est, adsignari potest. Adsignare aut quis potest qui- buscunq; uerbis, uel nutu, uel testamento, uel codicillis, uel uiuus. adi- mēre adsignationem etiam nuda uoluntate poterit. Sed & si ex- hædato filio libertum quis adsignauerit, ualet adsignatio: nec no- cet ei nota exhædationis, quantum ad ius patronatus. Sed & si post adsignationem fuerit exhædatus, non semper exhæda- tio adimet adsignationem: nisi hoc animo facta sit. Sed si is, cui adsi-
1 iij gna=

gnatus est, repudiau erit: puto uerius, quod & Marcellus scripsit, posse admitti fratres eius. Si sit ex uno patrono filius, ex altero duos, & uni eorum libertus adsignatus sit: uidendum, quot partes fiant hæreditatis liberti: & utrum tres, ut duas habeat is, cui adsignatus est, id est suam & fratris: an uero æquales partes fiant, quoniam per adsignationem alius excluditur. & Iulianus libro septuagesimo quinto scripsit, magis esse, ut besset hic habeat, qui fratrem excludit. quod uerum est, quàm diu frater eius uiuit, uel admitti potuit ad legitimam hæreditatem. cæterum si fuerit capite minutus: æquales partes habebunt.

II. POMPONIVS.

* alias **S**ed si is, cui adsignassem, decessisset relicto filio & fratre, * & alterius deest. & Spatroni filio: semissem habiturum eum nepotem, quem esset filius meus is, qui uiuit, habiturus, si ego eum libertum non adsignassem.

III. VLPIANVS.

Idem erit dicendum, & si is, qui filium & nepotem habebat, nepoti libertum adsignauerit. admittetur enim nepos ad legitimam hæreditatem, licet sit alterius patroni filius. & hoc contingit patrui uita. cæterum si ille non esset: nihil ei prodesset adsignatio ad deminuendum ius alterius patroni filij. Posse autem & nepoti adsignari certum est: & præferri filio nepotem adsignatoris constat. unde quæri poterit, an si filium habeat, & ex eo nepotem, possit quasi duos habere in potestate, ius senatusconsulti inducere: in qua specie cum placeat etiam ei, qui in potestate recasurus est, adsignari: quare non admittimus, cum utrumque esse in potestate, negare non possumus. An autem ad legitimam hæreditatem admitti possit hic, qui in potestate est, tractari poterit. & cum multi sint casus, quibus & libertum habere, qui in potestate est, possit: cur non hoc quoque admittendum erit, ut per eum pater ad legitimæ hæreditatis admittatur emolumentum: quod & Pomponio recte uidetur. habent autem libertos etiam filij familiarum: ut puta si castrensem seruum eorum manumiserint. Emancipatos quoque filios eius, cui adsignatus est libertus, habere commodum senatusconsulti puto: non ut ad legitimam hæreditatem admittantur, sed ad ea, quæ possunt. secundum quod liberti intestato defuncto, quoniam ad legitimam hæreditatem admitti non possunt, uidendum, ne admittatur filius adsignatoris in familia remanens, an non. & puto, emancipatos per prætorem præferendos. liberos autem eius, cui adsignatus est, accipere debemus non solum filios, uerum etiam nepotes, & neptes, & deinceps descendentes. Si quis duobus adsignauerit libertum, & alter in ciuitate esse sine liberis desierit, alter non:

IIII. POMPONIVS.

Nec uiuus hæreditatem ad se liberti pertinere uoluerit.

Vlpia

V. VLP IANVS.

Vtrum portio eius, qui in ciuitate esse desijt, uel repudiauit, in familiam redeat: an uero ei porius ad crescat, in cuius persona durat adsignatio? & Iulianus libro septuagesimo quinto scripsit, adsignationem in huius solius persona locum habere, & solum admittendum. quod uerum est. quod si sine liberis decesserit: an cū uiuo admittatur? & putat adhuc solum admittendum. Defuncto autem eo, liberos alterius succedere, non in familiam libertum redire. sed si ex duobus istis alter filios, alter nepotes reliquerit: an simul ad legitimam hæreditatem admittantur? & puto, ordinem inter eos faciendum.

VI. MARTIANVS.

Si seruus liber esse iussus fuerit, & filio legatus, deinde testator uiuus seum manumiserit: ad filium libertus quasi adsignatus pertinet. hoc ita est: siue expressum sit, uel certe intellexerit, non quasi seruum eū legasse, sed quasi libertum adsignasse.

VII. SCAEVOLA.

Adsignare & pure, & sub conditione, & per epistolam, uel testationem, uel chirographum possumus: quia adsignatio liberti nec quasi legatum, nec quasi fideicommissum percipitur. denique nec fideicommissum onerari potest.

VIII. MODESTINVS.

Liberi patroni, quāquam & ipsi in plerisque causis manumissoris iure censentur, tamen libertum paternum liberis suis adsignare non poterunt: etiam si eis à parente fuerit adsignatus. idemque & Iulianus & Marcellus probant.

IX. IDEM.

Vtrum ei tantū, qui in potestate sit, an etiam emancipato filio adsignare libertum patronus possit: si modo non pauciores, quā duos præterea in potestate habeat: dubitari solet. & magis est posse.

X. TERENCEVS.

Sub conditione, uel in diem liberti adsignato: interim pēdente die uel conditione, omnia perinde obseruabuntur, ac si adsignatus nō esset. itaque mortuo eo, interim ad omnes liberos hæreditas & bonorū possessio pertinebit. Si uni pure, alij sub cōditione libertus adsignatus sit: eum, cui pure adsignatus sit, pendente conditione solum patroni ius habere, dicendum est.

XI. PAPINIANVS.

Alimentorum causa libertos filiis attributos, filiis adsignatos nō uideri, respondi: cum ea ratione libertis consuli patronus uoluerit, quo facilius uoluntatis emolumentū consequantur, saluo iure cōi.

Pompo

XII. POMPONIVS.

SI ex duobus patronis alter eorum filio suo libertum adsignauerit: non obstat, quo minus alter patronus ius solidum suum habeat.

XIII. IDEM.

Testamento potest quis seruum manumittere, & eundem ut libertum adsignare. De liberis, qui sunt in potestate, senatus locutus est. ergo de postumis nihil hoc senatusconsulto prouisum est. magis tamen puto, etiam postumos contineri. Quod inquit senatus, SI EX LIBERIS QVIS IN CIVITATE ESSE DESISSET: eum significat, qui in perpetuū in ciuitate esse desierit, non etiā si quis ab hostibus captus reuerti possit. Ex die quoq; certa adsignari potest: sed usq; in diem certū uix potest. nam ipse senatus huic negotio finem pposuit.

SI QUID IN FRAVDEM PATRONI FACTUM SIT. Tit. V.

I. VLPIANVS.

I quid dolo malo liberti factum esse dicetur (siue testamento facto, siue intestatō libertus decefferit) quo minus, q̄ pars debita bonorum, ad eorum quē peruenerit, qui contra tabulas bonorum possessionē accipere possunt: cognoscit prātor, & operam dat, ne ea res fraudi sit. Si alienatio dolo malo facta sit: nō quaerimus, utrum mortis causa facta sit, an non sit. omni enim modo reuocatur. si uero non sit dolo malo facta, sed aliā: tunc actori probandum erit, mortis causa factam alienationem. si enim proponis mortis causa factam alienationem: non requirimus, utrum dolo malo facta sit, an nō sit. sufficit enim docere, mortis causa factam. nec immerito. mortis enim causa donationes comparantur legatis: & sicut in legatis nō quaerimus, dolo malo factum sit, an non sit: ita nec in mortis causa donationibus. quod autem mortis causa filio donatum est: non reuocatur. nam cui liberum fuit legare filio, quantū quantum uellet: is donando nō uidetur fraudasse patronum. omne autem, quodcunq; in fraudem patroni gestum est, reuocatur. Dolū accipere nos oportet eius, qui alienauit: non eius, cui alienatum est. & ita euenit, ut qui fraudis uel doli conscius non fuit: carere debeat re in fraudem patroni alienata, & si putauit ingenuum, nec credidit libertinum. Aduersus conpatronum, qui contra tabulas bonorum possessionem omisit, Fauiana non competit: si non plus sit in eo, quod donatum est, quā pars debita patrono. quare si mortis causa ei donatum sit: partem faciet conpatrono,

no, quemadmodum legatarius patronus facit. **Vtrum autem ad ea sola reuocanda Fauiana pertineat, quæ libertus de bonis deminuit: an etiam ad ea, quæ non adquisijt: uidendum est. & ait Iulianus libro uicesimo sexto digestorum, si hæreditatem libertus non adierit fraudandi patroni causa, uel legatum repulerit: Fauianam cessare. quod mihi uidetur uerum. quamuis enim legatum retro nostrum sit, nisi repudietur: attamen cum repudiatur, retro nostrum non fuisse, palam est. In cæteris quoque liberalitatibus, quas non admisit is libertus, cui quis donatum uoluerit: ite erit probandum, Fauianam cessare. sufficit enim patrono, si nihil de suo in necem eius libertus alienauit, & si non adquisijt. p. inde & si cum sub conditione ei legatum esset, id egerit, ne conditio existeret: uel si sub conditione stipulatus fuerit, maluerit deficere conditionem: dicendum erit, Fauianam cessare. Quod si in lite uinci uoluit: si quidem condemnatus est data opera, uel in iure confessus: dicendum erit Fauianam locum habere. quod si noluit obtinere, cum peteret: hic uidendum. & putato hunc deminuisse de patrimonio. actionem enim de bonis deminuit, quemadmodum si passus esset actionis diem abire. sed si (puta) que rem inofficiosi, quam potuit, uel quam aliam (forte iniuriarum, uel similem) instituere noluit: non potest patronus ob eam rem Fauiana experiri. At si transegit in fraudem patroni: poterit patronus Fauiana uti. sed si libertus filiam dotauit: non uidetur fraudare patronum: quia pietas patris non est reprehendenda. Si pluribus in fraudem libertus donauit, uel pluribus mortis causa: æqualiter patronus aduersus omnes in partem sibi debitam, siue Fauiana, siue Caluisiana, experietur. Si quis in fraudem patronorum rem uendiderit, uel locauerit, uel mutauerit: quale sit arbitrium iudicis, uideamus. & in re quidem distracta deferri conditio debet emptori, utrum malit rem emptam habere iusto precio, an uero à re discedere precio recepto. neque omnimodo rescindere debemus uenditionem, quasi libertus ius uendendi non habuerit, ne fraudemus emptorem precio: maxime cum de dolo eius non disputetur, sed de dolo liberti. Sed si emerit in fraudem patroni libertus: æque dicendum erit, si magno emit precio, releuandum patronum: conditione non ipsi delata, an uelit ab emptione discedere: sed uenditori, utrum malit de precio remittere, an potius rem, quam uendidit, recipere persoluto precio. & in permutatione, & in locatione, & in conductione similiter idem obseruabimus. Sed si rem quidem bona fide uendiderit, & sine ulla gratia libertus, premium autem acceptum alij donauerit: uidendum erit, quis Fauiana inquietetur: utrum qui rem emit, an uero is, qui premium dono accepit. & Pomponius libro octuagesimo quarto recte scripsit emptorem non esse inquietandum. fraudem**

dem enim in precio patrono factam esse. eum igitur, qui precium dono accepit, Fauiana conueniendum. Et aliàs uideamus, si dicat patronus, rem quidem iusto precio uenisse, ueruntamen hic interesse sua, nō esse uenundatā, in q̄ hoc esse fraudē, quod uenierit possessio, in quā patron⁹ habeat affectionē uel oportunitatis, uel uicinitatis, uel cæli, uel quod illic educatus sit, uel parentes sepulti: an debeat audiri uolens reuocare. sed nullo pacto erit audiendus. fraus enim in damno accipitur pecuniario. Sed si forte & res uilius distracta sit, & precium aliq̄ donatum: uterq̄ Fauiano iudicio conuenietur, & qui uili emit, & qui pecuniam accepit muneri. is tamen, qui emit, si malit rem restituere: non aliter restituet, quā si precium, quod numerauit, recipiat. Quid ergo, si delegatus emptor soluit ei, cui donabat libertus: an nihilominus recuperat? & m̄gis est, ut recipere debeat, licet precium ad alium peruenerit, qui soluendo non est. nam & si acceptum precium libertus prodegisset, diceremus nihilominus eum, qui dedit, recipere debere, si uelit ab emptione discedere. Si mutuum pecuniam libertus in fraudem patroni acceperit: an Fauiana locū habeat, uideamus: & quod remedium in hoc sit, qui accepit mutuū, si quod accepit, donauit. conueniet eū patronus, cui donauit libertus. sed si acceperit, & prodegerit: nō debet perdere, qui mutuū dedit: nec ei imputari, cur dederit. planē si non accepit, sed spondit stipulanti: erit Fauianæ locus. Si fideiussit apud me libertus, uel rem suam pro alio pignori dedit in necem patroni: an Fauiana locum habeat, uideamus. sed & nunquid cum damno meo non debeat patrono subueniri. neq̄ enim donauit aliquid mihi, si pro aliquo interuenit, qui non fuit soluendo. eoq̄ iure utimur. igitur creditor non poterit Fauiana conueniri: debitor poterit quidem, sed potest & mandati. planē si deficiat mādati actio, quia donatio nis causa interuenit: erit Fauianæ locus. sed & si mandator existit pro aliquo libertus, idem erit probandum. Quamuis autem in partem Fauiana competat: attamē in his, quæ diuidi non possunt, in solidum competit, ut puta in seruitutem. Si seruo meo uel filiofamilias libertus in fraudē patroni quid dederit: an aduersus me iudicium Fauianum competat, uideamus. & mihi uidetur sufficere aduersum me patremq̄: arbitrioq̄ iudicis cōtineri, tam in id, quod in rem uersum est, condemnandi, quā in id, quod in peculio. Sed si iussu patris contractum cum filio est: pater utiq̄ tenebitur. Si cum seruo in fraudem patroni libertus contraxerit, isq̄ fuerit manumissus: an Fauiana teneatur, quæritur. & cum dixerimus dolum tantum liberti spectandū, non etiam eius, cum quo contraxit: potest manumissus iste Fauiana non teneri. Item quæri potest, manumisso, uel mortuo, uel alienato seruo, an

no, an intra annum agendum sit: & ait Pomponius, agendum. Hæc actio in personam est, non in rem: & in hæredem competit, & in cæteros successores, & hæredi, & cæteris successoribus patroni: & nō est hæreditaria, id est ex bonis liberti, sed propria patroni. Si libertus in fraudem patroni aliquid dederit, deinde defuncto patrono uiuo liberto, filius patroni acceperit bonorum possessionem contra tabulas liberti: an Fauiana uti possit ad reuocanda ea, quæ sunt alienata: & est uerū, quod & Pomponius probat libro octuagesimoquarto, item Papinianus libro quarto quæstionum, competere ei Fauianā. sufficere enim, quod in fraudem patronatus factum sit. magis enim fraudem rei, non personæ accipimus. In hanc actionē etiam fructus ueniunt, qui sunt post litem contestatam percepti.

II. MARTIANVS lib. III. regularum.

IN Fauiana & Caluifiana actione recte dicitur, etiam præteritos fructus uenire, quatenus prætor omnē fraudē libertorū uult rescindere.

III. VLP IANVS.

SI patronus hæres institutus ex debita parte adierit hæreditatem, dū signorat aliqua libertum in fraudem suam alienasse: uideamus, an succurri eius ignorantia debeat, ne decipiatur liberti fraudibus. & Papinianus libro decimoquarto quæstionum respondit, in eadem causa manere ea, quæ alienata sunt. idcirco patronum sibi imputare debere, qui cum posset bonorum possessionē accipere contra tabulas propter ea, quæ alienata uel mortis causa donata sunt, non fecit. Hæc actio in perpetuum datur: quia habet rei persecutionem. Patronum ex assē hæredem institutum, uolentē Fauiana actione uti, prætor admittit: quia erat iniquum excludi eum à Fauiana, qui non sponte adiit hæreditatem, sed quia bonorum possessionem contra tabulas petere non potuit. Si intestatus libertus decesserit: patronus ad eundem hæreditatem eius reuocat per Caluifianam actionē ea, quæ alienata sunt dolo malo, quo minus pars ex testamento debita bonorum liberti ad patronū liberos uel eius perueniret. id quod est, siue petita sit à patrono ab intestato bonorum possessio, siue non sit. Si plures sint patroni & patronæ: singuli uirilem tantum reuocabunt per Caluifianam. Si libertus intestatus decesserit, relicta patrono debita portione, aut aliquo amplius, aliquid etiam alienauerit: Papinianus libro decimoquarto quæstionum scribit, nihil esse reuocandum. nam qui potuit alicui relinquere quid testamēto, si debitam portionem patrono relinquat: præterea donando nihil uidetur in fraudem facere.

IIII. IDEM.

Quodcumque dolo malo liberti alienatū est, & Fauiana actione reuocatur.

uocatur: & si plures patroni sint, oēs unam partem habebunt. sed si uiriles non petant: portio cæteris ad crescet. quod in patronis dixi, & in liberis patroni est. sed non simul uenient, sed patronis deficientibus.

V. PAVLVS.

Tenetur Fauiana actione tam is, qui accepit ipse, quam qui iussit alij dare id, quod ipsi donabatur. In actione Fauiana, si res non restituatur, tanti damnabitur reus, quanti actor in litem iurauerit.

VI. IULIANVS.

Si libertus cum fraudare patronum uellet, filiofamilias contra senatusconsultum pecuniam crediderit: non erit inhibenda actio Fauiana: quia libertus donasse magis in hunc casum intelligendus est in fraudem patroni, quam contra senatusconsultum credidisse.

VII. SCAEVOLA.

Ergo & si senatusconsultū locū nō habet: nō cessat Fauiana, cū exigi possit.

VIII. IULIANVS.

Sed si minori, quam uiginti quinque annorum natu, filiofamilias crediderit: causa cognita ei succurri debet.

IX. IDEM.

Virius libertus donare bene merentibus amicis potest: legare uero nec bene meritis amicis potest, quo patroni partē minuat.

X. AFRICANVS.

Si id, quod à liberto in fraudem alienatum est, non exstet: actio patroni cessat, quemadmodum si pecuniam in fraudem abieciisset: aut etiā is, qui mortis causa à liberto accepisset, eam rem uendidisset, & bonæ fidei emptor eam usu cepisset.

XI. PAVLVS.

Non uidetur patronus fraudari eo, in quod consentit. sic & quod uolente patrono liberto donauit, nō poterit Fauiana reuocari.

XII. IABOLENVS.

Libertus cum fraudandi patroni causa fundum Seio tradere uellet, Seius Titio mandauit, ut eum accipiat, ita ut inter Seium & Titium mandatum contrahatur. quæro, post mortem liberti patronus utrum cum Seio duntaxat, qui mandauit, actionem habeat: an cum Titio, qui fundum retinet: an cum quo uelit, agere possit: respondendi. in eum, cui donatio quæsitā est, ita tandem, si ad illum res peruenerit, actio datur: cum omne negotium, quod eius uoluntate gestum sit, in condemnationem eius conferatur. nec potest uideri id præstaturus, quod alius possidet: cum actione mandati consequi rem possit ita, ut aut ipse patrono restituat, aut eum, cum quo mandatum contraxit, restituere cogat. quid enim dicemus, si is, qui iure interpositus est, nihil dolo

dolo fecit: non dubitabimus, quin omnimodo cum eo agi non possit. quid enim potest uideri dolo fecisse, qui fidem suam amico commodaui, quā alij, quā sibi, ex liberti fraude adquisiit.

XIII. PAVLVVS.

Constitutione diui Pij cauetur de impubere adoptando, ut ex bonis, quæ mortis tēpore illius, qui adoptauit, fuerunt: quarta pars ad eum pertineat, qui adoptatus est. sed & bona eius, quæ adquisiit, patri restitui iussit. si causa cognita emancipatus fuerat: quartam perdit. si quid itaq; in fraudem eius alienatum fuerit: quasi per Caluissianam uel Fauianam actionem reuocandum est.

SI TABVLAE TESTAMENTI NVLLAE EX-
stabant, Vnde liberi. Tit. VI.

I. VLP IANVS.

Proterea, quā prætor locutus est de bonorum possessione eius, qui testatus est: transitum fecit ad intestatos, eum ordinem secutus, quem & lex duodecim tabularum secuta est. fuit enim ordinarium, ante de iudicijs testantium, sic dein de successione ab intestato loq. sed successi-
onem etiam ab intestato in plures partes diuisit. fecit enim gradus uarios: primum liberorum, secundum legitimorum, tertium cognatorum, deinde uiri & uxoris. Ita autem ab intestato potest competere bonorum possessio, si neq; secundū tabulas, neq; contra tabulas bonorum possessio agnita sit. planē si tempora quidem petendæ bonorum possessionis ex testamento largiebantur, ueruntamen repudiata est bonorum possessio: dicendum est ab intestato bonorum possessionem iam incipere. cum enim is, qui repudiauit bonorum possessionem, petere non potest post repudiationem: consequens erit, ut ab intestato posse peti incipiat. sed & si ex Carboniano edicto bonorum possessio data sit: magis est, ut dicere debeamus, ab intestato nihilominus posse peti. ut eū suo loco ostendimus: nō impedit bonorū possessionem edictalem Carboniana bonorū possessio. Recte aut prætor a liberis initium fecit ab intestato successionis: ut sicut contra tabulas ipsis defert, ita ab intestato ipsos uocet. Liberos aut accipere debemus, quos ad contra tabulas bonorū possessionem admittendos diximus, tam naturales, quā adoptiuos. sed adoptiuos hactenus admittimus, si fuerint in potestate. cæterū si sui iuris fuerint: ad bonorū possessionē non inuitant: quia adoptionis iura dissoluta sunt emancipatione.
Si quis filium suū emancipatū in locum nepotis adoprauit, & eman-
cipa-

cipauit, cū haberet & nepotem ex eo: quæsitum est apud Marcellū, an adoptio rescissa impediatur nepotem: sed cum soleat emancipato patri iungi nepos: quis non dicat, & si adoptatus sit, & quasi filius, nihilominus filio suo eum nō obstare: quia quasi filius adoptiuus sit in potestate, non quasi naturalis? Si hæres institutus non habeat uoluntatē, uel quia incisæ sunt tabulæ, uel quia cancellatæ, uel qua alia ratione uoluntatem testator mutauit, uoluitq; intestatō decedere: dicendum est, ab intestato rem habituros eos, qui bonorum possessionem acceperūt. Si emancipatus filius ex hæres fuerit, is autem, qui in potestate fuerat, præteritus: emancipatum petentem ab intestato bonorum possessione VNDE LIBERI, tueri debet prætor usq; ad partem dimidiam, perinde atq; si nullas tabulas pater reliquisset.

II. IULIANVS.

Emancipatus præteritus si contra tabulas bonorum possessionem non acceperit, & scripti hæreses adierint hæreditatem: sua culpa amittit paternā hæreditatem. nam quāuis secundum tabulas bonorū possessio petita non fuit: non tamen prætor eum tuetur, ut bonorum possessionē accipiat VNDE LIBERI. nam & patronū præteritū, si nō petat contra tabulas bonorū possessionem ex illa parte edicti, unde legitiui uocantur, non solet tueri prætor aduersus scriptos hæreses.

III. VLPIANVS.

Bonorum possessio potest peti ab intestato, si certū sit tabulas non exstare septem testium signis signatas.

III. PAVLVS.

Liberi & capite minuti per edictum prætoris ad bonorum possessionem uocantur parentū, nisi adoptiui fuerint. hi enim & liberorū nomen amittunt post emancipationem. sed si naturales emancipati, & adoptati, iterum emancipati sint: habent ius naturalium liberorū.

V. POMPONIVS.

Si quis ex his, quibus bonorum possessionem prætor pollicetur, in potestate parentis, de cuius bonis agitur, cum is moritur, non fuerit: ei, liberisq; quos in eiusdē familia habebit (si ad eos hæreditas suo nomine pertinebit, neq; nominatim ex hæreses scripti erunt) bonorū possessio eius partis datur, quæ ad eum pertineret, si in potestate permansisset: ita, ut ex ea parte dimidiā habeat, reliquum liberi eius, hisq; duntaxat bona sua conferat. Sed & si filium & nepotem ex eo pater emancipauerit: filius solus ueniet ad bonorum possessionem, quamuis capitis deminutio per edictum nulli obstet. quin etiam hi quoq; qui in potestate nunquā fuerint, nec sui hæredis locum obtinuerint, uocantur ad bonorū possessionē parentū. nam si filius emancipatus relique-

rit in potestate aui nepotem: dabitur ei, qui in potestate relictus est, patris emancipati bonorum possessio. sed & si post emancipationem procreauerit: ita nato dabitur aui bonorum possessio, scilicet non obstante ei patre suo. Si filius emancipatus non petierit bonorum possessionem: ita integra sunt omnia nepotibus, atque si filius non fuisset: ut quod filius habiturus esset petita bonorum possessione, hoc nepotibus ex eo solis, non etiam reliquis adcreseat.

VI. VLP IANVS.

Si pater filium emancipauerit, nepotem retinuerit, deinde filius decesserit: & rei æquitas, & causa edicti, quod de bonorum possessione liberis danda cauetur, efficit, ut eius ratio habeatur, & bonorum possessio intestati patris detur: ut tamen bona sorori, quæ necessaria hæres patri existit, conferre cogatur auus, qui per eum bonorum possessionis emolumentum adquisiturus est: nisi forte auus iste nullum ex his fructum acquirere uult, paratusque est de potestate nepotem dimittere, ut ad emancipatum emolumentum omne bonorum possessionis perueniat. nec idcirco soror, quæ patri hæres existit, iuste queri poterit, quod eo facto à collationis comodo excludatur: cum auo quandoque intestato defuncto, ad bona eius simul cum fratre possit uenire.

VII. PAPINIANVS.

Scripto hærede deliberante filius ex hæredatus mortem obierat, atque sita scriptus hæres omiserat hæreditatem. nepos ex illo filio susceptus auo suus hæres erit: neque pater uidebitur obstitisse, cuius post mortem legitima defertur hæreditas. nec dici potest hæredem, sed non suum nepotem fore, quod proximum gradum nunquam tenuerit, cum & ipse fuerit in potestate, neque pater eum in hac successione præuenierit. & alioquin, si non suus hæres est, quo iure hæres erit, qui sine dubio non est agnatus: cæterum & si non sit ex hæredatus nepos, adiri poterit ex testamento hæreditas à scripto hærede mortuo filio. quare qui non obstat iure intestati, iure testati uidebitur obstitisse. Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hæreditas: quoniam parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit, liberos naturæ simul & parentum commune uotum.

VIII. IDEM.

Filius familias ut proximus cognatus patre consentiente possessionem agnouit. quamuis per conditionem testamento datam, quod in patris potestate manserit, ab hæreditate sit exclusus: tamen utiliter possessionem agnouisse uidebitur, nec in edicti sententiam incidet, quoniam possessionem secundum tabulas non agnouit: cum inde rem habere non poterit, nec in filij potestate conditio fuerit, nec facile pater emancipare filium cogi poterit.

Paulus

IX. PAVLVVS.

Si postea, quàm filius emancipatus bonorum possessionem patris petijt, statum suū mutauit: nihil obesse ei, quo minus id, quod adquisiuit, retineat. quod si prius conditionem suam mutauerit: bonorum possessionem eum petere non posse.

VNDE LEGITIMI, ET VNDE AD.

gnati. Tit. VII.

I. IVLIANVS.

Aec uerba edisti, TVM QVEM EI ESSE HAEREDEM OPORTERET, SI INTESTATVS MORTVVS ESSET, παρὰ τὴν ἡμέραν nō ad mortis testatoris referunt tempus, sed cū quodam temporis spacio accipiuntur ad id, quo bonorum possessio petetur. & ideo legitimum hæredem, si capite minutus sit, etiam ab hac bonorum possessione submoueri palā est.

II. VLPPIANVS.

Si repudiauerint sui ab intestato bonorum possessionem: adhuc discemus obstare eos legitimis, hoc est his, quibus legitima potuit deferri hæreditas: idcirco, quia repudiando quasi liberi bonorū possessionem, incipiunt hanc habere quasi legitimi. Hæc autem bonorum possessio non tantum masculorum desertur, uerum etiam foeminarum: nec tantum ingenuorum, uerum etiam libertinorum. communis est igitur pluribus. nam & foeminae possunt uel consanguineos uel adgnatos habere. item libertini possunt patronos patronasq; habere. nec tantum masculi hanc bonorum possessionem accipere possunt, uerum etiam foeminae. Si quis decesserit, de quo incertum est, utrū paterfamilias, an filiusfamilias sit: quia pater eius ab hostibus captus adhuc uiuat, uel quæ alia causa suspendat eius statum: magis est, ne peti possit bonorum possessio: quia nondum intestatum eum esse apparet, cum incertum sit, an testari possit. cum igitur coeperit certi status esse, tunc demum petenda est bonorum possessio: nec cum certum esse coeperit, intestatum esse, sed cum coeperit esse certum, patremfamilias esse. Hæc autem bonorum possessio omnem uocat, qui ab intestato potuerit esse hæres: siue lex duodecim tabularū eum legitimū hæredem faciat, siue alia lex senatusue consultum. Deniq; mater, quæ ex senatuscōsulto uenit Tertylliano: item qui ex Orphitiano ad legitimam hæreditatem admittuntur, hanc bonorum possessionem petere possunt.

III. PAVLVVS.

Gene

Generaliter igitur sciendum est, quotiescunq; uel lex, uel senatus defert hæreditatem, non etiam bonorum possessionem: ex hac parte eam peti oportere. cum uero etiam bonorum possessionem dari iubet: tum & ex illa parte, qua ex legibus peti deberet, sed & ex hac parte poterit.

III. IULIANVS.

Sex duobus fratribus alter decesserit testamento iure facto, deinde deliberante hærede alter quoq; intestatò decesserit, & scriptus hæres omiserit hæreditatem: patruus legitimam hæreditatem habebit. nam hæc bonorū possessio TVM QVEM HÆREDEM ESSE OPORTET, ad id tempus refertur, quo primum ab intestato bonorum possessio peti potuisset.

V. MODESTINVS.

Inter adgnatos & cognatos hoc interest, quod in adgnatis & cognati continentur, in cognatis non utiq; & adgnati. uerbi gratia. patris frater, id est patruus, & adgnatus est & cognatus: matris autem frater, id est auunculus, cognatus est, adgnatus non est. Quāmdiu spes est suum hæredem aliquem defuncto existere: tamdiu consanguineis locus non est. puta si defuncti uxor prægnans sit, aut defuncti filius apud hostes sit.

VI. HERMOGENIANVS.

Nati post mortem patris, uel post captiuitatem, siue deportationem: sed & hi, qui eo tempore, quo capiebatur, uel deportabatur pater, in potestate fuerunt: ius inter se consanguinitatis habent, & si hæredes patri non existerint, sicuti exhæredati.

VNDE COGNATI.

Tit. VIII.

I. VLPIANVS.

Aec bonorum possessio nondum habet prætoris indulgentiam, neq; ex iure ciuili originem habet. nam eos inuitat ad bonorum possessionem, qui iure ciuili ad successionem admitti non possunt, id est cognatos. cognati autem appellati sunt, quasi ex uno nati, aut (ut ait Labeo) quasi commune nascendi initium habuerint. Pertinet autem lex hæc ad cognationes non seruiles. nec enim facile ulla seruilis uideatur esse cognatio. Hæc autem bonorum possessio, quæ ex hac parte edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, & ex septimo duas personas, sobrino sobrina natum & natam. Cognatione facit etiã adoptio. quibus etenim fiet adgnatus hic, qui adoptatus est: iisdem & cognatus fiet. nam ubicunq; de cognatis agitur, ibi sic accipiemus, ut

n etiam

etiam adoptione cognati facti contineantur. euenit igitur, ut is, qui in adoptionem datus est, tam in familia naturalis patris iura cognationis retineat, quam in familia adoptiua nanciscatur. sed eorum tantum cognationem in adoptiua familia nanciscitur, quibus fit adgnatus: in naturali autem omnium retinebit. Proximus autem accipiet etiam is, qui solus est, quamuis proprie proximus ex plurimis dicitur. proximum accipere nos oportet eo tempore, quo bonorum possessio defertur. Si quis igitur proximus cognatus, dum hæredes scripti de liberant, diem suum obierit: sequens quasi proximus admittetur: hoc est, quicumque fuerit tum deprehensus, proximum locum obtinet. Si quis proximior cognatus nasci speretur: in ea cõditione est, ut dici debeat, obitare eum sequentibus. sed ubi natus nõ est: admitteremus eum, qui post uentrem proximus uidebatur. sed hoc ita demum erit accipiendum, si hic, qui in utero esse dicitur, uiuo eo, de cuius bonorum possessione agitur, fuerit cõceptus. nam si post mortem: neque obstat alij, neque ipse admittetur: quia non fuit proximus cognatus ei, quo uiuo nondum animal fuerit. Si qua prægnans decesserit, & utero ex seculo partus sit editus: in ea conditione est partus iste, ut matris suæ accipere bonorum possessionem possit VNDE PROXIMI COGNATI. sed post senatusconsultũ Orphitianum & VNDE LEGITIMI petere poterit: quia tempore mortis in utero fuit. Gradatim autem admittuntur cognati ad bonorũ possessionem: ut qui sunt primo gradu, omnes simul admittantur. Si quis apud hostes fuerit eius mortis tempore, de cuius bonorum possessione quæritur: dicendum est, bonorum possessionem peti ab eo posse.

I. CAIVS.

HAc parte proconsul naturali æquitate motus, omnibus cognatis permittit bonorũ possessionem, quos sanguinis ratio uocat ad hereditatem, licet iure ciuili deficiant. Itaque etiam uulgo quæsitæ liberi matris, & mater talium liberorum, item ipsi fratres inter se ex hac parte bonorum possessionem petere possunt: quia sunt inuicem sibi cognati usque adeo, ut prægnans quoque manumissa si peperit, & is, qui natus est, matri, & mater ipsi, & inter se quoque, qui nascunt, cognati sint.

III. IULIANVS.

Capitis deminutione perimuntur cognationes, quæ per adoptionem acquisitæ sunt. igitur si post mortem (uerbi gratia) fratris adoptiui intra centesimum diem adoptiui frater capite deminutus fuerit: bonorum possessionem accipere non poterit, quæ proximitatis nomine fratris defertur. prætorem enim non solum mortis tempus, sed etiam id, quo bonorum possessio petitur, intueri palam est.

Vlpia

III. VLP IANVS.

Si spurius intestatò decesserit: iure consanguinitatis aut adgnationis hæreditas eius ad nullū pertinet: quia consanguinitatis, itemq; adgnationis iura à patre oriuntur. proximitatis autem nomine mater eius, aut frater eadem matre natus, bonorum possessionem eius ex edicto petere potest.

V. POMPONIVS.

Legitimis capite deminutis non datur bonorum possessio iure hæredis legitimi: quia non eadem causa eorum est, quæ liberorum, sed gradu cognatorum rursus uocantur.

VI. VLP IANVS.

Cognatis accusatio nihil obest ad successionem, si accusauerint cognatos suos.

VII. MODESTINVS.

Is, qui aliqua ratione seruus factus est, manumissione nulla ratione recipit cognationem.

VIII. IDEM.

Modestinus respondit. non ideo minus ad auiæ maternæ bona ab intestato nepotes admitti, quod uulgo quæsi pponantur.

IX. PAPINIANVS.

Octauus gradus adgnato iure legitimi hæredis, & si non exstiterit hæres, possessio defertur: ut proximo autem cognato, quamuis exstiterit hæres, non defertur. Fratris filius pro parte hæres institutus, cum patruū surdum fuisse contenderet, atq; ideo testamentum facere non potuisse, & possessionem ut proximus cognatus accepisset: ex die mortis temporis haberi rationē placuit: quia uerisimile nō uidebatur, tam coniunctum consanguinei defuncti uoletudinē ignorasse.

X. SCAEVOLA.

In testata reliquit sororem Septiciā diuerso patre natam, & prægnantem matrē ex alio marito. quæro, si mater hæreditatem repudiauerit, dum adhuc prægnans est, posteaq; enixa fuerit Semproniam: an etiam Sempronia bonorum Titia possessionem accipere possit? respondit. si mater hæreditate exclusa esset, eaq; (ut proponeretur) postea nata esset, accipere posse.

DE SVCCESSORIO EDICTO.

Tit. IX.

n ij

Vlpia-

I. VLP IANVS.

Vccessorium edictum idcirco propositum est, ne bona hæreditaria uacua sine domino diutius iacerent, & creditoribus longior mora fieret. bene igitur prætor putauit præstitui tempus his, quibus bonorum possessionem detulit, & dare inter eos successionem: ut maturius possint creditores scire, utrum habeant, cū quo congregiantur: an uero bona uacantia fisco sint delata: an potius ad possessionem bonorū procedere debeant, quasi sine successore defuncti. Vnusquisq; aut suā bonorum possessionē repudiare potest, alienam non potest. proinde procurator meus sine mea uoluntate meam bonorū possessionem repudiare non potest. Per seruū delatam bonorum possessionem dominus repudiare potest. Tutor impuberis an possit repudiare bonorum possessionem, uideamus. & magis est, ne possit. sed ille ex auctoritate tutoris repudiare potest. Furiosi curator nequaquam poterit repudiare: quia nec dum delata est. Qui semel noluit bonorū possessionem petere, perdidit ius eius, & si tempora largiantur. ubi enim noluit: iam cœpit ad alios pertinere bonorum possessio, aut fisco inuitare. Decretalis bonorū possessio an repudiari possit, uideamus. & quidem diebus finiri potest. sed repudiari eam non posse, uerius est: quia nondum delata est, nisi cum fuerit decreta. rursum postea, quā decreta est, fera repudiatio est: quia quod acquisitum est, repudiari nō potest. Si intra centesimum diem mortuus sit prior, statim sequens admitti potest. Quod dicimus, intra dies centum bonorū possessionem peti posse: ita intelligendū est, ut & ipso die centesimo bonorum possessio peti possit, quemadmodum intra calendas etiam ipsæ calendæ sint. idem est, & si in diebus centum dicatur. Quibus ex edicto bonorum possessio dari potest, si quis eorum aut dari sibi noluerit, aut in diebus statutis non admiserit: tunc cæteris bonorum possessio perinde competit, ac si prior ex eo numero non fuerit. Sed uidendū est, an inter cæteros ipse quoq; qui exclusus est, admittatur. ut puta filius est in potestate. delata est ei bonorum possessio ex prima parte, unde liberis deferitur. exclusus est tēpore, aut repudiatione. nunc cæteris deferatur. sed utrū ipse sibi succedat ex hac successoria parte? & magis est, ut succedat, & VNDE LEGITIMI possit petere: & post hos suo ordine ex illa parte, unde proximi cognati uocantur. & hoc iure utimur, ut admittantur. poterit igitur ex sequenti parte succedere ipse sibi. itemq; hoc dici poterit & in secundum tabulas bonorum possessione: ut si secundum tabulas non petierit bonorum possessionem is, qui potuit & ab intestato succedere: ipse sibi succedat. Largius tempus parentibus libe-

liberisq; petendæ bonorū possessionis tribuitur in honorem sanguinis: uidelicet quia artandi non erant, qui penè ad propria bona ueniūt. ideoq; placuit eis præstitui annum: scilicet ita moderate, ut neq; ipsi urgerentur ad bonorum possessionis petitionem, neque bona diu iacerent. sanè nonnunquam urgentibus creditoribus interrogandi sunt in iure, an sibi bonorum possessionem admittant: ut si repudiare se dicant, sciant creditores, quid sibi agendum sit. si deliberare se adhuc dicant: præcipitandi non sunt. Si quis autem à patre suo impuberi filio sit substitutus: non intra annum, sed intra diem centesimum bonorum possessionem petere poterit. Non solum autem, cum suo nomine ueniūt liberi parentesq;, hoc eis tribuitur: uerumetiam si seruus eius, qui ex liberis parentibusq; est, hæres institutus sit, intra annum competit bonorum possessio. persona enim ea meruit, quæ hoc beneficium petat. sed & si pater emancipati filij bonorum possessionē contra tabulas accipere uelit: anni tempus ei competere constat. & generaliter ait Iulianus, ex omnibus causis liberis parentibusq; intra annum bonorum possessionem competere.

II. PAPINIANVS.

Inferioris gradus cognatus beneficium edicti successorij non habuit, cum prior ex propria parte bonorum possessionē accepisset. nec ad rem pertinuit, quod abstinendi facultatem ob auxilium ætatis prior cognatus acceperat. igitur fisco uacantia bona recte deferri placuit.

DE GRADIBVS ET ADFINIBVS, ET NOMINIBVS EORVM. Tit. X.

I. CAIVS.

Gradus cognationis alij superioris ordinis sunt, alij inferioris, alij ex transuerso, siue à latere. superioris ordinis sunt parentes: inferioris, liberi: ex transuerso siue à latere, fratres, & sorores, liberiq; eorum. sed superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: ex transuerso uero siue à latere nullus est primus gradus, & ideo incipit à secundo. itaq; in primo gradu cognationis, superioris quidem & inferioris ordinis cognati possunt concurrere: ex transuerso uero nunquam eo gradu quisquam concurrere potest. at in secundo, & tertio, & deinceps in ceteris: possunt etiam ex transuerso quidam concurrere cū superioris ordinis cognatis. sed admonēdi sumus, si quādo de hæreditate uel bonorū possessione quæramus: non semp eos, qui eiusedē gradus sunt, concurrere.

Primo gradu sunt supra, pater mater: infra, filius filia. Secundo

n iij gradu

gradu sunt supra, auus auia : infra, nepos neptis : ex transuerso, frater foror. Tertio gradu sunt supra, proauus proauia : infra, pronepos proneptis : ex transuerso, fratris sororisq; filius filia : & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Quarto gradu sunt supra, abauus abauia : infra, abnepos abneptis : ex transuerso fratris sororisq; nepos neptis : & conuenienter patruus magnus, amita magna, id est aui frater foror, auunculus magnus, matertera magna, id est auia frater foror. item fratres patruales, sororesq; patruales, id est qui quatuor ex duobus fratribus progeniuntur. item consobrini, consobrinae, id est qui quatuor ex duobus sororibus nascuntur, quasi consororini. item amitini, amitinae, id est qui quatuor ex fratre & sorore propagantur. sed uulgi ferè omnes istos communi appellatione consobrinos uocat. Quinto gradu sunt supra, atauus atauia : infra, adnepos adneptis : ex transuerso, fratris & sororis pronepos proneptis : & conuenienter propatruus, proamita, id est proau frater & soror, proauunculus, promatertera, id est proauia frater & soror. item fratris patruelis, sororis patruelis filius filia : & similiter consobrini consobrinae, item amitini amitinae filius filia, propius sobrino, propius sobrina. isti sunt patru magni, amita magna, auunculi magni, matertera magna filius filia.

II. VLPIANVS.

HOc est patris eius, de cuius cognatione quaeritur, consobrini consobrina, siue frater patruelis.

III. CAIVS.

Sexto gradu sunt supra, tritauus tritauia : infra, trinepos trineptis : ex transuerso, fratris & sororis abnepos abneptis. & conuenienter abpatruus, abamita, id est abau frater & soror, abauunculus, abmatertera, id est abauia frater & soror. item patru magni, amita magna, auunculi magni, matertera magna nepos neptis. item fratris patruelis, sororis patruelis, consobrini, consobrinae, amitini, amitinae nepos neptis. propatruus, proamita, proauunculi, promatertera filius filia. item qui ex fratribus patruelibus, aut consobrinis, aut amitinis undiq; propagantur, qui proprie sobrini uocantur. In septimo gradu quam multae esse possint personae, ex his, quae diximus, satis apparet. admonendi tamen sumus parentum liberorumq; personas semper duplicari. aut enim & auiam, tam maternos, quam paternos intelligimus : item nepotes neptesq; tam ex filio, quam ex filia. quam ratione scilicet deinceps in omnibus gradibus supra infraq; sequemur.

IIII. MODESTINVS.

Non facile autem, quod ad nostrum ius attinet, cum de naturali cognatione quaerit, septimum gradum quis excedit : quatenus ultra eum

eum ferè gradum rerum natura cognatorum uitam consistere non patitur. Cognati ab eo dici putantur, quod quasi unà communiter nati, uel ab eodem orti, progenitiue sint. Cognationis substantia bifariam apud Romanos intelligit. nam quædā cognationes iure ciuili, quædā naturali continentur: nonnunq̃ & utroq̃ iure concurrente & naturali & ciuili copulatur cognatio. & quidē naturalis cognatio per se sine ciuili cognatione intelligit, quæ per fœminas descendit, quæ uulgo liberos pariūt. ciuilis aut per se (quæ etiā legitima dicitur) sine naturali fit cognatione per adoptionē. utroq̃ iure cōsistit cognatio, cū iustis nuptijs contractis copulatur. sed naturalis quidem cognatio hoc ipso nomine appellatur: ciuilis autem, licet ipsa quoq̃ per se plenissime hoc nomine uocetur, proprie tamen adgnatio uocatur, uidelicet quæ per mares contingit. Sed quoniam quædam iura inter adfines quoq̃ uersantur: nō alienum est, hoc loco de adfinibus quoq̃ breuiter differere.

Adfines sunt uiri & uxoris cognati: dicti ab eo, quod duæ cognationes, quæ diuersæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit. namq̃ coniungendæ adfinitatis causa fit ex nuptijs. Nomina uero eorū hæc sunt: focer, focrus, gener, nurus, nouerca, uitricus, priuignus, priuigna. Gradus autem adfinitatis nulli sunt. & quidem pater uiri uxorisq̃ focer, mater autem eorum focrus appellatur: cum apud Græcos proprie uiri pater ^{ἐκὺρος}, mater uero ^{ἐκὺρα}: & uxoris pater ^{πενθερός}, mater uero ^{πενθερά} uocetur. filij autē uxor nurus, filia uero uir gener appellatur. uxor liberis ex alia uxore natis nouerca dicitur, matris uir ex alio uiro natis uitricus appellatur: eorum uterq̃ natos aliunde priuignos priuignasq̃ uocant. Potest etiam sic definiri focer. focer dicitur uxoris meæ pater, ego illius sum gener. focer magnus dicitur uxoris meæ auus, ego sum illius progener. & retro pater meus uxoris meæ focer est, hæc illi nurus: & auus meus focer magnus est, illa illi pronurus. item profocrus mihi uxoris meæ auia est, ego illius sum progener. & retro mater mea uxoris meæ focrus est, illa huic nurus: & auia mea focrus magna est, uxor mea illi pronurus. priuignus autem est uxoris meæ filius ex alio uiro natus, ego illorum uitricus. & in contrarium uxor mea liberis, quos ex alia uxore habeo, nouerca dicitur: liberi mei illi priuigni sunt. uiri frater leuir est, apud Græcos ^{δᾶν} appellatus, ut est apud Homerum relatum. sic enim Helena ad Hectorem dicit:

^{Δᾶν ἐμοῖο κυνὸς κακομνηχάνη ἀκριόεσσης.}

Viri soror glos dicitur, apud græcos ^{γάλῳ}: duorū fratrum* uxores dicuntur apud græcos ^{ἐνάτερες}, quod uno uersu idem Homerus significat: ^{δᾶν γαλῳ, ἢ εἰνάτερω ἐν πᾶσι λωμ.}

*als. uxo-
res ianiti
as dicun-
tur, apud
græcos ἐμ
hos ματρες.

Hos itaque, qui adfinitatis causa inter se parentum loco liberorumque habentur, matrimonio copulari nefas est. Sciendum est, neque cognationem, neque adfinitatem esse posse, nisi nuptiæ interdictæ non sint, ex quibus adfinitas coniungitur. Libertini liberti namque inter se adfines esse possunt. In adoptionem datus, aut emancipatus, quascunque cognationes adfinitatesque habuit, retinet: adgnationis iura perdit. sed in ea familia, ad quam per adoptionem uenit, nemo illi cognatus est, præter patrem, eosque, quibus adgnascitur. adfines autem ei omnino in earum familia nemo est. Is, cui aqua & igni interdictum est, aut aliquo modo capite deminutus est ita, ut libertatem & ciuitatem amiserit: cognationes & adfinitates omnes, quas ante habuit, amittit.

V. PAVLVS.

SI filium naturalem emancipauero, & alium adoptauero, non esse eos fratres: si filio meo mortuo Titium adoptauero, uideri eum defuncti fratrem fuisse, Arrianus ait.

VI. VLPIANVS.

LABEO scribit, nepotis ex filia mea nati uxorem, nurum mihi esse. Generi & nurus appellatione sponsus quoque & sponsa continentur. at enim soceri & socrus appellatione sponsorum parentes contineri non uidentur.

VII. SCAEVOLA.

PRIGNUS etiam is est, qui uulgo conceptus, ex ea natus est, quæ postea mihi nupsit. æque & is, qui cum in concubinato erat mater eius, natus est ex ea, quæ postea alij nupta sit.

VIII. POMPONIVS.

SERUIUS recte dicebat: soceri, & socrus, & generi, & nurus appellationem etiam ex sponsalibus adquiri.

IX. PAVLVS.

Στέμματα cognationum directo limite in duas lineas separantur: quarum altera est superior, altera inferior. ex superiore autem & secundo gradu transversæ lineæ pendent, quas omnes latiore tractatu habito in librum singularem contexuimus.

X. IDEM.

IVRISCONSULTUS cognatorum gradus & adfinium nosse debet: quia legibus hæreditates, & tutelæ ad proximum quenque adgnatum redire consueuerunt. sed & edicto prætor proximo cuique cognato dat bonorum possessionem. præterea lege iudiciorum publicorum contra adfines & adgnatos testimonium inuiti dicere non cogimur. Nomen cognationis à græca uoce συγγενής dictum uidetur. συγγενής enim illi uocant, quos nos cognatos appellamus. cognati sunt, & quos adgnatos

lex

lex duodecim tabularum appellat. sed hi per patrē cognati sunt ex eadem familia. qui autem per foeminas coniunguntur, cognati tantum nominant. proximiores ex adgnatis sui dicuntur. Inter adgnatos igitur & cognatos hoc interest, quod inter genus & speciem. nam qui est adgnatus, & cognatus est: non utique autem qui cognatus est, & adgnatus est. alterum enim ciuile, alterum naturale nomen est. Non partimus his cognationum nominibus etiam in seruis. itaque parentes, & filios, fratresque etiam seruorum dicimus. sed ad leges seruiles cognationes non pertinent. Cognationis origo & per foeminas solas contingit. frater enim est, & qui ex eadem matre tantum natus est. nam qui eundem patrem habent, licet diuersas matres, etiam adgnati sunt. Parentes autem apud Romanos usque ad tritauium proprio uocabulo nominantur: ultiores, qui non habent speciale nomen, maiores appellantur. item liberi usque ad trinepotem: ultra hos posteriores uocantur.

Sunt & ex lateribus cognati, ut fratres, sororesque, & ex his prognati: item patruus, amita, auunculi, & matertera. At quoties quaeritur, quoto gradu quaque persona sit: ab eo incipiendum est, cuius de cognatione quaerimus. Et si ex inferioribus aut superioribus gradibus est: recta linea sursum uersum, uel deorsum tendendo, facile inueniemus gradus, si per singulos gradus proximum quemque numeramus. nam qui mihi proximo, gradu proximus est, is secundo gradu est mihi, similiter enim accedentibus singulis, crescit numerus. Idem faciendum in transuersis gradibus. sic frater secundo gradu est: quoniam patris uel matris persona, per quos coniungitur, prior numeratur. Gradus autem dicti sunt ad similitudinem scalarum, locorumque procliuum, quos ita ingredimur, ut à proximo in proximum, id est in eum, qui quasi ex eo nascitur, transeamus. Transeamus nunc, & singulos gradus numeremus. PRIMO GRADU cognationis sunt sursum uersum duo, pater & mater: deorsum uersum duo, filius & filia, qui tamen & plures esse possunt. SECUNDO GRADU duodecim personae continentur haec. Auus, hoc est patris & matris pater. item auia, similiter tam paterna, quam materna. Frater quoque per utrumque parentem accipitur, id est, aut per matrem tantum, aut per patrem, aut per utrumque, id est ex utroque eodem parente. sed hic numerum non auget: quod nihil differat ab eo, qui eundem patrem habet tantum, nisi quod is eosdem cognatos tam paternos, quam maternos habet. & ideo euenire solet in his, qui diuersis parentibus nati sunt: ut qui meo fratri frater est, meus cognatus non sit. pone me fratrem habere ex eodem tantum patre, fratrem illum habere ex eadem matre. illi inter se fratres sunt, mihi alter cognatus non est. Soror. ea similiter numeratur, ut frater. Nepos quoque

dupliciter intelligitur, ex filio, uel filia natus. idem est & in nepte.

TERTIO GRADV personæ continentur triginaduæ. Proauus, qui quadrifariter intelligitur. est enim aui paterni aut materni pater: item auiæ paternæ aut maternæ pater. Proauia quoq; quatuor personas cõplectitur. est enim aui paterni, aut auiæ paternæ mater: item aui materni, & similiter auiæ maternæ mater. Patruus. is autem est patris frater: & ipse dupliciter intelligendus est, ex patre, uel matre. puta auiæ paternæ mea nupsit patri tuo, peperit te: aut auiæ paternæ tua nupsit patri meo, peperit me. ego tibi patruus sum, & tu mihi. Idem euenit, si mulieres altera alteri filio nupsierint. nã qui ex his masculi nati sunt, ijs masculi inuicem patrui sunt, foeminae inuicem amitæ. idem in foeminis. masculi enim similiter illis patrui, foeminae amitæ sunt. Et si uir & mulier ille filiam eius duxerit, illa filio eius nupsierit: qui ex patre adolefcentis nati erunt, ex matre puellæ natos fratris filios: illi eos patruos & amitas appellabunt. Auunculus. is matris est frater, & eadem significatione, qua in patruo diximus, contingit. si duo uiri alter alterius filiam duxerint: qui ex his masculi nati fuerint, ijs masculi inuicem auunculi, foeminae inuicem materteræ erunt: & eadem ratione masculi puellis auunculi, illæ illis erunt materteræ. Amita. ea est patris, soror sicut supra accipiendi. Matertera. ea est matris soror similiter, ut supra. Illud notandum est: non quemadmodum patris matrisq; fratres sorores, patrui, amitæ, auunculi, materteræ dicuntur, ita fratris sororisq; filios filias nomen speciale cognationis habere: sed ita demonstrari fratris sororisq; filios filias. quod quidem & in alijs accidere, ex posterioribus apparebit. Pronepos quoq; & proneptis quadrifariter intelliguntur. aut enim ex nepote ex filio, aut ex nepote ex filia descendunt: aut ex nepte ex filio, aut ex nepte ex filia propagat. **QUARTO GRADV** personæ continentur octoginta. Abauus, cuius intellectus in octo personas porrigitur. est enim proauis paterni aut materni pater, quos singulos duplici modo intelligendos diximus: aut proauis paternæ aut maternæ pater, quæ & ipsæ singulæ dupliciter accipiuntur. Abauia. & hæc octies numeratur. est enim pauis paterni aut materni, item proauis paternæ aut maternæ mater. Patruus magnus. is est frater aui. sed auus, item frater, cum duobus modis intelligantur: quatuor personas id nomen amplectitur: ut sit aui paterni uel materni frater, qui uel eodem patre id est proauo, uel tantum matre eadem id est proauia natus est. qui aut mihi est patruus magnus, is patri meo uel matri meæ patruus est. Amita magna. ea est aui soror. auus autem, item soror (ut supra diximus) dupliciter intelliguntur: & ideo hic quoq; quatuor personas intelligimus. similiter quæ patri meo uel matri meæ amita est, mihi

mihī erit amita magna. Auūculus magn9. hic est auia frater. quatuor personæ huic nomini eadē ratione subiectæ sunt: mihīq; is est auunculus magnus, qui patri meo uel matri meæ auūculus est. Matertera magna. ea est auia soror. quatuor modis & hæc ob eandē causam intelligitur: et quæ matri meæ uel patri meo matertera est, mihi matertera magna uocatur. Eodē gradu sunt & illi, qui uocantur fratres patruales, item sorores patruales, amitini amitina, cōsobrini cōsobrina. hi autē sunt, qui ex fratrib9, uel sororib9 nascunt: quos quidā ita distinxerūt, ut eos quidem, qui ex fratribus nati sunt, fratres patruales: item eas, quæ ex fratribus natæ sunt, sorores patruales: ex fratre autem & sorore, amitinos, amitinas: eos uero & eas, qui quæuē ex sororibus nati natiuē sunt, consobrinos, consobrinas, quasi consororinos. sed pleriq; hos omnes consobrinos uocant, sicuti Trebatius. Sub hac nominum appellatione personæ cadunt sedecim hæ. patruī filius, item filia, bifariam (sicut supra) numerantur. nam patris mei frater esse potest, uel ex eodem patre, uel etiam ex matre sola. amitæ filius, item filia: auunculi filius, item filia: materteræ filius, item filia. amitæ, auunculo, materteræ acceptis duplici intellectu, ratio est seruanda secundum patruī nomen. Fratris sororisq; nepos ac neptis eodē gradu sunt: & frater, item soror, nepotie & neptis dupliciter accepti, continebunt personas sedecim sic. fratris eodem patre nati nepos ex filio, nepos ex filia: fratris eadem matre, alio patre nati nepos ex filio, nepos ex filia: fratris eodē patre nati neptis ex filio, neptis ex filia: fratris alio patre eademq; matre nati neptis ex filio, neptis ex filia. eaq; causa octo personæ efficiuntur, ut aliæ octo accedant. ex sorore natorum nepotes neptesq;. & similiter numerant à nobis. fratris autē mei nepos, neptisq; me patruū magnū appellat. fratru sororūq; meoru nepotes, neptesq; item, mei inter se consobrini sunt. Abnepos, abneptis. hi sunt pnepotis proneptisū filij filia, nepotis neptisū nepos neptis, filij filiaū pnepos, proneptis. psonas cōtinebūt sedecim: nepote uel ex filio nato uel ex filia, nepte uel ex filio nata uel ex filia acceptis, ut ad singulas psonas gradu descendamus sic. filius, nepos, pnepos, abnepos: filius, nepos, pronepos, abneptis: filius, nepos, proneptis, abnepos: filius, nepos, proneptis, abneptis: filius, neptis, pronepos, abnepos: filius, neptis, pronepos, abneptis: filius, neptis, proneptis, abnepos: filius, neptis, proneptis, abneptis. similiter hæ personæ numerabuntur præposita filia, & sic fient sedecim.

QVINTO GRADU personæ continentur centū octoginta quatuor. Atauus scilicet & atauia. atauus est abauī uel abauia pater, proauī uel proauia auus, auī auiaq; proauus, matris uel patris abauus. huius appellatio personas complectitur sedecim, enumeratione facta tam

per mares, quàm per fœminas, ut sic ad singulas perueniamus. pater, auus, proauus, abauus, atauus: pater, auus, proauus, abauia, atauus: pater, auus, proauia, abauus, atauus: pater, auia, proauus, abauus, atauus: pater, auia, proauia, abauus, atauus: pater, auia, pauia, abauia, atauus. similiter matris psona præposita numeratio fiet. Atauia totidē personarum cōtinet, eadē ratione numeratas, id est sedecim. Patruus maior. is est proauus frater, patris uel matris patruus magnus. sub hoc nomine erunt personarum octo, & sic enumerabuntur. pater, auus, proauus, abauus, frater proauus: pater, auus, pauus, abauia, frater proauus: pater, auia, proauus, abauus, frater proauus: pater, auia, proauus, abauia, frater proauus. totidem erunt matris persona, & proauo eius præpositis. ideo autem fratrem proauus enumerantes ante abauum ponimus, quod (ut supra significauimus) non aliter perueniatur ad eum, de quo quæritur, nisi per eos transitum fuerit, ex quibus nascitur. Auunculus maior. is est proauus frater, patris uel matris auunculus magnus. eadem denominatione hic quoque octo personas computabimus: hoc tantum immutato, ut his frater proauus præponatur. Amita maior. ea est proauus soror, patris uel matris amita magna. quo ad numerum & expositionem personarum, eadem erunt: immutato hoc, ut proauus soror ad extremum ponatur. Matertera maior. hæc est soror proauus, patris uel matris matertera magna. numerus personarum idem est, ut in nouissimo ponatur proauus soror. hos omnes à patruo maiore, quos retulimus, quidam appellant ita: ppatruus, proauunculus, proamita, promatertera. quos tamen ego ita nomino, illi contra fratris uel sororis proauus nepotē me demonstrant. Patruus magnus filius filia. hi sunt fratris aui filius filia, proauus aut proauus nepos neptis ex filio, patris uel matris consobrinus consobrina. octo personas & hic computabimus, quod auus & frater (ut iam dictum est) dupliciter accipiuntur. & ideo patruus magnus quatuor implet, totidem filia. Amita magnæ filius filia. hi sunt aui sororis filius filia, proauus aut proauus nepos neptis ex filia, patris uel matris consobrinus consobrina. numerus personarum idem, qui supra. Auunculi magni filius filia. hi sunt auus fratris filius filia, proauus aut proauus nepos neptis ex filio, patris uel matris consobrinus consobrina. numerus idem. Matertera magnæ filius filia. hi sunt auus sororis filius filia, proauus aut proauus nepos neptis ex filia, patris uel matris consobrinus consobrina. computatio eadem personarum, quas enumerauimus. Patruus magnus filius ei, de cuius cognatione quæritur, propius sobrino uocatur. nam (ut Masurius ait) eum quis appellat propius sobrino, qui est patris matrisue consobrinus aut consobri-

sobrīna: ab eo consobrīni consobrīnæ uel filius filia nominatur. Patruī nepos neptis. hi sunt aui paterni uel auīæ paternæ proneptis ex nepote uel ex nepte filio natis, consobrīni consobrīnæ filius filia. personas octo continebunt, quatuor nepos, quatuor neptis: quia & patruus dupliciter accipitur, & nepos uel neptis sub singulis patruorū personis duplicatur. Amitæ nepos neptis. hi sunt aui paterni uel auīæ paternæ pronepos, proneptis ex nepote uel ex nepte filia natis, consobrīni consobrīnæ filius filia. numerus idem est. Auunculi nepos neptis. hi sunt aui materni uel auīæ maternæ pronepos proneptis ex nepote uel ex nepte filio natis. cætera eadem, quæ in patruī nepote uel nepte diximus. Materteræ nepos neptis. hi sunt aui materni uel auīæ maternæ pronepos proneptis ex nepote uel ex nepte filia natis. personarum numerus idem, qui supra. his omnibus, quos à patruī nepote proposuimus, is, de cuius cognatione quæritur, propius sobrīno est. nam patris uel matris eorum consobrīnus est. Fratris pronepos proneptis. hi continebunt personas sedecim: fratre dupliciter, & pronepote, ac pronepte singulis quadrifariam (ut supra demonstraui-
mus) acceptis. Sororis pronepos proneptis, similiter sedecim personas cōtinebūt. Adnepos adneptis. hi sunt abnepotis uel abneptis filius filia, pronepotis uel proneptis nepos neptis, nepotis uel neptis pronepos proneptis, filij uel filia abnepos abneptis. numerabūtur sub hac appellatione triginta duæ personæ: quia abnepos sedecim habet, & totidē abneptis. SEXTO GRADU continentur personæ quadringentæ quadraginta octo hæ. Tritauus. is autem est patris & matris atauus, aui uel auīæ abauus, proauī uel pauīæ auus, abauī uel abauīæ auus, atauī uel atauīæ pater: dictus quasi^{*als.} tertius auus. personas autem complētur triginta duas. geminetur enim necesse est, qui numerus in atauī uel atauīæ uo fuit, immutatione per singulas personas propter atauum iam facta, ut sedecies tritauus intelligatur atauī pater, & toties atauīæ. Tritauia similiter enumerata faciet personas triginta duas. Patruus maximus. is est abauī frater, atauī & atauīæ filius, patris uel matris patruus maior. personas continebit sedecim sic. pater, auus, proauus, abauus, atauus, abauī frater: pater, auus, proauus, abauus, atauia, frater abauī: pater, auus, pauia, abauus, atauus, frater abauī: pater, auia, pauus, abauus, atauia, frater abauī: pater, auia, proauia, abauus, atauus, frater abauī: pater, auus, proauia, abauus, atauia, frater abauī: pater, auia, pauia, abauus, atauia, frater abauī. totidem erunt matris appellatione præposita. Auunculus maximus. is est abauīæ frater, patris uel matris auunculus maior. & numerus idem, & personarū expositio eadē, quæ supra: hoc dūtaxat immutato,
o iij ut

ut pro abauī fratre abauīæ fratrem ponas. Amita maxima. ea est abauī soror, patris uel matris amita maior. cætera, ut in patruo maximo: hoc tantū immutato, ut ubi est abauī frater, ponat̃ abauī soror. Matertera maxima. ea est abauīæ soror, patris uel matris matertera maior. cætera, ut supra, ad extremum duntaxat pro abauīæ fratre præposita abauīæ sorore. hos omnes, quos à patruo maximo proposuimus, quidam his nominibus designant: ab patruus, abauunculus, abamita, abmatertera. itaq; & nos indifferenter hos ponemus. quos autem ego appello ab patruos, abauunculos, abamitas, abmaterteras: illi demonstrat me fratris sororisq; abnepotem. Patruī maioris filius filia. hi sunt proauī fratris filius filia, abauī abauīæ per proauum nepos neptis ex filio. personæ sub hoc erūt sedecim: enumeratione sic ducta, ut in quinto gradu, cum patrum maiorem demonstraremus, fecimus: adiecto duntaxat filio filia: quia filius patruī maioris totidem necesse est personarū cōplectatur, quot patruus maior, id est octo. totidemq; ex filia persona computatis, is numerus efficietur, quem supra posuimus. Amita maioris filius filia. hi sunt proauī sororis filius filia, abauī abauīæ per proauum nepos neptis ex filia. & hic eadem ratione personas denumerabimus totidem. Auunculi maioris filius filia. hi sunt proauīæ fratris filius filia, abauī abauīæ per proauiam nepos neptis ex filio. eadem hic denumeratio facienda est, quæ in patruī maioris filio filia. Matertera maioris filius filia. hi sunt proauīæ sororis filius filia, abauī abauīæ per proauiam nepos neptis ex filia. circa numerum & personarum expositionem eadem, quæ supra. omnes, quos proposuimus à patruī maioris filio, auo auīæ eius, de cuius cognatione querit̃, fratribusq; & sororibus utrius eorū, consobrini cōsobrinæ uē sunt: at patri matriq; eiusdē fratribusq; & sororibus utrius eorum propius sobrinis. Patruī magni nepos uel neptis; amita magnæ nepos uel neptis, auunculi magni nepos uel neptis, matertera magnæ nepos uel neptis. hæc simul nomina continent personas sexagintaquatuor. nam cum patruī magni (uerbi gratia) persona quadrifariam intelligatur, nepotis bifariam: geminatur is numerus nepote duntaxat adnumerato, & quadruplicatur is, qui geminatus erat; duplicatur etiā nepte computata. ac tantū uniū denumerationē proponemus exempli gratia. pater, auus, proauus, frater aui, qui est patruus magnus, filius eius, nepos eiusdē ex filio, item neptis: pater, auus, proauia, frater aui, qui est patruus magnus, filius eius, nepos eiusdem ex filio, item neptis: pater, auus, proauus, frater aui, qui est patruus magnus, filia eius, nepos eiusdem ex filia, item neptis: pater, auus, proauia, frater aui, qui est patruus magnus, filia eius, nepos eiusdem ex filia, item neptis. totidem, & eadem ratione exponuntur matris

tris nomine anteposito, id est ut & aui materni fratris nepotes & neptes cōputemus. item in amita magna, id est aui sororis nepotes neptesq; enumerabimus. idemq; in auunculo magno, id est auiaē fratris. eadem ratio materteræ magnæ, id est auiaē sororis. ex quibus uniuersus numerus completur sexagintaquatuor. hi omnes proauo, huius proauiaē eius, de cuius cognatione quæritur, pronepotes & proneptes: eiusdem aui auiaē fratris sororisue nepotes, neptesue. & contra horum auus auia eidem patruus magnus, amita magna, auunculus magnus, matertera magna: horū autem pater materue, fratresq; & sorores utrius eorum eidem propius sobrinis: ipse his sobrinus est, & inuicem huic illi sobrini. Patruī pronepos proneptis continent personas octonas, & utriusq; sexus sunt sedecim sic. pater, auus, patruus, filius patruī, nepos eiusdem ex filio, pronepos eiusdem ex nepote filio nato, item proneptis: pater, auia, patruus, filius patruī, nepos eiusdem ex filio, pronepos ex nepote filio nato, item proneptis: pater, auus, patruus, filia patruī, nepos eiusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis: pater, auia, patruus, filia patruī, nepos eius ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis: pater, auus, patruus, filius patruī, neptis eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis: pater, auia, patruus, filius patruī, neptis eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis: pater, auus, patruus, filia patruī, neptis eiusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Amitæ pronepos, proneptis. totidem personas eadem ratione & hi continēt: pro patruo tamen amita sumpta. Auunculi pronepos proneptis. item pro patruo auunculo posito. Materteræ pronepos, proneptis. & hic ubi patruus positus est, matertera numerata, eundem numerum personarum inueniemus. hi omnes eius, de cuius cognatione quæritur, consobrinorum nepotes neptesue sunt. Fratris sororisq; abnepos abneptis efficiunt personas sexagintaquatuor, ut ex superscriptis apparere potest. Trinepos trineptis. hi sūt filij filiaē adnepos adneptis, nepotis neptisue abnepos abneptis, pnepotis proneptisue pnepos, pneptis, abnepotis abneptisue nepos neptis, adnepotis adneptisue filius filia. hæ appellationes demonstrāt personas sexagintaquatuor. nā trigintaduo trinepos complet, totidē trineptis. à nepote em̄ numerus quadruplatus in se efficit trigintaduo: ipso nepote duas significantes, pronepote quatuor, abnepote octo, adnepote sedecim. his accedūt trinepos trineptis, uni ex adnepote, alteri ex adnepte nati. per singulos aut gradus ideo geminatio fit, quia maribus adiunguntur foeminae, ex quibus proximus quisq; progignit: & enumerabunt sic. filius, nepos, prone-

est. nam sedecim fratres atauī ex patre computātur, & sedecim ex matre: similiter atauī sorores trigintaduā fiunt, sexagintaquatuor: & totidem atauīe fratris, item sororis. Patruī maximi filius filia. hi sunt atauī nepos neptis ex filio, abauī fratris filius filia. Amitā maximā filius filia. hi sunt atauī nepos neptis ex filia, abauī sororis filius filia. Auūculi maximi filius filia. hi sunt atauī nepos neptis ex filio, abauīe fratris filius filia. Materterā maximā filius filia. hi sunt atauī nepos neptis ex filia, abauīe sororis filius filia. hæ omnes personæ, quas à patruī maximi filio enumerauimus, proauo proauīeque eius, de cuius cognatione quæritur, consobrini sunt: auo auīeque eiusdem propius sobrinis. singulæ appellationes continent personas senas denas: quia cū patruus maximus sedecim efficiat, filius eius eandem habet enumerationem, totidemque filia. & sic ex omnibus his, quas à patruī maximi filio compræhendimus, ductis per octo sedecies, fiunt centum uiginti octo. Patruī maioris nepos personas continet sedecim. est enim abauī abauīe pronepos: & cū abauus octies numeretur, nepotes bis octies computati, supra dictum numerū efficiunt: totidemque patruī maioris neptis. auunculi item maioris nepos neptis, eadem ratione personas complebunt trigintaduas. amitā maioris nepos neptis, eadem ratione. item materterā maioris nepos neptis. & sic ex omnibus colliguntur centum uigintiocto. his personis auus auīa eius, de cuius cognatione quæritur, propius sobrinis sunt: pater mater sobrinus sobrina: is, de cuius cognatione quæritur, sobrino natus est: hic proximo nomine definitur parenti suo sobrinus, ut Trebatius ait. rationem quoque nominis hanc reddidit, quod ultimi gradus cognationum sobrinorum sint. itaque sobrini filium recte proximum nomen ab eo ipso huius sobrini filius dicitur. & ideo eos, qui ex sobrinis nati sunt, inter se proximum nomen appellarent. hos enim nullū proprium habere nomen, quo inter se uocentur. Patruī magni pronepos proneptis, auunculi magni pronepos proneptis, amitā magnæ pronepos proneptis, materterā magnæ pronepos proneptis. ex his omnibus centum uiginti octo personæ efficiuntur: quia singulæ appellationes sedecim complent. nam cum (exempli gratia) patruus magnus quadrifariam intelligat: ad singulorum patruū maiorū personas quadruplicatus pronepos, item proneptis, trigintaduas personas reddet: totque quater numeratæ, illam, quæ posita est, summam efficiunt. eorum patres matresque ei, de cuius cognatione quæritur, sobrini sobrinæque sunt: ipse uero ipsi de sobrino sobrinaue natus. Patruī abnepos abneptis, auunculi abnepos abneptis, amitā abnepos abneptis, materterā abnepos abneptis. hæc singula uocabula senas denas continent personas. patruī

p enim

enim (uerbi gratia) abnepos sic enumerabitur, ut bifariam patruſ accepto, quater pronepos, toties proneptis ducatur: & sic ad eorum filios ueniatur sedecies computatos, eadem ratione ad filiam, item ad ceteros: & per hoc ex omnibus efficietur numerus personarum centum uigintiocto. hi sunt ei, de cuius cognatione quaerit, consobrinoruſ proneptesq; his ille, de cuius cognatione quaeritur, patruſ maximus, auunculi maximi, amitaſ maximae, materteraſ maximae filius filia: iteſ proauſ proauiaſ coſobrinus. Fratris sororisq; abnepos abneptis. & hi personas continet centuſ uiginti octo. Trinepotis filius, iteſ filia: trineptis filius, item filia. hi centum uigintiocto fiunt: quod cum trinepos trineptis (ut supra demonstrauiſus) sexagintaquatuor impleant: filius eorum eadem numeratione, totidemq; filia, computabitur.

VNDE VIR ET VXOR. Tit. XI.

VLP IANVS.

T bonorum possessio peti possit VNDE VIR ET VXOR: iustum esse matrimonium oportet contractum. ceterum si iniustum fuerit matrimoniū: nequaquam bonorum possessio peti poterit: quemadmodum nec ex testamento adiri haereditas, uel secundum tabulas peti bonorum possessio potest. nihil enim capi propter iniustum matrimonium potest. Ut autem haec bonorum possessio locum habeat: uxoreſse oportet mortis tempore. sed si diuortium quidem secutum sit, uerum tamen iure durat matrimonium: haec successio locum non habet. hoc autem in huiusmodi speciebus procedit. liberta ab inuito patrono diuertit. lex Iulia de maritandis ordinibus retinet istam in matrimonio, dum eam prohibet aliq; nubere inuito patrono. Item Iulia lex de adulterijs, nisi certo modo diuortium factum sit, pro infecto habet.

DE VETERANORVM ET MILITVM successione. Tit. XII.

I. MACER lib. II. de re militari.

Militi, qui capite puniri meruit, testamentum facere concedendum Paulus & Menander scribunt: eiusq; bona intestati, si punitus sit, ad cognatos eius pertinere: si tamen ex militari delicto, non ex communi, punitus sit.

Papini

II. PAPINIANVS.

Bona militis intestatò defuncti castrensia fisco non vindicantur, cum hæres legitimus ad finē quinti gradus exstitit, aut proximus cognatus eiusdem gradus infra tempus possessionem accepit.

QVIBVS NON COMPETIT BONORVM

possessio.

Tit. XIII.

I. IULIANVS.

Seruo meo hærede instituto dolo feci, ne testamentū mutaretur, eumq; postea manumisi. quæsitum est, an actiones ei denegandæ essent: respondi. hic casus uerbis edicti non continetur. sed est æquum, si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, quo seruus eius hæres scriptus erat (quamuis manumissus adierit hæreditatem) ei denegari: cum etiam emancipato filio denegentur, si pater dolo fecerit, ne testamentum mutaretur.

VT EX LEGIBVS SENATVSVE CONSVL-

tis bonorum possessio detur.

Tit. XIII.

I. VLPIANVS.

Pretor ait. VTI ME QVAQVE LEGE SENATVS'VE CONSVLTO BONORVM POSSESSIONEM DARE OPORTEBIT, ITA DABO. Nūquā bonorū possessio, quæ ex alia parte edicti agnita est, impedit istam bonorum possessionem. Cum ex lege duodecim tabularū quis habet hæreditatem: hinc non petit, sed inde TVM QVEM EI HAEREDEM ESSE OPORTET: quippe cum nō aliàs hinc competat bonorū possessio, quā si lex specialiter deferat bonorum possessionem.

QVIS ORDO IN BONORVM POSSES-

sione seruetur.

Tit. XV.

I. MODESTINVS.

In testati hi gradus uocantur: primum sui hæredes, secundo legitimi, tertio proximi cognati, deinde uir & uxor.

Siue tabulæ testamenti existent, siue non existent: si secundum eas, uel contra eas bonorum possessionē nemo accepit: intestati datur bonorū possessio.

Intestati pa-
p ij tris

tris liberis bonorum possessio datur, non tantum his, qui in potestate parentis usq; in mortis tempus fuerunt, sed & emancipatis.

II. VLPIANVS.

Vtile tempus est bonorum possessionum admittendarum. ita autem utile tempus est, ut singuli dies in eo utiles sint: scilicet ut per singulos dies & scierit & potuerit admittere. cæterum quacūq; die nescierit, aut non potuerit: nulla dubitatio est, quin dies ei non cedat. fieri autem potest, ut qui initio scierit, uel potuerit bonorum possessionem admittere: hic incipiat nescire, uel non posse admittere: scilicet si cum initio cognouisset eum intestatum decessisse, postea quasi certiore nuncio allato dubitare cœperit, nunquid testatus decesserit, uel nunquid uiuat, quia hic rumor postea repserat. idem & in contrarium accipi potest, ut qui ignorauit initio, postea scire incipiat. Dies bonorum possessionis utiles esse, palam est, sed non sessionum numerantur: si modo ea sit bonorum possessio, quæ de plano peti potuit. quod si ea, quæ causæ cognitionem pro tribunali desiderat, uel quæ decretum exposcit: sessiones erunt nobis computandæ, quibus sedit is, quibusq; per ipsum prætorem factum non est, quo minus daret bonorum possessionem. In bonorum possessione, quæ pro tribunali datur, illud quæritur: si se dedit quidem prætor pro tribunali, sed postulationibus non dedit: potest dici, tempus ad bonorum possessionem non cedere: cum præses alijs rebus, aut militaribus, aut custodijs, aut cognitionibus fuerit occupatus. Si præses prouinciæ in proxima fuerit ciuitate: accedere debet ad utilitatē temporis spacium itineris, scilicet numeratione uiginti milium passuum facta. nec enim expectare debemus, ut præses prouinciæ ueniat ad eum, qui bonorū possessionem petiturus est. Si uenter in possessionem missus sit: bonorum possessionis tempus nō cedere sequētib; nequaquam ambigendum est: nec tantum intra centesimum diem, uerum etiam quāmdiu nasci possit. nam & si natus fuerit, ante ei deferri bonorum possessionem sciendum est. Scientiam eam obseruandam Pomponius ait, non quæ cadit in iuris prudentes, sed quam quis aut per se, aut per alios adsequi potuit: scilicet consulendo prudentiores, ut diligentiorē patremfamilias consulere dignum sit.

III. PAVLVS.

Circa tempora bonorum possessionis patris scientia ignoranti filio non nocet.

IIII. IULIANVS.

Si cohæredi tuo substitutus fueris, & bonorum possessionem acciperis: quandocūq; cohæres tuus constituerit nolle petere bonorū possēssi

possessionem, tibi tota delata intelligetur, & cohæres tuus amplius petendæ bonorum possessionis facultatem non habebit. Filius non solum si tanquam filius, sed & si tanquam adgnatus, uel tanquam cognatus ad bonorum possessionem uocaretur, annuū spacium habet: sic & cū filiū manumississet pater, quamuis ut manumissor bonorum possessionem accipiat, tamen ad bonorum possessionē accipiendam annuum spacium habet.

V. MARCELLVS.

CUm filio familias bonorum possessio delata est: dies, quibus certiorare patrem nō potest, ut uel iubeat agnoscere bonorū possessionem, uel ratam habeat agnitionem bonorum possessionis, non cedūt. fingamus statim primo die, quo fuerit delata, agnouisse eum bonorū possessionē: certiorare patrem, ut cōprobet, non posse. non cedent dies centum. incipient autem cedere, cum certior fieri potuerit. præteritis autem centum diebus frustra ratum habebit. Quæri potest, si cū posset filius petere bonorum possessionem, patre ita absente, ut certiorare eum non possit, uel etiam furente, petere neglexerit: an peti amplius non possit: sed quid noceat non petitam bonorum possessionem, quæ si petita esset, tamen non ante acquireretur, quàm pater comprobasset. Si seruus alienus hæres institutus uenisset: quæritur, an posteriori domino dies bonorum possessionis petendæ imputari oporteat: & placet, quantum priori domino superfuerit, ei imputari.

DE SVIS ET LEGITIMIS HAEREDIBUS. Tit. XVI.

I. VLPIANVS.

Intestati proprie appellantur, qui cum possent testamentum facere, testati non sunt. sed & is, qui testamentum fecit, si eius hæreditas non est adita, uel ruptum, uel irritum est testamentum: intestatus non improprie dicitur decessisse. planè qui testari non potuit, proprie non est intestatus, puta impubes, furiosus, uel cui bonis interdictum est. sed hos quoq; pro intestatis accipere debemus. eū quoq; qui ab hostib; captus est: quoniā per legem Corneliam successio his deferretur, quibus deferretur, si in ciuitate decessisset. nam & eius hæreditas fuisse creditur.

Quæri poterit, si ex ea, quæ in fidei cōmissa libertate moram passa est, cōceptus & natus sit: an suus patri existat: & cum placeat eum ingenuū nasci (ut est à diuinis Marco & Vero, & imperatore nostro Antonino Augusto rescriptum) cur non in totum pro manumissa hæc habe-

atur, ut uxor ducta suum pariat: nec mirum sit, ex serua ingenuum nasci: cum ex captiua rescriptum sit, ingenuum nasci. quare ausim dicere, & si pater huius pueri eiusdē sortis, cuius & mater moram passa in libertate fideicommissa, ipseque moram passus sit: suum eum patri nasci exemplo captiuorum parentum, cum quibus redijt. ergo siue postea pater eius post moram manumittatur, recipiet eum in potestate: siue ante decesserit, definiendum erit suum existere. Suos hæredes accipere debemus, filios, filias, siue naturales, siue adoptiuos. Interdum etiam filius suus hæres excluditur, fisco prælato: puta si perduellionis fuerit damnatus pater post mortem suam: hoc quoque, ut nec iura sepulchrorum hic filius habeat. Si filius suus hæres parentis esse desijt: in eiusdem partem succedunt omnes nepotes neptesque ex eo nati, qui in potestate sunt. quod naturali æquitate contingit. filius autem suus hæres esse desinit, si capitis deminutione uel magna uel minore exierit de potestate. quod si filius apud hostes sit: quādiu uiuit, nepotes non succedunt. proinde & si fuerit redemptus, nondum succedunt ante luitionem. sed si interim decesserit: cum placeat, eum statu recepto decessisse: nepotibus obstabit. Sed si quis non desijt esse in potestate, sed nunquam coepit: ut puta si filius meus uiuo patre meo ab hostibus captus est, mox ibi me paterfamilias facto decessit: nepotes in eius locum succedunt. Nō minus autem neptes, quā nepotes succedent in locum parentū. Interdum licet parens alicuius in potestate esse non desierit, sed nec coeperit: tamen dicimus, succedentes ei liberos suos existere. ut puta adrogauimus eum, cuius filius ab hostibus erat captus, nepos autem in ciuitate. mortuo filio adrogato, mortuo & captiuo apud hostes: pronepos iste suus hæres mihi erit. Sciendum autem est, nepotes & deinceps interdum, etiam si parentes eos mortis tempore præcesserūt, tamen posse suos hæredes existere, quamuis successio in suis hæredibus non sit, quod ita procedit, si paterfamilias testamento facto decessit exheredato filio, mox deliberante hærede instituto filius decessit, postea deinde repudiavit hæres institutus. poterit nepos suus hæres esse, ut & Marcellus libro decimo scripsit: quoniā nec delata est filio hæreditas. idem erit dicendū, & si filius ex asse sub conditione, quæ fuit in arbitrio ipsius, uel nepos sub cōditione institutus, nō impleta cōditione decesserit. nā dicendū erit, suos posse succedere: si mō mortis testatoris tēpore, uel in rebus humanis, uel saltē concepti fuerint. idque & Iuliano & Marcello placet. Post suos statim cōsanguinei nocantur. consanguineos aut Cassius definit eos, qui sanguine inter se cōnexi sunt. & est uerū, eos esse cōsanguineos, etiā si sui hæredes non exstiterunt patri, ut puta exheredatos. sed & si pater eorum deportatus fuerit: nihilominus hos inter se consan

consanguineos esse, licet patris sui hæredes non existissent. & qui nunquam in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei: ut puta qui post captiuitatem patris nascuntur, uel post mortem. Non solum autem naturales, uerū etiam adoptiui quoque iura consanguinitatis habebunt cum his, qui sunt in familia, uel in utero, uel post mortem patris nati.

II. IDEM.

Post consanguineos admittuntur agnati, si cōsanguinei nō sunt. merito. nam si sunt consanguinei: licet nō adierint hæreditatem, legitimis non defertur. sed hoc sic erit accipiendum, si nec sperantur esse. cæterum si uel nasci cōsanguineus, uel de captiuitate reuerti potest: agnati impediuntur. Agnati autem sunt cognati uirilis sexus ab eodem orti. nam post suos & cōsanguineos statim mihi proximus est consanguinei mei filius, & ego ei: patris quoque frater, qui patruus appellatur, deincepsque cæteri (si qui sunt) incerti in infinitum. Hæc hæreditas proximo agnato, id est ei, quem nemo antecedit, defertur: & si plures sint eiusdem gradus, omnibus competere incipit. ut puta duos fratres habui, uel duos patruos. unus ex his unum filium, alius duos reliquit. hæreditas mea in tres partes diuidetur. Parui autem refert, agnatus hic natiuitate, an adoptione sit quæsitus. nam qui adoptat: iisdem sit agnatus, quibus pater ipsius fuit: & legitimam eorum hæreditatem habebit, uel ipsi eius. Legitima hæreditas tantum proximo defertur. nec interest, unus solus sit, an ex duobus prior pluribusue, an duo pluresue ab eodem gradu uenientes, qui uel cæteros antecedat, uel soli sint: quia is est proximus, quem nemo antecedit: & is ultimus, quem nemo sequitur: & interdum idem primus postremusque, qui solus occurrit. Interdum ulteriorem agnatum admittimus. ut puta fecit quis testamentum, cum haberet patruum & patruum filium. deliberrante hærede scripto patruus decessit, mox hæres institutus repudiavit hæreditatem. patruum filium admittetur. ergo & bonorum possessionem petere potest. Proximum non eum quærimus, qui tunc fuit, cū moreretur paterfamilias: sed eum, qui tunc fuit, cum intestatum decessisse certum est. secundum quæ, & si suus erat, qui præcedebat, uel consanguineus: si nemo eorum, cum repudiatur hæreditas, uiuit: proximum eum accipimus, qui tunc, cum repudiatur hæreditas, primus est. Unde uel quæri potest, an post repudiationem adhuc demus successionē? propone hæredem scriptum rogatum restituere hæreditatem, repudiasse eam: cum nihilominus compelli potuit adire hæreditatem, & restituere, ut diuus Pius rescripsit. finge eū superuixisse centū diebus (uerbi gratia) & interim proximum decessisse: mox & eum, qui erat rogatus restituere. dicendum, posteriorē admitti cum onere fideicommissi.

Idem.

III. IDEM.

INtestato liberto mortuo primum suis deferri hæreditatem, uerum est. si hi non fuerint: tunc patrono. Libertum accipere debemus eum, quem quis ex seruitute ad ciuitatem Romanam perduxit, siue sponte, siue necessitate: quoniã rogatus fuit eum manumittere. nam & ad huius legitimã hæreditatẽ admittitur. sed & si dotalem quis seruum manumisit: ipse patronus habebitur, & ad legitimam hæreditatem admittetur. is planè, quem hac lege emi, ut manumittam, & si ex constitutione diui Marci peruenerit ad libertatem: tamen (ut eadem constitutione expressum est) meus libertus est, & legitima eius hæreditas mihi deferetur. Quid si necem domini detexit, & ex senatusconsulto libertatem meruit: siquidẽ adsignauit prætor, cuius libertus sit: sine dubio eius erit, & ei legitima hæreditas deferet. quod si non adsignauit: efficietur quidem ciuis Romanus, sed eius erit libertus, cuius proxime fuit seruus, & ad legitimam hæreditatem ipse admittetur: nisi sicubi quasi indigno deneganda fuerit hæreditas. Si quis libertam sic iureiurando adegit, ne illicite nubat: non debere incidere in legem Aeliam Sentiam. sed si intra certum tempus ne ducat, neue aliã, quàm de qua patronus consenserit, uel non nisi conlibertam, aut patroni cognatam: dicendũ est, incidere eũ in legem Aeliam Sentiam, nec ad legitimam hæreditatem admitti. Si municipes seruum manumiserint: admittentur ad legitimam hæreditatem in bonis liberti uel libertæ intestatorum. Miles manumittendo seruum peculiarem, suum faciet libertum, & ad legitimam hæreditatem eius admittetur. Principem ad bona libertorum suorum admitti, plus quàm manifestum est. Vtiq; & ex lege duodecim tabularum ad legitimam hæreditatem is, qui in utero fuit, admittitur, si fuerit editus. inde solet remorari insequentes sibi adgnatos, quibus præfertur, si fuerit editus. inde & partem facit his, qui pari gradu sunt: ut puta frater unus est & uterus, uel patrum filius unus natus & qui in utero est. Est aut tractatum, pro qua parte faciat, quia ex uno utero plures nasci possunt. & placuit, si in rerum natura certum sit, hanc, quæ se, dicit, prægnantem non esse: ex asse iam esse hæredem hunc, qui natus est: quoniam & ignorans hæres fit, & si medio tempore decesserit, integram hæreditatem ad hæredem suum transmittit. Post decem menses mortis natus non admittetur ad legitimam hæreditatem. de eo autem, qui centesimo octogesimo secundo die natus est, Hippocrates scripsit, & diuus Pius pontificibus rescripsit, iusto tempore uideri natum: nec uideri in seruitute conceptũ, cum mater ipsius ante centesimũ octogesimũ secundum diẽ esset manumissa.

IIII. POMPONIVS.

Si quo

HI quorum parens capite minutus est, legitimæ hæreditatis ius & cæteris personis, & inter se retinent, & alij aduersus eos.

V. VLPIANVS.

Si quis cum haberet fratrem & patrum, decesserit testamento facto: deinde pendente conditione hæredum scriptorum frater intestatò decesserit, mox conditio defecerit: patrum posse utriusq; adire hæreditatem legitimam constat.

VI. IULIANVS.

Titius exhæredato filio extraneum hæredem sub conditione instituit. quæsitum est, si post mortem patris pendente conditione filius uxorem duxisset, & filium procreasset, & decessisset, deinde conditio instituti hæredis defecisset: an ad hunc postumum nepotem legitima hæreditas aui pertineret? respondi. qui post mortem aui sui concipitur, is neq; legitimam hæreditatem eius tanquam suus hæres, neq; bonorum possessionem tanquam cognatus accipere potest: quia lex duodecim tabularum eum uocat ad hæreditatem, qui moriente eo, de cuius bonis quæritur, in rerum natura fuerit.

VII. CELSVS.

Vel si uiuo eo conceptus est: quia conceptus quodammodo in rerum natura esse existimatur.

VIII. IULIANVS.

Item prætor edicto suo proximitatis nomine bonorum possessio nem pollicetur his, qui defuncto mortis tempore cognati fuerint. nam quod ex consuetudine nepotes cognati appellantur etiam eorū, post quorum mortem concepti sunt: non proprie, sed per abusionem uel potius ἀναφορικῶς accidit. Si quis prægnantem uxore reliquisset, & matrē, & sororem: si uiua uxore mater mortua fuisset, deinde uxor mortuum peperisset: ad sororem solam legitima hæreditas pertinere: quia certum esset, matrem eo tempore decessisse, quo legitima hæreditas ad eam non pertinebat.

IX. MARTIANVS.

Si ex pluribus legitimis hæredibus quidā omiserint hæreditatem, uel morte, uel qua alia ratione impediti, quo minus adeant: reliquis, qui adierint, ad crescit illorum portio. & licet decesserint ante, q̃p̃ ad cresceret: hoc ius ad hæredes eorum pertinet. alia causa est instituti hæredis & cohæredis substituti. huic enim uiuo defertur ex substitutione hæreditas: non etiam, si decesserit, hæredem eius sequitur.

X. MODESTINVS.

Si ad patrē manumissorē filij intestati legitima hæreditas perueniat, uel non manumissori bonorū possessio cōpetat: mater defuncti submouebitur.

q Idem

XI. IDEM.

Capitis deminutione pereunt legitimæ hæreditates, quæ ex lege duodecim tabularum ueniunt: siue uiuo aliquo, siue ante quam adeatur hæreditas eius, capitis deminutio intercessit: quoniam desinit suus hæres uel adgnatus recte dici. quæ autem ex legibus nouis aut ex senatusconsultis: non utiq.

XII. IDEM.

Filius patri adgnatus proximus est.

XIII. CAIVS.

Nulla foemina aut suos habet hæredes, aut desinere habere potest propter capitis deminutionem.

XIII. IDEM.

In suis hæredibus aditio non est necessaria: quia statim ipso iure hæredes existunt, & cōtinuat dñum. cap. ii. sup. de libe. & post.

XV. PAPINIANVS.

Si pater apud hostes moriatur, defuncto iam in ciuitate filio: credimus patrē familias decessisse, quamuis patria potestate, quamdiu nixerit, nō fuerit in plenum liberatus. itaq; hæredem habiturus est iste non reuerso patre. sed etsi postliminio redierit pater iam defuncto filio: quidquid medio tempore per eum quæsitum est, habebit. & non est mirum, si peculium quoq; defuncti pridem filij defertur patri: cum ex eo natus potestatis ipsius fiat per suspensi iuris constitutionem.

XVI. IDEM.

Pater instrumento dotali comprehendit, filiam ita dorem accepisse, ne quid aliud ex hæreditate patris speraret. eam scripturam ius successionis non mutasse constat. priuatorum enim cautione legum authoritati non noceri.

AD SENATVSCONSVLTVM TERTVL-
lianum & Orphitianum. Tit. XVII.

I. VLPIANVS.

Sue ingenua, siue libertina mater est, admitti possunt liberi ad hæreditatem eius ex senatusconsulto Orphitiano. Si ea sit mater, de cuius statu dubitatur, utrum materfamilias sit, an filiafamilias: utputa quoniam pater eius ab hostibus captus sit: cum certum esse coeperit matremfamilias esse, liberi eius admittentur. unde tractari potest, an medio tempore, dum status pender, succurri eis per prætorem debeat: ne si medio tempore decesserint, nihil ad hæredem transmittant. & magis est

gis est, ut subueniatur: ut in multis casibus placuit. Sed & uulgo quæsi admittentur ad matris legitimam hæreditatem. Interdum & in seruitute quæsi erit concedenda hæreditas legitima: ueluti si post moram fideicommissariæ libertatis matri suæ factam natus sit. certe si post manumissionem matris fuerit natus: licet in seruitute conceptus, ad legitimam eius hæreditatem admittetur. sed & si apud hostes conceptus, captiua procreatus, cum ea redijt: secundū rescriptum Imperatoris nostri & diui patris eius ad Quinium Terryllum poterit ex hoc senatusconsulto admitti, quasi uulgo quæsitus filius. Qui mortis matris tempore ciuis Romanus fuit, si ante aditā hæreditatem in seruitutem deducatur: legitima hæreditas non defertur, nec si post ea liber factus sit: nisi forte seruus pœnæ effectus beneficio principis sit restitutus. sed & si matris exfecto uentre filius editus sit: magis dicendū est, hunc quoq; ad legitimam hæreditatē admitti. nam & institutus secundum tabulas, & ab intestato VNDE COGNATI, & multo magis VNDE LEGITIMI bonorum possessionem petere potuit. argumento est, quod uenter in possessionem ex omni parte edicti mittitur. Qui operas suas, ut cū bestijs pugnaret, locauit, quiū rei capitalis damnatus, neq; restitutus est: ex senatusconsulto Orphitiano ad matris hæreditatem non admittebatur. sed humana interpretatione placuit eum admitti. idem erit dicendum, & si hic filius in eius sit potestate, qui in causā supra scripta sit, posse eū ex Orphitiano admitti. Sed si mater testamento facto filium hæredem unum scripserit sub cōditione, cum plures haberet: si conditione pendente bonorum possessionem petierit, & postea conditio defecerit: æquū est, cæteris etiā filijs legitimam hæreditatem non auferri. quod & Papinianus libro decimosexto quæstionum scripsit. Capitis deminutio saluo statu contingens, liberis nihil nocet ad legitimam hæreditatem. nam uetus sola hæreditas, quæ lege duodecim tabularum defertur, capitis deminutione perimitur: nouæ uel ex lege uel ex senatusconsulto delatæ, non perimuntur capitis deminutione. Proinde siue quis ante delatā, siue post delatam, capite minuatur: ad legitimam hæreditatem admittetur: nisi magna capitis deminutio interueniat, quæ uel ciuitatem adimat, ut puta si deportetur. SI NEMO FILIORVM EORVM, QVIBVS SIMVL LEGITIMA HAEREDITAS DEFERTVR, VOLET AD SE EAM HAEREDITATEM PERTINERE: IVS ANTIQVVM EST. hoc ideo dici, ut q̄diu uel unus filius uult legitimā hæreditatē ad se pertinere, ius uetus locū non habeat. itaq; si ex duobus alter adierit, alter repudiauerit hæreditatem: ei portio adcrefcet. & si forte sit filius & patronus: repudiante filio, patrono defertur. Si quis adita matris hæreditate per in integrum re

q ij situ-

stitutionem fuerit abstentus: an ius antiquum possit locum habere? uerba admittunt, ut possit, SI VOLET AD SE (inquit) EAM HAEREDITATEM PERTINERE. nam & hic non uult, & si aliquando uoluit. & dico, posse ius antiquum locum habere. Vtrum autem ei defertur successio, qui tunc legitimus depræhenditur: an uero, qui tunc fuit, cū filio defertur? utputa proponamus fuisse defunctæ consanguineum, eiusq; filium: deliberante filio, defunctæ consanguineum obisse: mox filium repudiasse matris hæreditatem. an consanguinei filius admitti possit? & Iulianus recte putat circa Tertyllianum, locum esse succedenti adgnato. Quod ait senatus, QVAE IUDICATA, TRANSACTA, FINITA VE SVNT, RATA MANEANT, ita intelligendum est: ut iudicata debeamus ab eo accipere, cui iudicandi ius fuit: transacta, scilicet bona fide, ut ualeat transactio: finita, uel consensu, uel longo silentio sopita.

II. IDEM.

Sive ingenua sit mater, siue libertina: habebit Tertylliani commodū. filium aut uel filiā accipere debemus, siue iuste sint procreati, uel uulgo quæsitī. idq; in uulgo quæsitis, & Iulianus libro quinquagesimo octauo digestorum scribit. sed si filius uel filia libertini sint effecti: mater legitimam hæreditatem uindicare nō potuit: quoniam mater esse huiusmodi filiorum desijt: idq; & Iulianus scripsit, & constitutum est ab Imperatore nostro. Sed si in seruitute conceperit filiū, & manumissa ediderit: ad legitimam eius hæreditatem admittetur. idemq; & si serua pœnæ concepit, & restituta edidit. hoc idem & si libera concepit, & edidit serua pœnæ, mox restituta est. sed & si libera cōcepit, in seruitutem redacta edidit, mox manumissa est: ad legitimam hæreditatem eius admittetur. Item si adhuc prægnans manumissa est, dicendū erit prodesse. Et in seruitute editi filij ad legitimam hæreditatem mater admittetur: utputa si post moram factam in fideicommissa libertate peperit: uel apud hostes, & cum eo redijt: uel si redempta edidit. Si mulier sit famosa: ad legitimam hæreditatem liberorum admittetur.

Impuberem, cui pater secundas tabulas fecit, tunc certum est intestatum decessisse, cum omiserint substituti hæreditatem eius. quare & si impubes sit adrogatus: dicendum est matrem ad bona eius admitti, quæ haberet, si intestatus decessisset. Liberi defuncti sui quidē obstabunt matri eius, tam uirilis sexus, quā scēmini, tam naturales, q̃ adoptiui: matremq; eius excludent bonorum possessione etiam non sui, & quidem soli naturales. Adoptiui autem liberi post emancipationem ita admittuntur, si ex liberis naturalibus fuerint: utputa nepos naturalis ab auo adoptatus. nam licet sit emancipatus: bonorum possessione accepta, matri obstabit. si uero apud hostes est filius, uel nasci speratur

ratur: pendet ius matris, donec redierit, uel nascatur. sed si sint sui hæredes, uerum hæreditas ad eos non pertineat: uideamus, an mater admittatur. ut puta abstinuit se hæreditate. Africanus & Publicius tentant dicere in casu, quo se abstinuit sui, matrem uenire: ut tunc ei obstitent, quoties rem habeant, ne nudum nomen sui hæredis noceat matri. quæ sententia æquior est. Sed si quis decessisset relicta filia, quam in adoptionem legitime dederat, & matre relicta: diuus Pius decreuit cessare senatusconsultum Tertyllianum, & simul esse admittendas ad bonorum possessionem VNDE PROXIMI COGNATI matrem & filiam. sed quod idem Iulianus scripsit, matrem ex senatusconsulto non posse admitti, si filia in bonorum possessione petenda cessauerit: uerum non crit. succedit enim filia. & ideo dicendum erit: matrem, donec filia bonorum possessionem petere potest, bonorum possessionem accipere non posse: quoniam succedere quasi legitima speratur. Si bonorum possessione accepta, filius emancipatus abstinerit se hæreditate per in integrum restitutionem: uerum est, senatusconsultum posse locum habere. sed si rursus fuerit immixtus: rursus debet mater abstinere. Si quis ex liberis, dum est in utero, in possessionem missus sit, mox natus sit, & ante bonorum possessionem acceptam decesserit: an matri noceat, quasi bonorum possessor, uidendum. & puto, non nocere, si non suus patri agnascitur. neque enim sufficit mitti in possessionem, nisi natus quoque acceperit bonorum possessionem. igitur & si furioso decreto petita sit possessio, & prius quam ipse mentis compos factus bonorum possessionem petierit, decesserit: matri non obstat. Sed si quis, cum status controuersiam pateretur, Carbonianam solam acceperit: an noceat matri bonorum possessio, quæ situm est quidem: sed cum hæc tempore finiatur, dicendum est, matri post tempus non nocere: aut si impubes decesserit, matrem posse admitti. Sed si infanti per tutorem petita sit possessio: licet statim decesserit, dicendum erit, matri obstitisse. non enim similis est ei, quæ furioso datur. Ita demum autem mater à senatusconsulti beneficio excluditur, si filius adiit legitimam hæreditatem. cæterum si omiserit legitimam hæreditatem: mater ex senatusconsulto Tertylliano admittetur. sed si non sit solus iste filius legitimus hæres, sed sint, qui cum eo admittantur: nec in partem eorum mater ex senatusconsulto erit uocanda. Obijcitur matri pater: siue in utriusque bonis, tam filij, quam filia hæres, siue bonorum possessor existat. Sed neque auus, neque proauus in Tertylliano matri nocent, quamuis fiduciam contraxerint. pater autem tantum naturalis, & non etiam adoptiuus matri nocet. uerius enim est, cum pater esse defierit, matre eum excludi: sed nec ad bonorum possessionem
q in contra

contra tabulas eum admitti, cum pater esse defierit. undecumq; autem acceperit bonorū possessionem pater naturalis: siue ut legitimus, siue contra tabulas: ex qua uis parte excludit matrem. Si sit agnatus defuncti, & naturalis pater in adoptiua familia sit, & mater: admittimus matrem, quoniam patrem agnatus excludit. Si sit consanguinea soror defuncti, item mater & pater adoptatus, uel emancipatus: si consanguinea uelit habere hæreditatem: matrem ex senatusconsulto unā cum ea uenire, & patrem excludi placet. si consanguinea repudiet: matrem ex senatusconsulto propter patrem non uenire. & quā uis aliās non solet mater expectare consanguineam, uelit, nec tñ, adire hæreditatem: nunc tamen expectatur, an consanguinea sit, quæ patrem excludat. repudiante ergo cōsanguinea: bonorum possessionem habebit mater cum patre quasi cognata. sed & in hac moram patietur: nec ante accipiet bonorum possessionem, quā pater petierit: quoniam omittente eo potest ex senatusconsulto succedere. Sed si ipsa mater eadem sit, & soror consanguinea (ut puta quoniam pater matris nepotem suum ex filia adoptauit) sit præterea & pater naturalis: hæc mater siquidem quasi consanguinea ueniat: excludet patrem. si ius cōsanguineæ repudiauit, uel capitis deminutione amisit: ex senatusconsulto uenire propter patrem non potest. repudiante uero patre: rursus ex senatusconsulto potest uenire. Si mater hæreditatem filij filiañe nō adierit ex senatusconsulto Tertulliano: in bonis eorum antiquum ius seruandum est. cum enim est prælatio: matre omittente senatusconsulti beneficium, ius succedit uetus. sed si mater repudiauerit bonorū possessionē, de adeunda autem hæreditate deliberet: dicendum erit, agnatum non succedere: quoniam nondum uerum est, nō adijisse matrem. quod autem diximus, ius antiquū seruari, matre non adeunte: cui personæ deferatur hæreditas, uidendum: utrum ei, quæ nunc proxima inuenitur, cum mater repudiat: an ei quæ fuit, cū intestatō decessisse certum esset. ut puta fuit patruus, cum intestatō decederet, & patrui filius. cum mater repudiaffet: patruo nondum delata hæreditate, atq; adeo defuncto eo matre deliberante: patrui filium uocari. Si mater non petierit tutores idoneos filijs suis, uel prioribus excusatis reiectisq; nō confestim aliorum nomina ediderit: ius non habet uindicandorum sibi bonorum intestatorum filiorum. & quidem si nō petijt: in constitutionem incidit. ait enim, VEL NON PETIERIT. sed à quo non petierit? loquitur quidem de prætore constitutio. sed puto & in prouincijs locum habere, etiam si à magistratibus municipalibus non petat: quoniam & magistratibus municipalibus dandi necessitas iniungit. Quid ergo si petijt, sed admonita uel à libertis, uel à cognatis, an incidat in senatusconsultum?

natus consultus? & puto eam incidere, si compulsa fecerit, non si cū petere non cunctaretur, admonita est. Quid si pater ei peti tutorem prohibuerat: quoniam per matrem rem eorum administrari uoluit; incidet si nec petat, nec legitime tutelam administret. quod si penitus egenis filiis non petit: ignoscendum est. sed si forte absens à libertis præuēta est, uel ab alijs: dicendum est, eam non excludi, nisi forte cum frustraretur, id contigit. filijs autem non petendo punitur: utiq; & filiabus. & quid si nepotibus? similiter non petendo punitur. quid si curatores non petit? uerba rescripti deficiunt. sed dicendum est, si quidem impuberibus curatores non petijt: eandem esse rationem. si iam puberibus: cessare debere. quid si cum prægnans esset, bonis non petijt curatorem? dico in sententiam incidere. nam & si apud hostes habuerit impuberē, idem erit dicendum. quid si furioso tutorem, uel curatorem non petijt? magis est, ut incidat. Non solum autem, quæ non petijt, coërcetur: sed & quæ defunctorie petijt (ut rescripto declaratur) uel priuilegio munitum, uel oneratum (puta) tribus tutelis. sed ita demū, si data opera hoc fecit. Quid ergo si tales petijt, & susceperunt nihilominus, uel detenti sunt? excusata erit mater. quid si indignos, uel minus habiles ad tutelā petierit, cum sciebat prætorem eos non daturū? quid tandem si dedit eos prætor, matris petitionem secutus? iam quidem prætoris delictum est. sed & matris punimus consiliū. igitur si forte excusati sint illi, uel improbat: debet mater alios sine mora petere. ergo siue nō petierit, siue non idoneos petierit: punietur, etiam si dati fuerint minus idonei, prætor errante. Idoneos autem utrum facultatibus, an & moribus petere debeat, dubitationis esse potest. puto autem facile ei ignosci, si locupletes sint hi, quos petijt. sed si prioribus excusatis reiectis uel non confestim aliorum nomina ediderit: punitur. Quid ergo si non fuerint omnes excusati, uel non omnes reiecti? uidendum, an ei imputetur, cur in locum excusati nō petierit. & puto imputandum. quid si decesserint quidam? puto (licet uerba deficiant) sententiam constitutionis locum habere. Sed quod diximus REIECTI, utrum sic accipimus, à prætorē nō dati, an & si suspecti fuerint remoti, uel ob negligentiam, uel ignauiam repulsi? etiam hos quis reiectos recte dicet. ergo & si latitent. sed hoc longū est. nam nec hoc ei imputatur, cur suspectos non fecerit. alioquin si latitarēt, potuit edicto desiderare, ut eos prætor adesse iuberet, & suspectos eos remoueret, si deessent. Quid si nō compulit eos miscere se tutelæ? cum plenum officium à matre desideramus: & hæc ei curāda sunt, ne in hæreditate ei obstant. CONFESTIM autem sic erit accipiendum, ubi primum potuit, id est prætoris copiam habuit huic rei se dantis: nisi forte infirmitate impedita est, uel alia

magna

magna causa, quæ etiam mandare eam ad petendos tutores impedit: ita tamen, ut nullo modo annale tempus excederet. si enim mortalitate filij præuenta est, nihil matri imputetur. Tractari potest, si pupillo amplum legatū sub conditione sit relictum, SI TUTORES NON HABVERIT, & (puta) propterea ei mater non petierit, ne conditione deficeretur: an constitutio cesset. & puto cessare, si damnum minus sit cumulo legati. quod & in magistratibus municipalibus tractatur apud Tertullianum. & putat dandam in eos actionem, quatenus plus esset in damno, quàm in legato. nisi forte quis putet, conditionem hanc quasi utilitati publicæ oppugnantem remittendam, ut alias plerumque: aut uerba cauillatus imputauerit matri, cur curatores non petierit. finge autem plenius conditionem conscriptam: non ne erit matri ignoscendum: aut hoc imputabitur matri, cur non desiderauerit à principe, conditionem remitti: & puto, non esse imputandum. ergo etiam si mater ei, qui soluendo non erit, non petijt tutorem: puto ignoscendum. consuluit enim ei, ut minus inquietetur, quasi indefensus. Et si forte quis uxorem communis filij, matrem hæredem scripserit, rogauitque remissa etiam satisfactione, ut filio pubere facto restitueret hæreditatē, nec mater ei petijt tutores: debet dici, cessare constitutionem, cum patris uoluntatem secuta sit, & nihil habenti filio tutores non petierit. quod si ei remissa satisfactio non fuerit: contra erit: quoniam uel propter hoc debuit tutores habere. sed si forte impubes post matris cessationem fuerit adrogatus, & impubes obierit: dicendum erit, matri aduersus adroгатorem non competere ex stipulatu actionem. Videndum est, matre prohibita ius suum uindicare, utrū ceteros admittamus, atque si mater non esset: an ipsam hæredem dicamus fieri, uel aliud nomen successionis inducere. sed denegamus ei actiones: & inuenimus rescriptū ab imperatore nostro Antonino Augusto & diuo patre eius, Mammæ Maximæ pridie idibus Aprilibus Plautiano iterum consule, matrem mota eos admitti, qui uenirent, si mater nō fuisset. ergo & adgnati, ceterique succedent: aut, si nemo sit, bona uocabunt.

III. MODESTINVS.

Patrem adoptiuum matri non obesse, plerique probant.

IIII. IDEM.

Matris intestatō defunctæ hæreditatē ad omnes eius liberos pertinere, etiam si ex diuersis matrimonijs nati fuerint, iuris est.

V. PAVLVS.

Aequissimum est, omnes filios matri præferri, etiam si per adoptionem in familia relictī sint. sed & nepos ex adoptiuo filio natus ex uerbis senatusconsulti matri obstat. Si ex filio nepotem

auus

auus manumiserit, isq; patre & auo & matre superstiteb; decesserit: potest quæri, quis potior esse debeat: nam si mater excluserit auum manumissorem, qui patri anteponitur: edicto prætoris inducetur pater defuncti. quo admissio, desinet senatusconsulto locus esse, & rursus auus uocabitur. itaq; rectius est auo ius suum conseruare, qui & contra scriptos hæredes bonorum possessionem accipere solet.

VI. IDEM.

Filij mater ex hoc senatusconsulto, & si in aliena potestate sit, ad hæreditatem admittitur. Filius, qui se nolle adire hæreditatem matris dixit: an possit mutata uoluntate adire ante, quam consanguineus uel adgnatus adierit, uidendum propter hæc uerba, SI NEMO FILIORVM VOLET HAEREDITATEM SVSCIPERE: quia extensiuæ sunt. & cum uerba extensiuæ sunt: pœnitentia eius usq; ad annum admittenda est, cum & ipsa filij bonorum possessio annalis sit.

VII. IDEM.

Si quis intestatus decesserit, relicta matre, & fratre consanguineo, uel sorore, quamuis per adrogationem quæsitis: eadem iura in persona matris seruantur, quæ & naturalibus exstantibus liberis.

VIII. CAIVS.

In suspenso est ius matris, si filius defuncti emancipatus deliberet de bonorum possessione petenda.

IX. IDEM.

Sacratissimi principis nostri oratione cauetur, ut matris intestatæ hæreditas ad liberos, tametsi in aliena potestate sint, pertineat.

X. POMPONIVS.

Si filius familias miles non sit testatus de his, quæ in castris adquisierit: an ea ad matrem pertineant, uidendum est. sed non puto. magis enim iudicio militum hoc beneficium cōcessum est, non ut omni modo quasi patres familiarum in ea re sint. Quando in pendentia est, an quædam personæ possint obstare matri, & casus tulerit, ut non inducantur: matri ius integrum erit, quod medio tempore adprenderit. ueluti si filio intestato mortuo, postumus ei filius potuerit nasci, nec natus sit, aut mortuus editus: uel etiam quod filius eius, qui in hostium potestate erat, postliminio non sit reuersus.

r Digesto

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER TRICESIMVS NONVS.

DE NOVI OPERIS NVNCIATIONE.

NE. Tit. I.

I. VLPIANVS.

Oc edicto permittitur, ut siue iure, siue iniuria opus fieret, & per nunciationem inhiaberetur: deinde remitteretur prohibitio hactenus, quatenus prohibendi ius is, qui nunciasset, non haberet. Hoc aut edictum, remediumq; noui operis nunciationis aduersus futura opera inductum est, non aduersus præterita: hoc est, aduersus ea, quæ nondum facta sunt, ne fiant. nam si quid operis factum fuerit, quod fieri non debuit: cessat edictum de noui operis nunciatione, & erit transcendendum ad interdictum QVOD VI AVT CLAM, quod factum erit, ut restituatur: sed & qd' in loco sacro, religioso, & quod in flumine publico, ripaue publica factum erit. nam his interdictis restituetur, si quid illicite factum est. Nunciatio ex hoc edicto non habet necessariam prætoris aditionem. potest enim nunciare quis, et si eum non adierit. item nunciationem, & nostro, & alieno nomine facere possumus. item nunciatio omnibus diebus fieri potest. Et aduersus absentes, etiâ inuitos, & ignorantes, noui operis nunciatio procedit. In operis autem noui nunciatione possessorem aduersarium facimus. Sed & si is, cui nouum opus nunciatum est, ante remissionem ædificauerit, deinde coeperit agere, sibi ius esse ita ædificatum habere: prætor actionem ei negare debet, & interdictum in eum de opere restituendo reddere. Potest autem quis nunciare etiam ignorans, quod opus fieret. Et post operis noui nunciationem committunt se litigatores prætoris iurisdictioni. Inde quæritur apud Celsum libro duodecimo digestorum, si post nouum opus nunciatum conueniat tibi cum aduersario, ut opus faceret: an danda sit conuentionis exceptio: & ait Celsus, dandam: nec esse periculum, ne pactio priuatorum iussui prætoris anteposita uideatur. quid enim aliud agebat prætor, quàm ut controuersias eorum dirimeret: à quibus si sponte recesserint: debet id ratum habere. Opus nouum facere uidetur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, pristina faciem operis mutat. Hoc autem edictum non omnia opera complecti

fitur: sed ea sola, quæ solo coniuncta sunt, quorum ædificatio uel demolitio uidetur opus nouum cōtinere. Idcirco placuit, si quis messem faciat, arborem succidat, uineam putet: quanquam opus faciat, tamen ad hoc edictum non pertinere: quia ad ea opera, quæ in solo fiunt, pertinet hoc edictum. Si quis ædificium uetus fulciat: an nouū opus ei nunciare possimus, uideamus. & magis est, ne possimus. hic enim non nouū opus facit, sed ueteri sustinendo remedium adhibet. Siue aut intra oppida, siue extra oppida in uillis uel agris opus nouum fiat: nunciatio ex hoc edicto locum habet: siue in priuato, siue in publico opus fiat. Nunc uideamus, quibus ex causis fiat nunciatio, & quæ personæ nuncient, quibusque nunciet, & in quibus locis nunciatio fiat, & quis effectus sit nunciationis. Nunciatio fit, aut iuris nostri conseruandi causa, aut damni depellendi, aut publici iuris tuendi gratia. Nunciamus aut, quia ius aliquod prohibendi habemus, uel ut damni nobis infecti caueatur ab eo, qui forte in publico, uel in priuato quid molitur: aut etiā si quid cōtra leges edictaue principū, quæ ad modum ædificiorum facta sunt, fiet: uel in sacro, uel in loco religioso, uel publico, ripaue fluminis: quibus ex causis & interdicta proponuntur. Quod si quis in mari, uel in litore ædificet: licet in suo non ædificet, iure tamen gentiū suum facit. Si quis igitur uelit ibi ædificantem prohibere, nullo iure prohibet: neque nouum opus nūciare, nisi ex una causa, potest: si forte damni infecti sibi cauere uelit. Iuris nostri conseruandi, aut damni depellendi causa nouum opus nunciare potest is, ad quem res pertinet. Vsfufructuarius autem nouum opus nunciare suo nomine non potest: sed procuratorio nomine nunciare poterit, aut uindicare usum fructum ab eo, qui nouū opus faciat. quæ uindicatio præstabit ei, quod eius interfuit, nouum opus factum non esse.

II. IULIANVS.

SI autem domino prædij nunciauerit: inutilis erit nunciatio. neque enim, sicut aduersus uicinum, ita aduersus dominū agere potest. ius ei non esse inuito se altius ædificare. sed si hoc facto ususfructus deterior fiat: petere usumfructum debet.

III. VLPIANVS.

IN prouinciali etiam prædio si quid fiat, noui operis nunciatio locū habebit. Si in loco communi quid fiat: nunciatio habebit locum aduersus uicinum. planè si unus nostrum in communi loco faciat: nō possum ego socius nouum opus ei nunciare, sed eum prohibebo communi diuidendo iudicio, uel per prætorem. Quod si socius meus in communi insula nouum opus faciat, & ego propriam, cui noceatur, habeam: an opus nouum ei nunciare possim? Et putat Labeo, nuncia-

re non posse: quia possim alia eum ratione prohibere ædificare, hoc est per prætorem, uel per arbitrum communi diuidendo. quæ sententia uera est. Si ego superficiarius sim, & opus nouū fiat uicino: an possim nunciare? mouet, quod quasi inquilinus sum. sed prætor mihi utilem in rem actionem dat. ut ideo, & seruitutum causa actio mihi datur, & operis noui nunciatio debet mihi concedi. Si in publico aliquid fiat: omnes ciues opus nouum nunciare possunt.

IIII. PAVLVS.

NAm reipublicæ interest, quàm plurimos ad defendendam suam causam admitti.

V. VLPIANVS.

DE pupillo quæsitū est. & Iulianus libro duodecimo digestorum scripsit, pupillo non esse noui operis nunciationis executionem dandam, nisi ad ipsius priuatum commodum respertineat: ueluti si luminibus eius officiat, aut prospectui obsit. non aliter autem pupilli rata habebitur nunciatio, quàm intercedente tutore authore. Seruo etiam nunciari opus nouum potest: ipse uero nunciare non potest, neque nunciatio ullum effectum habet. Nunciationem autem in re præsentī faciendam, meminisse oportebit, id est eò loci, ubi opus fiat: siue quis ædificet, siue incohet ædificare. Nunciari autem non utiq; domino oportet. sufficit enim in re præsentī nunciare ei, qui in re præsentī fuit: usq; adeo, ut etiam fabris, uel opificibus, qui eò loci operantur, opus nouū nunciari possit. & generaliter ei nunciari opus nouū potest, qui in re præsentī fuit domini operis uel nomine: nec refert, quis iste sit, uel cuius conditionis, qui in re præsentī fuerit. nam etsi seruo nunciatur, uel mulieri, uel puero, uel puellæ: tenet nunciatio. sufficit enim in re præsentī noui operis nunciationem factam sic, ut domino possit renunciari. Si quis forte in foro domino opus nouū nunciat: hanc nunciationem nullius esse momenti, exploratissimum est. in re enim præsentī, & (penè dixerim) in ipso opere, hoc est in re ipsa nunciatio facienda est. quod idcirco receptum est, ut confestim per nunciationem ab opere discedatur. cæterum si alibi fiat nunciatio: illud incommodi sequitur, quod dum uenitur ad opus, si quid fuit operis per ignorantiam factum: euenit, ut cōtra edictum prætoris sit factum. Si plurium res sit, in qua opus nouum fiat, & uni nunciatur: recte facta nunciatio est, omnibusq; dominis uidetur denunciatum. Sed si unus ædificauerit post noui operis nunciationem: alij, qui non ædificauerint, non tenebuntur. neque enim debet nocere factum alterius ei, qui nihil fecit.

Si plurium dominorum rei opus noceat, utrum sufficiat unius ex socijs nunciatio, an uero omnes nunciare debeant? & est uerius, unius nunci

nunciationem omnibus non sufficere, sed esse singulis nunciare necesse: quia & fieri possit, ut nunciatorum alter habeat, alter non habeat ius prohibendi. Si quis ipsi prætori uelit opus nouum nunciare: debet, ut interim testetur, non posse se nunciare. & si nunciauit postea: & quod retro ædificatum erit, destruendum erit, quasi repetito die nunciatio facta. Sed & si in ædes nostras quid immittitur, aut in loco nostro ædificatur: æquum est, nos operis noui nunciatione ius nostrum nobis conseruare uelle. Sextus Pedius definit, noui operis nunciationis triplicem esse causam: aut naturalem, aut publicam, aut imposititiā. naturalem: cum in nostras ædes quid immittitur, aut in nostro ædificatur. publicam causam: quoties leges, uel senatusconsulta, constitutionesque principum per noui operis nunciationem tuemur. imposititiā: cum quis postea, quam ius suum deminuit, alterius auxit, hoc est postea quam seruitutem ædibus suis imposuit, contra seruitutem fecit. Meminisse autem oportebit, quoties quis in nostro ædificare, uel in nostrum immittere, uel proijcere uult: melius esse eum per prætorem, uel per manum, id est per lapilli ictum prohibere, quam operis noui nunciatione. cæterum noui operis nunciatione possessorem eum faciemus, cui nunciauimus. at si in suo quid faciat, quod nobis noceat: tunc noui operis denunciatio erit necessaria. & si forte in nostro aliquid facere perseveret quis: æquissimum erit aduersus eum QVOD VI AVT CLAM, aut VTI POSSIDETIS interdicto uti. Si quis * riuos uel cloacas uelit reficere, uel purgare: operis noui nunciatio non immerito prohibetur: cum publicæ salutis & securitatis inter sit, & cloacas & riuos purgari. Præterea generaliter prætor cætera quoque opera excepit, quorum mora periculum aliquod allatura est. nam in his quoque contemnendam putauit operis noui nunciationem. quis enim dubitat, multo melius esse, obmitti noui operis nunciationem, quam impediri operis necessarij urgentem exstructionem? Toties autem hæc pars locum habet, quoties dilatio periculum allatura est. proinde si quis, cum opus hoc mora periculum allaturum esset, nunciauerit opus nouum: ueluti si in cloacis, uel * ripa reficiendis aliquid fieret: dicemus apud iudicem quæri debere, an talia opera fuerint, ut contemni nunciatio deberet. nam si appa-
 ruerit, uel in cloaca, riuo, uel eoque, cuius mora periculum allaturum esset: dicendum est, non esse uerendum, ne nunciatio noceret. Qui opus nouum nunciat, iurare debet, non calumniæ causa nouum opus nunciare. hoc ius iurandum auctore prætore defertur. idcirco non exigit, ut ante iuret is, qui iusiurandum exigit. Qui nunciat, necesse habet demonstrare, in quo loco opus nouum nunciet: scituro eo, cui nunciatum est, ubi possit ædificare, & ubi interim abstinendum sit. Toties autem demonstratio facienda est, quoties in
 r iij par=

partē sit nunciatio. cæterum si in totū opus fiat: non est necesse demonstrare, sed hoc ipsum dicere. Si in pluribus locis opus fiat: utrū una nunciatio sufficiat, an uero plures sint necessariae? & ait Iulianus libro quadragesimo nono digestorum: quia in re præsentī sit nunciatio, plures nunciationes esse necessarias, & consequenter plures remissiones.

Si is, cui nunciatum erit, ex noui operis nunciatione satisdederit, repromiseritūe, aut per eum non fiet, quominus boni uiri arbitratu satisfidetur, repromittaturūe: perinde est, ac si noui operis nunciatio omīsa esset. habet autem hoc remedium utilitatem. nam remittit uexationem ad prætorem ueniendi, & desiderandi, ut missa fieret nunciatio.

Qui procuratorio nomine nunciauit, si non satisdabit, eam rē dominum ratam habiturum: nunciatio omni modo remittitur, etiam si uerus sit procurator. Qui remissionem absentis nomine desiderat: siue ad priuatū, siue ad publicum ius ea remissio pertinet: satisfacere cogitur. sustinet enim partes defensoris. sed hæc satisfactio nō pertinet ad ratihabitionem, sed ad noui operis nunciationem. Si procurator autem nouum opus nunciauerit mihi, & satis acceperit: deinde interdicto aduersus eum utar, ne uim mihi faciat, quominus ædificem: ex interdicto eum oportet iudicatū solui satisfacere: quia partes sustinet defensoris.

VI. PAVLVS.

ET ideo neq; exceptiones procuratoriæ opponi ei debent, nec satisfacere cogendus est, ratam rem dominum habiturum.

VII. VLP IANVS.

ET si satisfactionem non dabit: submouendus erit ab executione noui operis: & actiones, quas domini nomine intendit, debent
• aliās ei denegari. Et tutori, * (uel actori) & curatori nouum opus recte
desunt. nunciatur.

VIII. PAVLVS.

Non solum proximo uicino, sed etiam superiori facienti nouum opus nunciare potero. nam & seruitutes quædam, interuenientibus medijs locis uel publicis uel priuatis esse possunt. Qui nouū opus nunciat, si quid operis iam factum erit: in testationem referre debet, ut appareat, quid postea factū sit. Si cum possem iure te prohibere, nūciauero tibi nouū opus: nō aliās ædificandi ius habebis, q̃ si satisfideris. Quod si nunciauero tibi, ne quid contra leges in loco publico facias: promittere debebis: quoniam de eo opere iure alieno contentus esse debeo. Sciendum est, facta noui operis nunciatione: eum, cui nunciatū est, abstinere oportere, donec caueat, uel donec remissio nunciationis fiat. tunc enim, si ius ædificandi habet, recte ædificabit.

Sed ut probari possit, quid postea ædificatum sit: modulos sumere debet

debet is, qui nunciat. qui ut sumantur, conferanturq; prætor decernere solet. Morte eius, qui nunciauit, exstinguitur nunciatio, sicut alienatione: quia his modis finitur ius prohibēdi. quod si is, cui nouum opus nunciatum erat, decesserit, uel ædes alienauerit: non exstinguit nunciatio noui operis. idq; ex eo apparet, quod in stipulatione, quæ ex hac causa interponitur, etiam hæredis mentio fiat.

IX. CAIVS.

Creditori, cui pignoris nomine prædiū tenetur, permittendum est de iure, id est de seruitute, nouum opus nunciare. nam ei uindictio seruitutis datur.

X. VLPIANVS.

Operis noui nunciatio in rem fit, non in personā. & ideo furioso & infanti fieri potest, nec tutoris autoritas in ea nūciatione exigīt.

XI. PAVLVS.

Cvilibet enim intelligenti (ueluti fabro) nunciatum, infantem & furiosum tenet.

XII. IDEM.

Ex operis noui nunciatione si caueatur: stipulatio tanti committitur, quanti iudicatum sit.

XIII. IDEM.

Cum procurator opus nouum nunciat, & satisfat rem ratam dominum habiturum: & remissio in domini personam confertur.

Si dominus nouum opus nunciauerit: intra diem, quæ stipulatione ex noui operis nunciatione interposita compræhensa est: committitur stipulatio. sed ea, si præterita die dominus nunciauit, non committitur. nam & ipsi domino, cum semel nunciauit, non permittitur iterum nunciare, quamdiu stipulatio ex noui operis nunciatione tenet.

Si in remissione à parte eius, qui nouum opus nunciauit, procurator interueniat: id agere prætorē oportet, ne falsus procurator absentinoceat: cū sit indignū, quolibet interueniente beneficium prætoris amitti.

XIII. IDEM.

Qui uiam habet, si nouum opus nunciauerit aduersus eum, qui in uia ædificat: nihil agit, sed seruitutem uindicare non prohibet.

XV. AFRICANVS.

Si prius, quàm ædificatū esset, ageretur ius uicino nō esse altius ædes tollere, nec res ab eo defenderetur: partes iudicis non alias futuras fuisse ait, quàm ut eum, cum quo ageretur, cauere iuberet, non prius se ædificatū, quàm ultro egisset ius sibi esse altius tollere. Idemq; è contrario, cum agere uellet quis sibi ius esse altius tollere: eo non defendente, similiter (inquit) officio iudicis continebitur, ut cauere aduersarium

sarium iubeat, nec opus nouum se nunciaturum, nec ædificanti vim facturum. eaq; ratione hætenus is, qui rem non defendet, punietur, ut de iure suo pbare necesse habeat. id enim est petitoris partes sustinere.

XVI. VLP IANVS.

Si opus nouum prætor iusserit nunciari, deinde prohibuerit: ex priore nunciatione agi non potest, quasi aduersus edictum eius factum sit.

XVII. PAVLVS.

Si procurator opus nouum facientem prohibuerit: domino competit QVOD VI AVT CLAM interdictum.

XVIII. PAPINIANVS.

A Edibus communibus, si ob nouum opus nunciatio uni fiat: siquidem ex uoluntate omnium opus fiat: omnes nunciatio tenebit, si uero quidam ignoret: in solidum obligabitur, qui cõtra edictum prætoris fecerit. nec ad rem pertinet, cuius solum sit, in quo opus fiat: sed quis eius soli possessor inueniatur, modo si eius nomine opus fiat.

XIX. PAVLVS.

Sciendum est, denegata executione noui operis, nihilominus integras legitimas actiones manere: sicut in his quoq; causis manent, in quibus ab initio operis noui nunciationem prætor denegat.

XX. VLP IANVS.

Prætor ait. QVEM IN LOCVM NVNCIATVM EST, NE QVOD NOVVM OPVS FIERET, QVA DE RE AGITVR: QVOD IN EO LOCO, ANTE QVA'M NVNCIATIO MISSA FIERET, AVT IN EA CAVSSA ESSET, VT REMITTI DEBERET, FACTVM EST: ID RESTITVAS. Interdictum hoc proponitur ex huiusmodi causis. edicto expressum est, ne post noui operis nunciationem quidquam operis fiat, ante q̃ uel nunciatio missa fiat, uel uice nunciationis remissæ satisfactio de opere restituendo fuerit interposita. qui ergo facit: & si ius facienti habuit: tamen contra interdictum prætoris facere uidetur, & ideo hoc destruere cogitur. Siue autem locus uacuus sit, ubi nunciatum est, siue ædificatus: æque huic interdicto locus erit. Ait prætor: QVOD FACTVM EST, RESTITVAS. & quod factum est, iubet restitui: neq; inter est, iure factum sit, an non. siue enim iure factum est, siue non iure factum est: interdictum locum habebit. Quidquid autem ante remissionem sit, uel illud, quod remissionis loco habetur: pro eo habendum est, atq; si nullo iure factum esset. Si quis paratus fuerit satisfacere, deinde actor stipulari nolit: in ea causa est, ut remitti debeat. nam cum per actorem fiat: apparet in ea causa esse, ut remitti debeat. Hoc interdictum perpetuo datur: & hæredi, cæterisq; successoribus cõpetit. aduersus ipsum quoq; qui opus fecit, uel factum ratum habuit, interdicto locus erit.

planè

Planè si quæretur, an in hæredem eius, qui opus fecit, interdictum hoc competat: sciendum est, Labeonem existimasse in id, quod ad eum peruenit, duntaxat dari oportere: uel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minus perueniret. nonnulli putant, tam in factum esse dandam, quàm interdictum, quod uerum est. Deinde ait prætor. QVEM IN IN LOCVM NVNCIATVM EST, NE QVID NOVI OPERIS FIERET: QVA DE RE AGITVR, SI DE EA RE SATISDATVM EST: QVOD EIVS CAVTVM SIT, AVT PER TE STET, QVO MINVS SATISDETVR: QVO MINVS ILLI EO IN LOCO OPVS FACERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Hoc interdictum prohibitorium est, ne quis prohibeat uolentem eum facere, qui satisfecit. etenim pertinet ad decus urbiû ædificia non derelinqui: nec quidquam interest, iure quis ædificet, an non iure: cum sit securus is, qui nouum opus nunciavit, postea quàm ei cautum est. Hoc autem interdictum competit ei, qui satisfecit. Adijcitur & illud, AVT SI PER TE STET, QVO MINVS SATISDETVR. proinde si satisfdatum non est, sed repromissum: huic interdicto locus non erit. neq; enim permittendum fuit in publico ædificare, prius quàm appareat, quo iure quis ædificet. & si satisfdatum sit, cautum tamen non perseueret: interdictum cessat. Si aliquando stetit per nunciatorẽ, quo minus satisfdetur, nunc non stat: interdictum cessat. Hoc interdictum etiam post annum, & hæredi, cæterisq; successoribus cõpetit.

XXI. IDEM.

Stipulatio de noui operis nunciatione interponi solet, quoties uicinus dicit, ius sibi esse prohibere uicinum nouum opus inuito se facere. Si quis autem uult post nouum opus nunciatum impune ædificare: offerre debet satis nunciatori. Quod si fecerit: utriq; consultum est, tam ei, qui nunciavit, quoniam cautum habet de opere restituendo: quàm ei, cui nunciatum est, quia molitio eius non impeditur. ante quàm enim caueat: quidquid ædificauerit, interdicto restitutorio destruere compellitur. Habet autem ista stipulatio conditionem: ut ita demum committatur, si iudicatum fuerit, siue ante rem iudicatam causa quæ acciderit, neq; res defendatur: & de dolo malo subiicitur clausula. Opus autem factum sic accipimus: non si unum, uel alterum cæmentum sit impositum: sed si proponatur instar quoddam & quasi facies quædam operis facta. Siue autem res iudicetur, siue res non defendatur, stipulatio in id committitur, ut uiri boni arbitrato res restituantur. Quod si ita restitutum non erit: quanti ea res erit, tantam pecuniam dabit, si hoc petitori placuerit. Quæsitum est, si plures domini ædificent: an omnes cauere debeant? & ait Labeo, unum cauere debere: quia restitutio operis fieri pro parte nõ possit. Idem ait, & si plu

res nuncient: curandum esse, ut uni caueatur, si inter eos conueniat. Planè si non conueniat: etiam singulis erit cauendum. Idem dicit adijciendum esse in stipulatione, ut tantum præstetur, quanti uniuscuiusq; interfit, si hoc maluerint. cæterum si ita fuerit (inquit) cautum, QVANTIEA RES ERIT: dubitabit, utrum ad totius corporis æstimatione hæc uerba referantur: an uero ad hoc, quod eius interest, qui stipulatur. ego puto, & si sic fuerit cautum uni, QVANTIEA RES ERIT: defendi posse stipulationem sufficere. ad operis enim quantitatem ea refertur.

XXII. MARCELLVS.

CVi nouum opus nunciatum est, si ante remissionem nunciationem opere facto decessit: debet hæres eius patientiam destruendi operis aduersario præstare. nam & in restituendo opere eius, qui contra edictum fecit, poena uersatur. porro autem in poenam hæres non succedit.

XXIII. IABOLENVS.

IS, cui nouum opus nunciatum erat, uendidit prædium. emptor ædificauit. emptorem, an uenditorem teneri putas, quod aduersus edictum factum sit? respondi. cum noui operis nunciatio facta est, si quid ædificatum est: emptor, id est dominus prædiorum tenetur: quia nunciatio operis, non personæ fit: & is demum obligatus est, qui eum locum possidet, in quem nouum opus nunciatum est.

DE DAMNO INFECTO, ET DE SVGGRVNDIS, uel protectionibus. Tit. II.

I. VLPIANVS.

Vm res damni infecti celeritatem desiderat, & periculosa dilatio prætori uidetur, si ex hac causa sibi iurisdictionem reseruet: magistratibus municipalibus delegatum hoc recte putabit.

II. CAIVS.

DAmnum infectum est, damnum nondum factum, quod futurum ueremur.

III. PAVLVS.

DAmnum & damnatio ab ademptione, & quasi deminutione patrimonij dicta sunt.

IIII. VLPIANVS.

Dies cautioni præstitutus si finietur: prætoris uel præsidis officij erit, ex causa uel renouare, uel protelare eam: & si hoc localem exigit inquisitionem, ad magistratus municipales hoc remittere. Si intra diem à prætore constituendum non caueatur: in possessione eius rei

rei mittendus est. EIVS REI sic accipitur: siue tota res sit, siue pars rei. An tamen is, qui non admittit, etiam pignoribus à magistratibus coërcetur? non puto: sed in factum actione tenebitur. nam etsi a prætore missus nō admittatur: eadem actione utendum est. Duas ergo res magistratibus municipalibus prætor uel præses iniunxit, cautionem, & possessionem: cætera suæ iurisdictioni reservauit. Si forte dureretur non caueri: ut possideri liceat (quod cognita causa fieri solet) non dum uiros, sed prætores uel præsides permissuros: item ut ex hac causa decedat de possessione. Prætor ait. DVM EI, QVI ABERIT, PRIVS DOMVM DENVNCIARI IVBEAM. Abesse autem uidetur, & qui in iure non est. quod & Pomponius probat. uerecunde autem prætorem denunciari iubere, non extrahi de domo sua. sed DOMVM DENVNCIARI sic accipere debemus, ut & si in aliena domo habitet, ibi ei denunciatur. quod si nec habitationem habeat: ad ipsum prædium erit denunciandū, uel procuratori eius, uel certe inquilinis. Toties autem prætorem exigere denūciationem intelligendum est: si sit, cui denunciatur. cæterum si non sit: ueluti quod hæreditaria insula est, nec dum hæreditas adita est: uel si hæres non exstet, nec inhabitetur: cessat hæc pars edicti. est tamen tutius, libellum ad ipsas ædes proponere. fieri enim potest, ut ita monitus, defensor existat. In eum, qui quid eorum, quæ supra scripta sunt, non curauerit: quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudiciū datur: quod non ad quantitatem refertur, sed ad id, quod interest, & ad utilitatem uenit, non ad pœnam. Hoc autem iudicium certam conditionem habet, si postulatū est. cæterum qui non postulabit: experiri non potest. postulare autem proprie hoc dicimus, pro tribunali petere, non alibi. Si tam uicinū urbi municipium sit, ut magistratus se non interponere potuit, prætor tamē uel præses adiri: potest dici cessare hanc actionē aduersus magistratus, quasi nihil intersit: cum in tua potestate fuerit, à prætore uel præside desiderare in possessionem mitti. Hæc autem actio, cum rei habeat persecutionem, & hæredi, & in hæredē, & perpetuò dabitur.

V. PAVLVVS.

Prætoris officium est, ut missus in possessionē etiam eam per longi temporis spacium in suum dominium capere possit. Si plures sint domini, qui cauere debent, & aliquis non caueat: in portionē eius mittetur. & cōtra, si aliquot sint, qui caueri sibi desiderant, & alius præciosiores, alius uiliores habeat ædes: siue unius domus plures habeant dispares partes: tamē non pro magnitudine domini quisq;, sed æqualiter mittentur oēs in possessionē. Si & dominus proprietatis, & fructuarius desiderat sibi caueri damni infecti: uterq; audiendus est. nec enim

iniuriam sentiet pmissor, non plus cuiq; præstaturus, q̃ quod eius interfit.

VI. CAIVS.

EVenit nonnunquam, ut damno dato nulla nobis competat actio, non interposita antea cautione: ueluti si uicini ædes ruinosæ in meas ædes ceciderint: adeo, ut plerisq; placuerit, non cogi quidẽ eum posse, ut rudera tollat: si modo omnia, quæ iaceant, p̃ derelicto habeat.

VII. VLP IANVS.

PRætor ait. DAMNI INFECTI SVO NOMINE PROMITTI, ALIENO SATISDARE IVBEBO EI, QVI IVRAVERIT, NON CALVMNIAE CAVSSA ID SE POSTVLARE, EVM'VE, CVIVS NOMINE AGET, POSTVLATVRVM FVISSE, IN EAM DIEM, QVAM CAVSSA COGNITA STATVERO. SI CONTROVERSIA ERIT, DOMINVS SIT, NEC'NE, QVI CAVEBIT: SVB EXCEPTIONE SATISDARI IVBEBO. DE EO OPERE, QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPA'VE EIVS FIET: IN ANNOS DECEM SATISDARI IVBEBO. EVM, CUI ITA NON CAVEBITVR: IN POSSESSIONEM EIVS REI, CVIVS NOMINE VT CAVEATVR POSTVLABITVR, RECTE IRE EVM, CVIVS CAVSSA IVSTA ESSE VIDEBITVR: ETIAM POSSIDERE IVBEBO.

IN EVM, QVI NEQVE CAVERIT, NEQVE IN POSSESSIONE ESSE, NEQVE POSSIDERE PASSVS ERIT: IVDICIUM DABO, VT TANTVM PRAESTET, QVANTVM PRAESTARE EVM OPORTERET, SI DE EA RE EX DECRETO MEO, EIVS'VE, CVIVS DE EA RE IURISDICTIO FVIT, QVÆ MEA EST, CAVTVM FVISSET. EIVS REI NOMINE, IN CVIVS POSSESSIONEM MISERO, SI AB EO, QVI IN POSSESSIONE ERIT, DAMNI INFECTI NOMINE NON SATISDABITVR: EVM, CUI NON SATISDABITVR, SIMVL IN POSSESSIONE ESSE IVBEBO. Hoc edictum prospicit damno nondũ facto: cum cæteræ actiones ad damna, quæ contigerunt, sarcienda pertineant: ut in legis Aquiliæ actione, & alijs. de damno uero facto nihil edicto cauetur. cum enim animalia, quæ noxam commiserunt, non ultrà nos soleant onerare, q̃ ut noxæ ea dedamus: multo magis ea, quæ anima carent, ultrà nos onerare non debent: præsertim cum res quidem animales, quæ damnum dederunt, ipsæ exstent: ædes autem, si sua ruina damnum dederunt, desierint exstare. Vnde quæritur: si ante quàm caueretur, ædes ceciderint, neq; dominus uelit rudera legere, eaq; derelinquat: an sit aliqua aduersus eum actio? & Iulianus consultus, si prius, q̃ damni infecti stipulatio interponeretur, ædes uiciosæ corruissent, quid facere deberet is, in cuius ædes rudera decidissent, ut damnum sarciretur: respondit, si ædiũ dominus rudera, quæ ceciderunt, uellet tollere: non aliter permittendum, quàm ut omnia, id est, & quæ inutilia sunt

sunt, auferret. nec solum de futuro, sed de præterito quoq; damno cauere eum debere. quod si dominus ædiū, quæ deciderūt, nihili faceret: interdictum reddendū ei, in cuius ædes rudera decidissent, per quod uicinus compelleretur, aut tollere, aut totas ædes pro derelicto habere.

VIII. CAIVS.

Quod forte tunc recte dicetur, cum nō ipsius negligentia, sed propter aliquod impedimentum sibi non prospexit.

IX. VLP IANVS.

Hoc amplius Iulianus ait: posse dici, compellendum eum, ut etiam de præterito damno caueret. quod enim re integra custoditur, hoc nō inique etiam post ruinā ædium præstabitur. integra autem re unusquisq; cogitur, aut de damno infecto cauere, aut ædibus carere, quas non defendit. deniq; (inquit) si quis propter angustias temporis, aut quia reipublicæ causā aberat, non potuit damni infecti stipulari: non inique prætorem curaturū, ut dominus uiciosarum ædiū aut damnum sarciat, aut ædibus careat. sententiam Iuliani utilitas comprobatur. De his autē, quæ ui fluminis importata sunt, an interdictum dari possit, quæritur. & Trebatius refert, cum Tyberis abundasset, & multas multorum res in aliena ædificia detulisset: interdictum à prætore datum, ne uis fieret dominis, quo minus sua tollerēt, auferrent: si modo dāni infecti repromitterēt. Alfenus quoq; scribit: si ex fundo tuo crusta lapsa sit in meum fundum, eamq; petas: dandum in te iudicium de damno infecto: idq; Labeo pbat. nam arbitrio iudicis, apud quem res plapsæ petantur, damnum, quod ante sensi, non contineri: nec aliter dandam actionem, quā ut omnia tollantur, quæ sint prolapsa. ita de mum autem crustam uindicari posse, idem Alfenus ait, si non coaluerit, nec unitatem cum terra mea fecerit: quemadmodū nec arbor potest uindicari à te ea, quæ translata in agrum meum cum terra mea coaluerit. sed nec ego potero tecum agere ius mihi non esse ita crustā habere, si iam cum terra mea coaluit: quia mea facta est. Neratius autem scribit: si ratis in agrum meum ui fluminis delata sit: non aliter tibi tollendi potestatem faciendam, q̄ si de præterito quoq; damno mihi cauisses. Quæsitum est: si solum sit alterius, superficies alterius: superficiarius utrum repromittere damni infecti, an satisfacere debeat. & Iulianus scribit, quoties superficiaria insula uiciosa est: dominum & de soli & ædificij uicio repromittere: aut eum, ad quem superficies pertinet, de utroq; satisfacere. quod si uterq; cesset: uicinum in possessionē mittendum. Celsus certe scribit, si ædium tuarum ususfructus Titiae sit: damni infecti aut dominum repromittere, aut Titiam satisfacere debere. sed si in possessionem missus fuerit is, cui damni infecti cauendū

s iij fuit

fuit: Titiam uti frui prohibebit. idem ait, eum quoq; fructuariū, qui non reficit, à domino uti frui prohibendū, ergo & si de damno infecto non cauet, dominusq; compulsus est repromittere: prohiberi debet frui.

X. CAIVS.

Quamuis alienus ususfructus sit: dominum promittere oportere, Cassius ait: ni sicq; proprietarius in totum repromittat, uel fructuarius satisfdet: mitti oportet in possessionem eum, cui non cauetur. sed nisi proprietario repromittenti fructuarius caueat: denegandam ei fructus petitionē, Iulianus scribit. sed si fructuarius de soli uicio quid praestiterit: ius domini ad eum transferri oportet.

XI. VLP IANVS.

Quid de creditore dicemus, qui pignus accepit: utrum repromittere, quia suum ius tuetur: an satisfacere, quia dominus non est, debet? quæ species est in contrario latere apud Marcellū agitata: an creditori pignoratitia damni infecti cauere debeat? & ait Marcellus, inutiliter ei cauere. idemq; etiam de eo cauendum, qui à non domino emit. nam nec in huius persona cōmitti stipulationem æquissimum tamen *a. s. deest puto, huic prospiciendum* (id est creditori) per stipulationem.

XII. PAVLVS.

His, qui pignori rem acceperunt potior est is, cui damni infecti nō cauetur: si possidere, & per longū tempus rē capere ei permissum fuerit.

XIII. VLP IANVS.

Qui bona fide à non domino emit: uidendum est, nunquid repromittat, non etiam satisfdet, quod quibusdam uidetur. habet autē rationem, ut magis repromittat, quā satisfdet. suo enim nomine id facit. Siue corporis dominus, siue is, qui ius habet (utputa seruitutem) de damno infecto caueat: puto eum repromittere debere, non satisfacere, quia suo nomine id facit, non alieno. Cum inter aedes meas & tuas sint aliæ aedes non uiciosæ: uidendum est, utrum tu solus mihi cauere debeas: an uero & is, cuius aedes uiciosæ nō sunt: an ille solus? & magis est, ut ambo cauere debeant: quia fieri potest, ut aedes uiciosæ in aedes non uiciosas incidentes damnum mihi dent: quāuis possit quis dicere, nō uicio incolumium aedium hoc factum, si aliæ in eas incidentes ei damni causam præbuerint. sed cum prospicere sibi potuit per damni infecti cautionem, nec prospexit: merito conuenietur. Qui damni infecti cauere sibi postulat, prius de calumnia iurare debet. quisquis igitur iurauerit de calumnia, admittitur ad stipulationem: & non inquiretur, utrum intersit eius, an non: uicinas aedes habeat, an non habeat. totum tamen hoc iurisdictioni prætoris subiiciendum est, cui cauendum sit, cui non. cæterū neq; ei, qui in meo deambulet, neq; ei, qui in meo

in meo lauet, uel in mea taberna diuertat, caueri debet. uicinis planè, inquilinisq; eorum, & inquilinorum uxoribus cauendum esse, ait La-
 beo: item his, qui cum his morantur. De illo quæritur, an inquilinis suis dominus ædium cauere possit? & Sabinus ait, inquilinis nō esse cauendum. aut enim ab initio uiciosas ædes conduxerunt, & habent, quod sibi imputent: aut in uicium ædes inciderunt, & possunt ex condu-
 cto experiri. quæ sententia uerior est. Si quis iuxta monumentum ædificauerit, uel iuxta ædificium suum monumentum fieri passus sit: de damno infecto ei postea cauendum non erit: quia rem illicitam ad-
 misit. aliàs autem, si monumento ædificiū noceat, in quo nihil sit, qd̄ imputari possit ei, ad quem ius monumenti pertinet: cauendum est ei, ad quem ius monumenti pertinet. Et superficiarium, & fructuariū, damni infecti stipulari utiliter hodie constat: sed ei, qui bona fide à non domino emit, damni infecti stipulationem non competere, Marcellus ait. Si quis nouum opus nunciauerit: an nihilominus damni infe-
 cti caueri ei debeat, Iulianus tractat. & magis probat, caueri oportere. nam ei, qui egit, ius aduersario non esse aliis tollere ædificium: caueri debere. item eum, aduersus quem interdictum QVOD VI AUT CLAM competit, cauere debere, Iulianus ait: quia non est cautum, neq; de ui-
 cio ædium, neq; de damno operis. Si quis, quia sibi non cauebatur: in possessionem ædium missus fuerit: deinde is, cuius ædes fuerint, cum præter eas alias ædes haberet, desideret ab eo, qui in possessionem mis-
 sus est, ut sibi damni infecti harum ædium nomine, quarum in posses-
 sionem missus est, caueret: an sit audiendus, uideamus. & Iulianus scribit. is, qui uiciosas ædes cessit, si integras retinuerit: nunquid improbe ab eo, qui uiciosas ædes coeperit possidere, cautionē exigat: cum ideo pos-
 sessionem amiserit, quia ipse damni infecti satis nō dederit? & sanè pa-
 rum probe postulat ab eo caueri sibi earum ædium nomine, quarū ipse cauere supersegit. quæ sententia uera est. Si quis stipulaturus iuraue-
 rit, nec fuerit stipulatus: an postea ei stipulari uolenti iurandum sit, uideamus. & puto, iterum iurandum: quia possit fieri, ut aut tunc, aut modo calumniatur. Si alieno nomine caueri mihi damni infecti postulē: iurare debeo non calumniæ causa id eum, cuius nomine cautum po-
 stulo, fuisse postulaturū. sed si eius nomine postularem, qui si ipse po-
 stularer, iurare non cōpelleretur (ueluti patronus, uel parens:) dicendū est, locū iūri iurando non esse. de quo enim ille non iuraret: nec qui ui-
 ce eius postulat, in hac stipulatione debet iurare. Huic stipulationi debet dies esse insertus, intra quem si quid damni contigerit, cautio lo-
 cum habet. neq; enim in infinitū obligatus esse debet stipulatione. ipse igitur prætor diem dabit stipulationi: æstimatione habita ex causa,
 & ex

& ex qualitate eius damni, quod contingere speratur.

XIIII. PAVLVS.

IN causæ cognitione etiam longinquitas soli & operis magnitudo spectanda est.

XV. VLPIANVS.

SI finita sit dies statuta in cautione: iterum arbitratu prætoris ex integro erit cauendum. si uero sine adiectione diei stipulatio fuerit interposita: siquidem ex conuentione, quandoque fuerit cōmissa: ex stipulatu agitur. si uero per errorem: magis est illud dicendum, finito die, in quem alioquin caueri solet, desiderandum esse à prætore, ut liberetur. Deinde ait prætor, DE EO OPERE, QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPA'VE EIVS FIET: IN ANNOS DECEM SATISDARI IV. BEBO. hic exigitur satisfactio, & tempus stipulationi præstituitur idcirco, quia in publico fit. cum autem in alieno fit: satisfactionem prætor iniūgit. Notandum, quod non etiā de loci uicio, sed de operis tantum cauetur: quamuis si in priuato fiat, & de loci & de operis uicio caueatur. sed cum locus publicus sit: non erat necesse ibidem opus facienti de alio uicio satisfacere, quā operis damni infecti. Si quid igitur damni intra decem annos acciderit: id stipulatione continetur. & quod ait prætor DE EO OPERE: sic accipe, de eo damno, quod ex opere fiet.

Si quid in uia publica fiat: quia in alieno fit, satisfaciendum est. sed prætor causā cognita tempus pro conditione operis determinabit. siue autem quis minuat uiam, siue quid aliud in uia publica faciat: debet cautio locum habere, ne hoc damno priuati contingat. de cæteris locis publicis nihil specialiter cauetur: uerum & generali sermone, quasi in alieno fiat, satisfaci debet damni infecti. Si publicus locus publice reficiatur: rectissime Labeo scribit, eoq; iure utimur, de damno infecto non esse cauendum. Si quid uicio loci aut operis fiat: certe legem dandam operi talem, ne quid noceatur uicinis, damniue detur. Ex hoc edicto, si non caueatur, mittitur in possessionem à prætore in eam partem, quæ ruinosa uideretur. An uero in totas ædes missio locum habeat, uideamus. & exstat Sabini sententia, in totas ædes mittendū. alioquin si ex superficie (inquit) damnum timeatur: non habebit res exitum: nec profuturum in possessionem eius rei mitti, quam quis possidere non possit, aut ei non expediat. & uerior est Sabini sententia. Sed & si in plures partes domus diuisa sit: utrum in partem, an in totam domum possidendam mitti quis debeat, uideamus. & si tam ampla domus sit, ut & spacia inter uiciosam partem intercedant, & eam, quæ uicium non facit: dicendum est in eam solam partem mitti. si uero iuncta sit cōtextu ædificiorum: in totam. itaq; & in spaciosis domibus me-
lius

lius dicetur, in eam partem domus mittendum, quæ uiciosæ parti unita sit. cæterum si modica portiuncula ædium amplissimarum uicium faciat: quale erit dicere, totas ædes iubendum possidere eum, cui damni infecti non caueretur, cum sint amplissimæ: item quid dicemus, si insula adiacens domui uicium faciat: utrum in insulæ possessionem, an uero in totius domus possessionem mittendum sit: & magis est, ut non in domus possessionem, sed in insulæ mittatur. Si plures sunt, qui postulant, ut caueatur: omnes simul mitti in possessionem solent. idemq; Labeo probat, etsi prius quis in possessionem missus sit, & alius mitti desideret. nam non spectabimus ordinem, sed habebunt ambo possessionem. quod si iam prior possidere iussus sit, & alius damni infecti caueri desideret: tunc nisi caueat, mittetur in possessionē posterior. Iulianus scribit eum, qui in possessionem damni infecti nomine mittitur, non prius incipere per longum tempus dominium capere, q̃ secundo decreto à prætore dominus constituatur. Si ante hoc decretū alius quoq; in possessionē missus fuerit: æqualiter ambo ædium fient domini, scilicet cum iussi fuerint possidere. si uero iam constituto domino eo, qui primus in possessionem missus est, Titius damni infecti sibi caueri desiderat: cessante primo nec cauente, solus Titius erit in possessione. Cum autem plures mittuntur in possessionē: æqualiter mittuntur, non pro rata damni, quod unumquenq; contingeret. & merito. nam & cum unus mittitur: non pro portione damni mittitur, sed in totū. Cum igitur plures mittuntur: æqualiter omnes quasi in totum missi concursu partes habebunt. sed si quis eorum missus in possessionem sumptum fecerit, deinde iubeatur possidere: an sumptū consequi possit is, qui fecit, & quo iudicio: & placet, communi diuidendo iudicio consequi posse. Si quis autem in possessionem missus, nondum possidere iussus sit: an dominus decedere possessione debeat, uideamus. & ait Labeo, non decedere, sicuti nec cum creditores uel legatarij mittuntur. idq; uerius est. Non autem statim, ubi misit prætor in possessionem, etiam possidere iubet: sed tunc demum, cum iusta causa uidebitur. ergo interuallum aliquod debet intercedere, quo aut pro derelicto ædes longo silentio dominus uideat habuisse, aut etiam misso in possessionē, & aliquādiu immorato nemo caueat. Si forte dominus reipublicæ causa absit, aut ex alia iusta causa, aut in ea sit ætate, cui subueniri solet: probandum est, non debere prætorē festinare ad decernendū, ut iubeat possidere. sed etsi decreuerit: nemo dubitat, in integrum restitutionem indulturum. Vbi autem quis possidere iussus est: dominus deiiciendus erit possessione. Si qua sint iura debita his, qui potuerūt de damno infecto satisfacere: deneganda erit

t eorum

eorum persecutio aduersus eum, qui in possessionem missus est. & ita Labeo probat. Itē quæritur in pignoraticio creditore, an pignoris persecutio denegetur aduersus eum, qui iussus sit possidere? & magis est, ut si neq; debitor repromisit, neq; creditor satisfecit: pignoris persecutio denegetur. quod & in fructuario recte Celsus scribit. Si de uestigalibus ædibus non caueatur: mittendum in possessionem dicemus, nec iubendum possidere. nec enim dominium capere quis possidendo potest. sed decernendum, ut eodem iure sit, quo foret is, qui non cauerat. post quod decretum uestigali actione uti poterit. sed in uestigali prædicio, si municipes non cauerint, dicendum est, dominium per longum tempus adquiri. Eleganter quæritur, si dum prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit: an sarciri possit? & missio quidem cessabit. prætor tamen decernere debet, quidquid damni contigerit, ut de eo quoq; caueatur: aut si putat, quod utiliter actionem datum sit, decernat. Si pupillus tutorem non habeat, quo auctore damni infecti, permittat: quasi non defendatur, missio in possessionem locum habebit. Si quis damni infecti in possessionem missus sit: fulcire eum, & reficere in solâ debere: sunt qui putent, eum quoq; culpam præstare exemplo eius, qui pignora accepit. sed alio iure utimur. cum enim ob hoc tantum missus sit, ut uice cautionis in possessionem sit: nihil ei imputari, si non refecerit. Item uideamus, si cautio ei offeratur postea, quam missus est: an non prius decedere debeat, quam si ei caueatur etiâ de eo damno, quod contigit postea, quam missus est in possessionem. quod quidem magis probatur. repetita igitur die promittendum erit. hoc amplius de impensis quoq; si quas fecit, cauendum erit. Illud quæritur, ex quo tempore damni infecti ratio habeatur: utrum ex quo in possessionem uentum est, an uero ex quo prætor decreuit, ut eatur in possessionem? Labeo, ex quo decretum est: Sabinus, ex quo uentum est in possessionem: ego puto, causa cognita modo hanc, modo illam sententiam probandâ. plerumq; enim subuenitur etiam ei, qui missus in possessionem, aliqua ex causa aut non uenit, aut tardius uenit in possessionem. Post ea aut, quam quis possidere iure dominij à prætore iussus est: nequaquam locus erit cautionis oblationi. & ita Labeo. cæterum nullus (inquit) finis rei inuenietur. & est hoc uerissimum: seposito eo, quod quibusdam uel ætate, uel qua alia iusta causa subuenitur. Si iam ruerint ædes: an in possessionem ruinæ uel aræ mittendus sit nihilominus is, cui cautum non est, uideamus. & magis est, ut mitti debeat. & ita Labeo. sed adiicit. si postea, quam decreuit prætor eum in possessionem mittendum, tunc ædes deciderint. & puto Labeonis sententiam ueram. proinde de etsi refecerit aliquid: erit probandum, non prius eum discessurum, quam

quàm si ei farciatur, & de præterito caueatur. potest autē & in factum actione recipere hoc, quod impendit: sed nō amplius, q̄ quod boni uiri arbitrato factum sit. idem est, & si alius iussu rogatuū meo eorū quid sine dolo malo fecerit, & eo nomine condemnatus sim, aut dederim si ne dolo malo. Si quis metu ruinæ discesserit de possessione: siquidē cum adiuuare rem nō posset, id fecit: Labeo scribit, integrum ius eum habere perinde, ac si in possessione perseuerasset. quod si cū posset succurrere, maluerit eam relinquere: amisisse eum prætoris beneficium: neq; si postea succurri sibi uelit, audiendum eum. Cassius autem ait, si metu ruinæ recesserit, non hoc animo, ut ædificia dereliqueret: restituendum eum in possessionē. eum tamen, qui missus in possessionem non accesserit: si ædificia ruerint, beneficium prætoris amisisse scribit. hoc ita accipiendum erit, si uenire in possessionem neglexerit: non si, dum uenit, ruerint. Si quis ex hoc edicto à prætore in possessionem missus non est admissus: in factum actione uti poterit, ut tantum præstetur ei, quantum præstari ei oporteret, si de ea re cautum fuisset. extenditur enim actio in id tempus, quo damnum committitur.

XVI. PAVLVS.

ANte quàm damnum detur, impunitum est factum eius, qui neq; promisit, neq; admisit in possessionem: si tamē ante damnum datum uel cauit, uel possessione cessit.

XVII. VLP IANVS.

SI quis missum in possessionem, cum esset in aliena potestate, non admisit: pleriq; putant, noxalem actionem nomine eius competere. quid deinde, si procurator prohibuerit: utrum in ipsum, an in dominum dabimus? sed uerius est, in ipsum dandam. sed & in actore municipū, & tutore, cæterisq; qui pro alijs interuenerint, idem erit dicendū.

Actio ista, quæ in factum est, in perpetuū dabitur: & hæredi, & in hæredem, cæterasq; itemq; cæteris personis. Iudex, qui de damno infecto cognoscit, etiam alienato prædio ab eo, cum quo actum fuerit, damnum æstimare solet omne, quodcunq; ante iudicium contingit.

XVIII. PAVLVS.

DAmni infecti stipulatio competit non tantum ei, cuius in bonis res est, sed etiam cuius periculo res est. sed quod opere facto consecutus sit dominij capione promissor: non eum teneri eo nomine, Pomponius ait: quia nec loci, nec operis uicio, sed publico iure id consecutus sit. Ei, cuius ususfructus ædium est, de uicio earundem ædi- *aliās. um caueri non oportet, * & si alias uicinas habeat, quia reficiendi habet sed si. facultatem. nam qui uiri boni arbitrato uti debet: reficiendi quoq; potestatem consequitur. ergo nec proprietarius audiri debet, si uelit sibi

t ij caueri

caueri à fructuario ædium nomine, quas uicinas fructuarius habeat: quia habet cum fructuario actionem, ut uiri boni arbitrato his fruatur. sed inquilino meo, si uicinas ædes habeat, cauere debebo damni infecti propter eas ædes. Ei, qui in conducto solo superficiem imposuit: dominus soli, quod uicio soli damnū futurum sit, cauere non debet, nec soli domino superficiarius: quia inuicem ex conducto & locato actiones habent, in quas tamen actiones ultra culpam nihil uenit. plus autem in stipulatione uenit damni infecti, quod quidem uicium eius esse dicitur.

Si is, qui unas ædes habebat, stipulatus fuerit, deinde uicinas comparauerit: an earum quoque nomine, quas post interpositam stipulationem comparasset, promissorem obligaret, quæsitum est. Iulianus scribit: uidendū, ne earum duntaxat nomine cautū habeat, de quibus inter eū & promissorē initio actum fuerit. Cui cōsequens uideri posse putamus, ut & cum ædium communium nomine duo socij stipulentur: de eo duntaxat damno caueri uideatur, quod in parte ædium cuique socio datum fuerit. siue ergo redemerit alteram partem quis ex his, siue adiudicata fuerint: nō augeri promissionis obligationem. Pomponius relata Iuliani scripturam dicit non se improbare.

* aliās.
domo.

Si autem res aliquas post stipulationē interpositam in * dominio habere cœperit stipulator, quæ ex ruina uicinarum ædium ruerint: agere ex stipulatu potest, licet & tunc, cū stipularetur, hæ res illius non fuerint. Emptor prædij si ante traditionem stipulatus sit: cautum habebit de eo damno, quod post traditionem factum erit. uenditorem autem ædium prius, quàm possessionem tradat, stipulari oportet: quia huius quoque rei culpam præstat. Sed quid fiet, si uenditor sine culpa stipulari non potuerit, & ob hoc emptor stipulatus fuerit: num damnum non patitur? an hic damnum in aliena re accidit, reuoluitur autem ad emptorem, quia actionem ex empto nō habet? sed nihil in hac causa proficit stipulatio, nisi in id, quod post traditionem accidit: quia dum in uenditoris custodia est, is stipulari debet, omnemque diligentiam emptori præstare: & quod alia actione quæri potest, id in stipulatione damni infecti omnino non deducitur. sed si uenditor interposuerit, stipulationem: etiam id damnum continebit, quod post traditionem emptori contigerit. quod esse iniquissimum Aristo ait: quoniam si emptor quoque damni infecti stipulatus esset, duobus promissor eiusdem nomine obligaretur. nisi id forte contra se habeat, quia in hoc fit stipulatio, quanti ea res erit: ut possit uideri, nihil interesse iam uenditoris stipulationem damni infecti interpositam. Sabini sententia uera est existimantis: ut si dum ædificatur, intra diem stipulatione comprehensum supra parietem meum domus deciderit, eumque uiciauerit: licet

licet post diem stipulationis paries decidat, possim agere: quia damnum iam tunc acceperim, cum paries uiciosus factus sit. nec quidquam ob stare, quo minus etiam ante, quam decidat, agi possit. etsi ita concussus sit paries, ut nulla ratione refici possit, ideoque deponendus sit: non minoris litem aestimandam, quam si decidisset. Si uicinas aedes habeamus, & inuicem desideremus damni infecti cauere: nihil obstat, quo minus & ego in tuarum aedium possessionem mittar, tu in mearum.

Si pupillus prohibuit iri in possessionem damni infecti: placet in eum non iniuste competere hanc in factum actionem. Si mandatu meo alius prohibuerit: in me haec actio competit. Non solum autem eum punit praetor, qui in possessione est: sed etiam eum, qui possidere passus non fuerit: cum alioquin si is, qui iussu praetoris coeperat possidere, & possidendo dominium capere, aut non admissus, aut reiectus inde fuerit: utile interdictum, unde VI uel Publicianam actionem habere possit. Sed si in factum actione egerit: his actionibus experiri non potest: cum praetor id agat, ne damnum *faciat actor, non ut in lucro uer-
fetur. Si procurator meus damni infecti stipulatus sit: causa cogni-
ra mihi ex ea stipulatione actio competit. *aliàs. pa
tiatur.

XIX. CAIVS.

Eorum, qui bona fide absunt, in stipulatione damni infecti ius non corrumpitur: sed reuersus cauendi ex bono & aequo potestas datur: siue domini sint, siue alioqui in ea re ius habeant, qualis est creditor, & fructuarius, & superficiarius. Siue aedium uicio, siue operis, quod uel in aedibus, uel in loco urbano, aut rustico, priuato, publico fiat, damni aliquid futurum sit: curat praetor, ut timendi damnum caueatur.

XX. IDEM.

Inter fructuarium & dominum proprietatis ita damni infecti cautio locum habet, si fructuarius quidem de soli uicio cauere sibi desideret, dominus uero proprietatis de operis uicio, si quid fructuarius aedificet. nam de ruina aedium neuter ab altero cautionem desiderare potest: fructuarius ideo, quia refectio aedium ad eum, non ipsius onus pertinet: proprietarius ideo, quia usitata stipulatio, qua de restituenda re fructuarius cauet, ad hunc quoque casum porrigitur.

XXI. PAVLVS.

Si filiusfamilias inquilinus sit: uideamus, an damni infecti nomine in possessionem uicinarum aedium mittendus sit. quaeritur enim, an filiusfamilias non uideatur damnum pati, si res peculiares sint: & an pater possit stipulari, si quid ei damni fiat: & placet, utrumque eorum in possessionem mitti: nisi sic filius conduxerit, ut eius periculo aedes essent. tunc enim, quia solus tenetur ex locato: recte dicitur, ipsum mittendum

dum in possessionem, nisi ei caueatur.

XXII. IDEM.

SI propriarius de dāno infecto repromississet, uel forte aliquid præstitisset, aut contra fructuarius aliquid præstitit: iniquū est, alterū sine damno uti ædibus, aut ædes habere. & si obtulerit aliquid propriarius: non est fructuario permittendum uti, nisi contulerit. idemq; fructuario præstandum est, ut propriarius cogatur ei conferre. ergo & solū retinebit fructuarij, si ædes ceciderint, donec præstet ei damnum: ut quod haberet uicinus missus in possessionē, id fructuarius habeat, qui id damnum uicino farciat. eadē erunt ergo, & si minimum damnum detur.

PLA VTIVS. si ab eo, quē dominū esse negarē, uellem sub hac exceptione SI DOMINVS NON ESSET, satisfacere: ab eo uero, quem dominum dicerem esse, pure repromitti: constitit non debere me impetrare, sed debere me eligere, à quo uelim mihi cauere.

XXIII. VLP IANVS,

IN stipulatione damni infecti, quæ ædium nomine interponitur, nisi in solidum fuerit cautum, mittit in possessionem.

XXIII. IDEM,

FLuminum publicorum communis est usus, sicuti uiarum publicarum, & litorum. in his igitur publice licet cuilibet ædificare, & destruere: dum tamen hoc sine incommodo cuiusquam fiat. propter quod operis dūtaxat nomine cum satisfactione cauetur, de uicio loci nihil cauetur. & hoc est operis, quod quis facit. ceterū si ex loci uicio damnum timeatur: minime dicendum est, damni infecti stipulationem interponi oportere. quis enim dubitat, neminem esse, à quo stipuletur: cum nemine nihil faciente locus ipse publicus damnum inferat sui natura: ad ea igitur opera stipulatio pertinet, quæcūq; priuatim fiant. Quid ergo si publice opus fiat? de uicio eius quid faciemus? & planè uel princeps adeundus est, uel si in prouincia fiat, præses prouinciæ. sed quod dictū est de operis uicio, sic accipiendum est: etiam si proponas, non tantum tempore, quo opus fit, sed etiam si postea contingat. quid enim si ideo, quia male ædificatum erat, corruit? Adijcitur in hac stipulatione & hæredum nomen, uel successorum, eorumq; ad quos ea res pertinet. successores autem non solum qui in uniuersa bona succedūt, sed & hi, qui in rei tantum dominium successerint, continentur his uerbis. Sed ut ne in operis, loci, ædium uel uicio damnum factum sit: stipulatio interponitur de eo sine satisfactione, quæ non solū ad totas ædes, sed etiā ad partes ædium pertinet. Viciū autem ædium & loci esse Labeo ait, quod accedens extrinsecus infirmiores eas facit, deniq; nemo dixit palustris loci uel arenosi nomine quasi uiciosi comitti stipulationem: quia

quia naturale uiciū est. & ideo nec stipulatio interponitur, nec ea interposita cōmittitur. Hæc stipulatio utrum id solum damnum contingat, quod iniuria fit: an uero omne damnum, quod extrinsecus cōtingat: & Labeo quidem scribit, de damno dato non posse agi, si quid forte terræmotu, aut ui fluminis, alioque quo casu fortuito acciderit. Seruius quoque putat, si ex ædibus promissoris uero tegulæ deiectæ damnum uicino dederint: ita eum teneri, si ædificij uicio id acciderit: non si uolentia uetorum, uel qua alia ratione, quæ uim habeat diuinam. Labeo & rationem adiicit. quod si hoc non admittitur: iniquum erit. quod enim tam firmum ædificium est, ut fluminis, aut maris, aut tempestatis, aut ruinæ, aut incendiij, aut terræmotus uim sustinere possit? Idem Seruius putat, si controuersia aquæ insulam subuerterit, deinde stipulatoris ædificia ceciderint: nihil eum ex stipulatu consecuturū: quia id nec operis, nec loci uicio factū sit. Si autem aqua uiciasset fundamentū, & sic ædificium ruiisset: committi stipulationem ait. multum enim interest, quod erat alioquin firmum, ui fluminis lapsum sit protinus: an uero ante sit uiciatum, deinde sic deciderit. & id ita Labeo probat. etenim multum interest, (quod ad Aquiliam pertinet) sanum quis hominem occidat, an uero factum imbecilliorē. Quanquā autem stipulatio committitur, cum uicio operis damnum factum sit: tamen si opus factum est ab eo, quem promissor prohibere non potuit, stipulatio nō committitur. planē si prohibere potuit: cōmittitur. sed si quis promissoris nomine fecerit, uel eius, pro quo pmissum est, aut alius, quem prohibere potuerit: stipulatio ista cōmittetur. Præterea si furni nomine damni infecti fuerit cautum, deinde furnarij culpa damnum datum fuerit: non uenire in hanc stipulationē plerisque uidetur. Cassius quoque scribit, quod contra ea damnum datum est, cui nulla ope occurri poterat: stipulationem non tenere. Item apud Viuium relatum est: si ex agro uicini arbores ui tempestatis confractæ in meum agrum deciderint, eoque facto uitibus meis uel segetibus noceant, uel ædificia demoliantur: stipulationem istam, in qua hæc comprehenduntur, SI QUID ARBORVM LOCI VE VICIO ACCIDERIT, non esse utilem: quia non arborum uicio, sed ui uentorum damnum mihi datum sit. planē si uentustate arborum hoc fiebat: possumus dicere uicio arborum damnum mihi dari. Idem ait. si damni infecti ædium mearum nomine tibi promiserō, deinde hæc ædes ui tempestatis in tua ædificia ceciderint, eaque diruerint: nihil ex ea stipulatione præstari: quia nullum damnum uicio mearum ædium tibi contigerit: nisi forte ita uiciosæ meæ ædes fuerint, ut qualibet uel minima tempestate ruerint. hæc omnia uera sunt. Sed & quod Labeo putat, uerum est: referre, utrum impulsu fluminis

minis ruat ædificium, an deterius ante factum postea ceciderit. Item uideamus, quando damnum dari uideatur. stipulatio enim hæc continet, quod uicio ædium, loci, operis damnum sit. ut puta in domo mea puteum aperio: quo aperto, uenæ putei præcisæ sunt. an tenear? ait Trebatius, non me teneri damni infecti. neque enim existimari operis mei uicio damnū tibi dari in ea re, in qua iure meo usus sim. si tamen tam alte fodiam in meo, ut paries tuus stare non possit: damni infecti stipulatio committetur.

XXV. PAVLVS.

Trebatius ait, etiam eum accipere damnum, cuius ædium luminibus officiatur.

XXVI. IDEM.

Proculus ait: cū quis iure quid in suo faceret, quamuis promississet damni infecti uicino, non tamen teneri eum ea stipulatione. ueluti si iuxta mea ædificia habeas ædificia, eaq; iure tuo altius tollas: aut si in uicino tuo agro cuniculo uel fossa aquam meam euoces. quamuis enim & hic aquam mihi abducas, & illic luminibus officias: tamen ex ea stipulatione actionem mihi non competere: scilicet quia non debebat uideri is damnum facere, qui eo ueluti lucro, quo adhuc utebatur, prohibetur: multumq; interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, uti prohibeatur. mihi uidetur uera esse Proculi sententia.

XXVII. IDEM.

Plures earundē ædiū domini singuli stipulari debent sine adiectio-
ne partis: quia de suo quisq; damno stipulatur. quin imò pars adiecta partis partem faciet. contra si plures domini sint uiciofarū ædium: pro sua quisq; parte promittere debet, ne singuli in solidum obligentur.

XXVIII. VLPPIANVS.

In hanc stipulationem uenit quanti ea res erit. & ideo Cassius scribit eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinæ ea ædificia, quorum nomine sibi cauit, fulsit: impensas eius rei ex stipulatu consequi posse. idemq; iuris esse, cum propter uicium communis parietis qui sibi cauit damni infecti onerum eorum releuandorū gratia, quæ in parietem incumbunt, ædificia sua fulsit. in eadem causâ est detrimentum quoq; propter emigrationem inquilinorum, quod ex iusto metu factum est. Aristo autem non male adiicit. sicuti hic exigit Cassius, ut iustus metus migrandi causam præbuerit: ita in eius persona, qui fulsit, eadem Cassium dicere debuisse, si iusto metu ruinæ fulcire coactus est.

XXIX. CAIVS.

Sed & si conducere hospitium nemo uelit propter uicium ædium: idem erit dicendum.

XXX. VLP IANVS.

Damni infecti stipulatio pertinet, etiam si quid eius operis, quod in fundo meo aquæ ducendæ causâ fit, uicio damnû mihi contigerit. solet enim opus in alieno fieri, cum iure seruitutis, quam quis habet alieno agro impositam, opus in alieno faciat. Vtrum autem de hoc opere promittere, an satisfacere debeat, uideamus. mouet, quod in alieno facit. qui autem de alieno cauet, satisfacere debet. qui de suo: re promittere. Vnde Labeo putabat eum, qui modulorû aut riuî facienti causâ opus faceret, etiam satisfacere debere: quia in alieno solo faceret. sed cû de opere, quod faciet, exigatur stipulatio: consequens erit dicere, sufficere repromissionē. quodammodo enî de re sua cauet. quod dictum est aquæ ducendæ causâ: exempli gratia scriptum est. cæterû ad omnia opera stipulatio accommodabitur.

XXXI. PAVLVVS.

Qui uias publicas muniunt: sine damno uicinarum id facere debent. Si controuersia sit, dominus sit, nec ne is, à quo cautio exigitur: sub exceptione satisfacere iubetur.

XXXII. CAIVS.

Si ædibus meis proximæ sint ædes meæ & tuæ: quæritur, an si hæc uicium mihi faciant, cauere mihi debeas pro damno propriarû mearum ædium, scilicet pro qua parte dominus existis? & hoc plerisq; placet. sed mouet me, quod ipse meas ædes reficere possim, & impensas pro socio, aut communi diuidundo iudicio pro parte consequi. nam etsi unas ædes communes tecum habuerim, hæc q; uiciû faciant, & circa refectionem earum cessare uidearis: nostri præceptores negant cauere te debere: quia ipse reficere possim, recepturus pro parte, quod impenderim, iudicio societatis aut communi diuidundo. & ideo interpositam cautionē minus utilem futuram: quia alia ratione mihi damnû posset sarciri. & est planè nostrorum præceptorû hæc sententia: ut credamus inutilem esse damni infecti stipulationem, quo casu damnum alia actione sarciri possit. quod & in superiore casu intelligendum est.

XXXIII. VLP IANVS.

Inquilino non datur damni infecti actio: quia posset ex cōducto agere, si dominus eum migrare prohiberet.

XXXIII. PAVLVVS.

Vtq; si pro præterita pensione etiâ satisfacere paratus sit. alioqui iustare tentio pignoris domino fieri uidef. sed etsi quasi pignora retinuerit, & ea interierint ruina uicinarum ædium: potest dici etiam

u am pia

am pignoratitia actione locatorem teneri, si poterit eas res in locum tutiorem transferre.

XXXV. VLP IANVS.

IN parietis communis demolitione ea quæri oportet: si satis aptus fuerit oneribus ferendis, an non fuerit aptus.

XXXVI. PAVLVS.

Sed ita idoneum esse plerique dixerunt: si utrarumque ædium onera, quæ modo iure imponantur, communis paries sustinere possit.

XXXVII. VLP IANVS.

Nam si non sit idoneus: utique demoliri eum te oportuit: nec debet, si quid damni ex hac causa contigit, is, qui demolitus est, teneri: nisi sumptuose, aut parum boni nouus paries sit restitutus. Quod si fuerit paries idoneus, qui demolitus est: in actionem damni infecti uenit id, quanti interfuit actoris eum parietem stare. & merito. nam si non debuerit demoliri: restituere eum debet proprio sumptu. sed & si quis reditus ob demolitionem amissus est: consequenter restitui eum Sabinus uoluit. Si forte habitatores migrauerunt, aut non tam commode habitare possunt: imputari id ædificatori potest.

XXXVIII. PAVLVS.

Cum emptor ædium ante traditam sibi possessionem ideo inutiliter stipulatur, quia uenditor omnem diligentiam ei præstare debet: tunc certe utiliter stipulatur, cum omnis culpa à uenditore aberit: ueluti si precario emptori in his ædibus esse permisit, custodiamque ei abfuturus tradidit. Si agri nomine non caueatur: in eam partem agri mittendus est, ex qua periculum timetur. eiusque rei ratio hæc est: quod in ædificiis partes quoque reliquæ à uiciosa parte traherentur. at in agris non idem est. sed dicendum est, ut in domibus quoque maioribus interdum causa cognita prætor statuere debeat, in cuius partis possessionem is, cui non caueatur, mitti debeat. Deducto ueteris parietis precio, si quid amplius sit, æstimari debet: & si quid ex ueteri in nouum coniectum sit, deduci æstimationem oportet.

XXXIX. POMPONIVS.

Inter quos paries communis est: ædificiorum nomine, quæ quisque propria habeat, stipulari damni infecti solet. sed tunc ea cautio necessaria est, cum aut alter solus ædificat, & uicium ex opere futurum est: aut alter preciosiora ædificia habeat, & plus damni sensurus sit decidente pariete. alioquin si æquale periculum est: quantum quis uicino præstat, tantum ab eo consequitur. Si domus in controuersia sit: dicendum est, damni infecti onus possessoris esse: cum id, quod præstiterit, imputari domino prædij possit. quod si non caueat: possessionem adpetito-

titorem, qui damni infecti sibi cauere uelit, trāsferendā. nam iniquū est, stipulatorem compelli, relicto prædio, ex quo damnum uereatur, dominum quærere. Damni infecti stipulatio latius patet. & ideo & ei, qui superficiariam insulam habet, utilis est ea stipulatio, si quid in superficie damni datum fuerit: & nihilominus etiam soli domino utilis est, si solo damnum datum fuerit, ut si tora superficies tolleretur. fraudabitur enim dominus soli in pensione percipienda. Alieno nomine stipulari ita licet, ut quod damnum domino datum sit, compræhendi datur. cauere autem debet is, qui stipulabitur dominum ratam rem habiturum: exceptioq; procuratoria stipulationi inferenda erit, sicut in stipulatione legatorum. quod si ei non cauebitur: mittendus est in possessionem procurator omnimodo, ut ei exceptio procuratoria nō noceat. In æstimando nouo pariete ratio haberi debet eius impen-
sa, quæ modū probabilem non excedit: in uetere, eius cultum, qui nō
aggrauet. al's * exce
dit in ue-

XL. VLP I A N V S.

EX damni infecti stipulatione non oportet infinitam uel immoderati eius
ratam æstimationem fieri, ut puta ob tectoria, uel ob picturas. li-
cet enim in hoc magna erogatio facta est: attamen ex damni infecti sti-
pulatione moderatam æstimationē faciendam: quia honestus modus
seruandus est, non immoderata cuiusq; luxuria subsequenda. Quo-
ties communis parietis uicio quid accidit, socius socio nihil præstare
debet, cum cōmunis rei uicio contigerit. quod si, quia alter eum presse-
rat, uel onerauerat, idcirco damnum contigit: consequens est dicere,
detrimētum hoc, quod beneficio eius contigit, ipsum sarcire debere.
quod si æqualiter utriusq; oneribus pressus decidit: rectissime Sabinus
scripsit, parem utriusq; causam esse. sed si alter plures, uel preciosio-
res res amiserit: melius est dicere, quia ambo onera imposuerunt, neu-
tri aduersus alterū competere actionem. Quoties ex damni infecti
plures agunt, quia in eadem re damnum passi sunt, id est in ædibus:
nō debet unusquisq; eorum in solidum agere, sed in partem experiri.
neq; enim damnum, quod pluribus datum est, unicuiq; in solidum,
sed in partem datum esse uidetur. & ideo unicuiq; in partem com-
petere actionem, Iulianus scripsit. item si plurium sint ædes, quæ da-
mnose imminēt: utrū aduersus unumquemq; dominorum in soli-
dum competit, an in partem: & scripsit Iulianus, quod & Sabinus pro-
bat, pro dominicis partibus conueniri eos oportere. Si plures domi-
ni sint ædium, qui damni infecti sibi prospicere uolunt, nec quisquam
eis damni infecti caueat: mittendi omnes in possessionem erunt, &
quidem pro æqualibus partibus, quamuis diuersas portiones dominij
habuerint. & ita Pomponius scribit.

u ij Pom

XLI. POMPONIVS.

IN reficiendo communi pariete ei potius facultas ædificandi præstatur, qui magis idonee reficere parietem uelit. idemq; dicendum est, & si de eodem itinere riuoñe reficiendo inter duos uel plures quæratur.

XLII. IULIANVS.

SI seruus communis damni infecti stipulatus fuisset: perinde habetur, ac si ipsi domini sua uoce pro partibus stipularentur.

XLIII. ALFENVS.

DAmni infecti quidam uicino repromiserat. ex eius ædificio tegulæ uento deiectæ ceciderant in uicini tegulas, easq; infregerant. quæsitum est, an aliquid præstari oporteat: respondit. si uicio ædificij & infirmitate factum esset: præstari debere. sed si tanta uis uenti fuisset, ut quâuis firma ædificia conuelleret: non debere. & quod in stipulatione est SIVE QUID IBI RVET, non uideri id ruere, quod aut uento, aut omnino aliqua ui extrinsecus admota caderet, sed quod ipsum per se concideret. Cum parietem communem ædificare quis cum uicino uellet, prius q̃ ueterem demoliretur, damni infecti uicino repromissit, adeoq; restipulatus est. postea, quàm paries sublatus esset, & habitatores ex uicinis coenaculis emigrassent: uicin9 ab eo mercedē, quam habitatores non redderent, petere uult. quæsitum est, an recte peteret: respondit. non oportuisse eos, cum communem parietem ædificarent, inter se repromittere, neq; ullo modo alterum ab altero cogi potuisse. sed & si maxime repromitterent: tamen nō oportuisse amplius, quàm partis dimidiæ: quo amplius ne extraneo quidem quisquam, cum parietem communem ædificaret, repromittere deberet. sed quoniam iam in totum repromississet: omne detrimentum, quod ex mercede uicinus fecisset, præstaturum. Idem consulebat, posset ne, quod ob eam rem dedisset, rursus repetere: quoniā restipulatus esset à uicino, si quid ob eam rem, quod ibi ædificium factum esset, sibi damnum datū esset, id reddi: cum & ipsam hanc pecuniam, quam daret, propter illud opus perderet: Respondit. non posse: propterea, quia nō operis uicio, sed ex stipulatione id amitteret.

XLIIII. AFRICANVS.

CUm postulassem, ut mihi damni infecti promitteres, noluisti: & prius, quàm prætor adiretur, ædes tuæ corruerunt, & damnū mihi dederunt. potius esse ait, ut nihil noui prætor constituere debeat, & mea culpa damnū sim passus: quia tardius experiri cœperim. at si cum prætor, ut promitteres, decreuisset, & te non promittente me ire in possessionem iussisset, & prius, quàm eò uenissem, corruissent: perinde omnia seruanda esse existimauit, atq; si postea, quàm in possessionem

neniffem, damnum datum effet. Damni infecti nomine in possessionem miſſus poſſidendo dominium cepi. deinde creditor eas ſibi pignori obligatas perſequi uult. non ſine ratione dicitur: niſi impenſas, quas in reſeptione fecerim, mihi præſtare ſit paratus: inhibendam aduerſus me perſecutionem. Cur ergo non emptori quoque id tribuendum eſt: ſi forte quis in ſulam pignoratam emerit: non recte hæc inter ſe comparabuntur: quando is, qui emit, ſua uoluntate negotium gerat: ideoque diligentius à uenditore ſibi cauere & poſſit & debeat. quod non æque & de eo, cui damni infecti non promittatur, dici poteſt.

XLV. SCAEVOLA.

A' Quo fundus petetur, ſi ab illo ædificatum habes: ago tibi ius non eſſe ædificatum habere. ſi non defenderis: ad me poſſeſſio transferenda eſt: non quidem ut protinus deſtruatur opus (iniquum enim eſt, demolitionem protinus fieri.) ſed ut id fiat, niſi intra certum tempus egeris, ius tibi eſſe ædificatum habere.

XLVI. PAVLVVS.

Ad curatoris rei publicæ officium ſpectat, ut dirutæ domus à domino exſtruantur. Domum ſumptu publico exſtructam, ſi dominus ad tempus pecuniam impenſam cum uſuris reſtituere noluerit, iure eum reſpublica diſtrahit.

XLVII. NERATIVS.

Quod cōclauē * binarium dominus ex alijs ædibus in aliarū uſum al's * bina conuertit: non ſolum ſi contignatio, qua id ſuſtinebitur, orietur rū ædiū. ex parte earum ædium, in quarum uſum conuerſum erit, earum fiet: ſed etiam ſi tranſuerſa contignatio tota in aliarum ædium parietibus ſedebit. ſed & Labeo libris poſteriorum ſcribit. binarum ædium domum utriſque porticum ſuperpoſuiſſe, inque eam aditu ex alteris ædibus delato, alteras ædes ſeruitute oneris porticus ſeruandæ impoſita uendidiſſe. totam porticū earum ædium eſſe, quas is retinuiſſet: cum per longitudinem utriusque domus extenſa eſſet tranſuerſæ contignationi, quæ ab utraque parte parietibus domus, quæ ueniſſet, ſuſtineretur. nec tamen conſequens eſt, ut ſuperior pars ædificij, quæ nulli coniuncta ſit, neque aditum aliunde habeat: alterius ſit, quàm cuius eſt id, cui ſuperpoſita eſt.

XLVIII. IDEM.

Si quis ad demoliendum negociandi cauſſa uendidiſſe domum par ſtemiæ domus fuerit conuiſtus: ut emptor & uenditor ſinguli precium, quo domus diſtracta eſt, præſtent, conſtitutum eſt. ad opus autem publicum ſi transferat marmora, uel columnas: licito iure facit.

DE AQUA, ET AQUAE PLUVIAE

arcendæ

Tit. III.

I. VLPIANVS.

I cui aqua pluuia damnum dabit: aquæ pluuiæ arcendæ actione auertetur aqua. Aquam pluuiam dicimus, quæ de cælo cadit, atq; imbre excrefcit: siue per se hæc aqua cælestis noceat (ut Tubero ait) siue cum alia mista.

Hæc autem actio locum habet in damno nōdum factō, opere tamen iam factō, hoc est de eo opere, ex quo damnum time- tur: totiesq; locum habet, quoties manufacto opere agro aqua nocitu- ra est: id est cum quis manufact, quo aliter fluere, quā natura sole- ret: si forte immittendo eam aut maiorem fecerit, aut citiorem, aut ue- hementiorem: aut si comprimendo redundare effecit. quod si natura aqua noceret: ea actione non continet. Neratius scribit. opus, quod quis fecit, ut aquam excluderet, quæ exundante palude in agrum eius refluere solebat: si ea palus aqua pluuia ampliatur, eaq; aqua repulsa eo opere agro uicini noceat: aquæ pluuiæ arcendæ cogetur tollere. De eo opere, quod agri colendi causa aratro factum sit, Quintus Mutius ait, non competere hanc actionem: Trebatius autem, non quod agri, sed quod frumenti duntaxat querendi causa aratro factum sit, solum exceptit. Sed & fossas agrorum siccandorum causa factas, Mutius ait fundi colendi causa fieri oportere: non tamen deriuandæ aquæ caus- fa fieri. sic enim debere quem meliorem agrum suum facere, ne uicini deteriore faciat. Sed & si quis arare & ferere possit etiam sine sul- cis aquarijs: teneri eum, si quid ex his fecit: licet colendi agri causa uide- atur fecisse. quod si aliter ferere non possit, nisi sulcos aquarios fecerit: non teneri. Ofilius autem ait, sulcos agri colendi causa directos ita, ut in unam uergant partem, ius esse facere. Sed apud Seruij auditores relatū est: si quis posuerit salicta, & ab hoc aqua restagnet: aquæ pluuiæ arcendæ agi posse, si ea aqua uicino noceat. Labeo etiam scribit ea, quæcunq; fructuū frugumq; recipiendorū causa fiunt, extra hanc caus- sam esse: neq; referre, quorum fructuum percipiendorū causa id opus fiat. Item Sabinus ac Cassius opus manufactum in hanc uenire actionē aiunt: nisi si quid agri colendi causa fiat. sulcos tamen aquarios, qui græce ὑδρογῶνες appellant, si quis faciat: aquæ pluuiæ arcendæ eum te- neri. Idem aiunt. si aqua naturaliter decurrat: aquæ pluuiæ arcendæ actionem cessare. quod si factō opere aqua aut in superiorem partē re- pellatur, aut in inferiorem deriuetur: aquæ pluuiæ arcendæ actionem

compe

competere. *Idem* aiunt, aquam pluuiam in suo retinere, uel super fluentem ex uicini in suum deriuare, dum opus in alieno non fiat, omnibus ius esse. prodesse enim sibi unūquēq, dum alijs non noceat, non prohiberi: nec quenquam eo nomine teneri. Deniq, Marcellus scripsit. cum eo, qui in suo fundo fodiens uicini fontem auerterit, nihil posse agi. sed nec de dolo actio est. & sanè non debet habere, si non animo nocendi uicino, sed suum agrum meliorem faciendi, id fecit.

Item sciendum est, hanc actionem uel superiori aduersus inferiorē rem competere, ne aquam, quæ natura fluat, opere facto inhibeat per suum agrum decurrere: uel inferiori aduersus superiorē, ne aliter aquā mittat, quàm fluere solet natura. Illud etiam huic adplicandum:

nunquam competere hanc actionem, cum ipsius loci natura nocet. nā (ut uerius quis dixerit) non aqua, sed loci natura nocet. In summa puto ita demum aquæ pluuiæ arcendæ actionem locum habere: si aqua pluuiæ, uel quæ pluuiæ crescit, noceat, non naturaliter, sed opere facto: nisi si agri colēdi causa id factum sit. imbre autem crescere eam aquā, quæ colorem mutaret, uel increfceret. Item sciendum, hanc actionem non aliàs locum habere, quàm si aqua pluuiæ agro noceat. Ceterum si ædificio, uel oppido noceat: cessat hæc actio. agi autem ita poterit: ius non esse stillicidia & flumina immittere. & ideo Labeo & Celsus aiunt, aquæ quidem pluuiæ arcendæ actionem specialem esse, de fluminibus & stillicidijs generalē, & ubiq, agi ea licere. itaq, aqua, quæ agro nocebit, per aquæ pluuiæ arcendæ actionem coërcebitur. nec illud quæramus, unde oriatur. nam & si publico loco oriēs, uel sacro per fundum uicini descendat, isq, opere facto in meum fundum eam auertat: aquæ pluuiæ arcendæ teneri eum Labeo ait.

Cassius quoq, scribit. si aqua ex ædificio urbano noceat, uel agro, uel ædificio rustico: agendum de fluminibus & stillicidijs. Apud Labeonem autem inuenio relatum, si ex agro meo aqua fluens noceat loco, qui est intra continen-

tia * (hoc est ædificia:) non posse me aquæ pluuiæ arcendæ conueniri. qd' si ex cōtinentibus profluens in meū agrū defluat, eiq, noceat: aquæ pluuiæ arcendæ esse actionē. Sicut aut opus factū, ut aqua pluuiæ mihi noceat, in hanc actionē uenit: ita per contrariū quærit, an possit aquæ pluuiæ arcendæ agi, si uicinus opus fecerit, ne aqua, quæ alioquin decurrēs agro meo pderat, huic profit. Ofilius igit & Labeo putāt, agi nō posse, etiā si intersit mea ad me aquam peruenire. hanc enī actionem locum habere, si aqua pluuiæ noceat, non si non profit. Sed & si uicinus opus tollat, & sublato eo aqua naturaliter ad inferiorem agrū perueniens noceat: Labeo existimat aquæ pluuiæ arcendæ agi non posse. semper enim hanc esse seruitutem inferiorū prædiorum, ut natura pro
fluentem

* aliàs
defunt.

fluentem aquā excipiant. quæ planè si propter id opus sublatum uehementius profluat, uel corriuet: aquæ pluuiæ arcendæ actione agi posse, etiā Labeo confitetur. Deniq; ait conditionibus agrorū quasdam leges esse dictas, ut quibus agris magna sint flumina, liceat mihi scilicet in agro tuo aggeres uel fossas habere. si tamen lex non sit agro dicta: agri naturam esse seruandam, & semper inferiorem superiori seruire: atq; hoc incommodum naturaliter pati inferiorem agrum à superiore, compensareq; debere cum alio commodo. sicut enim omnis pinguitudo terræ ad eū decurrat, ita etiam aquæ incommodum ad eum defluere. si tamen agri lex non inueniatur: uetustatem uicem legis tenere. sanè enim in seruitutibus hoc idem sequimur, ut ubi seruitus nō inuenitur imposita, quā diu usus est seruitute neq; ui, neq; clam, neq; precario: habuisse longa consuetudine uelut iure impositam seruitutem uideatur. non ergo cogemus uicinum aggeres munire: sed nos in eius agro muniemus, eritq; ista quasi seruitus. in quam rem utilē actionem habemus, uel interdictum.

II. PAVLVS.

IN summa tria sunt, per quæ inferior locus superiori seruit: lex, natura loci, uetustas, quæ semper pro lege habetur, minuendarum scilicet litium causa. Apud Labeonem proponitur fossa esse uetus agrorum siccandorum causa, nec memoriam exstare, quando facta esset. hanc inferior uicinus non purgabat. sic fiebat, ut ex restagnatione eius aqua fundo nostro noceret. dicit igitur Labeo, aquæ pluuiæ arcendæ cum inferiore agi posse, ut aut ipse purgaret, aut pateretur te in pristinum statum eam redigere. Præterea si in confinio fossa sit, neq; purgari uicinus patiatur eam partem, quæ tibi accedat: posse te magis agere aquæ pluuiæ arcendæ, Labeo ait. Cassius autem scribit: si qua opera aquæ mittendæ causa publica auctoritate facta sint: in aquæ pluuiæ arcendæ actionem non uenire. in eadem causa esse ea, quorum memoriam uetustas excedat. Apud Ateium uero relatum est, eam fossam, ex qua ad inferiorem fundum aqua descendat, cogendum esse uicinū purgare: siue exstet fossæ memoria, siue non exstet. quod & ipse puto probandum. Item Varus ait. aggerem, qui in fundo uicini erat, uis aquæ deiecit. per quod effectum est, ut aqua pluuia mihi noceret. Varus ait. si naturalis agger fuit: non posse me uicinum cogere aquæ pluuiæ arcendæ actione, ut eum reponat, uel reponi sinat. idemq; putat, & si manufactus fuit, neq; memoria eius exstat. quod si exstet: putat aquæ pluuiæ arcendæ actione eum teneri. Labeo autem, si manufactus sit agger: etiam si memoria eius nō exstet, agi posse, ut reponatur. nam hac actione neminem cogi posse, ut uicino profit: sed ne noceat, aut
inter

interpellet id facientem, quod iure facere possit. Quanc̃q̃ tamen deficiat aquæ pluuiæ arcendæ actio: attamen opinor utilem actionem, uel interdictum mihi competere aduersus uicinum: si uelim aggerem restituere in agro eius, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi aut̃ nihil nociturus est. hæc æquitas suggerit, etiã si iure stricto deficiamus.

Apud Namusam relatum est, si aqua fluens iter suũ stercore obstruxerit, & ex restagnatione superiori agro noceat: posse cum inferiore agi, ut sinat purgari. hanc em̃ actionem nõ tantum de operibus esse utilem manufactis, uerum etiam in omnibus, quæ nõ secundum uoluntatem sint. Labeo contra Namusam probat. ait enim, naturam agri ipsam à se mutari posse. & ideo cum per se natura agri fuerit mutata: æquo animo unumquenq̃ ferre debere: siue melior, siue deterior eius conditio facta sit. idcirco etsi terræ motu, aut tēpestatis magnitudine soli caussa mutata sit: neminē cogi posse, ut sinat in pristinam loci conditionem redigi. sed nos etiam in hunc casum æquitatem admisimus. Idem Labeo ait, si in agro tuo aquarum concursus locũ excauarit, aquæ pluuiæ arcendæ agi tecum non posse à uicinis. planē si fossam iure factā, aut cuius memoria non exstat: agi tecum posse aquæ pluuiæ arcendæ, ut reficias. Idem Labeo ait, cum quæritur, an memoria exstat facto opere: non diem & consulem ad liquidum exquirendum, sed sufficere si quis sciat factum, hoc est, si factum esse non ambigatur. nec utiq̃ necesse esse supereffe, qui meminerint: uerum etiam si qui audierint eos, qui memoria tenuerint. Idem Labeo ait. si uicinus flumen torrens auerterit, ne aqua ad eũ perueniat, & hoc modo sit effectum, ut uicino noceatur: agi cum eo aquæ pluuiæ arcendæ non posse. aquam enim arceri hoc esse, curare, ne influat. quæ sententia uerior est: si modo non hoc animo fecerit, ut tibi noceat, sed ne sibi noceat. Illud etiam uerũ puto, quod Ofilius scribit: si fundus tuus uicino seruiat, & p̃pterea aquam recipiat: cessare aquæ pluuiæ arcendæ actionem, si tamen non ultra modum noceat. Cui consequens est, quod Labeo putat: si quis uicino cefferit, ius ei esse aquam immittere: aquæ pluuiæ arcendæ eum agere non posse.

III. VLPIANVS.

A pud Trebatium relatum est: eum, in cuius fundo aqua oritur, fullonicas circa fontem instituisse, & ex his aquam in fundum uicini immittere cœpisse. ait ergo, non teneri eum aquæ pluuiæ arcendæ actione. si tamen aquā corriuet, uel spurcam quis immittat: posse eum impediri plerisq̃ placuit. Idem Trebatius putat eũ, cui aquæ fluentes calidæ noceat: aquæ pluuiæ arcendæ cum uicino agere posse. quod uerum non est. neq̃ enim aquæ calidæ, aquæ pluuiæ sunt. Si

x

uicinus

uicinus, qui aruū solebat certo tempore anni irrigare, pratum illic fecerit, coeperitq; assidua irrigatione uicino nocere: ait Ofilius, neq; damni infecti, neq; aquæ pluuiæ arcendæ actione eū teneri: nisi locum complanauerit, eoq; facto citior aqua ad uicinū uenire coeperit. Aquæ pluuiæ arcendæ non nisi eum teneri, qui in suo opus faciat, receptum est, eoq; iure utimur. quare si quis in publico opus fecerit: hæc actio cessat: sibiq; imputare debet is, qui damni infecti cautione sibi nō prospexerit. si tamen in priuato opus factū sit, & publicū interueniat: de toto agi posse aquæ pluuiæ arcendæ, Labeo ait. Neq; fructuarius, neq; cum eo aquæ pluuiæ arcendæ agi potest.

III. IDEM.

Q Vanquam autem cum domino operis tantum aquæ pluuiæ arcendæ actio sit: tamen Labeo scribit, si quis sepulchrum ædificauerit, ex quo aqua noceat: & si operis dominus esse desierit loco facto religioso: attamen magis probandum esse, (inquit) aquæ pluuiæ arcendæ eum teneri. fuit enim dominus, cum opus faceret. & si iussu iudicis compulsus opus quis sepulchri restituerit: non esse sepulchri uiolati actionem. Iulianus quoq; scribit. si post iudiciū aquæ pluuiæ arcendæ susceptum fundum alienasset is, cū quo actum esset de præterito damno & de opere restituendo: id statuere iudicem debere, quod iudicaret, si nulla alienatio facta esset. nam & fundo alienato nihilominus iudicium manere: & damni rationē uenire eius etiam, quod post alienationē contigit. Idem Iulianus scribit, aquæ pluuiæ arcendæ actionē non nisi cum domino esse: idcirco, quod si colonus ignorante domino opus fecerit, dominus fundi nihil amplius, quā patientiam præstare debeat: colonus autem interdicto *QVOD VI AVT CLAM* impensam quoq; restituendi operis, & damnum, si quod ex eo datū fuerit, præstare cogendus sit. si dominus tamen desideret cauere sibi dāni infecti ab eo, ex cuius prædio nocetur: æquissimum erit, cauere ei oportere. Item si non ego, sed procurator meus tale opus fecerit, ut aqua pluuia noceat uicino: aduersus me hætenus erit actio, quatenus aduersus colonū. ipse autem procurator interdicto *QVOD VI AVT CLAM* conueniri poterit secundum Iuliani sententiā, etiam post opus restitutum.

V. PAVLVS.

S i colonus insciente domino opus fecerit, ex quo aqua uicino noceat: Labeo respondit, colonum interdicto *QVOD VI AVT CLAM* teneri: dominum uero fundi aquæ pluuiæ arcendæ actione: quia is solus restituere opus possit. sed patientiam duntaxat eum præstare debere, si ei damni infecti stipulatione caueatur: & si quam impensam in restitutionem operis fecerit, consecuturum actione locati à colono: nisi si quis

si quis ideo non putet, quoniam non fuerit necesse ipsum restituere. sed si iussu domini fecisset: etiam interdicto dominum teneri.

VI. VLP IANVS.

Si tertius uicinus opus fecerit, unde decurrens aqua per fundum primi uicini mei mihi noceat: Sabinus ait, posse me uel cum primo, uel cum tertio primo omisso agere. quæ sententia uera est. Si ex plurium fundo decurrens aqua noceat, uel si plurium fundo noceatur: placuit (eocq; iure utimur) ut siue plurium fundus sit, singuli in partem experiantur, & condemnatio in partem fiat: siue cum pluribus agatur, singuli in partem conueniantur, & in partem fiat condemnatio. Inde quaeritur, si cõmuni agro meo & tuo ex proprio agro tuo aqua noceat: an agi possit aquæ pluuiæ arcendæ: & puto agendum: sic tamen, ut pars damni præstetur. uersa quoq; uice si communis ager sit, qui nocet proprio: poterit aquæ pluuiæ arcendæ agi, ut quis damnum consequatur: sed in partem. Si quis prius, q̃ aquæ pluuiæ arcendæ agat, dominium ad alium transtulerit fundi: desinit habere aquæ pluuiæ arcendæ actionem, eaq; ad eum transibit, cuius ager esse coepit. cum enim damnum datum futurum contineat: ad eum, qui dominus erit, incipiet actio pertinere: quamuis cum alterius dominium esset, opus à uicino factum sit. Aquæ pluuiæ arcendæ actionem sciendum est, non in rem, sed personale esse. Officium autem iudicis hoc erit, ut siquidem à uicino opus factum sit: eum iubeat restituere, damnumq; sarcire, si quod post litem contestatam contigit. quod si ante litē contestatam damnum contigit: tantum opus restituere debebit, damnum non sarcire. Celsus scribit, si quid ipse feci, quo tibi aqua pluuiæ noceat: mea impesa tollere me cogendū. si quis alius, qui ad me nō pertineat: sufficere, ut pariar te tollere. sed si seruus meus, aut is, cui hæres sum, hoc fecerit: seruū quidem noxæ dedere debeo. quod autem is, cui hæres sum, fecit: perinde est, exstatq; quasi ipse fecissem. æstimationem aut iudex faciet ex rei ueritate, hoc est eius damni, qd apparuerit datū.

VII. PAVLVS.

IS, cum quo aquæ pluuiæ arcendæ agitur, quod opus fecerit: licet cedere loco paratus sit, cogitur accipere iudicium: quoniam ex suo nomine conuenitur, ut opus tollat. aliud est in bonæ fidei emptore. hic enim tantum patientiam præstat. igitur & si fundo cedat, audiendus est. plus enim præstat.

VIII. VLP IANVS.

IN concedendo iure aquæ ducendæ non tantum eorum, in quorum loco aqua oritur, uerum etiam eorum, ad quos eius aquæ usus pertinet, uoluntas exquiritur, id est & eorū, quibus seruitus aquæ debebatur.

tur. nec immerito. cum enim minuatur ius eorum: consequens fit exquiri, an consentiant. & generaliter siue in corpore, siue in iure loci, ubi aqua oritur, uel in ipsa aqua habeat quis ius: uoluntatem esse eius spectandam placet.

IX. PAVLVS.

IN diem addito prædio, & emptoris uoluntas, & uenditoris exquirenda est: ut siue manserit penes emptorem, siue recefferit: certum sit uoluntate domini factam aquæ cessionem. ideo autem uoluntas exigitur, ne dominus ignorans iniuriam accipiat. nullam enim potest uideri iniuriam accipere, qui semel uoluit. Nō aut̃ solius eius, ad quem ius aquæ pertinebit, uoluntas exigitur in aquæ cessione: sed etiā domini locorum, & si dominus uti ea aqua non possit: quia recidere ius solidum ad eum potest.

X. VLP IANVS.

SI autem plures sint eiusdem loci domini, unde aqua ducitur: omnium uoluntatem esse sequendam, non ambigitur. iniquū enim uisum est, uoluntatem unius ex modica forte portiuncula domini præiudicium socijs facere. an tamen subsequi uoluntas possit, uideamus. & placet nihil interesse, utrum præcedat uoluntas aquæductionem, an subsequatur: quia & posteriores uoluntates prætor tueri debet. Si flumen nauigabile sit: non oportere prætorem concedere ductionē aquæ ex eo fieri, Labeo ait: quia flumē minus nauigabile efficiat. idemq; est, & si per hoc aliud flumen fiat nauigabile.

XI. PAVLVS.

SVpra iter alienum arcus aquæ ducendæ caussa non iure fiet. necis, ^{*als. faci-} at si specum, nō cuniculum sub riuo aget: aqua corrumpetur: quia si ^{et: sed pō} fosso eo, aqua manabit, & riuus siccabitur. Cassius ait. siue ex cōmuni fundo, siue communi aqua noceatur: uel unū cum uno agere posse, uel unum separatim cum singulis, uel separatim singulos cum uno, uel singulos cum singulis. Si unus egerit, & restitutio operis, litisq; aestimatio facta sit: cæterorum actionem euanescere. item si cum uno actū sit, & is præstiterit: cæteros liberari: idq; quod sociorū nomine datum sit, per arbitrium communi diuidendo recuperari posse ex socijs. non utiq; cum eo agendum, qui opus fecit: nec minus eum quoq; damnum restituere debere, qui author operis fuit. Apud Ferocem Proculus ait: si cum uno dominorū actum sit, qui opus non fecerit: debere eum restituere opus sua impensa: quia communi diuidendo actionem habeat. sed sibi magis placere, patientiam duntaxat eum præstare oportere: quia sua culpa actor id patiatur, qui non agat cum eo, à quo opus factum

sum sit. & est iniquum, eum, qui non fecit, id restituere oportere: quoniam communi diuidendo agere potest. quid enim fiet, si socius eius soluendo non fuerit? Officium autem iudicis inter duos accepti quale futurum sit, dubitare se Iulianus ait: si forte * ius in fundo, cuius aqua noceat, siue in quo opus factum, sit plurium, & cū uno eorum agatur: utrum & eius damni nomine, quod post litem contestatam sit datum, & operis non restituti in solidum condemnatio fieri debeat, quemadmodum cum serui communis nomine noxali iudicio cū uno agitur, condemnatio in solidū sit, quoniam quod præstiterit, potest à socio recipere: an uero is, cum quo agitur, pro parte sua & damni dati & operis non restituti nomine damnandus sit, ut in actione damni infecti sit, cum eius prædij, ex quo damnum metuitur, plures domini sint, & cum uno eorum agatur: licet opus, ex quo damnum futurum sit, in diuiduum sit, & ipsæ ædes solumque earum non possit pro parte duntaxat damnum dare: nihilominus eum, cum quo agitur, pro sua parte condemnari. magisque existimat, id seruandum in aquæ pluuiæ arcendæ actione, quod in actione damni infecti: quia utrobique nō de præterito, sed de futuro damno agitur. Quod si is fundus, cui aqua pluuia nocet, plurium sit: agere quidem uel singulos posse: sed damni, quod post litem cōtestatam datum sit, non amplius parte sua consecuturos. item si opus restitutum non fuerit: non amplius, quàm quod pro parte eorum interfuit opus restitui, condemnationem fieri oportere. Si ex priuato agro in agrum communem immittatur aqua: Ofilius ait, socium cum eo agere posse. Trebatius existimat, si de opere agatur, quod manufactum sit: omnimodo restituendū id esse ab eo, cum quo agit. si uero ui fluminis ager deletus sit, aut glarea iniecta, aut fossa limo repleta: tunc patientiam duntaxat præstandam.

XII. IDEM.

EmpTOR (nisi simulata uenditio est) cæterisque successores, uel restituere opus factum (si uelint) uel patientiā præstare debent. nam auctori moram suam nocere debere manifestum est. in eadem causa est etiam socius eius, qui opus fecerit, si ipse auctor non fuit. idemque in dono nato fundo legatoque est.

XIII. CAIVS ad edictū prætoris urbani, tit. de aquæ pluuiæ arcendæ.

Sed uenditor, aut donator interdicto QVOD VI AVT CLAM de damno & impensis ab auctore factis tenebitur.

XIII. PAVLVS.

Ateius ait, si is, qui opus fecerit, potentiori uēdiderit prædiū: quatenus defierit dominus esse, agendum cum eo QVOD VI AVT CLAM, quod si annus præterierit: de dolo iudicium dandum. Cum
x iij agitur

agit aquæ pluuiæ arcendæ: de eo facto, quod nocet, quæritur. ideoq; si uicio loci pars aliqua soli subsederit: quâuis per eam causam aqua pluuiâ inferiori noceat: nulla tamen competit actio. idem fortasse dicitur, si in agro manufactum aliquid subsederit. In hoc iudicium, sicut in damni infecti, futurum damnum uenit: cum reliquis ferè omnibus iudicijs præteritum præstetur. De eo, quod ante est datum, QVOD VI AVT CLAM agendum est: de eo, quod post sententiam iudicis futurum est, damni infecti cauere oportet: uel ita opus restituendum est, ut nullum periculū damni supersit. De eo opere, quod post litem cōtestatam factum est, nouo iudicio agendum est.

XV. IDEM.

Sed interdū opus, & quod post litem contestatam factū est, tolletur: si id, quod antecessit, tolli sine eo non potest.

XVI. POMPONIVS.

Post uenditionem & traditionem, quod nocitū sit ei fundo, de quo ante iudiciū acceptum est aquæ pluuiæ arcendæ: nihilominus eo iudicio uenditorem posse consequi: non quia uenditori, sed quod rei damnum datum sit, idq; eum emptori restituere debere. sed si ante, quàm noceat, is, cum quo actum sit, uendat: statim agendum est cum emptore: uel intra annum cum eo, qui uendiderit, si iudicij euitandi causa id fecerit.

XVII. PAVLVS.

Si prius nocturnæ aquæ seruitus mihi concessa fuerit, deinde postea alia cessione diurnæ quoq; ductus aquæ cōcessus mihi fuerit, & post constitutum tempus nocturna dūtaxat aqua usus fuerim: amitto seruitutem aquæ diurnæ, quia hoc casu plures sunt seruitutes diuersarum causarum factæ. Placuit, non aliàs per lapidem aquam duci posse, nisi hoc in seruitute constituenda cōpræhensum sit. non enim consuetudinis est, ut qui aquam habeat, per lapidem stratum ducat. illa autē, quæ ferè in consuetudine esse solent, ut per fistulas aqua ducatur (etiā si nihil sit compræhensum in seruitute constituenda) fieri possunt: ita tamen, ut nullum damnum domino fundi ex his detur. Via publica intercedente haustus seruitutem constitui posse placuit. & est uerū. sed non solum si uia publica interueniat, sed & si flumen publicū: eodē scilicet casu, quo interueniente flumine publicæ uiae, itineris, actus seruitus imponi potest. idem, si non sit impedimento transeunti magnitudo fluminis. * Si nō proximo meo prædio seruitutem uicinus debeat, sed ulteriori: agere potero, ius esse mihi ire agere ad illum fundū superiorem, quamuis seruitutem ipse per fundum meum non habeat: sicut interueniente uia publica uel flumine, quod uado transiri potest. sed

*als. licet
si non.

Sed loco sacro, uel religioso, uel sancto interueniente, quo fas non sit uti: nulla earū seruitus imponi poterit. Sed si fundus medius alterius inter me & te intercedat: haustus seruitutē fundo tuo imponere poterō, si mihi medius dominus iter ad transeundū cesserit: quemadmodū si ex flumine publico perenni haustu uelim uti, cui flumini ager tuus proximus sit, iter mihi ad flumen cedi potest.

XVIII. IABOLENVS.

Si in publico opus factum est, quo aqua pluuia noceret, agi non potest: interueniente loco publico, agi poterit. causa eius rei hæc est: quod ea actione non tenetur, nisi dominus solus. Sine permisso principis aqua per uiam publicam duci non potest.

XIX. POMPONIVS.

Labeo ait: si patiente uicino opus faciam, ex quo ei aqua pluuia noceat: non teneri me actione aquæ pluiiæ arcendæ.

XX. IDEM.

Sed hoc ita, si non per errorem, aut imperitiam deceptus fuerit. nulla enim uoluntas errantis est.

XXI. IDEM.

Si in meo fundo aqua erumpat, quæ ex tuo fundo uenas habeat: si seas uenas incideris, & ob id defierit ad me aqua peruenire: tu non uideris uim fecisse, si nulla seruitus mihi eo nomine debita fuerit: nec interdicto QVOD VI AVT CLAM teneris.

XXII. IDEM.

Si ususfructus fundi legatus fuerit: aquæ pluiiæ arcendæ actio & hæredi & cum hærede eius est, cuius prædium fuerit. quod si ex eo opere incommodum aliquod patiatur fructuarius: poterit quidem interdum uel interdicto experiri QVOD VI AVT CLAM. quod si ei non cōpetet: quærēdum est, an utilis ei quasi domino actio aquæ pluiiæ arcendæ dari debeat: an uero etiam contendat ius sibi esse uti frui: sed magis est, utilem aquæ pluiiæ arcendæ actionem ei accommodari. Non aliter restituisse rem uidetur is, qui opus fecit, quàm si aquam coercerat. sed & si fructuarius opus fecerit, per quod aqua pluuia alicui noceat: erit quidem actio legitima cum domino proprietatis. an uero etiā utilis in fructuarium actio aquæ pluiiæ arcendæ danda sit, quæsitum est: & magis est, ut detur.

XXIII. PAVLVS.

Quod principis aut senatus iussu, aut ab his, qui primi agros constituerunt, opus factum fuerit: in hoc iudicium non uenit. Hæc actio etiam in uestigalibus agris locum habet. Aggeres si iuxta flumen in priuato facti sint: in arbitriū aquæ pluiiæ arcendæ ueniunt, etiā si trans

si trans flumen noceant: ita si memoria eorum exstet, & si fieri non debuerint. XXIIII. ALFENVS.

Vicinus loci superioris pratum ita arabat, ut per sulcos interque porcas aqua ad inferiorem ueniret. quaesitum est, an per arbitrium aquae pluuiae arcenda possit cogi, ut in alteram partem araret, ne sulci in eius agrum spectarent. respondit. non posse eum facere, quo minus agrum uicinus, quemadmodum uellet, araret. Sed si quos sulcos transuersos aquarios faceret, per quos in eius agrum aqua deflueret, eumque operiret: arbitrio aquae pluuiae arcendae cogi posse. sed & si fossas fecisset, ex quibus aqua pluuia nocere posset: arbitrum (si appareat futurum, ut aqua pluuia noceret) cogere oportere fossas eum explere, & nisi faceret, condemnare: tametsi ante, quam adiudicaret, aqua per fossas nunquam fluxisset. Lacus cum aut cresceret, aut decresceret: nunquam neque decessionem in eo uicinis, neque accessionem facere licere.

XXV. IDEM.

Is, cuius fundo uia debetur, aquae pluuiae arcendae agere potest fundi sui nomine: quoniam deteriore uia facta fundo nocetur.

XXVI. SCAEVOLA.

Scaeuola respondit. solere eos, qui iuri dicundo praesunt, tueri aquae ductus, quibus autoritate uetustas daret, tametsi ius non probaretur.

DE PVBLICANIS, ET VECTIGALIBVS, & commissis. Tit. IIII.

I. VLPIANVS.

Praetor ait. QVOD PVBLICANVS, SEV QVIS PVBLICANI NOMINE VI ADEMERIT, QVODVE FAMILIA PVBLICANORVM: SI ID RESTITVTVM NON ERIT, IN DVPLVM: AVT SI POST ANNV M AGETVR, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM SI DAMNV M INIVRIA, FVRTVMVE FACTVM ESSE DICETVR: IVDICIVM DABO. SI ID AD QVOS EA RES PERTINEBIT, NON EXHIBEBITVR: IN DOMINVM SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM DABO. Hic titulus ad publicanos pertinet. publicani aut sunt, qui publico fruuntur. nam inde nomen habent: siue fisco uestigal pendant, uel tributum consequantur. & omnes, qui quid a fisco conducunt, recte appellantur publicani.

Dixerit aliquis: quid hoc utique edictum propositum est? quasi praetor non & alibi prauidet furtis, damnis, & ui raptis: sed e re putauit, & specialiter aduersus publicanos hoc edictum proponere. quod quidem edictum in aliqua parte mitius est, quippe quod in duplum datur: cum ui bo

ni bonorum raptorum in quadruplum sit, & furti manifesti æque in quadruplū. Et restituendi facultas publicano ui abreptū datur. quod si fecerit: omni onere exuitur, & pœnali actione ex hac parte edicti liberatur. unde quæritur, si quis uelit cum publicano non ex hoc edicto, sed ex generali ui bonorum raptorum, damni iniuriæ, uel furti agere: an possit: & placet posse: idq; & Póponius quoq; scribit. est enim absurdum, meliorē esse publicanorum, quā cæterorum causam effectam opinari.

Familiæ nomen hic non ad seruos publicanorum tantū referemus, uerum & ad eos, qui in numero familiarium sunt publicani. siue igitur liberi sint, siue serui alieni, qui publicanis in eo uestigali ministrant: hoc edicto continebuntur. proinde & si seruus publicani rapuit, non tamen in ea familia constitutus, quæ publico uestigali ministrat: hoc edictū cessabit.

Quod nouissime prætor ait, SI ID NON EXHIBEBITVR, IN DOMINVM SINE NOXAE DEDITIONE IUDICIUM DABO: hoc proprium est huius edicti, quod si non exhibeantur serui, competat iudicium sine noxæ deditio: siue eos habeant in potestate, siue non: siue possint exhibere, siue non possint.

II. CAIVS.

Nec licebit domino absentem defendere.

III. VLPIANVS.

Cum si exhibuissent, noxali iudicio conuenirentur. idcirco autem tam dura conditio eorum effecta est: quia debent bonos seruos ad hoc ministerium eligere. Quod ait IN DOMINVM: sic accipiendum est, & in socios uestigalis, licet domini nō sint. Ante autē actorem dicere oportet, quem, uel quos desideret exhiberi: ut si non exhibeantur, hinc agatur. sed & si dicat, EXHIBE OMNES, VT POSSIM DIGNOSCERE, QVIS SIT: puto audiendū. Si plures serui id furtum uel damnum admiserint: hoc debet seruari, ut si tantum præstetur, quantum si unus liber fecisset, absolutio fiat.

IIII. PAVLVS.

Si publicanus, qui ui ademit, decesserit: Labeo ait, in hæredem eius, qui locupletior factus sit, dandam actionē. De rebus, quas in usus aduehendas sibi mandant præfides, diuus Hadrianus præsidibus rescripsit, ut quoties quis in usus aut eorū, qui prouincijs exercitibus uel præfunt, aut procuratorū suorū, aut usus sui causa mittet quendā empturum: significet libello manu sua subscripto, eumq; ad publicanū mitat: ut si quid amplius, quā mandatum est, transferat, id munificium sit. In omnibus uestigalibus ferē consuetudo spectari solet: idq; etiā principalibus constitutionibus cauetur.

V. CAIVS ad edictū prætoris urbani tit. de publicanis.

y Hoc

Hoc edicto efficitur, ut ante acceptum quidem iudicium restituta re actio euanescat: post acceptum uero iudiciū nihilominus poena duret. sed tamen absolendus est etiam, qui post acceptum iudicium restituere paratus est. Quærentibus autem nobis, utrū duplum totum poena sit, & præterea rei sit persecutio: an in duplo sit & rei persecutio, ut poena simpli sit: magis placuit, ut res in duplo sit.

VI. MODESTINVS.

Si multi publicani sint, qui illicite quid exegerunt: nō multiplicatur ad dupli actio, sed omnes partes præstabunt: & quod ab alio præstari non potest, ab altero exigetur, sicuti diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. nam inter criminis reos & fraudis participes, multum interesse constituerunt.

VII. PAPINIANVS.

Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt, in uestigalibus ipsa prædia, non personas conueniri. & ideo possessores etiam præteriti temporis uestigal soluere debere: eoq; exemplo actionem, si ignorauerint, habituros. Idem quoq; rescripserunt, pupillo remittere se poenā commissi, si intra diem tricesimum uestigal intulisset.

VIII. IDEM.

Fraudati uestigalis crimen ad hæredem eius, qui fraudē contraxit, commissi ratione transmittitur. Sed si unus ex pluribus hæredibus rem communem causa uestigalis subripiat: portiones cæteris nō auferuntur.

IX. PAVLVS.

Locatio uestigaliū, quæ calore licitantis ultra modum solitæ conductionis inflatur, ita demum admittenda est: si fideiussores idoneos & cautionem is, qui licitatione uicit, offerre paratus sit. Ad conducendū uestigal inuitus nemo compellitur. & ideo impleto tempore
 *a/s. de- nuo ea lo cōductionis *licitatores alloquendi sunt. † Licitatores uestigaliū ad
 canda. iterandam conductionem ante, quā superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt. Debitorum fisci, itemq; reipublicæ, uestigalia conducere prohibentur: ne ex alia causa eorum debita onerentur: nisi forte tales fideiussores obtulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint. Socij uestigalium si separatim partes administrant: alter ab altero minus idoneo in se portionem transferre iure desiderat.

Quod illicite publice priuatimq; exactū est: cum altero tanto passis iniuriam exsoluitur, per uim uero extortum cum poena tripli restituitur. amplius etiā extra ordinē plectuntur. alterū enim utilitas priuatorum, alterum uigor publicæ disciplinæ postulat. Earum rerum uestigal, quarum nunquam præstitum est, præstari non potest. quod si præstari cōsuetum indiligentia publicani omiserat: alius exercere non
 prohi

prohibetur. Res exercitui paratas præstationi uestigalium subijci non placuit. Fiscus ab omnium uestigalium præstationibus immunitis est: mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari cõsueuerunt, nullam immunitatẽ soluendi publici uestigalis usurpare possunt.

X. HERMOGENIANVS.

Vestigalia sine Imperatorum præcepto, neq; præfidi, neq; curatori, neq; curiæ constituere, nec præcedentia reformare, & his uel addere, uel deminuere licet. Nondum solutis uestigalium pensionibus, uel repellere conductores, necdum etiam tempore conductionis completo: uel ab his usuras ex more exigere permittitur.

XI. PAVLVS.

Cotem ferro subigendo necessariam hostibus quoq; uenundari, ut ferrum, & frumentum, & sales non sine periculo capitis licet.

Agri publici, qui in perpetuum locantur, à curatore reipublicæ sine autoritate principali reuocari non possunt. Dominus nauis si illi cite aliquid in naue uel ipse, uel uestores imposuerint: nauis quoq; fisco iudicatur. quod si absente domino id à magistro, uel gubernatore, aut proreta, nautæne aliquo factum sit: ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, nauis autem domino restituitur. Illicitarum mercium persecutio hæredem quoq; afficit. Eam rem, quæ commissio iudicanda est, dominus emere nõ prohibetur, uel per se, uel per suos, uel per alios, quibus hoc mandauerit. Qui maximos fructus ex redemptione uestigalium consequuntur: si postea tanti locari non possunt: ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur.

XII. VLPIANVS.

Quantæ audaciæ, quantæq; temeritatis sint publicanorum factiones: nemo est, qui nesciat. idcirco prætor ad compescendâ eorum audaciam hoc edictum proposuit. QVOD SI FAMILIA PVBLICANORVM FVRTVM FECISSE DICETVR, ITEM SI DAMNVM INIVRIA FECERIT: ET ID, AD QVOS EA RES PERTINET, NON EXHIBEBITVR: IN DOMINVM SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIUM DABO. Familiæ autem appellatione hic seruilem familiam contineri sciendũ est. sed & si bona fide publicano alienus seruus seruit, æque continebitur: fortassis & mala fide. plerunq; enim uagi serui & fugitiui in huiusmodi operis etiam à scientibus habentur. ergo & si homo liber seruiat, hoc edictum locum habet. Publicani autem dicuntur, qui publica uestigalia habent conducta.

XIII. CAIVS.

Sed & hi, qui salinas, & arenarias, & cretifodinas, & metalla habent, publicanorum loco sunt. Præterea & si quis uestigal cõductum

à republica cuiusdam municipij habeat: hoc edictum locū habet. Siue autem uendidit seruum, uel manumisit, uel etiam fugit seruus: tenebitur serui nomine, qui tam factiosam familiam habuit. quid tamen, si seruus decesserit? uidendum, an publicanus teneatur, quasi facti sui nomine. sed puto, quia facultatē non habet exhibendi, nec dolus eius intercessit: debere eum liberari. Hanc actionem perpetuam dabitur & hæredi, cæterisque successoribus.

XIIII. VLP IANVS.

Commissa uestigalium nomine etiam ad hæredem transmittuntur. nam quod commissum est, statim desinit eius esse, qui crimen commisit: dominiumque rei uestigalis acquiritur. ea propter commissi persecutio, sicut aduersus quemlibet possessorem, sic aduersus hæredem cõpetit.

XV. VLP IANVS.

CAesar cum insulæ Cretæ cotorias locaret, legem ita dixerat. NE QVIS PRAETER REDEMPTOREM POST IDVS MARTIAS COTEM EX INSVLA CRETA FODITO, NE'VE EXIMITO, NE'VE AVELLITO. cuiusdam nauis onusta cotibus ante idus Martias ex portu Cretæ profecta, à uento relata in portū erat: deinde iterum post idus Martias profecta erat. consulebatur, num contra legem post idus Martias ex insula Creta cotes exisse uiderentur? respondi. tametsi portus, qui in insula essent, omnes eius insulæ esse uiderentur: tamen eum, qui ante idus Martias profectus ex portu, & relatus tempestate in insulam deductus esset, si inde exisset, non uideri contra legē fecisse: propterea quod iam initio euectæ cotes uiderentur, cū & ex portu nauis profecta esset.

XVI. MARTIANVS.

Interdum nec uendendus est seruus, qui in commissum ceciderit, sed pro eo æstimatio à domino danda est. diui enim Seuerus & Antoninus rescripserunt: cum is seruus, qui actum domini gessisse diceretur, in commissum cecidisset: uenire non debuisse, sed pro eo uiri boni arbitrato æstimationem oportuisse dari. Iidem etiam eadem epistola rescripserunt: si quis improfessus seruus fuerit, & probetur in commissum cecidisse, & aut uxorem corrupisse domini dicatur, aut aliud quid grauius admisisse: ut cognoscat pcurator. & si in his causis compertus sit: æstimetur, & ad poenam domino tradatur. Iidem diui Seuerus & Antoninus rescripserunt: mancipijs commissis, res peculiares non esse in eadem causa: nisi hoc, quod proprio nomine in causam commissi incidit. Quoties quis mancipia inuecta professus non fuerit, siue uenalia, siue usualia: poena commissi est: si tamen nouicia mancipia fuerint, non etiam ueterana. sunt autem ueterana, quæ anno continuo in urbe seruierunt: nouicia autem mancipia intelliguntur, quæ anno

anno nondum seruierint. Serui, qui in fuga sunt, in commissum non cadunt, cum sine uoluntate domini fines egressi sunt. & ita principalibus constitutionibus cauetur. sic et diuus quoque Pius sapissime rescripsit. ne (inquit) in potestate seruorum sit, inuitis uel ignorantibus dominis fugæ se tradendo, potestati dominorum se subtrahere. Licet quis se ignorasse dicat: nihilominus eum in pœnam uestigialis incidere, diuus Hadrianus constituit. Diui quoque Marcus & Commodus rescripserunt: non imputari publicano, quod nō instruxerit transgredientem. sed illud constituendum, ne decipiat profiteri uolentem species pertinentes ad uestigal. puta cinnamomū, piper longum, piper album, folium pentasphærum, folium barbaricum, costum, costamomum, nardi stachys, cassia turiana, xylocassia, smyrna, amomum, zingiberi, malabathrū, aroma Indicum, chalbane, laser, † agallochus, † alijs. al-
sarcocolla, onyx Arabicus, cardamomum, xylocinnamomum, opus chelucia.
byssinum, pelles Babylonicæ, pelles Parthicæ, ebur, ferrum Indicum, carbasum, lapis uniuersus, margarita, sardonius, ceraunium, hyacinthus, smaragdus, adamas, sapphirus, callainus, beryllus, chelidonix, † omnia Indica, uela Sarmatica, metaxa, uestis serica uel subserica, uela † quidā le.
tincta, carbasea, nema sericum, spadones, Indici leones, leonæ, pardi, † gūt, opera.
leopardi, pantheræ, purpura, item * lana, fucus, capilli Indici, & cætera. * quidā le-
gunt, lana succida.

Si propter necessitatem aduersæ tempestatis expositum onus fuerit: non debere hoc cōmisso uindicari, diui fratres rescripserunt. Diuus quoque Pius rescripsit: cum quidam intra legitimā ætatem esse diceretur, & usus sui causa mæcipia duxisset, & in sola professione errasset: ei ignoscendū esse. Diui quoque fratres rescripserunt: cum quidam non per fraudem, sed per errorem in causam commissi incidissent: ut duplo uestigali contenti publicani seruos restituerent. Sed Marcus Antoninus rescripsit: si colonus, uel seruus domini prædij furtum illicitum in prædio fecerit, ignorante domino: nulla pœna dominum teneri. Si quis professus apud publicanum fuerit, non tamen uestigal soluerit, hoc cōcedente publicano, ut solent facere: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, res in commissum non cadere. cum enim (inquiunt) professiones recitantur, commissum cessat: cum poterit satisfieri fisco ex bonis publicanorum, uel fideiussorum. Pœnæ ab hæ redibus peti non possunt: si non est quæstio mota uiuo eo, qui deliquit. & hoc, sicut in cæteris pœnis, ita & in uestigalibus est. Si quid autem indebitum per errorem soluentis publicanus accepit: retro eum restituere oportere, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

DE DONATIONIBVS.

Tit. V.

y iij

Vlpia-

I. IVLIANVS.

Donationes complures sunt. Dat aliquis ea mente, ut statim uelit accipiētis fieri, nec ullo casu ad se reuerti: & propter nullam aliam causam facit, quā ut liberalitatem & munificentiam exercent. hæc proprie donatio appellatur. Dat aliquis, ut tunc demum accipientis fiat, cum aliquid securum fuerit. ea non proprie donatio appellabitur, sed totum donatio sub conditione est. Item cum ipse ea mente dat, ut statim quidem fiat accipientis: si tamen aliquid factum fuerit, aut non fuerit, uelit ad se reuerti. ea non proprie est donatio, sed totum donatio dicitur, quæ sub conditione soluat, qualis est mortis causa donatio. Igitur cum dicimus inter sponsum & sponsam donationem ualere: propria appellatione utimur, & factum demonstramus, quod ab eo proficiscitur, qui liberalitatis aliquid dat, ut confestim faciat accipientis, nec unquam ullo facto ad se reuerti uelit. cū uero dicimus, si hac mente donat sponsus sponsæ, ut nuptiis non secutis, res auferatur, posse repeti: non contrarium priori dicimus, sed concedimus inter eas personas fieri donationem eam, quæ sub conditione soluat.

II. IDEM.

Scum filius familias pecuniam donare uellet, patris iussu eam promissit: ualeat donatio perinde, ac si fideiussorē dedisset. Si uero pater donaturus Titio pecuniam, iusserit filium suum promittere eam: poterit dici interesse, an debitor filius patri suo fuerit, nec ne. nam si tantumdem filius patri debuit, quantum promissit: ualere donatio intelligitur perinde, ac si quemlibet alium debitorem pater iussisset pecuniam promittere. cum uero ego Titio pecuniam donaturus, te, qui mihi tantumdem donare uolebas, iussero Titio promittere: inter omnes personas donatio perfecta est. aliud iuris est, si pecuniam, quam me tibi debere existimabam, iussu tuo sponderim ei, cui donare uolebas. exceptione enim doli mali tueri me potero. præterea incerti conditione stipulationem compellam, ut mihi acceptum faciat stipulationem. Item si ei, quem creditorem tuum putabas, iussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero: petentem doli mali exceptione submo uebo: & amplius incerti agendo cum stipulatore consequar, ut mihi acceptum faciat stipulationem. Si pecuniā mihi Titius dederit absque ulla stipulatione, ea tamen conditione, ut tunc demum mea fieret, cū Seius factus consul esset: siue uiuente eo, siue mortuo Seius consulatū adeptus fuerit, mea fiet. Sed si quis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, ut ad me perferret, & ante mortuus erit, quā ad me perferret: non fieri pecuniam dominij mei constat. Titio decem donauit

*aliās fū-
gente.

ea con

ea conditione, ut Stichū sibi emat. quæro, cum homo ante, quàm emeretur, mortuus sit: an aliqua actione decē recipiam? Respondi. facti magis, quàm iuris quæstio est. nam si Titio decem in hoc dedi, ut Stichum emeret, aliter non daturus: mortuo Sticho conditione repetam. si uero aliàs quoq; donaturus Titio decem, quia interim Stichū emere proposuerat, dixerim in hoc ei dare, ut Stichum emeret: causa magis donationis, quàm conditio dandæ pecuniæ æstimari debet: & mortuo Sticho, pecunia apud Titium remanebit.

III. VLPIANVS.

Et generaliter hoc in donationibus definiendum est: multum interesse, causa donandi fuerit, an conditio. si causa fuit: cessare repetitionem. si conditio: repetitioni locum fore.

IIII. POMPONIVS.

Etiam per interpositam personam donatio consummari potest.

V. VLPIANVS.

Affectiois gratia neq; honestæ, neq; inhonestæ donationes sunt prohibitæ. honestæ, erga benemerentes amicos, uel necessarios: inhonestæ, circa meretrices.

VI. IDEM.

Qui saxum mihi eximere de suo permisit donationis causa: statim cum lapis exemptus est, meus fit: neq; prohibendo me euehere, efficit, ut meus esse desinat: quia quodam modo traditione meus factus est. planè & si mercenarius meus exemerit: mihi exemit. sed & si is, qui à me emerat, sine mercede conduxerat, ut paterer eum sibi iure eximere: si ante, quàm eximat, me poenituerit: meus lapis durat. sed postea ipsius factum auocare non possum. quasi traditio enim facta uidetur, cum eximitur domini uoluntate. quod in saxo est, idem erit, etiam si in arbore cæsa, uel dempta acciderit.

VII. IDEM.

Filius familias donare non potest, neq; si liberam peculij administrationem habeat non enim ad hoc ei conceditur libera peculij administratio, ut perdat. quid ergo si iusta ratioe motus donet? nūquid possit dici locum esse donationi? quod magis probabitur. Item uideamus, si quis filio familias liberam peculij administrationem cōcesserit, ut nominatim adiiceret, sic se ei concedere, ut donare quoq; possit: an locum habeat donatio? & non dubito donare quoq; eum posse. Nō nuncq; etiam ex persona poterit hoc colligi. pone eum filiū esse senatoris, uel cuius alterius dignitatis. quare non dicas, uideri patrē, nisi ei specialiter donandi facultatē ademit, hoc quoq; cōcessisse, dū liberam dat peculij administrationem? Pari autem ratione, qua donare filius familias

milia prohibetur, etiam mortis causa donare prohibebitur. quamuis enim ex patris uoluntate mortis quoque causa donare possit: attamen cum cessat uoluntas, inhibebitur hæc quoque donatio. Sed enim meminisse oportebit, & si cui donare quoque permissum est (nisi specialiter etiam mortis causa donare fuerit permissum) non posse causa mortis donare. hæc omnia locum habebunt in paganis. cæterum qui habent castrense peculium, uel quasi castrense: in ea conditione sunt, ut donare & mortis causa, & non mortis causa possint, cum testamenti factionem habeant.

VIII. PAVLVS.

Quæ liberti imposita libertatis causa præstant, ea non donantur. res enim pro his intercessit.

IX. POMPONIVS.

In ædibus alienis habitare gratis, donatio uidetur. id enim ipsum capere uidetur, qui habitat, quod mercedem pro habitatione non soluit. potest enim & citra corporis dationem ualere donatio: ueluti si donationis causa cum debitore meo paciscar, ne ante certum tempus ab eo petam. Ex rebus donatis fructus percepti in rationem donationis non computantur. si uero non fundum, sed fructus perceptionem tibi donem: fructus etiam percepti ueniunt in computationem donationis. Quod filius familias patris iussu aut uoluntate donabit: perinde est, ac si pater ipse donauerit: aut si mea uoluntate rem meam, tu tuo nomine Titio dones. Donari non potest, nisi quod eius sit, cui donatur.

X. PAVLVS.

Absenti: siue mittas, qui ferat, siue quod ipse habeat, sibi habere eum iubeas: donari recte potest. sed si nesciat rem, quæ apud se est, sibi esse donatam, uel missam sibi non acceperit: donatæ rei dominus non fit, etiam si per seruum eius, cui donabatur, missa fuerit: nisi ea mente seruo eius data fuerit, ut statim eius fiat.

XI. CAIVS.

Cum de donatione quaeritur: neque partus nomine, neque fructuum, neque pensionum, neque mercedum ulla donatio uidetur esse facta.

XII. VLPIANVS.

Qui ex donatione se obligauit, ex rescripto diui Pij in quantum facere potest, conuenitur. sed enim id, quod creditoribus debetur, erit detrahendum. hæc uero, de quibus ex eadem causa quis obstrictus est, non debet detrahere.

XIII. IDEM.

Qui mihi donatum uolebat, seruo communi meo & Titij rem tradidit. seruus uel sic accepit, quasi socio adquisiturus: uel sic, quasi mihi & socio. quaerebatur, quid ageretur? & placet, quamuis seruus hac

hac mente acceperit, ut socio meo, uel mihi & socio adquirat: mihi tamen adquiri. nam & si procuratori meo hoc animo rem tradiderit, ut mihi adquirat, ille quasi sibi acquisiturus acceperit: nihil agit in sua persona, sed mihi adquirit.

XIIII. CAIVS.

Qui alienum fundum donationis causa excolit, nullam retentionem propter impensas faciet: quia domini res ab eo iniectas continuo efficit.

XV. MARTIANVS.

Post contractum capitale crimen donationes factae non ualent ex constitutione diuorum Seueri & Antonini, si condemnatio secuta sit.

XVI. VLPIANVS.

Ex hac scriptura, *SCIANT HAEREDES MEI ME VESTEM VNIVERSAM AC RES CAETERAS, QVASCVNQVE IN DIEM MORTIS MEAE MECVM HABVI, ILLI ET ILLI LIBERTIS MEIS VIVVM DONASSE*, dominum ad liberos benigna interpretatione pertinere dixi.

XVII. IDEM.

Si in stipulatum iudicatum nouationis causa deductum sit, & stipulatio donationis causa accepto lata: dicendum est, liberationem locum habere.

XVIII. IDEM.

Aristo ait, cum mistum sit negotium cum donatione, obligatio nem non contrahi eo casu, quo donatio est. & ita & Pomponius eum existimare refert. denique refert Aristonem putare: si seruum tibi tradidero ad hoc, ut eum post quinquennium manumittas: non posse ante quinquennium agi, quia donatio aliqua inesse uideatur: aliter, atque (inquit) si ob hoc tibi tradidissim, ut continuo manumitteres. hic enim nec donationi locum esse. & ideo esse obligationem. sed etiam superior casu, quid acti sit, inspiciendum Pomponius ait. posse enim quinquennium non ad hoc esse positum, ut aliquid donetur. Idem Aristoteles ait: si donationis causa in hoc tradatur seruus, ut post quinquennium manumittatur, sit autem alienus: posse dubitari, an usucapiatur: quia aliquid donationis interuenit. & hoc genus quaestionis in mortis causa donationibus uersari, Pomponius ait. & magis putat, si ita donetur, ut post quinquennium manumittatur: posse dici usucapionem sequi.

Labeo ait: si quis mihi rem alienam donauerit, inque eam sumptus magnos fecerim, sic & mihi euincatur: nullam mihi actionem contra donatorem competere. plane de dolo posse me aduersus eum habere actionem, si dolo fecit.

XIX. IDEM.

Hoc iure utimur, ut in rebus publicis, cum de donatione quæritur, illud solum spectetur, utrum ob causam aliquam iustam rei publicæ promittat quis, uel polliceatur, an non. ut si ob honorem aliquem promittat: teneatur. si minus: non. Labeo scribit, extra causam donationum esse talium officiorum mercedes: ut puta si tibi adfuero, si satis pro te dederò, si qualibet in re opera uel gratia mea usus fueris.

Non potest liberalitas nolenti adquiri. Si quis dederit pecuniam mutuam Titio reddendam Seio, cui donatum uolebat, deinde Titius mortuo donatore Seio dedisse proponatur: erit consequens dicere, pecuniam Seij fieri: siue mortuum sciuit, siue ignorauit is, qui dabat: quia pecunia fuit dantis. sed si quidem ignorauit mortuum: erit liberatus, si sic mutuam pecuniam accepit soluendam Seio. sin autem mandauero tibi, ut pecuniâ Titio des, cui donare uolebam, & tu ignorans me mortuum hoc feceris: habebis aduersus meos hæredes mandati actionem. si sciens: non habebis. Si quis seruo pecuniam crediderit, deinde is liber factus eam expromiserit: non erit donatio, sed debiti solutio. idem in pupillo, qui sine tutoris autoritate debuerit, dicendum est: si postea tutore auctore promittat. Sed & hæ stipulationes, quæ ob causam fiunt, non habent donationem. deniq; Pegasus putabat, si tibi centum spondero hac conditione, si iurasses te nomen meum laturum: non esse donationem: quia ob rem facta est, & res secuta est.

XX. MARCELLVS.

Si patronus ex debita parte hæres instituitur, & libertus fidei eius commisit, ut quid daret, & hoc stipulanti fidei commissario promiserit: non erit cogendus soluere: ne pars ex legibus uerecundia patronali debita minuatur. De illo dubitari potest, qui quod per Falcidiam retinere poterat, uoluntatem testatoris secutus sponndit se daturum. sed magis est, ut non possit suæ confessioni obuiare. quemadmodum enim si soluisset, fidem testatori suo adimplet esse uidebatur, & nulla ei repetitio concessa fuerat: ita & stipulatione præcedente contra fidem testatoris, quam agnouit, uenienti ei merito occurreretur.

XXI. CELSVS.

Vt mihi donares, creditori meo delegante me, promissisti. factum ualeat. ille enim suum recepit. sed si debitorem meum tibi donationis causa promittere iussi: an submouearis donationis immodicæ exceptione, nec ne, tractabitur. & meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest: quia perinde sum, quasi exactam à debitore meo summam tibi donauerim, & tu illam ei credideris. sed ego (siquid pecuniæ à debitore meo nondum solutæ sunt) habeo aduersus debitorem meum rescissoriam in id, quod supra legis modum tibi promissisti.

misit: ita, ut in reliquum tantummodo tibi maneat obligatus. sin autem pecunias à debitore meo exegisti: in hoc, quod modum legis excedit, contra te conditionem habeo.

XXII. MODESTINVS.

EVm, qui donationis causa pecuniam, uel quid aliud promisit: de mora solutionis pecuniæ usuras præstare non debere, summæ æquitatis est: maxime, cum in bonæ fidei contractibus donationis species non deputeretur.

XXIII. IDEM.

Modestinus respondit. creditorem futuri temporis usuras & remittere, & minuere pacto posse: nec in ea donatione ex summa quantitatis aliquid uicij incurrere. Modestinus respondit. mente caput donare non posse.

XXIII. IABOLENVS.

Fideiussori eius, qui donationis causa pecuniâ supra legis modum promisit, exceptio dari debet etiam inuito reo: ne si forte reus soluendo non fuerit, pecuniam fideiussor amittat.

XXV. IDEM.

Si tibi dederim rem, ut Titio meo nomine dares, & tu eam tuo nomine ei dederis: an factam eius putes? Respondi. si rem tibi dederim, ut Titio meo nomine donares, eamque tu tuo nomine ei dederis: quantum ad iuris subtilitatem, accipientis facta non est, & tu furti obligaris. sed benignius est, si agam contra eum, qui rem accepit, exceptio: ne doli mali me submoueri.

XXVI. POMPONIVS.

NVda ratio non facit aliquem debitorem: ut puta quod donare libero homini uolumus, licet referamus in rationes nostras, debet nos: tamen nulla donatio intelligitur.

XXVII. PAPINIANVS.

Aquilus Regulus iuuenis ad Nicostratum rhetorem ita scripsit. quoniam & cum patre meo semper fuisti, & me eloquentia & diligentia tua meliorem reddidisti: dono, & permitto tibi habitare in illo coenaculo, eoque uti. defuncto Regulo controuersiam habitationis patiebatur Nicostratus. & cum de ea re mecum contulisset: dixi, posse defendi non meram donationem esse, uerum officium magistri quædam mercede remuneratum Regulum. ideoque non uideri donationem sequentis temporis irritam esse. quod si expulsus Nicostratus ueniat ad iudicem, ad exemplum interdicti, quod fructuario proponitur, defendendus erit: quasi loco possessoris constitutus, qui usum coenaculi accepit.

XXVIII. IDEM.

HAereditatem pater sibi relictam filiae sui iuris effectae donauit. creditoribus haereditarijs filia satisfacere debet: uel si hoc minime faciat, & creditores contra patrem ueniant: cogenda erit per actionem praescriptis uerbis, patrem aduersus eos defendere.

XXIX. IDEM.

Donari uidetur, quod nullo cogente iure conceditur.

XXX. IDEM.

Quidam in iure interrogatus, nihil sibi debere tutoris haeredes respondit. eum actionem iure amisisse respondi. licet enim non transactionem, sed donationis haec uerba esse quis accipiat: attamen eum, qui in iure confessus sit, suam confessionem infirmare non posse.

Donationem quidem partis bonorum proximae cognatae uiuentis nullam fuisse constabat. uerum ei, qui donauit, ac postea iure praetorio successit: quoniam aduersus bonos mores & ius gentium festinaisset: actiones haereditarias in totum denegandas respondi.

XXXI. MARTIANVS.

Nam ei, ut indigno aufertur haereditas.

XXXII. PAPINIANVS.

Donationes in concubinam collatas non posse reuocari conuenit. nec si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum recidere potest, quod ante iure ualuit. an autem maritalis honor & affectio pridem praecesserit: personis comparatis, uitae coniunctione considerata, perpendendum esse respondi. neque enim tabulas facere matrimonium.

Species extra dotem à matre filiae nomine uiro traditas, filiae, quae praesens fuit, donatas, & ab ea uiro traditas uideri respondi. nec matrem offensam esse petitione habere, uel recte eas res uindicare, eo quod uir cauisset extra dotem uisibus puellae sibi traditas: cum ea significatione non modus donationis declaretur, nec ab usu proprietate separaretur, sed peculium à dote puellae distinguatur. iudicem tamen aestimaturum, si mater iure contra filiam offensam eas reuocare uelit: & uerecundiae maternae congruam, bonique uiri arbitrio competentem ferre sententiam. Pater, qui filiae, quam habuit in potestate, mancipia donauit, & peculium emancipatae non ademit. ex postfacto donationem uidebatur perfecisse. Eiusmodi lege, DEPOSITA MILLE DE ARCA UT EA IPSE SOLVS, QUI DEPOSUIT, TOLLERET, AUT POST MORTEM DOMINI AELIUS SPERATUS, non uideri celebratam donationem respondi. Perfectae donationes esse non possunt post crimen perduellionis contractae: cum haeredem quoque teneat, & si nondum postulat de uita decesserit.

XXXIII. SCAEVOLA.

Lucius

LVcius Titius epistolā talem misit. Ille illi salutem. hospitio illo, quāmdiu uolueris, utaris in superioribus diætis omnibus gratuito, idq; te ex uoluntate mea facere hac epistola notum tibi facio. quāro, an hæredes eius habitatione eum prohibere possint? Respondit. secundū ea, quæ proponerentur, hæredes eius posse mutare uoluntatē.

XXXIII. HERMOGENIANVS.

Qui id, quod ex causa donationis stipulanti spoponderat, solui constituit: actione pecuniæ cōstitutæ non in solidū, sed in quantum facere potest, conuenitur. causam enim & originem constitutæ pecuniæ, non iudicij potestatem præualere placuit. sed & condemnatus ex causa donationis, in actione iudicati non frustra desiderat, in quantum facere potest, conueniri. Ea lege donationis causa Titio pecunia numerata, ut statim donatori mutuo detur: non impeditur dominij translatio: ac propterea numis ijsdem donatori creditis, nouū dominium in his quæritur. Mutus & surdus donare non prohibetur. Si cū Primus tibi donare uellet, & tu donandi Secūdo uoluntatem haberes, Primus Secundo ex uoluntate tua stipulanti promiserit: perficitur donatio. & quia nihil Primus Secundo, à quo conuenitur, donauit: & quidem in solidum, non in id, quod facere potest, cōdemnatur: idq; custoditur, & si delegante eo, qui donationem erat accepturus, creditori eius donator promiserit. hoc etenim casu creditor suum negotium gerit.

XXXV. PAVLVS.

Si pater emancipati filij nomine donationis animo pecuniam fœnerauerit, eamq; stipulatus est filius: & ipso iure perfectam donationem, ambigi non potest. Si quis aliquem à latrunculis uel hostibus eripuit, & aliquid pro eo ab ipso accipiat: hæc donatio irreuocabilis est. nam merces eximij laboris appellanda est: quod contemplatione salutis certo modo æstimari non placuit.

XXXVI. SCAEVOLA.

Adeum, quem manumiserat, epistolā misit in hæc uerba. Titius Sticholiberto salutem. cum te manumiserim: peculiū quoq; tuum omne, quidquid habes, tam in nominibus, q̃ in rebus mouētibus, siue in numerato: me tibi cōcedere, hac epistola manu mea scripta notum tibi facio. eundem libertū testamento ex beffe scripsit hæredem, Sempronium ex triente, nec peculiū Sticholegauit, nec actiones præstari iussit. quæsitū est, utrum in asse Sticholegatur actio detur eorundem nominū, quæ in peculio habuit: an utrisq; hæredibus pro portionibus hæreditarijs? Respondit. secundū ea, quæ pponerent, utrisq; hæredibus pro hæreditarijs portionibus cōpetere. Lucius Titius fundum Mæuio

z iij dona.

donauit, & ante traditionem eundem fundum post dies paucos Seio pignori obligauit, & intra dies triginta Mæuium in uacuam possessione eiusdem fundi induxit. quæro, an donatio perfecta sit? Respondit. secundum ea, quæ proponerentur, perfectam esse: uerum creditorem firmam pignoris obligationem habere. Auius sub nomine Labeonis nepotis sui mutuum pecuniam dedit, & semper usuras percepit: sed & instrumenta debitorum ad Labeonem recepit, quæ in hereditate eius inuenta sunt. quæro, an donatio perfecta esse uideatur? Respondit. cum debitor Labeoni obligatus esset: perfectam donationem esse.

DE MORTIS CAUSSA DONATIONIBUS & CAPIONIBUS. Tit. VI.

I. MARTIANVS.

Mortis causa donatio est, cum quis habere se uult magis, quam eum, cui donat: magisque eum, cui donat, quam heredem suum. sic & apud Homerum Telemachus donat Pireo.

II. VLPIANVS.

Vlpianus libro decimoseptimo digestorum tres esse species mortis causa donationum ait. unam, cum quis nullo presentis periculi metu conterritus, sed sola cogitatione mortalitatis donat. aliam esse speciem mortis causa donationum ait, cum quis imminente periculo commotus ita donat, ut statim fiat accipientis. tertium genus esse donationis ait, si quis periculo mortis non sic det, ut statim faciat accipientis, sed tunc demum, cum mors fuerit insecuta.

III. PAVLVS.

Mortis causa donare licet, non tantum infirmæ ualitudinis causa: sed periculi etiam propinquæ mortis, uel ab hoste, uel à prædonibus, uel ab hominis potentis crudelitate, aut odio, aut nauigationis ineundæ.

IIII. CAIVS

A

Utr per insidiosa loca iturus,

V. VLPIANVS.

A

Utr ætate fessus.

VI. PAVLVS.

H

Aec enim omnia instans periculum demonstrant.

VII. VLPIANVS.

Si aliquis mortis causa donauerit, & poena fuerit capitis affectus: remouetur donatio, ut imperfecta: quamuis cæteræ donationes, sine suspicionem poenæ factæ, ualeant.

Idem

VIII. IDEM.

Qui precio accepto hæreditatem prætermisit: siue hæreditas ad substitutum peruentura sit ab eo, siue ab intestato successurus: mortis causa capere uidetur. nam quidquid propter alicuius mortem obuenit, mortis causa capitur. quam sententiam & Iulianus probat, & hoc iure utimur. Nā & quod à statulibero conditionis implendæ causa capitur, uel à legatario, mortis causa accipit: & quod pater dedit propter mortem filij, uel cognati, mortis causa capi, Iulianus scripsit. Denique & sic posse donari ait, ut si conualuerit, recipiatur.

IX. PAVLVS.

Omnibus mortis causa capere permittitur, qui scilicet fideicommissa & legata accipere possunt.

X. VLPIANVS.

El, cui mortis causa donatū est, posse substitui constat in hunc modū: ut permittat alicui, si ipse capere nō possit, uel sub alia cōditione.

XI. IDEM.

Mortis causa filij sui donare pater recte poterit, etiam constante matrimonio filij.

XII. IDEM.

Si mulier uentris nomine per calumniam, ut in possessione mitti desideret, pecuniam accepit: forte dum substituto patrocinator, ut institutum aliqua ratione excludat: mortis causa eam capere, Iulianus sæpius scribit.

XIII. IULIANVS.

Si alienam rem mortis causa donauero, eaquæ usucapta fuerit: uerus dominus eam condicere non potest: sed ego, si cōualuero. MARCELLVS notat. in mortis causa donationibus etiam facti quæstiones sunt. nam & sic potest donari ut omnimodo ex ea ualetudine donatore mortuo res non reddatur: & ut reddatur, etiam si prior ex eadem ualetudine donator decesserit: si tamen mutata uoluntate restitui sibi uoluerit. sed & sic donari potest, ut non aliter reddatur, quàm si prior ille, qui acceperit, decesserit. potest quoque donari mortis causa, ut nullo casu sit eius repetitio. & ideo, ne si conualuerit quidē donator, reuocabit.

XIIII. IULIANVS.

Si mortis causa donatus fundus exstet, & in eum impensæ necessariæ, atque utiles factæ sint: fundum uindictantes, doli mali exceptione submouentur, nisi precium earū restituant. Item MARCELLVS notat. cū testamento relinquendi, cui uelint, adepti sint filij familiarum milites liberā facultatem: credi potest, ea etiam permitti, quæ in donationibus mortis causa fieri debent. PAVLVS notat. hoc etiam

con

constitutum est, & ad exemplum legatorum mortis causa donationes reuocatae sunt.

XV. IULIANVS.

Mortis causa donatio etiam dum pendet, an conualescere possit donator, reuocari potest.

XVI. IDEM.

Et si debitor consilium creditorum fraudandorum non habuisset: auelli tamen ab eo res mortis causa donata debet. nam cum legata ex testamento eius, qui soluendo non fuerit, omnimodo inutilia sint: potest uideri etiam donationes mortis causa factas rescindi debere: quia legatorum instar obtinent.

XVII. IDEM.

Mortis causa capimus non tunc solum, cum quis suae mortis causa nobis donet: sed & si propter alterius mortem id faciat. ueluti si quis filio uel fratre suo moriente, donet Mauius ea conditione, ut si conualuerit alteruter eorum, reddatur sibi res: si decesserit, maneat apud Mauium. Si donaturus mihi mortis causa debitorem tuum creditori meo delegaueris: omnimodo capere uideor tantam pecuniam, in quantum a creditore meo liberatus fuero. quod si ab eodem stipulatus ego fuero: eatenus capere existimandus ero, quatenus debitor soluendo fuerit. nam etsi conualuisset creditor, idemque donator: conditione, aut in factum actione debitoris obligationem duntaxat reciperet. Titia chirographa debitorum suorum Septicii & Mauii donata illis Ageriae dedit: & rogauit eam, ut si ea decessisset, illis daret: si conualuisset, sibi redderet. morte secuta, Mauius Titiae filia haeres exstitit: Ageria autem, ut rogata erat, chirographa Septicio & Mauius superscriptis dedit. quaeritur, si Mauius haeres summam, quam debebatur, ex chirographis superscriptis petat, uel ipsa chirographa: an exceptione excludi possit: respondi. Mauiam uel pacti conuenti, uel doli mali exceptione submoueri posse. Qui hominem noxae nomine, uel aliam obligationem mortis causa acceperit: tantum cepisse intelligendus est, quanti is homo uenire potuisset. idem in fundo, qui obligatus est, obseruari poterit, ut precium excutiat.

XVIII. IDEM.

Si filio familias res mortis causa fuerit donata, & conualuisset donator: actionem de peculio cum patre habet. at si pater familias, cum mortis causa donationem acceperit, in adoptione se dederit: res ipsa a donatore repetitur. nec huic similis est is, qui rem, quam mortis causa acceperat, alij porro dederit. nam donator huic non rem, sed precium eius condicet.

Idem

XIX. IDEM.

El, qui non amplius parte capere poterat, legatus est fundus, si decem dedisset hæredi. non totam summam dare debet, ut partem fundi habeat: sed partem duntaxat pro rata, qua legatū consequitur.

XX. IDEM.

Evm, qui ut adiret hæreditatem, pecuniam accepisset: pleriq; (in quibus Priscus quoq;) responderunt, mortis causa eum capere.

XXI. AFRICANVS.

In mortis causa donationibus non tempus donationis, sed mortis intuendum est, an quis capere potuisset.

XXII. IDEM.

Si filio familias mortis causa donatum sit, & uiuo donatore mortis filius, & pater uiuat: quæsitum est, quid iuris sit: respondit. morte filij conditionem competere: si modo ipse filio potius, quam patri donaturus dederit. alioquin si quasi ministerio eius pater usus sit: ipsius patris mortem spectandam esse. idq; iuris fore, & si de persona serui quærat. **XXIII. IDEM.**

Quod debitori acceptum factum esset mortis causa, si conualuerit donator, etiam tempore liberato ei posse condici. namq; acceptilatione interueniente, abitu ab iure pristinae obligationis, eamq; in huiusmodi conditionem transfusam.

XXIII. MARTIANVS.

Tam is, qui testamentum facit, quam qui non facit: mortis causa donare potest. Filius familias, qui non potest facere testamentum, nec uoluntate patris: tamen mortis causa donare, patre permitte, potest. **XXV. IDEM.**

Si hi, qui inuicem sibi mortis causa donauerunt, pariter decesserint: neutrius hæres repetit: quia neuter alteri superuixit. idem iuris est, si pariter maritus & uxor sibi donauerint.

XXVI. IDEM.

Vbi ita donatur mortis causa, ut nullo casu reuocetur: causa donandi magis est, quam mortis causa donatio. & ideo perinde haberi debet, atq; alia quæuis inter uiuos donatio. ideoq; inter uiros & uxores non ualet: & in ea nec Falcidia locum habet quasi in mortis causa donatione.

XXVII. MARCELLVS.

Avunculo suo debitori mortis causa donaturus, quæ debebat, ita scripsit. tabulae uel chirographum tot, ubicunq; sint, inanes esse, neq; eū soluere debere. quæro, an hæredes, si pecuniam ab auunculo defuncti petant, exceptione doli mali tueri se possint? Marcellus respondit, **A** posse

posse. nimirū enim contra uoluntatē defuncti hāredes petere ab eo.

XXVIII. VLP IANVS.

SI mortis causa res donata est, & conualuit, qui donauit: uidentum, an habeat in rem actionē. & siquidem quis sic donauerit, ut si mors contigisset, tunc haberet, cui donatum est: sine dubio donator poterit rem uindicare: mortuo eo, tunc is, cui donatū est. si uero sic, ut iā nūc haberet, redderet autē, si cōualuisset, uel de praelio, uel peregre redisset: potest defendi in rem competere donatori actionem, si quid horum contigisset: interim autem ei, cui donatum est. sed & si morte praeuentus sit is, cui donatum est: adhuc quis dabit in rem donatori.

XXIX. IDEM.

Qui mortis causa donauit: ipse ex poenitentia conditionem, uel utilem in rem habet.

XXX. CAIVS.

Mortis causa capitur, cum propter mortem alicuius capiendi occasio obuenerit: exceptis his capiendi figuris, quae proprio nomine appellantur. certe enim & qui haereditario, aut legati, aut fidei commissi iure capit: ex morte alterius nanciscitur capiendi occasionem. sed quia proprio nomine haec species capiendi appellantur: ideo ab hac definitione separantur. Iuliano placet, licet soluendo non sit debitor, cui accepto latum est: uideri ei mortis causa donatum. Si ne donatione autem capitur pecunia, quam statuliber, aut legatarius alicuius conditionis implendae gratia numerat: siue extraneus sit, qui accipit, siue haeres. in eodem numero est pecunia, quam quis in hoc accepit, ut uel adeat haereditatem, uel non adeat: quicquid in hoc accepit pecuniam, ut legatum omittat. sed & dos, quam quis in mortem mulieris a marito stipulatur. mortis causa capitur: cuius generis dotes recepticiae uocantur. rursus id mortis causa donatur, quod aut in periculo mortis datur, aut cogitatione mortalitatis, quod nos quandoque morituros intelligimus. Si iusseris mortis causa debitorem tuum mihi aut creditori meo expromittere decem: quid iuris sit, quaeritur, si iste debitor soluendo non sit: & ait Iulianus. si ego stipulatus fuerim: tantam pecuniam uideri me accepisse, in quantum debitor soluendo fuisset. nam et si conualuisset (inquit) donator: obligationem debitoris duntaxat recipere deberet. si uero creditor meus stipulatus fuerit: tantam pecuniam uideri me accepisse, in quantum a meo creditore liberatus essem. Per acceptilationem quoque egenus debitor liberatus, totam eam pecuniam, qua liberatus est, cepisse uidetur.

XXXI. VLP IANVS.

Non uidetur perfecta donatio mortis causa facta, ante quam mors insequatur.

Paulus

XXXII. PAVLVS.

Qui alienam rem mortis causa tradita usucapisset: non uideri ab eo accepisse, cuius res fuisset: sed ab eo, qui occasionem usucapionis praestasset.

XXXII. MARCELLVS.

Mortis causa donatio etiam constitui potest, ut quis stipuletur in annos singulos, quoad uiueret: scilicet ut post mortem promissoris incipiat exactio.

XXXIII. PAVLVS.

Senatus censuit, placere mortis causa donationes factas in eos, quos lex prohibet accipere: in eadem causa haberi, quae esset, si testamento his legata data essent, quibus per legem capere non liceret. ex hoc senatus consulto multae uariaeque quaestiones agitantur, de quibus pauca referamus. Donatio dicta est a dono, quasi doni datio, tracta a Graecis. nam hi dicunt, *δωρεῶν ἡγεῖν*. sed mortis causa donatio longe differt ab illa uera & absoluta donatione: quae ita proficiscitur, ut nullo casu reuocetur: & ibi, qui donat, illum potius, quam se habere mauult. at is, qui mortis causa donat: se cogitat. atqui ea amore uitae recepisse potius, quam dedisse mauult. & hoc est, quare uulgo dicatur: se potius habere uult, quam eum, cui donat: illum deinde potius, quam heredem suum. ergo qui mortis causa donat, qua parte se cogitat, negotium gerit: scilicet ut cum conualuerit, reddatur sibi. nec dubitauerunt Cassiani, quin conditione repeti possit, quasi re non secuta, propter hanc rationem: quod ea, quae dantur, aut ita dantur, ut aliquid facias, aut ut ego aliquid faciam, aut ut Lucius Titius, aut ut aliquid obtingat: & in istis conditio sequitur. Mortis causa donatio fit multis modis. alias extra suspicionem ullius periculi a sano, & in bona uoletudine posito, & cui ex humana sorte mortis cogitatio est: alias ex metu mortis, aut ex praesenti periculo, aut ex futuro. siquidem terra marique, & tam in pace, quam in bello, tam domi, quam militiae, multis generibus mortis periculum metu potest. Nam & sic potest donari, ut omnimodo ex ea uoletudine donatore mortuo, res non reddantur: & ut reddant, etiam si prior ex ea uoletudine decesserit: si tamen uoluntate mutata restitui sibi uoluerit. Et sic donari potest, ut non aliter reddantur, quam si prior ille, qui accepit, decesserit. sic quoque potest donari mortis causa, ut nullo casu fiat repetitio: id est, ne si conualuerit quidem donator. Si quis societatem per donationem causa mortis inierit: dicendum est, nullam societatem esse. Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor, uni acceptum tulerit, & conualuerit: eligere potest, utri eorum condicet. Sed qui mortis causa in annos singulos pecuniam stipula-

A ij tus

rus est: non est similis ei, cui in annos singulos legatum est. nam licet multa legata essent, stipulatio tamē una est: & conditio eius, cui expromissum est, semel intuenda est.

XXXV. VLP IANVS.

Quod conditionis implendæ causa datur, licet nō ex bonis mortui proficiatur: capere tamen supra modum non poterit is, cui certum modum ad capiendum lex concessit. certe quod à statulibero conditionis implendæ causa datur, indubitanter modo legati concessio imputatur: sic tamen, si mortis tempore in peculio id habuit. ceterum si post mortem, uel etiam si alius pro eo dedit: quia non fuit ex his bonis, quæ mortis tempore testator habuit: in eadē erunt causa, in qua sunt, quæ à legatarijs dantur.

XXXVI. IDEM.

Illud generaliter meminisse oportebit: donationes causa mortis factas legatis cōparatas. quodcunq; igitur in legatis iuris est, id in mortis causa donationibus erit accipiendum. Iulianus ait. si quis mortis causa seruum sibi donatum uendiderit, & hoc uiuo donatore fecerit: precij conditionem donator habebit, si conualuerit, & hoc donator elegerit. alioquin & ipsum seruum restituere compelletur.

XXXVII. MARCELLVS.

Inter mortis causa donationem, & ea, quæ mortis causa quis acceperit, est earum rerum differentia. nam mortis causa donatur, quod præsens præsenti dat. at mortis causa capi intelligitur, & quod non cadit in speciem donationis. etenim cū testamento suo quis Pamphilum seruum suum liberum esse iusserit, si mihi decem dederit: nihil mihi donasse uidebitur: & tamen si accepero à seruo decem, mortis causa accepisse me conuenit. idem accidit, cum quis sic hæres institutus est, si mihi decem dederit. nam accipiendo ab eo, qui hæres ita institutus est, conditionis eius explendæ causa: mortis causa capio.

XXXVIII. PAVLVS.

Si is, cui mortis causa seruus donatus est, eum manumisit: tenetur conditione in precium serui: quoniam scit posse sibi condici, si conualuerit donator.

XXXIX. PAPINIANVS.

Si mortis causa inter uirum & uxorem donatio facta sit: morte secuta reducitur ad id tempus: donatio, quo interposita fuit.

XL. IDEM.

Quod statuliber uni ex hæredibus de peculio dedit: ei, qui accepit, in Falcidiæ rationem uenit, & in hæreditatis petitionem: item ex Trebelliano restituitur. ex peculio autem uidetur dari, quod statuliber

ber donatum accepit, & dedit. & quod ab alio nomine ipsius presente eo datur, proprie est, ut ab ipso datum intelligatur.

XLI. IDEM.

SEia cum bonis suis, traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset: usumfructum sibi recepit, & convenit, ut si Titius ante ipsam decessisset, proprietatem ad eum rediret: si postea superstitibus liberis Titij mortua fuisset, tunc ad eos bona pertinerent. Igitur si res singulas heredes Lucij Titij vindicent: doli non inutiliter opponetur exceptio. bonæ fidei autem iudicio constituto: quærebatur, an mulier promittere debeat, se bona, cum moreretur, filiis Titij restitutam: in currebat hæsitatio non extorquendæ donationis, quæ nondum in persona filiorum initium acceperat: sed nunquid interposita cautione prior donatio, quæ dominio translato pridè perfecta esset, propter legem in exordio datam ^{*als. retine} perimetur, dum secunda permittitur. utrum ergo ^{retur, nō se} certæ conditionis donatio fuit, an quæ mortis consilium haberet: sed ^{cunda pro-} negari non potest mortis causa factam uideri. sequitur, ut soluta prior ^{mittitur.} re donatione, quoniam Titio Seia superstes fuit, sequens extorqueri uideatur. muliere denique diem functa, liberi Titij si cautionem ex consensu mulieris acceperint, contributioni propter Falcidiam ex persona sua tenebuntur. Cum pater in extremis uitæ constitutus emancipato filio quædam sine ulla conditione redhibendi donasset, ac fratres & cohæredes eius bonis contribui donationes Falcidiæ causa uelint: ius antiquum seruandum esse respondi. non enim ad alia constitutionem pertinere, quam quæ lege certa donarentur, & morte insecuta quodammodo à bonis auferrentur, causa retinendi perempta. eum autem, qui absolute donaret, non tam mortis causa, quam morientem donare.

XLII. NERATIVS.

FVLGINIVS. inter uirum & uxorem mortis causa donationem ita fieri, si donator iustissimum mortis metum habeat. NERATIVS. sufficere existimationem donantis hanc esse, ut moriturum se putet: quam iuste, nec ne, suscepit, non esse quærendum. quod magis intuendum est.

XLIII. PAVLVS.

SI seruo mortis causa donatum sit: uideamus, cuius mors inspicere debeat, ut sit locus conditioni: domini, an ipsius serui. Sed magis eius inspicenda est, cui donatum est. sed tamen post mortem eius ante apertas tabulas testamenti manumissum hæc donatio non sequitur.

A iij Dige-

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER
QVADRAGESIMVS.

DE MANVMMISSIONIBVS. Tit. I.

I. VLPIANVS.

Lacuit eum, qui calendis ianuarijs natus sit post sextam noctis pridie calendas: quasi annum uicesimum compleuerit, posse manumittere. non enim maiori uiginti annis permittit manumittere, sed minorem manumittere uetatur. iam autem minor non est, qui diem supremum agit anni uicesimi.

II. IDEM.

Si haeres deliberante legatario seruum legatum manumiserit, mox legatarius repudiauert: manumissum fore liberum placet.

III. PAVLVS.

Seruus pignori datus, & si debitor locuples sit, manumitti non potest.

IIII. VLPIANVS.

Is, qui suis numis emitur, epistola diuorum fratrum ad Urbium Marium in eam conditionem redigit, ut libertatem adipiscatur. & primo quidem numis suis non proprie uidetur dici emptus, cum seruus numeros suos habere non possit. uerum conuiuentibus oculis credendum est suis numis eum redemptum: cum non numis eius, qui eum redemit, comparetur. proinde siue ex peculio, quod ad uenditorem pertinet, siue ex aduenticio lucro, siue etiam amici beneficio, uel liberalitate, uel prorogante eo, uel repromittente, uel se delegante, uel in se recipiente debitum, redemptus sit: credendum est, suis numis eum redemptum. satis enim est, quod is, qui emptioni suum nomen accommodauerit, nihil de suo impendit. Si ab ignoto emptus sit, postea autem precium suum obtulerit: dicendum erit, non esse audiendum. ab initio enim hoc agi debet, ut imaginaria fiat emptio, & per fidem contractus inter emptorem & seruum agatur. siue igitur non hoc ab initio est actum, ut suis numis redimeretur: siue hoc actio, numos seruus non dedit: cessabit libertas. unde quaeri poterit: si cum hoc ab initio esset actum, emptor festinauit, & precium numerauit: an postea ei satisfacto, seruus constitutione uti possit? & puto posse. proinde & si ei numos prorogauit emptor, cum ei paruerit: poterit ad libertatem peruenire. Siue autem expri-

matum

matur in contractu (uelut in emptione) hoc, ut manumittatur, siue nō exprimatur: uerius est, libertatem competere. ergo & si forte quis sic comparauerit suis numis, ne eum manumittat: benigna est opinio dicentium, hunc ad libertatem peruenire: cum ei nomen emptionis imaginarius iste emptor accommodet, & præterea nihil ei absit. Nihil autem interest, à quo quis suis numis ematur: à fisco, uel à ciuitate, uel à priuato cuiusq; sit sexus is, qui emit. Sed & si minor sit uiginti annis, qui uendidit: interueniet constitutio. Nec tōparantis quidē ætas spectatur. nam & si pupillus emat: æquum est, eum fidem implere: cum sine damno eius hoc sit futurum. idem & si seruus est. In illis sanē seruis non interuenit constitutio, qui in totum ad libertatē perducī nō possunt: ut puta exportandus, uel si hac lege uenierit, uel testamēto hāc conditionem acceperit, ne unquam manumitteretur. Suis autem numis redemptus, & si totum preciū non numerauerit: ex operis tamē ipsius accesserit aliquid, ut repleri precium possit: uel si quid suo merito adquisierit: dicendum est, libertatem competere. Quod si partē suis numis redemerit, cum partem serui haberet: ad cōstitutionem nō pertinebit: non magis, quā qui cum proprietatem haberet, usumfructum redemit. sed qui cum fructuarius esset, proprietatē redemerit: in ea conditione est, ut ad cōstitutionem pertineat. Sed si duo seruū redemerint, alter proprijs numis, alter serui: dicendū erit, cōstitutionē cessare: nisi forte is, qui proprijs numis redemit, manumittere fuerit paratus. Sed & si partem quis redemit, pars altera ex causa lucratua accesserit: dicendum erit cōstitutionem locum habere.

V. MARCELLVS.

SI quis dicat suis numis se emptum: potest consistere cum domino suo, cuius in fidem confugit: & quæri, quod ab eo non manumittatur: Romæ quidem apud præfectum urbi, in prouincijs uero apud præfides ex sacris constitutionibus diuorum fratrum. sub ea tamen denunciatione: ut is seruus, qui hoc intenderit, nec impleuerit, in opus metalli detur: nisi forte dominus reddi sibi eum maluerit, utiq; non maiorem ex ea causa poenā constitutus. Sed & si rationibus redditus liber esse iussus fuerit: arbiter in seruū & dominum, id est hæredem datur de rationibus excutiendis.

VI. ALFENVS.

Seruus pecuniam ob libertatē pactus erat, & eam domino dederat. Sed dominus prius, quā manumitteret, mortuus erat, testamentoq; liberū esse iusserat, & ei peculiū suū legauerat. consulebat, quam pecuniam domino dedisset ob libertatē, an eam sibi hæredes patroni reddere deberent, nec ne? Respondit. si eam pecuniā dominus postea, q̄ accepisset

pisset, in suæ pecuniæ ratione habuisset: statim desinisset eius peculij esse: sed si interea, dum eum manumitteret, acceptum seruo retulisset: uideri peculij fuisse, & debere hæredes eam pecuniam manumisso reddere.

VII. IDEM.

DVo filij familias peculiare seruos separatim uterq; habebant. ex his alter seruum suum peculiarem uiuo patre manumiserat. pater utriq; testamento peculium prælegauerat. quærebatur, seruus iste utrum amborum, an eius, à quo manumissus fuerat, libertus esset: Respondit. si prius testamentum pater fecisset, quam filius eum liberum esse iussisset: unius esse libertum ideo, quod eum in peculio quoq; legasse uideretur. sed si postea testamentum pater fecisset: non uideri eam mentem eius fuisse, ut eum, qui manumissus fuisset, legaret: eumq; seruum, quoniam prælegatus non esset, mortuo patre amborum seruum fuisse.

VIII. MARTIANVS.

Qui poenæ serui efficiuntur, indubitate manumittere nõ possunt: quia & ipsi serui sunt. sed nec rei capitaliũ criminum manumittere seruos possunt suos, ut & senatus censuit. Diuus quoq; Pius Calpurnio rescripsit: libertates ab eo, qui iam lege Cornelia damnatus esset, uel cum futurum prospiceret, ut damnaretur: seruis datas non competere. sed ne illos quidem ad iustā libertatē peruenire diuus Hadrianus rescripsit, qui ideo manumissi sunt, ut crimini subtrahantur.

IX. PAVLVS.

Seruus hac lege uenditus, ne manumittatur, uel testamento prohibitus manumitti, uel à præfecto, uel à præside, phibitus ob aliquod crimen manumitti: ad libertatem perducere non poterit.

X. IDEM Imperialiũ sententiarũ in cognitionib. prolatarũ ex lib. sex, secũdo.

Aelianus debitor fiscalis Euhemeriam ancillam ante annos multos lege hac emerat, ut manumitteret: eamq; manumiserat. procurator cum bona debitoris nõ sufficientia quæreret, etiam Euhemerix status quæstionem faciebat. placuit, non esse iuri fiscali locum, quo oĩa bona debitoris iure pignoris tenerentur: quia ea lege esset emptā, ut & si non manumitteret, ex constitutione diui Marci ad libertatē perueniret.

XI. IDEM.

Seruum, qui sub conditione legatus est, interim hæres manumittendo liberum non facit.

XII. IDEM.

Lege Fautia prohibetur seruus, qui plagium admisit, pro quo domini poenam intulit, intra decem annos manumitti: in hoc tamen non testamenti facti, sed mortis tempus intuebimur.

XIII. POMPONIVS.

Seruus furiosi ab adgnato curatore manumitti non potest: quia in administratione patrimonij manumissio non est. si autem ex fidei commissi causa debet libertatē furiosus: dubitationis tollendæ causa ab adgnato tradendum seruum, ut ab eo, cui traditus esset, seruus manumittatur, Octauenus ait.

XIIII. PAVLVS.

A pud eum, cui par imperium est, manumittere non possumus. sed prætor apud consulem manumittere potest. Imperator, cum seruum manumittit, non uindictam imponit: sed cum uoluit, sit liber is, qui manumittitur, ex lege Augusti.

XV. MARCELLVS.

Mortis causa seruum manumitti posse, non est dubitandum. quod non ita intelligendū est, ut ita liber esse iubeatur: et si conualuerit dominus, non fiat liber: sed quemadmodum si uindicta eum liberaret absolute, scilicet quia moriturum se putet, mors eius expectabit. Similiter & in hac specie in extremum tempus manumissoris uitæ confertur libertas: durante scilicet propter mortis causa tacitam conditionem uoluntate manumissoris: quemadmodum cum rem ita tradiderit, ut moriente eo fieret accipientis. quæ ita demum alienatur, si donator in eadem permanserit uoluntate.

XVI. MODESTINVS.

Si consentiente patre filius minor annis uiginti seruum eius manumiserit: patris faciet libertū, & uacabit causæ probatio ob patris consensum.

XVII. IDEM.

Serui, quos filij familiarū in castris adquirunt, non in patris familia computabuntur. nec enim pater taleis filij seruos manumittere poterit.

XVIII. CAIVS.

Et eum, quem uendiderit, uenditor: & promissor, quem promiserit, manumittere possunt.

XIX. PAPINIANVS.

Si quis ab alio numos acceperit, ut seruos suos manumittat: & ab iniuncto libertas extorqueri potest, licet plerumque pecunia eius numera sit: maxime, si pater, uel frater naturalis pecuniam dedit. uidebitur enim similis ei, qui suis numis redemptus est.

XX. IDEM.

Causam minor uiginti annis, qui seruum donatum manumittendi gratia accepit, ex abundanti probat post diui Marci literas ad Aufidium Victorinū. ad libertatem enim seruus perueniet, etsi non manumiserit. non idē in fideicommissaria libertate iuris est, cuius causam minor debet probare. nam libertas nisi ita manumisso non com-

B petit.

petit. Puellam ea lege uendidit, ut post annum ab emptore manu mitteretur. quod si non manumississet: conuenit, ut manū inijceret, aut decem aureos emptor daret. non seruata fide, nihilominus ex sententia constitutionis liberam fieri respondi: quoniam manus iniectione plerumque auxilij ferendi causa interuenit. itaque nec pecunia petetur, cum emolumentum legis uoluntate uenditoris secutum sit. Tempore alienationis conuenit, ut homo libertatis causa traditus, post quintū annum impletum manumitteretur, & ut certam mercedem mensuram interea praberet. conditionem libertatis mercedes non facere, sed obsequio temporariae seruitutis modū praestitutum esse respondi. neque enim in omnibus libertatis causa traditum comparari statulibero.

XXI. IDEM.

Seruū dotalem uir, qui soluendo est, constante matrimonio manumittere potest. si autem soluendo non est: licet alios creditores non habeat: libertas serui impeditur, ut constante matrimonio deberi dos intelligatur.

XXII. IDEM.

Nepos ex filio uoluntate aui, ut filius patris uoluntate potest manumittere. sed manumissus patris uel aui libertus est.

XXIII. PAVLVS.

Caius Seius Pamphilam hac lege emit, ut intra annum manumitteretur. deinde intra annum Seius seruus pronuntiatus est. quaeritur, an lege uenditionis finito anno Pamphila libertatem consecuta sit? Paulus respondit, cum ea conditione ancillam emptam domino adquisitam, cum qua uenisse proponeretur.

XXIII. HERMOGENIANVS.

**als. Patronia.* L. Ege Iunia Patronia, si dissonantes pares iudicum sententiae existant: pro libertate pronuciari uisum. sed etsi testes non dispari numero tam pro libertate, quam contra libertatem dixerint: tamen pro libertate pronuciandum esse, saepe constitutum est.

XXV. CAIVS.

Iuris ratio efficit, ut infantibus quoque competat libertas.

XXVI. IABOLENVS.

Seruū manumissum furiosum omni genere ad libertatem perduciposse, Labeo putat.

DE MANVMISSIS VINDICTA.

Tit. II.

Pom.

I. POMPONIVS.

Pud prætorem eundemq; tutorem posse pupillum ipso auctore manumittere constat.

II. VLPIANVS.

SI minor sit annis uiginti fructuarius: an possit liberati consentire? & puto, consentiendo posse ad libertatem perducere.

III. IDEM.

SI hæres seruum legatum manumittat, mox repudiet legatarius: retro competit libertas idemq; est, & si pure duobus seruis legetur, & post alterius manumissionem alter repudiauerit. nam huic libertas retro competit.

IIII. IULIANVS.

SI pater filio permiserit seruum manumittere, & interim decesserit intestato, deinde filius ignorans patrem suum mortuum libertatem imposuerit: libertas seruo fauore libertatis contingit, cum non appareat mutatam esse domini uoluntatem. sin autem ignorante filio uerisset pater per nuncium, & ante quam filius certior fieret, seruum manumississet: liber non fit. nam ut filio manumittente seruus ad libertatem perueniat, durare oportet patris uoluntatem. nam si mutata fuerit: non erit uerum, uolente patre filium manumississe. Quoties manumittit seruum dominus: quamuis existimet alienum esse eum: nihilominus uerum est, uoluntate domini seruum esse manumissum, & ideo liber erit. & ex contrario si se Stichus non putaret manumittentis esse: nihilominus libertatem contingere. plus enim in re est, quam in existimatione: & utroq; casu uerum est, Stichum uoluntate domini manumissum esse. idemq; iuris est, & si dominus & seruus in eo errore essent, ut neq; ille dominum se, nec hic se seruum eius esse putaret. Minor uiginti annis dominus nec seruū communem quidem sine consilio recte manumittit. PAVLVVS notat. sed & si pignori obligatum sibi minor uiginti annis manumitti patiatur, recte manumittitur: quia non tam manumittere is, quam non impedire manumittentem intelligitur.

V. PAVLVS.

AN apud se manumittere possit is, qui consiliū præbet, sæpe quaesitum est. ego quidem memini labolenum præceptorem meum in Africa seruos suos manumississe, cum consilium præberet. & ego exemplum eius secutus, & in prætura, & consulatu meo quosdam ex seruis meis uindicta liberaui: & quibusdam alijs prætoribus consulentibus me idem suasi.

*als. quē
meruissē.

VI. IDEM.

B ij Ser.

Seruus communis, quin à minoribus uiginti annis dominis possit
Sapud consilium manumitti: quamuis unus ex socijs causam non
approbauerit: dubium non est.

VII. CAIVS

Non est omnino necesse pro tribunali manumittere. itaq; pleriq;
in transitu serui manumitti solent: cum aut lauandi, aut gestan-
di, aut ludorū gratia prodierit prætor, aut pconsul, legatusue Cæsaris.

VIII. VLPIANVS.

Ego cum in uilla cum prætore fuisssem: passus sum apud eum ma-
numitti, & si lictoris præsentia non esset.

IX. MARTIANVS.

Iusta causa manumissionis est, si periculo uitæ infamiæue domini
seruus liberauit. Sciendum est: qualiscunq; causa probata sit &
recepta: libertatē tribuere oportere. nam diuus Pius rescripsit, causas
probatas reuocari non oportere. *hæc al's defunt. (ne alienum seruum possit quis ma-
numittere). nam causæ probationi contradicendum, non etiā causa
iam probata retractanda est.

X. IDEM.

Sueri uel muti patris filius iussu eius manumittere poterit: furiosi
sueri filius non poterit manumittere.

XI. VLPIANVS.

Si minor annis uiginti manumittat: huiusmodi solent causæ ma-
numissionis recipi, ut si filius filiaue, frater sororue naturalis sit,

XII. IDEM.

Vel si sanguine eum contingat. habetur enim ratio cognationis.

XIII. IDEM.

Si collactaneus, uel educator: si pædagogus ipsius, uel nutrix, uel fili-
us filiaue cuius eorum, uel alumnus, uel capsarius, id est, qui portat
libros: uel si in hoc manumittatur, ut procurator sit, dummodo nō mi-
nor annis decem & septem sit. præterea & illud exigitur, ut non utiq;
unum seruū habeat, qui manumittit. Item & si matrimonij causa
uirgo uel mulier manumittatur: exacto prius iureiurando, ut intra sex
menses uxorem duci eam oporteat. ita enim senatus censuit.

XIII. MARTIANVS.

Alumnos magis mulieribus est conueniens manumittere. sed &
in uiris receptū est. satisq; est permitti eum manumitti, in quo
nutriendo propensio rem animum fecerint. Sunt, qui putant, scemi-
nas posse etiam matrimonij causa manumittere: sed ita, si forte & con-
seruus suus in hoc ei legatus est. Et si spado uelit matrimonij causa
manumittere, potest. non idem in castrato.

Paulus

XV. PAVLVS.

Etiam conditionis implendæ causâ minori annis uiginti manumittere permittendum est: ueluti si quis ita hæres institutus sit, si seruum ad libertatem perduxerit. Ex præterito tempore plures causâ esse possunt: ueluti quod dominum in prælio adiuuerit, contra latrones tuitus sit, quod eum sanauerit, quod infidias detexerit. & longū est, si exsequi uoluerimus: quia multa merita incidere possunt, quibus honestum sit libertatem cum decreto præstare: quæ æstimare debet is, apud quem de ea re agitur.. Plures uindicta pariter manumitti possunt: & sufficit præsentia seruorum, ut uel plures manumitti possint. Absens quoq; causam probare per procuratorem poterit. Si duo matrimoniij causâ manumittent, recipi causâ non debet. Qui in Italia, uel alia prouincia domiciliū habent: apud alterius prouinciæ præsidem consilio adhibito, manumittere possunt.

XVI. VLP IANVS.

Illud in causis probandis meminisse iudices oportet: ut nō ex luxuria, sed ex affectu descendentes causas probent. nec enim delicijs, sed iustis affectionibus dedisse iustam libertatem legem Aeliam Sentiam credendum. Si quis minori annis uiginti hac lege seruum dederit, ut precio accepto uel donationis causâ eum liberum faciat: poterit ille causam manumissionis istius approbare, hoc ipsum allegans, legem datam eum perducere ad libertatem. ergo hic debet ostendere, hoc inter ipsos actum: ut proinde uel ex lege donationis, uel affectione eius, qui dedit, res æstimeretur.

XVII. PAVLVS.

Apud proconsulem, postquàm urbem egressus est, uindicta manumittere possumus. sed & apud legatum eius possumus manumittere, ex quo prouinciam ingressus est.

XVIII. IDEM.

Apud filium familias magistratum pater manumittere potest, etiam si filius familias manumittere non potest. Apud collegam suum prætor manumittere non potest. filius quoq; uoluntate patris apud patrem manumittere non poterit.

XIX. CELSVS.

Si minor annis apud consiliū matrimoniij causâ prægnantē manumiserit, eaq; interim peperit: in pendentem erit, seruus, an liber sit, quæ ea peperit.

XX. VLP IANVS.

Si rogatus sit annis uiginti minor manumittere per fideicommissum: incunctanter debet ei permitti: nisi si proprium seruum rogatus fuit manumittere. hic enī quantitas emolumenti conferenda, quæ ad eum

peruenit ex iudicio eius, qui rogauit, cum precio eorum, quos rogatus est manumittere. Sed & si hac lege seruus fuerit donatus, ut manumittatur: permittendum erit manumittere, ne constitutio diui Marci superueniens, cunctationem consulis dirimat. Matrimonij causa manumittere si quis uelit, & sit, qui non indigne huiusmodi conditionis uxorem sortitus sit: erit ei concedendum. Mulieri quoque uolenti filium naturalem suum, uel quem ex superscriptis manumittere: permittendum esse, Marcellus scribit. Cōsul apud se potest manumittere, etiam si euenerit, ut minor uiginti annis sit.

XXI. MODESTINVS.

A pud præfectum Aegypti possum seruum manumittere ex constitutione diui Augusti.

XXII. PAVLVS.

Pater ex prouincia ad filium sciens Romæ agentem epistolam fecit: qua permittit ei, quem uellet ex seruis, quos in ministerio secum hic habebat, uindicta liberare. postquam filius manumisit Stichum apud prætorē: quæro, an fecerit liberum? Respondit. quare hoc non concessum credamus patri, ut permittere posset filio ex his, quos in ministerio haberet, manumittere? solam enim electionem filio concessit. ceterum ipse manumisit.

XXIII. HERMOGENIANVS.

Manumissio per lectores hodie domino tacente expediri solet: et uerba solennia, licet non dicantur, ut dicta accipiuntur.

XXIII. PAVLVS lib. III. ad Plautium.

Pupillus, qui infans non est, apud consiliū recte manumittit. **PAVLVS.** scilicet auctore tutore: ita tamen, ut peculium eum non sequatur.

XXV. CAIVS.

Si tutoris habendi causa pupillus manumittat: probationis esse causam, Aufidius ait. Nequa filius contra sensit. quod uerius est. namque per absurdum est, in eligendo tutore uideri firmum esse iudiciū ei pupillo, cuius in omnibus rebus ut infirmum iudicium tutore auctore regit.

DE MANVMISSIONIBVS, QVAE SERVIS
ad uniuersitatem pertinentibus imponunt. Tit. III.

I. VLPIANVS.

Diuis Marcus omnibus collegijs, quibus coeundi ius est, manumittendi potestatem dedit.

II. IDEM.

Quare hi quoque legitimam hereditatem liberti uindicabunt. Papi

III. PAPINIANVS.

Seruus ciuitatis iure manumissus non ademptum peculiū retinet. Sideoq; debitor soluendo liberatur.

DE MANVMISSIS TESTA-
mento. Tit. IIIL.

I. VLPIANVS.

Vm sapius donatur seruo libertas: placet eam fauore ualere, ex qua peruenit ad libertatem.

II. IDEM.

SI quis ita hæredē instituerit, TITIVS HAERES ESTO. SI TITIVS HAERES NON ERIT: STICHVS HAERES ESTO, STICHVS LIBER ESTO: non esse Stichum liberum Aristo ait, Titio hærede existente. mihi uidetur posse dici liberū fore: quasi nō utiq; alio gradu acceperit libertatem, sed dupliciter. quo iure utimur.

III. POMPONIVS.

Nec militi minori uiginti annis permittitur, posse testamēto suo seruum manumittere.

IIIL. PAVLVS.

SI quis ita scripserit, STICHVS LIBER ESTO, EI'QVE HAERES MEVS DECEM DATO: nulla dubitatio est, quin debeantur, etiam si eū paterfamilias uiuus manumiserit. Sed & si sic, STICHVS LIBER ESTO, SIVE STATIM, SIVE POST TEMPVS; EI'QVE CVM LIBER ERIT, HAERES MEVS DECEM DATO: idem dicendum est. illud constat: si libertate sic data, fuerit ei legatum, EI'QVE, SI EVM VINDICTA LIBER AVERO, HAERES MEVS DECEM DATO: licet ex nimia subtilitate separatū est legatū à testamento: attamen humanitatis intuitu ualebit legatum, si uiuus eum manumiserit.

V. IDEM.

In libertatibus leuissima scriptura spectanda est, ut si plures sint, qua manumissio faciliior sit, ea leuissima intelligatur. sed & in fideicommissarijs libertatibus nouissima scriptura spectatur.

VI. VLPIANVS.

Si usufructuariū dominus proprietatis hæredem scripserit, & seruo sub conditione sit libertas data: quoniam interim sit hæredis, confusio ne facta ususfructus: si existit conditio, perueniet ad libertatem.

VII. IDEM.

Neratius scribit: ei, cui libertas sic data est, SI FILIVS NVLLVS MIHI ERIT, CVM MORIAR, STICHVS LIBER ESTO: impediri libertatem

bertatem postumo nato. sed dum speratur nasci, utrum in seruitute remanere dicimus: an uero ex postfacto respondemus retro liberum fuisse, nullo filio nato: quod magis arbitror probandum.

VIII. POMPONIVS.

SI ita sit scriptum, STICHVS, SI DILIGENTER RATIONES TRACTASSE VIDEBITVR, LIBER ESTO: diligentia consideranda, quæ domino, non quæ seruo erit utilis, coniuncta bonæ fidei & in reliquis quoque reddendis.

IX. VLPPIANVS.

SI quis ita sit legatus, ut manumittatur: & si manumissus non fuerit, liber esse iussus sit, eique legetur: & libertatem competere, & legatum deberi, saepe rescriptum est. Quod constitutum est, uetitum ad libertatem in testamento perducere, non posse manumitti: hoc ad eos pertinere puto, qui fuerunt testatoris, uel hæredis. seruo enim alieno id irrogari non poterit.

X. PAVLVS.

SI peculium prælegatum, & uicarius liber esse iussus sit: liberum eum esse constat. multum enim interest inter genus & speciem. speciem enim eximi de genere placet. quod est in peculio legato & uicario manumisso. Si seruus legatus liber esse iussus est: liber est. sed si prius liber esse iussus, postea legatus sit: siquidem euidentis uoluntas sit testatoris, qui ademit libertatem: cum placeat hodie etiam libertates adimi posse: & legato eum cedere puto. quod si in obscuro sit: tunc fauorabilius respondetur, liberum fore.

XI. POMPONIVS.

SI legato seruo fideicommissaria libertas relicta est: uel hæres, uel legatarius eum cogitur manumittere. SI STICHVS ET PAMPHILVS DECEM DEDERINT, LIBERI SVNTO. potest alter quinque dando liber esse, quamuis alter non dederit. Cum testamento seruus libertatem esse iussus est: uel uno ex pluribus hæredibus institutis adeunte hæredem, statim liber est.

XII. VLPPIANVS.

SI quis libertatem sub iurisiurandi conditione reliquerit: edicto prætoris locus non erit, ut iurisiurandi conditio remittatur. & merito. nam si quis remiserit conditionem libertatis: ipsam libertatem impedit: dum competere aliter non potest, quam si paritum fuerit conditio. Proinde & si quis cum libertate legatum acceperit: non aliter legatum habebit, nisi conditioni iurisiurandi paruerit. sed si pure libertatem acceperit, legatum sub iurisiurandi conditione: putat Iulianus libro tricesimo digestorum, remitti ei conditionem iurisiurandi. idem puto

puto dicendum, & si libertati quoq; iniecta cōditio sit, si testator uiuus eum manumiserit. nam & hæc conditio legati remittitur.

XIII. IDEM.

Si ira fuerit seruis duobus libertas data, si insulam ædificauerint, uel si statuam posuerint: diuidi hæc conditio non poterit. solummodo illud habebit dubitationem: an altero satis faciente, satisfactum uoluntati uideatur, ideoq; ad libertatem perueniat. quod magis est: nisi aliud exprefferit testator. faciendo tamen, sibi conditionem impleuit, non alteri. quin imò exstinguitur ei conditio. non enim amplius conditioni parere potest, cum semel expleta sit. Idem quæri potest, & si fabris duobus uel pictoribus, si membrum depinxissent, uel fabricassent nauem, quid adscriptum sit. nã uoluntatis erit quæstio, num alteri alterius facti conditionem iniunxerit. quæ res efficit, ut si alter cessat: alteri quoq; qui facere paratus est, conditio deficiat. quod si ex his, quæ scripsit, uel dixit, ostendatur contentus esse testator, uel alterum facere: res erit expedita. nam alter faciendo, aut sibi & socio proderit, aut sibi tantum: prout uoluisse testatorem apparuerit. Quæstio hæc & in eo tractatur, si quis libertatem dedit seruis duobus, si rationes reddiderint. Iulianus autem tractat, si alter reddere sit paratus, alter non sit: an alter per alterum impediatur. & rectissime ait: siquidem separatim rationes gesserunt: sufficere ad libertatem adipiscendam ei, qui rationes suas reddit. si uero simul: non aliàs uideri alterum paruissse, nisi utriusq; reliqua exsoluerit. in reliquis accipere debemus, ut & ipsa rationum uolumina reddantur. Sed & si ancilla cū filiis libera esse iussa sit, & si nullos habet, erit libera: uel si habeat quidē, filij autē eius ad libertatem peruenire nō possunt. Idē erit dicendū, & si ipsa libera esse nō possit, ut filij eius ad libertatem perueniant. nam hæc adiectio CVM FILIIS non facit conditionem: nisi mihi pponas aliam sententiam testatoris fuisse. tunc enim pro conditione erūt hæc uerba accipienda. conditionem autem nō facere, argumento est edictum prætoris, quo ita cauetur. VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IUBEBO. placet enim, etsi nulli de liberis sint, uentrem tamen ex edicto in possessionem mittendum.

XIIII. IDEM.

Cum seruus pure liber scribitur, & hæres sub conditione: placet deficiente conditione habere eum libertatem.

XV. IULIANVS.

STICHVM SEMPRONIO DO LEGO. SI SEMPRONIVS STICHVM INTRA ANNUM NON MANVMISERIT, IDEM STICHVS LIBER ESTO. quæsitum est, quid iuris sit? Respondi. hoc modo libertate data, si SEMPRONIVS NON MANVMISERIT, STICHVS LIBER ESTO:

C Sem

Sempronius, nisi manumiserit, nihil turis in Stichum habiturum, sed liberum eum futurum.

XVI. IDEM.

SI ita scriptum fuerit, CVM TITIVS ANNORVM TRIGINTA ERIT, STICHVS LIBER ESTO, EI'QVE HAERES MEVS FVNDVM DATO, & Titius ante, quam ad annum tricesimum perueniret, decesserit: Sticho libertas competet, sed legatum non debetur. nam si favore libertatis id receptum est, ut mortuo Titio tempus superesse uideatur, quo impleto libertas contingat: circa legatum defecisse conditio uidetur.

XVII. IDEM.

Libertas, quæ in ultimum uitæ tempus confertur: ueluti CVM STICHVS MORIETVR, LIBER ESTO: nullius momenti existimanda est. Hæc autem scriptura, STICHVS, SI CAPITOLIVM NON ASCENDERIT, LIBER ESTO, ita accipienda est: si cum primum potuerit, capitoliū nō ascenderit. isto enim modo perueniet Stichus ad libertatem, si facultate data ascendendi capitoliū abstinuerit. Hæc scriptura testamenti PAMPHILVS LIBER ESTO, ITA VT FILIIS MEIS RATIONES REDDAT: an sub conditione data libertas uideatur, quæsitum est. Respondi. pure quidem datam libertatem uideri, & illam adiectionem ITA VT RATIONES REDDAT conditionem libertati non inspicere. sed tamen quia manifesta uoluntas testantis exprimitur: cogendum eum ad rationes reddendas. Post annos indistincte liber esse iussus, post biennium liber erit: idque & fauor libertatis exigit, & uerba patiuntur: nisi aliud sensisse patrem familias manifestissimis rationibus is, a quo libertas relicta est, probauerit.

XVIII. IDEM.

Qui duos hæredes instituebat, post alterius mortem seruum liberum esse iusserat. is, cuius ex morte libertas pendeat, uiuo testatore decesserat. Sabinus respondit, liberum futurum. Hæc conditio, CVM MORIAR, LIBER ESTO, uitæ tempus amplectitur, & idcirco inutilis esse uidetur. sed melius est uerba benignius interpretari, ut post mortem suam uideatur testator ei libertatem reliquisse. sed multo magis hæc AD ANNVM LIBER ESTO ita accipi potest, VEL POST ANNVM, QVA'M MORIAR, LIBER ESTO. & licet hoc modo accipiat, POST ANNVM, QVA'M HOC TESTAMENTVM FACTVM ERIT, LIBER ESTO: si euenerit, ut intra annum testator decederet: inutilis non erit.

XIX. IDEM.

Quidam hæredem suum rogauerat, ut seruum manumitteret. deinde si hæres eum non manumisisset: liberum eum esse iusserat, ei que

eiq; legauerat. licet enim hæres non manumiserit: pleriq; existimant, hunc ex testamento libertatem consequi. sed hoc legatū quoq; ei debetur.

XX. AFRICANVS.

SERuos legauit, & cavit ita. ROGO TE, SI PROMERVERINT, DIGNOS ESSE LIBERTATE EXISTIMES. prætoris hæ partes sunt, ut cogat libertatem præstari: nisi quid tale hi serui admiserint, ut indigni sint, quo libertatem consequantur: non etiam ut talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatē mereri debeant. arbitriū tamen eius erit, qui rogatus est, quo tempore quenq; uelit manumittere: ita ut si uiuus non manumississet, hæres eius statim libertatem præstare cogatur.

XXI. IDEM.

STICHVS, IMO' PAMPHILVS LIBER ESTO. Pamphilum liberum futurum respondit. quodammodo enim emendasse errorē suum testatorem. idemq; iuris fore, & si ita scriptum fuerit, STICHVS LIBER ESTO, IMO' PAMPHILVS LIBER ESTO.

XXII. IDEM.

Qui filium impuberē hæredem instituit, Stichum ratione argenti, quod sub cura eius esset, reddita, liberum esse iusserat. is seruus partē argenti subtractā, cum tutore diuisit: atq; ita tutor ei parem rationem adscripsit. consultus, an Stichus liber esset? Respondit. non esse liberum. nam quod alioquin placet, si statuliber pecuniam dare iussus tutori det, uel per tutorem stet, quo minus pareatur conditioni, peruenire eum ad libertatem: ita accipiendum, ut bona fide & citra fraudem statuliberi & tutoris id fiat: sicuti & in alienationibus rerum pupillarium seruatur. itaq; & si offerente statulibero pecuniam tutor in fraudem pupilli accipere nolit: non aliter libertatem contingere, quā si seruus fraude careat. eademq; & in curatore dicenda. Item quæsitum est, si rationem argenti reddere iussus est: in quem modum intelligendum sit cōditioni paruissē: id est, an si quædam uasa sine culpa eius perierint, atq; ita reliqua uasa hæredi bona fide adsignauerit, perueniat ad libertatem: respondit, peruenturum. nam sufficere, si ex æquo & bono rationem reddat. deniq; quam rationem bonus paterfamilias reciperet: & ea hæredi reddita, impletam conditionem uideri.

XXIII. MARTIANVS.

Testamento manumissus ita demum fit liber, si testamentum ualeat, & ex eo adita sit hæreditas: uel si quis omiſsa causa testamenti ab intestato possideat hæreditatē. Testamento libertas data competit: pure quidem data, statim, quā adita fuerit hæreditas, uel ab uno ex hæredibus. si autē in diem, uel sub conditione libertas data est: tunc competit libertas, cum dies euenerit, uel conditio exstiterit.

XXIII. CAIVS.

Nominatim videntur liberi esse iussi, qui uel ex artificio, uel officio, uel quolibet alio modo euidenter denotati sunt: ueluti dispensator meus, cellarius meus, cocus meus, Pamphili serui mei filius.

XXV. VLPPIANVS.

Testamento liber esse iussus, tum fit liber, cum adita fuerit hereditas qualibet ex parte: si modo ab eo gradu, quo liber esse iussus est, adita fuerit, & pure quis manumissus sit.

XXVI. MARTIANVS.

Diuus Pius & diui fratres fauorabiliter rescripserunt: cum seruo cum libertate substituto, legatum erat, si heres non esset, non ad scripta libertate: perinde haberi, atque si adscripta ei esset libertas.

XXVII. PAVLVS.

Qui potuerint apud consilium manumittendo ad libertatem perducere: poterunt etiam necessarium heredem facere, ut hæc ipsa necessitas probabilem faciat manumissionem.

XXVIII. IDEM.

STICHVS, SI CODICILLIS EVM NON VETVERO LIBERVM ESSE, LIBER ESTO. sic est, ac si diceret, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERO, LIBER ESTO. nam & heres sic institui potest.

XXIX. SCAEVOLA.

Vxorem prægnantem repudiauerat, & aliam duxerat. prior enixa filium exposuit. hic sublatus, ab alio educatus, nomine patris uocatus usque ad uitæ tempus patris tam ab eo, quam à matre: an in uiuorum numero esset, ignorabatur. mortuo patre, testamentoque eius, quo filius neque exheredatus, neque heres institutus fuit, recitato: filius & à matre, & ab auia paterna agnitus, hereditatem patris ab intestato quasi legitimus possidet. quæsitum est. hi, qui testamento libertatem acceperunt, utrum liberi, an serui sint? Respondit. filium quidem nihil præiudicij passum fuisse, si pater eum ignorauit. & ideo cum in potestate ignorantis patris esset: testamentum non ualere. Serui autem manumissi, si per quinquenniū in libertate morati sunt, semel datam libertatem infirmari, contrarium studium fauori libertatis est.

XXX. VLPPIANVS.

Si serui, qui apud hostes sint, liberi esse iussi sunt: ad libertatem perueniunt: quamuis neque testamenti, neque mortis tempore in potestate testantis, sed hostium fuerunt.

XXXI. IDEM.

Cum ex pluribus eodem nomine seruis uiuis, liber iussus non appareat quis sit: nullus liber est.

LIBERTAS ad tempus dari non potest.

XXXII. PAVLVS.

XXXIII. VLP IANVS.

IDEOq; si ita scriptum sit, STICHVS VSQVE AD ANNOS DECEM LI-
BER ESTO: temporis adiectio est superuacua.

XXXIII. PAVLVS.

SCIENDUM est, necessario hærede existente, quamuis se abstineat, ta-
men libertates competere: si modo non in fraudem legis Aeliæ
Sentiaæ datae fuerint.

XXXV. IDEM.

SERVIUS existimabat, his posse seruis dari testamento directam liber-
tatem, qui utroq; tempore, & quo testamentum factum est, & quo mori
tur, in testatoris fuerint potestate. quæ sententia uera est.

XXXVI. IDEM.

DE seruo testamēto ita manumisso, SI IVRAVERIT SE CORNE-
LIO FILIO MEO DECEM OPERAS DATVRVM, LIBER ESTO:
quæritur, quid iuris sit: & sciendum est, iurando seruum conditionem
implere. sed non teneri operarum nomine: quia nisi post manumissio-
nem iuret, non obligatur.

XXXVII. IDEM.

NOMINATIM codicillis manumissus uidetur seruus, cuius nomen
testamento continetur.

XXXVIII. IDEM.

LIBERTAS testamento seruo ita dari poterit, CVM PER LEGES LI-
CEBIT, LIBER ESTO.

XXXIX. IDEM.

STICHVS SERVVS MEVS, SI EVM HAERES ALIENAUERIT, LI-
BER ESTO. inutiliter dabitur libertas, cum in id tempus differa-
tur, quo alienus futurus sit. nec contrarium est, quod statuliber, etiam
si uenierit, ex testamento libertatem consequitur: quippe utiliter liber-
tas data facto hæredis non perimitur. At quid in legato eo modo dato
dicemus: diuersum enim nulla dicetur ratione. nam inter libertatem
& legatum (quantum ad hanc causam) nihil distat. igitur nec si dire-
cto dabitur libertas, SI HAEREDIS MEI ESSE DESIERIT, LIBER
ESTO: quia nullum casum utilem habet.

XL. POMPONIVS.

VLIANUS ait. cum idem homo, & per fideicommissum detur alicui, & li-
ber esse iubeatur: hæredē libertatem debere præstare. nō enim coge-
tur (inquit) ex causa fideicommissi æstimationem sufferre, cum debi-
tam libertatem reddiderit. Sed & cum sub conditione seruo libertas

C iij per

per fidei commissum detur, & ipse presenti die daretur: non aliter tradere eum cogetur, quam ut caueatur, existente conditione libertati eum restitutum iri. nam in omnibus fere causis fideicommissas libertates pro directo datis habendas. Sed Ofilius ait. si adimendi legati causa fideicommissam libertatem testator dedisset: ea uera esse. si uero onerari heredem a testatore legatarius ostenderit: estimationem nihilominus legatario praestandam.

XLI. IDEM.

Si ita fuerit libertas relicta, SERVVS STICHVS MEVS ANNO DVO. DECIMO POST, QVA'M EGO MORTVVS ERO, LIBER ESTO: uerisimile est, in principio duodecimi anni eum esse liberum. nam hoc mortuum sensisse, & inter hos sermones, DVO DECIMO ANNO, ET POST DVO DECIM ANNOS, multum interesse: & ita loqui solemus, DVO DECIMVS ANNVS EST, cum quantumlibet ex duodecimo anno uenisset, aut praeterisset: & qui duodecimo anno liber esse iubetur, omnibus diebus anni liber esse iussus est. Sed si ita sit scriptum in testamento, STICHVS SERVVS MEVS HAEREDI MEO MILLE NVMOS ANNO, BIENNIO, TRIENNIO POST, QVA'M EGO MORTVVS ERO, SI SOLVERIT, SATIS'VE FECERIT, LIBER ESTO: non potest is seruus, nisi triennio praeterito, liber esse: nisi praesentem eam pecuniam soluat, aut satis faciat. compensanda enim est heredi libertatis celeritas praematura pecuniarum solutione. Labeo scribit: si sic libertas relicta sit, STICHVS INTRA ANNVM, QVA'M MORTVVS ERO, LIBER ESTO: statim eum liberum esse. nam & si ita sit scriptum, SI INTRA ANNVM DECEM HAEREDI MEO DEDERIT, LIBER ESTO: statim soluendo, eum liberum sine mora futurum. *Diversu' fuisse Celsu' cap. 47. de demonstrat. indicat.*

XLII. MARCELLVS.

Si quis ita scripserit, ILLVM ILLIVS LIBERTVM ESSE VOLO: & seruus libertatem petere potest, & ille ut habeat libertum.

XLIII. MODESTINVS.

Libertates directae, & testamento, & codicillis testamento confirmatis recte dantur: fideicommissariae, & ab intestato, & codicillis non confirmatis relinqui possunt.

XLIIII. IDEM.

Maeuia decedens seruis suis nomine Sacco, & Eutychie, & Hirene sub conditione libertate reliquit his uerbis. SACCVS SERVVS MEVS, ET EUTYCHIA ET HIRENE ANCILLAE MEAE OMNES SVB HAC CONDITIONE LIBERI SVNTO, VT MONVMENTO MEO ALTERNIS MENSIBVS LVCERNAM ACCENDANT, ET SOLENNIA MORTIS PERAGANT. *quaro. cum assidue monumento Mauiæ Saccus*

ens & Eutychia, & Hirene non adsint: an liberi esse possunt? Modestinus respondit. neq; contextum uerborum totius scripturæ, neq; mentem testatricis eam esse, ut libertas sub conditione suspensa sit: cum liberos eos monumento adesse uoluerit, officio tamen iudicis eos esse compellendos, testatricis iussioni parere.

XLV. IDEM

Quod uulgo dicitur, sub pluribus conditionibus data libertate, leuissimam conditionem spectandam esse: ita uerum est, si separatim conditiones sunt datæ. quod si coniunctim datæ sunt: nisi omnibus paruerit, liber non erit.

XLVI. POMPONIVS.

Arsto Neratio Apiano rescripsit. testamento liber esse iussus cū annorū triginta esset, si antequam ad eam ætatem peruenisset, in metallum damnatus sit, ac postea reuocetur: sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere, neq; metallorū poena ius eius mutari. nec aliud, si hæres esset sub conditione institutus. futurum enim eum etiam necessarium.

XLVII. PAPINIANVS.

Cum ex falsis codicillis per errorem libertas, licet non debita, præstita tamen ab hærede fuisset: uiginti solidos à singulis hominibus inferendos esse hæredi, princeps constituit. sed & si conditionis implendæ gratia seruus institutus manumiserit, ac postea filius de inofficioso agendo obtinuerit, uel testamentum falsum fuerit pronunciatum: consequens erit, idem & in hac specie fieri, quod in falsis codicillis constitutum est.

XLVIII. IDEM.

Si socius testamento libertatem ita dederit, PAMPHILVS, SI EVM SOCIVS MANVMISERIT, LIBER ESTO: Seruius respondit, socio manumittente, communem fieri libertum familiæ atq; manumissoris. neq; enim nouum, aut incognitum est, uario iure communi mancipio libertatem contingere.

XLIX. IDEM.

Testamento militis ita manumissam, SAMIAM IN LIBERTATE ESSE IVSSI, directam libertatem iure militiæ accepisse placuit.

L. IDEM.

Quod diuo Marco pro libertatibus conseruandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona uenum itura sint. alioquin uacantibus bonis fisco uindicatis, non habere constitutionem locum, aperte cauetur. Seruos autem testamento manumissos, ut bona suscipiantur, iure cautionem offerre idoneam non minus, quàm cæteros, defuncti

defuncti liberos, aut extrarios declarauit. quod beneficium minoribus annis hæredibus scriptis, auxilium bonis præstitutum more solito de siderantibus, non aufertur.

L I. IDEM.

Testamento centurio seruos suos uenire prohibuit, ac petijt, pro ut quisq; meruisset, eos manumitti. libertates utiliter datas respōdi: cum si nemo eorū offenderit, omnes ad libertatem peruenire possint. quibusdam autem per offensam exclusis; residui in libertatē perueniunt. Cui ita testamento adscriptum esset, SERVI, QVI SINE OFFENSA FVERVNT, LIBERI SVNTO: conditionem adscriptam uideri placuit, cuius interpretationem placuit talem faciendam: ut de his in libertate danda cogitasse nō uideatur, quos aut pœna coërcuit, aut ab honore administrandi, uel administrandæ rei negotio remouit.

L II. PAVLVS.

*aliàs de sunt.

Imperatores Seuerus & Antoninus) Missenio Frontoni. testamēto militis his uerbis adscripta libertate, STEPHANVM SERVVM MEVM LIBERVVM ESSE VOLO, uel IVBEO: adita hæreditate libertas competit. & ideo ea, quæ postea adiecta sunt, SIC TAMEN, VT CVM HAEREDE MEO SIT, QVOADVSQVE IVVENIS SIT. QVOD SI NOLLERIT, AVT CONTEMPSERIT: IVRE SERVITVTIS TENEATVR: ad reuocandam libertatem, quæ competiijt, non sunt efficacia. idem & in paganorum testamentis obseruatur.

L III. IDEM.

Lucius Titius seruo libertatem dedit, si rationem actus sui ex fide dedisset Caio Seio filio suo. cū annos pubertatis egressus fuisset Caius Seius, à curatoribus eiusdem conuentus seruus, etiam apud iudicem omnibus satisfecit: exactaq; cautione à curatoribus, pronunciatū est liberū eum esse. nūc Caius Seius filius testatoris negat curatoribus suis recte pecuniam illatam. quæro, an iure soluta sit quantitas? Paulus respondit. curatoribus quidem adolescentis reliquam rationem, ut conditio testamento adscripta impleatur, non iure solutam uideri. sed si præsentē adolescente pecunia illata est, uel in rationibus eius relata: impletam conditionem uideri, ac si ipsa soluta fuisset.

L IIII. SCAEVOLA.

Qui habebat seruum Cratinum, testamento ita cavit, SERVVS MEVS CRATISTVS LIBER ESTO. quæro, an seruus Cratinus ad libertatem peruenire possit, cum testator seruum Cratistum non habebat, sed hunc solum Cratinum. Respondi. nihil obesse, quod in syllaba errasset. Scripti testamento hæredes ante aditam hæreditatem pacti sunt cum creditoribus, ut parte dimidia contenti essent: & ita decre-

to à

to à prætore interposito hæreditatem adierunt. quæro, an libertates in eo testamento datæ competierint? Respondi. si testator fraudandi consilium non habuisset: competere libertates.

LV. MAETIANVS.

Libertate sub conditione data, huc iam decursum est: ut si per statu liberum non stet, quo minus cōditioni pareat: quamvis ne per hæredem quidem stet, tamē ad libertatem perueniat. quod credo responderi oportere, etsi per fideicommissum utiq; hæreditarijs seruis libertas data fuerit. non absurde & de hæredis seruis idem dicetur. De his autem, quos redimendos habebit, nō iniuste dubitamus: siquidem eo casu iniquum erit, hæredem perinde compelli debere redimere eos, atq; si conditio impleta esset: quod forte dominus prohiberet conditioni parēre, ut precium perciperet, nec conditionem prorogaret.

LVI. PAVLVS.

Si quis seruo testamento reliquerit libertatem, & directò, & per fideicommissum: in potestate serui est, utrum uelit ex directo, an fideicommissò ad libertatē peruenire. & ita Marcus imperator rescripsit.

LVII. CAIVS.

Si locuples egenti hæres exstiterit: uideamus, an ea res testamento datis libertatibus proficiat, ut creditores fraudari non uideantur? & sanè sunt quidam, qui cum hæres locuples exstaret, tale esse crediderunt, quale si ipse testator adiunctis postea facultatibus decessisset. sed mihi traditum est, hoc iure nos uti, ut ad rem non pertineat, locuples, an egens hæres exstiterit: sed quarum facultatum testator decesserit. quam sententiā Iulianus adeo sequitur, ut existimet, ne eum quidem libertatem consecuturum, quem is, qui soluendo non esset, ita liberū esse iussisset, CVM ALIENVM AES SOLVTVM ERIT, STICHVS LIBER ESTO. sed hoc non est consequens Sabini & Cassij sententiæ, quam & ipse sequi uidetur: qui existimāt, consilium quenq; manumittentis spectare debere. nam & qui sub ea conditione seruum suum liberum esse iubet: adeo sine fraudis consilio liberū esse iubet, ut apertissime curare uideatur, ne creditores sui fraudarentur.

LVIII. MAETIANVS.

Verum est, eum, qui liber esse iussus est, alienatū à testatore, si ante aditam eius hæreditatem rursus hæreditarius fieret, mox adiretur hæreditas, ad libertatem peruenire.

LIX. SCAEVOLA.

Titia seruis quibusdam & ancillis nominatim directas dedit libertates, deinde ita scripsit. ET PEDISEQVAS OMNES, QVARVM NOMINA IN RATIONIBVS MEIS SCRIPTA SVNT, LIBERAS ESSE

D uolo

VOLO. quæsitum est, an Eutychia, quæ testamenti facti tempore inter pedisequas libertatem acceperat, mortis autem tempore inueniatur auctori in contubernio tradita, ex generali capite pedisequarum libertatem consequi possit? Respondit. nihili impediri libertatem pedisequæ, quod mortis demum tempore pedisequa esse desijt. Qui puræ & directæ domini sui testamenti libertatē Stichus acceperat, ex hereditate multa per fraudem amouisse dicitur. quæsitum est, an ante in libertatē proclamare debeat, quàm ea, quæ ex hereditate amouisse probari potuerit ab heredibus, restituerit? Respondit. secundum ea, quæ proponerentur, eum, de quo quæritur, liberum esse. CLAUDIVS. uidetur absoluisse & id, de quo quæritur. nam heredibus satis cōsultum est edicto de furtis. Lucius Titius testamēto suo ita cauit. ONESIPHORE, NISI DILIGENTER RATIONEM EXCVSSERIS, LIBER NE ESTO. quæro, an Onesiphorus ex his uerbis libertatem sibi uindicare possit? Respondit. ex his uerbis, quæ proponerentur, libertatem adimi potius, quàm dari.

LX. IDEM.

Testamento ita cauit. Εὐδοὶ βέλομαι δοῦλῳ τὸ μισθὸν ἑπὶ ἑφθασὲρ γεννηθῆναι μετὰ τὸ πλὴν μητέρα αὐτῆς γενέσθαι ἐλευθέρην. quæro, an non Eudo, si prober se post manumissionem matris suæ natum, possit his uerbis testamenti libertatem consequi? respondit. non oportere huiusmodi consultationem præiudicium parare.

LXI POMPONIVS.

Scio quosdam testatores efficere uolentes, ne serui unquam ad libertatem perueniant, hætenus scribere solitos, STICHVS, CVM MORIETVR, LIBER ESTO. sed & Iulianus ait, libertatem, quæ in ultimum uitæ tempus conferatur, nullius momenti esse: cum testator impediendæ magis, quàm dandæ libertatis gratia ita scripsisse intelligatur. & ideo etiā si ita sit scriptum, STICHVS, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT, LIBER ESTO: nullius momenti esse, si apparet in ultimum uitæ tempus conferri libertatem testatorem uoluisse: nec Murianæ cautioni locum esse. & si ita in testamento scriptum fuerit, STICHVS, SI CAPVAM IERIT, LIBER ESTO: aliter liberum non esse, quod si Capuam ierit. Hoc amplius Octauenus aiebat: si quis in testamento sub qualibet conditione libertate data seruo ita scripsisset, ANTE CONDITIONEM NOLO EVM AB HAEREDE LIBERV M FIERI: nihil ualere hanc adiectionem.

DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBUS.

Tit. V.

Vlpia.

I. VLP IANVS.

I quidam ex his, qui fideicommissam libertatem debent, presentes sint, alij ex iusta causa absint, alij latent: perinde is, cui fideicommissaria libertas relicta est, liber erit: atq; si soli, qui adessent, & q iusta ex causa abessent, rogati essent. pars ergo latitans his proficit.

II. IDEM.

Si quis intestatus decedens codicillis dedit libertatem, neq; adita est ab intestato hæreditas: fauor constitutionis diui Marci debet locum habere & hoc casu: quæ iubet libertatē cōpetere seruo, & bona ei addici, si idonee creditoribus cauerit de solido, quod cuiq; debet, soluendo.

III. IDEM.

In quem etiam utiles actiones plerunq; creditoribus competunt.

IIII. IDEM.

Ergo quāmdiu incertum est, utrum existat successor, an non: cessabit constitutio. cum certum esse cōperit: tunc erit constitutioni locus. Si is, qui in integrum restitui potest, abstinerit se hæreditate: an quāmdiu poterit in integrum restitui, existimamus constitutionem cessare, quia non est certum ab intestato neminem successorem existare: est tamen uerius, admittendam constitutionem. quid ergo, si post additionem libertatum conseruandarum causa factam in integrum sit restitutus: utiq; non erit dicendum, reuocari libertates, quæ semel competierint. Illud uideamus, utrum præsentes esse debeant, qui libertatem acceperūt, an uero non. & cum inuitis alijs possint bona propter libertatem addici: utiq; etiam absentibus quibusdam poterūt addici. quid ergo, si præsentes sint quidam, quidam absentes? uideamus, an etiam absentibus competat libertas. & potest dici, exemplo aditæ hæreditatis, competere libertatem etiam absentibus. Si ex die data sit libertas: an dies expectandus sit: & puto expectandum. ante ergo nō addicent. Quid deinde si sub conditione data sit libertas: & si quidem aliquæ pure, aliquæ sub conditione: utiq; addici statim possunt. si omnes sub conditione: quid consequens erit dicere: utrum expectandum est, ut cōditio existat: an uero statim addicimus, & tūc demum competitura sit libertas, si exstiterit cōditio: quod magis erit probandum. Additis itaq; bonis directæ libertates pure datæ, statim competunt: ex die, cum dies uenerit: conditionales, cum cōditio exstiterit. nec erit ab re, existimare etiam pendente cōditione libertatum (licet omnes sub conditione datæ sint) constitutionem locum habere. ubi enim libertatis spes est, ibi dicendum est uel modica data occasione (quod sine damno creditorum futurum est) additionem

D ij admit

admittendam. Si sub conditione dandorum decem libertas data sit: siue hæredi dare iussus sit, qui libertatem accepit, siue nō sit dictum cui: an dando ei, cui bona addicenda sunt, perueniat ad libertatē, quæri potest. & magis est, ut ei dari debeat, cui bona addicta sunt, quasi cōditio translata uideatur. certe si alij, quā hæredi dare iussus sit: ipsi, cui iussus est, dabit. Hi, qui fideicōmissam libertatem acceperunt, nō statim, ubi bona addicta sunt, liberi sunt: sed fideicommissam libertatem possunt consequi, hoc est manumittendi sunt ab eo, cui addicta bona sunt.

Addici ita demum bona uoluit, si idonee creditoribus cautum fuerit de solido, quod cuiq; debetur. ergo cauendum est idonee. quid est idonee? satisfactō utiq; aut pignoribus datis. sed & si ei fides habita fuerit promittenti sine satisfactōne, idonee cautum uidebitur. Creditoribus autem caueri quē admodum debet: utrum singulis, an uero omnium nomine uni ab ipsis creato? & oportet officio iudicis cōstitui, conuenire creditores, unumq; creare, cui caueatur omnium nomine. Illud uidendum est: an caueri debeat creditoribus, & sic addici bona: an uero sub cōditione hæc sunt addicenda, si fuerit cautum. & puto sic compræhendendum decreto, si omnia ex constitutione diui Marci facta sunt. De solido utiq; sic accipiemus, de sorte & usuris debitis. Hi, qui ad libertatem peruenerunt, quorum liberti fiunt, constitutio ostendit. ut qui directam libertatem acceperunt: omni sint liberi: nisi forte is, qui sibi addici bona desiderat, ita uelit addici, ut etiam hi, qui directam libertatem acceperunt, ipsius liberti fiant.

Qui autem uolunt ipsius liberti fieri, utrum manumittendi sunt ab eo: an uero ipsa addictione hoc compræhendendum, hac conditione sibi addici bona, ut hi etiam, qui directam libertatem acceperunt, ipsius fiant liberti? & puto hoc esse probandum, ut ipsa addictione hoc compræhendatur, idq; uerba constitutionis admittunt. Cum aut seruus libertatem nactus est: utiq; etiam tutelam eius habebit, cui bona addicta sunt. Si alienos seruos rogauerit hæredem manumittere: utrū dicimus constitutionem locū habere, an uero cessabit cōstitutio? & magis est, ut locus sit cōstitutioni. additis enim bonis, redimere, & præstare libertatē cogitur à prætore. Si non hæres, sed legatarius rogatus fuerit manumittere: nunquid cesset constitutio, quod legatis nō debitis, nec libertates possunt deberi? magisq; est, ut idem fauor sit, omnibus enim generaliter uoluit libertatem præstari, quibus competet, si hæreditas adita fuisset. Eadē constitutio pspexit, ut si fisco bona admiserit, æque libertates competāt. ergo siue iaceāt bona fisco

* a. s. ca-
ducis.

spernente, siue agnouerit: constitutio locū habet. cæterum si alia ratio ne agnoscat: apparet cessare debere cōstitutionē. quare & si *qua ducis le

cis legionis bona delata sunt, idem erit probandum. Item si minor uiginti annis dedit libertatem: dicemus non competere, nisi fideicommissam. hæc enim competeret (si modo potuit causam probare minor uiginti annis) si uiuus manumitteret. Si in fraudem creditorum libertas data sit ab eo, qui mortis tempore soluendo non est: an competat: & si quidem fiscus bona non agnouerit: forte competet libertas, quia solidum creditori offertur. atquin si hæreditas adita fuerit: non competet. certe si fiscus agnouerit hæreditatem: facilius probabitur, cessare libertatem: nisi quis uerba constitutionis secutus, dixerit ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac conditione bona uoluerit, ut libertates competant. Si quis autem exemplum aditæ hæreditatis fuerit secutus: directæ libertates non competent, si consilium & euentus fuerit fraudandorū creditorum. nec fideicommissæ præstabuntur, si euentu fraudetur creditores. Si bona fuerint à fisco non agnita, eaq; addicta libertatis conseruandæ gratia: an possit fiscus postea agnoscere: & magis est, ne possit. planè si non certioratis præfectis æratio bona fuerint libertatis conseruandæ causa addicta: uidendum est, an constitutioni locus sit. & si quidem talia fuerunt, ut agnosci debuerint: addictio cessat. si uero nō fuerint: addictioni locus est. Is autem, cui bona addicta sunt: bonorū possessori adsimilari debet, & secundum hoc & iura sepulchrorum poterit habere. Item uideamus, an conueniri à creditoribus possit hæreditarijs actionibus: an uero non, nisi ex cautione, quam interposuit: magisq; est, ut non aliter conueniatur, q̃ ex ea cautione, quam interposuit. Si duobus pluribusue addicta fuerint bona: & communem rem, & communes libertos habebunt, & secum familiæ exciscundæ iudicio experientur.

V. PAVLVS.

IN fideicommissarijs libertatibus, si absente hærede prætor pronunciaffet, libertatem deberi: est & liber, & defuncti libertus, si & seruus eius fuerit: aut hæredis, si seruus hæredis fuerit. imò & si sine successore hæres decesserit, conseruandā esse libertatē, senatus Hadriani tēporibus cēsuit.

VI. IDEM.

DEcem legata sunt, & rogatus est legatarius, Stichum emere & manumittere. sed Falcidia interuenit, & minoris seruus emi non potest. quidam putant dodrantem accipere legatarium, nec emere compellendum. item putant, si seruum suum etiam rogatus sit manumittere, & dodrantem ex legato acceperit: non esse compellendum manumittere. sed uideamus, ne utiq; in hac specie aliud dicendum sit. sed superiore casu sunt, qui putant, cogendū legatarium redimere seruum, & se oneri subiecisse, dum accepit uel dodrantem. sed si paratus sit re-

tro restituere, quod accepit: an audiendus sit, uidendum. sed cogendus hæres tota decem præstare, perinde atq; si adiecisset testator, ut integra præstentur.

VII. VLP IANVS.

SI cui legata sint centum ita, ut seruum alienum redimat, & manumittat: & bonis hæredis uenditis, partem, non totum persequatur: non aliàs debet consequi legatum, quam si cauerit se manumissurum: sed hoc tunc demum, si largiatur portio, quam accepit, ad serui præciũ, paratusq; sit dominus tanti uendere. alioquin exceptione doli debet legatarius repelli.

VIII. POMPONIVS.

EVM, cui mille numi legati fuissent, si rogatus fuisset uiginti seruum manumittere: non cogi fideicommissam libertatem præstare, si legatum non caperet, constat.

IX. MARTIANVS.

CVM fidei hæredis commissum sit, ne seruus alienam seruitutem patiatur: experiri potest confestim, ut fuerit alienatus, & perere libertatẽ. ubi uero alienatio nõ est uoluntaria, sed necessitas alienandi ex causa testatoris pendet: propẽ est, ut nondũ debeat præstari fideicommissum: quod potest uideri, defunctum nihil sensisse de huiusmodi casu alienationis.

X. IDEM.

QUIDAM in testamento scripserat, ILLVM ET ILLVM SERVOS MEOS VENIRE NOLO. si ideo eos noluit uenundari, ut si uenerant, ad libertatem perueniant: præstanda erit libertas. nam, & illi uideat libertas relicta, de quo ita scriptũ est: NOLO ALII, QVAM TIBI, SERVIAT. secundum hoc igitur, quoquo modo uendere tentauerit seruus: confestim poterit peti libertas. nec quominus præstet libertatem, proderit hæredi, si eum redemerit: quia semel exstitit conditio. Is, cui libertas debebatur, uenit. si uult ab hærede manumitti: non erit interueniendum ei, cum hæres præsens erit, emptor latitat: quoniam poterit uti senatusconsulto, ut quasi ex testamento ad libertatem perueniat.

Is, cui ex fideicommissõ libertas debebatur ab eo, qui soluendo nõ erat, passus est se bona fide emptori tradi: existimans in manumissum constituendam actionem exemplo eius, qui liberi hominis emptorem simulata seruitute decepit. ego quoq; adducor, ut putem recte aduersus uenditorẽ actionẽ cõpetere: & magis simile uideri statulibero, qui pridie, q̃ ex testamento ad libertatem perueniret, idem fieri passus est.

XI. MODESTINVS.

EX causa fideicommissi seruo libertatem dare sine tutoris auctoritate pupillus non potest.

Idem

XII. IDEM.

Imperator Antoninus, cū Firmius Titiano tragædos tres legasset, & adiecisset, QVOS TIBI COMMENDO, NE CVI ALII SERVIANT: publicis bonis Titiani, rescripsit debere eos publice manumitti. Et legatarius non minus, quā hæres rogari potest seruū manumittere: & si ante manumissionem decesserit, successores eius debent manumittere. Diuus Antoninus & Pertinax rescripserūt: hæreditate fisco uindicta, quoniā tacite quis rogatus erat ei, qui capere nō poterat, restituere hæreditatem: & directō, & per fideicommissum datas libertates deberi.

XIII. IDEM.

Si prægnans ancilla moram, non studio manumissoris, sed fortuitū patiat, ne manumittatur: liberum quidem non pariet, sed cogetur, qui manumittere debuit, natum matri tradere, ut per eam perueniat ad libertatem.

XIII. IDEM.

Lucius Titius testamento facto, Seiam uxorem suam, item Titiam filiam communem æquis partibus scripsit hæredes. item alio capite, EROTEM SERVVM MEVM, QVI ET PSYLLVS VOCATVR, LIBERVVM ESSE VOLO, SI VXORI MEAE PLACEAT. cum itaq; Seia uxor Lucij Titij abstinerit ab eadem hæreditate, & ex substitutione portio eius ad Titiam filiā pervenerit: quæro, an Eroti, qui & Psyllus uocatur, ex his uerbis superscriptis libertas cōpetat? Modestinus, Eroti, quod uxor testatoris hæreditate se abstinuisset, non obesse respondit. Item quæro, an Seia uxor, quæ se hæreditate abstinuit, petenti Eroti libertatem iuste contradicere possit? Modestinus respondit. Seia diffensum nullius momenti esse.

XV. IDEM.

Is, qui ex causa fideicommissi manumissurus est, nullo modo deteriorem eius serui conditionem facere potest. ideoq; nec uendere eū interdum aliq; potest, ut ab eo, cui traditus est, manumittatur: & si tradiderit, redimere illum cogitur, & manumittere. interest enim nonnunquam a sene potius manumitti, quā a iuvene.

XVI. LICINIVS.

Libertates etiam per fideicommissum dari possunt, & quidem largius, q̃ directō, nam non tantum proprijs, sed alienis seruis per fideicommissum libertas dari potest: ita tamen, ut uulgaribus uerbis, & quibus euidenter uoluntas testatoris exprimi possit.

XVII. Ex lib. VI. digestorum Scauole

CLAVDIVS notat. CVM TIBI VISVM FVERIT MANVMITTERE: utiliter datur fideicommissaria libertas.

Scauo-

XVIII. SCAEVOLA.

Testamento ita cauit. PAMPHILVS, SI BENE SE GESSERIT IN RATIONIBVS MEIS, LIBER ESTO. quæsitum est, cum manente eodem testamento post aliquot annos decesserit, nec ulli querelæ locus de Pamphilo circa rationes patroni sit: an ex testamento libertatem sit consecutus? Respondi. nihil proponi, cur non sit consecutus.

XIX. IDEM.

Hærede instituto marito, per fideicommissum libertatem seruus dedit, in quibus & Sticho actori mariti. quæsitum est, cum absente marito iste præsidem prouinciæ adiit, ut libertas sibi præstaretur, quasi ex iusta causâ hæres abesset, & præses prouinciæ pronunciauit libertatem deberi: an agi cum Sticho possit, ut rationem actus administrati à se reddere compellatur? Respondi. non posse. Vxori dotem & alias res plures legauit, & eius fidei commisit, ut Aquilinum seruum proprium mulieris apud cōsiliū manumitteret. id negauit se facere debere, quia ipsius proprius esset. quæro, an libertas ei debeatur? Respondi. uxorem, si ex testamento non solum dotem, sed etiam cætera legata præstari uellet: compellendam ex causâ fideicommissi Aquilinum manumittere, eumque cum liber erit, petiturū ea, quæ sibi legata sunt.

XX. POMPONIUS.

A pud Iulianum ita scriptum est: si hæres rogatus manumittere seruum ex Trebelliano senatusconsulto hæreditatem restituerit: cogi debet manumittere. etsi latitauerit, uel iusta ex causâ aberit: prætor causâ cognita secundum senatuscōsulta ad eas causas peritinentia pronunciare debet. si uero seruum susceperit is, cui hæreditas restituta fuerit: ipsum conuenit manumittere. & eadem in persona eius obseruari conueniet, quæ circa emptores custodiri solent. an hæc uera putas? nam ego discendi cupiditate, quam solam uiuendi rationem optimam in octauum & septuagesimum annum ætatis duxi: memor sum eius sententiæ, quam dixisse fertur. καὶ τὸν ἑταρόν ποδα ἐν τῇ σωζῶ ἔχω, προσμαθὲν τι βολύμην. & bellissime Aristo & Octauenus putabant hunc seruum, de quo quæreretur, fideicommissæ hæreditatis non esse: quia testator rogando hæredem, ut eum manumitteret, non uideretur de eo restituendo sensisse. si tamen per errorem ab hærede datus fuerit: ea dicenda sunt, quæ Iulianus scribit.

XXI. PAPINIANVS.

ROGO, NE STICHVS ALTERIVS SERVITVTVM EXPERIATUR. intelligi datam fideicommissō libertatem placuit principi. quid enim tam contrarium est seruituti, quàm libertas? nec tamen quasi post mortem hæredis data uidebitur. quod eò pertinet, ut si

uitus enim alienauerit, confestim libertas petatur: nec profit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eum, cuius semel conditio exstitit. Idem probandum est, & si non uoluntaria alienatio ab hærede facta est. nec refragabitur, quod non per ipsum alienatio facta est. fuit enim quasi statuliber, & quacumque ratione conditio impleta est.

XXII. IDEM.

Si legatario fundi decem precij nomine relicta sunt in hoc, ut seruum suum manumittat: quamuis fundi legatum agnouerit: si tamen pecuniæ propter interuentum Falcidiæ non agnouerit: cogendus est & pecuniam accipere habita legis Falcidiæ ratione, & seruo fideicommissariam libertatem præstare, cum semel fundi legatum agnouit.

A duobus hæredibus, qui tres seruos habebat, petitur, ut duos ex his, quos uoluissent, manumitterent. altero hæredum latitante, alter declarat, quos uelit manumittere. potest dici fieri liberos: ut perinde libertas competat, ac si præsens solus manumittere potuisset. Quod si ex seruis unus decesserit: siue ex iusta causa absit hæres, siue dari non possit, à quo petitum est: decernente prætore duos, qui supersunt, fieri liberos conuenit. Cum is, qui fideicommissariam libertatem præstare debet, iusta ex causa abest, aut latitat: aut quidam præsentis sunt, alij iusta ex causa absunt, nonnulli fraudandi fideicommissi causa copiam sui non faciunt: aut ei, qui libertatem debet, hæres non exstitit, aut si suus hæres hæreditate se abstinuit: prætor pronunciare debet, ex testamento Lucij Titij fideicommissariam libertatem competere. idque senatusconsulto demonstratum est: quo senatusconsulto comprehensum est, ne dubium & obscurum esset, cuius libertus fieret, prætor pronunciare debere, qui ex iusta causa, & qui detrectandæ libertatis gratia absit.

XXIII. IDEM.

Fideicommissaria libertas prætextu expilatæ hæreditatis, aut rationis gestæ non differtur. Fideicommissariam libertatem ab hærede non præstitam cogendus est hæredis hæres, qui restituit ex Trebelliano senatusconsulto hæreditatem, præstare: si eius personam eligat, qui manumittendus est. Seruum peculi castrensis, quem pater fideicommissi uerbis à legitimis hæredibus liberari uoluit, filiū militem, uel qui militauit (si patri hæres exstitit) manumittere cogendum respondi: quoniam proprium manumisisse defunctus post donationem in filiū collatam existimauit. portionem enim à fratre domino fratrem eundemque cohæredem citra damnum uoluntatis redimere non cogendum: nec ob eundem errorem cætera, quæ pater in militiam profecturo filio donauit, fratri, qui mansit in potestate, conferenda: cū

E da: cū

da: cum peculium castrense filius & inter legitimos hæredes præcipuum retineat. Etiam fideicommissaria libertas à filio post certam ætatem eius data, si ad eam puer non peruenit, ab hærede filij præstituta die reddetur. quam sententiam iure singulari receptam ad cætera fideicommissa relicta porrigi non placuit. Seruum à filio post quinque annos, si eo tempore diurnam mercedem filio præstitisset, manumitti uoluit. biennio proximo uagatus non præstiterat. conditione defectus uidebatur. si tamen hæres filius, aut tutores eius ministerium serui per biennium elegissent: eam rem (præterito, quod per hæredem stetit) impedimento residua conditioni non esse constitit.

XXIIII. VLP IANVS.

Generaliter dicemus, eos posse fideicommissariam libertatem adscribere, qui fideicommissum pecuniarium possunt relinquere. Et principis seruo, uel municipij, & cuius alterius, fideicommissa libertas adscripta ualet. Hostium seruo si fideicommissaria libertas fuerit adscripta, potest tractari, an non sit inefficax. & fortassis quis dixerit, indignum esse, ciuem Romanum fieri hostium seruum. sed si in casu relinquatur, in quem noster esse incipit: quid prohibet? Si homini libero fuerit libertas per fideicommissum adscripta, & is in seruitutem redactus proponatur: petere potest libertatem, si modo mortis tempore, uel conditionis existentis, inueniatur seruus. Seruo eius, qui nondum in rebus humanis est, libertas recte per fideicommissum relinquitur. Si seruus in metallum fuerit damnatus: libertatem sperare non poterit. Quid ergo si fideicommissaria libertas relicta sit, & poena metalli indulgentia principis sit liberatus? & est rescriptum ab Imperatore nostro, hunc in dominium prioris domini non restitui. cuius tamen sit, non adiicitur. certe cum fisci efficiatur: sperare poterit fideicommissariam libertatem. Ex damnata in metallum concepto & nato fideicommissaria libertas dari poterit. quid mirum, cum etiam uenundari eum posse quasi seruum, diuus Pius rescripserit? Si petitum à testatore fuerit, ne postea Stichus seruiret: placuit fideicommissariam libertatem datam uideri. nam qui hoc petit, ne postea seruiat: uidetur petere, ut libertas ei præstetur. Sed & si ita scripsit, NE EVM ALIENES, NE EVM VENDAS: idem erit dicendum: si modo hoc animo fuerit adscriptum, quod uoluerit testator eum ad libertatem perducere. cæterum si alia mente id scripsit: ut puta quia consilium dabat hæredi retinere talem seruum, uel quia coercere uoluit seruum & cruciare, ne meliorem dominum experiretur, uel alia mente, non tribuenda libertatis animo: dicendum est, cessare libertatis præstationem. & ita Celsus libro uicesimo tertio digestorum scribit. non tantum enim uerba

ba fideicommissi, sed & mens testatoris tribuere solet libertatem fidei commissariam. sed cum ex præsumptione libertas præstita esse uideatur: hæredis est, contrariam uoluntatem testatoris probare. Si quis tutorem ideo scripsit, quia liberum putauit: certissimum est, neq; libertatem peti posse, neq; tutelam libertatis præstationi patrocinari. & ita Marcellus libro decimo quinto digestorum, & Imperator noster cū patre rescripsit. Si quis seruo pignorado directam libertatem dederit: licet uidetur iure subtili inutiliter reliquisse: attamen & quasi fideicommissariam libertatem relictam seruus petere potest, ut ex fideicommissio liber fiat. fauor em̄ libertatis suadet, ut interpretemur, & ad libertatis præstationem accedere testamenti uerba, quasi ex fideicommissio fuerit seruus liber esse iussus. nec ignotum est, quod multa contra iuris rigorem pro libertate sint constituta. Ex testamento, quod adagnatione postumæ ruptum est: neq; directas libertates competere, neq; fideicommissarias deberi, quas non à legitimis quoq; hæredibus pater familias reliquerit, satis constat. Si quis alienum, uel seruum suum rogatus sit manumittere, & minus sit consecutus in eo, quod accepit ex iudicio testatoris, plus sit in precio serui: an cogatur uel alienū redimere, uel suum manumittere, uidendum est. & Marcellus scripsit: cum ceperit legatum, cogendum omnimodo suum manumittere. & sanè hoc iure utimur: ut multum intersit, suum quisq; rogatus sit manumittere, an alienū. si suum: cogetur manumittere, etiam si modicum acceperit. quod si alienum: nō aliàs erit cogendus, quàm si tanti possit redimere, quantū ex iudicio testatoris consecutus sit. Proinde consequenter Marcellus ait, eum quoq; qui hæres institutus est: siquidē ali quid ad eum deducto ære alieno peruenit, cogendum esse suum manumittere. si uero nihil peruenit: non esse cogendum. Planè si minus forte relictum est alicui, uerū creuit legatum ex aliqua causa: æquissimū erit, tanti eum cogi redimere, quantum ad eum peruenit: nec caussari debere, quod minus illi relictum sit, cum creuerit eius legatū per testamenti occasionem. nam etsi ex mora fructus usuræue fideicommissio accessissent: dicendum est, libertatem præstandam. proinde etsi precium serui decreuit: dicendū est, redimere cogendum. Quod si legatū sit imminutum: uidendum est, an cogatur seruum manumittere, qui sperauit legatum se uberius consecuturum. & putem, si legatum refundere sit paratus, non esse cogendum: idcirco, quia alia contemplatione agnouit legatum, quod ex inopinato deminutum est. parato igitur eo à legato recedere, concedendum erit: nisi forte residuum legatum, quod apud eum remanet, ad precium sufficiat. Quid ergo, si plures seruos rogatus sit manumittere, & ad quorundam precium sufficit

at id, quodd relictum est, ad omnium nō sufficiat: an cogendus sit quosdam manumittere: & putem, debere eum cogi uel eos, quorum precium patiat, manumittere. quis ergo statuet, qui potius manumittatur: utrum ne ipse legatarius eligeret, quos manumittat, an hæres? Et fortassis quis recte dixerit, ordinē scripturæ sequendum. quod si ordo nō pareat: aut fortiri eos oportebit, ne aliquā ambitionis uel gratiæ suspitionē prætor subeat: aut meritis cuiusq; allegatis, arbitrari eos oportet. Simili modo dicendū est, etsi redimere iussus sit, libertatēq; præstare, nec pecunia, quæ legata est, sufficiat ad redemptionē omniū, quibus libertas est data. nam & hic idem erit, quod supra pbauius. Si cui legatū relictum est, is rogatus sit seruum ppiū manumittere, eiq; quod legatum est, præstare: an fideicommissaria libertas præstanda sit: quosdam mouet: quia si fuerit coactus ad libertatem præstandam, ex necessitate ad fideicommissi quoq; præstationem erit cogendus. & sunt, qui putant, non esse cogendum. nam etsi mihi legatum fuisset relictū, & id rogatus essem Titio restituere confestim, & præterea fideicommissam libertatem seruo meo præstare: sine dubio diceremus, nō esse me cogendum ad libertatis præstationem, quia nihil precij nomine uidear accepisse. Planē si forte post tempus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictum: dici potest, propter mediū temporis fructum cogendum eum manumittere. Si rogatus quis aliū fundum, cum morietur, aliū centum præstare, tantum ex fundi fructibus perceperit, quantum est in fideicommissio: cogendum eum præstare. sic fit, ut in pendentī sit fideicommissum pecuniarium, & fideicommissariæ libertatis præstatio. Quoties autem fideicommissaria libertas relinquitur: efficaciter in ea causā est, ut neq; alienatione, neq; usucapione exstingui possit. ad quemcunq; enim peruenerit is seruus, cui fideicommissa libertas relicta est: cogi eum manumittere. & ita sæpissime constitutum est. cogetur igitur is, ad quem seruus peruenerit, fideicommissam libertatem præstare: si hoc maluit is, qui rogatus est. latius enim acceptum est, ut & si sub conditione sit ei libertas relicta, & pendente conditione alienatus sit: attamen cum sua causā alienetur. quod si nolit manumitti ab eo, sed potius ab eo uelit ad libertatem perducī, qui erat rogatus manumittere: audiri eum oportere, diuus Hadrianus & diuus Pius rescripserunt. Quin imō etsi cum manumissus est, uelit tamē potius eius libertus fieri, qui erat rogatus eum manumittere: audiendum eum, diuus Pius rescripsit. sed etsi ex persona manumissoris uel quacūq; causa manumissus ostendere potest ius suum manumissione esse læsum: succurri ei ex his constitutionibus oportet, ne contra uoluntatem defuncti durior eius conditio constituatur. Planē si ea sit defuncti uoluntas,

tas, ut uel à quocunq; manumitti uoluerit: dicendum est, constitutiones supra scriptas cessare.

XXV. PAVLVS.

Si hæres, qui uendidit seruum, sine successore decesserit, emptor autem exstet, & uelit seruus defuncti libertus esse, non emptoris: non esse audiendum eum, Valens scripsit, ne emptor & precium & libertum perdat.

XXVI. VLPIANVS.

Cum uero is, qui rogatus est alienum seruum manumittere, mortalitatis necessitate, uel bonorum publicatione ad alium seruum perduxit: magis opinor constitutionibus esse locum, ne deterior conditio fideicommissariæ libertatis fiat. Nam & cum quidā rogatus esset, cum moreretur, seruum manumittere, isq; decessisset libertate seruo non data: perinde eum habendum cōstitutum est, atq; si ad libertatem ab eo perductus esset. potest enim eo testamento dare libertatem: utiq; cum dictum sit, ut quoties quis libertatem accepit fideicommissariā, si ab alio, quā qui erat rogatus, manumittatur: auxilium constitutionum habeat, perindeq; habeatur, atq; si ab eo manumissus fuisset: quoniam fideicommissis libertatibus fauor exhibetur, nec intercidere solet destinata fideicommissi libertas. qui enim ea donatus est, in possessione libertatis interim esse uidetur. Apparet igitur, subuentum fideicommissis libertatibus, ut in rem mora facta esse his uideatur. Et ex die quidē, quo libertas peti potuit, matri tradentē manumittēdi causa: ex die uero, quo petita est, ingenui nascuntur. plerunq; enim per ignauitiam, uel per timiditatem eorū, quibus relinquitur libertas fideicommissa, uel ignorantiam iuris sui, uel per authoritatem & dignitatē eorum, à quibus relicta est: uel serius petitur, uel in totum non petitur fideicommissa libertas. quæ res obesse libertati non debet. Quod igitur defendimus, ita determinandū est: ut ingenui quidem exinde nascantur, ex quo mora libertati facta est. manumitti autem partum dici debeat, ex quo libertas peti potuit, quāuis petita non sit. certe minoribus uiginti q; annis, & in hoc tribuendū est auxiliū, ut uideatur in re mora facta esse. nā qua ratione decretū est, & à diuo Marco cōstitutū est, in re morā esse circa pecuniaria fideicommissa, quæ minoribus relicta sunt: multo magis debet etiā in libertatibus hoc idē admitti. Cum quidā Cæcilius ancillā, quam pignori obligauerat, dimisso creditore, per fideicommissum manumitti uoluisset: & hæredibus creditorem non liberantibus, infantes, qui postea erant editi, uenissent à creditore: Imperator noster cum patre rescripsit secundum ea, quæ diuo Pio placuerant, ne pueri ingenuitate destinata fraudarentur: precio emptori restituto,

E iij per

perinde eos ingenuos fore, ac si mater eorum suo tempore manumissa fuisset. Idem Imperator noster cū patre rescripsit: si post quinquen-
nium mortis testatoris tabulæ testamenti apertæ essent, uel codicilli, &
partus medio tempore editus: ne fortuita mora seruitutem partui
irrogaret: matri partū tradendum, ut ab ea ad libertatem perducatur.
Apparet igitur ex hoc rescripto, item eo, quod à diuo Pio rescriptum
diximus: noluisse eos moram libertatis fortuitam nocere editis ex ea,
cui fideicommissa libertas data esset. Non tamen si ab substituto impu-
beris fideicommissa libertas data sit ancillæ, eaq; uiuo impubere partū
ediderit: uel si post tempus, uel sub conditione libertatem acceperit,
& ante diem, uel conditionem partum ediderit: ad libertatem partus
perducetur: quia horum alia cōditio est. non enim moram fortuitam,
sed ex uoluntate testantis passi sunt. Si pro non scripto habitus sit
seruus alicui legatus, cui seruo per fideicommissum libertas adscripta
est: quæstionis est, num fideicommissa libertas debeat intercidere: & an
si seruus petat fideicommissam libertatem ab eo, penes quem remansisset,
pro non scripto habito legato, quod erat relictū ei, qui eum rogatus
fuerat manumittere: uel si ipse seruus, ut supra dictum est, fuerit lega-
tus: an libertas non debeat intercidere? & putem, debere dici fideicom-
missam libertatem saluam esse: licet ad eum nihil peruenerit, qui eum
rogatus erat manumittere. Cogetur igitur libertatē præstare is, ad quē
peruenit legatum: quia libertas fideicommissa nullum impedimentū
pati debet. Subuentum libertatibus est senatusconsulto, quod factū
est temporibus diui Traiani sub Rubrio Gallo & Cælio Hispione consu-
libus in hæc uerba. SI HI, A' QVIBVS LIBERTATEM PRAESTARI
OPORTERET, EVOCATI A' PRAETORE ADESSE NOLVISSENT: SI
CAVSSA COGNITA PRAETOR PRONVNCIASSET LIBERTATEM
HIS DEBERI: EODEM IVRE STATVM SERVARI, AC SI DIRECTO
MANVMISSI ESSENT. Hoc senatusconsultum ad eos pertinet, qui-
bus ex causa fideicommissi libertas debetur. Proinde si libertas nō de-
beatur, obreptum tamen prætori sit de libertate, pronunciatumq; ex
hoc senatusconsulto libertas non competit. & ita Imperator noster cū
patre suo rescripsit. Euocari autem à prætore oportet eos, qui fidei-
commissariam libertatem debent. cæterum nisi fuerint euocati: cessat
Rubrianum senatusconsultū, proinde denunciationibus, & edictis, lue-
risq; euocandi sunt. Hoc senatusconsultū ad omnes pertinet latitā-
tes, quos fideicommissariam libertatem præstare oportet. deinde siue
hæres rogatur, siue quis alius: senatusconsulto locus est. omnes enim
omnino, qui debent fideicommissariam libertatem præstare, in ea causā
sa sunt, ut ad senatusconsultum pertineant. Quare si hæres quidem la-
titet

ritet, legatarius autem uel fideicommissarius, qui rogatus sit libertatem præstare, præsens sit: senatusconsultum deficit, & nihilominus impeditur libertas. proponamus enim legatarium nondum dominium serui nactum esse.

XXVII. PAVLVS.

ITaque hoc casu princeps aduendus est, ut & in hoc casu libertati prospiciatur.

XXVIII. VLPIANVS.

SI eum seruum, qui erat fideicommissa libertas relicta, distraxit is, qui erat rogatus: & emptor quidem latitet, is autem, qui rogatus erat, præsens sit: an Rubriano senatusconsulto locus sit? & ait Marcus Rubrianum locum habere: quia abest, quem manumittere oportet. Hæc autem uerba ADESSE NOLVISSENT, non utique exigunt, ut latitet is, qui libertatem præstare debet. nam & si non latitet, continentur autem uenire: senatusconsultum locum habebit. Idem obseruatur, & si plures hæredes constituti fideicommissam libertatem præstare rogati, non iusta ex causa abesse pronunciati fuerint. Eorum, qui iusta ex causa absunt, & eorum, qui præsentibus fideicommissæ libertati moram non faciunt: perinde libertus erit, atque si soli, qui rogati essent, ad iustam libertatem perduxissent. Si quis seruum non hæreditarium manumittere rogatus latitet: factum est senatusconsulto Aemilio Iunco & Iulio Seuero consulibus in hæc uerba. PLACERE, SI QVIS EX HIS, QVI FIDEICOMMISSAM LIBERTATEM EX QVACUNQUE CAUSSA DEBERENT SERVO, QVI MORTIS TEMPORE EIVS, QVI ROGAVIT, NON FVERIT, ADESSE NEGABITVR: PRAETOR VT COGNOSCAT: ET SI IN EA CAUSSA ESSE VIDEBITVR, VT SI PRAESENS ESSET, MANVMITTERE COGI DEBERET: ID ITA ESSE PRONVNCIET. CVMQUE ITA PRONVNCIASSET: IDEM IVRIS FORE, QVOD ESSET, SI ITA, VT EX FIDEICOMMISSO MANVMITTI DEBVISSET, MANVMISSVS ESSET. Ex iusta causa abesse eos demum dicendum est, qui non habeant iniustam causam absentiae: cum sufficiat, quod non in fraudem libertatis absint, quo magis uideatur ex iusta causa abesse. Cæterum non est necesse, ut reipublicæ causa absint. Proinde si alibi domicilium quis habeat, alibi petatur fideicommissaria libertas: dicendum est, non esse necesse, uocari eum, qui fideicommissariam libertatem debere dicitur: quia etiam absente eo, (si constiterit libertatem debere) pronunciari potest iusta de causa eum abesse, nec libertum perdit. namque eos, qui apud ædes suas & domicilium suum sunt: nemo dubitabit ex iusta causa abesse.

XXIX. PAVLVS.

Si

SI quis postea, quàm in ea causa esse cœperit, ut ex fideicommissio manumitti deberet, alienatus sit: is quidem, cuius interim seruus erit, manumittere cogetur. sed hic non distinguitur, iusta, an non iusta ex causa absit. omnimodo enim libertas ei seruatur.

XXX. VLPIANVS.

CVM quasi absente quodam decretum esset interpositum, iusta ex causa eum abesse, is autem mortuus esset: Imperator noster rescriptis in hæredis personam transferendum decretum, eoq; loco ius eius esse, quasi hunc ipsum ex eadem causa pronunciaisset abesse. Si infans sit inter eos, qui manumittere debent: senatus censuit, cū unius ætas impedierit, ut liberi liberæq; sint hi, quibus libertates ex causa fideicommissi præstari oportet. Hoc idem erit dicendum, & si solus sit hæres institutus, qui dari non potest. Si uero pupillus tutorem habeat, isq; nolit ad libertatem præstandam author adesse: adeo non debet impedimento esse neq; pupillo, ut liberos non habeat, neq; libertati: ut diui fratres rescripserint, ex causa fideicommissi libertatem præstari debere seruo, perinde atq; si ab ipso pupillo tutore authore manumissus esset. Quicumq; igitur casus inciderit, quo is, qui dari non potest, fideicommissæ libertati subiectus est: accommodabimus mentem senatusconsulti, quæ etiam ad hæredem infantem rogatum trahenda est. Adeundus est autem etiam ex hac causa prætor: præsertim cum rescripto diui Pij effectum sit, ut si quidam ex rogatis præsentis sint, alij latitent, alij ex causa absint: intercedere infantis persona, nõ omnium libertus efficiatur, sed tantum infantis & eorum, qui ex iusta causa absunt, uel etiam præsentium. Si plures hæredes sint instituti, & inter eos is, qui dari non potest, sed non ipse rogatus sit seruum manumittere: non oportet intercidere libertatē ob hoc, quod cohæredibus suis uendere eum infans non possit. & exstat quidem senatusconsultum Vitrasianum, sed & diuus Pius Cassio Dextro rescripsit, ita rem explicari, ut partes seruorum, quibus per fideicommissum libertas data est, iusto precio æstimentur: atq; ita seruus ab his, qui rogati sunt, manumittatur. Hi autem, qui eos manumiserunt, precij nomine perinde fratribus & cohæredibus suis obligati erunt, atq; si ob eam rem ex iudicati causa cum his agi possit. In furiosi persona diuus Pius rescripsit, fideicommissam libertatem non impediri sub conditione scripti hæredis, quem compotem mentis non esse affirmatur. Igitur si constiterit ei recte datam per fideicommissum libertatem: decretum interponetur, quod id ipsum cōplectatur. ad exemplum ergo infantis & muto & furdo subuenietur. Sed & si quis sine hærede uel alio successore decesserit, qui fideicommissam libertatē præstare debebat: adito præ-

tore

rore, libertatem præstandam esse, censuit senatus. Sed & si suus hæres se abstinuerit, libertati fideicommissæ per senatusconsultum subuentum est: tamen si nō est sine hærede, qui suum hæredē habet, licet abstinere se. Idem dicendum est, & si minor uiginti quinque annis adierit hæreditatem eius, qui libertatem fideicommissam debebat, & in integrum sit restitutus abstinendi causa. Quærendum est autem, cuius libertus sit. ex constitutione enim fauore libertas perinde competit, atque si ex testamento libertatem consecutus esset. erit igitur libertus orcinus, non eius, qui fideicommissam libertatem debebat. Si alter sine successore decesserit, alter ex iusta causa absit: exstat rescriptum diuorum Marci & Seueri, perinde dicentium eum ad libertatē peruenturum, ac si ab eo, qui sine successore decessisset, & ab eo, qui ex iusta causa abesset, ad libertatē ut oportuit perductus esset. Eleganter quæri potest: si is, à quo seruum ad libertatem oportuit perducī, sine successore decesserit: utrum expectari debeat, donec certum sit hæredem, uel bonorum possessorem non exstaturum: an uero etiam dum incertum sit, si forte deliberante hærede scripto possit ad libertatē peruenire? & melius est expectari oportere, quoad certum esse cœperit, successorem non exstaturum. Imperator noster Antoninus rescriptum eum, cui fideicommissa libertas deberetur, sine libertate aliquid ex testamento hæredis accipere non posse. Diuus etiam Marcus rescriptum, fideicommissas libertates neque ætate, neque conditione, neque mora non præstantium tardius uel reddentiū corrumpi, aut in deteriorem statum perducī. Quamquam ex irritis codicillis libertates non debentur: attamen si hæres hos codicillos fractos habeat, & ex his quædam præstiterit, & seruos præstandæ fideicommissæ libertatis gratia in libertate morari uoluerit: ad iustam libertatē eos peruenisse, rescripto Imperatoris nostri & diui patris eius declaratur.

XXXI. PAVLVVS.

A Lieno seruo dari potest per fideicommissum libertas: si tamen eius sit, cum quo testamenti factio est. Cum intestatō moriturus fidei filij commisisset, ut seruum manumitteret, & postumus ei natus fuisset: diui fratres rescripserunt, quia diuidi non potest, ab utroque præstandum. Qui fideicommissariam libertatem debet, etiam eo tempore, quo alienare prohibitus erit, manumittere poterit. Si patronus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, quia eū præterierit libertus: non cogetur uendere seruum proprium, quem rogatus erat à liberto suo manumittere. Si is, cuius seruus est, nolit eum uendere, ut manumitteretur: nullæ prætoris partes sunt. idem est & si plus iusto uendere uelit. Sin autem certo quidem precio, quod non

F prima

prima facie uidetur esse iniquum, dominus seruum uendere paratus est: is uero, qui rogatus est manumittere, immodicum id esse nititur: prætoris partes erunt interponendæ, ut iusto precio uolenti domino dato, libertas ab emptore præstetur. Quod si & dominus uendere paratus sit, & seruus uelit manumitti: cogendus est hæres redimere & manumittere: nisi dominus uelit seruum manumittere, ut actio sibi præj in hæredem detur. idq; faciendum est, etiam si hæres latitet: & ita imperator Antoninus rescripsit.

XXXII. MARCELLVS.

Sed si alienare paratus sit quidem, non ante tamen id uelit facere, quam sibi in precium satisfiat: non erit manumittere compellendus, ne & seruum manumittat, & interim nihil aut minus consequatur. Si forte is, qui rogatus est manumittere, soluendo non sit: iniuriam tamen seruo, neq; alij, neq; domino eam rem persequi concedendum est: quia non tale sit hoc fideicommissum, ex quo domino quid adquiratur. alioquin ipsi datum uideretur: quod potest contingere, si testator pluris eum seruum, quam quanti est, redimi ac manumitti uoluit. nam & tunc domino erit fideicommissi persecutio, cuius interest, præter uerum precium, id, quod plus ei iussus est dare, consequi, ut seruus ad libertatem perueniat. Quod eueniet, & si rem alienam pecunia certa redimere, atq; alij præstare hæres uel legatarius intelligeretur. namq; tunc & domino rei, & ei, cui eandem præstare deberet, persecutione esse. Vtriusq; enim interesse: & domini, ut præter precium accipiat, quo plurius testator eum redimi iussit: & eius, cui relicta est, uti eam habeat.

XXXIII. PAVLVS.

Si filius defuncti rogatus fuerit seruum sui patris manumittere: dicendum est, posse eum & contra tabulas habere, & operas imponere. hoc enim potuisset, etsi directam libertatem accepisset, quasi patroni filius. Erit Rubriano senatusconsulto locus, etiam si sub conditione libertas data sit: si modo per ipsum seruum non fiet, quo minus conditioni pareat. nec refert in dando, an in faciendo, an in aliquo casu conditio consistat. Imò etiam amittit libertum hæres, si conditioni impedimentum fecerit, & si filius defuncti sit: quamuis alio iure habiturus sit libertum. nonnullam enim & hic poenam patitur. nam etsi in seruitutem petierit, aut capitis accusauerit: perdit bonorum possessionem contra tabulas. Si is, cui seruus legatus est, fuerit rogatus, ut eum manumitteret, & nolit eum accipere: compellendus est, actiones suas ei præstare, cui seruus uelit, ne interdicat libertas.

XXXIII. POMPONIVS.

Inuitus is, cui fideicommissio libertas est relicta, non est tradendus

duſ alij, ut ab eo manumittatur, & fiat alterius libertus, quàm qui rogatus eſt manumittere. Campanus ait. ſi minor uiginti annis rogauerit hæredem, ut proprium ſeruum manumittat: præſtandam ei libertatem, quia hic lex Aelia Sentia locum non habeat. Seruus legatus erat Calpurnio Flacco, iſq; rogatus erat, ut eum manumitteret: & ſi non manumiſſet, idem ſeruus Titio legatus erat, & iſ æque rogatus erat, ut eum manumitteret: & ſi nō manumiſſet, liber eſſe iuſſus erat. Sabinus dicit, inutiliter legatum fore, & ex teſtamento eum continuo liberum futurum.

XXXV. MODESTINVS.

CAſſij ſententia recepta non eſt, exiſtimantis & hæredi & legato remittendam interdum proprij ſerui manumittendi neceſſitatē, ſi uel uſus eius tam neceſſarius eſſet, ut eo carere non expediret: ueluti diſpenſatoris, pædagogij ſui, ſiue liberorum: uel ſi tantū delictum eſt, ut ultio remittenda non eſſet. Viſum enim eſt ipſos in ſua poſteſtate habuiſſe. nam potuiſſe diſcedere à cauſſa teſtamenti: qua non omiſſa, debere uoluntati defuncti obſequi.

XXXVI. IDEM.

NEque infantes, neq; furioſi, neq; ab hoſtibus capti, neq; hi etiam, q̄s religio, aut honeſtior cauſſa, uel calamitas aliqua, uel maior res familiaris, aut capitis famæ uel periculum, aut ſimilis cauſſa mouetur: Rubriano ſenatuscōſulto continentur. ac ne pupilli quidem, qui tutores non habent: aut eos habent, quos earum quæq; cauſſa detinet. ſed nec ſi hi data opera ſui poteſtatem non faciunt, puto pupillis libertos eripi: quia & iniquum eſt factio tutoris, qui forſitan ſoluendo non ſit, pupillū damno affici. & ſenatuscōſulto non continet alius, q̄ qui ex cauſſa fideicommiſſi debet præſtare libertatē. Quid ergo eſt? Daſu maiano ſenatuscōſulto ſubuenitur hiſ: quo cautum eſt de hiſ, qui iuſta ex cauſſa abeſſent: ut nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur hiſ, qui fraude careant. Si per procuratorē quis defendatur: ſemper iuſta ex cauſſa abeſſe dicitur, nec libertus ei eripitur. Nihil facit ad interpellandam iuriſdictionem eius, qui de fideicommiſſa libertate cognoscit, priuilegium cuiuſq; uel ciuitatis, uel corporis, uel officij, in quo quiſq; eſt, uel conditio perſonarum.

XXXVII. VLPIANVS.

SI pure data ſit fideicommiſſa libertas, & iſ ſeruus rationes adminiſtraſſe dicatur: diuus Marcus reſcripſit, moram libertati non eſſe faciendam. ex continenti tamen arbitrum dandum eſſe, qui computationem ineat. uerba reſcripti ita ſe habent. Aequius uidetur Trophimo ex cauſſa fideicommiſſi præſtari libertatem, quam ſine cōditione red-

F ij denda

dendarum rationum datam esse constat. neq; humanum fuerit ob rei pecuniariae quaestionem libertati moram fieri: qua tamen representata, confestim arbitri a praetore erit dandus, apud quem ratione, quam administrasse eum apparuit, ex fide reddat. tantum igitur rationem reddere cogetur. Sed an & reliqua restituere debeat, nihil adjicitur. nec putandum, nam de eo, quod in seruitute gessit, post libertatem conueniri non potest. corpora plane rationum, & si quas res, uel pecunias ex his detinet, cogendus est per praetorem restituere. item de singulis instruere.

XXXVIII. PAVLVS.

IN testamento, quod perfectum non erat, alumnae suae libertatem & fideicommissa dedit. cum omnia ueluti ab intestato filij egissent: quae sit Imperator, an ex causa fideicommissi manumissa fuisset: & interlocutus est, & si nihil ab intestato pater petisset: pios tamen filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset. pronunciauit igitur recte eam manumissam, & ideo etiam fideicommissa ei praestanda.

XXXIX. IDEM.

PAulus respondit. & si alienus inueniatur seruus, quem ut suum testator ab uno ex haeredibus uoluit manumitti: tamen cogendum eum, qui est rogatus, redimere & manumittere: quoniam non putauit simile esse causam libertatis & fideicommissi pecuniarij. Paulus respondit. his uerbis, *πίσεινός μοι Ζώϊλε, ὅτι τὰς χάριτάς σοι ἀποδώσω ὅπως μὴ μαρτιάλῳ, καὶ σοὶ καὶ τοῖς παῖσιν σὺ.* in plena uoluntate de functi contineri circa benefaciendum coniunctis personis & Zoilum, quid si serui sunt: nihil tam gratum his praestari posse, quam libertatem. ideoque praesidem debere sequi uoluntatem defuncti.

XL. VLPIANVS.

LUCIUS Titius Septiciae filiae suae naturali Concordiam ancillam suam donauit. idem postea testamento filiae suae cum alijs quibusdam ancillam supra scriptam legauit, ut manumitteretur. quaero, an Septicia filia naturalis ancillam supra scriptam manumittere cogi possit. Paulus respondit. si uiuo patre naturali donatio ancillae fuit, neque patris naturalis iudicium in caeteris legatis filia agnouit: non posse compelli eam ancillam propriam ex causa fideicommissi manumittere.

Lucius Titius Stichum seruum Mauius legauit, & petijt, ut neque ab eo, neque ab haerede eius unquam manumitteretur. Paulus respondit. testatorem potuisse postea seruum hunc ad libertatem perducere: quia non sibi legem dixisset, sed legatario.

XLI. SCAEVOLA.

THAS ANCILLA MEA CVM HAEREDI MEO SERUIERIT ANNIS DECEM: VOLO SIT LIBERTA MEA. quaeritur, cum libertam suam

suam esse uoluerit, nec id hæres facere potuerit, nec directa pure data sit libertas, an etiam post decem annos in seruitute remaneret? respondit. nihil proponi, cur non Thaidi libertas debeatur. Lucius Titius ita cavit. MAEVI FILI CHARISSIME TE ROGO, VT SI STICHVS, ET DAMA, ET PAMPHILVS TE PROMERVERINT, AERE ALIENO LIBERATO, NE ALTERIVS, QVA'M TVAM SERVITVTI EXPERIANTVR. quæro, an si per hæredē steterit, quo minus æs alienū exsolueret, ex causa fideicommissi libertatē consequi possint? respōdit. non quidem imputandum hæredi, si pro commodatibus rei suæ administrandæ æs alienum tardius exsoluerit. uerum si manifeste studiū non soluentis, ei rei paratum, ut libertatibus mora fieret, probaretur: repræsentandas libertates.

Tutoris, quē & ipso testamento liberis dederat, fidei commisit de manumittendis seruis ipsius tutoris. sed is à tutela excusatus fuerat. quæro, an eisdem seruis libertatem præstare debeant tutores, qui in locum excusati dati, tutelam administrarent? Respondit. secundum ea, quæ proponerentur, libertates & ab hæredibus scriptis uideri datas. SEIO AVRI LIBRAS TRES, ET STICHVM NOTARIVM, QVEM PETO MANVMITTAS. Seius eodem testamēto tutor datus, à tutela se excusauit. quærit, an nihilominus fideicommissa libertas debeatur? respondit. nihil pponi, cur non debeatur. Sorore sua hærede instituta de seruis ita cavit.

ῥέλωμαι καὶ παγκάλῳ γλυκυτάτῃ με ἀδελφῇ, ἐν παγκαταθήκῃ ἔχῃ στίχον καὶ δάμαρ τοὺς πραγματευόμενους, οὓς ἐγὼ οὐκ ἠλθὺν θέρω, ἀχρεῖς δὲ τοὺς ψήφους ἀποκαταστήσωσι. ἐὰν δὲ καὶ σοὶ ἀρέσῃ, ἐμὴν σοὶ πλὴν γνώμην με. quæro, si paratis actio- nibus rationes reddere, hæredes libertatem non præstent, dicendo eos non placere sibi: an audiendi sint? respondit. non spectandum, quid hæredibus displiceat: sed id, quod uiro bono possit placere, ut libertatem consequantur. Lucia Titia hæredum fidei commisit, uti Pamphilam ancillam Seia cum filijs eius redimerent, & manumitterent: & iudicis, quanti singuli essent redimendi, æstimauit. medio tempore Pamphila, ante quā pecunia solueret, peperit. quæro. id, quod natum est ex Pamphila, utrū ad hæredes Titia, an ad hæredem Seia pertineat? respōdit. id, quod natum est ex Pamphila, eius quidē esse, cuius ea fuerat tunc, cum pareret. uerum hæredem, si moram fideicommissæ libertati fecit: compellendū quoq; partū ad libertatē perducere.

Lucius Titius ita testamento cavit. MEDICOS TIBI COMMENDO ILLVM ET ILLVM. IN TVO IVDICIO ERIT, VT HABEAS BONOS LIBERTOS ET MEDICOS. QVOD SI EGO LIBERTATEM EIS DEDISSEM: VERITVS SVM, QVOD SORORI MEAE CHARISSIMAE FECE- RVNT MEDICI SERVI EIVS MANVMISSI AB EA, QVI SALARIO EX

PLETO RELIQUERUNT EAM. quæro, an fideicommissa libertas scriptis competere potest? respondit. secundum ea, quæ proponerentur, non necessitatem hæredibus impositam, sed arbitrium remissum. Titius Sticho seruo suo libertatem sic dedit, si rationes dederit. quæro an ratio per eum gesta ita putari debeat, ut damna, quæ casu contigerunt, ad onus reliquorum non pertineant? respondit. in negotio, quod uoluntate domini administrasse proponatur: ea damna, quæ casu ita acciderunt, ut seruo nihil imputari possit, non pertinere ad reliquorum onus. Item quæro, cum omne peculium reddere iussus sit, an ita peculium computari debeat, ut solum id peculij esse uideatur, quod quæ ex causa domino debeat superesse? respondit. in ea specie, de qua quæreretur, non debere deduci ex peculio, quod domino debetur. Item quæro, an si ex reliquis in peculium aliquid conuerterit: deduci hoc ex peculio reddendo debeat? Respondit. si id, quod ex causa, quæ proponeretur, in peculium uersum est, reliquorum nomine desolutum est: satisfieri conditioni, si id, quod reliquum est peculij, soluitur. Libertatem ita testamento dedit. CVPITVM SERVVM MEVM, CVM MARTIANVS FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS IMPLERIT, RATIONIBVS REDDITIS LIBERVVM ESSE VOLO. post mortem testatoris tutores Cupito exactionem commiserunt, isque numos redactos expensavit eisdem tutoribus. deinde filius impubes decessit. cui mater hæres exstitit, & tutorem filij tutelæ iudicio condemnatum habuit. Cupitus ad libertatē proclamat eo tempore, quo si uiueret Martianus, annos sedecim ætatis habiturus esset: offerens rationes unius anni in die mortis testatoris, quo cæteræ subscriptæ fuerant. quæsitum est, an eas quoque rationes, quas tutores periculo suo egerunt, Cupitus reddere compelli debeat? Respondit. eum, de quo quæritur, conditioni rationis reddendæ ita uideri paruissse: si omne ex eo, quod gessit, & recte desiderari potest, reddiderit. nam alteram conditionem humaniore interpretatione ita accipi posse, ut defuncto pupillo, tempus, quo si uiueret, sedecim annos impleveret, expectare satis fuerit. STICHVS ET DAMA SERVI MEI, SI RATIONES REDDIDERITIS, LIBERI ESTOTE. quæsitum est, an non solum rationes, uerum si qua alia consilio & fraude eorum amota sunt, præstari ab his debeant, ut ad libertatem perueniant? Respondit. rationum reddendarum conditione contineri omne, quod quoque genere serui actum fidemque respiceret. Intra certa tempora conditioni reddendarum rationum non paruierunt. postea parati erant. quæsitum est, an perueniant ad libertatē? Respondit. si per ipsos fletisset, quo minus intra tempora præscripta conditionibus parerent: non idcirco liberos fore, quod postea rationes uelint reddere. AB hæredi

HAEREDIBVS MEIS PETO, FIDEI/QVE EORVM COMMITTO, CVM FILIVS MEVS QVINDECIM ANNOS IMPLEVERIT, STICHVM RATIONIBVS REDDITIS MANVMITTANT. quæro, an eundem seruum testator usq; in diem pubertatis filij sui actum agere uoluerit? Respōdit. manifestum est, testatorem huius quodq; actus rationem à Sticho reddi uoluisse. STICHVS SERVVS MEVS IVBEO, VT DET PRAESTET ET FILIAE, ET VXORI MEAE HAEREDIBVS MEIS SINE VLLA CONTROVERSIA TOT AVREOS: ET VT IPSVM MANVMITTANT, FIDEI EORVM COMMITTO. quæsitum est, cum uxor ab hæreditate abstinerit: utrum duabus, an filia præstare debeat? Respōdit. filia, quæ hæres ex asse exstitisse proponeretur, pro solido dandum. Hærede filio suo ex asse instituto, libertatē dedit in hæc uerba. DECEMBER DI SPENSATOR MEVS, SEVERVS VILICVS, ET VICTORINA VILICA SEVERI CONTYBERNALIS, IN ANNOS OCTO LIBERI SINT, QVOS IN MINISTERIO FILII MEI ESSE VOLO. TE AVTEM SEVERE FILI CHARISSIME PETO, VTI DECEMBREM ET SEVERVM COMMENDATOS HABEAS: QVIBVS PRAESENTEM LIBERTATEM NON DEDI, VT IDONEA MINISTERIA HABERES, QVOS SPERO TE LIBERTOS IDONEOS HABITVRVM. quæro. cum eo tempore, quo Titius testamentum faciebat, filius natus annorum fuerit nouem, & Titius post biennium & sex menses decesserit: anni octo, in quos libertas erat dilata, ex testamento facti tempore, an uero ex mortis numerari debeant? Respondit. posse uideri, testatorem eos annos octo dilatae libertatis compræhēdisse, qui computandi sunt à die testamenti facti: nisi aliud uoluisse testatorem probare. SPONDOPHORVS, CVM FILIA IN MEA FAMILIA NUPSERIT, SI RATIONES IDONEE FILIAE MEAE ADMINISTRATAS REDDIDERIT, LIBER ESTO. filia cum adhuc impubes esset, uiuo patre decessit, & ex substitutione Seius hæres exstitit. quæro, cum Spondophorus rationes pupillæ non administrauerit, & uiuo patre familias defierit ipsius rationes administrare, & si uiueret Titia, annos haberet amplius duodecim: an ex testamento liber sit? respondit. secundum ea, quæ proponerentur, liberum esse: si nullas rationes administrasset, quas reddere hæredi deberet. STICHVM RATIONIBVS REDDITIS MANVMITTI VOLO. Stichus arcarius probante domino nomina fecit, & rationes à domino scriptas exhibuit, nec postea nomen ullū fecit. quæro, an si qui minus soluendo fuerint debitores, quibus alij exactores erant applicati, nondum uideatur conditioni satisfactum? Respondit. secundum ea, quæ proponerentur, non pertinere ad onus reddendarum rationum, quod soluendo non sint debitores.

XLII. MARTIANVS.

Antoni-

Antoninus Pius Augustus noster, quo militū suorum per omnia rata esset suprema uoluntas: cum & institutus & substitutus in continenti prius, quā adirent hæreditatem, decessissent: eos, quibus ab his & libertas & hæreditas à milite per fideicommissum data erat, perinde liberos & hæredes esse iussit, ac si utrunq; directò accepissent. eorum autem, qui à pagano libertatem & hæreditatem per fideicommissum acceperant, cum æque in continenti & institutus & substitutus decessissent: satis habuit libertatem confirmare.

XLIH. CAIVS.

Fideicommissaria libertas non debetur ei, quem postea uinxit dominus.

XLIH. POMPONIVS.

De libertate fideicommissaria præstanda seruus cum domino recte contendit.

XLV. VLPIANVS.

Si debitor rogatus sit à creditore, ancillam suam pignoratam manumittere: dicendum est, fideicommissariam libertatem utiliter esse relictam à debitore. quid enim interest, certa quantitas ab eo relinquatur, an fideicommissaria libertas? et siue plus sit in precio, siue minus, cogitur libertatem præstare: si modo semel agnouit uoluntatem creditoris. Agnouisse aut sic accipimus: si forte, cum conueniretur ab hærede, usus est exceptione, uel aliàs uoluntatem suam ostendit. nam si cōueniatur debitor ab hærede creditoris: doli exceptione uti potest in id, quod intererit debitoris ancillam suam habere. In fideicommissariam libertatem, quamuis modicum quis legatum fuerit consecutus, necesse habet seruum suum manumittere. pecuniarium enim fideicommissum, si diuisum fuerit, sanè iniuriam facit tam libertati, quā fideicommissario. sanctius est igitur eum, qui agnouit legatū, onerari, quā libertatem intercidere. Quoties seruo uel ancillæ fideicommissaria libertas relinquatur: in ea conditione est, ut quoad manumittatur, seruilis conditionis sit. & quidem si nullam moram præstandæ libertati, qui præstare debet, fecit: nihil de statu eorum mutatur. ideoq; eos interim legari posse, sed cum sua causa, constat.

XLVI. IDEM.

Fideicommissa libertas ita dari potest, HAERES, SI VOLVERIS, FI DEI TVAE COMMITTO, VT STICHVM MANVMITTAS. quamuis nihil aliud in testamento potest ualere ex nutu hæredis. planè & ita, SI STICHVS VOLVERIT, poterit ei libertas adscribi. Sed & si ita adscriptū sit, SI SEIVS VOLVERIT, STICHVM LIBERV M ESSE VOLO: mihi uidetur posse dici, ualere libertatem: quia conditio potius est, quæ admodum

dum si mihi legatum esset, SI TITIVS CAPITOLIVM ASCENDERIT.

Quod si ita scriptum sit, SI HAERES VOLVERIT: non ualebit: sed ita demum, si totum in uoluntate fecit hæredis, si ei libuerit. Cæterum si arbitrium illi quasi bono uiro dedit: non dubitabimus, quin libertas debeat. nam & eam libertatem deberi placuit, SI TIBI VIDEBITVR, PETO, VT MANVMITTAS. ita enim hoc accipiendum, si tibi quasi bono uiro uidebitur. nam & ita relictū, SI VOLVNTATEM MEAM PROBaueris: puto deberi, quæadmodum, SI TE MERVERIT QVASI VIRVM BONVM, uel SI TE NON OFFENDERIT QVASI VIRVM BONVM, uel SI COMPROBAUERIS, uel SI NON REPROBAUERIS, uel SI DIGNVM PVTaueris. nam & cum quidam græcis uerbis ita fideicommissum reliquisset, τὸ δ' ἐνι ἐὰν δοκιμάσῃς, ἐλευθερίαν δούλωαι βέλομαι: à diuo Seuero rescriptū est, fideicommissum peti posse. Quamvis aut in hæredis arbitriū conferri an deberetur non possit: quādo tamen debeat, cōferri potest. Quidam cū tres seruos legasset, fidei hæredis sui cōmisit, ex his duos, quos uellet, manumittere. fideicommissa liberatas ualebit: & quos ex his uolet hæres, manumittet. quare si eos uindicta legatarius, quos hæres uult manumittere: exceptione dolimali repellitur.

XLVII. IULIANVS.

Si pater duos filios hæredes instituerit, & adgnatione postumi ruptum testamentum fuerit: quamuis hæreditas pro duabus partibus ad eos pertineat: tamen fideicommissæ libertates præstari non debent, sicuti nec legata quidem aut fideicommissa præstare coguntur.

Si cum alienum seruum hæres rogatus sit manumittere, item munus uel eum, in quo ususfructus alienus est, latitet: non inique senatusconsulto libertatibus succurretur. Si Stichus libertas per fideicommissum data fuit sub conditione, si rationes reddidisset, & is absente hærede paratus sit reliqua soluere: prætoris officio continetur, ut uirum bonum eligat, cuius arbitrio rationes computentur: & pecuniam, quæ ex computatione colligitur, deponat: atque ita pronunciet libertatem eorum ex causâ fideicommissi deberi. hoc autem fieri conueniet, si hæres ex iusta causâ aberit. nam si latitauerit: satis erit, liquere prætori, per seruum non stare, quo minus conditioni pareat: atque ita pronunciare de libertate oportebit. Cum sub conditione legato seruo libertas datur: non aliter fideicommissario tradi debet, quàm ut caueatur, existente conditione traditum eum iri. Quædam cum in extrema esset ualetudine, præsentibus honestis uiris compluribus, & matre sua, ad quam legitima eius hæreditas pertinebat, ita locuta est, ANCILLAS MEAS MAEVIAM ET SEIAM LIBERAS ESSE VOLO, & intestata decessit. quæro, si mater ex senatusconsulto legitimam hæreditatem

ditatem eius non uindicasset, & hæreditas ad proximum cognatum pertinuisset: an fideicommissa libertas debeatur? respondi, deberi. nam eam, quæ in extremis dixisset, ANCILLAS MEAS ILLAM ET ILLAM LIBERAS ESSE VOLO: uideri ab omnibus, qui legitimi hæredes, aut bonorum possessores futuri essent, petisse, ut hoc fieri possit.

XLVIII. IDEM.

CVM in testamento scriptum esset, STICHVM TITIO LEGO, uel CHAERES MEVS DATO ITA, VT EVM TITIVS MANVMITTAT: dixi, petenti legatario Stichum exceptionem doli mali obstaturâ: nisi cauerit se libertatem secundum uoluntatem defuncti præstaturum.

XLIX. AFRICANVS.

SI is, cui seruus legatus est, rogatus manumittere latitet: orcinum si seri libertum respondit. idem fore, etsi non legatarij, sed hæredis fidei commissum sit. sed si non omnium, sed quorundam hæredum fidei commissum esset: ita æque dicendum erit, orcinum fieri. in eos aut, qui latitauerint, cohæredibus, à quibus redimendæ partes essent, utilem actionem eo nomine dari debere: uel etiam familiæ exciscundæ iudicio recte eos acturos.

L. MARTIANVS.

SI seruus legatus, & per fideicommissum manumissus sit, Serbidius Scauola consultus, putabat nouissimam scripturam ualere, siue libertas sit, siue legatum: quia cum libertatem datam postea placeat adimi, & per legatum constat posse adimi. sed si in obscuro sit, qua mente post libertatem legauerit eundem seruum: in obscuro libertatem præualere. quæ sententia mihi quoque uerior esse uidetur.

LI. IDEM.

Non tantum qui rogatus est manumittere, ad libertatem perducere potest: sed & successores eius, siue emptione, siue quo alio modo successerint. Sed & si nemo successor exstiterit: ad fiscum ita transit, ut libertas ab eo præstetur. Is autem, qui rogatus est manumittere: etiam eo tempore, quo alienare prohibetur, potest manumittere. Si alienum seruum quis rogatus fuerit manumittere, cū ei certa pecunia legata esset, ut emat eum, & manumittat, & dominus nolit eum uendere: legatum retinet ex uoluntate defuncti. Cui per fideicommissum libertas debetur, liberi quodammodo loco est, & statuliberi locum obtinet: uel eo magis, quod nec in alium transferendus est: ut aut libertas eius impediatur, aut iura patronorum grauiora experiatur. Senatusconsulto Dasumaiano cautum est, ut si ex iusta causa absit, qui fideicommissam libertatem debet, & hoc pronunciatum fuerit: perinde libertas competat, atque si (ut oportet) ex causa fideicommissi

missi manumissus esset. Abesse autem is intelligitur, qui à tribunali abest. & quia de hæredibus tantum cautum erat: adiectum est eodem senatusconsulto, ut quicunq; fideicommissam libertatem debeat, & ex quocunq; casu pronunciatum fuerit eum eosuē abesse: perinde habebatur, atq; si (ut oportet) ex fideicommissa causa manumissus esset.

Sed Articuleiano senatusconsulto cauetur, ut in prouincijs præfides prouinciæ cognoscant, licet hæres non sit eius prouinciæ. Sed & si non hæreditarium seruum quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium: ex senatusconsulto Iunciano post nunciationem peruenit ad libertatem. Siue ex iusta causa abest, siue latitat, siue præsens nõ uult manumittere: pro absente eū haberi diuus Pius rescripsit. Emptor quoq; ut manumittat, eodem senatusconsulto expressum est: & ut præsens cohæres perinde manumittat, atq; si traditum à cohærede accepisset. quæ & in impuberis cohæredis persona, qui non erat rogatus manumittere, eundem principem rescripsisse relatum est. Sed si matrimonij causa quis manumittere rogatus est: non est cogendus eam uxorem ducere, sed sufficit fideicommissa libertas.

LII. VLPIANVS.

Postea, quàm à creditore alienati sunt serui, quibus fideicommissa libertas adscripta est: non nisi ex iusta causa aduersus hæredem subueniri eis posse.

LIII. MARTIANVS.

Si quis rogatus ancillam manumittere, moram fecerit: si enixa interea fuerit: constitutum est huiusmodi partum liberum nasci, & quidem ingenuum. sed sunt constitutiones, quibus cauetur statim, ex quo libertas deberi coeperit, ingenuum nasci. & hoc magis est sine dubio sequendum: quatinus libertas non priuata, sed publica res est: ut ultro is, qui eam debet, offerre debeat. sed & si nondū debita libertate fideicommissa ancilla peperit, studio tamen hæredis fuit effectū, ut nondum libertas deberetur: ueluti quod tardius adierit hæreditatē, ut qui nati sint ex ancilla, serui eius fiant: placet manumittendos, sed tamen tradi matri oportere, ut ab ea manumitterentur, ut liberti potius matris fiant. nam quos indignus est hæres seruos habere, nec quidem liberos habebit.

LIIV. MARCELLVS.

Si mater, postquàm filium accepit, uel qui in eius locum successit, præstare libertatem nolint: compellendi sunt. amplius si mater aut nollet sibi filium tradi, aut in rerum natura esse defisset: non ab re est dicere, nihilominus ita natis ab hærede libertatem præstari.

LV. MARTIANVS.

G ij Sed

Sed & si non data opera tardius adierit, sed dū de adeunda hæreditate deliberat, idem dictum est. & si postea cognouit se hæredem institutum, quā ancilla peperit: placet hoc quoq; casu subueniendum esse. hoc tamen casu ipse manumittere debebit, nō matri tradere. Sed si directō libertas data fuerit ancillæ, & horum aliquid euenerit: quem admodū natis subuenietur: nam ibi quidem petitur fideicommissa libertas, & prætor paruulis subuenit. cum uero directō liberris datur: nō petitur. sed etiam hoc casu puto subueniendū natis esse: ut aditus prætor in rem matri decernat actionem exemplo fideicommissariæ libertatis. sic deniq; Marcellus libro decimo sexto digestorū scripsit: & ante aditam hæreditatem usucaptis, qui testamento manumissi sunt, subueniendum esse, ut eis libertas conseruetur, utiq; per prætorem: quam uis & his imputari possit, quare usucapti sint. in paruulis autem nulla deprehenditur culpa.

LVI. MARCELLVS.

Lucius Titius testamento ita cavit. SI QVOS CODICILLOS RELIQUERO, VALERE VOLO. SI QVIS MIHI EX PAVLA, QVAE VXOR MEA FUIT, INTRA DECEM MENSES NATVS NATA VE ERIT: EX SEMISSE HAEREDES SVNTO, CAIVS SEIVS EX SEMISSE HAERES ESTO. STICHVM ET PAMPHILVM SERVOS MEOS ET EROTEM ET DIPHILVM PETO, ET FIDEI HAEREDVM COMMITTO, VT CVM AD PVBERTATEM LIBERI MEI PERVENERINT, MANVMITTANT. deinde nouissima parte ita cavit. QVOD SI MIHI LIBERI NATI NON ERVNT, AVT INTRA PVBERTATEM DECESSERINT: TVNC HAEREDES EX PARIBVS PARTIBVS SVNTO MVTVS ET MAEVIVS. LEGATA, QVAE PRIORE EX TESTAMENTO, QVO FILIOS ET SEIVM HAEREDES INSTITVI, RELIQVI: PRAESTARI VOLO ET A SEQVENTIBVS HAEREDIBVS. deinde codicillis ita cavit. LVCIVS TITIVS HAEREDIBVS PRIMIS ET SVBSTITVTIS SALVTEM. PETO, VT EA, QVAE TESTAMENTO CAVI, LEGAVI, ET EA, QVAE CODICILLIS CAVERO, LEGAVERO: PRAESTETIS. quæro, cū liberi Lucio Titio nati non sint, an Sticho & Pamphilo & Eroti & Diphilo seruis confestim fideicommissa libertas præstari debeat: Marcellus respondit. conditionem, quæ libertati eorum, de quibus quæreretur, si filij hæredes exstitissent, apposita esset: repetitā nō uideri. ideoq; confestim libertatem præstandam esse, & à primis, & à substitutis hæredibus. nam (ut supra scriptum est) petijt, ut quæ testamento cauisset, præstarentur. cavit autem de libertate eorum seruorū. atquin sub conditione cavit: & si alterius generis conditio adesset, expectanda esset. sed non est uerisimile, ut hoc in ista conditione cogitauerit, cum fidei sub

substitutores committeret, qui admitti ad hæreditatem nõ possent, siimpleretur conditio.

DE ADEPTIONE LIBERTATIS. Tit. VI.

TERENTIUS CLEMENS.

Ubi libertas lege adimitur: aut pro non data haberi debet, aut certe perinde obseruari, ac si postea à testatore adempta esset.

DE STATULIBERIS. Tit. VII.

I. PAVLVS.

Statuliber est, qui statutam & destinatam in tempus, uel in conditionem habet libertatem. fiunt statuliberi uel conditione expressa, uel ui ipsa. cõditione expressa quid sit, manifestum est. ui ipsa: cū creditores fraudandi causa manumittuntur. nam dum incertum est, an creditor iure suo utatur, interim statuliberi sunt: quoniam fraus cum effectu in lege Aelia Sentia accipitur.

II. A. VLPIANVS.

Qui statuliberi causam adprendit: in ea cõditione est, ut siue tradatur, salua spe libertatis alienet: siue usucapiatur, cū sua causa usucapiatur: siue manumittatur, non perdat spem orcinii liberti. sed statuliberi causam non prius seruus nanciscitur, nisi adita uel ab uno ex institutis hæreditate. Cæterum ante aditionem siue traditur, siue usucapitur, siue manumittitur: spes statutæ libertatis intercidit. Sed & si in tabulis impuberis seruo sit libertas adscripta: an uiuo pupillo, uidelicet post aditionem hæreditatis patris, statuliber sit? Cassius negat. Iulianus contra existimat. quæ sententia uerior habetur. Plus scripsit Iulianus, & si legatus sit seruus ab hærede patris, liber esse iussus in pupillaribus tabulis, præualere libertatis dationem. Si in primis tabulis sub conditione seruus cum libertate ex parte dimidia hæres sit institutus: an statuliberi causam obtineat, ut adeunte cohærede cum sua causa usucapiatur? & cum à semetipso libertatem acceperit: non potest statuliberi causam obtinere. Planè si conditio hæreditatis deficiat, quo casu secundum Iulianum libertatem apiscitur: dicendum est statuliberi causam obtinere, eo quod non à semetipso, sed à cohærede accepisse libertatem creditur. Quocumq; gradu pupillo seruus cū libertate substitutus sit, necessarij causam obtinet. quæ sen-

G iij tentia

tentia utilitatis caussa recepta est, & à nobis probatur. Celsus quoque putat libro uicesimo, cum libertate substitutum statuliberi causam obtinere.

III. IDEM.

Statuliberos conditioni parere oportet, si nemo eos impediat, & sit conditio inuito hærede. sed si in hæredis persona iussus sit parere conditioni: quid dici debeat? & si quid paruit conditioni: statim liber est, etiam inuito hærede. quod si non patitur hæres parere: puta offert decem, quæ dare iussus erat: proculdubio liber est, quia per hæredem stare uidetur, quo minus conditionem impleat: & parui refert, de peculio ei offerat, an ab alio accepta. receptum est enim, ut seruus peculiare quoque numos ei dando perueniat ad libertatem: siue ipse hæredi, siue alij dare iussus est. Inde quaeritur: si forte debeatur pecunia huic seruo uel ab hærede, quod in domini rationem plus erogauerit, uel ab extraneo: nec uelit hæres debitorem conuenire, uel statulibero soluere pecuniam: an debeat ad libertatem peruenire, quasi moram per hæredem patiatur? & aut legatum huic statulibero fuit peculium: aut si non legatum fuerit peculium, Seruius scribit moram eum libertatis passum ob hoc ipsum, quod ei aliquid ex ratione dominica deberetur, nec ei ab hærede præstetur. quam sententiam & Labeo probat. Idem Seruius probat, & si in eo moram faciat hæres, quod nolit exigere à debitoribus. nam peruenturum ad libertatem ait. mihi quoque uidetur uerum, quod Seruius ait. Cum igitur ueram putemus sententiam Seruij: uideamus, an & si non fuerit peculium prælegatum seruo, idem debeat dici. constat enim statuliberum de peculio posse dare, uel ipsi hæredi dare iussum, uel alij. & si eum dare impediat: perueniet statuliber ad libertatem. Denique etiam remedij loco hoc monstrat hæredi domino statuliberi: ut eum extraneo iussum dare prohibeat, ne & numos perdat cum statulibero. proinde defendi potest, & si non uult exigere, uel ipse soluere, ut hic habeat, unde conditioni pareat: libertatem competere. & ita quoque Cassius scribit. Non solum autem si dare iussum prohibeat, statuliber ad libertatem perueniet: uerum etiam si ascendere capitulum iussum, ascendere uetet: & item si Capuæ dare iussum, Capuam ire prohibeat. nam qui prohibet seruū proficisci: intelligendus est, impedire magis uelle libertatem, quam operis serui uti. Sed & si iussum cohæredi dare, non patiatur unus ex hæredibus dare: æque liber erit. sed is, cui iussus erat dare, & liber esse: familiaris eriscundæ iudicio ab eo, qui impedit, consequetur, quod sua intererat, statuliberum non esse prohibitum. Si decem iussus dare, & liber esse, quinque det: ad libertatem non peruenit, nisi totum det. interim igitur uindicare quinque numos dominus eorum potest. sed si residuum fuerit solutum: tunc etiam id alienatum est, cuius ante dominium non erat

trans

translatum. & ita pendebit præcedentis summæ alienatio. sic tamen, ut non retro numi fiant accipientis: sed tunc, cum residua summa fuerit soluta.

Si plus, quàm iussus erat, dederit statuliber: puta decem iussus erat dare, uiginti dedit: siue numerauit, siue in sacculo dedit, peruenit ad libertatem, & superfluum potest repetere.

Si quis iussum seruum decem dare, & liberum esse, uēdiderit sine peculio: utrum statim liber sit, quasi prohibitus uideatur de peculio dare hoc ipso, quod sine peculio distractus est: an uero cum fuerit prohibitus peculium tangeat? & puto, tūc demum liberum fore, cum uolens dare prohibeatur: nō statim, ubi uenit.

Si quis seruum iussum decem dare, & liberū esse, operari prohibeat: uel si quod ex operis suis mereat, hæres ei abstulerit: uel si quod ex mercedibus suis coëgit, hæredi dederit: an ad libertatem perueniat? & puto, siquidem ex operis dederit, uel undecunq; dederit: ad libertatem peruenturum. quod si prohibeatur operari: non fore liberum arbitror, quia operari domino debet.

Planē si ei allata fuerit pecunia ex operis collecta: liberum fore arbitror, quia de peculio dare prohibetur. sanē si testator uel ex operis ut det, iussit prohibitum operari: ad libertatem peruenturum non dubito. Sed & si argento subtracto, uel rebus alijs distractis, numos corrasos dederit: perueniet ad libertatem, quamuis si numos subtractos dedisset, ad libertatem non perueniret. nec enim uidereat dedisse, sed magis reddidisse. sed nec si alijs subripuerit numos, & hæredi dederit, ad libertatē perueniet: quia auelli numi ei, qui accepit, possunt. planē si sic consumpti fuerint, ut nullo casu auelli possint: competet libertas.

Non solum autem si hæres morā facit libertati: sed & si tutor, uel procurator, uel alius quiuis, in cuius persona cōditioni parendum est: libertatem competere dicemus. & sanē hoc iure utimur in statulibero, ut sufficiat per eum nō stare, quo minus conditioni pareat.

Si quis hæredi in diebus triginta proximis morti testatoris dare iussus fuerit, deinde hæres tardius adierit: Trebatius & Labeo, si sine dolo malo tardius adierit, dantem eum intra dies triginta aditæ hæreditatis, ad libertatem peruenire. quæ sententia uera est. sed quid si data opera traxit: an ob id statim, ut adita est hæreditas, ad libertatem perueniet? quid enim si tunc habuit, post aditam habere desijt? sed & hic expleta uidebitur conditio: quoniam per eum nō stetit, quo minus impleatur. Si quis sic acceperit libertatem, CVM DECEM DARE POTERIT, LIBER ESTO: Trebatius ait, licet habuerit decem, uel idoneus fuerit ad acquirendum & conseruandum peculium: tamen non aliās ad libertatem peruenturum, nisi dederit, aut per eum non steterit, quo minus det. quæ sententia uera est.

Stichus annua,

bima, trima die denos aureos hæredi si dederit, liber esse iussus est. si

prima

prima pensione steterit per heredem, quo minus acciperet decem: expectandam esse trimam pensionem placet: quia & tempus adiectum est, & adhuc supersunt duæ pensiones. sed si eadem decem sola habeat, quæ obtulit ad primam pensionem: an etiam ad sequentem quoque proficit, si offerat decem: an & ad tertiam, si sequens pensio non sit accepta: & puto sufficere hæc eadem, & poenitentia hæredis locum non esse, quod & Pomponius probat. Quid si seruus, qui annua, bima, trimæ die iussus est dena dare, tota simul offerat hæredi, non expectata die: uel decem primo anno datis, secundo anno uiginti obtulit: benignius est eum in libertatem peruenire, cum utriusque prouidentia inferatur: & serui, quatinus maturius in libertatē perueniat: & hæredis, quatinus dilatione interempta, ilico accipiat, quod post tempus consequi poterat. Si ita sit libertas seruo data, si **QUINQUENNIO HAEREDI MEO SERVIERIT**, deinde eum hæres manumiserit: statim liber fit, quasi per eum sit effectum, quo minus ei seruiat: quamuis si non pareretur eum sibi seruire, nō statim perueniret, quasi quinquennium præterisset. ratio huius rei euidentis est. manumissus enim amplius seruire non potest. at is, quem quis non patitur sibi seruire, postea pati potest intra quinquennium tempus. atquin iam quinquennio ei seruire non potest. sed uel minus potest. Item Iulianus libro decimosexto digestorū scripsit. Arescuscæ si libertas ita sit data, si tres seruos peperisset, & per heredem steterisset, quo minus pareret: puta quod ei medicamentū dedisset, ne conciperet: statim liberam futuram esse. quid enim expectamus? Idemque si egisset hæres, ut abortum faceret: quia & uno utero potuit tres edere. Item si hæredi seruire iussu statuliberum hæres uendidit, & tradidit: credo statim ad libertatem peruenire.

IIII. PAVLVVS.

Cum hæres reipublicæ causa abesset, & pecuniam statuliber habere: uel expectare debet, donec redeat is, cui dare debet: uel depone in ædem pecuniam consignatam oportet. quo subsecuto, statim ad libertatem peruenit. Non est statuliber, cui libertas in tam longum tempus collata est, ut eo tempore is, qui manumissus est, uiuere non possit: aut si tam difficilem, imò pœnē impossibilem conditionem adiecerit, ut alicunde ea libertas obtingere non possit: ueluti si hæredi mille dedisset, aut cum moreretur, liberum esse iussisset. sic enim libertas inutiliter datur, & ita Iulianus scribit: quia nec animus dandæ libertatis est. Seruire Titio anno, & liber esse iussus, Titio mortuo non statim liber fiet, sed cum annus transierit: quod uideatur nō tantū sub conditione, sed etiam ex tempore data libertas. etenim absurdum est, maturius eum liberum fieri, cum conditionem non implet, ex qua liber fu-

ber futurus foret, si eam expleret.

Si duobus decem datis liber esse iussus sit, & unus quinq; accipere noluerit: melius est dicere, posse eum eadem quinq; alteri offerentem ad libertatem peruenire.

STICHVS TITIO, SI PER TRIENNIVM SERVIERIT, VEL SI ILLI CENTVM OPERAS DEDERIT, LIBER ESTO. constat hoc modo libertatem utiliter dari posse. nam & alienus seruus seruire nobis potest, sicuti liber: & multo magis operas dare: nisi testator seruitutis appellatione dominium magis, quàm operam intellexit. ideoq; si prohibet hæres Titio seruire, peruenit ad libertatem.

STICHVS SI HAEREDI MEO ANNO SERVIERIT, LIBER ESTO. quærendum est, annus quo modo accipi debeat: an qui ex continuatis diebus trecentis sexaginta quinq; constet, an * qui nō quibuslibet: sed superius magis intelligendū * als. qui Pōponius scribit. Sed & si quibusdā diebus aut ualetudo, aut alia iusta biffexto: causa impedimento fuerit, quo minus seruiat: & hi anno imputandi sunt. seruire enim nobis intelliguntur etiam hi, quos curamus ægros, qui cupientes seruire propter aduersam ualeitudinem impediuntur.

Item si decem hæredi dare iussus fuerit, hæres etiam per partes accipere fauore libertatis cogendus est. Ita liber esse iussus, SI TITIVS CAPITOLIVM ASCENDERIT: si Titius noluerit ascendere: impeditur libertas. Idemq; iuris est in similibus causis & conditionibus. Ita Cassius ait. ei, qui seruire iussus est anno, illud tempus, quo in fuga sit, uel in controuersia, pro libertate non procedere.

V. POMPONIVS.

Statuliber rationem reddere iussus, reliquum, quod apparet, soluit: S de eo, quod obscurius est, satis dare paratus est. Neratius & Aristo recte putant liberum fore: ne multi ad libertatē peruenire non possint, inserta causa, ratione, & genere negocij huiusmodi. Statuliber, qui non rationes reddere, sed pecuniam iussus est dare: numerare debet, non fideiussores dare.

VI. VLPIANVS.

Statulibera pœnæ serua facta sit, & post damnationem statutæ libertatis conditio exstiterit: quamuis ipsi statulibera nihil proficiat, tamen partui proficere oportet: ut perinde liber nascatur, atq; si mater damnata non esset. quid tamen, si qua conceperit in seruitute: deinde ab hostibus capta, pepererit ibi post existentem conditionem: an liberum pariat: & interim quidem, quin seruus hostium sit, nequaquam dubium est. sed uerius est, postliminio eum liberum fieri: quia si mater esset in ciuitate, liber nasceretur. planē si apud hostes eū cōcepisset, & post existentem conditionē edidisset: benignius dicetur competere ei postliminium, & liberum eum esse. Statuliber parendo conditi-

H oni

oni in persona emptoris peruenit ad libertatem. & sciendum, hoc ad statuliberos omnis sexus pertinere. non solum autem si euenerit hæc conditio, ad eum transit, qui emit: uerum etiam ad omnes, quicunque quoquo iure dominium in statulibero nacti sunt. siue igitur legatus sit tibi ab hærede statuliber, siue adiudicatus, siue usucaptus à te, siue traditus, uel quo alio iure tuus factus: sine dubio dicemus parèri conditioni in persona tua posse. sed & in hærede emptoris idem dicitur. Si filiusfamilias hæres sit institutus, & statuliber filio dare iussus est, & liber esse: siue filio, siue patri dando, peruenit ad libertatem: quia ad partem hæreditatis emolumentum peruenit. Sed & si post mortem filij patri dederit, quasi hæredis hæredi: liber erit. nam & si quis extraneo dare iussus sit, & liber esse, deinde hæredi hæres exstiterit: non quasi in extranei persona, sed quasi in hæredis, cõditioni parebit. Statuliber decem dare iussus, & liber esse, si quinq; datis, distractis sit: residua quinq; emptori dabit. Si seruus tuus statuliberum emerit: tibi dat, quod hæredibus dare iussus est. Sed & si tuo seruo dederit: si modo is peculiari nomine eum emit, neq; ei tu peculium ademisti: puto liberum fore, scilicet ut eo modo tibi dedisse intelligatur, perinde ac si tua uoluntate cuius alijs seruorum tuorum dedisset. Si quis non dare decem, sed rationibus redditus liber esse iussus sit: an ad emptorem hæc conditio transeat, uideamus. & aliàs sciendum est, eas demum conditiones ad emptorem transire, quæ sunt in dando. cæterum hæ, quæ sunt in faciendo, non transeunt: ut puta si filium eius literas edocuerit. hæ enim personis eorum cohærent, quibus adscribuntur. rationum autem pendendarum conditio (quod ad reliqua quidem attinet) in danda pecunia consistit: quo autem ad ipsa uolumina rationum tradenda percontendasq; & examinandas rationes, & dispungendas atq; excutiendas: factum habet. nunquid ergo reliqua quidem & emptori dando perueniat ad libertatem: cætera in persona hæredis consistent: puto igitur & ad emptorem reliquorum solutionem transmitti. sic fiet, ut diuidatur conditio. & ita Pomponius libro nono ex Sabino scribit.

V VII. PAVLVS.
Susfructus alienatio conditionem statuliberi secum non trahit.

VIII. POMPONIVS.

ITa liber esse iussus, SI DECEM DEDERIT, LIBER ESTO, hæredi dare debet. nam qui non habet, cui det: hæredi dando ad libertatem peruenit. Si partes suas quisq; hæredum diuersis euentibus uenderit: quas portiones hæredibus dare statuliber debuit, easdem dabit emptoribus. Labeo aut ait, si nomina duntaxat hæredum in testamento posita sunt, uiriles partes eis dandas: si uero ita, SI HAEREDIBVS DEDERIT, hæreditarias.

Vlpi

IX. VLP IANVS.

Statuliberum medio tempore seruum hæredis esse, nemo est, qui signorare debeat. ea propter noxæ dedi poterit: sed deditus sperare adhuc libertatem poterit. nec enim deditio spem illi adimit libertatis.

Si statuliberum non eadem conditione hæres uendat, caussa eius immutabilis est, & luere se ab eo potest simili modo, ut ab hærede. si tamen suppresserit conditionem statuliberi: & ex empto quidem teneatur. grauiores aut & stellionatus crimen important ei, qui sciens dissimulata conditione statutæ libertatis simpliciter eum uendiderit. Illud tractatum est, an liberatio contingat ei, qui noxæ dediderit statuliberum. & Octauenus putabat liberari: & idem dicebat, & si ex stipulatu Stichum deberet, eumq; statuliberū soluisset. at & si ante solutionem ad libertatē peruenisset, exstingueretur obligatio. tota enim ea in obligatione cōsistere, quæ pecunia lui præstariq; possint. libertatē aut pecunia lui non posse, nec reparari posse. quæ sententia mihi uera uidetur.

Statuliberi conditio ita demum immutabilis est, si adita hæreditas fuerit. cæterum ante aditam hæreditatem in propriam usucapitur seruitutem, libertatisq; spes infringitur. sed adita postea hæreditate, spes libertatis fauore sui redintegrabitur.

X. PAVLVS.

Si hæres decem dare iussum uendiderit, & tradiderit, dixeritq; adscriptum libertati, si uiginti dedisset: ex empto erit actio cum uenditore: aut si dupla promissa est ob euictionem duntaxat. duplæ repetitio erit, & ex empto ob mendacium.

XI. POMPONIVS.

Si hæres pecuniā donasset statulibero, ut sibi eam daret, & liber esset: non fieri liberū, Aristo ait. sed si in plenum ei donasset: fieri liberū.

XII. IVLIANVS.

Si quis testamento libertatem acceperit sub cōditione, si rationem reddiderit: debet pro hæreditaria parte hæredibus reliqua soluere, etiam si nomina quorundam hæredum sint in conditione posita.

XIII. IDEM.

Si quis ita libertatem dedisset: STICHVS, SI HAERES MEVS EVM TESTAMENTO SVO NON MANVMISERIT, LIBER ESTO: secundum uoluntatem defuncti hoc significari uidetur, si testamēto suo hæres non adscripserit ei libertatem. quare si quidem hæres libertatē seruo suo testamento dederit: defectus conditione uidebitur. si non dedit: impleta conditione ultimo uitæ tempore hæredis ad libertatē perueniet. Seruus communis liber esse iussus ita, si decem dederit ex peculio: dare potest, quocunq; modo id adquisitum habuerit. nec re-

H ij fert

fert apud hæredem id, an apud socium fuerit: & hæredi, an extraneo iussus sit dare. nam per omnia causæ statuliberi adplicatur, qui conditionis implendæ gratia alienare peculiares numos potest. Si duo serui rationibus redditus liberi esse iussi fuerint, & separatim rationem gesserint: non dubie separatim quoque conditioni parere poterunt. Sed si actus eorum communiter gestus ita mistus fuerit, ut separari non possit: necessario alter cessando alterius libertatem impedit: nec uidebitur conditio in persona alterius impleta, nisi id, quod computatione rationum habita reliquum fuerit, aut uterque, aut alter totum soluerit.

Qui ita liber iussus est, SI IVRAVERIT SE CAPITOLIVM ASCENSURVM: confestim ut iurauit, quamvis capitolium non ascenderit, liber erit. Seruus hæredis rem ipsius hæredis dare iussus, & liber esse: ad libertatem perueniet: quia potest testator & sine ulla dandi conditione hæredis seruum manumitti iubere. Hæc scriptura, STICHVS, CVM ERIT ANNORVM TRIGINTA, LIBER ESTO. STICHVS SI DECEM NON DEDERIT, LIBER NE ESTO, hanc uim habet, STICHVS, SI DECEM DEDERIT, ET AD ANNOS TRIGINTA PERVENERIT, LIBER ESTO. namque ademptio libertatis uel legati sub cōditione facta, incipit conditionem contrariā legato uel libertati, quæ prius data erat, iniēcisse.

XIII. VLP IANVS.

Seruus, qui testamento domini, cum decem hæredi dedisset, liber esse iussus erat: hæredi mercedem referre pro operis suis solebat. cum ex mercede hæres amplius decem recepisset: seruus se liberum esse aiebat. de ea re consulebatur. respondi, non uideri liberum esse. non enim pro libertate, sed pro operis eam pecuniam dedisse: nec magis ob eam rem liberum esse, quàm si fundum à domino conduxisset, & pro fundi fructu pecuniam dedisset. Seruus, cum hæredi annorū septem operas dedisset, liber esse iussus erat. is seruus fugerat, & annum in fuga fecerat. cum septem anni præterissent: respondi, non esse liberum. non enim fugitium operas domino dedisse. quare nisi totidem dies, quot abfuisset, seruisset: non fore liberum. sed & si ita scriptum esset, ut tunc liber esset, cum septem annis seruisset: potuisse liberum esse, etsi post tempus fugæ reuersus seruisset.

XV. AFRICANVS.

Mortuo hærede, si statuliber locupletiore hereditatem tantâ pecunia, quantam dare iussus fuit, fecerit: ueluti creditoribus soluendo, cibaria familiæ dando: statim eum ad libertatem esse uenturum existimauit. Hæres, cum statuliberum decem dare iussum uenderet, conditionem pronunciauit, & traditioni legem dixit, ut sibi potius, quàm emptori ea decem darentur. quærebat, utri eorum statu

statuliber pecuniam dando, libertatem cōsequeretur? Respondit. eum dare debere hæredi. Sed & si legem dixisset talem, ut extraneo alicui statuliber pecuniam daret: respondit, & hoc casu conuentionem ualeat: quia hæredi uideatur soluere, qui uoluntate eius alijs soluat.

XVI. PAVLVS.

Statulibera quidquid peperit, hoc seruum hæredis esse.

XVII. NERATIVS.

Si decem hæredi dedisset, iussus est esse liber. decem habet, & tantum domino debet. dando hæc decem, non liberabitur. nam quod statulibero ex peculio suo dare explendæ conditionis causa cōcessum est: ita interpretari debemus, ut non etiam ex eo dare possit, quod extra peculium est. nec me præterit, hos numos peculiares posse dici: quamuis si nihil præterea seruus habeat, peculium nullum sit. sed dubitari non oportet, quin hæc mens fuerit constituentium, ut quasi ex suo patrimonio dandi eo nomine seruo potestas esset: quia id maxime sine iniuria dominorum concedi uideatur. quod si ultra quis progredia- tur: non multum aberit, quin etiam eos numos, quos domino subri- puerit, dando, statuliberum conditioni satisfacturum existimem.

XVIII. VLPIANVS.

Si triennio dare dena iussus, primo anno uiginti obtulerit: non acci- Spiente hærede, non statim liber est: quia & si accepisset hæres, non- dum liber esset.

XIX. IDEM.

Si seruus liber esse iussus sit, & legatum ei datum, si filius decimum Squantum annum compleuerit, & filius ante decesserit: libertas fauo- re competet die ueniente, legati autem conditio deficit.

XX. PAVLVS.

Si peculium legatum seruo sit, qui iussus est alijs dare decem, & sic li- ber esse, & hæres eum prohibuerit dare, deinde manumissus pecu- lium petat ex causa legati: an per doli exceptionem eam summam, quā daturus esset, deducere possit hæres, ut ipsi profit, nō manumisso, quod ea pecunia data nō est: an uero indignus sit hæres, qui contra uo- luntatē defuncti fecit, eam pecuniā lucrari: & cum seruo nihil absit, & li- bertas ei competat: inuidiosum est hæredem fraudari. De illo quæ- ritur, si inuito hærede det, aut nesciente: an faciat numos accipien- tis: & Iulianus recte existimat, ex hac causa cōcessum uideri statulibe- ris alienationem numorum, etiam inuito hærede: & ideo facere eos pe- cuniā accipientis. quod si hæredi dare iussus est decē, & eam summam hæres debeat seruo: si uelit seruus eam pecuniam compensare, erit li- ber. Is, cui seruus pecuniam dare iussus est, & liber esse, decessit: Sa-

binus ait, si decem habuisset parata, liberū fore: quia non staret per eū, quo minus daret. Iulianus autem ait, fauore libertatis constituto iure hūc ad libertatem peruenturum, etiam si postea habere cōeperit decē. adeo autem constituto potius iure, quā ex testamento ad libertatem peruenit: ut si eidem & legatum sit mortuo eo, cui dare iussus est, ad libertatem quidem perueniat, non autem & legatum habiturus sit. Idē & Iulianus putat, ut in hoc ceteris legatarijs similis sit. diuersa causa est eius, quē hāres prohibet conditioni parēre. hic em̄ ex testamento ad libertatē peruenit. Hāredi autē iussum dare, etiā hāredis hāredi dare posse, diuus Hadrianus rescripsit. sed & si hoc sensit testator, etiam in legatario dicendū est. Quædā conditiones natura sui nec possunt eodem tēpore impleri, sed necessariā habent temporis diuisionē: uelut cū decem operas iussus est dare: quia operæ per singulos dies dantur. igit̄ & si singulos aureos det statuliber, potest dici eum implese conditionem. alia causa est operarum: quia hā necessariō singulæ edēdæ sunt. sed & si hāres accipere noluerit: non statim liber erit, sed cum tempus transierit, per quod operarum quantitas cōsumatur. Idem dicendum est, si iussum Capuam ire & liberum esse, hāres ire prohibeat. tunc em̄ erit liber, cum peruenire Capuam potuerit. Inesse enim uidetur tempus, tam operarum præstationi, quā itineri. Si ita quis acceperit libertatē, STICHVS, SI HAERES EVM NON MANVMISERIT, LIBER ESTO: poterit ab hārede manumitti. non enim contra uoluntatem testatoris adimitur ei libertas. sed non tam continuū tempus ad hoc exigendum est, ut præcipitari cogatur hāres, uel ex peregrinatione celerius reuerti ad manumittendum, uel administrationem rerum necessariarum intermittere: nec rursus tam longum, ut quāmdiu uiuat, protrahatur manumissio: sed modicum, scilicet quo primo possit sine magno incommodo suo hāres manumittere. quod si tempus adiectum fuerit: illud spectabitur.

XXI. PAPINIANVS.

LAbeo libris posteriorum ita refert. CALENVS DISPENSATOR MEVS, SI RATIONES DILIGENTER TRACTASSE VIDEBITVR, LIBER ESTO, SVA'QVE OMNIA SIBI HABETO. diligentiam eam desiderare debemus, quæ domino, non quæ seruo fuerit utilis. erit autem ei diligentiae coniuncta bona fides, non solum in rationibus ordinandis, sed etiam in reliquo reddendo. & quod ita scriptum est VIDEBITVR: pro hoc accipi debet uideri poterit. sic & uerba legis duodecim tabularum ueteres interpretati sunt, SI AQVA PLVUIA NOCET, id est nocere poterit. sed si quæretur, cui eam diligentiam probare eum oporteat: hāredum arbitrati an boni uiri: morē agentium sequi debi-

bebimus. ueluti si certam pecuniā dedisset, liber esse iussus est, non adscripto eo, cui. si dedisset: eo modo potuit liber esse, quo posset, si ita fuisset scriptum, SI HAEREDI DEDERIT. Pactumeius Clemens aiebat: si ita sit fideicommissum relictū, CUI VOLES EORVM RESTITVAS ROGO: si nullum elegisset, cui restitueret: omnibus deberi, imperatorē Antoninum constituisse.

XXII. PAVLVS.

Qui pecuniam dare iussus est, nisi adiectum sit, cui det: hæredibus dare debet pro partibus hæreditarijs. pro ea enim parte quisq; accipere debet, pro qua dominus est. Si quidā ex hæredibus, quibus dare debet, nominati sunt: dabit his pro hæreditarijs portionibus. si hæredibus nominatis etiam extraneis iunctus sit: extraneo uirilis, cæteris hæreditariæ dari debent. & si non solum Titium, sed etiam alios adiecisset: hos uirilem partem habituros, cohæredes autem hæreditarias, Iulianus scribit.

XXIII. CELSVS.

SI INTRA QUINQUENNIVM STICHVS CENTVM DEDERIT, LIBER ESTO. nec Titio, uel hæredi, uel emptori post quinquennium dabit. Si rationes reddidisset, liberum esse iussum, non patitur hæres rebus peculiaribus uenditis reliqua soluere. perinde liber est, quasi conditioni paruisset.

XXIII. MARCELLVS.

STICHVS SI HAEREDI MEO DECEM PROMISERIT, VEL OPERAS SE DATVRVM IVRAVERIT, LIBER ESTO. potest expleri hæc conditio, si promiserit. nam spondidisse aliqua significatione dici potest, etiam si non sit secuta obligatio.

XXV. MODESTINVS.

Statuliberos uenundari posse, leges duodecim tabularum putauerunt. duris aut cōditionibus in uenditione minime onerandi sunt: ueluti ne intra certa loca seruiant, neque unquam manumittantur.

XXVI. IDEM.

Libertate seruo sub cōditione rationis redditæ testamēto data: hæres nō solū scripturæ rationem exigit, uerū etiam quæ sine scriptura ab eo administrata est. Seruus iussus reddita ratione ad libertatē peruenire: licet nullā administrauerit rationem, nihilominus erit liber.

XXVII. IDEM.

Sis, cui dare iussus est, redemit statuliberum, eumq; rursus alij uendiderit: nouissimo emptori dabit. iam enim cum ad eum, cui dare iussus est, dominium quoq; serui peruenerit: si eum alienet, conditionem quoq; ab eo ad emptorem transire, Iuliano placuit.

laboleq

XXVIII. IABOLENVS.

Si hæreditas eius, qui seruum intra dies triginta mortis suæ, si ratio-
nes reddidisset, liberum esse iusserat, forte post dies triginta adita
est: iure quidem stricto ita manumissus liber esse non potest, quoniam
conditione deficitur. sed fauor libertatis eo rem produxit, ut responde-
atur expletam conditionem, si per eum, cui data esset, non stare, quo-
minus expleretur. Statuliber, ante quàm cōditio libertatis obtigit,
si quid comparasset, peculio legato non cessurum, in libris Caij Cassij
scriptum est: nisi id legatum in tempus libertatis collatum esset. uidea-
mus, ne cum peculium & accessionem & decessionē habeat: augmen-
tum quoq; peculij eius (si modo ab hærede ei ablatum non sit) legato
cessurum sit. & magis hoc iure utimur.

XXIX. POMPONIVS.

Statuliberi à cæteris seruis nihilo penè differūt. & ideo quod ad ac-
tiones uel ex delicto uenientes, uel ex negotio gesto, uel contractu
pertinet: eiusdem conditionis sunt statuliberi, cuius cæteri. ideo & in
publicis quoque iudicijs easdem pœnas patiuntur, quas cæteri serui.
Quintus Mutius scribit. paterfamilias in testamento inscripserat, S. I.
ANDRONICVS SERVVS MEVS HAEREDI MEO DECEM DEDE-
RIT, LIBER ESTO. deinde de his bonis cœperat controuersia esse. qui
se lege hæredem aiebat esse, is eam hæreditatem ad se pertinere dice-
bat. alter, qui hæreditatem possidebat, aiebat testamento se hæredem
esse. secundum eum sententia dicta erat, qui ex testamento aiebat se
hæredem esse. deinde Andronicus quærebat, si ipsi hæredi scripto de-
cem dedisset, quoniam secundum eū sententia dicta esset: futurus ne

* *Videtur* esset liber, an nihil uideret sententia, qua uicerat, ad eā rem ualere: * *qua*
aliquid de propter si decem hæredi scripto dedisset, & res contra possessores iudi-
esse. cata esset, illum in seruitutē fore. Labeo hoc, quod Quintus Mutius

scribit, ita putat uerum esse: si re uera lege ab intestato fuit hæres is, qui
uicit. nam si iniuria iudicis uictus esset scriptus uerò hæres ex testamen-
to: nihilominus eum paruissse conditioni ei dando, & liberum fore. sed
uerissimum est, quod Aristo Celso rescripsit, posse dari pecuniam hæ-
redi ab intestato, secundum quem sententia dicta est: quoniā lex duo-
decim tabularum emptionis uerbo omnem alienationem complexa
uideatur: nec intersit, quo genere quisq; dominus eius fieret. & ideo
hunc quoq; ea lege contineri, secundum quem sententia dicta est: & li-
berum futurū eum, qui ei dedisset pecuniam. hunc autē, id est possessio-
nem hæreditatis, cui data esset summa, si uictus esset hæreditatis peti-
tione: cum cæteris eam quoq; pecuniam uictori restituere debere.

XXX. IDEM.

Si ita liber esse iussus sit, STICHVS, SI EVM HAERES NON ALIB-
NAVERIT, LIBER ESTO: etiā si statuliber est, alienari tamē poterit.

XXXI. PAVLVVS.

Si seruo sub conditione rationum editarum legatum sit: per eam
conditionem iussu esse eum accipere legatum, ut pecuniam re-
liquorum reddat, non dubitatur. & ideo quæsitum est, STICHVS, CVM
RATIONES REDDIDERIT, CVM CONTVBERNALI SVA LIBER
ESTO: an mortuo Sticho ante conditionē, contubernalis eius libera
esse possit? Iulianus dixit, quæstionem esse in hac specie, quæ etiam in
legatis agitur, ILLI CVM ILLO DO LEGO, an altero deficiente, al-
ter ad legatum admittatur: quod magis sibi placeat: perinde ac si ita
scriptum esset, ILLI ET ILLI aliam etiam esse quæstionem, an contu-
bernali quoq; conditio coniuncta sit: quod magis esset. itaq; si nulla re-
liqua Stichus habuerit: statim eam liberam esse. si habuerit reliqua: de-
bere eam numerare pecuniam. nec tamē licitum ex suo peculio da-
re: quia id illis permissum sit, qui principaliter pro sua libertate pecu-
niam dare iubentur.

XXXII. LICINIVS.

Si duobus hæredibus institutis, seruus liber esse iussus sit, si decem
hæredibus dederit, & ab altero ex hæredibus quinque datis uenierit,
& traditus fuerit: pro parte alteri ex hæredibus, à quo non uenierit,
dando pecuniam, liber erit.

XXXIII. PAPINIANVS.

Statulibero iura per hæredem non posse fieri duriora.

XXXIII. IDEM.

Seruus si hæredi decem dederit, liber esse iussus est. statuliberū eum
hæres manumisit, ac postea defunctus est. hæredis hæredi danda pe-
cunia non est. quod enim placuit, hæredis hæredi dari oportere: tunc
memineris locum habere, cum prior hæres dominus accepturus pecu-
niam fuerit. quæ caussa facit ambulatoriam (ut ita dixerim) condi-
tionem. duæ sunt enim causse, per quas in hæredis primi persona con-
ditio impletur: domini ratio, item demonstratio personæ. prior caussa
transit in omnem successorem, ad quem peruenerit statuliber per do-
mini translati continuationem. sequens personæ duntaxat eius, qui
demonstratus est, adhæret. Imperator Antoninus rescriptis, iussu
rationes reddere, & liberū esse, si hæres caussabatur accipere rationes,
nihilominus liberum fore. quod rescriptum ita accipi debet: ut si reli-
qua non trahat, liber sit. quod si trahat: ita demū, si obtulerit eā quan-
titatem, quæ refundi debuit, ex fide ueritatis. non enim libertati suffi-
cit hæredem in mora fuisse, si non id fiat per statuliberum: quod remo-

I ta mo

ta mora libertati aditū daret. quid enim, si ita manumissum Damam, SI IN HISPANIAM PROPECTVS, ANNO PROXIMO FRVCTVS COEGERIT, LIBER ESTO, Romæ retineat hæres, neq; proficisci patiatur: nunquid dicturi sumus, statim ante fructus coactos liberum fore? nam & cum Romæ stipulatio concipitur ita, CENTVM IN HISPANIA DARE SPONDES: inesse stipulationi tempus, quo possit in Hispaniā perueniri, nec ante iure placuit agi. Sed si hæres, acceptis rationibus & reliquis computatis, donare se ea statulibero non habenti, quod inferat, proscribat, aut etiam literis ad eum missis palam faciat: conditio libertatis impleta uidebitur. quid ergo, si neget se reliqua contraxisse, atq; ideo, quia per hæredem steterit, ut accipiat rationes, liberum factum: hæres autem neq; se fecisse moram, & reliqua debere statulibero contendat? apud eum, qui de libertate cognoscit, an conditio sit impleta, constabit: cuius officio continebitur de mora considerare, nec minus computare rationes: & si reliqua trahi compererit, non esse liberum pronunciare. sed si nunquam negauit reliqua debere: cum autem conueniat hæredem, rationes offerre professus, & refusus, quidquid in reliquis esse constiterit, & eius pecuniæ reum numerare paratum idoneum obtulerit, & hæres in mora fuerit: sentētia pro libertate dicetur.

XXXV. IDEM.

Non uidebitur per statuliberum stare, quō minus conditio libertatis existat: si de peculio, quod apud uēditorem seruus habuit, pecuniam conditionis offerre non possit. ad alienum enim peculium uoluntas defuncti porrigi non potuit. idem erit, & si cum peculio seruus uenerit, & uenditor fidei supra peculium retinuerit. quanq; enim ex empto sit actio: tamen apud emptorem peculiū seruus non habuit.

XXXVI. IDEM.

In tabulis secundis filio seruum data libertate substitutum iure statuliberi prudentes munierunt. quod utilitas recipit, scilicet ut cū sua causa alienetur, ne patris testamentum puer filius rescindat. quæ iuris autoritas citra delectum ordinis ad secundum quoq; uel tertium substitutum porrecta est.

XXXVII. CAIVS.

Si ita scriptum sit, STICHVM TITIO DO, VT EVM MANVMIT-STAT. SI NON MANVMISERIT, LIBER ESTO: statim Stichum liberū esse.

XXXVIII. PAVLVS.

Non omne ab hæredis persona interueniens impedimentum statulibero pro expleta conditione cedit: sed id duntaxat, quod impediendæ libertatis causa factum est.

XXXIX. IABOLENVS.

Stichū

STICHVM ATTIO DO LEGO: ET SI IS NUMOS EI CENTVM DEDE-
 RIT, LIBER ESTO. si seruus ex testamento numos Attio dedisset,
 eos reperere heredem nō posse, Labeo existimat: quia Attius eos à ser-
 uo suo acceperit, non ab heredis seruo. eum autem statuliberum esse,
 Quintus Mutius, Gallus, & ipse Labeo putant: Seruius, Ofilius nō esse.
 superiorem sententiam probo: ita tamen, ut is seruus heredis, non le-
 gatarij sit: utpote cum legatum statuta libertate tollatur. **STICHVS**
LIBER ESTO, QUANDO AES ALIENVM MEVM SOLVTVM, CREDI-
TORIBVS VE MEIS SATISFACTVM ERIT. quāuis hāres locuples exsti-
 tisset: non tamen prius Stichum liberū futurum, q̃ creditores pecuni-
 am, aut satis accepissent, alioquin quo modo sibi cauissent, Labeo & Ofi-
 lius responderunt. Si hāres seruo pecuniam ad negociandū dedisset:
 statuliberum eam ipsam numerando liberari ex testamento nō posse,
 Labeo & Trebatiū responderunt: quia reddere eam magis, quā da-
 re uideatur. ego puto, si peculiāres numi fuerunt: ex testamento eum
 liberum futurum. **DAMA SERVVS, CVM HAEREDI MEO ANNO**
RVM SEPTEM OPERAS SOLVERIT, LIBER ESTO. cum is seruus in-
 tra septē annos in iudicio publico esset, & septimus annus praterisset:
 Seruius ait, eum non liberari debere. Labeo: & si postea soluisset anno
 tum septem operas, liberum futurum. quod uerum est. **SI STICHVS**
ATTIAE MILLE NUMOS DEDERIT, LIBER ESTO. Attia uiuo testa-
 tore decesserat. non posse statuliberum esse, Labeo & Ofilius respon-
 derunt. Trebatiū: si ante testamentum factum Attia decessisset, eundē
 postea liberū futurum. Labeonis & Ofiliū sententia rationē quidem ha-
 bet: sed hoc iure utimur, ut is seruus ex testamēto liber sit. Si seruus
 extraneo operas dare iussus esset: nullus nomine serui suas operas dan-
 do, liberare seruū potest. quod in pecunia aliter obseruatur: utpote
 cum & extraneus pro eo seruo dando pecuniam seruū liberaret.

XL. SCAEVOLA.

STicho libertas data est. **AB HAEREDIBVS MEIS PETO, FIDEI-**
SQVE EORVM COMMITTO, VT RATIONIBVS REDDITIS STI-
CHVM MANVMITTANT. Quāsitū est, cum ampla pecunia exacta post
 mortem testatoris sibi commissā reliquatus sit, & quasdam summas à
 colonis exactas rationibus non intulerit, hāreditatemq; spoliauerit,
 apertis clam horreis, sublataq; supellestili & ueste, & apothecis exhau-
 stis: an nō prius ei fideicommissa libertas debeat, quā ea, quae ma-
 la ratione, & reliquatus, & quae furatus est, reposuerit? Respondit. non
 prius ei fideicommissam libertatem praeſtandam, quā & reliqua, &
 omnia, quae per eū abessent, restituiſſet. **PAMPHILVS LIBER ESTO,**
PECVLIO SVO HAEREDIBVS VERE DATO, quāsitum est, cum do-

mino plus debeat, quàm in peculio habeat: & omnes res, quas in peculio habebat, bona fide hæredibus dederit: an libertas ex testamento competat? Respondit. nihil proponi, cur non competeret. Pamphilus liberto, quem hæredem ex parte instituerat, Stichum seruum prælegauerat, & ei libertatem his uerbis dederat. ITA VT SI TIBI EX DIE MORTIS MEAE PER ANNOS CONTINVOS QVINQVE MENSVRAS SEXAGENOS DEDERIT, TVNC EVM MANVMITTAS. Pamphilus ante quinquenniũ moriens, hæredibus institutis filio & uxore, de eodem Sticho ita cauit. STICHVS SERVVS, QVI MIHI TESTAMENTO PATRONI MEI CERTA CONDITIONE RELICTVS EST, IVBEO DET PRAESTET FILIO ET VXORI MEAE SINE VLLA CONTROVERSIA, ET EVM PERACTO TEMPORE MANVMITTANT. *quæsitum est, si Stichus sexaginta menses non præstiterit, an impleto quinquennio fideicommissa libertas ei debeat?* Respondit. nisi præstisset, fideicommissam libertatem non deberi. Seruus testamento ita manumissus est. STICHVS SERVVS MEVS ACTOR, SI RATIONEM OMNEM ACTVS SVI HAEREDI MEO REDDIDERIT, EO QVE NOMINE SATIS DEDERIT, LIBER ESTO: EI QVE CVM LIBER ERIT, DARI VOLO VIGINTI, ET PECVLIVM SVVM. *Quæsitum est, an si rationes, quas egit per multos annos, sine subscriptione testatoris hæredi reddere paratus sit, liber ex testamento fiat: cum propter gravem ualitudinem testator non potuerit rationibus subscribere, testamento tamen subscripserit?* Respondit. si ex fide ratio redderetur, reliqua quoque inferrentur, liberum fore. Item quæro, an ea, quæ exacta sunt per adiutores eius, neque calendario illata sunt, aut fraudulenter acta: huic adscribi possint, cum esset cæteris is præpositus? Respondit. si quid esset, quod culpæ eius deberet imputari: spectare ad rationis reddendæ necessitatem. Iterum quæro, an eo quoque nomine ratio haberi debeat, quod neque à conductoribus prædiorum, neque à uillicis pensiones exegerit, & insuper etiam pro mutuo eis dederit? Respondit. supra responsum esse. Iterum quæro, an eo nomine teneatur, quod omnem rem suam, id est peculium suum, exportauerit, ante quàm rationes redderet? Respondit. nihil eam rem impedire conditionem, si modo ratio redderetur. Titius testamento seruos actores singulos diuersis personis legauit cum adiectione, SI RATIONES REDDIDERINT HAEREDI. deinde proprio capite ita scripsit, OMNES ACTORES, QVOS LEGAVI, VEL MAVMISERO, INTRA QVARTVM MORTIS MEAE MENSEM RATIONES REDDERE VOLO: ET DOMINIS, QVIBVS A ME INFRA LEGATI SVNT, REDDI. deinde alios actores liberos esse iussit æque cū hac adiectione, SI RATIONES HAEREDI REDDIDERINT.

quæro

quæro, cum per hæredem fiat, quo minus reddantur: utrum statuliberi esse definant, an nihilominus quandoq; possint, reddita ratione & reliquis illatis, libertatem ex testamento cōsequi? Respondit. legata quidem & libertates non aliàs competere, quàm rationes redditæ essent, aut per hæredē staret, quo minus redderentur. Verum iudicatur æstimum uideatur: an libero tempore reddere uolentibus reliqua hæredibus, quatuor menses adpositi sint, sollicito testatore cunctationem & moram eorum proscribente. melius autem est, præsumptionem pro statuliberis esse. Argentarius coactor cum penē totam fortunam in nominibus haberet, seruis actoribus ita libertatem dedit. QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, SI DAMA SERVVS MEVS ACTVS SVI, QVI AGITVR EIVS NOMINE ET PAMPHILI CONSERVI SVI, HAEREDI MEO RATIONES REDDIDERIT, PARIA'QVE FECERIT A' DIE MORTIS MEAE INTRA MENSEM SEXTVM: LIBER ESTO. Quæsitum est, an hæc uerba PARIA'QVE FECERIT ad omnia nomina pertineant, & hoc significant: si omnem pecuniā ab omnibus exegerit, & ^{*als addi-} hæredi soluerit, uel eo nomine satisfecerit, & si in exactione nominū ^{tur. peride} cessauerit: intra sex menses libertas illi non competat? Respondit. ^{exaptis p-} manifestam esse conditionem in uerbis testamenti supra scriptis positā. ^{diditis.} igitur ita demum liberos fore, si aut ei pariet, aut per hæredem stet, quo minus pariet.

XLI. LABEO

Si quem seruum tuum ad certum tempus statuliberum relinquere uis: nihil interest, utro modo caueas, SI SERVIERIT: an SI TRIEN NIO OPERAS DEDERIT, LIBER ESTO. PAVLV. si quis liber esse iussus fuerit, si decem hæredi promississet: quanquam ea promissio nullam rem habitura est, tamen promittendo liberabitur.

XLII. IDEM.

Si quis eundem hominem uxori suæ legauerit, & cum ea nupsisset, liberum esse iusserit, & ea lege nupserit: liber fiet is homo.

QVI SINE MANVMMISSIONE AD LIBERTATEM PERVENIUNT. Tit. VIII.

I. PAVLV. S.

Si seruus uenditus est, ut intra certū tempus manumittatur: etiā si sine hærede decessisset & uenditor & emptor: seruo libertas cōpetit. & hoc diuus Marcus rescripsit. sed & si mutauerit uoluntatē uēditor: nihilominus libertas competit.

I iij Mo

II. MODESTINVS.

Seruo, quem pro derelicto dominus ob grauem infirmitatem habu-
it, ex edicto diui Claudij competit libertas.

III. CALLISTRATVS.

Evm, qui ita uenit, ut intra tempus manumitteretur: cum dies præ-
standæ libertatis uenerit: uiuente uenditore, & perseverante in ea-
dem uoluntate: perinde haberi, ac si ab eo, à quod debuit manumitti,
manumissus esset. mortuo autē uenditore: non esse hæredum eius uo-
luntatem explorandam, diuus Marcus cum filio suo rescripsit.

III. VLPIANVS.

Ei, qui hac lege emptus sit, ut à uiuo emptore manumittat: statim
mortuo eo competit libertas.

V. MARTIANVS.

Qui ob necem domini detestam præmium libertatis cōsequitur,
orcinus fit libertus.

VI. IDEM.

Si quis obligatum seruum hac lege emerit, ut manumittat: compe-
tit libertas ex constitutione diui Marci, licet bona omnia quis obli-
gauerit, quæ habet, habiturus uē est. tantundē dicendum est, & si lege
hac emerit, ne prostituatur, & prostituerit.

VII. PAVLVS.

Imperator noster cum patre suo constituit in eo, qui cū posset abdu-
cere prostitutam ancillam, pecunia accepta manus iniectionē uendi-
derit, ut libera esset. nihil enim interest, ipse abducas, & prostituas: an pa-
triaris prostitutam esse precio accepto, cum possis eximere.

VIII. PAPINIANVS.

Mancia mater filiæ donauerat, ut filia curaret, ea post mortem
suam libera esse. cum donationis legi non esset obtempera-
tum: ex sententia constitutionis diui Marci libertatem obtingere ma-
tre consentiēte respondi. quod si ante filiā mater uita decesserit: omni
modo.

IX. PAVLVS.

Latinus Largus uendit ancillam ita, ut manumitteretur, non ad-
dito tempore. Quæro, quādo ex constitutione incipit libertas cō-
petere ei, cessante emptore in manumittendo? Respondit. inspiciendū
est, quid actum sit: utrum cum primum potuisset, ut manumitteret:
an in potestate esset emptoris, quando uellet manumittere. priore ca-
su tempus facile compræhendi poterit: posteriore utiq; moriente em-
ptore cōpetit libertas. si non appareat, quid conuenerit: fauor inducit
priorem opinionem, id est ut intra duos menses, si ambo præsto sint,
tam seruus, quā emptor eius. seruo enim absente, nisi emptor intra
quatuor

quatuor menses imposuerit libertatem, ex constitutionibus ad libertatem eripitur.

QVI ET A' QVIBVS MANVMISSI LIBERI
non fiant: & ad legem Aeliam Sentiam. Tit. IX.

I. VLPIANVS.

Elfus duodecimo libro digestorum utilitatis gratia mutum surdum ita natum manumittere posse ait.

II. IDEM.

Seruo competere non potest libertas, si relegatus moratus sit in urbe.

III. CAIVS

Si optio hominis data sit, uel indistincte homo legatus sit: non potest haeres quosdam seruos uel omnes manumittendo, aut euertere, aut minuere ius electionis. nam optio siue electione serui data: quodammodo singuli sub conditione legati uidentur.

IIII. VLPIANVS.

Seruum pignori datum manumittere non possumus.

V. IULIANVS.

Cum haereditas soluendo non est (quamuis haeres locuples existat) libertas ex testamento non competit. Si is, qui soluendo non est, hoc modo libertatem dederit, SI CREDITORIBVS MEIS SOLIDVM SOLVTVM FVERIT, STICHVS LIBER ESTO: non potest uideri fraudandorum creditorum causa liberum esse iussisse. Si Titius nihil in bonis amplius, quam Stichum & Pamphilum habeat, eosque stipulanti Maenio ita promiserit, STICHVM AVT PAMPHILVM DARE SPONDES: deinde cum alium creditorem non haberet, Stichum manumiserit: libertas per legem Aeliam Sentiam rescinditur. quamuis enim fuit in potestate Titij, ut Pamphilum daret: tamen quamdiu eum non dederit, quia interim mori possit, non sine fraude stipulatoris Stichum manumisit. quod si solum Pamphilum dari promississet: non dubitarim, quin Stichus ad libertatem perueniret, quamuis similiter Pamphilus mori possit. multum enim interest, contineatur ipsa stipulatione is, qui manumittitur, an extra obligationem sit. nam & qui ob aureos quinq; Stichum & Pamphilum pignori dederit, cum uterque eorum quinque aureorum sit: neuter manumitti potest. at si Stichum solum pignori dederit: Pamphilum non uidetur in fraudem creditoris manumittere.

VI. SCAEVOLA.

Iulianus de eo loquitur, qui in substantia nihil aliud habet, nam si habeat

beat: quare non dicetur unum posse manumitti: qui enim uno mortuo soluendo est, & uno manumisso soluendo est: nec aduentitij casus computandi sunt. alioquin & qui unum incertum ex seruis suis promissit, neminem manumittet.

VII. IULIANVS.

SI quis integris facultatibus codicillos confirmarit, deinde cum consilium creditorum fraudandorum cepisset, libertatem codicillis dedit: obtineri non potest, quo minus libertates lege interpellentur. nam consilium testatoris fraudulentum non eo tempore obseruatur, quo codicilli confirmantur, sed quo codicillis libertas datur. Minor annis uiginti, cum seruū manumittere uellet, nec iustam causam apud consilium manumittendi haberet, tibi eum, ut manumitteres, dedit. negauit eum Proculus liberum esse, quoniā fraus legi facta esset.

VIII. AFRICANVS.

CVM is, qui sub cōditione debet, manumittat fideicommissi causa: Clex Aelia Sentia locum habet. Si miles iure militari testamento facto libertatem dedit in fraudem creditorum, & nō soluendo moriatur: impediuntur libertates.

IX. MARTIANVS.

Ille seruus liber non erit, qui coēgerit, ut eum dominus manumittat, & ille perterritus scripserit liberū esse eum. Item nec ille liber fieri potest, qui à domino non est defensus in capitali crimine, & postea absolutus est. Qui hac lege uenerint, ne manumittantur, uel qui testamento prohibiti sint manumitti, uel iussu præsidis prouincia: licet manumittantur, tamen ad libertatem non perueniunt.

X. PAVLVS.

IN fraudem creditorum manumittere uidetur, qui iam uel eo tempore, quo manumittit, soluendo non est: uel datis libertatibus, destitutus est soluendo esse. sæpe enim de facultatibus suis amplius, quàm in his est, sperant homines. quod frequenter accidit his, qui transmarinas negotiationes & alijs regionibus, quàm in quibus ipsi morantur, per seruos atq; liberos exercent: quod sæpe attriti istis negotiationibus, longo tempore id ignorant, & manumittendo sine fraudis consilio indulgent seruis suis libertatem. Recte, ex diuini iustitiam iustitia.

XI. MARTIANVS.

IN fraudem ciuitatum manumissi ad libertatem non ueniunt, ut senatus censuit. sed nec in fraudem fisci datas libertates procedere, principalibus constitutionibus cauetur. Sed diui fratres rescripserunt, non utiq; si debitor fisci manumiserit, libertates impediri: sed ita, si cum non erat soluendo, in fraudem manumisit.

XII. VLP IANVS.

Prospexit legislator, ne mancipia per manumissionem quaestioni subducantur. idcircoq; prohibuit ea manumitti, certumq; diē praestituit, intra quē manumittere non liceat. ipsa igitur, quæ diuertit, oēs omnino seruos suos manumittere uel alienare, phibetur: quia ita uerba faciunt, ut ne eum quidem seruum, qui extra ministerium eius mulieris fuit, uel in agro, uel in prouincia, possit manumittere uel alienare. quod quidem perq; durū est. sed ita lex scripta est. Sed & si post diuortiū seruum mulier parauit, aut alia ratione adquisiuit: æque (quod ad uerba attinet) manumittere non poterit. & ita quoq; Sextus Cæcilius adnotat. Pater uero, in cuius potestate filia fuerit, ea tantū mancipia prohibetur manumittere alienareq; quæ in usum filiae fuerunt tributa. Matrem quoq; prohibuit manumittere alienareq; ea mancipia, quæ in ministerium filiae concefferat. sed & auum & auiam prohibuit manumittere: cum horum quoq; mancipia quaestioni postulari posse lex uoluerit. Sextus Cæcilius recte ait, angustissimum tempus legē praestituisse alienandis manumittendisq; seruis. finge (inquit) ream adulterij postulatā intra sexagesimū diem. quæ cognitio tam facile poterit adulterij expediri, ut intra sexagesimū diem finiatur? & tamē licere mulieri (quāuis postulatæ adulterij) seruū suspectum in adulterio, uel quaestioni necessarium (quod ad uerba legis attinet) manumittere. sanē in hunc casum subueniendū est, ut destinati serui, quasi conscij, uel quasi nocentes, nō debeant manumitti ante finitam cognitionem: cum pater mulieris uel mater, si intra sexagesimum diem decedat, ex his seruis, quos in ministerium filiae dederint, neq; manumittere, neq; alienare poterunt.

XIII. PAVLV'S lib. III. de adulterijs.

Quod si ultra sexagesimum diem manumiserit: seruus statim liber erit.

XIIII. VLP IANVS.

Sed si maritus intra sexagesimū diem decesserit: an manumittere, uel alienare iā possit suprascriptas personas, uideamus. & nō puto posse: quamuis accusatore marito mulier deficiat: cū pater accusare possit. Et simpliciter lex quidem mulierem prohibuit intra sexagesimum diem diuortij manumittere. siue aut diuertit, siue repudio dimissa sit: manumissio impeditur. sed si morte mariti solutum sit matrimonium, uel aliqua poena: eius manumissio non impeditur. sed & si bona gratia finierit matrimonium: dicetur manumissionē uel alienationē non impedi. Sed & si constante matrimonio, dum mulier diuortium cogitat, manumittat uel alienet, & dilucidis probationibus

K fuerit

fuerit adprobatū: quasi in fraudem legis hoc factum sit, non debet alienatio ualere uel manumissio. Alienationē omnē omnino accipere debemus.

XV. PAVLVS.

Quæsitum est, an is, qui maiestatis crimine reus factus sit, manumittere possit, quoniam ante damnationem dominus est: & imperator Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit, eo tempore, quo quis propter facinorum suorum cogitationem iam de poena sua certus esse poterat: multo plus cōscientia delictorum, quàm damnatione ius dandæ libertatis eum amisisse. Iulianus ait. si postea, quàm pater permisit filio manumittere, filius ignorans patrem decessisse, manumiserit uindicta: non fieri eum liberum. sed & si uiuit pater, & uolūtas mutata erit: non uideri uolente patre filium manumisisse.

XVI. IDEM.

Si cum fideicommissaria libertas debeatur, minor uiginti annis seu suum uendat, ut manumittatur, uel quia hac lege emit: non impeditur alienatio. Si partem, quam in cōmuni seruo habet minor uiginti annis, manumittendi causa tradat: nihil agit. sed si cū ipse causam probare posset, tradiderit: nulla fraus intelligitur. Ne quis creditorum fraudandorum causa manumittat, hac lege cauetur. creditores autem appellantur, quibus quacūq; ex causa actio cum fraudatore competat. Aristo respondit. à debitore fisci, qui soluendo non erat, manumissum ita reuocari in seruitutem debere, si non diu in libertate fuisset, id est, non minus decennio. planè ea, quæ in fraudem fisci in sinus eius collata sunt, reuocantur. Si sub conditione alicui pecunia debeatur: quasi statuliber erit à debitore manumissus: ut pendeat libertas ex conditione. Si uoluntate patris filius manumiserit: siue pater, siue filius sciat, soluendo patrem nō esse: libertas impeditur.

XVII. IDEM.

Si priuatus coactus à populo manumiserit: quamuis uoluntatem ac commodauerit: tamen non erit liber. nam & diuus Marcus prohibuit ex acclamatione populi manumittere. Item nō fit liber, si mentitus dominus, ne à magistratibus castigaretur, dixit esse liberum. non enim fuit uoluntas manumittendi. In his, quos intra certa tempora non licet manumittere, si testamento acceperint libertates: non testamenti facti, sed competentis libertatis tempus inspiciendum est.

XVIII. IDEM.

Si mortis tempore soluendo sit hæreditas, tamen cum aditur, desinit esse soluendo: libertas à testatore in fraudem creditorum relicta non cōpetet. nam sicut aucta hæreditas pdest libertatibus, ita nocet diminuta. Si is, cui libertas relicta est, iussus sit hæredi dare tantum, quan-

quanti est, & liber esse: uideamus, an adhuc sit fraus creditorum, quia hæres mortis causa accepturus est: an uero si alius pro eo, uel ipse non de peculio det, nulla sit fraus. sed etsi hæres locuples sit, non proficit ad libertatem: nec qui dat pecuniam, prodesse potest.

XIX. IDEM.

Competit libertas data ab eo, qui postea seruus ipse pronunciatus est.

XX. IDEM.

Si seruo alieno libertas non consentiente domino data est: ualere sex autoritate iuris non potest, quauis postea manumissor domino hæres existit. nam licet ei iure cognationis, qui manumisit, hæres existit: non ideo aditione hereditatis datio confirmatur libertatis.

XXI. IDEM.

Matrimonij causa manumitti à nullo alio ancilla potest, quæ quam uxorē ducturus est. quod si alter manumiserit matrimonij causa, alter eam uxorem ducat: non erit libera. adeo, ut ne si intra sex quidem menses eam repudiatam postea manumissor uxorem duxerit: liberā eam fieri, Iulianus responderit: quasi de his nuptijs senatus senferit, quæ post manumissionē, nullis alijs interpositis, secutæ fuerint.

XXII. POMPONIVS.

Curator furiosi seruum eius manumittere non potest.

XXIII. IDEM.

Semper in fraudem creditorum libertates dari ab eo, qui sciret se soluendo non esse, quamuis benemerentibus dedisset.

XXIII. TERENCEIVS.

Si quis habens creditores, plures manumiserit: non omnium libertas impeditur: sed qui primi sunt, liberi erunt, donec creditoribus suum soluatur. quam rationē Iulianus solet dicere: & uel duobus manumissis si unius libertas fraudetur, non utriusque, sed alterutrius impediri libertatem: & plerumque postea scripti: nisi quando maioris precij sit is, qui ante nominatus est, nec sufficiat posteriorem retrahi in seruitutem, prior autem sufficiat. nam hoc casu sequente loco scriptum solum ad libertatem peruenturum.

XXV. POMPONIVS.

In fraudem creditorum testamento datæ libertates, prioribus creditoribus dimissis, propter novos creditores irritæ sunt.

XXVI. SCAEVOLA.

Pignori obligatum seruum debitoris hæres manumisit. quæsitum est, an liber esset? Respondi. secundum ea, quæ proponerentur, si etiam pecunia tunc deberetur, non esse manumissione liberum factum. CLAUDIVS. soluta ergo pecunia, ex illius uoluntate liber fit.

K ij Her.

XXVII. HERMOGENIANVS.

Qui in fraudem creditorum manumittitur, liber esse prohibetur: siue dies soluendæ pecuniæ iam cessit, siue in diem, uel sub conditione sit debitum. Diuersa causa est legati sub conditione relictæ. nam ante, quàm conditio exstiterit, inter creditores legatarius iste non habetur. Ex omni autem causa creditoribus in hac parte lex Aelia Sentia prospicit: inter quos fideicommissarium etiã esse placuit. Pignori datus seruus, ante quàm debiti nomine fiet satis, sine consensu creditorum manumitti nõ potest, sed pupilli creditoris citra tutoris auctoritatem consensus nihil libertati prodest: sicuti nec prodest, si fructuarius pupillus manumissioni similiter consentiat.

XXVIII. PAVLVS.

Haeres seruum proprium, quem testator legauerat, manumittendo, nihil egit: quia scientiæ uel ignorantia eius nullam placuit admitti rationem.

XXIX. CAIVS.

Generaliter pignori datus seruus, sine dubio pleno iure est debitoris, & iustam libertatem ab eo consequi potest, si lex Aelia Sentia non impediat libertatem: id est, si soluendo sit, nec ob id creditores uideantur fraudari. Sub conditione seruus legatus, pendente conditione, pleno iure hæredis est: sed nullam libertatem ab eo consequi potest, ne legatario iniuria fiat.

XXX. VLP IANVS.

Si quis hac lege seruum emerit, ut manumittat, & non manumittente eo seruus ad libertatẽ ueniat ex cõstitutione diui Marci: an possit ut ingratus accusare, uideamus, & dici potest, cum nõ sit manumissor, hoc ius eum non habere. Si filius meus uoluntate mea manumiserit: an ut ingratus accusandi ius habeam, dubitari poterit idcirco, quia non manumisi, sed pro eo habendus sum, ac si manumissem. Sed si castrensem seruum filius meus manumittat: procul dubio hoc ius non habebo: quia non ipse manumisi, ipse planè filius poterit accusare. Tamdiu quis accusare poterit, quàm diu perseverat patronus.

Quoties autem patroni libertum uolunt accusare, utrum omnium cõsensus necessarius sit, an uero & unus possit, uideamus. & est uerius, si saltem in unum hoc commiserit, ut ingratus eum accusari: sed omnium consensum necessarium, si sint eiusdem gradus. Si pater libertum uni ex filiis assignauerit: solum eum accusare posse, Iulianus scripsit. solum enim patronum eum esse.

XXXI. TARENTIVS.

Quæsitum est, si libertam patronus iureiurando adegisset, ne ea si beros

beros impuberes habens nuberet, quid iuris esset? Iulianus dicit, non uideri contra legem Aeliam Sentiam fecisse eum, qui non perpetuam uiduitatem libertæ iniunxisset.

XXXII. IDEM.

Si non uoluntate patroni is, qui in eius potestate sit, iusiurandū ad-
sgerit, uel stipulatus fuerit, ne nubat: nisi si id patronus remittat, aut
liberet libertā, incidit in legē. uidebitur em̄ id ipsum dolo malo facere.

Non phibent lege Aelia Sentia patroni à libertis mercedes capere,
sed obligare eos. itaq; si spōte sua libert⁹ mercedē patrono præstiterit:
nullū legis huius præmiū cōsequetur. Is, qui operas, aut in singulas
eas certam summam promisit, ad hanc legem non pertinet: quoniam
operas præstando potest liberari. idem Octauenus probat. & adiicit.
obligare sibi libertum, ut mercedem operarum capiat, & is intelli-
gitur, qui hoc solum agit, ut utiq; mercedem capiat, etiā si sub titulo ope-
rarum eam stipulatus fuerit.

DE IVRE AVREORVM ANVLO-
rum. Tit. X.

I. PAPINIANVS.

Linter cæteros alimenta liberto relicta non idcirco minus
debentur, quia ius anulorum aureorum ab Imperatore
libertus acceperit. diuersum in eo probatur, qui iudica-
tus ingenuus, collusione per alium patronum detecta,
cōditioni suæ redditus, alimenta sibi, quæ Titius patro-
nus reliquerat, præberi desiderat. hunc enim etiam beneficium anulo-
rum amittere placuit.

II. IDEM.

Si intra quinq; annos pro ingenuitate sententia dicta rescissa fuerat:
si iustum aureorum anulorum beneficium, quod ante sententiam di-
ctā pro ingenuitate acceperat, ac deposuerat, non retinuisse respondi.

III. NERATIVS.

Diuis Commodus etiam ius anulorum datum ademit illis, qui
diuitis aut ignorantibus patronis acceperant.

IIII. PAVLVS.

Etiam fœminæ ius aureorum anulorum impetrare possunt. sed
& iura ingenuitatis impetrare, & natalibus restitui poterunt.

V. VLPIANVS.

Qui ius anulorum aureorum impetrauit, ut ingenuus habetur,
quamuis ab hæreditate eius patronus non excludatur.

K iij Idem

VI. IDEM.

Libertinus si ius anulorum impetrauerit: quamuis iura ingenuitatis saluo iure patroni nactus sit: tamen ingenuus intelligit. & hoc diuus Hadrianus rescripsit.

DE NATALIBVS RESTITVENDIS. Tit. XL.

I. VLPIANVS.

Principe natalibus suis restitutum eum, qui se ingenuum natum principi adfirmavit, si ex ancilla natus est, nihil uideri impetrasse.

II. MARCELLVS.

Interdum & si serui nati sint, ex post facto iuris interuentu ingenui fiunt. ut ecce si libertinus à principe natalibus suis restitutus fuerit. illis enim utique natalibus restituitur, in quibus initio omnes homines fuerunt, non in quibus ipse nascebatur, cum seruus natus sit. hic enim (quantum ad totum ius pertinet) perinde habetur, atque si ingenuus natus esset: nec patronus eius potest ad successionem uenire. ideoque Imperatores non facile solent quenquam natalibus restituere, nisi consentiente patrono.

III. SCAEVOLA lib. VI. responsorum respondit.

Quæris, an ingenuitatis iure utatur is, quem sanctissimus & nobilissimus Imperator natalibus suis restituit. sed ea res nec dubitationem habet, nec unquam habuit: quoniam exploratum est, ad omnem ingenuitatis statum restitui eum, qui isto beneficio principis utatur.

III. PAVLVS.

Nec filio patroni inuito libertus natalibus suis restitui potest. quid enim interest, ipsi patrono, an filio eius fiat iniuria?

V. MODESTINVS.

Patrono consentiente debet libertus ab Imperatore natalibus restitui. ius enim patroni hoc impetrato amittitur. Libertinus, qui natalibus restitutus est, perinde habetur, atque si ingenuus natus medio tempore maculam seruitutis non sustinuisset.

DE LIBERALI CAVSSA. Tit. XII.

I. VLPIANVS.

Si quando is, qui in possessione seruitutis constitutus est, litigare de conditione sua non patitur (quod forte sibi suoque generi uelit aliquam iniuriam inferri:) in hoc casu acquiritur ei quibusdam personis dari licentiam pro eo litigare: ut puta

puta parenti, qui dicat filium in sua potestate esse. nam etiam si nolit filius, pro eo litigabit. sed & si in potestate non sit parentis, dabitur hoc ius: quia semper parentis interest, filium seruitutem non subire. uersa enim uice dicimus liberis parentum etiam inuitorum eandem facultatem dari. nec enim modica filij ignominia est, si parentē seruum habeat. idcirco iussum est, cognatis etiam hoc dari debere.

II. CAIVS ad edictū prætoris urbani, tit. de liberali causa.

Quoniam seruitus eorum ad dolorem nostrum iniuriarūq; nostram porrigitur.

III. VLPPIANVS.

Amplius puto, naturalibus quoq; hoc idem præstandum: ut parēs filium in seruitute quæsitum & manumissum possit in libertatem uindicare. Militi etiam pro necessarijs sibi personis de libertate litigare permittitur. Cum uero talis alius nemo est, qui pro eo litiget: tūc necessarium est dari facultatem etiam matri, uel filiabus, uel sororibus eius, cæterisq; mulieribus, quæ de cognatione sunt, uel etiā uxori, adire prætorem, & hoc indicare, ut causa cognita inuito ei succurratur. Sed & si libertū meū uel libertam dicā: erit idem dicendū.

IIII. CAIVS ad edictū prætoris urbani, tit. de liberali causa.

Sed tunc patrono conceditur pro libertate liberti litigare, si eo ignorante libertus uenire se passus est.

V. VLPPIANVS.

Interest enim nostra libertos libertasq; habere. quod si plures ex memoratis personis existant, qui uelint pro his litigare: prætoris partes interponendæ sunt, ut eligat, quem potissimum in hoc esse existimet. quod & in pluribus patronis obseruari debet.

VI. CAIVS ad edictū prætoris urbani, tit. de liberali causa.

Benignius autem hoc sequendū est, & si furiosus uel infans sit, qui in seruitutē trahitur: ut non solum necessarijs personis, sed etiam extraneis hoc permittatur.

VII. VLPPIANVS.

Liberis etiam hominibus, maxime si maiores uiginti annis uenundari se passi sunt, uel in seruitutem quaqua ratione deduci: nihil obest, quo minus possint in libertatem proclamare: nisi forte se uenundari passi sunt, ut participarent precium. Si quis minor uiginti annis ad partiendum precium uenundari se passus est: nihil ei hoc post annos uiginti nocebit. sed si ante quidem se uenundedit, post uicesimum autem annum precium partitus est: poterit ei libertas denegari.

Si quis sciens liberum emerit: non denegatur uendito in libertatē proclamatio aduersus eum, qui eum comparauit, cuiuscūq; sit ætatis, qui

qui emptus est: idcirco, quia non est uenia dignus, qui emit, etiam si scientem prudentemque se liberum emerit. sed enim si postea alius eum emerit ab hoc, qui sciuit, ignorans: deneganda est ei libertas. Si duo simul emerint partes, alter sciens, alter ignorans: uidendum erit, nunc quid is, qui scit, non debeat nocere ignoranti. quod quidem magis est, sed enim illa erit quaestio: partem solam suam habebit is, qui ignorauit, an totum? & quid dicemus de altera parte: an ad eum, qui scit, pertineat? sed ille indignus est quid habere, qui sciens emit. rursum qui ignorauit, non potest maiorem partem domini habere, quam emit, euenit igitur, ut ei pro sit, qui eum comparauit sciens, quod alius ignorauit. Sunt & aliae causae, ex quibus in libertatem proclamatio denegatur: ueluti si quis ex eo testamento liber esse dicatur, quod testamentum praetor aperiri uetat, quia testator a familia necatus esse dicatur. cum enim in eo sit iste, ut supplicio forte sit afficiendus: non debet liberale iudicium ei concedi. sed & si data fuerit: quia dubitatur, utrum nocens sit, an innocens: differtur liberale iudicium, donec constet de morte eius, qui necatus est. apparebit enim, utrum supplicio afficiendus sit, an non. Si quis ex seruitute in libertatem proclamet: peritoris partes sustinet. si uero ex libertate in seruitutem petatur: is partes actoris sustinet, qui seruum suum dicit. Igitur cum de hoc incertum est, ubi possit iudicium ordinem accipere: hoc ante apud eum, qui de libertate cogniturus est, disceptatur, utrum ex libertate in seruitutem, an contra agatur. & si forte apparuerit eum, qui de libertate sua litigat, in libertate sine dolo malo fuisse: is, qui dominum se dicit, actoris partes sustinebit, & necesse habebit seruum suum probare. quod si pronunciatum fuerit eo tempore, quo lis praeparabatur, in libertate eum non fuisse, aut dolo malo fuisse: ipse, qui de sua libertate litigat, debet se liberum probare.

VIII. IDEM.

Cognitio de liberali causa usufructuario datur, etiam si dominus quoque uelit* (hoc est qui se dominum dicit) mouere status controuersiam. Si plures sibi dominium serui uindicerent, dicentes communem: ad eundem iudicem mittendi erunt, & ita senatus censuit. ceterum si unusquisque suum esse in solidum, non in partem dicat: cessat senatusconsultum. nec enim timor est, ne uarie iudicetur, cum unusquisque in solidum dominium sibi uindiceret. Sed & si alter usumfructum totum, alter proprietatem serui uindiceret: item si alter domini sui, alter pignoratam sibi dicat: idem iudex erit. & parui refert, ab eodem, an ab alio ei pignori datus sit.

SI pariter aduersus eum, qui de libertate litigat, consistant usufructus &

*aliàs desunt

us & proprietarius fieri potest, ut alteruter absit. quo casu an presenti soli permissurus sit prætor aduersus eum agere, dubitari potest: quia non debet alterius collusione aut inertia alterius ius corrumpi. sed rectius dicitur, etiam alterutri eorum permittendum agere, ut alterius ius incorruptum maneat. quod si adhuc nondum finito iudicio super uenerit, ad eundem iudicem mittetur: nisi iustam causam adferat, quare ad eum mitti non debeat: forte si eum iudicem inimicum sibi esse adfirmeret. Idem dicemus, & si duo pluresue domini esse dicatur, & quidam præsto sint, quidam aberint. unde in utroque casu dispiciamus, an si qui prior egit, uictus sit, profit ei, quod posterior uicerit, uel contra: id est, ut cum omnino alteruter uicerit, profit etiam alteri: sicut prodest hæredi liberti, quod in fraudem patroni serui manumissi sunt. si cui placeat prodesse: consequens est, ut cum idem petat, exceptioni rei iudicatæ obijciatur replicatio. si cui uero placeat non prodesse: is habebit sequentem dubitationem: utrum id, in quo quis uictus est, nullius erit: an eius esse debeat, cum quo actum sit: an potius eius, qui uicerit: scilicet ut utilis actio detur ei, qui uicit: minime autem prætor pati debeat, ut pro parte quis seruus sit.

X. VLP IANVS.

Quod autem diximus, IN LIBERTATE FUISSE, sic est accipendum, ut non se liberum doceat is, qui liberale iudicium patitur, sed in possessione libertatis sine dolo malo fuisse. quid sit autem SINE DOLO MALO, uideamus. nam Iulianus ait, omnes, qui se liberos putant, sine dolo malo in libertatem fuisse: si modo se pro liberis gerant, quamuis serui sint. Varus etiam scribit eum, qui se liberum sciat, dum in fuga sit, non uideri sine dolo malo in libertate esse: sed simul atque desierit quasi fugitiuus se cælare, & pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse. etenim eum ait, qui scit se liberum, deinde pro fugitiuo agit: hoc ipso, quod in fuga sit, pro seruo agere.

XI. CAIVS ad edictum prætoris urbani, tit. de liberali causa.

Licet fugæ tempore pro libero se gessit: dicemus tamen eum in eadem causa esse.

XII. VLP IANVS.

Igitur sciendum est, & liberum posse dolo malo in libertate esse, & seruum posse sine dolo in libertate esse. Infans subreptus bona fide in seruitute fuit, cum liber esset. deinde cum de statu ignarus esset, recessit, & clam in libertate morari coepit. hic non sine dolo malo in libertate moratur. Potest & seruus sine dolo malo in libertate morari: ut puta testamento accepit libertatem, quod nullius momenti esse ignorat: uel uindicta ei imposita est ab eo, quem dominum esse putauit,

nuit, cum non esset: uel educatus est quasi liber, cum seruus esset. Et generaliter dicendum est: quoties quis iustis rationibus ductus, uel non iustis, sine calliditate tamen, putauit se liberum, & in libertate moratus est: dicendum est, hunc in ea causa esse, ut sine dolo malo in libertate fuerit, atque ideo commodi possessoris fruatur. probatio autem ad id tempus refertur, cum sine dolo malo in libertate fuerit, quo primum in ius aditum est. Si operæ alicui debeantur: is quoque liberali iudicio experiri potest. Si quod damnum mihi dederit, qui ad libertatem proclamat, illo tempore, quo bona fide mihi seruiebat: ueluti si ego bona fide dominus noxali iudicio conuentus, & condemnatus, sitis æstimationem pro eo obtuli: in id mihi condemnabitur.

XIII. CAIVS ad edictum prætoris urbani, tit. de liberali causa.

Illud certum est, damnum hoc solum in hac actione in factum deduci, quod dolo, non etiam quod culpa factum sit. ideoque licet absolutus hoc iudicio fuerit: adhuc tamen postea cum eo poterit lege Aquilia agi, cum ea lege etiam ex culpa teneatur. Item certum est, tam res nostras, quam res alienas, quæ tamen periculo nostro sunt, in hanc actionem deduci: ueluti commodatas, & locatas. certe depositæ apud nos res, quæ periculo nostro non sunt, ad hanc actionem non pertinent.

XIII. VLPPIANVS.

Restissime prætor calliditati eorum, qui cum se liberos scirent, dolo malo se passi sunt pro seruis uenudari, occurrit. dedit enim in eos actionem: quæ actio toties locum habet, quoties non est in ea causa is, qui se uenire passus est, ut ei ad libertatem proclamatio denegetur. dolo autem fecisse non eum accipimus, qui non ultro instruxit emptorem, sed qui decepit:

XV. PAVLVS.

Sive uirilis sexus, siue foeminei sit: dummodo eius ætatis sit, ut dolum capiat.

XVI. VLPPIANVS.

Imò eum, qui finxit se seruum, & sic uenit decipiendi emptoris causa. Si tamen ui metuque compulsus fuit hic, qui distractus est: dicemus eum dolo carere. Tunc habet emptor hanc actionem, cum liberum esse nesciret. nam si scit liberum, & sic emit: ipse se circumuenit. quare si filiusfamilias emit: siquidem ipse scit, pater autem ignorauit: non ad quisiuit patri actionem. hoc si peculiari nomine egerit. cæterum si patre mandante: hic quaeritur, an filij sciëntia noceat: & puto adhuc nocere, quemadmodum procuratoris noceat. Planè si filius ignorauit, pater scit: adhuc dico repellendum patrem, etiam si peculiari nomine filius emit: si modo pater præsens fuit, potuitque filium emere prohibere.

XVII. PAVLVS.

In seruo, & in eo, qui mandatu nostro emit, tale est: ut si certum hominem mandauero emi, sciens liberum esse: licet is, cui mandatum est, ignoret: idem est, & non competet ei actio. Contra aut, si ego ignoraui, procurator scit: non est mihi deneganda.

XVIII. VLP IANVS.

In tantum ergo tenetur, quantum dedit, uel in quantum obligatus est, scilicet in duplum. sed utrum precii tantum, an etiam id, quod precio accessit, duplicetur, uideamus. & putem, omne omnino, quod propter emptionem uel dedit,

XIX. PAVLVS.

Vel permutauit, uel compensauit eo nomine. nam & is dedisse intelligendus est.

XX. VLP IANVS.

Vel obligatus est: duplicari debere. proinde si quid cuius ob hanc actionem licito iure dedit: dicendum est, in hoc edictum cadere, duplicariq. Obligatum, uel ipsi uenditori accipere debemus, uel alij obligatum. nam quod dedit, siue ipsi uenditori, siue alij iussu eius, siue ipse, siue alius pro eo: æque continebitur. Obligatum accipere debemus, si exceptione tueri se non potest. cæterum si potest: dicendum est, non esse obligatum. Interdum euenit, ut is, qui comparauit, habeat in quadruplum actionem. nam in ipsum quidem, qui sciens pro seruo uenit, hanc habet in duplum actionem: & præterea in uenditorem, uel eum, qui duplam promisit, in duplum actio est.

XXI. MODESTINVS.

Vtq; eius duplum, quod propter emptionem uel dedit, uel obligatus est. secundum quæ id, quod alter eorum soluit, nihil ad exonerandum alterum pertinebit: quia placuit hanc actionem poenalem esse. & ideo post annum non datur: nec cum successoribus, cum sit poenalis, agatur. Igitur actionem, quæ ex hoc edicto oritur, manumissione non extinguui, rectissime dicitur: quia uerum est auctorem conueniri non posse, postquam ad eum, qui ad libertatem proclamauit, perueniatur.

XXII. VLP IANVS.

Non solus aut emptor, sed & successores eius hac in factum actione agere poterunt. Emere sic accipiemus, etiam si per alium quis emerit, ut puta procuratorem. sed & si plures emerint, omnes habebunt actionem hanc, sic tamen, ut siquidem pro partibus emerint, pro parte precij habeant actionem. enim uero si unusquisq; in solidum emit: quisq; in solidum habebit actionem, nec alterius scientia alteri nocebit, uel ignorantia pderit. Si eum liberum esse emptor nescit,

L ij postea

postea autem scire coepit: hoc ei non nocebit: quia tunc ignorauit. sed si tunc sciuit, postea dubitare coepit: nihilum proderit. Et haerediti & cæteris successoribus scientia sua nihil nocet, ignorantia nihil prodest. sed si per procuratorem scientem quis emerit: ei nocet, sicuti tutoris quoque scientiam nocere, Labeo putat. Hæc actio post annum non datur, cum sit honoraria, sit autem & poenalis.

XXIII. PAVLVVS.

Si usumfructum tibi uendidero liberi hominis, & cessero: seruū effici seum dicebat Quintus Mutius. sed dominiū ita demum fieri meū, si bona fide uēdidisset. alioquin sine domino fore. In summa sciendū est, quæ de uenditis seruis, quib9 negatur ad libertatē pclamatio, dicta sunt: etiā ad donatos, & in dotē datos referri posse, item ad eos, qui pignori se dari passi sunt. Si mater & fili9 de libertate litigāt: aut coniungenda sunt utrorūque iudicia, aut differenda est causā filij, donec de matre constet, sicut diuus quoque Hadrianus decreuit. nam cum apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius: Augustus dixit, ante de matre constare oportere, sic dein de filio cognosci.

XXIIII. IDEM.

Ordinata liberali causā, liberi loco habetur is, qui de statu suo litigat: ita ut aduersus eum quoque, qui se dominum esse dicit, actiones ei non denegentur, quas cumque intendere uelit. quid enim, si tales sint, quæ tempore aut morte intendantur? quare nō concedatur ei litem contestando in tutum eas redigere? quin etiam Seruius ait, in actionibus annuis ex eo tempore annum cedere, ex quo lis ordinata sit. Sed si cum alijs experiri uelit: non est quærendum, an lis ordinata sit: ne inueniatur ratio, quemadmodum subiecto aliquo, qui libertati controuersiam moueat, interim actiones excludantur. æque enim ex euentu iudicij liberalis aut utilis aut inanis actio eius efficietur. Sed si quas actiones inferat dominus: quæritur, an compellendus sit suscipere iudicium: & plerique existimant, si in personam agat, suscipere ipsum ad litis contestationem: sed sustinendum iudicium, donec de libertate iudicetur. nec uideri præiudicium libertati fieri, aut uoluntate domini in libertate eum morari. Nam ordinato liberali iudicio, interim pro libero habetur: & sicut ipse agat, ita cum ipso quoque agi potest. cæterum ex euentu aut utile iudicium erit, aut nullum, si contra libertatem pronunciatum fuerit. Si is, qui in libertatem proclamat, furti aut damni iniuria ab aliquo arguatur: Mela ait, interim eum cauere debere iudicio se sisti: ne melioris conditionis sit, qui dubiæ libertatis est, quàm qui certæ. sed sustinendum iudicium, ne præiudicium libertati fiat. æque si cum possessore hominis furti agi coeperit, deinde is, cuius
nomi

nomine agebatur, in libertatem proclamauerit: sustinendum iudicium, ut si liber iudicatus sit, in ipsum transferatur iudicium: & si damnatio facta sit, iudicati actionem potius in eum dandam.

XXV. CAIVS.

Si cui de libertate sua litiganti optio legata sit: quæcunq; de hæreditate ei relicta dicuntur, eadem & de optione tractari possunt. Interdum ex integro datur ad libertatem proclamatio: ueluti ei, qui adfirmat ideo se primo iudicio uictum, quod statuta libertas nondum ei obtigerat, quã nunc dicit sibi obligasse. Licet uulgo dicatur, post ordinatum liberale iudicium hominem, cuius de statu controuersia est, liberi loco esse: si tamen seruus sit: certum est nihilominus eum, quod ei tradatur uel stipuletur, perinde domino acquirere, atque si non de libertate eius quæreretur. tantum de possessione uidebimus, cū ipsum post litem ordinatam desinat dominus possidere. sed magis est, ut adquirat, licet ab eo nō possideatur. & cum placuit per fugitium quoq; nos possessionem adquirere posse: quid mirum, etiam per hunc, de quo quærimus, adquiri?

XXVI. IDEM.

Qui ex libertate in seruitutem petit, si iudicij de euictione seruandi causa contra libertatem agit: iniuriarum actione non conuenietur.

XXVII. VLP IANVS.

Dui fratres Proculo & Munatio rescripserunt. cum Romulus, de cuius statu quæritur, pupillaris ætatis sit: an exigente Variahe done matre, & consentiente eius tutore, ad tempus pubertatis causa differenda sit: uestre grauitatis est, ex fide personarum, quod utile est pupillo, constituere. Si ea persona desit cognitioni, quæ alicui status controuersiam faciebat: in eadem causa est, qui de sua libertate litigat, qua fuit prius, q̃ de libertate controuersiam pateretur. sanè hoc lucratur, quod is, qui eam status controuersiam fecit, amittat suã causam. nec ea res ingenuum facit eum, qui non fuit. nec enim penuria aduersarij ingenuitatem solet tribuere. Sed recte atq; ordine iudices puto facturos, si hanc formã fuerint secuti: ut ubi deest is, qui in seruitutem petit, electionem aduersario deferant, utrum malit cognitionem circumducì, an audita causa sententiam proferri. & si cognouerint: pronuntiare debebunt seruum illius nō uideri. neq; hæc res captionem ullam habet, cum ingenuus non pronuntietur, sed seruus nō uideri. Quod si ex seruitute in ingenuitatem quis se allegat: melius fecerint, si cognitionem circumduxerint, ne sine aduersario pronuntient ingenuum uideri: nisi magna causa suadeat, & euidentes probationes suggerat secun-

dum libertatem pronunciandum, ut etiam rescripto Hadriani continetur. Quod si is, qui pro sua libertate litigat, desit, contradictor uero praesens sit: melius erit agi causam eius, sententiamque proferri. si enim liquerebit: contra libertatem dabit. euenire autem potest, ut etiam absens uincat. nam potest sententia etiam secundum libertatem ferri.

XXVIII. POMPONIVS.

Non uidetur domini uoluntate seruus in libertate esse, quem dominus ignorauit suum esse. & hoc est uerum. is enim demum uoluntate domini in libertate est, qui possessionem libertatis ex uoluntate domini consequitur.

XXIX. FVRIVS ANTHINVS lib. I. ad edictum.

Qui de libertate sua litigans, necdum sententia data militiae se dedit: in pari causa cum ceteris seruis habendus est. nec exonerat eum, quod pro libero habeatur in quibusdam. & licet liber apparuerit, erit exauthoratus. * (id est militia remotus, castris deiecit:) utique qui ex seruitute in libertatem petitus fuit, uel qui non sine dolo malo in libertate moratus est. qui uero per calumniā petitus in seruitutem est: in militia retinebitur. Qui ingenuus pronunciatus est, si se militiae dedit: intra quinquennium retractata sententia, nouo domino reddendus est.

* haec alii
desunt.

XXX. IULIANVS.

Dvobis petentibus hominem in seruitutem pro parte dimidia se paratim, si uno iudicio liber, altero seruus iudicatus est: commo- dissimum est, eousque cogi iudices, donec consentiant. si id non continget: Sabinum refertur existimasse, duci seruum debere ab eo, qui uicisset. cuius sententiae Cassius quoque est, & ego sum. & sane ridiculum est, arbitrari eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem eius tueri. commodius est autem, fauore libertatis liberum quidem eum esse: compelli autem precij sui partem uiri boni arbitrato uictori suo praestare.

XXXI. VLPIANVS

Filiū ob hoc, quod patri haeres existit, prohiberi a patre suū seruū manumissum in seruitutem petere.

XXXII. PAVLVS.

De bonis eorum, qui ex seruitute aut libertinitate in ingenuitatem iudicati sunt, senatusconsultum factum est, quo cauetur de his quidem, qui ex seruitute defensi essent, ut id duntaxat ferrent, quod in domum cuiusque intulissent. in eorum autem bonis, qui post manumissionem repetere originem suā uoluissent, hoc amplius: ut quod post manumissionem quoque adquisissent, non ex re manumissoris: secum ferrent, cetera bona relinquerent illi, ex cuius familia essent.

XXXIII. IDEM.

Qui sciens liberū emit, quāuis & ille se pateretur uenire: tamen nō potest contradicere ei, qui ad libertatem proclamat. sed si alij eū ignoranti uendiderit: denegabitur proclamatio.

XXXIII. VLP IANVS.

Imperator Antoninus constituit, non aliās ad libertatem proclamationem concedendā cuiquam, nisi prius administrationē rationū reddidisset, quas cum in seruitute esset, gessisset.

XXXV. PAPINIANVS.

Seruos ad templi custodiā, quod ædificari Titia uoluit, destinatos, neq; manumissos, hæredis esse constituit.

XXXVI. IDEM.

Dominus, qui obtinuit, si uelit seruum suum abducere: litis æstimationem pro eo accipere non cogetur.

XXXVII. CALLISTRATVS.

Conuentio priuata neq; seruum quenquam, neq; libertum alicuius facere potest.

XXXVIII. PAVLVS.

Paulus respondit. si (ut proponitur) post perfectam sine ulla conditione emptionem postea emptor ex uoluntate sua literas emisit, quibus profiteretur se post certum tempus manumissurum eum, quē emerat: non uideri eas literas ad constitutionem diui Marci pertinere.

Idem respondit. constitutionem quidem diui Marci ad eorū mancipiorum libertatem pertinere, quæ hac lege uenissent, ut post tempus manumitterentur: sed eundē fauorē libertatis cōsequendæ causa etiā ei mereri, pro qua dominus preciū accepisset, ut ancillā suā manumitteret: cum idem etiā libertam habiturus esset. Quæsitum est, an emptor seruo recte libertatem dederit, nondum precio soluto? Paulus respondit. seruum, quem uenditor emptori tradidit, si ei pro precio satisfactum sit: & nondum precio soluto, in bonis emptoris esse cœpisse.

Caius Seius Stichum seruum Lucio Titio uēdidit ita, ut Titius Stichum post triennium manumitteret, si cōtinuo triennio seruisset. sed nondum exacto tempore triennij Stichus fugit, & post aliquantulum temporis defuncto Titio reuertitur. quæro, an obset Sticho ad consequendam ex uenditione libertatem, quod ante triennium discesserit? Paulus respondit. secundum ea, quæ proponuntur, expleto tempore, post quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei competisse.

XXXIX. IDEM.

Cui necessitas probandi de ingenuitate sua non incumbit: ultro si ipse probare desideret, audiendus est. Qui de ingenuitate cognoscunt, de calumnia eius, qui temere controuersiam mouit, ad modum

dum exilij possunt ferre sententiam. Tutores uel curatores pupillorum, quorum tutelas & res administrauerint, postea status quæstionem facere non possunt. Maritus uxori, eidemq; libertæ status quæstionem inferre non prohibetur.

XL. HERMOGENIANVS.

Cum pacto partitionis precij maior uiginti annis uenalem se præbuit: nec post manumissionem ad libertatē proclamare potest.

XLI. PAVLVS.

Liberalis causa si in obscuro sit, in quo fuerit statu is, qui pro libertate sua litigat: prior audiendus est, probare uolens, seipsum in libertatis possessione esse. iudex autem, qui de libertate cognoscit, etiam de rebus amotis, damnoñe magno facto cognoscere debet. fieri enim potest, ut fiducia libertatis & subripere quædā, & corrumpere, atq; consumere ex bonis eorum, quibus seruiebat, ausus sit.

XLII. IABOLENVS. lib. VI. ἐπεὶ 150 ἀ. ὧμ.

Si seruus, quem emerat, ad libertatem proclamauit, & ab iudice per speram pro eo iudicatum est, & dominus eius serui post rem contra te iudicatam te hæredē fecit, aut alio quo nomine is tuus esse cepit: petere eum tuū esse poteris, nec tibi obstabit rei iudicatæ præscriptio. Labeonis hæc uerba sunt.

XLIII. POMPONIVS.

De his, qui bona eorum, quibus seruiebant, intercepissent, deinde ad libertatem proclamassent, Hadrianus imperator rescriptit. cuius rescripti uerba sunt hæc. sicut non est æquum fiducia libertatis, quæ ex fideicommissi causa præstanda est, intercipere hæreditariam pecuniam: ita nec libertati præstandæ morā quæri oportet. quā prius ergo arbitrum dari debere, apud quem constaret, quid seruari posset hæredi, ante q̄ ad seruum manumittendum compelleretur.

XLIII. VENVLEIVS.

Licet dubitatum antea fuit, utrum seruus duntaxat, an libertus iurando patrono obligaretur in his, quæ libertatis causa imponuntur: tamen uerius est, non aliter, quā liberum, obligari. Ideo autem solet iusiurandum à seruis exigi, ut hi religione adstricti, postea, quā suæ potestatis esse cœpissent, iurandi necessitatem haberent: dummodo in continenti, cum manumissus est, aut iuret, aut promittat. Licet autem circa donum, munus, operas, etiam uxorū personas inferere. In eum, qui impubes iurauerit (qui & iurare potuerit) danda est utilis actio operarum nomine: cum pubes tamen factus erit. potest tamen & impubes operas dare, ueluti si nomenclator sit, uel histrio.

Quis

QVIBVS AD LIBERTATEM PROCLAMARE non licet. Tit. XIII.

I. VLP IANVS.

MAiores uiginti annis ita demum ad libertatem proclamare non possunt, si precium ad ipsum, qui uenit, peruenierit. ex cæteris autem causis, quamuis maior uiginti annis se uenundari passus sit, ad libertatem ei proclamare licet. minori autem uiginti annis ne quid ex causa suprascripta debet denegari libertatis proclamatio: nisi maior uiginti annis factus durauit in seruitute. tunc enim si precium partitus sit: dicendum erit, denegari ei debere libertatis proclamationem.

II. MARCELLVS.

Seruus quis per uim à Titio accepit, & testamento liberum esse iussit. quamquam soluendo decesserit: non erit ille liber. alioquin fraudabitur Titius, qui non procedente quidem libertate cum hærede eius agere potest. & si ad libertatem seruus peruenerit: nullam actionem habiturus est: quia nihil uidebitur hæres ex defuncti dolo consecutus.

III. POMPINIUS.

His, qui passi sunt se uenire, ad libertatem proclamandi licentiam denegari. quæro, an & ad eos, qui ex mulieribus, quæ se passæ sunt uenire, nascuntur, ista senatusconsulta pertineant? dubitari non potest, quin ei quoque, quæ maior annis uiginti se uenire passa est, ad libertatem proclamandi licentia fuerit deneganda. His quoque danda non est, qui ex ea nati tempore seruitutis eius erunt.

IIII. PAVLVS.

Licinius Rufinus Iulio Paulo. is, cui fideicommissa libertas debebatur, post uicesimum annum se uenire passus est. quæro, an denegandum sit ei ad libertatem proclamare? mouet me exemplum cuiusuis liberi hominis. nam etsi cum consecutus esset libertatem, se uendi differt: denegaretur ei ad libertatem proclamare. nec debet meliore loco intelligi, qui in seruitute constitutus, passus est se uenundari, quam si esset libertatem consecutus. sed e contrario mouet me, quod in hoc, de quo quæritur, uenditio constitit, & est, qui ueneat. in libero autem homine neque uenditio constitit, & nihil est, quod ueneat. peto itaque me ut plenissime instruas. Respondit. uenditio quidem tam serui, quam liberi contrahi potest, & de euictione stipulatio contrahitur. non enim de eo loquimur, qui sciens liberum emit. nam aduersus hunc nec ad libertatem proclamatio denegatur. Sed is, qui adhuc seruus est, etiam in-

M uitus

uitus uenire potest: quamuis & ipse in eo malus sit, quod de conditione sua dissimulat: cum in sua potestate habeat, ut statim ad libertatem perueniat. quod quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur. pone statuliberum passum se uenundari. nemo dicturus est, superueniente conditione, quæ non fuit in eius potestate, libertatis petitionem ei denegandâ. Idem puto, & si in ipsius potestate fuerit conditio. sed in proposito magis probandum est, ut denegetur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem, & maluit se uenundari: quia indignus est auxilio prætoris fideicommissarij.

V. IDEM.

SI duo liberum hominem maiorem annis uiginti emerimus, unus sciens conditionem eius, alter ignorans: non propter eum, qui scit, ad libertatem ei proclamare permittitur: sed propter eum, qui ignorat, seruus efficitur: licet non etiam eius, qui scit, sed tantum alterius.

SI LIBERTVS INGENVVS ESSE DICETUR. Tit. XIII.

I. MARCELLVS.

I libertus alterius alio agente ingenuus pronunciatus esse dicitur: sine ulla exceptione temporis patronus eius cognitionem solet exercere.

II. MASVRIVS SABINVS.

Qui se uenire passus esset maiorem, scilicet ut ad ipsum precium perueniret: prohibendum de libertate contendere, diuus Hadrianus constituit. sed interdum ita contendendum permisit, si precium reddidisset. Qui ex libertinitate ingenuitati se adserunt: non ultra quinquennium, quàm manumissi fuerunt, audientur. Qui post quinquennium instrumenta se ingenuitatis reperisse adseuerant: de ea re ipsos principes adire oportet cognituros.

III. POMPONIVS.

HOc sermone AGNITIS NATALIBVS, de nullis alijs intelligendum est senatum sensisse, quàm ingenuis. Verbo autem RELIQUERVNT, etiam hoc intelligendum est: ut quæcunque ex re eius, à quo manumissi erant, adquisita habebat, restituant. sed id quemadmodum accipiendum sit, uidendum est: utrum ne ea, quæ ignorantibus dominis abstulissent, item quod ex re eius adquisitum esset, reddere debeant: an uero etiam quæ concessa & donata à manumissoribus amplexi essent. quod magis est.

IIII. PAPINIANVS.

HAec oratio, quæ prohibet apud consules aut præfides prouinciarum post quinquennium à die manumissionis in ingenuitatem proclamare nullam causam aut personam excipit.

V. IDEM.

Patronum post quinquennium sententiæ pro ingenuitate dictæ, quo ignorante res iudicata est, nō esse præscriptione temporis sub mouendum, respondi.

VI. VLP IANVS.

Quoties de hoc contenditur, an quis libertus sit: siue operæ petantur, siue obsequium desideretur, siue etiam famosa actio intendatur, siue in ius uocetur, qui se patronum dicit, siue nulla causa interueniat: redditur præiudicium. sed & quoties quis libertum se quidem confitetur, libertum autem Caij Seij se negat: idem præiudicium datur. redditur autem alterutro desiderante: sed actoris partibz semper, qui se patronum dicit, fungitur: probareq; libertum suum esse necesse habet, aut (si non prober) uincitur.

NE DE STATV DEFVNCTORVM POST quinquennium quærat. Tit. XV.

I. MARTIANVS.

DE statu defunctorum post quinquennium quærere non licet, neq; priuati, neq; fisci nomine. sed nec eius status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si per huius quæstionem præiudicium futurum est ante quinquennium mortuo. imò nec de uiui statu quærendum est, si quæstio huius præiudicium facit ei, qui ante quinquennium decessit. & ita diuus Hadrianus constituit. Sed interdum & intra quinquennium non licet de statu defuncti quærere. nam oratione diui Marci cauetur, ut si quis ingenuus pronunciatus fuerit, liceat ingenuitatis sententiam retractare: sed uiuo eo, qui ingenuus pronunciatus est, non post mortem: in tantum, ut etiam si coepta quæstio fuit retractationis, morte eius extinguatur, ut eadem oratione cauetur. Si quidem deteriorem cōditionem faceret, qui statum retractaret: secundum ea, quæ dixi, præscribendum est. Quid ergo, si in meliorem ueluti pro seruo libertus dicatur? quare non admittatur? quid enim, si seruus quis dicatur, quasi ex ancilla natus, quæ ante quinquennium mortua est: quare nō liceat probare liberam fuisse? hæc enim pro mortua est. & Marcellus libro quinto de officio consulis posse scripsit. ego quoq; in auditorio publico idem secutus sum.

M ij Papi

II. PAPINIANVS.

Non esse libertatis quæstionem filijs inferendam, propter patris uel matris memoriam post quinquennium à morte non retractam, conuenit. nec in ea re, quæ publicam tutelam meruerit, pupillis agentibus restitutionis auxilium tribuendum est: quod quinq; annorum tempus, cū tutores nō haberent, exceßerit. Præscriptio quinq; annorum, quæ statum defunctorum tuetur, specie litis ante mortem illatæ non fit irrita: si ueterem causam, eo desistente, qui mouit, longo silentio finitam probetur.

III. HERMOGENIANVS.

An te quinquennium defunctorum status honestior, quàm mortis tempore fuisse existimabatur, iudicari non phibetur. idcirco & si quis in seruitute moriatur, post quinquenniū liber decessisse pbari potest.

IIII. CALLISTRATVS.

Primus omnium diuus Nerva hoc edicto uetuit, post quinquennium mortis cuiusq; de statu quæri. sed & diuus Claudius Claudio rescripit: si per quæstionem numariam præiudicium statui fieri uideatur, cessare quæstionem.

DE COLLVSIONE DETEGENDA. Tit. XVI.

I. CAIVS

Equorundam dominorū erga seruos nimia indulgentia inquinaret amplissimum ordinem, eo quod paterentur seruos suos in ingenuitatem proclamare, liberosq; iudicari: senatusconsultum factum est Domitiani temporibus, quo cautum est, ut si quis probasset per collusionem quidquam factum: si iste homo seruus sit, fieret eius seruus, qui detexisset collusionem.

II. VLPIANVS.

Collusionem detegere ingenuitatis post sententiam intra quinquennium posse, diuus Marcus cōstituit. quinquennium autem continuum utiq; accipiemus. sicubi planē ætas eius, cuius retractatur collusio, differendam retractationem in tempus pubertatis uel alterius rei suadeat: quinquennium non currere dicendum est. Quinquennium autem non ad perficiendā retractationem, sed ad incohendam puto præfinitum: aliter, atq; circa eum, qui ex libertinitate se in ingenuitatē petit. Oratione diui Marci cauetur, ut etiam extraneis, qui pro altero postulandi ius haberent, liceret detegere collusionem.

III. CALLISTRATVS.

Cum

Cum non iusto contradicere quis ingenuus pronūciatus est: perinde inefficax est decretū, atq; si nulla res iudicata interuenisset: idq; principalibus constitutionibus cauetur.

III. VLP IANVS.

Si libertinus per collusionem fuerit pronūciatus ingenuus: collusionē detecta in quibusdam caussis quasi libertinus incipiet esse. medio tamē tempore, id est, ante quā collusio detegatur, & post sententiam de ingenuitate latam, utiq; quasi ingenuus accipitur.

V. HERMOGENIANVS.

Sententiam pro ingenuitate latam collusionis prætēxtu semel retractare permittitur. Si plures ad collusionem detegendam pariter accedant: causa cognita, quis debeat admitti, comparatis omnium moribus, & ætatibus, & cuius magis intersit, statui oportet.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER QVADRAGESIMVS PRIMVS.

DE ADQVIRENDO RERVM DOMINIO. Tit. I.

I. CAIVS lib. II. institutionum.

Varundam rerum dominiū nanciscimur iure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peræque seruatur: quarundam iure ciuili, id est iure proprio ciuitatis nostræ. & quia ius gentium cum ipso genere humano proditum est: opus est, ut de hoc prius referendum sit. Omnia igitur animalia, quæ terra, mari, cælo capiuntur, id est feræ be-

stia, uolucres, pisces, capientium fiunt.

VII. FLORENTINVS lib. I. institutionum.
Elea, quæ ex his apud nos sunt edita.

III. CAIVS lib. II. institutionum.

Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur. nec interest (quo ad feræ bestias & uolucres) utrū in suo quisq; fundo capiat, an in alieno. Planē qui in alienum fundum ingreditur uenandi aucupandiue gratia: potest à domino, si is prouiderit, iure prohiberi, ne ingrediatur. Quidquid autem eorum ceperimus: eò usq; nostrum esse intelligitur, donec nostra custodia coërcetur. cum uero eua-

M iij serit

serit custodiam nostram, & in naturalem libertatem se receperit: nostrum esse definit, & rursus occupantis fit.

N IIII. FLORENTINVS. lib. I. institutionum.
 Iſi ſi manſuetæ factæ, mitti ac reuerti ſolitæ ſint.

V. CAIVS lib. II. institutionum.

N Aturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum uel oculos nostros effugerit, uel ita sit in conspectu nostro, ut difficilis sit eius persecutio. Illud quaesitum est: an fera bestia, quæ ita uulnerata sit, ut capi possit, statim nostra esse intelligatur? Trebatio placuit, statim nostram esse, & eousque nostram uideri, donec eam persequamur, quod si desierimus eam persequi: desinere nostram esse, & rursus fieri occupantis. Itaque si per hoc tempus, quoad eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, ut ipse eam lucrificeret: furtum uideri nobis eum commisisse. Plerique non aliter putauerunt eam nostram esse, quam si eam ceperimus: quia multa accidere possunt, ut eam non capiamus. quod uerius est. Apium quoque fera natura est. itaque quæ in arbore nostra conſederint, antequam alueo à nobis cõcludantur: non magis nostræ esse intelliguntur, quam uolucres, quæ in arbore nostra nidum fecerint. adeo ut si alius eas incluserit: dominus earum erit. Fauos quoque, si quos hæ fecerint, sine furto quilibet possidere potest. Sed (ut supra quoque diximus) qui in alienum fundum ingreditur, potest à domino (si is prouiderit) iure prohiberi, ne ingrediatur. Examen, quod ex alueo nostro euolauerit: eousque nostrum esse intelligitur, donec in conspectu nostro est, nec difficilis est eius persecutio. alioquin occupantis fit. Pauonum & columbarum fera natura est. nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine auolare & reuolare solent. nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Ceruos quoque ita quidam mansuetos habent, ut in syluas eant & redeant: quorum & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. In his enim animalibus, quæ consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est: ut eousque nostra esse intelligantur, donec reuertendi animum habeant. quod si desierint reuertendi animum habere: desinant nostra esse, & fiant occupantium. Intelliguntur autem reuertendi animum desisse habere tunc, cum reuertendi consuetudinem deseruerint. Gallinarum & anserum non est fera natura. palam est enim alias esse feras gallinas, & alios feros anseres. itaque & si quolibet modo anseres mei & gallinæ meæ turbati turbatae adeo longius euolauerint, ut ignoremus, ubi sint: tamen nihilominus in nostro dominio tenentur. qua de causa, furti nobis tenebitur, qui quid eorum lucrandi animo adprehenderit. Item quæ ex hostibus capiuntur, iure gentium statim capientium fiunt.

VI. FLORENTINVS lib. I. institutionum.

Item quæ ex aialibus dominio nostro subiectis nata sunt, eodẽ iure sunt.

VII. CAIVS lib. II. institutionum.

A Deo quidem, ut & liberi homines in seruitutem redigantur: qui tamen si euaserint potestatem hostium, recipiunt pristinam libertatem. Præterea quod per alluionem agro nostro flumen adiecit, iure gentium nobis acquiritur. per alluionem autem id uidetur adijci, quod ita paulatim adijciatur, ut intelligere non possimus, quantum quoquo temporis momento adijciatur. Quod si uis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & meo prædio attulerit: palam est, eam tuam permanere. planè si longiore tempore fundo meo hæserit, arborescens, quas secum traxit, in meum fundum radices egerint: ex eo tempore uidentur meo fundo adquisitæ esse. Insula, quæ in mari nascitur (quod raro accidit) occupantis fit. nullius enim esse creditur. in flumine nata (quod frequenter accidit) siquidem mediam partem fluminis tenet: communis est eorum, qui ab utraq; parte fluminis propè ripam prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cuiusq; prædij, quæ propè ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit: eorum est tantum, qui ab ea parte propè ripam prædia possident. Quod si ex uno latere proruperit flumen, & alia parte riuo nouo fluere cœperit, deinde infra nouus iste riuus in ueterem in insulæ redactus est: eius est, scilicet cuius & fuit. Quod si toto alueo naturali relicto flumen aliàs fluere cœperit: prior quidem alueus eorum est, qui propè ripam prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cuiusq; prædij, quæ propè ripam sit. nouus autem alueus eius incipit iuris esse, cuius & ipsum flumen est, id est publici iuris gentiũ. quod si post aliquod tempus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui propè ripam eius prædia possident. Si cuius tamen nouus alueus totum agrum occupauerit: licet ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: non tamen is, cuius ager fuerat, stricta ratione quidquam in eo alueo habere potest: quia ager ille, qui fuerat, desinit esse, amissa prima forma: & qui uicinum prædium nullum habet, non potest ratione uicinitatis ullam partem in eo alueo habere. sed uix est, ut id obtineat. Aliud sanè est, si cuius ager totus inundatus fuerit. namq; inundatio fundi speciem non mutat. & ob id cum recefferit aqua: palam est, eiusdem esse, cuius & fuit. Cum quis ex aliena materia speciem aliquam suo nomine fecerit: Nerua & Proculus putant hunc dominum esse, qui fecerit: quia quod factum est, antea nullius fuerit. Sabinus, Cassius, magis naturalem rationem efficere putant: ut qui materiæ dominus fuerit, idem eius quoq; quod

quod ex eadem materia factum sit, dominus sit: quia sine materia nulla species effici possit, ueluti si ex auro, uel argento, uel ære tuo aliquod uas fecero: uel ex tabulis tuis nauem, aut armarium, aut subsellia: uel ex lana tua uestimētum: uel ex uino & melle tuo mulsum: uel ex medicamētis tuis emplastrum, aut collyrium: uel ex uuis, aut oliuis, aut ex spicis tuis uinum, uel oleum, uel frumentum. Est tamen etiam media sententia recte existimantium: si species ad materiam reuerti possit: uerius esse, quod Sabinus & Cassius senserunt. si non possit reuerti: uerius esse, quod Neruæ & Proculo placuit. ut ecce uas conflatum ad rudē massam auri, uel argenti, uel æris reuerti potest: uinum uero, uel oleum, uel frumentum, ad uuas, & oliuas, & spicas reuerti non potest. ac ne mulsum quidem ad mel & uinum: uel emplastrum, aut collyria ad medicamenta reuerti possunt. Videtur tamē mihi recte quidā dixisse, non debere dubitari, quin ex alienis spicis excussum frumentum eius sit, cuius & spicæ fuerint. cum enim grana, quæ spicis continentur, perfectam habeāt suam speciem: qui excussit spicas, non nouam speciem facit, sed eam, quæ est, dereggit. Voluntas duorum dominorum miscantium materias, commune totum corpus efficit: siue eiusdem generis sint materiæ, ueluti si uina miscuerunt, uel argentū conflauerūt. siue diuersæ: ueluti si alius uinū contulerit, alius mel: uel alius aurum, alius argentū: quāuis mulsum, & electū, noui corporis sit species. Sed & si sine uoluntate dominorum casu confusæ sint duorum materiæ, uel eiusdē generis, uel diuersæ: idem iuris est. Cum in suo solo aliquis aliena materia ædificauerit: ipse dominus intelligitur ædificij: quia omne, quod inædificatur, solo cedit. nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuit, desijt dominus eius esse: sed tantisper neq; uindicare eā potest, neq; ad exhibendum de ea agere propter legem duodecim tabularum, qua cauetur, ne quis tignum alienum ædibus suis iunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet. Appellatione autem tigni omnes materiæ significantur, ex quibus ædificia fiunt. Ergo si ex aliqua causa dirutum sit ædificium: poterit materiæ dominus tunc eam uindicare, & ad exhibendum agere. Illud recte quæritur: an si id ædificium uendiderit is, qui ædificauit, & ab emptore longo tempore usucaptum postea dirutum sit: adhuc dominus materiæ uindicationē eius habeat? causa dubitationis est, an eo ipso, quo uniuersitas ædificij longo tempore capta est: singulæ quoq; res, ex quibus cōstabat, usu capte essent. quod nō placuit. Ex diuerso si quis in alieno solo sua materia ædificauerit, illius sit ædificium, cuius & solum est. & si scit alienum solum esse: sua uoluntate amisisse proprietatem materiæ intelligitur. itaq; ne diruto quidem ædificio uindictio eius materiæ competit. Cer

tit. Certe si dominus soli ædificium petat, nec soluat precium materiae, & mercedes fabrorum: poterit per exceptionem doli mali repelli: utiq; si nesciuit, qui ædificauit, alienum esse solum, & tanquam in suo bona fide ædificauit. nam scienti alienum esse solum potest culpa obijci: quia temere ædificauit in eo solo, quod intelligeret alienum. Si alienam plantam in meo solo posuero: mea erit. ex diuerso si meam plantam in alieno solo posuero: illius erit: si modo utroq; casu radices egerit. ante enim, quàm radices egerit, illius permanet, cuius & fuit.

His conueniens est, quod si vicini arbor ita terram meam prefferit, ut in meum fundum radices egerit: meam effici arborem. ratione enim non permittere, ut alterius arbor intelligatur, quàm cuius in fundo radices egisset. & ideo propè confinium arbor posita, si etiam in vicinum fundum radices egerit, communis est

VIII. MARCELLVS.

Pro regione cuiusq; prædij. Sed & si in confinio lapis nascatur, & sint pro indiuiso communia prædia: tunc erit lapis pro indiuiso communis, si terra exemptus sit.

IX. CAIVS.

Qua ratione autem plantæ, quæ terra coalescunt, solo cedunt: eadem ratione frumenta quoq; quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. ceterum sicut is, qui in alieno solo ædificauit (si ab eo dominus soli petat ædificium) defendi potest per exceptionem doli mali: ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse poterit, qui alienum fundum sua impensa conseruit. Literæ quoq; licet aureæ sint, perinde chartis membranisque cedunt, atq; solo cedere solent ea, quæ ædificantur, aut feruntur. ideoq; si in chartis membranisque tuis carmen, uel historiam, uel orationem scripsero: huius operis non ego, sed tu dominus esse intelligeris. Sed si à me petas tuos libros tuasque membranas, nec impensas scripturæ soluere uelis: potero me defendere per exceptionem doli mali: utiq; si bona fide eorum possessionem nactus sim. Sed non ut literæ chartis membranisque cedunt, ita solent picturæ tabulis cedere. sed ex diuerso placuit tabulas picturæ cedere. utiq; tamen conueniens est, domino tabularum aduersus eum, qui pinxerit, si is tabulas possideat, utilem actionem dari: qua ita efficaciter experiri poterit, si picturam ipsam exsoluerit. alioquin nocebit ei doli mali exceptio: utiq; si bona fide possessor fuerit, qui pinxerit. aduersus dominum uero tabularum ei, qui pinxit, rectam uindicationem competere dicimus: ut tamen precium tabularum inferat. alioquin nocebit ei doli mali exceptio.

Hæ quoq; res, quæ traditione nostræ fiunt, iure gentium nobis adquiruntur. nihil enim tam conueniens est naturali æquitati, quàm uoluntate

luntatem domini uolentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. Nihil autem interest, utrum ipse dominus per se tradat alicui rem, an uoluntate eius alius. qua ratione si cui libera negociorum administratio ab eo, qui peregre proficiscitur, permessa fuerit: & is ex negocijs rem uendiderit, & tradiderit: faciet eam accipientis. Interdum etiam sine traditione nuda uoluntas domini sufficit ad rem transferendam: ueluti si rem, quam commodauimus, aut tibi locauimus, aut apud te deposui, tibi uendidero. licet enim ex ea causa tibi eam non tradiderim: eo tamen, quod patior eam ex causa emptionis apud te esse, tuam efficio. Item si quis merces in horreo repositas uendiderit: simul atque clauis horrei emptori tradiderit, transfert proprietatem mercium ad emptorem. Hoc amplius, interdum & in incertam personam collata uoluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce qui missilia iactat in uulgus. ignorat enim, quod eorum quisque excepturus sit. & tamen quia uult, quod quisque exceperit, eius esse: statim eum dominum efficit. Alia causa est earum rerum, quae in tempestate nauis leuandae causa eijciuntur. haec enim dominorum permanent: quia non eo nomine eijciuntur, quod eas habere non uelit, sed quo magis cum ipsa naue periculum maris effugiat. Qua de causa si quis eas fluctibus expulsas, uel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit: furtum committit.

X. IDEM.

Adquiruntur nobis res non solum per nosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habemus. item per seruos, in quibus usum fructum habemus. item per homines liberos, & seruos alienos, quos bona fide possidemus. de quibus singulis dispiciamus diligentius. Igitur quod serui nostri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulentur, uel ex qualibet alia causa adquirant: id nobis acquiritur. ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Ideoque si haeres institutus sit: nisi nostro iussu, adire hereditatem non potest. & si iubentibus nobis adierit: hereditas nobis acquiritur, perinde atque si nos ipsi haeredes instituti essemus. Et ex his conuenienter legatum scilicet nobis per eosdem acquiritur. Non solum autem proprietas per eos, quos in potestate habemus, nobis acquiritur, sed etiam possessio. cuiuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere uidemur. unde etiam per eorum longam possessionem dominium nobis acquiritur. De his autem seruis, in quibus tantum usumfructum habemus, ita placuit: ut quidquid ex re nostra, uel ex operis suis adquirant, id nobis adquiratur. si quid uero extra eas causas persecuti sunt: id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si is seruus haeres institutus sit, lega-

legatum uē quid, aut ei donatum fuerit: non mihi, sed domino proprietas acquiritur. Idem placet de eo, qui à nobis bona fide possidetur: sine liber sit, sine seruus alienus. quod enim placuit de usufructuario, idem probatur etiam de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas causas acquiritur: uel ad ipsum pertinet, si liber est: uel ad dominum eius, si seruus est. Sed bonæ fidei possessor, cum usuceperit seruū: quia dominus eo modo sit: ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. usufructuarius uero usucapere seruum non potest: primum, quia non possidet, sed habet ius utendi fruendi: deinde, quoniam scit seruū alienum esse.

XI. MARCELLVS.

Pupillus (quantum ad adquirendum) non indiget tutoris auctoritate. alienare uero nullā rem potest, nisi præsente tutore auctoritate: ac ne possessionem quidem, quæ est naturalis, ut Sabinianis uisum est, quæ sententia uera est.

XII. CALLISTRATVS.

Lacus & stagna, licet interdum crescant, interdum exarescant: suos terminos tamen retinent. ideoque in his alluuiōis ius nō agnoscitur. Si ære meo & argento tuo conflato, aliqua species facta sit: nō erit ea materia communis: quia cum diuersa materia sit æs atque argentum: ab artificibus separari, & in pristinam materiam reduci solet.

XIII. NERATIVS.

Si procurator rem mihi emerit mandatu meo, eique sit tradita meo nomine: dominium mihi & proprietas acquiritur etiam ignorantibus. Et tutor pupilli pupillæ uē, similiter ut procurator, rem emendo nomine pupilli pupillæ uē, proprietatem eis acquirit etiam ignorantibus.

XIII. IDEM.

Quod in litore quis ædificauerit, eius erit. nam litora nō ita publica sunt, ut ea, quæ in patrimonio populi sunt: sed ut ea, quæ primum à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium peruenerunt. nec dissimilis eorum conditio est, atque piscium & ferarum: quæ si mul atque adprehensæ sunt, sine dubio eius, in cuius potestatem peruenerunt, dominij fiunt. Illud uidendum est, sublato eo ædificio, quod in litore positum erat, cuius conditionis is locus sit: hoc est, utrum mane at eius, cuius ædificium fuit: an rursus in pristinam causam recadat, perindeque publicus sit, ac si nunquam in eo ædificatum fuisset. quod propius est, ut existimari debeat: si modo recipit pristinā litoris speciem.

XV. IDEM.

Qui autem in ripa fluminis ædificat, non suum facit.

XVI. FLORENTINVS.

N ij In

IN agris limitatis ius alluuiionis locum non habere constat. idq; & diuus Pius constituit. Et Trebatius ait: agrum, qui hostibus deuictis ea conditione concessus sit, ut in ciuitate ueniret: habere alluuiionē, neq; esse limitatum. agrum autem manucaptum, limitatum fuisse: ut sciretur, quid cuiq; datū esset, quidq; uenisset, & quid in publico relictum esset.

XVII. VLP IANVS.

SI duo domini seruo cōi rem tradiderint: acquiritur alteri ab altero.

XVIII. IDEM.

PER hæreditarium seruum, quod eiusdem est hæreditatis, hæredi acquiri non potest: & maxime ipsa hæreditas.

XIX. POMPONIVS.

LIBER homo, qui mihi bona fide seruit, id, quod ex operis suis aut ex re mea pararet, ad me pertinere sine dubio, Aristo ait. quod uero quis ei donauerit, aut ex negotio gesto adquisierit: id ad ipsum pertinere. Sed & hæreditatem legatumūe non acquiri mihi per eum: quia neq; ex re mea, neq; ex operis suis id sit: nec ulla eius opera esset in legato: in hæreditate aliquatēus, quia per ipsum adiretur. quod & Varius Lucullum ait aliquando dubitasse. sed uerius est nō acquiri, etiam si testator ad me uoluisset pertinere. Sed licet ei minime adquiratur: tamen si uoluntas testatoris euidenter appareat, restituendam ei esse hæreditatem. Sed Trebatius: si liber homo bona fide seruiens iussu eius, cui seruiret, hæreditatem adisset: hæredem ipsum fieri: nec interesse, quid senserit, sed quid fecerit. Labeo contra: si ex necessitate id fecisset. quod si ita, ut & ipse uellet: ipsum fieri hæredem.

XX. VLP IANVS.

TRADITIO nihil amplius transferre debet, uel potest ad eum, qui accipit, quā est apud eum, qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuerit: id tradendo transfert. si non habuit: ad eum, qui accipit, nihil transfert. Quoties autem dominium transfertur ad eum, qui accipit: tale transfertur, quale fuit apud eū, qui tradidit. si seruus fuit fundus: cum seruitutibus transit. si liber fuit fundus: uti fuit. & si forte seruitutes debebantur fundo, qui traditus est: cum iure seruitutum debitarum transfertur. Si quis igitur fundum liberum dixerit, cū traderet eum, qui seruus sit: nihil iuris seruituti fundi detrahit: uerum tamen obligat se, debereq; præstare, quod dixit. Si ego & Titius rem emerimus, eaq; Titio & quasi meo procuratori tradita sit: puto mihi quoq; quæsitum dominium: quia placet per liberam personam omnium rerum possessionem quæri posse, & per hanc dominium.

XXI. POMPONIVS.

Si seruus meus, cum tibi bona fide seruiret, rem emisset, traditaq; ei esset: Proculus ait, nec meam fieri, quia seruū non possideam: nec tuam, si non ex re tua sit parata. sed si liber bona fide tibi seruiens emerit: ipse fieri. Si rem meam possideas, & eam uelim tuam esse: fiet tua, quamuis possessio apud me non fuerit.

XXII. VLP IANVS.

Nemo seruū ui possidens, aut clam, aut precario, per hunc stipulātem, uel rem aliquam accipientem potest adquirere.

XXIII. IDEM.

Qui bona fide alicui seruit: siue seruus alienus est, siue homo liber est: quidquid ex re eius, cui seruit, acquirit: ei acquirit, cui bona fide seruit. Sed & si quid ex operis suis adquisierit: simili modo ei acquirit. nam & operæ quodammodo ex re eius, cui seruit, habentur: quia iure ei operas exhibere debet, cui bona fide seruit. tamdiu autem acquirit ei, quāmdiu bona fide seruit. cæterum si cœperit scire eum alienum esse, uel liberum: uideamus, an ei adquirat. quæstio in eo est: utrū initium spectemus, an singula momenta: & magis est, ut singula momenta spectemus. Generaliter dicendum est, quod ex re sua, hoc est eius, cui bona fide quis seruit, ei adquirere non potest: sibi eum adquisiturum. quod autem ex re eius sibi adquirere non potest: ei adquisiturum, cui bona fide seruit. Si quis bona fide duobus seruiat: utriq; adquirit, sed singulis ex re sua. Quod autem ex re alterius est: utrum pro parte ei, cui bona fide seruit, pro parte domino, si seruus sit, aut si liber sit, sibi: an uero ei debeat adquirere totum, ex cuius re est, uideamus. quam speciem Scæuola quoq; tractat libro secundo quæstionum. ait enim, si alienus seruus duobus bona fide seruiat, & ex re unius eorum adquirit: rationem facere, ut ei duntaxat in solidum adquirit. sed & si adiciat eius nomen, ex cuius re stipulatur: nec dubitandum esse ait, quin ei soli adquiratur: quia & si ex re ipsius stipulatur, alteri ex dominis stipulando nominatim, solidum ei acquirit. Et id inferioribus probat: ut quamuis non nominatim, nec iussu meo, ex re tamen mea stipulatus sit, cum pluribus bona fide seruaret: mihi soli adquirit. nam & illud receptum est, ut quoties cōmunis seruus omnibus adquirere non potest: ei soli eum adquirere, cui potest. & hoc Iulianum quoq; scribere, sæpe retuli: & hoc iure utimur.

XXIII. PAVLVS.

In omnibus, quæ ad eandem speciem reuerti possunt, dicendum est, si materia manente species duntaxat forte mutata sit: ueluti si meo are statuam, aut argento scyphum fecisses: me dominū manere eorū.

XXV. CALLISTRATVS.

N iij Nisi

Nisi uoluntate domini alterius nomine id factum sit. propter consensum enim domini tota res eius fit, cuius nomine facta est.

XXVI. PAVLVVS.

Sed si ex meis tabulis nauem fecisses: tuam nauem esse, quia cupressus non maneret, sicuti nec lana uestimento facto: sed cupressum, aut laneum corpus fieret. Proculus indicat hoc iure nos uti, quod Seruius & Labeoni placuisset: in quibus propria qualitas rei spectaretur, si quid additum esset, toti cedere: ut statuae pes aut manus, scypho fundus aut ansa, lecto fulcrum, naui tabula, ædificio cæmentum. tota enim eius sunt, cuius antea fuerant. Arbor radicitus eruta, & aliò posita, prius quam coaluerit, prioris domini est: ubi coaluerit, agro cedit. & si rursus eruta sit: non ad priorem dominum reuertitur. nam credibile est, alio terræ alimento aliam factam. Si meam lanam infeceris purpura: nihilominus meam esse Labeo ait: quia nihil intersit inter purpuram, & eam lanam, quæ in lutum aut scœnum cecidisset, atque ita pristinum colorem perdidisset.

XXVII. POMPONIVS.

*alias. in
fecto

Quidquid facto argento alieni argenti addideris: non esse totum tuum argentum, fatendum est. at contra si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris, alieno uero argento ferruminaueris: non dubitatur, scyphum tuum esse, & à te recte uindicari. Vbi simul plura contribuantur, ex quibus unum medicamentum fit, aut coctis odoribus unguenta facimus: nihil hic suum uere dicere potest prior dominus. quare potissimum est existimari, cuius nomine factum sit, eius esse. Cum partes duorum dominorum ferrumine cohererent, hæcque cum quaereretur, utri cederent: Cassius ait, pro portione rei æstimandum, uel pro precio cuiusque partis. Sed si neutra alteri accessio est: uideamus, ne aut utriusque esse dicenda sit, sicuti massa confusa: aut eius, cuius nomine ferruminata est. Sed Proculus & Pegasus existimant, suam cuiusque rem manere.

XXVIII. IDEM.

Si supra tuum parietem uicinus ædificauerit: proprium eius id, quod ædificauerit, fieri Labeo & Sabinus aiunt. Sed Proculus, tuum proprium: quemadmodum tuum fieret, quod in solo tuo alius ædificasset. quod uerius est.

XXIX. PAVLVVS.

Inter eos, qui secundum unam ripam prædia habent, insula in fluminis nata non pro indiuiso communis fit, sed regionibus quoque diuisis. quantum enim cuiusque eorum iuxta ripam est: tantum, ueluti linea in directum per insulam transducta, quisque eorum in ea habebit certis regionibus.

XXX. POMPONIVS.

Ergo

Ergo si insula nata adcreuerit fundo meo, & inferiorem partē fundi uendidero, ad cuius frontem insula non respicit: nihil ex ea insula pertinebit ad emptorem ex eadem causa: quia ne ab initio quidem eius fieret, si iam tunc, cum insula nasceretur, eiusdem partis dominus fuisset. Celsus filius, si in ripa fluminis, quæ secundum agrum meum est, arbor nata sit, meam esse ait: quia solum ipsum meum priuatum est, usus autem eius publicus intelligitur. & ideo cum exsiccatus est, alueus proximorum fit: quia iam populus eo non utitur. Tribus modis insula in flumine fit. uno, cum agrum, qui aluei non fuit, amnis circumfluit. altero, cum locum, qui aluei esset, siccū reliquit, & circumfluere coepit. tertio, cum paulatim colluendo locum eminentem supra alueum fecit, & eum alluendo auxit. Duobus posterioribus modis priuata insula fit eius, cuius ager propior fuerat, cum primum exstitit. nā & natura fluminis hæc est, ut cursu suo mutato, aluei causam mutet. nec quicquam interest, utrū de aluei duntaxat solo mutato: an de eo, quod superfusum solo & terræ sit, quærat. utrūq; enim eiusdem generis est. Primo autem illo modo causa proprietatis non mutatur.

Alluio agrum restituit eum, quem impetus fluminis totum abstulit. Itaq; si ager, qui inter uiam publicam & flumen fuit, inundatione fluminis occupatus esset: siue paulatim occupatus est, siue non paulatim, sed eodem impetu: recessu fluminis restitutus, ad pristinum dominum pertinet. Flumina enim * censorum uice funguntur: ut ex priuato in publicum addicant, & ex publico in priuatum. itaq; sicuti hic fun-
 * ass. cen-
 sitorum.

Nunquam nuda traditio transfert dominium: sed ita, si uenditio aut aliqua iusta causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur. Thesaurus est quædam uetus depositio pecuniæ, cuius non exstat memoria, ut iam dominum non habeat. sic enim fit eius, qui inuenit, quod non alterius sit. alioquin si quis aliquid uel lucri causa, uel metus, uel custodiæ condiderit sub terra: non est thesaurus, cuius etiam furtum fit.

XXXI. PAVLVS.

Etiam inuitis nobis per seruos nostros acquiritur penè ex omnibus causis.

XXXIII. VLP IANVS.

In eo, quod castrensi seruo ante aditam hæreditatē filij familias militis le-

tis legatur: uel in eo, quod stipulatur seruus: tractatur apud Marcellum libro tricesimo, ex cuius persona uel stipulatio uires habeat, uel legatū. & puto uerius, quod & Scæuolæ uidetur, & ipse Marcellus tractat: si qui dem adeatur hæreditas, omnia ut in hæreditario seruo: si uero adita non sit, ut in proprio patris esse spectanda. etsi ususfructus fuerit huic seruo relictus: modo patri uideri delatum, modo hæredi: nec à persona in personam creditur transisse. eadem distinctione quis utetur, etiam si res fuerit subtracta: aut cessare, aut non furti actionem dicet, si ex testamento adierit: quoniam hæreditati furtum non fit. aut si non adierit: patri dabitur furti actio. nam & conditio. Quoties seruus hæreditarius stipulatur, uel per traditionem accipit: ex persona defuncti uires assumit, ut Iuliano placet. cuius & ualuit sententia, testantis personam spectandam esse opinantis.

XXXIII. IDEM.

Hæreditas enim non hæredis personam, sed defuncti sustinet: ut multis argumentis iuris ciuilis comprobatum est.

XXXV. IDEM.

Si procurator meus uel tutor pupilli rem suam quasi meam uel pupilli alij tradiderit: non recessit ab eis dominium, & nulla est alienatio: quia nemo errans rem suam amittit.

XXXVI. IULIANVS.

Cum in corpus quidem, quod traditur, consentiamus, in causis uero dissentiamus: non animaduerto, cur inefficax sit traditio, ueluti si ego credam me ex testamento tibi obligatum esse, ut fundum tradam: tu existimes ex stipulatu eum tibi deberi. nam etsi pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam accipias: constat proprietatem ad te transire, nec impedimento esse, quod circa causam dandi atq; accipiendi dissenferimus.

XXXVII. IDEM.

Per seruum, qui pignori datus est, creditori nec possessio acquiritur: quia nec stipulatione, nec traditione, nec ullo alio modo per eum seruum quidquam ei acquiritur, quamuis possessio penes eum sit.

Si unus ex dominis seruo communi pecuniam donauit: in potestate domini est, quemadmodum seruo communi pecuniam donet. nam si hoc solum egerit, ut ea separetur à suis rationibus, & in peculio serui sit, manebit eiusdem domini proprietas. Si uero eo modo pecuniam seruo communi donauerit, quomodo alienis seruis donare solemus: fiet communis sociorum pro portione, quam in seruo communi habebunt. Sed ut sequens quaestio locum habeat: constituamus socium ita seruo communi pecuniam donasse, ut proprietatem suam manere

nere uellet. si ex hac pecunia seruus fundum comparauerit: erit is fundus communis sociorum pro portione domini. nam & si furtiuus nummis communis seruus comparauit fundum: sociorum erit pro portione domini. neque enim ut fructuarius seruus ex re fructuarij non adquirat proprietario: ita & communis seruus ex re alterius domini non adquirat alteri domino. Sed quemadmodum in his, quæ aliunde adquiruntur, diuersa conditio est fructuarij & serui communis: ueluti cum alter fructuario non adquirat, alter domino adquirat: ita quod ex re quidem fructuarij adquisitum fuerit, ad eum pertinebit solum: & quod ex re alterius domini seruus communis adquisierit, ad utrūque dominum pertinebit. Sicut seruus communis stipulando nominatim alteri ex dominis, ita per traditionem accipiendo, soli ei adquirit. Quod seruus unius per traditionē accipiendo se accipere dixerit domino & Titio: partē domino adquirit, in partē nihil agit. Fructuarius seruus si dixerit se domino proprietatis per traditionē accipere ex re fructuarij: id totum domino adquirit. nā & sic stipulādo ex re fructuarij, domino proprietatis adquirit. Si cū mihi donare uelles, iusserim te seruo communi meo & Titij rem tradere, isque hac mēte acceperit, ut rem Titij faciat: nihil agetur. nam etsi procuratori meo rem tradideris, ut meam faceres, & is hac mente acceperit, ut suam faceret: nihil agetur. quod si seruus communis hac mente acceperit, ut duorum dominorum faceret: in parte alterius domini nihil agetur.

XXXVIII. ALFENVS.

Attius fundum habebat secundum uiam publicam. inter uiam & flumē erat & ager Lucij Titij. flumen paulatim primum oēm agrum, qui inter uiam & flumen esset, ambedit. deinde & uiam sustulit. postea rursus minutatim recessit, & alluione in antiquum locum rediit. Respondit. cum flumen agrū & uiam publicam sustulisset: eum agrum eius factum esse, qui trans flumen fundum habuisset. postea cū paulatim retro redisset, & ademisset ei, cuius factus esset, & addidisset ei, cuius trans uiam esset, quoniā eius fundus proximus flumini esset: id quidē, quod publicum fuisset, nemini accessisse: nec tamen impedimento uiam esse ait, quo minus ager, qui trans uiam alluione relictus esset, Attij fieret. nam ipsa quoque uia fundi esset.

XXXIX. IDEM.

Etiam furtiuus seruus bonæ fidei emptori adquirit, quod ex re eius stipulatur, aut per traditionem accipit.

XL. AFRICANVS.

Quasiuitum est. si is, cui liber homo bona fide seruiret, decesserit, eiusque is hæres exstiterit, qui liberum eum esse sciat: an aliquid per

o eum

eum adquiratur: nō esse ait, ut hic bonæ fidei possessor uideatur, quando sciens liberum possidere cœperit: quia & si fundum suum quis legauerit: hæres, qui eum legatum esse sciat, procul dubio fructus ex eo suos non faciat: & multo magis, si testator eum alienum bona fide emptum possederit. circa seruorū igitur operas ac ministerium eandem rationem sequendam: ut siue proprij, siue alieni, uel legati, uel manumissi testamento fuerint: nihil per eos hæredibus, qui modo eorum id non ignorarent, adquiratur. etenim simul hoc ferē cedere: ut quo casu fructus prædiorum consumptos suos faciat bonæ fidei possessor, eodem per seruum ex opera & ex re ipsius ei adquiratur.

XLI. VLP IANVS.

STatuas in ciuitate positas ciuium non esse, id & Trebatius & Pegasus aiunt: tamen dare operā prætorem oportere, ut quod ea mente in publico positum esset, ne liceret priuato auferre, nec ei, qui posuerit. tuendi ergo ciues erunt & aduersus petentem exceptione, & actio ne aduersus possidentem iuuandi.

XLII. PAVLVS.

Substitutio, quæ nondum competit, extra bona nostra est.

XLIII. CAIVS

Seruus, qui bona fide possidetur, id, quod ex re alterius est, possessori non acquirit. Incorporales res traditionem & usucapionem non recipere, manifestum est. Cum seruus, in quo alterius usus fructus est, hominem emerit, & ei traditus sit: ante quā precium soluitur, in pendenti est, cui proprietatem adquisierit. & cum ex peculio, quod ad fructuarium pertinet, soluerit: intelligitur fructuarij homo fuisse. cum uero ex peculio, quod proprietarium sequitur, soluerit: proprietarij ex postfacto fuisse uidetur.

XLIIII. VLP IANVS.

Pomponius tractat. cum pastori meo lupi porcos eriperent: hostiæ uillæ colonus cum robustis canibus & fortibus, quos pecoris sui gratia pascebat, consecutus lupis eripuit, aut canes extorserunt. & cum pastor meus peteret porcos: quærebatur, utrum eius facti sint porci, qui eripuit: an nostri maneant: & tamē quod genere quodā uenandi id erant nacti: cogitabat, quemadmodum terra marique capta, cū in suam naturalem laxitatem peruenissent, desinerent eorum esse, qui cepissent: ita ex bonis quoque nostris capta à bestiis marinis & terrestribus desinant nostra esse, cum effugerent bestię nostram persecutionem. quis denique manere nostrū dicat, quod auis transuolans ex arce, aut ex agro nostro substulit: aut quod à nobis miluus eripuit: Si igitur desinit: si fuerit ore bestię liberatum: occupantis erit, quemadmodum

dum piscis, uel aper, uel auis, cum potestatem nostram euaserit, si ab alio capiatur, ipsius sit. Sed putat potius nostram manere tamdiu, quā diu recuperari possit: licet in aibus, & piscibus, & feris uerum sit, quod scribit. Idem ait: & si naufragio quid amissum sit, non statim nostrum esse desinere. denique quadruplo teneri eū, qui rapuit, & sanè melius est dicere, & quod à lupo eripitur, nostrum manere, quāmdiu recipi possit id, quod ereptum est. Si igitur manet: ego arbitror etiam furti competere actionem. licet enim nō animo furandi fuerit colonus persecutus (quamuis & hoc animo potuerit esse.) sed & si non hoc animo persecutus sit: tamen cum reposcenti non reddit, suppressere & intercepte uidetur. quare & furti, & ad exhibendum teneri eum arbitror: & uindicari ab eo exhibitos porcos posse.

XLV. CAIVS.

Communis seruus si ex re alterius dominorum adquisierit: nihilo minus commune id erit. sed & is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi diuidendo iudicio eam summam percipere potest. nam fidei bonæ conuenit, ut unusquisque præcipuum habeat, quod ex re eius seruus adquisierit. Sed si aliunde communis seruus adquisierit: omnibus socijs pro parte domini hoc acquiritur.

XLVI. VLPIANVS.

Non est nouum, ut qui dominiū non habeat, alij dominium præbeat. nam & creditor pignus uendendo causam domini præstat, quam ipse non habuit.

XLVII. PAVLVS.

Fructuario hæreditas adquiri non potest: eo quod in operis serui hæreditas non est.

XLVIII. IDEM.

Bonæ fidei emptor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re, suos interim facit: non tantum eos, qui diligentia & opera eius peruenerūt, sed omnes: quia quod ad fructus attinet, loco domini penè est. denique etiā prius quā percipiat, statim ubi à solo separati sunt, bonæ fidei emptoris fiunt. nec interest, ea res, quā bona fide emi, longo tēpore capi possit, nec ne. ueluti si pupilli sit, aut ui possessa, aut præfidi contra legem repetundarum donata, ab eo quæ alienata sit bonæ fidei emptori. In contrarium queritur: si eo tempore, quo mihi res traditur, putem uendentis esse, deinde cognouero alienam esse: quia perseuerat per longū tēpus capio: an fructus meos faciam? & Pōponius putat. uerendum, ne non sit bonæ fidei possessor, quamuis capiat. hoc enim ad ius, id est capionem: illud ad factum pertinere, ut quis bona, aut mala fide possideat. nec cōtrarium est, quod longum tempus currit. nam

O ij è con

ē contrario is, qui non potest capere propter rei uicium, fructus suos facit. Et onium foetus sunt in fructu. & ideo ad bonæ fidei emptorem pertinent, etiam si prægnantes uenierint, uel subreptæ sint. & sane quin lac suum faciat (quamuis plenius uberibus uenierint) dubitari non potest. idemq; in lana iuris est.

XLIX. IDEM.

Quod fructuarius ex re sua donat, ex re eius est. sed si eo animo id fecerit, ut ad proprietatis dominum pertineat: dicendum est illi adquiri. si autem extraneus ei donauerit: indistincte soli proprietario adquiritur. Eadem dicemus in homine libero, qui mihi bona fide seruit: ut si aliquid ei donauerim, meum sit. & ideo Pomponius scribit: quamuis donauerim ei operas suas: tamen quidquid ex operis suis adquiret, mihi adquirere.

L. POMPONIVS.

Quamuis quod in litore publico, uel in mari exstruxerimus, nostrum fiat: tamen decretum prætoris adhibendum est, ut id facere liceat. imò etiam manu prohibendus est, si cum incommodo cæterorum id faciat. nam ciuilem eum actionem de faciendo nullam habere, non dubito.

LI. CELSVS.

Transfugâ iure belli recipimus: & quæ res hostiles apud nos sunt, non publicæ, sed occupantium fiunt.

LII. MODESTINVS.

Rem in bonis nostris intelligimur habere, quoties possidentes ex ceptione, aut amittentes ad recuperandam eam actionem habemus.

LIII. IDEM.

EA, quæ ciuilitè acquiruntur: per eos, qui in potestate nostra sunt, adquirimus: ueluti per stipulationem. quod naturaliter acquiritur, sicuti est possessio: per quemlibet, uolentibus nobis possidere, adquirimus.

LIIII. IDEM.

Homo liber hæreditatem nobis adquirere non potest. sed qui bona fide nobis seruit, acquirit: tamen si sponte sua, sciens conditionem suam, adierit. nam si iussu nostro adierit: neq; sibi, neq; nobis adquiret, si nõ habuerit sibi acquirendi animum. quod si eam mentem habuit: sibi adquiret. Item promittendo nobis homo liber, qui bona fide nobis seruit, & emendo, uel uendendo, uel locando, uel conducendo, obligari ipso iure poterit. sed & damnum dando, dani iniuriæ tenebitur: ut tamen culpâ in damno dando exigere debeamus grauiorè, nec tam leuè, quàm ab extraneo. At si iussu nostro quid in re nostra gerant, uel absentibus nobis quasi procuratores aliquid agant: danda erit

in eos actio, non solum si eos emerimus, sed etiam si donati fuerint nobis, aut ex dotis, aut ex legati causa pertinere ad nos coeperunt, aut ex hereditate. idem præstabunt non solum si nostros putauerimus, sed etiam si communes, aut fructuarios: ut tamen quod adquisituri non essent, si reuera communes aut fructuarij essent, id hodie non adquirant. Quidam quid tamen liber homo, uel alienus seruus, qui bona fide nobis seruit, nobis non acquirit: id si liber homo est, sibi, uel si alienus seruus est, domino suo adquirit: excepto eo, quod ius est, ut liber homo possidendo usucapere non possit: quia nec possidere intelligitur, qui ipse possideatur. sed nec per seruum alienum, quem nos bona fide possidemus, dominus peculiari nomine ignorans usucapere poterit: sicuti nec per fugitiuum quidem, quem non possidet.

LV. PROCVLVS.

In laqueum, quæ uenandi causa posueras, aper incidit. cum eo hæreret, exemptum eum abstuli. quæro, num tibi uidear tuum aprum abstulisse? & si tuum putas fuisse: si solum eum in syluam dimisisses, eo casu tuus esse desisset, an maneret? & quam actionem mecum haberes, si desisset tuus esse? num in factum dari oporteret? Respondi. uideamus, ne intersit, laqueum in publico, an in priuato posuerim. & si in priuato posuerim: utrum in meo, an in alieno. & si in alieno: utrum permissu eius, cuius fundus erat, an non permissu eius posuerim. Præterea utrum in eo ita hæserit aper, ut expedire se non possit ipse: an diutius ludando expediturus se fuerit. Summam tamen hanc puto esse, ut si in meam potestatem peruenerit: meus factus sit. si autem aprum meum factum in suam naturalem laxitatem dimisisses: eo facto meus esse desisset, & actionem mihi in factum dari oporteret: ueluti responsum est, cum quidam poculum alterius ex naue proiecisset.

LVI. IDEM.

Insula est nata in flumine contra frontem agri mei, ita ut nihil excederet longitudo regionem prædij mei: & postea aucta est paulatim, & processit contra frontem agri & superioris uicini & inferioris. quæro, quod adcreuit, utrum meum sit, quoniam meo adiunctum est: an eius iuris sit, cuius esset, si initio nata eius longitudinis fuisset? Proculus respondit. flumen istud, in quo insulam circa frontem agri tui natam esse scripsisti, ita ut non excederet longitudinem agri tui: si alluionis ius habeat, & insula initio propior fundo tuo fuit, quam eius, qui trans flumen habebat: tota tua facta est. sed & quod postea ei insulae alluione accessit, id tuum est, etiam si ita accessit, ut procederet insula contra frontes uicinarum superioris atque inferioris, uel etiam ut propior esset fundo eius, qui trans flumen habet. Item quæro, si cum propior

O iij orri-

or ripæ meæ enata est insula, & postea totū flumen inter eam & insulā fluere cœperit, relicto suo alueo, quo maior amnis fluebat: nunquid dubites, quin etiā insula mea maneat: & nihilominus eius soli, quod flumen reliquit, pars fiat mea: rogo, quid sentias, scribas mihi. Proculus respondit. si cum fundo tuo propior initio fuisset insula: flumen, relicto alueo maiore, qui inter eam insulam fuerat, & eum fundum uicini, qui trans flumen erat, fluere cœperit inter eam insulam & fundū tuum: nihilominus insula tua manet. sed alueus, qui fuit inter eam insulam & uicini fundum, medius diuidi debet: ita ut pars propior insulæ, tua: pars autem propior agro uicini, eius esse intelligatur. Intelligo enim, cum ex altera parte insulæ alueus fluminis exaruerit, defuisse insulā esse. sed quo facilius res intelligeretur: etiam agrum, qui insula fuerat, insulam appellant.

LVII. PAVLVVS.

Per seruum donatum à marito, ne ex re quidem eius, cui donatus est, adquiri quidquam posse, Iulianus scribit. hoc enim in eorū persona concessum esse, qui bona fide seruiant.

LVIII. IABOLENVVS.

Quæcumq; res ex mari extracta est: non ante eius incipit esse, qui extractam, quā dominus eam pro derelicto habere cœperit.

LIX. CALLISTRATVS.

Res mandatu meo empta non prius mea fiet, quā si ille mihi tradiderit, qui emit.

LX. SCAEVOLA.

Si Titius horreum frumentarium nouum ex tabulis ligneis factum mobile in Seij prædio posuit: quæritur, uter horrei dominus sit? Respondit. secundum ea, quæ proponerentur, non esse factum Seij.

LXI. HERMOGENIANVS.

Hæreditas in multis partibus iuris pro domino habetur. ideoq; hæreditati quoq; ut domino per seruum hæreditarium adquiritur. in his sanè, in quibus factum personæ operæue substantia desideratur, nihil hæreditati quæri per seruum potest: ac propterea quāuis seruus hæreditarius hæres institui possit, tamen quia adire iubentis domini persona desideratur, hæres expectandus est. Vfusfructus, qui sine persona constitui non potest, hæreditati per seruum non adquiritur.

LXII. PAVLVVS.

Quædam sunt, quæ non possunt sola alienari, tamen per uniuersitatem transeunt ad hæredem: ut fundus dotalis, uel res, cuius aliquis commercium non habeat. nam & si legari ei non possit: tamen hæres eius institutus dominus eius efficitur.

LXIII. TRIPHONINVS.

Sis, qui in aliena potestate est, thesaurū inuenerit: in persona eius, Scui acquirit, hoc erit dicendum: ut si in alieno agro inuenerit, partē ei adquirat. si uero in parentis dominiū loco inuenerit: illius totus sit.

Si communis seruus in alieno inuenerit: utrum pro domini partibus, an semper æquis adquirat: & simile est, atq; in hereditate, uel legato, uel quod ab alijs donatum seruo traditur: quia & thesaurus donum fortunæ creditur: scilicet ut pars, quæ inuentori cedit, ad socios, pro qua quisq; parte serui dominus est, pertineat. Si communis seruus in domini unius fundo proprio inuenerit: de parte, quæ soli domino semper cedit, non est dubiū, quin solius domini prædij sit. uerum an ali quid ex parte ferat alter socius, uidendum est: & nunquid simile sit, atq; cum stipulatur seruus iussu unius domini, aut per traditionem aliquid acceperit uel nominatim alteri. quod magis dici poterit. Quod si seruus, cuius ususfructus alienus est, inuenerit in eius loco, qui seruum proprium habet: an totum illius sit: & si in alieno: an partem eidem adquirat, an uero fructuario: inspectio in illo est: num ex operis serui adquiratur. finge terrā fodientē inuenisse: ut hoc dicatur fructuarij esse. quod uero subito in abdito loco positum nihil agens, sed aliter ambulans inuenit: proprietatis domini sit. ego nec illius ad fructuariū pertinere partem arbitror. nemo enim seruorum opera thesaurum quærit. nec tunc ea propter terram fodiebat, sed alteri rei operam insumebat, & fortuna aliud dedit. Itaq; si in ipsius fructuarij agro inuenerit: partem solam ut agri dominum habiturum: alteram ad eum, cuius in seruo proprietates est, pertinere. Quod si creditor inuenerit: in alieno uidebitur inuenisse. partem itaq; sibi, partem debitori præstabit. nec recepta pecunia restituet, quod iure inuentoris, non creditoris ex thesauro apud eū per mansit. quæ cum ita sint: & cū ex principis autoritate creditor ut proprium agrum tenere coeperit: iure domini intra constitutū tempus luendi pignoris causa uertitur. Post transactum autem tempus thesaurū in eo inuentum ante solutam pecuniam totum tenebit. oblato uero intra constitutum tempus debito: (quoniam uniuersa præstantur, atq; ut in simplici pignore reuocantur) restitui debebit, sed pro parte sola: quia dimidium inuentori semper placet relinqui.

Q LXIII. Q. MUTIVS SCAEVOLA lib. singulari de pign. Væ quisq; aliena in censum deducit, nihilo magis fiunt eius.

LXV. LABEO.

Sepistolam tibi misero: non erit ea tua, antequam tibi reddita fuerit. **PAVLVS.** imò contra. nam si miseris ad me tabellarium tuū, & ego rescribendi causa literas tibi misero: simul atq; tabellario tuo tradide

tradidero, tuæ fient. idem accidit in his literis, quas tuæ duntaxat rei gratia misero: ueluti si petieris à me, ut te alicui commendarem, & eas tibi commendaticias literas misero. Si qua insula in flumine nata propria tua est: nihil in ea publicum est. PAVLV S. imò in eo genere insularū est, quo ripa in flumine. ripæ aut flumini, & litora mari proxima publica sunt nō secus, atq; in cōtinenti agro. Idem iuris est, si qua insula in flumine publico p̄xima tuo fundo nata est, ea tua est. PAVLV S. uideamus, ne hoc falsum sit de ea insula, quæ nō ipsi alueo fluminis cohæret, sed uirgultis, aut qualibet alia leui materia ita substineat in flumine, ut solum eius non tangat, atq; ipsa mouetur. hæc enim prop̄ modū publica, atq; ipsius fluminis est insula. PAVLV S. si insula in flumine nata tua fuerit, deinde inter eam insulam & contrariam ripam alia insula nata fuerit: mensura eo nomine erit instituenda à tua insula, non ab agro tuo, propter quem ea insula tua facta fuerit. nam quid interest, qualis ager sit, propter cuius propinquitatem, posterior insula cuius sit, quærat: Si id, quod in publico innatū aut ædificatū est, publicum est: in insula quoq; quæ in publico flumine nata est, publica esse debet. PAV. At diuersū Ratio suadet sup̄. cap. xxx.

LXVI. VENVLEIVS.

CVM prægnans mulier legata, aut usucapta, alioiue quo modo alienata pariet: eius fiet partus, cuius est ea, cū eniteretur: non cuius tunc fuisset, cum conciperet.

DE ADQVIRENDA VEL AMITTENDA possessione. Tit. II.

I. PAVLV S lib. LIII. ad edictum.

Offessio appellata est (ut & Labeo ait) à sedibus, quasi positio: quia naturaliter tenetur ab eo, qui ei insitit, quam Græci κατοχή dicunt: dominiumq; rerum ex naturali possessione cœpisse, Nerua filius ait: eiusq; rei uestigium remanere in his, quæ terra, mari, cæloq; capiuntur. nam hæc protinus eorum fieri, qui primi possessionem eorum adprehenderint. Item bello capta, & insula in mari nata, & gēma, lapilli, margaritæ in litoribus inuentæ, eius fiunt, qui primus eorum possessionem nactus est. Apiscimur autem possessionem per nosmetipsos. Furiosus & pupillus * (sine tutoris autoritate) nō possunt incipere possidere: quia affectionem tenendi nō habent, licet maxime rem suo corpore cōtingant, sicuti si quis dormienti aliquid in manu ponat. sed pupillus tutore authore incipiet possidere. Ofilius quidem & Nerua filius

* al's deest

lius etiam sine tutoris autoritate possidere incipere posse pupillum aiunt. eam rem enim facti, non iuris esse. quæ sententia recipi potest: si eius ætatis sit, ut intellectum capiat. Si uir uxori cedat possessio- nem causa donationis: plerique putant possidere eam, quoniam res fa- cti infirmari iure ciuili non potest. & quid attinet dicere, non possidere mulierem: cum maritus, ubi noluit possidere, protinus amiserit possessi- onem? Item adquirimus possessionem per seruum aut filium, qui in potestate est: & quidem earum rerum, quas peculiariter tenent, etiam ignorantes, sicut Sabino, & Cassio, & Iuliano placuit: quia nostra uo- luntate intelligunt possidere, quod eis peculiū habere permiserimus. Igitur ex causa peculiari & infans, & furiosus adquirent possessionem, & usucapiunt: & hæres, si hæreditarius seruus emat. Sed & per eum, quem bona fide possidemus, quamuis alienus sit, uel liber, possessio- nem adquirimus. Quod si mala fide eum possideamus: non puto ad- quiri nobis possessionem per eum. sed nec uero domino, aut sibi ad- quiret, qui ab alio possidetur. Per communem, sicuti per pro- prium, adquirimus etiam singuli in solidum: si hoc agat seruus, ut uni adquirat, sicut in dominio acquirendo. Per eū, in quo usumfru- ctum habemus, possidere possumus: sicut operis suis acquirere nobis solet. nec ad rem pertinet, quod ipsum non possidemus. nam nec fili- um. Cæterum & ille, per quem uolumus possidere, talis esse debet, ut habeat intellectum possidendi. Et ideo si furiosum seruum miseris, ut possideas: nequaquam uideris adprehendisse possessionem. Quod si impuberem miseris ad possidendum: incipies possidere: siquidem & pupil- lus (maxime tutore authore) adquiret possessionem. nam per ancil- lam, quin possis nancisci possessionem, non dubitatur. Pupillus per seruum suum (siue puberem, siue impuberem) adquiret possessionem: si tutore authore iusserit eum ire in possessionem. Per seruum, qui in fuga sit, nihil posse nos possidere, Nerua filius ait. licet responde- atur, quamdiu ab alio non possideatur, à nobis eum possideri: ideoque in- terim etiam usucapi. Sed utilitatis causa receptum est, ut impleatur usucapio, quamdiu nemo nactus sit eius possessionem. Possessionem aut per eum adquiri, sicut per eos, quos in prouincia habemus, Cassij & Iuliani sententia est. Per seruum corporaliter pignori datū non acquirere nos possessionem, Iulianus ait. ad unam enim causam tan- tum uideri eum à debitore possideri ad usucapionem. sed nec credito- rem: quia nec stipulatione, nec ullo alio modo per eū adquirat, quam- uis eum possideat. Veteres putauerunt, non posse nos per seruum hæreditarium acquirere, quod sit eiusdem hæreditatis. Itaque agitur, num hæc regula longius producenda sit: ut si plures serui legati sint,

P per

per unū an possint ceteri possideri. idem tractatus est, si pariter empti uel donati sunt. sed uerius est, ex his causis posse me per unum reliquorum adquirere possessionem. Si ex parte hæredi instituto seruus legatus sit: propter partem, quam ex causa legati habet, adquirit fundi hæreditarij possessionem. Idem dicendum est, si seruum communem iussero adire hæreditatem: quia propter meam partem adquire.

Hæc, quæ de seruis diximus, ita se habent, si & ipsi uelint nobis adquirere possessionem. nam si seruū tuum possidere iubeas, & is eo animo intret in possessionem, ut nolit tibi, sed potius Titio adquirere: nō est tibi acquisita possessio. Per procuratorem, tutōrē, curatorem uē possessio nobis acquiritur. Cum autem suo nomine nacti fuerint possessionem, non cum ea mente, ut operā duntaxat suam nobis accommodarent: non possunt adquirere. alioquin si dicamus per eos non adquiri nobis possessionem, qui nostro nomine accipiunt: futurum est, ut neq; is possideat, cui res tradita sit, quia non habeat animum possidendi: neq; is, qui tradiderit, quoniam cesserit possessionem. Si iusserim uenditorem procuratori rem tradere, cum ea in præsentia sit: uideri mihi traditam, Priscus ait. Idemq; esse, si numos debitorem iusserim dare alij. non esse enim corpore & actu necesse adprehendere possessionem: sed etiam oculis, & affectu, & argumento esse eas res, quæ propter magnitudinem ponderis moueri non possunt: ut columnas. nam pro traditis haberi, si in re præsentī consenserint: & uina tradita uideri, cum clauēs cellæ uinariæ emptori traditæ fuerint. Municipipes per se nihil possidere possunt: quia uniuersi consentire nō possunt. Forum autem, & basilicam, hisq; similia nō possident, sed promiscue his utuntur. Sed Nerua filius ait: per seruū, quæ peculiariter adquisierit, & possidere & usucapere posse: licet quidam contra putent, quoniam ipsos seruos non possideant.

II. VLP IANVS.

Sed hoc iure utimur, ut & possidere & usucapere municipales possint. Sicutq; eis & per seruū, & per liberam personam adquiratur.

III. PAVLVS.

Possideri autem possunt, quæ sunt corporalia: & apiscimur possessionem corpore & animo: neq; per se animo, aut per se corpore. Quod autem diximus, & corpore & animo adquirere nos debere possessionem: non utiq; ita accipiendum est, ut qui fundum possidere uelit, omnes glebas circūambulet: sed sufficit quamlibet partem eius fundi introire, dum ea mente ac cogitatione sit, ut totum fundum usq; ad terminum uelit possidere. At enim incertam partem rei nemo potest possidere: ueluti si hac mente sis, ut quidquid Titius possidet, tu quoq; uelis

possidere uelis. Neratius & Proculus solo animo non posse nos ad-
quirere possessionē aiunt, si nō antecedit naturalis possessio. Ideoq; si
thesaurum in fundo meo positum sciam: cōtinuo me possidere, simul
atq; possidendi affectum habuero: quia quod deest naturali possessio-
ni, id animus implet. Cæterum quod Brutus & Manilius putant: eum,
qui fundum longa possessione cepit, etiam thesaurum cepisse, quam-
uis nesciat in fundo esse: non est uerum. is enim, qui nescit, non possi-
det thesaurum, quamuis fundum possideat. sed & si sciat: non capiet
longa possessione, quia scit alienum esse. Quidam putant Sabini sen-
tentiam uerioresse: nec aliās eum possidere, qui scit, nisi si loco mo-
tus sit: quia non sit sub custodia nostra. quibus consentio. Ex pluri-
bus causis possidere eandem rem *posse nos, quidam putant: & eum, *al's. pos-
qui usufructu cepit, & pro emptore, & pro suo possidere. sic enim & si ei, qui sumus, ut
pro emptore possidebat, hæres sim: eandē rem & pro emptore, & pro quidam
hærede possideo. nec enim sicut dominum non potest, nisi ex una
causa contingere, ita & possidere ex una duntaxat causa possumus.

Ex contrario plures eandem rem in solidū possidere non possunt.
quippe contra naturam est, ut cum aliquid ego teneam, tu quoq; id ui-
dearis tenere. Sabinus tamen scribit eū, qui precario dedit, & ipsum
possidere, & eum, qui precario acceperit. Idem Trebatius probabat,
existimans posse alium iuste, alium iniuste possidere. duos iuste, uel du-
os iniuste non posse. quem Labeo reprehendit: quoniam in summa
possessionis non multum intersit, iuste quis, an iniuste possideat. quod
uerius est. nō enim magis eadem possessio apud duos esse potest, quā
ut tu stare uidearis in eo loco, in quo ego sto: uel in quo ego sedeo, tu
sedere uidearis. In amittenda quoq; possessione affectio eius, qui
possidet, intuenda est. Itaq; si in fundo sis, & tamen nolis eum posside-
re: protinus amittes possessionem. Igitur amitti & animo solo potest,
quamuis adquiri non potest. sed & si animo solo possideas: licet alius
in fundo sit: adhuc tamen possides. Si quis nunciet domum à latro-
nibus occupatam, & dominus timore conterritus noluerit accedere:
amisisse eum possessionem placet. Quod si seruus uel colonus, per
quos corpore possidebam, discesserint: uel animo retinebo possessio-
nem. sed si alij tradiderint: amitto possessionem. nam constat possi-
dere nos, donec aut nostra uoluntate *discesserint, aut ui deiecti *fue-
rint. Si seruus, quem possidebam, pro libero se gerat, ut fecit Sparta
cus, & iudicium liberale pati paratus sit: non uidebitur à domino possi-
deri, cui se aduersariū præparat. sed hoc ita uerum est, si diu in liberta-
te moratur. alioquin si ex possessione seruitutis in libertatem reclama-
uerit, & liberale iudicium implorauerit: nihilominus in possessione
P ij mea

*al's. disces-
serim. itē.
fuerimus.

mea est, & animo eum possideo, donec liber fuerit pronunciatus.

Salus hybernos æstiuosq; animo possidemus, quamuis certis temporibus eos relinquamus. ceterum animo nostro, tum etiã corpore alie non possidemus (sicut diximus) per colonum & seruum. nec mouere nos debet, q; quædam etiã ignorantes possideamus, id est quæ serui peculiariter parauerunt. nam uidemur ea eorundem & animo & corpore possidere. Nerva filius res mobiles, excepto homine, quatenus sub custodia nostra sint, hæc tamen possideri: id est quatenus uelimus earum naturalem possessionem nancisci. nam pecus simul atq; aberrauerit, aut uas ita exciderit, ut non inueniatur: protinus desinere à nobis possideri, licet à nullo possideatur. Dissimiliter, atq; si sub custodia mea sit, nec inueniatur: quia in præsentia eius sit, & tantum cesset interim diligens inquisitio. Item feras bestias, quas uiuarijs incluserimus: & pisces, quos in piscinã coniecerimus, à nobis possideri. sed eos pisces, qui in stagno sunt: aut feras, quæ in syluis circumseptis euagentur, à nobis non possideri: quoniam relicte sint in libertate naturali. alioquin etiam si quis syluam emerit, uideri eum omnes feras possidere. quod falsum est. Aues etiam possidemus, quas inclusas habemus: aut si quæ mansuetæ factæ custodiæ nostræ subiectæ sunt. Quidam recte putant, columbas quoq; quæ ab ædificijs nostris: item apes, quæ ex alueis nostris euolant, & secundum consuetudinem redeunt, à nobis possideri. La beo & Nerva filius responderunt, desinere me possidere eum locum, quem flumẽ aut mare occupauerit. Si rem apud te depositã furti faciendi causã contrectaueris: desino possidere. sed si eam loco non moueris: & si inficiandi animum habeas: pleriq; ueterum, & Sabinus, & Cassius responderunt, recte possessorem me manere: quia furtum sine contrectatione fieri non possit, nec animo furtum admittatur. Illud quoq; à ueteribus præceptum est: neminem sibi ipsum causam possessionis mutare posse. Sed si is, qui apud me deposuit, uel commodauit, eam rem mihi uendiderit, uel donauerit: non uideor causam possessionis mihi mutare, qui ne possidebam quidem. Genera possessionum tot sunt, quot & causæ acquirendi eius, quod nostrum non sit: ueluti pro emptore, pro donato, pro legato, pro dote, pro hærede, pro noxæ dedito, pro suo: sicut in his, quæ terra, mari, cæloq; uel ex hostibus capimus, uel quæ ipsi, ut in rerum natura essent, fecimus. Et in summam magis unum genus est possidendi, species infinitæ. uel etiam potest diuidi possessionis genus in duas species: ut possideantur, aut bona fide, aut non bona fide. Quod autem Quintus Mutius inter genera possessionum posuit, si quando iussu magistratus rei seruandæ causã, uel quia damni infecti non caueatur, possidemus: ineptissimum est. nam qui credi

creditorum rei seruandæ causa, uel quia damni infecti non caueatur, uel uentris nomine mittit in possessionem: non possessionem, sed custodiam rerum & obseruationem concedit. & ideo cum damni infecti non cauente uicino in possessionem missi sumus: si id longo tempore fiat, etiam possidere nobis, & per longam possessionem capere prætor causa cognita permittit.

IIII. VLP IANVS.

Quidquid filius peculiari nomine adprehenderit: id statim pater eius possidet, quamuis ignoret in sua potestate filium. Amplius etiam si filius ab alio, tanquam seruus, possideatur: idem probandum erit.

V. PAVLVS.

Si ex stipulatione tibi Stichum debeam, & non tradam eum, tu autem nactus fueris possessionem: prædo es. æque si uendidero, nec tradidero rem, si non uoluntate mea nactus sis possessionem: non pro emptore possides, sed prædo es.

VI. VLP IANVS.

Clam possidere eum dicimus, qui furtiue ingressus est possessorem, eo ignorante, quem sibi controuersiam facturum suspicabatur, & ne faceret, timebat. Is autem, qui cum possideret non clam, se calauerit: in ea causa est, ut non uideatur clam possidere. non enim ratio obtinendæ possessionis, sed origo nanciscendæ exquirenda est. nec quenquam clam possidere incipere, qui sciente aut uolente eo, ad quæ ea res pertinet, aut aliqua ratione bona fide possessionem nanciscitur. Itaque (inquit Pomponius) clam nanciscitur possessionem, qui futuram controuersiam metuens, ignorante eo, quæ metuit, furtiue possessionem ingreditur. Qui ad nundinas profectus, neminem reliquit: si dum ille à nundinis rediret, aliquis occupauit possessionem: uideri eum clam possidere, Labeo scribit. retinet ergo possessionem is, qui ad nundinas abiit. uerum si reuertentem dominum non admiserit: ui magis intelligi possidere, non clam.

VII. PAVLVS.

Sed si nolit in fundum reuerti, quod uim maiorem uereatur: amississe possessionem uidebitur. & ita Neratius quoque scribit.

VIII. IDEM.

Quemadmodum nulla possessio adquiri nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utraque in contrarium actum est.

IX. CAIVS.

Generaliter quisquis omnino nostro nomine nobis uolentibus sit in possessione (ueluti procurator, hospes, amicus) nos possidere uidemur.

X. VLP IANVS.

SI quis ante conduxit, postea precario rogauit: uidebitur discessisse à conductione. quod si ante rogauit, postea conduxit: conduxisse uidebitur. potius enim hoc procedere uidetur, quod nouissime factum est. & hoc Pomponius ait. Idem Pomponius bellissime tentat dicere: nunquid qui conduxit quidem prædium, precario autem rogauit, non ut possideret, sed ut in possessione esset? est autem longe diuersum. aliud est enim possidere, longe aliud in possessione esse. denique rei seruandæ caussa, legatorum, damni infecti, non possident, sed sunt in possessione custodiæ caussa. quod si factum est: utrumque procedit. Si quis & conduxerit & rogauerit precario, uti possideret: siquidem numo uno conduxit: nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat: quia conductio nulla est, quæ est in numo uno. si uero precio: tunc distinguendum, quid prius factum est.

XI. PAVLVS.

Iuste possidet, qui auctore prætore possidet.

XII. VLPIANVS.

Naturaliter uidetur possidere is, qui usumfructum habet. Nil commune habet proprietas cum possessione. & ideo non denegatur ei interdictum VTI POSSIDETIS, qui cœpit rem uindicare. non enim uidetur possessioni renunciaisse, qui rem uindicauit.

XIII. IDEM.

Pomponius refert. cum lapides in Tyberim demersi essent naufragio, & post tempus extracti: an dominium in integro fuerit per id tempus, quo erant merisi? ego me dominium retinere puto, possessionem non puto: nec esse simile fugitiuo. namque fugitiuus idcirco à nobis possideri uidetur, ne ipse nos priuet possessione. at in lapidibus diuersum est. Cum quis utitur adminiculo ex persona auctoris: uti debet cum sua caussa, suisque uicijs. idemque addimus in accessione de ui, & clandestino, & precario uenditoris. Præterea quaeritur, si quis hominem uenditori redhibuerit: an accessione uti possit ex persona eius? & sunt, qui putant, non posse: quia redhibitio uenditionis resolutio est. alij emptorem accessione uenditoris usurum, & uenditorem emptoris. quod magis probandum puto. Si liber homo uel alienus seruus, cum bona fide seruiret, comparauerit, & alij adquisierit possessionem: neque liberum, neque serui dominum debere uti accessione. Quæsitum est, si primus hæres non possideret: an testatoris possessio ei accedat? & qui dem in * emptoribus possessio interruptitur. sed non idem in hæredibus plerique probant: quoniam plenius est ius successionis, quam emptoris. sed subtilius est, quod in emptore, id & in hærede quoque probari. Non autem ea tantum possessio testatoris hæredi procedit, quæ

* al. in emptoribus et uenditionibus.

quæ morti fuit iniuncta: uerum ea quoq; quæ nunquam testatoris fuit.

In dotē q; si data res fuerit, uel ex dote recepta: accessio dabitur uel marito uel uxori. Si is, qui precario concessit, accessione uti uelit ex persona eius, cui concessit: an possit, quæritur: ego puto eum, qui precario concessit, quādiu manet precarium, accessione uti non posse. si tamen receperit possessionem, rupto precario: dicendum est, accedere possessionem eius temporis emptori, quo precario possidebatur. Ex facto quæritur, si quis manumissus ex causa peculiari habeat rem non concessa sibi peculio, deinde dominus uelit retracta possessione accessione uti: an possit? & placuit non esse dandam hanc accessionem, quædam habita est, prædone possidente. Si iussu iudicis res mihi restituta sit: accessionem mihi esse dandam placuit. Sed & legatario dandam accessionem eius temporis, quo fuit apud testatorem, sciendum est. An hæredis possessio ei accedat, uideamus. & puto (siue pure, siue sub conditione fuerit relictum) dicendum esse, id temporis, quo hæres possedit, ante existentem conditionem uel restitutionem rei & legatario proficere. testatoris autem semper proderit legatario: si legatū uere fuit, uel fideicommissum. Sed & is, cui donata res est, accessione utetur ex persona eius, qui donauit. Accessiones in eorum personis locum habent, qui habent propriam possessionem. cæterum accessio ne mini proficit, nisi ei, qui ipse possidet. Præterea ne uiciosa quidem possessioni ulla potest accedere: sed nec uiciosa ei, quæ uiciosa non est.

XIIII. PAVLVS

Si seruus uel filius familias uendiderit: dabitur accessio eius, quod pesnes me fuit: scilicet si uolente me, aut de peculio, cuius liberam administrationem habuerunt, uendiderint. Tutore quoq; uel curatore uendente dabitur accessio eius temporis, quo pupillus uel furiosus possederit.

XV. CAIVS.

Rem, quæ nobis subrepta est, perinde intelligimur desinere possidere, atq; eam, quæ ui a nobis erepta est. Sed si is, qui in potestate nostra est, subriperit: quādiu apud ipsum est res, tamdiu non amittimus possessionem: quia per huiusmodi personas acquiritur nobis possessio. & hæc ratio est, quare uideamur fugitiuū possidere: quod is, quæ admodum aliarum rerum possessionem interuertere non potest, ita ne suam quidem potest.

XVI. VLPIANVS.

Quod uxor uiro, aut uir uxori donauerit: pro possessore possidet.

XVII. IDEM.

Si quis ui de possessione deiectus sit: perinde haberi debet, ac si possideret: cū interdicto de ui recuperandæ possessionis facultatē habeat.

- at. Differentia inter dominium & possessionem hæc est: quod dominium nihilominus eius manet, qui dominus esse non uult: possessio autem recedit, ut quisque constituit nolle possidere. Si quis igitur ea mente possessionem tradidit, ut postea ei restituatur: desinit possidere.

XVIII. CELSVS.

Quod meo nomine possideo: possum & alieno nomine possidere. nec enim muto mihi causam possessionis, sed desino possidere, & alium possessorem ministerio meo facio. nec idem est possidere, & alio nomine possidere. nam is possidet, cuius nomine possidetur.

Procurator alienæ possessionis præstat ministerium. Si furioso, quem suæ mentis existimasti eo, quod forte in conspectu inumbratæ quietis fuerit constitutus, rem tradideris: licet ille non erit adeptus possessionem: tu possidere desinis. sufficit quippe dimittere possessionem, etiam si non transferas. illud enim ridiculum est dicere, quod non aliter uult quis dimittere, quam si transferat. imò dimittere uult, quia se transferre existimat. Si uenditorem, quod emerim, deponere in domo mea iusserim: possidere me certum est, quanquam id nemo dum attigerit. aut si uicinum mihi fundum mercato uenditor in mea turre demonstraret, uacuumque possessionem tradere dicat: non minus possidere coepi, quam si pedem finibus intulissem. Si dum in alia parte fundi sum, alius quis clam animo possessoris intrauerit: non desisse ilico possidere existimandus sum, facile expulsurus finibus, simul atque sciero. rursus si cum magna ui ingressus est exercitus: eam tantummodo partem, quam intrauerit, obtinet.

XIX. MARCELLVS.

Qui bona fide fundum alienum emit, eundem à domino conduxit. quæritur, utrum desinat possidere, an non? Respondit. in promptu est, ut desierit possidere. Quod scriptum est apud ueteres, neminem sibi causam possessionis posse mutare: credibile est de eo cogitatum, qui & animo & corpore possessioni incumbens, hoc solum statuit, ut alia ex causa id possideret: non si quis dimissa possessione prima eiusdem rei, denuo ex alia causa possessionem nancisci uelit.

XX. IDEM.

Si quis rem, quam utendam dederat, uendiderit, emporioque tradiderit, nec ille tradiderit: aliàs uidebitur possessionem domini interuertisse, aliàs contra. nam ne tunc quidem semper dominus amittit possessionem, cum reposcenti ei commodatum non redditur. quid enim, si alia quæpiam fuit iusta & rationabilis causa non reddendi: non utique eius rei possessionem interuertit.

XXI. IABOLENVS.

Interdum eius rei possessionem, cuius ipsi non habemus, alijs tradere possumus: ueluti cū is, qui pro hærede rem possidebat, ante quàm dominus fieret, precariò ab hærede eam rogauerit. Quòd ex naufragio expulsum est, usucapi non potest: quoniam non est in derelicto, sed in deperdito. idem iuris esse existimo in his rebus, quæ iactæ sunt: quoniã non potest uideri id pro derelicto habitum, quod salutis causâ interim dimissum est. Qui alienam rem precariò rogauit, si eandem rem à domino conduxit: possessio ad dominum reuertitur.

XXII. IDEM.

Non uidetur possessionem adeptus is, qui ita nactus est, ut eam retinere non possit.

XXIII. IDEM.

Cum hæredes instituti sumus: adita hæreditate omnia quidem iura ad nos transeunt, possessio autem nisi naturaliter comprehensa ad nos non pertinet. In his, qui in hostium potestatem peruenerunt, retinendo iura rerum suarum, singulare ius est: corporaliter tamen possessionem amittunt. neque enim possunt uideri aliquid possidere, cum ipsi ab alio possideantur. sequitur ergo, ut reuersis his noua possessione opus sit, etiam si nemo medio tempore res eorum possederit. Item quæro, si uinxero liberum hominem, ita ut eum possideam: an omnia, quæ is possidebat, ego possideam per illum? Respondit. si uinxeris liberum hominẽ: eum te possidere non puto. quod cum ita se habeat: multo minus per illum res eius à te possidebuntur. neque enim rerum natura recipit, ut per eum aliquid possidere possim, quem ciuilitè in mea potestate non habeo.

XXIII. IDEM.

Quod seruus tuus te ignorante ui possidet, id tu nõ possides: quoniam is, qui in tua potestate est, ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed iustam potestatem acquirere: sicut id, quod ex peculio ad eum peruenerit, possidet. nam tunc per seruum dominus quoque possidere dicitur, summa scilicet cū ratione: quia quod ex iusta causâ corporaliter à seruo tenetur, id in peculio est serui: & peculium, quod seruus ciuilitè quidem possidere non potest, sed naturaliter tenet, dominus creditur possidere. quod uero ex maleficijs adprehenditur: id ad domini possessionem ideo nõ pertinet, quia nec peculij causam adprehendit.

XXV. POMPONIVS.

Si id, quod possidemus, ita perdidimus, ut ignoremus, ubi sit: desinimus possidere. Et per colonos, & inquilinos, aut seruos nostros possidemus. sed & si moriantur, aut furere incipiant, aut alij locent, intelligimur per eos retinere possessionem: nec inter colonum
Q & ser-

& seruum nostrum, per quem possessionem retinemus, quidquam interest. Quod autem solo animo possidemus: quæritur, utrum ne usq; eò possideamus, donec alius corpore ingressus sit, ut potior sit illi us corporalis possessio: an uero (quod quasi magis probatur) usq; eò possideamus, donec reuertentes non aliquis repellat: aut nos ita animo definamus possidere, quod suspicemur repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit in possessionem: & id uidetur utilius esse.

XXVI. IDEM.

Locus certus ex fundo & possideri, & per longam possessionem capi potest. sed & certa pars pro indiuiso, quæ introducitur uel ex emptione, uel ex donatione, uel qualibet alia ex causa. incerta autem pars nec tradi, nec usucapi potest: ueluti si ita tibi tradam, QUID QUID MEI IVRIS IN EO FVNDO EST. nam qui ignorat, nec tradere, nec accipere id, quod incertum est, potest.

XXVII. PROCVLVS

Si is, qui animo possessionem saltus retinet, furere cœpit: non potest, dum fureret, eius saltus possessionem amittere: quia furiosus non potest definire animo possidere.

XXVIII. TERTVLLIANVS.

Si aliquam rem possideam, & eandem rem postea conducam: amittam possessionem: multum refert in his, quid agatur. refert enim primum, utrum sciam me possidere, an ignorem: & utrum quasi non meam rem conducam, an quasi meam: & sciens meam esse, utrū quasi proprietatis respectu, an possessionis tantum. nam & si rem meam tu possideas, & ego emam à te possessionem eius rei, uel stipuler: utilis erit & emptio, & stipulatio. & sequitur, ut & precarium, & conductio: si specialiter possessionis solius cōducendæ uel precariò rogandæ animus interueniat.

XXIX. VLPIANVS.

Possessionem pupillum sine tutoris autoritate amittere posse constitat: non ut animo, sed ut corpore definat possidere. quod enim facti est, potest amittere. alia causa est, si forte animo possessionem uelit amittere. hoc enim non potest.

XXX. PAVLVS.

Qui uniuerfas ædes possidet, singulas res, quæ in ædificio sunt, nouidet possedisse. idem debet dici & de naue & de armario. Possessionem amittimus multis modis. ueluti si mortuum in eum locum intulimus, quem possidebamus. namq; locum religiosum, aut sacrum non possumus possidere: & si contemnamus religionem, & pro priuato eum teneamus: sicuti nec hominē liberum. Item cum prætor idcirco

circo in possessionem rei ire iussit, quod damni infecti non promitteretur: possessionem inuitum dominum amittere, Labeo ait. Item quod mari aut flumine occupatum sit, possidere nos definimus: aut si is, qui possidet, in alterius potestatem peruenerit. Item quod mobile est, multis modis definimus possidere: si aut nolimus, aut seruum (puta) manumittamus. item si id, quod possidebamus, in aliam speciem translatum sit: ueluti uestimentum ex lana factum. Quod per colonum possideo: hæres meus, nisi ipse nactus sit possessionem, non poterit possidere. retinere enim animo possessionem possumus, apisci non possumus. sed quod pro emptore possideo, per colonum etiam usucapiet hæres meus. Si ego tibi commodauero, tu Titio, qui putet tuum esse: nihilominus id ego possideo. Et idem erit, si colonus meus fundum locauerit: aut is, apud quem deposueram, apud alium rursus deposuerit: & id per quamlibet plurimum personarum factum ob seruandum ita erit.

XXXI. POMPONIVS.

Si colonus nō deferendæ possessionis causa exisset de fundo, & eō stredijset: eundem locatorem possidere placet.

XXXII. PAVLVS.

Quamuis pupillus sine tutoris autoritate nō obligetur: possessionem tamen per eum retinemus. Si conductor rem uendiderit, & eam ab emptore conduxerit, & utriq; mercedes præstiterit: prior locator possessionem per conductore rectissime retinet. Infans possidere recte potest, si tutore authore coepit. nam iudicium infantis suppletur autoritate tutoris. utilitatis enim causa hoc receptū est. nam alioquin nullus sensus infantis est accipiendi possessionem. pupillus tamen etiam sine tutoris autoritate possessionem nancisci potest. item infans peculiari nomine per seruum possidere potest.

XXXIII. POMPONIVS.

Findi uenditor etiam si mandauerit alicui, ut emptorem in uacuum possessionem induceret: prius quā id fieret, non recte emptor per se in possessionem ueniet. Item si amicus uenditoris, mortuo eo, prius quā id sciret, aut non prohibentibus hæredibus, id fecerit: recte possessio ei tradita est. sed si is fecerit, cum sciret dominū mortuum esse, aut cum sciret hæredes id facere nolle: contra erit.

XXXIII. VLPIANVS.

Si me in uacuum possessionem fundi Corneliani miseris, ego cum sputarem me in fundum Sempronianum missum, in Cornelianū iero: non adquiram possessionem: nisi forte in nomine tantum erit. * Quia
tauerimus, & in corpore consenserimus, * quando autem in corpore i corpore
Q ij non consens.

*alij legunt non. Xij
placet.*

non cōsenferimus: an à te tamen recedat possessio, quia animo depone-
re & mutare possessionem nos posse, & Celsus & Marcellus scribunt:
dubitari potest. & si animo adquiri possessio potest: nunquid etiam ad-
quisita est: sed non puto errantem adquirere. ergo nec amittet posses-
sionem, qui quodammodo sub cōditione recessit de possessione. Sed
si non mihi, sed procuratori meo possessionem tradas: uidendum est,
si ego errem, procurator meus nō erret: an mihi possessio adquiratur:
& cum placet ignorantia adquiri: poterit & erranti. sed si procurator me-
us erret, ego non errem: magis est, ut adquiram possessionem. Seruus
quoq; meus ignoranti mihi possessionem adquiret. nam & seruus alie-
nus (ut Celsus scribit) siue à me, siue à nemine possideat: potest mihi
adquirere possessionē, si nomine meo adipiscatur eam. quod & ipsum
admittendum est.

XXXV. IDEM.

Exitus controuersiae possessionis hic est tantum, ut prius pronun-
tiet iudex, uter possideat. ita enim fiet, ut is, qui uictus est de pos-
sessione, petitoris partibus fungatur, & tunc de dominio quærat.

XXXVI. IULIANVS.

Qui pignoris causa fundum tradit creditori, intelligitur posside-
re. sed & si precario eundem rogauerit: aequè per diuturnam pos-
sessionem capiet. nam cum creditoris possessio non impediatur usucapi-
onem: longe minus precarij rogatio impedimento esse debet: qui
cum plus iuris in possessionem habeat, qui precario rogauerit, quàm
omnino non possidet.

XXXVII. MARCELLVS.

Repignoris nomine data, & possessione tradita, deinde à credito-
re conducta: conuenit, ut is, qui hypothecam dedit, pro colono
in agro, in ædibus pro inquilino sit, & per eos creditor possidere uidea-
tur.

XXXVIII. VLPIANVS.

Qui absenti seruo scribit, ut in libertate moretur: non eā mentem
habet, ut statim uelit serui possessionem dimittere: sed magis de-
stinationem suam in id tempus conferre, quo seruus certior factus fue-
rit. Si quis possessionem fundi ita tradiderit, ut ita demum cedere
eam dicat, si ipse fundus esset: non uidetur possessio tradita, si fundus
alienus sit. hoc amplius existimandum est, possessiones sub conditio-
ne tradi posse, sicut res sub conditione traduntur: neq; aliter accipien-
tis fiant, quàm si conditio extiterit. Si is, qui Titio seruum uendi-
derat, hæredi eius eum tradiderit: poterit hæres rerū hæreditariarum
possessionem per eum adprehendere: quia non seruus iure hæredita-
rio, sed actione ex empto ad eū peruenit. nam & si ex stipulatu, uel ex
testa-

testamento seruus debitus testatori fuisset, & hæres eum accepisset: non prohiberetur rerum hæreditariarum possessionem per eum acquirere.

XXXIX. IDEM.

Interesse puto, qua mente apud sequestrum deponatur res. nam si amittendæ possessionis causa, & hoc aperte fuerit adprobatum: ad usucapionem possessio eius partibus non procedet. at si custodiæ causa deponatur: ad usucapionem procedere eam possessionem uictori constat.

XL. AFRICANVS.

Si de eo fundo, quem cum possiderem, pignori tibi dedi, seruus tuus Ste deijciat: adhuc te possidere ait: quoniam nihilominus per ipsum seruum possessionem retineas. Si forte colonus, per quem dominus possideret, decessisset: propter utilitatem receptum est, ut per colonum possessio retineretur, & continuaretur. quo mortuo, dicendum, non statim eam interpellari: sed tunc demum, cum dominus possessio nem apisci neglexerit. aliud existimandum ait, si sponte colonus possessione decesserit. sed hæc ita uera esse, si nemo extraneus eam rem interrim possederit, sed semper in hæreditate coloni manserit. Seruum tuum à Titio bona fide emi, & traditum possedi. deinde cum comperissem tuum esse, & ne eum peteres, cælare cœpi. non ideo magis hoc tempore clam possidere me uideri ait. nam retro quoque, si sciens tuum seruum non à domino emerim, & cum clam eum possidere cœpissem, postea certio rem te fecerim: non ideo definere me clam possidere. Si seruum meum bonæ fidei emptori clam abduxerim: respondit, non uideri clam me possidere: quia neque precarij rogatione, neque conductione suæ rei dominium teneri: & non posse causam clandestinæ possessionis ab his duabus causis separari.

XLI. PAVLVS.

Qui iure familiaritatis amici fundum ingreditur, non uidetur possidere, quia non eo animo ingressus est, ut possideat, licet corpore in fundo sit.

XLII. VLPIANVS.

Communis seruus etiam si ab uno ex dominis omnium nomine possideatur: ab omnibus possideri intelligitur. Procurator, si quidem mandante domino rem emerit: protinus illi acquirit possessionem. quod si sua sponte emerit: non, nisi ratam dominus habuerit emptionem.

XLIII. MARCELLVS.

Si quis fundum emerit, cuius particulam sciebat esse alienam: Iulianus ait, si pro diuiso sciat esse alienam: posse eum reliquas partes longa possessione capere. sed si pro indiuiso: licet ignoret, quis sit locus: æque eum capere posse: quod sine ullius damno pars, quæ putatur esse

Q. iij

esse uendentis, per longam possessionem ad emptorem transit. Sed & Pomponius scribit libro quinto uariarum lectionum: si sciat, uel putet alienum esse usumfructum: bona fide per diuinam possessionem capere posse. Idem inquit, & si emerim rem, quam scia pignori obligatam.

XLIIII. PAPINIANVS.

Peregre profecturus pecuniam in terram custodiae causa condiderat. cum reuersus locum thesauri in memoria non repeteret: an de hisset pecuniam possidere? uel si postea recognouisset locum: an postea confestim inciperet possidere, quaesitum est. dixi. quoniam custodiae causa pecunia condita proponeretur: ius possessionis ei, qui condidisset, non uideri peremptum: nec infirmitatem memoriae damnum adferre possessionis, quam alius non inuasit. alioquin responsuros, per momenta seruorum, quos non uiderimus, interire possessionem. & nihil interest, pecuniam in meo, an in alieno condidisset: cum si * alius in meo condidisset, non alias possiderem, quam si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuisset. itaque nec alienus locus meam propriam aufert possessionem: cum supra terram, an infra terram possidea, nihil intersit. Quaesitum est, cur ex peculi causa per seruum ignorantibus possessio quaereretur? dixi. utilitatis causa iure singulari receptum, ne cogarentur domini per momenta, species, & causas peculiorum inquirere. nec tamen eo pertinere speciem istam, ut animo uideatur adquiri possessio. nam & si non ex causa peculiari quaeratur aliquid. scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore serui quaeri possessionem. Quibus explicitis, cum de amittenda possessione quaeratur: multum interesse dicam, per nosmetipsos, an per alios possideremus. nam eius quidem, quod corpore nostro teneremus, possessionem amitti uel animo uel etiam corpore: si modo eo animo inde digressi fuisset, ne possideremus. eius uero, quod serui uel coloni etiam corpore possiderent: non aliter amitti possessionem, quam si eam alius ingressus fuisset, eamque amitti nobis quoque ignorantibus. Illa quoque amittenda possessionis separatio est. nam saltus hybernos & aestiuos, quorum possessio retinetur animo:

XLV. IDEM.

Licet neque seruum, neque colonum ibi habeamus:

XLVI. IDEM.

Quamuis saltus possidendi proposito fuerit alius ingressus: tamen diu priorem possidere dictum est, quamdiu possessionem ab alio occupatam ignoraret. ut enim eodem modo uinculum obligatorium soluitur, quo quaeri adsolet: ita non debet ignoranti tolli possessio, quae solo animo retinetur.

XLVII. IDEM.

Si rem mobilem apud te depositam, aut commodatam tibi posside-
re, neq; reddere constitueris: confestim amisisse me possessionem
uel ignorantem responsum est. cuius rei forsitan illa ratio est, quod re-
rum mobilium neglecta atq; dimissa custodia (quamuis eas nemo ali-
us inuaserit) ueteris possessionis damnū adferre consuevit. idq; Nerua
filius libro de usucapionibus retulit. Idem scribit, aliā causam esse ho-
minis cōmodati omīssa custodia. nam possessionē tamdiu ueterem fie-
ri, quāmdiu nemo alius possidere cōeperit: uidelicet ideo, quia potest
homo proposito redeundi domino possessionem sui cōseruare, cuius
corpore ceteras quoq; res possumus possidere. igitur earum rerū qui-
dem, quæ ratione uel anima carent, confestim amittitur possessio: ho-
minis autem retinetur, si reuertendi animum habuerit.

XLVIII. IDEM.

Prædia cum seruis donauit, eorumq; se tradidisse possessionem li-
teris declarauit. si uel unus ex seruis, qui simul cum prædijs dona-
tus est, ad eum, qui donum accepit, peruenerit, mox in prædia remis-
sus sit: per seruum prædiorum possessionem quæsitam cæterorumq;
seruorum constitit.

XLIX. IDEM.

Possessio quoq; per seruum, cuius ususfructus meus est, ex re mea
uel ex operis serui acquiritur mihi: cum & naturaliter à fructuario
teneatur, & plurimum ex iure possessio mutuetur. Qui in aliena po-
testate sunt, rem peculiarem tenere possunt, habere & possidere nō pos-
sunt: quia possessio non tantum corporis, sed etiam iuris est. Et si
possessio per procuratorem ignoranti quæritur, usucapio uero scienti
competit: tamen euictionis actio domino contra uenditorē inuito pro-
curatore non datur, sed per actionem mandati eam cedere cogetur.

L. TARENTIVS CLEMENS.

Per eum, quem iusto ductus errore, filium meum, & in mea pote-
state esse existimo: neq; possessio, neq; dominium, neq; quidquam
aliud ex re mea mihi quæritur. Per seruum in fuga agentem, si neq;
ab alio possideatur, neq; se liberū esse credat, possessio nobis acquiritur.

LI. IABOLENVS.

Quarundam rerum animo possessionem nos apisci ait Labeo. ue-
luti si acruum lignorum emero, & eum uenditor tollere me ius-
serit: simul atq; custodiam posuissē, traditus mihi uideri. Idem iu-
ris esse in uino uendito, cum uniuersæ amphoræ uini simul essent. Sed
uideamus (inquit) ne hæc ipsa corporalis traditio sit: quia nihil inter-
est, utrum mihi, an etiam cui libet iusserim, ut custodia tradatur. in eo
puto

pute hanc quæstionem cōsistere: an etiam si corpore aceruus aut amphoræ adprehensæ non fuerint, nihilominus traditæ mihi uideantur: nihil uideo interesse, utrum ego ipse acervum, an mandatu meo alius custodiat. utruq; enim animi quodam genere possessio erit æstimanda.

LII. VENVLEIVS.

Permisceri causas possessionis & ususfructus non oportet: quemadmodum nec possessio & proprietas misceri debent. neq; impediri possessionem, si alius fruatur: neq; alterius fructum amputari, si alter possideat. Eum, qui ædificare prohibetur, possidere quoq; prohiberi, manifestum est. Species inducendi in possessionē alicuius rei est, prohibere ingredienti uim fieri. statim enim cedere aduersarium, & uacuum relinquere possessionē iubet: quod multo plus est, q̃ restituere.

LIII. IDEM.

Aduersus extraneos uiciofa possessio prodesse solet.

DE VSVCAPIONIBVS ET VSVRPATIONIBVS.

Tit. III.

I. CAIVS

Bono publico introducta est usucapio: ne scilicet quarundam rerum diu & ferè semper incerta dominia essent, cū sufficeret dominis ad inquirendas res suas statuti temporis spacium.

II. PAVLVS.

Vsurpatio est usucapionis interruptio. oratores autem usurpationem frequentem usum uocant.

III. MODESTINVS.

Vsucapio est adiectio dominij per continuationem possessionis temporis lege definiti.

IIII. PAVLVS.

Sequitur de usucapione dicere: & hoc ordine eundum est, ut uideamus, quis possit usucapere, & quas res, & quanto tempore. Usucapere potest scilicet paterfamilias, filiusfamilias, & maxime miles adquisitum in castris usucapiet. Pupillus si tutore authore cœperit possidere: usucapit. si non tutore authore possideat, & animum possidendi habeat: dicemus posse eum usucapere. Furiosus, quod ante furorem possidere cœpit, usucapiet. Sed hæc persona ita demum usucapere potest: si ex ea causa possideat, ex qua usucapio sequitur. Seruus pro hærede non potest possidere. Fructus & partus ancillarum, & foetus pecorum (si defuncti non fuerint) usucapi possunt. Quod autem

autem dicit lex Atinia, ET FVRTIVA RES NON VSVCAPIATVR, Meminit Gel.
lib. xvij. ca. 7.
NISI IN POTESTATEM EIVS, CUI SVBREPTA EST, REVERTATVR:

sic acceptum est, ut in domini potestatem debeat reuerti: non in eius utiq; cui subrepta est. igitur si creditori subrepta est, aut ei, cui commodata est: in potestatem domini redire debet.

Labeo quoque ait: si res peculiaris serui mei subrepta sit me ignorante, deinde eam nactus sit: uideri eam in potestatem meam rediisse. commodius dicitur, etiam si sciero rediisse in meam potestatem. nec enim sufficit, si eam rem,

quam perdidit, ignorante me seruus adprehendat: si modo in peculio eam esse uolui. nam si nolui: tunc exigendum est, ut ego facultatem eius nactus sim. Ideoq; si seruus meus rem mihi subripuerit, deinde eandem suo loco reponat: poterit usucapi, quasi in potestatem ea redierit: utiq; si nesciui. nam si sciui: exigimus, ut rediisse sciam in meam potestatem. Item si eam rem, quam seruus mihi subripuerit, peculiari nomine teneat: non uideri in potestatem meam reuersam Pomponius ait: nisi ita habere coeperimus, quemadmodum habuimus, ante qm subriperetur: aut cum rescouerimus, in peculio eum habere concesserimus.

*als. 'no-
lui. nã si
uolui.

Item Labeo ait: si rem, quam apud te deposueram, lucri faciendi causa uendideris, deinde ex poenitentia redemeris, & eodẽ statu habeas: siue ignorante me, siue sciente ea gesta sint: uideri in potestatem meam rediisse secundum Proculi sententiam, quæ & uera est. Si pupillo res subrepta sit: sufficere dicendum est, si tutor eius sciat rediisse eam in domũ pupilli sed & si furioso: sufficere curatores scire. Tunc in potestatem domini rediisse dicendum est, cum possessionem eius nactus est, ut iuste auelli nõ possit: sed & tanquam suæ rei. nam si ignorans rem mihi subreptam emam: non uideri in potestatem meam reuersam. sed & si uindicauero rem mihi subreptam, & litis æstimationem acceperim, licet corporaliter eius possessionem non sim nactus: usucapietur. idem dicendum est, etiam si uoluntate mea alij tradita sit.

Hæres, qui in ius defuncti succedit, licet apud eum ignorantem ancillam furtiuam esse conceperit, & pepererit: non tamen usucapiet. De illo quæritur. si seruus meus ancillam, quam subripuit, pro libertate sua mihi dederit: an partum apud me conceptum usucapere possim? Sabinus & Cassius non putant: quia possessio, quam seruus uiciose nactus sit, domino noceat. & hoc uerum est. Sed & si ut seruũ meum manumitterem, alius mihi furtiuam ancillam dederit, eaq; apud me coeperit & pepererit: usu me non capturum. idemq; fore, si quis eam ancillam mecum permutasset, aut in solutum dedisset. item si donasset. Si antea, quam pariat, alienam ancillam esse scierit emptor: diximus non posse eum usucapere. quod si nescierit: posse. quod si iam

R cum

cum usucaperet, cognouerit alienam esse: initium usucapionis intue-
 ri debemus, sicut in empris rebus placuit. Lana ouium furtiuarum,
 siquidem apud furem detonsa est, usucapi non potest. si uero apud bo-
 nae fidei emptorem: contra: quoniam in fructu est, nec usucapi debet,
 sed statim emptoris fit. idem in agnis dicendum est, si consumpti sint,
 quod uerum est. Si ex lana furtiua uestimentum feceris: uerius est,
 ut substantiam spectemus, & ideo uestis furtiua erit. Si rem pignori
 datā debitor subripuerit, & uendiderit: usucapi eam posse, Cassius scri-
 bit: quia in potestatem domini uidetur peruenisse, qui pignori dedit,
 quamuis cū eo furti agi potest. quod puto rectius dici. Si tu ui me
 expuleris de fundi possessione, nec adprehenderis possessionē, sed Titi
 us in uacua possessionē intrauerit: potest longo tēpore capi res. quam-
 uis enī interdictum VNDE VI locū habeat, quia uerum est, ui me deie-
 ctum: non tamen uerū est, & ui possessum esse. cāterū etiam si mala fide
 fundū me possidentē deieceris & uendideris, non poterit usucapi: quo-
 niam uerū est, ui possessum esse, licet non à domino. idem dicendū est
 in eum, qui expulerit eū, qui pro hārede possidebat, quāuis sciat esse
 hāreditarium. * (Si fundum alienum bona fide possidentem quis
 sciens esse alienum expulerit: usucapere non potest, quoniam ui possi-
 det.) Si dominus fundi possessorem ui deiecerit: Cassius ait, non ui-
 deri in potestate eius redisse: quando interdicto VNDE VI restitutus
 sit possessionem. Si uiam habeam per tuum fundum, & tu me ab ea
 ui expuleris: per longum tempus non utendo amittam uiam: quia nec
 possideri intelligitur ius incorporale, nec de uia quis mero iure detru-
 ditur. Item si occupaueris uacuam possessionem, deinde uenientē
 dominum prohibueris: non uideris ui possedisse. Libertatem serui
 tutum usucapi pōsse, uerius est: quia eam usucapionē sustulit lex *Vo-
 bonia. conia, quæ seruitutem constituit: non etiam eam, quæ libertatem præ-
 stat sublata seruitute. itaq; si cum tibi seruitutem deberē, ne mihi (pu-
 ta) liceret altius ædificare, & per statutum tempus altius ædificatū ha-
 buero: sublata erit seruitus.

V. CAIVS.

Naturaliter interruptitur possessio, cum quis de possessione ui
 deijcitur, uel alicui res eripitur. quo casu non aduersus eum tan-
 tum, qui ui eripit, interruptitur possessio, sed aduersus omnes. nec
 eo casu quidquam interest: is, qui usurpauerit, dominus sit, nec ne. ac
 ne illud quidē interest, pro suo quisq; possideat, an ex lucratiua causa.

VI. VLPPIANVS.

In usucapionibus non à momento ad momentum, sed totum ad
 postremum diem computamus.

VII. IDEM.

Ideoq; qui hora sexta diei calendarum Ianuariarū possidere cœperit: hora sexta noctis pridie calendas Ianuarias implet usucapionē.

VIII. PAVLVS.

Labeo, Neratius responderūt, ea, quæ serui peculiariter nati sunt, usucapi posse: quia hæc etiā ignorantes domini usucapiant. idem Iulianus scribit. Sed eum, qui suo nomine nihil usucapere potest, ne per seruū quidem posse, Pedius scribit.

IX. CAIVS.

Vsucapionem recipiunt maxime res corporales, exceptis rebus sacris, sanctis, publicis populi Romani & ciuitatum, item liberis hominibus.

X. VLPIANVS.

Si aliena res bona fide empta sit: quæritur, ut usucapio currat: utrū Sempionis initium, ut bonam fidem habeat, exigimus: an traditionis? & obrinuit Sabini & Cassij sententia, traditionis initium spectantium. Hoc iure utimur, ut seruitutes per se nunquam longo tempore capi possint, cum ædificiis possint. Scæuola libro undecimo questionum scribit Marcellum existimasse, si bos apud furem conceperit, uel apud furis hæredem, pariatq; apud furis hæredē: usucapi ab hærede distractum iuuenicum non posse: sic (inquit) quemadmodum nec ancillæ partus. Scæuola aut scribit, se putare usucapi posse & partum. nec enim esse partum rei furtiue partem. cæterū si esset pars: nec si apud bonæ fidei emptorem peperisset, usucapi poterat.

XI. PAVLVS.

Neq; seruus, neq; per seruū dominus, qui apud hostes est, possidet.

XII. IDEM.

Si ab eo emas, quem prætor uetuit alienare, idq; tu scias: usucapere non potes.

XIII. IDEM.

Pignori rem acceptam usu non capimus: quia pro alieno possidemus. Eum, qui à furioso bona fide emit, usucapere posse responsum est. Si mandauero tibi, ut fundum emas, & ex ea causa traditum est tibi: diutina possessione capis: quamuis possis uideri nō pro tuo possidere, cum nihil intersit, quod mandati iudicio tenearis.

XIII. IDEM.

Id tempus uenditoris prodest emptori, quo ante q̄ uenderet, possedit. nam si postea nactus est possessionē uenditor: hæc possessio emptori non proficiet. In re legata in accessione temporis, quo testator possedit, legatarius quodammodo quasi hæres est.

R ij Idem

*aliàs.

XV. *IDEM.

Caius.

SI is, qui pro emptore possidebat, ante usucapionem ab hostibus ca-
ptus sit: uidendum est, an hæredi eius procedat usucapio. nam in-
terruptitur usucapio. & si ipsi reuerso non prodest: quemadmodum hæ-
redi eius proderit: sed uerum est eum in uita sua desisse possidere. ideo-
que nec postliminium ei prodest, ut uideatur usucepisse. Quod si ser-
uus eius, qui in hostium potestate est, emerit: in pendenti esse usuca-
pionem Iulianus ait. nam si dominus reuersus fuerit: intelligi usuca-
ptum. si ibi decesserit: dubitari, an per legem Corneliam ad successo-
res eius pertineat. Marcellus, posse plenius fictione legis accipi. quem-
admodum enim postliminio reuersus plus iuris habere potest in his,
quæ serui egerunt: quam in his, quæ per se, uel per seruum possidebat,
cum ad hostes peruenit: nam hæreditates in quibusdam uice perso-
næ fungi receptum est. ideoque in successoribus locum non habere usu-
capionem. Si seruus, quem possidebam, fugerit: nisi pro libero se
gerat, uidebitur à domino possideri. sed hoc tunc intelligendū est: cum
si is adprehensus fuerit, non sit paratus pro sua libertate litigare. nam
si paratus sit litigare: non uidebitur à domino possideri, cui se aduersa-
rium præparauit. Si quis bona fide possidens, ante usucapionem
amissa possessione cognouerit rem esse alienam, & iterum nanciscatur
possessionem: non usucapier, quod initium secundæ possessionis uici-
osum sit. Si ex testamento uel ex stipulatu res debita nobis trada-
tur eius temporis existimationem nostram intuendam, quo traditur:
quia concessum est stipulari rem etiam, quæ promissoris non sit.

XVI. IABOLENVS.

Serui nomine, qui pignori datus est, ad exhibendum cum credito-
re, non cum debitore agendum est: quia qui pignori dedit, ad usu-
capionem tantum possidet. quantum ad reliquas omnes causas perti-
net: qui accepit, possidet: adeo ut addici possit ei possessio eius, qui pi-
gnori dedit.

XVII. MARCELLVS.

Si per errorem de alienis fundis quasi de communibus iudicio com-
muni diuidundo accepto, ex adiudicatione possidere coeperim: lon-
go tempore capere possum.

XVIII. MODESTINVS.

Quamuis aduersus fiscum usucapio non procedat: si tamen ex bo-
nis uacantibus, nondum tamen nunciatis, emptor prædij ex ipsdem
bonis exstiterit: recte diutina possessione capiet, idque constitutum est.

XIX. IABOLENVS.

Si hominem emisti, ut si aliqua conditio exstiteret, inemptus fieret,
& is tibi traditus est, & postea conditio emptionem resoluit: tem-
pus

pus, quò apud emptorẽ fuit, accedere uenditori debere existimo: quoniam eo genere retro acta uenditio esset redhibitioni similis, in qua nõ dubito tempus eius, qui redhibuerit, suo uenditori accessurum: quoniam ea uenditio proprie non dici potest.

XX. IDEM.

Possessio testatoris ita hæredi procedit, si medio tempore à nullo possessa est.

XXI. IDEM.

EI, à quo fundum pro hærede diutius possidendo capturus eram, locaui eum. an nullius momenti eam locationem existimes, quæro. quod si nullius momenti existimas: an durare nihilominus capionem eius fundi putes? Item quæro, si eidem uendidero eum fundum: quid de his causis, de quibus supra quæsiui, existimes? Respondi. si is, qui pro hærede fundum possidebat, domino eum locauit: nullius momenti esse locationem, quia dominus suam rem conduxisset. sequitur ergo, ut nec possessionem locatori quidem retinuerit. ideoque longi temporis præscriptio non durabit, in uenditione idem iuris est, quod in locatione: ut emptio suæ rei consistere non possit.

XXII. IDEM.

Hæres & hæreditas tametsi duas appellationes recipiunt: unius tamen personæ uice funguntur.

XXIII. IDEM.

Eum, qui ædes mercatus est, non puto aliud, quàm ipsas ædes possidere. nam si singulas res possidere intelligeretur: ipsas ædes non possideret. separatis enim corporibus, ex quibus ædes constant, uniueritas ædium intelligi non poterit. accedit eò, quod si quis singulas res possidere dixerit: necesse erit, ut dicat, in possessione superficiem tempore de mobilibus statuto locum esse, & solum se capturum ampliore tempore. quod absurdum, & minime iuri civili conueniens est, ut una res diuersis temporibus capiatur: ut puta cum ædes ex duabus rebus cõstent, ex solo & superficie: & uniueritas earum possessione temporis immobiliũ rerum dominium mutet. Si autem columna euersa fuerit: puto te ex empto cum uenditore recte acturum, & ex eo genere rem saluam habiturum. Si autem demolita est domus: ex integro res mobiles possidendæ sunt: ut tempore, quod in usucapione rerum mobiliũ constitutum est, usucapiantur: & nõ potest recte uti eo tempore, quo in ædificio fuerunt. nam quemadmodum eas solas & separatas ab ædificio non possedisti: sic nec penes te singulæ aut separatæ fuerunt coherrentibus his in ædificio, nec depositis ædibus, quæ hoc quod ipsum continent. neque enim recipi potest, ut eadẽ res, & ut res soli, & tanquam mobilis res sit possessa.

R iij Pom

XXIII. POMPONIVS.

Vbi lex inhibet usucapionem, bona fides possideti nihil prodest. Interdum etiam si non fuerit incohata usucapio à defuncto, procedit hæredi eius: ueluti si uicium, quod obstabat non ex persona, sed ex re, purgatum fuerit: ut puta si fisci res esse desierit, aut furtiua, aut ui possessa.

XXV. LICINIUS RVFINVS.

Sine possessione usucapio contingere non potest.

XXVI. VLPIANVS.

Nunquam superficies sine solo capi longo tempore potest.

XXVII. IDEM.

Celsus libro tricesimo quarto errare eòs ait, qui existiment, cuius quisq; rei bona fide possessionem adeptus sit, pro suo usucapere eum posse: nihilq; referre, emerit, nec ne, donatum sit, nec ne: si modo emptum uel donatum sibi existimauerit: quia neq; pro legato, neq; pro donato, neq; pro dote usucapio ualet, si nulla donatio, nulla dos, nullū legatū sit. idem & in litis æstimatione placet: ut nisi uere quis litis æstimationem subierit, usucapere non possit.

XXVIII. POMPONIVS.

Si seruo furiosi uel infantis res tradita sit: usucapere per eum eas perfonas posse constat.

XXIX. IDEM.

Cum solus hæres essem, existimarem autem te quoq; pro parte coheredem esse, res hæreditarias pro parte tibi tradidi. propius est, ut usu eas capere non possis: quia nec pro hærede usucapi potest, quod ab hærede uero possessum est: neq; aliam ullam habes causam possidendi. ita tamen hoc uerum est, si non ex transactione id factum fuerit. Idem dicimus, si tu quoq; existimes te hæredē esse. nam hic quoq; possessio ueri hæredis obstabit tibi.

XXX. IDEM.

Rerum mistura facta an usucapionem cuiuscunq; rei præcedentē interrumpat, quæritur. Tria autem genera sunt corporū. unum, quod continetur uno spiritu, & græce ἑνωμένον uocatur: ut homo, tigrum, lapis, & similia. alterū, quod ex contingentibus se, hoc est ex pluribus inter se cohærentibus constat, quod συνκείμενον uocatur: ut ædificium, nauis, armarium, tertium, quod ex distantibus constat: ut corpora plura non soluta, sed uni nomini subiecta: ueluti populus, legio, grex. primum genus in usucapione quæstionem non habet, secundū & tertium habent. Labeo libris epistolarum ait. si is, cui ad regularum uel columnarum usucapionem decem dies superessent, in ædifi-

cum eas coniecisset: nihilominus eum usucapturum, si ædificium possedisset. quid ergo in his, quæ non quidem implicantur rebus soli, sed mobilia permanent, ut in anulo & gemma: in quo uerum est, & aurum & gemmâ possideri, & usucapi: cum utrumque maneat integrum. De tertio genere corporum uidendum est. non autem grex uniuersus sic usucapitur, quomodo singulæ res: nec sic, quomodo coherentes. quid ergo? & si ea natura eius est, ut adiectionibus corporum maneat idem: non tamen uniuersi gregis ulla est usucapio, sed singulorum animalium sicuti possessio, ita & usucapio. nec si quid emptum immistum fuerit gregi augendi eius gratia, idcirco possessionis causa mutabitur, ut si reliquus grex dominij mei sit, hæc quoque ouis: sed singulæ causam suam habebunt ita, ut si quæ furtiue erunt, sint quidem ex grege, non tamen usucapiantur.

XXXI. PAVLVS.

NVquam in usucapionibus iuris error possessori prodest. & ideo Proculus ait, si per errorem initio uenditionis tutor pupillo auctor factus sit, uel post longum tempus uenditionis peractum usucapi non posse, quia iuris error sit. In usucapionibus mobilium continuum tempus numeratur. Seruus, licet in libertate moretur, nihil possidet, nec per eum alius. atqui si nomine alicuius, dum in libertate moratur, nactus fuerit possessionem: adquirit ei, cuius nomine nactus fuerit. Si seruus meus uel filius peculiari uel etiâ meo nomine quid tenet, ut ego per eum ignorans possideam, uel etiam usucapiam: si is furere cœperit: donec in eadem causa res fuerit, intelligendum est, & possessionem apud me remanere, & usucapionem procedere: sicuti per dormientes quoque eos idem nobis cōtingeret. idemque & in colono & inquilino, per quos possidemus, dicendum est. Si ui aut clam aut precario possessionem nactus quis, postea furere cœperit: & possessio, & eadem causa durat de hoc, quod precario furiosus habet: quemadmodum in terdicto quoque VTI POSSIDETIS furiosi nomine recte experimur eius possessionis nomine, quam ante furorem per se, uel post furorem per alium nactus est. Vacuum tempus, quod ante aditam hæreditatem uel post aditam intercessit, ad usucapionem hæredi procedit. Si defunctus emit, hæres autem putat eum ex donationis causa possedisse: usu eum capturum, Iulianus ait.

XXXII. POMPONIVS.

Si fur rem furtiuam à domino emerit, & pro tradita habuerit: desinet eam pro furtiua possidere, & incipiet pro suo possidere. Si quis id, quod possidet, nō putat sibi per leges licere usucapere: dicendum est, etiam si erret, non procedere tamen eius usucapionem: uel quia nō bona

bona fide uideatur possidere, uel quia in iure erranti non procedat usucapio. Incertam partem possidere nemo potest. ideo si plures sint in fundo, qui ignorent, quotam quisque partem possideat: neminem eorum mera subtilitate possidere, Labeo scribit.

XXXIII. IDEM.

Non solum bonæ fidei emptores, sed & omnes, qui possident ex ea causa, quam usucapio sequi solet, partem ancillæ furtivæ usu suum faciunt: idque ratione iuris introductum arbitror. nam ex qua causa quis ancillam usucaperet, nisi lex duodecim tabularum, uel Atinia obstitaret: ex ea causa necesse est partem usucapi, si apud eum conceptus & editus eo tempore fuerit, quo furtivam esse matrem eius ignorabat. Quod uulgo respondetur, ipsum sibi causam possessionis mutare non posse: toties uerum est, quoties quis sciret se bona fide non possidere, & lucri faciendi causa inciperet possidere. idque per hæc probari posse. si quis emerit fundum sciens ab eo, cuius non erat: possidebit pro possessore. sed si eundem à domino emerit: incipiet pro emptore possidere, nec uidebitur sibi ipse causam possessionis mutasse. idemque iuris erit, etiam si à non domino emerit, cum existimaret eum dominum esse. Item hic si à domino hæres institutus fuerit, uel bonorum eius possessionem acceperit: incipiet fundum pro hærede possidere. hoc amplius si iustam causam habuerit existimandi se hæredem, uel bonorum possessorem domino existisse: fundum pro hærede possidebit, nec causam possessionis sibi mutare uidebitur. cum hæc igitur recipiantur in eius persona, qui possessionem habet: quanto magis in colonis recipienda sunt, qui nec uiuo, nec mortuo domino ullam possessionem habet. & certe si colonus mortuo domino emerit fundum ab eo, qui existimabat se hæredem eius, uel bonorum possessorem esse: incipiet pro emptore possidere. Si dominus fundi homines armatos uenientes existimauerit, atque ita profugerit: quamuis nemo eorum fundum ingressus fuerit: ui deiectus uidetur. sed nihilominus id prædium etiam ante, quam in potestatem domini redeat, à bonæ fidei possessore usucapitur: quia lex Julia & Plautia ea demum uetuit longa possessione capi, quæ ui possessa fuissent: non etiam ex quibus ui quis deiectus fuisset. Si mihi Titius, à quo fundum petere uolebam, possessionem cesserit: usucapionis causam iustam habebo. Sed & is, à quo ex stipulatu fundum petere uolebam: cedendo mihi possessionem, si soluendi causa id fecerit: eo ipso efficiet, ut fundum longo tempore capiam.

Qui pignori rem dat, usucapit, quamdiu res apud creditorem est. si creditor eius possessionem alij tradiderit: interpellabitur usucapio, & quantum ad usucapionem attinet: similis est ei, qui quid deposuit, uel

uel commodauit: quos palam est desinere usucapere, si commodata, uel deposita res alij tradita fuerit ab eo, qui commodatum uel depositum acceperit. planè si creditor nuda conuentione hypothecam contraxerit: usucapere debitor perseuerabit. Si rem tuam, cum bona fide possiderem, pignori tibi dem ignoranti tuam esse: desino usucapere: quia non intelligitur quis suæ rei pignus contrahere. at si nuda conuentione pignus contractum fuerit: nihilominus usucapiam: *aliàs. quòq; modo nullum pignus contractum uidetur. Si rem pignori quāq; data creditoris seruus subriperit, cum eam creditor possideret: non interpellabitur usucapio debitoris: quia seruus dominū suum possessione non subuertit. sed etsi debitoris seruus subriperit: quamuis creditor possidere desinat: tamen debitori usucapio durat non secus, ac si eā creditor debitori tradidisset. nam quantum ad usucapiones attinet, & serui subtrahendo res non faciunt deteriore dominorum conditio nem. facilius obtinebit, si precariò possidente debitore seruus eius subriperit. conductio idem præstat, q̄si apud creditore res esset. possidet enim & hoc casu creditor. sed si utrunq; intercesserit, & precarij rogatio, & conductio: intelligitur creditor possidere: & precarij rogatio non in hoc interponitur, ut debitor possessionem habeat, sed ut ei retinere rem liceat.

XXXIII. ALFENVS.

Si seruus insciente domino rem peculiarem uendidisset: emptorem usucapere posse.

XXXV. IULIANVS.

Si homo, cuius ususfructus legatus erat, ab hærede nunquam possessus subreptus fuisset: quæsitum est, quia hæres furti actionē non haberet, an usucapi possit? Sabinus respondit. nullam eius rei usucapionem esse, cuius nomine furti agi possit. agere autem furti eum, qui frui deberet possessione. quod sic accipiendum est, ut fructuarius possit uti frui. aliter enim homo in eam causam non perduceretur. sed si utentiam & fruendi abductus homo fuerit: non solum ipse, sed etiam hæres furti agere poterit.

XXXVI. PAVLVS.

Potest pluribus modis accidere, ut quis rem alienam aliquo errore deceptus, tanquam suam uendat forte, aut donet: & ob id à bonæ fidei possessore res usucapi possit: ueluti si hæres rem defuncto commodatam, aut locatam, uel apud eum depositam, existimans hereditariam esse, alienauerit. Item si quis aliqua existimatione deceptus, crediderit ad se hereditatem pertinere, quæ ad eum non pertineat, & rem hereditariam alienauerit: aut si is, ad quem ususfructus ancillæ

S perti-

pertinet, partum existimans suum esse, (quia & foetus pecorum ad fructuarium pertinet) alienauerit:

XXXVII. IDEM.

Furtum non committit. furtū enim sine adfectu furandi non committit. Fundi quoque alieni potest aliquis sine ui nancisci possessionem: uel quæ ex negligentia domini uacet, uel quia dominus sine successore decesserit, uel longo tempore abfuerit.

XXXVIII. IDEM.

Quare ipse quidem nō potest usucapere: quia intelligit alienum se possidere, & ob id mala fide possidet. sed si alij bona fide accipienti tradiderit: poterit is usucapere: quia neque ui possessum, neque furtiuum possidet. abolita est enim quorundam ueterum sententia, existimantium etiam fundi locū furtum fieri.

XXXIX. MARTIANVS.

Si solum usucapi non poterit, nec superficies usucapietur.

XL. NERATIVS.

Ceptam usucapionem à defuncto posse & ante aditam hereditatem impleri, constitutum est. & possessio cōtinuat. sup. cap. xx.

XLI. IDEM.

Si rem mihi subreptā procurator meus adprehendit: quamuis per procuratorem possessionem apisci nos, iam ferē conueniat: nihilo magis eam in potestatem meam rediisse, usque capi posse existimandum est, quia contra statui captiosum erit.

XLII. PAPINIANVS.

Cum uir prædium dotale uendidit scienti uel ignoranti rem dotis esse: uenditio non ualet, quam defuncta postea muliere in matrimonio confirmari conuenit, si tota dos lucro mariti cessit. Idem iuris est, cum is, qui rem furtiuā uendidit, postea domino hæres exstiterit.

XLIII. IDEM.

Hæres eius, qui bona fide rem emit, usu non capiet sciens alienū si modo ipsi possessio tradita sit. continuatio uero non impeditur hæredis scientia. Patrem non usucapturum, quod filius emit, propter suam uel filij scientiam, certum est.

XLIII. IDEM.

Iusto errore ductus, Titium filium meū, & in mea potestate esse existimaui, cum adrogatio non iure interuenisset. eum ex re mea querere mihi non existimo. non enim constitutū est in hoc id, quod in homine libero, qui mihi bona fide seruit, placuit. ibi enim propter assiduam & quotidianam comparationem seruorum ita constitui publice interfuit, nam frequenter ignorantia liberos emimus. non autem tam facilis, &

tam frequens adoptio, uel adrogatio filiorum est. Constat, si rem alienam scienti mihi uendas, tradas autem eo tempore, quo dominus raturum habet: traditionis tēpus inspiciendū, remq; meā fieri. Et si possessionis, non contractus initiū (quod ad usucapionem pertinet) inspicere placet: nonnunquam tamen euenit, ut non initium præsentis possessionis, sed causam antiquiorem traditionis, quæ bonam fidem habuit, inspiciamus. ueluti circa partum eius mulieris, quam bona fide cœpi possidere. non enim ideo minus capietur usu puer, quod alie nam matrē prius, quàm eniteretur, esse cognoui. idem in seruo postliminio reuerso dictum est. Nondum aditæ hæreditatis tempus usucapioni datum est: siue seruus hæreditarius aliquid comparauit, siue defunctus usucapere cœperat. sed hæc iure singulari recepta sunt. Filius familias emptor alienæ rei, cum patrem familias se factum ignoraret, cœpit rem sibi traditam possidere. cur non capiat usu, cum bona fides initio possessionis adsit: quamuis se per errorem eum esse arbitretur, qui rem ex causa peculiari quæsitam nec possidere possit: idem dicendum erit, & si ex patris hæreditate ad se peruenisse rem emptam non leui præsumptione credat. Non mutat superueniens usucapio pro emptore uel pro hærede, quo minus pignoris persecutio salua sit. ut enim ususfructus usucapi non potest: ita persecutio pignoris, quæ nulla societate dominio coniungit, sed sola cōuentione constituitur, usucapione rei nō perimitur. Eum, qui postea, quàm usucapere cœpit, in furorem incidit: utilitate suadente receptū est (ne languor animi damnum etiam in bonis adferat) ex omni causa implere usucapionem. Si cum apud hostes dominus aut pater agat, seruus aut filius emat: an et tenere incipiat: siquidē ex causa peculiij possedit: usucapionem incohari, nec impedimento domini captiuitatem esse, cuius scientia non esset in ciuitate necessaria. si uero non ex causa peculiij comparetur: non usucapi, nec iure postliminij quæsitum intelligitur: cum prius esset, ut quod usucaptum diceretur, possessum foret. sin autem pater ibi decesserit: quia tempora captiuitatis ex die, quo capitur, morti iungerentur: potest dici filium & possedisse sibi, & usucepisse intelligi.

XLV. IDEM.

PRæscriptio longæ possessionis ad loca iuris gentium publica obtinenda concedi non solet. quod ita procedit, si quis ædificio funditus diruto, quod in litore deposuerat, aut dereliquerat: ædificio alterius postea eodem loco exstructo, occupanti datam exceptionem opponat: uel si quis, quod in fluminis publici diuerticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure prohibeat. Post mortē domini seruus hæreditarius peculiij nomine rem cœpit tenere. usucapionis pri-

S ij mordi

mordium erit tempus hæreditatis aditæ. quemadmodum etenim usufructus capietur, quod ante defunctus non possederat.

PRO SOLVTO.

Tit. IIII.

I. HERMOGENIANVS.

Pro soluto usufructus capietur, qui rem debiti causa recepit: & non tantum quod debetur, sed & quodlibet pro debito solutum hoc titulo usufructus capi potest.

II. PAVLVS.

Si emptam rem mihi procurator, ignorante me, meo nomine adspresponderit: quamuis possideam, eam non usufructu capiam: quia ut ignorantes usufructu capiamus, in peculiaribus rebus tantum receptum est.

III. IDEM.

Si existimas me debere tibi tradam: ita demum usufructus sequitur, si & tu putes debitum esse. aliud est, si putem me ex causa venditi teneri, & ideo tradam. hic enim nisi emptio præcedat, pro emptore usufructus locum non habet. diuersitatis causa in illo est: quod in cæteris causis solutionis tempus inspicitur: neque interest, cum stipuler, sciam alium esse, nec ne. sufficit enim me putare tuum esse, cum soluis. in emptore autem & contractus tempus inspicitur, & quo soluitur: nec potest pro emptore usufructu capere, qui non emit: nec pro soluto, sicut in cæteris contractibus.

IIII. LABEO.

Si quid est subreptum, id usufructu capi non potest, antequam in domini potestatem peruenerit. PAVLVS. imò forsitan & contra. nam si id, quod mihi pignori dederis, subriperis: erit ea res furtiua facta. sed simul atque in meam potestatem uenerit: usufructu capierit.

PRO EMPTORE.

Tit. V.

I. CAIVS.

Offensor, qui litis æstimationem obtulit, pro emptore incipit possidere.

II. PAVLVS

Pro emptore possidet, qui reuera emit: nec sufficit tantum in ea opione esse eum, ut putet se pro emptore possidere: sed etiam debet subesse causa emptionis. si tamen existimans me debere tibi ignoranti tradam: usufructus capies. quare ergo & si putem me uendidisse, & tradam: non capies usufructum: scilicet quia in cæteris contractibus sufficit traditionis tempus. sic denique, si sciens stipuler rem alienam, usufructu capiam: si cum tradi-

traditur mihi, existimem illius esse. at in emptione & illud tempus inspicitur, quo contrahitur. igitur & bona fide emisse debet, & possessionem bona fide adeptus esse. Separata est causa possessionis & usucapionis. nam uere dicitur quis emisse, licet mala fide: quemadmodum qui sciens alienam rem emit, pro emptore possidet, licet usu non capi

at. Si sub conditione emptio facta sit: pendente conditione emptor non usucapit. idem est, & si putet conditionem existitisse, quæ nōdum existit. simile est enim ei, qui putat se emisse. contra, si existit & ignorat: potest dici secundum Sabinum (qui potius substantiam intuetur, quam opinionem) usucapere eū. est tamen nonnulla diuersitas: quod ibi, cum rem putat alienam, quæ sit uenditoris, adfectionem emptoris habeat. at cum nondum putat cōditionem existitisse: quasi nondum putat sibi emptā esse. quod apertius quæri potest, si cū defunctus emisset, hæredi eius tradatur, qui nesciat defunctum emisse, sed ex alia causa sibi tradi: an usucapio cesset? Sabinus ait. si sic res emptā sit, ut nisi pecunia intra diem certū soluta esset, inempta fieret: non usucapturū, nisi post persolutam pecuniam. sed uideamus, utrum cōditio sit hæc, an conuentio. si conuentio est: magis resoluatur, quam implebitur.

Si in diem addictio facta sit, id est nisi quis meliorem conditionem attulerit: perfectam esse emptionem, & fructus emptoris effici, & usucapionem procedere, Iulianus putabat. alij & hanc sub conditione contractam esse: ille non contrahi, sed resolui dicebat. quæ sententia uera est. Sed & illa emptio pura est, ubi conuenit, ut si displicuerit, intra diem certum inempta sit. Cum Stichum emissem, Dama mihi per ignorantiam pro eo traditus est. Priscus ait, usu me eum non capturū: quia id, quod emptum non sit, pro emptore usucapi nō possit. Sed & si fundus emptus sit, & ampliores fines possessæ sint: totum longo tempore capi: quoniam uniuersitas eius possideatur, non singulæ eius partes.

Eius bona emisti, apud quem mancipia deposita erant. Trebatius ait, usu non capturum: quia emptā non sint. Tutor ex pupilli actione rem, quam eius esse putabat, emit. Seruius ait, posse eum usucapere. in cuius opinionem decursum est, eo quod deterior causa pupilli non sit. si plurius habeat emptorem, & minoris emerit: tutelæ iudicio tenebitur, ac si alij minoris addixisset: idem & à diuo Traiano cōstitutum dicitur. Procuratorem quoque, qui ex actione, quam mandatu domini fecit, emerit, plerique putant utilitatis causa pro emptore usucapturum. idem potest dici, & si negocia domini gerens ignorantis, emerit propter eandem utilitatem. Si seruus tuus peculiari nomine emat rem, quā scit alienā: licet tu ignores alienam esse, tamē usu non capies.

Celsus scribit. si seruus meus peculiari nomine apiscatur possessio

S iij nem

nem: id etiam ignorante me usucapere. Quod si nō peculiari nomine non nisi sciente me. & si uiciose cœperit possidere rem eam: uiciofam esse possessionem. Pomponius quoq; in his, quæ nomine domini possideatur, domini potius, quàm serui uoluntatē spectandā ait. quod si peculiari: tunc mentem serui quærendam. & si seruus mala fide possideat, eamq; dominus nactus sit, ut suo nomine possideat, adempto (puta) peculio: dicendum est, ut eadem causā sit possessionis. & ideo usu capio ei non magis procedat. Si seruus bona fide emerit peculiari nomine, & si ego, ubi primum cognoui, sciam alienum: processuram usucapionem Celsus ait. initium enim possessionis sine uicio fuisse. sed si eo ipso tempore, quo emit (quanquam id bona fide faciat) ego alienam rem esse sciam: usu me non capiturum. Et si quod non bona seruus meus emerit, in pactionem libertatis mihi dederit: non ideo me magis usucapiturum. durare enim primam causā possessionis, idem Celsus ait. Si à pupillo emero sine tutoris auctoritate, quem puberem esse putem: dicemus usucapionē sequi, ut hic plus sit in re, q̄ in existimatione. quod si scias pupillum esse: putes tamen pupillis licere res suas sine tutoris auctoritate administrare: non capies usu, quia iuris error nulli prodest. Si à furioso, quem putem sanæ mentis, emero: constitutum est, capere utilitatis causā me posse, quāuis nulla esset emptio. & ideo neq; de euictione actio nascitur mihi, nec publiciana competit, nec accessio possessionis. Si eam rem, quam pro emptore usucapiebas, scienti mihi alienam esse uendideris: non capiam usu. Etiam hæredi ulteriori defuncti possessio proderit, quamuis medius hæres possessionē eius nactus non sit. Si defunctus bona fide emerit: usucapietur res, quamuis hæres scit alienam esse. hoc & in bonorum possessore, & in fideicommissarijs, quibus ex Trebelliano restituitur hæreditas, ceterisq; prætorijs successoribus obseruatum est. Emptori tempus uenditoris ad usucapionem procedit. Si rem alienam emerim, & cum usucaperē, eandē rem dominus à me petierit: non interpellari usucapionem meam litis contestatione. sed si litis æstimationem sufferre maluerim: ait Iulianus causā possessionis mutari ei, qui litis æstimationem sustulerit. idemq; esse, si dominus ei, qui rem emisset à non domino, donasset. & ea sententia uera est.

III. VLP IANVS.

Litis æstimatio similis est emptioni.

IIII. IABOLENVS.

EmpTOR fundi partem eius alienā esse non ignorauerat. responsum est, nihil eū ex eo fundo longa possessione capiturum. quod ita uerum esse existimo: si quæ pars aliena esset in eo fundo, emptor ignorauerat.

nerat. quod si certum locum esse sciret: reliquas partes longa possessio-
ne capi posse, non dubito. Idem iuris est, si is, qui totum fundū eme-
rat, pro indiuiso partem aliquā alienā esse scit. eam enī duntaxat non
capiet. cæterarum partium non impediētur longa possessione capio.

V. MODESTINVS.

Si rem, quā tibi pignoraui, subripuero, eamq; distraxero: de usucapi-
sone dubitatū est. & uerius est, utiliter cedere tempora usucapionis.

VI. POMPONIUS.

Qui cum pro hærede uel pro emptore usucaperet, & precariō ro-
gauerit: usucapere non potest. quid porro inter eas res interest,
cum utriusq; desinat ex prima causā possidere, qui precariō uult habe-
re? Si ex decem seruis, quos emerim, aliquos putem alienos, & qui
sint, sciam: reliquos usucapiam. quod si ignorem, qui sint alieni: nemi-
nem usucapere possum. Post mortem eius, qui hominem emerit,
expleto tempore, quod defuisset ad usucapionem: quamuis eum ho-
minem hæres possidere non cœpisset: fiet tamen eius. sed hoc ita,
si nemo possedisset.

VII. IULIANVS.

Qui fundum possidebat pro emptore, antequā diutinam pos-
sessionē impleret, decessit. serui, qui in possessione relictī fuerant,
discesserunt relinquendæ eius gratia. quæsitum est, an nihilominus hæ-
redi tempus longæ possessionis procedere potest? respondi. etiam disce-
dentibus seruis hoc tempus hæredi procedere. Si fundum Cornelia-
num pro emptore longa possessione capiam, & partem ex uicini fun-
do ei adiciam: utrum eam quoq; partem reliquo tempore pro empto-
re capiam, an integro statuto tempore? respondi. partes, quæ emptio-
ni fundi adijciuntur, propriam ac separatam conditionem habent: &
ideo possessionem quoq; earum separatim nancisci oportere, & longā
possessionem earum integro statuto tempore impleri. Seruus me-
us Titio mandauit, ut fundum ei emeret: eiq; manumisso Titius fun-
di possessionem tradidit. quæsitum est, an longa possessione caperet?
 respondi. si seruus meus mandauerit Titio, ut fundum ei emeret, & ma-
numisso ei Titius fundum tradiderit, cum putaret peculium ei conces-
sum esse, uel etiam cum ignoraret peculium concessum non esse: nihi-
lomagis seruus diutina possessione capere: quia aut scit seruus peculi-
um sibi concessum non esse, aut scire debet: & per hoc similis est ei, qui
se creditorem simulat esse. quod si scierit Titius peculium manumis-
so concessum non esse: donare potius, quā indebitum fundum solue-
re, intelligendum est. Si tutor rem pupilli sui subripuerit, & uendi-
derit: usucapio non contingit, prius quā res in potestatem pupilli re-
deat

deat. nam tutor in re pupilli tunc domini loco habetur, cum tutelam administrat, non cum pupillum spoliat. Qui bona fide alienū fundum emit, & eius possessionem amittit, deinde eo tempore adprehendit possessionem, quo scit alienam rem esse: non capiet longo tempore: quia initium secundæ possessionis uicio non caret. nec dissimilis est ei, qui emptionis quidē tempore putat fundum uendentis esse, sed cum traditur, scit alienum esse. cum enim semel amissa fuerit possessio: initium rursus recuperatæ possessionis spectare oportet. quare si eo tempore redhibeatur homo, quo emptor scit alienum esse: usucapio non contingit: quamuis ante, quā uenderetur, in ea causa fuerit, ut usucaperet. idem iuris est in eo, qui de fundo deiectus, possessionem per interdictum recuperauit, sciens iam alienū esse. Qui sciens rem emit ab eo, quem prætor ut suspectum heredem deminuere uetuit: usu non capiet. Procurator tuus si fundum, quem centum aureis uendere poterat, addixerit triginta aureis in hoc solum, ut te damno adficeret, ignorante emptore: dubitari non oportet, quin emptor longo tempore capiat. nam & cum sciens quis alienum fundum uendidit ignoranti, non interpellatur longa possessio. Quod si emptor cū procuratore collusit, & eum præmio corrupit, quo uilius mercaretur: non intelligitur bonæ fidei emptor, nec longo tempore capiet. & si aduersus petentem dominum uti cœperit exceptione rei uoluntate eius uendita: replicatio doli utilis futura est. Furtiua res non intelligitur in domini potestatem rediisse, quamuis possideret: cum modo ignorauerit subreptam sibi esse. si igitur seruum, qui tibi subreptus fuerit, ignorantitibi tuum esse, pignori dederis, & soluta pecunia eum Titio uendideris: Titius usucapere non potest. Liber homo, qui bona fide nobis seruit, iisdem modis ex re nostra nobis adquirit, quibus per seruum nostrum acquirere solemus. Quare sicut traditione, ita usucapione rem nostram faciemus, interueniente libera persona. & si peculi nomine, quod nos sequi debet, emptio contracta fuerit: etiā ignorantes usucapiemus.

VIII. IDEM.

SI quis cum sciret uenditorem pecuniam statim consumpturum, seruos ab eo emisset: plerique responderunt, eum nihilominus bona fide emptorem esse, idque uerius est. quomodo enim mala fide emissus uidetur, qui à domino emit: nisi forte & is, qui à luxurioso & protinus scorto daturus pecuniam seruos emit, non usucapiet.

IX. IDEM.

QUod ob pacationem libertatis ancillam furtiuam à seruo acceptam potest partum eius quasi emptor usucapere.

X. IDEM.

Seruus

Seruus dominus ancillam, quam subripuerat, pro capite suo dedit, seaque concepit. quaesitum est, an dominus eum partum usucapere possit: respondi hic dominus quasi emptor partum usucapere potest. namque res ei abest pro hac muliere, & genere quodammodo uenditio inter seruum & dominum contracta est.

XI. AFRICANVS.

Quod uulgo traditum est eum, qui existimet se quid emisisse, cum non emerit, non posse pro emptore usucapere: haecenus uerum est eam, si nullam iustam causam eius erroris emptor habeat. nam si forte seruus uel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei se emisisse, atque ita tradiderit: magis esse, ut usucapio sequatur.

XII. PAVLVS.

Misso legatario in possessionem, res pro emptore usucapiuntur, salua praetoris pignoris causa.

XIII. SCAEVOLA.

Alienam aream bona fide emit, & ante impletam diuinam possessionem aedificare coepit, & denunciante domino soli intra tempora diuinae possessionis perseverauit. quaero, utrum interpellata sit: an coepit durauerit? Respondit. secundum ea, quae proponerentur, non esse interpellatam.

XIIII. IDEM.

Intestatae sororis haereditas obuenit duobus fratribus, quorum alter absens erat, alter praesens. praesens etiam absentis causam agebat. ex qua haereditate suo & fratris sui nomine fundum in solidum uendit Lucio Titio bona fide eamenti. quaesitum est, cum sciret partem fundi absentis esse: an totum fundum longa possessione ceperit: respondit. si credidisset mandatu fratris uenisse: per longum tempus cepisse.

PRO HAEREDE VEL POSSESSO:

RE. Tit. VI.

I. PAVLVS.

Pro haerede ex uiui bonis nihil usucapi potest: etiam si possessor mortui rem fuisse existimauerit.

II. IDEM.

Qui legatorum seruandorum causa in possessionem mittitur: non interpellat possessionem eius, qui pro haerede usucapit. custodiae enim causa rem tenet. quid ergo est: etiam impleta usucapione, ius pignoris pertinebit, ut non prius discedat, quam si solutum ei legatum fuerit, aut eo nomine satisfatum.

T Quod

112
 Quod uulgo respondetur, causam possessionis neminem sibi mutare posse: sic accipiendum est, ut possessio non solum ciuilis, sed etiam naturalis intelligatur. & propterea responsum est: neque colonum, neque eum, apud quem res est deposita, aut cui commodata est, lucrificandi causa pro hærede usucapere posse. Filium quoque donatam rem à patre pro hærede negauit usucapere Seruius: scilicet quia existimabat naturalem possessionem penes eum fuisse uiuo patre. cui consequens est, ut filius à patre hæres institutus, res hæreditarias à patre sibi donatas pro parte cohæredum usucapere non possit.

III. POMPONIVS.

113
Plerique putauerunt, si hæres sim, & putem rem aliquam ex hereditate esse, quæ non sit: posse me usucapere.

IIII. PAVLVS.

Constat eum, qui testamenti factionem habet, pro hærede usucapere posse.

PRO DONATO. Tit. VII.

I. PAVLVS.

Pro donato is usucapit, cui donationis causa res tradita est: nec sufficit opinari, sed & donatū esse oportet. Si pater filio, quem in potestate habet, donet, deinde decedat: filius pro donato non capiet usu: quoniam nulla donatio fuit. Si inter uirum & uxorem donatio facta sit: cessat usucapio. Item si uir rem uxori donauerit, & diuortium intercesserit: usucapionem cessare, Cassius respondit: quoniam non possit causam possessionis sibi ipsa mutare. alius ait post diuortium ita usucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intelligatur. possidere autem uxorem rem à uiro donatam, Iulianus putat.

II. MARCELLVS.

Si is, qui alienam rem donauit, reuocare constituerit donationem: Setiā si iudiciū ediderit, remque coeperit uindicare: curret usucapio.

III. POMPONIVS.

Si uir uxori, uel uxor uiro donauerit: si aliena res donata fuerit: uerum est, quod Trebatius putabat: si pauperior is, qui donasset, non fieret: usucapionem possidenti procedere.

IIII. IDEM.

Si pater filiae donauerit, quæ in potestate eius erat, & eam exheredauerit: si id hæres eius ratum habeat: exinde ea usucapiet re donatam, qua ex die ratam hæres donationem habuit.

V. SCAEVOLA.

Qui pro donato coeperat usucapere, manumittendo nihil egit: quia nec dominium nactus fuerit. quæsitum est, an usucapere desinit: respondit. eum, de quo quæreretur, amisisse uideri possessionem: & ideo usucapionem interruptam.

VI. HERMOGENIANVS.

Donationis causa facta uenditione, non pro emptore, sed pro donato res tradita usucapitur.

PRO DERELICTO. Tit. VIII.

I. VLPIANVS.

Sres pro derelicto habita sit: statim nostra esse desinit, & occupantis sit: quia iisdem modis res desinunt esse nostra, quibus adquiruntur.

II. PAVLVS.

Pro derelicto rem à domino habitam si sciamus, possumus adquirirere. sed Proculus non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit: Iulianus, desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit. & recte.

III. MODESTINVS.

An pars pro derelicto haberi possit, quæri solet. & quidem si in re communi socius partem suam dereliquerit: eius esse desinit: ut hoc sit in parte, quod in toto. atquin totius rei dominus efficere non potest, ut partem retineat, partem pro derelicto habeat.

IIII. PAVLVS.

Id, quod pro derelicto habitum est, & haberi putamus: usucapere possumus, etiam si ignoremus, à quo derelictum sit.

V. POMPONIVS.

Si id, quod pro derelicto habitum possidebas, ego sciens esse in ea causa abs te emerim: me usucapturum constat: nec ob stare, quod in bonis tuis non fuerit. nam & si tibi rem ab uxore donatam sciens emerò: quia quasi uolente & cōcedente domina id faceres: idem iuris est. Id, quod quisq; pro derelicto habuerit, continuo meū fit: sicuti cum quis æs sparserit, aut aues emisit. quamuis em̃ incertæ personæ uolueriteas esse: eius tamen fiunt, qui eas sustulerit: easq; cū pro derelicto habeat, simul intelligitur uoluisse alicuius fieri.

VI. IVLIANVS.

Nemo potest pro derelicto usucapere, qui falsò existimauerit rem pro derelicto habitam.

T ij Idem

VII. IDEM.

SI quis merces ex naue iactas inuenisset: num ideo usucapere non posset, quia non uiderentur derelictæ, quæritur. sed uerius est, cum pro derelicto usucapere non posse.

VIII. PAVLVS.

Sempronius Thetidi status quæstionem facere tentabat, quasi de serua sua nata sit. qui iam testatò cōuentus à Procula nutrice Thetidis de soluendis alimentis, respondit non se habere, unde eidem alimenta exsoluat: sed debere eam patri suo restituere Lucio Titio. idq; cum illa in testationem rede-gisset, ut postea nullam quæstionem pateretur ab eodem Sempronio: Lucius Titius Seia Proculæ solutis alimentis, puellam uindicta manumisit. quæro, an possit rescindi libertas Thetidis? Paulus respondit. quoniam dominus ancillæ, ex qua Thetis nata est, Thetidè pro derelicto habuisse uideretur: potuisse eam à Lucio Titio ad libertatem tunc perducì.

PRO LEGATO. Tit. IX.

I. VLPIANVS.

Legatorum nomine is uidetur possidere, cui legatum est. pro legato enim possessio & usucapio nulli ali, quàm ei, cui legatum est, competit.

II. PAVLVS.

SI possideam aliquam rem, quam putabam mihi legatam, cū non esset: pro legato non usucapiam:

III. IDEM.

Non magis, quàm si quis emptum existimet, quod non emerit.

IIII. IDEM.

Pro legato usucapi potest, & si res aliena legata sit: aut testatoris quidem sit, sed adempta codicillis ignoratur. in horū enim persona subest iusta causa, quæ sufficit ad usucapionem. idem potest dici, & si in nomine erit dubitatio: ueluti si Titio legatum sit, cum sint duo Titij, ut alter eorum de se cogitatum existimauerit.

V. IABOLENVS.

EA res, quæ legati nomine tradita est, quāuis dominus eius uiuat, legatorum tamen nomine usucapietur:

VI. PAVLVS.

SI is, cui tradita est, mortui rem esse existimauerit.

VII. IABOLENVS.

Nemo potest legatorum nomine usucapere, nisi is, cum quo testamento

menti factio est: quia ea possessio ex iure testamenti proficiscitur.

VIII. POMPONIVS.

Si non traditam possessionem ingrediatur sine uicio legatarius: legata rei usucapio competit.

IX. HERMOGENIANVS.

Pro legato usucapit, cui recte legatum relictum est. sed & si non iure legatum relinquatur, uel legatum ademptum sit, pro legato usucapi post magnas uarietates obtinuit.

PRO DOTE.

Tit. X.

I. VLPIANVS.

Titulus est usucapionis, & quidem iustissimus, qui appellatur pro dote: ut qui in dotem rem accipiat, usucapere possit spacio solenni, quo solent, qui pro emptore usucapiunt: & nihil refert, singulae res, an pariter uniuersae doti dentur. Et primum de tempore uideamus, quando pro dote quis usucapere possit: utrum post tempora nuptiarum, an uero & ante nuptias. Et est quaestio uulgata, an possit sponsus (hoc est, qui nondum maritus est) rem pro dote usucapere: & Iulianus inquit, si sponsa sponso ea mente tradiderit res, ut non ante eius fieri uellet, quam nuptiae secutae sint: usu quoque capio cessabit. Si tamen non euidenter, quid actum fuerit, appareat: credendum esse id agi, Iulianus ait, ut statim res eius fiant: & si alienae sint, usucapi possint. quae sententia mihi probabilis uidetur. ante nuptias autem non pro dote usucapit, sed pro suo. Constante autem matrimonio pro dote usucapio inter eos locum habet, inter quos est matrimonium contractum. ceterum si cesset matrimonium: Cassius ait cessare & usucapionem, quia dos nulla sit. Idem scribit, & si putauit maritus, esse sibi matrimonium, cum non esset: usucapere eum non posse, quia nulla dos sit. quae sententia habet rationem.

II. PAVLVS.

Si aestimata res ante nuptias tradita sit: nec pro emptore, nec pro suo ante nuptias usucapietur.

III. SCAEVOLA.

Duae filiae intestato patri haeredes exstiterunt, & mancipia communia singulae in dotem dederunt, & post aliquot annos a morte patris familiae exciscundae iudicium inter eas dictatum est. quaesitum est, cum mariti bona fide mancipia in dotem accepta, ut dotalia multis annis possederint: an usucepisse uideantur, si cum accipiebant, dantis credidissent esse. Respondit, nihil proponi, cur non usucepissent.

PRO SVO.

Tit. XI.

I. VLP IANVS.

Pro suo possessio talis est, ut cū dominiū nobis adquire putamus, & ex ea causa possideamus, ex qua adquiri, & præterea pro suo. ut puta ex causa emptionis, & pro emptore, & pro suo possideo. itē re donata, uel legata, uel pro donato, uel p legato, & pro suo possideo. Sed si res mihi ex causa iusta (puta emptionis) tradita sit, & usucapiā: incipio quidem & ante usucapionem pro meo possidere. Sed an desinam ex causa emptionis post usucapionem, dubitabatur. & Martianus dicitur existimasse, non desinere.

II. IDEM.

Est species possessionis, quæ uocatur pro suo. hoc enim modo possidemus omnia, quæ mari, terra, cælo capimus, aut quæ alluione fluminum nostra fiunt. item quæ ex rebus alieno nomine possessis nata possidemus. ueluti partum hæreditariæ aut emptæ ancillæ pro nostro possidemus: similiter fructus rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hæreditate inuenta est.

III. POMPONIVS.

Hominē, quem ex stipulatione te mihi debere falsò existimabas, tradidisti mihi. si scissem nihil mihi deberi: usu eum nō capiam. quod si nescio: uerius est, ut usucapiam: quia ipsa traditio ex causa, quæ ueram esse existimo, sufficit ad efficiendum, ut id, quod mihi traditum est, pro meo possideam. & ita Neratius scripsit, idq; uerum puto.

III. IDEM.

Si ancillam furtiuam emisti bona fide, & ex ea natum & apud te conceptum ita possedisti, ut intra constitutū usucapionis tempus cognosceres matrem eius furtiuam esse: Trebatius omni modo, quod ita possessum esset, usucaptum esse: ego sic puto distinguendum, ut si nescieris intra statutum tempus, cuius id mancipium esset: aut si scieris, neq; potueris certiore dominū facere: aut si potueris quoq; & feceris certiorē: usucapias. sin uero cū scires & posses, non feceris certiorē: contra sit. tum enim clam possedisse uideberis. neq; idem & pro suo, & clam possidere potest. Si pater cū filijs bona, quæ habebat, partitus sit, & ex ea causa post mortē patris ea teneant, quod inter eos conuenerit, ut ea diuisio rata esset: usucapio his procedet pro suo in his rebus, quæ alienæ in bonis patris inueniunt. Quod legatū nō sit, ab hærede tamen perperam traditū sit: placet à legatario usucapi: quia pro suo possidet. Neratius

V. NERATIVS.

V Sucapio rerum etiam ex alijs causis concessa, interim propter ea, quæ nostra esse existimantes possideremus, constituta est, ut aliquis litium finis esset. Sed id, quod quis, cum suum esse existimaret, possederit: usucapiet, etiam si falsa fuerit eius existimatio. quod ita tamen interpretandum est, ut probabilis error possidentis usucapioni non obster: ueluti si ob id aliquid possideam, quod seruum meum aut eum, cuius in locum hæreditario iure successi, emissem id falso existimem: quia in alieni facti ignorantia tolerabilis error est.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER QVADRAGESIMVS SECVNDVS.

DE RE IUDICATA, ET DE EFFECTV
sententiarum, & de interlocutionibus. Tit. I.

I. MODESTINVS.

Es iudicata dicitur, quæ finem controuersiarum pronuntiatione iudicis accipit: quod uel cõdemnatione, uel absolutione contingit.

II. VLPIANVS.

Q Vi pro tribunali cognoscit, non semper tempus iudicati seruat: sed nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat pro causæ qualitate, & quantitate, uel personarum obsequio, uel contumacia. sed perraro intra statutum tempus sententiæ exsequuntur: ueluti si alimenta constituentur, uel minori uiginti quinq; annis subueniatur.

III. PAVLVS.

Q Vi damnare potest, is absoluendi quoque potestatem habet.

IIII. VLPIANVS.

S i senon obtulit procurator: iudicati actio in eum denegabitur, & in dominum dabitur. si se obtulit: in ipsum dabitur. obtulisse autem uidetur se liti, * non is, qui in rem suam procurator datus sit. nam hic alia * als addi- ratione recusare iudicati actionem non potest: quia non in alienam, tur. qui iudicio pro sed in rem suam procurator factus est. Tutor quoque uel curator in ea dicio pro conditione sunt, ut non debeant uideri se liti obtulisse: idcircoque de domino se bet denegari in eos iudicati actio. Actor etiam municipum potest obtulisse rem

rem iudicatam recusare. in municipales enim iudicati actio dabitur.

Ait prætor, CONDEMNATVS, VT PECVNIAM SOLVAT. à iudica-
to ergo hoc exigitur, ut pecuniam soluat. quid ergo, si soluere quidem
paratus non sit, satisfacere autem paratus sit: quid dicemus? & ait La-
beo, debuisse hoc quoque adijci, NEQVE EO NOMINE SATISFACIAT. si
eri enim posse, ut idoneum expromissorem habeat. sed ratio pecuniæ
exigendæ hæc fuit, quod noluerit prætor obligationem ex obligatio-
nibus fieri. idcirco ait, VT PECVNIA SOLVATVR. ex magna tamen &
idonea causâ accedendum erit ad Labeonis sententiam. Si ex con-
uentione litigantium cautum sit post rem iudicatam ei, cui quis con-
demnatus est: eueniet, ut hic etiam recedatur: si modo nouatio inter-
cessit. cæterum si non nouandi causâ id factum est: manebit ordo exe-
cutionis. sed & si pignora accepta sint, uel fideiussores in rem iudica-
tam: consequens erit dicere, non cessare executionem: quippe cū ac-
cesserit aliquid rei iudicatæ, non est à re iudicata recessum. Idem obse-
ruandum est in eo, cuius procurator condemnatus est. Si quis con-
demnatus sit, ut intra certos dies soluat: unde ei tempus iudicati actio-
nis computemus, quæritur: utrum ex quo sententia prolata est: an ue-
ro ex quo dies statutus præterijt? sed si quidem minorem diem statue-
rit iudex: tempore legitimo repletur ex lege, quod sententiæ iudicis de-
est. sin autem ampliorem numerum dierum in sua definitione iudex
amplexus est: computabitur pro reo & legitimum tempus, & quod su-
pra iudex præstitit. Condemnatū accipere debemus eū, qui rite con-
demnatus est, ut sententia ualeat. cæterum si aliqua ratione sententia
nullius momenti sit: dicendum est condemnationis uerbum non tene-
re. Soluisse accipere debemus, non tantum eum, qui soluit: uerum
omnem omnino, qui ea obligatione liberatus est, quæ ex causâ iudica-
ti descendit. Celsus scribit. si noxali condemnatus eum seruum, in
quo ususfructus alienus est, noxæ dedisti: posse tecum adhuc agi iudi-
cati. sed si ususfructus interierit: liberari ait.

V. IDEM.

Ait prætor, CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO EST. melius scripsis-
set, CVIVS DE EA RE NOTIO EST. etenim notionis nomen
etiam ad eos pertinet, qui iurisdictionem non habent: sed habent de
quavis alia causâ notionem. Si iudex aliquem sic condemnet, ut
quod habet ex testamento uel codicillis Mæuij, restitueret Titio: sic ac-
cipiendum est, quasi quantitatem nominauerit, quæ testamento uel
codicillis relicta est. sed & si fideicommissum sine scriptura pronuncia-
tum est: idem erit probandum.

VI. PAVLVVS.

Miles, qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus: eatenus, quā facere potest, cogitur soluere. Decem aut noxæ dedere condemnatus, iudicati in decem tenetur. facultatem enim noxæ dedendæ ex lege accipit. Is aut, qui stipulatus est decem, aut noxæ dedere: non potest decem petere: quia in stipulatione singula per se ueniunt, eaque singula separatim stipulari possumus. at iudicium solius noxæ deditiois nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur. & ideo iudicati in decem agitur. his enim solis cōdemnat. noxæ aut deditio in solutione est, quæ lege tribuitur. Qui iudicati bona auctoritate sua distraxit: furti actione, & ui bonorum raptorum tenetur. Iudicati actio perpetua est, & rei persecutionem continet. item hæredi, & in hæredem competit.

VII. CAIVS.

Intra dies constitutos quamuis iudicati agi non possit, tamen multis modis iudicatum liberari posse, hodie non dubitatur: quia constitutorum dierum spacium pro iudicato, non contra iudicatum per legem constitutum est.

VIII. PAVLVS

Si homo ex stipulatu petitus post litem contestatam decesserit: ab solutionem nō faciendam, & fructuum rationē habendam placet.

IX. POMPONIVS.

Furio sententia à iudice uel ab arbitro dici non potest.

X. MARCELLVS.

Qui cum se pro patrefamiliās gereret, mutuam pecuniam accepit, & ex hæres à patre scriptus, uel emancipatus est: quamuis facere non possit, debet condemnari.

XI. CELSVS.

Si calendis fieri aliquid stipulatus sum: nempe quodcumque post Scalendas accepto iudicio, tanti æstimanda lis est, quanti interfuit mea calendis id fieri. ex eo enim tempore quidque æstimatur, quo nouissime solui potuit.

XII. MARCELLVS.

In depositi uel commodati iudicio, quanquam dolo aduersarij res absit, cōdemnato succurri solet, ut ei actionibus suis dominus cedat.

XIII. CELSVS.

Si quis ab alio decem, ab alio satisfdari stipulatus est: æstimandū erit, quanti stipulatoris interfuit satisfdari. idque aut tantūdem erit, aut minus, aut interdum etiam nihil. neque enim uani timoris ulla æstimationis est: aut quantum sorte soluta, aut nullū iam precium æstimationis est: aut quantum ex sorte fuerit solutū, tantundem ex æstimatione decedat. Si quis

quis promiserit prohibere se, ne quid damni stipulator patiatur, & faciat, ne quod ex ea re damnum stipulator habeat: facit, quod promisit. si minus: quia non facit, quod promisit: in pecuniam numeratam condemnatur, sicut euenit in omnibus faciendi obligationibus.

XLIII. IDEM.

Quod iussit, uetuit uel prator, contrario imperio tollere & remittere potest: sed de sententijs contra.

XV. VLPIANVS.

A' Diuo Pio rescriptum est magistratibus populi Romani: ut iudicum à se datorum, uel arbitrorum sententiam exsequantur hi, qui eos dederunt. Sententiam Romæ dictam etiā in prouincijs posse per præsides, si hoc iussi fuerint, ad finē persequi: Imperator nostro cum patre rescripsit. In uenditione itaq; pignorum captorum faciendā, primo quidē res mobiles, & animales capi pignori iubent: mox distrahi. quarū precium si suffecerit: bene est. si non suffecerit: etiā soli pignora capi iubent, & distrahi. quod si nulla mouētia sint: à pignoribus soli initium faciunt. sic deniq; interloqui solent: si mouentia non sint, ut soli quoq; capiantur. nam à pignoribus soli initium faciendum non est. quod si nec quæ soli sunt, sufficiant, uel nulla sint pignora soli: tunc peruenietur etiam ad iura. Exsequuntur itaq; rem iudicatam præsides isto modo. Si pignora, quæ capta sunt, emptorem non inueniant: rescriptum est ab Imperatore nostro & diuo patre eius, ut addicantur ipsi, cui quis condemnatus est. addicantur autem utiq; ea quantitate, quæ debetur. nā & si creditor maluerit pignora in creditū possidere, hisq; esse contentus: rescriptum est, non posse eum, quod amplius sibi debetur, petere: quia uelut pacto transigisse. ** de cætero uideat, qui cōtentus fuerit pignora possidere: nec posse eum in quantitatē certā pignora tenere, & superfluum petere.* Si rerum, quæ pignoris iure captae sint, cōtrouersia fiat: constitutum est ab Imperatore nostro, ipsos, qui rem iudicatam exsequuntur, cognoscere debere de proprietate. & si cognouerint eius fuisse, qui condemnatus est: rem iudicatam exsequantur. Sed sciendum est, summatim eos cognoscere debere: nec sententiam eorum posse debitori præiudicare, si forte hi dimittendam eam rem putauerunt, quasi eius sit, qui cōtrouersiam mouit, non eius, cuius nomine capta est: nec eū, cui restituta est, statim habere per sententiam debere, si forte iure ordinario coeperit ab eo respecti. sic eueniet, ut omnibus integris tantum capioni res iudicata proficiat. Sed & illud debet dici, ubi cōtrouersia est de pignore: id dimitti debere, & capi aliud, si quod est sine controuersia. Quod si res fuerit pignorata, quæ pignori capta est: uidendum est, an sic distrahi possit, ut dimisso credito

tore, superfluum in causam iudicati conuertatur. & quanquam non cogatur creditor rem, quam pignori accepit, distrahere: tamen in iudicati executione seruatur, ut si emptorem inuenerit res, quæ capta est, qui dimisso priore creditore superfluum soluere paratus sit: admit- tenda sit huiusmodi quoque rei distractio. nec uidetur deterior conditio creditoris fieri suum consecuturi, nec prius ius pignoris dimissuri, quæ si ei fuerit satisfactum. Si post additum pignus aliqua controuer- sia emptori moueatur: an sit cognitio eiusdem iudicis, qui sententiam exsecutus fuerit, uidendum est. & cum semel emptio perfecta sit, eiusque, qui sic comparauit, periculum uersetur: non puto locum esse cogniti- oni. Certe postea, quam inductus est emptor in possessionem, non ne cessabunt partes eorundem iudicum: idemque & si ipsi, cui quis iudicatus est, res fuerit addicta. Sed si emptor, cui pignora sunt addicta, exse- quente iudice precium non soluat: utrum aduersus emptorem porri- gere manus debeant iidem iudices, qui sententiam exsequuntur, ui- dendum est, & non puto eos ultra procedere. Cæterum longe res abi- bit. quid enim dicemus? condemnabunt emptorem, & sic exsequen- tur aduersus eum sententiâ: an statim pro iudicato habebunt? & quid, si neget se emisse, aut exsoluisse contendat? melius igitur erit, si non se interponant: maxime cum nec habeat actionem aduersus eum is, cui iudicatum fieri desideratur, nec iniuria adficiatur. oportet enim res ca- ptas pignori & distractas præsentem pecunia distrahi: non sic, ut post tem- pus pecunia soluatur. certe si se interponant: hæcenus debebunt interue- nire, ut ipsam rem addictam, capiant & distrahant, quasi nondum uin- culo pignoris liberatam. Sic quoque iudices exsequentur iudicatum, ut nomina iure pignoris capiant: si nihil aliud sit, quod capi possit. pos- se enim nomen iure pignoris capi, Imperator noster rescriptis. Sed utrum confessum nomen tantum capi possit, an etiam si neget quis se debere ei, uideamus. & magis est, ut id duntaxat pignori capiatur, quod confitetur. cæterum si negetur: æquissimum erit discedi à nomi- ne: nisi forte quis exemplum secutus corporalium pignorum ultra pro- cesserit, dixeritque ipsos debere iudices de nomine cognoscere, ut co- gnoscerent de proprietate. sed contra rescriptum est. Item quid di- cemus? utrum ipsi iudices conuenient nomen, exigentque id, quod de- betur, & in causam iudicati conuertent: an uero uendent nomen, ut pi- gnora corporalia solent? & necesse est, ut quod eis facilius uideatur ad rem exsequendam, hoc faciant. Sed & si pecunia penes argentari- os sit: æque capi solet. hoc amplius & si sit penes alium quem, destina- ta tamen ei, qui condemnatus est: solet pignoris iure capi, & conuerti in causam iudicati. Præterea pecuniam quoque depositam nomine

condemnati, uel in arcam reclusam solent capere, ut iudicato satisfiat. hoc amplius & si pupillaris pecunia in arca reposita sit ad prædiorum comparationem: etiam citra permissum prætoris ab eo, qui exsequitur iudicatum, solet capi, & in causam iudicati conuerti.

XVI. IDEM.

Sunt qui in id, quod facere possunt, conueniuntur, id est non deducuntur a re alieno. & quidem sunt hi ferè, qui pro socio conueniuntur. socius autem omnium bonorum accipiendus est. item parens,

XVII. IDEM.

Patronus, patrona, liberiq; eorum, & parentes. item maritus de dote in id, quod facere potest, conuenitur.

XVIII. IDEM.

Item miles, qui sub armata militia stipendia meruit, condemnatus eatenus, quàm facere potest, cogitur soluere.

XIX. PAVLVS.

Inter eos, quibus ex eadem causa debetur, occupantis melior conditio est: nec deducitur, quod eiusdem conditionis hominibus debetur, sicuti fit in actione de peculio. nam & hic occupantis melior causa est. Sed & si cum patre patrono agatur: non est deducendum æ alienum: maxime quod eiusdem conditionis personis debebitur, ut liberis libertisq;. Is quoq;, qui ex causa donationis conuenitur, in quantum facere potest condemnatur: & quidem is solus deducto æ alieno. & inter eos, quibus ex simili causa pecunia debetur, occupantis potior erit causa. imò nec totum, quod habet, extorquendum ei puto: sed & ipsius ratio habenda est, ne egeat.

XX. MODESTINVS.

Non tantum dotis nomine maritus, in quantum facere possit, condemnatur: sed ex alijs quoq; contractibus ab uxore iudicio conuenitus, in quantum facere potest, condemnandus est ex diuina Pij constitutione. quod & in persona mulieris æqua lance seruari æquitatis ratio suggerit.

XXI. PAVLVS.

Sicut autem cum marito agitur, ita & cum socero: ut non ultra facultates damnetur. sed an si cum socero ex promissione dotis agatur, in id, quod facere potest, damnandus sit, quod & id æquum esse uideatur: sed alio iure utimur, ut Neratius scribit.

XXII. POMPONIVS.

Sed hoc ita accipiendum est, si à socero dos ex promissione petatur soluto matrimonio. uerum si matrimonio manente dos ab eo, qui promissit, petatur: succurrendum utiq; est, ut ne maioris summæ condemnetur, quàm quantum facere possit. Quod autem de socijs dictum est, ut &

ut & hi, in quantum facere possint, condemnentur: causa cognita se facturum prætor edicit. causæ autem cognitio in hoc erit, ut neganti se socium esse, aut ex doli clausula obligato non succurratur.

XXIII. PAVLVVS.

Si cum procuratore mariti de dote actum fuerit: siquidem uiuo marito damnatio fiet: in quantum facere potest, condemnatur. nam & defensor mariti in id, quod ille facere potest, damnatur. mortuo uero marito, in solidum.

XXIIII. POMPONIVS.

Et si fideiussor acceptus sit rei uel actionis, non proderit ei: si persona, pro qua fideiussit, in quantum facere potest, condemnanda est. Si maritus non fuerit soluendo, licet ipsi marito profit, quod facere non possit (id enim mariti personæ præstatur) hæredi eius hoc non prædest.

XXV. PAVLVVS.

Sciendum est, hæredes earum personarum non in id, quod facere possunt, sed in integrum teneri.

XXVI. VLPPIANVS.

Si conuenerit inter litigatores, quid pronuncietur: non ab re erit, iudicem huiusmodi sententiam proferre.

XXVII. MODESTINVS.

Præses prouinciæ in usuras usurarum condemnauit contra leges & sacras constitutiones: ideoque Lucius Titius contra prolatam sententiam iniustam præsidis appellauit. quæro, cum non secundum legem hic Titius prouocasset: an exigi possit pecunia secundum condemnationem? Modestinus respondit. si in sententia certa quantitas contineatur: nihil proponi, cur iudicati agi non possit.

XXVIII. IDEM.

Duo iudices dati diuersas sententias dederunt. Modestinus respondit. utranque sententiam in pendenti esse, donec competens iudex unam earum confirmauerit.

XXIX. IDEM.

Tempus, quod datur iudicato, etiam hæredibus eius, cæterisque, qui in locum eius succedunt, tribuitur: uidelicet quod ex tempore deest: quia causæ magis, quam personæ beneficium præstatur.

XXX. POMPONIVS.

Cum ex causa donationis promissa pecunia est: si dubium sit, an ea res eodumque donatoris facultates exhaurire possit, ut uix quidquam ei in bonis relictum sit: actio in id, quod facere possit, danda est: ita, ut & ipsi donatori aliquid sufficiens relinquatur. quod ipsum maxime & inter parentes & liberos obseruandum est.

XXXI. CALLISTRATVS.

Debitoribus non tantū petentibus dies ad soluendum dandi sunt, sed & prorogandi, si res exigat, si qui tamen per contumaciā magis, quā quia non possint explicare pecuniam, differant solutionem: pignoribus captis compellendi sunt ad satisfaciendum ex forma, quā Cassio proconsuli diuus Pius in hæc uerba rescripsit. his, qui fatebuntur debere, aut ex re iudicata necesse habebunt reddere: tempus ad soluendum detur, quod sufficere pro facultate cuiusq; uidebitur. eorum, qui intra diem uel ab initio datum, uel ex ea causā postea prorogatum sibi non reddiderint, pignora capiant: eaq; si intra duos menses non soluerint, uendantur. si quid ex precijs superfit: reddatur ei, cuius pignora uendita erant.

XXII. IDEM.

*aliās. cognitionibus.

Cum prolatis* cōstitutionibus cōtra eas pronunciat iudex ex eo, quod non existimat causā, de qua iudicat, per eas iuari: non uidetur contra constitutiones sententiam dedisse. ideoq; ab eiusmodi sententia appellandum est. alioquin rei iudicatæ stabitur.

XXXIII. IDEM.

Diuus Hadrianus aditus per libellum à Iulio Tarentino, iudicant eo falsis testimonijs, conspiratione aduersariorum testibus pecunia corruptis, religionem iudicis circumuentam esse: in integrum causā restituendam in hæc uerba rescripsit. Exemplum libelli dati mihi à Iulio Tarentino mitti tibi iussi. tu si tibi probauerit, conspiratione aduersariorum testibus pecunia corruptis oppressum se: & rem seuerè uindicare, & si quod à iudice tam malo exemplo circumscripto iudicatum est, in integrum restituere.

XXXIII. LICINIUS RUFINVS.

Si uictum uel stratum inferri quis iudicato non patiatur: utilis in eā spœnalis actio danda est uel (ut quidam putant) iniuriarum cum eo agi poterit.

XXXV. PAPYRIVS IVSTVS lib. XIII. constitutionum.

Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt. quanq; sub obtentu inuorū instrumentorum restitui negocia minime oporteat: tamen in negotio publico ex causā permittere se huiusmodi instrumentis uti.

XXXVI. PAVLVS.

Pomponius libro tricesimo octauo scribit. si uni ex pluribus iudicibus de liberali causā cognoscenti de re non liqueat, ceteri autem consentiant: si is iurauerit sibi non liquere: eo quiescente, ceteros, qui cōsentiunt, sententiam proferre: quia & si dissentirent, sententia plurimū obtineret.

XXXVII. MARCELLVS.

Tunc

Tunc autem uniuersi iudices intelliguntur iudicare, cum omnes adsunt.

XXXVIII. PAVLVS.

Inter pares numero iudices si dissonæ sententiæ proferantur: in libe-
ralibus quidem causis, secundum quod à diuo Pio statutum est,
pro libertate constitutum obtinet: in alijs autem causis, pro reo. quod
& in publicis iudicijs obtinere oportet. Si diuersis summis conde-
mnet iudices: minimam sententiã spectandam esse, Iulianus scribit.

XXXIX. CELSVS.

Dvo ex tribus iudicibus, uno absente, iudicare non possunt: quip-
pe omnes iudicare iussi sunt. sed si adsit, & contra sentiat: statum
duorum sententiæ. quid enim minus uerum est, omnes iudicasse?

XL. PAPINIANVS.

Commodis præmiorum, quæ propter coronas sacras præstantur,
condemnato placuit interdici, & eam pecuniam iure pignoris in
causam iudicati capi.

XLI. PAVLVS.

Nesennius Apollinaris. si te donaturum mihi delegauero credito-
ri meo: an in solidum conueniendus sis? & si es in solidum conue-
niendus: an diuersum putes, si non creditori meo, sed ei, cui donare uo-
lebam, te delegauero? & quid de eo, qui pro muliere, cui donare uole-
bat, marito eius dotem promiserit? respondi. nulla creditor excep-
tione submouetur: licet is, qui ei delegatus est, poterit uti aduersus eum,
cuius nomine promisit: cui similis est maritus, maxime si cõstante ma-
trimonio petat. & sicut hæres donatoris in solidum condemnatur, & ipse
fideiussor, quæ in donando adhibuit, ita & ei, cui non donauit, in solidum
condemnatur. Fundum quis donauit. si non restituat: ut quiuis pos-
sessor damnandus est. si autem fundum restituit: fructuum nomine (si
non eos consumpserit) in solidum condemnandus est. potuit enim nõ
periclitari, si statim restituiisset. Si dolo desijt possidere: in litem iura-
bitur, & tanti sequetur condemnatio. In solidum condemnatus do-
nator actione iudicati, nisi in quantum facere potest, non tenetur bene-
ficio constitutionis.

XLII. IDEM.

Paulus respondit. rescindere quidem sententiam suam præceden-
tem prætorem non posse. reliqua autem, quæ ad consequentiam
quidem iam statutorum pertinent, priori tamen sententiæ defunt: cir-
ca condemnandum reum uel absoluendum debere supplere, scilicet
eodem die.

XLIII. IDEM.

Paulus respondit. eos, qui una sententia in unam quantitatem cõ-
demnati

demnati sunt, pro portione uirili ex causa iudicati conueniri. & si ex sententia aduersus tres dicta Titius portionem sibi competentē exsoluit: ex persona cæterorū ex eadem sententia conueniri eum nō posse.

XLIII. SCAEVOLA.

EX contractu paterno actum est cum pupilla tutore auctore, & condemnata est. postea tutores abstinuerunt eam bonis paternis, & ita bona defuncti ad substitutum uel ad cohæredes peruenerunt. queritur, an hi ex causa iudicati teneantur? Respondit. dandā in eos actionem: nisi culpa tutorum pupilla condemnata sit.

XLV. PAVLVS.

Acta apud se habita, si partes consentiant, & iudex hoc permiserit, potest iubere ea die circuduci: nisi uel negocium, uel lis terminata est. De amplianda uel minuenda poena damnatorum post sententiam dictam, sine principali authoritate nihil est statuendum.

Contra indefensos minores, tutores uel curatores non habentes, nulla sententia proferenda est.

XLVI. HERMOGENIANVS.

Actorum uerba emendare, tenore sententiæ perseverante, non est prohibitum.

XLVII. PAVLVS.

DE unoquoque negotio præsentibus omnibus, quos causa contingit, iudicari oportet. aliter enim iudicatum tantum inter præsentis tenet. Qui apud fiscum causam defendere sæpius conuenti neglexerint: rebus iudicatis subiiciendi sunt. quod eo apparet, si sæpe conuenti præsentiam sui facere noluerint.

XLVIII. TRIPHONINVS.

Decreta à prætoribus latine interponi debent.

XLIX. PAVLVS.

ET exhereditū, uel eum, qui se paterna hæreditate abstinuit: nec ex ipsius contractu, nisi in id, quod facere potest, condemnandū. quemadmodum aut facere posse credatur, uidendū est: utrū deductio omni ære alieno, ut is, qui ex donatione conuenitur: an ut maritus & patronus, nullo deducto ære alieno. & indubitati iuris est, ad similitudinem uiri & patroni ei detrahendū. pinguius enim donatori succurre re debemus, quā ei, qui uerum debitum persolvere compellitur.

L. TRIPHONINVS.

Nex liberalitate sua inops fieri periclitetur.

LI. PAVLVS.

Si quis dolo fecerit, ut bona eius uenirent: in solidum tenetur. Si quis creditorem missum in possessionem rei seruandæ causa non admittit.

admiserit, & uenditor præstiterit creditori, quanti eius interfuerit: quæ situm est, an debitor libere? & puto eum improbum esse, qui uelit item consequi, quod accepit.

LII. TRIPHONINVS.

Si rerum amotarum cum uiro agatur: quanquam uideatur ea quoque actio precedentis societatis uitæ causam habuisse: in solidum condemnari debet, quoniam ex malo contractu & delicto oritur.

LIII. HERMOGENIANVS.

Contumacia eorū, qui ius dicenti non obtemperant, litis damno coercetur. Contumax est, qui tribus edictis, propositis, uel uno pro tribus (quod uulgo peremptoriū appellatur) literis euocatis præsentiam sui facere contemnit. Pœnam contumacis non patitur, quæ aduersa ualeatudo, uel maioris causæ occupatio defendit. Contumaces non uidentur, nisi qui cum obedire deberent, non obsequium turid est, qui ad iurisdictionem eius, cui negant obsequi, pertinent.

LIIII. PAVLVS.

Contra pupillū indefensum, eumque, qui reipublicæ causa abest, uel minorem uiginti quinque annis propositum peremptorium nihil momenti habet. Is, qui ad maius auditorium uocatus est, si li tem incohatam deferuit, contumax non uidetur.

LV. VLPIANVS.

Iudex postea, quam semel dixit sententiam, iudex esse desinit. & hoc iure utimur: ut iudex, qui semel, uel pluris, uel minoris condemnauit, amplius corrigere sententiam suam non possit. semel enim male seu bene functus est officio.

LVI. IDEM.

Post rem iudicatam, uel iureiurando decisam, uel confessionem in iure factam, nihil quæritur post orationem diui Marci: quia in iure confessi pro iudicatis habentur.

LVII. IDEM.

Quidam cōsulebant, an ualeret sententia à minore uiginti quinque annis iudice data. sed æquissimum est tueri sententiam ab eo dictam, nisi minor decem & octo annis sit. certe si magistratum minor gerit: dicendum est iurisdictionem eius non improbari. Et si forte ex consensu iudex minor datus sit, scientibus his, qui in eum consentiebant: rectissime dicitur, ualere sententiam. Proinde & si minor prætor, uel consul ius dixerit, sententiam uel protulerit: ualebit. princeps enim, qui ei magistratum dedit, omnia agere decreuit.

LVIII. IDEM.

Si cū nulla sententia præcessisset, capta sunt & distracta pignora: possunt reuocari.

X Idem

LIX. IDEM.

IN sententijs sufficit, si expresserit iudex summam, soluiq; iusserit, uel præstari, uel quo alio uerbo hoc significauerit. amplius est rescriptum, & si in sententia non sit summa adiecta: si tamē is, qui petit, summā expresserit, & iudex ait, SOLVE, QVOD PETITVM EST, uel QVANTVM PETITVM EST: ualere sententiam. Qui fortis quidem condemnationem faciunt, de usuris autem ita pronunciant, VSVRAE, SI QVAE COMPETVNT, PRAESTENTVR: non recte pronunciant. debent enim de usuris quoq; cognoscere, & certam facere condemnationem.

Si quis ex edicto peremptorio post mortem sit condemnatus: non ualet sententia: quia morte rei peremptorium soluitur. ideoq; ut in re integra de causa notio præstabitur, & qd optimum patuerit, statuetur.

LX. MARCELLVS.

Quæsitum est, cum alter ex litigatoribus febricitans decessisset, & iudex absente eo pronunciaisset: an iure uideretur pronunciaisset? Respondit. morbus santicus etiam inuitis litigatoribus ac iudice diem differt. Santicus autem existimandus est, qui cuiq; rei agenda impedimento est litiganti. Porro quid magis impedimento est, quam motus corporis contra naturam, quem febrem appellant. Igitur si rei iudicanda tempore alter ex litigatoribus febrem habuit: res non uidetur iudicata. Potest tamen dici, esse aliquam & febrium differentiam. nam si quis sanus aliàs ac robustus tempore iudicandi leuissima febre correptus fuerit: aut si quis tam ueterem quartanam habeat, ut in ea omnibus negocijs superesse soleat: poterit dici morbum santicū nō habere.

LXI. IDEM.

IN iudicati actione non prius ratio haberi debet eius, cui prior reus condemnatus fuerit.

LXII. ALFENVS.

Cum quærebatur, iudex si perperam iudicasset, an posset eodem die iterum iudicare: respondit, non posse.

LXIII. MARCELLVS.

Saepe constitutum est, res inter alios iudicatas alijs non præiudicare. quod tamen quandam distinctionem habet. nam sententia inter alios dicta, aliàs quibusdam etiam scientibus non obest: quibusdam uero, etiā si contra ipsos iudicatum sit, nihil nocet. nam scientibus nihil præiudicat: ueluti si ex duobus hæredibus debitoris alter condemnatur. nam alteri integra defensio est, etiam si cum cohærede suo agi fuerit. Item si ex duobus petitoribus alter uictus adqueuerit, alterius petitioni nō præiudicatur: idq; ita rescriptum est. Sed scientibus sententia, quæ inter alios dicta est, obest: cum quis de ea re, cuius actio uel defensio

sentio primum sibi competit, sequentem agere patiatur: ueluti si creditorem experiri debitor passus sit de proprietate pignoris, aut maritus socerum uel uxorem de proprietate rei in dotem acceptæ, aut possessor uenditorem de proprietate rei emptæ. & hæc ita ex multis constitutionibus intelligenda sunt. Cur autem his quidem scientia noceat, superioribus non noceat, illa ratio est: quod qui scit cohæredē suum agere, prohibere eum, quo minus uti uelit propria actione, non potest. is uero, qui priorem dominū defendere causam patitur: ideo propter scientiā præscriptione rei (quamuis inter alios iudicatæ) submouetur, quia ex uoluntate eius de iure, quod ex persona agentis habuit, iudicatum est. nam & si libertus meus me interueniente seruus uel libertus alterius iudicetur, mihi præiudicatur. diuersa causa est, si fundum à te Titius petierit, quem ego quoq; sed non ex persona Titij, ad me pertinere dico. nam quamuis cōtra Titium me sciente iudicatum sit: nullum tamen præiudicium patior: quia neq; ex eo iure, quo Titius uictus est, uindico: neq; potui Titio intercedere, quo minus suo iure uteretur, sicuti de cohærede supra diximus.

LXIII. SCAEVOLA.

Negociorum gestorū condemnatus appellauit, & diu negotium tractatum est. quæsitum est, appellatione eius iniusta pronuntiata: an quō tardius iudicatum sit, usuræ pecuniæ in condemnati onem deductæ medijs temporis debeantur? respondetur. secundū ea, quæ proponerentur, dandam utilem actionem.

DE CONFESSIS. Tit. II.

I. PAVLVS.

Confessus pro iudicato est: quia quodammodo sua sententia damnatur.

II. VLPIANVS.

Non fatetur, qui errat, nisi ius ignorauit.

III. PAVLVS.

Iulianus ait, confessum certum se debere legatum, omnimodo damnum, etiam si in rerum natura non sit, aut iam à natura recesserit: ita tamen, ut in æstimatione eius damnetur: quia confessus pro iudicato habetur.

IIII. IDEM.

Sis, cum quo lege Aquilia agitur, confessus est seruum occidisse: si scet non occiderit: si tamen occisus sit homo, ex confesso tenetur.

V. VLPIANVS.

X ij Qui

Qui Stichum debere se confessus est: siue mortuus iam Stichus erat, siue post litis contestationem decessit: cōdemnandus est.

VI. IDEM.

Certum confessus pro iudicato erit, si incertum nō erit. Si quis incertum confiteatur: ueluti si corpus sit confessus, si Stichum uel fundum dare se oportere: urgeri debet, ut certum cōfiteatur. item is, qui rem confessus est, ut certam quantitatem fateatur. Sed & si fundum uindicem meum esse, tuq; cōfessus sis: perinde teneberis, atq; si domini mei fundum esse pronunciatum esset. Si alia quacunque actione ciuili, uel honoraria, uel interdicto exhibitorio, uel restitutorio, uel prohibitorio, cum quis conuenitur, confiteatur: dici potest, in his omnibus subsequi prætorem uoluntatem orationis diui Marci debere: & omne omnino, quod quis confessus est, pro iudicato habere. dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, confesso tempus ad restitutionem: & si non restituat, lis aestimabitur. Si quis absente aduersario confessus sit: uidendum, nunquid non debeat pro iudicato haberi: quia nec qui iurat de operis, obligetur, nec soleat quis absenti cōdemnari. certe procuratorem, tutorem, curatorem uel præsensem esse sufficit. Sed an & ipsos procuratores, uel tutores, uel curatores fateri sufficiat, uideamus. & non puto sufficere. In pupillo tutoris auctoritatem exigimus. Minorē à confessione sua restituemus. Confessi utiq; post confessionem tempora quasi ex causa iudicati habebunt.

VII. AFRICANVS.

Cum fideicommissum peteretur, hæres confessus est debere. arbi-
ter ad restituendum datus comperit nihil deberi. quæsitum est,
an possit absolvere? Respondit, posse. interesse tamen, quia ex causa
nihil debeatur. nam si ob id, quod nullum fideicommissum fuerit: nō
debere eum absolvere. si uero quia testator forte soluendo non erat,
aut quia hæres omne solutum esse apud prætorē dixerat, & cum con-
trouersia & computatio difficilius esset, arbiter datus fuerit: saluo offi-
cio eum absoluturum. has enim partes eius esse, ut si in computatio-
ne nihil inueniatur, possit absolvere. sed ex superiore casu ad præto-
rem remittere debet, ut absoluator.

VIII. PAVLVS.

Non omnimodo confessus condemnari debet eius rei nomine,
quæ an in rerum natura esset, incertum sit.

DE CESSIONE BONORVM.

Tit. III.

Vlpia

I. VLPIANVS.

Reditori, qui ob restitutionem ædificiorum crediderit, priuilegium exigendi datur.

II. IDEM.

IN personalibus actionibus qui postea quidem contra xerunt, uerum ut pecunia eorum ad priores creditores perueniat, in locum eorum succedunt.

III. IDEM.

IS, qui bonis cessit, ante rerum uenditionem utiq; bonis suis non caret. quare si paratus fuerit se defendere: bona eius non ueneunt.

IIII. IDEM.

IS, qui bonis cessit, si quid postea adquisierit: in quantum 'facere potest, conuenitur. Sabinus & Cassius putabant eū, qui bonis cessit, ne quidem ab alijs, quibus debet, posse inquietari.

V. PAVLVS.

QVem pœnitet bonis cessisse, potest defendendo se consequi, ne bona eius ueneant.

VI. VLPIANVS.

QVI bonis suis cessit, si modicum aliquid post bona sua uendita adquisiuit: iterum eius bona non ueneunt. unde ergo modum hunc æstimabimus? utrum ex quantitate eius, quod acquisitum est, an uero ex qualitate? & putem ex quantitate id æstimandum esse eius, quod quæsit: dummodo illud sciamus, si quid misericordiæ causa ei fuerit relictum (puta menstruum, uel annuum alimentorum nomine) non oportere propter hoc bona eius iteratò uenundari. nec enim fraudandus est alimentis quotidianis. Idem, & si ususfructus ei sit cōcessus uel legatus, ex quo tantū percipitur, quantū ei alimentorū nomine satis est.

VII. MODESTINVS.

SI debitoris bona uenierint: postulantibus creditoribus, permittitur sursum eiusdem debitoris bona distrahi, donec suum consequantur: si tales tamē facultates acquisitæ sint debitori, quibus prætor mori possit.

VIII. VLPIANVS.

QVI cedit bonis, antequam debitum agnoscat, condemnaturq; uel in iure confiteatur: audiri non debet.

IX. MARTIANVS.

BONIS cedi non tantum in iure, sed etiam extra ius potest: sufficit & per nuncium, uel per epistolam id declarari.

QVIBVS EX CAVSSIS IN POSSESSIONEM eatur.

Tit. IIII.

X iij

Vlpi-

I. VLP IANVS.

Res ferè causæ sunt, ex quibus in possessionem mitti so-
let: rei seruandæ causæ, item legatorum seruandorū gra-
tia, & uentris nomine. damni enim infecti nomine si nō
caueatur: non uniuersorū nomine fit missio, sed rei tan-
tum, de qua damnum timetur.

II. IDEM.

PRator ait. IN BONA EIVS, QVI IVDICIO SISTENDI CAVSSA FI-
DEIVSSOREM DEDIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIET,
NEQVE DEFENDETVR, IRI IVBEO. Potestatem autem sui non
facit, qui id agit, ne aduersarius eius copiam sui habeat. ergo latitantis
bona iubet possideri. quid si non latitet, sed absens non defendat: nōne
uidetur potestatem sui non facere? Defendi autem uidetur, qui per
absentiam suam in nullo deteriore causam aduersarij facit. Hæc
uerba NEQVE DEFENDETVR, παρατατικῶς scripta sunt: ut neq; suffi-
ciat unquam defendisse, si nō duret defensio: neq; obsit, si nūc offerat.

III. IDEM.

APud Iulianum quaeritur. si cōmunem rem cum Titio pater pu-
pilli habuerit, & communi diuidendo iudicio pupillus nō defen-
datur, nihilq; erit, cuius nomine propter personam patris condemna-
tio fieri debeat: utrum uenire bona patris oporteat, an uero rei seruandæ
causæ possideantur? & ait. siquidem pater aliquos fructus percepit,
aut rem deteriore fecit: bona eius uenire possunt. si uero nihil sit, pro-
pter quod patris bona ueneant: pupilli possideri. Marcellus autem no-
tat. per quā iniquum esse, eum, qui nihil cum pupillo contraxit, ex-
spectare eius pubertatem. quæ sententia habet rationem. ideoq; cum
contractus ex persona patris descendat: dicendum erit, non esse exspe-
ctandam pupilli pubertatem. Contractum cum pupillo potest dici,
& si cum seruo eius contractum sit. competit enim aduersus eum de pe-
culio actio. unde probandum est, ex omnibus causis, ex quibus aduer-
sus pupillum actio datur, hoc idem seruandum. & facilius erit hoc pro-
bandum in seruo, qui in rem domini uertit, aut iussu eius cōtraxit, aut
si institoria cum eo agi possit. ego puto, & si cum tutore eius contractū
est, ex qua causæ actio in pupillum datur: magis esse, ut edicto locus sit,
quasi cū eo cōtractum sit. Si pupillus hæres exstiterit alicui, & ex ea
causæ legata debeat: uidendum est, an huic edicto locus sit. magisq; est
(ut Marcellus scribit) posse etiam pupilli bona possideri: effectq; in arbi-
trio hæreditariorum creditorum, quid potius eligant. etenim uidetur
impubes contrahere, cum adiit hæreditatem.

IIII. PAVLVVS.

Sed & is, qui immiscuit se, contrahere uidetur.

V. VLP IANVS

Haec autem locum habent, quoties pupillus nō defendatur à quo cumq; siue à tutore uel curatore: siue habeat tutorem pupillus, siue nō habeat. cæterum si existat aliquis, qui defendere sit paratus: cessabit rei seruandæ causa possessio. Non defendi pupillū constare debet, liquereq; prætori, ut sic permittat bonorum possessionem hoc autem costare debet sic. euocandi sunt ad prætorem tutores pupilli, ut defendant. si tutores non habeat: requirendi cognati, uel adfines, & si qui forte alij sunt, quos uerisimile est defensionem pupilli pupillæne non omisuros, uel propter necessitudinem, uel propter charitatē, uel qua alia ratione. liberti etiam, si qui sunt, idonei euocandi, exquirendaq; defensio. si autem negent se defendere, aut non negent, sed taceant: tunc prætor possessionem dabit tamdiu scilicet, quoad non defendatur. si defendi cœpit pupillus uel pupilla: desinet possideri. idem est in furioso.

Prætor ait. SI IS PVPILLVS IN SVAM TVTELAM VENERIT, EA'VE PVPILLA VIRIPOTENS FVERIT, ET RECTE DEFENDETVR: EOS, QVI BONA POSSIDENT, POSSESSIONE DECEDERE IVBEBO.

Recte defendi quid sit, uideamus: utrū tantum copiam sui facere, & ad suscipiendū iudicium paratū esse: an uero & satisfacere omnimodo. & quidem non solum ipsis se defendere uolentibus hoc edictum scriptum est, sed & in rem. & sic recte defendetur, hoc est uel à se, uel ab alio quocunq; sed si alius defendat: erit necessaria satisfactio. si ipse: non putonecessariam satisfactionem. ergo oblata defensione deijci poterit, interdicto reddito.

VI. PAVLVS

In possessionem mitti solent creditores, & si sub conditione ei pecunia promissa sit. Cum dicitur, ET EIVS, CVIVS BONA POSSESSA SVNT A' CREDITORIBVS, VENEANT: PRAETERQVA'M ET PVPILLI ET EIVS, QVI REIPVBLICAE CAVSSA SINE DOLO MALO ABFVERIT: intelligimus eius, qui dolo malo abfuerit, posse uenire. Sed & si ab hostibus quis captus sit: creditores eius in possessionem mittendi sunt: ut tamen non statim bonorum uenditio permittatur, sed interim bonis curator detur.

VII. VLP IANVS.

Flucinius existimat, creditores rei seruandæ causa missos in possessionem, ex his rebus ali non debere. Prætor ait. QVI FRAVDATIONIS CAVSSA LATITAVIT, SI BONI VIRI ARBITRATV NON DEFENDETVR, EIVS BONA POSSIDERI VENDI'QVE IVBEBO. Cum hoc edictum locum habet, non sufficit latitare: sed & necesse est fraudare

fraudationis causa id fieri: neque fraudationis causa, si sine latitatione sit, satis est ad possessionem & uenditionem: sed oportet fraudationis causa latitare. & est frequentissima hæc causa possessionis. nam in usu latitantium bona possidentur. Si quis bona possederit alicuius quasi latitantis, qui non latitabat, & uendiderit: consequens erit dicere, uenditionem bonorum secuta nullius momenti esse. Quid sit autem latitare, uideamus. Latitare est, non (ut Cicero definit) turpis occultatio sui. potest enim quis latitare non turpi de causa: ueluti qui tyranni crudelitatem timet, aut uim hostium, aut domesticas seditiones. Sed & is, qui fraudationis causa latitat, non tamen propter creditores: & si hæc latitatio creditores fraudet: in ea tamen erit causa, ne hinc possideri bona eius possint: quia non hoc animo latitat, ut fraudet creditores. animus enim latitantis quaeritur, quo animo latitet: ut fraudet, an alia ex causa. quid ergo, si duas causas latitandi habuit, uel plures, inter quas etiam fraudandi creditores: an uenditio recte procedat? & puto probandum, si plures causae sint latitationis, inter quas est & fraudationis causa: nocere debere, possitque hinc bona uendi. Quid si aduersus quosdam occultare se consilium non est, aduersus quosdam est? quid dicemus? & rectissime Pomponius scribit, non aduersus omnes latitationem exigendam: sed aduersus eum, quem quis decipere & fraudare latitatione destinat. Vtrum ergo omnes bona eius uendere possunt, qui latitat: hoc est etiam hi, aduersus quos non latitat, quia uerum est latitare: an uero is solus, aduersus quem latitat? & quidem uerum est eum latitare, & fraudationis causa latitare, & si non aduersus me latitet. Sed illud spectandum Pomponius putat, an aduersus omnes latitet: eumque solum posse hanc uenditionem impetrare, aduersus quem latitet. latitare autem est, cum traistu aliquo latitare: quemadmodum factitare est, frequenter facere.

Adeo autem latitatio animum & affectum occultantis se desiderat, ut recte dictum sit, furiosum hinc uenditionem pati non posse: quia non se occultat, qui suus non est. planè si non defendatur furiosus curatorem ei dandum, aut bona eius ut possideantur nominatim permittendum. Labeo autem scribit, si non inueniatur curator uel defensor furiosi, sed & si curator datus eum non defendat: tunc remouendum eum, & oportere prætorem dare curatorem aliquem ex creditoribus: ut non amplius, quam necesse est, ex bonis furiosi ueneat. eaque seruanda Labeo ait, quæ solent seruari, cum uenter in possessionem mittitur. Planè interdum bona eius cognita causa uendenda erunt: si ut geat res alienum, & dilatio damnum sit allatura creditoribus. ita autem uendenda, ut quod super sit, furioso detur: quia hominis eius status & ha

& habitus à pupilli conditione non multum abhorret. quod quidem non est sine ratione. idemq; in prodigo dicendum est, cæterisq; qui curatorum ope iuuantur. nec enim quisquam proprie latitare eos dixerit. Illud sciendum est, posse quem in eadem ciuitate esse, & latitare: & in alia ciuitate esse, & non latitare. at enim qui in alia ciuitate sit, copiamq; sui faciat in publico, ibiq; pareat: an latitet, uideamus. sed hodie hoc iure utimur: ut siue quis eodem loci agat, siue alio, siue peregre: si tamen occursum creditoris euitet: latitare uideatur. deniq; eum quoq; qui in eodem foro agat, si circa columnas aut stationes se occultet: uideri latitare ueteres responderunt: & posse quem aduersus alterum latitare, aduersus alterum non. constat autem, ut ipse possit bona eius uendere, aduersus quem latitet. Si in diem, uel sub conditione debitor latitet: ante quàm dies uel conditio ueniat, non possunt bona eius uenire. quid enim interest, debitor quis non sit, an nondum conueniri possit: nam & si non sit debitor, idem dicemus. idem erit dicendum, & si quis habet quidem actionem, sed talem, quæ per exceptionem repellitur. Si qui actione de peculio filij uel serui nomine conueniri possit, latitet: eo iure utimur, ut possint bona eius possideri & uenire, tametsi nihil in peculio fuerit, quia esse potest. & rei iudicatæ tempus spectamus, utrum sit, an non sit: & quid teneat actio, etiam si nihil in peculio fuerit. Item uideamus, si quis aduersus in rem actionem latitet, an bona eius possideri uenunq; dari possint. & exstat Neratij sententia, existimantis bona esse uendenda. & hoc rescripto Hadriani continetur: quo iure utimur. Celsus aut libro sexto respondit. si fundum, quem petere uolo, Titius possideat, neq; absens defendatur: commodius se existimare in fundi possessionem mittendum, quàm bona eius possideri. hic adnotandum est, Celsum consultum non de latitante, sed de absente. Idem Celsus existimat: si is, à quo hæreditatem petere uelim, latitet: commodissime fieri posse, ut in possessionem mittar rerum, quas pro hærede uel pro possessore possidet. sed si dolo fecerit, quo minus possideat: bona eius possidenda & uendenda esse. Diuus quoq; Pius in persona eius, qui hæreditatem possidens, copiam sui non faciebat, rescripsit, in possessionem rerum hæreditariarum aduersarium inducendum. in quo rescripto & fructum percipere iussit eum, qui per nimiam contumaciam possessoris hæreditatis (ut lucro eius cedat) in possessionem inductus est rerum hæreditariarum.

VIII. IDEM.

Si diu incertum sit, hæres existiturus, nec ne, sit: causa cognita per-
 Smitti oportebit bona rei seruandæ causa possideri. & si ita res urge
 Y at, uel

ar, uel conditio: bonum hoc etiam erit concedendum, ut curator constitutatur.

IX. PAVLVS.

VNus ex creditoribus. Si alter ex hæredibus intra tempora sibi præstituta deliberet adire hæreditatē, alter uero neget se aditurum: uidendū est, quid creditoribus agendum sit. & placet interim eos in possessionē mittendos custodiæ causā, donec appareat is, qui deliberat, utrum agnoscat partem suam, an non agnoscat.

X. VLP IANVS.

SI pupillus præsens sit, tutorem autem non habeat: pro absente habendus est.

XI. PAVLVS.

SI filio familias legatum uel fideicommissum sub conditione relatum sit: dicendum est, tam ipsum, quā patrem in possessionem mittendos esse: quia ambo spem commodi habent.

XII. POMPONIVS.

Cum legati uel fideicommissi seruandi causā, uel quia damni infecti nobis nō caueatur, bona possidere prætor permittit, uel uentris nomine in possessionem nos mittit: non possidemus, sed magis custodiam rerum & obseruationem nobis concedit.

XIII. PAPINIANVS.

Ad cognitionem imperatorum à præfide provinciæ remissus, & si in cæteris litibus Romæ defendere se non cogitur: tamen in provincia defendendus est. nam & exilio temporario puniti, si defensor non existat, bona ueneunt.

XIIII. PAVLVS.

Si qui creditorem prohibuit, bona debitoris ingreditur: datur in seum actio quanti ea res est. sed & si quis legatorum seruandorum causā missus in possessionē admissus nō est, si legati cōditio pendeat: licet possit deficere, æstimatur tamen id, quod legatum est: quia inter est eius cautum habere. Creditor autem cōditionalis in possessionem non mittitur: quia is mittitur, qui potest bona ex edicto uendere.

XV. VLP IANVS.

Is, qui rem permutatam accepit, emptori similis est. item is, qui rem in solutum accepit, uel qui lite æstimata retinuit, uel ex causa stipulationis non ob liberalitatem consecutus est.

DE REBUS IUDICIS AVTHORITATE
possidendis seu uendundis.

Tit. V.

Caius

I. CAIVS.

Enire ibi bona oportet, ubi quisq; defendi debet.

II. PAVLVS.

ID est, ubi domicilium habet.

III. CAIVS.

AUt ubi quisq; contraxit. Contractum autem non utiq; eo loco intelligitur, quo negociū gestum est, sed quo soluēda est pecunia.

IIII. PAVLVS.

Si seruus sub conditione hæres institutus sit, aut dubium sit, an is hæres liberq; futurus sit: non est iniquum, postulantibus creditoribus ita decerni: ut si ante certum tempus is hæres non exstiterit, perinde omnia obseruentur, ac si is hæres ita institutus non esset. quod plerumq; accidet, si sub conditione dandæ alicui pecuniæ hæres institutus sit, nec dies adpositus sit. sed hoc, quantum ad bona, ita obseruandum. cæterum libertas ei quandoq; competit, & à prætoribus conseruanda est, etiam si certum sit, neq; hæredem, neq; bonorum possessorem futurū. Si quis tamen hæredem se respondendo, uel actiones patiando defunctum defendat: bona defuncti uenire non poterunt.

V. VLP IANVS.

Si minor uiginti quinque annis, qui habet curatorem, à curatore non defendatur, nec alium defensorem inueniat: bonorum uenditionem patitur, & si non latitet, nec fraudationis causa latitare uideatur, qui sui non est idoneus defensor.

VI. PAVLVS.

Si non expedierit pupillo hæreditatem parentis retinere: prætor bona defuncti permittit uenire, ut quod superauerit, pupillo restituatur. Si pupillus, ante quàm abstineret, aliquid gesserit: seruandum est utiq; si bona fide gessit. Quid ergo, si quibusdam creditoribus soluerit, deinde bona uenierint: si quærat, an repetitio sit: ex causa id statuendū, Iulianus ait: ne alterius aut negligentia, aut cupiditas huic, qui diligens fuit, noceat. Quod si utroq; instante tibi gratificatus tutor soluerit: æquum est, aut prius eandem portionē mihi quæri, aut communicandum, quod accepisti. & hoc Iulianus ait. apparet autem esse uerum, si ex bonis paternis solutum sit. Quid ergo, si aliunde pupillus soluerit: reddi ei debet, nec ne: & utrum à creditore, an ex hæreditate: Scæuola noster ait, si aliquid sit in bonis: deducendū ex hæreditate solidū exemplo eius, qui gessit negocia. sed si nihil sit in bonis: nō esse iniquū, aduersus creditore dandam repetitionē quasi indebiti soluti.

VII. CAIVS.

Hæreditarium æs alienū intelligitur etiam id quoq; de quo cum defun

defuncto agi non potuit: ueluti quod is, cum moreretur, daturum se promississet. item quod is, qui pro defuncto fideiussit, post mortem eius soluit.

VIII. PAVLVS.

IN uenditione bonorum etiam ususfructus uenit: quia appellatione domini fructuarius quoque continetur. Si quis fructus ex praedio debitoris capi poterit: hunc creditor, qui in possessione praedij missus est, uendere uel locare debet. sed hoc ita demum, si ante neque uenerit, neque locatus erit. nam si iam a debitore uel locatus erat, uel uenerat: seruabit praetor uenditionem & locationem a debitore factam, & si minoris distractum est uel locatum: nisi si in fraudem creditorum hoc fiat. tunc enim praetor arbitrium dat creditoribus, ut ex integro locationem uel uenditionem faciant. De caeterarum quoque rerum fructibus idem erit dicendum, ut si qui locari possint, locentur: puta mercedes seruorum, uel iumentorum, caeterorumque, quae possunt locari. De tempore locationis nihil praetor locutus est. & ideo liberum arbitrium creditoribus datum uidetur, quanto tempore locetur: quemadmodum illud est in arbitrio eorum, uendant, uel locent, scilicet sine dolo malo. ex culpa autem rei non fiunt. Si unus sit, qui possideat bona: expeditum erit de locatione. quod si non unus, sed plures sint: quis eorum debeat locare uel uendere, quaeritur. & siquidem conuenit inter eos: expeditissimum est. nam & omnes possunt locare, & uni hoc negotium dare. si uero non conuenerit: tunc dicendum est, praetorem causam cognita eligere debere, quis locet uel uendat.

IX. IDEM.

Praetor ait. SI QVIS CVM IN POSSESSIONE BONORVM ESSET, QVOD EO NOMINE FRVCTVS CEPERIT, EI, AD QVEM EA RES PERTINET, NON RESTITVET: SIVE QVOD IMPENSAE SINE DOLO MALO FECERIT, EI NON PRAESTABITVR: SIVE DOLO MALO EIVS DETERIOR CAVSSA POSSESSIONIS FACTA ESSE DICTVR: DE EA RE IVDICIVM IN FACTVM DABO. Quod de fructibus ait, etiam de caeteris, quacunque ex re debitoris peruenerint, intelligendum est. & sane debuit hoc ita esse. quid enim, si ex compromisso, uel alio casu poenam consecutus est: nam eam poenam, quam consecutus est, praestare debet. Quod ait praetor, SIVE QVOD IMPENSAE SINE DOLO MALO FECERIT, EI NON PRAESTABITVR: hoc eo spectat, ut si quid ipse erogauerit creditor (si modo sine dolo erogauit) ei hoc praestetur. sufficit igitur sine dolo malo erogasse, etiam si nihil profuit erogatio eius rei debitori. His uerbis, EI, AD QVEM EA RES PERTINET, & curator bonis distrahendis datus continetur.

bitur, & ipse debitor: si contigerit, ne bona eius ueneant. & ipsi itaq; creditor aduersus hos dabitur actio, quos enumerauimus: siue quid in fructibus recipiendis erogauerit, siue in familia alenda curandaue, siue prædijs fulciendis, uel reficiendis, uel damni infecti promittendo, uel seruo noxali iudicio defenso: si modo non magis eum expedit dedere, quam retinere. quod si dedere expedit: consequens erit, repetere eum non debere. Generaliter etiã dicendũ est: quidquid impendit in rem (si modo sine dolo malo impendit) repetere eum posse. nam negotiorum gestorũ agere non magis potest, quam si socius commune ædificium fulsit: quia hic quoq; creditor commune, non alienum negotium gessisse uidetur. Est præterea quæsitum: si deteriora prædia facta fuerunt sine dolo malo creditoris, uel iura eorum amissa, uel ædificia diruta uel exusta, item familiæ pecorumq; acta cura non sit, aut possessio alijs tradita, sine dolo malo tamen: an teneatur? & apparet eum non teneri, quia dolo malo caret: eritq; melior eius conditio, q̃ in pignore creditoris, qui non tantum dolum malum, uerum culpam quoq; debet. Eadem causa est curatoris bonorum. nam & iste tenetur, ut creditor. In eum quoq; qui neq; locauit fructum prædij, neq; uendidit, in factum actionem dat prætor: & in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptum est, quia neq; uendidit, neq; locauit. Caterum si tantum perceptum est, quantum perciperetur, si locatus uel distractus fructus esset: nihil ei imputatur. præstat autem per id tantũ temporis, quo in possessione fuerit, uel ipse, uel iussu eius alius, quo ad inde de possessione discessum est. nam neq; hoc imputabitur creditori, cur in possessionem non uenerit: neq; illud, cur de possessione discesserit: cum & uoluntarium, & suum potius negotiũ creditor gerat. æstimatio autem sit, quanti interest eius, qui experitur. Hæ actiones neq; temporariæ sunt: & tam hæredibus, quam in hæredes dantur, cæterosq; successores. Si possessionis causa deterior facta esse dicetur dolo eius, qui in possessionem missus sit: actio in eum ex dolo datur, quæ neq; post annum, neq; in hæredes cæterosq; successores dabitur: cum ex delicto oriatur, poenæq; nomine concipiatur.

X. CAIVS.

Nisi quatenus ad eum peruenit.

XI. VLPPIANVS.

Hæredi autem dabitur: quia & rei continet persecutionem.

XII. PAVLVVS.

Cum unus ex creditorib; postulat in bona debitoris se mitti: quæritur, utrum solus is, qui petit, possidere possit: an cum unus petit, & prætor permiserit, omnibus creditoribus aditus sit? & commo-

Y iij dius

dius dicitur: cum prætor permisit, non tam personæ solius petentis, quàm alijs creditoribus: & in rem permissum uideri. quod & Labeo putat. nec uidebitur libera persona acquirere alijs: quia nec sibi quidquam adquisit, cui prætor permittit hoc: sed aliquid ex ordine facit, & ideo cæteris quoque prodest. Planè si is postulauerit, qui creditor non est: minime dicendum est, uel eum, qui creditor est, possidere posse: quia nihil egit talis postulatio. aliter, atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recepit debitum suum. cæteri enim poterunt peragere bonorum uenditionem. Is, qui possidere iubetur, eo loco iussus uidetur, cuius cura ad iubentem pertinet. Si propter naturam rei, ueluti si prædium inundatum sit, aut propter latronum potentiam, non potest possideri: recte dicitur, non esse, quod possideatur.

XIII. CAIVS

Quamuis bona possessa non sint: quia nihil forte fuerit, quod possideatur, aut sine controuersia non possideatur: creditor, qui in possessionem missus est, perinde habetur, ac si etià possessa bona fuissent.

XIIII. PAVLVS.

Creditor in possessionem rerum debitoris missus, curator constitui debet, si quædam actiones periturae sint. Datur in creditorem actio, qui in possessionem missus est, de eo, quod ex bonis debitoris ad eum peruenit. si nondum aliquid consecutus sit: actiones suas præstabit. Datur autem actio in factum aduersus eum: & omne, quod in actione negotiorum gestorū ueniret, si posset agi, restituendum à creditore.

XV. VLPIANVS.

Cum plures creditores in possessionem rerum debitoris mittunt: ne corrumpantur rationes, uni hoc negotium à creditoribus esse dandum, quem maior pars creditorum elegerit, puto: & *αὐτῶν γὰρ ἡ σκέψις* licet facere instrumentorum: non ut describant ipsa corpora instrumentorum, sed quot sint, & de qua re sint, subnotent sibi, & quasi inuentarium faciant. quod etiam uniuersorum facere eis erit permittendum.

Præterea nonnunquam prætor causa cognita etiam describere aliquid ex instrumentis creditoribus debet permittere. Si qua idonea causa interueniat: utrum semel, an etiam sæpius recognitio & distinctio concedenda sit creditoribus, uideamus. & ait Labeo, amplius, quàm semel non esse concedendam. si quis tamen (inquit) iurauerit non calumniæ causa se postulare, neque habere, quæ dispunxerit: iterum ei faciendam potestatem ait, nec amplius, quàm bis.

DE PRIVILEGIIS CREDITORVM, Tit. VI.

Caius

I. CAIVS.

Vm bona ueneunt debitoris, in comparatione extranei & eius, qui creditor cognatusue sit, potior habetur creditor cognatusue: magis tamen creditor, q̄ cognatus: & inter creditores potior is, cui maior pecunia debetur.

II. VLP IANVS.

Q̄uæsitum est, utrum ita demum priuilegium habeat funeraria, si is, cuius bona ueneunt, funeratus sit: an etiam, si proponas alium esse funeratum: & hoc iure utimur, ut quicumq; sit funeratus: id est siue is, cuius de bonis agitur, siue quid is debuit, quod reddere eum, si uiueret, funeraria actione cogi oporteret: priuilegio locus sit. paruiq; referre dicamus, qua actione hic sumptus repetatur, funeraria, an familiaris eriscudæ, an qua alia: dummodo sumptus funeris causa factus sit. quacumq; igitur actione ob funeris sumptum utatur: etiã funerariam ei competere. quare si in stipulatum funeris impensa deducta sit: dicendum est, locum esse priuilegio: si modo quis non abiiciendi priuilegij causa stipulatus sit. Si sponsa dedit dotem, & nuptijs renunciatum est: tamen ipsa dotem condicit: tamen æquum est hanc ad priuilegiũ admitti, licet nullum matrimonium contractum est. Idem puto dicendum, etiam si minor duodecim annis in domum quasi uxor deducta sit, licet nondum uxor sit.

III. PAVLVS.

Iñterest enim reipublicæ, & hanc solidum consequi, ut ætate permitte nubere possit.

IIII. VLP IANVS.

DAbimusq; ex his causis ipsi mulieri priuilegium. Si quis cū tutor non esset, pro tutore negocia gessit: priuilegio locum esse manifestũ est. nec interest, ipse debeat, qui gessit, siue hæres eius ceteriq; successores. ipse autē pupillus habet priuilegium, sed eius successores non habent. sed æquissimum erit, ad ceteros quoq; quibus curator quasi debilibus, uel prodigis datur, uel furdo, uel muto,

V. CAIVS lib. XXIII. ad edictum prouinciale.

Vel fatuo,

VI. VLP IANVS.

Idem priuilegium competere. Sed si bonis datus sit curator, uel absentis, uel ab hostibus capti, uel dum deliberant scripti hæreses de adeunda hæreditate: non oportere priuilegium dari. non em̄ in eadem causa est.

VII. PAVLVS.

Si negociũ impuberis aliquis ex officio amicitie gesserit: debet bonis eius uenditis priuilegium pupillo conseruari: & ita accepi.

Vlpia-

VIII. VLP IANVS.

SI uentri curator datus sit, nec partus editus: priuilegium cessabit. Diuus Marcus ita edixit. creditor, qui ob restitutionem ædificiorum crediderit: in pecunia, quæ credita erat, priuilegium exigendi habebit. quod ad eum quoque pertinet, qui redemptori domino mandante pecuniam subministravit. In bonis mensularij uendundis post priuilegia potiore eorum causam esse placuit, qui pecunias apud mensam fidem publicam secuti deposuerunt. sed enim qui depositis numeris usuras à mensularijs acceperunt: à cæteris creditoribus non separantur: & merito. aliud est enim credere, aliud deponere. Si tamen numeri exstent: uindicari eos posse puto à depositarijs: & futurum eum, qui uindicat, ante priuilegia. Eorum ratio creditorum prior est, quorum pecunia ad creditores priuilegiarios peruenit. Peruenisse autem quem admodum accipimus: utrum si statim profecta est ab inferioribus ad priuilegiarios: an uero & si per debitoris personam: hoc est, si ei ante numerata sit, & sic debitoris facta creditori priuilegiario numerata: quod quidem potest benigne dici: si modo non post aliquod interuallum id factum sit.

IX. IDEM.

Alter prætor. QVOD POSTEA CONTRACTVM ERIT, QVAM IS, CUIVS BONA VENIERINT, CONSILIVM FRAVDANDI RECEPERIT, SCIENTE EO, QVI CONTRAXERIT: NE ACTIO EO NOMINE DETVR.

X. PAVLVS.

Qui in nauem exstruendam, uel instruendam, uel etiam emendam crediderit: priuilegium habet.

XI. VLP IANVS.

SI magistratus fideicommissi seruandi causa in possessionem missi sint: dare arbitrum possunt ad ea distrahenda, quæ mora deteriora futura sunt: ita, ut precium ex his redactum apud fideicommissarium in causa depositi sit, donec de fideicommisso, quod ei debet, constet.

XII. IABOLENVS.

Pater familias impuberi filio, si ante pubertatem decessisset, substituit hæredem. is filius paterna hæreditate se abstinuit, ideoque bona patris uenerunt. postea filio hæreditas obuinit, qua adita decessit. quæro, cum prætor in ipsum pupillū (quamuis postea hæreditas obuinisset) creditoribus tamen patris actionem non daret: an in substitutum creditoribus patris danda sit actio, cum ex bonis paternis, quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent, nihil adquirat: & cum creditores nihil iuris in bonis pupilli habuerint, eorumque nihil interfuerit, adiretur, nec ne, pupilli hæreditas, cum ea bona omissa à substituto hære-

hæreditate ad creditores non pertinerent: me illud maxime mouet, quod præceptoribus tuis placet, unum esse testamentum. Respondi. quod prætor filio, qui à paterna hæreditate se abstinet, præstat, ne bonis patris eius uenditis in eum actio detur: & tametsi postea ei hæreditas obuenit, creditoribus non reddat: idem in substituto filio hærede seruandum non est: quoniam filij pudori parcitur, ut potius patris, quàm bona eius ueneant. itaq; in id, quod postea ei obuenit, actio creditoribus denegatur: quia id, quod ex aduenticio acquisitum est, non per patrem ad eum peruenit. At cum substitutus filio hæreditatē adiit, postquam pupillus se paternæ miscuerat hæreditati: tunc hæreditas & patris & filij una est, & in omni ære alieno, quod aut patris, aut filij fuerit, etiam inuitus hæres obligatur. & quemadmodum liberum ei non est post obligationem, ut non omnimodo, si non defendatur, ipsius bona ueneant: ita ne separare quidem æs alienum patris & filij poterit. quo casu efficietur, ut creditoribus in eum actio dari debeat. quod si substitutus hæres hæreditatem non adierit: creditoribus patris in id, quod pupillus reliquit, actio dari non debet: quoniam neq; pupilli bona uenire debent propter æs alienum patris, neq; in bonis patris est, quod pupillus adquisiit.

XIII. PAVLVS.

Flucius refert, statuas in publico positas, bonis distractis eius, cuius in honorem positæ sunt, non esse emptoris bonorum eius: sed aut publicas, si ornandi municipij causa propositæ sint: aut eius, cuius in honorem positæ sunt, & nullo modo eas detrahi posse.

XIII. PAPYRIVS IVSTVS lib. XI. constitutionum.

Imperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt: eos, qui bona sua negant iure uenisse, præiudicio experiri debere, & frustra à principe desiderare rescindi uenditionem.

XV. VLPIANVS.

Si creditores hæredem suspectum putent: satisfactionem exigere possunt pro suo debito reddendo. cuius rei gratia cognoscere prætorem oportet: nec statim eum satisfactionis necessitati subiicere debet: nisi causa cognita constiterit, prospici debere his, qui suspectum eum postulauerunt. sed suspectus hæres non risdem modis, quibus suspectus tutor, æstimatur: siquidem tutorem non facultates, sed fraudulenta in rebus pupillaribus uel callida conuersatio suspectum comendat: hæredem uero solæ facultates. Planè in recenti adita hæreditate audiendi erunt, qui suspectum postulant. cæterum si probentur passi eum in hæreditate morari, nec quidquam possunt obijcere criminis, quasi dolose eo uersato: non debet post multum temporis ad hanc

Z

necessi

necessitatem compelli. Quod si quasi suspectus satisfacere iussus decreto prætoris non obtemperauerit: tunc bona hæreditatis possideri, neque numquam dari ex edicto suo permittere iubebit. Planè si doceatur nihil ex bonis alienasse, nec sit, quod ei iuste præter paupertatem obijciatur: contentus esse prætor debet, ut iubeat eum nihil minuire. quod si nec inopia laborantem eum creditores ostendere potuerint: iniuriarum actione ei tenebuntur.

XVI. PAVLVS.

Priuilegia non ex tempore æstimantur, sed ex causa: & si eiusdem tituli fuerint, cōcurrunt, licet diuersitates temporis in his fuerint.

XVII. VLPIANVS.

Si pupillus ex contractu suo non defendatur, ideoque bona eius creditores possidere cœperint: deminutio ex his bonis fieri debet uiscendi pupilli causa. Defendere debitorem sicut antea, quam eius bona possiderentur, licet: ita quoque post bonorum possessionem eius (siue ipse sui, siue alius defensionem eius suscipiat) debet satisfacere: ut satisfatione interposita, iudiciū accipiat, & à possessione discedatur.

XVIII. MARTIANVS.

Quod quis nauis fabricandæ, uel instruendæ causa, uel quoquo modo crediderit, uel ob nauem uenditam petat: habet priuilegium post fiscum.

XIX. IDEM.

Eum, qui in possessionem missus sit eius, qui reipublicæ causa abesse: si apparuerit eum dolo malo reipublicæ causa abesse: iure in possessione esse placet, donec solidum soluatur. eum autem, qui rerum eius, qui sine dolo malo reipublicæ causa abfuit, in possessione missus sit: pignus non contrahere, & ideo discedere oportere de possessione.

XX. VLPIANVS.

Eum, qui circa columnas se occultat, ut creditorem euitet: latitare placet. nam & eum, qui recedit, hoc est, qui subterfugit, ut ne secum aliqua actio moueatur, latitare placet. tum & qui ab urbe profugit, utique fraudandi causa. nec interest, (quod attinet ad latitandum) utrum quis profugerit, an uero Romæ agens copiam sui non faciat.

XXI. PAPINIANVS lib. X. responsorum.

Antiochensium Cœlæ Syriæ ciuitati, quod de lege sua priuilegium in bonis defuncti debitoris accepit, ius persequendi pignoris durare constitit.

XXII. PAVLVS.

Bonis uenditis excipiuntur concubina & liberi naturales. Res publica creditrix omnibus chirographarijs creditoribus præfertur.

Idem

XXIII. IDEM.

Pupillus si non defendatur, in possessione creditoribus constitutis, minori ex his usque ad pubertatem alimenta præstanda sunt. Eius, qui ab hostibus captus est, bona uenire non possunt, quàm diu reuertatur.

DE SEPARATIONIBVS. Tit. VII.

I. VLP IANVS.

Sciendum est, separationē solere impetrari decreto prætoris. Solet autem separatio permitti creditoribus ex his causis. ut puta debitore quis Seium habuit. hic decessit. hæres ei existit Titius. non est hic soluendo. patitur bonorum uenditionem. creditores Seij dicunt bona Seij sufficere sibi, & dicunt creditores Titij contentos esse debere bonis Titij, & sic quasi duorum fieri bonorum uenditionem. fieri enim potest, ut Seius quidem soluendo fuerit, potueritq; creditoribus suis uel ita semel, & si non in assensum, in aliquid tamen satisfacere. admissis autem commistisq; creditoribus Titij: minus sunt consecuturi, quia ille non est soluendo: aut minus consequentur, quia plures sunt hi creditores. est igitur æquissimum, creditores Seij desiderantes separationem, audiri impetrareq; à prætore, ut separatim quantumcunq; creditoribus præstetur. Ex contrario autem creditores Titij non impetrabunt separationem. nam licet alicui, adiiciendo sibi creditorem, creditoris sui conditionem facere deteriore. atqui igitur adiit hæreditatem debitoris mei, non faciet conditionem meam deteriore ad eundem: quia licet mihi separationem impetrare. suos uero creditores oneravit, dum adiit hæreditatem, quæ soluendo non est: nec poterunt creditores eius separationem impetrare. Sciendum est autem, etiam si res obligata esse proponetur ab hærede pignoris iure uel hypothecæ: attamen si hæreditaria fuit, iure separationis hypothecario creditore potiorē esse eum, qui separationē impetrauerit: & ita Seuerus & Antoninus rescripserunt. Sed etiam aduersus fiscum, & municipes impetratur separatio. Quæsitum est, an interdum etiam hæredis creditores possint separationem impetrare, si forte ille in fraudem ipsorum adierit hæreditatem: sed nullum remedium est præditum. sibi enim imputent, qui cum talibus contraxerunt: nisi si extra ordinem putemus prætorem aduersus calliditatem eius subuenire, qui talem fraudem commentus est. quod non facile admissum est. Sed si quis suam hæreditatem dicens, compulsus fuerit adire, & restituere: de-

inde non sit, cui restituat, ex quibus casibus solet hoc euenire: & ipsi quidem desideranti succurri sibi aduersus creditores hæreditarios, subueniemus. hoc & diuus Pius rescripsit: ut perinde testatoris bona uenirent, atq; si adita hæreditas non fuisset. creditoribus quoq; huiusmodi hæredis desiderantibus hoc idem præstandum puto, licet idem ipse non desiderauit, ut quasi quædam separatio præstetur. Item uideamus, si quis hæres parenti exstiterit, cum esset impubes: deinde intra pubertatem decesserit, & substituti bona ueneant, qui impuberis hæreditatem adiit: an patris creditores possint separationem impetrare. & puto posse. hoc amplius puto etiã impuberis creditores posse separationem aduersus creditores hæredis eius impetrare. Secundo hæc uideamus, si Primus Secundum hæredem scripserit, Secundus Tertium, & Tertij bona ueneant: qui creditores possint separationem impetrare. & putem, si quidem Primi creditores petant, utiq; audiendos: sed aduersus Secundi, & aduersus Tertij creditores. si uero Secundi creditores petant: aduersus Tertij utiq; eos impetrare posse, aduersus Primi autem non posse. In summa, Primi quidem creditores aduersus omnes impetrare possunt separationem: Secundi creditores aduersus Primi non possunt, aduersus Tertij possunt. Si filijfamilias bona ueneant, qui castrense peculium habet: an separatio fiat inter castrenses cæterosq; creditores, uideamus. simul ergo admittentur: dummodo si qui cum eo contraxerint, ante quàm militaret, forte debeant separari. quod puto probandum. ergo qui ante contraxerunt, si bona castrensia distrahantur, non possunt uenire cum castrensibus creditoribus. Item si quid in rem patris uersum est: fortasse poterit & creditori contradici, ne castrense peculium inquietet, cum possit potius cum patre experiri. Illud sciendum est, eos demum creditores posse impetrare separationem, qui non nouandi animo ab hærede stipulati sunt. cæterum si eum hoc animo secuti sunt: amiserunt separationis commodum: quippe cū secuti sunt nomē hæredis, nec possunt iam se ab eo separare, qui quodāmodo eum elegerunt. sed & si usuras ab eo ea mente, quasi eū eligendo, exegerint: idem erit probandum. Item quæritur, si satis acceperunt ab eo, an impetrent separationem: & non puto. hi enim secuti sunt eum forte, quem nouerunt. quid ergo, si satis idoneum non acceperunt: sibi imputent, cur minus idoneū fideiussorem acceperint. Præterea sciendum est, postea, quàm bona hæreditaria bonis hæredis mista sunt, nō posse impetrari separationem. confusis enim bonis & unitis separatio impetrari non potest. quid ergo, si prædia exstent, uel mancipia, uel pecora, uel aliud, quod separari poterit: hic utiq; poterit impetrari separatio. nec ferendus est, qui causa-

tur bona contributa: cum prædia contribui non possint: nisi ita coniunctæ possessiones sint & permixtæ proprijs, ut impossibilem separationem effecerint. quod quidem perraro contingere potest. Quod dicitur, post multū temporis separationem impetrari non posse: ita erit accipiendum, ut ultra quinquennium post aditionem numerandum separatio non postuletur. De his autem omnibus, an admittenda sit separatio, nec ne: prætoris erit, uel præsidis notio, & nullius alterius: hoc est eius, qui separationem indulturus est. Si quis pignus ab hærede acceperit: non est ei concedenda separatio, quasi eum secutus sit. neq; enim ferendus est, qui qualiter qualiter eligentis mente, tamen hæredis personam secutus est. Quæsitum est, si forte plures sint creditores, quidam secuti hæredem, quidam nō secuti: & hi, qui hæredem secuti non sunt, impetrauerint separationem: an eos secū admittant, qui secuti sunt: & putem, nihil eis prodesse. hos enim cū creditoribus hæredis numerandos. Item sciendū est uulgo placere, creditores quidem hæredis, si quid super fuerit ex bonis testatoris, posse habere in suum debitum: creditores uero testatoris ex bonis hæredis nihil. cuius rei ratio illa est: quod qui impetrauit separationem, sibi debeat imputare suam facilitatem: si cum essent bona idonea hæredis, illi maluerint bona potius defuncti sibi separari. hæredis autem creditorib; hoc imputari nō possit. At si creditores defuncti desiderent, ut etiam in bonis hæredis substituantur: non sunt audiendi. separatio enim, quā ipsi petierunt, eos ab istis bonis separabit. si tamen temere separationē petierint creditores defuncti: impetrare ueniam possunt, iustissima scilicet ignorantie causa allegata. Item sciendum est, necessarium hæredem seruū cum libertate institutum impetrare posse separationē: scilicet ut si non attigerit bona patroni, in ea causa sit, ut ei quidquid postea adquisierit, separetur. sed & si quid ei à testatore debetur.

II. PAPINIANVS.

AB hærede uendita hæreditate, separatio frustra desiderabitur: utiq; si nulla fraudis incurrat suspicio. nam quæ bona fide medio tempore per hæredem gesta sunt, rata conseruari solent.

III. IDEM.

Debitor fideiussori hæres exstitit, eiusq; bona uenierūt. quamuis obligatio fideiussionis extincta sit: nihilominus separatio impetrabitur, petente eo, cui fideiussor fuerat obligatus: siue solus sit hæreditarius creditor, siue plures. neq; enim ratio iuris, quæ causam fideiussionis propter principalem obligationem, quæ maior fuit, exclusit: damno debet afficere creditore, qui sibi diligenter prospexerat. quid ergo, si bonis fideiussoris separatis, solidum ex hæreditate stipulator

consequi non possit: utrum portio cum ceteris hæredis creditoribus exsequenda erit: an contentus esse debebit bonis, quæ separari maluerit: sed cum stipulator iste, non adita à reo fideiussoris hæreditate, bonis fideiussoris uenditis in residuum permisceri debitoris creditoribus potuerit: ratio non patitur, eum in proposito submoueri. Sed in quolibet alio creditore, qui separationem impetrauit, probari commodius est: ut si solidum ex hæreditate seruari non possit, ita demum aliquid ex bonis hæredis ferat, si proprii creditores hæredis fuerint dimissi. quod sine dubio admittendum est circa creditores hæredis dimissis hæreditarijs.

III. IDEM.

Creditoribus, quibus ex die uel sub conditione debetur, & propter hoc nondum pecuniam petere possunt, æque separatio dabitur: quoniam & ipsis cautione communi consulitur. legatarios autem in ea tantum parte, quæ de bonis seruari potuit, habere pignoris causam conuenit.

V. PAVLVS.

Si creditores hæreditarij separationem bonorum impetrauerint, & inueniatur non idonea hæreditas, hæres autem idoneus: non poterunt reuerti ad hæredem, sed ei, quod semel postulauerunt, stare debent. sed si post impetratam separationem aliquid hæres adquisierit: siquidem ex hæreditate: admitti debebunt ad id, quod adquisitum est, illi, qui separationem impetrauerunt. sed si illis satisfactum fuerit: quod superest, tribuetur proprijs hæredis creditoribus. at si ex alia causa hæres adquisierit: non admittentur hæreditarij creditores. Quod si proprii ad solidum peruenerint: id, quod supererit, tribuendum hæreditarijs quidam putant. mihi autem id non uidetur. cum enim separationem petierunt: recesserunt à persona hæredis, & bona secuti sunt, & quasi defuncti bona uendiderunt, quæ augmenta non possunt recipere. Idemque existimo dicendum, etiam si circa separationem bonorum decepti, minus consecuti sunt, quam proprii hæredis creditores. proprii autem hæredis creditores habent propria eius bona, & personam, quæ potest, donec uiuit, adquirere.

VI. IULIANVS.

Quoties hæredis bona soluendo non sunt: non solum creditores testatoris, sed etiam eos, quibus legatum fuerit, impetrare bonorum separationem æquum est: ita, ut cum creditoribus solidum adquisitum fuerit, legatarijs uel solidum, uel portio quæretur. Si liberta hæres instituta bonorum possessionem secundum tabulas petisser eius, qui soluendo non erat: quæsitum est, an bona eius separari ab hæreditarijs debeant: respondi. non est iniquum succurri patrono, ne oneretur ære alieno, quod liberta petendo bonorum possessionem secundum tabulas contraxerit.

VII. MARTIANVS.

Qui iudicium distauerunt hæredi, separationem quasi hæreditaria possunt impetrare: quia ex necessitate hoc fecerunt.

DE CVRATORE BONIS DANDO Tit. VIII.

I. PAVLVS.

S, qui sub conditione hæres institutus est, cogendus est conditioni parere, si potest: aut si responderit se non adiuturum, etiam si conditio exstiterit, uendenda erunt bona defuncti. Quod si nihil facere potest: curator bonis constituendus erit, aut bona uendenda. sed & si grane æs alienum sit, quod ex poena crescat: per curatorem soluendum æs alienum: sicuti cum uenter in possessione sit, aut pupillus hæres tutorẽ non habeat, decerni solet.

II. VLPIANVS.

De curatore cõstituendo hoc iure utimur, ut prætor adeatur, isq; curatorem curatoresue constituat ex consensu maioris partis creditorum: uel præses prouinciæ, si bona distrahenda sunt in prouincia: quæq; per eũ eosne, qui ita creatus creatiue essent, acta facta gesta q; sunt, rata habebuntur: eisq; actiones, & in eos utiles competũt. & si quidem curatores mittent ad agendum uel defendendũ, uti ius esset: nec ab eo satis, neq; de rato, neq; iudicatum solui nomine eius, cuius bona ueneunt, exigetur: sed nomine ipsius curatoris, qui eũ misit. Si plures autem constituantur curatores: Celsus ait, in solidum eos & agere & conueniri, & non pro portionibus. quod si per regiones fuerint constituti curatores: unus forte rei Italicæ, aliq; in prouincia: puto regiones eos suas cõseruare debere. Quæritur, an inuitus curator fieri possit? & Cassius scribit, neminem inuitum cogendum fieri bonorum curatorem. quod uerius est. uoluntarius itaq; quærendus est: nisi & magna necessitate, & Imperatoris arbitrio hoc procedat, ut & inuitus crearetur. nec omnimodo creditorem esse oportet eum, qui curator constitui: sed possunt etiam non creditores. Si tres curatores fuerint, & unus ex his nihil tetigerit: an in eum, qui nihil tetigit, actio danda est? & Cassius existimat, modum actori nõ debere constitui: possẽq; eum, cũ quo uult, experiri. & puto Cassij sententiã ueriores. spectandum em̃ quid redactum est ex bonis, quibus curator datus est, non quare ad curatorem unum peruenierit. & ita utimur: nisi inuitus factus est. nam si ita est, dicendum est, non eum conueniendum.

III. CELSVS.

Si

SI plures eiusdem bonorum curatores facti sunt: in quem eorū uult actor, in solidū datur ei actio, tanq̃ qui ius eorū in solidum ageret.

IIII. PAPYRIVS IVSTVS lib. IX. *constitutionum.*

Imperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, bonis per curatorem ex senatusconsulto distractis, nullam actionem ex ante gesto fraudatori competere.

V. IVLIANVS.

Si debitor foro cesserit, & creditores priuato consilio cōierint, & elegerint unum, per quem bona distrahantur, & portio ipsis, quæ in re dato fieret, solueretur: mox exstiterit alius, qui se creditore dicat: nullam quidem actionem aduersus curatorem habebit, sed bona debitoris unā cum curatore uendere poterit: ita, ut quæ à curatore & à creditore ex bonis contrahantur, omnibus pro portione præstentur.

QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM

facta sint, ut restituantur. Tit. IX.

I. VLPIANVS.

Ait prætor. QVAE FRAVDATIONIS CAVSSA GESTA ERVNT CVM EO, QVI FRAVDEM NON IGNORAUERIT, DE HIS CVRATORI BONORVM, VEL EI, CUI DE EA RE ACTIONEM DARE OPORTEBIT, INTRA ANNUM, QVO EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, ACTIONEM DABO: ID'QVE ETIAM ADVERSVS IPSVM, QVI FRAVDEM FECIT, SERVABO. Necessario prætor hoc edictum proposuit: quo edicto consuluit creditoribus, reuocando ea, quæcunq; in fraudem eorum alienata sunt. Ait ergo prætor. QVAE FRAVDATIONIS CAVSSA GESTA ERVNT. hæc uerba generalia sunt, & continent in se omnem omnino in fraudem factam uel alienationem, uel quæcunq; contractum. Quodcunq; igitur fraudis causa factum est, uidetur his uerbis reuocari, quæcunq; fuerit. nam late ista uerba patent. siue ergo rem alienauit, siue acceptilatione, uel pacto aliquem liberauit:

II. IDEM.

Idem erit probandum. Et si pignora liberet, uel quem alium in fraudem creditorum præponat,

III. IDEM.

Vel ei præbuit exceptionem, siue se obligauit fraudandorum creditorum causa, siue numerauit pecuniam, uel quodcunq; aliud fecit in fraudem creditorum; palam est edictum locum habere. **QVAE IN FRAVDATIONIS CAVSSA** accipere debemus non solum ea, quæ contra-

contrahens gesserit aliquis: uerum etiam si forte data opera ad iudicium non adfit, uel litem mori patiatur, uel à debitore non petat, ut tempore liberetur, aut usumfructum, uel seruitutē amittit. Et qui aliquid fecit, ut desinat habere, quod habet: ad hoc edictum pertinet.

IIII. PAVLVS.

IN fraudem facere uideri etiam eum, qui non faciat, quod debet facere, intelligendum est: id est, si non utatur seruitutibus.

V. CAIVS.

Sed & si rem suam pro derelicto habuerit, ut quis eam suam faciat.

VI. VLPIANVS.

Quod autem, cum possit quis quærere, nō id agit, ut adquirat: ad edictum non pertinet. pertinet enim hoc edictum ad deminuentes patrimonium suum: non ad eos, qui id agūt, ne locupletentur. Unde si quis ideo conditioni non pareat, ne committatur stipulatio: in ea conditione est, ne faciat huic edicto locum. Proinde & qui repudiavit hereditatem uel legitimam, uel testamentariam, non est in ea causa, ut huic edicto locum faciat. noluit enim acquirere, non suum patrimonium deminuere. Simili modo dicendum est, & si filium suū emancipauit, uti suo arbitrio adeat hereditatem: cessare hoc edictum. Sed & illud probandum est: si legatum repudiavit, cessare hoc edictum. quod Iulianus quoque scribit. Si seruum suum heredem institutum alienauit, uti iussu emptoris adeat hereditatem: siquidem in uenditione nulla fraus, sed in hereditate sit: cessat edictum, quia licuit ei etiam repudiare hereditatem. at si in ipsa serui alienatione fraus est: reuocabitur, quemadmodum si eum in fraudem manumississet. Apud Labonem scriptum est: eum, qui suum recipiat, nullam uideri fraudem facere: (hoc est eum, qui quod sibi debetur, recipiat) eum enim, quē prætōr inuitum soluere cogat, impune non soluere, iniquum esse. totum enim hoc edictum ad contractus pertinere, in quibus se prætōr non interponat: ut puta pignora uenditionesque. Sciendum est, Iulianum scribere, eoque iure nos uti: ut qui debitam pecuniam recepit, ante quā bona debitoris possideantur: quamuis sciens prudensque soluendo nō esse recipiat: nō timeat hoc edictum. sibi enim uigilauit. qui uero post bona possessa debitum suum fecerit: hunc in portionem uocandum, exequandumque cæteris creditoribus. neque enim debuit præcipere cæteris post bona possessa, cum iam par conditio omnium creditorum facta esset. Hoc edictum eum coërcet, qui sciens eum in fraudem creditorum hoc facere, suscepit, quod in fraudem creditorum hic faciebat. quare si quid in fraudem creditorum factum sit: si tamen is, qui accepit, ignorauit: cessare uidentur uerba edicti. Præterea illud sciendum

*hæc alif
as defunt

dum est: eum, qui consentientibus creditoribus aliquid à fraudatore uel emit, uel stipulatus est, uel quid aliud contraxit: non uideri in fraudem creditorum fecisse. nemo enim uidetur fraudare eos, qui sciūt, & ad hoc consentiunt. Si quid cū pupillo gestum sit in fraudem creditorum: Labeo ait omnimodo reuocandum, si fraudati sint creditores: quia pupilli ignorantia, quæ per ætatem contingit, non debet esse capiosa creditoribus, & ipsi lucrosa: eoq; iure utimur. Simili modo dicimus, & si cui donatum sit, non esse quærendum, an sciente eo, cui donatum est, gestum sit: sed hoc tantum, an fraudentur creditores. nec uidetur iniuria affici is, qui ignorauit: cum lucrum extorqueatur, non damnum infligatur. In hos tamen, qui ignorantes ab eo, qui soluendo non sit, liberalitatē acceperunt: hætenus actio erit danda, quatenus locupletiores facti sunt, ultra non. Simili modo quæritur, si seruus ab eo, qui soluendo non sit, ignorante domino ipse sciens rem acceperit: an dominus tenetur? & ait Labeo, hætenus eum teneri, ut restituat, quod ad se peruenit: aut duntaxat de peculio damnetur, uel si quid in rem eius uersum est. eadem in filios familias probanda sunt. sed si dominus scit: suo nomine conuenietur. Item si necessarius hæres legata præstiterit, deinde eius bona uenerint: Proculus ait, etiā si ignorauerint legatarij, tamen utilem actionem dandam, quod nequaquam dubium est. Huius actionis annum utilem computamus, quo experiundi potestas fuit, ex die factæ uenditionis.

VII. PAVLVS.

SI debitor in fraudem creditorum minore precio fundum scienti emptori uendiderit, deinde hi, quibus de reuocando eo actio datur, eum petant: quæsitum est, an precium restituere debeant? Proculus existimat, omnimodo restituendum esse fundum, etiam si precium non soluatur: & rescriptum est secundum Proculi sententiam.

VIII. VENVLEIVS.

EX his colligi potest, ne quidem portionem emptori reddendam ex precio. posse tamen dici, eā rem apud arbitrum ex causâ animaduertendam: ut si numi soluti in bonis essent, iubeat eos reddi: quia ex ratione nemo fraudetur.

IX. PAVLVS

Qui à debitore, cuius bona possessa sunt, sciens rem emit, iterum alij bona fide ementi uendidit. quæsitum est, an secundus emptor conueniri possit: sed uerior est Sabini sententia, bona fide emptorem non teneri: quia dolus ei duntaxat nocere debeat, qui eum admisit: quemadmodum diximus non teneri eum, si ab ipso debitore ignorans emerit. is aut, qui dolo malo emit, bona fide autem ementi uendi

dit: in solidum precium rei, quod accepit, tenebitur.

X. VLP IANVS.

Ait prætor. QVAE LVCIVS TITIVS FRAVDANDI CAVSSA SCIENTE TE IN BONIS, QVIBVS DE AGITVR, FECIT: EA ILLIS, SI EO NOMINE, QVO DE AGITVR, ACTIONEM, EX EDICTO MEO COMPETERE, ESSE VE OPORTET: ET SI EI NON PLVS, QVA'M ANNVS EST, CVM DE EA RE, QVA DE AGITVR, EXPERIVNDI POTESTAS EST: RESTITVAS. INTERDV M CAVSSA COGNITA, ET SI SCIENTIA NON SIT, IN FACTVM ACTIONEM PERMITTAM. Ita de mum reuocatur, quod fraudandorum creditorum causa factum est, si euentum fraus habuerit: scilicet si hi creditores, quorum fraudando rum causa fecit, bona ipsius uendiderunt. cæterû si illos dimisit, quorum causa fraudandorum fecit, & alios sortitus est: siquidem simpliciter dimissis prioribus, quos fraudare uoluit, alios postea sortitus est: cessat reuocatio. Si autem horum pecunia, quos fraudare uoluit, priores dimisit, quos fraudare uoluit: Marcellus dicit, reuocationi locum fore. secundum hanc distinctionem & ab imperatore Seuerio & Antonino rescriptû est, eoq; iure utimur. Quod ait prætor, SCIENTE TE, sic accipiamus, te conscio, & fraudem participante. non enim si simpliciter scio illum creditores habere, hoc sufficit ad contendendum tene ri eum in factû actione, sed si particeps fraudis est. Si quis particeps quidem fraudis non fuit, ueruntamen uendente debitore testatò con uentus est à creditorib9, ne emeret: an in factû actione teneatur, si com parauit: & magis est, ut teneri debeat. non enim caret fraude, qui con uentus testatò perseverat. aliàs autem qui scit aliquem creditores ha bere, si cum eo contrahat simpliciter sine fraudis conscientia: non ui detur hac actione teneri. Ait prætor. SCIENTE TE, id est eo, qui conuenietur hac actione. quid ergo, si forte tutor pupilli scit, ipse pupil lus ignorauit: uideamus, an actioni locus sit, ut scientia tutoris noc eat. idem & in curatore furiosi & adolescentis. & putem, hætenus istis nocere conscientiam tutorum siue curatorum, quatenus quid ad eos peruenit. Præterea sciendum est, posse quæri, quod dicitur, in fraudẽ creditorû alienatum reuocari posse, si iidem sint creditores: & si unus creditor sit ex illis, qui fraudati sunt (siue solus tunc fuit, siue cum cæ teris satisfactum est, hic solus remansit) probandum esse, adhuc actioni locum fore. Illud certe sufficit, & si unum scit creditorem fraudari, cæteros ignorauit: fore locû actioni. quid ergo, si ei, quẽ scit fraudari, satisfactum est: nunquid deficiat actio: quia qui supersunt, nõ sunt frau datî: & hoc puto probandum. non tamen si dicat aliquis, OFFERO, QVOD DEBETVR EI, QVEM SCIO CREDITOREM: audiendus erit,

aa ij ut

ut actionem elidat. Si fraudator heredem habuit, & hæredis bona uenerint: non est in bonis, de quibus agitur, factum: & ideo cessat hæc actio. Si quid in fraudem creditorum fecit filius, qui se poterat abstinere, & in integrum sit restitutus, quod se miscuerat: uel si quid fecit uoluntarius, & uel per ætatē, uel aliam causam iustam in integrum restitutionem meruit: dicendum erit, utilem actionem competere, idem & in seruo necessario. Sanè cum illa distinctione hoc admittendū esse, Labeo scribit: ut siquidem protinus bona uendiderint creditores, uel paciscentibus creditoribus se necessarius miscuerit: utriusq; fraus reuocetur, id est testatoris & ipsius. Si uero passi sunt necessarium creditores, & quasi in creditum habuerunt nomen eius, uel dulcitudine usurarū, uel quam aliam rationē secuti: dicendum est, nihil reuocari ex his, quæ testator alienauit. Si impubes hæres patri exstiterit, eiusq; mortui bona ueneant: separatione impetrata, utriusq; fraus erit reuocanda, pupilli, uel etiam tutoris, itē curatoris. Si cum in diem mihi deberetur, fraudator præsens soluerit: dicendū erit, in eo, quod sensi commodum in repræsentatione, in factum actioni locum fore. nam prætor fraudem intelligit etiam in tempore fieri. Si cui solutū quidem non fuit, sed in uetus creditum pignus accepit: hac actione tenebitur, ut est sæpissime constitutum. Si cum mulier fraudandorum creditorum consilium inisset, marito suo eidemq; debitori in fraudē creditorum acceptum debitum fecerit dotis constituendæ causā: locum habet hæc actio: & per hanc omnis pecunia, quam maritus debuerat, exigitur: nec mulier de dote habet actionē. neq; enim dos in fraudē creditorū constituenda est: & hoc certo certius est, & sæpissime constitutum. Exitus autem actionis erit, ut stipulatio, quæ accepta facta fuerat, ex integro interponatur. Per hanc actionem etiam ususfructus, & eiusmodi stipulatio, IN ANNOS SINGVLOS DENA DARI SPONDES, exigi potest. Si debitorem meum & complurium creditorum consecutus essem fugientē, ac pecuniam secum ferentem, & abstulissē ei id, quod mihi debebatur: placet Iuliani: sententia dicentis, multum interesse, ante quā in possessionem bonorū mittantur eius creditores, hoc factum sit, an postea. si ante: cessare in factum actionē. si postea: huic locum fore. Si ex constitutione diui Marci bona sint ad dicta alicui libertatum conseruandarum causā: dicendū est actionem cessare. ita enim succedunt, ut rata sint, quæ paterfamilias gesserat. Annus huius in factum actionis computabitur ex die uenditionis bonorū. Per hanc actionem res restitui debet cum sua scilicet causā: & fructus non tantum, qui percepti sunt, uerum hi quoq; qui percipi à fraudatore potuerunt, ueniunt: sed cum aliquo modo, scilicet ut sumptus

petus facti deducantur. nam arbitrio iudicis nō prius cogendus est rem restituere, quā si impensas necessarias consequatur. idemq; erit probandum, & si quis alius sumptus ex uoluntate fideiussorum creditorisq; factus erit. Partum quoq; in hanc actionem uenire puto uerius esse. Præterea generaliter sciendū est, ex hac actione restitutionem fieri oportere in pristinum statum: siue res fuerint, siue obligationes: ut perinde omnia reuocentur, ac si liberatio facta nō esset. ppter quod etiam mediij temporis commodum, quod quis consequeretur liberatione non facta, præstandum erit: dum usuræ non præstentur, si in stipulatum deductæ non fuerunt: aut si talis contractus fuerit, in quo usuræ deberi potuerunt etiam non deductæ. Si conditionalis fuit obligatio, cum sua conditione: si in diem, cum sua die restauranda est. si tamen ea erat, cuius dies finitur: potest dici restitutionem intra id tempus posse postulari, quod supererat obligationi, non utiq; intra annum. Actio hæc post annum de eo, quod ad eum peruenit, aduersus quem actio mouetur, competit. iniquum enim prætor putauit in lucro morari eum, qui sensit lucrū ex fraude. idcirco extorquendum ei lucrū putauit. siue igitur fraudator sit ipse, ad quem peruenit, siue alius quiuis: competit actio in id, quod ad eum peruenit, doloꝝ malo eius factum est, quo minus perueniret. Hæc actio hæredi cæterisq; successoribus competit: sed & inhæredes similesq; personas datur.

XI. VENVLEIVS.

Cassius actionem introduxit in id, quod ad hæredem peruenit.

XII. MARCELLVS.

Si pater filiofamilias liberam peculij administrationē dedit: non uidetur ei & hoc concessisse, ut in fraudem creditorum alienaret. talem enim alienationem non habet. at si hoc quoq; concessit filio patris, ut uel in fraudem creditorum facere possit: uidebitur ipse fecisse, ut sufficiant aduersus eum competentes actiones. etenim filij creditores etiam patris sunt creditores: & cū eius generis uidelicet habebunt actionem, ut his de peculio præstari necesse sit.

XIII. PAVLVS.

Illud constat: eum, qui pignus tenet, actione hac non teneri. suo enim iure & ut pignus, non rei seruandæ causā possidet.

XIIII. VLPPIANVS.

Hac in factum actione non solū dominia reuocantur, uerū etiam actiones restaurantur. ea propter competit hæc actio & aduersus eos, qui res possident, ut restituant: & aduersus eos, quibus actio competit, ut actione cedant. proinde si interposuerit quis personā Titij, ut ei fraudator res tradat: actione mandati cedere debet. ergo & si fraudator

tor pro filia sua dotem dedisset scienti fraudari creditores: filia tenetur, ut cedat actione de dote aduersus maritum.

XV. IULIANVS.

Si quis cum haberet Titium creditorem, & sciret se soluendo non esse, libertates dederit testamento: deinde dimisso Titio postea Semprium creditorem habere coeperit, & eodem testamento manente decesserit: libertates datae ratae debent esse, & si hereditas soluendo non sit: quia ut libertates rescindantur, utrumque in eorundem persona exigimus, & consilium, & euentum: siquidem & creditor, cuius fraudandi consilium initum erat, non fraudatur: & aduersus eum, qui fraudatur, consilium initum non est. libertates itaque ratae sunt.

Nisi priores pecunia posteriorum dimissi probentur.

XVI. PAVLVVS lib. V. responsorū Papiniani notat.

Omnes debitores, qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem reuocantur in pristinam obligationem. Lucius Titius cum haberet creditores, libertis suis iisdemque filiis naturalibus uniuersas res suas tradidit. respondi. quamuis non proponatur consilium fraudandi habuisse: tamen quia creditores habere se scit, & uniuersa bona sua alienauit: intelligendus est fraudandorum creditorum consilium habuisse. ideoque & si filij eius ignorauerunt hanc mentem patris sui fuisse, hac actione tenentur. Si uir uxori, cum creditores suos fraudare uellet, soluto matrimonio praesentem dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit: hac actione mulier tantum praestabit, quanti creditorum intererat dotem suo tempore reddi. nam praetor fraudem etiam in tempore fieri intelligit.

XVII. PAPINIANVS.

Si pignus uir uxori, uel uxor uiro remiserit: uerior sententia est, nullam fieri donationem existimantium. quod sine dubio, si in fraudem creditorum fiat, actione utili reuocabitur. idemque & si quis debitor in fraudem creditorum pignus omiserit.

XIX. IDEM.

Patrem, qui non expectata morte sua fideicommissum hereditatis matris filio soluto potestate restituit, ommissa ratione Falcidia: plenam fidem & debitam pietatem secutus exhibitionis, respondi creditores non fraudasse.

XX. CALLISTRATVS.

Debitorem, qui ex senatusconsulto Trebelliano totam hereditatem restituit, placet non uideri in fraudem creditorum alienasse portionem, quam retinere potuisset: sed magis fideliter facere.

XXI. SCAEVOLA.

Debitor in fraudem creditoris cum uicino de finibus pignori dari fundi pactus est. quæsitum, an is, qui à creditore emit, de finibus agere possit: respondit secundum ea, quæ proponerentur, non idcirco minus agere posse, quod debitor ignorante creditore pactus esset.

XXII. IDEM.

Cum in uetus creditum unus creditor pignora accepisset: quæro, an in fraudem cæterorum creditorum factum nullius momenti esset: respondit. creditorem non idcirco prohibendum à persecutione pignorum, quod in uetus creditum, ut obligaretur, pactus esset: nisi id & in fraudem cæterorum creditorum factum sit, & sic causa iuris occurrat, qua creditorum fraudes rescindi solent.

XXIII. IDEM.

Primo gradu scripti hæredes, cum animaduernerent bona defuncti uix ad quartam partem æris alieni sufficere, famæ defuncti seruandæ gratia ex consensu creditorum auctoritate præsidis prouinciæ secundum constitutionem ea conditione adierunt hæreditatem, ut creditoribus duntaxat partem præstarent. quæsitum est, an manumissi testamenti & libertates & alimenta consequi possint: respondi. libertates quidem, si in fraudem creditorum datæ non essent, competere. legata uero, si soluendo hæreditas non esset, non deberi.

XXIII. IDEM.

Pupillus patri hæres exstitit, & uni creditorum soluit. mox abstulit hæreditate paterna. bona patris ueneunt. an id, quod accepit creditor, reuocandum sit: ne melioris conditionis sit, quam cæteri creditores: distinguimus, an per gratificationem acceperit creditor, uel non: ut si per gratificationem tutorum, reuocetur ad eandem portionem, quam cæteri creditores fuerint laturi. si uero iuste exegerit, cæteri creditores neglexerint exactionem, & interea res deterior facta sit uel mortalitate, uel subductis rebus mobilibus, uel rebus soli ad irritum perductis: id, quod acceperit creditor, reuocari nullo pacto potest: quia alij creditores suæ negligentiae expensum ferre debent. Quid ergo, si cum in eo esset, ut bona debitoris mei uenirent, soluerit mihi pecuniâ: an actio ne reuocari ea possit à me: & distinguendum est, is obtulerit mihi, an ego illi extorserim inuito: ut si extorserim inuito, reuocetur: si non extorserim, non reuocetur. sed uigilaui. meam conditionem meliorem feci. ius ciuile uigilantibus scriptum est, ideoque non reuocatur id, quod percepi.

XXV. VENVLEIVS.

Si fraudator fideiussori suo scienti acceptum tulerit: si reus non ignoraue- rit, uterque tenebitur. si minus: is, qui scierit. si tamē ille, cui acceptum

ptum factum est, soluendo non sit: uidendum est, an in reum, etiam si ignorauerit, actio danda sit: quia ex donatione capit. contra si reus sci-
ente acceptum factum sit: fideiussor quoq; si & ipse scierit, tenebitur.
si uero ignorauerit: nunquid non æque actio in eum dari debeat: quon-
iam magis detrimentum non patiatur, quàm lucrum faciat? In duo-
bus autem reis par utriusq; causa est. Si à socero fraudatore sciens
gener acceperit dotem: tenebitur hac actione. & si restituerit eam: desi-
nit dotem habere. nec quidquam emancipatæ diuortio facto restitu-
rum Labeo ait: quia hæc actio rei restituendæ gratia, non pœnæ nomi-
ne daretur. ideoq; absolui solet reus, si restituerit. Sed si prius, quàm
creditores cū eo experirentur, reddiderit filia dotem: iudicio nomine
dotis conuentus, nihilominus eū hac actione teneri, Labeo ait, nec ul-
lum regressum habiturum ad mulierem. si uero sine iudice: uidendum
est, an ulla repetitio competat ei: quod si is ignorauerit, filia autem scie-
rit: tenebitur filia. si uero uterq; scierit: uterq; tenebitur. at si neuter scie-
rit: quidam existimant, nihilominus in filiam dandam actionem, quia
intelligitur quasi ex donatione aliquid ad eam peruénisse: aut certe ca-
uere eam debere, quod consecuta fuerit, se restitutam. In maritum
autem, qui ignorauit, non dandam actionem: non magis, quàm in cre-
ditore, qui à fraudatore, quod ei deberetur, accepit: cum is indotatam
uxorem ducturus non fuerit. Item si extraneus filia familiae nomi-
ne fraudandi causa dotem dederit: tenebitur maritus, si scierit. æque
mulier: nec minus & pater, si non ignorauerit: ita ut caueat, si ad se dos
peruenerit, restitui eam. Si procurator ignorante domino, cum sci-
ret debitorem eius fraudandi cepisse consilium, iussit seruo ab eo acci-
pere: hac actione ipse tenebitur, non dominus. Non solum autem
ipsam rem alienatam restitui oportet, sed etiam fructus, qui alienatio-
nis tempore terræ cohærent: quia in bonis fraudatoris fuerunt. item
eos, qui post incohatum iudicium recepti sunt. medio autem tempo-
re receptos in restitutionem non uenire. item partum ancillæ per frau-
dem alienatæ medio tempore editum in restitutionem non uenire:
quia in bonis non fuerit. Proculus ait. si mulier post alienationem
conceperit, & ante quàm ageretur, pepererit: nullam esse dubitationem,
quin partus restitui nō debeat. si uero cum alienaretur, prægnans fuit:
posse dici, partum quoq; restitui oportere. FRVCTVS AVTEM FVN-
DO COHAESISSE, non satis se intelligere, Labeo ait: utrum duntaxat,
qui maturi, an etiam, qui immaturi fuerint, prætor significet. ceterū
etiam si de his senserit, qui maturi fuerint: nihilominus possessionem
restitui oportere. nam cum fundus alienaretur (quod ad eū, fructusq;
eius attineret) unam quandam rem fuisse: id est fundum, cuius omnis
gene

generis alienationem fructus sequantur. nec eum, qui tempore hyber-
no habuit fundum centum, si sub tempore messis uindemiæ fructus
eius uendere possit decem: idcirco duas res, id est fundum cen-
tū, & fructus decem eum habere intelligendum: sed unam rem habe-
re, id est fundum centum, sicut is quoque unam rem haberet, qui separa-
tim solum ædium uendere possit. Hæc actio etiam in ipsum fraudato-
rem datur, licet Mela non putabat in fraudatorem eam dandā: quia
nulla actio in eum ex ante gesto post bonorum uenditionem daretur:
& iniquum esset, actionem dari in eum, cui bona ablata essent. Si uero
quædā deperdidisset sic, ut nulla ratione recuperari possent: nihilomi-
nus actio in eum dabitur: & prætor non tam emolumentum actionis
intueri uidetur in eo, qui exutus est bonis, quam poenam.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER QVA-
DRAGESIMVS TERTIVS.

DE INTERDICTIS SEV EXTRAORDINA-
rijs actionibus, quæ pro his competunt. Tit. I.

I. VLPIANVS.

Ideamus, de quibus rebus interdicta competunt. Et
sciendum est interdicta aut de diuinis rebus, aut de
humanis competere. de diuinis, ut de locis sacris,
uel de locis religiosis. de rebus hominum interdi-
cta reddunt aut de his, quæ sunt alicuius: aut de his,
quæ nullius sunt. quæ nullius sunt: hæc sunt liberæ
personæ, de quibus exhibendis & deducendis inter-
dicta competunt. quæ sunt alicuius, hæc sunt, aut publica, aut singulo-
rum. publica sunt de locis publicis, de uis, deque fluminibus publicis.
quæ autem singulorum sunt: aut ad uniuersitatem pertinent, ut inter-
dictum quorum bonorum: aut ad singulas res, ut est interdictum uti
possidetis, & de itinere actusque. Interdictorum aut tres sunt species: ex-
hibitoria, prohibitoria, restitutoria. sunt tamen quædā interdicta & mi-
sta: & quæ prohibitoria sunt, & exhibitoria. Interdictorum quædam
in præsens, quædam in præteritum referuntur. in præsens, ut uti possi-
detis: in præteritum, ut de itinere actusque, & de aqua aestiua. Interdi-
cta omnia, licet in rem uideantur concepta, ui tamen ipsa personalia
sunt

sunt. Interdictorum quædam annalia sunt, quædam perpetua.

II. PAVLVS.

Interdictorum quædam duplicia sunt, quædã simplicia. duplicia dicuntur, ut VTI POSSIDETIS. simplicia sunt, ueluti exhibitoria & restitutoria, itẽ prohibitoria DE ARBORIBVS CAEDENDIS, & DE ITINERE ACTV'QVE. Interdicta uero competunt uel hominum, uel diuini iuris causa, & de religione: sicut est NE QUID IN LOCO SACRO FIAT, uel QVOD FACTVM EST RESTITVATVR: & DE MORTVO INFERENDO, uel SEPVLCHRO AEDIFICANDO. Hominum causa competunt, uel ad publicam utilitatem pertinentia, uel sui iuris tuendigratia, uel officij tuendi causa, uel rei familiaris. Publicæ utilitatis causa competit interdictũ, VT VIA PVBLICA VTI LICEAT, ET FLVMINE PVBLICO, & NE QUID FIAT IN VIA PVBLICA. Iuris sui tuendi causa: DE LIBERIS EXHIBENDIS, item DE LIBERTO EXHIBENDO. Officij causa, DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO. reliqua interdicta rei familiaris causa dantur. Quædam interdicta rei persecutionem continent, ueluti DE ITINERE ACTV'QVE PRIVATO. nam proprietatis causam continet hoc interdictum. sed & illa interdicta, quæ de locis sacris & de religiosis proponuntur, ueluti proprietatis causam continent. item illa, quæ sui iuris tuendi causa diximus competere: ut non sit mirum, si quæ interdicta ad rem familiarem pertinentia, proprietatis causam, non possessionis habeant. Hæc autem interdicta, quæ ad rem familiarem spectant: aut apiscendæ sunt possessionis, aut recuperandæ, aut retinendæ. Apiscendæ possessionis sunt interdicta, quæ competunt his, qui ante non sunt nacti possessionem. sunt autem interdicta apiscendæ possessionis, QVORVM BONORVM: Saluijanũ quoque interdictum, quod est de pignoribus, ex hoc genere est: & QVO ITINERE EST VENDITOR VSVS, QVO MINVS EMPTOR VTATVR, VIM FIERI VETO. Recuperandæ possessionis causa proponunt sub rubrica VNDE VI. aliqua tamen sub hoc titulo interdicta sunt. Retinendæ possessionis causa sunt interdicta, VTI POSSIDETIS. Sunt etiã interdicta (ut diximus) duplicia tam recuperandæ quã apiscendæ possessionis.

III. VLPIANVS.

IN interdictis exinde ratio habetur fructuum, ex quo edita sunt, non retro.

IIII. PAVLVS.

EX quibus causis annua interdicta sunt, ex his de eo, quod ad eum peruenit, cum quo agitur, post annum iudicium dandum Sabinus respondit.

V. IDEM.

Inter

Interdicta noxalia ea sunt, quæ ob delictum eorū, quos in potestate habemus, dantur: ueluti cū ui deiecerunt, aut ui, aut clam opus fecerunt. sed officio iudicis continetur, ut dominum sua impensa opus restituentem absoluat: patientiam tollendo operi præstantem noxæ dedere iubeat & absoluat. si nō dedat: quantum impensæ in tollendo opere erogatum sit, tanti condemnet. si neq; patientiam præstet, neq; ipse tollat, cum possit: in tantum condemnet, in quantum iudex æstimaue- rit, atq; si ipse fecisset.

QVORVM BONORVM. Tit. II.

I. VLPPIANVS.

It prætor. QVORVM BONORVM EX EDICTO MEO IL-
LI POSSESSIO DATA EST: QVOD DE HIS BONIS PRO
HAEREDE AVT PRO POSSESSORE POSSIDES, POSSI-
DERES'VE, SI NIHIL VSVCAPTVM ESSET: QVOD QVI-
DEM DOLO MALO FECISTI, VT ID DESINERES
POSSIDERE, ID ILLI RESTITVAS. Hoc interdictum restitutorium
est, & ad uniuersitatem bonorum, non ad singulas res pertinet: & appel-
latur QVORVM BONORVM, & est apiscendæ possessionis uniuerso-
rum bonorum.

II. PAVLVS.

Interdicto QVORVM BONORVM debitores hæreditarij non tenen-
tur, sed tantum corporum possessores.

QVOD LEGATORVM. Tit. III.

I. VLPPIANVS.

Hoc interdictum uulgo QVOD LEGATORVM appellatur.
est aut & ipsum apiscendæ possessionis, & continet hanc
causam: ut quod quis legatorum nomine, nō ex uolun-
tate hæredis occupauit, id restituat hæredi. etenim æquis-
simum prætori uisum est, unumquenq; non sibi ipsum
ius dicere occupatis legatis, sed hæc ab hærede petere. Redigit igitur
ad hæredes per hoc interdictum ea, quæ legatorum nomine possi-
dentur: ut perinde legatarij possint eum conuenire. Hoc interdictū
& hæredem hæredis bonorumq; possessoris habere, recte propter utili-
tatem dicendum est: nec non cæteros quoq; successores. Quia au-
tem nonnunquam incertum est, utrū quis pro legato, an pro hærede,
uel pro possessore possideat: bellissime Arrianus scribit, & hæreditatis
bb ij petis

petitionem in eum instituendam, & hoc interdictum reddendum, ut siue quis pro hærede, uel pro possessore, siue pro legato possideat, hoc interdicto teneatur: quemadmodum solemus facere, quoties incertum est, quæ potius actio teneat. nam duas dicimus, prorestitati ex altera nos uelle consequi, quod nos contingat. Si quis ex mortis causa donatione possideat: utique cessabit hoc interdictum: quia portio legis Falcidiae apud hæredem ipso iure remanet, & si corporaliter res in solidum translatae sunt. Qui uero ex causa præceptionis possidet: utique tenetur hoc interdicto: sed pro ea scilicet parte, quam iure legati habet, non etiam pro ea, quam quasi hæres habet. Idemque erit dicendum, & si alio genere legati uni ex hæredibus legatum sit. nam & hic dicendum est, pro ea parte, qua hæres est, cessare interdictum. Quod ait prætor, *AVT DOLO DESIIT POSSIDERE*: sic accipere debemus, desijt habere facultatem restituendi. Vnde quaesitum est, si ususfructus uel usus fuerit alicui relictus, eumque occupauerit: an hoc interdicto restituere sit compellendus: mouet, quod neque ususfructus, neque usus possidetur, sed magis tenetur. potest tamen defendi competere interdictum. Idem dicendum est & in seruitute relicta. Quaesitum est, si quis legatorum seruandorum causa missus sit in possessionem: an hoc interdicto teneatur ad restitutionem: mouet illud primum, quod non possidet is, qui missus est in possessionem legatorum causa, sed potius custodit. deinde quod prætorem habet huius rei authorem. tutius tamen erit dicendum, hoc interdictum competere: maxime si satisfatum sit iam legatorum nomine, nec recedat. tunc enim etiam possidere uidetur. Legatorum nomine non tantum ipsum possidere dicimus, cui legatum est: uerum hæredem quoque eius, ceterosque successores. Quod ait prætor, *VOLUNTATE EIUS, AD QVEM EA RES PERTINET*: ita erit interpretandum, ut si post aditam hæreditatem, uel bonorum possessionem agnitam, uoluntas accommodata est legatario, ut possideret: interdictum cesset. quod si ante aditam hæreditatem bonorumque possessionem agnitam hoc factum est: rectius dicetur, eam uoluntatem non nocere debere. Si duæ res legatae sint, altera ex uoluntate occupata, altera non ex uoluntate: eueniet, ut altera reuocari possit, altera non possit. Idemque erit probandum & in una re, cuius pars ex uoluntate, altera pars non ex uoluntate occupata est. nam pars sola per interdictum aufertur. Illud tenendum est: siue à te, siue ab eo, in cuius locum successisti, possideri aliquid coeptum est: interdicto huic locum fore. In locum successisse accipimus: siue per uniuersitatem, siue in rem sit successum. Prodest autem possedisse, quoties uoluntate eius, ad quem ea res pertinet, possideri coeptum est. sed & si postea uoluntas accessit eius, ad quem ea res pertinebat

tinebat, tamen prodesse possessori debere. unde si quis cœpit quidem ex uoluntate eius, ad quem ea res pertinet, possidere: postea uero uoluntas non perseverat: nihil nocet: quia semel possideri cœpit eius uoluntate. Si alter ex hæredibus, ijsuē, ad quos ea res pertinet, uoluerit rem à legatario possideri, alter non: ei, qui noluerit, interdictum competere: ei, qui uoluit, non competere, palam est. Quod ait prætor, NISI SATISDATVM SIT: accipere debemus, si perseveret satisfdatum, scilicet ut si non perseveret cautum, mittatur in possessionem legatorum seruadōrum causa. Satisfdatum sic arbitror, si sic satisfdatum sit, ut legatario uel ipso iure acquisita sit idonea cautio, uel per mandati actionem adquiri possit: & tunc interdicto locum fore. Si quarundā rerum nomine satisfdatum sit, quarundam non sit satisfdatum: earum rerum nomine sine impedimento agi poterit, de quibus satisfdatum est: cæterarum non poterit.

II. PAVLVS.

Duersum est, si postea pars legato adcreuerit. nam hoc nomine tenentur fideiussores in totum. Quod ait prætor, SI PER BONORVM POSSESSOREM NON STAT, VT SATISDETVR: sic accipimus, si paratus sit satisfacere. non ergo offerre debet satisfactionem, sed petenti satis moram nō facere. Ex hoc interdicto, qui non restituit, in id, quod interest, debet condemnari. Si legatarius repromissione cōtentus fuit: dandum est interdictum. idem dicendum est, si legatarius pignoribus uoluit sibi cauere. Si per legatarium factum sit, quo minus satisfdetur: licet cautum non sit, tenetur interdicto. sed si forte factum sit per legatarium, quo minus satisfdetur: eo autem tempore, quo editur interdictum, satis accipere paratus sit: non competit interdictum, nisi satisfdatum sit. Item si per bonorum possessorem stetit, quo minus satisfacere, sed modo paratus est cauere: tenet interdictum. illud enim tempus inspicitur, quo interdictum editur.

NE VIS FIAT EI, QUI IN POSSESSIO-
nem missus erit. Tit. IIIL.

I. VLPIANVS.

It prætor. SI QVIS DOLO MALO FECERIT, QVO MINVS QVIS PERMISSV MEO, EIVS'VE, CVIVS IVRISDICTIONE DE EA RE FVERIT, IN POSSESSIONE BONORVM SIT: IN EVM IN FACTVM IVDICIVM, QVANTI EA RES FVIT, OB QVAM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT, DABO. Hoc interdictū summa pudentia prætor pposuit. frustra

bb ij

stra

stra em̄ in possessionē mitteret rei seruandæ causa, nisi missos tueretur, & prohibentes uenire in possessionem coërceret. Est autem generale hoc edictum. pertinet enim ad omnes, qui in possessionem à prætorē missi sunt. cōuenit enim prætori, omnes, quos in possessionē misit, tueri. Sed siue rei seruandæ causa, siue legatorum, aut uentris nomine in possessionem missi fuerint: habent ex hoc edicto in factum actionem: siue dominus, siue alter prohibuerit. Hæc actio non tantum eum tenet, qui prohibuit quē uenire in possessionem: sed etiam eum, qui possessione pulsus est, cum uenisset in possessionem: nec exigitur, ut uim fecerit, qui prohibuit. Si quis ideo possessione arcuerit, quia rem suam putabat, uel sibi obnoxiam, uel certe non esse debitoris: consequens est, ut hoc edicto non teneatur.

Hæc uerba *QUANTI EA RES FUIT, OB QUAM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT*, continent utilitatem creditoris: ut quantum interest eius possessionem habere, in tantum, qui prohibuit, condemnatur. Proinde si ob falsum creditū, uel ob falsam petitionem missus est in possessionem, uel si exceptione submoueri potuit: nihil ei debet prodesse hoc edictū: quia propter nullam causam in possessionē missus est. Hoc edicto neq; pupillū, neq; furiosum teneri constat: quia affectu carent. Sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax nō est. cæterum si iam doli capax sit: contra erit dicendū. ergo & si tutor dolo fecerit, in pupillum dabimus actionem: si modo soluendo sit tutor. sed & ipsum tutorem posse conueniri, Iulianus scribit. Si domini uel patris uolūtate prohibitus quis sit à possessione: in ipsos dabitur actio, quasi qui per alios hoc fecerint.

Hanc actionem, excepta legatorum missione, intra annum competere, & non postea, sciendum est: cum sit pœnalis. nec in hæredes similesq; personas datur, nisi in id, quod ad eas peruenit. sed hæredi similibusq; personis dabitur. At cum prohibitus quis est legatorū uel fidei commissorum causa possessionem apisci: tunc actio & perpetua est, & in hæredem datur: quia est in potestate successorum euitare interdictum, satisfactione oblata.

II. PAVLVS.

SVo quis, an alieno nomine prohibitus sit, nihil interest. hæc enim uerba *QUANTI EA RES FUIT*, referenda sunt ad personam domini. Item tam is tenetur, qui suo nomine, q̄ qui alieno nomine prohibuit.

III. VLP IANVS.

SI quis missus fuerit in possessionem fideicommissi seruandi causa, & non admittatur: potestate eius inducendus est in possessionem, qui eum misit. At si quis uolet uti interdicto: consequens erit dicere, interdictū locum habere. sed melius esset dicere, extra ordinem ipso iure

iure suæ potestatis exsequi oportere decretū suum: nonnunquā etiam per manum militarem. Constitutum est ab Antonino, ut etiam in bona hæredis quis admittatur certis modis. si quis igitur in his bonis non admittatur: dicendum est, actionem hanc utilem competere. ceterum poterit uti & extraordinaria exsecutione. Cum prætor uentrem in possessionem mittit: & hoc interdictum restitutorium & prohibitorium est. Sed si mulier uelit in factum actione uti: ad exemplum creditorum magis, quā interdicto posse eam experiri, sciendum est. Si mulier dicatur calumniæ causa in possessionem uenisse, eo quod non sit prægnans, uel non ex eo prægnans, uel si de statu mulieris aliquid dicatur: epistola diui Hadriani ad exemplum præsumptionis Carboniani edicti uentri prætor pollicetur possessionem.

III. IDEM.

Per interdictum etiam ei subuenit prætor, qui damni infecti ab eo in possessionem missus est, ne ei uis fiat. Poena autem eius, qui non promittit, uel satis non dat, hæc est, ut in possessionem mittatur aduersarius. siue ergo promittat, siue per eum non fiat, quo minus promittat: nō tenebit interdictū, repulso per exceptionem eo, qui experiri. Prætor in eum, qui neque cauit, neque possidere passus est eum, qui missus est, iudicium pollicetur in tantum, quantum præstare eum oportet, si de ea re cautū fuerat. Sed & ex alia causa hoc iudiciū proposuit: si eo tempore, quo in possessionem mitti desiderabat, prætoris adeundi potestas non fuerit: scilicet ut si cum potestas prætoris adeundi non esset, damnum interim datum est, haberet iudiciū, qui damnū passus est. Item subiectum, si ex alia causa, qui in possessionem missus est, prohibitus esse dicetur, habere in factum actionem.

DE TABVLIS EXHIBENDIS Tit. V.

I. VLP IANVS.

Prætor ait. QVAS TABVLAS LVCIVS TITIVS AD CAVSAM STATVS SVI PERTINENTES RELIQVISSE DICETVR: SIVE PENES TE SVNT, AVT DOLO MALO TVO FACTVM EST, VT DESINERENT ESSE: ITA EAS ILLI EXHIBEAS. ITEM SI LIBELLVS, ALIVDVE QVID RELICTVM ESSE DICETVR, DECRETO COMPRAEHENDAM. Si quis forte confiteatur penes se esse testamentum: iubendus est exhibere: & tempus ei dandum est, ut exhibeat, si non potest in præsentiarum exhibere. sed si neget se exhibere posse, uel oportere: hoc interdictum competit. Hoc interdictum pertinet non tantum ad testamenti tabulas, uerum

uerum ad omnia, quæ ad causam testamenti pertinent: utputa & ad codicillos. Siue aut ualeat testamentum, siue non: uel quod ab initio inutiliter factum est, siue ruptum, uel in quo alio uicio sit: sed & si falsum esse dicatur, uel ab eo factum, qui testamenti factionem non habuerit: dicendum est interdictum ualere. Siue supremæ tabulæ sint, siue non sint, sed priores: dicendum interdictum hoc locum habere. itaq; dicendū est ad omnem omnino scripturam testamenti, siue perfectam, siue imperfectam, hoc interdictum pertinere. Proinde si plures tabulæ sint testamēti eius, quia sæpius fecerat: dicendum est interdicto locum fore. est enim, quod ad causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore factū exhibere debeat. Sed & si de statu disceptetur, si testator forte filiusfamilias uel seruus hoc fecisse dicatur: & hoc exhibebitur. Item si filiusfamilias fecerit testamentū, qui de castrensi peculio testabatur: habet locum interdictum. idem est, si is, qui testamentum fecerit, apud hostes decessit. Hoc interdictum ad uiui tabulas non pertinet: quia uerba prætoris **RELIQUERIT fecerunt mentionē.** Sed & si dolo testamentum sit deletum,

II. PAVLVS.

V

El totum, uel pars eius:

III. VLP IANVS.

Locum habet hoc interdictum. Si tabulæ in pluribus codicibus scriptæ sint: omnes interdicto isto continentur: quia unum testamentum est. Si tabulæ testamenti apud aliquem depositæ sint à Titio: hoc interdicto agendum est & cum eo, qui detinet, & cum eo, qui deposuit. proinde & si custodiam tabularum ædituus uel tabularius suscepit: dicendum est teneri eum interdicto. Si penes seruum tabulæ fuerint: dominus interdicto tenebitur. Si ipse testator, dum uiuit, tabulas suas dicat esse, & exhiberi desideret: interdictum hoc non habebit: sed ad exhibendum erit agendum, ut exhibitas uindictet. quod in omnibus, qui corpora sua esse dicunt instrumentorum, probandum est. Si quis dolo malo fecerit, quo minus penes eum tabulæ essent: nihilominus hoc interdicto tenebitur: nec præiudicatur aliquid legi Corneliæ testamentariæ, quasi dolo malo testamentum suppresserit. nemo enim ideo impune retinet tabulas, quod maius facinus admisit: cum exhibitis tabulis admissum eius magis manifestetur. & posse aliquem dolo malo facere, ut in eam legem non incidat: utputa si neque amouerit, neque cælauerit tabulas: sed idcirco alij tradiderit, ne eas interdicti exhiberet: hoc est, si non supprimendi animo, uel consilio fecit, sed ne huic exhiberet. Hoc interdictum exhibitorium est. Quid sit exhibere uideamus. exhibere hoc est, materiæ ipsius adprehendere

dæ copiam facere. Exhibere autem apud prætorem oportet: ut ex auctoritate eius signatores admoniti ueniant ad recognoscenda signa. & si forte non obtemperent testes: Labeo scribit, coërceri eos prætore debere. Solent autem exhiberi tabulas desiderare omnes omnino, qui quid in testamento adscriptum habent. Condemnatio autem huius iudicij, quãti interfuit, æstimari debet. quare si hæres scriptus hoc interdicto experiatur: ad hæreditatem referenda est æstimatione. & si legatum sit: tantũ uenit in æstimationem, quantum sit in legato. & si sub conditione legatum sit: quasi conditione existente, sic æstimandum est. nec compelli debet, ut se restitutum caueat, quidquid consecutus est, si conditio defecerit: quia pœna cõtumaciæ præstatur ab eo, qui non exhibet. Inde quæritur, si hinc consecutus est æstimationem legatarius, postea legatũ petat: an sit audiendus? & putem, si hæres idem præstiterit: exceptione doli repellendum. si alius: repelli non oportere. ideo & si hæres sit, qui interdicto usus, æstimatione consecutus est: eadem erit æstimationis distinctio. Interdictum hoc post annum competere constat. sed & hæredi cæterisque successoribus competit.

IIII. PAVLVS.

Si sint tabulæ apud pupillum, & dolo tutoris defierint esse: in ipsum tutorem competit interdictum. æquum est enim, ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum.

V. IABOLENVS.

De tabulis proferendis interdictum competere non oportet, si hæreditatis controuersia ex his pendet, aut si ad publicam quæstionem pertinent. itaque in æde sacra interim deponendæ sunt, aut apud uirum idoneum.

NE QUID IN LOCO SACRO FIAT. Tit. VI.

I. VLPIANVS.

Ait prætor. IN LOCO SACRO FACERE, IN'VE EVM IMMITTERE QUID, VETO. Hoc interdictum de loco sacro, non de sacrario competit. Quod ait prætor, NE QUID IN LOCO SACRO FIAT: non ad hoc pertinet, quod ornamenti causa fit, sed quod deformitatis, uel incommodi. Sed & cura ædium, locorumque sacrorum mandata est his, qui ædes sacras curant.

II. HERMOGENIANVS.

In muris, itemque portis, & alijs sanctis locis aliquid facere, ex quo

cc da-

damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur.

III. PAVLVS.

Neq; muri, neq; portæ habitari sine permisso principis ppter fortuita incendia possunt.

DE LOCIS ET ITINERIBVS PVBLI-
cis. Tit. VII.

I. POMPONIVS.

Vilibet in publicum petere permittendum est id, quod ad usum omnium pertinet: ueluti uias publicas, itinera publica, & ideo quolibet postulante, de his interdicuntur.

II. VLPIANVS.

Nemini licet in uia publica monumentū exstruere.

III. IDEM.

Viae uicinales, quæ ex agris priuatorum collatis factæ sunt, quarum memoria non exstat, publicarum uiarum numero sunt. sed inter eas, & cæteras uias militares hoc interest: quod uiae militares exitum ad mare, aut in urbes, aut ad flumina publica, aut ad aliam uiam militarem habent. harum autem uicinalium uiarum dissimilis est conditio. nam pars earum in militares uias exitum habet, pars sine ullo exitu intermoritur.

NE QUID IN LOCO VEL ITINERE
publico fiat. Tit. VIII.

I. PAVLVS.

In loco publico prætor prohibet ædificare, & interdictum proponit.

II. VLPIANVS.

Prætor ait. NE QUID IN LOCO PVBLICO FACTAS, IN VE EVM LOCVM IMMITTAS, QVA EX RE QUID ILLI DAMNI DETVR, PRAETER QVA'M QVOD LEGE, SENATVSCONSULTO, EDICTO, DECRETO VE PRINCIPVM TIBI CONCESSVM EST. DE EO, QVOD FACTVM ERIT, INTERDICTVM NON DABO. Hoc interdictum prohibitorium est: & tam publicis utilitatibus, quàm priuatorum per hoc prospicitur. Loca enim publica utiq; priuatorum usibus deseruiunt, iure scilicet ciuitatis, non quasi propria cuiusq; & tantum iuris habemus ad obtinendum, quantum quilibet ex populo ad prohibendū habet. propter quod si forte in publico fiet
opus

opus, quod ad priuati damnum redundet: prohibitorio interdicto potest conueniri, propterque eam rem hoc interdictum propositum est.

Publici loci appellatio quemadmodum accipiat, Labeo definit: ut & ad areas, & ad insulas, & ad agros, & ad uias publicas, itineraque publica pertineat.

Hoc interdictum ad ea loca, quae sunt in fisci patrimonio, non puto pertinere. in his enim neque facere quidquam, neque prohibere priuatus potest. res enim fiscales quasi propriae & priuatae principis sunt. Igitur si quis in his aliquid faciat: nequaquam hoc interdictum locum habebit. sed si forte de his sit controuersia: praefecti eorum iudices sunt. Ad ea igitur loca hoc interdictum pertinet, quae publico usui destinata sunt: ut si quid illic fieret, quod priuato noceret, praetor interdiceret interdicto suo.

Cum quidam uelum in moeniano immisum haberet, quod uicini luminibus officiebat: utile interdictum competijt, NE QUID IN PVBLICVM MITTAS, QVA EX RE LVMINIBVS CAII SEII OFFICIAS. Si quis id, quod in publico loco positum habuit, reficere uoluit: huic interdicto locum esse, Aristo ait, ad prohibendum eum reficere.

Aduersus eum, qui mole in mare proiecit, interdictum utile competit ei, cui forte haec res nocitura sit. Si autem nemo damnum sentit: tuendus est is, qui in litore aedificat, uel molem in mare iacit.

Si quis in mari piscari, aut nauigare prohibeatur: non habebit interdictum: quemadmodum nec is, qui in campo publico ludere, uel in publico balneo lauare, aut in theatro spectare arceatur: sed in omnibus his casibus iniuriarum actione utendum est. Merito ait praetor, QVA EX RE QUID ILLI DAMNI DETVR. nam quoties aliquid in publico fieri permittitur: ita oportet permitti, ut sine iniuria cuiusque fiat: & ita solet princeps, quoties aliquid noui operis instituendum petitur, permittere. Damnum autem pati uidetur, qui commodum amittit, quod ex publico consequbatur, qualecunque sit. proinde si cui prospectus, si cui aditus sit deterior, aut angustior: interdicto opus est. Si quid in loco publico aedificauero, ut ea, quae ex meo ad te nullo iure defluebant, desinant fluere: interdicto me non teneri, Labeo putat. Planè si aedificium hoc effecerit, ut minus luminis insula tua habeat: interdictum hoc competit. Idem ait: si in publico aedificem, deinde hoc ei aedificio obstat, quod tu in publico aedificaueras: cessare hoc interdictum, cum tu quoque illicite aedificaueris: nisi forte tu iure tibi concesso aedificaueras. Si quis à principe simpliciter impetrauerit, ut in publico loco aedificet: non est concedendum sic aedificare, ut cum incommodo alicuius id fiat: neque sic conceditur, nisi forte quis hoc impetrauerit. Si quis nemine prohibente in publico aedificauerit: non esse eum cogendum tollere, ne ruinis urbs deformetur. & quanquam prohibitorium est interdictum

ctum, non restitutorium. si tamen obftet ædificium id publico usui: utique is, qui operibus publicis procurat, debet id deponere: aut si non obftet, solarium ei imponere. sic enim uestigal hoc appellatur ex eo, quod pro solo pendatur. si tamen adhuc nullum opus factum fuerit: officio iudicis continetur, uti caueatur non fieri: & ea omnia etiam in persona hæredum, cæterorumq; successorum erunt cauenda.

Locorum sacrorum diuersa est caussa. in loco enim sacro non solum facere uetamur, sed & factum restituere iubemur. hoc propter religionem.

Ait prætor. IN VIA PVBLICA ITINERE'VE PVBLICO FACERE, IMMITTERE QUID, QVO EA VIA, ID'VE ITER DETERRIVS SIT, FIAT, VETO. Viam publicam eam dicimus, cuius etiã solum publicum est. non enim sicut in priuata uia, ita & in publica accipimus. uia priuata solũ alienũ est, ius tantũ eundi agendi nobis competit. uia autem publica solum publicum est, relictum ad directum certis finibus latitudinis ab eo, qui ius publicandi habuit, ut ea publice iretur, commearetur. Viarum quædam publicæ sunt, quædam priuata, quædam uicinales. Publicas uias dicimus, quas Græci * βασίλειαι, nostri prætorias, alij cõsulares uias appellant. Priuatæ sunt, quas agrarias quidam dicunt. Vicinales uia sunt, quæ in uicis sunt, uel quæ in uicos ducunt. has quoq; publicas esse quidam dicunt. quod ita uerum est, si non ex collatione priuatorum hoc iter cõstitutum sit: aliter atq; si ex collatione priuatorum reficiatur. nam si ex collatione priuatorum reficiatur: non utiq; priuata est. refectio enim idcirco de communi fit, quia usum utilitatemq; communem habet. Priuatæ uia dupliciter accipi possunt: uel hæ, quæ sunt in agris, quibus imposita est seruitus, ut ad agrum alterius ducant: uel hæ, quæ ad agros ducunt, per quas omnibus commeare liceat, in quas exitur de uia consulari, & sic post illam excipit uia, uel iter, uel actus ad uillã ducens. has ergo, quæ post consularem excipiunt in uillas, uel in alias colonias ducentes, putem etiam publicas esse. Hoc interdictum tantum ad uias rusticas pertinet, ad urbicas uero non. harum enim cura pertinet ad magistratus: & siue publice exemptus commeatus sit, uel uia coartata: interueniunt magistratus. Si quis cloacam in publicam uiam immitteret, exq; ea re minus habilis uia per cloacam fieret: teneri eũ Labeo scribit. immisisse enim eum uideri. Proinde & si fossam quis in suo fundo fecerit, ut ibi aqua collecta in uia decurrat, hoc interdicto tenebitur. immisissum enim habere & hunc uideri. Ideo Labeo scribit: si quis in suo ita ædificauerit, ut aqua in uia collecta restagnet: nõ teneri eum interdicto, quia non immittat aquam, sed non recipiat. Nerua autem melius scribit, utrunq; teneri. Planẽ si fundus uiam publicam cõtingat, & ex eo aqua deti-

* als. ἐπι-
δυναίαι.

deriuata deterio rem uiam faciat, quæ tamen aqua ex uicini fundo in tuum ueniat: siquidem necesse habeas eam aquam recipere: interdictum locum habebit aduersus uicinum tuum. si autem necesse non sit: non teneri uicinum tuum: te tamē teneri. eum enim uideri factum habere, qui usum eius aquæ habeat. Item Nerua scribit, si tecum interdicto agatur: nihil ultra te facere cogendū, quā ut arbitrato eius, qui tecum experitur, cum uicino experiaris. cæterum aliter obseruantibus futurum erit, ut tenearis, etiam si bona fide cum uicino egeris, neq; per te stet, quo minus arbitrato actoris cum uicino experiaris.

Idē ait: si odore soli locus pestilentiosus fiat, non esse ab re, de ea re in terdicto uti. Hoc interdictū etiā ad ea, quæ pascuntur in uia publica itinere publico, & deterio rem faciunt uiam, locum habet. Deinde ait prætor. QVO EA VIA, ID'VE ITER DETERIVS SIT, FIAT. hoc, siue statim deterior sit uia, siue postea. ad hoc enim pertinent hæc uerba SIT FIAT. etenim quædam sunt talia, ut statim facto suo noceant: quædam talia, ut in præsentia quidem nihil noceant, in futurum autem nocere debeant. Deterio rem autē uiam fieri sic accipiendum est: si usus eius ad commeandum corrumpatur, hoc est ad agendum, uel ad eundū: ut cum plana fuerit, cliuosa fiat, uel ex molli aspera, aut angustior ex latiore, aut palustris ex sicca. Scio tractatum, an permittendum sit, specus & pontem per uiam publicam facere. & pleriq; probant, eum interdicto teneri. non enim oportere eum deterio rem uiam facere. Hoc interdictum perpetuum & populare est: condemnationēq; ex eo facienda est, quanti actoris inter sit. Prætor ait. QVOD IN VIA PVBLICA ITINERE'VE PVBLICO FACTVM, IMMIS SVM HABES, QVO EA VIA, ID'VE ITER DETERIVS SIT, FIAT, RESTITVAS. Hoc interdictum ex eadem causâ proficiscitur, ex qua & superius: & tantum interest, quod hoc restitutorium, illud prohibitorium est. Hoc interdicto non is tenetur, qui in uia publica aliquid fecit: sed is, qui factum habet. proinde si alius fecit, alius factum habet: is tenetur, qui factum habet. & est hoc utilius: quia is potest restituere, qui factum immissum habet. Habere eum dicimus, qui utitur, & iure possessionis fruitur: siue ipse opus fecit, siue ex causâ conductionis, uel emptionis, uel legato, uel hæreditate, uel quo alio modo adquisijt.

Vnde Ofilius putat eum, qui pro derelicto reliquit id opus, quod fecit: si uiam publicam corrumpit, & reliquit: non teneri hoc interdicto. non enim habere, quod fecit. Sed an in eum actio debeat dari, uidebimus. & puto utile interdictum competere: ut quod in uia publica edificauit, restituat. Si ex fundo tuo arbor in uia publica sic ceciderit, ut itineri impedimento sit, eamq; pro derelicto habeas: non tene-

ri re, Labeo scribit. si tamen actor (inquit) sua impensa arborem tollere paratus fuerit: recte tecum acturum interdicto de uia publica reficienda. Sed si pro derelicto non habeas: recte tecum agi hoc interdicto.

Idem Labeo scribit, si uicinus meus uiam opere corruperit: quamuis opus, quod fecit, tam ipsi, quam mihi utile sit: tamen si is uicinus fundi sui causa id fecerit, me non posse hoc interdicto conueniri. si autem hoc opus fieri communiter curauimus: utrumque nostrum teneri.

Hoc interdictum locum habere etiam aduersus eum, qui dolo malo fecit, quo minus possideret, uel haberet. etenim parem esse conditionem eius, qui quid possideat uel habeat, atque eius, cuius dolo malo factum sit, quo minus possideret uel haberet. & mihi uidetur uera Labeonis sententia.

RESTITVAS praetor inquit. restituere uidetur, qui in pristinum statum reducit, quod sit: siue quis tollat id, quod factum est, siue reponat, quod sublatum est. Et id interdum suo sumptu. nam si ipse, quo cum interdixit, fecerit, uel iussu eius alius, aut ratum habitum sit, quod fecit: ipse suis sumptibus debet restituere. si uero nihil horum interuenit, sed habet factum: tunc dicemus, patientiam solam eum praestare debere.

Interdictum hoc non esse temporarium, sciendum est. pertinet enim ad publicam utilitatem: condemnatioque ex eo facienda est, quanti actoris intersit tolli: quod factum est.

Praetor ait. QVO MINVS ILLI VIA PVBLICA ITINERE VE PVBLICO IRE AGERE LICEAT, VIM FIERI VETO.

III. CELSVS.

Itora, in qua populus Romanus imperium habet, populi Romani esse arbitror. Maris esse communem usum omnibus hominibus, ut aeris: iactasque in id pilas esse eius, qui iecerit. sed id concedendum non esse, si deterior litoris marisque usus quo eo modo futurus sit.

IIII. SCAEVOLA lib. II. responsorum respondit.

IN litore iure gentium aedificare licere, nisi si usus publicus impeditur.

V. PAVLVS

SI per publicum locum riuus aqua ductus priuato nocebit: erit actio priuato ex lege duodecim tabularum, ut de noxa domino caueat.

VI. IVLIANVS.

EI qui interdicto experit, ne quid in loco publico fiat, quo damnum priuato detur: quamuis de loco publico interdicat: nihilominus procuratoris dandi facultas est.

VII. PAVLVS.

Sicut is, qui nullo prohibente in loco publico aedificauerat, cogendus non est demoliri, ne urbs deformeatur ruinis: ita qui aduersus edicium

Cum prætoris ædificauerit, tollere ædificium debet: alioqui inane &
 inforium prætoris imperium fuerit.

DE LOCO PVBLICO FRVENDO. Tit. IX.

I. VLPIANVS.

Praetor ait. QVO MINVS LOCO PVBLICO, QVEM IS, CVI
LOCANDI IVS FVERIT, FRVENDVM ALII LOCAVIT:
EI, QVI CONDVXERIT, SOCIO'VE EIVS EX LEGE LO
CATIONIS FRVI LICEAT, VIM FIERI VETO. Inter
dictũ hoc publicæ utilitatis causſa proponi, palam est.
tetur enim uestigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei, qui
ad fruendum conduxit. sed si simul ueniant ad interdictum mouendũ
ipse, qui conduxit, & socius eius: magis est, ut ipse conductor præfere
tur. Ait prætor. QVO MINVS EX LEGE LOCATIONIS FRVI LI
CEAT. merito ait EX LEGE LOCATIONIS. ultra legem enim uel con
tra legem non debet audiri, qui frui desiderat.

II. PAVLVVS.

Concedi solet, ut imagines & statua, quæ ornamento reipublicæ
sint futura, in publico ponantur.

DE VIA PVBLICA, ET SI QVID IN EA

factum esse dicatur, & de ea ex edicto ædilium curu-
lium à singulis reficienda. Tit. X.

I. VLPIANVS.

Pætorait. QVO MINVS ILLI VIAM PVBLICAM, ITER VÆ PVBLICVM APERIRE REFIGERE LICEAT: DVM NE EA VIA ID VÆ ITER DETERIVS FIAT: VIM FIERI VETO. Viam aperire est ad veterem altitudinem latitudinemq; restituere. sed & purgare refectionis portio est. Purgare autem proprie dicitur ad libramentum proprium redigere: sublato eo, quod supra eam esset. reficit enim, & qui aperit, & qui purgat: & omnes omnino, qui in pristinum statum reducant. Si quis sub specie refectionis deteriorem viam facit: impune uim patietur. propter quod neq; altiore, neq; longiorẽ, neq; latiore, neq; humiliorem viam sub nomine refectionis is, qui interdicit, potest facere: uel in viam terrenam glaream iniicere, aut sterne te viam lapide, quæ terrena sit: uel cõtra lapide stratam terrenã facere. Interdictum hoc perpetuò dabitur, & omnibus, & in omnes: & habet

bet condemnationem in id, quod actoris intererat.

II. IABOLENVS.

Viam publicam populus non utendo amittere non potest.

III. ΕΚ ΤΩ ΑΣΥΝΟΜΙΚΩ ΜΟΝΟΒΕΛΩ ΤΩ ΠΑΠΙΝΙΑΝΩ.

Οἱ ἀσυνομικοὶ ὑπὸ μελείτωσιν καὶ πλὴν πόλιν ὁδῶν, ὅπως ἂν ὁμαλίσθωσι, καὶ τὰ ξύμματα μὴ βλάβῃ τὰς οἰκίας, καὶ γέφυρα ὥσιν, οὗ ἂν ὁδὸς. Ἐπιμελείτωσιν δὲ καὶ οἱ ἴδιοι τοῖχοι ἢ τῶν ἄλλων, ἢ τῶν περὶ τὰς οἰκίας, διὰ τὴν πλὴν ὁδὸν φερόμενοι, σφαλεροὶ ὥσιν, ἵνα ὡς δέ, καθαίρωσιν οἱ δεσπόται τῶν οἰκῶν, καὶ ὑποσκηδάζωσιν. Ἄν δὲ μὴ καθαίρωσιν, καὶ ἐπισκηδάζωσι: ζημιώστωσιν αὐτοὺς, ὥς ἂν ἀσφαλῇ ποιήσωσιν. Ἐπιμελείτωσιν δὲ καὶ ὅπως καὶ εἰς ὁδὸν τὰς ὁδοὺς, καὶ χωνύην, καὶ κτίσῃ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ δὲρ. εἰ δὲ μὴ: ὁ μὲν δὲ ὑπὸ τῷ ἐντυχόρῳ κασίγχεσθω. ὁ δὲ ἐλεῖν ἐκ τῶν ἐνδεκνύσθω τοῖς ἀσυνόμοις. οἱ δὲ ἀσυνόμοι ζημιώστωσιν κατὰ τὴν νόμον, καὶ ἐγγεγονὸς καταλύετωσιν. ἐπισκηδάζωσι δὲ τὰς ὁδοὺς τὰς δημοσίας κατὰ τὴν αὐτῶν οἰκίαν ἕκαστον, καὶ τὰς ὑποσκηδάζωσι τὰς ἐκ τῶν ὑπαίθρων, καὶ ἐπισκηδάζωσι οὕτως, ὥς ἂν μὴ κωλύῃ ἐπιβεῖναι. ὅσοι δὲ μισθώσασθαι οἰκίσωσιν, καὶ μὴ ἐπισκηδάζωσι ὁ δεσπότης, αὐτοὶ ἐπισκηδάζωσιν ὑπολογιζέσθωσιν τὸ ἀνάλωμα κατὰ τὸν μισθόν. Ἐπιμελείτωσιν δὲ καὶ ὅπως πρὸ τῶν ἐργαστηρίων καὶ ἐν προκείμενον ἢ, πλὴν ἐκ κναφεύς ἡ μάλα ἡ γῆ, ἢ τέκτων προχέει ἕξω τινος. τίθεσθωσιν δὲ καὶ οὗτοι, ὥς μὴ κωλύσιν ἄλλου βαδίζειν. μὴ ἐκτίστωσιν δὲ καὶ μάχεσθαι ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ κόπρωσιν ἐκβάλλειν, καὶ ἐνεκρᾶ, καὶ ἐξέματτα ῥίπτειν.

III. PAVLVS.

Si in agrum uicini uiam publicam quis reiecerit: tantū in eum uiae
*als. rece
præ. *reiectæ actio dabitur, quanti eius interest, cuius fundo iniuria intro-
gata est. Qui uiam publicam exarauerit, ad munitionem eius so-
lus compellitur.

DE FLVMINIBVS, NE QVID IN FLVMI.
ne ripa eius fiat, quo peius nauigetur. Tit. XI.

I. VLPIANVS.

It prætor. NE QVID IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FACIAS: NE QVID IN FLVMINE PVBLICO, NE VE IN RIPAE EIVS IMMITTAS, QVO STATIO ITERVE NAVIGIO DETERIVS SIT, FIAT. Flumen à riuo magnitudine discernendum est, aut ex estimatione circūcolentium. Item fluminum quædam sunt perennia, quædam torrentia. perenne est, quod semper fluit, id est ἀέννα: torrentis, quod hyeme hoc est χαμάρι, Si tamen aliqua æstate exaruit, quod alioquin perenne fluit

ne fluebat: non ideo minus perenne est. Fluminum quædam publica sunt, quædam non. Publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne sit. hæc sententia Cassij, quam Celsus probat, uidetur esse probabilis. Hoc interdictum ad flumina publica pertinet. si autem flumen priuatum sit: cessabit interdictum. nihil enim differt à cæteris locis priuatis flumē priuatum. Ripa autem ita recte definitur: id, quod flumen continet, naturalem rigorem cursus sui tenens. Cæterum si quando uel imbribus, uel mari, uel qua alia ratione ad tempus excreuit: ripas non mutat. Nemo deniq; dixit Nilum, qui incremento suo Aegyptum cooperit, ripas suas mutare, uel ampliare. nam cum ad perpetuam suam mensuram redierit, ripæ aluei eius muniendæ sunt. Si tamen flumen naturaliter creuit, ut perpetuum incrementum nactū sit, uel alio flumine admisto, uel qua alia ratione: dicendum est procul dubio ripas quoq; eum mutasse, quemadmodum si alueo mutato aliā cœpisset fluere. Si insula in publico flumine nata fuerit, inq; ea aliquid fiat: non uidetur in publico fieri. Illa enim insula aut occupantis est, si limitati agri fuerunt: aut eius, cuius ripam contingit: aut si in medio alueo nata est, eorum, qui prope utraq; ripas prædia possident. Simili modo & si flumen alueum suum reliquerit, & aliā fluere cœperit: quidquid in uetere alueo factum est: ad hoc interdictum non pertinet. non enim in flumine publico factum erit, quod est utriusq; uicini. At si limitatus est ager: occupatis alueus fiet. certe * definit esse publicus. Ille etiam alueus, quem sibi flumen fecit, & si priuatus ante fuit, incipit esse tamen publicus: quia impossibile est, ut alueus fluminis publici nō sit publicus. Si fossa manufacta sit, per quam fluit flumen publicum: nihilominus publica fit. & ideo si quid ibi fiat, in flumine publico factum uidetur: aliter, atq; si flumen aliquam terram inundauerit, non alium sibi fecerit. tunc enim non fit publicum, quod aqua coopertum est. Item si amnis aliquid circueat: sciendum est, manere eius, cuius fuerit. si quid igitur factum est illic: non est factum in publico flumine: nec pertinet ad hoc interdictum, si quid in priuato factum sit: nec quidem si in priuato flumine fiat. nam quod fit in priuato flumine: perinde est, atq; si in alio loco priuato fiat. In publico flumine factum accipere debemus, quidquid in aqua factum est. nam si quid extra factum sit: non est in flumine publico factum. & quod in ripa fit, non uidetur in flumine publico factum. Non autem omne, quod in flumine publico ripaue fit, coërcet prætor: sed si quid fiat, quo deterior statio & nauigatio fiat. Ergo hoc interdictum ad ea tantum flumina pertinet, quæ sunt nauigabilia: ad cætera non pertinet. Sed Labeo scribit, non esse iniquum, etiam si quid in flumine eo, quod nauigabile non

* aliàs. si
definit.

dd lenon

le non sit, fiat, ut exarescat, uel aquæ cursus impediatur: utile interd-
ctum competere, ne uis ei fiat, quo minus id opus, quod in alueo flumi-
nis ripæ ita factum sit, ut iter cursusque fluminis deterius sit, fiat: tollere,
demoliri, purgare, restituere iuri boni arbitrato possit. Statione à sta-
tuendo dicimus. is igitur locus demonstratur, ubicunque naues tute sta-
re possunt. Ait prætor, ITER QVE NAVIGIO. hoc pro navigatione
positum est. imò nauigium solemus dicere etiam ipsam nauem. Iter
ergo nauigio potest & sic accipi: iter naui deterius fiat. Nauigij appella-
tione etiam rates continentur: quia plerumque & ratium usus necessari-
us est. Si pedestre iter impediatur: non ideo minus iter nauigio dete-
rius sit. Deterior statio, itemque iter nauigio deterius fieri uidetur, si
usus eius corrumpatur, uel difficilior fiat, aut minor, aut rarior, uel si in-
totum auferatur. Proinde siue deriuetur aqua, ut exiguior facta minus
sit nauigabilis: uel si dilatetur, ut diffusa aqua breuem faciat: siue con-
tra sic coangustetur, ut rapidius flumen faciat: uel si quid aliud fiat, quod
nauigationem incommodiorem difficilioremque faciat, uel prorsus im-
pediat: interdicto locus erit. Labeo scribit, non esse dicendum, dan-
dam exceptionem ei, qui interdicto conuenitur, AVT NISI RIPAE TV-
ENDAE CAVSSA FACTVM SIT: sed ita excipiendum ait, EXTRA
QVA'M SI QUID ITA FACTVM SIT, VTI DE LEGE FIERI LICVIT.

Si in mari aliquid fiat: Labeo ait competere tale interdictum, NE
QVID IN MARI IN'VE LITORE, QVO PORTVS, STATIO, ITER'VE
NAVIGIO DETERIVS FIAT. sed & si in flumine publico, non tamen na-
uigabili, fiat: idem putat. Deinde ait prætor. QVOD IN FLVMINE
PVBLICO, RIPAE'VE EIVS FIAT: SIVE QVID IN ID FLVMEN RI-
PAM'VE EIVS FACTVM VEL IMMISSVM HABEAS, QVO STATIO,
ITER'VE NAVIGIO DETERIVS SIT, FIAT: RESTITVAS. Superius
interdictum prohibitorium est, hoc restitutorium, ad eandem causam
pertinens. Iubetur autem is, qui factum, uel immisum habet, restituere,
quod habet: si modo id, quod habet, stationem uel nauigiū deterius fa-
ciat. Hæc uerba FACTVM VEL IMMISSVM HABEAS ostendunt non
eum teneri, qui fecit uel immisit, sed qui factum siue immisum habet. denique
Labeo scribit, si auctor ruus aqua deriuauerit: teneri te hoc interdicto,
si ea utaris.

II. POMPONIVS.

Quo minus ex publico flumine ducatur aqua, nihil impedit: nisi
imperator, aut senatus uetet: si modo ea aqua in usu publico non
erit. sed si aut nauigabile est, aut ex eo aliud nauigabile sit: non per-
mittitur id facere.

III. PAVLVS.

Flumina publica, quæ semper fluunt, ripæque eorum publicæ sunt.
Ripa

Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet. Secundum ripas fluminum loca nō omnia publica sunt: cum ripæ cedant, ex quo primum à plano uergere incipit usq; ad aquam.

III. SCAEVOLA.

Quæsitum est, an is, qui in utraq; ripa fluminis publici domus habeat, pontem priuati iuris facere possit: respondit. non posse.

NE QUID IN FLVMINE PVBLICO IN'VE

ripa eius fiat, quo aliter aqua fluat, atq; priore æstate fluxit. Tit. XII.

I. VLPIANVS.

It prætor. IN FLVMINE PVBLICO, IN'VE RIPA EIVS FACERE, AVT IN ID FLVMEN RIPAM'VE EIVS IMMITTERE, QVO ALITER AQVA FLVAT, QVA'M PRIORE AESTATE FLVXIT, VETO. Hoc interdicto prospexit prætor, ne deriuationibus minus concessis flumina exarescant, uel mutatus alueus uicinis aliquam iniuriam adferat. pertinet autem ad flumina publica, siue nauigabilia sunt, siue non sunt. Ait prætor. QVO ALITER AQVA FLVAT, QVA'M PRIORE AESTATE FLVXIT. non omnis ergo, qui immisit, uel qui fecit, tenetur: sed qui faciendo uel immittendo efficit aliter, quàm priore æstate fluxit, aquam fluere. Quod aut ait, ALITER FLVAT, non ad quantitatem aquæ fluentis pertinet, sed ad modum, & ad rigorem cursus aquæ referendū est. Et generaliter dicendum est, ita demum interdicto quem teneri, si mutetur aquæ cursus, per hoc, quod factū est: dum uel depressior uel altior fiat aqua, ac per hoc rapidior sit cum incommodo accolentiū. Et si quid aliud uicij accolæ ex facto eius, qui conuenitur, sentient: interdicto locus erit. Si quis ex riuo recto per apertum ducere uelit: uel contra qui ante aperto duxit, nunc operto uelit: interdicto teneri placuit: si modo hoc factum eius incommodum circa colentibus adferat. Simili modo & si incile ducat, aut alio loco fiat, aut si alueū fluminis mutet: hoc interdicto tenebitur. Sunt qui putant, contra hoc interdictum excipiendum, QVOD EIVS RIPAE MVNIENDAE CAVSSA NON FIAT: scilicet ut si quid fiat, quo aliter aqua fluat (si tamen muniendæ ripæ causa fiat) interdicto locus non sit. Sed nec hoc quibusdā placet. neq; enim ripæ cum incommodo accolentiū muniendæ sunt. Hoc tamen iure utimur, ut prætor ex causa æstimet, an hanc exceptionem dare debeat. Plerumq; enim utilitas suadet istam exceptionem dari. sed & si aliqua utilitas uertatur eius, qui quid in flumine publico

dd ij fecit

fecit. pone enim grande damnum flumen ei dare solitum. prædia eius depopulari. si forte aggeres, uel quam aliam munitiorem adhibuit, ut agrum suum tueretur, eaque res cursum fluminis ad aliquid immutauerit: cur ei non consulatur? Plerosque scio prorsus flumina auertisse, aliosque mutasse, dum prædijs suis consulunt. oportet enim in huiusmodi rebus utilitatem & tutelam facientis spectari, sine iniuria utique accolarum. Is autem hoc interdicto tenetur, qui aliter fecit fluere aquam, quam priore æstate fluxit. & idcirco aiunt prætorem priorem æstatem comprehendisse: quia semper certior est naturalis fluminum cursus æstate, quam hyeme. nec ad instantem æstatem, sed ad priorem hoc interdictum refertur: quia illius æstatis fluxus indubitator est. Aestas ad æquinoctium autumnale refertur. & si forte æstate interdicetur: proxima superior æstas intuenda erit. si uero hyeme: tunc non proxima hyemi æstas, sed superior erit inspicienda. Hoc interdictum cuius ex populo competit, sed non aduersus omnes. uerum aduersus eum, qui id egit, ut aliter aqua fluere, cum ius non haberet.

Hoc interdictum & in hæredes competit. Deinde ait prætor. QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPA'VE EIVS FACTVM: SIVE QVOD IN FLVMEN RIPAM'VE EIVS IMMISSVM HABES: SI OB ID ALITER AQVA FLVAT, ATQVE PRIORE AESTATE FLVXIT: RESTITVAS. Hoc interdictum restitutorium proponitur. superius enim prohibitum est: & pertinet ad ea, quæ nondum facta sunt. Si quid igitur iam factum est: per hoc interdictum restituetur. si quid, ne fiat, prospicitur: superiore interdicto erit utendum. & si quid post interdictum reditum fuerit factum, coërcebitur. In hoc interdicto restitutorio non est iniquum uenire (ut Labeo ait) etiam quod dolo factum est, quominus haberes.

VT IN FLVMINE PVBLICO NAVIGARE
reliceat. Tit. XIII.

I. VLPIANVS.

Prætor ait. QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO NAVEM, RATEM AGERE: QVO'VE MINVS PER RIPAM ONERARE, EXONERARE LICEAT: VIM FIERI VETO. ITEM VT PER LACVM, FOSSAM, STAGNVM PVBLICVM NAVIGARE LICEAT, INTERDICAM. Hoc interdicto prospicitur, ne quis flumine publico nauigare prohibeatur. sicut enim ei, qui uia publica uti prohibetur, interdictum supra positum est: ita hoc quoque proponendum prætor putauit. Si priuata sunt
supra

supra scripta: interdictum cessat. Lacus est, quod perpetuam habet aquam. Stagnū est, quod temporalem continet aquā ibidē stagnan- tem, quæ quidem aqua plerunq; hyeme cogitur. Fossa receptaculū aquæ manu factum. Possunt autem etiam hæc publica esse non publi- ca. Planē qui stagnum uel lacum conduxit, si piscari prohibeatur: uti- le interdictum competere, Sabinus consensit. & ita Labeo. Ergo & si à municipibus conductum habet: æquissimū erit, ob uestigialis fauorem interdicto eum tueri. Si quis uelit interdictum tale mouere, ut locus deprimatur pecoris adpellendi gratia: nō debet audiri. & ita Mela scri- bit. Idem ait, tale interdictum competere, ne cui uis fiat, quo minus pe- cus ad flumen publicum ripamūe fluminis publici adpellatur.

DE RIPA MVNIENDA. Tit. XIII.

I. VLPIANVS.

Rætor ait. QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLI- CO RIPAE EIVS OPVS FACERE, RIPAE AGRI VE, QVI CIRCA RIPAM EST, TVENDI CAVSSA LICE- AT: (DVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FI- AT) SI TIBI DAMNI INFECTI IN ANNOS DECEM BONI VIRI ARBITRATV VEL CAVTVM, VEL SA-

TISDATVM EST, AVT PER ILLVM NON STAT, QVO MINVS BO- NI VIRI ARBITRATV CAVEATVR, VEL SATISDETVR: VIM FIERI VETO. Ripas fluminum publicorum reficere, munire utilissimum est. Sicut igitur de uia publica reficienda interdictum propositum est: ita etiā de ripa fluminis munienda proponendum fuit. Merito adij- cit, DVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT. Illa enim sola refectio toleranda est, quæ nauigationi impedimento nō est. Is autem, qui ripam uult munire, de damno futuro debet uel cauere, uel satisfacere secundum qualitatem personæ. & hoc interdicto expressum est, ut damni infecti in annos decem uiri boni arbitratu uel caueatur, uel sa- tisfideatur. Dabitur autem satis uicinis: sed & his, qui trans flumen possi- debunt. etenim curandū fuit, ut eis ante opus factum caueretur. nam post opus factum persequendi hoc interdicto nulla facultas superest, etiam si quid damni postea datum fuerit: sed lege Aquilia experien- dum est. Et illud notandum est, quod ripæ, lacus, fossæ, stagni mu- niendi causa prætor nihil cauit. sed idem erit obseruandum, quod in ripa fluminis munienda.

DE VI. ET DE VI ARMATA. Tit. XV.

dd ij Vlpia

I. VLP IANVS.

Prætor ait. VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, AVT FA-
MILIA TVA DEIECIT: DE EO, QVOD QVE ILLE
TVNC IBI HABVIT, TANTVM MODO INTRA AN-
NVN: POST ANNVM VERO DE EO, QVOD AD EVM,
QVI VI DEIECIT, PERVENERIT: IVDICIVM DABO.

Hoc interdictum proponitur ei, qui vi deiectus est. Etenim fuit æquissi-
mum, vi deiecto subueniri. propter quod ad recuperandam possessio-
nem hoc interdictum proponitur. Ne quid autem per vim amitta-
tur, & legibus Iulij publicorum & priuatorum prospicitur, necnon &
constitutionibus principum. Hoc interdictum nō ad omnem vim
pertinet. uerum ad eos tantum, qui de possessione deijciuntur. Ad
solam autem atrocem vim pertinet hoc interdictum: & ad eos tantū,
qui de solo deijciuntur, ut puta de fundo, siue de ædificio. ad alium autē
non pertinet. Et si quis de area deiectus sit, sine dubio interdicto lo-
cus est. Et generaliter ad omnes hoc pertinet interdictum, qui de re
solo cohærenti deijciuntur. qualis qualis enim fuerit locus, unde quis
vi deiectus est, interdicto locus erit. Proinde & si superficiaria insula fu-
erit, qua quis deiectus est: apparet interdicto locum fore. Illud utiq;
in dubium non uenit: interdictum hoc ad res mobiles non pertinere.
nam ex causâ furti, uel vi bonorum raptorum actio competit: poterit
& ad exhibendum agi. Planē si quæ res sunt in fundo, uel in ædibus,
unde quis deiectus est: earum etiam nomine interdictum competere,
non est ambigendum. Si quis de naui vi deiectus est, huic interdicto
locus nō est. argumēto eius, qui de uehiculo detractus est, quem nemo
dixit interdicto hoc uti posse. Planē si quis de ligneis ædibus deiectus
fuerit: nemo ambigit interdicto locum fore: quia quale quale sit, quod
solo cohæreat, unde quis deiectus est vi, habet locū interdictū. Deijci-
tis, qui possidet: siue naturaliter, siue ciuilitè possideat. nam & natura-
lis possessio ad hoc interdictum pertinet. Deniq; & si maritus uxori do-
nauit, eaq; deiecta sit: poterit interdicto uti. non tamen, si colonus sit.
Ait prætor. DEIECISTI, AVT FAMILIA TVA DEIECIT. merito fa-
milie mentio habita. nam cum DEIECISTI uerbum referatur ad
personam eius, qui deiecit, nec pertineat ad eum, cuius familia deiecit:
(nec enim ego uideor deiecisse, si familia mea deiecerit) consequens fu-
it addere, AVT FAMILIA TVA DEIECIT. Deiecisse autem etiam is
uidetur, qui mandauit, uel iussit, ut aliquis deijceretur. parui enim refer-
re uisum est, suis manibus quis deijciat, an uero per alium. quare si fa-
milia mea ex uoluntate mea deiecerit: ego uideor deiecisse. Quo-
ties uerus procurator deiecit: cum utrolibet eorum, id est siue domi-
no, siue

no, siue procuratore, agi posse Sabinus ait, & alterius nomine alterum eximi: sic tamen, si ab altero eorum litis æstimatio fuerit præstita. non enim excusatus est, qui iussu alicuius deiecit: non magis, quàm si iussu alicuius occidit. Cum autem falsus est procurator: cum ipso tantum procuratore interdici debere. Sabinus sententia uera est. Sed & si quod alium deiecit, ratum habuero: sunt, qui putant secundum Sabinum & Cassium, qui ratihabitionem mandato comparant: uideri me deiecit, interdici hocq; isto teneri. & hoc uerum est. rectius enim dicitur, ratihabitionem in maleficio mandato comparari. Quod ergo additur, AVT FAMILIA TVA DEIECIT: merito scriptum est, in eum scilicet casum, in quem familia mea ui deiecit. cæterum si iussit: deiecit ipse. nec grauari debet dominus, qui non iussit, seruorum suorum factum præstare, si non iussu eius deiecerunt. nam non grauabitur hoc nomine. quippe cum aut peruenit ad eum aliquid, & restituet: aut non peruenit, & ipsos seruos noxæ dedendo maleficii causa indemnitas erit. Quod enim noxæ dedere compellitur: in damno non debet computari: cum serui in hoc possint domini conditionem deteriore facere. Familiæ autem appellatio seruos continet. Sed quaeritur, quem numerum seruorum contineat: utrum plurium, an uero duorum, uel trium? sed uerius est in hoc interdicto, etiam si unus seruus ui deiecerit, familiam uideri deiecit.

Familiæ appellatione & eos, quos seruorum loco habemus, contineri oportere, dicendum est. Si quis tamen neget se seruum uel familiam defendere: cogendus est pati hoc interdictum, ad hoc scilicet, ut quod ad eum peruenit, restituat. Si filius familias uel mercenarius ui deiecerit: utile interdictum competit. Si aduersus eum, qui in libertatem ex seruitute uel contra petitur, post incohatum liberale iudicium utatur interdicto, & liber iudicatus fuerit, & apparuerit ignorante eo à seruis suis ui me deiecit: in possessionem restituar.

Quod seruus, uel procurator, uel colonus tenent: dominus uidetur possidere. & ideo his deiectis, ipse deijci de possessione uidetur: etiam si ignoret eos deiectos, per quos possidebat. Et si quis igitur alius, per quem possidebat, deiectus fuerit: mihi competere interdictum, nemini dubium est. Interdictum autem hoc nulli competit, nisi ei, qui tunc, cum deieceretur, possidebat: nec alius deijci uisus est, quàm qui possidet. Si uero autem corpore, siue animo possidens quis deiectus est: palam est eum ui deiectum uideri. Idcircoq; si quis de agro suo, uel de domo processisset, nemine seruorum relicto, mox reuertens prohibitus sit ingredi ad ipsum prædium: uel si quis eum in medio itinere detinuerit, & ipse possederit: ui deiectus uidetur. ademisti enim ei possessionem, quam animo retinebat, & si non corpore. Quod uulgo dicitur, æstiuorum hy-

berno

bernorumq; saltuū nos possessiones animo retinere: id exempli causa didici dicere Proculum. nam ex omnibus prædijs, ex quibus non hac mente recedimus, ut omisisse possessionē uelimus, idem est. Eum, qui neq; animo, neq; corpore possidebat, ingredi aut & incipere possidere prohibeatur: uerius est, non uideri deiectum. deijcitur enim, qui amittit possessionem, non qui non accipit. Vim ui repellere licere Cassius scribit, idq; ius natura comparatur. Apparet autem (inquit) ex eo, arma armis repellere licere. Vi possidere eum definiendum est, qui expulso uetere possessore adquisitam per uim possessionem tenet: aut qui in hoc ipsum aptatus & præparatus uenit, ut contra bonos mores, ne auxilio prohiberi possit ingrediens in possessionem, faciat. Sed qui per uim possessionem suam retinuit: Labeo ait, non ui possidere. Idem Labeo ait: eum, qui metu turbæ perterritus, fugerit: ui uideri deiectum. Sed Pomponius ait, uim sine corporali ui locum nō habere. Ego etiam eum, qui fugatus est, superuenientibus quibusdam, si illi ui occupauerint possessionem, uideri ui deiectum. Qui etiā a me ui possidebat, si ab alio ui deijciatur: habet interdictum. Qui ui deiectus est, quidquid damni senserit ob hoc, quod deiectus est, recuperare debet. pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si non fuisset deiectus. Si fundus, a quo ui expulsus sum, mihi restitutus esset: ceteræ uero res, quæ ui ablatae sunt, non restituerent: hic dicendum est, interdictum nihilominus tenere: quia uerum est, me ui esse deiectum. Planè si quis uelit de possessione quidem rei soli per hoc interdictum experiri, de rebus uero mobilibus ad exhibendum actione: potest habere hoc in suo arbitrio. & ita Iulianus scribit. Idem scribit, & si quis ui bonorū raptorum de huiusmodi rebus uelit experiri. Quod autem ait prætor, QVAE QVE IBI HABVIT, sic accipimus: ut omnes res contineantur, non solum quæ propriæ ipsius fuerunt, uerum & si quæ apud eum depositæ, uel ei cōmodatæ, uel pignoratæ, quorumq; usum, uel usumfructum, uel custodiā habuit, uel si quæ ei locatæ sunt. cum enim prætor dicat HABVIT: omnia hæc habendi uerbo continentur. Rectissime autem prætor addidit, TVNC IBI HABVIT. TVNC sic accipimus, cum deijceretur. & ideo si quid postea desijt illic esse: dicendum erit in interdictum uenire. sic fit, ut etiam si homines uel pecora demortua sint post deiectionem, interdictio locus sit. Deniq; Iulianus scribit: eum, qui ui deiecit ex eo prædio, in quo homines fuerant, propius esse, ut etiam sine culpa eius mortuis hominibus, æstimationem eorū per interdictum restituere debeat: sicuti fur hominis etiam mortuo eo tenetur. huic consequens esse ait, ut uillæ quoq; & ædium incendio consumptarum precium restituere cogatur. Vbi enim quis (inquit)

(inquit) deiecit ui, per eum stetit uidetur, quo minus restitueret. & id circo constare ait: eum, qui ui deiecit, quicquid dolo malo defierit possidere, interdicto teneri. IBI aut ait prator IBI, quomodo accipimus? utrum in eo loco, unde quis ui deiectus est: an uero in omni possessione? & melius dicitur, non ad angulum unum referendum, uel locum, in quo fuerit, uerum etiam ad omnem partem possessionis, qua quis caruit, cum deiceretur. Annus in hoc interdicto utilis est. Ex die, quo quis deiectus est, fructuum ratio habetur: quamuis in ceteris interdictis, ex quo edita sunt, non retro computantur. Idem est & in rebus mobilibus, quæ ibi erant, nam & eorum fructus computandi sunt, ex quo quis ui deiectus est. Non solum autem fructuum in hoc interdicto ratio habetur: uerum ceterarum etiam utilitatum habenda est: nam & Viuianus refert, in hoc interdicto omnia, quæcunque habiturus uel adsecutus erat is, qui deiectus est, si ui deiectus non esset, restitui, aut eorum litem à iudice æstimari debere: eumque tantum consecutum, quanti sua interesset, si ui deiectus non esset. Ex interdicto VNDE VI etiam is, qui non possidet, restituere cogetur. Interdictum hoc (quia atrocitatem facinoris continet in se) quaesitum est, an liber to in patronum, uel liberis aduersus parentes competat? & uerius est, nec liberto in patronum, nec in parentes liberis dandum esse: meliusque erit in factum actionem his competere: aliter, atque si ui armata usus sit aduersus libertum patronus, uel aduersus liberos parens. nam & hic interdictum competit. Hoc interdictum & hæredi, & ceteris successoribus competit. Non autem alij, quam ei, qui possidet, interdictum VNDE VI competere: argumentum præbet, quod apud Viuianum relatum est, si quis me ui deiecerit, meos non deiecerit: non posse me interdicto hoc experiri: quia per eos retineo possessionem, qui ui deiecti non sunt. Idem Viuianus refert. seruos quosdam ui expulit, alios detinuit, & uinxit. aut etiam eis imperauit. ui te deiectum intelligi, desisse enim te possidere, cum serui ab alio possideantur. Et quod in parte seruorum dictum est, idem in omnibus dici placuit: si forte nemo depulsus esset, sed possideri ab eo cœpissent, qui ingressus esset in possessionem. Quid dicturi essemus (tractat) si aliquo possidente ego quoque ingressus sim in possessionem, & non deiciam possessorem, sed uinctum opus facere cogam? quatenus (inquit) res esset. ego uerius putato, eum quoque deiectum uideri, qui illinc uinctus esset. Ex causa huius interdicti in hæredem & bonorum possessorem ceterosque successores in factum actio competit in id, quod ad eos peruenit.

II. PAVLVVS.

cc Dolo

Dolo malo eorum factum est, quo minus perueniret.

III. VLP IAN VS.

Quod quidem est, & si quis armis deiectus est: quia & ex facinoribus defunctorum de eo, quod ad heredem peruenit, actio datur. Sufficit enim non in lucro uersari eum heredem, non etiā subire damnum. Hæc actio, quæ aduersus heredem, ceterosq; successores pertinet, perpetuo competit: quia in ea rei persecutio cōtinetur. Armis deiectum quomodo accipimus? arma sunt omnia tela: hoc est, & fustes, & lapides, non solum gladij, hastæ, & fræmæ, id est rhomphææ. Planè & si unus uel alter fustes uel gladium tenuit: armis possessor deiectus uidetur. Plus dicitur, & si inermes uenerunt, si in ipsa contestatione, qui inermes uenerant, eò processerunt, ut fustes aut lapides sumerent: uis erit armata. Qui armati uenerunt: & si non armis uisum sunt ad deiciendū, si deiecerint: armata uis facta esse uidetur. Sufficit enim terror armorum, ut uideantur armis deieciisse. Si quis autem uisus armatis, qui aliò tendebant, metu hoc deterritus profugerit: non uidetur ui deiectus: quia non hoc animo fuerunt, qui armati erant, sed aliò tendebant. Proinde & si cum armatos audisset uenire, metu possessione decesserit: siue uerum, siue falsum audisset: dicendum est, non armis eum esse deiectū, nisi possessio ab his fuerit occupata. Si autem cum dominus ueniret in possessionem, armati eum prohibuerūt, qui inuaseraut possessionem: uideri eum armis deiectum. Eum igitur, qui cum armis uenit, possumus armis repellere: sed hoc confestim, nō ex interuallo: dummodo sciamus, non solum resistere permissum, ne deiciatur: sed & si deiectus quis fuerit, eundem deicere non ex interuallo, sed ex continenti posse. Cum procurator armatus uenit, & ipse dominus armis deieciisse uidetur: siue mandauit, siue (ut Iulianus ait) ratum habuit. hoc & in familia dicendum est. nam cum familia sine me armata uenit: ego non uideor uenisse, sed familia: nisi uel iussi, uel ratum habui. Hoc interdictum etiam aduersus eum proponitur, qui dolo malo fecit, quo quis armis deiceretur: & post annum reddetur in id, quod peruenit ad eum, qui prohibuit. VNDE VI interdictū necessariū fuisse fructuario apparet, si prohibeatur uti frui usufructus fundi. Vti frui aut prohibuisse is uidetur, qui ui deiecit utentem & fruentem: aut non admisit, cum ex fundo exisset, nō usufructus deserendi causa. Cæterum si quis ab initio uolentem incipere uti frui prohibuit: hoc interdictum locum non habet. quid ergo est? debet fructuarius usumfructum uindicare. Pertinet autem hoc interdictum ad eū, qui fundo uti frui prohibitus est: sed pertinebit etiam ad eum, qui adificijs uti frui prohibetur. Consequenter aut dicemus, ad res mobiles hoc

hoc interdictum non pertinere, si quis uti frui prohibitus sit re mobili: nisi rei soli accedebant res mobiles. Si igitur ibi fuerunt: dicendum est etiam ad eas res referri hoc interdictum debere. Item si non ususfructus, sed usus sit relictus: competit hoc interdictum. ex quacunque enim causa constitutus est ususfructus, uel usus: hoc interdictum locum habebit. Qui ususfructus nomine qualiter qualiter fuerit quasi in possessione, utetur hoc interdicto. sed & si quis postea, quam prohibitus est, capite minutus sit, uel mortuus: recte dicitur, hæredibus & successoribus competere hoc interdictum: non ut in futurum constitutatur ususfructus, sed ut præterita causa & damnum præteritum sarciatur. Hæres quoque simili modo debet in factum actionem suscipere in id, quod ad se peruenit.

IIII. IDEM.

Si ui me deiecerit quis nomine municipum: in municipales mihi interdictum reddendum Pomponius scribit, si quid ad eos peruenit.

V. IDEM.

Si iterum tibi possessionem ui tradidero: dicit Pomponius, VNDE VI interdictum cessare: quoniam non est ui deiectus, qui compulsus est in possessionem inducere.

VI. PAVLVS.

INterdicto VNDE VI tanti condemnatio facienda est, quanti inter sit possidere: & hoc iure nos uti, Pomponius scribit: id est, tanti rem uideri, quanti actoris inter sit: quod aliàs minus sit, aliàs plus. nam saepe actoris pluri interesse hominem retinere, quam quanti is est: ueluti cum quaestione habendæ, aut rei probandæ gratia, aut hæreditatis adeundæ inter sit eius eum possideri.

VII. IDEM.

CVm à te ui deiectus sim, si Titius ui eandem rem possidere coeperit: non possum cum alio, quam tecum experiri interdicto.

VIII. IDEM.

FLicinius dicebat ui possideri, quoties uel non dominus (cum tamen possideret) ui deiectus est.

IX. IDEM.

SI plures hæredes sunt: unusquisque non amplius, quam ad eum peruenit, tenetur. quæ de causa interdum in solidum tenebitur is, ad quem totum peruenit, quauis ex parte hæres sit. Deiectum ab usu fructu in eadē causa prætor restituere debet: id est in qua futurus esset, si deiectus non esset. itaque si tempore ususfructus finitus fuerit, postquam deiectus est à domino: nihilominus cogendus erit restituere, id est usum fructum iterum constituere.

X. CAIVS.

SI de fundo proprietarium uel fructuarium prædo expulerit, atq; ob
sid fructuarius cōstituto tempore non usus, perdidit ius suum: ne-
mo dubitat, quin tunc dominus (siue experiatur cum fructuario ad-
uersus prædonem, siue non experiatur) retinere debeat reuersum ad
se usum fructum: & quod fructuarius perdidit, id ad damnum eius per-
tineat, cuius facto periit.

XI. POMPONIVS.

VIm facit, qui non finit possidentem eo, quod possidebat, uti arbi-
trio suo: siue in serendo, siue in fodiendo, siue in arando, siue quid
ædificando, siue quid omnino faciendo, per quod liberam possessione
aduersarij non reliquit.

XII. MARCELLVS.

Colonus eum, cui locator fundum uendiderat, cum is in posses-
sionem esset, non admisit. deinde colonus ui ab alio deiectus est.
quærebatur, quis haberet interdictum VNDE VI? dixi. nihil interesse,
colonus dominum ingredi uolentem prohibuisset: an emptorem, cui
iussisset dominus tradi possessionem, non admisisset. Igitur interdictum
VNDE VI colono competiturum: ipsumq; simili interdicto locatori
obstrictum fore, quem deiecisse tunc uideretur, cum emptori posses-
sionem non tradidisset: nisi forte propter iustā & pbabilem causam id
fecisset.

XIII. VLP IANVS.

Neq; VNDE VI, neq; aliud interdictum famosum est.

XIII. POMPONIVS.

Sed si ui armata deiectus es: sicut ipsum fundū recepisses etiam si ui,
saut precario, aut clam eū possideres: ita res q; mobiles omnimodo
recipies.

XV. PAVLVS.

SI ui me deieceris, uel ui aut clam feceris: quamuis sine dolo & cul-
pa amiseris possessionem: tamen damnandus es, quanti mea inter-
sit: quia in eo ipso culpa tua præcefferit, quod omnimodo ui deiecisti,
aut ui aut clam fecisti.

XVI. VLP IANVS.

IN interdicto VNDE VI, si à filio familias deiectus es: dicendum est,
ut & eius causa, quod ad patrem peruenit, ipse teneatur.

XVII. IULIANVS.

Qui possessionem ui ereptam ui in ipso congressu recipit: in pristi-
nam causam reuerti potius, quàm ui possidere intelligendus
est. Ideoq; si te ui deiecero, ilico tu me, deinde ego te: VNDE VI interdi-
ctum tibi utile erit.

XVIII. PAPINIANVS.

Cum

Cum fundum, qui locauerat, uendidisset: iussit emptorem in uacuum possessionem ire, quem colonus intrare prohibuit. postea emptor ui colonum expulit. de interdictis VNDE VI quæsitum est. placebat, colonum interdicto uenditori teneri: quia nihil interesset, ipsum, an alium ex uoluntate eius missum intrare prohibuerit. neque enim ante amissam possessionem uideri, quod si tradita fuisset emptori: quia nemo eo animo esset, ut possessionem omitteret propter emptorem, quam emptor adeptus non fuisset. emptorem quoque, qui postea uim adhibuit, & ipsum interdicto colono teneri. non enim ab ipso, sed à uenditore per uim fundum esse possessum, cui possessio per uim esset ablata. Quæsitum est, an emptori succurri debeat, si uoluntate uenditoris colonum postea ui expulisset: dixi, non esse iuuandum: quia mandatum illicitum suscepit. Eum, qui fundum uindicauit ab eo, cum quo interdicto VNDE VI potuit experiri pendente iudicio: nihilominus interdicto recte agere placuit.

XIX. TRIPHONINVS.

Merito Iulianus respondit, si me de fundo ui deieceris, in quo res mouentes fuerint, cum mihi interdicto VNDE VI restituere debeas, non solum possessionem soli, sed & ea, quæ ibi fuerunt: quando ego moram fecero, quo minus interdicto te conuenirem: subtractis tamen mortalitate seruis, aut pecoribus, alijsue rebus casu intercurrentibus, tuum onus in eis nihilominus restituendis esse: quia ex ipso tempore delicti plus, quam frustrator debitor constitutus es.

XX. LABEO.

Si colonus tuus ui deiectus est: ages VNDE VI interdicto. Idem est, si inquilinus tuus ui deiectus fuerit. PAVLVVS. idem dici potest de coloni colono, item inquilini inquilino.

VTI POSSIDETIS.

Tit. XVI.

I. VLPIANVS.

Alt prætor. VTI EAS AEDES, DE QUIBUS AGITVR, NEC CLAM, NEC VI, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS: QVO MINVS ITA POSSEDEATIS, VIM FIERI VETO. DE CLOACIS HOC INTERDICTVM NON DABO: NEQVE PLVRIS, QVAM QVANTI EA RES ERIT, INTRA ANNVM, QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, AGERE PERMITTAM. Hoc interdictum de soli possessore scriptum est, quem potiore prætor in soli possessione habeat: & est prohibitorium ad retinendam possessionem. Huius autem

cc iij

inter

interdicti proponendi causa hæc fuit: quod separata debeat esse possessio à proprietate. fieri etenim potest, ut alter possessor sit, dominus non sit: alter dominus quidem sit, possessor uero non sit. fieri etiā potest, ut & possessor idem, & dominus sit. Quoties ergo inter litigatores est proprietatis controuersia: aut conuenit uter possessor sit, uter petitor: aut non conuenit. si conuenit: absolutum est: & ille possessoris commodo, quem conuenit possidere, ille petitoris onere fungitur. sed si inter ipsos cōtendatur, uter possideat, quia alteruter se magis possidere adfirmat: tunc si res soli sit, de cuius possessione cōtenditur, ad hoc interdictū remittent. Est hoc igitur interdictū, quod uulgo VTI POSSIDETIS appellatur, retinendæ possessionis. Nam huius rei causa redditur, ne uis fiat ei, qui possidet. Et consequenter proponitur post interdictū VNDE VI. Illud enim restituit ui amissam possessionem: hoc tuetur, ne amittatur possessio. deniq; prætor possidenti uim fieri uetat: & illud quidem interdictum oppugnat possessorem, hoc tuetur. & (ut Pedius ait) omnis de possessione controuersia, aut ad hoc pertinet, ut quod non possidemus, nobis restituatur: aut ad hoc, ut retinere nobis liceat, quod possidemus. Restituendæ possessionis ordo aut interdicto expeditur, aut per actionem. Retinendæ itaq; possessionis duplex uia est: aut exceptio, aut interdictum. exceptio datur ex multis causis ei, qui possidet. Perpetuò aut huic interdicto insunt hæc: quod nec ui, nec clam, nec precario ab illo possideas. Interdictū autem, quod est VTI POSSIDETIS, possessorem prædij tuetur. actio enim nunquam ultro possessori datur: quippe cum sufficiat ei, quod possideat. Hoc interdictum locum habet: siue quis totum fundum possidere se dicat, siue pro certa parte, siue pro indiuiso. Hoc interdictum in omnibus etiam possessionibus, quæ sunt soli, sine dubio locū habebit: dummodo possideri possint. Quod ait prætor in interdicto, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, hoc eo pertinet: ut si quis possidet ui, aut clam, aut precario: si quidem ab alio: pro sit ei possessio. si uero ab aduersario suo: non debeat eum propter hoc, quod ab eo possidet, uincere. has enim possessiones non debere proficere, palam est.

II. CAIVS.

Iusta enim, an iniusta aduersus cæteros possessio sit, in hoc interdicto nihil refert. qualiscunq; enim possessor hoc ipso, quod possessor est, plus iuris habet, quam ille, qui non possidet.

III. PAVLVS.

Si duo quoq; possideant in solidum: uideamus, quid sit faciendum. Quod qualiter procedat, tractemus: si quis pponeret possessionē iustam

nam & iniustā. ego possideo ex iusta causa: tu ui, aut clam. si à me possides: superior sum in interdicto. si uero non à me: neuter nostrum uincetur. nam & tu possides, & ego. Hoc interdictum duplex est: & hi, quibus competit, & actores & rei sunt. Hoc interdictum sufficit ei, qui edificare in suo prohibetur. etenim uideris mihi possessionis controuersiam facere, qui prohibes me uti mea possessione. Cum inquilinus dominum ædes reficere uolentem prohiberet: æque competere interdictum VTI POSSIDETIS placuit: testariq; dominum, nō se prohibere inquilinū, ne habitaret, sed ne possideret. Item uideamus, si actor uicini tui ex fundo tuo uites in suas arbores transduxit, quid iuris sit. & ait Pomponius, posse te ei denunciare, uites præcidere (idq; & Labeo scribit) aut uti eum debere interdicto VTI POSSIDETIS de eo loco, quo radices continentur uitium. nam si tibi uim fecerit, quo minus eas uites uel præcidas, uel transducas: uim tibi facere uidet, quo minus possideas. etenim qui colere fundum prohibetur, possidere prohibetur, ut Pomponius inquit. Item uideamus, si proiectum supra uicini solum non iure habere dicatur: an interdictum VTI POSSIDETIS sit utile alteri aduersus alterum. & est apud Cassium relatum, utriq; esse inutile: quia alter solum possidet, alter cum ædibus superficiem. Labeo quoq; scribit, si ex ædibus meis in ædes tuas proiectum habeo: interdictis mecum, si eum locum possideamus, qui proiecto regetur. an quo facilius possim retinere possessionem, ius proiectionis interdico tecum, SICUTI NVNC POSSIDETIS EAS AEDES, EX QUIBVS PROIECTVM EST. Sed si supra ædes, quas possideo, cœnaculū sit, in quo alius quasi dominus moretur: interdicto VTI POSSIDETIS me uti posse, Labeo ait: non eum, qui in cœnaculo moraretur. semper enim superficiem solo cedere. Planè si cœnaculum ex publico aditum habeat: ait Labeo, uideri nō ab eo ædes possideri, qui *κατὰ τὴν* possidet: sed ab eo, cuius ædes supra *κατὰ τὴν* essent. & uerū est hoc in eo, qui aditū ex publico habuerit. Cæterū superficiarij proprio interdicto, & actionibus à prætore utent. dominus autem soli tam aduersus alium, quàm aduersus superficiariū potior erit in interdicto VTI POSSIDETIS: sed prætor superficiariū tuebitur secundum legem locationis. & ita Pomponius quoq; probat.

Creditores missos in possessionem rei seruandæ causa, interdicto VTI POSSIDETIS uti non posse, & merito: quia non possident. Idemq; & in cæteris omnibus, qui custodiæ causa missi sunt in possessionem, dicendum est. Si uicinus meus in parte mea testoria habeat, & in parte sua: VTI POSSIDETIS interdictum mihi efficax est, ut ea tollere compellatur. Non uideor ui possidere, si ab eo, quem scirem ui in possessione esse, fundum accipiam. In hoc interdicto condemnatio
nis

nis summa refertur ad æstimationem rei ipsius. QUANTI RES EST sic accipimus, quanti uniuscuiusq; interest possessionem retinere. Seruij autem sententia est, existimantis tanti possessionem æstimandam, quanti ipsa res est. Sed hoc nequaquam opinandum est. longe enim aliud est rei precium, aliud possessionis.

IIII. IDEM.

IN summa puto dicendum, & inter fructuarios hoc interdictum redendum: & si alter usumfructum, alter possessionem sibi defendat. idem erit probandum, & si ususfructus quis sibi possessionem defendat. & ita Pomponius scribit. proinde & si alter usum, alter sibi fructu tueatur: & his interdictum erit dandum.

DE SUPERFICIEBVS.

Tit. XVII.

I. VLP IAN VS.

It prator. VTI EX LEGE LOCATIONIS SIVE CONDUCTIONIS SUPERFICIE, QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO FRVEMINI: QVO MINVS ITA FRVAMINI, VIM FIERI VETO. SI QVA ALIA ACTIO DE SUPERFICIE POSTVLABITVR: CAVSSA COGNITA DABO. Qui superficiem in alieno solo habet, ciuili actione subnixus est. nam si conduxit superficiem, ex conducto: si emit, ex empto agere cum domino soli potest. Etenim si ipse eum prohibeat: quod interest, agendo consequetur. sin autem ab alio prohibeat: præstare ei actiones suas dominus debet & cedere. Sed longe utilius usum est (quia incertum erat, an locatio existeret: & quia melius est possidere potius, quam in personam experiri) hoc interdictum proponere, & quasi in rem actionem polliceri. Proponitur autem interdictum duplex, exemplo interdicti VTI POSSIDETIS. Tuetur itaq; prator eum, qui superficiem petit, ueluti VTI POSSIDETIS interdicto: neq; exigit ab eo, quam causam possidendi habeat. unum tantum requirit, num forte ui, clam, precario ab aduersario possideat. Omnia quoq; quæ in VTI POSSIDETIS interdicto seruantur, hic quoq; seruantur. Quod ait prator, SI QVA ALIA ACTIO DE SUPERFICIE POSTVLABITVR: CAVSSA COGNITA DABO, sic intelligendum est: ut si ad tempus quis superficiem cõduxerit, negetur ei in rem actio. Et sanè causa cognita ei, qui non ad modicum tempus conduxit superficiem, in rem actio competet. Is autem, in cuius solo superficies est, utiq; non indiget utili actione: sed habet in rem, qualem habet de solo. Planè si aduersus superficiarium uelit uindicare: dicendum est,

exce-

exceptione utendum in factum data. nam cui damus actionem, eidem exceptione competere, multo magis quis dixerit. Si soli possessori superficies euincatur: æquissimum erit subueniri ei, uel ex stipulatu de euictione, uel certe ex empto actione. Quia autem etiam in rem actio de superficie dabitur: petitori quoque in superficiem dari, & quasi usumfructum siue usum quandam inesse, & constitui posse per utiles actiones, credendum est. sed & tradi posse intelligendum est, ut & legari & donari possit: & si duobus sit communis, etiam utile communi diuidendo iudicium dabimus. Seruitutes quoque prætorio iure constituentur: & ipsæ ad exemplum earum, quæ ipso iure constitutæ sunt, uti libus actionibus petentur: sed & interdictum de his utile competet.

II. CAIVS.

Superficiarias aedes appellamus, quæ in conducto solo positæ sunt, quarum proprietas & ciuili & naturali iure eius est, cuius & solum.

DE ITINERE ACTV'QVE PRIVATO. Tit. XVIII.

I. VLPIANVS.

Rator ait. QVO ITINERE ACTV'QVE PRIVATO, QVO DE AGITVR, VEL VIA, HOC ANNO, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES: QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. Hoc interdictum prohibitorium est, pertinens ad tuendas rusticas tantummodo seruitutes. Hoc interdicto prætor non inquit, utrū habuit iure seruitutem impositam, an non: sed hoc tantum, an itinere actusque hoc anno usus sit, non ui, non clam, non precario: & tuetur eū, licet eo tempore, quo interdictum redditur, usus non sit. siue igitur habuit ius uiæ, siue nō habuit: in ea conditione est, ut ad tuitionem prætoris pertineat: si modo eo anno, uel modico tempore usus sit, id est, non minus, quā triginta diebus. neque ad præsens tempus refertur usus: quia plerumque itineribus uel uia non semper utimur, nisi cū usus exegit. itaque annui temporis spacio conclusit usum. Annum ex die interdicti retractorum computare debemus. Si quis hoc interdicto utatur: sufficit alterutrum probare, uel iter, uel actum in usu habuisse. Iulianus ait, quoad usque ingressus est, eo usque ei competere interdictum. quod uerum est. Viuianus recte ait eum, qui propter incommoditatem riuui, aut propterea quia uia publica interrupta erat, per proximi uicini agrum iter fecerit: quamuis id frequenter facit: non uideri omnino usum esse. Itaque inutile esse interdictum, non quasi precario usum, sed quasi nec

ff usum

usum. ergo secundum hæc neutro usus uidetur. multo enim minus illo usus est, per quem non iuit propter incommoditatem riuu, aut propterea, quia uia publica prærupta erat. Idem erit dicendum, & si non erat uia publica, sed sit iter priuatū. nam & hic eadē quæstio est. Is, cuius colonus, aut hospes, aut quis alius iter ad fundum fecit: usus uidetur itinere, uel actu, uel uia: & idcirco interdictum habebit. & hæc ita Pedius scribit. & adiicit. etiam si ignorauit, cuius fundus esset, per quem iret: retinere eum seruitutem. Si quis autem, cum putaret fundum ad se pertinere, suo nomine iter fecerit amicus meus: utique sibi, non mihi interdictum adquisisse intelligitur. Si quis autem propter inundationem usus non sit itinere actuque hoc anno, cum superiore usus sit: potest repetita die hoc interdicto uti per in integrum restitutionem ex illa parte, SI QVA MIHI IVSTA CAVSSA ESSE VIDEBITVR. Sed & si per uim hoc ei contigerit: in integrum eum restitui oportere, Marcellus probat. Præterea & alijs casibus interdictum repetita die competit, ex quibus quis in integrum restitutionem impetrare solet. Præterea sciendum est, si dilatione data aduersario futurum est, ut causa interdicti mei deterior fiat: æquissimum esse, repetita die interdictum reddi. Si tibi fundum precario concessero, cui uia debebatur: deinde tu à domino fundi precario rogaueris, ut ea uia ad eum fundum utaris: an noceat tibi exceptio, si aduersus eum uelis interdicere, à quo precario uiam rogasti? & magis est, ut noceat. idque colligi potest ex eo, quod Iulianus scribit in specie huiusmodi. (quærit enim.) si ego tibi fundum precario dederò, cui uia debebatur: & tu rogaueris precario, ut ea uia utaris: nihilominus interdictum utile mihi esse: quia sicuti me precarium rei meæ non tenet, ita etiam nec per te precario possidere intelligor. quoties enim colonus meus, aut is, cui precario fundum dedi, uia utitur: ego ire intelligor. propter quod & recte dico, me itinere usum. Quæ ratio (inquit) efficit, ut si uiam precario rogauero, & tibi fundum precario dederò: quamuis hac mente ieris, quasi fundo meo deberetur: interdictum inutile sit, & precario eo itinere usus esse uidear non immerito. non enim opinio tua, sed mea quærenda est. tutamen (ut credo) poteris interdicto uti, & si de hoc nihil scribat Iulianus.

Si quis supradicto tempore anni non ui, non clam, non precario itinere usus sit: uerum postea non sit usus, sed clam, precatione: uidendum est, an ei noceat. & magis est, ut nihil ei noceat, quod attinet ad interdictum.

II. PAVLVS.

Nec enim corrumpi, aut mutari, quod recte transactum est, superueniente delicto potest.

III. VLPIANVS.

Inde

Inde etiam illud Labeo scribit. si cū à me recte uia utebaris, fundum uendidero, per quē utebaris: deinde emptor te prohibuerit: licet clam uidearis ab eo uti: (nam qui prohibitus utitur, clam utitur.) tamen interdictum tibi competere intra annum: quia hoc anno non ui, non clam, non precario usus sis. Item sciendum est, non tantum eum clam uia uti, qui ipse prohibitus utitur: uerum eum quoq; per quem quis id ius retinebat: si eo prohibito, per quem retinebat, utatur. Planē si ignorauī prohibitum, & si perseuero uti: nihil mihi nocere, dicendū est. Si quis ab auctore meo ui, aut clam, aut precario usus est: recte à me uia uti prohibetur, & interdictum ei inutile est: quia à me uidetur ui, aut clam, uel precario possidere, qui ab auctore meo uiciose possidet. Nam & Pedius scribit: si ui, aut clam, aut precario ab eo usus sit, in cuius locum hæreditate, uel emptione, alioque quo iure successi: idem esse dicendum. cum enim successerimus in locum eorum: æquū non est, nocere aduersus nos hoc, quod aduersus eum non nocuit, in cuius locum successimus. In hoc interdicto examinatur, quanti eius inter sit, uia non prohiberi siue itinere. Vti uidemur seruitutibus etiam per seruos, uel colonos, uel amicos, uel etiam hospites: & ferē per eos omnes, qui nobis retinent seruitutes. sed enim per fructuariū quidem seruitus retinetur: per fructuariū autem interdictum hoc domino non competere, Iulianus ait. Idem Iulianus scribit: si meus usufructus in fundo tuo, proprietatis uero tua fuerit, & uterq; nostrū per uicini fundum ierit: utile interdictum de itinere nos habere: & siue forte ab extra neo fructuarius prohibeatur, siue etiam à domino, sed & si dominus à fructuario: competet. nam & si quilibet alius prohibeat ire: interdictum aduersus eum competit. Hoc interdictum & ei competit, qui donationis causa fundi uacuum possessionem adeptus est. Si quis mandatu meo fundum emerit: æquissimum est, mihi hoc interdictum dari, ubi ille usus est, qui mandatu meo emit. Sed & si quis usumfructum emit, uel usum, uel cui legatus est & traditus: hoc interdicto uti poterit. hoc amplius & is, cui dotis causa fundus traditus est, experiri hoc interdicto poterit. Et generaliter ex omnibus causis, quæ instar uenditionis habent, uel etiam alterius contractus: dicendum est, huic interdicto locum fore. Ait prætor. QVO ITINERE ACTV'QVE HOC ANNO NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ALIO VSUS ES: QVO MINVS ITER ACTVM'QVE, VT TIBI IUS EST, REFICIAS, VIM FIERI VETO. Qui hoc interdicto uti uolet, is aduersario damni infert, quod per eius uiciū datum sit, caueat. Vtilitas sua sit hoc quoq; interdictum proponere. namq; consequens erat, ei, qui itinere utitur, in interdictum proponere, ut refici iter possit. quemadmodum enim aliàs interdictum proponere, ut refici iter possit.

ff ij uti

uti potest itinere, uel etiam actu commode, quàm si refecerit? corrupto enim itinere, minus commode frui aut agi potest. Hoc autem à superiore distat, quod illo quidē interdicto omnes uti possunt, qui hoc anno usi sunt. Hoc aut interdicto is demum uti potest, qui hoc anno usus est, & ius sibi esse reficiendi docet. Ius autem uidetur ei esse reficiendi, cui seruitus debetur. Itaq; qui hoc interdicto utitur, duas res debet ostendere: & hoc anno se usum, & ei seruitutem competere. Cæterum si desijt alterutrum: deficit interdictum, nec immerito. qui enim uult ire agere tantisper, quoad de seruitute cõstet: non debet de suo iure docere. quid enim perdit, qui patitur eum hoc facere, quod hoc anno fecit? Enimuero qui uult reficere, aliquid noui facit: neq; debet ei permitti in alieno id moliri, nisi iure habeat seruitutem. Fieri aut potest, ut qui ius eundi habet & agendi, reficiendi ius non habeat: quia in seruitute constituenda cautum sit, ne ei reficiendi ius sit: aut sic, ut si uelit reficere, usq; ad certum modum reficiendi ius sit. Merito ergo ad refectionem se prætor retulit, VT TIBI (inquiens) IVS EST, REFICI AS. VTI autem IVS EST, hoc est: reficias, sicuti per seruitutē impositam licet. Reficere sic accipimus, ad pristinam formam iter & actum reducere: hoc est, ne quis dilatat, aut producat, aut deprimat, aut exagget. longe enim aliud est reficere, aliud facere. Apud Labeonē quæritur, si pontem quis nouū uelit facere uia muniendæ causâ: an ei permittatur? & ait permittendū, quasi pars sit refectionis huiusmodi munio. & ego puto ueram Labeonis sententiam: si modo sine hoc comitari non possit.

IIII. VENVLEIVS.

VEteres nominatim adijciebant, ut ea quoq; quæ ad refectionem utilia essent, adportanti uis non fieret. quod superuacuum est: quoniã qui adportare non patitur ea, sine quibus refici iter non possit: uim facere uidetur, quo minus reficiatur. Si quis autem, cū possit per compendiarie adportare, quæ refectioni necessaria sunt, longiore itinere uelit ita adportare, ut deteriorem causam eundi faciat: impune uis ei fiet: quia ipse sibi impedimento sit, quo minus reficiat.

V. VLPIANVS.

Apparet ergo eū, qui non patitur hæc congeri, uim facere, quomodo quis reficiat. Planè si quis cū posset alia parte agri sine incommodo domini fundi impensam adportare, id egit, ut altera parte adportaret: impune ei uim fieri recte placuit. Hoc interdictū nō solum ipsi, uerum successoribus quoq; esse dandum, non est ambigendum. emptori quoq; dabitur & in emptorem. Si quis seruitutem iure impositam habeat, habeat autem uelut longæ possessionis prærogatiuam

tiuum ex eo, quod diu usus est seruitute: hoc interdicto uti potest.

Qui hoc interdicto usus est, de uicio operis cauere aduersario debet.

VI. PAVLVS

Sicut non nocet ei, qui sine uicio usus est, quod eodem anno uicio-
se usus est: ita emptori hæredicę non nocebit, quod ipsi uiciose usi
sunt, si testator uenditorie recte usi sunt.

VII. CELSVS.

Si per fundum tuum nec ui, nec clam, nec precario commeauit ali-
quis: non tamen tanquam id suo iure faceret, sed si prohiberetur,
non facturus: inutile est ei hoc interdictum de itinere actusque, nam ut hoc
interdictum competat, ius fundi possedisse oportet.

DE AQVA COTIDIANA ET AESTI-

VA. Tit. XIX.

I. VLPIANVS.

It prætor. VTI HOC ANNO AQVAM, QVA DE AGI-
TVR, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB IL-
LO DVXISTI: QVO MINVS ITA DVCAS, VIM FIERI VE-
TO. Hoc interdictum prohibitorium est, & interdum

restitutorium est, & pertinet ad aquam cotidianam. Co-
tidiana autem aqua non illa est, quæ cotidie ducitur: sed ea, qua quis
cotidie possit uti, si uellet: quanquam cotidianam interdum hyeme
ducere non expediat, & si posset duci. Duo autem sunt genera aqua-
rum: est cotidiana, est & æstiuæ. cotidiana ab æstiuæ differt usu, non iu-
re. Cotidiana est, quæ duci adsidue solet, uel æstiuo tempore, uel hyber-
no, etiam si aliquando ducta non est. ea quoque dicitur cotidiana, cuius
seruitus intermissione temporis diuisa est. Aestiuæ autem ea est, qua
æstate sola uti expedit: sicut dicimus uestimenta æstiuæ, saltus æstiuos,
castra æstiuæ: quibus interdum etiam hyeme, plerumque autem æstate
utamur. Ego probandum puto, ex proposito utentis & ex natura loco-
rum aquam æstiuam à cotidiana discerni. nam si sit ea aqua, quæ per-
petuo duci possit, ego autem æstate sola ea utar: dicendum est, hanc
aquam esse æstiuam. Rursus si ea sit aqua, quæ non nisi æstate duci possit:
æstiuæ dicetur. & si ea sint loca, quæ natura non admittant aquam, nisi æsta-
te: dicendum erit, recte æstiuam dici. Quod autem scriptum est in interdicto
VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI: hoc est non cotidie, sed hoc an-
no, uel una die, uel una nocte. Ergo cotidiana quidem aqua est, quæ
cotidie duci possit, uel hyeme, uel æstate, & si aliquo momento tempo-
ris ducta non sit. Aestiuæ autem aqua est, quæ cotidie quidem duci pos-
sit,

ff iij sit,

sit, ut tamen æstate ducatur tantum, non etiam hyeme: non quia non
 possit & hyeme, sed quia non solet. Loquitur autem prætor in
 hoc interdicto de ea aqua sola, quæ perennis est. nulla enim alia duci
 aqua potest, nisi quæ perennis est. Quanquã autem ad perennes aquas
 dixerimus hoc interdictum pertinere: ad eas tamen perennes pertinet,
 quæ duci possunt. Cæterũ sunt quædam aquæ, quæ & si perennes sunt,
 duci tamen non possint: ut puta puteales, & quæ ita sunt submersæ, ut
 defluere extra, & usui esse non possint. sed huiusmodi aquis, quæ duci
 non possunt, haustus seruitus imponi potest. Hæc interdicta de
 aqua, item de fonte ad eam aquam pertinere videntur, quæ à capite du-
 citur, non aliunde. Harum enim aquarum etiam seruitus iure civili cõ-
 stitui potest. Caput aquæ illud est, unde aqua nascitur. si ex fonte
 nascatur: ipse fons. si ex flumine, uel lacu: prima incilia, uel principia
 fossarum, quibusq; ex flumine uel ex lacu in primum riuum compelli
 solent. Planè si aqua sudoribus manando, in aliquem primum lo-
 cū effluere, atq; ibi apparere incipit: eius hoc caput dicemus, ubi primū
 emergit. Et qualiter qualiter sit constitutum ius aquæ, dicendū est hoc
 interdictum locum habere. sed & si iure aqua non debetur alicui, sed ta-
 men iure ducere se putauit: cum non in iure, sed in facto errauit: dicen-
 dum est, eoq; iure utimur, ut interdicto hoc uti possit. sufficit enim, si iu-
 re se ducere putauit: nec ui, nec clam, nec precario duxit. Illud quærit:
 utrum ea tantū aqua his interdictis contineatur, quæ ad agrū irrigandū
 pertinet: an uero omnis, etiã ea, quæ ad usum quoq; & commodum no-
 strū: & hoc iure utimur, ut hæc quoq; contineatur. propter quod etiam
 si in urbana prædia quis aquam ducere uelit: hoc interdictū locum ha-
 bere potest. Præterea Labeo scribit: & siquidem ductus aquarū non
 sint fundi, qui à quocunq; duci possint: tamen ad hoc interdictum perti-
 nere. Idem Labeo scribit, & si prætor hoc interdicto de aquis frigidis
 sentiat: tamen de calidis aquis interdicta non esse deneganda. namq; ha-
 rum quoq; aquarum usum esse necessariū. nonnunquã em̃ refrigeratæ
 usum irrigandis agris præstant. his accedit, quod in quibusdam locis &
 cum calidæ sunt, irrigandis tamen agris necessariae sunt: ut Hierapoli.
 constat em̃ apud Hieropolitanos in Asia aqua agrum calida irrigari.
 & quamuis ea sit aqua, quæ irrigando non sit necessaria: tamen nemo
 ambiget, his interdictis locū fore. Siue aut̃ intra urbem sit aqua, siue
 extra urbem: huic interdicto locus erit. Illud tamen hic intelligen-
 dū est, eodem modo prætorem duci aquam iussisse, quo ducta est hoc
 anno. Proinde neq; amplioris modi, neq; aliam permisisse potest uide-
 ri. quare si alia aqua sit, quam quis uelit ducere, quàm hoc anno duxe-
 rit: uel eandem, per aliam tamen regionem uelit ducere: impune ei nis
 fiet.

fiet. Illud Labeo dicit: omnes partes illius fundi, in quem locū aqua ducitur, eodem numero esse. Ergo & si forte actor confinem agrum emerit, & ex agro, in quem hoc anno aquam duxerit, postea fundi empti nomine uelit aquam ducere: ita demū recte eū hoc interdicto uti, ut de itinere actuoq; poterit: ut semel in suū ingressus, inde egredi, quā uelit, possit: nisi ei nocitum sit, ex quo aquam ducit. Item quærit, si quis aquæ, quam hoc anno ducebat, aliam aquam miscuerit: an impune prohibeatur? & exstat Ofilij sententia existimantis recte eum prohiberi: sed eò loci, in quo prius aliam aquam in riuum admittit, & in totam aquam recte eum prohiberi. Ego Ofilio adsentio, nō posse diuidi: quia non potest ita in parte uis fieri, ut uon in tota aqua fiat. Trebatius, cum amplior numerus pecoris ad aquam adpelleretur, quā deberet adpelli: posse uniuersum pecus impune prohiberi: quia iunctum pecus ei pecori, cui adpulsus debeat, totū corrumpat pecoris adpulsū. Marcellus autem ait: si quis ius habens pecoris adpellendi, plura pecora adpulerit: non in omnibus pecoribus eum prohibendum. quod est uerum: quia pecora separari possunt. Aristo putat eum demum interdictum hoc habere, qui se putat suo iure uti: non eum, qui scit nullum ius se habere, & utitur. Idem ait eum, qui hoc anno aquam duxerit, nec ui, nec clam, nec precario, & eodem anno uiciose usus est: recte tamen hoc interdicto usurū, quod referri ad id tēpus potest, quod si ne uicio fuerit, esse enim uerum, hoc anno non ui, non clam, non precario usum. Quæsitum est, si quis ante annum aquam duxerit, dein de sequenti tempore (hoc est intra annum) aqua influxerit ipsa met, nō ducente aliquo: an huic interdicto locus sit? & refert Seuerus Valerius, competere ei hoc interdictum, quasi duxisse uideatur: licet penitus perspicientibus non uideatur iste duxisse. Item quæsitum est: si quis dū putat tertio quoq; die habere se ius aquæ ducendæ, duxerit una die: an recte, & sine capione possessoris duxisse uideatur, ut hoc interdictum habeat? ait em̄ prætor: VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI, id est alteris diebus. Illud autē nihil interest, utrum quinto die aqua debeat, an alternis diebus, an cotidie ei, qui hoc interdicto uti uelit. nam cū sufficiat, uel uno die hoc anno aquam duxisse: nihil refert qualem aquæ ductum habens duxerit: dum si quis, cum quinto quoq; die uteretur, quasi alternis diebus ducens interdixerit, nihil ei prodesse uideatur.

Præterea illud sciendum est: si cum aquam duxisses, aduersarius te prohibuerit, deinde tu interim ius aquæ ducendæ amiseris: in restitutionem hoc uenire, ut tibi præstetur per hoc interdictum, quod amissum sit, & hoc uerum puto. Si fundum, ad quem aquam ducebas, uenderis & tradideris: nihilominus tibi interdictum utile est. Competit hoc

tit hoc interdictum aduersus eum, qui prohibet me aquam ducere: & nihil interest, utrum dominium quis fundi habeat, an non. idcircoq; is tenetur interdicto. nam & si seruitus coeperit: aduersus quemuis potest uindicari. Si inter rituales, id est qui per eundem riuum aquam ducunt, sit contentio de aquæ usu, utroq; suum esse usum contendente: duplex interdictum utriq; competit. Labeo putat per hoc interdictum prohiberi quem, ne quid in illo fundo faciat, fodiat, serat, succidat, putet, ædificet, qua ex re ea aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum sine uicio duxit, inquinetur, uicietur, corrumpatur, deteriorue fiat. & si militer de æstiuâ aqua debere ei interdicti ait. Si quis hoc cesserit, ne liceat sibi aquâ quærere: ea cessio ualet. Deinde ait prætor. VTI PRIORE AESTATE AQVAM, QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO DVXISTI: QVO MINVS ITA DVCAS, VIM FIERI VETO. INTER HAEREDES ET EMPTORES ET BONORVM POSSESSORES INTERDICAM. Hoc interdictum de aqua æstiuâ proponitur. Quia autem diximus, æstiuam aquam aliquid distare ab aqua cotidiana: sciendū est, etiā in interdictis distare: quod qui de aqua cotidiana interdicat, ita interdicat, VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI. at qui de æstiuâ: VTI PRIORE AESTATE. nec immerito. nam qui hyeme non utitur: referre se non ad præsentem æstatem, sed ad priorem debuit. Aestatem incipere sic peritiores tradiderunt ab æquinoctio uerno, & finire æquinoctio autumnali: & ita senis mensibus æstas diuiditur, atq; hyems. Priorem æstatem ex comparatione duarum æstatum accipe. propter hoc si æstate interdicatur: nonnumquam annum & sex menses continet. quod ita contingit, si initio uerbi æquinoctij ducta sit aqua, & sequenti æstate pridie æquinoctium autumnale interdicatur. & proinde si hyeme interdicatur: hæc res etiam in biennium extenditur. Si quis hyeme tantum aquam solitus fuerit ducere, æstate non fuerit solitus: utile interdictum ei competit. Qui hac æstate duxit, non superiore: utile interdictum habet. Ait prætor. INTER HAEREDES, ET EMPTORES, ET BONORVM POSSESSORES INTERDICAM. hæc uerba nō solum ad æstiuâ aquam, uerum ad cotidianam q; referenda esse, sciendū est. nam sicuti de itinere acti; & successoribus dantur interdicta, & emptori: ita hæc quoq; danda prætor putauit. Ait prætor. QVO EX CASTELLO ILLI AQVAM DVCERE AB EO, CUI EIVS REI IVS FVIT, PERMISSVM EST: QVO MINVS ITA, VTI PERMISSVM EST, DVCAT: VIM FIERI VETO. QVANDO QVE DE OPERE FACIENDO INTERDICTVM ERIT, DAMNI IN FECTI CAVERI IVBEO. Hoc interdictum necessariò propositum est. nam cum superiora interdicta ad eos pertinent, qui à capite ducūt, uel

uel imposita seruitute, uel quia putant impositam: æquissimum uisum est, ei quoque, qui ex castello ducit, interdictum dari: id est ex eo receptaculo, quod aqua publicam suscipit. ita enim castellum accipe, si ex castello permissum est. sed & si alio ex loco permissum est, dandum erit interdictum. Permittitur autem aquam ex castello, uel ex riuo, uel ex quo alio loco publico ducere: idcirco à principe conceditur. alij nulli competit ius aquæ dandæ. & datur interdum prædijs, interdum personis. quod prædijs datur, extincta persona non extinguitur. quod datur personis: cum personis amittitur. ideoque neque ad alium dominum prædiorum, neque ad heredem, uel qualemcunque successorem transit. Planè ei, ad quem dominium transit, impetrabile est. nam si docuerit prædijs suis aquam debitam: & si nomine eius fluxisset, à quo dominium ad se transiit: indubitate impetrat ius aquæ ducendæ. nec est hoc beneficium, sed iniuria, si quis forte non impetrauerit. Meminisse autem debemus, in hoc interdicto totam quæstionem finiri adsignationibus. non enim præparat hoc interdictum causam, ut superiora interdicta, nec ad possessionem temporariam pertinet: sed aut habet ius adsignatum sibi, aut non habet, & hoc interdictum finitur totum.

II. IULIANVS.

Si diurnarum, aut nocturnarum horarum aquæ ductum habeam: non possum alia hora ducere, quam in qua ius habeam ducendi.

III. VLPIANVS.

Hoc iure utimur, ut etiam non ad irrigandum, sed pecoris causa, uel amœnitatis aqua duci possit. Ex flumine aqua ducere plures possunt: ita tamen, ut uicinis non noceat: uel si angustus amnis sit, etiam ei, qui in alia ripa sit. Si aquam ex flumine publico duxeris, & flumen recesserit: non potes subsequi flumen: quia ei loco seruitus imposita non sit, quamuis is locus meus sit. sed si alluione paulatim accesserit fundo tuo: subsequi potes: quia locus totus fluminis seruiat: sed si circumfluere coeperit mutato alueo: non potes: quia melius locus non seruiat, interruptaque sit seruitus. Aqua, quæ in riuo nascitur, tacite luci fit ab eo, qui ducit. Ductus aquæ, cuius origo memoriam exceßerit, iure constituti loco habetur. Is, qui ius aquæ cotidianæ habet: uel fistulam in riuo ponere, uel aliud quodlibet facere potest: dummodo ne fundum domino, aut aquagium riuatilibus deterius faciat. Si aqua ducatur: & supra eam aqua alia per pontem, qui supra riuum factus sit, iure ducitur: dum inferiori riuo non noceatur.

IIII. IULIANVS.

Lucio Titio ex fonte meo, ut aquam duceret, cessi. quæsitum est, an & Mæuius cedere possim, ut per eundem aquæ ductum aquam
gg ducat

ducatur: & si putaueris posse cedi per eundem aquæ ductum duobus, quem admodum utri debeant? Respondi. sicut iter, actus, uia pluribus cedi, uel simul, uel separatim potest: ita aquæ ducendæ ius recte cedetur: sed si inter eos, quibus aqua cessata est, non conuenit, quemadmodum utantur: non erit iniquum. utile iudicium reddi: sicut inter eos, ad quos ususfructus pertinet, utile communi diuidendo iudicium reddi placuit.

V. IDEM.

Cum constet, non solum temporibus, sed etiam mensuris aquam posse diuidi. Potest eodem tempore alius cotidianam, alius æstiuam aquam ducere: ita ut æstate diuidatur inter eos aqua: hyeme solus ducat is, qui cotidianæ ius habet. Inter duos, qui eodem rino aquam certis horis separatim ducebant, conuenit, ut permutatis inter se temporibus aqua uterentur. quæro, cum amplius tempore seruitutibus præfinito ita duxissent, ut neuter eorum suo tempore usus esset: num ius utendi amisissent? negaui, amisisse.

VI. MARTIANVS.

De interdicto de aqua æstiuam, item cotidianam quærentes, primum constituendum existimabamus, quæ esset aqua æstiuam, de qua proprium interdictum ad prioris æstatis tempus relatum reddi solet: hoc est æstiuam aquam utrum ne ex iure æstiuo duntaxat tempore utendi diceretur, an ex mente propositoque ducentis, quod æstate eam ducendi consilium haberet: an ex natura ipsius aquæ, quæ æstate tantum duci posset: an ex utilitate locorum, in quæ duceretur. Placebat igitur, aquam ob has duas res, naturam suam utilitatemque locorum, in quæ ducitur, proprie appellari: ita, ut siue eius natura erit, ut nisi æstate duci non possit, etiam si hyeme quoque desideraretur: siue omni tempore an ni duci eam ipsius natura permetteret, si utilitas locorum, in quæ ducitur, æstate duntaxat usum eius exigeret, æstiuam recte diceretur.

VII. PAVLVS.

Si de uia, itinere, actu, aquæ ductu agatur: huiusmodi cautio præstanda est, quamdiu quis de iure suo doceat se non impediturum agentem, & aquam ducentem, & iter facientem. quod si neget ius esse aduersario agendi, aquam uero ducendi: cauere sine præiudicio amittendæ seruitutis debebit, donec quæstio finiatur, non se usurum.

VIII. SCAEVOLA.

Cui per fundum iter aquæ debetur: quacunq; uult, in eo riuum faciat licet: dum ne aquæ ductum interuertat.

DE RIVIS.

Tit. XX.

I. VLP IANVS.

P

Rator ait. RIVOS, SPECVS, SEPTA REFICERE, PURGARE AQVAE DUCENDAE CAVSSA, QVO MINVS LICET AT ILLI: DVM NE ALITER AQVAM DVCAT, QVAM VTI PRIORE AESTATE NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO A TE DVXIT: VIM FIERI VETO. Hoc

interdictum utilissimum est. nam nisi permittatur alicui reficere, alia ratione usus incommodabitur. Ait praetor RIVVM, SPECVS, SEPTA. Riuus est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat, cui nomen est ἀπό τῶ ῥέϊυ. Specus autem locus est, ex quo despicitur. inde spectacula sunt dicta. Septa sunt, quae ad incile opponuntur aquae deriuandae compellendae ex flumine causa: siue ea lignea sunt, siue lapidea, siue ex alia qualibet materia ad continendam transmittendamque aquam excogitata. Incile autem est locus depressus ad latus fluminum, ex eo dictus, quod incidatur. inciditur enim uel lapis, uel terra, unde primum aqua ex flumine agi possit. Sed & fossae, & putei hoc interdicto continentur. Deinde ait praetor REFICERE, PURGARE. Reficere est, quod corruptum est, in pristinum statum restaurare. Verbo reficiendi tegere, substruere, sarcire, aedificare, item aduehere, adportareque ea, quae ad eandem rem opus essent, continentur. Purgandi uerbum plerique quidem putant ad eum riuum pertinere, qui integer est. sed paulam est & ad eum pertinere, qui refictione indiget. plerumque enim refictione & purgatione riuus indiget. AQVAE (inquit) DUCENDAE CAVSSA. merito hic additur: ut ei demum permittatur, & reficere, & purgare riuum, qui aquae ducendae causa id fecit. Hoc interdictum competit etiam ei, qui ius aquae ducendae non habet: si modo aut priore aestate, aut eodem anno aquam duxerit: cum sufficiat, non ui, non clam, non precario duxisse. Si quis terrenum riuum signinum facere uelit: uideri eum non recte hoc interdicto uti. non enim reficit, qui hoc facit. & ita Ofilio uidetur. Proinde & si per alium locum uelit ducere, impune prohibetur. sed & si eundem riuum deprimat, uel attollat, aut dilatet, uel extendat, uel operiat apertum, uel contra. Ego ceteros quidem impune prohiberi puto. at qui operit apertum, uel contra: eum non puto prohibendum, nisi si quam maiorem utilitatem suam aduersarius ostendat.

II. PAVLVVS.

Labeo non posse ait, ex aperto riuo terrenum fieri: quia commo-
dum domino soli auferretur adpellendi pecus, uel hauriendi aquam.
quod sibi non placere Pomponius ait: quia id domino magis ex occasione,
quam ex iure cotingeret: nisi ab initio in imponenda seruitute id actum esset.

gg ij Vlpia

III. VLP IAN VS.

Seruius autem scribit, aliter duci aquam, quæ ante per specum ducta sit, si nunc per apertum ducatur. Nam si operis aliquid faciat quis, quo magis aquam conseruet, uel contineat: non impune prohiberi. ego, & in specu contra, si non maior utilitas uersetur aduersarij.

Seruius & Labeo scribunt. si riuum, qui ab initio terrenus fuerit, qui aquam non continebat, cæmenticium uelit facere: audiendum esse. Sed & si eum riuum, qui structilis fuit, postea terrenum faciat, aut partem riuui: æque non esse prohibendum. mihi uidetur, urgentes & necessarias refectiones esse admittendas. Si quis nouum canalem, uel fistulas in riuo uelit collocare, cum id nunquam habuerit: utile ei hoc interdictum futurum, Labeo ait. nos & hic opinamur utilitatem eius, qui ducit, siue incommoditate eius, cuius ager est, spectandam. Si aqua in unū lacum conducatur, & inde per plures ductus ducatur: hoc interdictum utile erit uolenti reficere ipsum lacum. Hoc interdictum ad omnes riuos pertinet: siue in publico, siue in priuato sint constituti. Sed & si calidæ aquæ riuus sit: de hoc reficiendo competit interdictum. Aristo & de cuniculo restituendo, per quem uapor trahitur in balnearijs, putat utilem actionem competere. & erit dicendum, utile interdictum etiam ex hac causa competere. Iisdem autem personis, & in easdem interdictum hoc datur, quibus & in quas & de aqua interdicta redduntur, quæ supra sunt enumerata. Si quis riuum reficienti opus nouum nunciat: belle dictum est, posse contemni operis noui nunciationem. cum enim prætor ei uim fieri ueter: absurdum est per operis noui nunciationem eum impediri. Planè per in rem actionem dicendum, posse aduersus eum uindicari, ius ei non esse, hoc dubium non est. De damno quoq; infecto cauere eum debere, minime oportet dubitari. Si quis exportare, uehereq; ea, quæ refectioni necessaria sunt, prohibeat: hoc interdictum competere ei Ofilius putat. quod est uerum.

IIII. VENVLEI VS.

DE riuis reficiendis ita interdicetur, ut non quærat, an aquam ducere actori liceret. non enim tam necessariam refectionem itinerum, quàm riuorum esse: quando nō refectis riuis omnis usus aquæ auferretur, & homines siti necarentur. & sanè aqua peruenire, nisi refectis riuo, non potest. at non refecto itinere: difficultas tantū eundi agendiq; fieret, quæ temporibus æstiuis leuior esset.

I. VLP IANVS.

Rator ait. VTI DE EO FONTE, QVO DE AGITVR, HOC ANNO AQVA NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO' AB ILLO VSVS ES: QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. DE LACV, PISCINA, PVTEO, ITEM INTERDICAM. Hoc interdictum proponitur ei, qui fontana aqua uti prohibetur. seruitutes enim non tantum aquæ ducendæ esse solent, uerum etiam hauriendæ. & sicut discretæ sunt seruitutes ductus aquæ & haustus aquæ: ita interdicta separatim redduntur. Hoc autem interdictum locum habet, si quis uti prohibeatur aqua: hoc est, siue haurire prohibeatur, siue etiam pecus ad aquam adpellere. & eadem sunt hic dicenda (quod ad personam attinet) quæcunq; in superioribus interdictis diximus. Hoc interdictum de cisterna non competit. nam cisterna non habet perpetuam causam, nec uiuam aquam. ex quo apparet, in his omnibus exigendum, ut uiua aqua sit. cisternæ autem imbribus concipiuntur. Deniq; constat interdictum cessare, si lacus, piscina, puteus aquam uiuam non habeat. Planè si quis ire ad haustum prohibeatur: æque interdictum sufficit. Deinde ait prætor. QVO MINVS FONTEM, QVO DE AGITVR, PURGES, REFICIAS, VT AQVAM COERCERE, VTI QVE EA POSSIS: DVM NE ALITER VTARIS, ATQVE VTI HOC ANNO NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO' AB ILLO VSVS ES: VIM FIERI VETO. Hoc interdictum eandem habet utilitatem, quam habet interdictum de riuis reficiendis. nisi enim purgare & reficere fontem licuerit: nullus erit eius usus. purgandus aut & reficiendus est ad aquam coercendam, ut uti quis aqua possit: dummodo non aliter utatur, q̃ si cuti hoc anno usus est. Coercere aquam est continere, sic ne disfluat, uel dilabatur: dummodo non permittatur cui nouas uenas quarere uel aperire. hic enim innouat aliquid præter id, quàm præcedente anno usus est. Sed & de lacu, puteo, piscina reficiendis, purgandis interdictum competit: & omnibus personis dabitur, quibus permittitur interdictum de aqua æstiuâ.

DE CLOACIS. Tit. XXII.

I. VLP IANVS.

Rator ait. QVO MINVS ILLI CLOACAM, QVAE EX AEDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET, QVA DE AGITVR, PURGARE, REFICERE LICEAT: VIM FIERI VETO. DAMNI INFECTI, QVOD OPERIS VICIO FACTUM

CTVM SIT, CAVERI IVBEO. Sub hoc titulo duo interdicta prætor subiicit, unum prohibitorium, alterum restitutorium. & primum prohibitorium. Curauit autem prætor per hæc interdicta, ut cloacæ purgentur & reficiantur: quorum utrumque & ad salubritatem ciuitatum, & ad tutelam pertinet. nam & cælum pestilens, & ruinas minantur immundiciæ cloacarum. item si non reficiantur.

Hoc autem interdictum propositum est de cloacis priuatis. publicæ enim cloacæ publicæ curam merentur. Cloaca autem est locus cauius, per quam colluuiæ quædam fluat. Hoc interdictum, quod primum proponitur, prohibitorium est: quo prohibetur uicinus uim facere, quo minus cloacæ reficiantur. Cloacæ appellatione & tubus & si stulæ continentur. Quia autem cloacarum purgatio & refectio ad publicam utilitatem spectare uidetur: idcirco placuit non esse in interdicto addendum, QVOD NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO VSUS ES: ut etiam si quis talem usum habuerit, tamen non prohibeatur uolens cloacam reficere uel purgare. Deinde ait prætor. QVAE EX AEDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET. hic accipere debes AEDES pro omni ædificio, hoc est ex ædificio eius in tuum ædificiū. Hoc amplius Labeo putat huic interdicto locum esse, & si area ab utra libet parte ædium sit: & si forte (inquit) cloaca ducta sit ex urbano ædificio in proximum agrum. Idem Labeo etiam eum, qui priuatâ cloacam in publicum immittere uelit, tuendum ait, ne ei uis fiat. Sed & si quis uelit talem cloacam facere, quæ exitum habeat in publicam cloacam: non esse eum impediendum, Pomponius putat. Quod ait prætor PERTINET, hoc significat: quod ex ædibus eius in tuas pertinet, hoc est derigitur, extenditur, pèruenit: & tam ad proximū uicinum hoc interdictum pertinet, quàm aduersus ulteriores, per quorum ædes cloaca currit. Vnde Fauius Mela scribit, competere hoc interdictum, ut in uicini ædes ueniat, & rescindat pauimenta purgandæ cloacæ gratia, uerendum tamen esse Pomponius scribit, ne in eo casu damni infecti stipulatio non committatur. sed hæc stipulatio nō committetur, si paratus sit restaurare id, quod ex necessitate reficiendæ cloacæ causa rescindat. Si quis purganti mihi cloacam, uel reficienti, opus nouum nunciauerit: rectissime dicetur, contempta nunciatione posse me reficere id, quod iam institueram. Sed & damni infecti cautionem pollicetur, si quid ibi operis uicio factum sit. nam sicuti reficere cloacas, & purgare permittendum fuit: ita dicendum est, ne damnū ædibus alienis detur. Deinde ait prætor. QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE IMMISSVM HABES, QVO VSUS EIVS DETEIOR SIT, FIAT, RESTITVATVR. ITEM NE QVID FIAT, IMMITTATVR VBI, INTERDICAM. Hoc

Hoc interdictum ad publicas cloacas pertinet: ne quid in cloacam immittas, néue facias, quo usus deterior sit, néue fiat.

II. VENVLEIVS.

Quanquam de reficienda cloaca, nō etiam de noua facienda hoc interdicto compræhendatur: ramen æque interdicendum Labeo ait, ne facienti cloacam uis fiat: quia eadem utilitas sit. Prætores enim sic interdixisse, ne uis fieret, quo minus cloacam in publicum facere liceret. idq; Ofilio & Trebatio placuisse, ipse dicendum ait, ut factam cloacam purgare & restituere permittendum sit per interdictum. nouam uero facere is demum cōcedere debeat, cui uiarum publicarū cura sit.

QVOD VI AVT CLAM. Tit. XXIII.

I. VLPIANVS.

Rator ait. QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, QVA DE RE AGITVR, ID CVM EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS. Hoc interdictū restitutoriū est, & per hoc occursum est calliditati eorū, qui ui aut clā quædā moliant. iubentur em̄ restituere ea: & parui refert, utrū ius faciendi habuit, an nō. siue enim ius habuit, siue non: tamē tenet interdicto, propterea q̄ ui aut clam fecit. tueri em̄ ius suum debuit, non iniuriam cōminisci. Deniq; est quæsitum, an hoc interdicto utenti exceptionē possit quis obijcere, SI EAM NON IVRE MEO RECEPERIM? & magis est, ne possit. nam aduersus uim, uel quod clam factum est, nulla iusta exceptione se tueri potest. Hoc interdictum ad ea sola opera pertinet, quæcunq; in solo ui aut clam fiunt. Quid sit ui uel clam factum, uideamus. Vi factum uideri Quintus Mutius scripsit, si quis cōtra, quā prohiberetur, fecerit. & mihi uidetur plana esse Quinti Mutij definitio. Sed & si quis iactu uel mini mi lapilli prohibitus, facere perseverauit: hūc quoq; uim fecisse uideri, Pedius & Pomponius scribunt. eoq; iure utimur. Sed & si contra testationem denunciationemq; fecerit: idem esse, Cascellius & Trebatius putant. quod uerum est. Sed & Aristo ait, eum quoq; uim facere, qui cum sciret se prohiberi, per uim molitus est, ne prohiberi possit.

Item Labeo dicit: si quem facientem prohibuero, isq; destiterit in præsentiarū, rursusq; facere coeperit: postea uim eum uideri fecisse, nisi permissu meo facere coeperit, uel qua alia iusta causā accedēte. Si quis tantū imbecillitate impeditus, uel etiā ne offenderet uel te, uel eū, qui te magni faciebat, ideo non uenerit ad prohibendum: non uidebitur aduersarius uim fecisse. & ita Labeo scribit. Idē ait, & si te uolentem

tem ad prohibendum uenire deterruerit aliquis (armis forte) sine ullo dolo malo meo, ac ppter hoc nō ueneris: non uideri me uim fecisse.

II. VENVLEIVS.

NE in aliena potestate sit, conditionem meam nihil delinquentis deteriozem facere.

III. VLP IANVS.

Prohiberi autem nō utiq; per semetipsum necesse est: sed & si quis per seruū suum, uel procuratorē prohibuerit, recte uidetur prohibuisse. idem etiā, & si mercennarius meus prohibuerit. Nec quē moueat, quod per liberam personam actio adquiri non solet. nam prohibitio hæc demōstrat uim te facere. Quid mirū, cū & si clam me uim feceris, habeam tamen actionem: ergo magis facto tuo delinquentis, q̄ ali eno acquiritur mihi actio. Illud sciendum, non omnibus momentis uim esse faciendam: sed semel inter initia facta perseuerat. Sed si permiserit: aduersus eum, qui utetur interdicto, exceptio erit necessaria. Non tantum autem si ego permisero, sed & si procurator meus, uel tutor, qui tutelam administrat, uel curator pupilli, furiosi, siue adolescentis: dicendum erit, exceptioni locum fore. Planē si præses uel curator reipublicæ permiserit in publico facere: Nerua scribit, exceptionem locum non habere: quia & si ei locorum (inquit) publicorū procuratio data est, concessio tamen data non est. Hoc ita uerum est, si non lex municipalis curatori reipublicæ amplius concedat. Sed & si à principe, uel ab eo, cui princeps hoc ius cōcedendi dederit, permissum sit, idem erit probandū. Si quis paratus sit se in iudicio defendere aduersus eos, qui interdicendū putant, ne opus fiat: an uideat uim facere desinere? & magis est, ut desinat: si modo satis offerat, & defendere paratus sit, si quis agat. & ita Sabinus scribit. Sed & si quis damni infecti paratus sit cauere, cū propter hoc tantū esset prohibitus, uel quia nō defendebat, uel damni infecti non promittebat: consequens est dicere, desinere eum uim facere. Clam facere uideri Cassius scribit eū, qui celandi aduersarium, neq; ei denunciauit: si modo timuit eius controuersiam, aut debuit timere. Item Aristo putat eum quoq; clam facere, qui celandi animum habet eum, quem prohibiturum se intellexerit: & id existimat, aut existimare debet se prohibitum iri.

III. VENVLEIVS.

Seruus etiā clam facere eum ait, qui existimare debeat sibi controuersiam futuram: quia non opinionem eius & resupinam existimationem sequi oporteat: ne melioris conditionis sint stulti, quā periti.

V. VLP IANVS.

ET qui aliter fecit, quā denunciauit: uel qui decepto eo facit,
ad

ad quem pertinuit non facere: uel consultò tunc denunciât aduersario, cum eum scit non posse prohibere: uel tam sero denunciât, ut abire prohibiturus prius, quàm fiat, non possit. & hæc ita Labeonem probare Aristo ait. Si quis se denunciauerit opus facturum: non semper nõ uidet̃ clam fecisse, si post denunciationem fecerit. debet enim (& ita Labeo) & diem & horam denunciatione complecti, & ubi, & quod opus facturum sit: neq; quidem perfusorie, aut obscure dicere, aut denunciare: neq; tam arctare aduersarium, ut intra diem occurrere ad prohibendum non possit. Et si forte non sit, cui denunciatur, neq; dolo malo factum sit, ne sit: amicis deniq; aut procuratori, aut ad domum denunciandum est. Sed & Seruius recte ait: sufficere sceminæ uiro notum facere opus se facturum, uel deniq; sciente eo facere: quanq̃ etiam illud sufficiat, cælandi animum non habere. Item ait: si quis in publico uelit municipij facere: sufficere ei, si curator rei publicæ denunciât. Si quis dum putat locum tuum esse, qui est meus, cælandi tui, non mei causa fecerit: mihi interdictum competere. Idem dicitur, & si serui mei uel procuratoris cælandi causa factum sit: mihi interdictum competere. Si quis cum *non denunciaffet opus se factum, eiq; renūciatum esset, ne faceret, fecerit: utilius puto, probandū *aliàs de
ui eum fecisse. Hæc uerba, QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, tio.
ait Mutius ita esse, quod tu aut tuorum quis fecit, aut tuo iussu factum est. Labeo autem ait, plures personas contineri his uerbis. nam ecce primum hæredes eorum, quos enumerat Mutius, contineri his uerbis putat. Idem ait & aduersus procuratorem, tutorem, curatorem municipij, uel syndicum, alieno nomine interdici posse. Si quid seruus meus fecit, non ob id mecum actio est: si non id meo nomine, aut suo fecerit. nam si tuum seruum mercennarium habuero, quidquid ab eo factum fuerit meo nomine: ob id non tecum, sed mecum, cuius iussu aut nomine id opus à seruo tuo factum fuit, agendum erit hoc interdicto. Similiter & quod cuius iussu factum erit: ob id nõ cum eo, sed cuius nomine iusserit, hæc actio est. Nam si procurator, tutor, curator, duumuir municipij, quid eius nomine, cuius negotium procuraret, fieri iusserit: ob id agendum erit cum eo, cuius nomine factū quid erit: non cum eo, qui ita iusserit. & si tibi mandauero, ut opus fieri iuberet, & in ea re mihi parueris: mecum (inquit) non tecū erit actio. Et cum interdictū sit sic scriptum, QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, non ita, QVOD VI AVT CLAM FECISTI: latius porrigi id, quàm ad has personas, quas supra numerauimus, Labeo putat. & hoc iure utimur: ut siue ego fecissem, siue fieri iussissem, interdicto QVOD VI AVT CLAM teneat.

VI. PAVLVS

SI ego tibi mandauero opus nouum facere, tu alij: non potest uide-
ri meo iussu factum. teneberis ergo & tu & ille. & an ego tenear, ui-
deamus. & magis est, & me, qui initiū rei prætiterim, teneri. sed uno
ex his satisfaciente, cæteri liberantur.

VII. VLPIANVS.

SI alius fecerit me inuito: tenebor ad hoc, ut patientiam præstem.
Neratius quoque scribit eum, cuius seruus ui aut clam fecerit:
aut sua impensa ex hoc interdicto opus restituere debere, aut patientiam
restituendi præstare, & ei seruum noxæ dedere. Et planè si mor-
tuo alienatoūe seruo interdicetur: patientiam duntaxat præstare de-
bere ait: ita, ut emptor eo interdicto possit conueniri, ut uel impensam
præstet, aut noxam det: dominoq; sua impensa restituente, aut da-
mnato, quia non restitueret, emptorem liberari. eadem & si contrado-
minus serui uel opus restituisset, uel in litis æstimatione damnatus
esset. Quod si tantum noxæ dedidisset: aduersus dominum operis
utiliter interdicti. Ait Iulianus, qui ante nunciationis remissionem
contra, quàm prohibitus fuerit, opus fecerit: duobus interdictis tenebi-
tur: uno, quod ex operis noui nunciatione competit: altero, QVOD VI
AVT CLAM. Remissione autem facta, intelligendus nō erit ui aut clam
facere. licere enim debet ædificare ei, qui satisfecerit, cum possessor
hoc ipso constituatur: clamq; facere (quāuis prohibeatur) nec antere-
missionē, nec postea existimandus est: cū is, qui opus nouū nūciat, nō
possit uideri cælatus, & præoccupatus, ante quàm cōtrouersia faceret.

Bellissime apud Iulianū quæritur, an hæc exceptio noceat in hoc in-
terdicto, QVOD TV NON VI AVT CLAM FECERIS: ut puta utor aduer-
sus te interdicto, qd' ui aut clā fecisti. an possis obijcere mihi eandē ex-
ceptionē, QVOD NON VI AVT CLAM FECISTI: & ait Iulianus æquissi-
mum esse, hanc exceptionem dari. nam si tu (inquit) ædificaueris ui
aut clam, ego idem demolit⁹ fuero ui aut clam, & utaris aduersus me
interdicto, hanc exceptionem profuturam. quod non aliter procede-
re debet, nisi ex magna & satis necessaria causa. alioquin hæc omnia
officio iudicis celebrari oportet. Est autem & alia exceptio, de qua
Celsus dubitat, an sit obijcienda. ut puta si incendi⁹ arcendi causa ui-
cini ædes intercidi, & QVOD VI AVT CLAM mecū agatur, aut dāni
iniuria. Gallus em̄ dubitat, an excipi oporteat, quod incendi⁹ defen-
dendi causa factum sit. Seruius autem ait, si id magistratus fecisset:
dandam esse. priuato non esse idem concedendū. si quid tamen ui aut
clam factum esset, neq; ignis usq; eō peruenisset: simpli litem æstiman-
dam. si peruenisset: absolui eum oportere. Idem ait esse, si dāni iniu-
ria

ria actum foret: quoniam nullam iniuriam aut damnum dare uidetur, æque perituris ædibus. Quod si nullo incendio id feceris, deinde postea incendium ortum fuerit: non idem erit dicendum: quia non ex post facto, sed ex præsentis statu damnum factum sit, nec ne, æstimari oportere, Labeo ait. Notauimus supra, quod quamuis uerba interdicti late pateant: tamen ad ea sola opera pertinere interdictum placere, quæcunque fiant in solo. eum enim, qui fructum tangit: non teneri in terdicto QVOD VI AVT CLAM. nullum enim opus in solo facit. At qui arbores succidit: utique tenebitur. sed & qui arundinem, & qui salicium. terræ enim, & quodammodo solo ipsi corrumpendo manus infert. Idem & in uineis succisis. cæterum qui fructum aufert: furti debet conueniri. Itaque si quid operis in solo fiat: interdictum locum habet. In solo fieri accipimus, & si quid circa arbores fiat, non tamen si quid circa fructuum arborum. Si quis acruum stercoreis circa agrum pinguem disiecerit: cum eo, quod ui aut clam factum est, agi potest. & hoc uerum est: quia solo uicium sit adhibitum. Planè si quid agri colendi causa factum sit: interdictum QVOD VI AVT CLAM locum non habet, si melior causa facta sit agri: quamuis prohibitus quis ui uel clam fecerit. Præterea si fossam feceris in sylua publica, & bos meus in eam ceciderit: agere possum hoc interdicto, quia in publico factum est. Si quis ædificium demolitus fuerit, quamuis non usque ad solum: quin interdicto teneatur, desit dubitari. Proinde & si tegulas de ædificio sustulerit, magis est, ut interdicto teneatur.

VIII. VENVLEIVS.

Nam origo huius rei à solo proficiscitur. Cæterum per se tegulae non possidentur, sed cum uniuersitate ædificij. nec ad rem pertinet, adfixæ sint, an tantum posita.

IX. VLPIANVS.

Nam & si ramos quis de arboribus abstulerit, ad hoc interdictum admittimus. hæc ita, si de ædificio tegulas sustulerit. cæterum si non de ædificio, sed seorsum positas: cessat hoc interdictum. Si tamen sera, uel clauis, uel specularium, uel cancellus sit ablati: QVOD VI AVT CLAM agi non poterit. Sed si quis aliquid ædibus adfixum euulserit (statuam forte, uel quid aliud) QVOD VI AVT CLAM interdicto tenebitur. Si quis ui aut clam agrum inarauerit, uel fossam fecerit: hoc interdicto tenebitur. sed si acruum succenderit, uel disperferit, sic ut non ad usum agri conuertatur: interdicto locus non erit.

X. VENVLEIVS.

Quia acruus solo non cohaeret, sed à terra sustinetur. ædificia autem solo cohaerent.

XI. VLP IANVS.

IS, qui in puteum uicini aliquid effuderat, hoc facto aquam corrumpit. ait Labeo, interdicto QVOD VI AVT CLAM eum teneri. portio enim agri uideretur aqua uiua, quemadmodum si quid operis in aqua fecisset. Quæsitum est, si statuâ in municipio ex loco publico quis sustulerit, uel ui aut clâ: an hoc interdicto teneatur? & existat Cassij sententia: eû, cuius statua in loco publico in municipio sit posita, QVOD VI AVT CLAM agere posse: quia interfit eius eâ nō tolli. municipes etiam furti acturos: quia res eorum sit quasi publicata. si tamen deciderit: ipsi eam detrahunt. & hæc sententia uera est. Si quis de monumento statuam sustulerit: an ei, ad quem ius sepulchri pertinet, agere permittatur? & placet, & in his interdicto locum esse. Et sanè dicendum est, si qua sepulchri ornandi causa adposita sint, sepulchri esse uideri. idem est, & si ostium euellat uel effringat. Si quis in uineas meas uenerit, & inde radices abstulerit: hoc interdicto tenebitur. Quod ait prætor. QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, ad quod tempus referatur, uideamus: utrum ad præteritum, an ad præsens. quæ species & apud Iulianum exposita est. Ait enim, in hoc interdicto præsentis temporis significationem accipi debere. si tamen (inquit) ex opere damnum datum fuerit: aut dominus, aut is, cuius fundo nocitum erit, sua impensa id sustulerit: utilius probari, ut & damnum sarciat, & impendia restituantur. Et hoc interdictum complectitur, quodcumq; aut ui, aut clam factum est. Sed interdum euenit, ut quid & ui & clam fiat: partim ui, & partim clam in eodem opere. ut puta si prohiberem, fundamenta posuisti postea cum conuenissem, ne reliquū opus fieret, absente & ignorante me reliquum opus perfecisti. uel contra, fundamenta clam iecisti: deinde cætera me prohibente ædificasti. Hoc iure utimur, ut & si ui & clam factum sit, interdictum hoc sufficiat. Si tutoris iussu aut curatoris factum sit: cum placeat, quod Cassius probat, ex dolo tutoris & curatoris pupillum uel furiosum non teneri: euenerit, ut in ipsum tutorē curatoremq; aut utilis actio competat, aut etiam utile interdictum. Certe ad patientiam tollendi operis utiq; tenebuntur pupillus & furiosus. sed an ignoscitur seruo ad noxā, qui obtemperauerit tutori, aut curatori? nam ad quædam, quæ nō habent atrocitatem facinoris uel sceleris, ignoscitur seruis: siue dominis, siue his, qui uice dominorum sunt, obtemperauerint. quod & in hoc casu admittendum est. Si postea, quā ui aut clam factū est, uenerit fundus: an uenditor nihilominus experiri possit hoc interdicto, uideamus. & existat sententia existimantium, nihilominus competere ei interdictum, nec finire uenditione. sed nec ex empto actione erit quicquid præ-

præstandum emptori ex eo opere, quod ante uenditionem factum est. satis enim esse, quod utiq; propter hoc opus uiliori prædium distraxerit. Certe & si non uiliori prædium uendidit: idem erit probandum. Planè si post uenditionem fundi opus factum est: & si ipse uenditor experiat, quia nondum traditio facta est: tamen ex empto actione emptori tenebitur. omne enim & commodum & incommodum ad emptorē pertinere debet. Si fundus in diem addictus sit, cui cōpetet interdictū: & ait Iulianus, interdictū QVOD VI AVT CLAM ei competere, cuius interfuit opus non fieri. fundo enim in diem addicto & commodum & incommodum omne ad emptorem pertinet, (inquit) ante q̄ uenditio transferatur. & ideo si quid tūc ui aut clam factum est: quamuis melior conditio allata fuerit, ipse utile interdictum habebit. sed eā actionē, sicuti fructus medio tempore perceptos, uenditi iudicio præstare cogendum ait. Aristo autem scribit, non possessori esse denunciandum. nam si quis (inquit) fundum mihi uendiderit, & necdum tradiderit: & uicinus, cum opus facere uellet, & sciret me emisse, & in fundo morari, mihi denunciauerit: esse eum tutum futurum, quod ad suspicionē clam facti operis pertineret. quod sanè uerū est. Ego si post in diem additionē factam fundus precariō traditus sit: putem emptorem interdictū QVOD VI AVT CLAM habere. si uero aut nondū traditio facta sit, aut etiā facta sit precarij rogatio: nō puto dubitandum, quin uenditor interdictum habeat. ei em̄ cōpetere debet, & si res ipsius periculo non sit. nec multum facit, quod res emptoris periculo est. nā & statim post uenditionem contractam periculum ad emptorem spectat: & tamē ante, quā ulla traditio fiat, nemo dixerit interdictum ei cōpetere. si tamen precariō sit in possessione: uideamus, ne (quia inter est ipsius, qualiter qualiter possidet) iam interdicto uti possit. ergo & si conduxit, multo magis. nam & colonū posse interdicto experiri, in dubiū non uenit. Planè si postea, q̄ melior conditio allata est, aliquid operis ui aut clam factum sit: nec Iulianus dubitat, interdictum uenditori competere. Nam inter Cassium & Iulianum de illo, quod medio tempore accidit, quæstio est: non de eo opere, quod postea contigit.

Si ita prædium uenierit, ut si displicuisset inemptum esset: facilius admittimus interdictū emptorem habere: si modo est in possessione. Et si rescissio emptionis in alterius arbitrium conferatur, idem erit probandum. Idemq; & si ita uenisset, ut si aliquid euenisset, inemptū esset prædium. & si forte commissoria uenierit, idem dicendum est. Idem Iulianus scribit, interdictum hoc non solū domino prædij, sed etiā his, quorum interest opus factum non esse, competere.

XII. VENVLEIVS.

hh ij

Quan

Q Vanquam autem colonus & fructuarius fructuum nomine ad hoc interdictum admittantur: tamen & domino id competit, si quid præterea eius intersit.

XIII. VLPIANVS.

D Eniq; si arbores in fundo, cuius ususfructus ad Titium pertinet, ab extraneo uel proprietario succisæ fuerint: Titius & lege Aquilia, & interdicto QVOD VI AVT CLAM cum utroq; eorum recte experietur. Labeo scribit, si filio tuo prohibente opus factum est, & te habere interdictum, at si te prohibente opus factum sit: & filium tuum nihilominus. Idem ait, aduersus filiumfamilias in re peculiari neminem clam uideri fecisse. namq; si scit eum filiumfamilias esse: non uidetur eius celandi gratia fecisse, quem certum est nullam secum actionem habere. Si ex socijs communis fundi unus arbores succiderit: socius cum eo hoc interdicto experiri potest, cum ei competat, cuius interest. unde apud Seruium amplius relatum est. si mihi concesseris, ut ex fundo tuo arbores cædam, deinde alius eas ui aut clam ceciderit: hoc interdictum mihi competere: quia ego sum, cuius interest. quod facilius erit admittendum, si à te emerim, uel ex aliquo contractu hoc consecutus sim, ut mihi liceat cædere. Quæsitum est, si cum prædium interim nullius esset, aliquid ui aut clam factum sit: an postea dominio ad aliquem deuoluto, interdicto locus sit: ut puta hæreditas iacebat. postea adijt hæreditatem Titius. an ei interdictum competat: & est apud Iulianum sæpissime relatum, hoc interdictum hæredi cõpetere eius, quod ante aditam hæreditatem factum sit. nec referre Labeo ait, quod non scierit, qui hæredes essent. hoc enim posse quem caussari etiam post aditam hæreditatem. ne illud quidẽ obitare Labeo ait, quod nemo eo in tempore dominus fuerit. Nam & sepulchri dominus nemo fuit: & tamen si quid in eo fiat, experiri possum QVOD VI AVT CLAM. Accedit his, quod hæreditas domini locum obtineat. & recte dicitur, hæredi quoq; competere, & cæteris successoribus: siue ante, quàm successerint, siue postea sit aliquid ui aut clam admissum. Si colonus meus opus fecerit: siquidem me uolente uel ratum habente: perinde est, atq; si procurator meus fecisset. in quo placet, siue ex uoluntate mea fecerit, tenere me: siue ratum habuero, quod procurator fecit. Iulianus ait. si colonus arborẽ, de qua controuersia erat, succiderit, uel quod aliud opus fecerit: siquidem iussu domini id factum sit: ambo tenebuntur, nõ tantum ut patientiam præstent, sed ut impensam quoq; ad restituendum præbeant. si autem dominus non iusserit: colonus quidem tenebitur, ut patientiã & impensam præstet. dominus uero nihil amplius, quàm patientiam præstare cogendus erit.

XIIII. IULIANVS.

Nam & si seruus meus ignorante me opus fecerit, eumq; uendidero, uel manumifero: mecum in hoc solum agi poterit, ut patiar opus tolli. cum emprore autē serui, ut aut noxā dedat, aut impenfam, quā in restitutione facta fuerit, præstet. sed & cum ipso manumifeso recte agi poterit.

XV. VLPPIANVS.

Semper aduersus possessorem operis hoc interdictum competit. idcircoq; si quilibet, in scio uel etiam inuito me, opus in fundo meo fecerit, interdicto locus erit. Is, cui fundum pastinandū locaueras, lapides abstulit, & in uicini prædiū proiecit. ait Labeo, te QVOD VI AVT CLAM nō teneri, nisi id tuo iussu factū sit. ego puto cōductorē teneri: locatorem autē non aliās, nisi aut patientiam præstare possit, aut aliquam actionē habeat, quā præstet. ceterū teneri non oportet. Si in sepulchro alieno terra cōgesta fuerit iussu meo: agendū esse QVOD VI AVT CLAM mecum, Labeo scribit. & si communi consilio plurium factum id sit: licere uel cum uno uel cum singulis experiri. opus enim, quod à pluribus pro indiuiso factum est, singulos in solidum obligare. si tamē proprio quis eorum hoc fecerit consilio: cum omnibus esse agendum, scilicet in solidū. Itaq; alter conuentus alterum non liberabit. quinimō perceptio ab altero. superiore etenim casu alterius conuentio alterum liberat. Præterea sepulchri quoq; uiolati agi potest. Hoc interdictū in heredem cæterosq; successores datur in id, quod ad eos peruenit, & post annū non competit. Annus autem cedere incipit, ex quo id opus perfectum est, aut fieri desijt, licet perfectum non sit. alioquin si à principio operis cœpti annum quis numeret: necesse est cū his, qui opus tardissime facerent, sæpius agi. Sed si is sit locus, in quo opus factum est, qui facile non adiretur (ut puta in sepulchro quid ui aut clam factū est, uel in abdito alio loco) sed & si sub terra fiat opus, uel sub aqua, uel sub cloaca aliquid factum sit: etiā post annum causa cognita competit in interdictum de eo, quod factum est. nam causa cognita annua exceptio remittenda est, hoc est ex magna & iusta causa ignorantia interueniente. Si quis reipublicæ causa abfuisse, deinde reuersus interdicto QVOD VI AVT CLAM uti uellet: uerius est non excludi eum anno, sed reuersum annum habere. nam & si minor annis uiginti quinque reipublicæ causa abesse cœperit, deinde maior effectus sit, dum abest reipublicæ causa: futurum est, ut ex quo redit, annus ei cōputetur, non ex quo impleuit uiginti quinque annos. & ita diuus Pius, & deinceps omnes principes rescripserunt. Hoc interdicto tanti lis æstimatur, quanti actionis interest, id opus factum non esse. Officio autem iudicis ita oportere fieri

fieri restitutionem iudicandum est: ut in omni causa eadem conditio sit actoris, quæ futura esset, si id opus, de quo actum est, neque ui, neque clam factum esset. ergo nonnunquam etiam domini ratio habenda est: ut puta si propter hoc opus, quod factum est, seruitutes amittantur, aut usus fructus intereat. quod non tantum tunc eueniet, cum quis opus ædificauerit: uerum etiam si diruisset opus proponatur, & deteriore conditionem fecisset, uel seruitutum, uel ususfructus, uel ipsius proprietatis. sed quod interfuit, aut per iusiurandum, quod in litem actor iurauerit: aut si iurare non possit, iudicis officio æstimandum est. Eum autem, qui dolo malo fecit, quo minus possit restituere: perinde habendum, ac si posset. culpam quoque in hoc interdictum uenire, erit probandum: quæ tamen arbitrio iudicis æstimanda erit. Quia autem hoc interdictum continet hoc quod interest: si quis alia actione fuerit consecutus id, quod interfuit opus non esse non factum: consequens erit dicere, ex interdicto nihil eum consequi oportere.

XVI. PAVLVS.

Competit hoc interdictum etiam his, qui non possident: si modo eorum interest. Si quis ui aut clam arbores non frugiferas ceciderit, ueluti cypressos: domino duntaxat competit interdictum. sed si amœnitas quædam ex huiusmodi arboribus præstetur: potest dici, & fructuarij interesse propter uoluptatem & gestationem, & esse huic interdicto locum. In summa qui ui aut clam fecit, si possidet, patientiam & impensam tollendi operis: qui fecit, nec possidet, impensam: qui possidet, nec fecit, patientiam tantum debet.

XVII. IULIANVS.

Interdictum QVOD VI AUT CLAM per quemuis domino adquiritur, licet per inquilinum.

XVIII. CELSVS.

Si immaturam syluam cæduam ceciderit quis: interdicto QVOD VI AUT CLAM tenetur. si maturam similiter cæduam, neque damno dominus affectus est: nihil præstabit. Non absurde responsum est, si magistratum rogasses, ut aduersarium tuum adesse ad iudicium iuberet, ne opus nouum tibi nunciaret: clam uideri te opus fecisse, quod interim feceris.

IX. VLPIANVS lib. LVII. ad edictum.

Interdictum QVOD VI AUT CLAM competere filiofamilias colonis arboribus succisis, Sabinus ait.

XX. PAVLVS.

Vi facit tam is, qui prohibitus fecit, quam is, qui quo minus prohibetur, consecutus est: periculû (puta) aduersario denunciando, aut

aut ianua præclusa. Prohibitus autem intelligitur, quolibet actu prohibentis: id est uel dicentis se prohibere, uel manum opponentis, lapillumue iactantis prohibendi gratia. Tamdiu autem ui faciet prohibitus, quamdiu res in eodem statu permanebit. nam si postea conuenierit cum aduersario: definit ui facere. Item si prohibiti hæres uel is, qui ab eo emerit, ignorans causam præcedentem, fecerit: dicendum esse Pomponius ait, non incidere eum in interdictum. Quod in naue sit, uel in alia qualibet re uel amplissima, mobili tamen: non continetur hoc interdicto. Siue in priuato, siue in publico opus fiat, siue in loco sacro, siue religioso: interdictum competit.

XXI. POMPONIVS.

Si opus, quod quis iussus est à iudice, qui ex hoc interdicto sumptus sest, restituere, alius quis ui aut clam sustulisset: nihilominus idem ille omnimodo iubetur opus restituere. Si iussero seruum meum opus facere, cum (quantum ad me pertinet) in clandestini suspitionem non uenirem: seruus autem meus putauerit, si rem scisset aduersarius, prohibitorum eum: an teneat? & non puto: cum mea persona sit intuenta. In opere nouo tam soli, quam cæli mensura facienda est. Si quis propter opus factum ius aliquod prædij amiserit: id restitui ex hoc interdicto debet.

XXII. VENVLEIVS.

Si uitem meam ex fundo meo in fundum tuum depræhenderis, eaque in fundo tuo coaluerit: utile est interdictum QVOD VI AVT CLAM intra annum. sed si annus præterierit: nullam remanere actionem. radices quoque, quæ in fundo meo sint, tuas fieri: quia his accessiones sint. Si quis ui aut clam arauerit: puto eum teneri hoc interdicto perinde, atque si fossam fecisset. non enim ex qualitate operis huic interdicto locus est, sed ex opere facto, quod cohæret solo. Si ad ianuam meam tabulas fixeris, & ego eas prius, quam tibi denunciarem, refixerero, deinde inui cem interdicto QVOD VI AVT CLAM egerimus: nisi remittas mihi, ut absoluar: condemnandum te, quasi rem non restituas, quanti mea interfit: aut certe exceptionem mihi profuturam, si NON VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO FECERIS. Si stercus per fundum meum tuleris, cum id te facere uetuisssem: quanquam nihil damni feceris mihi, nec fundi mei faciem mutaueris: tamen teneri te QVOD VI AVT CLAM, Trebatius ait. Labeo contra. nec etiam is, qui duntaxat iter per fundum meum fecerit, aut auem egerit, uenatusue fuerit sine ullo opere, hoc interdicto teneatur. Si quis proiectum aut stillicidium in sepulchro miserit: etiam si ipsum monumentum non tangeret: recte cum eo agi, quod in sepulchro ui aut clam factum sit: quia sepulchri sit non

solum is locus, qui recipiat humationem, sed omne etiam supra id ca- lum. eoq; etiam nomine sepulchri uiolati agi posse. Si is, qui denun- ciauerit se opus facturum, confestim opus fecerit: clam fecisse non in- telligitur. nam si post tempus: uidebitur clam fecisse.

DE REMISSIONIBVS. Tit. XXIII.

I. VLPIANVS.

Ita prator. QVOD IVS SIT ILLI PROHIBERE, NE SE INVITO FIAT IN EO: NVNCIATIO TENET. CAETERVM NVNCIATIONEM MISSAM FACITO. Sub hoc titulo remissiones proponuntur: & uerba pratoris ostendunt remissionem ibi demum factam, ubi nunciatio non tenet: & nunciationem ibi demum uoluisset pratorem tenere, ubi ius est nuncianti prohibere, ne se inuito fiat. Cæterum siue satisfactio interueniat, siue non: remissio facta hoc tantum remittit, in quo non tenuit nunciatio. Planè si satisfactum est, & exinde remissio facta est: non est remissio necessaria. Ius is habet nouum opus nunciandi, qui aut dominium, aut seruitutem habet. Item Iuliano placet, fructuario uindicandarum seruitutum ius esse. secundum quod opus nouum nunciare poterit uicino, & remissio utilis erit. ipsi autem domino prædicti si nunciauerit, remissio inutilis erit. neq; sicut aduersus uicinum, ita aduersus dominum agere potest, ius ei non esse inuito se altius ædificare. sed si hoc facto ususfructus deterior fiat: petere usumfructum debebit. Idem Iulianus dicit de cæteris, quibus aliqua seruitus à uicino debetur. Ei quoq; qui pignori fundum accepit, scribit Iulianus nõ esse iniquum detentionem seruitutis dari.

DE PRECARIO. Tit. XXV.

I. VLPIANVS.

Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur tam diu, quàm diu is, qui concessit, patitur. quod genus liberalitatis ex iure gentium descendit. & distat à donatione eo, quod qui donat, sic dat, ne recipiat: qui precario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precariu soluere. & est simile commodato. nam & qui commodat rem, sic commodat, ut non faciat rem accipientis: sed ut ei uti commodata permittat.

II. IDEM.

A It prætor. QVOD PRECARIO AB ILLO HABES, AVT DOLO MALO FECISTI, VT DESINERES HABERE, QVA DE RE AGITVR, ID ILLI RESTITVAS. Hoc interdictum restitutorium est, & naturalem habet in se æquitatem. namq; precarium reuocare uolenti competit. est enim natura æquū, tamdiu te mea liberalitate uti, quāmdiu ego uelim: & ut possim reuocare, cum mutauero uoluntatem. Itaq; cū quid precariō rogatum est: non solū hoc interdicto uti possumus, sed etiam præscriptis uerbis actione, quæ ex bona fide oritur. Habere precariō uidetur, qui possessionē uel corporis uel iuris adeptus est ex hac solummodo causa, quod adhibuit preces, & impetrauit, ut sibi possidere aut uti liceat.

III. CAIVS.

V Eluti si me precariō rogaueris, ut per fundum metum ire uel age re tibi liceat: uel ut in tectum, uel in aream ædium mearum stilliduum uel tignum in parietem immissum habeas.

IIII. VLP IANVS.

In rebus etiam mobilibus precarij rogatio constitit. Meminisse autem nos oportet: eum, qui precariō habet, etiam possidere. Tenetur hoc interdicto non utiq; ille, qui precariō rogauit, sed qui precariō habet. etenim fieri potest, ut quis non rogauit, sed habeat precariō: ut puta seruus meus rogauit, mihi adquisijt precarium, uel quis alius, qui iuri meo subiectus est. Item si rem meam precariō rogauero: rogauit quidem precariō, sed non habeo precariō: idcirco, quia receptum est, rei suæ precarium non esse. Item qui precariō ad tempus rogauit: finito tempore, etiam si ad hoc tempus non rogauit, tamen precariō possidere uidetur. intelligitur enim dominus, cum patitur eum, qui precariō rogauit, possidere: rursus precariō concedere.

V. POMPONIVS.

Sed si manente adhuc precario, tu in ulterius tempus rogasti: prorsus gatur precarium. nam nec mutatur causa possessionis, & non constituit eo modo precariū, sed in longius tempus profertur. Si uero præterita die rogas: propius est, ut soluta iam causa precarij, non redintegretur, sed noua constitutur.

VI. VLP IANVS.

Certe si interim dominus furere cœperit, uel decesserit: fieri non posse, Marcellus ait, ut precarium redintegretur. & hoc uerū est. Si procurator meus me mandante, uel ratum habente, precariō rogauit: ego precariō proprie habere dicor. Is, qui rogauit, ut precariō in fundo moretur: non possidet, sed possessio apud eū, qui concessit, re manet. nā & fructuarius (inquit) & colonus, & inquilinus sunt in præ-

dio: & tamen non possident. Iulianus ait: eum, qui ui alterum deiecit, & ab eodem precario rogauit: desinere ui possidere, & incipere precario. neq; existimare, sibi ipsum causam possessionis mutare: cum uoluntate eius, qui deiecit, cœperit precario possidere. nam si ab eodem emisset: incipere etiam pro emptore posse dominium capere. Quæsitum est, si quis rem suam mihi pignori dederit, & precario rogauerit: an hoc interdictum locum habeat? quæstio in eo est, quod consistere precarium rei suæ non possit. mihi uidetur uerius precarium consistere in pignore: cum possessionis rogetur, non proprietatis. & est hæc sententia etiam utilissima. cotidie enim precario rogantur creditores ab his, qui pignori dederunt: & debet consistere precarium.

VII. VENVLEIUS.

Sed & si eam rem, cuius possessionem per interdictum VTI POSSIDETIS retinere possem, (quamuis futurum esset, ut tenear de proprietate) precario tibi concesserim: teneberis hoc interdicto,

VIII. VLPIANVS.

Quæsitum est, si Titius me rogauerit, ut re Sempronij utatur: deinde ego Sempronium rogauero, ut concederet: & ille, dum mihi uult præstitū, concesserit: & Titius à me habeat precario, & ego cum eo agam interdicto de precario, Sempronius autem nō agat cum eo: quia hæc uerba AB ILLO PRECARIO HABES ostendunt ei demum competere interdictum, à quo quis precario rogauit, non cuius res est: an tamen Sempronius mecum, quasi à me rogatus, interdictum habeat? & magis est, ne habeat: quia non habeo precario, cum non mihi, sed alij impetraui. mandati tamen actionem potest aduersus me habere, quia mandante me dedit tibi. ac si quis dixerit, non mandatu meo, sed magis mihi credentem hoc fecisse: dicendum est in factum dandā actionem etiā aduersus me. Quod à Titio precario quis rogauit, id etiā ab hærede eius precario habere uidetur. & ita Sabinus & Celsus scribit, eoq; iure utimur. ergo & à cæteris successoribus habere quis precario uidetur. idem & Labeo probat, & adiicit: etiam si ignoret quis hæredem: tamen uideri eum habere precario ab hærede. Illud tamen uideamus, quale sit, si à me precario rogaueris, & ego eam rem aliena uero: an precarium duret re ad alium translata. & magis est, ut si ille non reuocet: possis interdicere, quasi ab illo precario habeas, nō quasi à me. & si passus est aliquo tempore à se precario habere: recte interdicet, quasi à se precario habeas. Eum quoq; precario teneri uoluit prætor, qui dolo fecit, ut habere desineret. Illud adnotatur, quod culpam non præstat, qui precario rogauit, sed solum dolum: quanquam is, qui commo datum suscepit, non tantum dolum, sed etiam culpam præstat. nec
imme

immerito dolum solum præstat is, qui precariò rogauit: cum totum hoc ex liberalitate descendat eius, qui precariò concessit: & satis sit, si dolum tantum præstetur. culpam tamen dolo proximam cōtineri quis merito dixerit. Ex hoc interdicto restitui debet in pristinā causam. quod si non fuerit factum: condemnatio in tantum fiet, quanti interfuit actoris ei rem restitui & ex eo tempore, ex quo interdictū editum est. ergo & fructus ex die interdicti editi præstabuntur. Si seruitute usus non sit is, qui precariò rogauit, ac per hoc amissa sit: uideamus, an interdicto teneatur. ego arbitror non aliā, quā si dolo fecerit. Et generaliter erit dicendum, in restitutionem uenire dolum & culpam la-tam duntaxat: cætera nō uenire. Planē post interdictum editum oportebit & dolum, & culpam, & omnem causam uenire. nam ubi morā quis facit precariò: omnem causam debet restituere. Interdictum hoc post annum competere Labeo scribit, eoq; iure utimur. cum enim nonnunquam in longum tempus precarium concedatur: absurdum est dicere, interdictum locum, non habere post annum. Hoc interdicto eius hæres, qui precariò rogauit, tenetur, quemadmodum ipse: ut si ne habet, siue dolo fecit, quo minus haberet, uel ad se perueniret, teneatur. ex dolo autem defuncti hætenus, quatenus ad eum peruenit.

IX. CAIVS.

Precariò possessio constitui potest uel inter præsentēs, uel inter absentes: ueluti per epistolam, uel per nuncium.

X. POMPONIVS.

Quamuis ancillam quis precariò rogauerit: id actum uidetur, ut etiam quod ex ancilla natum esset, in eadem causā haberetur.

XI. CELSVS

Si debitor rem pignoratam precariò rogauit: soluta pecunia precarium soluitur: quippe id actum est, ut usq; eò precarium teneret.

XII. IVLIANVS.

Cum precariò aliquid datur, si cōuenit, ut in calendas Iulias precariò possideat: nunquid exceptione adiuuandus est, ne ante ei possessio auferatur? sed nulla uis est huius conuentionis, ut rem alienam domino inuito possidere liceat. Precariò rogatio & ad hæredē eius, qui precariò concessit, transit. ad hæredem autem eius, qui precariò rogauit, non transit: quippe ipsi duntaxat, non etiam hæredi concessa possessio est.

XIII. POMPONIVS.

Si seruus tuus tuo mandatu precariò rogauerit, uel ratum habueris, quod ille rogauit tuo nomine: teneberis quasi precariò habeas. sed si te ignorante suo nomine, uel seruus, uel filius rogauerit: non uideris

deris tu precariò habere: sed illi erit actio de peculio, uel de in re uerso.

XIIII. PAVLVS.

Interdictum de precarijs merito introductum est: quia nulla eo nomine iure ciuili actio est. magis enim ad donationem & beneficij causam, quàm ad negocij contracti spectat precarij conditio.

XV. POMPONIVS

Et habet summam æquitatem, ut eatenus quisq; nostro utat, quatenus ei tribuere uelimus. Hospites, & qui gratuitam habitationem accipiunt, non intelliguntur precariò habitare. Precariò habere etiam ea, quæ in iure consistunt, possumus: ut immissa uel protesta. Cum quis de re sibi restituenda cautum habet: precarium interdictum ei non competit. Eum, qui precariò rogauerit, ut sibi possidere liceat: nancisci possessionem, non est dubium. An is quoq; possideat, qui rogatus sit, dubitatum est. placet autem penes utrumq; esse eum hominem, qui precariò datus esset: penes eum, qui rogasset, quia possederat corpore: penes dominum, quia non discesserit animo à possessione. Quo quis loco precariò aut possideat, aut coeperit possidere: nihil refert, quod ad hoc interdictum pertinet.

XVI. IVLIANVS.

Si adoptauero eum, qui precariò rogauerit, ego quoque precariò possidebo.

XVII. IVLIANVS.

Qui precariò fundum possidet, is interdicto VTI POSSIDETIS aduersus omnes, præter eum, quem rogauit, uti potest.

XVIII. IVLIANVS.

Nusquisq; potest rem suam, quamuis non possideat, precariò dare ei, qui possidet.

XIX. IVLIANVS.

Duo in solidum precarium habere nō magis possunt, quàm duo in solidum ui possidere aut clam. nam neq; iuste, neq; iniuste possessiones duæ concurrere possunt. Qui seruum meum precariò rogat: uidetur à me precariò habere, si hoc ratum habuero. & ideo precariò interdicto mihi tenebitur. Cum quid precariò rogatum est: non solū interdicto uti possum, sed & incerti cōditione præscriptis uerbis.

XX. VLPIANVS.

Ea, quæ distracta sunt, ut precariò penes emptores essent, quo ad precium uniuersum persolueretur: si per emptorem steterit, quo minus persolueretur: uenditorem posse consequi.

XXI. VENVLEIVS.

Cum precariò quis rogat, ut ipsi in eo fundo morari liceat: superuacuum

cum est adijci IPSI SVIS'QVE. nam per ipsum suis quoq; permis-
sum uti uidetur.

XXII. VLP IANVS

Sis, qui pro possessore precario possideret, dominum rogauerit, ut
sibi retinere rem liceret: uel is, qui alienam rem emisset, dominum
rogauerit: apparet eos precario possidere: nec existimandos mutare si-
bi causam possessionis, quibus à domino concedatur precario posside-
re. Nam & si id, quod possideas, alium precario rogaueris: uideri te defi-
nere ex prima causa possidere, & incipere ex precario habere. & contra
si possessorem precario rogaueris, qui rem auocare ei posset, teneri
eum precario: quoniam aliquid ad eum per hanc precarij rogationem
peruenit, id est possessio, quæ aliena sit. Si pupillus sine tutoris au-
thoritate precario rogauerit: Labeo ait, habere eum precariam posses-
sionem, & hoc interdicto teneri. nam quo magis naturaliter possideret,
nullum locum esse tutoris authoritati: recteque dici, quod precario habe-
at: quia quod possidet, ex ea causa possideat, ex qua rogauerit. nihilque
nouum à prætoris constituendum: quoniam siue habeat rem, officio iudi-
cis teneatur: siue non habeat, non teneatur.

DE ARBORIBVS CAEDENDIS. Tit. XXVI.

I. VLP IANVS.

It prætor. QVAE ARBOR EX AEDIBVS TVIS IN AE-
DES ILLIVS IMPENDET: SI PER TE STAT, QVO
MINVS EAM ADIMAS: TVNC QVOMINVS EAM ILLI
ARBOREM ADIMERE, SIBI'QVE HABERE LICEAT,
VIM FIERI VETO. Hoc interdictum prohibitorium

est. Si arbor ædibus alienis impendat: utrum totam arborem iube-
at prætor adimi: an uero id solum, quod superexcurrit, quæritur. & Ru-
tilius ait ex stirpe excidendam, idque plerisque uidetur uerius. & nisi domi-
nus adimeret arborem: Labeo ait permitti ei, cui arbor officeret, ut (si
uellet) succideret eam, lignaque tolleret. Arboris appellatione etiam
uires continentur. Non solum autem domino ædium, sed etiam
ei, qui usum fructum habet, competit hoc interdictum: quia & ipsius in-
terest, arborem istam non impendere. Præterea probandum est, si ar-
bor communibus ædibus impendat: singulos dominos habere hoc
interdictum, & quidem in solidum: quia & seruitutis uindicationem singuli
habeant. Ait prætor. SI PER TE STAT, QVO MINVS EAM ADIMAS:
TVNC QVO MINVS EAM ARBOREM ILLI ADIMERE LICEAT, VIM
FIERI VETO. Prius itaque tibi datur adimendi facultas. si tu non facias:
tunc

tunc uicino prohibet uim fieri adimere uolenti. Deinde ait prætor. QVAE ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT, QVO MINVS PEDES QVINDECIM A' TERRA EAM ALTIVS COERCEAS: TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCE RE, LIGNA QVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Quod ait prætor, & lex duodecim tabularum efficere uoluit, ut quindecim pedes altius rami arboris circuncidantur. & hoc idcirco effectum est, ne umbra arboris uicino prædio noceret. Differentia duorum capitum interdicti hæc est. siquidem arbor ædibus impendat: succidi eam præcipitur. si uero agro impendat: tantum usq; ad quindecim pedes à terra coërceri.

II. POMPONIVS.

SI arbor ex uicini fundo uento inclinata in tuum fundum sit: ex lege duodecim tabularum de adimenda ea recte agere potes, ius ei non esse, ita arborem habere.

DE GLANDE LEGENDA.

Tit. XXVII

I. VLP IANVS.

It prætor. GLANDEM, QVAE EX ILLIVS AGRO IN TV VM CADIT, QVO MINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LEGERE, AVFERRE LICEAT: VIM FIERI VETO. Glan- dis nomine omnes fructus continentur.

DE LIBERO HOMINE EXHIBEN- DO.

Tit. XXVIII.

I. VLP IANVS.

It prætor. QVEM LIBERV M HOMINEM DOLO MA- LO RETINES, EXHIBEAS. Hoc interdictum propo- nitur tuendæ libertatis causa: uidelicet ne homines li- beri retineantur à quoquam.

II. VENVLEIVS.

Neq; enim multum à specie seruientium differunt, quibus non da- tur facultas recedendi.

III. VLP IANVS.

Quod & lex Fautia prospexit. neq; hoc interdictum aufert legis Fa- utiæ executionē. nā & hoc interdicto agi poterit, & nihilominus accusatio legis Fautiæ institui. & uersa uice qui egit Fautia, poterit ni- hilominus etiam hoc interdictum habere: præsertim cum alius interdi- ctum

tum, alius Fauix actionem habere possit. Hæc uerba QVEM LIBE-
 RVM ad omnem hominem liberum pertinent: siue pubes sit, siue im-
 pubes, siue masculus, siue foemina, siue plures, siue unus, siue sui iu-
 ris, siue alieni. hoc enim tantum spectamus, an liber sit. Is tamen, qui in
 potestate habet, hoc interdicto non tenebitur: quia dolo malo non ui-
 detur habere, qui iure suo utitur. Si quis eum, quem ab hostibus re-
 demit, retineat: in ea causa est, ut interdicto non teneatur. non enim do-
 lo malo fecit. planè si offeratur precium: interdictum locum habet. sed
 & si eum remisit precio non accepto: dicendum est, interdicto locum
 fore, si postea, quam semel remisit, uelit retinere. Si eum quis reti-
 neat filium, quem non habet in potestate: plerumque sine dolo malo face-
 re uidebitur. pietas enim genuina efficit sine dolo malo retineri: nisi si
 euidentis dolus malus intercedat. Proinde & si libertum suum, uel alu-
 minum, uel noxæ deditum adhuc impuberem: idem erit dicendum. Et
 generaliter, qui iustam causam habet hominis liberi apud se retinen-
 di, non uidetur dolo malo facere. Si quis uolentem retineat: non ui-
 detur dolo malo retinere. sed quid si quidem retineat, non tamen sine
 calliditate circumuentum, uel seductum, uel sollicitatum, neque bona, uel
 probabili ratione hoc facit: recte dicitur dolo malo retinere. Is, qui
 nescit apud se esse hominem liberum, dolo malo caret. sed ubi certio-
 ratus retinet: dolo malo non caret. Planè si dubitat, utrum liber, an
 seruus sit, uel facit status controuersiam: recedendum erit ab hoc inter-
 dicto, & agenda causa libertatis. etenim recte placuit, tunc demum hoc
 interdictum locum habere, quoties quis pro certo liber est. Cæterum
 si quaeratur de statu: non oportet præiudicium fieri alienæ cognitioni.
 At prætor EXHIBEAS. at exhibere est in publicum producere, & ui-
 dendi tangendi que hominis facultatem præbere. proprie autem exhibe-
 re est extra secretum habere. Hoc interdictum omnibus competit.
 nemo enim prohibendus est libertati fauere. Planè ex causa suspe-
 ctæ personæ remouendæ sunt: si forte talis persona sit, quam uerisimi-
 le sit colludere, uel calumniari. Sed si mulier, uel pupillus hoc in-
 terdictum desideret pro cognato, uel parente, uel ad fine suo solliciti:
 dandum esse eis interdictum, dicendum est. nam & publico iudicio re-
 os facere possunt, dum suas suorumque iniurias exsequuntur. Si plu-
 res sunt, qui experiri uolent: eligendus est à prætore, ad quem maxime
 res pertinet, uel is, qui idoneior est. & est optimum, ex coniunctione,
 ex fide, ex dignitate actorem hoc interdicto eligendū. Si tamen postea,
 quam hoc interdicto actum est, alius hoc interdicto agere desideret: pa-
 lam erit, postea alij non facile dandum: nisi si de perfidia prioris potue-
 rit aliquid dici. Itaque causa cognita amplius, quam semel interdictum
 k k • hoc

hoc erit mouendum. nam nec in publicis iudicijs permittitur amplius agi, postq̃ semel actum est, quàm si prauaricationis fuerit damnatus prior accusator. Si tamen reus cõdemnatus malit litis aestimationem sufferre, quàm hominem exhibere: non est iniquum, sapius in eum interdico experiri, uel eidem sine exceptione, uel alijs. Hoc interdictum & in absentem esse rogandum, Labeo scribit. sed si non defendatur: in bona eius eundum ait. Hoc interdictum perpetuum est.

IIII. VENVLEIVS.

SI quis liberum hominem ignorantem suum statum retinet: si tamen dolo malo retineat: cogitur exhibere. Trebatius quoq; ait, non teneri eum, qui liberum hominem pro seruo bona fide emerit, & retineat. Nullo tẽpore dolo malo retineri homo liber debet: adeo, ut quidam putauerint, nec modicum tempus ad eum exhibendũ dandum: quoniam prateriti facti poena præstanda est. Creditori non competit interdictũ, ut debitor exhiberetur. nec em̃ debitorem latitantem exhibere quisq̃ cogitur: sed in bona eius ex edicto prætoris itur.

DE LIBERIS EXHIBENDIS, ITEM
ducendis. Tit. XXIX.

I. VLPIANVS.

AIt prætor. QVI QVAE'VE IN POTESTATE LVCI TITII EST, SI IS, EA'VE APVD TE EST, DOLO'VE TVO MALO FACTVM EST, QVO MINVS APVD TE ESSET: ITA EVM, EAM'VE EXHIBEAS. Hoc interdictũ pponit aduersus eum, quẽ quis exhibere desiderat eũ, quem in potestate sua esse dicit. & ex uerbis edicti apparet: ei, in cuius potestate est, hoc interdictum competere. In hoc interdicto prætor non admittit causam, cur apud eum sit is, qui exhiberi debet, quem admodum in superiore interdicto: sed omnimodo restituendum putauit, si in potestate est. Si uero mater sit, quæ retinet, apud quam interdũ magis, quàm apud patrẽ morari filiũ debere, ex iustissima scilicet causa & diuus Pius decreuit, & à Marco & à Seuero rescriptum est: æque subueniendum erit ei per exceptionem. Pari modo si iudicatum fuerit, non esse eum in potestate: & si per iniuriam iudicatum sit: agenti hoc interdicto obijcienda erit exceptio rei iudicatæ: nec de hoc quæretur, an sit in potestate, sed an sit iudicatum. Si quis filiam suam, quæ mihi nupta est, uelit abducere, uel exhiberi sibi desideret: an aduersus interdictum exceptio danda sit, si forte pater concordans matrimoniu, & forte liberis subnixum uelit dissoluere? & certo iure utimur, ne bene

concordantia matrimonia iure patriæ potestatis turbentur. quod tamen sic erit adhibendum, ut patri per suadeatur, ne acerbe patriam potestatem exerceat.

II. VENVLEIVS.

Modo magis de uxore exhibenda ac deducenda, pater etiam, qui filiam in potestate habet, à marito recte conuenitur.

III. VLPIANVS.

Deinde ait prætor. SI LVCIVS TITIVS IN POTESTATE LVCII TITII EST: QVO MINVS EVM LVCIO TITIO DUCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Superiora interdicta exhibitoria sunt, hoc est, pertinentia ad exhibitionem liberorū cæterorumq; de quibus supra diximus. hoc aut interdictum pertinet ad ductionem: ut ducere quis possit eos, in quos habet ius ductionis. Itaq; prius interdictū, quod est de liberis exhibendis, præparatorium est huius interdicti. quo magis etiam quis duci possit, exhibendus est. & ex iisdem causis hoc interdictum tribuendum est, ex quibus causis de exhibendis liberis competere diximus. Itaq; quæcunq; ibi diximus, eadem hic quoq; dicta accipienda sunt. Hoc autem interdictum comperit non aduersus ipsum filium, quem quis ducere vult: sed utiq; debet esse is, qui eum interdicto defendat. Cæterum cessat interdictum, & succedere poterit notio prætoris: ut apud eum disceptetur, utrum quis sit in potestate, an non.

Julianus ait. quoties id interdictum mouetur de filio ducendo, uel cognitio: & is, de quo agitur, impubes est: aliàs differri oportere rem in tempus pubertatis, aliàs repræsentari. idq; ex persona eorū, inter quos controuersia erit, & ex genere causæ constituendum est. nam si is, qui se patrem dixerit, auctoritatis, prudentiæ, fidei explorata sit: usq; in diem litis impuberem apud se habebit. si uero qui controuersiam facit, humilis, calumniator, notæ nequiciæ sit: repræsentanda cognitio est. Item si is, qui impuberem negat in aliena esse potestate, uir omnibus modis probatus, tutor uel testamēto uel à prætore datus est: pupillū, quem apud se habuit, in diem litis tuebitur. si uero, qui patrē se dicit, suspectus, quasi calumniator est: differre litē non oportebit. si uero utraq; persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis: non alienum erit (inquit) disponi, apud quem puer interim educetur, & controuersiam in tempus pubertatis differri: ne per collusionē, uel imperitiam alterutrius contendentium, aut alienæ potestati paterfamilias addicatur, aut filius alienus patrisfamilias loco constituatur.

Etiam si maxime eum probet filium pater in sua potestate esse: tamen causa cognita mater in retinendo eo potior erit, idq; decretis quibusdam diui Pij continetur. obtinuit enim mater ob nequiciam patris

tris, ut sine diminutione patriæ potestatis apud eam filius moraretur.

In hoc interdicto, donec res iudicetur, foeminâ prætextatâ, eumq, qui proxime prætextati ætatem accederet, interim apud matremfamilias deponi prætor iubet. proxime autem prætextati ætatem accedere eum dicimus, qui impuberem ætatem nunc ingressus est. Cum autem dis matremfamilias, accipe notæ authoritatis foeminam.

IIII. AFRICANVS.

Si eû, qui se patremfamilias dicat, ego in mea potestate esse, & iussu meo adisse hæreditatem dicam: tam de hæreditate agi oportere, q, ad interdictum de filio ducendo iri debere ait.

V. VENVLEIVS.

Si filius sua sponte apud aliquem est, inutile hoc interdictum erit: quia filius magis apud se, quàm apud eum est, in quem interdicitur, cum liberam facultatem abeundi uel remanendi haberet: nisi inter duos, qui se patres dicerent, controuersia esset, & alter ab altero exhiberi eum desideraret.

VTRVBI. Tit. XXX.

I. VLPIANVS.

Rator ait. VTRVBI HIC HOMO, DE QVO AGITVR, MAIORE PARTE HVIVSCE ANNI FVERIT: QVO MINVS IS EVM DVCAT, VIM FIERI VETO. Hoc interdictum de possessione rerum mobilium locum habet. sed obtinuit, uim eius exæquatam fuisse VTI POSSIDETIS interdicto, quod de rebus soli competit: ut is & in hoc interdicto uincat, qui nec ui, nec clam, nec precario, dum super hoc ab aduersario inquietatur, possessionem habet.

DE MIGRANDO. Tit. XXXI.

I. VLPIANVS.

Rator ait. SI IS HOMO, QVO DE AGITVR, NON EST EX HIS REBVS, DE QVIBVS INTER TE ET ACTOREM CONVENIT, VT QVAE IN EAM HABITATIONEM, QVA DE AGITVR, INTRODVCTA, IMPORTATA, IBI NATA, FACTA VE ESSENT, EA PIGNORI TIBI PRO MERCEDE EIVS HABITATIONIS ESSENT: SIVE EX HIS REBVS EST, ET EA MERCES TIBI SOLVTA, EO VE NOMINE SATISFACTVM EST, AVT PER TE STAT, QVO MINVS SOLVATVR: ITA quo

QVO MINVS EI, QVI PIGNORIS NOMINE EVM INDVXIT, INDE
 ADVCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Hoc interdictum propo-
 nitur inquilino, qui soluta pensione vult migrare. nā colono non com-
 petit. cui rei etiam extra ordinē subueniri potest. ergo infrequens est
 hoc interdictum. Si tamen gratuitam quis habitationē habet, hoc in-
 terdictum utile ei competit. Si pensio nondū debeatur, ait Labeo in-
 terdictum hoc cessare: nisi paratus sit eam pensionem soluere. Proin-
 de si semestrem soluerit, & semestris debeatur: inutiliter interdicet, ni-
 si soluerit & sequentis semestris: ita tamen, si conuentio specialis facta
 est in conductione domus, ut non liceat ante finitum annum, uel cer-
 tum tempus migrare. Idem est, & si quis in plures annos conduxerit,
 & nondum præterierit tempus. nam cum in uniuersam cōductionem
 pignora sunt obligata: consequens erit dicere, interdicto locū non fo-
 re, nisi liberata fuerint. Illud notandum est, prætorem hoc non ex-
 egisse, ut i in bonis fuerit conductoris: nec ut sit pignori res illata, sed ut
 pignoris nomine inducta sit. Proinde & si aliena sint, & sint talia, quæ
 pignori teneri non potuerint, pignoris tamen nomine inducta sint:
 interdicto huic locus erit. quod si nec pignoris nomine inducta sint,
 nec retineri poterint à locatore. Hoc interdictum perpetuum est, &
 in successores, & successoribus dabitur.

II. CAIVS.

HOc interdictum inquilino etiam de his rebus, quæ non ipsius
 sunt, sed forte commodatæ ei, uel locatæ, uel apud eum deposti-
 tæ sunt, utile esse, non dubitatur.

DE SALVIANO INTERDICTO. Tit. XXXII.

I. IVLIANVS.

I colonus ancillā in fundo pignoris nomine induxerit,
 & eam uendiderit: quod apud emptorem ex ea natū est,
 eius adpræhēdendi gratia utile interdictū reddi oportet.

Si colonus res in fundum duorum pignoris nomine
 intulerit, ita ut utriq; in solidum obligatæ essent: singuli
 aduersus extraneos Saluiano interdicto recte experientur. inter ipsos
 uero si reddatur hoc interdictum: possidentis conditio melior erit. At
 si id actum fuerit, ut pro partibus res obligaretur: utilis actio & aduer-
 sus extraneos, & inter ipsos dari debebit, per quam dimidias par-
 tes possessionis singuli adpræhendant. Idem seruari conuenit, & si colo-
 nus rem, quam cum alio communem habebat, pignoris nomine in-
 duxit: scilicet ut pro parte dimidia pignoris persecutio detur.

kk iij Vl pia

II. VLPIANVS.

IN Saluiand interdicto si in fundum communem duorum pignora sunt ab aliquo inuecta: possessor uincet, & erit eis descendendum ad Seruianum interdictum.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER QVADRAGESIMVS QVARTVS.

DE EXCEPTIONIBVS, PRAESCRIPTIONIBVS, & PRAE IUDICIJS. Tit. I.

I. VLPIANVS.

Gere etiam is uidetur, qui exceptione utitur. nam reus in exceptione actor est.

II. IDEM.

EXceptio dicta est, quasi quaedam exclusio, quae interponi actioni cuiusque rei solet ad excludendum id, quod in intentionem condemnationis deductum est. Replicationes nihil aliud sunt, quam exceptiones, & à parte actoris ueniunt. quae quidem ideo necessariae sunt, ut exceptiones excludant. semper enim replicatio idcirco obijcitur, ut exceptionem oppugnet. Illud tenendum est, omnem exceptionem, uel replicationem exclusoriam esse. exceptio actorem excludit, replicatio reum. sed & contra replicationem duplicatio, & contra duplicationem solet dari triplicatio, & contra triplicationem rursus quadruplicatio: & ita deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus, aut actor obijcit. Sanè solemus dicere, quasdam exceptiones esse dilatorias, quasdam peremptorias. ut puta dilatoria est exceptio, quae differt actionem: ueluti procuratoria exceptio dilatoria est. nam qui dicit non licere procuratorio nomine agi: non prorsus litem inficiatur, sed personam euitat.

III. CAIVS.

EXceptiones aut perpetuae atque peremptoriae sunt, aut temporales & dilatoriae. Perpetuae atque peremptoriae sunt, quae semper locum habent, nec euitari possunt: qualis est doli mali, & rei iudicatae, & si quid contra leges, senatusque consultum factum esse dicetur. item pacti conuenti perpetui, id est ne omnino pecunia petatur. Temporales atque dilato-

dilatoriæ sunt, quæ non semper locum habent, sed evitari possunt: quæ
lis est pacti conuenti temporalis, id est ne forte intra quinquennium
agatur. Procuratoriæ quoque exceptiones dilatoriæ sunt, quæ
evitari possunt.

IIII. PAVLVS.

In pupillo, cui soluta est debita pecunia sine tutoris authoritate, si
inquærat, an doli exceptione submoueri debeat: illud tempus inspicitur,
an pecuniam, uel ex ea aliquid habeat, quo petit.

V. IVLIANVS.

Is, qui dicit se iurasse, potest & alijs exceptionibus uti cum exceptio
ne iurisiurandi, uel alijs solis pluribus eî defensionibus uti permit-
titur.

VI. IDEM.

Si rem legatam petat legatarius: de dolo testatoris excipitur. nam si
scut hæres, qui in uniuersum ius succedit, submouetur exceptione:
ita & legatarius debet submoueri, quasi unius rei successor.

VII. IDEM.

Exceptiones, quæ personæ cuiusq; cohærent, nō transeunt ad alios.
ueluti ea, quam socius habet in id, quod facere possit, uel parens
patronusq; non competit fideiussori. sic mariti fideiussor post solutū
matrimonium datus, in solidum dotis nomine condemnatur. Rei
autem cohærentes exceptiones etiam fideiussoribus competunt: ut rei
iudicatæ, doli mali, iurisiurandi, quod metus causa factum est. igitur &
si reus pactus sit in rem. omnimodo cōpetit exceptio fideiussori. In
tercessionis quoq; exceptio, item quod libertatis onerandæ causa pe-
titur, etiam fideiussori competit. Idem dicitur, & si pro filio familias
contra senatusconsultū quis fideiusserit, aut pro minore uiginti quinque
annis circumscripto: quia si deceptus non sit: tunc nec ipse ante habe-
bit auxiliū, quā restitutus fuerit, nec fideiussori danda est exceptio.

VIII. IDEM.

Nemo prohibetur pluribus exceptionibus uti, quāuis diuersæ sint.

IX. MARCELLVS.

Non utiq; existimatur confiteri de intentione aduersarius, cū quo
agitur, qui exceptione utitur.

X. MODESTINVS.

Modestinus respondit. res inter alios iudicatas alijs non obesse:
nec si is, contra quem iudicatum est, hæres exstiterit ei, contra
quem nihil pronunciatum est, hæreditariam litem ei inferenti præscri-
bi ex ea sententia posse, quam proprio nomine disceptans ante, quā
hæres exstiterit, excepit.

XI. IVLIANVS.

Qui

Qui agnitis instrumētis: quasi uera essent, soluit post sententiam iudicis: quæro, si postea cognita rei ueritate, & repertis falsis instrumentis, accusare uelit, & probare falsa esse instrumenta, ex quibus conueniebatur: cum instrumentis subscripserat ex præcepto, siue inter locutione iudicis: an præscriptio ei opponi possit: cum principalibus cōstitutionibus manifeste caueatur, si res iudicata esset ex falsis instrumentis, & postea falsa inueniantur, nec rei iudicatæ præscriptionem opponi? Modestinus respondit. ob hoc, quod per errorem solutio facta est, uel cautio de soluendo interposita proponitur ex his instrumentis, quæ nunc falsa dicuntur: præscriptioni locum non esse.

XII. VLPIANVS.

Generaliter in præiudicijs actoris partem sustinet, qui habet intentionem secundum id, quod intendit.

XIII. ALFENVS.

Si post litem de hæreditate contestatam res singulæ petantur: placet, non obstare exceptionem, quod præiudicium hæreditati non fiat. futuri enim iudicij non facti nomine huiusmodi exceptiones comparatæ sunt.

XIIII. PAPINIANVS.

Filius familias peculiarem seruum uendidit, & precium stipulatus est. is homo redhibitus, postea mortuus est, & pater eius pecuniam ab emptore petebat, quam filius stipulatus erat. placuit æquū esse, in factum exceptionem eum obijcere: quod pecunia ob hominē illum expromissa esset, qui redhibitus est.

XV. VLPIANVS.

Aduersus exceptionem iurisiurandi replicatio doli mali non debet dari: cum prætor id agere debeat, ne de iureiurando cuiusquam quærat.

XVI. AFRICANVS.

Fundum Titianū possides, de cuius proprietate inter me & te controversia est: & dico præterea uiam ad eum per fundum Semprianum, quem tuum esse constat, deberi. si uiam petā: exceptionem, quod præiudicium prædio non fiat, utilem tibi fore putaui: uidelicet quod non aliter mihi uiam deberi probaturus sim, quā prius probauerim fundum Titianum meum esse.

XVII. PAVLVS lib. LXX. ad edictum.

Sed si ante uiam, deinde fundum Titianū petam: quia & diuersa corpora sunt, & causæ restitutionum dispares: non nocebit exceptio.

XVIII. AFRICANVS.

Fvndi, quem tu proprium tuum esse dicis, partem à te peto, & uolo simul

simul iudicio quoque communi diuidendo agere sub eodem iudice. Item si eiusdem fundi, quem tu possideas, & ego proprium meum esse dicam, fructus condicere tibi uelim: quaesitum est, an exceptio, quod praedictum fundo partiue eius non fiat, obstet: an deneganda sit? & utrobique putat interuenire praetorem debere: nec permittere petitori prius, quam de proprietate constet, huiusmodi iudicijs experiri.

XIX. MARTIANVS.

OMnes exceptiones, quae reo competunt, fideiussori quoque etiam inuito reo competunt, si rei scilicet cohaereat. *sup. Cap. VII.*

XX. PAVLVS.

EXceptiones opponuntur, aut quia factum sit, quod fieri oportuit: aut quia factum sit, quod fieri non oportuit: aut quia non sit factum, quod fieri oportuit. quia factum est, quod fieri oportuit: datur exceptio rei uenditae & traditae, & rei iudicatae. quia factum est, quod fieri non oportuit: datur exceptio doli mali. quia non factum est, quod fieri oportuit: ut bonorum possessionis non datae.

XXI. HERMOGENIANVS.

REi maioris pecuniae praedictum fieri uidetur, cum ea quaestio in iudicium deducitur, quae uel tota, uel ex aliqua parte communis est quaestioni de re maiori.

XXII. PAVLVS.

EXceptio est conditio, quae modo eximit reum damnatione, modo minuit damnationem. Replicatio est contraria exceptio, & quasi exceptionis exceptio.

XXIII. LABEO.

PAulus. si quis statuum in municipio ea mente posuit, ut ea municipij esset, & eam petere uult: excludi eum oportet praescriptione in factum data.

XXIII. HERMOGENIANVS.

Filius familias exceptionem iurisiurandi patri quaerit, si eum dare non oportere iurauerit.

DE EXCEPTIONE REI IUDICATAE. Tit. II.

I. VLPIANVS.

Cum res inter alios iudicatae nullum alijs praedictum faciant: ex eo testamento, ubi libertas data est, uel legatum, agi potest: licet ruptum, uel irritum, aut non iustum dicatur testamentum: nec si superatus fuerit legatarius, praedictum libertati fit.

II. IDEM.

Q Vi cum hærede eius egit, qui filium præterierat, & exceptione submotus est, AT SI NON IN EA CAVSSA SINT TABULAE TESTAMENTI, VT CONTRA EAS BONORVM POSSESSIO DARI POSSIT: obmittente emancipato filio bonorum possessionem, non inique restituetur, ut agat cum hærede. & ita Iulianus libro quarto digestorum scripsit.

III. IDEM.

Iulianus libro tertio digestorum respondit, exceptionem rei iudicatæ ob stare, quoties eadem quæstio inter easdē personas reuocatur. & ideo, & si singulis rebus petitis hæreditatem petat, uel contra: exceptione submouebitur.

IIII. IDEM.

R ei iudicatæ exceptio tacite continere uidetur omnes personas, quæ rem in iudicium deducere solent.

V. IDEM.

D e eadem re agere uidetur, & qui non eadem actione agit, qua ab initio agebat: sed etiam si alia experiatur, de eadem re tamen. ut puta, si quis mandati acturus, cum aduersarius ei in iudicio sistendi causa promississet, propter eandem rem agat negotiorum gestorum, uel condicat: de eadem re agit. recteq; ita definitur: eum demum de re non agere, qui prorsus rem ipsam non persequitur. Cæterum cum quis actione mutata experitur: dummodo de eadem re experiatur (& si diuerso genere actionis, quàm instituit) uidetur de eadem re agere.

VI. PAVLVS.

Singulis controuersijs singulas actiones, & unum iudicati finē sufficere, probabili ratione placuit: ne aliter modus litium multiplicatus, summam atq; inexplicabilem faciat difficultatem: maxime, si diuersa pronūciuntur. parere ergo exceptionē rei iudicatæ, frequens est.

VII. VLP IANVS.

Si quis cum totum petisset, partem petat: exceptio rei iudicatæ non scet. nam pars in toto est. eadem enim res accipitur, & si pars petatur eius, quod totum petatum est. nec interest, utrum in corpore hoc quærat, an in quantitate, uel in iure. proinde si quis fundum petierit, deinde partem petat, uel pro diuiso, uel pro indiuiso: dicendū erit, exceptionem ob stare. proinde & si proponas mihi certum locum me petere ex eo fundo, quem petij: obstabit exceptio. Idem erit probandū, & si duo corpora fuerint petita, mox alterutrum corpus petatur. nam nocebit exceptio. Item si quis fundum petierit, mox arbores excisas ex eo fundo petat: aut insulam petierit, deinde aream, uel tigna, uel lapides

pides petat. Item si nauem petiero, postea singulas tabulas uindicem.

Si ancillā pręgnantē petiero, & post litem contestatā conceperit, & pepererit, mox partū eius petam: utrum idem petere uidear, an aliud: magnę quęstionis est. & quidē ita definiri potest: toties eandem rem agi, quoties apud iudicem posteriorē id quęritur, quod apud priorem quęsitū est. In his igit̃ ferē omnibus exceptio nocet. sed in cāmētis & tignis diuersum est. nam is, qui insulam petit, si cāmēta, uel tigna, uel quid aliud suum petat: in ea conditione est, ut uideatur aliud petere. etenim cuius insula est, non utiq; & cāmēta sunt. deniq; ea, quę iuncta sunt ædibus alienis, separata dominus uindicare potest. De fructibus eadem quęstio est, & de partu, hæc enim nondum erant in rebus humanis: sed ex ea re sunt, quę petita est. magisq; est, ut ista exceptio petitori non noceat. Planē si in restitutionē uel fructus uel etiā partus uenerunt, æstimatīq; sunt: consequens erit dicere, exceptio nem obijciendam. Et generaliter (ut Iulianus definit) exceptio rei iudicatę obstat, quoties inter easdem personas eadem quęstio reuocatur, uel alio genere iudicij, & ideo si hæreditate petita singulas res petat, uel singulis rebus petitis hæreditatem petat: exceptione submouebitur. Idem erit probandum, & si quis debitum petierit à debitore hæreditario, deinde hæreditatem petat: uel cōtra, si ante hæreditatem petierit, & postea debitum petat. nam & hic obstat exceptio. nam cū hæreditatē peto: & corpora, & actiones omnes, quę in hæreditate sunt, uidentur in petitionem deduci.

XIII. IULIANVS.

Item parte fundi petita, qui familię erciscundę uel communi diuindundo agit, æque exceptione submouebitur.

IX. VLPPIANVS.

Si te hæreditatem petam, cum nihil possideres: deinde ubi cœperis aliquid possidere, hæreditatem petam: an noceat exceptio ista? & putem: siue fuit iudicatum hæreditatem meam esse, siue aduersarius (quia nihil possidebat) absolutus est: non nocere exceptionem. Si quis fundum, quem putabat se possidere, defenderit, mox emerit: re secundum petitorē iudicata, an restituere cogatur? & ait Neratius, si auctori iterū petenti obijciatur exceptio rei iudicatę: replicare eū oportere de re secundum se iudicata. Iulianus scribit, exceptionem rei iudicatę à persona auctoris ad emptorem transire solere: retro autem ad auctorem ab emptore reuerti non debere. Quare si hæreditariam rem uendideris, egoq; eandem ab emptore petiero, & uicero: petenti tibi non opponam exceptionem, AT SI EA RES IUDICATA NON SIT INTER ME ET EVM, CUI VENDIDISTI.

X. IVLIANVS.

Item si uictus fuero: tu aduersus me exceptionem non habebis.

XI. VLP IANVS.

Si mater filij impuberis defuncti ex senatus consulto bona uindicare uult idcirco, quia putabat rupto patris eius testamento neminem esse substitutum: uicta quoque fuerit, quia testamentum patris ruptum non erat: postea autem apertis pupillaribus tabulis apparuit ei non esse substitutum: si peteret rursus hereditatem, obstaturam exceptionem rei iudicatæ. Neratius ait. ego exceptionem obesse ei rei iudicatæ, non dubito: sed ex causa succurrendum erit ei, quæ unam tantum causam egit ruptri testamenti. Denique & Celsus scribit. si hominem petiero, quem ob eam rem meum esse existimaui, quod mihi traditus ab alio esset, scilicet cum is ex hereditaria causa esset meus: rursus petenti mihi obstaturam exceptionem. Si quis autem fundum petat suum esse eo, quod Titius eum sibi tradiderit: si postea eum alia ex causa petat: causa adiecta non debet submoueri exceptione. Item Iulianus scribit. cum ego & tu heredes Titio existissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio peteris, & uictus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero: agenti tibi mecum familiae erciscundæ, obstabit exceptio: quia res iudicata sit inter te & uenditorem meum. nam & si ante eandem partem petissem, & agerem familiae erciscundæ, exceptio obstaret: quia res iudicata sit inter me & te. Eandem causam facit etiam origo petitionis. Ceterum si forte petiero fundum uel hominem, mox alia causa noua post petitionem mihi accesserit, quæ mihi dominium tribuat: non me repellet ista exceptio: nisi si forte intermissum dominium medio tempore redierit quodam postliminio. quid enim, si homo, quem petieram, ab hostibus fuerit captus, mox postliminio receptus: hic exceptione submouebor, quia eadem res esse intelligitur. at si ex alia causa dominium fuero nactus: non nocet exceptio. & ideo si forte sub conditione res mihi legata fuerit, deinde medio tempore adquisito dominio petam, mox existente conditione legati rursus petam: putem, non obstare exceptionem. alia enim causa fuit prioris dominij, hæc noua nunc accessit. itaque adquisitum quidem postea dominium aliam causam facit: mutata autem opinio petitoris non facit. ut puta opinabatur ex causa hereditaria dominium habere. mutauit opinionem, & cepit putare ex causa donationis. hæc res non parit petitionem nouam. nam quaecumque, & undecumque dominium adquisitum habuit, uindicatione prima in iudicium deduxit. Si quis iterum petierit, deinde actum petat: puto fortius defendendum, aliud uideri tunc petitum, aliud nunc: atque ideo exceptionem rei iudicatæ cessare.

Hoc

Hoc iure utimur, ut ex parte actoris in exceptione rei iudicatæ hæ personæ contineantur, quæ rem in iudicium deducunt. inter hos erunt procurator, cui mandatum est: tutor, curator furiosi, uel pupilli, actor municipum. ex persona autem rei etiam defensor numerabitur: quia aduersus defensorem agit, qui litem in iudicium deducit. Si quis hominē à filiofamilias petierit, deinde eundem à patre petat: locum habet hæc exceptio. Si egero cum uicino aquæ pluuiæ arcendæ, deinde alteruter nostrum prædium uendiderit, & agat emptor, uel cum eo agatur: hæc exceptio nocet: sed de eo opere, quod iam erat factum, cum iudicium acciperetur. Item si rem, quam à te petierat, Titius pignori Seio dederit, deinde Seius pignoratitia aduersus te utatur: distinguendum erit, quando pignori dedit Titius. & si quidem ante, quam peteret: non oportet ei nocere exceptionē. nam & ille petere debuit, & ego saluam habere debeo pignoratitiam actionem. sed si postea, quæ petijt, pignori dederit: magis est, ut noceat exceptio rei iudicatæ.

XII. PAVLVS.

QVm quæritur, hæc exceptio noceat, nec ne: inspiciendum est, an idem corpus sit.

XIII. VLP IANVS

QVantitasque eadem, & idem ius:

XIII. PAVLVS.

ET an eadem causa petendi, & eadem conditio personarum. quæ nisi omnia concurrunt: alia res est. Idem corpus in hac exceptione non utique omni pristina qualitate uel quantitate seruata, nulla adiectio ne deminutione facta, sed pinguius pro communi utilitate accipitur. Qui cum partem ususfructus haberet, totum petit: si postea partem ad crescentem petat: non submouebitur exceptione, quia ususfructus non portioni, sed homini ad crescit. Actiones in personam ab actionibus in rem hoc differunt: quod cum eadem res ab eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulæ causæ sequantur, nec ulla earum alterius petitione uicietur. at cum in rem ago non expressa causa, ex qua rem meam esse dico: omnes causæ una petitione adprehenduntur. neque enim amplius, quam semel res mea esse potest: sæpius autem deberi potest. Si quis interdicto egerit de possessione, postea in rem agens non repellitur per exceptionem: quoniam in interdicto possessio, in actione proprietatis uertitur.

XV. CAIVS.

SI inter me & te controuersia de hereditate sit, & quasdam res ex ea idem tu possideas, quasdam ego: nihil uetat, & me à te, & inuicē te à me hereditatem petere. quod si post rem iudicatam à me petere coeperis: in-

terest, utrū meam esse hæreditatem pronunciatum sit, an contra. nā si meā esse: nocebit tibi rei iudicatæ exceptio: quia eo ipso, quo meā esse pronunciatum est, ex diuerso pronunciatum uidetur tuam non esse. si uero meam non esse: nihil de iure tuo iudicatum intelligitur: quia poterit nec mea hæreditas esse, nec tua.

XVI. IULIANVS.

E Videnter enim iniquissimum est, proficere rei iudicatæ exceptio-
nem ei, contra quem iudicatum est.

XVI. CAIVS lib. XXX. ad edictum provinciale.

Si rem meam à te petiero, tu autem ideo fueris absolutus, quod pro-
sbaueris sine dolo malo te desisse possidere: deinde postea cœperis
possidere, & ego à te petam: non nocebit mihi exceptio rei iudicatæ.

XVIII. VLPIANVS.

Si quis ad exhibendum egerit, deinde absolutus fuerit aduersarius,
quia non possidebat, & dominus iterum agnato eo possessione:
rei iudicatæ exceptio locum non habebit, quia alia res est.

XIX. MARCELLVS.

Dvobis diuersis temporibus eandem rem pignori dedit. egit po-
sterior cum priore pignoraticia, & obtinuit. mox ille agere simi-
li actione instituit. quæsitum est, an exceptio rei iudicatæ obstaret? Re-
spondit. si opposuerit exceptionem rei sibi ante pignoratæ, & nihil ali-
ud nouum & ualidum adiecerit: sine dubio obstabit. eandem enim quæ-
stionem reuocat in iudicium.

XX. POMPONIVS.

Si ex testamento actum sit cum hærede ab eo, qui cum totū argen-
tum ei legatum erat, mensas dūtaxat sibi legatas putaret, earumq;
duntaxat æstimationem in iudicio fecisset: postea eundem petiturum
de argento quoq; legaro Trebatius ait, nec obstaturam ei exceptione:
quoniam non sit petitum, quod nec actor petere putasset, nec iudex in
iudicio sensisset.

XXI. IULIANVS.

Si cum testamēto argentum mihi legatum esset, egerim cum hære-
de, & postea codicillis prolatis uestem quoq; mihi legatam esse ap-
pareat: non est deducta in superius iudicium uestis causa: quia nec liti-
gatores, nec iudex de alio, quā de argento actum intelligant. Si pe-
tiero gregem, & uel aucto uel minuto numero gregis, iterum eundem
gregem petā: obstabit mihi exceptio. sed & si speciale corpus ex gre-
ge petam: si adfuit in eo grege: puto obstaturam exceptionem. Si
Stichum & Pamphilum tuos esse petieris, & absoluto aduersario Sti-
chum tuum esse petas ab eodem: exceptionem tibi obstare constat.
Si

Si fundum meum esse petiero, deinde postea usumfructum eiusdē fundi petam: quia ex illa causa, ex qua fundus meus erat, meus est: exceptio mihi obstabit: quia qui fundum habet, usumfructū suum vindicare non potest. Sed si usumfructum, cum meus esset, vindicaui, deinde proprietatem nactus, iterū de usufructu experiar: potest dici alia res esse: quoniam postquā nactus sum proprietatem fundi, desinit meus esse prior usufructus, & iure proprietatis quasi ex causa noua rursus meus esse cōcepit. Si pro seruo meo fideiusseris, & mecum de peculio actum sit: si postea tecum eo nomine agatur: excipiendum est de re iudicata.

XXII. PAVLVS.

Si cum uno hærede depositi actum sit: tamen & cum cæteris hæredibus recte agatur, nec exceptio rei iudicatæ eis proderit. nam & si eadem quæstio in omnibus iudicijs uertitur: tamen personarum mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliā atq; aliam facit rem. & si actum sit cum hærede de dolo defuncti, deinde de dolo agatur hæredis: exceptio rei iudicatæ non nocebit, quia de alia re agitur.

XXIII. VLP IANVS.

Si in iudicio actum sit, usuræq; solæ petita sint: nō est uerendum, ne snoceat rei iudicatæ exceptio circa sortis petitionem. quæ enim nō competit, nec opposita nocet. eadem erunt, & si quis ex bonæ fidei iudicio uelit usuras tantum persequi. nam nihilominus usuræ cedunt futurit temporis. quāmdiu em manet cōtractus bonæ fidei, current usuræ.

XXIII. IVLIANVS.

Si quis rem à non domino emerit, mox petente domino absolutus sit, deinde possessionem amiserit, & à domino petierit: aduersus exceptionem. SI NON EIVS SIT RES, replicatione hac adiuuabitur, AT SI RES IUDICATA NON SIT.

XXV. IVLIANVS.

Si is, qui hæres non erat, hæreditatem petierit, & postea hæres factus eandem hæreditatem petat: exceptione rei iudicatæ non submouebitur. Est in potestate emptoris, intra sex menses redhibitoria agere mallet, an ea, quæ datur QUANTO MINORIS HOMO, CVM VENIRET, FVERIT. nam posterior actio etiam redhibitionem continet, si tale uicium in homine est, ut eum ob id actor empturus non fuerit. quare nere dicetur: eum, qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, exceptione rei iudicatæ submoueri. Si te negocijs meis obtuleris, & fundum nomine meo petieris, deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandauero tibi, ut ex integro eundem fundum peteres: exceptio rei iudicatæ non obstabit. alia enim res est facta interueniente

ente mandato. Idem est, & si non in rem, sed in personam actum fuerit.

XXVI. AFRICANVS.

Egi tecum, ius mihi esse ædes meas usq; ad decem pedes altius tollere. post ago, ius esse mihi usq; ad uiginti pedes altius tollere. exceptio rei iudicatæ obstat procul dubio. sed & si rursus ita agam, ius mihi esse altius ad alios decem pedes tollere, obstat exceptio: cum aliter superior pars iure haberi non possit, quàm si inferior quoq; iure habeatur. Item si fundo petito, postea insula, quæ è regione eius in flumine nata erit, petatur: exceptio obstat utraque est,

XXVII. NERATIVS.

Cum de hoc, an eadem res sit, quæritur: hæc spectanda sunt. personæ: id ipsum, de quo agitur: causâ proxima actionis. nec iam interest, qua ratione quis eâ causam actionis cõpetere sibi existimasset: perinde ac si postea, quàm contra eum iudicatum esset, noua instrumenta causâ suâ reperisset.

XXVIII. PAPINIANVS.

Exceptio rei iudicatæ nocebit ei, qui in dominium successit eius, qui in iudicio expertus est.

XXIX. IDEM.

Iudicatæ quidem rei præscriptio cohæredi, qui non litigauit, obstare non potest: nec in seruitutem uidetur peti post rem pro libertate iudicatam nondum ex causâ fideicommissi manumissus: sed prætoris oportet in ea re sententiam seruari, quam pro parte uicti præstare non potest. nam & cum alterum ex cohæredibus inofficiosi quæstio tenuit, aut etiam duobus separatim agentibus alter obtinuit, libertates competere placuit: ita tamen, ut officio iudicis indemnitati uictoris, futuriq; manumissoris cõsulatur. Si debitor de dominio rei, quâ pignori dedit, non admonito creditore causam egerit, & contrariâ sententiam acceperit: creditor in locû uicti successisse non uidebitur, cum pignoris conuentio sententiam præcesserit.

XXX. PAVLVS.

Ex sextante hæres institutus, qui intestato legitimus hæres esse potest, cum de iure testamēti faceret quæstionem, ab uno ex institutis dimidiam partem hæreditatis petijt, nec obtinuit. uidetur in illa petitione etiam partem sextantis uindicasse. & ideo si cõeperit ab eodem ex testamento eandem portionem petere: obstat ei rei iudicatæ exceptio. Latinus Largus. Cum de hæreditate inter Mæuium, ad quem pertinebat, & Titium, qui controuersiam mouebat, transfigeretur: traditio rerû hæreditariarû Mæuii hæredi à Titio facta est: in qua traditio ne etiam fundum ei suû proprium, quæ ante multos annos auo eiusdem

dem Mæuij hæredis obligauerat, quemq; alijs postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit. his gestis posterior Titij creditor ius suum persecutus est, & obtinuit. post hoc iudiciū Mæuius hæres reperit in bonis autis chirographum eiusdē Titij ante multos annos conscriptum: per quod apparuit eum fundum, qui in causa transactionis uenerat, etiam auo suo ab eodem Titio fuisse obligatum. cū ergo confiter prius auo Mæuij hæredis in obligationem eundem fundum datū, de quo Mæuius superatus est: quæro, an ius aui sui, quod tunc, cū de eo fundo ageretur, ignorabat: nulla exceptione opposita, exsequi possit? Respondi. si de proprietate fundi litigatum, & secundum actorem pronunciatum fuisset: diceremus petēti ei, qui in priore iudicio uictus est, obtaturam rei iudicatæ exceptionem: quoniam de eius quoq; iure quæsitum uidetur, cum actor petitionem implet. quod si possessor absolutus amissa possessione eundem ab eodem, qui prius non obtinuit, peteret: non obesset ei exceptio. nihil enim in suo iudicio de iure eius statutū uidetur. cum autem pignoratitia actum est aduersus priorem creditorem: potest fieri, ut de iure possessoris non sit quæsitum: quia non ut in proprietatis quæstione, quod meum est, alterius non est: ita in obligatione utiq; consequens est, ut non sit alijs obligatum, quod hic comprobauit teneri. & probabilius dicitur, non obstare exceptionē: quoniam de iure possessoris quæsitum nō est, sed de sola obligatione. in proposita autem quæstione magis me illud mouet, nunquid pignoris ius extinctum sit dominio adquisito. neq; enim potest pignus perseuerare domino constituto creditore. actio tamen pignoratitia competit. uerum est enim & pignori datam, & satisfactum non esse. quare puto, non obstare rei iudicatæ exceptionem.

XXXI. IDEM.

PAulus respondit. ei, qui in rem egisset, nec tenuisset: postea condicenti non obstare exceptionem rei iudicatæ.

DE DIVERSIS TEMPORALIBVS PRAE scriptionibus, & accessionib9 possessionū. Tit. III.

I. IULIANVS.

Quia tractatus de utilibus diebus frequens est: uideamus, quid sit experiundi potestatem habere. & quidem in primis exigendū est, ut sit facultas agendi. neq; sufficit reo experiundi secum potestatem facere, uel habere eum, qui se idonee defendat: nisi actor q̄q; nulla idonea causa impediatur experi. p̄inde siue apud hostes sit, siue reipublicæ causa

mm absit

absit, siue in uinculis sit, aut tempestate aliquo in loco uel regione detineatur, ut neq; experiiri, neq; mandare possit: in ea causa est, ut experiundi potestatem non habeat. planè is, qui ea ualitudine impeditur, ut mandare possit: in ea causa est, ut experiundi potestatem habeat. Illud utiq; neminem fugit: experiundi potestatem non habere eum, qui prætoris copiam nō habuit. proinde hi dies cedunt, quibus ius prætor reddit.

II. MARCELLVS.

In tempore constituto iudicatis, an intercalaris dies proficere iudicato nec ne, debeat: quæritur. item de tempore, quo lis perit, si sine dubio existimandum est, ut auctum tempus litis intercalari die existimetur, ueluti si de usucapione sit quæstio, quæ tempore constituto expleri solet: aut de actionibus, quæ certo tempore finiuntur (ut ædilitiæ pleræq; actiones: & si quis fundum ea lege uendiderit, ut nisi in diebus uiginti precium esset solutum, inemptus esset fundus) dies intercalaris proficiet emptori: mihi contra uidetur.

III. MODESTINVS.

Longæ possessionis præscriptionem tam in prædijs, quàm in mancipijs, locum habere manifestum est.

IIII. LABEO.

Si seruus hæreditarius, aut eius, qui in hostium potestate sit, satis acceperit: continuo dies satisfactionis cedere incipiet. intueri enim debemus, an experiundi potestas fuerit aduersus eum, qui obligatus est: non an is agere possit, qui rem in obligationem deduxerit. alioquin erit iniquissimum, ex conditione actorum obligationes reorum extendi, per quos nihil factum erit, quo minus cum his agi possit.

V. VLPIANVS.

An uicium auctoris, uel donatoris, eiusque, qui mihi rem legauit, mihi noceat: si forte auctor meus iustum initium possidendi non habuit: uidendum est. & puto, neq; nocere, neq; prodesse. nam deniq; & usucapere possum, quod auctor meus usucapere non potuit. Ex facto propositum est, quendam cum rem pignori dedisset, eandem distraxisset, hæredemque eius redemisset, quærit, an hæres aduersus pignoris persecutionem exceptione longæ possessionis uti possit? dicebam hunc hæredem, qui pignus ab extraneo redemit, posse exceptione uti: quia in extranei locum successit, nō in eius, qui pignori dederat: quem admodum si ante redemisset, & sic deinde hæres existisset.

VI. AFRICANVS.

Si duobus eandem rem separatim uendiderim: ea possessio, quæ utraque uenditionem præcessit, soli priori emptori, cui & tradita sit, proficit. deniq; & si quam rem tibi uendiderim, rursusque à te emam, & Titio

tio uendam: & meā omnem & tuam possessionem Titio accessuram: uidelicet quod & tu mihi, & ego ei possessionem præstare debeamus.

Vendidi tibi seruū: & conuenit, ut nisi certa die pecunia soluta esset, inemptus esset. quod cum euenisset: quæsitū est, quid de accessione tui temporis putarem? Respondit. id seruari, quod seruetur, cū redhibitio sit facta. hunc enim perinde haberi, ac si retrorsum homo mihi uenisset: ut scilicet si uēditor possessionē postea nactus sit, & hoc ipsum tempus, & quod uenditionem præcessit, & amplius accessio hæc ei detur cum eo, quod apud eum sit, à quo homo redhibitus sit.

VII. MARTIANVS.

Siquisquam in fluminis publici diuerticulo solus pluribus annis piscatus sit: alterum eodem iure uti prohibet. *non g. s. p. 2. l. l.*

VIII. VLPIANVS.

In accessione temporis & id tempus, quo in fuga sit seruus, domino eius procedere, uerum est.

IX. MARTIANVS.

Rescriptis quibusdam diui Magni Antonini cauetur, ut in rebus mobilibus locus sit præscriptioni diutinae possessionis. ** a. s. soli.*

X. PAPINIANVS.

Intra quatuor annos uacantium bonorum delator facta denunciatione destitit. post quatuor annos secundo delatori uenienti prior nunciatio, quo minus præscriptione temporis submoueatur, non proderit: nisi prioris præuaricatio detegatur. quo declarato: non solū præscriptio, sed & negocij quæstio perimetur. Quadriennij tempus, quod bonis uacantibus nunciandis præscriptum est, non ex opinione hominum, sed ex substantia uacantium bonorum dinumerabitur. Quatuor autem anni post irritum testamentum factum, & intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim petere potuerunt: uel temporis finem, quod singulis præstitutum est, computabuntur.

XI. IULIANVS.

Cum hæres in ius omne defuncti succedit: ignoratione sua defuncti uicia non excludit. ueluti cum sciens alienū illum ille, uel precario possedit. quamuis enim precarium hæredem ignorantem non teneat, nec interdicto recte conueniatur: tamen usucapere non poterit, quod defunctus non potuit. Idem iuris est, cum de longa possessione quaeritur. nec enim recte defendetur: cum exordium rei bonæ fidei ratio non tueatur.

XII. PAVLVS.

Creditor, qui præscriptione longæ possessionis à possessore pignoris submoueri possit, pignus distraxit. quaero, an possessori salua
mm ij sit

sit exceptio aduersus emptorem? Paulus respondit. etiam aduersus emptorem eandem exceptionem competere.

XIII. HERMOGENIANVS.

IN omnibus fisci quaestionibus: exceptis causis, in quibus minora tempora seruari specialiter constitutum est: uiginti annorum praescriptio custoditur. Reipublicae rationes subscriptae & expunctae aduersus eum quidem, qui administrauerit, ultra uiginti: aduersus uero haeredem, ultra decem annos retractari non possunt.

XIIII. SCAEVOLA.

DE accessionibus possessionum nihil in perpetuum, neque generaliter definire possumus. consistunt enim in sola aequitate. plane tribuuntur his, qui in locum aliorum succedunt, siue ex contractu, siue uoluntate. haeredibus enim & his, qui loco successorum habentur, datur accessio testatoris. itemque si mihi uendideris seruum: utar accessione tua. & si mihi pignori dederis, & ego eandem rem alij pignoraui: meus creditor utetur accessione tui temporis, tam aduersus extraneum, quam aduersus te ipsum, quamdiu pecuniam mihi non exsolueris. nam qui me potior est, cum ego te superaturus sim: multo magis aduersus te obtinere debet. sed si pecuniam mihi solueris: hoc casu accessione tua non utetur. Item si absente te is, qui negocia tua uidebatur administrare, seruum mihi uendiderit, tuque reuersus ratum habueris: omnimodo accessione utar. Item si mihi pignori dederis, & conuerit, nisi pecuniam soluisses, licere ex pacto pignus uendere, idque uendiderim: emptori accessio tui temporis dari debebit, licet inuito te pignora distrita sint. iam enim illo in tempore, quo contrahebas, uideri te concessisse uenditionem, si pecuniam non intulisses.

XV. VENVLEIVS.

IN usucapione ita seruatur, ut etiam si minimo momento nouissima diei possessa sit res: nihilominus repleatur usucapio: nec totus dies exigitur ad explendum constitutum tempus. Accessio possessioni fit non solum temporis, quo apud eum fuit, unde is emit: sed & eius, qui ei uendidit, unde tu emisti. sed si medius aliquis ex auctoribus non possederit: praecedentium auctorum possessio non proderit, quia coniuncta non est: sicut nec ei, qui non possidet, auctoris possessio accedere potest. Item adijciendum est: unde emisti, aut unde is emit, cui tu emendum mandaueras: & quod apud eum, qui uendendum mandauit, quod si is quoque, cui mandatum erat, alij uendendum mandauerat: non aliter huius, qui postea mandauerat, dandam accessionem Labeo ait, quam si id ipsum eidem dominus permiserit. Sed & si a filio uel seruo rem emerit: accessio temporis, quo apud patrem aut dominum fuit, ita

ita danda est mihi, si aut uoluntate patris dominiue, aut cum administrationem peculij haberet, uendidit. Item danda est accessio cum eo, quo apud pupillum fuit, a cuius tutore, cum is tutelam eius administraret, emisti. idemque in eo, qui a curatore pupilli furiosiue emerit, seruandum est. & si uentris nomine, aut eius, quæ rei seruandæ causâ in possessione esset, dotisue nomine deminutio facta sit. nam id quoque temporis accedit. Hæ autem accessiones non tam late accipiendæ sunt, quæ uerba earum patent: ut etiam si post uenditionem, traditionemque rei traditæ apud uenditorem res fuerint, proficiat id tempus emptori. sed illud solû, quod ante fuit, licet uenditionis tempore eam rem uenditor non habuerat. Ei, cui rem hæres hæreditariam uendidit, & hæredis tempus, & defuncti debet accedere.

XVI. PAVLVS.

Accessio sine nostro tempore nobis prodesse non potest.

DE DOLI MALI ET METVS EXCEPTIONE. Tit. IIII.

I. PAVLVS.

Vo lucidi9 intelligi possit hæc exceptio: prius de causâ uideamus, quare proposita sit: deinde quæadmodum dolo fiat. per quæ intelligemus, quando obstat exceptio: deinde aduersus quas personas locum habeat. nouissime inspicemus, intra quæ tempora competat exceptio. Ideo aut hanc exceptionem prætor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem iuris ciuilis contra naturalem æquitatem profit. Sed an dolo quid factû sit: ex facto intelligitur. & quidem dolo fit tam in contractibus, quam in testamentis, quam in legibus.

II. VLP IANVS.

Palam aut est hanc exceptionem ex eadem causâ propositam, ex qua causâ proposita est de dolo malo actio. Sequitur, ut uideamus, in quibus causis locum habeat exceptio, & quibus personis obijciatur. Et quid illud adnotandum est, quod specialiter exprimendum est, de cuius dolo quis querat, non in re, si in ea re nihil dolo malo factum est: sed sic, si in ea re nihil dolo malo actoris factum est. igit docere debet is, qui obijcit exceptionem, dolo malo actoris factum: nec sufficit ei ostendere in rem dolum esse. aut si alterius dicat dolo factum: eorum personas specialiter debet enumerare: dummodo hæ sint, quarum dolus noceat. Planè ex persona eius, qui exceptionem obijcit, in rem opponitur exceptio. neque enim queritur aduersus quem dolo

m m iij lus

lus commissus sit: sed an in ea re dolo malo factum sit à parte actoris.

Circa primam speciem, quibus ex causis exceptio hæc locum habeat, hæc sunt, quæ tractari possunt. Si quis sine causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur: exceptio utiq; doli mali ei nocebit. licet enim eo tempore, quo stipulabatur, nihil dolo malo amiserit: tamen dicendum est eum, cum litem contestatur, dolo facere, qui perseveret ex ea stipulatione petere: & si cum interponeretur, iustam causam habuit, tamen nunc nullam idoneam causam habere videtur. proinde & si crediturus pecuniam, stipulatus est, neq; crediderit: & si certa fuit causa stipulationis, quæ tamen aut non est secuta, aut finita est: dicendum erit nocere exceptionem. Item quæritur, si quis

pure stipulatus sit certam quantitatem, quia hoc actum sit: sed post stipulationem interpositam pactum sit, ne interim pecunia usq; ad certum diem petatur: an noceat exceptio doli? & quidem de pacto conuenito excipi posse, nequaquam ambigendum est. sed & si hac quis exceptione uti uelit: nihilominus poterit. dolo enim facere eum, qui contra pactum petat, negari non potest. Et generaliter sciendū est, ex omnibus in factū exceptionibus doli oriri exceptionem: quia dolo facit, quicumq; id, quod quaqua exceptione elidi potest, petit. nam & si inter initia nihil dolo malo fecit: attamen nunc petendo facit dolose: nisi si talis sit ignorantia in eo, ut dolo careat. Non male quæsitū est, si creditor usuras in futurum acceperit, deinde pecuniam nihilominus petat,

antequàm id tempus prætereat, cuius temporis usuras accepit: an doli exceptione repellatur? & potest dici, dolo eum facere. accipiendo enim usuras, distulisse uidetur petitionem in id tempus, quod est post diem usurarum præstitarum: & tacite conuenisse, interim se non petiturum.

Idem quæritur, si statuliberum mercatus quis fuerit iussu decem dare, cum hoc ignoraret, & duplam stipulatus fuerit, deinde decem acceperit. euicto enim eo in libertatem, agere ex duplæ stipulatione potest. sed nisi decem, quæ implendæ conditionis causa accepit, dederit: exceptione submouendus erit. & hæc ita Iulianus quoq; scribit. si tamen ex re emptoris, uel ex peculio, quod ad emptorē pertinebat, pecuniam dederit statuliberi: potest dici exceptionem non nocere, quia dolo non fecerit.

III. PAVLVS.

Item si ob id, quod antequàm dominium ad me transferatur, uenditori dederit decem, & agam ex empto, ut decem recipiā: ita puto cōpetere mihi actionem, si paratus sim ex duplæ stipulatione eū liberare.

IIII. VLP IANVS.

A pud Celsum quæritur: si cum Titio mandassent creditores hæreditarij

reditarij, ut adiret hæreditatem, unus non mandasset decipiendi eius
 causa, mandaturus alioquin, si non foret hic aditurus, deinde agat:
 an exceptione repellatur? & ait Celsus, doli eum exceptione repellen-
 dum. Iulianus scribit. si quis cum æger esset, centum aureos uxori
 suæ consobрино sponddisset, uolens scilicet eam pecuniam ad mu-
 lierem peruenire, deinde conualuerit: an exceptione uti possit, si conue-
 niatur? & refert Labeoni placuisse, doli exceptione uti eum posse. Si
 in arbitrum compromiserimus, deinde cum non stitissem ob aduer-
 sam ualitudinem, pœna commissæ sit: an uti possim doli exceptione?
 & ait Pomponius, prodesse mihi doli exceptionem. Idem quærit,
 si cum eo, à quo tibi sexaginta deberentur, compromiseris: deinde per
 imprudentiam pœnam centum stipulatus fueris. Labeo putat, conue-
 nire officio arbitri, iubere tantum tibi dari, quantum reuera debebat.
 & si non fiat: non uetare, ne quid amplius petatur. sed etiam si id omis-
 sum fuerit: peti posse, quod debetur, Labeo dicit. & si forte pœna petat-
 ur: doli mali exceptionem profuturam. Si quis pupillo soluerit si-
 ne tutoris autoritate id, quod debuit, exq; ea solutione locupletior
 factus sit pupillus: rectissime dicetur, exceptionem petentibus nocere.
 nam & si mutuam acceperit pecuniam, uel ex quo alio contractu locu-
 pletior factus sit: danda erit exceptio. Idemq; & in cæteris erit di-
 cendum, quibus non recte soluitur. nam si facti sint locupletiores, ex-
 ceptio locum habebit. Item Labeo scribit. si quis fugitiuum esse sci-
 ens emerit seruum, & si stipulatus fuerit FUGITIVVM NON ESSE: de-
 inde agat ex stipulatu: non esse eum exceptione repellendum, quoniã
 hoc cõuenit: quamuis ex empto actione non haberet. sed si non cõue-
 nisset: exceptione esse repellendũ. Quod si is, cui pecunia debebat,
 cum debitore decidit, & nomen eius uendidit Seio, cui debitor manda-
 uerat, ut nomen emeret: deq; ea re emptor stipulatus est: deinde credi-
 tor eam pecuniam retinet, quam per iudicem abstulit: an emptor ex
 stipulatu possit experiri? & Ofilius putat, si uenditor nominis paratus
 non sit reddere, quantum ab emptore acceperit: non nocituram exce-
 ptionem doli mali. & puto sententiã Ofilij ueram. Labeo ait. si de ho-
 mine petito secundum actorem fuerit iudicatum, & iussu iudicis satis
 datum sit, hominem intra certũ diem tradi: & si traditus nõ fuisset, pœ-
 nam quoq; stipulatus sit: petitorẽ, qui & hominem uindicat, & pœnã
 petit, exceptione esse repellendum. iniquum enim esse hominem pos-
 sidere, & pœnam exigere. Idem quæritur, si uisiones tibi pignori
 dederis, & conuenerit, ut soluta pecunia uniones redderentur, & hi uni-
 ones culpa tua perierint, & pecuniã petas. & exstat Neruæ & Atilicini
 sententia, dicentiũ ita esse excipiendum, SI INTER ME ET TE NON
 cõuenit

CONVENIT, VT SOLVTA PECVNIA VNIONES MIHI REDDANTVR. sed est uerius, exceptionem doli mali nocere debere. Si minor mihi infantem donauerit, deinde eum uindictet: exceptione doli mali repellendus est, nisi alimenta reddat, & si quis alius sumptus probabilis in eum factus sit. Præterea sciendum est, si quis quid ex testamento contra uoluntatem petat: exceptione eum doli repelli solere. Et ideo hæres, qui non habet uoluntatem, per exceptionem doli repellitur.

Si quis ex uncia hæres sit scriptus, ex qua ducenta consequi potuit: deinde propter hoc legatum, in quo centum erant, prætulit, ne molestius hæreditarijs implicaretur: an si legatum petat, exceptione doli mali submoueat? & ait Iulianus, non esse eum submouendum. quod si à substituto precium accepit, uel quod precij loco haberi possit, ne adeat hæreditatem: petens legatum, dolo (inquit) facere intelligitur, ac per hoc doli exceptione repellitur. Quæsitum est: si cum fundi usum fructum haberem, eum fundum uolente me uendideris: an uindictanti mihi usum fructum, exceptio sit obijcienda? & hoc iure utimur, ut exceptio doli mali noceat. Marcellus ait, aduersus doli exceptionem non dari replicationem doli. Labeo quoque in eadem opinione est. ait enim, iniquum esse, communem malitiam petitori quidem præmio esse: ei uero, cum quo agatur, pœnæ esse: cum longe æquius sit, ex eo, quod perfide gestum est, actorem nihil consequi. Contra senatusconsulti quoque Macedoniani exceptionem, de dolo dandam replicationem, ambigendum non esse, eamque nocere debere, etiam constitutionibus & sententijs authorum cauetur. Labeo, & si ex stipulatu actio competat, propter doli clausulam tamen nocere doli exceptionem ait, si aduersus ea quid factum erit, posse enim petitorum ante, quam stipulatio committatur, nihil dolo malo fecisse: & tunc facere, cum petat. propter quod exceptionem esse necessariam. Aduersus parentes patronosque neque doli exceptio, neque alia quidem, quæ patroni parentisque opinionem apud bonos mores suggillet, competere potest. in factum tamen erit excipiendum: ut si forte pecunia non numerata dicatur, obijciatur exceptio pecuniæ non numeratæ. nihil autem interest, utrum patronus ex suo contractu, an uero alieno conueniatur. semper enim reuerentia ei exhibenda est, tam uiuo, quam defuncto. si autem cum hærede liberti patronus agat: puto excipere debere de dolo patroni hæredem liberti. libertum autem de dolo patroni, & si ab hærede eius conueniatur, minime exceptionem obiecturum. namque conuenit, tam uiuo, quam mortuo patrono à liberti honorem exhiberi. In stipulatione planè doli clausula non erit de trahenda: quia ex doli clausula non de dolo actio intenditur, sed ex stipulatu. In hac exceptione & de dolo serui, uel alterius personæ iuri nostri

*als. aut

nostro subiectæ excipere possumus: & de eorum dolo, quibus adquiri-
tur. sed & de seruorum & filiorum dolo, siquidem ex peculiari eorum
negocio actio intendatur, in infinitū exceptio obijcienda est. si aut non
ex peculiari causa, tunc de eo duntaxat excipi oportet, qui admissus
sit in ipso negotio, quod geritur: non etiā, si postea aliquis dolus inter
uenisset. neq; em̄ est æquum, serui dolum amplius domino nocere, q̄ in
quo opera eius esset usus.

Quæsitum est, an de procuratoris dolo,
qui ad agendum tantum datus est, excipi possit: & puto recte defendi:
siquidem in rem suā procurator datus sit: etiam de præterito eius do-
lo, hoc est, si ante acceptum iudicium dolo quid fecerit, esse excipien-
dum. si uero non in rem suam: dolum præsentem in exceptione con-
ferendum. si autem is procurator sit, cui omnium rerum administra-
tio concessa est: tunc de omni dolo eius excipi posse, Neratius scribit.

Mandauit Titio, ut à te stipularetur: deinde Titius Seio, & stipulatus
à te Seius est, & iudicium edidit. ait Labeo, excipiendum esse, tam de
meo, q̄ & Seij dolo. Item quæritur, si debitor meus te circumuene-
rit, tecq; mihi reum dederit, egoq; abs te stipulatus fuero, deinde petā:
an doli mali exceptio mihi obstet: & magis est, ut non tibi permitta-
tur de dolo debitoris mei aduersus me excipere, cum non ego te cir-
cūuenerim: aduersus ipsum autem debitorem meum poteris experi-
ri. Sed & si mulier post admissum dolum debitorem suum mari-
to in dotem delegauerit: item probandum erit, de dolo mulieris non
esse permittendum excipere, ne indotata fiat. Apud Iulianum quæ-
situm est: si hæres soceri, à quo dos peteretur, exciperet de dolo mariti
& mulieris, cui pecunia quæreretur: an obstatura esset exceptio ex per-
sona mulieris: & ait Iulianus, si maritus ex promissione dotis ab hære
de soceri petat, & hæres excipiat de filia dolo, cui ea pecunia acquire-
retur: exceptionem obstare. dos enim, quam maritus ab hærede soceri
petit, intelligitur (inquit) filia acquiri, cum per hoc dotem sit habitu-
ra. Illud non explicat Iulianus, an de dolo mariti excipi possit. puto au-
tem eum hoc sentire, ut etiam de dolo mariti exceptio noceat: licet ui-
deatur nulla dos filia (ut ait) adquiri. Illa etiam quæstio uentilata
est apud plerosq;, an de dolo tutoris exceptio pupillo experiēti noce-
re debeat: & ego puto utilius, & si per eas personas pupillo fauetur: ta-
men dicendum esse, siue quis emerit à tutore rem pupilli, siue contra-
ctum sit cum eo in rem pupilli, si dolo quid tutor fecerit, & ex eo pu-
pillus locupletior est factus: pupillo nocere debere. nec illud distinquen-
dum esse, cautum sit ei, an & soluendo sit tutor, an non: dūmodo rem
administret. unde enim diuinet is, qui cum tutore contrahit: planè si
mihi proponas collusisse aliquem cum tutore: factum suum ei noce-
bit.

bit. Si quis non tutor, sed pro tutore negocia gerat: an dolus ipsius noceat pupillo, uideamus. & putem non nocere. nam & si is, qui pro tutore negocia gerat, rem uendiderit, & usucapta sit: exceptio non nocet pupillo rem suam persequenti, etiam si ei cautum sit: quia huic rerum pupilli administratio concessa non fuerit. secundum hoc magis opinor de dolo tutoris exceptionem pupillo esse obijciendam.

Quæ in tutore diximus, eadē in curatore quoq; furiosi dicenda erūt. sed & in prodigi, uel minoris uiginti quinque annis. de dolo autem ipsius minoris uiginti quinque annis exceptio utiq; locum habebit. nam & de pupilli dolo interdum excipiendum esse, nequaquam ambigendū est: ex ea scilicet ætate, quæ dolo non careat. Deniq; Iulianus quoq; sapissimè scribit, doli pupillos, qui propè pubertatē sunt, capaces esse. Quid enim, si debitor ex delegatione pupilli pecuniam creditori eius soluat, singentis se (inquit) pubescere: ne propter maliciæ ignorantia bis eandem pecuniam consequatur? Idem seruandum in furioso ait. si cū existimaretur compos mentis esse, iusserit debitorem creditori soluere: uel si, quod exigit, domi habeat. De auctoris dolo exceptio emptori non obijcietur. si autem auctoris accessione utitur: æquissimū uisum est, eum, qui ex persona auctoris utitur accessione, pati dolum auctoris. & per hoc æque traditur, rei quidem cohærentem exceptionem etiam emptori nocere: eam autem, quæ ex delicto personæ oriatur, nocere non oportere. Si cum legitima hæreditas Caij Seij ad te pertineret, & ego essem hæres institutus, persuaseris mihi per dolum malum, ne adeam hæreditatem: & postea, quā ego repudiauerim hæreditatem, tu ea Sempronio cesseris precio accepto, isq; à me petat hæreditatem: exceptionem doli mali eius, qui ei cessit, non potest pati. Si quis autem rem ex causa legati uindictet: aut is, cui ex causa donationis res præstita est, uindictet: an de dolo exceptionē patiat ex causa eius, in cuius locum successerit? & magis putat Pomponius, submouendum. & ego puto exceptione eos esse repellendos, cum lucratiuam causam sint nacti. aliud enim est emere, aliud ex his causis succedere. Idem tractat Pomponius & in eum, qui pignori acceperit, si Seruiana uel hypothecaria actione experiat. nam & hūc putat Pomponius submouendum: quia res ad eum, qui dolo fecerit, reuersura est. Auctoris autem dolus (sicut diximus) emptori non obijciatur. sed hoc in emptore solo seruabimus: item in eo, qui permutauerit, uel in solutum acceperit: item in similibus, qui uicem emptorum obtinent. cæterum si noxæ deditus quis sit: Pomponius putat passurum exceptionē, quam ille pateretur, qui noxæ dedit. proinde ex quacūq; alia causa, quæ propè lucratiuam habet acquisitionem, quæ fuisse quis uideatur: patietur exce-

exceptionem doli ex persona eius, in cuius locum successit. sufficit enim si is, qui precium dederit, uel uicē precij (cum sit bonæ fidei emptor) ut non patiatur doli exceptionem: ex persona auctoris utiq; si ipse dolo caret. cæterum si ipse dolo non caret: peruenietur ad exceptionem doli, & patietur de dolo suo exceptionem. Si à Titio fundum emeris, qui Sempronij erat, isq; tibi traditus fuerit precio soluto: deinde Titius Sempronio hæres exstiterit, & eundem fundum Mæuio uendiderit, & tradiderit: Iulianus ait, æquum esse prætorē te tueri: quia & si ipse Titius fundum à te peteret, exceptione in factum comparata, uel doli mali submoueretur. & si ipse eum possideret, & Publiciana peteres: aduersus excipientē SI NON SVVS ESSET, replicatione uteris: ac per hoc intelligeretur, eum fundum rursus uendidisse, quem in bonis nō haberet. Metus causa exceptionem Cassius non proposuerat, contentus doli exceptione, quæ est generalis. sed utilius uisum est, etiā de metu opponere exceptionem. etenim distat aliquid à doli exceptione: quod exceptio doli personā complectitur eius, qui dolo fecit. enim uero metus causa exceptio in rem scripta est, ET SI IN EA RE NIHIL METVS CAVSSA FACTVM EST: ut non inspiciamus, an is, qui agit, metus causa fecerit aliquid: sed an omnino metus causa factū sit in hac re à quocunq; non tantum ab eo, qui agit. Et quamuis de dolo auctoris exceptio doli non obijciatur: uerū tamen hoc iure utimur, ut de metu non tantum ab auctore, uerum à quocunq; adhibito, exceptio obijci possit. Illud sciendum est, hanc exceptionem de metu eum obijcere debere, qui metum non à parente passus est, in cuius potestate fuerit. cæterum parenti licere deteriore conditionem liberorum in rebus peculiaribus facere. sed si se abstinerit hæreditate paterna: succurrendum ei erit, ut alioquin succurritur.

V. PAVLVS.

Pre mihi decem debes. ea tibi sub conditione legauī. interim hæres, si petat, doli exceptione non est submouendus, cum possit etiam deficere conditio. itaq; legatorum stipulationem interponere debet. sed si non caueat hæres: doli exceptione submouebitur. expedit enim legatario potius retinere summam, quā mitti in possessionem rerum hæreditariam. Si cui legata sit uia, & is lege Falcidia locū habente, totam eam uindictet non oblata æstimatione quartæ partis: submoueri eum doli exceptione Marcellus ait, quoniam suo commodo hæres consuluit. Si donauī alicui rem, nec tradidero: & ille, cui donauī, nō tradita possessione, in eo loco ædificauerit me sciente: & cum ædificauerit, nactus sim ego eā possessionē, & petit à me rem donatam, & ego excipiam, quod supra legitimum modum facta est: de dolo re-

nn ij pli

plicandum est. dolo enim feci: quia passus sum eum ædificare, & non reddo impensas. Actoris, qui exigendis pecunijs præpositus est, etiam posterior dolo domino nocet. Si seruus uenierit ab eo, cui hoc dominus permisit, & redhibitus sit domino: agenti uenditori de precio exceptio opponitur redhibitionis: licet iam is, qui uendidit, domino pretium soluerit. etiam mercis non traditæ exceptione submouebitur, qui pecuniam iam domino soluit: & ideo is, qui uendidit, ager aduersus dominum. eandem causam esse Pedius ait eius, qui negotium nostrum gerens uendidit. Si eum, qui uolebat mihi donare supra legitimum modum, delegauero creditori meo: non poterit aduersus petentem uti exceptione: quoniam creditor suum repetit. in eadē causa est maritus. nec hic enim debet exceptione submoueri, qui suo nomine agit. nunquid ergo nec de dolo mulieris excipiendum sit aduersus maritum, qui dotem petit: non ducturus uxorem, nisi dotē accepisset: ubi iam diuerterit: itaq; conditione tenetur debitor, qui delegauit, uel mulier: ut uel liberet debitore, uel si soluit, ut pecunia ei reddatur. Non sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est. nam hæc perpetuò competit: cū actor quidem in sua potestate habeat, quādo utatur suo iure. is autem, cum quo agitur, non habeat potestatem, quando conueniatur.

VI. CAIVS.

Si opera creditoris acciderit, ut debitor pecuniam, quam soluturus erat, perderet: exceptione doli mali creditor remouebitur. idem est, & si creditori eius numeratam pecuniam ratam creditor non habeat.

VII. VLPIANVS.

Iulianus ait. si pecuniam, quam me tibi debere existimabam, iussu tuo sponderim ei, cui donare uolebas: exceptione doli mali potero me tueri: & præterea conditio mihi aduersus stipulatorem competit, ut me liberet. Idem Iulianus ait. si ei, quem creditorem putabas, iussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promisero: petentem doli mali exceptione submoueri debere: & amplius agendo cum stipulatore cōsequar, ut mihi acceptam faciat stipulationem. & habet hæc sententia Iuliani humanitatem: ut etiam aduersus hunc utar exceptione & conditione, cui sum obligatus.

VIII. PAVLVS.

Dolo facit, qui petit, quod redditurus est. sic si hæres damnatus sit non petere à debitore: potest uti exceptione doli mali debitor, & agere ex testamento.

IX. IULIANVS.

Si procurator rei pecunia accepta damnari se passus sit, & cum domino

mino iudicati agatur: tuebitur se doli mali exceptione: nec hoc, quod accepit procurator, auferri ab eo potest. nam turpiter accepta pecunia iustus penes eum est, qui deceptus est, quàm qui decepit.

X. MARTIANVS.

Cum uir* in area ab uxore sibi donata aliquid ædificasset: plerisque placet, doli mali exceptione posita rem seruari posse.

*als. aut
uxor in
area.

XI. NERATIUS.

Si procurator agit, de dolo eius excipi non debet: quia aliena lis est, si quis rei extraneus. neque alienus dolus nocere alteri debet. Si post litē contestatā dolo quid fecerit: an exceptio eo nomine in iudicium obijcienda sit, dubitari potest: quia litis cōtestatione res procuratoris fit, eamque suo iam quodāmodo nomine exsequi. & placet, de procuratoris dolo excipiendum esse. idem de tutore, qui pupilli nomine agit, dicendū est. In uniuersum aut hęc in ea re regula sequēda est, ut dolus oīno puniatur, & si nō alicui, sed ipsi, qui eū admisit, dānosus futurus erit.

XII. PAPINIANVS.

Quia æquitate defensionis infringere actionē potest, doli exceptione tutus est.

XIII. PAVLVS.

Liberis exhæredatis, qui nihil ex patris iudicio meruerunt, rupto testamento ius suum conseruandum est: nec opponetur doli mali exceptio. quod non solum in persona eorum, sed in hæredibus, & in persona quoque liberorum eorum obtinendum est.

XIII. IDEM.

Paulus respondit. eum, qui in alieno solo ædificium exstruxerit, non aliās sumptus consequi posse, quàm si possideat, & ab eo dominus soli rem uindicet, scilicet opposita doli mali exceptione.

XV. SCAEVOLA.

Idem iussor euictionis nomine condemnatus, id prædium, quod eui sum est, & omnia præstare paratus est, quæ iure empti continentur. quæro, an agentem emptorem ex causā iudicati exceptione doli mali submouere potest? Respondit. exceptionē quidem opponi posse: iudicem autem æstimaturum, ut pro damnis emptori satisfiat.

XVI. HERMOGENIANVS.

Si debitor à furioso delegatus creditori eius soluat, quem compo stem mentis esse existimabat, & ita cum eo agatur: exceptione doli in id, quod in rem furiosi processit, defenditur.

XVII. SCAEVOLA.

Pater pro filia dotem pmiserat, & pactus erat, ut ipse aleret filiā suā, eiusque hoīes. idē homo rusticanus genero scripsit usuras præstādas quasi ex dotis pmissione. quæsitū est, cum ipse filiā suā exhibue

nn iij rit,

rit, & maritus nullā impensam fecerit: an ex chirographo ex stipulata agenti genero exceptio obstare debeat? Respondit. si (ut proponitur) pater cum exhiberet, per errorem promississet: locum fore doli mali exceptioni. Auus nepotibus ex filia legauit singulis centena, & adiecit hæc uerba. IGNOSCITE. NAM POTVERAM VOBIS AMPLIUS RELINQVERE, NISI ME FRONTO PATER VESTER MALE ACCEPISSET, CUI DEDERAM MVTVA QVINDECIM, QVAE AB EO RECIPERE NON POTVI. POSTREMO HOSTES, QVI MIHI FERRE OMNEM SVBSTANTIAM ABSTVLERVNT. quæsitum est, an si aui hæres ab his nepotibus patris sui hæredibus petat quindecim: contra uoluntatem defuncti facere uideatur, & doli mali exceptione submoueatur? Respondit, exceptionem obstaturam. Ex quadrante hæres scriptus, à cohærede ex dodrante instituto emit portionē certa quantitate, ex qua aliam quam summam in nominibus ex calendario uti daret, stipulanti spondit. defuncto uenditore hæreditatis, testamentū falsum Septicius accusare cœpit, & hæreditatem ab emptore petijt, & ne quid ex ea minueret, impetrauit. quæsitum est, cognitione falsi pendente, an hæredes ex stipulatu petentes doli exceptione submoueantur? Respondit. hæredes uenditoris, si ante euentum cognitionis pergant petere, exceptione doli mali posse submoueri. Marito & filio communi ex parte dimidia scriptis hæredibus, filiam suam ex priore matrimonio ita hæredem instituit. MAEVIA FILIA EX SEX VNCIIS MIHI HAERES ESTO, SI CVM COHAEREDIBVS TVIS PAREM RATIONEM FECERIS PRO MEA PORTIONE IN DIEM MORTIS MEAE EIVS ACTVS, QVI PENDET EX TUTELA TVA, QVAM TITIVS PATER MEVS, AVVS TVVS ADMINISTRAVIT. quæsitum est, an quia sub conditione instituta filia esset: si omiteret hæreditatem, uti saluam tutelæ actionē haberet: legata sibi à matre data consequi possit? Respondit. secundū ea, quæ proponerentur, eam, de qua quæreretur, contra uoluntatem petere: & ideo exceptionem doli obstaturam.

QVARVM RERVM ACTIO NON datur. Tit. V.

I. VLPIANVS.

Vsiurandum uicem rei iudicatæ obtinet, nō immerito: cum ipse quis iudicem aduersarium suum de causâ suâ fecerit, deferendo ei iusiurandum. Si pupillus sine tutoris autoritate detulerit iusiurandum: dicemus non obstare exceptionem istam, nisi tutore authore in iudicio

cio delatio facta sit. Si petitor fundi iusiurandum detulerit aduersario, si auctor eius iurasset suum fundum se tradidisse, ab ea controuersia discessurum se: exceptio possessori fundi dabitur. Si fideiussor iurauit, siquidem de persona sua tantum iurauit, quasi non esset ipse obligatus: nihil reo proderit. si uero in rem iurauit: dabitur exceptio reo quoque. Si manumiserit eum seruum, qui negocia mea gesserat in seruitute: deinde stipulatus ab eo fuero, qui negocia mea gesserat, QUIDQVID OB EAM REM, SI TVNC LIBER FVISSET, EVM MIHI DARE OPORTERET, ID DARI? deinde ex stipulatu agam: non submoueri me exceptione. neque enim oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abreptum ex re patroni non faciat. Quæ onerandæ libertatis causa stipulatus sum, à liberto exigere non possum. onerandæ autem libertatis causa facta bellissime ita definiuntur: quæ ita imponuntur, ut si libertus patronum offenderit, petantur ab eo, semperque sit libertus metu exactionis ei subiectus, propter quem metum quoduis sustineat patrono præcipiente. In summa si in continenti impositum quid sit liberto, quod ἀπεργούμενον oneret eius libertatem: dicendum est, exceptioni locum fore. sed si post interuallum: habet quidem dubitationem (quia nemo cogebat eum hoc promittere) sed idem erit probandum & hic, tamen causa cognita: si liquidò appareat libertum metu solo, uel nimia patroni reuerentia ita se subiecisse. Si libertatis causa societatē libertus cum patrono coierit, & patronus cum liberto pro socio agat: an hæc exceptio sit necessaria? & puto ipso iure ritum esse libertum aduersus exactionem patroni. Exceptionem onerandæ libertatis causa, sicut & cæteras, fideiussori non esse denegandam, sciendum est: ne ei quidem, qui rogatu liberti reus factus est. sed nec ipsi liberto: siue procurator ad defendendum à reo datus fuerit, siue ei hæres exstiterit. cum enim propositum sit prætoris, in huiusmodi obligationibus reo succurrere: non seruaturus est propositum suum, nisi si fideiussorem quoque, & eum, qui rogatu liberti reus factus fuerit, aduersus patronum defenderit. etenim parui refert, protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpositam fideiussoris uel rei personam. Siue autem ipsi patrono sit promissum, siue alij uoluntate patroni: onerandæ libertatis causa uidetur factum. & ideo hæc exceptio locum habebit. quod si patronus libertum suum delegauerit creditori: an aduersus creditorem, cui delegatus promisit libertatis onerandæ causa, exceptione ista uti possit, uideamus. & Cassius existimasse Urseium refert: creditorem quidem minime esse submouendum exceptione, quia suum recepit: ueruntamen libertum à patrono posse condicere, si non transigenda controuersia gratia id fecerit. Item si libertus debitorem suum

suum patrono delegauerit: nulla exceptione submouendus patronus est, sed libertus à patrono per conditionem hoc repetet. Hæc exceptio non tantum ipsi liberto, uerum successoribus quoque liberti danda est: & uersa uice hæredem patroni submouendum, si hæc persequatur, sciendum est.

II. PAVLVS.

SI filiofamilias delatum sit iusiurandū, & iurauerit patrem suū dare nō oportere: danda est patri exceptio. Si in alea rem uendam, ut ludam, & euicta re conueniar: exceptione submouebitur emptor.

Si seruus promittat domino pecuniam, ut manumittatur, cū aliis non esset manumissurus dominus, eamque liber factus spondeat: dicitur non obstare exceptionem patrono, si eam petat. non enim oneranda libertatis causa hæc pecunia promissa est. alioquin iniquum esset, dominum & seruo carere & precio eius. toties ergo oneranda libertatis causa pecunia uidetur promissa, quoties sua sponte dominus manumisit: & propterea uelit libertum pecuniam promittere, ut non exigat eam, sed ut libertus eum timeat, & obtemperet ei.

DE LITIGIOSIS. Tit. VI.

I. VLPIANVS.

litigiosam rem non facit denunciatio, quæ impediendæ uenditionis causa sit. Si inter Primum & Secundum lis contestata sit, & ego à Tertio emerō, qui nullam controversiam patiebatur: uideamus, an exceptioni locus sit. & putem subueniendum mihi: quia is, qui mihi uendit, nullam litem habuit: & quod potest fieri, ut duo inuicē eius litem inter se iungant, qui cum ipso litigare non poterant. si tamen cū pro curatore, tutore, curatorene alicuius acceptum iudiciū sit: consequens erit dicere, quasi cum ipso litigetur, ita ad eum exceptionē pertinere.

II. IDEM.

SI seruus, cum emerit, scit, ignorauit autem dominus, uel contra: uidendum est, cuius potius spectanda sit scientia. & magis est, ut scientia inspicenda sit eius, qui cōparauit: non eius, cui adquiratur. & ideo poena litigiosi competit: sic tamen, si non mandatu domini emit. nam si mandatu: etiam si scit seruus, dominus autem ignorauit: scientia nō nocet. & ita Iulianus in re litigiosa scribit.

III. PAVLVS.

Rem, de qua controversia est, prohibemur in sacrum dedicare. alioquin dupli poenam patimur, nec immerito: ne liceat eo modo durior

durio rem aduersarij conditionem facere. sed duplum utrum fisco, an aduersario præstandum sit, nihil exprimitur. fortassis autem magis aduersario: ut id ueluti solacium habeat pro eo, quod potentiori aduersario traditus sit.

DE ACTIONIBVS ET OBLIGATIONIBVS.

Tit. VII.

I. CAIVS.

Obligationes aut ex contractu nascuntur, aut maleficio, aut proprio quodam iure ex uarijs causarum figuris.

Obligationes ex contractu, aut re contrahuntur, aut uerbis, aut consensu. Re contrahitur obligatio mutui datione. Mutui autē datio consistit in his rebus, quæ

pondere, numero, mensura constant: ueluti uino, oleo, frumento, pecunia numerata: quas res in hoc damus, ut accipientis fiant, postea alijs recepturi eiusdem generis & qualitatis. Is quoq; cui rem aliquam commodamus, re nobis obligatur: sed is de ea ipsa re, quam acceperit, restituenda tenetur. & ille quidem, qui mutuum accepit, si quolibet casu, quod accepit, amiserit: nihilominus obligatus permanet. is uero, qui utendum accepit, si maiore casu, cui infirmitas humana resistere non potest (ueluti incendio, ruina, naufragio) rem, quā accepit, amiserit: securus est. alijs tamen exactissimā diligentiam custodiæ rei præstare cōpellitur: nec sufficit ei eandē diligentiam adhibere, quā in suis rebus adhibeat, si alius diligētius custodire potuerit. sed & in maioribus casibus, si culpa eius interueniat, tenetur: ueluti si quasi amicos ad cœnā inuitaturus argentū, quod in eam rem utendū acceperit, peregre proficiscēs secū portare uoluerit, & id aut naufragio, aut prædonū hostiumue incurſu amiserit. Is quoq; apud quē rem aliquam deponimus, re nobis tenetur: qui & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. sed is etiā si neglegenter rem custoditā amiserit, securus est. quia enim non sua gratia accepit, sed eius, à quo accepit: in eo solo tenetur, si quid dolo perierit. neglegentiæ uero nomine ideo non tenetur, quia qui neglegenti amico rem custodiendam committit, de se queri debet. magnā tamen neglegentiā placuit in doli crimine cadere. Creditor quoq; qui pignus accepit, re tenetur: qui & ipse de ea ipsa re, quam accepit, restituenda tenetur. Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cum quid dari, fieriue nobis stipulamur. Sed aut proprio nomine quisq; obligatur, aut alieno. qui autē alieno nomine obligatur, fideiusſor uocatur: & plerūq; ab eo, quem proprio nomine obligamus

gamus, alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum curamus, ut quod in obligationē deduximus, tutius nobis debeat. Si id, quod dari stipuletur, tale sit, ut dari non possit: palam est, naturali ratione inutilem esse stipulationem: ueluti si de homine libero, aut iam mortuo, uel ædibus deustis facta sit stipulatio inter eos, qui ignorauerint eum hominem liberum esse, uel mortuum esse, uel ædes deustas esse. Idem iuris est, si quis locū sacrum, aut religiosum dari sibi stipulatus fuerit. nec minus inutilis est stipulatio, si quis rem suam, ignorans suam esse, stipulatus fuerit. item impossibili conditione factam stipulationem constat inutilem esse. Furiosum (siue stipuletur, siue promittat) nihil agere, natura manifestum est. huic proximus est, qui eius ætatis est, ut nondum intelligat, quid agatur. sed quo ad hunc, benignius acceptum est. nam qui loqui potest, creditur & stipulari, & promittere recte posse. Mutum nihil pertinere ad uerborum obligationem, natura manifestum est. sed & de surdo idem dicitur, qui etiam si loqui possit: siue promittat, uerba stipulantis exaudire debet: siue stipuletur, debet exaudire uerba promittentis. unde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit, sed qui omnino non exaudit.

II. VLP IANVS.

Consensu fiunt obligationes in emptionibus, uenditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. ideo autem istis modis consensu dicimus obligationem contrahi: quia neque uerbum, neque scripturæ ulla proprietas desideratur: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire. unde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur: ueluti per epistolam, uel per nuncium. Item in his contrahentibus alter alteri obligatur de eo, quod alterū alteri ex bono & æquo præstare oportet.

III. PAVLVS.

Obligationum substantia non in eo consistit, ut aliquod corpus nostrum, aut seruitutem nostram faciat: sed ut alium nobis obstringat ad dandum aliquid, uel faciendum, uel præstandum. Non satis autem est dantis esse numos, & fieri accipientis, ut obligatio nascatur: sed etiam hoc animo dari & accipi, ut obligatio constituatur. itaque si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi: quanquam & dantis fuerit, & mea fiat: tamen non obligor ei, quia non hoc inter nos est actum. Verborum quoque obligatio constat, si inter contrahentes id agatur. nec enim si per iocum puta, uel demonstrandi & intellectus causa ego dixerō tibi, SPONDES? & tu respondeas SPONDEO: nascetur obligatio.

IIII. CAIVS.

Ex maleficio nascuntur obligationes, ueluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex iniuria: quæ omnia unius generis sunt. nam hæ tantum re consistunt, id est ipso maleficio: cū alioquin ex cōtractu obligationes non tantum re consistant, sed etiam uerbis, sed consensu. Si quis absentis negocia gesserit, si quidē ex mandato: palam est, ex contractu nasci inter eos actiones mandati, quibus inuicē experiri possint de eo, quod ex bona fide alterum alteri præstare oportet. Si uero sine mandato: placuit quidem sanē eos inuicem obligari, eoq; nomine proditæ sunt actiones, quas appellamus NEGOCIORVM GESTORVM. quibus æque inuicem experiri possunt de eo, quod ex bona fide alterum alteri præstare oportet. sed neq; ex contractu, neq; ex maleficio hæ actiones nascuntur. neq; enim is, qui gessit, cum absente creditur ante contraxisse: neq; ullum maleficio est, sine mandato suscipere negotiorū administrationē. longe magis is, cuius negocia gesta sunt, ignorans aut contraxisse, aut deliquisse intelligi non potest. sed utilitatis causa receptum est, inuicem eos obligari. Ideo autem id ita receptū est, quia plerumq; homines eo animo peregre proficiscuntur, quasi statim reddituri, nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant: deinde nouis causis interuenientibus ex necessitate diutius absunt, quorum negotia deperire iniquum est: quæ sanē deperirent, si uel is, qui obtulisset se negotijs gerendis, nullam habiturus esset actionem de eo, quod de suo utiliter impendisset: uel is, cuius gesta essent, aduersus eū, qui inuasisset negotia eius, nullo iure agere posset. Tutelæ q; iudicio qui tenentur, non proprie ex contractu obligati intelliguntur. nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur. sed quia sanē non ex maleficio tenentur: quasi ex contractu uidentur teneri. & hoc aut casu mutæ sunt actiones. non tantum enim pupillus cum tutore, sed contrator cum pupillo habet actionem: uel si impenderit aliquid in rem pupilli, uel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditori eius obligauerit. Hæres quoq; qui legatum debet, neq; ex contractu, neq; ex maleficio obligatus esse intelligitur. nam neq; cū defuncto, neq; cum hærede contraxisse quidquam legatarius intelligitur. & maleficio autem nullum in ea re esse, plus quàm manifestum est. Is quoq; qui nō debitum acceperit per errorem soluentis: obligatur quidem quasi ex mutui datione, & eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus: sed non potest intelligi is, qui ex ea causa tenetur, ex cōtractu esse obligatus. qui enim soluit per errorem: magis distrahendæ obligationis animo, quàm contrahendæ dare uidetur. Si iudex suam litem fecerit: non proprie ex maleficio obligatus utiq; uidetur: sed quia neq; ex contractu obligatus est, & peccasse aliquid intelligitur (licet per impru-

dentiam) ideo uidetur quasi ex maleficio teneri. Is quoq; ex cuius coenaculo, uel proprio ipsius, uel cōducto, uel in quo gratis habitabat, deiectum effusumue aliquid est, ita ut alicui noceret: quasi ex maleficio teneri uidetur. ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur: quia plerunq; ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua uulgo iter fieri solet, id positū aut suspensum habet, qđ potest (si ceciderit) alicui nocere. ideo si filius familias seorsum à patre habitauerit: & quid ex coenaculo eius deiectum effusumue sit, siue quid positum suspensumue habuerit, cuius casus periculosus sit: Iuliano placuit, in patrē neq; de peculio, neq; noxalem dandam esse actionem, sed cum ipso filio agendum. Item exercitor nauis, aut cauponæ, aut stabuli de damno, aut furto, quod in naue, aut caupona, aut stabulo factum sit, quasi ex maleficio teneri uidetur: si modo ipsius nullum est maleficio, sed alicuius eorum, quorū opera nauem, aut cauponam, aut stabulū exercet. cum enim neq; ex contractu sit aduersus eum constituta hæc actio, & aliquatenus culpæ reus sit, quod opera malorum hominum utatur: ideo quasi ex maleficio teneri uidetur.

V. PAVLVS.

IN omnibus temporalibus actionibus, nisi nouissimus totus dies cōpleatur, non finit obligationem.

VI. POMPONIVS.

Actiones aduersus patrem filio præstari non possunt, dum in potestate eius est filius.

VII. IVLIANVS.

Sub hac conditione SI VOLAM nulla fit obligatio. pro non dicto. Senim est, quod dare, nisi si uelis, cogi nō possis. nam nec hæres promissoris eius, qui nunquam dare uoluit, tenetur: quia hæc conditio in ipsum promissorem nunquam exstitit.

VIII. PAVLVS.

Filius familias suo nomine nullā actionem habet, nisi iniuriarum, & QVOD VI AVT CLAM, depositi, & cōmodati, ut Iulianus putat.

IX. IVLIANVS.

Naturales obligationes non eo solo æstimanť, si actio aliqua earū nomine cōperat: uerum etiam eo, si soluta pecunia repeti non possit.

X. PAVLVS.

Quæcunq; gerimus, cum ex nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona initium obligationis sumant, inanem nostrum actum efficiunt. & ideo neq; stipulari, neq; emere, uendere, contrahere, ut alter suo nomine recte agat, possumus.

XI. POMPONIVS

EX depositi, & commodati, & mandati, & tutelæ, & negotiorum gestorum causa ob dolum malum defuncti hæres in solidum tenetur.

XII. VLPIANVS.

In factum actiones & filij familiarum possunt exercere.

XIII. IDEM.

Servi ex delictis quidem obligantur: & si manumittuntur, obligati remanent. ex contractibus autem civiliter quidem non obligantur, sed naturaliter obligantur & obligant. denique si seruo, qui mutuam mihi pecuniam dederat, manumisso soluam, liberor.

XIII. IVLIANVS.

Qvicum hærede egit, exceptione submotus est, AT SI NON IN EA CAUSSA TABULÆ TESTAMENTI SINT, VT CONTRA EAS EMANCIPATO BONORVM POSSESSIO DARI POSSIT. emancipato bonorum possessionem omittente, non inique postulabit creditor, restitui sibi actionem adversus scriptum hæredem. nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, hæres quodammodo debitor non est.

XV. IDEM.

Qui a seruo hæreditario mutuam pecuniã acceperat, & fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat, & precario rogavit: precario possidet. nam servus hæreditarius sicuti per traditionem accipiendo proprietatem hæreditati acquirit: ita precario dando efficit, ne res usucapi possit. nam & si commodaverit, vel deposuerit rem peculiarem: commodati & depositi actionem hæreditati acquireret. hæc ita, si peculiare negotium contractum est. nam ex hac causa etiam possessio adquisita intelligi debet.

XVI. IDEM.

Omnes debitores, qui speciem ex causa lucratiua debent, liberantur, cum ea species ex causa lucratiua ad creditorem pervenisset.

XVII. IDEM.

Si is, qui Stichum dari sibi stipulatus fuerat, hæres exstiterit ei, cui ex testamento idem Stichus debebatur: si ex testamento Stichum petierit: non consumet stipulationem. & contra, si ex stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento saluam habebit: quia initio ita constitunt hæ duæ obligationes, ut altera in iudicium deducta, altera nihilo minus integra remaneat.

XVIII. IDEM.

Ex promissione dotis non videtur lucratiua causa esse: sed quodammodo creditor aut emptor intelligitur, qui dotem petit. por

rō cum creditor uel emptor ex lucratiua causa rem habere coeperit: nihilominus integras actiones retinet: sicut ex contrario, qui non ex lucratiua causa rem habet, eandem non prohibetur ex lucratiua causa petere.

XIX. VLP IANVS.

Seruus non in omnibus rebus sine poena domino dicto audiens esse solet. sicuti si dominus hominem occidere, aut furtum alicui facere seruum iussisset. quare quamuis seruus domini iussu piraticam fecisset, iudicium in eum post libertatem reddi oportet: & quodcumque fecisset, quæ uis à maleficio non abesset, ita oportet eum poenas dependere. sed si aliqua rixa ex litibus & contentione nata esset, aut aliqua uis iuris retinendi causa facta esset, & ab his rebus facinus abesset: tum non conuenit prætorem, quod seruus iussu domini fecisset, de ea re in liberum iudicium dare.

XX. IDEM.

Contraxisse unusquisque in eo loco intelligitur, in quo ut solueret, se obligauit.

XXI. AFRICANVS.

Cum quis in diem mercem stipulatus, fideiussorem acceperit: eius temporis aestimatio spectanda est, quo satis accepit.

XXII. IDEM.

Traiectitiæ pecuniæ nomine, si ad diem soluta non esset, poena (uti adsolet) ob operas eius, qui eam pecuniâ peteret, in stipulationem erat deducta. is, qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere desierat. deinde interposito tempore interpellare instituerat. consultus respondit, eius quoque temporis, quo interpellatus non esset, peti posse poenam. amplius etiâ si omnino interpellatus non esset. nec aliter non committi stipulationem, quam si per debitorem non sterisset, quo minus solueret. alioquin dicendum, & si qui interpellare coepisset, ualitudine impeditus interpellare desisset, poenâ non committi. De illo sane potest dubitari: si interpellatus moram ipse fecerit, an quamuis pecuniâ postea offerat, poena nihilominus committatur. & hoc rectius dicitur. nam & si arbiter ex copromisso pecuniâ certo die dari iusserit, neque per eum, qui dare iussus est, stererit: non committi poenam respondit. adeo, ut & illud Seruius rectissime existimauerit: si quando dies, quo pecunia daretur, sententia arbitri compræhensa non esset: modicum spacium dari uideri hoc idem dicendum, & cum quid ea lege uenierit, ut nisi ad diem premium solutum fuerit, inempta res fiat.

XXIII. POMPONIVS. lib. VI. ex Plautio.

Si à furioso, cum eum compotem mentis esse putarem, pecuniâ quam si mutuâ acceperim, eaque in rem meam uersa fuerit: conditio furioso

olo adquiritur. nam ex quibus causis ignoratibus nobis actiones adquiruntur, ex iisdem etiam furiosi nomine incipit agi posse: ueluti cum seruus eius stipulatur, aut cum furtum ei sit, aut damnum ei dando in lege Aquiliam committitur: aut si forte, cum creditor fuerat, fraudandi eius causa debitor alicui rem tradiderit. idemque erit, si legetur ei, uel si fidei commissum ei relinquatur. Item si is, qui alieno seruo crediderat, furere coeperit: deinde seruus in rem domini id, quod mutuū acceperat, uerterit: furioso condictio adquiritur. Item si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde copos mentis esse desierit: postea consumpta ea condictio furioso acquiritur. & qui negotia furiosi gesserit, negotiorum gestorū ei obligatur. *(& eum obligat, si ei aliquid abest.) * hæc ars desunt.

XXIII. VLPIANVS.

Actionū genera sunt duo. in rem, quæ dicitur uindicatio: & in personam, quæ condictio appellatur. In rem actio est, per quam rem nostrā, quæ ab alio possidetur, petimus: & semper aduersus eū est, qui rem possidet. In personā actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendū aliquid, uel dandum: & semper aduersus eundem locū habet.

Actiones aut quædam ex contractu, quædam ex peccato, quædam in factū sunt. Ex contractu actio est, quoties quis sui lucri causa cum aliquo contrahit: ueluti emendo, uendendo, locando, conducendo, & cæteris similibus.

Ex peccato aut actio est, quæ ex eo teneri quis incipit, quod ipse admisit: ueluti si furtum, uel iniuriā commiserit, uel damnum dederit. In factum actio dicitur, qualis est (exempli gratia) actio, quæ datur patrono aduersus libertum, à quo contra edictum prætoris in ius uocatus est.

Omnes autem actiones aut ciuiles dicuntur, aut honorariæ.

XXV. IDEM.

Omnes poenales actiones post litem inchoatam & ad hæredes transeunt.

XXVI. PAPINIANVS.

Obligations, quæ non proprijs uiribus consistunt, neque officio iudicis, neque prætoris imperio, neque legis potestate confirmantur.

XXVII. IDEM.

Actio in personam inferitur, petitio in rem, persecutio in rem uel in personam rei persequendæ gratia.

XXVIII. PAVLVS.

Lucio Titio cum ex causa iudicati pecunia deberetur, & eidem debitori aliam pecuniam crederet: in cautione pecuniæ creditæ non adiecit, præter eam, pecuniam debitam sibi ex causa iudicati. quæro, an integræ sint utræque Lucio Titio petitiones? Paulus respondit. nihil proponi, cur non sint integræ.

Scauola

XXIX. SCAEVOLA.

Seruus effectus non idcirco, quod postea indulgentia principali libertatem consecutus est, redisse dicitur in obligatione creditorum.

XXX. PAVLVS.

Non solum stipulationes impossibili conditioni adplicatae nullius momenti sunt: sed etiam ceteri quoque contractus (ueluti emptiones, locationes) impossibili conditione interposita, aequae nullius momenti sunt: quia in ea re, quae ex duorum plurimumque consensu agitur, omnium uoluntas spectatur: quorum procul dubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, ut nihil agi existiment, posita ea conditione, quam sciunt esse impossibilem.

XXXI. HERMOGENIANVS.

Cum ex uno delicto plures nascuntur actiones: sicut euenit, cum arbores furtim caesa dicuntur: omnibus experiri permitti, post magnas uarietates obtinuit.

XXXII. PAVLVS.

Constitutionibus, quibus ostenditur haeredes poena non teneri, placuit, si uiuus conuentus fuerat, etiam poenae persecutionem transmissam non uideri, quasi lite contestata eo mortuo.

XXXIII. IDEM.

Qui seruum alienum iniuriose uerberat: ex uno facto incidit & in Aquiliam, & in actionem iniuriarum. iniuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa. & ideo possunt utraque competere. sed quidam aiunt, altera electa alteram consumi: alij per legis Aquiliae actionem iniuriarum consumi: quoniam deserit bonum & aequum esse, condemnari eum, qui aestimationem praestitit. sed si ante iniuriarum actum sit: teneri eum ex lege Aquilia. sed & haec sententia per praetorem inhibenda est: nisi in id, quod amplius ex lege Aquilia competit, agatur. rationabiliter itaque est eam admitti sententiam, ut liceat ei, quam uoluerit, actionem prius exercere. quod autem amplius in altera est, etiam hoc consequi. Si is, cui rem commodauero, eam subriperit: tenebitur quidem & commodati actione & condictione: sed altera actio alteram perimit, aut ipso iure, aut per exceptionem, quod est tutius. hinc de colono responsum est, si aliquid ex fundo subtraxerit, teneri eum & condictione & furti, quin etiam ex locato: & poena quidem furti non confunditur, illae autem intra se miscentur. & hoc in legis Aquiliae actione dicitur, si tibi commodauero uestimenta, & tu ea ruperis. utraque enim actiones rei persecutionem continent. & quidem post legis Aquiliae actionem utique commodati finietur. post commodati an Aquilia remaneat in eo, quod in repetitione triginta dierum amplius est, dubitatur. sed uerius

nerius est remanere: quia simplō accedit, & simplō subducto locū non habet.

XXXIII. IDEM.

In honorarijs actionibus sic esse definiendum, Cassius ait: ut quæ rei persecutionem habeant, hæ etiam post annum darentur: cætera intra annum. Honorariæ autem, quæ post annum non dantur, nec in hæ redem dandæ sunt: ut tamen lucrum ei extorqueatur, sicut fit in actione doli mali, & in interdicto VNDE VI, & similibus. Illæ autem rei persecutionē continent, quibus persequimur, quod ex patrimonio nobis abest: ut cum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri: item Publiciana, quæ ad exemplum uindicationis datur. sed cum rescissa usucapione redditur: anno finitur, quia contra ius ciuile datur. In duumuiros & in rem publicam etiam post annum actio datur, ex contractu magistratuum municipalium.

XXXV. VLP IANVS.

Cessat ignominia in conditionibus, quamuis ex famosis causis pendeant.

XXXVI. IDEM.

Actionis uerbo cōtinetur in rem, in personam, directa, utilis, præiudicium, sicut ait Pomponius. stipulationes etiam, quæ prætoris sunt: quia actionum instar obtinent: ut damni infecti, legato rum, & si quæ sunt similes. Interdicta quoque actionis uerbo continentur. Mi stæ sunt actiones, in quibus uterque actor est: ut puta finium regundorū, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, interdictum VTI POSSIDETIS, & VTRVBI.

XXXVII. IDEM.

Non figura literarum, sed oratione, quam exprimunt literæ, obligamur: quatenus placuit non minus ualere, quod scriptura, quæ quod uocibus lingua figuratis significaretur.

XXXVIII. SCAEVOLA.

Filius familias ex omnibus causis tanquam paterfamilias obligatur: & ob id agi cum eo, tanquam cum patrefamilias, potest.

XXXIX. PAVLVVS.

Hæreditariarum actionum loco habentur & legata, quamuis ab hærede coeperint.

XL. IDEM.

Quoties lex obligationem introducit: nisi si nominatim cauerit, ut sola ea actione utamur: etiā ueteres eo nomine actiones competere. Si ex eodem facto duæ competant actiones: postea iudicis potius partes esse, ut quo plus sit, in reliqua actione, id actor ferat. si tantundem, aut minus: id consequatur.

XLI. VLP IANVS.

pp Is, cui

IS, cui sub conditione legatum est, pendente conditione non est creditor: sed tunc, cum exstiterit conditio: quamuis eum, qui stipulatus est sub conditione, placuit etiam pendente conditione creditorem esse. Creditores eos accipere debemus, qui aliquam actionem uel ciuilem habent (sic tamen, ne exceptione submoueantur) uel honorariam, uel in factum.

XLII. PAVLVS.

Obligari potest paterfamilias, suæ potestatis pubes, compos mentis. pupillus sine tutoris autoritate non obligatur iure ciuili. seruus autem ex contractibus non obligatur.

XLIII. IDEM.

Obligationum ferè quatuor causæ sunt. aut enim dies in his est, aut conditio, aut modus, aut accessio. Circa diem duplex inspectio est. nam uel ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. ex die, ueluti CALENDIS MARTIIS DARE SPONDES: cuius natura hæc est, ut ante diem non exigatur. ad diem autem, VSQVE AD CALENDAS DARE SPONDES: Placet autem ad tempus obligationem constitui non posse: non magis, quàm legatum. nam quod alicui deberi coepit, certis modis deberi desinit. planè post tempus stipulator uel pacti conuenti, uel doli mali exceptione submoueri poterit. Sic & in tradendo si quis dixerit, se solum sine superficie tradere: nihil proficit, quo minus & superficies transeat, quæ natura solo cohæret. Conditio uero efficax est, quæ in constituenda obligatione inseritur, non quæ post perfectam eam ponitur: ueluti CENTVM DARE SPONDES, NISI NAUIS EX ASIA VENERIT: sed & hoc casu, existente conditione, locus erit exceptioni pacti conuenti, uel doli mali. Modus autem obligationis est, cum stipulamur decem aut hominem. nam alterius solutio totam obligationem interimit: nec aliter peti potest utiq, quamdiu utrunq, est. Accessio uero in obligatione aut personæ aut rei fit. personæ, cum mihi aut Titio stipulor. rei, cum mihi decem aut Titio hominem stipulor. ubi quæritur, an ipso iure fiat liberatio, homine soluto Titio. Si ita à te stipulatus sim, SI FVNDVM NOM DEDERIS, CENTVM DARE SPONDES: sola centum in stipulatione sunt, in exsolutione fundus. Sed si nauè fieri stipulatus sim, & si non feceris, centum uidendum, utrum duæ stipulationes sint pura & conditionalis, & existens sequentis conditio non tollat priorem: an uero transferat in se, & quasi nouatio prioris fiat. quod magis uerum est.

XLIIII. IDEM.

IS, qui ex stipulatu Stichum debeat, si eum ante moram manumiserit: & is prius, quàm super eo promissor conueniretur, decesserit: non tene-

tenetur. non enim per eum stetisse uidetur, quo minus eum præstaret.

XLV. IDEM.

Frius & pupillus, ubi ex re actio uenit, obligantur etiam sine curatore uel tutoris autoritate: ueluti si communem fundum habeo cum his, & aliquid in eum impendero, uel damnum in eo pupillus dederit. nam iudicio communi diuidendo obligabuntur.

XLVI. IDEM.

Arianus ait, multum interesse, quæras, utrum aliquis obligetur, an aliquis liberetur. ubi de obligando quæritur: propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem, ad negandum. ubi de liberando: ex diuerso, ut faciliores simus ad liberationem.

XLVII. IDEM.

In quibuscunque negocijs sermone opus non est, sufficiente consensu: in his etiam surdus interuenire potest: quia potest intelligere & consentire: ueluti in locationibus, conductionibus, & emptionibus, & cæteris.

XLVIII. IDEM.

Ex contractibus uenientes actiones in hæredes dantur, licet delictum quoque uersetur: ueluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit, aut is, apud quem depositum est. quo casu etiam, cum filius familias aut seruus tale quid commiserit, de peculio actio datur, non noxalis.

XLIX. POMPONIVS lib. VII. ex Plautio.

Quod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur: ei potestas est, quolibet eius anni die dandi.

L. CELSVS

Nihil aliud est actio, quam ius, quod sibi debetur, iudicio persequendi.

LI. MODESTINVS.

Obligamur aut re, aut uerbis, aut simul utroque, aut consensu, aut lege, aut iure honorario, aut ex necessitate, aut ex peccato. Re obligamur, cum res ipsa intercedit. Verbis, cum præcedit interrogatio, & sequitur congrua responsio. Re & uerbis pariter obligamur, cum & res & interrogatio intercedit. Consentientes in aliquam rem, consensu obligari necessario ex uoluntate nostra uidemur. Lege obligamur, cum obtemperantes legibus aliquid secundum præceptum legis, aut contra facimus. Iure honorario obligamur ex his, quæ edito perpetuo, uel à magistratu fieri præcipiuntur, uel fieri prohibentur.

Necessitate obligantur, quibus non licet aliud facere, quam quod præceptum est: quod euenit in necessario hærede. Ex peccato obligamur, cum in facto summa quæstionis constitit. Etiam nudus consensus sufficit obligationi, quamuis uerbis hoc exprimi possit. Sed & nutu solo pleraque consistunt.

pp ij Idem

LII. IDEM.

PLura delicta in una re plures admittunt actiones: sed non posse omnibus uti, probatum est. nam si ex una obligatione plures actiones nascantur: una tantummodo, nō omnibus utendum est. Cum generaliter adiicimus, *ei'VE, AD QVEM EA RES PERTINEBIT*: & adrogati, & eorum, qui iure nobis succedūt, personas comprehendimus.

LIII. IDEM.

Contractus imaginarij etiam in emptionibus iuris uinculum non continent, cum fides facti simulatur, non intercedente ueritate.

LIIII. LABEO.

In omnibus rebus, quæ dominium transferunt, concurrat oportet affectus ex utraq; parte contrahentium. nam siue ea uenditio, siue donatio, siue alia quælibet causa contrahendi sit: nisi animus utriusq; consentit, perducere ad effectum, quod incohatur, non potest.

LV. POMPONIVS.

Quæcunq; actiones serui mei nomine mihi cœperunt competere, uel ex duodecim tabulis, uel ex lege Aquilia, uel iniuriarum, uel furti: eadem durant, etiam si seruus postea, uel manumissus, uel alienatus, uel mortuus fuerit. sed & condictio ex causa furtiua competit: nisi si nactus possessionē serui aut alienauero, aut manumifero eū.

LVI. IDEM.

In omnibus negocijs contrahendis: siue bona fide sint, siue nō sint: si error aliquis interuenerit, ut aliud sentiat (puta) qui emit, aut qui conduxit, aliud qui cum his contrahit: nihil ualeat, quod acti est. & idem in societate quoq; cōeunda respondendum est: ut si dissentiant, aliud alio existimante, nihil ualeat ea societas, quæ in consensu consistit.

LVII. CALLISTRATVS.

Sciendum est ex omnibus causis lites contestatas, & in heredem si milesq; successores transire.

LVIII. VENVLEIVS.

Pupillus mutuam pecuniam accipiendo ne quidem iure naturali obligatur.

LIX. VLPPIANVS.

Nunq; actiones pœnales de eadē pecunia concurrentes alia aliam consumit.

LX. SCAEVOLA.

Procurator Seij admisit subscriptionē apud argentariū uascularium in uerba infra scripta. *ΛδκιϞ καλάνδ'ιϞ ἐπέγνωμ. καθως πρὸ γέγραπται, ὅτι λοιπὰ παρ' ἡμῶν ὀφειλόμενα.* quæro, an Caium Seium obligare potuerit? Respondi. Seium, si alioquin obligatus non esset, non propterea quod ea scriptura, quæ proponeretur, interposita sit: obligatum

garum esse. Seia cum salarium constituere uellet, ita epistolam emi
sit. Lucio Titio salutem. si eodem animo & eadem affectione circa
me es, quo semper fuisti: ex continēti acceptis literis meis, distracta re
tua, ueni. hic tibi, quādiu uiuam, præstabo annuos decē. scio enim,
quod ualde me bene ames. Quæro, cum & rem suā distraxerit Lucius
Titius, & ad eandē profectus sit, & ex eo cum ea sit: an ei ex his episto-
lis salarium annuum debeat? Respondi. ex personis cauſsisq; eum,
cuius notio sit, æstimaturum, an actio danda sit.

Finit Sexta pars digestorum.

SEQVITVR SEPTIMA ET VLTIMA
PARS DIGESTORVM SEV
PANDECTARVM.

pp iij

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER QVA-
DRAGESIMVS QVINTVS.

DE VERBORVM OBLIGATIO- nibus. Tit. I.

I. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Tipulatio non potest confici, nisi utroq; loquente. & ideo neq; mutus, neq; surdus, neq; infans stipulationem contrahere possunt. nec absens quidem: quoniam exaudire inuicem debent. Si quis igitur ex his uult stipulari: per seruum praesentem stipuletur, & adquiret ei ex stipulatu actionem. Item si quis obligari uelit: inbeat, & erit QVOD IVSSV obligatus.

Qui praesens interrogauit, si ante quam responderetur, discessit: inutilem efficit stipulationem. si uero praesens interrogauit, & ante quam responderetur, discessit, & reuerso responsum est: obligatur. interuallum enim medium non uiciat obligationem. Si quis ita interroget, DABIS? & responderit, QUID NIS? is utiq; in ea causa est, ut obligetur. contra si sine uerbis adnuisset. non tantum non civiliter, sed nec naturaliter obligatur, qui ita adnuuit. & ideo recte dictum est, non obligari pro eo ne fideiussorem quidem. Si quis simpliciter interrogatus, sub conditione responderit, SI ILLVD FACTVM ERIT, DABO: non obligari eum constat. et si ita interrogatus, INTRA CALENDAS QVINTAS? responderit, DABO IDIBVS: aequae non obligatur. non enim sic respondit, uti interrogatus est. & uersa uice si interrogatus sub conditione, responderit pure: dicendum erit, eum non obligari. Cum adijcitur aliquid, uel detrahatur obligationi: semper probandum est, uiciatam esse obligationem: nisi stipulatori diuersitas responsionis ilico placuerit. tunc enim alia stipulatio contracta esse uidetur.

Si stipulanti mihi decem, tu uiginti respondeas: non esse contractam obligationem, nisi in decem, constat. ex contrario quoq; si me uiginti interrogante, tu decem respondeas: obligatio, nisi in decem, non erit contracta. licet enim oporteat congruere summam: attamen manifestissimum est, uiginti & decem inesse. Sed & si mihi Pamphilum stipulanti, tu Pamphilum & Stichum responderis: Stichum adiectionem pro superuacuo habendam putato. nam si tot sunt stipulationes, quot sunt corpora: duae sunt quodam modo stipulationes, una utilis, alia inutilis: neq; uiciatur utilis per hanc inuti

inutilem. Eadem, an alia lingua respondeatur: nihil interest. proinde si quis latine interrogauerit, & respondeatur ei graece: dummodo congruenter respondeatur: obligatio constituta est. idem per contrarium. Sed utrum hoc usque ad graecum sermonem tantum protrahimus: an uero & ad alium, Poenu forte, uel Assyrium, uel cuius alterius linguae, dubitari potest. & exstat scriptura Sabini, sed & uerum patitur, ut omnis sermo contineat uerborum obligationem: ita tamen, ut uterque alterius linguam intelligat, siue per se, siue per uerum interpretem.

II. PAVLVS lib. XXVII. ad edictum.

Stipulationum quaedam in dando, quaedam in faciendo consistunt. Et harum omnium quaedam partium praestationem recipiunt: ueluti cum decem dari stipulamur. quaedam non recipiunt: ut in his, quae natura diuisionem non admittunt: ueluti cum uiam, iter, actum stipulamur. quaedam partis quidem datione natura sui recipiunt, sed nisi tota dantur, stipulationi satis non fit: ueluti cum hominem generaliter stipulor, aut lanceam, aut quodlibet uas. nam & si Stichus pars soluta sit, nondum in nulla parte stipulationis liberatio nata est: sed aut statim repeti potest, aut in pendentem est, donec alius detur. Eiusdem conditionis est haec stipulatio, STICHVM AVT PAMPHILVM DARIS. Ex his igitur stipulationibus ne haeredes quidem pro parte soluendo liberari possunt, quamdiu non eandem rem omnes dederint. non enim ex persona haeredum conditio obligationis immutatur. & ideo si diuisionem res promissa non recipit, ueluti uia: haeredes promissoris singuli in solidum tenentur. Sed quo casu unus ex haeredibus solidum praestiterit: repetitio nem habebit à cohæredibus familiae erciscundae iudicio. Ex quo quidem accidere posse Pomponius ait, ut & stipulatoris uiae uel itineris haeredes singuli in solidum habeant actionem. sed quidam hoc casu exstingui stipulationem putant, quia per singulos adquiri seruitus non potest. sed non facit inutilem stipulationem difficultas praestatio nis. Si tamen hominem stipulatus, cum uno ex haeredibus promissoris egero: pars duntaxat cæterorum obligationi supererit, ut exsolui possit. idemque est, si uni ex haeredibus accepto latum sit. idemque est in ipso promissore, & in fideiussoribus eius, quod diximus in haeredibus. Item & si in facto sit stipulatio, ueluti si ita stipulatus fuero, PER TE NON FIERI, NEQUE PER HAEREDEM TVVM, QVO MINVS MIHI IRE AGERE LICEAT: & unus ex pluribus haeredibus prohibuerit: tenentur quidem cohæredes eius, sed familiae erciscundae iudicio ab eo repetent, quod praestiterunt. hoc & Iulianus & Pomponius probant. Contra autem, si stipulator decesserit, qui stipulatus erat, sibi haeredibusque suo ire agere licere, & unus ex haeredibus eius prohibeatur: interest

se dicemus, utrum in solidum stipulatio committatur: an pro parte eius, qui prohibitus est. nam si poena stipulationi adiecta sit: in solidum committetur. sed qui non sunt prohibiti, doli exceptione submouebuntur. si uero poena nulla adposita sit: tunc pro parte eius tantum, qui prohibitus est, committetur stipulatio.

III. VLP IANVS lib. XVIII. ad Sabinum.

Idem iuris est & in illa stipulatione, MIHI HAEREDI QVE MEO HABERE LICERE? Sed haec differentia illam habet rationem: quod ubi unus ex haeredibus prohibetur, non potest cohaeres ex stipulatu agere, cuius nihil interest, nisi poena subiecta sit. nam poena subiecta efficit, ut omnibus committatur: quia hic non quaerimus, cuius intersit. enim uero ubi unus ex haeredibus prohibet: omnes haeredes tenentur. interest enim prohibiti a nemine prohiberi.

IIII. PAVLVS lib. XII. ad Sabinum.

Eadem dicemus, & si dolum abesse a te haeredemque tuo stipulatus sim, & aut promissor aut stipulator pluribus haeredibus relictis decesserit. Cato libro decimoquinto scribit. poena certae pecuniae promissa, si quid aliter factum sit: mortuo promissore: si ex pluribus haeredibus unus contra, quam cautum sit, fecerit: aut ab omnibus haeredibus poenam committi pro portione haereditaria, aut ab uno pro portione sua. ab omnibus: si id factum, de quo cautum est, indiuiduum sit, ueluti ITER FIERI? quia quod in partes diuidi non potest, ab omnibus quodammodo factum uideatur. at si de eo cautum sit, quod diuisionem recipiat, ueluti AMPLIUS NON AGI? tum eum haeredem, qui aduersus ea fecerit, pro portione sua solum poenam committere. & differentiae hanc esse rationem, quod in priore casu omnes commisisse uideantur: quod nisi in solidum peccari non potuerit illam stipulationem PER TE NON FIERI, QVO MINVS MIHI IRE AGERE LICEAT? Sed uideamus, ne non idem hic sit: sed magis idem, quod in illa stipulatione, TITIVM HAEREDEM QVE EIVS RATVM HABITVRVM? nam hac stipulatione & solus tenebitur, qui non habuerit ratum: & solus aget, a quo fuerit petitum. idemque & Marcello uidetur: quauis ipse dominus pro parte ratum habere non possit. Si is, qui duplam stipulatus est, decesserit pluribus haeredibus relictis: unusquisque ob euentum suae partis pro portione sua habebit actionem. idemque est in stipulatione quoque fructuaria, & damni infecti, & ex operis noui nuntiatione. restitui tamen opus ex operis noui nuntiatione pro parte non potest. haec utilitatis causa ex parte recepta sunt stipulatorum. ipsi autem promissori pro parte, neque restitutio, neque defensio contingere potest.

V. POMPONIVS.

Stipu

*al's. praestari non potuerit; ut in illa stipulatione. Vide inf. cap. LXXXV.

Stipulationum alia iudiciales sunt, alia prætoria, alia conuentio-
nales, alia cōmunes prætoria & iudiciales. Iudiciales sunt, quæ
duntaxat à mero iudicis officio proficiscuntur, ueluti de dolo cautio.

Prætoria, quæ à mero prætoris officio proficiscuntur, ueluti damni
infecti. prætorias autē stipulationes sic audiri oportet, ut in his conti-
neantur etiam ædiliæ. nam & hæ à iurisdictione ueniunt. Conuen-
tionales sunt, quæ ex conuentione reorum fiunt: quarum totidem ge-
nera sunt, quot penè dixerim rerū cōtrahendarum. nam & * ob ipsam

uerborum obligationē fiunt, & pendent ex negotio contracto. Com-
munes sunt stipulationes, ueluti rem saluam fore pupillo. nam & præ-
tor iubet rem saluam fore pupillo cauere, & interdum iudex, si aliter ex-
pediri hæc res non potest. item duplæ stipulatio uenit à iudice aut ædi-
lis edicto. Stipulatio autem est uerborum conceptio, quibus is, qui
interrogatur, daturum facturum se, quod interrogatus est, respon-
det. Satis acceptio est stipulatio, quæ ita obligat promissorem, ut
adpromissores quoque ab eo accipiantur: id est, qui idem pmittant. Satis
aut accipere dictum est eodē modo, quo satisfacere. nam quia id, quo
quis cōtentus erat, ei præstatur, satisfieri dictum est: & similiter quia
tales, quibus contentus quis futurus esset, ita dabantur, ut uerbis obli-
garentur, satis accipi dictum est. Si sortem promiseris, & si ea soluta
non esset, pœnam: etiam si unus ex hæredibus tuis portionem suā ex
sorte soluere: nihilominus pœna committeretur, donec portio cohære
dis soluatur. idemque est de pœna ex compromisso, si unus paru-
erit, al-
ter nō paru-
erit sententiæ iudicis. sed à cohære ei satisfieri debet. nec
enim aliud in his stipulationibus sine iniuria stipulatoris constitui po-
test.

VI. IULIANVS.

Is, cui bonis interdictum est, stipulando sibi acquirit: tradere uero,
uel promittendo obligari nō potest. & ideo nec fideiussor pro eo in-
teruenire poterit, sicut nec pro furioso.

VII. IDEM.

Impossibilis conditio, cum in faciendum concipitur, stipulationi-
bus obstat: aliter, atque si talis cōditio inseratur stipulationi, SI IN CAE-
LVM NON ASCENDERIS. nam hæc utilis & præsens est, & pecuniam
creditam continet.

VIII. PAVLVS.

In illa stipulatione, SI CALENDIS STICHVM NON DEDERIS, DE-
CEM DARE SPONDES? mortuo homine quæritur, an statim ante
calendas agi possit? Sabinus & Proculus expectandum diem actionis
putant: quod est uerius. tota enim obligatio sub conditione & in diem
collata est: & licet ad conditionem committi uideatur: dies tamen su-
perest

perest. sed cum eo, qui ita promissit, SI INTRA CALENDAS DIGITO CAELVM NON TETIGERIM: agi p̄tinus potest. hæc & Marcellus probat.

IX. POMPONIVS.

SI Titius & Seius separatim ita stipulati essent, FVNDVM ILLVM SI ILLI NON DEDERIS, MIHI DARE SPONDES? finem dandi alteri fore, quoad iudicium acciperetur: & ideo occupantis fore actionem.

X. IDEM.

Hociure utimur, ut ex hac stipulatione, SI LVCIVS TITIVS ANTE CALENDAS MAIAS IN ITALIAM NON VENERIT, DECEM DARE SPONDES? non ante quidquam peti possit, quàm exploratum sit ante eam diem in Italiam Titium uenire non potuisse, neq; uenisse: siue eo uiuo, siue eo mortuo id acciderit.

XI. PAVLVS.

Filius dum in ciuitate est, si stipuletur, patri reuerso ab hostibus uideatur adquisisse.

XII. POMPONIVS

SI ita stipulatus fuero, DECEM AUT QVINQVE DARE SPONDES? Siquinq; debentur. & si ita, CALENDIS IANVARIIS VEL FEBRUARIIS DARI SPONDES? perinde est, quasi calendis Februarijs dari stipulatus sim.

XIII. VLPIANVS.

QUI ante calendas proximas stipulatur, similis est ei, qui calendis stipuletur.

XIII. POMPONIVS.

SI ita stipulatus sim abs te DOMVM AEDIFICARI? uel si hæredem meum damnauero insulam ædificare: Celsus placet, non ante agi posse ex ea causa, quàm tempus præterisset, quo insula ædificari posset: nec fideiussores dati ante diem tenebuntur.

XV. IDEM.

ET ideo hæsitatur, si aliqua pars insulæ facta sit, deinde incendio consumpta sit: an integrum tempus computandum sit rursus ad ædificandam insulam: an uero reliquum duntaxat expectandū, quod deerit. & uerius est, ut integrum ei detur.

XVI. IDEM.

SI Stichum aut Pamphilum mihi debeas, & alter ex his meus factus sit ex aliqua causa: reliquū debetur mihi à te. Stipulatio huiusmodi IN ANNOS SINGVLOS una est, & incerta, & perpetua: nō autem quemadmodum simile legatum morte legatarij finitur.

XVII. IDEM.

STipulatio non ualet, in rei promittendi arbitriū collata cōditione.

XVIII. POMPONIVS.

Qui bis idem promittit, ipso iure amplius, q̄ semel non tenetur.

XIX. IDEM.

Si stipulatio facta fuerit, SI CVLPA TVA DIVORTIVM FACTVM SEVERIT, DARI ē nulla stipulatio est: quia contenti esse debemus poenis legum: nisi & si stipulatio tantundem habeat poenæ, quanta lege sit comprehensa.

XX. VLP IANVS.

Huiusmodi stipulationes non sunt inutiles, QVOD TIBI TITIVS DEBET, CVM DEBITOR ESSE DESIERIT, DARE SPONDES: nam valet stipulatio, quasi sub quavis alia conditione concepta.

XXI. POMPONIVS.

Si diuortio facto ea, quæ nihil in dotem habeat, dotis nomine centum dari stipuletur: uel quæ centum duntaxat habeat, ducenta dotis nomine dari stipuletur: Proculus ait, si ducenta stipuletur, quæ centum habeat: sine dubio centum quidem in obligatione uenire, alia autem centum actione de dote deberi. dicendum itaq; est, etiam si nihil sit in dote, centum uenire tamen in stipulationem: sicuti cum filia, uel matri, uel sorori, uel aliq; cuiuslibet dotis nomine legaretur, utile legatū esset.

XXII. PAVLVS.

Si id, quod aurum putabam, cum æ esset, stipulatus de te fuero: teneberis mihi huius æris nomine: quoniam in corpore consenserimus. sed ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me fefelleris.

XXIII. POMPONIVS.

Si ex legati causa, aut ex stipulatu hominem certum mihi debeas: non aliter post mortem eius teneberis mihi, quam si per te steterit, quo minus uiuo eo eum mihi dares. quod ita fit, si aut interpellatus non dedisti, aut occidisti eum.

XXIIII. PAVLVS.

Sed si ex stipulatu Stichum debeat pupillus: non uidebitur per eum mora fieri, ut eo mortuo teneatur: nisi si tutore authore, aut solus tutor interpelletur.

XXV. POMPONIVS.

Si dari stipuler id, quod mihi iam ex stipulatu debeatur, cuius stipulationis nomine exceptione tutus sit promissor: obligabitur ex posteriore stipulatione: quia superior quasi nulla sit exceptione obstante.

XXVI. VLP IANVS.

Generaliter nouimus, turpes stipulationes nullius esse momenti.

XXVII. POMPONIVS.

Veluti si quis homicidium uel sacrilegiū promittat se facturum. sed & officio quoq; pratoris continetur, ex huiusmodi obligatione q̄ q̄ tione.

tionibus actiones denegari. Si stipulatus hoc modo fuero, SI IN-
TRA BIENNIVM CAPITOLIVM NON ASCENDERIS, DARI non nisi
præterito biennio recte petam. *nō abluat cap. 47. de cōdit. & demō.*

XXVIII. POMPONIVS.

SI rem tradi stipulamur: non intelligimus & proprietatem eius dari
stipulatori, sed tantum tradi rem.

XXIX. VLPIANVS.

** al. diuer-
sas stipul.*
SCire debemus in stipulationibus tot esse stipulationes, quot sum-
mæ sunt: totq; esse stipulationes, quot species. secundum quod eue-
nit, ut mista una summa uel specie, quæ non fuit in præcedenti stipula-
tione, nō fiat nouatio, sed efficiat* duas esse stipulationes. quamuis au-
tem placuerit tot esse stipulationes, quot summæ: totq; esse stipulatio-
nes, quot res: tamen si pecuniam quis, quæ in conspectu eius est, stipula-
tus sit, uel acruum pecuniæ: non tot sunt stipulationes, quot numo-
rum corpora, sed una stipulatio. nam per singulos denarios singulas
esse stipulationes, absurdum est. Stipulationem quoq; legatorum
constat unam esse: quamuis plura corpora sint, uel plura legata. sed &
familia, uel omnium seruorum stipulatio una est. itemq; quadrigæ
aut lecticariorum stipulatio una est. at si quis ILLVD ET ILLVD stipu-
latus sit: tot stipulationes sunt, quot corpora. Si à fure hominē sim-
stipulatus: quæsitū est, an stipulatio ualeat: mouet quæstionem, quod
stipulatus hominem meum uideor. non ualeat autem huiusmodi stipu-
latio, ubi quis rem suam stipulatus est. & constat, siquidem ita stipula-
tus sim, QVOD EX CAVSSA CONDICTIONIS DARE FACERE OPOR-
TET: stipulationem ualere. si uero hominem dari stipulatus fuero: nul-
lius momenti esse stipulationem. quod si postea sine mora decessisse
proponatur seruus: non teneri furem cōdictione, Marcellus ait. quā-
diu enim uiuit, condici poterit. at si decessisse proponatur: in ea condi-
tione est, ut euanescat conditio propter stipulationem.

XXX. IDEM.

SCIendum est generaliter, quod si quis scripserit se fideiussisse: uide-
ri omnia solenniter acta.

XXXI. POMPONIVS.

SI rem meam sub conditione stipuler: utilis stipulatio est, si conditio
nis existentis tempore mea non sit.

XXXII. VLPIANVS.

SI in nomine serui, quem stipularemur dari, erratum fuisset, cum de
Scorpore constitisset: placet stipulationem ualere.

XXXIII. POMPONIVS.

SI Stichus certo die dari promissus, ante diē moriatur: non tenetur
promissor *Vlpia.*

XXXIII. VLP IANVS.

M Vltum interest, utrum ego stipuler rem, cuius cōmercium habere non possum: an quis promittat. si stipuler rem, cuius commercium non habeo: inutilem esse stipulationem placet. si quis promittat rem, cuius commercium non habet: ipsi nocere, non mihi.

XXXV. PAVLVVS.

Si stipuler, ut id fiat, quod natura fieri non concedit: non magis obligatio consistit, q̄ cum stipulor, ut id detur, quod dari nō potest: nisi per quē steterit, quo minus facere id possit. Item quod leges fieri prohibent, si perpetuam causam seruaturum est, cessat obligatio: ueluti si fororē nupturam sibi aliquis stipuletur. quanq̄ etiam si non sit perpetua causa (ut accidit in forore adoptiua) idem dicendū sit: quia statim cōtra mores fit. Si in locando, conducendo, uendendo, emendo ad interrogationē quis nō responderit: si tamen consentiat in id, quod responsum est: ualet, quod actum est: quia hi contractus non tam uerbis, quā consensu confirmantur.

XXXVI. VLP IANVS.

Si quis, cum aliter eum conuenisset obligari, aliter per machinationem obligatus est: erit quidem subtilitate iuris obstrictus, sed doli exceptione uti potest. qui em̄ per dolum obligatus est, competit ei exceptio. Idem est, & si nullus dolus intercesserit stipulantis, sed ipsa res in se dolum habet. cum enim quis petat ex ea stipulatione: hoc ipso dolo facit, quod petit.

XXXVII. PAVLVVS.

Si certos numos, puta qui in arca sunt, stipulatus sim, & hi sine culpa promissoris perierint: nihil nobis debetur.

XXXVIII. VLP IANVS.

Stipulatio ista HABERE LICERE SPONDES: hōc continet, ut liceat habere: nec per quenquam omnino fiat, quo minus liceat nobis habere. quæ res facit, ut uideatur reus promississe, per omnes futurum, ut tibi habere liceat. uidetur igitur alienum factum promississe. nemo autem alienum factum promittendo obligatur: & ita utimur. sed se obligat, ne ipse faciat, quo minus habere liceat. obligatur etiam, ne hæres suus, uel quis cæterorum successorum efficiat, ne habere liceat. Sed si quis promittat per alium nō fieri, præter hæredem suum: dicendum est, inutiliter eum promittere factū alienum. at si quis uelit factum alienum promittere: poenam, uel quanti ea res sit, potest promittere. sed quatenus habere licere uidebitur: si nemo controuersiam faciat: hoc est, neq; ipse reus, neq; hæredes eius, hæredum uel successorum. Si quis forte non de proprietate, sed de possessione nuda

controuerſiam fecerit, uel de uſufructu, uel de uſu, uel de quo alio iure eius, quod diſtractum eſt: palam eſt committi ſtipulationem. habere enim non licet ei, cui aliquid minuitur ex iure, quod habuit.

Quæſitum eſt, utrum propriam demum rem, an & alienam promittere poſſit habere licere? & magis eſt, ut & aliena promitti poſſit. quæ res ita effectum habebit, ſi propria promiſſoris eſſe cœperit. quare ſi perſeuerauerit aliena: dicendum erit ſtipulationem non committi, niſi pœna adiecta ſit: cum neq; per eum, neq; per ſucceſſorem eius quid quam factum ſit. Sicut autem ex parte rei ſucceſſores eius cum ipſo tenentur: ita etiam ex parte aſtoris committitur ſtipulatio ipſi ſtipulatori, cæterisq; quicunq; ei ſuccedunt, ſcilicet ſi rem ipſi habere non licuit. cæterum ſi alij habere non licuerit: certo certius eſt, non committi ſtipulationem. & nihil intererit, utrum ita ſtipuler, HABERE LICERE? an MIHI HABERE LICERE? Hi, qui ſunt in aliena poteſtate, hiſ, in quorum ſunt poteſtate, habere licere ſtipulari poſſunt ea ratione, qua cætera quoq; hiſ poſſunt ſtipulari. Sed ſi ſeruus fuerit ſtipulatus ſibi habere licere: quæſitum eſt, an recte ſtipulatus uideatur? & ait Iulianus libro quinquageſimo ſecundo digeſtorum, ſi ſeruus ſtipulet ſibi habere licere: aut per ſe non fieri, quominus habere ſtipulatori liceat, promittat: ſtipulatio (inquit) non committitur: quamuis auferri res ei, & ipſe auferre eandem poſſit. non enim factum, ſed ius in hac ſtipulatione uertitur. cum uero ſtipulatur, per promiſſorem non fieri, quominus ſibi ire agere liceat? non ius ſtipulationis (inquit) ſed factum uertatur. ſed mihi uidetur: licet iuris uerba contineat hæc ſtipulatio HABERE LICERE? tamen ſic eſſe accipiendam, ut in ſeruo & filioſ familias uideatur actum eſſe de poſſeſſione retinenda, aut non auferenda: & uires habet hæc ſtipulatio. Hæc quoq; ſtipulatio POSSIDERE MIHI LICERE SPONDES? utilis eſt. quam ſtipulationem an ſeruus poſſit utiliter in ſuam perſonam concipere, uideamus. ſed quamuis iure ciuili ſeruus non poſſideat: tamen ad poſſeſſionem naturalem hoc referendum eſt. & ideo dubitari non oportet, quin & ſeruus recte ita ſtipuletur. plane ſi tenere ſibi licere ſtipulatus ſit ſeruus: utilem eſſe ſtipulationem conuenit. licet enim poſſidere ciuilitèr non poſſit: tenere tamen eos nemo dubitat. HABERE dupliciter accipitur. nam & eum habere dicimus, qui rei dominus eſt: & eum, qui dominus quidem non eſt, ſed tenet. deniq; habere rem apud nos depoſitâ ſolemus dicere. Si quis ita ſtipulatus fuerit UTI FRU I SIBI LICERE? ad hæredē ſtipulatio iſta nō pertinet. ſed & ſi non addiderit SIBI: non puto ſtipulationem de uſufructu ad hæredem tranſire, eoq; iure utimur. ſed ſi quis utiſfrui licere ſibi hærediq; ſuo ſtipulatus ſit: uideamus, an hæres ex ſtipulatu agere poſſit

possit. & putem posse, licet diuersi sint fructus. nam & si ire agere stipu-
 lerur sibi hærediꝫ suo licere, idem probauerimus. Si quis dolum
 malum promissoris hærediꝫ eius abesse uelit: sufficere ABESSE AB-
 FUTVRVM QVE ESSE stipulari. si uero de plurium dolo cauere uelit:
 necessarium esse adijci, CUI REI DOLVS MALVS NON ABSIT, VEL
 NON ABFVERIT: QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM
 DARI SPONDES. Suæ personæ adiungere quis hæredis personam
 potest. sed & adoptiui patris persona coniungi poterit. Inter incerta
 tam certamꝫ diem discrimen esse, ex eo quoꝫ apparet, quod certa die
 promissum uel statim dari potest. totum enim mediũ tempus ad sol-
 uendũ liberum promissori relinquitur. at qui promisit, SI ALIQVID
 FACTVM SIT, uel CVM ALIQVID FACTVM SIT: nisi cum id factum
 fuerit, dederit: non uidebitur fecisse, quod promisit. Alteri stipulari
 nemo potest, præterquàm si seruus domino, aut filius patri stipuletur.
 inuentæ enim sunt huiusmodi obligationes ad hoc, ut unusquisꝫ sibi
 adquirat, quod sua interest. cæterũ ut alij detur, nihil interest mea. pla-
 ne si uelim hoc facere, poenam stipulari conueniet: ut si ita factum non
 sit, ut compræhensum est: committatur stipulatio etiã ei, cuius nihil in-
 terest. poenam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quid in-
 ter sit, sed quæ sit quantitas, quæꝫ conditio stipulationis. In stipu-
 lationibus cum quæritur quid actum sit: uerba contra stipulatorem in-
 terpretanda sunt. Eum, qui ita dicat, MIHI DECEM ET TITIO DE-
 CEM: eadem decem, non alia decem dicere credendum est. Si stipu-
 let alij, cum mea inter sit: uideamus, an stipulatio committatur. & ait
 Marcellus, stipulationem ualere in specie huiusmodi. Is, qui pupilli tu-
 telam administrare cœperat, cessit administratione contutori suo, &
 stipulatus est rem pupilli saluam fore. ait Marcellus, posse defendi, sti-
 pulationem ualere. interesse enim stipulatoris fieri, quod stipulatus
 est: cum obligatus futurus sit pupillo, si aliter res cesserit. Si quis in-
 sulam faciendam promiserit, aut cõduxerit, deinde ab alio quo insulã
 stipulatori fieri stipulatus sit: aut si quis, cum promississet Titio fur-
 dum Mæuium daturum, & si is non dedisset, poenam se daturum, sti-
 pulatus à Mæuius fuerit, FVNDVM TITIO DATVM IRI: item si quis
 locauerit id faciendum, quod ipse conduxerat: constat habere eum
 utilem ex locato actionem. Si quis ergo stipulatus fuerit, cum sua
 interesset ei dari: in ea erit causa, ut ualeat stipulatio. unde & si
 procuratori meo dari stipulatus sim: stipulatio uires habebit. & si
 creditori meo: quia interest mea, ne uel poena committatur, uel
 prædia distrahantur, quæ pignori data erant. Si quis ita stipu-
 latus fuerit, ILLVM SISTES: nulla causa est, cur non obligatio con-
 stet

stet. Aedem sacram, uel locum religiosum ædificari, stipulari possumus. alioquin nec ex locato agere possumus.

XXXIX. PAVLVS.

Dominus seruo stipulando sibi acquirit. sed & pater filio, secundum quod leges permittunt.

XL. POMPONIVS.

Si filius meus seruo meo stipuletur, acquiritur mihi.

XLI. VLPIANVS.

Evm, qui calendis ianuarijs stipulatur, si adiiciat PRIMIS, uel PROXIMIS: nullam habere dubitationem, palam est. sed & si dicat SECUNDIS, uel TERTIIS, uel quibuslibet alijs: æque dirimit quæstionem. si autem non addat, quibus: facti quæstionem inducere, quid forte senserit, hoc est, quid inter eos acti sit. utiq; enim hoc sequimur, quod actum est, easq; assumimus. si autem non appareat: dicendum est, quod Sabinius, primas calendas Ianuarias spectandas. planè si ipsa die calendarum quis stipulationem interponat, quid sequemur? & puto actum uideri de sequentibus calendis. Quoties autem in obligationibus dies non ponitur, præsentis die pecunia debetur: nisi si locus adiectus spaciū temporis inducat, quo illò possit perueniri. uerum dies adiectus efficit, ne præsentis die pecunia debeat. ex quo apparet diei adiectionem pro reo esse, non pro stipulatore. idem in idibus, & nonis probandum est, & generaliter in omnibus diebus.

XLII. PAPINIANVS.

Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus sit: nisi omnibus partibus anni, uel mensis præteritis, non recte petet.

XLIII. IULIANVS.

Si quis arbitrato (puta) Lucij Titij sibi restitui stipulatus est, deinde si ipse stipulator moram fecerit, quo minus arbitretur Titius: promissor, quasi moram fecerit, non tenetur. quid ergo, si ipse, qui arbitrari debuit, moram fecerit? magis probandum est, à persona non esse recedendum eius, cuius arbitrium insertum est.

XLIII. PAVLVS.

Et ideo, si omnino non arbitretur, nihil ualet stipulatio: adeo, ut & si poena adiecta sit, ne ipsa quidem committatur.

XLV. VLPIANVS.

Quodcumq; stipulatur is, qui in alterius potestate est, pro eo habetur, ac si ipse esset stipulatus. Sicuti cum morietur quis, stipulari potest: ita etiam hi, qui subiecti sunt alienæ potestati, cum morientur, stipulari possunt. Si ita quis stipulatus sit, POST MORTEM MEAM FILIAE MEAE DARI, uel ita POST MORTEM FILIAE MEAE mihi dari

HI DARI? utiliter erit stipulatus. sed primo casu filiæ meæ utilis actio competit, licet hæres ei non existat. Non solum ita stipulari possumus, CVM MORIERIS: sed etiam, SI MORIERIS. nam sicuti inter hæc nihil interest, SI VENERIS, aut CVM VENERIS: ita & ibi nihil interest, SI MORIERIS, aut CVM MORIERIS. Filius dari patri stipulari uideatur, & si hoc non adiciat.

XLVI. PAVLVS.

CEntesimis calendis dari utiliter stipulamur: quia præsens obligatio est, in diem autem dilata solutio. Id autem, quod in facto est, in mortis tempus conferri non potest: ueluti, CVM MORIERIS, ALEXANDRIAM VENIRE SPONDES? Si ita stipulatus fuero, CVM VOLVERIS: quidam esse inutilem stipulationem aiunt. alij ita inutilem esse, si ante, quam constituas, moriaris. quod uerum est. illam autem stipulationem SI VOLVERIS, DARI? inutilem esse constat.

XLVII. VLPPIANVS.

QVi sic stipulatur, QVOD TE MIHI ILLIS CALENDIS DARE OPOR-
TET, ID DARE SPONDES? uidetur non hodie stipulari, sed
sua die, hoc est calendis.

XLVIII. IDEM.

SI decem, cum petiero, dari fuero stipulatus: admonitionem magis
squandam, quo celerius reddantur, & quasi sine mora, quam condi-
tionem habet stipulatio. & ideo licet decessero, prius quam petiero: non
uidetur defecisse conditio.

XLIX. PAVLVS.

CVM filius familias Stichum dare sponponderit, & cum per eum
staret, quo minus daret, Stichus decesserit: datur in patrem de pe-
culio actio, quatenus manet filius ex stipulatu obligatus. at si pater in
mora fuit: non tenebitur filius, sed utilis actio in patrem danda est. quæ
omnia & in fideiussoris persona dicuntur. Si stipulatus sim PER TE
NON FIERI, QVO MINVS MIHI IRE AGERE LICEAT, & fideiussorẽ
accepero: si per fideiussorẽ steterit: neuter tenetur. si per promissorem:
uterq. In hac stipulatione NEQVE PER TE, NEQVE PER HAERE-
DEM TVVM FIERI? per hæredem uidetur fieri, quãuis absit, & igno-
ret, & ideo non facit, quod fieri ex stipulatu oportet. non uidetur autem
per pupillũ stetisse ex huiusmodi stipulatione, SI PVPILLVS HAERES
ERIT. Si promissor hominis ante diem, in quem promiserat, inter-
pellatus sit, & seruus decesserit: non uidetur per eum stetisse.

L. VLPPIANVS.

IN illa stipulatione PER TE NON FIERI? hoc non significatur, ni-
hil te facturum, quo minus facere possim: sed curaturum, ut facere
possim

possim. Item in stipulatione emptæ hæreditatis, QVANTA PECVNIA AD TE PERVENERIT, DOLO VE MALO TVO FACTVM EST, ERIT'VE, QVO MINVS PERVENIAT: nemo dubitabit, quin teneatur, qui id egit, ne quid ad se perueniret.

L I. IDEM.

IS, qui alienum seruum promisit, perducto eo ad libertatem, ex stipulatu actione non tenetur. sufficit enim, si dolo culpaue careat.

L II. IDEM.

IN conventionalibus stipulationibus contractui formam cōtrahentes dant. enimvero prætoriae stipulationes legē accipiunt de mente prætoris, qui eas proposuit. denique in prætorijs stipulationibus nihil immutare licet, neque addere, neque detrachere. Si quis uacuam possessionem tradi promiserit: non nudum factum hæc stipulatio continebit, sed causam bonorum.

L III. IULIANVS.

Stipulationes commodissimum est ita componere, ut quæcunque specialiter compræhendi possunt, contineantur: doli autem clausula ad ea pertineat, quæ in præsentia occupari non possunt, & ad incertos casus.

L IIII. IDEM.

IN stipulationibus aliàs species, aliàs genera deducuntur. cum species stipulamur: necesse est inter dominos, & inter hæredes ita diuidi stipulationem, ut partes corporum cuique debeantur. Quoties autem genera stipulamur: numero fit inter eos diuisio. ueluti cum Stichum & Pamphilum quis stipulatus, duos hæredes æquis partibus reliquit: necesse est, utrique partem dimidiam Stichi & Pamphili deberi. si idem duos homines stipulatus fuisset: singuli homines singulis hæredibus eius debentur. Operarum stipulatio similis est his stipulationibus, in quibus genera compræhenduntur. & ideo diuisio eius stipulationis non in partes operarum, sed in numerum cedit. quod si unam operam seruus communis stipulatus fuerit: necesse est utrique dominorum partem operæ tantam, quantam in seruo habuerit, petere. solutio autem eius obligationis expeditissima est, si æstimationem operæ malit libet tuis offerre: aut si cōsentiant patroni, ut his cōmuniter operæ edantur.

L V. IDEM.

Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus est: soli Titio, non etiam successoribus eius recte soluitur.

L VI. IDEM.

Eum, qui ita stipulatur, MIHI ET TITIO DECEM DARE SPONDES: uerosimilius est, semper una decem communiter sibi & Titio

tio stipulari: sicuti qui legat Titio & Sempronio, nō aliud intelligitur, quā una decem communiter duobus legare. TE ET TITIVM HÆ REDEM TVVM DECEM DATVRVM SPONDES: Titij persona superuacue comprehensa est. siue enim solus hæres exstiterit, in solidum tenebitur: siue pro parte, eodem modo, quo cæteri cohæredes eius, obligabitur. & quamuis conuenisse uideatur, ne ab alio hærede, quā a Titio peteretur: tamen inutile pactum conuentum cohæredibus eius erit.

Qui sibi aut filio suo dari stipulatur: manifeste personam filij in hoc complectitur, ut ei recte soluatur. neq; enim interest, sibi, aut extraneo cui libet, an sibi aut filio suo quis stipuletur. quare uel manente eo in potestate, uel emancipato filio recte soluitur. neq; ad rē pertinet, qd qui filio suo dari stipulat, sibi acquirit: quia cōiuncta sua persona stipulator efficit, ut nō adquirendæ obligatiōis gratia, sed solutiōis causa personā filij adprehendisse intelligat. Qd si soli filio suo, qui in potestate sua sit, dari quis stipulatus sit: nō recte filio suo soluet: quia filij persona obligationi magis, q̃ solutioni adplicat.

Qui ita stipulatur, DECEM, QVOAD VIVAM, DARE SPONDES: cōfestim decē recte dari petit: sed hæres eius exceptione pacti cōuenti submouendus est. nā stipulatorem id egisse, ne hæres eius peteret, palam est: quemadmodum is, qui calendas usq; dari stipulatur, potest quidem etiam post calendas petere, sed exceptione pacti submouebitur. nam & hæres eius, cui seruitus prædij ita cōcessa est, ut quoad uiueret, ius eundi haberet, pacti conuenti exceptione submouebitur.

Qui ita stipulatur, ANTE CALENDAS PROXIMAS DARE SPONDES: nihil differt ab eo, qui calendis dari sibi stipulatur. Qui proprietatem sine usufructu habet, recte usumfructum dari sibi stipulatur. id enim in obligationem deducit, quod non habet, sed habere potest. Si à te stipulatus fuero fundum Sempronianum, deinde eundem fundum detracto usufructu ab alio stipuler: prior stipulatio non nouabitur: quia nec soluendo fundum detracto usufructu liberaberis, sed adhuc à te recte fundi usumfructum petam. quid ergo est: cum mihi fundū dederis: is quoq; liberabitur, à quo detracto usufructu fundum stipulatus fueram. Si hominem, quem à Titio pure stipulatus fueram, Seius mihi sub conditione promiserit, & is pendente cōditione post moram Titij decesserit: confestim cū Titio agere potero: nec Seius pendente conditione mihi obligatur. at si Titio acceptum fecissem: Seius existente conditione obligari potest. idcirco hæc tam uarie: quod homine mortuo, definit esse res, in quam Seius obligetur: acceptilatione interposita, superest homo, quem Seius promiserat.

L VII. IDEM.

rr ij Si

Si quis, si Titius consul factus erit, decem dari sponderit: quam-
vis pendente conditione promissor moriatur, relinquet heredem
obligatū.

LVIII. PAVLVS.

Qui usumfructum fundi stipulatur, deinde fundum: similis est ei,
qui partem fundi stipulatur, deinde totum: quia fundus dari nō
intelligitur, si ususfructus detrahatur. ex contrario qui fundum stipula-
tus est, deinde usumfructum: similis est ei, qui totum stipulatur, deinde
partem. Sed qui actum stipulatur, deinde iter: posteriore stipulatione
nihil agit: sicut & qui decē, deinde quinq; stipulatur, nihil agit. Item si
quis fructum, deinde usum stipulatus fuerit: nihil agit, nisi in omnibus
nouandi animo hoc facere specialiter expresserit. tunc em̄ priore obli-
gatione expirante, ex secunda introducitur petitio: & tam iter, q̄
usus, nec non quinq; exigi possunt.

LIX. IDEM.

Quoties in diem uel sub conditione oleum quis stipulatur: eius
æstimationem eo tempore spectare oportet, quo dies obligatio-
nis uenit. tunc enim ab eo peti potest. alioquin rei captio erit.

LX. IDEM.

Idem erit, & si Capuæ certum olei pondus dari quis stipulatus sit.
Nam eius temporis fit æstimatio, cum peti potest. peti autem potest,
quo primum in eū locum perueniri poterit.

LXI. IVLIANVS.

Stipulatio hoc modo concepta, SI HAEREDEM ME NON FECE-
RIS, TANTVM DARE SPONDES? inutilis est: quia contra bonos
mores est.

LXII. IDEM.

Seruus, uerante domino, si pecuniam ab alio quo stipulatus sit: ni-
hilominus obligat domino promissorem.

LXIII. AFRICANVS.

Si ita quis stipuletur, SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE TI-
TIVS CONSVL FACTVS FVERIT: utra prius conditio exstiterit,
stipulatio committitur, & amplius committi non potest. sed enim cū
ex duabus disiunctiuis conditionibus altera defecerit: necesse est, ut ea,
quæ exstiterit, huiusmodi stipulationem committat.

LXIII. IDEM.

Huiusmodi stipulatio interposita est, SI TITIVS CONSVL FA-
CTVS FVERIT, TVNC EX HAC DIE IN ANNOS SINGVLOS
DENA DARE SPONDES? post triennium conditio exstiterit. an huius
temporis nomine agi possit, non immerito dubitabitur. Respondit.
eam stipulationem utilem esse: ita, ut in ea eorum quoq; annorū, qui
ante impletam cōditionem intercefferint, præstatio in id tempus col-
lata

lata intelligatur: ut sententia eius talis sit, tunc cum Titius consul factus fuerit, in annos singulos, etiam præteriti temporis habita ratione, dena præstentur.

LXV. IULIANVS.

Quæ extrinsecus & nihil ad præsentem actum pertinentia adiectionis stipulationi: pro superuacuis habebuntur, nec uitiabunt obligationem. ueluti si dicas ARMA VIRVM QVE CANO. SPONDEO: nihilominus ualet. Sed & si in rei, quæ promittitur, aut personæ appellatione uarietur: nõ obesse placet. nam stipulanti denarios, eiusdem quantitaris aureos spondendo, obligaberis: & seruũ stipulanti Lucio domino suo, si Titio, qui idem sit, daturum te spondeas, obligaberis.

LXVI. PAVLVS.

Si minor uiginti annis à debitore suo stipuletur seruũ manumissurum: non est executio stipulationis danda. sed si ipsorũ uiginti annorum erit: non impediatur manumissio: quia de minore lex loquitur.

LXVII. IULIANVS.

Illa stipulatio, DECEM SALVA FORE PROMITTIS: ualet. Eum, qui decem dari sibi curari stipulatus sit, nõ posse decem petere, quõniã possit promissor reum locupletẽ dando liberari, Labeo ait. idẽ & Celsus libro sexto digestorum scribit.

LXVIII. PAVLVS.

Si pœnã stipulatus fuero, si pecuniã non mihi credidisses: certa est & utilis stipulatio. quod si ita stipulatus fuero, PECUNIAM TE MIHI CREDITVRVM SPONDES: incerta est stipulatio: quia id uenit in stipulationem, quod mea interest.

LXIX. PAPINIANVS.

Si homo mortuus fisci non potest, nec pœna rei impossibilis committetur: quemadmodum si quis Stichum mortuum dare stipulatus, & si datus non esset, pœnam stipularetur.

LXX. IDEM.

Mulier, quæ dotem dederat populari meo Glabrioni Isidoro, fecerat eum promittere dotem, si in matrimonio decessisset, infanti, & decesserat constante matrimonio. placebat ex stipulatu actionem non esse: quoniam qui fieri non poterat, nec stipulari poterat.

LXXI. IDEM.

Cum quid ut fiat, stipulamur pœnam, sic recte concipiemus, SI ITA FACTVM NON ERIT, cum quid ne fiat: sic, SI ADVERSVS ID, FACTVM SIT. Adde cap. cxxxvii. circa finẽ.

LXXII. IDEM.

Stipulationes non diuiduntur earum rerum, quæ diuisionem non

recipiunt: ueluti uiæ, itineris, actus, aquæductus, cæterarumq; seruitutum. Idem puto, & si quis faciendum aliquid stipulatus sit: ut puta fundum tradi, uel fossam fodiri, uel insulam fabricari, uel operas, uel quid his simile. horum enim diuisio corrumpit stipulationem. Celsus tamé libro tricesimo octauo digestorum refert, Tiberonem existimasse: ubi quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, pecuniam dari oportere. idem oç etiam in hoc genere diuidi stipulationem. secundum quæ Celsus ait posse dici, iusta æstimatione facti dandam esse petitionem. Si quis ita stipulatus sit, SI ANTE CALENDAS MARTIAS PRIMAS OPVS PERFECTVM NON ERIT, TVM QVANTI ID OPVS ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI: diem promissionis cedere, non ex quo locatû est opus, sed post calendas martias: quia nec conueniri ante calendas martias reus promittendi poterat. Planè si INSVLAM FVLIRI quis stipulatus sit: non est exspectandum, ut insula ruat, ut sic deinde agi possit: nec si INSVLAM FIERI: ut tantum temporis prætereat, quanto insula fabricari possit. sed ubi iam cœperit mora faciendæ insulæ fieri: tunc agitur, diesq; obligationi cedit.

LXXIII. PAVLVS.

Interdum pura stipulatio ex re ipsa dilationem capit: ueluti si id, quod in utero est, aut fructus futuros, aut domum ædificari stipulatus sit. tunc enim incipit actio, cum ea per rerum naturam præstari potest. sic qui Carthagini dari stipulatur, cum Romæ sit: tacite tempus completi uidetur, quo perueniri Carthaginem potest. Item si operas à liberto quis stipulatus sit: non ante dies earum cedit, quàm indictæ fuerint, nec sint præstitæ. Si seruus hæreditarius stipulatus sit: nullam uim habitura est stipulatio, nisi adita hæreditas sit, quasi conditionem habeat. idem est & in seruo eius, qui apud hostes est. Si Stichus promissor post moram offerendo purgat moram: certe doli mali exceptio nocebit ei, qui pecuniam oblatam accipere noluit.

LXXIII. PAVLVS.

Stipulationum quædam certæ sunt, quædam incertæ. Certum est, quod ex ipsa pronuntiatione apparet, quid, quale, quantum sit. ut ecce aurei decem, fundus Tusculanus, homo Stichus, tritici Africi optimi modij centum, uini Campani optimi amphoræ centum.

LXXV. VLP IANVS.

Vbi autem nõ apparet, quid, quale, quatumq; in stipulatione est: incertam esse stipulationem dicendum est. ergo si quis fundum sine propria appellatione, uel hominẽ generaliter sine proprio nomine, aut uinum frumentumq; sine qualitate dari sibi stipulatur: incertum deducit in obligationem. usq; adeo, ut si quis ita stipulatus sit, TRITICI Africi

AFRICI BONI MODIOS CENTVM: VINI CAMPANI BONI AMPHORA-
RAS CENTVM? incertum uideatur stipulari: quia bono melius inueni-
ri potest. quo fit, ut boni appellatio non sit certæ rei significatiua: cum
id, quod bono melius sit, ipsum quoque bonum sit. at cum optimū quis
stipulatur: id stipulari intelligitur, cuius bonitas principalem gradum
bonitatis habet. quæ res efficit, ut ea appellatio certi significatiua sit.

Fundi certi si quis usumfructum stipulatus fuerit: incertum intelli-
gitur in obligationem deduxisse. hoc enim magis iure utimur. Illud
dubitationem recipit: si quis id, quod ex ea ancilla natum erit: aut fru-
ctus, qui in fundo Tusculano nati erunt, dari sibi stipulatus sit: an incer-
tum stipulatus uideatur. sed ipsa natura manifestissimum est, incerti es-
se hanc stipulationem. sed qui uinum, aut oleum, uel triticum, quod in
horreo est, stipulatur: certum stipulari intelligitur. Qui uero à Ti-
tio ita stipulatur, QVOD SEIUS DEBET, DARE SPONDES? & qui ita sti-
pulatur, QVOD EX TESTAMENTO MIHI DEBES, DARE SPONDES?
incertum in obligationem deducit, licet Seius debeat certum, uel ex te-
stamento certum debeatur: quamuis istæ species uix separari possint ab
ea, quam proposuimus de uino, uel oleo, uel tritico, quod in horreo re-
positum est. & adhuc occurrit, quod fideiussores certum uideantur pro-
mittere: si modo & is, pro quo obligentur, certū debeat: cum alioquin
& ita interrogentur, ID FIDE TVA ESSE IVBES? Qui id, quod in fa-

ciendo aut non faciendo consistit, stipulatur: incertum stipulari uidetur.
in faciendo: ueluti fossam fodiri, domum ædificari, uacuam possessio-
nem tradi. in non faciendo: ueluti per te non fieri, quo minus mihi per
fundum tuum ire agere liceat: per te non fieri, quo minus hominem
mihi Erotem habere liceat.

Qui illud aut illud stipulatur, ueluti de-
cem uel hominem Stichum? utrum certum, an incertum deducat in
obligationem, non immerito quaeritur. nam & res certæ designantur:
& utra earum potius præstanda sit, in incerto est. sed utcumque is sibi ele-
ctionem constituit adiectis his uerbis, VTRVM EGO VELIM: potest ui-
deri certum stipulatus: cum ei liceat, uel hominem tantum, uel decem
tantum intendere sibi dari oportere. qui uero sibi electionem non con-
stituit: incertum stipulatur.

Qui sortem stipulatur, & usuras quas-
cumque: certum & incertum stipulatus uidetur: & tot stipulationes sunt,
quot res.

Hæc stipulatio FVNDVM TVSCVLANVM DARI? osten-
dit se certi esse: contineturque, ut dominium omnimodo efficiatur stipula-
toris quoquo modo.

LXXVI. PAVLVS.

Si stipulatus fuerim, ILLVD AUT ILLVD, QVOD EGO VOLVERO?
Hæc electio personalis est: & ideo seruo, uel filio talis electio non co-
hæret

hæret. in hæredes tamen transit obligatio, etiam ante electionē mortuo stipulatore.

Cum stipulamur, QUIDQVĒ TE DARE FACERE OPORTET? id duntaxat, quod præsentī die debet, in stipulationē deducitur: nō ut in iudicijs etiā futurū. & ideo in stipulatione adiicitur uerbum OPORTEBIT, uel ita PRÆSENS IN DIEM'VE. hoc ideo fit: quia qui sic stipulatur, QUIDQVĒ TE DARE FACERE OPORTET? demonstrat eā pecuniā, quæ iam debetur. quod si totā demonstrare nult: dicit OPORTET OPORTEBIT'VE, uel ita PRÆSENS IN DIEM'VE.

LXXVII. IDEM.

AD diem sub pœna pecunia promissa, & ante diem mortuo promissore, committetur pœna, licet non sit hæreditas eius adita.

LXXVIII. IDEM.

SI filiusfamilias sub conditione stipulatus, emancipatus fuerit, deinde exstiterit conditio: patri actio competit: quia in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus. Cum fundum stipulatus sum: non ueniunt fructus, qui stipulationis tempore fuerunt.

LXXIX. VLPĪANVS.

SI procuratori præsentis fuerit cautum: ex stipulatu actionem utilis domino competere nemo ambigit.

LXXX. IDEM.

Quoties in stipulationibus ambigua oratio est: commodissimum est id accipi, quo res, de qua agitur, in tuto sit.

LXXXI. IDEM.

Quoties quis alium sibi promittit, nec adiicit pœnā (puta, uel seruū suū, uel hominem liberum) quæritur: an committatur stipulatio? & Celsus ait: & si non est huic stipulationi additū, NISI STETERIT, POENAM DARI? id, quanti interest sisti, contineri. & uerum est, quod Celsus ait. nam qui alium sisti promittit, hoc promittit, id se acturum, ut stet. Si procurator sisti aliquem sine pœna stipulatus sit: potest defendi, non suam, sed eius, cuius negotium gessit, utilitatem in eam rem deduxisse, idq; fortius dicendū est, & si QVANTI EA RES EST stipulatio proponatur procuratoris.

LXXXII. IDEM.

Nemo rem suam utiliter stipulatur, sed precium rei suæ non inutiliter. sanè rem meam mihi restitui recte stipulari uideo. Si post moram promissoris homo decesserit: tenetur nihilominus perinde, ac si homo uiueret: & hic moram uidetur fecisse, qui litigare maluerit, quàm restituere.

LXXXIII. PAVLVS.

Inter stipulantem & promittentem negotium cōtrahitur. itaq; alius pro

pro alio prōmittens daturum facturumque eum, nō obligatur. nam de se queng promittere oportet. & qui spondet dolum malum abesse ab futurumque esse: non simplex abnutium spondet, sed curaturum se, ut dolus malus absit. Idemque in illis stipulationibus HABERE LICERE. item NEQUE PER TE, NEQUE PER HAEREDEM TVVM FIERI, QVO MINVS FIAT. Si Stichum stipulatur de alio sentiā, tu de alio: nihil actū erit. quod & in iudicijs Aristo existimauit. sed hic magis est, ut is petitus uideatur, de quo actor senserit. nam stipulatio ex utriusque consensu ualet: iudicium autem etiam in inuitum redditur. & ideo potius actori credendum est. alioquin semper negabit reus se consensisse.

Si stipulante me Stichum aut Pamphilum, tu unum daturum te sponderis: constat non teneri te, nec ad interrogatum esse responsum: diuersa causa est summarum: ueluti DECEM AUT VIGINTI DARE SPONDES: hic enim & si decem sponderis, recte responsum est: quia semper in summis id, quod minus est, sponderi uidetur. Item si ego plures res stipuler, Stichum (puta) & Pamphilum: licet unum sponderis, teneris. uideris enim ad unam ex duabus stipulationibus respondisse.

Sacram rem, uel religiosam, uel usibus publicis in perpetuum relicta (ut forum, aut basilicā) aut hominem liberum inutiliter stipulor: quāuis res sacra profana fieri, aut usibus publicis relicta in priuatos usus reuerti, & ex libero seruus fieri possit. nam & cum quis rem profanam, aut Stichum dare promissit: liberatur, si sine facto eius res sacra esse coeperit, aut Stichus ad libertatem peruenerit. nec reuocatur in obligationem, si rursus lege aliqua & res sacra profana esse coeperit, & Stichus ex libero seruus effectus sit: quoniam una atque eadem causa & liberandi & obligandi sit, & quod aut dari nō possit, aut dari possit. nam & si nauē, quā sponōdit, dominus dissoluisset, & ipsē tabulis cōpegisset: quia eadem nauis esset: inciperet obligari. Pro quo & illud dici posse Pedius scribit. si stipulatus fuero ex fundo centum amphōras uini, exspectare debeā, donec nascatur. & si natum sine culpa promissoris consumptū sit: rursus exspectare debeā, donec iterū nascatur, & dari possit. & per has uices aut cessaturā, aut ualiturā stipulationem. Sed hęc dissimilia sunt. adeo enim cū liber homo promissus est, seruitutis tempus spectandū nō est, ut ne hęc quidē stipulatio de homine libero pbanda sit, ILLVM, CVM SERVVS ESSE COEPERIT, DARE SPONDES: item EVM LO-CVM, CVM EX SACRO RELIGIOSO'VE PROFANVS ESSE COEPERIT, DARE SPONDES: quia nec præsens obligationē rēporis recipere potest: & ea duntaxat, quæ natura sui possibilia sunt, deducunt in obligationē. uini autē non speciē, sed genus stipulari uidemur, & tacite in ea tempus cōtinetur. hō liber certa specie continetur: & casum aduersamque

fortunam spectari hominis liberi, neq; ciuile, neq; naturale est. nam de his rebus negotium recte gerimus, quæ subijci usibus dominioq; nostro statim possunt. & nauis si hac mente resoluta est, ut in alium usum tabulæ destinarentur: licet mutato consilio perficiatur: tamen & perempta prior nauis, & hæc alia dicenda est. sed & si reficiendæ nauis causa omnes tabulæ refixæ sint: nondum intercidisse nauis uidetur: & compositis rursus tabulis, eadem nauis esse incipit. sicuti de ædibus deposita tigna ea mente, ut reponantur, ædium sunt. sed si usq; ad aream deposita sint: licet eadem materia restituatur, alia erit. Hic tractatus etiã ad prætorias stipulationes pertinet, quibus de restituenda re cauetur, & an eadem res sit, quæritur. Si rem, quam ex causa lucratina stipulatus sum, nactus fuero ex causa lucrativa: euanesceat stipulatio. sed & si hæres exstitero domino, exstinguitur stipulatio. Si uero à me hærede defunctus eam legauerit: potest agi ex stipulatu. Idemq; est, & si sub conditione legata sit: quia & si ipse debitor rem sub conditione legatam dedisset, non liberaretur. sed si conditione deficiente remanserit: petitio infirmabitur. Stichum, qui decesserit, si stipuler: siquidẽ condici etiam potest mortuus ut furi: utiliter me stipulatum Sabinus ait. si uero ex alijs causis: inutiliter: quia & si deberetur, morte promissor liberaretur. Idem ergo dicetur, & si mora facta defunctum stipulauer. Si quis ancillam sistere se aliquo in loco promiserit, quæ prægnans erat: & si sine partu eam sistat: in eadem causa eam sistere intelligitur.

LXXXIIII. IDEM.

Si infulam fieri stipulatus sim, & transierit tempus, quo potueris facere: quãdium litem contestatus non sim: posse te facientem liberari placet. quod si litem iam contestatus sim: nihil prodesse tibi, si ædifices.

LXXXV. IDEM.

In executione obligationis sciendum est quatuor causas esse. nam interdum est aliquid, quod à singulis hæredibus diuissim cõsequi possumus: aliud, quod totum peti necesse est, nec diuissim præstari potest. aliud, quod pro parte petitur, sed solui nisi totum non potest: aliud, quod solidum petendum est, licet in solutione admittat partis executione.

Prima species pertinet ad promissorem certæ pecuniæ. nam & petitio & solutio ad portiones hæreditarias spectant. Secunda ad opus, quod testator fieri iusserit. nam singuli hæredes in solidum tenentur: quia operis effectus in partes scindi non potest. Quod si stipulatus fuero, PER TE HAEREDEM VE TVVM NON FIERI, QVO MINVS EAM AGAM: SI ADVERSVS EA FACTVM SIT, TANTVM DART: & unus ex pluribus hæredibus promissoris me phibeat: uerior est sententia, existimantium unius facto omnes teneri: quoniam licet ab uno probi

prohibeor, non tamē in partē prohibeor. sed cæteris familiæ eriscun-
dæ iudicio sarciet damnū. Pro parte peti, solui autē nisi totum nō
potest: ueluti cum stipulatus sum hominem incertū. nam petitio eius
scinditur, solui uero, nisi in solidum, non potest. alioquin in diuersis ho-
minibus recte partes soluerentur. quod non potuit defunctus facere:
ne quod stipulatus sum, *consequar. Idem iuris est, & si quis decē aut
hominem promiserit. In solidum uero agi oportet, & partis solutio
adfert liberationem, cum ex causa euictionis intendimus. nam aucto-
ris hæredes in solidum denunciandi sunt, omnesq; debent subsistere, &
quolibet defugiente omnes tenebuntur: sed unicuiq; pro parte hæredi-
taria præstatio iniungit. Item si ita stipulatio facta sit, SI FVNDVS
TITIANVS DATVS NON ERIT, DARI CENTVM: nisi totus detur, po-
na cōmittitur centum: nec prodest partes fundi dari cessante una: quē-
admodum non prodest ad pignus liberandum partem creditori solue-
re. Quicumq; sub conditione obligatus curauit, ne conditio existe-
ret: nihilominus obligatur.

*als. non /
cons. vide
cap. z. sub
Tit. de præ
to. stip.

LXXXVI. VLP IANVS.

Quod dicitur, tot stipulationes esse, quot res: ibi locum habet, ubi
res exprimuntur stipulatione. cæterum si non fuerint expressæ:
una est stipulatio.

LXXXVII. PAVLVS.

Nemo rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, utiliter sti-
pulatur.

LXXXVIII. IDEM.

Mora rei fideiussori quoq; nocet. sed si fideiussor seruū obtulerit,
& reus morā fecerit: mortuo Stichō fideiussori succurrēdū est.
sed si fideiussor hominem occiderit: reus liberatur, fideiussor autē ex sti-
pulatione conueniri potest.

LXXXIX. IDEM.

Si à colono, cui fundum in quinquennium locaueram, post tres an-
nos ita stipulatus fuero, QUIDQVID TE DARE FACERE OPOR-
TET: nō amplius in stipulationē deducitur, quā quod dari iam opor-
tet: si autē adiiciatur, OPORTEBIT'VE: etiā futura obligatio deducitur.

XC. POMPONIVS.

Cum stipulati sumus pro usuris legitimis poenā in singulos men-
ses, si fors soluta non sit: etiam si fortis obligatio in iudicium sit
deducta: adhuc tamen poena crescit: quia uerum est pecuniam so-
lutam non esse.

XCI. PAVLVS.

Si seruū stipulatus fuero, & nulla morā intercedente seruus deces-
serit

serit: siquidem occidat eum promissor: expeditum est. Si aut negligat infirmū, an teneri debeat promissor quærētibus, cōsiderandū est, utrū quemadmodum in uindicatione hominis, si neglectus à possessore fuerit, culpæ huius nomine tenetur promissor, ita & cum dari promissit: an culpa (quod ad stipulationem attinet) in faciendo accipienda sit, an nō faciendo. quod magis probandum est: quia qui dare promissit, ad dandum, non faciendum tenetur. sed si sit quidem res in rebus humanis, sed dari non possit: ut fundus religiosus (puta) uel sacer factus, uel seruus manumissus, uel etiam ab hostibus si capiatur: culpa in hunc modum diiudicatur, ut siquidem ipsius promissoris res, uel tempore stipulationis, uel postea fuerit, & quid eorum acciderit: nihilominus teneatur. Idemq; fiet, & si per alium postea, quā ab hoc alienatus sit, id contigerit. Si autem alienus fuerit, & ab alio tale quid acciderit: nō tenetur: quia nihil fecit: nisi postea, quā moratus est solutionem, aliquid huiusmodi acciderit. quam distinctionem & Iulianus sequitur. Item si homo, qui fuit promissoris, ex præcedenti causā ablatus ei fuerit, quā statuliber fuerit: perinde habendus est, ac si alienū promississet: quia sine facto ipsius desijt eius esse. De illo quæritur, an & is, qui nesciens se debere occidit, teneatur. quod Iulianus putat in eo, qui cum nesciret à se petittum codicillis, ut restitueret, manumissit. Sequitur uidere de eo, quod ueteres constituerunt, quoties culpa interuenit debitoris, perpetuari obligationem, quemadmodum intelligendum sit. & quidem si fecerit promissor, quo minus soluere possit: expeditum intellectum habet constitutio. si uero moratus sit tantum: hæsitatur, an si postea in mora non fuerit, exstinguat superior mora. & Celsus adolescens scribit eum, qui moram fecerit in soluendo Stichō, quē promiserat, posse emendare eam moram postea offerendo. hanc em̄ quæstionem esse de bono & æquo: in quo genere plerumq; sub autoritate iuris scientiæ perniciose (inquit) erratur. & sanē probabilis est hæc sententia, quam quidem & Iulianus sequitur. nam cum quæritur de damno, & par utriusq; causā est: quare non potentior sit, qui tenet, quā qui persequitur? Nunc uideamus, in quibus personis hæc constitutio locum habeat. quæ inspectio duplex est: ut primo quæramus, quæ personæ efficiant perpetuam obligationem: deinde quibus eam producāt: utiq; autem principalis debitor perpetuat obligationē. accessiones autem, an perpetuent, dubiū est. Pomponio perpetuari placet. quare em̄ facto suo fideiussor suam obligationem tollat: cuius sententia uera est. itaq; perpetuatur obligatio tam ipsorum, quā successorum suorum persona. accessionibus quoq; suis, id est fideiussoribus, perpetuant obligationem: quia in totam causam sponponderunt. An filiusfamili-

as, qui

as, qui iussu patris promiserit, occidendo seruum producat patris obligationem, uidendum est. Pomponius producere putat, scilicet qua si accessionem intelligens eum, qui iubeat. Effectus huius constitutionis ille est, ut adhuc homo peti possit. sed & acceptum ei posse ferri creditur, & fideiussorem accipi eius obligationis nomine. nouari aut an possit hæc obligatio, dubitationis est: quia neq; hominem, qui non est, nec pecuniam, quæ nõ debet, stipulari possumus. & ego puto nouationem fieri posse, si hoc actum inter partes sit, quod Iuliano placet.

XCII. IDEM.

Si ita stipuler, PER TE NON FIERI, QVO MINVS MIHI, HAEREDI QVE MEO VINDEMIAM TOLLERE LICEAT: etiam hæredi datur actio.

XCIII. IDEM.

Si sic stipulatus fuero, PER TE NON FIERI, QVO MINVS HOMINEM EX HIS, QVOS HABES, SVMAM: electio mea erit.

XCIII. IDEM.

Triticum dare oportere stipulatus est aliquis. facti quæstio est, non iuris. igit si de aliquo tritico cogitauerit, id est certi generis, & certæ quantitatis: id habebitur pro expresso. alioquin si cum destinare genus & modum uellet, non fecerit: nihil stipulatus uidetur, ne igitur unum quidem modium.

XCV. IDEM.

Qui insulam fieri stipulatur, ita demum acquirit obligationem, si appareat, quo in loco fieri insulam uoluerit, & ibi insulam fieri eius intersit.

XCVI. IDEM.

Qui seruum mihi ex stipulatu debebat, si in facinore eum depræhenderit: impune eum occidet, nec utilis actio erit in eum cõstituenda.

XCVII. CELSVS.

Si ita stipulatus fuero TE SISTI: ET NISI STITERIS, HIPPOCENSTAVRVM DARI: perinde erit, atq; si TE SISTI: solūmodo stipulatus essem. Possum utiliter à te ita stipulari, NOMINE TITII TE SOLVTVRVM: neq; enim hoc simile est illi TITIVM DATVRVM: sed ex ea stipulatione, dū interest mea, agere possum. & ideo si locuples sit Titius: nihil ex hac stipulatione consequi possum. quid enim mea interest id à te fieri, quod si nõ feceris, æque saluam pecuniam habiturus sum: si TIBI NVPSERO, DECEM DARE SPONDES: causa cognita dene-gandam actionem puto, nec raro probabilis causa huius stipulationis est. Idem si uir à muliere eodem modo non in dotem stipulatus est.

XCVIII. MARCELLVS.

ss iij Existimo

Existimo posse id, quod meum est, sub conditione stipulari: item etiam ad fundum posse, quanquam interim fundus non sit meus, aut si hoc uerum non est, & alienum fundum sub conditione stipulatus fuero, isque ex lucratiua causa meus esse coeperit: confestim perimetur stipulatio. & si fundi dominus sub conditione uiam stipulatus fuerit: statim fundo alienato euanescet stipulatio: & maxime secundum illum opinionem, qui etiam ea, quae recte constiterint, resolui putant, cum in eum casum reciderunt, a quo non potuissent consistere. Ex hac stipulatione *INSVLAM FVLCIRI SPONDES?* quando nascatur actio, quaeritur. & utique non est expectandum, ut ruat. nec enim nihil stipulatoris interest, sultam potius esse, quam non esse. nec tamen recte agetur, si nondum praeterierit tantum temporis, quo fulcire potuerit redeptor.

XCIX. CELSVS.

Quid adstringenda obligationis causa est, id nisi palam uerbis exprimat, omissum esse intelligendum est. ac ferè secundum promissorem interpretamur: quia stipulatori liberum fuit uerba late concepere. nec rursus promissor ferendus est, si eius intererit, de certis potius uasis forte, aut hominibus actum esse. Si stipulatus hoc modo fuero, *SI INTRA BIENNIVM CAPITOLIVM NON ASCENDERIS DARIS?* non nisi praeterito biennio recte petam. nam & si ambigua uerba sunt: sic tamen exaudiuntur, si immutabiliter uerum fuit, te capitolum non ascendisse.

C. MODESTINVS.

Conditio in praeteritum, non tantum in praesens tempus relata, statim aut perimit obligationem, aut omnino non differt.

CI. IDEM.

Pverberes sine curatoribus suis possunt ex stipulatu obligari.

CII. IDEM.

Venditores emptori pro euictione cauerant, quanti eius interest: specialiter se agnituros, si in lite mota sumptus fecisset: & emptori stipulanti promiserant. post mortem emptoris unus ex uenditoribus ad iudicium uocauit, precium sibi deberi dicēs, haeredes eius. qui sumptus in defensione causae factos (cum probarent precium solutum fuisse) ex stipulatione petebant. Modestinus respondit. si eas impensas uenditores promississent, quae ob litem de proprietate institutam factae essent: minime ex stipulatu peti posse, quod erogatum esset, dum alter ex uenditoribus precium, quod iam fuerat exsolutum, petit.

CIII. IDEM.

Liber homo in stipulatum deduci non potest: quia nec dari oportere intendi, nec aestimatio eius praestari potest: non magis, quam si quis

quis dari stipulatus fuerat mortuum hominem, aut fundum hostium.

CIIII. VENVLEIVS.

Cum servus pecuniam pro libertate pactus sit, & ob eam rem reū dederit: quamvis servus ab alio manumissus est: reus tamen recte obligabitur: quia non quæritur, à quo manumittatur, sed ut manumittatur.

CV. IDEM.

Stipulatus sum DAMAM AVT EROTEM SERVVM DARI? cū Damam dares, ego quo minus acciperē, in mora fui. mortuus est Dama. an putes me actionem ex stipulatu habere? Respondit. secundum Masurij Sabini opinionem puto te ex stipulatu agere non posse. nam is recte existimabat, si per debitorem mora non esset, quo minus id, quod debebat, solueret: continuo eum debito liberari.

CVI. IDEM.

Qui ex pluribus fundis, quibus idem nomen impositum fuerat, unum fundum sine ulla nota demonstrationis stipulatur, incertum stipulatur, id est eum fundum stipulatur, quem promissor dare voluerit. tamdiu autem voluntas promissoris in pendentem est, quamdiu id, quod promissum est, solvatur.

CVII. IDEM.

Vtrum turpem talem stipulationē putes, an non, quæro. pater naturalis filium, quem Titius habebat in adoptionem, hæredē instituit, si patria potestate esset liberatus. pater eum adoptivus non aliās emancipare voluit, quàm si ei dedisset, à quo stipularetur certam summam, si eum manumississet: & post emancipationem adiit hæreditatē filius. petit nunc pecuniam pater ex stipulatione supra relata. respondi non turpem esse causam stipulationis, utpote cum aliter filiū emancipaturus non fuerit: nec potest uideri iniusta causa stipulationis, si aliquid adoptivus pater habere voluerit, propter quod à filio post emancipationem magis curaretur.

CVIII. IDEM.

A' Titio ita stipulatus sum, SI QVA MIHI NVPSERIT, DECEM DOTIS EIVS NOMINE DARE SPONDES? quærebatur, an constitat talis stipulatio? Respondit. si stipulanti mihi dos ita promissa est, QVAMCVNQVE VXOREM DVXERO, DOTIS EIVS NOMINE DECEM DARE SPONDES? nihil in ea causa est, quare ea pecunia conditione expleta non debeat. nam cum conditio etiam ex incertæ personæ factio parere obligationē possit: veluti SI QVIS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, DECEM DARE SPONDES? SI QVIS A' ME DECEM PETIERIT, TOT DARE SPONDES? cur non idem & in dote promissa respondetur, ratio reddi non potest. Nulla promissio potest consistere

stere, quæ ex uoluntate promittentis statum capit.

CIX. POMPONIVS.

SI ita stipulatus fuero, DECEM AVT QVINDECIM DABIS: decem debet. Item si ita, POST ANNUM AVT BIENNIVM DABIS: post bienniu debentur: quia in stipulationibus id seruatur, ut quod minus, quodq; longius est, uideatur in obligationem deductum.

CX. IDEM.

SI mihi & Titio, in cuius potestate non sim, stipuler decem: non ostra decem, sed sola quinq; mihi debetur. pars enim aliena in obligatione deducitur: ut quod extraneo inutiliter stipulatus sum, non augeat meam partem. Si stipulatus fuero de te VESTEM TVAM, QVAE CVNQVE MULIEBRIS EST, DARE SPONDES: magis ad mentem stipulantis, quam ad mentem promittentis id referri debet: ut quid in ea re sit, aestimari debeat, non quid senserit promissor. Itaq; si solitus fuerat promissor muliebri quadam ueste uti: nihilominus debebitur.

CXI. IDEM.

SI stipulatus fuero PER TE NON FIERI, QVO MINVS MIHI ILLA DOMO VTI LICEAT: an etiam si me non prohibeas, uxore autem meam prohibeas, uel contra uxore mea stipulata me prohibeas: an committatur stipulatio: & satius est hæc uerba sic accipi. nam & si stipulatus fuero, PER TE NON FIERI, QVO MINVS MIHI VIA, ITINER, ACTV VTI LICEAT: & non me, sed alium nomine meo ingredientem prohibeas: sciendum erit committi stipulationem.

CXII. IDEM.

SI quis stipulatus sit Stichum aut Pamphilu, utrum ipse uellet: quæ elegerit, petet, & hic erit solus in obligatione. an autem mutare uoluntatem possit, & ad alterius petitionem transire, quærentibus: respiciendus erit sermo stipulationis, utrum ne talis sit, QVEM VOLVERO, an QVEM VOLAM. nam si talis fuerit QVEM VOLVERO: cū semel elegerit, mutare uoluntatem non poterit. si uero tractum habeat sermo illius, & sit talis QVEM VOLAM: donec iudicium dicat, mutandi potestatem habebit. Si quis ita stipulatus fuerit, PRO CENTVM AVREIS SATIS DABIS: & reum dederit in istam summam: Proculus ait, semper in satisfactionis stipulatione uenire, quod interesset stipulantis: ut aliàs tota fors inesset, ueluti si idoneus promissor non esset: aliàs minus, si in aliquid idoneus esset debitor: aliàs nihil, si tam locuples esset, ut non statera non intersit, satis ab eo accipere: nisi quod plerūq; idonei non tam patrimonio, quam fide quoq; aestimarentur.

CXIII. PROCVLVS

CVM stipulatus sim mihi Procule, si opus arbitratu meo ante calendas

lendas Iunias effectum nō sit, poenam, & protulerim diem: putas ne uere posse me dicere, arbitrato meo opus effectū non esse ante calendas Iunias, cum ipse arbitrio meo aliā diem operi laxiorem dederim? Proculus respondit. non sine caussa distinguendum est: interesse, utrū per promissorem mora non fuisset, quo minus opus ante calendas Iunias (ita ut stipulatione compræhensum erat) perficeretur: an tunc, cū iam opus effici nō posset ante calendas Iunias, stipulator diem in calendas Augusti protulisset. nam si tūc diem stipulator protulit, cum iam opus ante calendas Iunias effici nō poterat: puto poenam esse commissam. nec ad rem pertinere, quod aliquod tempus ante calendas Iunias fuit, quo stipulator non desiderauit id ante calendas Iunias effici: id est qđ non est arbitratus, ut fieret, quod fieri non poterat. at si hoc falsum est: etiam si stipulator pridie calendas Iunias mortuus esset, poena cōmissa non esset: quoniam mortuus arbitrari non potuisset, & aliquod tēpus post mortem eius operi perficiendo superfuisset. & propemodum, etiam si ante calēdas Iunias futurum esse cōcepit, opus ante eam diem effici non posse, poena commissa est. Cum uenderet aliquis, promissit emptori fideiussores præstare, & rem uenditam liberare. quæ ut libere tur, nunc desiderat emptor: & in mora est is, qui ea stipulatione id futurum promissit. quæro, quid iuris sit? Proculus respōdit. tanti litem æstimationi oportet, quanti actoris interest.

CXIII. VLP IANVS.

Si fundum certo die præstari stipuler, & per promissorem steterit, quo minus ea die præstetur: consecuturū me, quanti mea interest moram factam non esse.

CXV. PAPINIANVS.

Ita stipulatus sum, TE SISTI IN CERTO LOCO: SI NON STITERIS, QVINQVAGINTA AVREOS DARI SPONDES: si dies in stipulatione per errorem omissus fuerit, cum id ageretur, ut certo die stiteres: imperfecta erit stipulatio non secus, ac si quod pondere, numero, mensura continetur, sine adiectione ponderis, numeri, mensuræ stipulatus essem: uel insulam ædificari, non demonstrato loco: uel fundū dari, non adiecto nomine. qđ si ab initio id agebatur, ut quocunq; die stiteres, & si non stitisses, pecuniam dares: quasi quælibet stipulatio sub conditione concepta uires habebit: nec ante committetur, quā fuerit declaratū reum promittendi sisti nō posse. Sed & si ita stipulatus fuero, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIS, VEL ALEXANDRIAM NON IERIS, CENTVM DARI SPONDES: non statim committitur stipulatio, quamuis capitolium ascendere, uel Alexandriam peruenire potueris: sed cum certū esse cōperit, te capitolium ascendere, uel Alexan

tt drium

driam ire non posse. Item si quis ita stipuletur, SI PAMPHILVM NON DEDERIS, CENTVM DARE SPONDES? Respondit Pegasus, non ante committi stipulationem, quàm desisset posse Pamphilus dari. Sabini autem existimabat, ex sententia contrahentium, postquàm homo potuisset dari, confestim agendũ: & tamdiu ex stipulatione non posse agi, quàm diu per promissorem non stetisset, quo minus eum daret: idq; defendebat exemplo penus legatæ. hæredem etenim, si dare potuisset pecuniam, nec dedisset: confestim in pecuniam legatam teneri scripsit. idq; utilitatis causa receptum est ob defuncti uoluntatem, & ipsius rei natura. Itaq; potest Sabini sententia recipi, si stipulatio non à conditione coeperit: ueluti SI PAMPHILVM NON DEDERIS, DARI TANTVM SPONDES? sed ita cõcepta sit, PAMPHILVM DARE SPONDES? SI NON DEDERIS, TANTVM DARI SPONDES? quod sine dubio uerum erit, cum id actũ probatur: ut si homo datus non fuerit, & homo & pecunia debeatur. sed & si ita cautum sit, ut sola pecunia nõ soluto homine debeatur, idem defendendum erit: quoniam uoluntas fuisse probatur, ut homo soluatur, aut pecunia petatur.

CXVI. IDEM.

Decem stipulatus à Titio, postea quãto minus ab eo cõsequi posses, si à Mæuio stipuleris: sine dubio Mæuius uniuersũ periculũ potest subire. sed & si decem petieris à Titio: Mæuius non erit solutus, nisi iudicatũ Titius fecerit. PAVLVVS notat. non enim sunt duo rei Titius & Mæuius eiusdem obligationis: sed Mæuius sub conditione debet, si à Titio exigi non poterit. igitur nec Titio cõuento Mæuius liberatur, qui an debiturus sit, incertũ est: & soluente Titio nõ liberatur Mæuius, qui nec tenetur, cum conditio stipulationis deficit: nec Mæuius pendente stipulationis conditione recte potest conueniri. à Mæuio enim ante Titium excussum non recte petetur.

CXVII. IDEM.

Si centũ homines, quos ego hæres uel meus elegisset, stipulatus, anteqũ elegerim, duos heredes reliquero: numero diuiditur stipulatio. diuersum erit, si iam electis hominibus successerint.

CXVIII. IDEM.

Liber homo, qui mihi bona fide seruit, quod stipulanti mihi promittit: propè est, ut omni modo sit utile, quamuis ex re mea promittat. nam quid aliud dici potest, quo minus liber homo teneatur? nec tamẽ ideo, si stipulanti eidem ex eadem causa spondeã, tenebor. quẽadmodũ enim habebit eius actionẽ aduersus me, quod ab alio stipulatus quæreret mihi? hoc itaq; latere fructuario seruo uel alieno, qui bona fide seruauit, comparabitur, seruus autem fructuario si promittit ex re ipsius: uel alienus

alienus, qui bona fide seruit, emptori: nulla de peculio dabitur in domi-
num actio. nam in his casibus domini esse intelliguntur. DECEM
HODIE DARE SPONDES? dixi posse uel eodem die pecuniā peti:
nec uideri præmaturius agi, nō finito stipulatiōis die, quod in alijs tem-
poribus iuris est. nam peti non debet, quod intra tempus compræhen-
sum solui potest. in proposito enim diem non differendæ actionis gra-
tia insertum uideri, sed quo præsens ostendatur responsum est. DE-
CEM MIHI AVT TITIO, VTRVM EGO VELIM, DARE SPON-
DES? ex eo, quod mihi dandū est, certi stipulatio est: ex eo, quod illi sol-
uendū, incerti. finge mea interesse Titio potius, quā mihi solui: quo-
niā pœnam promiseram, si Titio solutum non fuisset.

CXIX. IDEM.

DOli clausula, que in stipulationibus subiicitur, non pertinet ad eas
partes stipulationis, de quibus nominatim cauetur.

CXX. IDEM.

SI ita stipulatus fuero, HANC SVMMAM, CENTVM AVREO-
RVN DARI SPONDES? & si maxime ita exaudiatur ille sermo,
SI MODO CENTVM AVREORVM EST: nō facit cōditionē hęc
adiectio: quoniā si centū non sint, stipulatio nulla est. nec placuit instar
habere conditionis sermonē, qui non ad futurum, sed ad præsens tem-
pus refertur, & si contrahentes rei ueritatem ignorent.

CXXI. IDEM.

EX ea parte cautionis, DOLVM'QVE MALVM HVIC REI PRO-
MISSIONI'QVE ABESSE ABFVTVRVN'QVE ESSE, IS STIPVLA-
TVS EST, SPOPONDIT ILLE. incerti agetur stipulationis utiliter inter-
ponendæ gratia. Mulier ab eo, in cuius matrimonio conueniebat,
stipulata fuerat ducenta, si concubinæ tempore matrimoni cōsuetu-
dinē repetisset. nihil caussæ esse, cur ex stipulatione, quæ ex bonis mori-
bus concepta fuerat, mulier impleta conditione pecuniam adsequi nō
possit. In insulam deportato reo promittendi, stipulatio ita cōcepta
CVM MORIERIS, DARI? non nisi moriente eo, cōmittitur. Ex facto
rei promittendi doli stipulatio hæredē eius tenet, sicut ex cæteris alijs
contractibus: ueluti mandati, depositi.

CXXII. SCAEVOLA lib. XX. digestorum.

QVI Romæ pecuniā mutuam acceperat soluendam in longinqua
prouincia post menses tres, eamq; ibi dari stipulanti sponde-
rat: post paucos dies Romæ testatō creditori dixit, paratū se esse Ro-
mæ eam numerare, detracta ea summa, quam creditori suo usurarū no-
mine dederat. quæ sitū est, cū in integrū summā, in quā stipulatiōe obli-
gatus est, obtulerit: an eo loco, in quo soluenda promissa est, sua die in-
tegra

t t ij

regra peti possit? Respondit. posse stipulatorē sua die ibi, ubi soluendā stipulatus esset, petere. Callimachus mutuatam pecuniam nauticam accepit à Sticho seruo Seij in prouincia Syria in ciuitate Beryto usque Brentesium: idē creditum esse in omnes nauigij dies ducentos sub pignoribus & ex hypothecis mercibus à Beryto comparatis, & Brentesium perferendis, & quas Brentesio empturus esset, & per nauem Beryto inuesturus: conuenitq; inter eos, uti cum Callimachus Brentesium peruenisset, inde intra idus septembres, quæ tunc proximæ futuræ essent, alijs mercibus emptis & in nauem missis, ipse in Syriam per nauigium proficiscatur. aut si intra diem suprascriptam nō reparasset merces, nec enauigasset de ea ciuitate: redderet uniuersam cōtinuo pecuniam, quasi perfecto nauigio, & præstaret sumptus omnes persequentibus eam pecuniam, uti in urbem Romam eam deportarent: eamq; sic recte dari fieri fide roganti Sticho seruo Lucij Titij promissit Callimachus. sed cum ante idus suprascriptas secundum conventionem mercibus in nauem impositis, cum Erote seruo Stichi, quasi in prouinciam Syriam peruenturus enauigauerit: quæsitum est, naue submersa,

* *als. Beryto
tum perferens
in nauem
ue mansisset
eo.*

cum secundum cautionem Callimachus merces * Beryto perferendas, in nauem misisset eo tempore, quo iam pecuniam Brentesio reddere Romæ perferendam deberet: an nihil profit Erotis consensus, qui cum eo missus erat, cuiq; nihil amplius de pecunia suprascripta post diem conventionis permissum uel mandatum erat, quàm ut eam receptam Romæ perferret: & nihilominus actione ex stipulatu Callimachus de pecunia domino Stichi teneatur? Respondit. secundum ea, quæ proponerentur, teneri. Item quæro, si Callimacho post diem suprascriptam nauiganti Eros suprascriptus seruus consenserit: an actionem domino suo semel adquisitam adimere potuerit? Respondit. non potuisse: sed fore exceptioni locum, si seruo arbitrium datum esset, eam pecuniam quocunq; tempore in quemuis locum reddi. Flavius Hermes hominem Stichum manumissionis causa donauit, & ita de eo stipulatus est. si homo Stichus, de quo agitur, quem hac die tibi donationis causa manumissionisq; dedi, à te hæredē tuo manumissus uindictaq; liberatus non erit: quod dolo malo meo nō fiat: poenæ noīe quinquaginta dari stipulatus est Flavius Hermes, spondit Claudius. quæro, an Flavius Hermes Claudium de libertate Stichi conuenire potest? Respondit. nihil proponi, cur non potest. Item quæro, an si Flauij Hermetis hæres à Claudi hærede poenam suprascriptam petere uoluerit: an Claudi hæres libertatem Sticho præstare possit, ut poena liberetur? Respōdi posse. Item quæro, an si Flauij Hermetis hæres cū Claudi hærede ex causa suprascripta nolit agere: an nihilominus Sticho libertas ex conventionione

trione, quæ fuit inter Hermetem & Claudium (ut stipulatione suprascripta ostenditur) ab hærede Claudij præstari debeat: respondit. debere.

Cohæredes cum prædia hæreditaria diuississent, unum prædiū commune reliquerunt sub hoc pacto: ut si quis eorum partem suam alienare uoluisset, eam uel cohæredi suo uel eius successori uenderet centum uiginti quinque, quod si quis aliter fecisset: poenam centum inuicem stipulari sunt. quæro, cum cohæres mulier cohæredis liberorum tutores sapius testator conuenerit, & desiderauerit, ut secundum conventionē aut emerent, aut uenderent, hiq; nihil tale fecerint: an si mulier extero uendiderit, poena ab ea centum exigi possit? respondit. secundum ea, quæ proponerentur, obstatum doli mali exceptionem. Agerius filius familias seruo Publij Mæuij stipulanti spondit, se daturū, quid quid patrem suum Publio Mæuio debere cōstitisset. quæsitum est, patre defuncto ante, quā cōstitisset, quid quantumq; deberet: an si aduersus hæredem eius actum fuisset, aliumue successorem, & de debito cōstitisset, Agerius teneatur? Respondit. si conditio non exstitisset: stipulationem non esse cōmissam.

Seia hæres unius tutoris cū hærede pupillæ transactione solo pacto facto, maiorem partem soluit, in residuā cauit: sed ilico negauit hæres se transactionem seruare, & apud iudicem tutelæ egit, & uictus prouocauit ad cōpetentem iudicē: sed & ab eo ad principem idem prouocauit, & iniusta quoq; hæc prouocatio eius pronunciata est. quæsitum est, cum per hæredem pupillæ mora intercesserit, quominus pecunia in stipulationem deducta, ab hærede tutoris solueretur, nec unquam petierit: an ei hodie debeantur usuræ ab hærede tutoris? Respondit. si Seia non cessasset ex stipulatione pecuniam offerre, iure usuras non deberi. Duo fratres hæreditatem inter se diuiserunt, & sibi cauerūt, nihil se contra eam diuisionē facturos: & si contra quis fecisset, poenā alter alteri promisit. post mortem alterius, qui superuixit, petijt ab hæredibus eius hæreditatem, quasi ex causa si deicommissi sibi à patre relictæ debitam: & aduersus eum pronunciatū est, quasi de hoc quoq; transactū fuisset. quæsitū est, an poena cōmissa esset? Respondit. poenam secundū ea, quæ proponerentur, cōmissam.

CXXIII. PAPINIANVS.

Si flagicij faciendi uel facti causa concepta sit stipulatio: ab initio non ualeat.

CXXIIII. IDEM.

IN SVLAM INTRA BIENNIVM ILLO LOCO AEDIFICARE SPONDES: ante finem biennij stipulatio non committitur: quamuis reus promittendi non ædificauerit, & tantum residui temporis sit, quo ædificium extrui non possit. neq; enim stipulationis status, cuius dies

et iij certus

certus in exordio fuit, ex post facto mutatur. Idem & in stipulatione iudicio sistendi causa facta placuit: scilicet ut ante diem stipulatio non committatur, si certum esse coeperit, pareri stipulationi residuo tempore non posse.

CXXV. PAVLVS.

Cum stipulatur QUID QUID TE DARE FACERE OPORTET: nihil aliud in stipulationem deducitur, quam quod presenti die debetur. hoc enim solum hac stipulatio demonstrat.

CXXVI. IDEM.

Si ita stipulatus fuero, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT: TVNC SEX HAC DIE IN ANNOS SINGVLOS DENA DARE SPONDES: post triennium conditione existente, triginta poterunt peti. Titius a Mauro fundum detracto usufructu stipulatus est, & ab eodem eiusdem fundi usumfructu. duae sunt stipulationes: & minus est in eo usufructu, quem per se quis promissit, quam in eo, qui proprietatem comitatur. denique si ille usumfructum dederit, eumque stipulator non utendo amiserit: tradendo postea fundum detracto usufructu liberabitur. Non idem contingit ei, qui fundum pleno iure promissit, & usumfructu dedit, deinde amisso eo proprietatem sine usufructu tradidit. ille enim liberatus est dando usumfructum, hic in nulla parte obligationis exoneratur, nisi si pleno iure fundum effecerit stipulatoris. Chrysogonus Flavius Candidi seruus actor scripsi coram subscribente & adsignante domino: accepisse eum a Iulio Zosa agente rem Iulij Quintiliani absentis mutua denaria mille. quae dari Quintiliano haereditate eius, ad quem ea res pertinebit, calendis nouembris, quae proximae sunt futurae, stipulatus est Zosa libertus, & rem agens Quintiliani: spondit Flavius Candidus dominus meus. & die superscripta si satis eo nomine factum non erit: tunc quo post soluetur, usurarum nomine denarios octo praestari, stipulatus est Iulius Zosa: spondit Flavius Candidus dominus meus, subscripsitque. Respondi. per liberam personam, quae neque iuri nostro subiecta est, neque bona fide nobis seruit, obligationem nullam acquirere nobis possumus. Plane si liber homo nostro nomine pecuniam daret vel suam vel nostram, ut nobis solueretur: obligatio nobis pecuniae creditae acquireretur. sed quod patrono libertus dari stipulatus est, inutile est: ut nec ad solutionem proficiat adiectio absentis, cui principaliter obligatio quaerebatur. Superest, ut quaeramus, an, ex numeratione ipse, qui contraxit, pecuniam creditam petere possit. nam quoties mutua pecuniam dantes eandem stipulamur: non duae obligationes nascuntur, sed una uerborum. plane si praecedat numeratio, sequatur stipulatio: non est dicendum, recessum a naturali obligatione. Sequens stipula

stipulatio, in qua sine adiectione nominis usuras stipulatus est, non eodem uicio laborat. neque enim maligne accipiendum est, eidem stipulatum usuras, cui & sortem, uideri. ideoque in liberti persona ualet stipulatio usurarum, & cogitur ea patrono cedere. plerumque enim in stipulationibus uerba, ex quibus obligatio oritur, inspicienda sunt. raro inesse tempus uel conditionem ex eo, quod agi apparebit, intelligendum est: personam nunquam, nisi expressa sit. Si ita stipulatus fuero, TE SISTIS? ET NISI STITERIS, ALIQUID DARIS? quod promittenti impossibile est: detracta secunda stipulatione, prior manet utilis: & perinde erit, ac si te sisti stipulatus essem.

CXXVII. SCAEVOLA.

Si pupillus sine tutoris autoritate Stichum promittat, & fideiussorem dederit, seruus autem post moram à pupillo factam decedat: nec fideiussor erit propter moram pupilli obligatus. nulla enim intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est. esse autem fideiussorem obligatum ad hoc, ut uiuo homine conueniatur, uel ex sua mora postea.

CXXVIII. PAVLVS.

Si duo rei stipulandi ita exstitissent, ut alter utiliter, alter inutiliter stipularetur: ei, qui non habet promissorem obligatum, non recte soluitur: quia non alterius nomine ei soluitur, sed suae obligationis, quae nulla est. Eadem ratione qui Stichum aut Pamphilum stipulatur, si in unum constiterit obligatio, quia alter stipulatoris erat: etiam si defierit eius esse, non recte soluitur: quia utraque res ad obligationem ponitur, non ad solutionem.

CXXIX. SCAEVOLA.

Si quis ita stipulatus fuerit DECEM AVREOS DABIS, SI NAVIS VENERIT, ET TITIVS CONSVL FACTVS SIT? non aliàs dabitur, quam si utrumque factum sit. idem in contrarium, DARE SPONDES SI NEC NAVIS VENERIT, NEC TITIVS FACTVS CONSVL SIT? exigendum erit, ut neutrum factum sit. huic similis scriptura est, SI NEQVE NAVIS VENIT, NEQVE TITIVS CONSVL FACTVS EST? at si sic, DABIS, SI NAVIS VENERIT, AUT TITIVS CONSVL FACTVS SIT? sufficit unum factum. & contra DABIS, SI NAVIS NON VENERIT, AUT TITIVS CONSVL FACTVS NON SIT? sufficit unum non factum esse.

CXXX. PAVLVS.

Quod dicitur, patrem filio utiliter stipulari, quasi sibi ille stipuletur: hoc in his uerum est, quae iuris sunt, quaeque adquiri patri possunt. alioquin si factum conferatur in personam filij: inutilis erit stipulatio. ueluti UT TENERE EI, uel IRE AGERE LICEAT? contra autem filius etiam ut ire agere patri liceat, stipulando acquireret ei. imò & quod in suam personam conferre non potest, hoc patri acquireret.

SCAEUOLA

CXXXI. SCAEVOLA.

Iulianus scripsit. si ne per te neq; per hæredem tuum Titium fiat, quominus mihi ire liceat: stipuler: non solum Titium teneri, si prohibeat, sed etiam cohæredes eius. Qui fundum sibi aut Titio dari stipulatur: quamuis fundus Titio traditus sit, nihilominus petere fundum potest, ut sibi de euictione promittatur. nam interest eius, quia mandati actione fundum recepturus sit à Titio. sed si donationis causa Titium interposuit: dicetur traditione protinus reum liberari.

CXXXII. PAVLVS.

Quidam cum filium alienum susciperet, tradenti promiserat certam pecuniæ quantitatem, si eum aliter, quam ut filium, obseruasset. quæro, si postmodum eum de domo pepulerit, uel moriens nihil ei testamento reliquerit: an stipulatio committatur? & an quid interest, utrum filius, an alumnus, uel cognatus agētis fuerit? Præterea quæro, si filiū suū quis legitime in adoptionem dederit, & ita (ut superscriptum est) stipulatio intercesserit, eumq; pater adoptiuus exhæredauerit uel emancipauerit: an stipulatio committatur? Respondi. stipulatio utilis est in utroq; casu. igitur si contra conuentionem factum sit: committetur stipulatio. Sed uideamus primū in eo, qui legitime adoptauit, an possit committi, si eum exhæredauerit, uel emancipauerit. hæc enim pater circa filium solet facere. igitur non aliter eum, quam ut filiū, obseruauit. ergo exhæredatus de inofficioso aget. quid ergo dicemus, si & meruit exhæredari & emancipari? planè & hoc remedio carebit. Quare sic debet interponi stipulatio, ut si eum emancipasset uel exhæredasset, certum quid promitteret. quo tamen casu commissæ stipulatione, potest quæri, an exhæredato permittendum sit de inofficioso dicere, maxime si patri naturali hæres exstitisset: & an uisito deneganda sit ex stipulatu actio: sed & si ei, qui stipulatus est, non debuit denegari uisio filio: nec ipsi deneganda erit debitæ pecuniæ exsecutio. In eo autem, qui non adoptauit, quem intellectū habeat hæc conceptio, SI EVM ALITER, QVA'M VT FILIUM, OBSERVASSET, nō perspicio. an & hic exigimus exhæredationē uel emancipationem, res in extraneo ineptas: sed & si is, qui legitime adoptauit, nihil facit cōtra uerba stipulationis, cū uti patrio iure in eo, qui hæc non fecit, licet superuacuo: dici tamen poterit commissam esse stipulationem. Filius familias ita stipulatus est, QVANTAM PECUNIAM TITIO CREDIDERO, FIDE TVA ESSE IVBES: & emancipatus credidit. patri nō debet fideiussor: quia nec reus ei tenetur.

CXXXIII. SCAEVOLA.

SI sic stipulatus sum, NEQVE PER TE NEQVE PER HÆREDEM
tuum

TVVM VIM FIERI SPONDES? & egi, qđ mihi uim feceris: recte remanet factum hæredis in stipulatione. nam & ex ipsius posteriore ui poterit committi stipulatio. non enim ad unam uim tantum pertinet. nam sicut & ipsius uim & hæredis capit: ita & ipsius uim uel sæpius factā cōplectitur, ut condemnetur quanti interest. at si sic uolumus factam esse stipulationē, NEQVE PER TE, NEQVE PER HAEREDEM TVVM FIERI: ut ad unam uim primā pertineat, si uim fecerit, & amplius ex hæredis committi non possit, quasi ex ipsius ui tota sit consumpta. quod non est uerum.

CXXXIII. PAVLVS.

Titia, quæ ex alio filium habebat, in matrimonium coit Caio Seio habenti filiam: & tempore matrimonij consenserunt, ut filia Caij Seij filio Titij desponderetur. & interpositum est instrumentum, & ad iectā poena, si quis eorū nuptijs impedimento fuisset. postea Caius Seio constante matrimonio diem suū obiit, & filia eius noluit nubere. quæro, an Caij Seij hæredes teneantur ex stipulatione? Respōdeo. ex stipulatione, quæ pponeretur, cū nō secundū bonos mores interposita sit, agentium exceptionē doli mali obstat: quia inhonestū uisum est uiculo poenæ matrimonia obstringi, siue futura, siue iam cōtracta. Idem respōdit. plerūq; ea, quæ præfationibus conuenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus repetita creduntur: sic tamen, ut non ex ea repetitione inutilis efficiatur stipulatio. Idem respondit. cum Septitius literis suis præstaturum se cauerit pecuniam & usuras eius semisses, quæ apud Sempronium depositæ sunt: si inter præsentēs actum est, intelligendum etiam à parte Lucij Titij præcessisse uerba stipulationis. Idem respondit. quoties pluribus specialiter pactis stipulatio una omnibus subiicitur: quamuis una interrogatio & responsum unum subiiciatur: tamen perinde haberi, ac si singulæ species in stipulationē deductæ fuissent.

CXXXV. SCAEVOLA.

Ta quis promiserat, DECEM TIBI DABO, QVA DIE PETIERIS, ET TEORVM VSVRAS IN DIES TRIGINTA. quæro, utrum usuræ ex die stipulationis, an ex die, qua petita fors fuerit, debeantur? Respōdit. secundum ea, quæ proponerentur, ex die stipulationis deberi: nisi aliud actum manifeste probaretur. Item quæsitum est, quando pecuniam reddere debebo, cum primum petierit? Respondit. secundum ea, quæ proponerentur, ex die, quo stipulatio facta esset, initiū capere. Seia cavit Lucio Titio, quod mandate eo hortos emisset, cum precii omne cum usuris ab eo recepisset, se in eum proprietatem hortorum transferam. deinde in continenti inter utrumq; conuenit, ut intra calendas aprilis primas uniuersam summam mandator numeraret, & hortos

uu accipe

acciperet. quæritur, cū ante calendas aprilis nō omne preciū cū usuris à Lucio Titio Seia solutū sit: interposito tamē modico tempore reliquū preciū cum usuris Seia Titius soluere paratus fuerit, neq; Seia accipere uoluerit, & usq; in hodiernū p Titiū non stet, quo minus reliquū soluat: an si nihilominus Lucius Titius Seia pecuniā uniuersam soluere paratus sit, ex stipulatu agere possit? respōdit, posse: si nō multo post obtulisset, nec mulieris quidquam propter eam morā interesset. quod omne ad iudicis cognitionē remittendū est. Ea lege donatū sibi esse à Seia seruū & traditū, ut ne ad fratrem eius, aut filiū, aut uxore, aut socrū perteneret, scripsit. & hæc ita stipulāte Seia spopōdit Titius, qui post biennū hæredes reliquit Seia & fratrem, cui ne seruiret, expressum erat. quæritur, an Seia cū fratre & cohærede ex stipulatu possit agere? respondit, posse in id, quod eius interesset. Filia, quæ de inofficioso agere instituit, & transegit: postea cū hæredibus stipulatione interposita, & subiecta doli clausula, apud præfectum de falso testamēto egit, nec probauit. quæro, an ex doli clausula possit conueniri? Respondit, nihil ad eam stipulationem id, quod postea actum proponeretur, pertinere.

CXXXVI. PAVLVS.

Si sub una significatione diuersis nominibus ea res, quæ in stipulatione deducitur, appellatur: non infirmat obligationē, si alter altero uerbo utatur. Si qui uiam ad fundum suum dari stipulatus fuerat, postea fundum partemū eius ante constitutam seruitutem alienauerit: euanesceat stipulatio.

CXXXVII. VENVLEIVS.

Continuis actus stipulantis & promittentis esse debet: ut tamē ali- quod momentū naturæ interuenire possit, & quo minus responderi stipulanti oportet. cæterum si post interrogationē aliud agere cœperit: nihil proderit, quāuis eadem die spoponderit. Si hominem stipulatus sim, & ego de alio sensero, tu de alio: nil acti erit. nam stipulatio ex utriusq; consensu perficitur. Cum ita stipulatus sim, EPHESI DARI: inest tempus. quod autem accipi debeat, quæritur. & magis est, ut totam eam rem ad iudicem, aut uirum bonū remittamus, qui astimet quāto tempore diligens paterfamilias cōficere possit, quod futurum se promisit: ut qui Ephesi daturum se spoponderit, neq; diplomate diebus ac noctibus, & omni tempestate cōtemptra, iter continuare cogatur: neq; tam delicate progredi debeat, ut repræhensione dignus appareat: sed habita ratione temporis, ætatis, sexus, ualitudinis: cum id agatur, ut mature perueniat, id est, eodē tempore, quo pleriq; eiusdem cōditionis homines solent peruenire: eo transacto (quāuis Romæ remanserit, nec possit Ephesi pecuniam dare) nihilominus ei recte con- dicitur

dicitur, uel quia per ipsum steterit, quo minus Ephesi daret, uel quoniam per alium Ephesi dare possit, uel quia ubique potest soluere. nam & quod in diem debetur, ante solui potest, licet peti non potest. quod si diplomate usus aut felici nauigatione maturius, quam quisquam peruenerit Ephesum: confestim obligatus est: quia in eo, quod tempore atque facto finitum est, nullus est coniecturae locus. Item qui insulam fieri spondit, non utique conquisitis undique fabris, & plurimis operariis adhibitis, festinare debet: nec rursus uno atque altero contentus esse: sed modus adhibendus est secundum rationem diligentis aedificatoris, & temporum locorumque. item si non incohetur opus: id tantum aestimetur, quod in illo interuallo effici potuit: transactoque tempore, quo insulam consummare oportuerit, si postea aedificetur: liberetur reus, sicut liberatur, qui se daturum spondit, si quandoque tradidit. Illud inspicendum est, an qui centum dari promisit, confestim teneatur: an uero cesset obligatio, donec conferre pecuniam possit. quid ergo si neque domi habeat, neque inueniat creditorem? sed haec recedunt ab impedimento naturali, & respiciunt ad facultatem dandi. est autem facultas, personae commodum incommodumque, non rerum, quae promittuntur. alioquin & si quis Stichum dare sponderit, quaeremus, ubi sit Stichus: ut sic non multum referre uideatur, Ephesi daturum se, an quid Ephesi sit, cum ipse Romae sit, dare spondeat. nam hoc quoque ad facultatem dandi pertinet: quia & in pecunia & Stichus illud commune est, quod promissor in praesentia dare non potest. & generaliter causa difficultatis ad incommodum promissoris, non ad impedimentum stipulatoris pertinet: ne incipiat dici, eum quoque dare non posse, qui alienum seruum, quem dominus non uendat, dare promiserat.

Si ab eo stipulatus sum, qui efficere non possit, cum alij possibile sit: iure factam obligationem Sabinus scribit. Cum quis sub hac conditione stipulatus sit, si rem sacram, aut religiosam Titius uendiderit, uel forum, aut basilicam, & huiusmodi res, quae publicis usibus in perpetuum relictae sint, ubi omnino conditio iure impleri non potest, & si uelit facere, ei non liceat: nullius momenti fore stipulationem perinde, ac si ea conditio, quae natura impossibilis est, inserta esset. nec ad rem pertinet, quod ius mutari possit: & id, quod nunc impossibile est, postea sit possibile fieri. non enim secundum futuri temporis ius, sed secundum praesentis aestimari debet stipulatio. Si ut aliquid fiat, stipulemur: & usitatus, & elegantius esse Labeo ait, sic subiici poenam, SI ITA FACTVM NON ERIT. at cum quid ne fiat, stipulemur: tunc hoc modo, SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT. & cum alia fieri, & alia non fieri coniuncte stipulemur: sic comprehendendum, SI ITA NON FECERIS, SIVE QUID ADVERSVS EA FECERIS. Præterea sciendum est, quod dari

uu ij

stipulamur

stipulamur, non posse per nos uni ex hæredibus adquiri: sed necesse est omnibus adquiri. at cum quid fieri stipulemur: etiam unius personam recte compræhendi.

CXXXVIII. IDEM.

EVm, qui certarum nundinarum diebus dari stipuletur, primo die posse petere, ait Sabinus. Proculus autem & cæteri diuersæ scholæ authores, quâmdiu uel exiguum tempus ex nundinarum spacio superesset, peti non posse existimant. sed ego cum Proculo sentio. Cû pure stipulatus sum *ILLVD AVT ILLVD DARI*: licebit tibi, quoties uoles, mutare uoluntatem in eo, quod præstaturus sis: quia diuersa causa est uoluntatis expressæ, & eius, quæ inest.

CXXXIX. IDEM.

CVm ex causa duplæ stipulationis aliquid intendimus: uenditoris hæredes in solidum omnes conueniendi sunt, omnesq; debent subsistere: & quolibet eorû defugiente, cæteris subsistere nihil prodest: quia in solidum defendenda est uenditio, cuius indiuisa natura est. sed cum uno defugiẽte omnes defuisse uideantur: ideoq; & omnes tenentur, & unicuiq; pro parte hæreditaria præstatio incumbit.

CXL. PAVLVS.

PLuribus rebus præpositis, ita stipulatio facta est: *EA OMNIA, QUAE SVPRASCRIPTA SVNT, DARI*: propius est, ut tot stipulationes, quod res sint. De hac stipulatione *ANNA, BIMA, TRIMA DIE ID ARGENTVM QVOQVO DIE DARI*: apud ueteres uariatû fuit. Paulus uerius, & hic tres esse triû summarû stipulationes. Et si placet extinguere obligationem, si in eû casum inciderit, à quo incipere non potest: non tamen hoc in omnibus uerum est. ecce stipulari uiam, iter, actum ad fundum communem socius non potest: & tamen si is, qui stipulatus fuerat, duos hæredes reliquerit, non extinguitur stipulatio. & per partem domini seruitus adquiri non potest: acquisita tamen cõseruatur. & per partem domini hoc euenit: si pars prædij seruientis, uel cui seruitus debetur, alterius domini esse cõperit.

CXLI. CAIVS.

SI seruus aut filiusfamilias ita stipulatus sit, *REM ILLAM AVT ILLAM, VTRVM EGO VELIM*: non pater dominus uel, sed filius seruus uel destinare de alterutra debet. extranei quoq; persona si comprehensa fuerit, ueluti hoc modo, *VTRVM EARVM TITIVS ELEGERIT*: non aliter stipulator alterutrius petendæ facultatem habet, quàm si Titius elegerit. Pupillus licet ex quo fari cõp̄pit, recte stipulari potest: tamen si in parentis potestate est, ne auctore quidem patre obligatur. pubes uero, qui in potestate est, perinde ac paterfamilias obligari solet.

let. quod autem in pupillo dicimus, idem & in filia familias impubere dicendum est. Si ita stipulatus fuero, MIHI AVT TITIO? & tu mihi daturum te respondeas: secundum omnium opinionem ad interrogatum te respondere: quia constat mihi soli adquiri obligationem, Titio autem duntaxat recte soluitur. Si inter eos, qui Romæ sunt, talis fiat stipulatio, HODIE CARTHAGINI DARE SPONDES? quidam putant non semper uideri impossibilem causam stipulationis contineri: quia possit contingere, ut tam stipulator, quam promissor ante aliquod tempus suo quisque dispensatori notum fecerit, in eum diem futuram stipulationem: ac demandasset promissor quidem suo dispensatori, ut daret: stipulator autem suo, ut acciperet. quod si ita factum fuerit: poterit ualere stipulatio. Cum mihi aut Titio stipulor: dicitur aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titij designari non posse: ueluti mihi decem, aut Titio hominem. si uero Titio ea res soluta sit, quæ in eius persona designata fuit: licet ipso iure non liberetur promissor, per exceptionem tamen defendi poterit. tempora uero diuersa designari posse, ueluti MIHI CALENDIS IANVARIIS, AVT TITIO CALENDIS FEBRVARIIS? imò etiam citeriorem diem in Titij personam conferri posse: ueluti mihi calendis Februarijs, Titio calendis Ianuarijs? quo casu intelligimus talem esse stipulationem, SI TITIO CALENDIS IANVARIIS NON DEDERIS, MIHI CALENDIS FEBRVARIIS DARE SPONDES? sed rursus mihi quidem pure, aut Titio sub conditione stipulari possum. contra uero si mihi sub conditione, aut Titio pure: inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personam conditio extiterit: scilicet quod nisi a me uim accipiat obligatio, adiectio nihil potest ualere. hoc tamen ita demum tractari potest, si euidenter appareat pure Titij personam adiectam. alioquin cum ita stipulor SI NAVIS EX AFRICA VENERIT, MIHI AVT TITIO SPONDES? Titij quoque persona sub eadem conditione adijci uidetur. ex hoc apparet, si diuersa conditio in meam personam, diuersa in Titij posita sit, nec in meam personam extiterit conditio: totam stipulationem nullius momenti futuram. exstante uero mea conditione, si quidem Titij quoque conditio extiterit: poterit uel Titio solui. si uero in illius persona defecerit: quasi non adiectus habebitur. ex his omnibus apparet: licet alterius persona non recte adijciatur: non ideo minus in nostra persona utiliter procedere stipulationem.

DE DVOBVS REIS CONSTI-
tuendis.

Tit. II.

uu iij

Modesti

I. MODESTINVS.

Vi stipulatur, reus stipulandi dicitur: qui promittit, reus promittendi habetur.

II. IABOLENVS.

Cum duo eandem pecuniam aut promiserunt, aut stipulati sunt: ipso iure & singulis in solidum debetur, & singuli debent. ideoq; petitione, acceptilationeq; unius, tota soluitur obligatio.

III. VLPIANVS.

In duobus reis promittendi frustra timetur nouatio. nam licet ante prior responderit, & posterior ex intervallo accipiat: consequens est dicere, pristinam obligationem durare, & sequentem accedere. & parui refert, simul spondeant, an separatim promittant: cum hoc actum inter eos sit, ut duo rei constituentur, neq; ulla nouatio fiat. Vbi duo rei facti sunt, potest uel ab uno eorum solidum peti. hoc enim est duorum reorum, ut unusquisq; eorum in solidum sit obligatus, possitq; ab alterutro solidum peti. partes autem & à singulis peti posse, nequaquam dubium est: quemadmodum & à reo, & fideiussore petere possumus. utiq; enim cum una sit obligatio, una etiā summa est: ut siue unus soluat, omnes liberentur: siue soluatur ab altero, liberatio contingat.

IIII. POMPONIVS

Duo rei promittendi, siue ita interrogati, SPONDETIS: respondeat SPONDEO, aut SPONDEMVS: siue ita interrogati, SPONDES: respondeant, SPONDEMVS: recte obligantur.

V. IVLIANVS.

Nemo est, qui nesciat, alienas operas promitti posse, & fideiussorem adhiberi in ea obligatione. & ideo nihil prohibet, duos reos stipulandi constitui uel promittendi, sicuti si ab eodē fabro duo rei stipulandi easdem operas stipulentur. & ex contrario duo fabri eiusdē peritiā easdem operas promittere intelliguntur, & duo rei promittendi fieri.

VI. IDEM.

Duos reos promittendi facturus, si utrunq; interrogauero, & alter duntaxat responderit: uerius puto eū, qui responderit, obligari. neq; enim sub conditione interrogatio in utriusq; persona fit: ut ita deum obligetur, si alter quoq; responderit. Duobus autem reis constitutis, quin liberum sit stipulatori, uel ab utroq; uel ab altero duntaxat fideiussorem accipere, non dubito. Sed si à duobus reis stipulandi interrogatus, respondisset uni se spondere: ei soli tenetur. Duo rei sine dubio ita constitui possunt, ut & temporis ratio habeatur, intra quā uterq; respondeat. modicum tamen interuallum temporis, item mo-

dicus

dicus actus, qui modo cōtrarius obligationi non sit: nihil impedit, quo minus duo rei sint. fideiussor quoq; interrogatus inter duorum reorū responsa, si responderit, potest uideri non impedire obligationem reorum: quia nec longum spaciū interponitur, nec is actus est, qui cōtrarius sit obligationi.

VII. FLORENTINVS.

Ex duobus reis promittendi alius in diem uel sub conditione obligari potest. nec enī impedimento erit dies, aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, peratur.

VIII. VLP IANVS.

His uerbis, EA, QVAE PRAESTARI STIPVLANTI TIBI SPONDIMVS: interesse, quid inter contrahentes actū sit. nam si duo rei facti sint: eum, qui absens fuerit, non teneri: praesentem autem in solidū esse obligatum: aut si minus, in partem fore obstrictum.

IX. IVL IANVS.

Eandem rem apud duos pariter deposui, utriusq; fidem in solidum secutus: uel eandem rem duobus similiter commodauī. fiunt duo rei promittendi: quia nō tantum uerbis stipulationis, sed & cæteris cōtractibus: ueluti emptione, uenditione, locatione, conductione, deposito, commodato, testamento: ut puta si pluribus hæredibus institutis testator dixit, TITIVS ET MAEVIVS SEMPRONIO DECEM DATO.

Sed si quis in deponendo penes duos paciscatur, ut ab altero culpa quoq; præstaretur: uerius est, non esse duos reos, à quibus impar suscepta est obligatio. Non idem probandum est, cum duo quoq; culpam promississent, si alteri postea pacto culpa remissa sit: quia posterior conuentio, quæ in alterius persona intercessit, statum & naturā obligationis, quæ duos initio reos fecit, mutare non potest. quare si socij sint, & communis culpa intercesserit: etiam alteri pactum cum altero factum proderit.

Cum duos reos promittendi facerem, si ex diuersis locis Capuæ pecuniam dari stipulatus sim: ex persona cuiusq; ratio proprij temporis habebitur. nam & si maxime parem causam suscipiunt: nihilominus in cuiusq; persona propria singulorū constitit obligatio.

X. IDEM.

Si duo rei promittendi socij non sint: non proderit alteri, quod stipulator alteri reorum pecuniam debeat.

XI. IDEM.

Reos promittendi uice mutua fideiussores nō inutiliter accipi cōuenit. itaq; reus stipulandi actionem suā diuidere si uelit, (neq; enī diuidere cogendus est) poterit eundem ut principalem reum: item eū, qui fideiussor pro altero exstitit, in partes conuenire: non secus, ac si duos pro

os promittendi reos diuersis actionibus conueniret. Cum tabulis esset compræhensum, illum & illum centum aureos stipulatos, neque adiectum ita, ut duo rei stipulandi essent: uirilem partem singuli stipulati uidebantur. & è contrario, cum ita cautum inueniretur: TOT AVREOS RECTE DARI STIPVLATVS EST IVLIVS CARPIVS. SPOPONDIMVS EGO ANTONIVS ACHILLEIVS ET CORNELIVS DIVVS: partes uiriles deberi: quia non fuerat adiectum, singulos in solidum sponddisse: ita ut duo rei promittendi fierent.

XII. VENVLEIVS.

SI ex duobus, qui promissuri sunt, hodie alter, alter postera die responderit: probatur, non esse duos reos: ac ne obligatum quidem intelligi eum, qui postera die respondit, cum actor ad alia negocia discesserit uel promissor, licet peractis illis rebus responderit. Si à Titio & pupillo sine tutoris autoritate stipulatus fuero eadem decem, uel seruo, & quasi duos reos promittendi constitui: obligatum Titium solum Iulianus scribit: quanquã si seruus sponddisset, in actione de peculio eadem observari deberent, ac si liber fuisset.

XIII. IDEM.

SI reus promittendi alteri reo hæres exstiterit: duas obligationes sustinere eum dicendum est. nam ubi quidem altera differentia obligationum esse possit (ut in fideiussore & reo principali) constat alterã ab altera perimi. cum uero duæ eiusdem potestatis sint: non potest reperi, quare altera potius, quàm altera consumatur. ideoque & si reus stipulandi hæres exstiterit: duas species obligationis eum sustinere.

XIII. PAVLVVS.

ET stipulationum prætoriarum duo rei fieri possunt.

XV. CAIVS.

SI id, quod ego & Titius stipulamur, in singulis personis propriè intelligatur: non poterimus duo rei stipulandi constitui: ueluti cum usumfructum, aut dotis nomine dari stipulamur. idque & Iulianus scribit. Idem ait, si Titius & Seius decem aut Stichum, qui Titij sit, stipulati fuerint: non uideri eos duos reos stipulandi: cum Titio decem tantum, Seio Stichus aut decem debeantur. quæ sententia eò pertinet, ut quamuis uel huic uel illi decem soluerit, uel Seio Stichum: nihilominus alteri obligatus maneat, sed dicendum est, ut si decem alteri soluerit: ab altero liberetur.

XVI. IDEM.

EX duobus reis stipulandi si semel unus egerit: alteri promissor offereundo pecuniam, nihil agit.

XVII. PAVLVVS.

Sive à certis personis hæredū nominatim legatum est, siue ab omni
 subus excepto aliquo: Atilicinus, Sabinus, & Cassius, pro hæreditarijs
 partibus in totū eos legatū debituros aiūt: quia hæreditas eos obliget.
 idem est, cum omnes hæredes nominantur.

XVIII. POMPONIVS.

EX duobus reis eiusdem Stichi promittendi factis, alterius factum
 alteri quoq; nocet.

XIX. IDEM.

Cum duo eandem pecuniam deberent, si unus capitis deminutio-
 ne exemptus est: obligatione alter non liberatur. multum enim
 interest, utrum res ipsa solvatur, an persona liberetur. cum persona li-
 beratur, manente obligatione: alter durat obligatus. & ideo si aqua &
 igni interdictum est alicui: fideiussor postea ab eo datus tenetur.

DE STIPVLATIONE SERVORVM. Tit III.

I. IVLIANVS.

Vm seruus stipulatur: nihil interest, sibi, an domino, an
 uero sine alterutra eorum adiectione dari stipuletur.

Si seruus tuus, qui mihi bona fide seruiebat, pecu-
 lium habuit, quod ad te pertinebat, & ego ex eo pecuniā
 Titio credidero: numi tui manebunt. stipulando autem
 mihi seruus eandem pecuniam, nihil aget. uindicando ergo eam pecu-
 niam tu consequi poteris. Si seruus communis meus & tuus ex pe-
 culio, quod ad te solum pertinebat, mutuam pecuniam dederit: obliga-
 tionem tibi adquiret. & si eandem mihi nominatim stipulatus fuerit:
 debitorem à te non liberabit, sed uterq; nostrū habebit actionem, ego
 ex stipulatu, tu quod pecunia tua numerata sit. debitor tamen me doli
 mali exceptione submouere poterit. Quod meus seruus meo seruo
 dari stipulatur: id perinde haberi debet, ac si mihi stipuletur. Item qđ
 tuo seruo stipulatur: perinde est, ac si tibi stipulatus esset: ut altera stipu-
 latio obligationem pariat, altera nullius momenti sit. Communis
 seruus duorū seruorum personam sustinet. Idcirco si proprius meus
 seruus communi meo & tuo seruo stipulatus fuerit: idem iuris erit in
 hac una conceptione uerborum, quod futurū esset, si separatim duæ
 stipulationes conceptæ fuissent: altera in personam mei serui, altera in
 personam tui serui. nec existimare debemus, dimidiam partem tantū
 mihi adquiri, alteram partem nullius esse momenti: quia persona ser-
 ui communis eius conditionis est, ut in eo, quod alter ex dominis po-
 test adquirere, alter non potest: perinde habeatur, ac si eius solius esset,

xx qui

cui acquirendi facultatē habet. Si fructuarius seruus stipulatus esset fructuario aut proprietario: siquidem ex re fructuarij stipulatus esset: inutilem esse stipulationem: quia utriq; ex re fructuarij actionem adquirere non potuisset. sed si aliunde stipulatus fuisset: proprietarium petere posse, & si promissor fructuario soluisset, liberari. Cum seruus cōmunis Titij & Mæuij stipulatur in hunc modum, DECEM CALENDIS TITIO DARE SPONDES: ET SI DECEM CALENDIS TITIO NON DEDERIS: TVNC MAEVIO VIGINTI DARE SPONDES: duæ stipulationes esse uident. sed si calendis decem data non fuerint: uterq; dominus ex stipulatu agere poterit: & secunda obligatione Mæuio cōmissa, Titius exceptione doli mali submouebitur.

II. VLP IANVS.

Seruus cōmunis ipse sibi stipulari non potest: quamuis constet eū se stipulari domino posse. non enim se domino acquirit, sed de se domino obligationem.

III. IDEM.

Si seruus reipublicæ, uel municipij, uel coloniae stipuletur: puto ualere stipulationem.

III. IDEM.

Si seruus cōmunis sibi & uni ex dominis stipuletur: perinde est, ac si omnibus dominis, & uni ex his stipuletur, ueluti Titio & Mæuio, & Titio: & probabile est, ut Titio dodrans, Mæuio quadrans debeat.

V. IDEM.

Seruus cōmunis sic omniū est, non quasi singulorū est totus, sed pro partibus utiq; indiuisis, ut intellectu magis partes habeāt, quam corpore. & ideo si quid stipulatur, uel quaq; alia ratione acquirit: omibus pro parte, qua dominiū in eo habent, acquirit. licet autē ei nominatim alii cui ex dominis stipulari, uel traditam accipere rem, ut ei soli adquirat. sed si non uni nominatim domino stipuletur, sed iussu unius dominorum: hoc iure utimur, ut soli ei adquirat, cuius iussu stipulatus est.

VI. POMPONIVS.

O filius recte dicebat, & per traditionē accipiendo, uel deponendo, cōmodandoq; posse soli ei adquiri, qui iussisset. quæ sentētia etiā Cassij & Sabini dicitur.

VII. VLP IANVS.

Proinde & si quatuor forte dominos habuit, & duorū iussu stipulatus sit: his solis adquirit, qui iusserūt: magisq; est, ut nō æqualiter, sed pro portione dominica totū eis adquirat. idem puto, & si nominatim eis stipulatus esse proponat. nam & si oīm iussu stipulatus sit, uel omnibus nominatim: nō dubitarem, omnibus pro dominicis eū portionib; non pro

nō puitilibus adquirere. Si seruus cōmunis ab uno ex socijs stipulatus sit: siquidem nominatim alteri socio: ei soli debet. sin autē sine ulla adiectione pure stipulatus sit: reliquas partes seruus ceteris omnibus socijs, prāter eam partem, ex qua promissor dominus est, adquireret. sed si iussu unius socij stipulatus est: idem iuris est, quod esset, si eidem illi socio nominatim dari stipulatus esset. Interdum etiā si neq; iussu, neq; nominatim alteri ex dominis stipularet: ei tamen soli adquirere eū, Iuliano placuit: ut puta si quid forte stipulet, quod utriq; adquiri non potest. ueluti si seruitutē ad fundum Cornelianū stipulatus est, qui fundus Sempronij erat, id est, alterius ex dominis: ei soli acquirit.

VIII. CAIVS.

Item si alter ex dominis uxorem ducturus sit, & huic seruo dos promittat.

IX. VLP IANVS.

Item si seruus duorū Titij & Mænij hominē, qui Titij erat, stipulatus fuerit: ei soli adquireret, cuius nō fuit. sed si stipulatus sit Stichum sic, ET MAEVIO ET TITIO DARE SPONDES: totū eum Mænio adquireret. quod enim alteri ex dominis adquirere non potest: id ad eū, qui ad obligationē admittitur, pertinet. Si cum duos dominos seruus haberet, stipulatus fuerit illi aut illi dominis suis: quæsitum est, an sic consistat stipulatio? Cassius inutilem esse stipulationē scrip sit, & Iulianus Cassij sententiam probat, eoq; iure utimur.

X. IULIANVS.

Sed si ita stipuletur, TITIO DECEM AVT MAEVIO FVNDVM DARE SPONDES: quia incertū est, utri eorū adquisierit actionē: idcirco inutilis stipulatio existimanda est.

XI. VLP IANVS.

Sed si sibi, aut Primo, aut Secundo dominis suis stipulatus sit: & hic stantundē erit probandū, qd Iulianus, inutilem esse stipulationē. sed utrū adiectio inutilis est: an tota stipulatio utilis nō est? & puto adiectionem solā esse inutile. eo enim, quod ait MIHI: omnibus adquisiuit ex stipulatu actionē. an ergo in ceterorū personā solutio locū habeat exemplo extraneæ personæ? & puto, uel solui eis posse, quēadmodū cum ego mihi aut Titio stipuler. cur ergo cū Primo & Secundo dominis stipulatio nō cōsistat, nec solutio sit, illa est ratio: quia nō inuenimus, in cuius persona stipulatio constitit, & in cuius solutio.

XII. PAVLVS.

Nam cum uterq; obligationis capax sit, non inuenimus quis adiectus sit, quia non est, qui petere possit.

XIII. VLP IANVS.

Cum enim stipulatur domino aut extraneo seruus: utrunq; constitit.

stitit, & in domini persona stipulatio, & in extranei solutio. at hic cor-
rumpit τὸ ἰσάζειν stipulationem & solutionem.

XIIII. IULIANVS

Seruus meus cum apud furem esset, furi dari stipulatus est: negat fu-
ri deberi Sabinus: quia eo tempore, quo stipulatus est, ei non serui-
erit. sed si detracta furis persona stipulatus est: mihi quidem acquiritur
actio: sed furi, nec mandati, nec alia actio aduersus me dari debet.

XV FLORENTINVS.

Sive mihi, siue sibi, siue cōseruo suo, siue impersonaliter dari seruus
meus stipuletur: mihi acquiret.

XVI. PAVLVS.

Seruus hæreditarius futuro hæredi nominatim dari stipulatus,
nihil agit: quia stipulationis tempore hæres dominus eius nō fuit.

XVII. POMPONIVS.

Si communis seruus meus & tuus uiam, uel iter, uel actū stipuletur si-
ne adiectione nominis nostri, cum ego solus uicinum fundum habe-
eam: soli mihi eam acquirit. quod si & tu fundum habeas: mihi quoq;
in solidum seruitus acquiritur.

XVIII. POMPONIVS.

Si seruus communis Mæuij & castrensis peculij, defuncto filiofamili-
as milite, antequam adeat institutus hæreditatem, stipuletur: so-
cio, qui solus interim dominus inuenitur, tota stipulatio quæret: quo-
niam partem non facit hæreditas eius, quæ nondum est. non enim si quis
hæredem existere filiofamilias dixerit, statim & hæreditatem eius iam
esse consequens erit: cum beneficium principalium cōstitutionum in
eo locū habeat, ut filiusfamilias de peculio testari possit. quod priuile-
gium cessat, prius quam testamentum aditione fuerit confirmatum.

Si seruus Titij & Mæuij partem, quæ Mæuij est, sibi dari stipuletur:
nulla stipulatio est: cum si Titio dari stipulatus fuisset, Titio adquirere-
tur. quod si simpliciter concepta est stipulatio, ueluti PARTEM EAM,
QVÆ MAEVII EST, DARE SPONDES: non adiecto MIHI: propè est,
ut quia sine uicio concepta est stipulatio, sequatur eius personam, cui-
ius potest. Seruus, capto domino ab hostibus, domino dari stipula-
tus est. quamuis quæ simpliciter stipuletur, uel ab alio acceperit, etiam
ad hæredem captiui pertineat: aliudq; sit iuris in persona filij, quia nec
tunc fuit in potestate, cum stipularetur, nec postea depræhenditur, ut
seruus in hæreditate: tamen in proposito potest quæri, num ex hac sti-
pulatione nihil adquisitum hæredi uideatur, quomodo si seruus hære-
ditarius defuncto, aut etiam hæredi futuro stipulatus fuisset: sed in hac
specie seruus filio exæquabitur. nam & si filius captiui patri suo stipula-
tus

tus fuerit dari: res in pendenti erit. & si pater apud hostes decesserit: nullius momenti uidebitur fuisse stipulatio: quoniam alij, non sibi stipulatus est. Cum seruus fructuarius operas suas locasset, & eo nomine pecuniam in annos singulos dari stipulatus esset: finito fructu, domino residui temporis adquiri stipulationē, Iulianus scriptum reliquit. quæ sententia mihi uidetur firmissima ratione subnixa. nam & si in annos (forte) quinque locatio facta esset: quoniā incertum est, fructus in quē diem duraturus sit: singulorū annorum initio cuiusq; anni pecunia fructuario quæreretur. secundum quæ non transit ad alterum stipulatio, sed unicuique tantum acquiritur, quantum ratio iuris permittit. nam & cum idem seruus ita stipulatur: QVANTAM PECVNIAM TIBI INTRA ILLVM DIEM DEDERO, TANTAM DARE SPONDES: in pendenti est, quis ex stipulatu sit habiturus actionē. si enim ex re fructuarij, uel operis suis pecuniam dederit: fructuario. si uero aliunde: domino quæretur stipulatio.

XIX. SCAEVOLA.

Si alienus seruus duobus bona fide seruiens, ex unius eorum re adquiret: ratio facit, ut ei ex cuius re adquisijt, id totum adquirat: siue ei soli, siue quasi duobus seruiat. nam & in ueris dominis, quoties utrique acquiritur, toties partes adquiri. cæterum si alij nō adquiratur: alium solidum habiturum. igitur eadem ratio erit & in proposito: ut hic seruus alienus, qui mihi & tibi bona fide seruit, mihi in solidū ex re mea adquirat: quia tibi non potest adquiri, quia non sit ex re tua.

XX. PAVLVS.

Libertus homo, qui bona fide mihi seruit, si stipulatur ex re mea, uel operis suis Stichū, qui ipsius est: magis est, ut mihi adquirat: quia & si seruus esset meus, adquiret mihi. nec enim illud dici debet, quasi ille quoque in peculio eius esset. sed si ex re mea Stichum, qui meus est, stipulatur: sibi adquiret. Apud Labeonem ita scriptum est. filium & filiam in sua potestate pater intestatus reliquit. filia eo animo fuit semper, ut existimaret nihil ad se ex hæreditate patris pertinere. deinde frater eius filiam procreauit, & eam infantem reliquit. tutores seruo auito eius imperauerūt, ut ab eo, cui res aui hæreditatis uēdiderant, stipularet, quantā pecunia ad eum peruenisset ex ea stipulatione. quid ne pupillæ adquisitum sit, peto rescribas. PAVLVVS. est quidem uerum, bona fide possessum seruum ex re eius, cui seruit, stipulantem possessori adquirere. sed si res, quæ ex hæreditate aui communes fuerunt, in uenditione hæreditatis uenierunt: non uidetur ex re pupillæ totum precium stipulari, ideoque utrique acquirit.

XXI. VENVLEIVS.

xx iij Si ser

SI seruus cōmunis ita stipuletur, CALENDIS IANVARIIS DECEM STITIO AVT MAEVIO DOMINIS, VTER EORVM TVNC VIVET, DARE SPONDES? inutilem esse stipulationem Iulianus scribit: quia non possit esse stipulatio in pendentī, nec appareat, utri eorū sit adqui situm.

XXII. NERATIVS.

Seruū fructuārium ex re domini inutiliter fructuario stipulari, domino ex re fructuarij utiliter stipulari.

XXIII. PAVLVS.

Eadem de eo dicenda sunt, cui usus legatus est.

XXIIII. NERATIVS.

ET si duorum ususfructus sit: id, quod ex operis suis alteri eorum stipulatus sit: pro ea duntaxat parte, ex qua ususfructus eius sit, adquiri.

XXV. VENVLEIVS.

Si seruus hāreditarius stipulatus sit, & fideiussores acceperit, postea q̃ adita fuerit hāreditas: dubitatur, utrum ex die interpositae stipulationis tempus cedat, an ex adita hāreditate: item si seruus eius, qui apud hostes sit, fideiussores acceperit, & Cassius existimabat, tempus ex eo computandum, ex quo agi cum eis potuerit: id est ex quo adeat hāreditas, aut postliminio dominus reuertatur.

XXVI. PAVLVS.

Vsusfructus sine persona esse non potest. & ideo seruus hāreditarius inutiliter usumfructū stipulatur. legari autem ei posse usum fructum dicitur, quia dies eius statim non cedit: stipulatio autem pura suspendi non potest. quid ergo, si sub conditione stipuletur? nec hoc casu ualet stipulatio: quia ex præsenti uires accipit stipulatio, quāuis ex ea petitio suspensa sit.

XXVII. IDEM.

Seruus cōmunis, siue emat, siue stipuletur: quāuis pecunia ex peculio detur, quod alterum ex dominis sequitur: utriq̃ tamen adquiri. diuersa causa est fructuarij serui.

XXVIII. CAIVS.

Si ex re domini domino aut fructuario seruus stipulatus fuerit: domino quidem adquiri obligationem, Iulianus scribit: solui autem fructuario posse, quasi quolibet adiecto. Si seruus cōmunis ex re unus stipulatus erit: magis placuit utriq̃ adquiri. sed eum, cui ex re facta est stipulatio, cum socio cōmuni diuidendo aut societatis iudicio de parte recuperanda recte acturum. idemq̃ esse dicendum, & si ex operis suis alteri ex dominis seruus adquirat. Si ipsi domini singuli eadem decem seruo cōmuni dari fuerint stipulati, & semel responsum secum

si fuerit: duo rei stipulandi erunt: cum placeat dominum seruo dari stipulari posse. Sicuti uni ex dominis nominatim stipulando ei soli acquirit: ita placet, & si rem emat nomine unius ex dominis, ei soli seruum acquirere. ita si credat pecuniam, ut uni ex dominis solueretur, uel quodlibet aliud gerat negotium: posse eum nominatim exprimere, ut uni ex dominis restituatur, aut soluatur. Illud quaesitum est, an heredi futuro seruus hereditarius stipulari possit? Proculus negauit: quia is eo tempore extraneus est. Cassius respondit posse: quia qui postea haeres extiterit, uidetur ex mortis tempore defuncto successisse. quare ratio illo argumento commendatur: quod heredis familia ex tempore mortis funesta facta intelligitur, licet post aliquod tempus haeres extiterit. manifestum igitur est serui stipulationem ei acquiri.

XXIX. PAVLVVS.

Si seruus communis sic stipulatus sit, DECEM ILLI DOMINO, EADEM DECEM ALTERI DARE SPONDES? dicemus duos reos esse stipulandi.

XXX. IDEM.

Seruus alienus alij nominatim stipulando non acquirit domino.

XXXI. IDEM.

Si usufructuarij aut bonae fidei possessoris seruus stipulatur, ex quibus causis non solet his acquiri: domino acquirit. non idem dicitur, si nomen ipsum in stipulatione positum sit.

XXXII. IDEM.

Si cum duorum ususfructus esset in seruo, is seruus uni nominatim stipulatus sit ex ea re, quae ad utrosque pertinet: Sabinus ait, quoniam soli obligatus esset, uidendum esse, quemadmodum alter usufructuarius partem suam recipere possit, cum inter eos nulla communio iuris sit. sed uerius est, utili communi diuidendo iudicio inter eos agi posse.

XXXIII. IDEM.

Si liber homo uel seruus, qui bona fide seruit, ex re alterius iussu possessoris stipuletur. Iulianus ait: liberum quidem sibi acquirere: seruum uero domino, quia iussu domino cohareat. Si duo rei stipulandi usufructum in seruo habeant, uel quibus bona fide seruiebat, & iussu unius a debitore stipuletur: ei soli acquirit.

XXXIII. IABOLENVVS.

Si seruus testamento manumissus, cum se liberum esse ignoraret, & in causa hereditaria maneret, pecuniam heredi stipulatus est: nihil debetur heredi, si modo sciuerunt eum testamento manumissum: quia non potest uideri iusta seruitute seruisse his, qui illum liberum

liberum esse non ignorabant. distat igitur huius causa ab eo, qui liber emptus bona fide seruit: quia in eo & ipsius & emptoris existimatio cōsentit. ceterum is, qui scit hominem liberum esse, quamuis ille conditionem suam ignoret, ne possidere quidem eum potest uideri.

SERUUS HÆREDITARIUS & HÆREDI FUTURO & HÆREDITATI RECTE STIPULATUR.

XXXV. MODESTINVS.

XXXVI. IABOLENVS.

QUOD SERUUS STIPULATUS EST, QUEM DOMINUS PRO DERELICTO HABEBAT, NULLIUS EST MOMENTI: quia qui pro derelicto rem habet, omnino do à se reiicit: ut nec operis eius uti possit, quem ullo iure ad se pertinere noluerit. quod si ab alio adpræhensus est: & stipulationem ei adquirere poterit. nam & hæc genere quodam donatio est. Inter hæreditarium enim seruum, & eum, qui pro derelicto habetur, plurimum interest: quoniam alter iure hæreditatis retinetur, nec potest relictus uideri, qui uniuerso hæreditatis iure continetur: alter uoluntate domini derelictus, non potest uideri ad usum eius pertinere, à quo derelictus est.

XXXVII. POMPONIVS.

SI COMMUNIS SERUUS ITA STIPULARETUR, LVCIO TITIO ET CAIO SEIO SDARI SPONDES? qui sunt domini illius, pro uirilibus partibus eis ex stipulatione deberi. si uero ita DOMINIS MEIS DARE SPONDES? pro parte, qua domini essent. si uero ita, LVCIO TITIO ET CAIO SEIO DOMINIS MEIS DARE SPONDES? dubitari, utrum per uiriles partes, an pro dominica portione eis deberetur. & interesse, quid cuius demonstrandi gratia esset adiectum, & quæ pars eius stipulationis principalem causam haberet. sed cum ad nomina prius decursum est: rationabilius esse uidetur, pro uirili parte stipulationē eis adquiri, quod dominorum uocabula pro demonstratione habeantur.

XXXVIII. IDEM.

SI SERUUS MEUS À LIBERTO MEO OPERAS SIBI DARI STIPULETUR, INUTILEM STIPULATIONEM ESSE, Celsus scribit: aliter, atq; si non adiecto hoc uerbo SIBI stipulatus fuerit.

XXXIX. IDEM.

CUM SERUUS, IN QUO USUMFRUCTUM HABEMUS, PROPRIETATIS DOMINO EX RE FRUCTUARIJ UEL OPERIS EIUS NOMINATIM STIPULATUR: DOMINO ADQUIRIT PROPRIETATIS. sed qua actione fructuarius recuperare possit à domino proprietatis, requirendum est. item si seruus bona fide nobis seruuiat, & id, quod nobis adquirere poterit, nominatim domino suo stipulatus fuerit: ei adquiret. sed qua actione id recuperare possumus, quæ remus. & non sine ratione est, quod Caius noster dixit: condici id utroq; casu posse domino.

Idem

XL. IDEM.

Quidquid contraxit seruus, dum nobis seruit: etiam si stipulationem contulerit in alienationem uel manumissionem suam: tamen nobis id acquisitum erit: quia potestas eius tunc, cum id contraheret, nostra fuit. Idque est, & si filiusfamilias contrahat. namque etiam, quod in emancipationis suae tempus contulerit, nobis debetur: si tamen dolo malo id fecerit.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER QVADRAGESIMVS SEXTVS.

DE FIDEIVSSORIBVS ET MANDATORIBVS. Tit. I.

I. VLP IANVS.

Mni obligationi fideiussor accedere potest.

II. POMPONIVS

ET commodati, & depositi fideiussor accipi potest: & tenetur, etiam si apud seruum, uel pupilum depositum commedatumue fuerit: sed ita demum, si aut dolo malo aut culpa hi fecerunt, pro quibus fideiussum est.

III. VLP IANVS.

Qui satisfacere promisit, ita demum implese stipulationem satisfactionis uidetur: si eum dederit accessionis loco, qui obligari potest & conueniri. caeterum si dederit seruum aut filium, ex quibus causis de peculio actio non datur: uel mulierem, quae auxilio senatusconsulti utitur: dicendum est, non esse impletam satisfactionis stipulationem. Plane si non idoneum fideiussorem dederit: magis est, ut satisfactum sit: quia qui admisit eum fideiubentem, idoneum esse comprobauit.

III. IDEM.

Potest accipi fideiussor eius actionis, quam habiturus sum aduersus eum, pro quo fideiussi, uel mandati, uel negotiorum gestorum. Fideiussor & ipse obligatur, & suum haeredem obligatum relinquit, cum rei locum obtineat.

V. IDEM.

Generaliter Iulianus ait: eum, qui haeres exstitit ei, pro quo interuenerat

uenerat, liberari ex causa accessionis, & solummodo quasi heredem rei teneri. denique scripsit, si fideiussor haeres exstiterit ei, pro quo fideiussit: quasi reum esse obligatum, & causa fideiussionis liberari eum. uerum reo reum succedentem ex duabus causis esse obligatum. nec enim potest reperiri, quae obligatio quam perimat. at in fideiussore & reo reperitur: quia rei obligatio plenior est. nam ubi aliqua differentia est obligationum, potest constitui altera per altera perimi. cum uero duae eiusdem sunt potestatis: non potest reperiri, cur altera potius, quam altera consumatur. refert autem haec ad speciem, in qua uult ostendere, non esse nouum, ut duae obligationes in unius persona concurrant. est autem species talis. si reus promittendi haeres exstiterit reo promittendi: duas obligationes sustinet. Item si reus stipulandi exstiterit haeres reo stipulandi: duas species obligationis sustinebit. plane si ex altera earum egerit: utranque consumit: uidelicet, quia natura obligationum duarum, quas habet, ea esset: ut cum altera earum in iudiciu deduceretur, altera consumeretur.

VI. IDEM.

Stipulatus sum a reo, nec accepi fideiussore ab eo. postea uolo adipsere fideiussorem. si adiecero: fideiussor obligatur: & parui refert, utrum pure fideiussore obligem, an ex die, an sub conditione. Adhiberi autem fideiussor, tam futurae, quam praecedenti obligationi potest: dummodo sit aliqua uel naturalis futura obligatio.

VII. IULIANVS.

Quod enim solutum repeti non potest: conueniens est, huiusmodi naturalis obligationis fideiussorem accipi posse.

VIII. VLPIANVS.

Graece etiam fideiussor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ. sed & si dixerit θέλω, siue βούλομαι, sed & φημι: pro eo erit, ac si dixerit λέγω. Præterea sciendum est, fideiussorem omni obligationi adhiberi posse, siue re, siue uerbis, siue consensu. Pro eo etiam, qui iure honorario obligatus est, posse fideiussorem accipi, sciendum est. Et post litem contestatam fideiussor accipi potest: quia & civilis & naturalis subest obligatio. & hoc etiam Iulianus admittit, eoque iure utimur. An ergo condemnato reo exceptione uti possit, quaeritur. nam ipso iure non liberatur. & siquidem iudicati actionis acceptus non est, sed tantum litis exercitationis: rectissime dicitur, uti eum exceptione posse. si uero acceptus fuerit: etiam totius causae cessabit exceptio. A tutore, qui testamento datus est, si fuerit fideiussor datus, tenetur. Sed & si ex delicto oriatur actio, magis putamus teneri fideiussorem. Et generaliter omnium obligationum fideiussorem accipi posse, nemini dubium est. Illud commune est in uniuersis, qui pro alijs obligantur: quod si fuerint in

rint in *durio*rem *caus*sam adhibiti, placuerit eos nō omnino obligari. in *leui*orem planē *caus*sam accipi possunt: propter quod in *min*orem *sum*mam recte *fidei*ussor accipietur. Item accepto reo pure, ipse *fidei*ussor ex die, uel sub *condi*tione accipi potest. enimuero si reus sub *condi*tione sit acceptus: *fidei*ussor pure non obligabitur. Si quis *Stichum* stipulatus, *fidei*ussorem ita acceperit, *STICHVM AVT DECEM FIDE TVA IVBES*: non obligari *fidei*ussorem *Iulianus* ait, quia *durior* eius fuerit *condi*tio: ut puta cum futurum sit, ut mortuo *Sticho* teneatur. *Marcellus* autem notat, non ideo tantum non obligari, quia in *dur*io^rem *condi*tioⁿem acceptus est: sed & quia in alia potius obligatione acceptus est. deniq; pro eo, qui decem promiserat, nō poterat *fidei*ussor ita accipi, ut decem aut *Stichum* promittat: quāuis eo casu non sit eius *condi*tio *durior*. Idem *Iulianus* ait. si is, qui hominem aut decem dare stipulatus fuerat, *fidei*ussorem ita acceperit, *HOMINEM AVT DECEM, VTRVM EGO VELIM*: non obligauit eum: quia *durior* eius *condi*tio facta est. contra autem si is, qui hominem aut decem, utrum ipse stipulator uellet, stipulatus est: recte *fidei*ussorē ita accipiet, decem aut hominē, utrum tu uoles. sit etenim (inquit) hoc modo *fidei*ussoris cō^ditio melior. sed & si reum sic interrogauero, *STICHVM ET PAMPHILVM DARE SPONDES*: *fidei*ussorem *STICHVM AVT PAMPHILVM*: recte interrogem: quia *leuior* *fidei*ussoris *condi*tio est. Pro *fidei*ussore accipi *fidei*ussorem, nequaquam dubium est.

IX. POMPONIUS.

Fideiussores & in partē pecuniā, & in partē rei recte accipi possunt.

X. VLPIANVS.

Si dubitet creditor, an *fidei*ussores soluendo sint, & unus ab eo electus paratus sit offerre cautionem, ut suo periculo cæteri *fidei*ussores conueniantur in partem: dico audiendum esse eum: ita tamen, ut & satisfactiones offerat, & omnes confideiussores, qui idonei esse dicuntur, præsto sint. nec enim semper facilis est nominis emptio, cū numeratio totius debiti non sit in expedito. Ita demum inter *fidei*ussores diuiditur actio, si non inficientur. nam inficientibus auxilium diuisionis non est indulgendū. Filius familias pro patre poterit *fidei*ubere, nec erit sine effectu hæc *fidei*ussio: primo quidē, quod sui iuris effectus poterit teneri in id, quod facere potest: dein quod & dū in potestate manet, cōdemnari potest. Sed an pater ex hac causa QVOD IVSSV teneat, uideamus. & puto ad omnes contractus QVOD IVSSV etiam referri. sed si ignorante patre pro eo *fidei*usserit: cessat ista actio: tamen quasi in rem patris uersum sit, potest agi cū patre. Planē si emancipatus soluerit: utilis ei actio debet competere. in potestate etiam manenti ca-

yy ij dem

dem actio competit, si de peculio castrensi pro parte soluerit.

XI. VLP IANVS.

Qui contra senatusconsultum filiofamilias credidit, mortuo eo, fideiussores à patre accipere non potest: quia neq; ciuilem, neq; honorariam aduersus patrem actionem habet: nec ulla hæreditas est, cuius nomine fideiussores obligari possint.

XII. IDEM.

Planè eius actionis nomine, quæ de peculio aduersus eum competit, fideiussor recte accipitur.

XIII. IDEM.

Si mandatu meo Titio decem credideris, & mecum mandati egeas: non liberatur Titius. sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quàm si actiones, quas aduersus Titium habes, mihi præstiteris. Item si cum Titio egeris, ego non liberabor: sed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod à Titio seruare non potueris.

XIII. IDEM.

Cum reus promittendi fideiussori suo hæres exstitit: obligatio fideiussoria perimitur. quid ergo est? si tanquam à reo debitum petatur, & si exceptione fideiussori competente usus fuerit: in factū replicatio dari debebit, aut doli mali proderit.

XV. IDEM.

Si stipulatus esses à me sine causâ, & fideiussorem dedissem, & nolles eum exceptione uti, sed potius soluere, ut mecum mādati iudicio ageretur: fideiussori etiā me inuito exceptio dari debet. interest enim eius, pecuniam retinere potius, quàm solutam stipulatori à reo repetere. Si ex duobus, qui apud te fideiusserant in uiginti, alter ne ab eo peteres, quinq; tibi dederit, uel promiserit: nec alter liberabitur. & si ab altero quindecim petere institueris, nulla exceptione submoueris. reliqua autem quinq; si à priore fideiussore petere institueris: doli mali exceptione submoueris.

XVI. IDEM.

Fideiussor obligari non potest ei, apud quem reus promittendi obligatus non est. quare si seruus communis Titij & Sempronij nominatim Titio dari stipulatus fuerit, & fideiussorem ita interrogauerit, **TITIO AUT SEMPRONIO ID DARE SPONDES?** Titius quidem petere à fideiussore poterit: Sempronij uero persona in hoc solum interposita uidebitur, ut solui ei ante litem contestatam & ignorante uel inuito Titio possit. Qui certo loco dari promisit: aliquatenus duriori conditioni obligatur, quàm si pure interrogatus fuisset. nullo enim alio loco, quàm in quē promisit, soluere inuito stipulatore potest. quare si pure

pure reum interrogauero, & fideiussorem cum adiectione loci accipero: non obligabitur fideiussor. sed & si reus Romæ constitutus Capuæ dare promiserit, fideiussor Ephesi: perinde non obligabitur fideiussor, ac si reus sub conditione promississet, fideiussor autem in diem certam, uel pure. Fideiussor accipi potest, quoties est aliqua obligatio ciuilis uel naturalis, cui adplicetur: naturales autē obligationes nō eo solo æstimantur, si actio aliqua eorum nomine competit: uerū etiā cum soluta pecunia repeti non potest. nam licet minus proprie debere dicantur naturalis actionis debitores: per abusionem tamen intelligi possunt debitores: & qui ab his pecuniam recipiunt, debitum sibi receperunt. Stipulatione in diem concepta, fideiussor si sub conditione acceptus fuerit, ius eius in pendentem erit: ut si ante diem cōditio impleta fuerit, non obligetur: si concurrerit dies & cōditio, uel etiam diem cōditio secuta fuerit, obligetur. Cum fideiussor hoc modo acceptus esset, SI REVS QVADRAGINTA, QVAE EI CREDIDI, NON SOLVERIT, FIDE TVA ESSE IVBES: uerisimile est id esse actum, ut cum appellatus reus non soluisset, fideiussor teneretur. sed & si reus ante, q̄ appellaretur, decessisset: fideiussor obligatus erit, quasi hoc quoq; casu uerum esset, reum non soluuisse.

XVII. IDEM.

Fideiussoribus succurri solet, ut stipulator compellatur ei, qui solidum soluere paratus est, cedere cæterorum nomina.

XVIII. IDEM.

Qui debitorem suum delegat, pecuniam dare intelligitur, quantum ei debet. & ideo si fideiussor debitorem suū delegauerit (quantum cum, qui soluendo non erat) confestim mandati agere potest.

XIX. IDEM.

Seruus in scio domino pro quodam fideiusserat, & eo nomine pecuniam soluerat. quærebatur, posset ne dominus ab eo, cui solutum esset, repetere? Respondi. interest, quo nomine fideiusserit. nam si ex causa peculij fideiusserit: tunc id, quod ex peculio soluerit, repetere dominus non poterit. quod si ex dominica causa soluerit: uindicabit. si uero extra causam peculij fideiusserit: quod ex pecunia dominica soluerit, æque uindicabitur: quod ex peculio, condici poterit.

XX. IABOLENVS.

Sed & si serui dominus pecuniam soluerit: repetere eam non ab eo, pro quo fideiussit, sed ab eo, cui numerauit, poterit: cum seruus fideiussionis nomine obligari non possit. Sequitur ergo, ut ab eo, pro quo fideiusserat, repeti nō possit, cum ipse ære alieno obligatus sit: nec solutione liberari ei pecuniæ nomine potuerit, cuius obligatio ad

seruum non pertinuerit.

XXI. AFRICANVS.

HAeres à debitore hæreditario fideiussorem accepit, deinde hæreditatem ex Trebelliano restituit. fideiussoris obligationē in suo statu manere ait. Idemq; in hac caussa seruandum, quod seruaretur, cū hæres, contra quem emancipatus filius bonorum possessionem accepit, fideiussorem accepit. ideoq; in utraq; specie transeunt actiones.

Non est nouum, ut fideiussor duabus obligationibus eiusdem pecuniæ nomine teneatur. nam si in diem acceptus, mox pure accipiat: ex utraq; obligabitur. & si fideiussor confideiussori hæres exstiterit: idem erit. Seruo tuo pecuniam credidi, tu eum manumifisti, deinde eundem fideiussorem accepi. si quidem in ea obligatione fideiubeat, quæ aduersus te intra annum sit: obligari eum ait. si uero in naturalem suā: potius esse, ut nihil agatur. non enim intelligi posse, ut quis fideiubendo pro se obligetur.

Quod si hic seruus manumissus fideiussorem dederit, deinde fideiussori suo hæres existat: durare causam fideiussoris putauit. & tamen nihilominus naturalem obligationem mansurā: ut si obligatio ciuilis pereat, solutum repetere non possit. nec his cōtrarium esse, quod cū reus fideiussori hæres existat, fideiussoris obligatio tollatur: quia tunc duplex obligatio ciuilis cum eodem esse nō potest. Retro quoq; si fideiussor seruo manumisso hæres exstiterit: eadem aduersus eum obligatio manet, quamuis & naturaliter teneatur, nec pro se quis fideiubere possit.

Quod si stipulator rei hæredem instituit: omni modo fideiussoris obligationē perimit, siue ciuilis, siue tantum naturalis in reum fuisset: quandoquidem nemo potest apud eundē pro se ipso obligatus esse. Quod si idem stipulator fideiussorē hæredē scripserit: proculdubio solam fideiussoris obligationem perimit. argumentum rei est, quod si possessio rei debitoris data sit creditori: æque dicendum sit, fideiussorem manere obligatum. Cum tu & Titius eiusdē pecuniæ rei essetis: eum, qui pro te fideiussit, posse & pro Titio fideiubere respondit: quamuis eandem pecuniam eidem debiturus sit: non tamen inanem eam creditori futuram, nonnullis etiam casibus emolumentū habituram: ueluti si ei, pro quo ante fideiussisset, hæres existat. tunc enim confusa prima obligatione, posteriorem duraturā. Cum fideiussor reo stipulandi hæres exstiterit: quæritur, an quasi ipse à se exegerit, habeat aduersus reum mandati actionem: respondit. cū reus obligatus maneat: non posse intelligi, & ipsum à se fideiussorē pecuniā exegisse. itaq; ex stipulatu potius, quàm mandati agere debebit.

XXII. FLORENTINVS.

Mortuo reo promittendi, et iam ante aditam hæreditatem fideiussor

iusfor accipi potest: quia hæreditas personæ uice fungitur, sicuti municipium, & curia, & societas.

XXIII. MARTIANVS.

Simihi aut Titio decem stipulatus fuerim, Titius fideiussorem accipere non potest: quia solutionis tantum causa adiectus est.

XXIII. MARCELLVS.

Lucius Titius, cum pro Seio fratre suo apud Septiciū interuenire uellet, epistolam ita emisit. Si petierit à te frater meus, peto des ei numos fide & periculo meo. post quam epistolam Septicius Seio pecuniam numerauit. deinde Titius inter reliquos & Seium fratrem pro tertia parte reliquit hæredem. quæro, an quia aduersus Seiū debitorem Septicij confusa sit actio pro tertia parte, qua Titio fratri suo hæres exstitit: cum cohæredibus eius agere in solidum possit? Marcellus respondit. cum cohærede Seij, non pro maiore, quàm hæreditaria parte, mandati agi posse.

XXV. VLPIANVS

Marcellus scribit: si quis pro pupillo sine tutoris autoritate obligato, prodigoque, uel furioso fideiusserit: magis esse, ut nõ ei subueniatur: quoniam his mandati actio non competat.

XXVI. PAVLVS.

Inter fideiussores non ipso iure diuiditur obligatio *ex epistola diui Hadriani. & ideo si quis eorū ante exactā à se partem sine hærede decesserit, uel ad inopiā peruenierit: pars eius ad cæterorum onus respicit. alias* sed ex.

XXVII. VLPIANVS.

Si plures sint fideiussores, & unus pure, alius in diem, uel sub conditione acceptus: succurri oportet ei, qui pure acceptus est, dū existeret conditio potest, scilicet ut interim in uirilē conueniatur. sed si cum conditio exstitit, non est soluendo, qui sub conditione acceptus est: restituentā actionē in pure acceptū, Pomponius scribit. Præterea si fideiussor exstitit fideiussori, siue unus, siue plures: æque hic quoque pertinebit ad eandem causam: in quorum persona æque locum habebunt ea, quæ sunt à diuo Hadriano constituta. Præterea si quærat, an soluendo sit principalis fideiussor: etiam uires sequētis fideiussoris ei adgregandæ sunt. Sicut ipsi fideiussori, ita hæredibus quoque eius succurrendum, Pomponius scribit. Si fideiussor fuerit principalis & fideiussor fideiussoris: non poterit desiderare fideiussor, ut inter se & eum fideiussorem, pro quo fideiussit, diuidatur obligatio. ille enim loco rei est: nec potest reus desiderare, ut inter se & fideiussorem diuidatur obligatio. Proinde si ex duobus fideiussoribus alter fideiussorem dederit: aduersus eum quidem non diuiditur obligatio, pro quo interuenit

nenit: sed aduersus confideiussorem magis est, ut diuidatur.

XXVIII. CAIVS.

SI contendat fideiussor ceteros soluendo esse: etiam exceptionem
Sei dandam, SI NON ET ILLI SOLVENDO SINT.

XXIX. IDEM.

SI sub impossibili conditione stipulatus sim: fideiussor adhiberi
non potest.

XXX. CAIVS.

Fideiubere pro alio potest quisq; etiam si promissor ignoret.

XXXI. VLP IANVS.

SI fideiussor, uel quis alius pro reo ante diem creditori soluerit: ex-
spectare diem debebit, quo eum soluere oportuit.

XXXII. VLP IANVS.

EX persona rei (& quidem inuito reo) exceptio, & cetera rei cōmo-
da fideiussori, ceterisq; accessionibus competere possunt.

XXXIII. IDEM.

SI eum hominem, quem à Titio petieram, pro quo satis de lite acce-
peram, Titius liberum hæredemq; reliquerit: siquidem re uera ipsi
us fuit: dicendum est iudicium in eum transferri: & si nō patiatur id fie-
ri, cōmitti stipulationē. Si autem meus petitoris fuerit, neq; iussu meo
hæreditatem adierit: fideiussores tenebuntur ob rem non defensam. si
autem adierit me iubente: stipulatio euanescit. Planē si meus fuerit, &
idecirco differam aditionem, ut cum uicero, tunc eum iubeam adire, &
interim ob rem non defensam agere uelim: non committetur stipula-
tio, quia uir bonus non arbitraretur.

XXXIII. PAVLVS.

HI, qui accessionis loco promittunt, in leuiorem causam accipi
possunt, in deteriorem non possunt. ideo si à reo mihi stipulatus
sum, à fideiussore mihi aut Titio: meliorē causam esse fideiussoris Iuli-
anus putat, quia possit uel Titio soluere. quod si à reo mihi aut Titio
stipulatus à fideiussore mihi tantū interrogem: in deteriorem causam
acceptū fideiussorem, Iulianus ait. quid ergo, si à reo Stichū aut Pam-
philum, à fideiussore Stichum interrogem: utrum in deteriorem causam
acceptus est sublata electione, an in meliorem? quod & uerum est:
quia & mortuo eo liberari potest.

XXXV. IDEM.

Cum fideiubet aliquis pro seruo: in solidum tenetur, etiam si nihil
in peculio sit. planē si pro domino fideiubeat, cū quo de peculio
actio est, dūtaxat de peculio tenebitur, quod tunc erit, cum res iudicat.

XXXVI. IDEM.

Cum

Cum quis & reum & fideiussores habens, ab uno ex fideiussoribus accepta pecunia præstat actiones: poterit quidem dici nullas iam esse, cum suum perceperit, & perceptione omnes liberatos. sed non est ita. non enim in solutum accepit, sed quodammodo nomen debitoris uendit. & ideo habet actiones: quia tenetur ad id ipsum, ut præstet actiones.

XXXVII. IDEM.

Si quis postquam transacto tempore liberatus est, fideiussorem dedit: fideiussor non tenetur: quoniam fideiussio erroris nulla est.

XXXVIII. MARCELLVS.

Si Stichum aut Pamphilum stipulatus essem, utrum promissor uoluisset: non possum fideiussorem ita accipere, Stichum aut Pamphilum, utrum fideiussor uellet: quia futurum esset in eius potestate, aliud uelle, quam reus uoluisset. A Titio, qui mihi ex testamento sub conditione decem debuit, fideiussorem accepi, & ei hæres exstiti. deinde conditio legati exstitit. quæro, an fideiussor mihi teneatur? Respondit. si ei, à quo tibi erat sub conditione legatum, cum ab eo fideiussorem accepisses, hæres exstiteris: non poteris habere fideiussorem obligatum: quia nec reus est, pro quo debeat, sed nec res ulla, quæ possit deberi.

XXXIX. MODESTINVS.

Vt fideiussor aduersus confideiussorem suum agat, actio danda non est. ideoque si ex duobus fideiussoribus eiusdem quantitatis, cum alter electus à creditore totum exsoluerit, nec ei cessare sint actiones: alter nec à creditore, nec à fideiussore recte conuenietur.

XL. IDEM.

Cum duo rei constituti sunt: siue ab utroque, siue ab altero fideiussor datus fuerit: in solidum recte accipietur.

XLI. IDEM lib. XIII. *responsorum respondit.*

Si fideiussores in id accepti sunt, quod à curatore seruari non possit: & post impletam legitimam ætatem tam ab ipso curatore, quam ab hæredibus eius solidum seruari potuerit: & cessante eo, qui pupillus fuit, soluendo esse desierit: non temere utilem in fideiussores actionem competere. Idem respondit. si in solidum condemnatus est unus ex mandatoribus: cum iudicati conueniri cœperit, posse eum desiderare, ut aduersus eos, qui idem mandauerunt, actiones sibi mandentur.

XLII. IABOLENVS.

Si ita fideiussorem accepero, QUOD EGO DECEM CREDIDI, DE EA SPECVNIA MILLE MODIOS TRITICI FIDE TVA ESSE IVBES? nõ obligatur fideiussor: quia in aliam rem, quam quæ credita est, fideiussor obligari non potest: quia non ut æstimatio rerum, quæ mercis numero habent, in pecunia numerata fieri potest, ita pecunia quoque merces æstimanda est.

zz

Pompo

XLIII. POMPONIVS.

SI à Titio stipulatus fideiussorem te acceperim, deinde eandem personam ab alio stipulatus alium fideiussorem accipiam: confideiussores non erunt, quia diuersarum stipulationum fideiussores sunt.

XLIII. IABOLENVS.

Stipulatus es opus arbitrato tuo ante certam diem fieri: quod si effectum non esset, quanti ut efficeretur, opus locasses, tanti fideiussores accepisti. & quia opus effectum non erat, alij locasti: & cum posterior conductor satis non daret, ipse opus fecisti. quæro, an fideiussor teneatur? Respondi. secundum ea uerba stipulationis, quæ à te proposita sunt, fideiussores non tenentur. non enim id fecisti, quod in stipulatione conuenerat: id est opus alij non locasti, tametsi postea locasti. ea enim locatio, quam secutus * es, perinde est, ac si interposita non esset, & si statim tu opus facere coepisses.

XLV. SCAEVOLA.

Fideiussor pro uenditore fundorum tuorum, altero euicto, conuentus ab emptore, condemnatus est in certam quantitatem. quæsitum est, an cum hærede uenditoris ante diem, quo iudicatum facere compelleretur, agere possit? Respondit. agere quidem posse: sed ex iusta causa ad officium iudicis pertinere, quo fideiussor aut defendatur, aut liberetur.

XLVI. IABOLENVS.

Cum lex uenditionibus occurrere uoluit, fideiussor quoque liberatur: eo magis, quod per huiusmodi actionem ad reum peruenitur.

XLVII. PAPINIANVS.

Si debitori deportatio irrogata est: non posse pro eo fideiussorem accipi scribit Iulianus, quasi tota obligatio contra eum extincta sit. Si filiusfamilias in causa peculiari ita fideiussorem acceperit, QUANTUM PECUNIAM CREDIDERO, FIDEIUSSE IUBES? & emancipatus credat: patri quidem, si non est reus obligatus, non tenebitur: filio uero humanitatis intuitu obnoxius esse debet.

XLVIII. IDEM.

Si Titius & Seia pro Mæuio fideiusserint: subducta muliere, dabimus in solidum aduersus Titium actionem: cum scire potuerit, aut ignorare non debuerit, mulierem frustra intercedere. Huic similis & illa quaestio uideri potest: ob ætatem si restituatur in integrum unus fideiussor, an alter onus obligationis in integrum excipere debeat? sed ita demum onus alteri totum irrogandum est, si postea minor intercessit, propter incertum ætatis ac restitutionis. Quod si dolo creditoris inductus sit minor, ut fideiubeat: non magis creditori succurrendum erit aduersus confideiussorem, quam si facta nouatione circumuento minore desideret.

deret in ueferem debitorem utilem actionem sibi dari.

XLIX. IDEM.

Si testamento liberatum debitorem hæres omittat, fideiussorem autem eius conueniat: proderit exceptio doli fideiussori propter improbitatem hæredis, quæ prodesse reo debuerat, si conueniretur. Ex duobus fideiussoris hæredibus si per errorem alter solidum exsoluat: quidam putant eum habere conditionem, & ideo manere obligatum cohæredem. conditione quoque cessante, durare obligationem cohæredis probant: propterea quod creditor, qui dum se putat obligatum, partem ei, qui totum dedit, exsoluit: nullā habeat conditionē. Quod si duo fideiussores accepti fuerint (uerbi gratia) in uiginti, & alter ex duobus hæredibus alterius fideiussoris totum creditori exsoluerit: habebit quidem decem, quæ ipso iure non debuit, conditione. an autem & alia quinque repetere possit, si fideiussor alter soluendo est, uidendum est. ab initio enim hæres fideiussoris, siue hæredes, ut ipse fideiussor, audiendi sunt: ut scilicet pro parte singuli, qui fideiussores sunt, conueniantur. sed uerior & utilior est in utroque casu illa sententia, solutionem non indebitæ quantitatis non debere reuocari: quod etiam epistola diui Pij significatur, in persona fideiussoris, qui totum exsoluerat.

Quæsitū est, an fideiussor, qui Capuæ pecuniam se daturum Romæ promissit, si reus promittendi Capuæ esset, statim conueniri possit: dixi, non magis fideiussorem confestim teneri, quam si ipse Capuæ spondisset, cum reus adhuc Capuam peruenire non potuisset. nec ad rem pertinere, quod hoc latere nemo dubitet, nondum fideiussorem teneri: quia nec ipse reus promittendi teneretur. nam est contrarium quoque si quis responderit, quoniam debitor Capuæ sit, fideiussorem confestim teneri, non habita ratione taciti proprii temporis: euenturum, ut eo casu si fideiussor cōueniatur, quo debitor ipse, si Romæ fuisset, non conueniretur. itaque nobis placet, fideiussoriam obligationem conditionem taciti temporis ex utriusque persona recipere, tam rei promittendi, quam ipsius fideiussoris: quoniam aliud respondentibus, contra iuris formam in diuorem conditionem acceptus intelligetur.

L. IDEM.

Debitori creditor pro parte hæres exstitit. accepto cohærede fideiussore (quod ad ipsius quidem portionem attinet) obligatio ratione confusionis intercidit, aut (quod est uerius) solutionis potestate. sed pro parte cohæredis obligatio salua est, non fideiussoria, sed hæreditaria: quoniam maior tollit minorem.

LI. IDEM.

Inter eos fideiussores actio diuidenda est, qui solidum & partes uiriles

zz ij fide

fide sua esse iusserūt. diuersum erit uerbis ita cōceptis, SOLIDVM AVT PARTEM VIRILEM FIDE TVA ESSE IVBES: tunc enim ab initio, nō nisi uiriles partes, singulos debere conueniet. Fideiussor, qui partem pecuniæ suo nomine uel rei promittēdi soluit: quo minus residui diuisione facta portionis iudiciū accipiat, recusare non debet. eam enim quantitatem inter eos, qui soluendo sunt, diuidi conuenit, quam litis tempore singuli debent. sed humanius est, si & alter soluēdo sit, litis cōtestationis tempore per exceptionem ei, qui soluit, succurri. Duo rei promittendi separatim fideiussores dederunt. inuitus creditor inter omnes fideiussores actiones diuidere nō cogitur: sed inter eos duntaxat, qui pro singulis interuenerunt. planē si uelit inter omnes actionē suam diuidere: non erit prohibendus, nō magis, quā si duos reos pro partibus cōueniret. Creditor pignus distrahere nō cogitur, si fideiussorem simpliciter acceptum omisso pignore uelit conuenire. Cum inter fideiussores actione diuisa quidam post litem cōtestatam soluendo esse desierunt: ea res ad onus eius, qui soluendo est, non pertinet. nec auxilio defendetur ætatis actor. nō enim deceptus uidetur, qui iure cōmuni usus est. Bonis damnati fideiussoris fisco uindicatis, inter fideiussores actio postea si diuidi cōeperit: ut hæredis, ita fisci rationem haberi oportet.

LII. IDEM.

A Missi ruina pignoris damnum tam fideiussoris, quā rei promittendi periculum spectat. nec ad rem pertinebit, si fideiussor ita sit acceptus, QVANTO MINVS EX PRECIO PIGNORIS DISTRACTI SERVARI POTEST. istis enim uerbis etiam totum conuenit contineri. Inter fideiussores actione diuisa condemnatus si desierit esse soluendo: fraus uel segnitia tutoribus, qui iudicatum persequi poterint, damnum dabit. quod si diuisam actionem inter eos, qui non erāt soluendo, constabit: pupilli nomine restitutionis auxilium implo-rabitur. Fideiussores à colonis datos etiam ob pecuniam dotis prædiorum teneri conuenit, cum ea quoq; species locationis uinculū ad se trahat: nec mutat, confestim, an interiecto tempore fidem suam adstrinxerint. Plures eiusdē pecuniæ credendæ mandatores, si unus in iudicio eligat, absolutione quoq; secuta, nō liberantur: sed pecunia soluta, omnes liberantur.

LIII. IDEM.

C Apitis postulati fideiussores ex contractu citra ulla præscriptio-nem à creditore, qui reum postulauerat, recte conueniuntur.

LIIII. PAVLVS.

S I in pignore contrahendo deceptus sit creditor, qui fideiussorem pro

pro mutuo accepit:aget contraria pignoratitia actione. in quam actio nem uenit quod interest creditoris. sed ea actio fideiussorem onerare non poterit. non enim pro pignore, sed pro pecunia mutua fidem suā obligat.

L V. IDEM.

Si ita stipulatus à Seio fuero, QUANTAM PECUNIAM TITIO QUANDOQUE CREDIDERO, DARE SPONDES? & fideiussores accepero, deinde Titio sapius credidero: nempe is Seius in omnes summas obligatus est, & per hoc fideiussores quoque: & in id, quod ex bonis eius seruari potest, omnibus æquo iure proficere debet.

LVI. IDEM.

Si quis pro eo, qui libertus non esset, & operas præstaturum se iurasset, fideiusserit: non tenebitur. Item si filius à patre, uel seruus à domino stipuletur: nec fideiussor acceptus tenetur: quia nō potest pro eodem & eidem esse obligatus. ex diuerso ergo patre à filio, uel domino à seruo stipulato, fideiussor acceptus tenetur. Si numos alienos quasi tuos mutuos dederis sine stipulatione: nec fideiussorem teneri Pomponius ait. quid ergo si consumptis numis nascatur conditio? si fideiussorem puto obligatum fore. in omnem em̄ causam acceptus uidetur, quæ ex ea numeratione nasci potuit. Pro furti actione fideiussor accipi potest: item pro eo, qui in legem Aquiliam commisit. diuersa causa est popularium actionum.

L VII. SCAEVOLA.

Fideiussor ante, quàm reus debeat, conueniri non potest.

L VIII. PAVLVS.

Si à colono stipulatus fideiussorem accepi: una stipulatio est pluriū pensionum. & ideo in uniuersis pensionibus fideiussor tenetur.

Cum facto suo reus principalis obligationem perpetuat, etiam fideiussoris durat obligatio: ueluti si moram fecerit in Sticho soluendo, & is decesserit.

LIX. IDEM.

Paulus respondit. fideiussorem, in quem pignora à confideiussoribus data translata sunt, non emptoris loco substitutum uideri, sed eius, qui pignora accepit. & ideo rationem fructuum & usuratum haberi oportere.

LX. SCAEVOLA.

Vbi cunq; reus ita liberatur à creditore, ut natura debitum maneat: teneri fideiussorem respondit. cum uero genere nouationis obligatio transeat: fideiussorē aut iure, aut exceptione liberandum.

LXI. PAVLVS.

Si (ut proponitur) cum pecunia mutua daretur, ita conuenit, ut

zz iij in

in Italia solueretur : intelligendum, mandatore[m] quoq[ue] simili modo contraxisse.

LXII. SCAEVOLA.

Si fideiussor creditori denunciauerit, ut debitorem ad soluendā pecuniam compelleret, uel ut pignus distraheret, isq[ue] cessauerit: an possit eum fideiussor doli mali exceptione submouere? respondit non posse.

LXIII. IDEM.

Inter creditorem & debitore[m] pactum intercesserat, ut si centum, quae mutua dederat, ubi primum petita fuissent, non soluerentur, ornamenta pignori data intra certū tempus liceret ei uendere: & si quo minoris uenissent, quā[m] quod sortis uel usurarum nomine deberetur, id creditori redderetur: & fideiussor acceptus est. quā sitū est, an fideiussor in uniuersam obligari summā potuerit? Respondit. secundum ea, quae proponerentur, teneri fideiussore[m] in id, quod minus ex pignoribus uenditis redactum esset.

LXIII. HERMOGENIANVS.

Fideiussor, qui minori uiginti quinque annis pecuniam obtulit, & in publico loco metu in integrum restitutionis consignatam deposuit, confestim experiri mandati poterit.

LXV. IDEM.

Sicut reus principalis nō aliās, quā[m] si de sua persona prōmittat, obligatur: ita fideiussores non aliās tenentur, quā[m] si se quid daturos uel facturos promittant. nā reum principalem daturū uel facturum ali quid frustra promittūt: quia factum alienū inutiliter promittitur.

LXVI. PAVLVS.

Si seruus alienus pro Titio fideiussit & soluit: liberatur Titius, si dominus mandati contra eum agere instituit. nam qui mandati agit, ratam habere solutionem uidetur.

LXVII. IDEM.

Exceptione, quae tibi prodesse debebat, usus, iniuria iudicis damnatus es. nihil tibi praestabitur iure mandati: quia iniuriā illam, quae tibi facta est, penes te manere, quā[m] ad alium transferri, æquius est: scilicet si culpa tua iniustae damnationis causam praebuisti.

LXVIII. IDEM.

Fideiussores magistratuū in poenam uel multā, quam non spondebant, non debere cōueniri decreuit. Pro Aurelio Romulo conductore uestigalis centū annua Perronius Thallus & alij fideiusserant. bona Romuli fiscus occupauerat, ut obligata sibi: & conueniebat fideiussores tam in sortem, quā[m] in usuras. qui deprecabantur. lecta subscriptione fideiussionis: quoniā in sola centum annua se obligauerant, non

non in omnē conductionē : decreuit fideiussores in usuras non teneri : sed quidquid ex bonis fuisset redactum, prius in usuras cedere, reliquū in sortem : & ita in id, quod defuisset, fideiussores conueniendos exemplo pignorum à creditore distractorum. Non possunt conueniri fideiussores, liberato reo transactione.

LXIX. TRIPHONINVS.

Tutor datus eius filio, cui ex fideiussoria causa obligatus erat, à se metipso exigere debet : & quāuis tempore liberatus erit, tamē tute lā iudicio eo nomine tenebitur. item hāres eius : quia cū eo ob tutelam nō ex fideiussione agitur. & quāuis nō quasi fideiussor, sed quasi tutor soluerit : etiam si tempore liberatus est, mandati actionem eum habere aduersus reum promittendi, dixi. inhāret enim in utraq; causa adhuc illius debiti persecutio. nam eius solutione liberauit reum promittendi ab obligatione, in qua pro eo fideiusserat : & non titulus actionis, sed debiti causa respicienda est. licet enim is tutor, qui fideiussor apud pupillum pro eo obligatus est, soluit se authore pupillo : quia reo promittendi liberato, & ipse tutor idemq; fideiussor liberabitur : quod sua autoritate efficere nō potest : tamen si non pro se soluendi animo, sed pro Titio fecit, ut maxime eum liberet, cū eo mandati actionē habebit.

LXX. CAIVS.

Si à reo sub conditione fuero stipulatus : potero fideiussorē & in hāc, & in aliam conditionem obligare : si modo eas coniungā. nisi enim utraq; exstiterit, non tenebitur, cum reus ex una conditione teneatur. quod si eas disiungam : durior sit conditio fideiussoris, atq; ob id obligatur : quippe siue cōmunis utriusq; conditio exstiterit, siue alterutra, uideatur adprāhendi : cum reus non aliter teneatur, quā si communis exstiterit. aut igitur nullo modo tenebitur fideiussor : aut (quod magis est) ita tenebitur, si prius exstiterit cōmunis. Sub diuersis quoq; conditionib; si fuerint interrogati : interest, utra earū prior exstiterit. si reo iniuncta : tenebitur etiam fideiussor, cum conditio eius exstiterit, tantumquam si statim ab initio reus pure, fideiussor sub conditione acceptus esset. Ex diuerso autem, si fideiussoris conditio prior exstiterit, non teneatur : perinde ac si statim ab initio pure acceptus esset, reo sub conditione obligato. Si reo in fundum obligato fideiussor in usumfructū accipiatur : quāsitum est, utrū obligetur fideiussor, quasi in minus : an non obligetur, quasi in aliud? nobis in eo uidetur dubitatio esse, usus fructus pars rei sit, an propriū quiddam. sed cum ususfructus fundi ius est : iniunctum est, fideiussorem ex sua promissione non teneri. Adeo à seruo potest fideiussor accipi, ut ipse quoq; dominus in id, quod sibi debetur, fideiussorem ab eo recte accipiat : quem fideiussorē etiam ab eo ipso

ipso seruo interrogari, nihil impedit. Si à furioso stipulatus fueris: non posse te fideiussorem accipere, certum est: quia non solum ipsa stipulatio nulla intercessit, sed ne negotium quidem ullum gestum intelligitur. quod si pro reo furioso iure obligato fideiussorem accepero: tenetur fideiussor. Id, quod uulgo dictum est, maleficiorum fideiussorem accipi non posse: non sic intelligi debet, ut in poena furti is, cui furtum factum est, fideiussorem accipere non possit (nam poenas ob maleficia solui, magna ratio suadet) sed ita potius, ut quis cum alio, cū quo furtū admisit, in partē, quam ex furto sibi restitui desiderat, fideiussorem obligare non possit: & qui alieno hortatu ad furtum faciendū prouectus est, ne in furti poenam ab eo, qui hortatus est, fideiussorem accipere possit. in quibus casibus illa ratio impedit fideiussorem obligari: quia scilicet in nulla ratione adhibeatur fideiussor, cū flagitiosæ rei societetas coita nullam uim habeat.

LXXI. PAVLVS.

VRanius Antoninus pro Iulio Pollione & Iulio Rufo pecuniam mutuam accipiētibus, ita ut duo rei eiusdem debiti essent, apud Aurelium Palmam mandator exstitit. Iulij bona ad fiscū deuenerunt. similiter & creditori fiscus successerat, & mandator allegabat se liberatum iure confusionis: quia fiscus tam creditori, quā debitori successerat. Et quidem si unus debitor fuisset: non dubitabā, sicut fideiussorē, ita & mandatorem liberatū esse. quamuis enim iudicio conuento principali debitore mandator nō liberetur: tamen ubi successit creditor debitori, ueluti solutionis iure sublata obligatione, etiam mandator liberatur, uel quia non potest pro eodem apud eundem quis mandator esse. sed cum duo rei promittendi sint, & alteri exstiterit hæres creditor: iusta dubitatio est, utrum alter quoq; liberatus sit, ac si fuisset soluta pecunia: an persona tantum exempta, confusa obligatione. & puto aditione hæreditatis confusione obligationis eximi personam. sed & accessiones ex eius persona liberari propter illam rationē: quia nō possunt pro eodem apud eundem obligati esse, ut quemadmodū incipere alias non possunt, ita nec remaneāt. igitur alterum reum eiusdem pecuniæ non liberari: & per hoc nec fideiussorem, uel mandatorem eius. planē quia is mandati iudicio eligere potest uel creditorē: competiturā ei ex ceptionē doli mali, si cōperit, conueniri. cū altero aut reo uel in solidū, si non fuerit societas: uel in partem, si socij fuerunt, posse creditorē agere. quod si creditor fideiussori hæres fuerit, uel fideiussor creditori: putamus unum ex reis promittēdi pactū esse, ne à se peteretur, deinde mandatorem soluisse: mandati iudicio conuenire potuerit etiā eum, cum quo

quo pactum est. non enim pactum creditoris tollit actionem alienam.

Placet mandatorem teneri, etiam si fœnerator creditori mandet pecuniam credere.

LXXII. CAIVS.

SI fideiussori sub conditione obligato, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, quem sub hoc modo accepi, ut usq; ad tempus uitæ suæ duntaxat obligaretur, & pendente conditione acceptum latum fuerit, & is fideiussor adhuc pendente conditione mortuus fuerit: confestim à reo petere possum: quia existens conditio neq; obligationem in personam iam mortui efficere, neq; acceptilationem confirmare possit.

LXXIII. PAVLVS.

CVM procurator in rem ageret, cautionem dederat, ratam rem dominum habiturum. postea uicto eo, reuersus dominus iterum de eadem re agitabat: & cum reus haberet possessionem, & nollet eam restituere, ideo magno condemnatus est. in amplius fideiussores non tenentur. hoc enim non debet imputari fideiussoribus, quod ille propter suam poenam præstitit.

DE NOUATIONIBVS ET DELEGATIONIBVS. Tit. II.

I. VLPIANVS.

Nouatio est prioris debiti in aliam obligationem, uel civilem, uel naturalem transfusio atq; translatio: hoc est cum ex præcedenti causa ita noua constituitur, ut prior perimatur. nouatio enim à nouo nomen accepit, & à noua obligatione. Illud non interest, qualis præcessit obligatio, utrum naturalis, an civilis, an honoraria: & utrum uerbis, an re, an consensu. qualiscunq; igitur obligatio sit, quæ præcessit, nouari uerbis potest: dummodo sequens obligatio, aut civiliter teneat, aut naturaliter: ut puta si pupillus sine tutoris autoritate promiserit.

II. IDEM.

Omnes res transire in nouationem possunt. quodcumq; enim, siue uerbis contractum est, siue non uerbis, nouari potest, & transire in uerborum obligationem ex quacunq; obligatione: dummodo sciamus nouationem ita demum fieri, si hoc agatur, ut nouetur obligatio. ceterum si hoc non agatur: duæ erunt obligationes.

III. POMPONIVS.

Cui bonis interdictum est, nouare obligationem suam non potest, nisi meliorem conditionem suam fecerit.

IIII. VLP IANVS.

Si ususfructus debitorem meum tibi delegaui: non nouatur obligatio mea, quamuis exceptione doli uel in factum tutus debeat esse aduersus me is, qui delegatus fuerit. & non solum donec manet eius ususfructus, cui delegaui, sed etiam post interitum eius uidebimus: quia etiam hoc incommodum sentit, si post mortem meam maneat eius ususfructus. & hæc eadem dicenda sunt in qualibet obligatione personarum coherenti.

V. IDEM.

In diem obligatio potest nouari, & prius quam dies aduenerit. & generaliter constat, ex stipulatione in diem facta nouationem contingere: sed non statim ex ea stipulatione agi posse ante, quam dies aduenerit.

VI. IDEM.

Si ita fuero stipulatus: QVANTO MINVS A' TITIO DEBITORE EX SEGERO, TANTVM FIDEI VBES? non fit nouatio: quia non hoc agitur ut nouetur. Cum pecuniam mutuam dedit quis sine stipulatione, & ex continenti fecit stipulationem, unus contractus est. idem erit dicendum, & si ante stipulatio facta, mox pecunia numerata sit.

VII. POMPONIVS

Cum enim pecuniam mutuam datam stipulamur, non puto obligationem ex numeratione nasci, & deinde eam stipulatione nonari: & quia id agitur, ut sola stipulatio teneat, magis implendæ stipulationis gratia numeratio fieri intelligenda est.

VIII. VLP IANVS

Si Stichum dari stipulatus fuero, & cum in mora promissor esset, quo minus daret, rursus eundem stipulatus fuero: desinit periculum ad promissorem pertinere, quasi mora purgata. Legata uel fideicommissa si in stipulationem fuerint deducta, & hoc actum sit, ut nouetur: fiet nouatio. si pure quidem uel in diem fuerint relicta: statim. si uero sub conditione: non statim, sed ubi conditio exstiterit. nam & alius qui in diem stipulatur, statim nouat, si hoc actum est, cum certum sit diem quandoque uenturum. at qui sub conditione stipulatur: non statim nouat, nisi conditio exstiterit. Si quis ita stipulatus à Seio sit, QVOD A' TITIO STIPVLATVS FVERO, DARE SPONDES? an si postea à Titio stipulatus sim, fiat nouatio, solusque teneatur Seius? & ait Celsus: nouationem fieri: si modo id actum sit, ut nouetur: id est ut Seius debeat, quod Titius promisit. nam eodem tempore & impleri prioris stipulationis conditionem, & nouari ait: eoque iure utimur. Idem Celsus ait, IUDICATVM SOLVI stipulatione actionem iudicati non nouari, merito: quia hoc solum agatur ea stipulatione, ut & fideiussoribus cautum sit, non ut ab obligatione iudicati discedatur. Si decem, quæ mihi Titius,

Titius, aut decē, quæ Seius debet, à Tertio stipulatus fuerō: putat Marcellus neutrum liberari: sed Tertium eligere posse, pro quo decem solvere uelit. Si ab alio promissam sibi dotem maritus ab uxore dotis nomine stipulatus sit: non duplari dotem, sed nouationē fieri placet, si hoc actum est. quid enim interest, ipsa, an alius quilibet promittat: quod enim ego debeo, si alius promittat: liberare me potest, si nouationis causa hoc fiat. si autem non nouandi animo interuenit hoc: uterque quidem tenetur, sed soluente altero alter liberatur. nō tamen si quis stipuletur, quod mihi debetur, aufert mihi actionem, nisi ex uoluntate mea stipuletur. liberat autem me is, qui quod debeo, promittit, etiā si nolum.

IX. IDEM.

Si pupillus sine tutoris autoritate rem saluam fore stipulatus, pu- bes factus ratam stipulationem habuerit: nouādi causa tollitur tutelæ actio. si non habuerit ratum: licet tutelæ egisset, habet tamen adhuc ex stipulatu actionem: sed iudex tutelæ non aliter condemnare debet, quā si ex stipulatione liberatio fiet. Qui sub conditione stipulatur, quæ omnino exstitura est, pure uidetur stipulari. Qui actū stipulatur, deinde iter, nihil agit. item usumfructum stipulatus, si usum stipuletur: nihil agit. sed qui iter stipulatus, actum postea stipulatur: aliud magis stipulatur. aliud enim est iter, aliud actus.

X. PAVLVS.

Si recte soluitur, is etiam nouare potest: excepto eo, si mihi aut Titio stipulatus sim. nam Titius nouare non potest, licet ei recte soluat.

XI. VLPPIANVS.

Delegare est uice sua aliū dare reū creditori, uel cui iusserit. fit aut delegatio uel per stipulationem, uel per litis contestationem.

XII. PAVLVS.

Si quis delegauerit debitorem, qui doli mali exceptione tueri se posse sciebat: similis uidebitur ei, qui donat: quoniam remittere exceptionem uidetur. sed si per ignorantiam promiserit creditori: nulla quidem exceptione aduersus creditorem uti poterit, quia ille suum recepit: sed is, qui delegauit, tenetur conditione, uel incerti, si pecunia soluta non esset: uel certi, si soluta esset. & ideo cum ipse præstiterit pecuniam, aget mandati iudicio.

XIII. VLPPIANVS.

Si non debitorem delegauero quasi debitorem creditori meo: exceptio locum non habebit: sed conditio aduersus eum, qui delegauit, competit.

XIIII. IDEM.

Quoties quod pure debetur, nouandi causa sub conditione promittit:

Aa ij mittit:

mittitur: non statim fit nouatio, sed tunc demum, cum conditio exstiterit. & ideo si forte Stichus fuerit in obligatione, & pendente conditio ne decesserit: nec nouatio contingit: quia non subest res eo tempore, & conditio impletur. unde Marcellus, & si post moram Stichus in conditionalem obligationem deductus sit, purgari moram, nec in sequentē obligationem deduci putat. Sed si quod sub conditione debet, pure quis nouandi causa stipuletur: ne nūc quidem statim nouat, licet pura stipulatio aliquid egisse uideatur: sed tunc nouabit, cum conditio exstiterit. etenim existens conditio primam stipulationem committit, commissamque in secundam transfert. & ideo si forte persona promissoris pendente conditione fuerit deportata: Marcellus scribit, ne quidē existente conditione ullam contingere nouationem: quoniam nunc, cum exstiterit conditio, non est persona, quæ obligetur.

XV. IULIANVS.

Si creditor pœnam stipulatus fuerit, si ad diem pecunia soluta non esset: nouatione facta non committetur stipulatio.

XVI. FLORENTINVS.

Seruus ne peculiarem quidem obligationem citra uoluntatem domini nouare potest: sed adiicit potius obligationē, quā pristinā nouet.

XVII. VLPIANVS.

Delegare scriptura, uel nutu, ubi dari non potest, debitorem suum quis potest.

XVIII. IULIANVS.

Nouatione legitime facta, & hypothecæ liberantur, & pignus, & usuræ non currunt.

XIX. IDEM.

Doli exceptio, quæ poterat deleganti opponi, cessat in persona creditoris, cui quis delegatus est. Idemque est & in cæteris similibus exceptionibus. imò & in ea, quæ ex senatusconsulto filiofamilias datur. nam & aduersus creditorem, qui delegatus est ab eo, qui tuam pecuniam contra senatusconsultum dederat, non utetur exceptione: quia nihil in ea promissione contra senatusconsultum factum est. ideoque quod soluitur, repetere non potest: tanto magis, quod nec hic solutum repetere potest. diuersum est in muliere, quæ contra senatusconsultum promissit. nam & in secunda promissione intercessio est. Idemque est in minore, qui circumscriptus delegatur: quia si nunc etiam est minor, rursus circūuenitur. diuersum est, si iam excessit ætatem uiginti quinque annorum, quamuis adhuc possit restitui aduersus priorem creditorem. ideoque autem denegantur exceptiones aduersus secundum creditorem: quia in priuatis contractibus & pactionibus non facile sci-

repe

repetitor potest, quid inter eum, qui delegatus est, & debitorē actū est: aut etiam si sciat, dissimulare debet, ne curiosus uideatur. & ideo merito deneganda est aduersus eum exceptio ex persona debitoris.

XX. IDEM.

Nouare possumus, aut ipsi, si sui iuris sumus: aut per alios, qui uoluntate nostra stipulantur. Pupillus sine tutoris auctoritate non potest nouare: tutor potest, si hoc pupillo expediat: item procurator omnium bonorum.

XXI. CAIVS.

Si debitorem meum iussero tibi soluere: non statim tu etiā stipulando id nouare possis, quamuis debitor soluendo tibi liberetur.

XXII. PAVLVS.

Si quis absente me a debitore meo stipulatus sit nouandi animo, & ego postea ratum habuero: nouo obligationem.

XXIII. POMPONIVS.

Filius patris actionem ignorante eo nouare non potest.

XXIII. IDEM.

Nouatio non potest contingere ex ea stipulatione, quæ non committitur. nec huic contrarium est, quod si stipulatus a Titio fuero nouandi animo sub conditione, quod mihi Sempronius debet, & pendente conditione Titius decesserit, quamuis ante aditam hæreditatem conditio exstiterit: nouatio fieret. hic enim morte promissoris non exstinguitur stipulatio, sed transit ad hæredem, cuius personam interim hæreditas sustinet.

XXV. CELSVS.

Non ideo nouare ueterem obligationem quisquā recte potest, quod interdū recte ei soluitur. nam & his, qui in nostra potestate sunt, quod ab his creditum est, recte interdum soluitur: cum nemo eorum per se nouare priorem obligationem iure possit.

XXVI. IDEM.

Sis, cui decem Titius, quindecim Seius debebat, ab Attio stipulatus est, quod ille aut ille debeat, dari sibi: nouatum utrunq; nō est, sed in potestate Attij est, pro quo uelit soluere, & eum liberare. fingamus autem ita actum, ut alterutrum daret. nam alioquin utrunq; stipulatus uidetur, & utrunq; nouatum, si nouandi animo hoc fiat.

XXVII. PAVLVS.

Emptor cum delegante uenditore pecuniam ita promittit, QUIDA QUID EX VENDITO DARE FACERE OPORTET: nouatione secuta, usuras neutri post insecuti temporis debet.

XXVIII. IDEM.

Aa iij Fundū

FVndum Cornelianū stipulatus, quanti fundus est, postea stipulor: si non nouandi animo secunda stipulatio facta est, cessat nouatio. secunda uero stipulatio tenet, ex qua non fundus, sed pecunia debetur. itaq; si reus promittendi fundū soluat: secunda stipulatio iure non tollitur, nec si litem actor ex prima cōtestetur. deniq; meliore uel deteriore facto sine culpa debitoris postea fundo petito: præsens æstimatio fundo petito recte consideretur. in altera uero ea æstimatio uenit, quæ secundæ stipulationis tempore fuit.

XXIX. PAVLVS.

Aliam causam esse nouationis uoluntariæ, aliam iudicij accepti, multa exempla ostendunt. perit enim priuilegium dotis & tutelæ, si post diuortium dos in stipulationē inducatur, uel post pubertatē tutelæ actio nouetur: si id specialiter actum est, quod nemo dixerit lite contestata. neq; enim deteriore causam nostram facimus actionem exercentes, sed meliorem: ut solet dici in his actionibus, quæ tempore uel morte finiri possunt.

XXX. IDEM.

Paulus respondit. si creditor à Sempronio nouandi animo stipulatus esset, ita ut à prima obligatiōe in uniuersum discederet: rursum easdē res à posteriore debitore sine cōsensu prioris obligari non posse.

XXXI. VENVLEIVS.

Si rem aliquam dari stipulatus sim, deinde eandem nouandi animo sub cōditione ab eodem stipuler: manere oportet rem in rebus humanis, ut nouationi locus sit: nisi si per promissorē steterit, quo minus daret. ideoq; si hominem mihi dare te oporteat, & in mora fueris, quo minus dares: etiam defuncto eo teneris. & si prius, quàm decederet, cū iam mora facta sit, eundem à te sub conditione stipulatus fuero, & seruus postea decesserit, deinde conditio exstiterit, cum iam ex stipulatu obligatus es mihi: nouatio quoq; fiet. Si duo rei stipulandi sint, alter ius nouādi habeat, quæritur: & quid iuris unusquisq; sibi adquisierit: ferè autem conuenit (& recte) uni solui, unum in iudicio petentem totā rem in litem deducere, item unius acceptilatione perimi utriusq; obligationem. ex quibus colligitur, unumquenq; perinde sibi adquisisse, ac si solus stipulatus esset: excepto eo, quod etiam facto eius, cum quo commune stipulandi ius est, admittere debitorem potest. secundū quæ si unus ab aliquo stipuletur, nouatione quoq; liberare eum ab altero poterit, cum id specialiter agit: eo magis, cum eam stipulationem similem esse solutioni existimemus. alioquin quid dicemus, si unus delegauerit creditori suo cōmunem debitorem, isq; ab eo stipulatus fuerit: aut mulier fundum iusserit doti promittere uiro, uel nuptura ipsi doti

doti eum promissit: nam debitor ab utroq; liberabitur.

XXXII. PAPINIANVS.

TE hominem, & Seium mihi decem dare oportet. stipulor ab altero nouandi causa ita, quod te aut Seium dare oportet. utruq; nouat. PAVLVS. merito: quia utruq; in posteriorē deducit stipulationē.

XXXIII. TRIPHONINVS.

SI Titius donare mihi uolens, delegatus à me, creditori meo stipulanti spondit: non habebit aduersus eum illam exceptionem, ut quatenus facere potest, cōdemnetur. nam aduersus me tali defensione merito utebatur, quia donatū ab eo petebā: creditor autem debitū persequi.

XXXIIII. PAVLVS.

Debitari non debet, quin filius seruusue, cui administratio peculij concessa est, nouandi quoq; pecularia debita ius habeat: utiq; si ipsi stipulentur, maxime etiam si meliorem suam conditionē eo modo faciant. nam si alium iubeant stipulari: interest, utrum donandi animo alium iubeant stipulari, an ut ipsi filio seruoque negociū gerat. quo nomine etiam mandati actio peculio acquirit. Adgnatum furiosum, aut prodigi curatorem nouandi ius habere, minime dubitandum est: si hoc furioso uel prodigo expediat. In summa admonendi sumus nihil uetare, una stipulatione plures obligationes nouari: ueluti si ita stipulemur, QVOD TITIVM ET SEIVM MIHI DARE OPORTET, ID DARE SPONDES: licet enim ex diuersis causis singuli fuerant obligati: utruq; tamen nouationis iure liberantur: cū utriusq; obligatio in huius personam, à quo nunc stipulemur, confluat.

DE SOLVTIONIBVS ET LIBERATIONIBVS.

nibus. Tit. III.

I. VLPIANVS.

Quoties quis debitor ex pluribus causis unum debitum soluit, in arbitrio soluentis est dicere, quod potius debitum uoluerit solutum: & quod dixit, id erit solutū. possumus enim certam legem dicere ei, quod soluiamus. Quoties uero nō dicimus id, quod solutum sit: in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptū ferat: dūmodo, in id cōstituatur solutū, in quo si ipse deberet, esset solutus: id est in id debitū, quod nō est in controuersia: aut in illud, quod quis pro alio fidei iusserat: aut cuius dies nondum uenerat. æquissimū enim uisum est, creditorem ita agere rem debitoris, ut suam gereret. permittit ergo creditori cōstituere, in quod solutum uelit: dūmodo sic constituat, ut in re sua constitueret. sed cōstituere

stituire in re præfenti, hoc est statim, atq; solutum est, debet.

II. FLORENTINVS.

CVM in re agenda hoc fiat, ut uel creditori liberum sit, non accipere, uel debitori non dare, si alio nomine exsolutū quis eorū uelit.

III. VLPIANVS.

CAeterum postea non permittitur. hæc res efficiet, ut in durio rem causam semper uideatur sibi debere accepto ferre. ita enim & in suo constitueret nomine. quod si forte à neutro dictum sit: in his quidē nominibus, quæ diem uel conditionem habuerint, id uidetur solutū, cuius dies iam uenit.

IIII. POMPONIUS.

ET magis quod meo nomine, quàm quod pro alio fideiussorio nomine debeo: & potius quod cum pœna, quàm quod sine pœna debetur: & potius quod satisfactò, quàm quod sine satisfactione debeo.

V. VLPIANVS.

IN his uero, quæ præfenti die debentur: constat, quoties indistincte quid soluitur, in grauiorem causam uideri solutum. si autem nulla prægrauet, id est si omnia nomina similia fuerint: in antiquiorem. grauior etiam uidetur, quæ sub satisfactione debetur, quàm ea, quæ pura est. Si duos quis dederit fideiussores: potest ita soluere, ut unum liberet. Imperator Antoninus cum diuo patre suo rescripsit: cum distractis pignoribus creditor pecuniam redegit, si sint usuræ debitæ, & aliæ indebitæ: quod soluitur in usuras, ad utrâq; causam usurarum, tam debitarum, quàm indebitarum pertinere: puta quædā earum ex stipulatione, quædam ex pacto naturaliter debebantur. si uero summa usurarum debitarum & non debitarum non eadem sit: æqualiter ad utramq; causam proficit, quod solutum est, non pro rata, ut uerba rescripti ostendunt. sed si forte usuræ non sunt debitæ, & quis simpliciter soluerit, quas omnino non erat stipulatus. imperator Antoninus cū diuo patre suo rescripsit, ut in sortem cedant: eidem autem rescripto, ita subiicitur. quod generaliter constitutum est, prius in usuras numerum solutum accepto ferendū: ad eas usuras uidetur pertinere, quas debitor exsoluere cogitur: & sicut ex pacti conuentione datæ repeti nō possunt, ita proprio titulo non numeratæ pro solutis ex arbitrio percipientis non habebuntur. Apud Marcellū libro uicesimo digestorū quæritur. si quis ita cauerit debitori, in sortē & usuras se accipere: utrū pro rata & sorti & usuris decedat: an uero prius in usuras, & si quid superest in sortem: sed ego non dubito, quin hæc cautio in sortē & in usuras admittatur. sed prius in usuras: tunc demum, si quid superfuerit, in sortem cedat.

VI. PAVLVVS.

NEc em̄ ordo scripturæ spectatur, sed potius ex iure sumitur id, quod agi uidetur.

VII. VLPPIANVS.

Si quid ex famosa causâ & non famosa debeatur: id solutū uidebitur, quod ex famosa causâ debetur. proinde si quid ex causâ iudicati & non iudicati debeat: id putem solutum, quod ex causâ debeat iudicati: & ita Pomponius probat. ergo & si ex causâ, quæ inficiatione crescit, uel pœnali debetur: dicendum est, id solutum uideri, quod pœnæ habet liberationem.

VIII. PAVLVVS.

Illud non ineleganter scriptum esse Pomponius ait: si par & dienum & contractuum causâ sit, ex omnibus summis pro portione uideri solutum.

IX. VLPPIANVS.

Si stipulatus sum mihi aut Stichum seruo Sempronij solui: Sempronio solui non potest, quamuis dominus serui sit. Qui decem debet, partē soluendo in partem obligationis liberatur, & reliqua quinque sola in obligatione remanent. item qui Stichum debet, parte Stichi data in reliquam partem Stichi tenetur. qui autem hominem debet: partem Stichi dando, nihilominus hominem debere nō definit. denique homo adhuc ab eo peti potest. sed si debitor reliquam partem Stichi soluerit, uel per actorem steterit, quo minus accipiat: liberatur.

X. PAVLVVS.

Quod stipulatus ita sum, MIHI AVT TITIO: Titius nec petere, nec nouare, nec acceptū facere potest, tantumque ei solui potest.

XI. POMPONIVS.

Si stipulatus fuero MIHI AVT PUPILLO DARE: promissor sine tutoris autoritate soluendo pupillo, liberabitur à me.

XII. VLPPIANVS.

Vero procuratori recte soluitur. uerum autem accipere debemus eum, cui mandatum est uel specialiter, uel cui omnium negotiorum administratio mandata est. Interdum tamen & non procuratori recte soluitur: ut puta cuius nomen stipulationi insertum est, si quis stipuletur SIBI AVT TITIO. Sed & si quis mandauerit, ut Titio soluam, deinde uetuerit eum accipere: si ignorans prohibitum eum accipere, soluam: liberabor. sed si sciero: non liberabor. alia causâ est, si mihi proponas aliquem stipulatum SIBI AVT TITIO. hic enim, & si prohibeat me Titio soluere, soluendo tamen liberabor: quia certam conditionem habuit stipulatio, quam stipulator immutare nō potuit. Sed

& si nō uero procuratori soluam, ratum autē dominus habeat, quod solutum est: liberatio contingit. rati enim habitio mandato cōparat.

XIII. IULIANVS.

Ratum autem habere dominus debet, cum primum certior factus est. sed hoc ἐν πλάτει cum quodā spacio temporis accipi debet: sicut in legato, cum de repellendo quæreretur, spaciū quoddam temporis adsumitur. nec minimum, nec maximum: & quod magis intellectu percipi, quā elocutione possit exprimi.

XIIII. VLPIANVS.

Quod si forte quis ita soluat, ut nisi ratum habeatur, condicat: si dominus solutionem ratam non habuerit: condictio ei, qui soluit, competit. Sunt quidā tutores, qui honorarij appellantur: sunt, qui rei noticiæ gratia dantur: sunt, qui ad hoc dantur, ut gerant. & hoc uel pater adiicit, ut unus (puta) gerat: uel uoluntate tutorum uni committitur gestus: uel prætor ita decernit. dico igitur, cuiusq; ex tutoribus fuerit solutum, & si honorarijs (nam & ad eos periculum pertinet) recte solui: nisi interdicta eis fuerit à prætore administratio. nam si interdicta est: non recte soluitur. idem dico, & si sciens quis suspectis postulatis soluat. nam his interim uidetur interdicta administratio. Quod si remoto soluerit, aut qui tutor esse desierat: non liberabitur. Quid ergo si soluit ei, in cuius locum curator erat constituendus, ut puta legato in perpetuum, uel ad tempus: dico, si ante soluit, quā substitueretur curator: oportere liberari. sed & qui ab futuro causa reipublicæ soluit, recte soluit. quinimō & si absenti: si modo nō est alius in loco eius substitutus. Siue autē legitimi sint, siue testamentarij, siue ex inquisitione dati: recte uel uni soluitur. Ei, qui noticiæ gratia datus est, an recte soluator, uidendum est: quia ad instruendos cōtutores datur. sed cum tutor sit: nisi prohibitum fuerit ei solui, puto liberationem cōtingere. Curatori quoq; furiosi recte soluitur. item curatori non sufficientis sibi uel per ætatem, uel per aliam iustam causam. sed & pupilli curatori recte solui constat. Pupillum sine tutoris autoritate nec soluere posse, palam est. sed si dederit numos: non fient accipientis, uindictariq; poterunt. planē si fuerint consumpti: liberabitur.

XV. PAVLVS.

Pupillo solui sine tutoris autoritate non potest. sed nec delegare potest: quia nec alienare ullam rem potest. si tamen soluerit ei debitor, & numi salui sint: petentem pupillum. doli mali exceptione debitor submouebit.

XVI. POMPONIVS.

Sub conditione debitor, si acceptum feratur, postea conditione extincte

stente intelligitur iam olim liberatus: & hoc etiā si solutio re fiat, acci-
dere Aristō dicebat. scripsit enim: si quis sub conditione pecuniam pro-
misit, deditq; ea conditione, ut si conditio extitisset, in solutum cede-
ret: existente conditione liberari eum, nec ob stare, quod ante eius pe-
cunia facta est.

XVII. IDEM.

Cassius ait. si cui pecuniam dedi, ut eam creditori meo solueret: si
suo nomine dederit, neutrum liberari: me, quia non meo nomi-
ne data sit: illum, quia alienam dederit. ceterum mandati eum tene-
ri. sed si creditor eos numos sine dolo malo consumpsisset: is, qui suo
nomine eos soluisset, liberabitur: ne si aliter observaretur, creditor in
lucro uersaretur.

XVIII. VLPIANVS.

Si quis seruo pecunijs exigendis prapposito soluisset post manumis-
sionem: siquidem ex contractu domini: sufficiet, quod ignorauerit
manumissum. qd' si ex causa peculiari: quāvis scierit manumissum:
si tamen ignorauerit ademptum ei peculium, liberatus erit. Vtroq; ca-
su autem manumissus, si interuertendi causa id fecerit, furtum domi-
no facit. nam & si debitori meo mandauero, ut Titio pecuniam solue-
ret, deinde Titium uetuerō accipere, idq; ignorans debitor Titio simu-
lanti se procuratorem soluerit: & debitor liberabitur, & Titius furti
actione tenebitur.

XIX. IDEM.

Fvgitiuus meus cum pro libero se gereret, numos mihi subreptos
tibi credidit. obligari te mihi Labeo ait. sed si eum liberum existi-
mans solueris ei: liberari te à me. sed si alij soluisses insu eius, uel is ra-
tū habuisset: non liberari: quia priore casu mei numi facti essent, & qua
si mihi solutum intelligeretur. & ideo seruus meus, qui peculiari nomi-
ne crediderit, exigendo liberabit debitorem: delegando autem, uel no-
uando, non idem consequetur.

XX. IDEM.

Si rem meam, quæ pignoris nomine alij obligata esset, tibi debitam
soluero: non liberabor: quia auocari tibi res possit ab eo, qui pi-
gnori accepisset.

XXI. PAVLVS.

Si decem stipulatus à Titio, deinde stipuleris à Seio, quantominus ab
Sillo consecutus sis: & si decem petieris à Titio, non tamen absolui-
t Seius. quid enim si condemnatus Titius nihil facere potest: sed & si cū
Seio prius egeris, Titius in nullam partem liberatur. incertum quippe
est, an omnino Seius debiturus sit. deniq; si totum Titius soluerit: nec

Bb ij debitor

debitor fuisse uidebitur Seius, quia conditio eius defecit.

XXII. VLP IANVS.

Filius familias patre inuito debitorem eius liberare non potest. adquirere enim obligationem potest, deminuere non potest.

XXIII. VLP IANVS.

Solutionem, uel iudiciū pro nobis accipiendo, & inuiti, & ignorantes liberari possumus.

XXIIII. VLP IANVS.

Vbi fideiussor pro duobus in dena fideiussit, obligatus est in uiginti: & siue uiginti, siue dena soluerit, utrunq; reum liberabit. sed si quinq; soluerit: uideamus, quem ex reis releuat in quinq;. & erit ille releuatus, de quo actum est. at si nō appareat: antiquius debitum erit inspicendum. idem & si quindecim sint soluta. siquidem appareat quid actum sit: in decem, & aliunde quinq; erunt releuata. si uero non appareat: ex antiquiore contractu decem, ex alio quinq; erunt releuata.

XXV. POMPONIVS.

Ex parte hæres institutus, si decem, quæ defunctus promiserat, tota soluerit: pro parte quidem, qua hæres est, liberabit: pro parte aut reliqua ea condicet. sed si ante, quàm cōdicat, ei adcreuerit reliqua pars hæreditatis: etiam pro ea parte erit obligatus. & ideo condicenti indebitum doli mali exceptionem obstare existimo.

XXVI. IDEM.

Si creditor fundum pignoratū uendiderit, & quantum ei debetur, receperit: debitor liberabitur. sed & si acceptum emptori precium tulisset creditor, uel ab eo stipulatus esset: debitor nihilominus liberabitur. sed & si seruus pignoratus à creditore uenierit: quàm diu redhiberi possit, non liberabitur debitor, sicuti in quolibet pignore uendito, quàm diu res inempta fieri possit.

XXVII. VLP IANVS.

Etiam circa stipulationem & ex testamento actionem, si res tradita fuerit, quæ debebatur, quàm diu aliquid iuri rei deest, adhuc tamē ipsa res petenda est: ut puta fundum possum petere, licet mihi traditus sit, si ius quoddam cautionis supererit.

XXVIII. PAVLVS.

Debitores soluendo ei, qui pro tutore negocia gerit, liberantur: si pecunia in rem pupilli peruenerit.

XXIX. VLP IANVS.

Cum Stichus & Pamphilus cōmuni seruo promissi sunt: non alteri Stichus, alteri Pamphilus solui potest: sed dimidiæ singulorū partes debentur. idemq; est si quis aut duos Sticos, aut duos Pamphilos

los dari promisit, aut cōmuni duorum seruo homines decem dare promisit. nam ambigua uox est decem homines, quemadmodum decem denarij: atq; utriusq; rei dimidium duobus modis intelligi potest. sed in numis, & oleo, ac frumēto, & similibus, quæ communi specie cōtinentur, apparet hoc actum, ut numero diuidatur obligatio: quatenus & cōmodius promissoribus stipulatoribusq; est.

XXX. IDEM.

Si debitor offerret pecuniā, quæ peteretur, creditor nollet accipere: Sprator ei denegat actionem.

XXXI. IDEM.

Inter artifices longa differentia est, & ingenij, & naturæ, & doctrinæ, & institutionis. & ideo si nauem à se fabricandā quis promisit, uel insulam ædificandam, fossam uē faciendam: & hoc specialiter actū est, ut suis operis id perficiat: fideiussor ipse ædificans, uel fossam fodiens, non cosentiente stipulatore, non liberabit reum. Quare etiam si illis stipulationibus fideiussor acceperit, PER TE NON FIERI, QVO MINVS MIHI IRE AGERE LICEAT: prohibēs ire fideiussor, stipulationem non committit. & si patientiam præstet, non efficiet, quo minus committatur stipulatio.

XXXII. IULIANVS.

Si seruus peculiari nomine crediderit, eiq; debitor, cum ignoraret sdominum mortuum esse, ante aditam hæreditatem soluerit: liberabitur. idemq; iuris erit, & si manumisso seruo debitor pecuniam soluerit, cum ignoraret ei peculium concessum non esse: neq; intererit, uiuo, an mortuo domino pecunia numerata sit. nam hoc quoq; casu debitor liberatur, sicut is, qui iussus est à creditore pecuniam Titio soluere: q̄uis creditor mortuus fuerit, nihilominus recte Titio soluit: si modo ignorauerit creditorem mortuum esse.

XXXIII. IDEM.

Qui sibi aut Titio fundum dari stipulatus est, quamuis fundus Titio datus fuerit: tamen si postea euietus est, habet actionem: quæ admodum si hominem stipulatus esset, & statuliberum promissor Titio dedisset, isq; ad libertatem peruenisset. Qui Stichum aut Pamphilum dare promisit, si Stichum uulnerauerit: non magis eum dando liberatur, quàm si Stichum solum promississet, & à se uulneratum daret. Item qui hominem dare promisit, & uulneratum à se offert, non liberabitur. Iudicio quoq; accepto si hominē is, cum quo ageretur, uulneratum à se offerat, condemnari debebit. sed & ab alio uulneratum si det: condemnandus erit, cum possit alium dare.

XXXIII. IDEM.

Bb iiij Qui

Qui hominē aut decem tibi aut Titio dari promisit, si Titio partem hominis tradiderit, mox tibi decem numerauerit: non Titio, sed tibi partem hominis condicet, quasi indebitum tua uoluntate Titio soluerit. idemque iuris erit, etiam si mortuo Titio decem soluerit: ut tibi potius, quam heredi Titij partem hominis condicat. Si duo rei stipulandi hominē dari stipulati fuerint, & promissor utriusque partes diuersorum hominum dederit: dubium non est, quin non liberetur. sed si eiusdem hominis partes utriusque dederit: liberatio contingit, quia obligatio communis efficit, ut quod duobus solutum est, uni solutum esse uideatur. nam ex contrario cum duo fideiussores hominē dari spondiderint: diuersorum quidem hominum partes dantes non liberabuntur. at si eiusdem hominis partes dederint, liberabuntur. Stipulatus sum mihi decē, aut hominē Titio dari: si homo Titio datus fuisset, promissor à me liberabitur: & ante, quam homo daretur, ego decē petere possum.

Si Titium omnibus negocijs meis prapofuero, deinde uetiero eum ignorantibus debitoribus administrare negocia mea: debitores ei soluendo liberabuntur. nam is, qui omnibus negocijs suis aliquem prapponit, intelligitur etiā debitoribus mandare, ut procuratori soluant. Si nullo mandato intercedente, debitor falso existimauerit uoluntate mea pecuniam se numerare: nō liberabitur, & ideo procuratori, qui se ultro alienis negocijs offerat, soluendo nemo liberabitur. Et cum fugitiuus, qui pro libero se gerebat, rem uendidisset: responsum est, emptores fugitiuo soluentes à domino liberatos non esse. Si gener socero ignorante filia dotem soluisset: non est liberatus, sed condicere socero potest, nisi ratum filia habuisset: & propē modum similis est gener ei, qui absentis procuratori soluerit: & quia in causam dotis particeps, & quasi socia obligationis patri filia esset. Si debitorem meum iussu ro pecuniam Titio dare donaturus ei: quamuis Titius ea mente acceperit, ut numos meos faceret: nihilominus debitor liberabitur. sed si postea Titius eandem pecuniā mihi dedisset: numi mei fient. Quisdam filium familias, à quo fideiussorem acceperat, heredem instituerat. quæsitum est, si iussu patris adisset hereditatem, an pater cum fideiussore agere posset? dixi. quoties reus satisfaciendi reo satis accipiendi hæres existit: fideiussores ideo liberari, quia pro eodem apud eundem debere non possent. Si prædo id, quod à debitoribus hereditarijs exegerat, petenti hereditatē restituerit: debitores liberabuntur. Si decem aut hominē dari stipulatus fuero, & duos fideiussores accepero Titium & Mæuiū, & Titius quinque soluerit: non liberatur prius, quam Mæuius quoque quinque soluat. quod si Mæuius partē hominis soluerit: uterque remanebit obligatus. Qui perpetua exceptione se tueri potest, solutum

luti repetit, & ideo non liberatur. quare si ex duobus reis promittendi alter pepigerit, ne ab eo peteretur: quamuis soluerit, nihilominus alter obligatus remanebit.

XXXV. VLP IANVS.

Quod seruus ex peculio suo credidisset, aut deposuisset: id ei, siue uenisset, siue manumissus esset, recte solui potest: nisi aliqua causa intercederet, ex qua intelligi posset, inuito eo, cuius tunc seruus fuisset, ei solui. Sed & si quis pecuniā dominicā ab eo foeneratus esset, si permissu domini seruus negociū dominicū gessisset, idem iuris est. uideri enim uoluntate domini eos, qui cum seruo negociū contraherent, & ab eo accipere, & ei soluere.

XXXVI. IDEM.

Si pater meus pręgnante uxore relicta decesserit, & ex causa hæreditaria totum hoc, quod patri meo debitum fuisset, petissem: nihil me cōsumpsisse quidam existimant. si nemo natus sit, recte me egisse, quia in rerum natura uerū fuisset, me solum hæredem fuisse. Iulianus notat, & uerius est, eam partē perdidisse, pro qua hæres fuissem, antequam fuisset certū, neminē nasci: aut quartā partē, quia tres nasci poterint: aut sextā, quia quinq; nam & Aristotelē scripsisse quinq; nasci posse: quia uulua mulierū totidem receptacula habere possint: & esse mulierē Romæ Alexandrinā ab Aegypto, quæ quinq; simul pepererit, & tum habuerit incolumes. & hoc in Aegypto affirmatū est mihi. *Idē. cap. 8. de Reb. dub.* XXXVII. IULIANVS.

Quoties unus ex fideiussoribus suā partē soluisset, tanquam negocium reo gessisset: perinde habendum est, ac si reus ipse unius fideiussoris partem soluat: sed tamen, ut non ex sorte decedat: sed is fideiussor solus liberetur, cuius nomine solutio facta fuerit.

XXXVIII. AFRICANVS.

Cum quis sibi aut Titio dari stipulatus sit: magis esse ait, ut ita de eum recte Titio solui dicendū sit, si in eodem statu maneat, quo fuit, cum stipulario interponeretur. cæterum siue in adoptionē, siue in exilium ierit, uel aqua & igni ei interdictum, uel seruus factus sit: non recte ei solui dicendum. tacite enim hæc conuentio inesse stipulationi uidetur, si in eadem causa maneat. Si debitorem meū iusserim Titio soluere, deinde Titium uetuerim accipere, & debitor ignorans soluerit: ita eum liberari existimaui, si non ea mente Titius numos acceperit, ut eos lucretur. alioquin, quoniā furtum eorum sit facturus, manfuros eos debitoris. & ideo liberationē quidem ipso iure non posse contingere debitori. exceptione tamen ei succurri æquum esse, si paratus sit conditionē furtiuam, quam aduersus Titium habet, mihi præstare: sicuti

sicuti seruatur, cū maritus uxori donaturus debitorē suū iubeat soluere. nā ibi q̄q̄, quia numi mulieris non fiunt, debitorē nō liberari. sed exceptione eū aduersus maritū tuendū esse, SI CONDICTIONEM, QVAM ADVERSVS MVLIEREM HABET, PRAESTET. furti tamen actionem in proposito post diuortium mihi cōpetituram, quando mea interfit interceptos numos non esse. De peculio cum domino actum est. is damnatus soluit, & fideiussores pro seruo acceptos liberari respondit. eandem enim pecuniam in plures causas solui posse: argumento esse, quod cum iudicatum solui satisfdatum est, & damnatus reus soluit, nō solum actione iudicati, sed etiam ex stipulatu & ipse & fideiussores liberentur. & magis simile esse, quod cum possessor hæreditatis existimās se hæredem esse soluerit, hæres non liberetur. tunc enim propterea id euenire, quod ille suo nomine indebitam pecuniam dando, repetitionem eius haberet. Qui hominem promiserat, si statuliberū soluat: magis puto, non esse expectandam conditionem. sed & creditorē agere posse, & illi conditionem competere. quod si interim conditio defecerit: liberatur perinde, atq; si quis pendente conditione soluerit per errorem, & antequam condiceret, conditio exstiterit. illud nullo modo dici conueniet, si mortuo Stichō conditio deficiat, liberari debitorem: quamuis si uiuente eo defecerit, liberetur: quando isto casu nullo tempore perfecte hominem meum feceris. alioquin propē erit, ut etiam si eum seruum, in quo ususfructus alienus est, mihi solueris, isq; decesserit, ea solutione liberari uidearis. quod nullo modo probandum est: si cuti si communem soluisses, isq; decessisset. Si quis pro reo reuerso fideiusserit, qui cū reipublicæ causā abessem, actione qua liberatus sit, deinde annus præterierit: an fideiussor liberetur? quod Iuliano non placebat, & quidem si cum fideiussore experiundi potestas nō fuit. sed hoc casu in ipsum fideiussorem ex edicto actionem restitui debere, quē admodum in eum fideiussorem, qui hominem promissum occiderit.

Qui pro te apud Titium fideiusserat, pignus in suam obligationem dedit. post idem hæredē te instituit. quamuis ex fideiussoria causā nō tenearis: nihilominus pignus tamen obligatum manebit. at si idem alium fideiussorem dederit, atq; ita instituerit te hæredem: rectius existimari ait, sublata obligatione eius, pro quo fideiussum sit: eum quoq; qui fideiusserit, liberari.

XXXIX. IDEM.

SI soluturus pecuniam tibi iussu tuo signatam eam apud numularium, quoad probaretur, deposuerim: tui periculi causā eā fore, Me-la libro decimo scribit: (quod uerum est) cum eo tamen, ut illud maxime spectetur, an per te steterit, quo minus incontinenti probaretur. nā tunc

tūc perinde habendum erit, ac si parato me soluere, tu ex aliqua causa accipere nolles. in qua specie nō utiq; semper tuum periculum erit. quid enim si non opportuno tempore uel loco obtulerim? His consequens esse puto, ut etiam si & emptor numos, & uenditor mercem, qd̄ inuicē parum fidei haberēt, deposuerint: numi emptoris periculo sint, utiq; si ipse eum, apud quem deponerent, elegerit: & nihilominus merx quoq; quia emptio perfecta sit.

XL. MARCELLVS.

Si pro me quis soluerit creditori meo, licet ignorante me, acquiri sibi actio pignoratitia. item si quis soluerit legata, debent discedere legatarij de possessione. alioquin nascetur hæredi interdictū, ut eos deicere possit.

XLI. MARTIANVS.

Reo criminis postulato interim nihil prohibet recte pecuniā à debitoribus solui. alioquin pleriq; innocentium necessario sumptu egrebunt.

XLII. PAVLVVS.

Sed nec illud prohibitum uidetur, ne à reo creditori soluatur.

XLIII. VLP IANVS.

In omnibus speciebus liberationū & accessiones liberantur: puta ad promissores, hypothecā, pignora: præter quā quod inter creditores & ad promissores confusione facta reus non liberatur.

XLIIII. MARTIANVS.

In numerationibus aliquando euenit, ut una numeratione duæ obligationes tollantur uno momento: ueluti si quis pignus pro debito uendiderit creditori. euenit enim, ut ex uendito tollatur obligatio & debiti. Item si pupillo, qui sine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit, legatum à creditore fuerit sub ea conditione, si eam pecuniam numerauerit: in duas causas uideri eum numerasse: & in debitū suum, ut in Falcidiam hæredi imputetur: & conditionis gratia, ut legatum consequatur. Item si ususfructus pecuniæ numeratæ legatus fuerit: euenit, ut una numeratione & liberetur hæres ex testamento, & obliget sibi legatarium. tantūdem est, & si damnatus fuerit alicui uendere, uel locare. nam uendendo uel locando, & liberaat ex testamento hæres, & obligat sibi legatarium.

XLV. VLP IANVS lib. I. responsorū Callippo respōdit.

Quamuis stipulanti uxori uir spopōderit dirempto matrimonio prædia, quæ doti erant obligata, in solutū dare: tamen satis esse offerre dotis quantitatem. Idem Frontoni respondit. perseveranti tutori in tutelæ administratione, licet capitis reo, potuisse id, quod pupillo bona fide debetur, exsolui.

XLVI. MARTIANVS.

SI quis aliā rem p alia uolenti soluerit, & euicta fuerit: remanet pri-
stina obligatio. sed & si pro parte fuerit euicta, tamē pro solido ob-
ligatio durat. nam non accepisset re integra creditor, nisi pro solido ei9
fieret. Sed & si duos fundos (uerbi gratia) pro debito dederit, euicto alte-
ro fundo remanet integra obligatio. tunc ergo res pro re soluta libera-
tionem præstat, cum pro solido facta est suscipiētis. sed & si quis per do-
lum pluris æstimatum fundum in solutum dederit, non liberatur: nisi
id, quod deest, repleatur.

XLVII. IDEM.

IN pupillo, cui sine tutoris autoritate solutum est, si quærat, quo-
tempore sit locupletior: tempus, quo agitur, inspicit: & ut exceptio
doli mali opposita ei noceat, tempus, quo agitur, spectatur. Planē (ut
Scauola aiebat) etiā si perierit res ante litem contestatam, interdū qua-
si locupletior factus intelligitur: id est si necessariā rem sibi emit, quam
necessariō de suo erat empturus. nam hoc ipso, quod nō est pauperior
factus, locupletior est. sic & in filio familias putabat Macedonianū ces-
sare, si in necessarias causas filius mutuā pecuniam acceperit, & eā per-
diderit.

XLVIII. MARCELLVS.

Itia, cum propter dotem bona mariti possideret, omnia pro do-
mina egit: reditus exegit, & mouentia distraxit. quæro, an ea, quæ
ex re mariti perceperit, in dotem ei reputari debeant? Marcellus respō-
dit, reputationem eius, quod proponeretur, nō iniquam uideri. pro so-
luto enim magis habendum esse, quod ex causa mulier perceperit. sed
si forte usurarum quoq; rationem arbiter dotis recuperadæ habere de-
buerit: ita esse computandū, prout quidq; ad mulierem peruenierit, nō
ut ex uniuersa summa decedat: sed prius in eam quantitatem, quā usu-
rarum nomine mulierem consequi oportebit. quod nō est iniquum.

XLIX. MARTIANVS.

Solutam pecuniā intelligimus utiq; naturaliter, si numerata sit cre-
ditori. sed & si iussu eius aliq; soluatur, uel creditori eius, uel futuro
debitori, uel etiam ei, cui donaturus erat: absolui debet. raram quoq; so-
lutionem si creditor habuerit, idem erit. tutori quoq; si soluta sit pecu-
nia, uel curatori, uel procuratori, uel cuilibet successori, uel seruo ado-
ri: proficiet ei solutio. Quod si acceptum latum sit, quod stipulatio-
nis nomine hypotheca sit obligata, uel sine stipulatione accepta: solu-
tionis quidem uerbum non proficiet, sed satisfactionis proficiet.

L. PAVLVS.

SI cum aurum tibi promississem ignoranti, quasi aurū æs soluerim:
nō liberabor. sed nec repetam hoc quasi indebitum solutū, quod
sciens

sciens feci. petentem tamen aurum exceptione submouebo, si nō red-
das aēs, quod accepisti.

L. I. IDEM.

Dispensatori, qui ignorante debitore remotus est ab actu, recte sol-
uitur. ex uoluntate enim domini ei soluitur: quam si nescit mu-
taram, qui soluit, liberatur.

L. II. VLP IANVS.

Satisfactio pro solutione est.

L. III. CAIVS.

Soluere pro ignorante & inuito cuiq; licet: cum sit iure ciuili consti-
tutum, licere etiā ignorantis inuitiq; meliorem conditionē facere.

L. IIII. PAVLVS.

Solutionis uerbum pertinet ad omnem liberationem quoquo mo-
do factam: magisq; ad substantiam obligationis refertur, quā ad
numorum solutionem.

L. V. VLP IANVS.

Qui sic soluit, ut recuperet, non liberatur: quemadmodum nō ali-
enantur numi, qui sic dantur, ut recipiantur.

L. VI. PAVLVS.

Qui mandat solui, ipse uidetur soluere.

L. VII. VLP IANVS.

Si quis stipulatus fuerit decem in melle: solui quidem mel potest an-
te, quā ex stipulatu agatur. sed si semel actum sit, & petita decem
fuerint: amplius mel solui non potest. item si mihi aut Titio stipulatus
fuerō dari, deinde petam: amplius Titio solui non potest, quamuis an-
te litem contestatam possit.

L. VIII. IDEM.

Si quis offerenti se negocijs alienis bona fide soluerit, quando libe-
ratur: & ait Iulianus, cum dominus ratum habuerit, tunc liberari.
Idem ait. antequā dominus ratum habuerit, an condici ex ea causa
possit: & ait interesse, qua mente solutio facta esset: utrum ut statim de-
bitor liberaretur, an uero cū dominus ratum habuisset. priore casu cō-
festim posse condici procuratori: & tunc demum exstingui conditio-
nem, cum dominus ratum habuisset. posteriore tūc demum nasci con-
ditionem, cum dominus ratum non habuisset. Si creditor, cuius
ignorantis procuratori solutum est, adrogandum se dederit: siue habu-
erit pater ratum, siue nō habuerit: repetere debitor potest. Et si duo
rei stipulandi sunt, quorum alterius absentis procuratori datum ante
tempus, q̄ is ratū haberet, interim alteri solutū est: in pendēti est poste-
rior solutio, ac prior: quippe incertū est, debitum, an indebitū exegerit.

Gc ij Paulus

LIX. PAVLVVS.

SI ita stipulatus sim, MIHI AVT TITIO DARE SPONDES: & debitor constituerit se mihi soluturum: quamuis mihi competat de constituta actio, potest adhuc adiecto soluere. & si à filiofamilias mihi aut Titio stipulatus sim: patrem posse Titio soluere, quod in peculio est: scilicet si suo, non filij nomine soluere uelit. dum enim adiecto solui, mihi solui uidetur. & ideo si indebitum adiecto solutū sit, stipulatori posse condici Iulianus putat: ut nihil intersit, iubeam Titio soluere, an ab initio stipulatio ita concepta sit.

LX. IDEM.

IS, qui alienum hominem in solutum dedit, usucapto homine liberatur.

LXI. IDEM.

IN perpetuum quoties id, quod tibi debeam, ad te peruenit, & tibi nihil absit, nec quod solutum est, repeti possit: competit liberatio.

LXII. IDEM.

Dispensatorem meum testamento liberum esse iussi, & peculium ei legauī. is post mortem meam à debitoribus pecuniam exegit. an hæres meus retinere ex peculio eius, quod exegit, possit, quaeritur. Et si quidem post aditam hæreditatem exegerit pecuniam: dubitari non debet, quin de peculio meo nomine retineri nihil debeat: quia liber factus incipit debere, si liberantur solutione debitores. cū uero ante aditam hæreditatem pecuniam accepit dispensator: si quidem liberantur debitores ipsa solutione: non est dubium, quin de peculio id retinendum sit: quia incipit debere hoc hæredi quasi negotiorum gestorum, uel mandati actione. si uero non liberantur: illa quaestio est. cum negotium meū gerens à debitoribus meis acceperis, deinde ego ratum non habuero, & mox agere uelim negotiorum gestorum actione: an utiliter agam, si caueam te indemnem futurum: quod quidem ego non puto. nam sublata est negotiorum gestorū actio eo, quod ratum non habui, ut per hoc debitor mihi constituatur.

LXIII. IDEM.

SI debitor sit serui fructuarius: potest is seruus per acceptilationem liberare eum. uidebitur enim ex re eius acquirere. idem in pacto dicemus.

LXIIII. IDEM.

Cum iussu meo id, quod mihi debet solui, soluis creditori meo: & tu à me, & ego à creditore meo liberor.

LXV. POMPONIVS

SI filia furiosi à uiro diuorterit: dicendum est, adgnato curatori non soluntate filiae, uel filiae consentiente adgnato, solui dotem.

Si pupilli

LXVI. IDEM.

Si pupilli debitor iubente eo sine tutoris autoritate pecuniam creditori eius numerauit: pupillū quidem à creditore liberat, sed ipse manebit obligatus, sed exceptione se tueri potest. Si autem debitor pupilli non fuerat: nec pupillo condicere potest, qui sine tutoris autoritate non obligatur: nec creditori, cum quo alterius iussu cōtraxit. sed pupillus in quantum locupletior factus est (utpote debito liberatus) utili actione tenebitur.

LXVII. MARCELLVS.

Si quis duos homines promiserit, & Stichum soluerit: poterit eiusdē Stichi dominium postea consecutus dando liberari. in numis minor uel propè nulla dubitatio est. nam etiam apud Alfenum Seruius eum, qui minus à debitore suo acciperet, & liberare eum uellet: respondit, posse sapius aliquot numos accipiendo ab eo, eiq; retro dando, ac rursus accipiendo id efficere: ueluti si centum debitorem decem accipris liberare creditor uelit, ut cum decem acceperit, eadem ei retro reddat, mox ab eo accipiat, ac nouissime retineat. & si in dubitationem à quibusdam hoc male deducatur: quod non possit uideri is, qui ita acceperit, ut ei, à quo accepit, retro reddat: soluisse potius, quàm *dedisse. *al's. cessisse.

LXVIII. IDEM.

Seruus decem dare iussus pupillo & liber esse, si hæres sit pupillus, siue tantum cōditio in eum collocata sit: an absente quoq; tutore pupillo dando libertatem cosequatur? moueri se comparatione conditionis, quæ constitit in facto, ueluti **SI PUPILLO SERVIERIT**, quæ potest impleri citra interuentum quoq; tutoris, & quid (inquit) si curatorem habeat, & furioso dare iussus sit: an curatori dando liberetur? & si in ge alicui fundum legatum, si dedisset pupillo furioso. Et sciendum est, in omnibus istis casibus tutori quidem uel curatori utiliter dependi: ipsis autem, id est furioso, uel pupillo, non recte persolui, ne datio ex illorum imbecillitate pereat. nec em hoc egit testator, ut quoquo modo esset datum, expleta uideretur conditio.

LXIX. CELSVS.

Si hominem, in quo ususfructus alienus est, uel qui erat pignori Titio obligatus, noxæ dedisti: poterit is, cui condemnatus es, tecum agere iudicati: nec expectabimus, ut creditor eum uindictet. sed si ususfructus interierit, uel dissoluta fuerit pignoris obligatio: existimo processuram liberationem.

LXX. IDEM.

Quod die certa promissum est, uel statim dari potest. totum enim mediū tempus ad soluendū promissori liberū relinqui intelligit̃.

Cc iij. Idem

LXXI. IDEM.

Cum decem mihi aut Titio dari stipulatus, quinque accipiam: reliquum promissor recte Titio dabit. Si fideiussor procuratori creditoris soluit, & creditor post tempus, quo liberari fideiussor poterit, ratum habuit: tamen quia fideiussor, cum adhuc ex causa fideiussoris teneretur, soluit: nec repetere potest, nec minus agere aduersus reum mandati potest, quam si tum praesenti dedisset. Item si ignorans creditor procuratori suo solutum, seruo debitoris filiove acceptum fecerit: postea autem, quam id rescierit, ratum habuerit: confirmatur solutio, & quod acceptum latum est, nullius momenti est. contra si ratum non habuerit: quod acceptum fecerit, confirmatur. Sed si ignorans solutum litem contestatus est: si pendente iudicio ratum habuerit: absolui oportet illum, cum quo actum est. si ratum non habuit: condemnari.

LXXII. MARCELLVS.

Qui decem debet, si ea obtulit creditori, & ille sine iusta causa ea accipere recusauit, deinde debitor ea sine sua culpa perdidit: doli mali exceptione potest se tueri, quanquam aliquando interpellatus non soluerit. etenim non est aequum, teneri pecunia amissa, qui non teneretur, si creditor accipere uoluisset. quare pro soluto id, in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse. & sane si seruus erat in dote, eumque obtulit maritus, & is seruus decessit, aut numos obtulit, eosque non accipiente muliere perdidit: ipso iure desinet teneri. Si cum mihi Stichum deberes, & in soluendo moram fecisses, sub conditione eum promissisti, & pendente ea Stichus decessit: uideamus, an quia nouari prior obligatio non potest, petitio serui competat ea, quae competere, si non intercessisset stipulatio: sed in promptu contradictio est: debitorem cum stipulanti creditori sub conditione promissit, non uideri in solutione hominis cessasse. nam uerum est eum, qui interpellatus dare noluit, offerentem postea periculo liberari. Sed quid si ignorante debitore ab alio creditor eum stipulatus est: hic quoque existimandus est periculo debitor liberatus esse, quemadmodum si quolibet nomine eius seruum offerente stipulator accipere noluisse. Idem responsum est, si quis, cum subreptus sibi seruus esset, sub conditione stipulatus fuerit, quidquid furem facere dare oportet. nam etiam fur conditione liberatur, si dominus oblatum sibi accipere noluit: si tamen, cum in prouincia forte seruus esset, intercesserit stipulatio. & finge prius, quam facultatem eius nancisceretur fur uel promissor, decessisse seruum. non poterit rationi, quam supra reddidimus, esse locus. non enim obtulisse eum propter absentiam intelligi potest. Stichum aut Pamphilum stipulatus sum, cum esset meus Pamphilus. nec si meus esse desierit, liberabitur.

berabitur promissor Pamphilum dando. neutrum enim uidetur in Pamphilo homine constituisse, nec obligatio, nec solutio. sed ei, qui hominem dari stipulatus est, unum etiam ex his, qui tunc stipulatori seruerant, dando promissor liberatur ut quidem ipsa. at si ex his dari stipulatus est, qui eius non erat. fingamus ita stipulatum, HOMINEM EX HIS, QUOS SEMPRONIUS RELIQUIT, DARE SPONDES: cum tres Sempronius reliquisset, eorumque aliquem stipulatoris fuisse: num mortuis duobus, qui alterius erant, supererit illa obligatio, uideamus. & magis est, deficere stipulationem: nisi ante mortem duorum defierit esse reliquus seruus stipulatoris. Qui hominem debebat Stichum, cui libertas ex causa fidei commissi praestanda est, soluit. non uidetur liberatus, similique modo si soluerit seruum, qui noxa solutus non est, non liberabitur. item qui hominem noxae deditum soluit, non liberabitur. nam uel minus hic seruum dedit, quam ille, qui seruum nondum noxa solutum. num ergo & si uespillonem, aut alias turpem dederit hominem, idem sit? & sane datum negare non possumus: sed differt haec species a prioribus. habet enim seruum, qui ei auferri non possit. Promissor serui eum debet hominem soluere, quem si uelit stipulator, possit ad libertatem perdere.

LXXIII. IDEM.

O B triginta aureos pecuniae creditae fideiussorem in uiginti dedi, & pignus in decem. ex uenditione autem pignoris creditor decem consecutus est. utrum ex uniuersitate id decedat, ut quidam putant, ac si in soluendis decem nihil debitor dixisset: an (sicut ego puto) in totis decem fideiussori contingerit liberatio: quia hoc dicendo potuit efficere debitor, ut ubi non dixit, id potius solutum existimetur, quod satisfactum debebatur. magis tamen existimo licuisse creditori in id, quod solus debebat reus, acceptum referre.

LXXIII. MODESTINVS.

I D, quod poenae nomine a debitore exactum est, lucro debere creditoreis cedere.

LXXV. IDEM.

Sicut acceptilatio in eum diem praecedentes perimit actiones, ita & confusio. nam si debitor haeres creditori extiterit: confusio haereditatis perimit petitionis actionem.

LXXVI. IDEM.

Modestinus respondit. si post solutum sine ullo pacto omne, quod ex causa tutelae debebatur, actiones post aliquod interuallum cessae sint: nihil ea cessione actum esse, cum nulla actio superfuerit. quod si ante solutionem hoc factum est, uel cum conuenisset, ut mandarentur actiones, tunc solutio facta esset, & mandatū subsecutum: saluas esse manda

mandatas actiones: cum nouissimo quoque casu precium magis mandarum actionum solutum, quam actio, quæ fuit, perempta uideatur.

LXXVII. IDEM.

IN liberto antiquior contractus operarum esse non potest, sine quo libertas ei data non esset.

LXXVIII. IABOLENVS.

SI alieni numi in scio uel inuito domino soluti sunt: manent eius, cuius fuere. si misti alijs essent ita, ut decerni non possent: eius fieri, qui accepit, in libris Caij scriptum est: ita, ut actio domino cum eo, qui dedisset, furti competeret.

LXXIX. IDEM.

SI pecuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, meo in conspectu ponere te iubeam: efficitur, ut & tu statim libereris, & mea esse incipiat. nam tunc, quod à nullo corporaliter eius rei possessio detinetur, adquisita mihi, & quodammodo manu longa tradita existimanda est.

LXXX. POMPONIVS.

Per contractum quidque contractum est, ita & solui debet. ut cum re contraximus, re solui debet: ueluti cum mutuum dedimus, ut retro pecunie tantundem solui debeat. & cum uerbis aliquid contraximus, uel re uel uerbis obligatio solui debet. uerbis: ueluti cum acceptum promissori fit. re: ueluti cum soluit, quod promissit. Aequè cum emptio, uel uenditio, uel locatio contracta est: quoniam consensu nudo contrahi potest: & dissensu contrario dissolui potest.

LXXXI. IDEM.

SI stipulatus sum, MIHI AUT TITIO DARI: si Titius decesserit, hæredi eius soluere non poteris. Si lancem deposuerit apud me Titius, & pluribus hæredibus relictis decesserit: si pars hæredum me interpellat: optimum quidem esse, si prætor aditus iussisset me parti hæredum eam lancem tradere. quo casu depositi me reliquis cohæredibus non teneri. sed & si sine prætore sine dolo malo hoc fecero, liberabor: aut (quod uerius est) non incidam in obligationem. optimum autem est id per magistratum facere.

LXXXII. PROCVLVS

SI cum Cornelius fundum suum nomine Seia uiro eius doti dedisset, nec de eo reddendo quidquam cauisset: effecit, ut uir & Seia inter se paciscerentur, ut diuortio facto is fundus Cornelio redderet: non puto, diuortio facto, uirum uetante Seia eum fundum Cornelio redditurum esse: sicuti si cum pactum conuentum nullum intercessisset, diuortio facto mulier iussisset eum fundum Cornelio reddi, deinde antequam redderetur, uetuisset: non tuto redderetur. sed si ante, quam Seia uetaret

ret, Cornelio eum fundū reddidisset, nec causam habuisset existimandi se id inuita Seia facturum esse: nec melius, nec æquius esse existimarem, eum fundum Seia reddi.

LXXXIII. POMPONIVS.

Suo seruo credidero, eumq; redemero, & is manumissus mihi soluerit: non repetet.

LXXXIII. PROCVLVS.

Egisti de peculio serui nomine cum domino. non esse liberatos fideiussores eius respōdeo. at si idem seruus ex peculio suo, permissa administratione peculij, numos soluisset: liberatos esse fideiussores eius, recte legisti.

Solidum non soluitur, non minus quantitate, quàm die.

LXXXVI. PAVLVS.

Hoc iure utimur, ut litis procuratori non recte soluatur. nam & absurdum est, cui iudicati actio non datur, ei ante rem iudicatum solui posse. si tamen ad hoc datus sit, ut solui ei possit: soluendo ei liberabitur.

LXXXVII. CELSVS.

Quodlibet debitum solutum à procuratore meo non repeto: quoniam cum quis procuratorē omniū rerum suarum constituit, id quoq; mandare uidetur, ut creditoribus suis pecunia soluatur: neq; postea expectandum est, ut ratum habeat.

LXXXVIII. SCAEVOLA.

Filia intestato patri hæredis negocia mater gessit, & res uendendas per argentarios dedit, idq; ipsum codice conscriptum est. argentarii uniuersum redactum uenditionis soluerunt: & post solutionem nouem ferè annis, quidquid agendum erat, nomine pupillæ mater egit: eamq; marito nuptum collocauit, & res ei tradidit. quæsitū est, an puella cum argentarijs aliquam actionem habeat: quoniam non ipsa stipulata sit precium rerum, quæ in uenditionem datæ sunt, sed mater. Respondit. si de eo quæreretur, an iure ea solutione argentarii liberati essent: responderi iure liberatos. **CLAVDIVS.** subest enim illa ex iurisdictione pendens quæstio: an precia rerum, quæ sciebant esse pupillæ, bona fide soluisse uideantur matri, quæ ius administrationis non habebat. ideoq; si hoc sciebant: nō liberantur, scilicet si mater soluendo nō sit.

LXXXIX. IDEM.

Ex pluribus causis & chirographis creditor ita cauit. Titius Mæuius dico me accepisse, & habere, & acceptum tulisse à Caio Titio reliquum omne post rationem propositam eius pecuniæ, quā mihi Stidachus

chus Caij Titij seruus cauerat. quæsitum est, an ex cæteris chirographis, quæ non Stichus cauit, sed ipse debitor, integra maneat actio? Respondit, eam solam obligationem dissolutam, ex qua solutum proponere rur. Lucius Titius ex duobus chirographis, quibus quadringenta ei à Seio debebantur, altero centum, altero trecenta: scripsit Seio, ut unus chirographi centum per Mæuium & Septicium sibi mitterentur. quæro, an Seius, si Mæuius & Septicio ex trecentis quoque soluisse se dicat, liberatus sit? Respondit, si nec mandauit, ut ex trecentis solueret, nec solutum ratum habuit: non esse liberatum. Lucius Titius duabus stipulationibus, una quindecim sub usuris maioribus, altera uiginti sub usuris leuioribus, Seium eadem die obligauit: ita, ut uiginti prius soluerentur, id est idibus septembribus. debitor post diem utriusque stipulationis cedentem soluit uigintisex: neque dictum est ab altero, pro qua stipulatione solueretur. quæro, an quod solutum est, eam stipulationem exonerauerit, cuius dies anteceffit: id est ut uiginti sortis soluta uideantur, & in usuras eorum sex data? Respondit, magis id accipi, ex usu esse.

XC. IDEM.

Filius, qui administrabat ut hæres paterna bona, pecuniam ex his Sempronio mutuam dedit, & eandem particulatim recepit. deinde se abstinuit, quia minor annis erat, ab ea hereditate. quæsitum est, curator bonorum patris constitutus, an aduersus Sempronium utilem actionem habeat? Respondit, nihil proponi, cur non is, qui soluisset id, quod mutuum iam ita acceperat, liberatus esset.

XCI. LABEO.

Si debitor tuus non uult à te liberari, & præsens est: non potest inuitus à te absolui. **P A V L V S.** imò debitorem tuum & præsentem & inuitum liberare ita poteris, supponendo alium, à quo debitum nouandi causa ita stipuleris. quod etiam si acceptum non feceris: tamen statim (quod ad te attinet) res peribit. nam & petentem te doli mali præscriptio excludet.

XCII. POMPONIVS.

Si mihi alienum seruum dare promiseris, aut testamento iussus dare fueris, isque seruus ante, quam per te stare, quominus dares, à domino manumissus sit: hæc manumissio similis morti est. si autem decessisset: non tenereris. sed & si quis seruum, quem dare promisit, hæres à domino scriptus statim liberum dederit, liberabitur.

XCIII. SCAEVO LA.

Si duo rei sint stipulandi, & alter alterum hæredem scripserit: uidendum, an confundatur obligatio. & placet non confundi, quod bonum

nam est hoc dicere. qđ si intendat dari sibi oportere: uel ideo dari oportet ipsi, qđ hāres existit: uel ideo, quod proprio nomine ei debeat. at quoniam magna est huius rei differentia. nam si alter ex reis pacti cōuenti temporali exceptione submoueri poterit: intererit, is, qui hāres existit, utrum 'ne suo nomine, an hāreditario experiatur: ut ita possit anī maduertere, an exceptioni locus sit, nec ne. Item si duo rei sint pmitendi, & alter alterum hāredem scripserit: non confunditur obligatio. sed si reus hāredem fideiussorem scripserit: confunditur obligatio & quasi generale quid retinendum est: ut ubi ei obligationi, quæ sequelæ obinet locum, principalis accedit, confusa sit obligatio. quoties uero duæ sint principales: altera alteri potius adiici ad actionem, quā confusione parere uideatur. quid ergo, si fideiussor reum hāredem scripserit: confundetur obligatio secundum Sabini sententiam, licet Proculus dissentiat.

XCIIII. PAPINIANVS.

Si is, cui numos debitor soluit alienos, numis integris pergat petere, quod sibi debeat, nec offerat, quod accepit: exceptio doli submouebitur. sin autem communes numos credam, aut soluam: confestim pro parte mea nascetur & actio & liberatio: siue in singulis numis communionem pro indiuiso quis esse intelligat, siue in pecunia non corpora cogitet, sed quantitatem. sed & si fideiussor alienos numos in causam fideiussionis dedit: consumptis his mandati agere potest. & ideo si eam pecuniam soluat, quam subripuerat: mandati aget, postqđ furti uel ex causa conditionis præstiterit. Fauius Ianuarius Papiniano salutem. cum Titius Caio Seio deberet ex causa fideicommissi certam quantitatem, & tantundem eidem ex alia causa, quæ peti quidem nō poterat, ex solutione autem petitionē non præstabat: Titij seruus actor absente domino soluit eam summā, quæ sufficeret ad quantitatem unius debiti, cautumqđ est ei solutum ex uniuerso credito. quæro, id, quod solutum est, in quam causam acceptum uideatur? Respondi. siquidem Titio Seio ita cauisset, ut sibi solutum ex uniuerso credito significaret: crediti appellatio solius fideicommissi pecuniam demonstrare uidetur: non eam, quæ petitionem quidem non habet, solutione autem facta, repeti pecunia non potest. cum uero seruus Titij actor absente domino pecuniā solueret: ne dominium quidem numorū in ea specie obligationis, quæ habuit auxiliū exceptionis, translātū fore, si ex ea causa solutio facta proponeretur: quia nō est uerisimile dominū ad eam speciem soluendis pecunijs seruū præposuisse, quæ solui non debuerint: non magis, qđ ut numos peculiares ex causa fideiussionis, quā seruus non ex utilitate peculij suscepit, solueret.

Dd ij Idem

XCV. IDEM.

STICHVM AVT PAMPHILVM VTRVM EGO VOLAM DARE SPONDES: altero mortuo, qui uiuit, solus petetur: nisi mora facta sit in eo mortuo, quem petitor elegit. tunc enim perinde solus ille, qui decessit, præbetur, ac si solus in obligationem deductus fuisset. quod si promissoris fuit electio: defuncto altero, qui supereft, æque peti poterit. Enimuero si factio debitoris alter sit mortuus, cū debitoris esset electio: quamuis interim non alius peti possit, quàm qui solui etiā potest: neque defuncti offerri æstimatio potest, si forte longe fuit uilior (quoniam id pro petitore in pœnam promissoris constitutum est) tamen si alter seruus postea sine culpa debitoris moriatur: nullo modo ex stipulatu agi poterit, cum illo in tempore, quo moriebatur, non commiserit stipulationē. Sanè quoniam impunita non debent esse admissa: doli actio non immerito desiderabitur: aliter, quàm in persona fideiussoris, qui promissum hominem interfecit: quia tenetur ex stipulatu actione fideiussor, quemadmodū teneretur, si debitor sine hærede decessisset. Aditio hæreditatis nonnunquam iure confundit obligationem: ueluti si creditor debitoris, uel contra debitor creditoris adierit hæreditatem. aliquando pro solutione cedit: si forte creditor, qui pupillo sine tutoris authoritate numos crediderat, hæres ei exstiterit. non enim quanto locupletior factus pupillus est, consequetur, sed insolidum creditum suū ex hæreditate retinet. aliquādo euenit, ut inanis obligatio aditione hæreditatis confirmetur. nam si hæres, qui restituit ex Trebelliano hæreditatem, fideicommissario hæres exstitit: uel mulier, quæ pro Titio intercesserat, eidem hæres exstitit: incipit obligatio ciuilis propter hæreditatem eius, qui iure tenebatur, auxilium exceptionis amittere. etem inconditum est, subuenire sexui mulieris, quæ suo nomine periclitentur.

Quod uulgo iactatur, fideiussorem, qui debitori hæres exstiterit. ex causa fideiussionis liberari: toties uerum est, quoties plenior rei promittendi obligatio inuenitur. nam si reus duntaxat fuit obligatus: fideiussor liberabitur. & è contrario non potest dici, non tolli fideiussoris obligationem, si debitor propriam & personalem habuit defensionē. nam si minori uiginti quinque annis bona fide pecuniā credidit, isque numos acceptos perdidit, & intra tempora in integrum restitutionis decessit, hærede fideiussore: difficile est dicere, causam iuris honorarij, quæ potuit auxilio minori esse, retinere fideiussoris obligationē, quæ principalis fuit, & cui fideiussoris accessit sine cōtemplatione iuris prætorij. auxilium igitur restitutionis fideiussori, qui adolescenti hæres exstitit, intra constitutum tempus saluum erit. Naturalis obligatio ut pecuniæ numeratione, ita iusto pacto uel iurejurando ipso iure tollit: quia

quia uinculum æquitatis, quo solo sustinebatur, conuentionis æquitate dissoluitur. ideoq; fideiussor, quem pupillus dedit, ex istis causis liberari dicitur.

Quæsitum est, an ita stipulari quis possit, MIHI AVT FILIO MEO DECEM DARI? uel ita MIHI AVT PATRI? sed non incōmode potest adhiberi distinctio: ut filio quidem stipulante, patris tunc adijciatur persona, cum stipulatio ei adquiri non possit. ē contrario autem nihil prohibeat, patre stipulante filij personam adijci: cum toties, quod filio pater stipulatur, sibi stipulatus intelligitur, cum ipse sibi stipulatus non est. & in proposito manifestum est, non obligationis, sed solutionis gratia filij personam adiectam. Vsum fructum mihi aut Titio dari stipulatus sum. Titio capite minuto facultas soluendi Titio non intercidit: quia & sic stipulari possumus, MIHI AVT TITIO, CVM CAPITE MINVTVS ERIT, DARI? nam & si furiosi uel pupilli persona adiecta sit, ita tutori uel curatori pecunia recte dabitur. cōditionis quoq; implendæ causa recte pecunia tutori uel curatori datur. qd' quidem Labeo & Pegasus putauerunt utilitatis causa recipiendum: idq; ita recipi potest, si pecunia in rem uel pupilli uel furiosi uersa est. quo modo si domino dare iussus, seruo dedisset, ut domino daret. cæterū qui seruo dare iussus est, domino dando non aliter impleſſe conditionem intelligendus est, quā si ex uoluntate serui dederit. idem respondendum est in solutione, si stipulato Sempronio sibi aut Stichō Mæuij seruo decem dari, & debitor Mæuij domino pecuniam soluerit.

Si creditor debitoris hæreditatem ad se nō pertinentē possedit, & tantum ad eum peruenit, quantum si quilibet alius bonorum possessor ei solueret, liberaret hæredem: nō potest dici fideiussores liberari. non enim ipsum sibi soluisse pecuniam credendum est, à quo hæreditas euincitur. Dolo fecisti, quo minus possideres, quod ex hæreditate ad alium pertinente adpræhenderas. si possessor corpus aut litis æstimationem præstitit: ea res tibi proderit, quia nihil petitoris interest. cæterum si tu ante conuentus, ex præterito dolo præstiteris: nihil ea res possessori proderit. Si mandatu meo Titio pecuniam credidisses: eiusmodi contractus similis est tutori & debitori pupilli. & ideo mandatore cōtento & damnato (quanquam pecunia soluta sit) non liberari debitorem, ratio suadet. sed & præstare debet creditor actiones mandatori aduersus debitorem, ut ei satisfiat. & ad hoc pertinet tutoris & pupilli debitoris nos fecisse comparisonem. nam cum tutor pupillo tenetur ob id, quod debitorem eius non conuenit: neq; iudicio cum altero accepto liberatur alter, nec si condemnatus tutor soluerit, ea res proderit debitori. quin etiam dici solet, tutelæ contraria actione agendum, ut ei pupillus aduersus debitorem actionibus suis cedat.

Si creditor à debitore petens culpa sua caussa ceciderit: propè est, ut actione mandati nihil à mandatore consequi debeat: cum ipsius uicio acciderit, ne mādatori possit actionibus cedere. Si inter emptorē & uenditorem conuenerit, prius quàm aliquid ex alterutra parte soluere tur, ut ab emptione discedatur: fideiussor eo nomine acceptus soluto contractu liberabitur.

XCVI. IDEM.

Pupilli debitor, tutore delegante, pecuniā creditori tutoris soluit. liberatio contingit, si non malo consilio cum tutore habito, hoc factum esse probetur. sed etiam interdicto fraudatorio tutoris creditor pupillo tenetur, si eum consiliū fraudis participasse constabit. Cum pupilla magistratui, qui per fraudem pupillo tutorem dedit, hæres extitisset, tutores eius cum adolescente transegerunt. eam transactionē pupilla ratam habere noluit. nihilominus erit tutorū pecunia liberata: nec tutores contra adolescentem actionem, nec utilem habebunt, qui suum recuperauit. planè si adolescens pecuniā restituere tutoribus pupillæ maluerit: rescisso, quod gestum est, actionem utilem in pupillam hæredem magistratus accipiet. Soror, cui legatum ab hærede fratre debebatur, post mortem legati quæstionem transegit, ut nomine debitoris contenta legatū non peteret. placuit, quāuis nulla delegatio facta, neq; liberatio secuta esset: tamē nominis periculum ad eam pertinere. itaq; si legatum contra placitum peteretur, exceptionē pacti nō inutiliter opponi. Cum eodem tempore pignora duobus cōtractibus obligantur, precium eorum pro modo pecuniæ cuiusq; contractus creditor accepto facere debet: nec in arbitrio eius electio erit: cum debitor precium pignoris cōsortioni subiecerit. quod si temporibus discretis superfluū pignorum obligari placuit: prius debitum precio pignorum iure soluetur, secundū superfluo cōpensabitur. Cum institutus de liberaret, substituto pecunia per errorem soluta est. ad eum hæreditate postea deuoluta, caussa conditionis euanescit. quæ ratio facit, ut obligatio debiti soluat. 9

XCVII. IDEM.

Cum ex pluribus caussis debitor pecuniā soluit, utriusq; demonstratione cessante, potior habebitur caussa eius pecuniæ, quæ sub infamia debetur: mox eius, quæ pœnam continet: tertio, quæ sub iure hypothecæ uel pignore contracta est: post hunc ordinem potior habetur propria, quàm aliena caussa, ueluti fideiussoris. quod ueteres ideo definierunt, quod uerisimile uideretur, diligentem debitorem admonitum, ita negotium suum gesturum fuisse. & si nihil eorū interueniret, uetustior contractus ante solueretur. Si maior pecunia numerata sit,

ta sit, quàm ratio singulorū exposcat. nihilominus primo contractu soluto, qui potior erit, superfluum ordini secundo, uel in totum, uel pro parte minuendo, uidebitur datum.

XCVIII. PAVLVS.

Qui res suas obligauit, postea aliquam possessionē ex his, pro filia sua promittendo dotem, obligauit, & soluit. si ea res à creditore euicta est: dicendum est, maritum ex dotis promissione agere posse, ac si statuliberū, uel rem sub conditione legatam dotis nomine pro filia pater soluisset. harū enim rerum solutio nō potest, nisi ex euentu, liberare: scilicet quo casu certū erit remanere eas. Diuersum respondetur in ea pecunia siue re, quam patronus post mortē liberti per Fauianam aufert: hæc enim actio cum sit noua, partam liberationē non potest reuocare. Huic adplicatur minor uiginti quinque annis, qui à creditore circūscriptus, in rem ex causa debiti solutā restituitur. Rem autem castrensis peculiū soluente patre, perinde accipere debemus, ac si alienā dedisset: quāuis possit residere apud eum, cui soluta est, mortuo prius intestatō filio. sed tunc adquisita creditur, cum filius decesserit, & utique cuius fuerit, euentus declaret: sicque & hoc ex his, quæ ex postfactis sunt in præteritū, cuius quid fuerit, declaret. Mihi decē dari puere, aut Titio calendis, uel sub conditione: aut calendis Ianuarijs mihi, Titio Februarijs utiliter stipulor. quod si mihi solui calēdis Februarijs, Titio calēdis Ianuarijs: potest dubitari. sed rectius dicitur, utiliter stipulatū. nam cum in diem sit ea quoque obligatio: etiam mihi solui potest ante calendas Februarias. igitur & illi solui poterit. Qui stipulatur sibi AVT TITIO, si hoc dicit, SI TITIO NON SOLVERIS, dari sibi: uideatur conditionaliter stipulari. & ideo etiā sic facta stipulatione, MIHI DECEM, AVT QVINGVE TITIO DARI? quinq; Titio solutis, liberabitur reus à stipulatore. quod ita potest admitti, si hoc ipsum expressim agebatur, ut quasi pœna adiecta sit in persona stipulantis, si Titio solutum nō esset. at ubi simpliciter sibi aut Titio stipulatur: solutionis tantum causa adhibetur Titius. & ideo quinq; ei solutis, remanebunt reliqua quinq; in obligatione. contra si mihi quinq; illi decem stipulatus sim: quinq; Titio solutis, non facit conceptio stipulationis, ut à me liberetur. porro si decem soluerit: non quinq; repetit, sed mihi per mandati actionē decem debebuntur. Mihi Romæ aut Ephesi Titio dari stipulor. an soluendo Titio Ephesi, à me liberetur, uideamus. nam si diuersa facta sint: (ut Iulianus putat) diuersa res est. sed cū præualeat causa dandi: liberatur. liberaretur enim, & si mihi Stichum, illi Pamphilum dari stipulatus essem, & Titio Pamphilum soluisset. at ubi merum factum stipulor, puta insulam in meo solo ædificari, aut in Titij loco: nunquid

nunquid si in Titij loco ædificet, non contingat liberatio? nemo enim dixit facto pro facto soluto liberationem contingere. sed uerius est liberationem contingere: quia non factum pro facto solui uidetur, sed electio promissoris completur. Si seruus fructuarius ex re fructuarij domino proprietatis aut usufructuario stipuletur: inutilis est stipulatio. at ex re proprietarij si ipsi domino aut fructuario stipuletur: recte stipulatur. tantum enim solutionis capax est fructuarius hoc casu, non etiam obligationis. Aream promissi alienam, in ea dominus insulam ædificauit. an stipulatio extincta sit, quaesitum est. Respondi. si alienum hominem promissi, & is a domino manumissus est: liberor. nec admissum est, quod Celsus ait, si idem rursus lege aliqua seruus effectus sit: peti eum posse. in perpetuum enim sublata obligatio restitui non potest. & si seruus effectus sit: alius uidetur esse. nec simili argumento usus est: si nauem, quam tu promissisti, dominus dissoluerit, deinde eisdem tabulis compegerit: teneri te. hic enim eadem nauis est, quam te daturum spopondisti: ut uideatur magis obligatio cessare, quam extincta esse. homini autem manumisso similis fiet, si ea mente dissolutam esse nauem posueris, ut in alios usus conuerterentur tabulae, deinde mutato consilio easdem compositas. alia enim uidebitur esse posterior nauis, sicut ille alius homo est. Non est his similis area, in qua ædificium positum est. non enim desijt in rerum natura esse. imò & peti potest area, & æstimatio eius solui debet. pars enim insulae area est, & quidem maxima, cui etiam superficies cedit. diuersum dicemus, si seruus promissus ab hostibus captus est. hic interim peti non potest, quasi ante diem. sed si redierit postliminio: recte tunc petetur. cessauit enim hic obligatio. area autem exstat, sicut cætera, ex quibus ædificium constitit. denique lex duodecim tabularum tignum ædibus iunctum uindicare posse sciri: sed interim id solui prohibuit, preciumque eius dari uoluit.

XCIX. PAVLVS. lib. V. *responsorum.*

Paulus respondit. creditorem non esse cogendum in aliam formam numos accipere, si ex ea re damnum aliquod passurus sit.

C. IDEM.

Quæro, an curatoribus uel tutoribus in prouincia datis Romæ pecunia solui possit, quæ in prouincia ita ab his scelerata esset, ut Romæ solueretur, cum iidem curatores uel tutores rerum Italicarum administrationem non sustineant: an si soluerit debitor liberetur? Paulus respondit. tutoribus his uel curatoribus recte pupillo pecuniam debitam solui, qui negocia eius administrant. eos autem, qui prouincialium rerum curatores uel tutores sunt, italica negocia administrare non solere: nisi specialiter tutores prouincialium rerum, ut sibi Romæ res

res redderet, promitti curauerunt.

CI. IDEM.

Paulus respondit. non ideo eos, qui uirilem portionem ex causa fideicommissi inferre debuerant, liberatos uideri, quoniam quidā ex collegis per errorem plus debito intulerint. Paulus respondit. aliam causam esse debitoris soluentis, aliam creditoris pignus distrahentis. nam cum debitor soluit pecuniam: in potestate eius esse, cōmemorare in quam causam soluerit: cum autem creditor pignus distrahit: licere ei precii acceptum referre etiam in eam quantitatem, quæ natura tantum debebatur. & ideo deducto eo debitum peti posse.

CII. SCAEVOLA.

Creditor oblatam à debitore pecuniam, ut alia die accepturus, distulit. mox pecunia, qua illa res publica utebatur, quasi aërosa iussu præsidis sublata est. item pupillaris pecunia, ut possit idoneis nominibus credi, seruata, ita interempta est. quæsitum est, cuius detrimentū esset? Respondit. secundum ea, quæ proponerentur, nec tutoris, nec creditoris detrimentum esse. Cum de sorte debita constaret, de usu litigatum esset: nouissime ex appellatione pronunciatum est, solutas quidem usuras non repeti, in futurum uero nō deberi. quæro, pecunia data utrum usuris cedere deberet, quod petitor defenderet: an uero sorti proficeret? Respondit. si qui dabat, in sortem se dare dixisset, usuris non debere proficere. Valerius Lucij Titij seruus scripsit. accepi à Marino Materno ex summa maiore tot aureos. quæro, an hæc summa in proximum annum ei accepto ferri debeat, cum superioris anni sit reliquator? Respondit. uideri in primam quamq; summam liberationem proficere. Titius mutuam pecuniam accepit, & quincunces usuras spopondit, easq; paucis annis soluit. postea nullo pacto interueniente, per errorem & ignorantia semisses usuras soluit. quæro, an patet factō errore id, quod amplius usurarum nomine solutū esset, quàm in stipulatum deductum, sortem minueret? Respondit. si errore plus in usuris soluisset, quàm deberet: habendam rationem in sortem eius, quod amplius solutum esset.

CIII. TARENTIVS CLEMENS.

Cum ex pluribus causis debitor pecuniā soluit, Iulianus elegantissime putat ex ea causa eum soluisse uideri debere, ex qua tunc, cum soluebat, compelli poterat ad solutionem.

CIIII. IDEM.

An te restitutam hæreditatem solutiones & liberationes factæ ab hærede ratæ habebuntur.

CV. PAVLVVS.

Ee Quod

Quod dicimus in eo hærede, qui fideiussori testatoris id, quod ante aditam hæreditatem ab eo solutum est, debere statim soluere: cum aliquo scilicet temperamento temporis intelligendū est. nec enim cum sacco adire debet.

CVI. CAIVS.

Aliud est iure stipulationis Titio solui posse, aliud postea permissu meo id contingere. nam cui iure stipulationis recte soluitur, ei etiam prohibente me recte solui potest. cui uero aliàs permisso solui, ei non recte soluitur: si prius, quàm solueretur, denunciauerim promissori, ne ei solueret.

CVII. POMPONIVS.

Verborum obligatio aut naturaliter resoluitur, aut ciuilitè. naturaliter, ueluti solutione, aut cum res in stipulationem deducta sine culpa promissoris in rebus humanis esse desijt. ciuilitè, ueluti acceptilatione, uel cum in eandem personam ius stipulantis promittentisq; deuenit.

CVIII. PAVLVS.

Ei, qui mandatu meo post mortem meam stipulatus est, recte soluitur: quia talis est lex obligationis. ideoq; etiam inuito me recte ei soluitur. ei autem, cui iussi debitorem meum post mortem meam solui, non recte soluitur: quia mandatum morte dissoluitur.

DE ACCEPTILATIONE.

Tit. III.

I. MODESTINVS.

Acceptilatio est liberatio per mutuam interrogationem, qua utriusq; contingit ab eodem nexu absolutio.

II. VLPIANVS.

Pupillum per acceptilationem & sine tutoris auctoritate liberari posse placet.

III. PAVLVS.

Per procuratorem nec liberari, nec liberare quisquam acceptilatione sine mandato potest.

IIII. VLPIANVS.

Aceptilatio sub conditione fieri non potest.

V. VLPIANVS.

In diem acceptilatio facta nullius momēti est. nam solutionis exemplo acceptilatio solet liberare.

VI. IDEM.

Puribus stipulationibus factis, si promissor ita accepto rogasset, Quod

QVOD EGO TIBI PROMISI, HABES'NE ACCEP'TVM? siquidem apparet, quid actum sit: id solum per acceptilationem sublatum est. si nō apparet: omnes stipulationes solutæ sunt: dummodo illud sciamus, si ego aliud accepto tuli, aliud tu rogasti, nihil ualere acceptilationem.

VII. IDEM.

Sanè & sic acceptilatio fieri potest, ACCEPTA FACIS DECEM? ille respondit. FACIO.

VIII. IDEM.

AN inutilis acceptilatio utile habeat pactū, quæritur. & nisi in hoc quoq; cōsensum est, nec habet pactū. dicet aliquis. potest ergo nō esse consensus? Respondeo. cur non possit? fingamus eum, qui accepto ferebat, scientem prudētemq; nullius esse momenti acceptilationem, sic accepto tulisse. quis dubitat non inesse pactum, cum consensum paciscendi non habuerit? Seruus communis sicut uni ex dominis stipulari potest, ita etiam acceptū rogare uni ex dominis potest, eumq; in solidum liberat. & ita Octauenus putat. Accepto liberare seruus communis alterum ex dominis etiam ab altero domino potest. id em̄ & Labeoni placuit. deniq; Labeo libris *παρανομῶν* scribit: si à Primo domino, Secundo domino socio suo stipulatus fuerit, posse à Secundo accepto rogare, & per acceptilationem Primum liberare, quem ipse obligauerat. sic fieri, ut per unum atq; eundem seruū & constituat & tollatur obligatio. Acceptum ferri non potest, nisi quod uerbis obligatum est: acceptilatio enim uerborum obligationem tollit: quia & ipsa uerbis fit. non enim potest uerbis tolli, quod non uerbis cōtractum est.

Filiusfamilias promittendo patrem ciuilitè non obligat, sed se obligat. propter qd' accepto rogare filiusfamilias potest, ut se liberet, quia ipse obligatus est. pater autē acceptū rogando nihil agit, cum nō ipse obligatus sit, sed filius. Idem erit & in seruo dicendum. nam & seruus accepto liberari potest. & tolluntur etiam honorariæ obligationes, si quæ sunt aduersus dominum: quia hoc iure utimur, ut iurisgentium sit acceptilatio. & ideo puto & græce acceptum ferri posse: dummodo sic fiat, ut latinis uerbis solet, *ἔχει λαβῶν δυνάμει τὸ ἔχει λαβῶν.*

IX. PAVLVS.

PARS stipulationis accepto fieri potest, non tantum si sic dicatur, EX NUMIS DECEM, QVOS TIBI PROMISI, QVINQVE HABES'NE ACCEPTOS? sed etiā si sic, QVOD EGO TIBI PROMISI, ID PRO PARTE DIMIDIA HABES'NE ACCEP'TVM?

X. POMPONIVS.

SED & si non numerata pecunia, sed certum corpus (ueluti homo) in stipulationem deductus est: potest ex parte acceptilatio fieri.

Ee ij ri,

ri, quomodo & uni ex hæredibus acceptum fieri potest.

XI. PAVLVS.

Species acquirendi est, liberare dominũ ab obligatione. & ideo fructuarius quoque seruus liberare acceptum rogando fructuarium potest: quia ex re eius uidetur ei adquirere. sed & si tantũ usum habuit, idem fiet. idemque dicemus & in eo, qui bona fide nobis seruit: & in cæteris, qui nostro iuri subiecti sunt. sed & si seruo, quod ipse mihi promisit, acceptum fecero: inutiles mihi erunt aduersus dominum honorariæ actiones, quæ de peculio, uel in rem uerso dantur. Si seruus hæreditarius ante aditam hæreditatem acceptum roget, quod defunctus mihi promiserat: uerius puto contingere liberationem, ut per hoc hæreditas ipsa liberetur. sed & si dominus apud hostes sit: dicendum est iure postliminii confirmari acceptilationem. nam & stipulari ei, qui apud hostes est, seruus potest.

XII. POMPONIVS.

Quod in diem uel sub conditione debetur, acceptilatione tolli potest. sed ita id factum apparebit, si conditio stipulationis exstiterit, uel dies uenerit.

XIII. VLPIANVS.

Et per iusiurandum liberti interpositam operarum obligationem per acceptilationem tolli, uerius est. Si id, quod in stipulationem deductum est, diuisionem non recipiat: acceptilatio in partem nullius erit momenti: ut puta si seruitus fuerit prædij rustici uel urbani. plane si ususfructus sit in stipulatum deductus, puta fundi Titiani: poterit pro parte acceptilatio fieri, & erit residuæ partis fundi ususfructus. si tamen uiam quis stipulatus accepto iter uel actum fecerit: ista acceptilatio nullius erit momenti. hoc idem est probandum, si actus fuerit accepto latus. si autem iter & actus accepto fuerit latus: consequens erit dicere liberatum eum, qui uiam promisit. Illud certum est: eum, qui fundum stipulatus, ususfructum uel uiam accepto faciat: in ea esse causam, ut acceptilatio non ualeat. qui enim accepto facit: uel totum, uel partem eius, quod stipulatus est, debet accepto facere. hæc autem partes non sunt: non magis, quam si quis domũ stipulatus, accepto ferat cæmenta, uel fenestras, uel parietem, uel diætã. Si quis ususfructum stipulatus, usus accepto tulerit: si quidem sic tulerit acceptum, quasi usu debito: liberatio non continget. si uero quasi ex ususfructu: cum possit usus sine fructu constitui, dicendum est acceptilationem ualere. Si is, qui hominem stipulatus est, Stichum accepto tulerit: Iulianus libro quinquagesimo quarto digestorum scripsit, acceptilationem aliquid egisse, tulisseque totam obligationem, quod enim stipulatori inuito promissor soluere potest,

potest, id & acceptum latum liberationem pariet. Eum, qui fundū stipulatus est, non posse de dolo malo clausulam acceptum ferre, constat. non enim in partem debiti id constituit: & aliud est, quod debetur, & aliud, quod acceptō fertur. Si Stichum aut decem sub conditione stipulatus, Stichum acceptum fecerit, & pendente conditione Stichus decesserit: decem in obligatione manebunt, perinde ac si ea acceptilatio interposita non fuisset.

Si fideiussori acceptō fuerit latū, cū reus re, non uerbis fuisset obligatus: an reus quoq; liberetur? & hoc iure utimur, ut licet reus non sit uerbis obligatus, tamen acceptilatione per fideiussorem liberetur. Si legatorum sub conditione relictorum fideiussori dato acceptō latum sit: legata debebuntur postea conditione eorum existente.

Qui ita stipulatur à fideiussore, QVOD TITIO CREDIDERO, FIDE TVA ESSE IVBES? deinde ante, quàm crederet, acceptum fecit fideiussori: reus non liberabitur. sed si quandoq; ei creditū fuerit: tenetur. nam & si fideiussorem non ante liberatum esse credimus, quàm cum fuerit creditum reo: non tamen reus antiquiore acceptilatione, quàm obligatio eius est, liberari potuit.

Tutor, curator, uel furiosi acceptum ferre non possunt. ne procurator quidem potest facere acceptum. sed hi omnes debēt nouare. possunt enim & sic acceptō facere. ne his quidem acceptum fieri potest, sed nouatione facta poterunt liberari per acceptilationem. nam & in absentium persona hoc re medio uti solemus, cum stipulamur ab aliquo id nouandi causa, quod absens nobis debet: & ita acceptō liberamus eum, à quo stipulati sumus: sitq; ut absens nouatione, præsens per acceptilationē liberetur.

Hæres quoq; & liberare & liberari acceptō potest, & honorarij successeurs. Ex pluribus reis stipulandi, si unus acceptum fecerit, liberatio contingit in solidum.

XIIII. PAVLVVS.

Nisi consentiat acceptilatio cum obligatiōe, & nisi uerum est, qd̄ in acceptilatione demonstratur: imperfecta est liberatio: quia uerbis uerba ea demum resolui possunt, quæ inter se congruunt.

XV. POMPONIVS.

Si is, qui Stichū expromisit, ita interroget, QVOD STICHVM PROMISI, STICHVM ET PAMPHILVM HABES? NE ACCEPTOS? puto recte acceptō latū, & superuacua mentionem Pamphili factā. quem ad modum si is, qui decem promisit, ita interroget, QVOD TIBI DECEM PROMISI, ET VIGINTI HABES? NE ACCEPTAS? etiā decem nomine erit liberatus.

XVI. VLPIANVS.

Sex pluribus obligatis uni acceptō feratur: ipse non solus liberatur, sed & hi, qui secum obligantur. nam cum ex duobus pluribus sit
Ee iij eiusdē

eiufdē obligatiōis participibus uni acceptō fertur, cæteri quoq; liberantur: nō quoniā ipsis acceptō latū sit, fed quoniā uelut foluisse uideatur is, qui acceptilatione folutus eft. Si iudicati fideiuffor fit datus & acceptus, eiq; acceptō latum fit: liberabitur & iudicatus.

XVII. IULIANVS.

Qui hominem aut decem ftipulatus eft, fi quinq; acceptō fecerit: partē ftipulatiōis peremit, & petere quinq; aut partem hominis potest.

XVIII. FLORENTINVS.

ETex uno, & pluribus contractibus, uel certis, uel incertis, uel quibusdam exceptis cæteris, uel omnibus ex cauffis una acceptilatio & liberatio fieri potest. Eius rei ftipulatio, quam acceptilatio fequitur, à Gallo Aquilio talis expōita eft. quidquid te mihi ex quacunq; cauffa dare, facere oportet, oportebitūe, præfens in diemūe: quarūcunq; rerum mihi tecum actio, quæq; aduerfus te petitio, uel aduerfus te perfecutio eft eritūe: quodūe tu meum habes, tenes, poffides: quanti quæq; earum rerum res erit, tantam pecuniam dari ftipulatus eft Aulus Agerius, fpopōdit Numerius Nigidius. quod Numerius Nigidius Aulo Agerio fpopondit, id haberet ne à fe acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.

XIX. VLPIANVS.

Si acceptō latum fuerit ei, qui non uerbis, fed re obligatus eft: non liberabitur quidem, fed exceptione doli mali, uel pacti conuenti fe tueri potest. Inter acceptilationem & apocham hoc intereft, quod acceptilatione omni modo liberatio cōtingit, licet pecunia foluta nō fit: apocha non aliàs, quàm fi pecunia foluta fit.

XX. IDEM.

Si acceptō fuerit lata ob rem iudicatam claufula: Marcellus ait, cæteras partes ftipulationis euanuiſſe. propter hoc enim tantum interponi, ut res iudicari poſſit.

XXI. VENVLEIVS.

Si ſub cōditione legatū mihi datum nouandi cauffa ftipulatus ſim, & ante exiſtente cōditionē acceptū fecero: Nerua filius ait, etiā ſi cōditio exſtiterit: neq; ex teſtamēto cōpetiturā actionem, quia nouatio facta ſit: neq; ex ftipulatu, quæ acceptilatione ſoluta ſit.

XXII. PAVLVS.

Seruus nec iuſſu dōmini acceptum facere potest.

XXIII. LABEO.

Si ego tibi acceptum feci, nihilomags ego à te liberatus ſum. **PAVLVS.** inō cum locatio, conductio, emptio, uenditio conuentione facta

facta est, & nondum res intercessit: utrinque per acceptilationem (tamen si ab alterutra parte duntaxat intercessit) liberantur obligatione.

DE PRAETORIIIS STIPULATIONIBUS.

Tit. V.

I. VLP IANVS.

Rætoriarum stipulationum tres videntur esse species: iudiciales, cautionales, & communes. Iudiciales eas dicimus, quæ propter iudiciû interponuntur, ut ratum fiat: ut iudicatum solui, & ex operis noui nunciatione. Cautionales autem sunt, quæ instar actionis habent, & ut sit nonatio, intercedunt: ut de legato stipulationes, & de tutela, & ratam rem habere, & damni infecti. Cômunes sunt stipulationes, quæ fiunt iudicio sistendi causa. Et sciendum est, omnes stipulationes natura sui cautionales esse. hoc enim agitur in stipulationibus, ut quis cautior sit & securior interposita stipulatione. Stipulationum istarum prætoriarum quædam sunt, quæ satisfactionem exigunt, quædam quæ nudam repromissionem. sed per paucæ sunt, quæ nudam repromissionem habent: quibus enumeratis, apparebit cæteras non esse repromissiones, sed satisfactiones. Stipulatio ista ex operis noui nunciatione, aliàs satisfactionem, aliàs repromissionem habet. uideamus ergo, ex qua operis noui nunciatione satisfdari oporteat, & quemadmodum satisfdetur. namque de eo opere, quod in priuato factum erit, satisfdari: de eo, quod in publico, repromitti oportet. sed & hi quidē, qui suo nomine cauent, repromittunt: qui alieno, satisfdant. Item ex causa damni infecti interdum repromittitur, interdum satisfdatur. nam si quid in flumine publico fiat, satisfdatur de ædibus: de ædibus autem repromittitur. Stipulatio dupliciter repromissio est, nisi cōuenerit, ut satisfdetur. Quod si sit aliqua cōtrouersia: ut puta si dicatur per calumniam desiderari, ut stipulatio interponat: ipse prætor debet super ea summam cognoscere, & cautum iubere aut denegare. sed & si quid uel addi, uel detrahi, uel immutari in stipulatione oporteat: prætoriaræ erit iurisdictionis.

II. PAVLVS.

Prætoriaræ stipulationes aut rei restitutionem continent, aut incertam quantitatem. Restitutionem rei, sicuti stipulatio ex operis noui nunciatione, qua cauetur, ut opus restituatur. ideoque siue actor, siue reus decesserit, pluribus hæredibus relictis: uno uincente, uel uicto, totum opus restitui debet. quamdiu enim aliquid superest, tamdiu non potest nideri opus restitutum. Incertam quantitatem continet stipulatio iudi

iudicatum solui, & rem ratam dominum habiturum, & damni infecti, & his similes: in quibus respondetur scindi eas in personas hæredum: quã uis possit dici, ex persona hæredum promissoris non posse descendente a defuncto stipulationem diuersam conditionem cuiusq; facere. at in contrarium summa ratione fit, ut uno ex hæredibus stipulatoris uincente, in partem eius committatur stipulatio. hoc enim facere uerba stipulationis, quanti ea res est. Sed si unus ex hæredibus promissoris totam rem possideat: in solidum eum damnandum, Iulianus scribit. In quantum autem ipse ea stipulatione, uel fideiussores an omnino teneantur, dubitari potest. & uidendũ ait, ne non committatur. Sed si lite contestata possessor decesserit: unum ex hæredibus non maiore ex parte damnandum, licet totum fundum possideat, quã ex qua parte hæres est. *Adde cap. z. fam. erisc.*

III. CAIVS.

Generaliter in omnibus prætorijs stipulationibus & procuratoribus satisfidatur.

IIII. PAVLVS.

Prætoriae autem stipulationes sæpius interponuntur, cum sine culpa stipulatoris cautum esse desiit.

V. IDEM.

In omnibus prætorijs stipulationibus hoc seruandum est, ut si procurator meus stipuletur mihi, causa cognita ex ea stipulatione actio competat. idem est, & cum institor in ea causa esse coeperit, ut interposita persona eius dominus mercis rem amissurus sit: ueluti bonis eius uenditis. succurrere enim domino prætor debet.

VI. IDEM.

In omnibus prætorijs stipulationibus, in quibus fieri primo aliquid, deinde si factum non sit, poenam inferimus: poenae nomine stipulatio committitur.

VII. PAPINIANVS.

Prætoriae satisfidationes personas desiderant pro se interuenientium: neq; pignoribus quis, neq; pecuniae uel auri uel argenti depositio, ne, in uicem satisfidationis fungitur. **PAVLVS** notat. eum qui sub conditione institutus est, agnita bonorum possessione cogi substituto in diem cauere longiorem. prætor enim beneficium suum nemini uult esse damnosum: & potest uideri calumniose satis petere, quẽ alius antecedit. Cum sub contrarijs conditionibus Titio & Mæuio legatum sit, utriq; cauetur: quia uterq; ex uoluntate defuncti sperat legatum.

VIII. VENVLEIVS.

In prætorijs stipulationibus si ambiguus sermo acciderit: prætoris erit

ris erit interpretatio. eius etenim mens existimanda est.

IX. VLP IANVS.

Valeriano respondit. si præses, qui ante in triennium cauere iusserat, postea in longū tempus cauere præceperit: quia à prima stipulatione prorsus discedi uoluerit, exceptionem primæ stipulationis obligatis peperisse uideri.

X. VENVLEIVS.

In huiusmodi stipulationibus, quæ quanti ea res est, promissionem habent: commodius est certam summam comprehendere: quoniā plerumq; difficilis probatio est, quanti cuiuscunq; inter sit, & ad exiguā summam deducitur.

REM PUPILLI SALVAM FORE,

uel adolescentis.

Tit. VI.

I. PAVLVVS.

Cum pupillus rem saluam fore satisfactū sit: agi ex ea tunc potest, cum & tutelæ potest.

II. VLP IANVS.

Si pupillus absens sit, uel dari non possit: seruus eius stipulabitur. si seruum non habet: seruus ei emendus est. sed si non sit, unde ematur, aut si non sit expedita emptio: profecto dicemus seruum publicum apud prætorem stipulari debere.

III. IDEM.

Aut dare aliquem prætor debet, cui caueatur.

IIII. IDEM.

Non quasi ipso iure pupillo adquirat (neq; em̃ acquirit) sed ut utilis actio ex stipulatu pupillo detur. cauetur autem pupillo hac stipulatione per satisfactionem. Illud sciendum est, hac stipulatione teneri tam eum, qui tutor est, quàm eum, qui pro tutore negocia gessit, uel gerit, & fideiussores eorum. sed enim qui non gessit, omnino nō tenebitur: nam nec actio tutelæ eum, qui non gessit, tenet: sed utili actio ne conueniendus est, quia suo periculo cessauit: & tamen ex stipulatione actio neq; ipse, neq; fideiussores eius tenebuntur. compellendus igitur erit ad administrationem propterea, ut stipulatione quoq; ista possit teneri. Hanc stipulationem placet finita demum tutela cōmitti: & fideiussoribus diem exinde incipere cedere. in curatore aliud est. sed & in eo, qui pro tutore negocia gessit, aliud dicendum est. itaq; istæ stipulationes, si quidem quis tutor fuit, finita demum tutela committentur. si uero pro tutore negocia gessit: conueniens est dicere, statim, ut quæq;

Ff res

res salua non esse cœpisset, committi stipulationem. Si tutor ab hostibus captus sit, an committatur stipulatio, uideamus. mouet, quia finita tutela est, licet recuperari speretur. & puto posse agi. Generaliter sciendū est, ex quib9 causis dicimus tutelæ agi nō posse: ex ipsdem causis nec ex stipulatu rem saluam fore agi posse, dicendum esse. Si quis curator datus non gesserit curam: consequens erit dicere, stipulationem non committi. sed eadem hæc erunt dicenda, quæ in tutore diximus. illud secus, quod hæc stipulatio statim, atq; quid saluum esse definit, committitur, & fideiussoribus dies cedit, et in se reuoluit. Pertinet autem hæc stipulatio ad omnes curatores, siue pueribus, siue im pueribus propter ætatis infirmitatem, siue prodigis, uel furiosis, uel quibusdam alijs (ut fieri adsolet) dati sint.

V. PAVLVS.

SI filius, qui in potestate furiosi erit, rem saluam fore stipuletur: adquiret patri obligationem.

VI. CAIVS.

Seruū pupilli stipulari ita necesse est, si pupillus abest, aut fari non potest. nam si præsens est, & fari potest: etiam si eius ætatis erit, ut non intelligat, quid agat: tamen propter utilitatem receptum est, recte eum stipulari, & agere.

VII. MODESTINVS.

Datus, uel testamentarius tutor, siue curator nō petet satis à collega suo: sed offerre ei poterit, utrū satis accipere uelit, an dare.

VIII. VLPIANVS.

ET si ad species curator datus sit, rem saluam fore stipulatio interponetur.

IX. POMPONIVS.

Cum pupillus à tutore stipulatur rem saluam fore: nō solum quæ in patrimonio habet, sed etiam quæ in nominibus sunt, ea stipulatione uidentur contineri. quod enim in tutelæ iudicium uenit, hoc & ea stipulatione continetur.

X. AFRICANVS.

Si postea, quā pupillus ad pubertatem peruenit, tutor in restituenda tutela aliquādiu moram fecerit: certum esse, & fructuum nomine, & usurarū medijs temporis, tam fideiussores eius, q̃ ipsum teneri.

XI. NERATIVS.

Cum rem saluam fore pupillo cauetur: committitur stipulatio, si quod ex tutela dari fieri oportet, non præstetur. nam & si res ei salua sit, ob id non est: quia quod ex tutela dari fieri oportet, non soluit.

XII. PAVLVS.

Si plures fideiussores à tutore pupillo dati essent: non esse distinguendum, sed in unum dandā actionem: ita ut ei, qui conueniretur, actiones præstarentur. nec quisquā putauerit ab iure discessum, postquā pro ea parte placuit tutores condemnari, quam administrauerunt: & ita demum in solidum, si res à cæteris non seruentur, aut idonea culpa detegatur, quod suspectū facere superfederint. nā æquitas arbitrij atq; officium boni uiri uidetur eam formam iuris desiderasse. cæterum fideiussores ciuilitè in solidum obligati, cæteris quidem agentibus, ut diuidatur actio, impetrare possunt: pupillo uero agente, qui non ipse contraxit, sed in tutorem incidit, & ignorat omnia, beneficium diuidentis actionis iniuriam habere uisum est: ne ex una tutela causæ plures, uariæq; quæstiones apud diuersos iudices constituerentur.

IUDICATVM SOLVI.

Tit. VII.

I. PAVLVS.

N stipulatione IUDICATVM SOLVI post rem iudicatā statim dies cedit: sed exactio in tempus reo principali in dultum differtur.

II. IDEM.

Cum lite mortua nulla res sit: ideo constat fideiussores ex stipulatu IUDICATVM SOLVI non teneri.

III. VLPPIANVS.

Si quis ad aliquem iudicem iturus, stipulatus est IUDICATVM SOLVI: & agit apud alterum: non committitur stipulatio: quia non huiusmodi iudicis sententiæ fideiussores se subdiderunt. Stipulationem IUDICATVM SOLVI procurator, & tutor, & curator stipulari possunt. Procuratorem eum accipere debemus, cui mandatum est: siue huius rei tantum mandatum suscepit, siue etiam uniuersorum bonorum. sed & si ratū fuerit habitum, procurator uidetur. Sed si forte ex liberis, uel ex parentibus aliquis interueniat, uel uir uxoris nomine, à quibus mandatum non exigitur: an committatur stipulatio, quæritur. magisq; erit, ne committi debeat, nisi fuerit ei mandatum, uel ratum habitum. quod em̄ eis agere permittitur edicto prætoris, non facit eos procuratores. itaq; si talis persona interueniat: ex integro erit cauendum. sed & quod de tutore diximus, ita accipiendum est: si is fuerit, qui tutelam administrabat. si tutor non esset: tutoris appellatione eū non contineri. sed & si quidem tutor sit, non tamen quasi tutor negotium administret, uel dum ignorat, uel ex alia causā: dicendum erit, nō committi stipulationem. nam edicto prætoris illi tutori agendi facultas

Ff ij tas

tas datur, cui à parente, maioreñe parte tutorum eorum, uel cuius de ea re iurisdictio fuit, tutela permissa erit. Sed & curatorem accipimus furiosi uel furiosæ. item pupilli, pupillæ, cæterorumq; puta adolescentis, uel si alterius cuius curator sit: committi puto stipulationem.

Si tutor esse proponatur regionis alicuius, uel prouinciæ, uel rerum Italicarum: cõsequens erit dicere, stipulationem ita demum committi, si ex ea causâ egerit, quæ ad administrationem earum pertinebat.

Si reus, postquàm iudicatum solui promisit, demes factus sit: an stipulatio committatur ob rem non defensam, quæritur. magisq; est, ut committatur, si nemo eũ defendat. Ob rem non defensam stipulatio non cõmittitur, quãdium potest existere, qui defendat. Si plures fuerint fideiussores: postea, quàm cum uno lis cõtestata est, ex clausula ob rem non defensam ipse reus potest suscipere defensionem.

IIII. IULIANVS.

IS autem, cum quo actum fuerit, absolui debet.

V. VLPIANVS.

Iam tamen fideiussore, qui iudicium acceperat, damnato: frustra defensionem reus susceperit. cæterũ & si solutum fuerit postea, quàm illi iudicatum est: repetitionem cõstituerimus eius, quod solutum est.

Vnus ex fideiussoribus uel hæredibus pluribus, alio cessante suscipere defensionem potest. In hac stipulatiõe, quia plures causæ sunt una quantitate conclusæ, si committetur statim stipulatio ex uno casu: amplius ex alio committi non potest. Nunc uideamus, qualis defensio exigatur, ne committatur stipulatio, & quarũ personarum. & siquidem ex personis enumeratis in defensionem quis succedat: palam est, recte rem defendi, nec committi stipulationem. si uero extrinsecus persona defensoris interueniat: æque stipulatio non cõmittetur: si modo ille paratus sit rem boni uiri arbitrato defendere, hoc est satisfacere. sic enim uidetur defendere, si satisfacit. cæterum si simpliciter paratus sit interuenire, nec admittatur: committetur ista stipulatio ob rem nõ defensam. quod si quis eum, uel cum satisfactione, uel sine satisfactione admiserit: consequens erit dicere, stipulationis istius nullam partem cõmitti: quia sibi imputare debet, qui talem defensorem admisit. Si ex fideiussoribus, qui iudicatũ solui cauerant, existat defensor: placuit ob rem iudicatam stipulationem non committi: cæteraq; eadem esse, atq; si extraneus defensor existat. In hac stipulatione hoc tractatur, an qui fideiusserunt, si defensionem omiserint, mandati iudicio teneantur. & est uerius, non teneri. hi enim in quantitatem interuenerunt, & hoc illis fuit mandatum, non in defensionem. quid tamen si & hoc si bi adsumpserint, ut defendant: an mandati possint agere? & si quidem iudici

nisi sunt: utiq; quod ob rem indicatā præstiterunt, consequentur. sumptus tamen litis minime perent. si autē obtinuerint: poterunt & sumptus litis consequi, quasi iuxta mandatum, & si non mandatum fecerint. Si tamen plures fideiussores defendere fuerint parati: uideamus, utrum unum defensorem debeant dare: an uero sufficiat, ut unusquisq; eorum pro parte sua defendat, uel defensorem substituatur. & magis est, ut nisi unum dent procuratorem (desiderante scilicet hoc actore) committatur stipulatio ob rem non defensam. nam & plures hæredes necesse habebunt unum dare procuratorem, ne defensio per plures scissa incommodo aliquo adficiat actorem. aliud est in hæredibus actoris, quibus necessitas non imponitur, ut per unū litigent. Illud sciendū est, ibi rem esse defendendam, ut recte defendat, ubi debet agi.

VI. IDEM.

Iudicatum solui stipulatio tres clausulas in unū collectas habet: de re iudicata, de re defendenda, de dolo malo.

VII. CAIVS.

Si ante acceptum iudicium prohibitus fuerit procurator à domino, & actor ignorans prohibitum esse egerit: Iulianus non putat stipulationem committi. nam ut committatur, non sufficere ait, cum ea persona acceptum esse iudicium, quæ stipulatione compræhensa est: sed oportere etiam causam personæ eandem esse, quæ stipulationis interponendæ tempore fuit. & ideo si is, qui procurator datus est, hæres extiterit domino, atq; ita acceperit iudicium, siue etiam prohibitus acceperit: non committi stipulationem. & aliàs responsum esse, si quis absentem defendēs satisfecerit, deinde uel procurator ab eo datus, uel postquam hæres ei extitit, iudicium acceperit: fideiussores non teneri.

VIII. PAVLVS.

Si petitor post satisfactionem ante iudicium acceptū hæres possessori extiterit: exstinguetur stipulatio.

IX. VLPPIANVS.

Iudicatum solui stipulatio expeditam habet quantitatem. in tantum enim committitur, in quantum iudex pronunciauerit.

X. MODESTINVS.

Si ad defendendum procurator datus fuerit: satisfdare iubetur IUDICATVM SOLVI stipulatione, quæ nō ab ipso procuratore, sed à domino litis interponitur. quod si procurator aliquem defendat: ipse cogitur satisfdare IUDICATVM SOLVI stipulatione.

XI. PAVLVS.

Si seruus, qui in rem actione petebatur, lite contestata decesserit, deinde possessor litem deseruerit: quidā eius fideiussores pro lite da-

Ff iij tos

tos nō teneri putant: quia mortuo homine nulla iam res sit. quod falsum est: quoniā expedit de euictione actionis cōseruandæ causā, item fructuum nomine rem iudicari.

XII. IDEM.

**als. ab eo
satisfactio-
nem datā.*

SI reus post IUDICATVM SOLVI *stipulationē, in magistratu sit, nec inuitus in ius uocari possit: tamen nisi res boni uiri arbitrato defen-
datur, fideiussores tenentur.

XIII. VLPIANVS.

CVM quærebatur, si interposita IUDICATVM SOLVI stipulatione, cum quis rem non defenderet, postea ex eremodicio sententiā esset passus: an ob rem iudicatam clausula cōmittatur? dicebam, unam clausulam in stipulatione IUDICATVM SOLVI ob rem non defensam, & ob rem iudicatam in se habere. cnm igitur IUDICATVM SOLVI stipulatio una cludatur clausula, siue res iudicetur, siue res nō defendat: merito quæritur, si altera clausula cōmittatur, an ex altera rursum cōmitti possit: ecce enim si quis stipulet, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, aut SI TITIVS CONSVL FVERIT, constat, siue naui prior uenerit, siue Titius ante consul factus sit: cōmitti stipulationē. sed ubi cōmissa est ex priore causā, ex altera (licet existat conditio) amplius nō cōmittitur. altera enim causā, non utraq; inerat stipulationi. pro inde uidendū est, stipulatio ob rem non defensam, utrum commissā est re non defensa: an non prius creditur commissā, nisi ex stipulatione lis fuerit contestata. quod magis est. & ideo nec fideiussoribus uidetur statim dies cedere, ubi res cōperat nō defendi. proinde & si forte lis finita fuerit, ad quā defensio erat necessaria, uel solutione, uel trāfactione, uel acceptilatione, uel quo alio modo: consequenter placuit, euanescere ob rem non defensam clausulam. Si fuero à fideiussore procuratoris stipulatus IUDICATVM SOLVI quasi in rem acturus, & postea in personā egero: uel alia actione acturus, aliam autē dictauero: nō cōmittitur stipulatio: quia de alio actum uidetur, de alio stipulatio interposita est.

XIII. VLPIANVS.

SI ex duobus fideiussoribus, qui IUDICATVM SOLVI sponponderant, alter ob rem non defensam partē suā soluerit: nihilominus res defendi poterit: nec tamē is, qui soluerit, repetet. stipulatio enim pro parte eius perempta est perinde, ac si acceptū ei factum fuisset. Quoties ex stipulatione IUDICATVM SOLVI ob rem non defensam agitur cum fideiussoribus: non est iniquum cauere, dominū priore iudicio absolui: quia ommissa cautione, fideiussores mandati iudicio non cōsequuntur, aut certe cogentur dominū priore iudicio defendere.

XV. AFRICANVS.

Hac

HAec stipulatio **QVAM** DIV RES NON DEFENDATVR, simulatq; defendi coeperit, aut defendi debere desierit, resoluitur.

XVI. TERENCEIVS CLEMENS.

EX IUDICATVM SOLVI stipulatione ob rem nō defensam cum uno ex fideiussoribus agere uolo. quod pro parte eius sit, si soluere mihi paratus est: nō debet dari mihi in eum iudicium. neq; enim æquum est, aut iudicio adstringi, aut ad inficiationem compelli eum, qui sine iudice dare paratus est, quantū aduersarius eius per iudicem ab eo consecuturus est.

XVII. VENVLEIVS.

EX clausula *de re iudicata dolo malo ob rē nō defensam in solidū cōmittitur stipulatio. non enim uidebitur defensa res boni uiri arbitrato, quæ non in solidum defensa sit.

*als. rei iudicatæ de dolo malo

XVIII. IDEM.

Vir bonus non arbitratur indefensam esse rem, de qua prætor accipere iudicium non cogitat.

XIX. IDEM.

Nouissima clausula IUDICATVM SOLVI stipulationis DOLVM MALVM ABESSE ABFVTVRVM'QVE ESSE, & in futurum tempus permanens factum demonstrat. itaq; & si forte decesserit is, qui dolo fecit, tenebitur hæres eius. uerbum enim ABFVTVRVM'QVE ESSE plenissimū est, & ad omne tempus refertur: ut si aliquo tempore non abfuerit dolus (quoniā uerum sit non abfuisse) cōmittatur hæc clausula. sin autē adiectū sit, SI HVIVS REI DOLVS MALVS NON ABERIT, QVANTI EA RES EST, DARE SPONDES: etiam ob extranei doli promissor de poena tenebit. doli autem mali clausula, sicut reliquæ stipulationes, in quibus tempus nominatim adiectum non est, ad principium stipulationis refertur.

XX. SCAEVOLA.

Cum apud Sempronium iudicem datum reus defenderetur: stipulatione cautum est, ut quod Sempronius iudex iudicasset, præstaretur: à cuius sententia petitor appellauit. & cum apud competentem appellationis iudicem res ageretur, defensore cōdemnato: quæ sitū est, an stipulatio cōmissa esset: respondit. secundum ea, quæ proponerent, non esse iure commissam. CLAVDIVS. ideo in stipulatione adiicitur, QVI'VE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT.

XXI. IDEM.

Si unus ex fideiussoribus ob rem nō defensam cōuentus sit, deinde postea ea res defendat: alter fideiussorū ob rē iudicatā cōueniri potest, & si reus promittēdi duob; hæredibus relictis decesserit, alter rem non

non defendat, alter defendat: is, qui nō defendit, ob rem non defensam conueniri potest: ille, qui defendit, ob rem iudicatam: quoniam in unius eiusdemq; persona non posse committi has duas clausulas creditur: & nos dicimus, semper præualere rei iudicatæ clausulam, eamq; solam committi.

RATAM REM HABERI, ET DE
rati habitione. Tit. VIII.

I. PAPINIANVS.

Vm quis de rato stipularetur: quamuis non idem, sed alius pro domino conueniretur, qui cōueniri non posset: si ratum dominus habuisset, committi stipulationem placuit. ueluti si fideiussor, aut alter ex reis promittendi, qui socius est, conueniretur.

II. IDEM.

IN stipulatione de ratū habendo non est cogitandum rei promittendi uel stipulandi compendium: sed quid interfuit eius, qui stipulatur est ratum haberi, quod gestum est.

III. IDEM.

CVm minor uiginti quinque annis creditor pecuniā recuperare uellet: interpositus procurator debitori de ratū habendo cauit. restitutione in integrum data, neq; indebiti conditionem, neq; stipulationem committi constabat. idemq; eueniret, si falsi procuratoris actum minor annis ratum habuerit. & ideo ita cauendum erit: præcedente quidem mandato, si ille in integrum restitutus fuerit, hæres uero eius, aut is, ad quem ea res, qua de re agitur, pertinebit: quanti ea res erit, tantam pecuniam dari. mandato uero non interueniente: uulgaribus uerbis de ratū habendo. hæc quoq; prudentius inter consentientes adstringentur. alioquin si nō conueniat, nec creditor minor consentiat: actionem dari oportebit. Falsus procurator de ratū habendo cauit, atq; ita dominus à sententia iudicis procuratore uicto prouocauit. stipulationis defecisse conditionem apparuit, cum ad auxilium commune suoperatus confugisset. quod si dominus, qui ratum non habuit, pecuniā exegerit: stipulatio de rato committeretur in eam pecuniam, quam dominus accepit, quamuis nihil procurator accepit.

IIII. SCAEVOLA.

PROcurator quinquaginta petit. si dominus cētum petat: tenebuntur fideiussores, qui de rati habitione cauerunt in quinquaginta, & quanti interfuit differri quinquaginta actionem.

Idem

V. PAVLVS lib. XI. *responsorum respondit.*

Non tantum uerbis ratum haberi posse, sed etiam actu. deniq; si eā litem, quam procurator incohasset, dominus comprobans persequeretur: non esse cōmissam stipulationem.

VI. VENVLEIVS.

Tvore suspecto postulato, defensor si uelit respōdere: cautionem ratam rem dominum habiturum cauere compellendus est.

VII. PAVLVS.

Sis, cui ignorant petita est bonorum possessio, decesserit: hæres ei9 intra tempora petitionis ratam eam habere non potest.

VIII. VENVLEIVS.

Procurator ad exhibendum egit, & cum aduersarius absolutus esset, quia non possidebat: cum possessionem eiusdem rei nactus esset, egit cum eo dominus ad exhibendum. Sabinus ait, fideiussores nō teneri: quoniam hæc alia res sit. nam & si dominus egisset, mox absoluto aduersario, quia non possideret, ex integro ageret: non obstaturam rei iudicatæ exceptionem. Si procurator à debitore pecuniam exegerit, & satisfecerit dominum ratam rem habere, mox dominus de eadem pecunia egerit, & litem amiserit: cōmitti stipulationem. & si procurator eandem pecuniam domino soluerit: sine iudice conditurum. sed cum debitor ex stipulatu agere cōperit: potest dici dominum, si procuratoris defensionem suscipiat, non inutiliter doli mali exceptiōe aduersus debitorem uti: quia naturale debitum manet. Si quis à procuratore status cōtrouersiam patiatur: satis accipere debet à procuratore, ne impune sapius pro suo statu conueniretur. & si dominus uenientesq; ab eo personæ ratum non habuerint, quod procurator eum in seruitutem petierit, uel aduersus procuratorem ex seruitute in libertatem petitus fuerit: quanti ea res est, ei præstetur, scilicet cum de libertate eius constiterit: id est quanti interfuit eius de statu suo rursus non periclitari, & propter impendia, quæ in litem fecerit. sed Labeo certā summam compræhendendam existimabat, quia æstimatio libertatis ad infinitum extenderetur. ex quo autem dominus ratum non habuit: cōmitti stipulatio uidetur. sed non ante ex ea agi poterit, quàm de libertate iudicatum fuerit: quia si seruus sit iudicatus, inutilis fit stipulatio: cū & si qua sit actio, eam domino adquisisse intelligatur.

IX. VLPPIANVS.

Actor à tutore dat9 omnimodo cauet. sed actor ciuitatis nec ipse cauet, nec magister uniuerſitatis, nec curator bonis cōsensu creditorum datus.

X. IDEM.

Gg Interdū

Interdum ex conuentione stipulatio ratam rem interponi solet: ut puta si quid procurator aut uendat, aut locet, aut si ei soluatur.

XI. VENVLEIVS.

Vel paciscitur, uel quodlibet aliud absentis nomine gerit.

XII. VLPIANVS.

Quo enim tutiore loco sit, qui contrahit, de rato solet stipulari. Rem haberi ratam hoc est, comprobare agnoscereque, quod actum est à falso procuratore. Iulianus ait: interesse, quando dominus ratam habere deberet solutionem in procuratorem factam: an tunc demum, cum primum certior factus esset. hoc autem accipiendum ἐν πλάτῃ, & cum quodā spacio temporis, nec minimo, nec maximo, quod magis intellectu percipi, quàm elocutione exprimi possit. quid ergo si quod primo ratum non habuit, postea habebit ratum? nihilo magis proficere ad impediendam actionem suā: & ob id, quod primo non habuerit ratum, actionem saluam habere ait. ideoque si quod procuratori fuerat solutū, exegerit: perinde agi ex ea stipulatione poterit, ac si ratum habere se postea non dixisset. sed ego puto exceptionē doli mali eum habiturum. Siue quis petat, siue compensatione utatur: committitur statim ratam rem dominum habiturum stipulatio. nam qualiter qualiter quis eundem actum retractat, qui à procuratore actus est: committi stipulationem oportet.

XIII. PAVLVS.

Si commissā est stipulatio ratam rem dominum habiturum: in tantum competit, in quantum mea interfuit, id est, quantum mihi abest, quantumque lucrari potui. Si sine iudice procuratori legatum soluat: cauere debere ait Pomponius.

XIIII. IDEM.

Si quis uni ex reis promiserit rem ratam dominū habiturū, aut amplius eam non peti: dicendum est stipulationem committi, si ab eo petatur, qui eiusdem obligationis socius est.

XV. IDEM.

Amplius non peti uerbum Labeo ita accipiebat, si iudicio petitiū non esset. & si autem in ius eum uocauerit, & satis iudicio sistendi causa acceperit, iudicium tamen acceptum non fuerit: ego putato non committi stipulationem AMPLIUS NON PETI. hic enim amplius non petit, sed petere uult. si uero soluta esset pecunia, licet sine iudicio: committitur stipulatio. nam & si quis aduersus petentē cōpensatione deductionēque usus sit: recte dictum est petisse eum uideri, & stipulationem committi AMPLIUS NON PETI. nam & hæres, qui dānatus est non petere, si horū quidquam fecisset, ex testamento tenetur.

Pompo

XVI. POMPONIVS.

Si indebitum procuratori solutum sit: agi statim ex hac stipulatione. Aduersus procuratorem potest, ut ratum habeat dominus: ut possit discerni, utrum 'ne domino condici debeat id, quod in debitum solutum sit, si is ratum habeat: an uero procuratori condicendū sit, si dominus ratum non habeat. Si procurator fundum petiisset, & cauisset (uti adsolet) ratam rem dominum habiturum, deinde postea dominus uendidisset eundem fundum, eumq; emptor peteret: stipulationē ratam rem haberi committi, Iulianus scribit.

XVII. MARCELLVS.

Cum debitore decem creditoris nomine Titius egit. partem petitionis ratam habuit dominus. dicendum est obligationis partē consumptam, quēadmodū si decem stipulatus esset, aut exegisset: creditorq; non totum, sed partem rei gestæ comprobasset. & idcirco si ex stipulatu DECEM AUT STICHVM, VTRVM EGO VOLVERO, absente me domino, Titius quinq; petiisset: insecuta rati habitatione recte actum uideri.

XVIII. POMPONIVS.

Si procurator ratam rem dominum hæredemūe eius habiturum cauerit, & unus ex hæredibus domini ratū habeat, alter non habeat: si ne dubio cōmittetur stipulatio pro ea parte, pro qua ratū non habebit: quia in id cōmittitur stipulatio, qd' stipulatoris intersit. nā & si ipse dominus p parte ratū habuerit, pro parte nō habuerit: nō ultra, q̄ in partem cōmittitur stipulatio: quia in id cōmittitur, quod intersit agētis. & ideo sæpius ex ea stipulatione agi potest, prout intersit agentis, qd' litigat, quod cōsumit, qd' aduocat, quod dānatus soluit: sicut in stipulatione damni infecti accidere potest, ut is, qui stipulatus sit, subinde agat. cauet enim si quid ibi ruet, scindetur, fodietur, ædificabitur. finge ergo subinde damnum dari. non erit dubium, quin agere possit. nam si toto damno computato tunc agendum est: propemodum non ante aget, quā dies stipulationis præterierit, intra quem si damnum datum sit, stipulatori cautum erit. quod uerum non est.

XIX. PAVLVS.

In stipulatione, qua procurator cauet rem ratam dominum habiturum, id continetur, quod intersit stipulatoris. idemq; iuris est in clausulis omnibus de dolo malo.

XX. VLP IANVS.

Non solum in actionibus, quas procurator intendit: uerum etiam in stipulationibus quoq; quas interponi desiderat (si uicem representant actionum) cauere cum de rato oportet. quare si duplæ stipulationes procurator interponat: de rato cauere debet. sed etiam si da

nni infecti stipulatio à procuratore interponatur, de rato debet procurator cauere.

XXI. IDEM.

NEsatisfactio ratam rem dominum habiturum exigatur in his, quæ nomine eius agent, qui eum se fecisse procuratorem libello principi dato professus est, prodest. quod si iudicatum solui satis ab eo procuratore postuletur: necesse est, ut iuri manifesto pareatur.

XXII. IULIANVS.

SI sine iudice indebitam pecuniam exegerit procurator, & dominus ratam solutionem non habuerit, sed eandem pecuniam petere instituerit: fideiussores tenentur: & conditio, qua procurator teneretur, si stipulatio interposita non fuisset, perimitur. quoties enim procuratori pecunia soluitur, & dominus eam solutionem ratam non habet: existimo agendum, ut conditio perimatur: & sola actio ei, qui in debitam soluit, aduersus procuratorem ex stipulatu cõpetat. Hoc amplius præstant fideiussores impensas, quæ in iudicium factæ sunt. quod si dominus ratam habuerit: fideiussores quidem liberantur, sed ab ipso domino eadem pecunia per conditionem peti potest. Quod si procurator debitam domino pecuniâ sine iudice exegisset: idem iuris est. hoc secus, quod si dominus ratam rem habuisset, nulla eius pecuniæ repetitio futura est. Quod si procurator per iudicem non debitam pecuniam exegisset: dici potest (siue ratum dominus habuisset, siue non habuisset) fideiussores non teneri: uel quia nulla res esset, quam dominus ratam habere possit: uel quia nihil stipulatoris interesset, ratum haberi. adficietur ergo iniuria is, qui soluit procuratori. magis tamen est, ut si ratum dominus non habuerit, fideiussores teneantur. Quod si debitam pecuniam procurator, cui nihil mandatum fuerat, per iudicem petierit: magis est, ut in solidum fideiussores teneantur, si dominus ratum non habuerit. Cum autem procurator recte petit, dominus perperam: non debet procurator præstare, ne iniuria iudicis dominus aliquid consequatur. nunquam enim propter iniuriam iudicis fideiussores obligantur. uerius tamen est, hoc casu fideiussores non nisi in impensas litis teneri. MARCELLVS. si dominus ratam rem non habuerit, sed lite mota rem amiserit: nihil præter impendia in stipulatione ratam rem haberi deducitur. Si procuratori eius, qui mortuus erat, sine iudice fuerint soluta legata: stipulatio committetur, nisi hæres ratum habuerit: utiq; si debita fuerint. tunc enim non dubie interest stipulatoris, ratam solutionem ab hærede haberi, ne bis eadem præstet. Si in stipulatione ratam rem haberi hætenus comprehensum fuerit, LVCIVM TITIVM RATVM HABITVRVM; cum id aperte ageret,

ut hæredis cæterorumq; personæ, ad quos ea res pertineret, omitterentur: difficile est existimari, doli clausulam committi. sanè cum per imprudentiam hæ personæ omittentur: actio ex doli clausula competit.

Si procurator iudiciū de hæreditate ediderit, deinde dominus fundum ex ea hæreditate petierit: stipulatio ratam rem haberi committetur: quia si uerus procurator fuisset, exceptio rei iudicatæ dominū submoueret. plerunq; autem stipulatio ratam rem haberi committetur his casibus, quibus si uerus procurator egisset, domino aut ipso iure aut per exceptionem actio inutilis esset.

Qui patris nomine iniuriarū agit ob eam rem, quod filius eius uerberatus pulsatusue sit: in stipulatione cogendus est filij quoq; personam compræhendere: præsertim cum fieri possit, ut pater ante decedat, quàm sciret procuratorem suū egisse, & ita iniuriarum actio redeat ad filium. Sed & si nepoti iniuria facta fuerit, & procurator aui propter hanc causam iniuriarū agat: non solum filij, sed etiam nepotis persona compræhendenda erit in stipulatione. quid enim prohibet & patrem & filium, antequàm scirent procuratorem egisse, decedere? quo casu iniquum est fideiussores non teneri, nepote iniuriarum agente.

XXIII. IDEM.

Procurator, cum peteret pecuniam, satisfecit amplius non peti. post iudicium acceptum exstitit, qui & ipse procuratorio nomine eandem pecuniam repeteret. quæsitum est, cum is, qui postea repeteret, procurator non esset, & propter hoc exceptionibus procuratoris excludi posset: fideiussores ne procuratoris prioris tenerentur? respondit. uerius est non obligari fideiussores. nam in stipulatione cauetur, non petiturum eum, cuius de ea re actio, petitio, persecutio sit: & ratum habituros omnes, ad quos ea res pertinebit. hic autem, qui procurator non est, nec actionem, nec petitionem habere intelligendus est.

XXIII. AFRICANVS.

Bonorum possessionem ab alio agnitam ratam haberi oportere eo tempore, quo adhuc in ea causa sit, ut peti possit. itaq; post centesimum diem ratam haberi nō posse. an autem, & si mortuus fuisset, qui petisset, uel furere cœpisset, ratum habere possit: uideamus. nam si in uniuersum perinde haberi debet, ac si tunc, cum ratum habet, per eū bonorum possessionem petat: frustra his casibus ratū habetur. sed & illud consequens futurum, etiam si pœniteat illum petiisse, ratum haberi non posse. quod utiq; sit absurdum. rectius itaq; dicitur, neutram earum causarum impedire rati habitationem.

XXV. IDEM.

Gg iij Pater

Pater dotem à se datam absente filia petijt, & ratam rem habituram eam cauit. ea prius, quàm ratum haberet, mortua est. negauit committi stipulationem: quia etiam si uerum sit ratum eam non habuisse, nihil tamen mariti intersit dotem restitui, cum patri etiam mortua filia salua esse dos debeat. Procurator cum ab eo res alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominum habiturum cauit. deinde post tempus liberato iam debitore dominus ratam rem habet. posse debitorem agere cum procuratore existimauit, cum iam debitor liberatus sit. argumentum rei esse, quod si nulla stipulatio interposita sit, conditio locum aduersus procuratorem habitura sit. in locum autem conditionis interponi stipulationem.

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM LIBER QVA- DRAGESIMVS SEPTIMVS.

DE PRIVATIS DELICTIS Tit. I.

I. VLPIANVS.

Cuius constitutio est, poenalibus actionibus haeredes non teneri, nec ceteros quidem successores. idcirco nec furti conueniri possunt. sed quamuis furti actione non teneantur: attamen ad exhibendum actione eos teneri oportet, si possideant, aut dolo fecerint, quominus possideant. sed enim, & uindicatione tenebuntur re exhibita. item conditio aduersus eos competit. Haeredes autem furti agere posse, aequè constat. executio enim quorundam delictorum haeredibus est data. ita & legis Aquiliae actionem haeres habet. sed iniuriarum actio haeredi non competit. Non tantum in furti, uerum in ceteris quoque actionibus, quae ex delictis oriuntur (siue ciuiles sunt, siue honorariae) placet, ut noxa caput sequatur.

II. IDEM.

Nunquam plura delicta concurrentia faciunt, ut ullius impunitas detur. neque enim delictum ob aliud delictum minuit poenam. Qui igitur hominem subripuit, & occidit: quia subripuit, furti tenetur: quia occidit, Aquilia tenetur: neque altera harum actionum alteram consumit. idem dicendum, si rapuit & occidit. nam & ui bonorum raptorum & Aquilia tenebitur. Item si quis subreptum flagello ceciderit: duabus actio

actionibus tenetur, furti, & iniuriarū. & si forte hunc eundem occiderit, tribus actionibus tenebitur. Item quaesitum est, si conditum fuerit ex causa furtiua, an nihilominus ex lege Aquilia agi possit? & scripsit Pomponius agi posse: quia alterius aestimationis sit legis Aquiliae actio, alterius conditio ex causa furtiua. Namque Aquilia eam aestimationem complectitur, quanti eo anno plurimi fuerit: conditio autem ex causa furtiua non egreditur retrorsum iudicii accipiendi tempus. sed si seruus sit, qui hoc admisit: ex quacunque actione noxae fuerit deditus: perempta est altera actio. Item si quis ancillam alienam subripuit, & flagitauerit: utraq; actione tenebitur. nam & serui corrupti agi poterit, & furti. Item si quis seruum uulnerauit, quem subripuerat: aequae duae actiones locum habebunt, Aquiliae, & furti.

III. IDEM.

Si quis actionem, quae ex maleficijs oritur, uelit exsequi: siquidem Specularie agere uelit: ad ius ordinarium remittendus erit, nec cogendus erit in crimen subscribere. enimvero si extra ordinem eius rei poenam exercere uelit: tunc subscribere eum in crimen oportebit.

DE FVRTIS.

Tit. II.

I. PAVLVS.

Furtum à furuo, id est nigro dictum Labeo ait, quod clam & obscure fiat, & plerumque nocte: uel à fraude, ut Sabinus ait, & à ferendo, id est, auferendo: uel à graeco sermone, quod φῦρως adpellant fures. imò & graeci à ferendo φῦρως dixerunt. Sola tamen cogitatio furti faciendi non facit furem. sic is, qui depositū abnegat, non statim etiam furti tenetur: sed ita, si id interceptiendi causa occultauerit. Furtum est cōtrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, uel ipsius rei, uel etiam usus eius, possessionisue, quod lege naturali prohibitum est admittere.

II. CAIVS.

Furtorum genera sunt duo: manifestum, & nec manifestum.

III. VLP IANVS.

Fur manifestus est, quem graeci ἐπ' αὐτοφῶρος appellant, hoc est, qui depræhenditur cum furto. & parui refert, à quo depræhendatur: utrum ab eo, cuius res fuit, an ab alio. sed utrum ita demum fur sit manifestus, si in faciendo furto depræhendatur: an uero & si aliubi fuerit depræhensus: & magis est (ut & Iulianus scripsit) & si nō ibi depræhendatur, ubi furtū fecit: attamen esse furem manifestū, si cum re furtiua fuerit adpræhensus, priusquam eò loci rem pertulerit, quò destinauerat.

Paulus

IIII. PAVLVS.

Quò destinauerit quis auferre, sic accipiendum est: quò destinauerit eo die manere cum eo furto.

V. VLP IANVS.

Sive igitur in publico, siue in priuato depræhendatur, antequàm ad locum destinatum rem perferret: in ea causa est, ut fur manifestus sit, si cum re furtiua depræhendatur. & ita Cassius scribit. Sed si pertulerit, quò destinauit: tametsi depræhendatur cum re furtiua, non tamen est manifestus fur.

VI. PAVLVS.

Quamuis enim sæpe furtum contrectando fit: tamen initio, id est faciendi furti tempore, constituere uisum est, manifestus, nec ne fur esset.

VII. VLP IANVS.

Si quis in seruitute furtum fecerit, & manumissus depræhendatur: San fur manifestus sit, uideamus. & ait Pomponius libro decimono ex Sabino, non posse eum manifesti conueniri: quia origo furti in seruitute facti non fuit manifesti. Idem Pomponius eleganter scribit, depræhensione fieri manifestum furem. cæterum si cum tibi furtum facerem, de domo tua abscondisti te, ne te occidam: etiam si uidisti furtum fieri, attamen non est manifestum. Sed Celsus depræhensionis hoc etiam adiicit: si cum uidisses eum subripiemem, & ad comprehendendum eum occurrisses, abiecto furto fugit: furem manifestum esse. paruicq; referre putat, dominus, an uicinus quilibet transiēs adpræhendat.

VIII. CAIVS.

Nec manifestum furtum quid sit, apparet. nam quod manifestum non est, hoc scilicet nec manifestum est.

IX. POMPONIVS.

Et, qui furti actionem habet, assidua contrectatione furis, non magis furti actio potest nasci: ne in id quidē, *in quod creuisset postea res subrepta. sed si eam à fure uindicasset: cōdictio mihi manebit. sed potest dici officio iudicis, qui de proprietate cognoscit, cōtineri: ut nō aliter iubeat ei restitui, quàm si conditionem petitor remittat. quod si ex conditione ante damnatus reus litis æstimationem sustulerit: ut aut omnimodo absoluat reum: aut (quod magis placet) si paratus esset petitor æstimationem restituere, nec restitueretur ei homo: quanti in litem iurasset, damnaretur ei possessor.

X. VLP IANVS.

Cuius interfuit non subripi, is actionem furti habet.

XI. PAVLVS.

*als. in q
decreuisset.

Quinimò cuius interest, ita furti actionem habet, si honesta de causa interest.

XII. VLP IANVS.

Itaq; fullo, qui curanda poliendaq; uestimenta accepit, semper agit: præstare enim semper custodiam debet. si autem soluendo non est: ad dominum actio redit. nam qui non habet, quod det, eius periculo nihil est. Sed furti actio malæ fidei possessori non datur, quamuis intersit eius rem nō subripi, quippe cum res eius periculo sit: sed nemo de improbitate sua consequitur actionem. & ideo soli bonæ fidei possessori, non etiam malæ fidei furti actio datur. Sed si res pignori data sit: creditori quoq; damus furti actionem, quamuis in bonis eius res nō sit. quinimò non solū aduersus extraneum, uerum cōtra ipsum quoq; dominum furti actionem damus. & ita Iulianus scripsit. nec non & ipsi domino dari placet. & sic fit, ut non teneatur furti, & agat. Ideo autem datur utriq; quia utriusq; interest. sed utrum semper creditoris interest: an ita demum, si debitor soluendo non est? & putat Pomponius, semper eius interesse pignus habere. quod & Papinianus libro duodecimo questionum probat. & uerius est, ubiq; uideri creditoris interesse: & ita Iulianus sapissime scripsit.

XIII. PAVLVS.

Is, cui ex stipulatu res debetur, furti actionem non habet, si ea subrepta sit, cum per debitorem stetisset, quo minus eam daret.

XIIII. VLP IANVS.

Eum, qui emit, si non est tradita ei res, furti actionē nō habere: sed adhuc uenditoris esse hanc actionem, Celsus scripsit. mandare eū planē oportere emptori furti actionem, & condictiōem, & uindictationem. & si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id præstare eum emptori oportere. quæ sententia uera est, & ita Iulianus. & sanē periculum rei ad emptorem pertinet: dummodo uenditor custodiam ante traditionem præstet. Adeo autem emptor ante traditionem furti actionem non habet, ut sit quæsitum, an ipse subripiendo rem emptor furti teneatur. & Iulianus libro uicesimosecundo digestorum scribit, si emptor rem, cuius custodiam uenditorem præstare oportebat, soluto precio subripuerit: actione furti eū non teneri. planē si ante, quā pecuniam solueret, rem subtraxerit: furti actione teneri perinde, ac si pignus subtraxisset. Præterea habent actionem furti coloni, quamuis domini non sint: quia eorum interest. Is autem, apud quem res deposita est: uideamus, an habeat furti actionem. & cum dolum dūtaxat præstet: merito placet eum non habere furti actionem. quid enim eius interest, si dolo careat? quod si dolo fecit: iam quidem periculum ipsi

Hh est

est: sed non debet ex dolo suo furti quærere actionē. Iulianus quoque libro uicesimosecundo digestorum scribit: quia in omnium furum persona est constitutum, ne eius rei nomine furti agere possint, cuius ipsi fures sint: non habebit furti actionem is, apud quem res deposita est, quamuis periculo eius res esse cœperit: quia eam contrectauit. Papinianus tractat: si duos seruos ob decem aureos pignori acceperim, & alter subripiatur. cum alter quoque, qui sit retentus, non minoris decem ualeret: utrum usque ad quinq; tantum habeam furti actionem, quia in alio habeo saluos quinq;: an uero, quia mori potest, dici debeat in decem fore actionem, etiam si magni precij sit is, qui retinetur. & ita putat. non enim debemus respicere pignus, quod subreptum non est: sed id, quod subtractum est. Idem scribit. si cum mihi decem deberentur, seruus pignori datus subtractus sit, & actione furti consecutus fuero decem: non competere mihi actionem furti, si iterum subripiatur: quia defierit mea interesse, cū semel sim consecutus. hoc ita, si sine mea culpa subripiatur. nam si culpa mea: quia interest, eò quod teneor: pignoratitia actione agere potero. quod si culpa abest: sine dubio actio competere domino uidetur, quæ creditori non competit. quam sententiā Pomponius quoque libro decimo ex Sabino probat. Idem dicunt, etiam si duo serui subrepti sint, simul competere utriusque nomine furti actionem creditori: sed non in totum, sed pro qua parte, in singulos diuiso eo, quod eis debetur, eius interest. separatim autē duobus subreptis, si unius nomine solidum consecutus sit, alterius nomine nihil consequetur. Idem Pomponius libro decimo ex Sabino scribit: si is, cui cōmodaui, dolo fecerit circa rem cōmodatam: eum furti agere non posse. idem Pomponius probat & in eo, qui rem mandatu alicuius ceperit per ferendam. An pater, cuius filio commodata res est, furti actionem habeat, quæritur. & Iulianus ait, patrē hoc nomine agere non posse, quia custodiam præstare non debeat: sicut (inquit) ille, qui pro eo, cui cōmodata res est, fideiussit, non habet furti actionem. neque enim (inquit) cuiuscunque intererit rem non perire, habet furti actionē: sed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa eius perierit. quam sententiam Celsus quoque libro duodecimo digestorum probat. Is, qui precario seruum rogauerat, subrepto eo, potest quæri, an habeat furti actionem. & cum non est contra eum ciuilis actio (quia simile donato precarium est, ideoque & interdictum necessarium uisum est) non habebit furti actionem. planè post interdictum redditum, puto eum etiam culpam præstare. & ideo & furti agere posse. Quod si conduxerit quis: habebit furti actionem, si modo culpa eius res subrepta est. Si filius familias subreptus sit: patrem furti actionem habere, palam est.

Si res

Si res cōmodata est, & is, cui cōmodata est, decesserit: quāvis hāreditati furtū fieri nō possit, & ideo nec hāres eius, cui cōmodata est, possit agere: tamē cōmodator poterit furti agere. idemq; & in re pignoratā, uel in re locata. licet em̄ hāreditati furti actio non adquirat: tamen alij, cuius interest, adquiritur. Non solum aut̄ in re cōmodata cōpetit ei, cui cōmodata est, furti actio: sed etiā in ea, quā ex ea adgnata est: quia & huiusmodi custodia ad eum pertinet. nam & si seruū tibi cōmodauero: etiā uestis eius nomine furti ages: quāuis uestem, qua uestitus est, tibi non cōmodauerim. Item si iumenta tibi cōmodauero, quorū sequela erat equuleus: puto cōpetere furti actionem etiā eius nomine, quāuis ipse non sit cōmodatus. Qualis ergo furti actio datur ei, cui res commodata est, quāsitū est. & puto omnibus, quorū periculo res alienā sunt: ueluti commodatā, item locatā, pignoris uel nomine acceptā: si hā surreptā sint, omnibus furti actionē cōpetere. cōdictio autem ei demum comperit, qui dominium habet. Si epistola, quam ego tibi misi, intercepta sit: quis furti actionem habeat? & primum quārendum est, cuius sit epistola: utrum eius, qui misit: an eius, ad quem missa est. & si quidem dedi seruo eius: statim ipsi quāsitā est, cui misi. si uero procuratori: æque (quia per liberam personam possessio quāri potest) ipsius facta est: maxime si eius interfuit eam habere. quod si ita misi epistolam, ut mihi remittatur: dominium meum manet: quia eius nolui amittere uel transferre dominium. quis ergo furti agat? is, cuius interfuit eam non subripi, id est ad cuius utilitatem pertinebant ea, quā scripta sunt. & ideo quāri potest, an etiā is, cui data est perferenda, furti agere possit: & si custodia eius ad eum pertinebat: potest. sed & si interfuit eius epistolam reddere, furti habebit actionē. fin-ge enim eam epistolam fuisse, quā continebat, ut ei quid redderetur, fieret uel. potest habere furti actionem, & si uel custodiā eius rei recepit, uel mercedem perferendā accepit. & erit in hoc casu similis causā eius & cauponis, aut magistrī nauis. nam his damus furti actionem, si sunt soluendo: quoniam periculum rerum ad eos pertinet.

XV. PAVLVS.

Creditoris, cui pignus subreptum est, non credito tēus interest, sed omnimodo in solidum furti agere potest. sed & pignoratitia actione id, quod debitum excedit, debitori prāstabit. Dominus, qui rem subripuit, in qua ususfructus alienus est, furti usufructuario tenet. sed eum, qui tibi commodauerit, si eam rem subripiat, non teneri furti placuisse, Pomponius scripsit: quoniā nihil tua interfit, utpote cum nec commodati tenearis, ergo si ob aliquas impēsas, quas in rem commodatam fecisti, retentionem eius habueris: etiā cum ipso domino,

Hh ij sicā

si eam subripiat, habebis furti actionem: quia eo casu quasi pignoris loco ea res fuerit.

XVI. IDEM.

NE cum filiofamilias pater furti agere possit, non iuris cōstitutio, sed natura rei impedimento est: quod non magis cum his, quos in potestate habemus, quàm nobiscum ipsi agere possumus.

XVII. VLP IANVS.

Serui & filij nostri furtum quidem faciunt, ipsi autem furti nobis non tenentur. neq; enim qui potest in furem statuere, necesse habet aduersus furem litigare. idcirco nec actio ei à ueteribus prodita est. Vnde est quæsitum, si fuerit alienatus uel manumissus, an furti actione teneatur? & placet non teneri. neq; enim actio, quæ non fuit ab initio nata, oriri potest aduersus hunc furem. Planè si manumissus contredauit: dicendum erit, teneri eum furti iudicio: quia hodie furtum fecit.

Cum autem seruus, quem emi, traditusq; mihi est, à me redhibetur: nō est in ea causa, ut perinde habeatur, atq; si nunquā meus fuisset. sed & fuit, & desijt. idcirco dicit Sabinus, eum, si furtū fecit, in ea esse causa, ut furti eius nomine is, qui redhibuit, agere nō possit. sed & si nō possit: attamen ratio haberi debet eius, quod fecit, cum redhiberi cœperit: idq; actione redhibitoria continetur. Illud quæsitum est: si cum in fuga esset seruus, furtum domino ^{*a's addi} fecisset: an æque possim actionē habere aduersus eum, qui in potestate domini non regressum bona fide possidere cœperit? mouet quæstionem, quod quamuis possidere seruū eo tempore, quo in fuga est, uideor: attamen furti actiōe non tenebor, quasi non sit in mea potestate. quod enim uideor possidere, ad ulucipionem tantum mihi proficere Iulianus scribit. dicit igitur Pomponius libro decimo septimo ex Sabino, competere furti actionem huic domino, cuius seruus in fuga fuit.

XVIII. PAVLVS.

Quod dicitur noxam caput sequi: tunc uerum est, ut quæ initio aduersus aliquem nata est, caput nocentis sequatur. ideoq; si seruus tuus furtum mihi fecerit, & dominus eius effectus eum uendidero: non posse me agere cum debitore Cassiani putant.

XIX. VLP IANVS.

IN actione furti sufficit rem demonstrari, ut possit intelligi. de pondere autem uasorum non est necesse loqui. sufficiet igitur ita dici lancem, uel discum, uel pateram. sed describenda etiam materia est: utrū argentea, an aurea, aut alia quæ sit. quod si quis argentū infectū petat: & massam argenteam dicere, & pōdus debebit ponere. signati argenti numerum debebit complecti, ueluti aureos tot plureisq; furto ei abesse. Deueste

De ueste quæritur, an color eius dicendus sit? & uerum est, colorē eius dici oportere: ut quemadmodum in uasis dicitur patera aurea: ita & in ueste color dicatur. planē si quis iuret pro certo se colorem dicere nō posse: remitti ei huius rei necessitas debet. Qui rem pignori dat, eamq; subripit: furti actione tenetur. furtum autem rei pignoratæ dominus non tantū tunc facere uidetur, cum possidenti, siue tenenti creditori aufert: uerum & si eo tempore abstulerit, quo non possidebat, ut puta si rem pignoratam uendidit. nam & hic furtum eum facere constat. & ita Iulianus scripsit.

XX. PAVLVS.

Cum æs pignori datur, etiam si aurum esse dicitur, turpiter fit, furtum non fit. sed si datum est aurum, deinde cum dixisset se ponderare, aut obsignare uelle, æs subiecit: furtum fecit. rem enim pignori datam interuertit. Si bona fide rem meam emeris, eamq; ego subripiero: uel etiam tuus ususfructus sit, & eam contrectaui: tenebor tibi furti actione, & si dominus rei sum. sed his casibus usucapio quasi furti uæ rei non impeditur: quoniam & si alter subripiat, & in mea potestatem reuersa res fuerit, usucapietur.

XXI. VLPIANVS.

Vulgaris est quæstio, an is, qui ex aceruo frumenti modium sustulerit: totius rei furtum faciat, an uero eius tantum, quod abstulit? Ofilius totius acerui furem esse putat. nam & qui aurem alicuius tetigit (inquit Trebatius) totum uideri eum tetigisse. proinde (inquit) qui dolium aperuit, & inde parum uini abstulit: non tantum eius, quod abstulit, uerum totius uidetur fur esse. sed uerum est, in tantum eos furti actione teneri, quantum abstulerunt. nam & si quis armariū, quod tollere non poterat, aperuerit: & omnes res, quæ in eo erant, contrectauit, atq; ita discesserit, deinde reuersus unam ex his abstulerit: & ante, quam se reciperet, quod destinauerat, depræhensus fuerit: eiusdem rei & manifestus, & nec manifestus fur erit. sed & qui segetem *ante lucem secat, *al's. luce & contrectat: eius, quod secat, manifestus, & nec manifestus fur est. secat.

Si is, qui uiginti numerū saccum deposuisset, alium saccum, in quo scit triginta esse, errante eo, qui dabat, acceperit, putauerit autē illic sua uiginti esse: teneri furti decē nomine placet. Si quis æs subripuit, dū aurū se subripere putat, uel contra (ut libro octauo Pomponius ex Sabino ait) minus esse putat, cum plus esset: eius, quod subripuit, furtum committit, idem Iulianus scribit. Sed & si quis subripuit furto duos sacculos, unum decem, alterum uiginti, quorum alterum suum putauit, alterum scit alienum: profecto dicemus tantum unius, quem putauit alienum, furtum eum facere: quemadmodū si duo pocula abstulerit,

Hh iij quorum

quorū alterū suū putauit, alterum scit alienum. nam & hic unius sit furtum. Sed si ansam in poculo suam putauit, uel uere fuit: totius poculi eum furtum facere, Pomponius scripsit. Sed si de navi onerata furto quis sextariū frumenti tulerit: utrum totius oneris, an uero sextarij tantū furtū fecerit? facilius hoc quæritur in horreo pleno. & durum est dicere, totius furtū fieri. & quidem si cisterna uini sit, ut aquæ cisterna, quid dices? quid deinde, si de naue uinaria: ut sunt multæ, in quas uinum infunditur? quid dicemus de eo, qui uinū hausit? an totius oneris fur sit? & magis est, ut & hic non totius dicamus. Certe si proponas in apotheca amphoras esse uini, easq; subtractas: singularū furtum sit, non totius apothecæ: quemadmodum si ex pluribus rebus mouentibus in horreo reclusis, unā tulerit. Qui furti faciēdi causā conclaue intrauit, nondum fur est, quamuis furandi causā intrauerit, quid ergo, qua actione tenebitur? utiq; iniuriarū, aut de ui accusabitur, si per uim introiuit. Item si quis maioris ponderis quid aperuit aut refregit, quod tollere non possit: non est omnium rerum cum eo furti actio, sed earum tantum, quas tulerit: quia totum tollere non potuit. proinde si inuolucrū, quod tollere non potuit, soluit, ut contrectet, deinde contrectauit quasdam res: quamuis singulas res, quæ in eo fuerāt, tollere potuerit: si tamen totum inuolucrū tollere non potuit, singulorum rerum: quas tulerit, fur est: cæterarū nō est. quod si totum uas tollere potuit: dicemus eū totius esse furem, licet soluerit, ut singulas uel quasdam tolleret. & ita Sabinus ait. Si duo, plures uel unum tignum furati sint, qd singuli tollere nō potuerint: dicendū est, omnes eos furti in solidū teneri, quāuis id unus nec cōtrectare, nec tollere solus potuit, & ita utimur. nec enim potest dici, pro parte furtū fecisse singulos, sed totius rei uniuersos. sic fiet, singulos furti teneri. Quāuis autem earum quoq; rerum, quas quis non abstulit, furti teneatur: attamen condicti ei non potest: idcirco, quia cōdicti ea res, quæ ablata est, potest. & ita & Pomponius scripsit.

XXII. PAVLVS.

SI quid fur fregerit, aut ruperit, quod non etiam furandi causā contrectauerit: eius nomine cum eo furti agi non potest. Si eo consilio arca fracta sit, ut uniones (puta) tollerent, hīq; furti faciēdi causā contrectati sint: eorum tantummodo furtum factum uideri. uerum est. nam cæteræ res, quæ seponuntur, ut ad uniones perueniatur, non furti faciēdi causā contrectantur. Qui lancem rasit, totius fur est: & furti tenetur ad id, quod domini interest.

XXIII. VLP IANVS.

Impuberem furtum facere posse, si iam doli capax sit, Iulianus libro uiceti

uicesimosecundo digestorum scripsit. Item posse cum impubere damni iniuria agi, quia & furtum ab impubere fiat: sed modum esse adhibendum ait. nam in infantes id non cadere. nos putamus, cum impubere culpæ capace Aquilia agi posse. Item uerum est, quod Labeo ait: nec ope impuberis furto facto, teneri eum.

XXIIII. PAVLVS.

Nec minus etiā cōdici ei posse, Iulianus scripsit, cū doli capax sit.

XXV. VLP IANVS.

Verum est, quod pleriq; probant, fundi nomine furti agi nō posse, unde quærit, si quis de fundo ui deiectus sit, an condici ei possit, qui deiecit: Labeo negat. sed Celsus putat posse condici possessionem, quemadmodum potest re mobili subrepta. Eorum, quæ de fundo tolluntur, ut puta arborum, uel lapidum, uel arenæ, uel fructuum, quos quis fraudandi animo decerpserit: furti agi posse, nulla dubitatio est.

XXVI. PAVLVS.

Si apes feræ in arborem fundi tui apes fecerint, & quis eas uel fauum abstulerit: eum nō teneri tibi furti, quia non fuerint tuæ: easq; constat captarum terra, mari, cœlo numero esse. Item constat, colonū, qui numis colat, cum eo, qui fructus stantes subripuerit, acturum furti: quia ut primum decerpti essent, eius esse cœpissent.

XXVII. VLP IANVS.

Qui tabulas, uel cautiones amouerit, furti tenetur: non tantū precij earum tabularū, uerum & eius, quod interfuit: quod ad æstimationem refertur eius summæ, quæ in his tabulis continetur, scilicet si tanti interfuit: ut puta si chirographa aureorum decem tabulæ fuerint. nā dicimus hoc duplicari. quod si iam erant inanes, quia solum proponebatur: nunquid ipsarum tantum tabularū precij uideatur esse æstimatio faciendæ? quid em̄ interfuit huius? sed potest dici: quia nonnunquam debitores tabulas sibi restitui petūt, quod nonnunquam calumniant debitoreis, quasi indebito soluto ab his: interest creditoris tabulas habere, ne forte controuersiam super ea re patiatur. & generaliter dicendum est: in id, quod interest, duplicari. Inde potest quæri, si quis cū alias probationes mensæ, quàm scripturam haberet, chirographi furtum sit passus: æstimari duplo chirographi quantitas debeat: & nunquid non, quasi nihil interfuit: quantū enim interest, cum possit debitum aliunde probare? quemadmodū si in binis tabulis instrumentū scriptum sit: nam nihil uidetur deperdere: sed futurū est, ut alio chirographo saluo, securior sit creditor. Apocha quoq; si fuerit subrepta: æque dicendum est furti actionem in id, quod interest, locum habere. sed nihil uidetur interesse, si sunt & aliæ probationes solutæ pecuniæ.

Sed

Sed si quis non amouit huiusmodi instrumenta, sed interleuit: non tantum furti actio locum habet, uerum etiam legis Aquiliae. nam ruisse uidetur, qui corrumpit.

XXVIII. PAVLVS.

Sed si subripuit prius, quam deleat: tanti tenetur, quanti domini interfuit non subripi. delendo enim nihil ad poenam adijcit.

XXIX. VLPIANVS.

Hoc amplius & ad exhibendum agi potest, & interdicto **QVORVM BONORVM** agi poterit:

XXX. IDEM.

Si hereditariae tabulae deletae sint.

XXXI. IDEM.

Sed & si imaginem quis uel librum deleuerit: & hic tenetur damni iniuriarum quasi ruperit. Si quis tabulas instrumentorum rei publicae municipij alicuius aut subripuerit, aut interleuerit: Labeo ait, furti esse teneri. Idemque scribit & de ceteris rebus publicis, deque societatibus.

XXXII. PAVLVS.

*al. nec
potuit.

Quidam tabularum duntaxat aestimationem faciendam in furti actione existimant: quia si iudici, apud quem furti agatur, possit probari, quantum debitum fuerit: possit etiam apud eum iudicem eadem probare, apud quem pecuniam petat. si uero in furti iudicio probare non potest: ne illud quidem posse ostendi quanti eius interfit. sed potest post furtum factum, si tabulas nactus est actor, ut ex eo probet, quanti sua interfuerit, si tabulas nactus non esset. De lege Aquilia maior quaestio est, quemadmodum possit probari, quanti eius interfuit. nam si potest alias probare: non patitur damnum. quid ergo si forte pecuniam sub conditione credidit, & interim sunt testimonia, quorum probationem habeat, quae possunt mori conditione pendente: aut puta me periisse creditum, & quia testes & signatores, qui rem meminissent, praesentes non haberem, uictum remansisse: nunc uero cum furti agam, eorum memoria & praesentia ad fidem creditae pecuniae uti possim?

XXXIII. VLPIANVS.

Tutor administrationem quidem rerum pupillarium habet, intercipiendi autem potestas ei non datur. & ideo si quid furandi animo amouerit: furtum facit, nec usucapi res potest. sed & furti actione tenetur, quamuis & tutelae cum eo agi possit. quod in tutore scriptum est, idem erit & in curatore adolescentis, ceterisque curatoribus.

XXXIII. PAVLVS

Is, qui opem furtum facienti fert, nunquam manifestus est. itaque accidit

dit, ut is quidem, qui opem tulit, nec manifesti furti: is autē, qui deprā-
hensus est, ob eandem rem manifesti teneatur.

XXXV. POMPONIVS.

Si quis perferendum acceperit, quod scierit furtivum esse: constat, si
deprāhendatur, ipsum dūtaxat furem manifestum esse. si nesciue-
rit: neutrum. hunc, quia fur non sit: alium: quia non sit deprāhensus.

Si unus ē servis tuis hausisset & abstulisset, alter hauriēdo deprāhen-
sus esset: prioris nomine nec manifesti, alterius manifesti teneberis.

XXXVI. VLP IANVS.

Qui seruo persuasit, ut fugeret, fur nō est. nec enim qui alicui ma-
lum consilium dedit, furtum fecit: non magis, quā & si persua-
sit, ut se prācipitaret, aut manus sibi inferret. hāc enim furti non ad-
mittunt actionem. sed si alius fugam sibi persuaserit, ut ab alio subripi
atur: furti tenebitur is, qui persuasit, quasi ope consilioque eius furtum
factum sit. plus Pomponius scripsit: cum quis persuasit, quamvis inte-
rim furti non teneretur: tunc tamen incipere teneri, cum quis fugi-
tius fur esse cōeperit, quasi uideatur ope consilioque eius furtum fa-
ctum. Item placuit eum, qui filio, uel seruo, uel uxori opem fert fur-
tum facientibus, furti teneri, quamvis ipsi furti actione nō cōueniant.

Idem Pomponius ait: si cū rebus aufugerit fugitivus, posse furti actio-
ne sollicitatorem conveniri rerū nomine: quia opem consiliumque con-
tractatori tulit. quod & Sabinus significat. Si duo servi inuicem si-
bi persuaserunt, & ambo simul aufugerunt: alter alterius fur non est.

Quid ergo si inuicem se cēlauerint? (fieri enim potest, ut inuicem fu-
res sint) & potest dici alterū alterius furem esse: quemadmodū si alij
singulos subripuissent, tenerentur quasi alter alterius nomine opem
tulisset. quem ad modum rerum nomine quoque teneri eos furti,
Sabinus scripsit.

XXXVII. POMPONIVS.

Si pāonem meum mansuetum, cum de domo mea effugisset, per-
secutus sis, quoad is perijt: agere tecum furti ita poterō, si aliquis eū
habere cōeperit.

XXXVIII. PAVLVS.

Mater filij subrepti furti actionem non habet. Liberarum per-
sonarum nomine licet furti actio sit, conditio tamen nūcquā est.

XXXIX. VLP IANVS.

Si filius subreptus sit, patrem habere furti actionem, palam est.

XL. IDEM.

Verum est, si meretricem alienam ancillam rapuit quis, uel cēla-
uit, furtum non esse. nec enim factum quæritur, sed causa facien-
di.

Ii di. causa

di. causa autem facienda libido fuit, non furtum. & ideo etiā eum, qui fores meretricis effregit libidinis causa, & fures non ab eo inducti, sed aliās ingressi meretricis res egefferunt: furti nō teneri. an tamen uel Faunia teneatur, qui suppressit scortū libidinis causa? & non puto teneri: & ita etiam ex facto cum incidisset, dixi. hic em̄ turpius facit, quā qui subripuit. sed secum facti ignominiam compensat. certe fur non est.

XXI. PAVLVS.

Qui iumenta sibi commodata longius duxerit, alienaue re inuito domino usus sit: furtum facit.

XLII. VLP IANVS.

Si cum quis in hostium potestate esset, furtum ei factum sit, & postea in minio redierit: poterit quis dicere eum furti habere actionē. Adrogatorem posse furti agere, scilicet eius furti nomine, quod factū est ei, quem adrogauit, antequā adrogaret, certū est. cāterum si postea: nulla dubitatio erit. Quādiu uiuit is, qui furtum fecit, non perit furti actio. aut em̄ sui iuris est is, qui furtum fecit, & cum ipso actio est: aut alieni iuris esse coepit, & actio furti cum eo est, cuius potestati subiectus est. & hoc est, quod dicitur, noxa caput sequitur. Si quis post noxam admissam hostium seruus fuerit factus: uidendū est, an exstinguitur actio. & Pomponius scripsit, exstingui actionem: & si fuerit reuersus postliminio, uel quo alio iure, nasci eam actionem debere. & ita titimur.

XLIII. PAVLVS.

Si seruus nauem exerceat nō uoluntate domini: de eo, quod ibi perit, uulgaris formula in dominū danda est: ut quod alter admisit, duntaxat de peculio: quod ipse exercitor, adijciatur, aut noxā dedere. Igitur si manumissus sit: persecutio quidem in peculio manebit aduersus dominum intra annum, noxalis ipsum sequetur. Interdum & manumissus, & qui eum manumisit, ob furtum tenetur: si ideo manumissus sit, ne furti cum eo agi possit. sed si cum domino actum fuerit: ipso iure manumissum liberari Sabinus respondit, quasi decisum sit.

XLIII. VLP IANVS.

Falsus creditor, hoc est is, qui se simulat creditorem, si quid accepit: furtum facit, nec numi eius fiunt. Falsus procurator furtum quidem facere uidetur: sed Neratius uidendum esse ait, an hæc sententia cum distinctione uera sit: ut si hac mente ei dederit numos debitor, ut eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat: uera sit. nā & manent numi debitoris, cum procurator eos non eius nomine accipit, cuius debitor eos fieri uult: & inuito domino eos contrectando, si sine dubio furtum facit. Quod si ita det debitor, ut numi procuratoris fiant: nullo modo eum furtum facere ait, uolūtate domini eos accipiente

do. Si is, qui indebitum accipiebat, delegauerit soluendum: non erit furti actio, cum eo absente solutum sit. cæterum si præsentem: alia causa est, & furtum fecit. Si quis nihil in persona sua mentitus est, sed uerbis fraudem adhibuit: fallax est magis, quam furtum facit. ut puta si dixit se locupletem: si in mercem se collocaturum, quod accepit: si fide iussores idoneos daturum, uel pecuniam confestim se soluturum. nam his omnibus magis decepit, quam furtum fecit. & ideo furti non tenetur. sed quia dolo fecit (nisi sit alia aduersus eum actio) de dolo dabitur.

Qui alienum quid iacens lucrificiendi causa sustulit, furti obstringitur: siue scit, cuius sit, siue ignorauit. nihil enim ad furtum minuendum facit, quod cuius sit, ignoret. quod si dominus id dereliquit: furtum non fit eius, etiam si ego animum furandi habuero. nec enim furtum fit, nisi fit, cui fiat. in proposito autem nulli fit: quippe cum placeat Sabini & Cassij sententia, existimantium statim nostram definire rem esse, quam derelinquimus. sed & si non sit derelictum, putauit tamen derelictum: furti non tenetur. sed si neque fuit, neque putauit, iacens tamen tulit, non ut lucratur, sed redditurus ei, cuius fuit: non tenetur furti. proinde uideamus, si nescit, cuius esset, sic tamen tulit, quasi redditurus ei, qui desiderasset, uel qui ostendisset rem suam: an furti obligetur. & non puto obligari eum debere. Plerique etiam hoc faciunt, ut libellum proponant continentem inuenisse se, & redditurum ei, qui desiderauerit. hi ergo ostendunt se non animo furandi fecisse. quid ergo si quæ græci dicunt *εἰς τὴν πόλιν*, petat? nec hic uidetur furtum facere, & si non probè petat aliquid.

Si quis sponte rem iecit uel iactauit, & ideo quasi pro derelicto habiturus, tuque rem hanc tuleris: an furti tenearis, Celsus libro duodecimo digestorum quaerit. & ait: siquidem putasti pro derelicto habitam, non teneri. quod si non putasti: hic dubitari posse ait. & tamen magis defendit, non teneri: quia (inquit) res non interuertitur ei, qui eam sponte iecit. Si iactum ex naue factum alius tulerit, an furti teneatur? quaestio in eo est, an pro derelicto habitum sit. & siquidem derelipientis animo iactauerit (quod plerumque credendum est) cum sciat periturum: qui inuenit, suum fecit, nec furti tenetur. si uero non hoc animo, sed hoc, ut si saluum fuerit, haberet: ei, qui inuenit, auferendum est. & si scit hoc qui inuenit, & animo furandi tenet: furti tenetur. enim uero si hoc animo, ut saluum faceret domino: furti non tenetur. quod si putans simpliciter iactatum: furti similiter non tenetur. Etiam si partis dimidia nanciscar dominium in seruo, qui mihi antea furtum fecerat: magis est, ut extinguatur actio etiam parte redempta: quia etiam si ab initio quis partem in seruo habebat, furti agere non poterat. Planè si ususfructus meus in eo seruo esse coeperit: dicendum est furti actio-

nem non exstingui: quia fructuarius dominus non est.

XLV. POMPONIVS.

Si iussu debitoris ab alio falsus creditoris procurator accepit: debito **S**ri iste tenetur furti, & numi debitoris erunt. Si rem meam quasi tuam tibi tradidero scienti meam esse: magis est furtum te facere, si lucrandi animo id feceris. Si seruus hæreditarius nondum adita hæreditate furtum hæredi fecerit, qui testamento domini manumissus est: furti actio aduersus eum competit: quia nullo tempore hæres dominus eius factus est.

XLVI. VLPIANVS.

Si socius communis rei furtum fecerit: (potest enim cõmunis rei furtum facere) indubitate dicendum est, furti actionem competere.

XLVII. IDEM.

Inter omnes constat, & si exstincta res sit furtiua, attamen furti remanere actionem aduersus furem. proinde mortuo quoq; homine, quẽ quis furto abstulit, uiget furti actio. sed nec manumissio furti actionem exstinguit. nec enim dissimilis est morti manumissio, quod ad subtrahendum domino seruum attinet. itaq; qualiter qualiter domino seruus sit subtractus: attamen superesse aduersus furem furti actionem, eoque iure utimur. competit enim actio non ideo, quia nunc abest, sed quia unquam beneficio furis abfuit. hoc idem in conditione quoq; placet. nam condici furi potest, etiã si res sit aliqua ratione exstincta. hoc idem dicendum, si res in potestate hostium peruenerit. nam cõstat de ea posse furti agi. sed & si pro derelicto sit postea à domino habita: furti nihilominus agi poterit. Si seruus fructuarius subreptus est: uterq; & qui fruebatur, & dominus actionẽ furti habet. diuidet igitur actio inter dominũ & fructuariũ. fructuarius aget de fructibus, uel quanti interfuit eius furtũ eius factum nõ esse dupli: proprietarius uero aget, quod interfuit eius proprietatem nõ esse subreptam. Quod dicimus DVPLI, sic accipere debemus: & quadrupli, si manifestũ furtum sit. Hæc actio, & si sit, qui in eo seruo tantum usum habeat, poterit ei competere. & si quis proposuerit hunc seruum etiam pignoratũ esse: eueniet, ut etiã is, qui pignori acceperit, habeat furti actionem. Hoc amplius etiam debitor (si modo plus ualeat, quàm pro pignore debet) habeat furti actionem. usq; adeo aut diuersæ sunt actiones, quæ eis competunt: ut si quis eorum pro fure damnũ deciderit, dici oporteat, solũmodo actionem sibi cõpetentem amisisse eum, cæteris uero superesse. nam & si proponas cõmunem seruum subreptũ, & alium ex dominis pro fure damnũ decidisse: is, qui non decidit, habebit furti actionẽ. proprietarius quoq; agere aduersus fructuariũ potest iudicio furti, si quid cælantæ proprietatis

tatis uel supprimendæ causâ fecit. Recte dictû est, qui putauit se do-
mini uoluntate rem attingere, non esse furem. quid em̃ dolo fecit, qui
putauit dominum consensurum fuisse: siue falsò id, siue uere putet: is
ergo solus fur est, qui id adtrectauit, quod inuito se domino facere sci-
uit. Per cōtrarium quæritur, si ego me inuito domino facere puta-
rem, cū dominus uellet: an furti actio sit? & ait Pomponius, furtû me
facere. uerum tamen est, uti cū ego uelim, licet tu ignores, ne furto sis
obligatus. Si furtiua res ad dominum redijt, & iterum cōtrectata est:
competit alia furti actio.

XLVIII. PAVLVS.

Si dominiû rei subreptæ quacunq; ratione mutatû sit: domino furti
actio cōpetit: ueluti hæredi, & bonorû possessori, & patri adoptiuo,
& legatario.

XLIX. VLP IANVS.

Q Vi uas argenteum perdiderat, eoq; nomine furti egerat, de pon-
dere uasis controuersia cū esset, & actor maius fuisse diceret, fur
uas protulit. id is, cuius erat, abstulit ei, qui subripuerat. dupli nihilo-
minus condemnatus est, & rectissime iudicatû est. nam in actione pœ-
nalem non uenit ipsa res, quæ subrepta est: siue manifesti furti, siue nec
manifesti agatur. Qui furem nouit, siue indicet eum, siue non indi-
cet, fur non est: cum multû intersit, furē quis cælet, an non indicet. qui
nouit, furti non tenetur: qui cælat, hoc ipso tenetur. Qui ex uolunta-
te domini seruû recipit, quin neq; fur, neq; plagiarius sit, plus q̃ manife-
stum est. quis em̃ uoluntatem domini habens, fur dici potest? quid si do-
minus uertit, & ille suscepit? & siquidē non celandi animo: nō est fur.
sic cælauerit: tūc esse incipit fur. qui igitur suscepit, nec cælauit, & si inui-
to domino, fur non est. Vetare aut̃ dominû accipimus etiam eū, qui
ignorat, hoc est eum, qui non consentit. Si ego tibi poliendû uesti-
mentû locauero, tu uero in scio aut inuito me commodaueris Titio, &
Titio furtum factum sit: & tibi competit furti actio, quia custodia rei ad
te pertinet: & mihi aduersus te, quia non debueras rem commodare,
quod faciendo furtû admiseris. & ita erit casus, quo fur furti agere pos-
sit. Si ancilla subripiatur prægnās, uel apud furem conceperit: par-
tus furtiuus est, siue apud furem edatur, siue apud bonæ fidei possesso-
rem. sed in hoc posteriore casu furti actio cessat. sed si concepit apud bo-
næ fidei possessorem, ibiq; peperit: eueniet, ut partus furtiuus nō sit: ue-
rum etiā usucapi possit. idem & in pecudibus seruandum est, & in foetu
earû, qd' in partu. Ex furtiuis equis nati statim ad bonæ fidei empto-
rem pertinebūt, & merito: quia & in fructu numerant. at partus ancillæ
nō numerant in fructu. Cū fur rem furtiuā uendidisset, eiq; numos
precij dñs rei per uim extorsisset: furtû eorû numorū non fecisse recte

responsum est. idem etiam ui bonorum raptorum actione tenebitur. quod enim ex re furtiua redigitur, furtium non esse, nemini dubium est. numus ergo hic, qui redactus est ex precio rei furtiuae, non est furtiuus.

L. CAIVS.

INterdum accidit, ut non habeat furti actionem is, cuius interest rem saluam esse. ut ecce creditor ob rem debitoris subreptam furti agere non potest, & si aliunde creditum seruare non possit. loquimur autem scilicet de ea re, quae pignoris iure obligata non sit. item rei dotalis nomine, quae periculo mulieris est: non mulier furti actionem habet, sed maritus.

L. I. VLP IANVS.

IN furti actione non quod interest, quadruplicabitur, uel duplicabitur, sed rei uerum precium. sed & si in rebus humanis esse desierit, cum iudicatur, nihilominus condemnatio facienda est. idemque & si nunc deterior sit, aestimatione relata in id tempus, quo furtum factum est. quod si preciosior facta sit: eius duplum, quanti tunc, cum preciosior facta est, aestimabitur: quia & tunc furtum factum eius esse, uerius est. Ope aut consilio furtum factum Celsus ait, non solum si idcirco fuerit factum, ut socij furarentur: sed & si non ut socij furarentur, inimiciciarum tamen causa fecerit. Recte Pedius ait: sicut nemo furtum faciat sine dolo malo, ita nec consilium uel opem ferre sine dolo malo posse. consilium autem dare uidetur, qui persuadet, & impellit, atque instruit consilio ad furtum faciendum. opem fert, qui ministerium atque adiutorium ad subripiendas res praebet. Cum eo, qui pannum rubrum ostendit, fugauitque pecus, ut in fures incideret: siquidem dolo malo fecit: furti actio est. sed & si non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus. idcirco Labeo scribit in factum dandam actionem.

L. II. CAIVS.

Nam si praecipitata sint pecora: utilis actio damni iniuriae, quasi ex lege Aquilia dabitur.

L. III. VLP IANVS.

Si quis uxori res mariti subtrahenti opem consiliumque accommodauerit: furti tenebitur. sed & si furtum cum ea fecit, tenebitur furti, cum ipsa non teneatur. ipsa quoque si opem furi tulit, furti non tenebitur, sed rerum amotarum. serui uero sui nomine furti eam teneri, nequaquam ambigendum est. idem dicendum est & in filiofamilias militis. nam ipse patri non tenebitur furti. serui autem sui nomine castrensis tenebitur, si patri seruus furtum fecerit. Sed si filius meus, qui habet castrense peculium, furtum mihi fecerit: an possim actione utili aduersus eum agere, uidendum est, cum habeat, unde satisfaciat. & potest defendi agendum. an autem pater filio teneatur, si rem eius castrensis pecu-

lij sub

hij subtraxerit, uideamus. & puto teneri. non tantum igitur faciet furtum filio, sed etiam furti tenebitur. Eum creditorem, qui post solutam pecuniam pignus non reddat, furti teneri Mela ait, si celandi animo retineat. quod uerum esse arbitror. Si sulphurariae sunt in agro, & inde aliquis terram egressit, abstulitq; dominus furti aget. deinde colonus conducti consequetur, ut id ipsum sibi praestetur. Si seruus tuus uel filius polienda uestimenta susceperit: an furti actionem habeas, quaeritur. & si quidem peculium serui soluendo sit: potes habere furti actionem. si non fuerit soluendo: dicendum est, non com petere furti actionem. Sed & si rem furtiuam imprudens quis emerit, & ei subrepta sit: habebit furti actionem. Apud Labeonem relatum est: si filiginario quis dixerit, ut quisque nomine eius filiginem petisset, ei daret: & quidam ex transeuntibus cum audisset, petierit eius nomine, & acceperit: furti actionem aduersus eum, qui sic petet, filiginario competere, non mihi. non enim mihi negotium, sed sibi filiginarium gessisse.

Si fugitiuum meum quis quasi suum a duumuiro, uel ab alijs, qui potestatem habent de carcere uel de custodia dimittendi, acceperit: an is furti teneatur? & placet, si fideiussores dedit: in eos domino actionem dandam, ut hi actiones suas mihi mandent. quod si non acceperint fideiussores, sed tanquam suum accipienti eum tradiderint: dominum furti actionem aduersus plagiarium habiturum. Si quis de manu alienius numos aureos, uel argenteos, uel aliam rem excusserit: ita furti tenet, si ideo fecerit, ut alius tolleret, isq; substulerit. Si quis massam meam argenteam subripuerit, & pocula fecerit: possum uel poculorum, uel massae furti agere, uel condictione. idem est & in uuis, & in musto, & in uinacis. nam & uuarum, & musti, & uinaciorum nomine furti agi potest. sed & codici. Seruus, qui se liberum adfirmavit, ut sibi pecunia crederetur, furtum non facit. namq; hic nihil amplius, quam idoneum se debitorum adfirmat. idem est & in eo, qui se patrem familias finxit, cum esset filius familias, ut sibi promptius pecunia crederetur. Iulianus libro uicesimo secundo digestorum scripsit: si pecuniam quis a me acceperit, ut creditori meo soluat: deinde cum tantam pecuniam eidem creditori deberet, suo nomine soluerit: furtum eum facere. Si Titius alienam rem uendidit, & ab emptore numos accepit: non uidetur numorum furtum fecisse. Si ex duobus socijs omnium bonorum unus rem pignori acceperit, eaq; subrepta sit: Mela scribit, eum solum furti habere actionem, qui pignori accepit, & socium non habere. Neq; uerbo, neq; scriptura quis furtum facit. hoc enim iure utimur, ut furtum sine contrectatione non fiat. quare & opem ferre, uel consilium dare tunc nocet, cum secuta contrectatio est. Si quis asinum meum in equas suas

suas τῆς γονῆς duntaxat χάρις captum admisisset: furti non tenetur, nisi si fraudandi quoque animum habuit. quod & Herennio Modestino studio meo de Dalmacia consulenti rescripti circa equos, quibus eiusdem rei gratia subiecisse quis equas suas proponebatur: furti ita demum teneri, si furandi animo id fecisset. si minus: agendum in factum. Cum Titio honesto uiro pecuniam credere uellem, subiecisti mihi alium Titium egenum, quasi ille esset locuples, & numos acceptos cum eo diuisisti: furti teneris, quasi ope tua consilioque furtum factum sit. sed & Titius furti tenebitur. Si maiora quis tibi pondera commodauit, cum emeris ad pondus: furti eum teneri uenditori, Mela scripsit. te quoque, si scisti. non enim ex uoluntate uenditoris accipis, cum erret in pondere. Si quis seruo meo persuaferit, ut nomen suum ex instrumento (puta) emptionis tolleret: & Mela scripsit, & ego puto, furti agendum. sed si seruo persuasum sit, ut tabulas meas describeret: puto, si quidem seruo persuasum sit, serui corrupti agendum. si ipse fecerit: de dolo actionem dandam. Si linea margaritarum subrepta sit: dicendus est numerus. sed & si de uino furti agatur: necesse est dici quot amphorae subreptae sint. si uasa subrepta sint: item numerus erit dicendus. Si seruus meus, qui habebat liberam peculij administrationem, pactus sit cum eo non donationis causa, qui rem eius peculiarem subripuerat: recte transactum uidetur. quamuis enim domino quaeratur furti actio: attamen in peculio serui est. sed & si tota poena dupli furti seruo soluta sit: non dubie fur liberabitur. Cui consequens est, ut si forte a fure acceperit seruus, quod eius rei satis esse uideatur: similiter recte transactum uideatur. Si quis iurauerit se furtum non fecisse, deinde rem furtiuam contrectet: furti quidem actio perimitur, rei tamen persecutio domino seruatur. Si seruus subreptus haeres institutus fuerit: furti iudicio actor consequetur etiam precium hereditatis: si modo seruus ante, quam iussu domini adeat, mortuus fuerit. condicendo quoque mortuum, idem consequetur. Si statuliber subreptus sit, uel res sub conditione legata: deinde ante, quam adeatur hereditas, exstiterit conditio: furti iam agi non potest: quia deest interesse heredis. pendente autem conditione, tanti aestimandus est, quanti emptorem potest inuenire

LIIII. IDEM lib. XXXVIII. ad edictum.

SI quis ex domo, in qua nemo erat, rapuerit: actione de bonis raptis sin quadruplum conuenietur: furti nec manifesti uidelicet actione, si nemo eum deprehenderit, tollenda.

LV. PAVLVS.

Qui iniuriae causa ianuam effregit: quamuis mihi per alios res amota sint: non tenetur furti. nam maleficia uoluntas & propositum

tum delinquentis distinguunt. Si seruus commodatoris rem subriperit, & soluēdo sit is, cui subreptum est: Sabinus ait, posse & commodati agi cum eo, & contra dominum furti serui nomine. sed si pecuniā, quam dominus exegit, reddat: euanesce furti actionem. idem & si remittat commodati actionem. Quod si seruus tuus rem tibi commodatam subriperit: furti tecum actio non est, quia tuo periculo res sit, sed tantum commodati. Qui alienis negocijs gerendis se obrulit, actio nem furti non habet, licet culpa eius res perierit: sed actione negotiorū gestorū ita damnandus est, si dominus actionem ei cedat. eadem sunt in eo, qui pro tutore negocia gerit: uel in eo tutore, qui diligentia praestare debeat: ueluti qui ex pluribus tutoribus testamento datis, oblata satisfatione, solus administrationem suscepit. Si ex donatione alterius rem meam teneas, & eam subripiam: ita demū te furti agere mecum posse Iulianus ait, si inter sit tua retinere possessionem: ueluti si hominem donatum noxali iudicio defenderis, uel agrum curaueris, ut aduersus uindictantem iustam habiturus sis retentionem.

LVI. CAIVS.

Si pignore creditor utatur: furti tenetur. Eum, qui quod utendū accepit, ipse alij commodauerit, furti obligari responsum est. ex quo satis apparet: furtum fieri, & si quis usum alienae rei in suum lucrum conuertat. nec mouere quem debet, quasi is nihil lucri sui gratia faciat. species enim lucri est ex alieno largiri, & beneficij debitorem sibi adquirere. unde & is furti tenetur, qui ideo rem amouet, ut eā alij donet. Furtum interdum depræhensum non aliter occidere lex duodecim tabularū permisit, quam si telo se defendat. teli autē appellatione & fustis, & ferrum, & lapis, & denique omne, quod nocendi causa habetur, significat.

Cum furti actio ad poenae persecutionem pertineat, condictio uero & uindicta ad rei recuperationem: apparet recepta re nihilominus saluam esse furti actionem, condictionem uero & uindicationem tolli: sicut ex diuerso post solutā dupli aut quadrupli poenam, salua est uindicta & condictio. Qui ferramenta sciens commodauerit ad effringendum ostium, uel armarium: uel scalam, sciens, cuius rei gratia id fiet, commodauerit ad ascendendū: licet nullum eius consilium principaliter ad furtum faciendum interuenerit, tamen furti actione tenetur.

Si tutor, qui negocia gerit, aut curator transfegerit cum fure: euanescit furti actio.

LVII. PAVLVS.

Cum creditor rem sibi pignoratam aufert: non uidetur contrectare, sed pignori suo incumbere.

LVIII. IULIANVS.

Kk Interdū

Interdum fur etiam manente poenae obligatione in quibusdam casibus rursus obligatur, ut cum eo saepius eiusdem rei nomine furti agi possit. primus casus occurrit, si possessionis causa mutata esset: ueluti si res in domini potestatem redisset, eandemque idem subriperet, uel eadem domino, uel ei, cui is comodasset, aut uendidisset. sed & si persona domini mutata esset: altera poena obligatur. Qui furem deducit ad praefectum uigilibus, uel ad praesidem: existimandus est elegisse uiam, qua rem persequeretur. & si negotium ibi terminatum est, & damnato fure recepta est pecunia sublata: in simplum uidetur furti quaestio sublata: maxime si non solum rem furtiuam fur restituere iussus fuerit, sed amplius aliquid in eum iudex constituerit. sed & si nihil amplius, quam furtiuam rem restituere iussus fuerit: eo ipso, quod in periculum maioris poenae deductus est fur, quaestione furti sublatam esse. Si res peculiaris subrepta in potestatem serui redierit: soluitur furti uicium, & incipit hoc casu in peculio esse, & ita a domino possideri. cum autem seruus rem suam peculiarem furandi consilio amouet: quamdiu eam retinet, conditio eius non mutatur. nihil enim domino abest. sed si alij tradiderit: furtum faciet. Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest. & si in potestatem suam redegerit rem furtiuam: desinit furtiua esse: quia tutor domini loco habetur. sed & circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt: qui adeo personam domini sustinet, ut etiam tradendo rem furiosi, alienare existimetur. codicere etiam rem furtiuam tutor & curator furiosorum nomine possunt. Si duo serui tui uestem & argentum subriperint, & alterius nomine de ueste tecum actum fuerit, & alterius de argento agatur: nulla exceptio dari debebit ob eam rem, quod iam de ueste actum fuerit.

LIX. ALFENVS.

Si cretae fodiendae causa specum quis fecisset, & creta abstulisset: furtum est, non quia fodisset, sed quia abstulisset.

LX. VLPIANVS.

Si filiofamilias furtum factum esset: recte is paterfamilias factus eo nomine agat. sed & si res ei locata subrepta fuerit, paterfamilias factus idem agere poterit.

LXI. IDEM.

Si is, qui rem commodasset, eam rem clam abstulisset: furti cum eo agi non potest: quia suum recepisset, & ille commodati liberatus esset. hoc tamen ita accipiendum est, si nullas retinendi causas is, cui comodata res erat, habuit. nam si impensas necessarias in rem commodatam fecerat: interfuit eius, potius per retentionem eas seruare, quam ultro commodati agere. ideoque furti actionem habebit.

LXII. AFRICANVS.

Ancilla fugitiua queniadmodum sui furtum facere intelligitur, ita partum quoq; contrectando furtum facit.

LXIII. IDEM.

Si seruus communis uni ex dominis furtum fecerit: communi diuidendo agi debere placet: & in arbitrio iudicis contineri, ut aut damnum præstet, aut parte cedat. Cui consequens esse uidetur, ut etiam si alienauerit suam partem, similiter & cum emptore agi possit: ut quodammodo noxalis actio caput sequatur. quod tamen non eo usque producendum ait, ut etiam si liber sit factus, cum ipso agi posse dicamus: sicuti nec ageretur, etiam si proprius fuisset. Ex his igitur apparere, mortuo seruo nihil esse, quod actor eo nomine consequi possit: nisi forte quid ex re furtiua ad socium peruenierit. His etiam illud consequens esse ait: ut & si is seruus, quem mihi pignori dederis, furtum mihi fecerit: agendo pignoratitia contraria consequar, ut similiter aut damnum decidas, aut pro noxæ dedito hominem relinquo. idem dicendum de eo, quem conuenisset in causa redhibitionis esse: ut quemadmodum accessiones & fructus emptor restituere cogitur, ita & contratio uenditor quoque uel damnum decidere, uel pro noxæ dedito hominem relinquere cogatur: nisi quid in his amplius sit. Quod si sciens quis ignoranti furem pignori dederit: omnimodo præstare damnum cogendum esse. id enim bonæ fidei conuenire. Sed in actione empti præcipue spectandum esse, qualem seruum uenditor promiserit. Quod uero ad mandati actionem attinet, dubitare se ait, num æque dicendum sit, omnimodo damnum præstari debere. & quidem hoc amplius, quam in superioribus causis seruandum esse: ut etiam si ignorauerit is, qui certum hominem emi mandauerit, furem esse: nihilominus tamen damnum decidere cogatur. iustissime enim procuratorem allegare, non fuisse se id damnum passurum, si id mandatum non suscepisset. idque eundem in causa depositi apparere. nam licet alioquin æquum uideatur, non oportere cuiquam plus damni per seruum euenire, quam quanti ipse seruus sit: multo tamen æquius esse, nemini officium suum, quod eius, cum quo contraxit, non etiam sui commodi causa suscepit, damnosum esse. & sicut in superioribus contractibus, uenditione, locatione, pignore, dolum eius, qui sciens retinuerit, puniendum esse dictum sit: ita in his culpam eorum, quorum causa contrahatur, ipsis potius damnosam esse debere. nam certam mandantis culpam esse, qui talem seruum sibi emi mandauerit: & similiter eius, qui deponat, quod non fuerit diligentior circa monendum, qualem seruum deponeret. Circa commodatum autem merito aliud existimandum: uidelicet quod tunc eius solius commodum, qui utendum rogauerit, uersetur. itaque eum,

Kk ij qui

qui cōmōdauerit, sicut in locatione, si nō dolo id fecerit, non ultra precii serui quid amissurū. Quin etiā paulo remissius circa interpretatio- nem doli mali debere nos uersari: quoniam (ut dictum sit) nulla utili- tas commodantis interueniat. hęc ita putat uera esse, si culpa nulla ipsi- us, qui mandatum uel depositum suscepit, intercedat. cæterum si ipse ultro ei custodiam argenti forte, uel numorum commiserit, cum alio- quin nihil unquam dominus tale quid fecisset: aliter existimandū esse.

Locaui tibi fundū, & (ut adsolet) cōuenit, uti fructus ob mercedē mihi pignori essent. si eos clam deportaueris: furti me tecū agere posse aie- bat. sed & si tu alij fructus pendentes uendideris, & emptor eos deporta- uerit: cōsequens esse, ut in furtiuā causam eos incidere dicamus. etem̃ fructus, quāmdiu solo cohæreant, fundi esse. & ideo colonum, quia uo- luntate domini eos percipere uideatur, suos fructus facere. quod certe in proposito non æque dicitur. qua enim ratione coloni fieri possunt, cum emptor eos suo nomine cogat? Statuliberū, qui si decē dedis- set, liber esse iussus erat, hāres noxali iudicio defenderat. pendente iudi- cio seruus datis decem hāredi ad libertatem peruenit. quæritur, an nō aliter absolutio fieri debeat, quā si decem, quæ accepisset hāres, acto- ri dedisset? referre existimauit, unde ea pecunia data esset. ut siquidem aliunde, quā ex peculio: hęc saltem præstet: quandoquidem si non- dum ad libertatem seruus peruenisset, noxæ deditus ei, cui deditus es- set, daturus fuerit. si uero ex peculio: quia numos hāredi dederit, quos utiq; is passurus eum non fuerit ei dare: contra statuendum esse.

F LXIII. MARTIANVS.

Vrtum non committit, qui fugitiuo iter monstrauit.

LXV. MARCELLVS.

Non poterit præses prouinciæ efficere, ut furti damnatum non se- quatur infamia.

LXVI. MARCELLVS.

A Titio hārede homo Seio legatus ante aditam hāreditatem Ti- tio furtum fecit. si adita hāreditate Seius legatum ad se pertine- re uoluerit: furti serui eius nomine aget cum eo Titius: quia nec tunc, cum faceret furtum, eius fuerit. & ut maxime quis existimet, si seruus esse cœperit eius, cui furtum fecerat, tolli furti actionem, ut nec si alie- natus sit, agi possit eo nomine: ne post aditā quidem hāreditatem Titij factus est: quia ea, quæ legantur, recta uia ab eo, qui legauit, ad eum, cui legata sunt, transeunt.

LXVII. VLPIANVS.

Qui ea mente alienum quid contrectauit, ut lucrifaceret: tamen si mutato consilio id domino postea reddidit, fur est. nemo enim

enim tali peccato pœnitentia sua nocens esse desijt.

LXVIII. PAVLVS.

Sis, qui rem pignori dedit, uendiderit eam: quamuis dominus sit, furtum facit: siue eam tradiderit creditori, siue speciali pactione tantum obligauerit. idq; & Iulianus putat. Si is, cui res subrepta sit, dū apud furem sit, legauerit eam mihi: an si postea fur eam contrectet, furti actionem habeam? & secundum Octaueni sententiam mihi soli competit furti actio, cum hæres suo nomine non habeat: quia quacunq; ratione dominium mutatum sit, domino competere furti actionem constat. Eum, qui mulionem dolo malo in ius uocasset, si interea mulæ perissent, furti teneri, ueteres responderunt. Iulianus respondit, eum, qui pecunijs exigendis præpositus sit, si manumissus exigat, furti teneri. quod ei consequens dicere est & in tutore, cui post pubertatem solutum est. Si tu Titium mihi commendaueris, quasi idoneum, cui crederem, & ignorem Titium quis sit: si deinde tu aliū adducas quia si Titium: furtum facies, quia Titium hunc esse credo: scilicet si & ille, qui adducitur, scit. quod si nesciat: non facies furtum: nec is, qui adducit, opem tulisse poterit uideri, cum furtum factum non sit. sed dabitur actio in factum in eum, qui adduxit. Si stipulatus de te sim, PER TE NON FIERI, QVO MINVS HOMO EROS INTRA CALENDAS ILLAS MIHI DETVR: quamuis mea intersit eum non subripi, cum subrepto eo ex stipulatu non tenearis (si tamen per te factum non sit, quo minus mihi daretur) non tamen furri actionem me habere.

LXIX. CELSVS.

Inficiendo depositum nemo facit furtum. nec enim furtum est ipsa inficiatio, licet propè furtum sit. sed si possessionem eius apiscatur interuertendi causa: facit furtum. nec refert, in digito habeat anulum, an dactyliotheca, quem cum deposito teneret, habere pro suo destinauerit. Si tibi subreptum est, quod nisi die certa dedisses, pœnam promissisti, ideoq; sufferre eam necesse fuit: furti actione hoc quoq; æstimabitur. Infans apud furem adoleuit. tam adolescentis furtum fecit ille, quàm infantis. & unum tamen est furtum. ideoq; dupli teneatur tanti, quanti unquam apud eum plurimi fuit. nam quod semel dūtaxat furti agi cum eo potest, quid refert propositæ quæstioni? quippe si subreptus furi foret, ac rursus à fure altero eum recuperasset: etiam si duo furta fecisset, non amplius, quàm semel, cum eo furti agi posset. & nec dubitauerim, quin adolescentis potius, quàm infantis æstimatione fieri oporteret. & quid tam ridiculū est, quàm meliorem furis conditione esse propter continuatione furti existimare? Cū seruus inemptus factus sit: non posse emptore furti agere cū uenditore ob id,

Kk iij quod

quod is seruus post emptionem ante, quàm redderetur, subripuisset. Quod furi ipsi furtū fecerit furtius seruus, eo nomine actionē cum domino furem habiturū placet: ne facinora talium seruorum non solum ipsis impunitatē præstent, sed dominis quoque eorum quæstui sint. plerumque enim eius generis seruorum furtis peculia eorundem augentur.

Si colonus post lustrum conductionis anno amplius fructus inuito domino perceperit: uidendum, ne messis & uindemiæ furti cum eo agi possit. & mihi dubium non uidetur, quin fur sit: & si consumpserit rem subreptam, repeti ab eo possit.

LXX. MARCELLVS.

Hæreditariæ rei furtum fieri Iulianus negabat, nisi forte pignori dederat defunctus, aut cōmodauerat.

LXXI. SCAEVOLA.

Aut in qua ususfructus alienus est.

LXXII. MARCELLVS.

His enim casibus putabat hæreditariū rerum fieri furtum, & usucapionem impediri, idcircoque hæredi quoque actionem furti competere posse,

LXXIII. SABINVS.

Si is, cui cōmodata res erat, furtum ipsius admisit: agi cum eo & furti & cōmodati potest. & si furti actum est: & cōmodati actio extinguatur. si cōmodati: actioni furti exceptio obijciat. Eius rei, quæ pro hærede possidetur, furti actio ad possessorem non pertinet, quamuis usu capere quis possit: quia furti agere potest is, cuius interest rem non subripi. Interesse autem eius uidetur, qui damnū passurus est: non eius, qui lucrum facturus est.

LXXIII. MODESTINVS.

Sempronia libellos composuit, quasi datura centurioni, ut ad officium transmitterentur. sed non dedit. Lucius pro tribunali eos recitauit, quasi officio traditos. quæro, cum nō sint in officio inuenti, neque centurioni traditi: quo crimine subijciat, qui ausus est libellos de domino subtractos pro tribunali legere, qui non sunt dati? Modestinus respondit, si clam subtraxit: furtum commissum.

LXXV. SABINVS.

Si is, qui pignori rem accepit, cum de uendendo pignore nihil conuenisset, uendidit: aut ante, quàm dies uenditionis ueniret, pecunia non soluta, id fecit: furti se obligat.

LXXVI. IDEM.

Furtiuā ancillam bona fide duobus aureis emptā cum possiderem, subripuit mihi Attius, cum quo & ego & dominus furti agimus. quæro

quero, quanti aestimatio pro utroque fieri debeat: respondit. emptori duplo, quanti eius interest, aestimari debet: domino autem duplo, quanti ea mulier fuit. nec nos mouere debet, quod duobus poena furti praestabit: quippe cum eiusdem rei nomine praestetur, emptori eius possessionis, domino ipsius proprietatis causa praestanda est.

LXXVII. POMPONIVS.

Si is, qui simulabat se procuratorem esse, efficeret, ut uel sibi, uel cui sine delegauit, promittere: furti cum eo agere non possum: quonia nullum corpus interuenisset, quod furandi animo contrectaretur.

LXXVIII. IDEM.

Qui re sibi comodata, uel apud se deposita usus est aliter, atque accepit: si existimauit se non inuito domino id facere: furti non tenebitur, sed nec depositi ullo modo tenebitur. commodati an teneatur, in culpa aestimatio erit: id est, an non debuerit existimare, id dominum permissurum. Si quis alteri furtum fecerit, & id, quod subripuit, alius ab eo subriperit: cum posteriore fure dominus eius rei furti agere potest, fur prior non potest: ideo quod domini interfuit, non prioris furis, ut id, quod subreptum est, saluum esset. haec Quintus Mutius refert, & uera sunt. nam licet intersit furis rem saluam esse, quia conditione tenetur: tamen cum eo is, cuius interest, furti habet actionem, si honesta ex causa interest. nec utimur Seruii sententia, qui putabat, si rei subreptae dominus nemo exstaret, nec exstaturus esset: furem habere furti actionem. non magis enim tunc eius esse intelligitur, cum lucrum facturus sit. dominus igitur habebit cum utroque furti actionem: ita, ut si cum altero furti actionem incohet, aduersus alterum nihilominus duret. sed & conditio nem: quia ex diuersis factis tenentur.

LXXIX. IDEM.

Qui saccum habentem pecuniam subripuit: furti etiam sacci nomine tenetur, quamuis non sit ei animus sacci subripiendi.

LXXX. PAPINIANVS.

Rem inspiciendam quis dedit. si spectet periculum eum, qui accepit: ipse furti agere poterit.

LXXXI. IDEM.

Si debitor pignus subripuit: quod actione furti soluerit, nullo modo recipit.

LXXXII. IDEM.

Si uendi dero, neque tradidero seruum, & is sine culpa mea subripiatur: magis est, ut furti mihi competat actio: & mea uidetur interesse, quia dominum apud me fuit, uel quonia ad praestandas actiones teneor. cum autem iure domini desertur furti actio: quamuis non alias, nisi nostra intersit

interfit, competat: tamen ad æstimationem corporis furti actio, & si nihil amplius interfit, utilitas mea referenda est. idq; & in statuliberis, & in legato sub conditione relicto probatur. alioquin diuersum probationibus statui facile quantitas non potest: quia tunc sola utilitas æstimationem facit, cum cessante dominio furti actio nascitur. in istis causis ad æstimationem corporis furti actio referri non potest. Si ad exhibendum egissem, optaturus seruum mihi legatum, & unus ex familia seruus subreptus esset: hæres furti habebit actionem. eius enim interest, nihil enim refert, cum præstare custodiã debeat. Cum raptor omnimodo furtum facit, manifestus fur existimandus est. is aut, cuius dolo fuerit raptum, furti quidem non tenebitur, sed ui bonorum raptorum.

Si Titius, cuius nomine pecuniam perperam falsus procurator accipit, ratum habeat: ipse quidem Titius negotiorum gestorum ager: ei uero, qui pecuniam indebitam dedit, aduersus Titium erit indebiti conditio: aduersus falsum procuratorem furtiua durabit cõdictio: & à Titio non inique per doli exceptionem, uti præstetur ei furtiua conditio, considerabitur. quod si pecunia fuerit debita, ratum habente Titio, furti actio euanescit: quia debitor liberatur. Falsus autem procurator ita demum furti pecuniæ facit: si nomine quoq; ueri procuratoris, quem creditor habuit, adsumpto, debitorem alienum circumuenerit. quod æque probatur & in eo, qui sibi deberi pecuniam, ut hæredi Sempronij, creditori adseuerauit, cū esset alius. Qui rem Titij agebat, eius nomine falso procuratori creditoris soluit, & Titius ratum habuit. non nascitur ei furti actio: quæ statim, cū pecunia soluta est, ei, qui dedit, nata est: cum Titij numorum dominium non fuerit, neq; possessio. sed cõdictio nem indebiti quidem Titius habebit: furtiuam autem, qui pecuniã dedit, quæ (& si negotiorum gestorum actione Titius conueniri cõperit) arbitrio iudicis ei præstabitur.

LXXXIII. IDEM.

OB pecuniam ciuitati subtractam actione furti, non crimine peccatus tenetur.

LXXXIII. PAVLVS.

Fullo, uel sarcinator, qui polienda, uel sarcienda uestimenta accipit: si forte his utatur, ex contrectatione eorum furtum fecisse uidetur: quia non in eã causam ab eo uidentur accepta. Frugibus ex fundo subreptis tã colonus, quàm dominus furti agere possunt: quia utriusq; interest rem persequi. Qui ancillam non meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenet: & si suppresserit, poena legis Faniæ coercetur. Qui tabulas cautiones uel subripuit: in adscriptam summam furti actiõne tenebitur. nec refert cancellatã, nec ne si sit: quia ex his debitum

debitum magis solutum esse comprobari potest.

LXXXV. NERATIVS.

Si quis ex bonis eius, quem putabat mortuum, qui uiuus erat, pro sharede res adprehenderit: eum furtum non facere. Ei, cum quo suo nomine furti actum est, etiã si serui nomine de alia re aduersus eũ agatur: non dandam exceptionem furti unã facti placet.

LXXXVI. PAVLVS

Quamuis res furtiua, nisi ad dominum redierit, usucapi non possit: tamen si eo nomine lis aestimata fuerit, uel furi dominus eã uendiderit: non interpellari iam usucapionis ius, dicendum est.

LXXXVII. IDEM.

Is, cuius interest nõ subripi, furti actionem habet, si & rem tenuit domini uoluntate: ut est is, cui res locata est. is autem, qui sua uoluntate, uel etiam pro tutore negocia gerit, item tutor, uel curator, ob rem subreptam non habebit furti actionem. item is, cui ex stipulatu, uel ex testamento seruus debetur, quamuis intersit eius, non habet furti actionem. sed nec is, qui fideiussit pro colono.

LXXXVIII. TRIPHONINVS.

Si ad dominum ignorantem peruenerit res furtiua, uel ui possessa: non uidetur in potestatem domini reuersa. ideoq; nec si post talẽ domini possessionem bona fide ementi uenierit, usucapio sequetur.

LXXXIX. PAVLVS.

Creditori actio furti in summam pignoris, non debiti cõpetit. sed ubi debitor ipse subtraxisset pignus: cõtrã probatur, & in summã pecuniæ debitæ & usurarum eius furti conuenietur.

XC. IDEM.

Si quis egerit ui bonorum raptorum, etiam furti agere non potest. Quod si furti elegerit in duplum agere: potest & ui bonorum raptorum agere, sic ut non excedat quadruplum.

XCI. IDEM.

Si libertus patrono, uel cliens, uel mercennarius ei, qui eum conduxit, furtum fecerit: furti actio non nascitur.

XCII. IABOLENVS.

Nullo actione locati de domino liberatus est. negat eum furti recte acturum Labeo. item si furti egisset prius, quã ex locato cum eo ageretur, & antequã de furto iudicaretur, locati actione liberatus esset: & furem ab eo absolui debere. quod si nihil horum ante accidisset. furem ei condemnari oportere. hæc idcirco, quoniam furti eatenus habet actionem, quatenus eius interest. Nemo opem aut consilium alijs præstare potest, qui ipse furti faciendi consilium capere non potest.

L1 Labeo

XCIII. LABEO.

SI quis, cū sciret quid sibi subripi, non prohibuit: non potest furti agere. **PAVLVS.** imō contra. nam si quis scit sibi rapi, & quia non potest phibere, quieuit: furti agere potest. sed & si potuit phibere, nec prohibuit: nihilominus furti aget. & hoc modo patronus quoq; liberto: & is, cuius magna uerecundia, ei, quem in præsencia pudor ad resistendū impedit, furtum facere solet.

XCIII. VLPPIANVS.

Meminisse oportebit, nunc furti plerūq; criminaliter agi: & eum, qui agit, in crimen subscribere: non quasi publicum sit iudicium, sed quia uisum est temeritatem agentium etiam extraordinaria animaduersione coercendam. non ideo tamen minus is, qui uelit, poterit ciuilitate agere.

DE TIGNO IUNCTO.

Tit. III.

I. VLPPIANVS.

Ex duodecim tabularum neq; soluere permittit tignum furtiuum ædibus uel uineis iunctum, neq; uindicare. qđ prouidenter lex effecit, ne uel ædificia sub hoc prætectu diruantur, uel uinearum cultura turbetur. sed in eum, qui conuictus est iunxisse, in duplū dat actionem. Tigni autem appellatione continetur omnis materia, ex qua ædificium constet, uineaq; necessaria. unde quidam aiunt, tegulam quoq; & lapidem, & cæmenta, cæteraq; si qua ædificijs sunt utilia (tigna enim à tegendo dicta sunt) hoc amplius & calcem, & arenā appellatione tignorum contineri. sed & in uineis tigni appellatione omnia uineis necessaria continentur: ut puta perticæ, pedamenta. Sed & ad exhibendū danda est actio. nec enim parci oportet ei, qui sciens alienam rem ædificio inclusit iunxitūe. non enim sic eum conueniemus, quasi possidentem: sed ita, quasi dolo malo fecerit, quo minus possideat.

II. IDEM.

Sed & si proponas tigni furtiui nomine ædibus iuncti actum: delibetari poterit, an extrinsecus sit rei uindictio. & esse, non dubito.

SI IS, QVI TESTAMENTO LIBER

esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hæreditatem subripuisse quid dicetur. Tit. IIII.

Vlpianus

I. VLP IANVS.

I DOLO MALO EIVS, QVI LIBER ESSE IVSSVS ERIT,
POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HAEREDI
TATEM IN BONIS, QVAE EIVS FVERVNT, QVI EVM
LIBERV M ESSE IVSSERIT, FACTVM ESSE DICETVR,
QVO MINVS EX HIS BONIS AD HAEREDEM ALI

QVID PERVENIRET: IN EVM INTRA ANNV M VTILEM DVPLE
IVDICIV M DABO. Hæc autem actio (ut Labeo scripsit) naturalem
potius, quàm civilem habet in se æquitatem: siquidem civilis deficit
actio. sed natura æquum est, non esse impunitum eum, qui hac spe au-
dacior factus est, quia neq; ut servum se coërceri posse intelligit spe im-
minentis libertatis: neq; ut liberum damnari, quia hæreditati furtu fe-
cit, hoc est dominæ. dominus autem dominatæ nō possunt habere fur-
ti actionem cum servo suo, quamvis postea ad libertatem pervenerit,
vel alienatus sit: nisi si postea quoq; contrectauerit. itaq; esse e re prætor
putavit, calliditatem & proteruitatem horum, qui hæreditates depo-
pulantur, dupli actione coërcere. Non autem aliàs tenebitur iste li-
bertus, quàm si dolo quid dissipasse proponatur. culpa autem negligenti-
æq; servi post libertatem excusata est. sed culpa dolo proxima dolum
repræsentat. proinde si quid damni dedit sine dolo: cessabit ista actio:
quàmvis aliàs Aquilia tenetur ob hoc, quod damnu qualiter qualiter de-
derit. Habet itaq; certu finem ista actio, ut & dolo fecerit iste, & post
mortem domini, & ante aditam hæreditatem. cæteru si sine dolo ma-
lo: aut dolo quidem, verum uiuo domino: non tenebitur hac actione.
quinimò & si post mortem domini, post aditam tamen hæreditatem:
cessabit actio. nam ubi adita hæreditas est, iam quasi liber cōueniri po-
test. quid tamen si sub conditione accepit libertatem: ecce nondum li-
ber est, sed ut servus potest coërceri. idcirco dicendum est, cessare hanc
actionem. sed ubi libertas competit: continuo dicendum est, posse & de-
bere hanc actionem dari aduersus eum, qui pervenit ad libertatem.

Si servus pure legatus ante aditā hæreditatem quid admiserit in
hæreditate: dicendum est, quia dominium in eo mutatur, huic actio-
ni locum esse. & generaliter dicimus, quo casu in servo dominium im-
mutatur, vel amittitur, vel libertas competit post intervallum modi-
cum aditæ hæreditatis: eo casu hanc actionem indulgendam. sed si fi-
deicommissaria libertas data sit servo, qui quid in hæreditate malefi-
cij admisit: nunquid non prius cogatur hæres manumittere, quàm si sa-
tisfecerit: est autē sapiissime & à diuo Marco, & ab Imperatore nostro
cum patre rescriptum: non impediri fideicommissariam libertatem,
quæ pure data sit. diuus sanè Marcus rescripsit, arbitrum ex continenti
dandum

dandum, apud quem ratio ponatur. sed hoc rescriptū ad rationem ponendam pertinere actus, quem seruus administravit, arbitror. ideo & hic posse hanc actionem competere. Ante aditam hæreditatem sic accipere debemus, antequam uel ab uno adeatur hæreditas. nam ubi uel unus adiit, competit libertas. Si pupillus hæres institutus sit, & a substituto eius libertas data, medioq; tempore quædam admittantur: siquidem uiuo pupillo quid fuerit factum: locum nō esse huic actioni. si uero post mortem ante, quam quis pupillo succederet: actionem istā locum habere. Hæc actio locum habet, non tantum in rebus, quæ in bonis fuerunt testatoris: sed & si hæredis interfuerit, dolum malum admissum non esse, quo minus ad se perueniret. & ideo Scæuola plenus tractat: ut si eam rem subripuisset seruus, quam defunctus pignori acceperat: actio honoraria locum haberet. plenius enim causam bonorum hic accipimus pro utilitate. nam si in locum deficientis furti actionis propter seruitutem, hanc actionem substituit prætor: uerisimile est in omnibus causis eum, in quibus furti agi potuerit, substituisse. In summa probatur, hanc actionem & in rebus pignoris, & in rebus alienis bona fide possessis locum habere. idem & de re commodata testatori. Item si fructus post mortem testatoris perceptos hic seruus, qui libertatē prospicit, cōrectauerit: locus erit huic actioni. sed & si partus, uel fœtus post mortem adgnatos: tantundem erit dicendū. Præterea si impubes post mortem patris quæsierit rei dominium, eaq; ante, q̃ impuberis hæreditas adeatur, subripiatur: locum habere istam actionē, dicendum est. Sed & in omnibus, quæ interfuit hæredis, non esse euerfa: locū habet hæc actio. Non tantum autem ad sola furta ista actio pertinet, sed etiam ad omnia damna, quæcūq; hæreditati seruus dedit. Scæuola ait, possessionis furtū fieri. deniq; si nullus sit possessor, furtum negat fieri. idcirco autem hæreditati furtum non fieri, quia possessionem hæreditas nō habeat, quæ facti est & animi. sed nec hæredis est possessio, antequam possideat: quia hæreditas in eum id tantum transfundit, quod est hæreditatis. non aut fuit possessio hæreditatis. Illud uerum est: si potest aliàs hæres ad suum peruenire, non esse honorariā actionem tribuendam: cum in id, quod interfuit, condemnatio fiat. Præter hanc actionem esse & uindicationem rei constat: cum hæc actio ad similitudinem furti competat. item hæredi cæterisq; successoribus competere istam actionem, dicendum est. Si serui plures libertatem acceperunt, & dolo malo aliquid admiserunt: singuli conueniuntur in solidū, hoc est in duplum. & cum ex delicto conueniantur: exemplo furti, nullus eorum liberatur, & si unus conuentus præstiterit.

II. PAVLVVS.

Si paulo ante, q̄ statuta libertas obtingeret, amouerit aliquid seruo
saut corruperit: ignorantia domini non introducit hanc actionem.
ideoq; licet maxime ignorauerit hæres à statulibero, aut quilibet alius
dominus à seruo suo amotum aliquid corruptumue esse: nō impetrat
post libertatem eius ullam actionem: quamuis in pluribus causis alijs
iusta ignorantia excusationem mereatur.

III. VLP IANVS.

Labeo putauit, sub conditione manumissum res amouentem, si ci
to conditio exstiterit, hac actione conueniendum.

FVRTI ADVERVS NAVTAS, CAV-

pones, stabularios.

Tit. V.

I. VLP IANVS.

Neos, qui naues, cauponas, stabula exercēt: si quid à quo
quo eorum, quos quasue ibi habebunt, furtum factum
esse dicetur: iudicium datur, siue furtum ope & consilio
exercitoris factum sit, siue eorum cuius, qui in ea naue
nauigandi causa esset. Nauigandi autem causa ac-
cipere debemus eos, qui adhibentur, ut naus nauiget, hoc est nautas.
Et in duplum actio est. cum enim in caupona uel naui res perierit, ex
edicto prætoris obligatur exercitor naus uel caupo: ita ut in potesta-
te sit eius, cuius res subrepta sit, utrum malit cum exercitore honora-
tio iure, an cum fure iure ciuili experiri. Quod si recipit saluum fo-
re caupo uel nauta: furti actionem non dominus rei subrepta, sed ipse
habet: quia recipiendo periculum custodiæ subiit. Serui uero sui
nomine exercitor noxæ dedendo se liberat. cur ergo non exercitor cō-
demnatur, qui seruum tam malum in naue admisit? & cur liberi quidē
hominis nomine tenetur in solidum, serui uero non tenetur? nisi for-
te idcirco, quod liberum quoq; hominem adhibens, statuere debebat,
de eo, qualis esset: in seruo uero suo ignoscendum sit ei, quasi in dome-
stico malo, si noxæ dedere paratus sit. si autem alienum adhibuit ser-
uum: quasi in libero tenebitur. Caupo præstat factum eorum, qui
in ea caupona eius cauponæ exercendæ causa ibi sunt: item eorū, qui
habitandi causa ibi sunt. uiatorum autem factum non præstat. nanq;
uiatorem sibi eligere caupo uel stabularius non uidetur, nec repellere
potest iter agentes. inhabitatores uero perpetuos ipse quodammodo
elegit, qui non reiecit, quorum factum oportet eum præstare. In na-
ui quoq; uectorum factum non præstat.

Ll iij Si

SI FAMILIA FVRTVM FECISSE
dicitur. Tit. VI.

I. VLP IANVS.

Valissimū id edictū prātor proposuit, quo dominis prospiceret aduersus maleficia seruorum: uidelicet, ne cum plures furtū admittant, euertant domini patrimoniū, si omnes dedere, aut pro singulis æstimationē litis offerre cogatur. datur igitur arbitrium hoc edicto, ut siquidem uelit addicere noxios seruos: possit omnes dedere, qui participauerunt furtū. enim uero si maluerit æstimationē offerre: tantum offerat, quantum si unus liber furtum fecisset, & retineat familiam suam. Hæc autem facultas domino tribuitur toties, quoties ignorante eo furtum factum est. cæterū si sciante eo: facultas ei non erit danda. nam & suo nomine, & singulorum nomine conueniri potest noxali iudicio: nec una æstimatione, quam homo liber sufferret, defungi poterit. Is autem accipitur scire, qui scit, & potuit prohibere. Scientiā uero spectare debemus, quæ habet & uoluntatē. cæterū si scit, & probibuit: tum dicendum est, usurum edicti beneficio. Si plures serui damnū culpa dederint: æquissimū est eandem facultatē domino dari. Cū plures serui eiusdem rei furtū faciūt, & unius nomine cum domino lis cōtestata est: tam diu aliorū nomine actio sustineri debebit, quāmdiu priore iudicio potest actor consequi, quantū cōsequeretur, si liber, id furtum fecisset.

II. IULIANVS.

ID. est & pœnæ nomine duplum, & conditionis simplum.

III. VLP IANVS.

Quoties tantum præstat dominus, quantū præstaretur, si unus liber fecisset: cessat cæterorū nomine actio, non tantum aduersus ipsum, uerū etiam aduersus emptorem duntaxat: si forte quis eorum, qui simul fecerant, uenerit. idemq; & si fuerit manumissus. Quod si prius fuerit oblatū à manumisso: tunc dabitur aduersus dominū familiæ nomine. nec enim potest dici, quod à manumisso præstitū est, quasi à familia esse præstitū. planè si emptor præstiterit: puto denegandam in uenditorē actionē. quodam enim modo hoc à uenditore præstitum est, ad quem nonnunquā regressus est ex hac causa: maxime si furtis noxatq; solutum esse promissit. Sed an si legati serui nomine uel eius, qui donatus est, actum sit cū legatario, uel eo, cui donatus est: agi possit etiam cum domino cæterorū, quæritur. quod admittendum puto. Huius edicti leuamentū, nō tantū ei, qui seruos possidens con-

denia

demnatus præstitit tantū, quantū si unus liber fecisset, præstaret: uerū ei quoq; qui idcirco cōdemnatus est, quia dolo fecerat, quomin⁹ possideret.

III. PAVLVS.

Etiam hæredibus eius, cui plures eiusdem familiæ furtū fecerint, eadē actio cōpetere debet, quæ testatori cōpetebat: id est ut omnes non amplius cōsequantur, quā cōsequerent, si id furtū liber fecisset.

V. MARCELLVS.

Familia cōmunis sciente altero furtum fecit. omniū nomine cum eo, qui scit, furti agi poterit: cum altero ad eum modū, qui edicto cōpræhensus est. quod si ille præstiterit non totius familiæ nomine: ab hoc socio partem consequetur. Et si seruus cōmunis alterius iussu damnū dederit: etiam quod præstitit alter (si modo cū eo quoq; ex lege Aquilia, uel ex duodecim tabulis agi potuerit) repetit à socio, sicuti cū rei cōmuni nocitū est. si ergo duntaxat duos habuerimus seruos cōmunes: cum eo, quo nō ignorante factū est, agetur utriusq; serui nomine. sed nō amplius cōsequetur à socio, quā si unius nomine præstitisset. quod si cum eo, quo ignorante factum est, agere uolet: duplum tantū cōsequetur. & uideamus, an iam in sociū alterius serui nomine non sit dandū iudiciū, quēadmodū si omniū nomine socius dedisset. nisi forte hoc casu seuerius à prætore cōstituendum, nec seruorū cōsilio parcendum est.

VI. SCAEVOLA.

Labeo putat, si cohæres meus, quod furtū familia cuius fecisset, duplum abstulisset: me non impediri, quo minus dupli agam, eoq; modo fraudem edicto fieri: esseq; iniquum, plus hæredes nostros ferre, quā ferremus ipsi. item si defunctus minus duplo abstulerit, adhuc singulos hæredes recte experiri. sed uerius puto, partes eius hæredes persecuturos. sed ut cum eo, quod defunctus abstulit, uterq; hæres non plus duplo ferat.

ARBORVM FVRTIM CAESARVM.
Tit. VII.

I. PAVLVS.

Si furtim arbores cæsæ sint: & ex lege Aquilia, & ex duodecim tabulis dandam actionem Labeo ait. sed Trebatius ita utranq; dandam, ut iudex in posteriorem deducat id, quod ex prima consecutus sit, & reliquo condemnet eum.

II. CAIVS.

Sciendum est autem eos, qui arbores, & maxime uites ceciderint, tanquā

tanquam latrones puniri.

III. VLP IANVS.

VItem arboris appellatione contineri, pleriq; ueterum existimaue-
runt. Hederæ quoq; & arundines arbores non male dicentur.
idem de salicto dicendum est. Sed si quis saligineas uirgas instituen-
di salicti causa defixerit, hæc; antiquam radices egerint, succidantur,
aut euellantur: recte Pomponius scribit, non posse agi de arboribus suc-
cisis: cum nulla arbor proprie dicatur, quæ radicem non conceperit.

Quod si quis ex seminario stirpitus arborem transfulerit: eam, quæ
uis nondum compræhenderit terram, arborem tamen uideri, Pompo-
nius libro decimonono ex Sabino probat. ideo ea quoq; arbor esse ui-
detur, cuius radices desinent uiuere, quamuis adhuc terra contineatur.
quam sententiam Labeo quoq; probat. Labeo etiam eam arborem
recte dici putat, quæ subuersa radicitus etiam nunc reponi potest: aut ita
translata est, ut poni possit. Stirpes oleæ arbores esse magis placet: siue
iam egerint radices, siue nondum. omnium igitur harum arborum,
quas enumerauimus, nomine agi poterit.

IIII. CAIVS.

Certe non dubitatur, si adhuc adeo tenerum sit, ut herbæ loco sit,
non debere arboris numero haberi.

V. PAVLVS.

Cædere est non solum succidere, sed etiam ferire cædendi causa.
cingere est deglabrare. secare est subsecuisse. non enim poterat ce-
cidisse intelligi, qui ferra secuisset. Eius actionis eadem causa est,
quæ est legis Aquiliæ. Is, cuius ususfructus est in fundo, hanc actionem
non habet. qui autem fundum uestigalē habet: hanc actionem habet,
sicuti aquæ pluuiæ arcendæ actionem & finium regundorum.

VI. CAIVS.

Si plures eandem arborem furtim ceciderint: cum singulis in solidū
sagetur. at si eadem arbor plurium fuerit: uniuerfis duntaxat una &
semel pœna præstabitur. Si arbor in uicini fundum radices porrexe-
rit: recidere eas uicino non licebit. agere autem licebit, non esse ei ius,
sicuti tignum, aut protectum immissum habere. si radicibus uicini ar-
bor aletur: tamen eius est, in cuius fundo origo eius fuerit.

VII. VLP IANVS.

Furtim cæsa arbores uidentur, quæ ignorante domino cælandiq;
causa eius cæduntur. nec esse hanc furti actionem scribit Pedius:
cum & sine furto fieri possit, ut quis arbores furtim cædat. Si quis ra-
dicitus arborē euulserit, uel extirpauerit: hac actione non tenetur. neq;
enim uel cædit, uel succidit, uel subsecuit. Aquilia tamen tenetur, quasi
ruperit,

ruperit. Et si non tota arbor cæsa sit: recte tamen agetur, quasi cæsa ea. Siue autem quis suis manibus, siue dum imperat seruo arbores cingi, secari, cædi: hac actione tenetur. idem est, si libero imperet. quod si seruo suo non præceperit dominus, sed ipse sua uoluntate admiserit: Sabinus ait competere noxalem, ut in cæteris maleficijs. quæ sententia uera est. Hæc actio, & si pœnalis sit, perpetua est. sed aduersus hæredem non datur: hæredi, cæterisque successoribus dabitur. condemnatio autem eius duplum continet:

VIII. PAVLVS.

Facienda æstimatione, quanti domini intersit non lædi. ipsarum quoque arborum precium deduci oportet: & eius, quod superest, fieri æstimationem.

IX. VLP IANVS.

Furtim arbores cædit, qui clam cædit. igitur si ceciderit, & lucri facienda causa contrectauerit: etiam furti tenebitur: lignorum causa & conditione, & ad exhibendum. Qui per uim sciente domino cædit, non incidit in hanc actionem.

X. CAIVS.

Si colonus sit, qui ceciderit arbores: etiã ex locato cum eo agi potest. Splanè una actione contentus debet esse actor.

XI. IULIANVS.

Si gemina arbor sit, & supra terram iunctura eius emineat: una arbor uidetur esse. sed si id, cui iungeretur, nõ exstet: totidè arbores sunt, quot species earum supra terram sunt.

XII. PAVLVS.

Sed si de arboribus cæsis ex lege Aquilia actum sit: interdicto QVOD SVI AVT CLAM reddito, absoluetur, si satis prima condemnatione grauauerit reum: manente nihilominus actione ex lege duodecim tabularum.

XIII. IABOLENVS.

Qui agrum uendidit, nihilominus furtim arborum cæsarum agere potest.

VI BONORVM RAPTORVM, ET de turba. Tit. VIII.

I. PAVLVS.

Qui rem rapuit, & furti nec manifesti tenetur in duplũ, & ui bonorum raptorum in quadruplum. sed si ante actũ sit ui bonorum raptorum: deneganda est furti. sed si ante furti actũ est: non est illa deneganda: ut tantum id, quod amplius in ea est, consequatur.

Mm Vlpianus

II. VLP IANVS.

PRÆTOR ait. SI CUI DOLO MALO HOMINIBVS COACTIS DAMNI QUID FACTVM ESSE DICETVR, SIVE CVIVS RAPTA BONA: EI INTRA ANNVM, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, IN QVADRVPLVM: POST ANNVM IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM SI SERVVS FECISSE DICETVR: IN DOMINVM IVDICIVM NOXALE DABO. Hoc edicto contra ea, quæ ui cōmittuntur, consulit prætor. nā si quis se uim passum docere possit: publico iudicio de ui potest experiri. neq; debere publico iudicio priuata actione præiudicari, quidam putant. sed utilius uisum est, quamuis præiudicium legi Iuliæ de ui priuata fiat: nihilominus tamen non esse denegandam actionem eligentibus priuatam persecutionem. Dolo autem malo facere potest (quod edictum ait) nō tantum is, qui rapuit: sed & qui præcedente consilio ad hoc ipsum homines collegit armatos, ut damnum det, bonauē rapiat. siue igit ipse quis cogat homines, siue ab alio coactis utatur ad rapiendū: dolo malo facere uidetur. Homines coactos accipere debemus, ad hoc coactos, ut damnum daretur. neq; additur quales homines. qualescunq; igitur, siue liberos, siue seruos, sed & si unus homo coactus sit: adhuc dicemus homines coactos esse. Item si proponas solum damnū dedisse: non puto deficere uerba. hoc enim, quod ait, HOMINIBVS COACTIS: sic accipere debemus, ut siue solus uim fecerit, siue etiā hominibus coactis, uel armatis, uel inermibus: hoc edicto teneatur. Doli mali mentio hic & uim in se habet. nam qui uim facit, dolo malo facit. nō tamen qui dolo malo facit, utiq; & uim facit. & ita dolus habet in se & uim: & sine ui si quid calli de admissum est, æque continebit. DAMNI prætor inquit. omnia ergo damna cōtinet, & clandestina. sed non puto clandestina: sed ea, quæ uiolentia permista sunt. etiam quis recte definiet: si quid solus admisit quis non ui: non contineri hoc edicto. & si quidem hominibus coactis, etiam si sine ui, dummodo dolo sit admissum: ad hoc edictū spectare. Cæterum neq; furti actio, neq; legis Aquiliæ contributæ sunt in hoc edicto: licet interdum communes sint cum hoc edicto. nam Iulianus scribit eum, qui rapuit ui, furem esse improbiorem: & si quid damni coactis hominibus dederit, utiq; etiā Aquilia posse teneri. Quod ait prætor, BONA RAPTA: sic accipiemus, etiam si una res ex bonis rapta sit. Si quis homines non ipse coegerit, sed inter coactos ipse fuerit, & quid aut rapuerit, aut damni dederit: hac actione tenetur. sed utrū hoc solum contineat edictum, quod dolo malo hominibus a reo coactis damnum datum sit, uel raptum: an uero quod dolo malo rei raptum, uel damnum datum sit, licet ab alio homines sint coacti: quare melius

melius dicitur, etiam hoc contineri, ut omnia hic contineantur: & quod ex coactis ab aliquo damnū datum sit, in id & is, qui coëgit, & is, qui coactus est, teneri uideatur. In hac actione intra annum utilem uerum precium rei quadruplatur, non etiā quod interest. Hæc actio etiam familiæ nomine competit, non imposita necessitate ostēdendi, qui sunt ex familia homines, qui rapuerunt, uel etiam damnum dedecurrunt. Familiæ autem appellatio seruos continet: hoc est eos, qui in ministerio sunt, & si liberi esse proponantur, uel alieni bona fide nobis seruientes. Hac actione non puto posse actorem singulorum seruorum nomine agere aduersus dominum eorum: quia sufficit dominū semel quadruplum offerre. Ex hac actione noxæ deditio nō totius familiæ, sed eorum tantum uel eius, qui dolose fecisse comperiet, fieri debet. Hæc actio uulgo VI BONORVM RAPTORVM dicitur. Hac actione is demum tenetur, qui dolum malum adhibuit. si quis igitur suam rem rapuit: ui quidem bonorum raptorum non tenebitur, sed aliter multabitur. Sed & si quis fugitiuum seruum, quem quis bona fide possidebat, rapuit: æque hac actione non tenebitur, quia rem suam aufert. quid ergo, si sibi obligatā rapuit? debet teneri ui bonorum raptorū actione. In impuberem, qui doli mali capax nō est, nō dabit: nisi seruus ipsius uel familia eius admisisse proponatur. & serui, & familiæ nomine noxali ui bonorum raptorum actione tenebitur. Si publicanus pecus meū abduxerit, dum putat contra legem uestigialis aliquid à me factum: quamuis errauerit, agi tamen cum eo ui bonorum raptorum non posse, Labeo ait: sanè si dolo caret. si tamen ideo incluserit, ne pasceretur, & ut fame periret: etiā utili lege Aquilia teneri. Si per uim pecus abductum incluserit quis: utiq; ui bonorum raptorum conueniri poterit. In hac actione non utiq; spectamus rem in bonis actoris esse. & siue in bonis sit, siue non sit, ex bonis tamen sit: locū hæc actio habebit. quare siue commodata res, siue locata, siue etiam pignoratā proponatur, siue deposita apud me, ut intersit mea eam non auferat: siue bona fide à me possideatur, siue usumfructum in ea habeā, uel quod aliud ius, ut intersit mea non rapi: dicendum est competere mihi hanc actionem, ut nō dominium accipiamus, sed illud solum, ut ex bonis meis, hoc est ex substantia mea res ablata esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio mihi competit in re clam facta, ex iisdem causis habere me hanc actionem. dicet aliquis. at quin ob rem depositam furti actionem nō habemus. sed ideo addidi, si intersit nostra non esse raptam. nam & furti actionem habeo. Si in re deposita culpam quoq; repromisi, uel precium depositionis non quasi mercedem accepi: utilius dicendum est, & si cesset actio furti ob

Mm ij rem

rem depositam, esse tamen ui bonorum raptorum actionem: quia nō minima differentia est inter eū, qui clam facit, & eum, qui rapit: cum ille cælet suum delictum, hic publicet, & crimen etiam publicum admittat. si quis igitur interesse sua uel modice docebit: debet habere ui bonorum raptorum actionem. Si fugitiuus meus quasdam res instruendi sui causa emerit, hæcque raptæ sint: quia in bonis meis hæ sunt, responsum est, de his ui bonorū raptorum posse me agere. Rerum raptarum nomine etiam furti, uel damni iniuriæ, uel conditione agi potest: uel certe singulæ res uindictari possunt. Hæc actio hæredi ceterisque successoribus dabitur. aduersus hæredes autem, uel ceteros successores non dabitur: quia pœnalis actio in eos non datur. an tamen in id, quo locupletiores facti sunt, dari debeat: uideamus. & ego puto prætorem ideo non esse pollicitum in hæredes in id, quod ad eos peruenit, quia putauit sufficere conditionem.

III. PAVLVS.

SI seruus rapuerit, & cum libero agatur: etiam si cum domino experiundi potestas fuit, non recte cum manumisso post annum agatur: quia cum quocunque experiundi potestas fuerit, excluditur actor. & si cum domino intra annū actum sit, deinde cum manumisso agatur: rei iudicatæ exceptionem nocere, Labeo ait.

IIII. VLPPIANVS.

PRÆTOR ait. CVIVS DOLO MALO IN TURBA DAMNVN QVOD FACTVM ESSE DICETVR: IN EVM IN ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, IN DVPLVM: POST ANNVN IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. Hoc edictum de eo damno proponitur, quod quis in turba dedit. turbam autem appellatam Labeo ait ex genere tumultus, idque uerbum ex græco tractum *τὴν βίαν*. Turbam autem ex quo numero admittimus: si duo rixam cōmiserint: utique non accipiemus in turba id factum: quia duo turba non proprie dicuntur. enimvero si per plures fuerint (decē puta aut quindecim homines) turba dicetur. quid ergo si tres aut quatuor: turba utique nō erit. & rectissime Labeo inter turbam & rixam multum interesse ait. namque turbam multitudinis hominum esseurbationem & cœtum: at rixam duorum. Hoc autem edicto tenetur non solum qui damnum in turba dedit: sed etiam is, qui dolo malo fecit, ut in turba damni quid daretur: siue illō uenerit, siue non fuerit præsens. dolus enim malus etiam absentis esse potest. Hoc edicto dicendum est etiam eum teneri, qui uenit, & in turba fuit author damni dandi: si tamen & ipse inter turbam fuit, cum damnum daretur, & dolo malo fuit. nam & huius dolo malo in turba damni quid factum esse, negari non potest. Si

Si quis aduentu suo turbam concitauerit, uel contraxerit, uel clamore, uel facto aliquo, dum uel criminatur aliquem, uel misericordiam prouocat: si dolo malo eius datum sit damnum: etiam si non habuit consilium turbæ cogendæ, tenetur. uerum est enim dolo malo eius in turba damni quid datum, neque enim exigit prætor, ut ab ipso sit turba conuocata: sed hoc, ut dolo malo alicuius in turba damnum datum sit, eritque hæc differentia inter hoc edictum & superius: quod ibi de eo damno prætor loquitur, quod dolo malo hominibus coactis datum est, uel raptum etiam non coactis hominibus. at hic de eo damno, quod dolo malo in turba datum est: etiam si non ipse turbam coegit, sed ad clamorem eius, uel dicta misericordia turba contracta est: uel si alius contraxit, & ipse ex turba fuit. Idcirco illud quidem edictum propter atrocitatem facti quadrupli poenam comminatur. at hoc dupli. Sed & hoc, & illud intra annum tribuit experiundi facultatem: post annum in simulum competit. Loquitur autem hoc edictum de damno dato, & de amisso: de rapto non. sed superiore edicto ui bonorum raptorum agi poterit. Amissa autem dicuntur ea, quæ corrupta alicui relinquuntur, scilicet forte, uel fracta. Hæc autem actio in factum est, & datur in duplū, quanti ea res erit: quod ad precium uerum rei refertur, & præsentis temporis sit æstimatio, & semper in duplū intra annum est: docereque actor in turba damnum datum esse debet. cæterum si alibi datum sit, quam in turba: cessabit hæc actio. Si cum seruum meum Titius pulsaret, turba fuerit collecta, isque seruus in ea turba aliquid perdiderit: cum eo, qui pulsabat, agere possum, quippe cum in turba dolo malo damnum datum sit: sic tamen, si ut damnum daret, ideo coeperat cedere. cæterum si alia causa uerberandi fuerit: cessat actio. & si quis ipse turbam conuocasset, ut turba coram seruum uerberaret iniuriæ faciendæ causa, non damni dandi consilio: locum habet edictum. uerum est enim eum, qui per iniuriam uerberat, dolo facere: & eum, qui causam præbuit damni dandi, damnum dedisse. In seruum etiam & in familiam prætor dat actionem. Quæ de hæredibus cæterisque successoribus in ui bonorum raptorum actione diximus, & hic erunt repetita.

V. CAIVS.

Non prodest ei, qui ui rapuit, ad euitandam poenam: si ante iudicium restituat rem, quam rapuit.

VI. VENVLEIVS.

Quod ui possessum raptumne sit, antequam in potestatem domini hæredis eius perueniat, usucapi lex uetat.

Mm iij

De incen

DE INCENDIO, RVINA, NAVFRAGIO,
rate, naue expugnata. Tit. IX.

I. VLP IANVS.

Rator ait. IN EVM, QVI EX INCENDIO, RVINA, NAVFRAGIO, RATE, NAVE EXPVGNATA QVID RAPVISSE, RECEPISSE DOLO MALO, DAMNI'VE QVID IN HIS REBVS DEDISSE DICETVR: IN QVADR VPLVM IN ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT: POST ANNVm, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM IN SERVVM ET FAMILIAM NOXALE IVDICIVM DABO. Huius edicti utilitas evidens est, & iustissima seueritas. siquidē publice interest, nihil rapi ex huiusmodi casibus. Et quanq̃ sint de his facinoribus etiā criminū executiones: attamē recte prator fecit, qui forenses q̃q; actiones criminibus istis p̃posuit. EX INCENDIO quēadmodū accipimus: utrū ex ipso igne: an uero ex eo loco, ubi incendium fit: & melius sic accipietur, propter incendiū, hoc est propter tumultum incendiū, uel propter trepidationē incendiū rapi: quemadmodū solemus dicere in bello admissum, quod propter causam belli admittitur. proinde si ex adiacentibus pradijs, ubi incendium fiebat, raptum quid sit: dicendum, edicto refertur ad illud tempus, quo ruina fit: non tantum si ex his, quæ ruerunt, tulerit quis: sed etiā si ex adiacentibus. Si suspicio fuit incendiū uel ruinae, ut incendiū uel ruina nō fuerit: uideamus, an hoc edictū locū habeat. & magis est, ne habeat: quia neq; ex incēdio, neq; ex ruina quid raptum est. Item ait prator NAVFRAGIO. hic illud quæritur, utrum si quis eo tempore tulerit, quo naufragiū fit: an uero etiam si alio tempore, hoc est post naufragiū: nanq; res ex naufragio etiā hæ dicuntur, quæ in litore post naufragium iacent. & magis est, ut eo tempore,

II. CAIVS.

ET loco,

III. VLP IANVS.

QVo naufragiū fit, uel factum est, si quis rapuerit, incidisse in hoc edictum uideatur. qui autē in litore rem iacentem postea, quā naufragium factum est, abstulit: in ea conditione est, ut magis fur sit, quā hoc edicto teneatur: quēadmodum is, qui quod de uehiculo exciderit, tulit. nec rapere uidetur, qui in litore rem iacentē tollit. Deinde ait prator, RATE, NAVE EXPVGNATA. expugnare uidetur, qui in ipso quasi prælio & pugna aduersus nauem & ratem aliquid rapit: si-
ne ex

ne expugnet, siue prædonibus expugnantibus rapiat. Labeo scribit, æquum fuisse, ut siue de domo, siue uilla expugnatis aliquid rapiatur: huic edicto locus sit. non enim minus in mari, quàm in uilla per latrunculos inquietari, uel infestari possumus. Non tantum autem qui rapuit, uerum is quoq; qui recepit, ex causis supra scriptis tenetur: quia receptatores non minus delinquant, quàm aggressores. Sed enim additum est, DOLO MALO: quia non omnis, qui recepit, statim etiam deliquit: sed qui dolo malo recepit. quid enim si ignarus recepit: aut quid si ob hoc recepit, ut custodiret, saluaq; faceret ei, qui amiserat: utiq; non debet teneri. Non solum autem qui rapuit, sed & qui abstulit, uel amouit, uel damnū dedit, uel recepit, hac actione tenetur. aliud autem esse rapi, aliud amoueri, palam est: siquidē amoueri aliquid etiam sine ui potest, rapi autem sine ui non potest. Qui eiecta naue quid rapuit, hoc edicto tenetur: eiecta, hoc est, quod græci aiunt *ῥησάλαμνος*.

Quod ait prætor de damno dato, ita demum locum habet, si dolo malo damnū datum sit. nam si dolus malus absit: cessat edictum. quē admodum ergo procedit, quod Labeo scribit: si defendendi mei causa vicini ædificiū orto incendio dissipauerim: & meo nomine, & familiæ iudiciū in me dandum: cum enim defendendarū mearū ædium causa fecerim: utiq; dolo careo. puto igitur uerum non esse, quod Labeo scribit. an tamen lege Aquilia agi cum hoc possit: & non puto agendum, nec enim iniuria hoc fecit, qui se tueri uoluit, cum aliās nō posset. & ita Celsus scribit. Senatusconsultū Claudianis temporibus factum est, ut si quis ex naufragio clauos, uel unum ex his abstulerit: omnium rerum nomine teneatur. item alio senatusconsulto cauetur: eos, quorū fraude, aut consilio, naufragi suppressi per uim fuissent, ne naui ibiūne periclitantibus opitulent: legis Cornelie, quæ de sicarijs lata est, poenis adficiendos. eos autem, qui quid ex miserrima naufragorum fortuna rapuissent, lucratiuē fuissent dolo malo: in quantū edicto prætoris actio daretur, tantum & fisco dari debere.

IIII. PAVLVS.

Pædus posse etiam dici ex naufragio rapere eum, qui cum nondum naufragium fiat, in ipsa trepidatione rapiat. Diuus Antoninus de his, qui prædā ex naufragio diripuissent, ita rescripsit. quod de naufragijs nauis & ratis scripsisti mihi: eò pertinet, ut explores, qua poena adficiendos eos putem, qui diripuissent aliqua ex illa probantur. & facile (ut opinor) constitui potest. nam plurimum interest, peritura collegerint: an quæ seruari possint, flagitiose inuaserint. ideoq; si grauior præda ui appetita uidebitur: liberos quidem fustibus cæsos in triennium relegabis, at si sordidiores erunt: in opus publicum eiusdem temporis

temporis dabis. seruos flagellis cæsos in metallum damnabis. si non magnæ pecuniæ res fuerint: liberos fustibus, seruos flagellis cæsos dimittere poteris. Et omnino ut in cæteris, ita in huiusmodi causis, ex personarum cõditione, & rerum qualitate diligenter poenæ sunt æstimandæ: ne quid aut durius, aut remissius constituatur, quàm causa postulabit. Hæ actiones etiam hæredibus dantur. at in hæredes eatenus dandæ sunt, quatenus ad eos peruenit.

V. CAIVS.

SI quis ex naufragio, uel incendio, ruinaue seruata rem, & alio loco positam subtraxerit, aut rapuerit: furti scilicet, aut aliâ ui bonorum raptorum iudicio tenetur: maxime si non intelligebat ex naufragio, uel incendio, ruinaue eam esse. iacentem quoque rem ex naufragio, quæ fluctibus expulsa sit, si quis abstulerit: plerique idem putant. Quod ita uerum est, si aliquod tempus post naufragiũ intercesserit. alioquin si in ipso naufragij tempore id acciderit: nihil interest, utrũ ex ipso mari quisque rapiat, an ex naufragijs, an ex litore. De eo quoque, quod ex rate naue expugnata raptum sit, eandem interpretationem adhibere debemus.

VI. CALLISTRATVS.

Expugnatur naus, cum spoliatur, aut mergitur, aut dissoluitur, aut pertunditur, aut funes eius perscinduntur, aut uela conscinduntur, aut ancoræ inuolantur de mari.

VII. IDEM.

NE quid ex naufragijs diripiatur, uel quis extraneus interueniat colligendis eis, multifariam prospectum est. nam & diuus Hadrianus edicto præcepit, ut hi, qui iuxta litora maris possiderent, scirent si quando naui uel infixæ, uel fractæ intra fines agri cuiusque, naufragia diripiant: in ipsos iudicia præfides his, qui res suas directas querantur, reddendos: ut quidquid probauerint ademptum sibi naufragio, id à possessoribus recipiant. De his autem, quos diripuisse probatum sit, præfides ut de latronibus grauem sententiã dicere. Et quo facilius sit probatio huius admissi: permisit eis, qui quid passos se huiusmodi querantur, adire præfectos, & apud eos testari, reosque petere: ut pro modo culpæ, uel uincti, uel sub fideiussoribus ad præsidem remittantur. A domino quoque possessionis, in qua id admissum dicatur, satis accipi, ne cognitioni desit, præcipitur. Sed nec interuenire naufragijs colligendis aut militem, aut priuatum, aut libertum, seruumque principis placere sibi, ait senatus.

VIII. NERATIVS.

Ratis ui fluminis in agrum meum delatæ non aliter tibi potestatem faciendam, quàm si de præterito quoque damno mihi cauisses.

Caius

IX. CAIVS.

Qui ædes acruum mûe frumenti iuxta domum positum combusse rit: uinctus, uerberatus, igni necari iubetur: si modo sciens prudensq; id cômiserit. si uero casu, id est negligentia: aut noxam sarcire iubetur, aut si minus idoneus sit, leuius castigatur. appellatione autem ædium omnes species ædificij continentur.

X. VLPIANVS.

Nepiscatores nocte lumine ostenso fallant nauigâtes, quasi in portum aliquem delaturi, eoq; modo in periculum naues, & qui in eis sunt, deducant, sibiq; exsecrandam prædam dent: præsidis prouinciæ religiosa constantia efficiatur.

XI. MARCELLVS.

Sifortuiti incendium factum sit, uenia indiget: nisi tam lata culpa fuit, ut lusoria, aut dolo sit proxima.

XII. VLPIANVS.

Licere unicuiq; naufragium suum impune colligere constat, idq; Imperator Antoninus cum diuo patre suo rescripsit. Qui data opera in ciuitate incêdium fecerint: si humiliore loco sint, bestiis subiici solent. si in aliquo gradu id fecerint: capite puniuntur, aut certe in insulam deportantur.

DE INIURIIS, ET FAMOSIS LIBELLIS.

Tit. X.

I. VLPIANVS.

Iniuria ex eo dicta est, quod nō iure fiat. omne enim, qd non iure fit, iniuria fieri dicitur. hoc generaliter. specialiter autem iniuria dicitur contumelia. Interdum iniuriæ appellatione damnum culpa datum significatur, ut in lege Aquilia dicere solemus. interdum iniquitatem iniuriam dicimus. nam cum quis inique uel iniuste sententiam dixerit: ex eo iniuriam dicam, quod iure & iusticia caret, quasi non iuriâ. contumeliam autem à contemnendo. Iniuriam autem fieri Labeo ait, aut re, aut uerbis. re, quoties manus inferuntur. uerbis autem, quoties non manus inferunt, sed cōuicium fit. Omnemq; iniuriam aut in corpus inferri, aut ad dignitatem, aut ad infamiam pertinere. in corpus fit, cū quis pulsatur. ad dignitatem, cum comes matronæ abducitur. ad infamiam, cum pudicitia attentatur. Item aut per semetipsum alicui fit iniuria, aut per alias personas. per semet, cum directō ipsi patrifamilias uel matrifamilias fit iniuria. per alias, cū per cōsequencias fit: ut cū fit libellis

Nn beris

beris meis, uel seruis meis, uel uxori, nūc. spectat em̄ ad nos iniuria, quæ his fit, qui uel potestati nostræ, uel adfectui subiecti sunt. Et si forte caducri defuncti fiat iniuria, cui hæredes bonorum me possessorum exstitimus: iniuriarum nostro nomine actionem habebimus. spectat em̄ ad existimationem nostram, si qua ei fit iniuria. idemq; est, & si fama eius, cuius hæredes exstitimus, laceffatur. Vsq; adeo autem iniuria, quæ fit liberis nostris, nostrum pudorem pertingit: ut etiam si uolentē filium quis uendiderit: patri suo quidem nomine competat iniuriarū actio, filij uero nomine non competat: quia nulla iniuria fit, quæ in uolentem fiat. Quoties autem funeri testatoris uel caducri fit iniuria: siquidem post aditam hæreditatem fiat: dicendum est hæredi quodammodo factam. semper enim hæredis interest defuncti existimationem purgare. quoties autem ante hæreditatem aditam: magis hæreditati, & sic hæredi per hæreditatē adquiri. Deniq; Iulianus scribit: si corpus testatoris ante aditam hæreditatem detentum sit: adquiri hæreditati actionem, dubium non esse. idemq; putat, & si ante hæreditatem aditam seruo hæreditario iniuria facta fuerit. nam per hæreditatē actio hæredi acquiritur. Labeo scribit: si quis seruum hæreditarium testamento manumissum ante aditam hæreditatem uerberauerit: iniuriarum hæredem agere posse. at si post aditam hæreditatē uerberatus sit: siue scit se liberum esse, siue ignorat: ipsum agere posse. Siue autem sciat quis filium meum esse, uel uxorem meam, siue ignorauerit: habere me meo nomine actionem, Neratius scripsit. Idem ait, ex una iniuria interdū tribus oriri iniuriarū actionem, neq; unius actionem per aliā consumi. ut puta uxori meæ filiafamilias iniuria facta est. & mihi, & patri eius, & ipsi iniuriarum actio incipiet competere.

II. PAVLVS.

Quod si uiro iniuria facta sit: uxor non agit: quia defendi uxores auitis, non uiros ab uxoribus, æquum est

III. VLPIANVS.

Illud relatum peræque est: eos, qui iniuriam pati possunt, & facere posse. Sanè sunt quidam, qui facere non possunt: ut puta furiosus, & impubes, qui doli capax non est. nanq; hi iniuriam pati solent, nō facere. cum enim iniuria ex adfectu facientis cōsistat: consequens erit dicere, hos, siue pulsant, siue conuicium dicant, iniuriam fecisse non uideri. itaq; pati quis iniuriam, etiā si non sentiat, potest: facere nemo, nisi qui scit se iniuriam facere, & si nesciat, cui faciat. quare si quis per iocū percutiat, aut dum certat: iniuriarum non tenetur. Si quis hominem liberum occiderit, dum putat seruum suum: in ea causa est, ne iniuriarum teneatur.

IIII. PAVLVS.

SI cum seruo meo pugnum ducere uellem, in proximo te stantem
sinuitus percusserim: iniuriarum non teneor.

V. VLPIANVS.

LEx Cornelia de iniurijs competit ei, qui iniuriarū agere uolet ob
eam rem, quod se pulsatum, uerberatumūe, domumūe suam ui in
troitam esse dicat. qua lege cauetur, ut non iudicet qui ei, qui ager, ge-
ner, socer, uicticus, priuignus, sobrinusūe est, ppiusūe eorū quis quenq;
in ea cognatione ad finitatem attinget, quiūe eius parentisūe cuius eo-
rum patronus erit. Lex itaq; Cornelia ex tribus causis dedit actionē:
quod quis pulsatus, uerberatusūe, domusūe eius ui introita sit. apparet
igitur omnem iniuriam, quæ manu fiat, lege Cornelia contineri. In
ter pulsationem & uerberationem hoc interest (ut Ofilius scribit.) uer-
berare est cum dolore cedere: pulsare sine dolore. Domum accipe
re debemus, non proprietatē domus, sed domicilium. quare siue in p-
pria domo quis habitauerit, siue in conductā, uel gratis, siue hospitio re-
ceptus: hæc lex locum habebit. Quid si quis in uilla habiteret, uel in hor-
tis? idem erit probandum. Et si dominus fundum locauerit, inq;
eum impetus factus sit: colonus ager, non dominus. Si tamen in fundū
alienum, qui domino colebatur, introitum sit: Labeo negat esse actio-
nem domino fundi ex lege Cornelia: qui non possit ubiq; domicilium
habere, hoc est per omnes uillas suas. ego puto ad omnem habitatio-
nem, in qua paterfamilias habitat, pertinere hanc legem: licet ibi quis
domiciliū non habeat. ponamus em̄ studiorū causa Romæ agere. Ro-
mæ utiq; domiciliū nō habet. & tamen dicendū est, si ui domus eius in-
troita fuerit, Corneliā locum habere. tantū igitur ad meritoria uel sta-
bula non pertinebit. ceterum ad hos pertinebit, qui inhabitant nō mo-
menti causa, licet ibi domicilium non habeant. Illud quæritur, an
pater filiofamilias iniuriam passo ex lege Cornelia iniuriarum age-
re possit: & placuit non posse, de eoq; res inter omnes constat: sed patri
quidem prætoria iniuriarum actio competit, filio uero legis Corneliæ.

In lege Cornelia filiusfamilias agere potest ex omni causa: nec ca-
uere debet rem ratam patrem habiturum. nam nec aliās agentem filiū
iniuriarum ad cautionem de rato cōpellendum, Iulianus scribit. Hac
lege permittitur actori iusiurandum deferre, ut reus iuret iniuriam se
non fecisse. sed Sabinus in adfessorio etiam prætores exemplum legis
secutos ait, & ita res se habet. Siquis librum ad infamiam alicuius
pertinentem scripsit, cōposuit, edidit, doloūe malo fecit, quo quid eo-
rum fieret: etiam si alterius nomine ediderit, uel sine nomine: uti de ea
te agere liceat: & si cōdemnatus sit, qui id fecit, instabilis ex lege esse
Nn ij iubetur

iubetur. Eadē pœna ex senatuscōsulto tenet is, qui ἐπιθεσῖμ, aliudne quid, siue scripturam in notam aliquorum produxerit: item qui emendum uendendumue curauerit. & ei, qui indicasset (siue liber, siue seruus sit) pro modo substantiæ accusatæ personæ æstimatione iudicis præmiū constituitur: seruo forsitan & libertate præstanda. quid enim, si publica utilitas ex hoc emergit?

VI. PAVLVS.

Quod senatusconsultum necessariū est. Cum nomen adiectum non est eius, in quem factum est: tunc ei (quia difficilis probatio est) uoluit senatus publica quæstione rem uindicare. cæterum si nomen adiectum: & iurē cōmuni iniuriarum agi potest. nec enī prohibendus est priuato agere iudicio, quod publico iudicio præiudicetur: quia ad priuatam causam pertinet. planē si actum sit publico iudicio: denegandum est priuatum. similiter ex diuerso.

VII. VLPIANVS.

Prætor edixit. **QVI AGIT INIURIARVM, CERTVM DICAT, QUID INIURIAE FACTVM SIT:** quia qui famosam actionem intendit, non debet uagari cum discrimine alienæ existimationis: sed de signare certum, & specialiter dicere, quam se iniuriam passum contendit. Si dicatur homo iniuria occisus: nunquid non debeat permittere prætor priuato iudicio legi Corneliæ præiudicari? itemq; & si ita quis agere uelit, quod tu uenenum dedisti hominis occidēdi causā: reſtius igitur fecerit, si huiusmodi actionem non dederit. Atqui solemus dicere, ex quibus causis publica sunt iudicia, ex his causis nō esse nos prohibendos, quo minus & priuato agamus. & est hoc uerum. sed ubi non principaliter de ea re agitur, quæ habet publicam exsecutionem. quid ergo de lege Aquilia dicimus? nam & ea actio principaliter hoc cōtinet: hominem occisum non principaliter. nam ibi principaliter de damno agitur, quod domino datum est. at in actione iniuriarum de ipsa cæde, uel ueneno, ut uindictetur, non ut damnum sarcatur. Quid ergo si quis idcirco uelit iniuriarū agere, quod gladio caput eius percussum est? Labeo ait, nō esse prohibendum. neq; enim utiq; hoc (inquit) interdicitur, quod publicam habeat animaduersionem. quod uerum non est. cui enim dubium est, etiam hunc dici posse Cornelia cōueniri? Præterea illò spectat, dici certum de iniuria, quam passus quis sit: ut ex qualitate iniuriæ sciamus, an in patronum liberto reddendum sit iniuriarum iudicium. etenim meminisse oportebit liberto aduersus patronū non quidem semper, uerum interdum iniuriarum dari iudicium: scilicet si atrox sit iniuria, quam passus sit, puta si seruilis est. cæterum lenē coërcitionem utiq; patrono aduersus libertum dabimus: nec patietur eum

eum prætor querentem, quasi iniuriam passus sit, nisi atrocitas eum mouerit. nec enim ferre prætor debet heri seruum, hodie libertum con querentem, quod dominus ei conuicium dixerit, uel quod leuiter pul sauerit, uel emendauerit. sed si flagris, si uerberibus uulnerauit non me diocriter: æquissimum erit, prætorem ei subuenire. Sed & si quis ex liberis, qui non sunt in potestate, cum parente uelit experiri: non teme re iniuriarum actio danda est, nisi atrocitas suaferit. certe his, qui sunt in potestate, prorsus nec competit, etiam si atrox fuerit. Quod au tem prætor ait, CERTVM DICAT, quemadmodum accipiendum est: certū eum dicere, Labeo ait, qui dicat nomen iniuriæ, neq; sub alterna tione, puta illud aut illud: sed illam iniuriam se passum. Si mihi plu res iniurias feceris: puta turba & cœtu facto domum alicuius introeas, & hoc pacto efficiatur, ut simul & conuiciū patiar, & uerberer: an pos sim separatim tecum experiri de singulis iniurijs, quæritur. & Marcel lus secundū Neratij sententiam hoc probat: cogendum iniurias, quas simul passus sit, coniungere. Possē hodie de omni iniuria, sed & de atroci ciuilitate agi, Imperator noster rescripsit. Atrocem iniuriam quasi contumeliosiore & maiorem accipimus. Atrocem autem iniu riam aut persona, aut tempore, aut re ipsa fieri, Labeo ait. persona atro cior iniuriā fieri, cum magistratui, cum parenti, patrono fiat. tempo re: si in ludis, & in conspectu prætoris. nam in prætoris conspectu, an in solitudine iniuria facta sit, multum interesse ait: quia atrocior est, quæ in conspectu fiat. Re atrocem iniuriam haberi Labeo ait: utputa si uul nus illatum, os alicui percussum sit.

VIII. PAVLVS.

Vulneris magnitudo atrocitatem facit, & nōnunquam locus uul neris, ueluti oculo percusso.

IX. VLP IANVS.

Sed est quæstionis, quod dicimus re iniuriam atrocem fieri: utrum si corpori inferatur, atrox sit: an & si non corpori, utputa uestimen tis scissis, comite abducto, uel conuicio dicto: & ait Pomponius, etiam sine pulsatione posse dici atrocem iniuriam, persona atrocitatem faci ente. sed & si in theatro, uel in foro cædit & uulnerat, quantū non atro citer: atrocem iniuriam facit. Parui autē refert, utrum patrifamilias, an filiofamilias talis iniuria facta sit. nam & hæc atrox existimabitur.

Si atrocē iniuriā seruus fecerit: siquidem præsens sit dominus: potest agi de eo. quod si abfuerit: præsidi offerendus est, qui eum flagris rūpat.

Si quis tam scēminam, quā masculum, siue ingenuos, siue liberti nos impudicos facere attentauerit: iniuriarum tenebitur. sed & si serui pudicitia attentata fuerit: iniuriarum actio locum habet.

Nn iij

Paulus

X. PAVLVS.

A Trentati pudicitia dicitur, cum id agitur, ut ex pudico impudicus fiat.

XI. VLPIANVS.

Non solum is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, hoc est, qui percussit: uerum ille quoque continetur, qui dolo fecit, uel qui curauit, ut cui mala pugno percuteretur. Iniuriarum actio ex bono & æquo est, & dissimulatione aboletur. si quis enim iniuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non reuocauerit: postea ex poenitentia iniuriam remissam non poterit recolare. secundum hoc ergo æquitas actionis omnem metum eius abolere uidetur, ubicunque contra æquum quis uenit. proinde & si pactum de iniuria intercesserit, & si transactum, aut iusiurandum exactum erit: actio iniuriarum non tenebit.

Agere quis iniuriarum & per se, & per alium potest: ut puta per procuratorem, tutorem, ceterosque, qui pro alijs solent interuenire. Si mandatu meo facta sit alicui iniuria: plerique aiunt, tam me, qui mandauit, quam eum, qui suscepit, iniuriarum teneri. Proculus recte ait, si in hoc te conduxerim, ut iniuriam facias: cum utroque nostrum iniuriarum agi posse, quia mea opera iniuria facta sit. Idemque ait, & si mandauero filio meo, ut tibi iniuriam faciat. Atilicinus autem ait, & si persuaferim alicui aliam nolenti, ut mihi ad iniuriam faciendam obediret: posse iniuriarum mecum agi. Quanquam aduersus patronum liberto iniuriarum actio non detur: uerum marito libertæ nomine cum patrono actio competit. maritus enim, uxore sua iniuriam passa, suo nomine iniuriarum agere uidetur. quod & Marcellus admittit. Ego autem apud eum notauit, non de omni iniuria hoc esse dicendum, me putare. leuis enim coercitio etiam in nuptam, uel conuicij non impudici dictio cur patrono denegetur: si autem cōliberto nupta esset: diceremus omnino iniuriarum actionem marito aduersus patronum cessare. & ita multi sentiunt. Ex quibus apparet, liberos nostros non tantum eas iniurias aduersus nos iniuriarum actione exsequi non posse, quæcunque fiunt ipsis: sed ne eas quidem, quæ eis fiunt, quos eorum interest iniuriam non pati. Plane si forte filius liberti uel uxor uelint iniuriarum experiri, quia patri maritoque non datur: denegandum non erit, quia suo nomine experiuntur.

Ei, qui seruus dicitur, secus adferit in libertatem: iniuriarum actionem aduersus dicentem se dominum competere, nulla dubitatio est. & hoc est uerum, siue ex libertate in seruitutem petatur, siue ex seruitute in libertatem proclamet. nam hoc iure indistincte utimur.

XII. CAIVS.

Si quis de libertate aliquem in seruitutem petat, quem sciat liberum esse

esse, neq; id propter euictionem, ut eam sibi conseruet, faciat: iniuriarum actione tenetur.

XIII. VLP IANVS.

Iniuriarum actio neq; hæredi, neq; in hæredem datur. idem est, & si in seruum meum iniuria facta sit. nam nec hic hæredi meo iniuriarum actio datur. semel autem lite contestata, hæc actio etiam ad successores pertinet. Is, qui iure publico utitur, non uidetur iniuriæ faciendæ causâ hoc facere. iuris enim executio non habet iniuriam.

Si quis quod decreto prætoris non obtemperauerit, ductus sit: non est in ea causâ, ut agat iniuriarum propter prætoris præceptum. Si quis per iniuriam ad tribunal alicuius me interpellauerit, mei uexandi causâ: potero iniuriarum experiri. Si quis de honoribus decernendis alicui passus non sit decerni, ut puta imaginem alicui, uel quid aliud tale: an iniuriarum teneatur? & ait Labeo non teneri, quamuis hoc contumeliæ causâ fiat. etenim multum interest (inquit) contumeliæ causâ quid fiat, an uero fieri quid in honorem alicuius quis non patiatur.

Idem Labeo scribit: si cum alium contingeret locatio, alij hoc onus diuinum indixerit: non posse agi iniuriarum ob laborem inditum. aliud enim esse laborem indicere, aliud iniuriam facere. idem ergo erit probandum & in cæteris muneribus atq; honoribus, quæ per iniuriam indicuntur. ergo & si quis per iniuriam sententiam dixerit, idem erit probandum. Quæ iure potestatis à magistratu fiunt, ad iniuriarum actionem non pertinent. Si quis me prohibeat in mari piscari, uel euerri culum, quod græci *Γερνικον* dicunt, ducere: an iniuriarum iudicio possim eum conuenire? sunt, qui putant, iniuriarum me posse agere. & ita Pomponius. & pleriq; esse huic similem eum, qui in publicum lauare, uel in cauea publica sedere, uel in quo alio loco agere, sedere, conuersari non patiatur: ut si quis re mea uti me non permittat. nam & hic iniuriarum conueniri potest. Conductori autem ueteres interdicitum dederunt, si forte publice hoc conduxisset. nam uis ei prohibenda est, quo minus conditione sua fruatur. Si quem tamen ante ædes meas, uel ante prætorium meum piscari prohibeam: quid dicendum est? me iniuriarum iudicio teneri, an non? & quidem mare commune omnium est, & litora, sicuti aer. & sæpissime rescriptum est, non posse quem piscari prohiberi: sed nec aucupari, nisi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi potest. usurpatum tamen & hoc est (tam & si nullo iure) ut quis prohiberi possit ante ædes meas uel prætorium meum piscari. quare si quis prohibeatur: adhuc etiam iniuriarum agi potest. In lacu tamen, qui mei domini est, utiq; piscari aliquem prohibere possum.

XIII. PAVLVVS.

Sanè

SAnè si maris propriū ius ad aliquem pertineat: VTI POSSIDETIS interdīctum ei competit, si prohibeatur ius suum exercere: quoniā ad priuatam iam causam pertinet, nō ad publicam hæc res: utputa cū de iure fruendi agatur, quod ex priuata causa contingat, non ex publica. ad priuatas em causas accommodata interdīcta sunt, nō ad publicas.

XV. VLP IANVS.

Item apud Labeonem quæritur, si quis mētem alicuius medicamentis alioque quo alienauerit: an iniuriarum actio locum habeat? & ait iniuriarum aduersus eum agi posse. Si quis pulsatus quidem nō est, uerum manus aduersus eum leuata, & sæpe territus est quasi uapulatus, non tamen percussus: utili iniuriarum actione tenetur. Ait prætor. QVI ADVERSVS BONOS MORES CONVICIUM CUI FECISSE, CUIVSVE OPERA QUID FACTVM ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS BONOS MORES CONVICIUM FIERET: IN EVM IUDICIUM DABO.

Conuicium autem iniuriam esse Labeo ait. conuicium dicitur uel à concitatione, uel à conuentu, hoc est à collatione uocum. cum enim in unum complures uoces conferuntur, conuicium appellatur, quasi conuocium. Sed quod adiicitur à prætore, ADVERSVS BONOS MORES: ostendit non omnem in unum collatam uociferationem prætorē notare: sed eam, quæ bonis moribus improbetur, quæq; ad infamiam, uel ad inuidiam alicuius spectet. Idem ait ADVERSVS BONOS MORES sic accipiendum: non eius, qui fecit, sed generaliter accipiendū aduersus bonos mores huius ciuitatis. Conuicium non tantū præfenti, uerum absenti quoq; fieri posse, Labeo scribit. proinde si quis ad domum tuam uenerit te absente: conuicium factum esse dicit. idem & si ad stationem, uel tabernam uentum sit, probari oportere. Fecisse conuicium non tantum is uidetur, qui uociferatus est: uerū is quoq; qui concitauit ad uociferationem alios, uel qui submisit, ut uociferentur. CUI non sine causa adiectum est. nam si incertæ personæ conuicium fiat: nulla executio est. Si curauerit quis conuicium alicui fieri, non tamen factū sit: non tenebitur. Ex his apparet non omne maledictum conuicium esse: sed illud solum, quod eum uociferatione dictum est: siue unus, siue plures dixerint, & quod in cœtu dictum est conuicium. quod aut non in cœtu, nec cū uociferatione dicitur: conuicium non proprie dicitur, sed infamandi causa dictum est. Si quis astrologus, uel qui aliquam illicitam diuinationem pollicetur, consultus aliquem furem dixisset, qui non erat: iniuriarum cum eo agi nō potest, sed constitutiones eum tenent. Iniuriarum actio, quæ ex conuicio nascitur, in hæredes non est reddenda: sed nec hæredi. Si quis uirgines appellasset, si tamen ancillari ueste uestitas: minus peccare uidetur. multo

multo minus si meretricia ueste foeminae, nō matrum familiarū uestitae fuissent. Si igitur non matronali habitu foemina fuerit, & quis eam appellauerit, uel ei comitem abduxerit: iniuriarum non tenetur. Comitē accipere debemus eum, qui comitetur, & sequatur: & (ut ait Labeo) siue liberum, siue seruū, siue masculum, siue foeminam. & ita comitem Labeo definit: qui frequentandi cuiusq; causa, ut sequeretur de finatus, in publico priuatoīe abductus fuerit. inter comites utiq; & pædologi erunt. Abduxisse uidetur (ut Labeo ait) non qui abducere comitem cœperit, sed qui perfecit, ut comes cum ea non esset. abduxisset autem non tantum is uidetur, qui per uim abduxit: uerum is quoq; qui persuasit comiti, ut eam defereret. Tenetur hoc edicto non tantū qui comitem abduxit, uerum etiam si quem eorum appellauit, adsectatus ē. Appellare est blanda oratione alterius pudicitiam attentare. hoc enim nō est conuicium facere, sed aduersus bonos mores attentare. Qui turpibus uerbis utitur, non tentat pudicitiam, sed iniuriarum tenetur. Aliud est attentare, aliud adsectari. appellat em̄, qui sermone pudicitiam attentat: adsectatur, qui tacitus frequenter sequitur. assidua etenim frequentia quasi præbet nonnullam infamiam. Meminisse autem oportebit, non omnem, qui adsectatus est: nec omnem, qui appellauit, hoc edicto conueniri posse. neq; enim si quis colludendi, si quis officiī honeste faciendi gratia id fecerit, statim in edictum incidit: sed qui contra bonos mores id fecit. Sponsum quoq; ad iniuriarū actionem admittendum puto. etem̄ spectat ad contumeliam eius iniuria, quæcunq; sponsæ eius fiat. Ait prætor. NE QUID INFAMANDI EIVS CAUSSA FIAT. SI QVIS ADVERSVS EA FECERIT: PRO VT QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. Hoc edictum superuacuum esse Labeo ait: quippe cū ex generali clusula agere possumus. sed uidetur & ipsi Labeoni, & ita se habet: prætorem eandem causam secutum, uoluisse & specialiter de ea re loqui. ea enim, quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter noentur, uident̄ quasi neglecta. Generaliter uertit prætor ad infamiam alicuius quid fieri. proinde quodcunq; quis fecerit, uel dixerit, ut aliquem infamaret: erit actio iniuriarū. Hæc autem ferè sunt, quæ ad infamiam alicuius fiunt: ut puta si ad inuidiam alicuius ueste lugubri utatur, aut squalida: aut si barbam demittat, uel capillos submittat: aut si carmen conscribat, uel proponat, uel cantet aliquid, quod pudorem alicuius lædat. Quod ait prætor, SI QVIS ADVERSVS EA FECERIT: PRO VT QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM, sic intelligendum est: ut plenior sit prætoris animaduersio: id est ut quidq; eum mouerit, uel in persona eius, qui agit iniuriarum actione: uel eius, aduersus quē agitur: uel etiam in re ipsa,

id est qualitate iniuriæ: non audiat eum, qui agit. Si quis libello dato uel principi, uel aliq, famam alienam infectatus fuerit: iniuriarum erit agendum, ut Pomponius ait. Idem ait: eum, qui euentum sententiæ, uelut laturus pecuniam, uendiderit: fustibus à præfide ob hoc castigatum iniuriarum damnatum uideri. utiq; autem apparet hunc iniuriam ei fecisse, cuius sententiam uenditauit. Si quis bona alicuius, uel rem unam per iniuriam occupauerit: iniuriarum actione tenetur. Item si quis pignus proscripserit, uenditurus, tanquam à me acceperit, infamandi mei causa: Seruius ait iniuriarum agi posse. Si quis non debitor quasi debitorem appellauerit iniuriæ faciendæ causa: iniuria rum tenet. Prætor ait. QVI SERVVM ALIENVM ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVISSE, DE VE EO INIVSSV DOMINI QVÆSTIONEM HABVISSE DICETVR: IN EVM IVDICIVM DABO. ITEM SI QUID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR: CAVSSA COGNITA IVDICIUM DABO. Si quis sic fecit iniuriam seruo, ut domino faceret: indeo dominum iniuriarum agere posse suo nomine. si uero non ad suggestionem domini id fecit: ipsi seruo facta iniuria inulta à prætore relinqui non debuit: maxime si uerberibus uel quæstionibus adfecerit. hoc enim & Seruium sentire, palam est. Si communem quis seruum uerberauerit: utiq; hac actione non tenebitur, cum iure domini id fecerit. nec si fructuarius id fecerit, dominus cum eo aget: uel si proprietarius fecerit, fructuarius eum conveniet. Adijcitur, ADVERSVS BONOS MORES: ut non omnis omnino, qui uerberauit, sed qui aduersus bonos mores uerberauit, teneatur. cæterum si quis corrigendi animo uerberauerit, aut emendandi: non tenet. Vnde quærit Labeo, si magistratus municipalis seruum meum loris ruperit: an possim cum eo experiri, quasi aduersus bonos mores uerberauerit? & ait iudicem debere inquirere, quid facientem eum seruum uerberauerit. nam si honorem ornamentaq; petulantanter attentantem ceciderit: absoluendum eum. VERBERASSE dicitur abusive, & qui pugnis ceciderit. QVÆSTIONEM intelligere debemus & tormenta, & corporis dolorem ad eruendam ueritatem. nulla ergo interrogatio, uel leuis territio non pertinet ad hoc editum. Quæstionis uerbo etiam ea, quam malam mansionem Græci dicunt, continetur. Cum igitur per uim & tormenta habita quæstio est: tunc quæstio intelligitur. Sed & si iussu domini quis quæstionem hanc habeat, modum tamen excefferit: teneri eum debere Labeo ait. Prætor ait. SI QUID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR: CAVSSA COGNITA IVDICIUM DABO. proinde siquidem uerberatus sit seruus, uel tormentis de eo quæstio habita: sine causæ cognitione iudicium in eum competit. si uero aliam iniuriam passus sit: non aliter competit, quam causa cognita

cognita. Itaq; prætor non ex omni causa iniuriarum iudiciū serui nomine permittet. nam si leuiter percussus, uel leuiter ei maledictum sit: nō dabit actionem. at si infamatus sit uel facto aliquo, uel carmine scripto: puto causæ cognitionem prætoris porrigendam & ad serui qualitatem. et eī multum interest, qualis seruus sit: bonæ frugi, ordinarius, dispensator, an uero uulgaris, uel mediastinus, an qualis qualis. & quid si compeditus, uel male notus, uel notæ extremæ? habebit igitur prætor rationem tam iniuriæ, quæ admissa dicitur: quā personæ serui, in quem admissa dicitur: & sic aut permittet, aut denegabit actionē. Interdum iniuria seruo facta ad dominum redundat: interdum nō. nam si pro libero se gerentem, aut cum alterius potius, quā meum existimabat, quis ceciderit, non cæsurus eum, si meū scisset: non posse eum, quasi iniuriam fecerit, sic conueniri, Mela scribit. Si quis seruo uerberato iniuriarum egerit, deinde postea damni iniuriæ agat: Labeo scribit, eandem rem non esse: quia altera actio ad damnum pertinet culpa datum, altera ad contumeliam. Si usumfructum in seruo habeam, tu proprietatem, isq; uerberatus sit quæstione de eo habita: iniuriarum actio magis proprietario, quā mihi competit. idemq; probatur etiā, si seruū meū, quem bona fide possidebam, cecideris. domino eī magis competit iniuriarū actio. Item si liberū hominem, qui mihi bona fide seruiebat, quis ceciderit: distinguendum est, ut si in mei contumeliam pulsatus sit, competat mihi iniuriarum actio. idem ergo & in seruo alieno bona fide mihi seruienti: ut toties admittamus iniuriarū actionem, quoties in meā contumeliam iniuria ei facta sit. nam & ipsius quidem serui nomine domino dabimus iniuriarū actionem. Si autem me tangat & pulset: iniuriarum mihi quoq; actio est. ergo & in fructuario idem distingui potest. Si seruū compluriū cecidero: competere iniuriarum actionē omnibus, plusquā manifestum est.

XVI. PAVLVS.

¶ Sed non esse æquum, pro maiore parte, quā pro qua dominus sedit, damnationem fieri, Pedius ait. & ideo officio iudicis portiones æstimandæ sunt, Imo personæ. *iuxta diuī Iustiniani institutionē. sub hoc ipso Tit.*

XVII. VLP IANVS.

¶ Sed si unius permissu id fecero: si quidem solius eius esse putauī: nulli competit iniuriarum actio. planē si sciui esse plurium: ei quidem, qui permisit, iniuriarum actio non competit: cæteris competit. Si iussu tutoris, aut procuratoris, uel curatoris quæstio habita sit: consequens erit dicere, cessare iniuriarum actionem. Seruus meus opera uel querela tua flagellis cæsus est à magistratu nostro. Mela putat, damnam mihi iniuriarum actionem aduersus te, in quantum ob eam rem

Oo ij æquum

æquum iudici uidebitur. & si seruus decesserit: dominū eius agere posse Labeo ait: quia de damno, quod per iniuriam factū est, agitur. & ita Trebatio placuit. Quædam iniuriæ à liberis hominibus factæ leues & nullius momenti uidentur. enim uero à seruis: graues sunt. crescit enim contumelia ex persona eius, qui contumeliam fecit. Cum seruus iniuriam fecit, maleficium eum admittere, palam est. igitur merito, si cuti ex cæteris delictis, ita & ex hoc iniuriarum noxalis actio datur. Sed in arbitrio domini est, an uelit eum uerberandum exhibere, ut ita satisfiat ei, qui iniuriam passus est. neq; enim erit necesse domino utiq; eum uerberandū præstare: sed dabit ei facultas præstandi seruū uerberandū: aut si de eo uerberibus satis non fiat, noxæ dedendi, uel litis æstimatione sufferēdi. Prætor ait, ARBITRATV IVDICIS VTIQVE QVA-
SI VIRI BONI VTILEM MODVM VERBERVM IMPONET. Si cum ante iudicē dominus uerberandum seruū exhibuerit, ut satis uerberibus de eo fieret, & erit factū arbitrato alicuius: postea actor agere iniuriarū perseuerans, non est audiendus. qui em̄ accepit satisfactionē, iniuriam suam remisit. nam & si nuda uoluntate iniuriam remisit: indubitate dicendum est, extinguere iniuriarum actionem non minus, quā si tempore abolita fuerit iniuria. Si iussu domini seruus iniuriam fecerit: utiq; dominus cōueniri poterit, etiam suo nomine. sed si proponatur seruus manumissus: placet Labeoni in eum dandū actionem: quia & noxa caput sequitur, nec in omnia seruus domino parēre debet. cæterum & si occidisset iussu domini, Cornelia eum eximeremus. Planē si defendendi domini gratia aliquid fecerit: rationem ei cōstare apparet, inq; eam rem aduersus agentem exceptio obijcienda erit. Si seruus, in quo ususfructus meus est, iniuriam mihi fecerit: aduersus dominum noxali iudicio experiri potero: neq; debeo deterioris cōditionis ob hoc esse, quod ususfructum in eo habeo, quā si non haberem. aliter atq; si seruus communis esset. tunc enim non daremus socio actionem ea propter, quia & ipse iniuriarum actione tenetur. Ait prætor. SI EI, QVI IN ALTERIVS POTESTATE ERIT, INIVRIA FACTA ESSE DICTVR: ET NEQVE IS, CVIVS IN POTESTATE EST, PRAESENS ERIT, NEQVE PROCVRATOR QVISQVAM EXISTET, QVI EO NOMINE AGAT: CAVSSA COGNITA IPSI, QVI INIVRIAM ACCEPISSE DICTVR, IVDICIVM DABO. Filiofamilias iniuriam passo: si præsens sit pater, agere tamen nō possit propter furorem, uel quem alium casum dementiae: puto competere iniuriarum actionem. nam & hic pater ei9 absentis loco est. Planē si præsens agere nolit, aut quia differt, uel quia remittit, atq; donat iniuriam: magis est, ut filio actio non detur. nam & cum abest, idcirco datur actio filio, quia uerisimile est patrem, si præ-
sens

sens fuisset, acturum fuisse. Interdum tamen putamus, & si pater remittat, iniuriarum actionem filio dandam. ut puta si patris persona uilis & abiecta sit, filij honesta. neque enim debet pater uilissimus filij sui contumeliam ad suam utilitatem metiri. ponamus eum esse patrem, cui iure meritoque curator à prætorè constitueretur. Sed & si pater lite contestata cœperit abesse, uel etiam negligere executionem pater uilis: dicendum est, causa cognita translationem filio competere. idem est, & si emancipatus filius esse proponatur. Procuratorem patris prætulit prætor ipsis personis, quæ iniuriam passæ sunt. si tamen procurator aut negligat, aut colludat, aut non sufficiat aduersus personas, quæ iniuriam fecerunt: ipsi potius, qui passus est iniuriam, actio iniuriarum competit. Procuratorem autem accipere debemus, non utique eum, cui specialiter data est procuratio actionis iniuriarum: uerum sufficit esse eum, cui omnium rerum administratio mandata est. Quod autem ait prætor, CAUSSA COGNITA, ita accipiendum est, ut in cognitione causæ hoc uersetur: quàm longe pater absit, & quando superuenturus sit: & nunquid is, qui uult iniuriarum actionem mouere, segnior, uel inutilis admodum sit, qui non sufficiat ad rei alicuius administrationem, ac per hoc nec ad actionem. Quod deinde ait, QUI INIURIAM ACCEPISSE DICETVR: interdum ita accipiendum est, ut patri eius competat actio. ut puta nepoti facta est iniuria. pater præsens est. auus abest. scribit Iulianus, patri potius dandam iniuriarum actionem, quàm ipsi nepoti: ad cuius (inquit) officium pertinet, etiam uiuente auo filiū suum in omnibus tueri. Idem Iulianus scribit: filium non tantum ipsum agere debere, uerum etiā procuratorem dare posse. alioquin (inquit) nisi ei permiserimus procuratorem dare posse: futurum est, ut si ualitudine impediatur, neque sit, qui iniuriarum actionem exsequatur, impediat actio. Idem ait: & si nepoti facta sit iniuria, & nemo sit, qui aui nomine agat: permittendum esse patri experiri, & is procuratorem dabit. omnibus enim, qui suo nomine actionem habent, procuratoris dandi esse potestatem. intelligi autem filium (inquit) familias suo nomine agere, cum patre cessante, prætor ei agere permittit. Si filius familias iniuriarum egerit: patri actio non competit. Idem ait: filio familias iniuriarum nomine actionem dari, quoties nemo est, qui patris nomine experiat: & hoc casu quasi patrem familias constitui. quare siue emancipatus, siue ex parte hæres scriptus fuerit, uel etiam exhæredatus, siue paterna hæreditate abstinerit: executionem litis ei dandam. esse enim per absurdum, quem prætor manente patria potestate ad actionem admittendum putauerit, ei patri familias factio ultionem iniuriarum suarum eripi, & transferri ad patrem, qui eum (quantum

tum in ipso est) omiserit: aut (quod est indignius) ad hæredes patris, ad quos non pertinere iniuriam filiofamilias factam proculdubio est.

XVIII. PAVLVS.

EVm, qui nocentem infamauit, non esse bonum & æquum ob eam rem condemnari. peccata enim nocentiũ nota esse & oportere, & expedire. Si seruus seruo fecerit iniuriam: perinde agendũ est, quasi si domino fecisset. Si nupta filiafamilias iniuriam acceperit: & uir, & pater iniuriarũ agent. Pomponius recte putat: tanti patri cõdemnandum esse reũ, quanti cõdemnaretur, si ea uidua esset: uiro tanti, quanti cõdemnaret, si ea in nullius potestate esset: quod sua cuiusq; iniuria propriam æstimationẽ habeat. & ideo si nupta in nullius potestate sit: non ideo minus eam iniuriarum agere posse, quod & uir suo nomine agat.

Si iniuria mihi fiat ab eo, cui sim ignotus: aut si quis putat me Lucium Titium esse, cum sim Caius Seius: præualet, quod principale est, iniuriam eũ mihi facere uelle. nã certus sum ego: licet ille putet me alium esse, quàm sim. & ideo iniuriarũ habeo actionẽ. At cum aliquis filium familias patremfamilias putat: non potest uideri iniuriam patri facere: non magis, quàm uiro, si mulierẽ uiduam esse credat: quia neq; in personam eorum confertur iniuria, nec transferri personæ putatio ex persona filiorũ ad eas potest: cum adfectus iniuriam facientis in hunc, tantumquam in patremfamilias, consistat. Quod si scisset filiumfamilias esse: tametsi nescisset, cuius filius esset: dicerem (inquam) patrem suo nomine iniuriarum agere posse: nec minus uirum, si ille nuptam esse sciret, nam qui hæc non ignorat: cuicumq; patri, cuicumq; marito, per filium, per uxorem uult facere iniuriam.

XIX. IDEM.

SI creditor meus, cui paratus sum soluere, per iniuriam meam fideiussores meos interpellauerit: iniuriarum tenetur.

XX. IDEM.

SI iniuriæ faciendæ gratia Seia domum absentis debitoris signasset sine autoritate eius, qui concedendi ius potestatemue habuit: iniuriarum actionem intendi posse respondit.

XXI. IABOLENVS.

Iniuriarũ æstimatio non ad id tempus, quo iudicatur, sed ad id, quo facta est, referri debet.

XXII. VLPPIANVS.

SI liber pro fugitiuo adprehensus erit: iniuriarũ cum eo agit.

XXIII. PAVLVS.

SI quis domum alienam inuito domino introijt, quamuis in ius uocatus: actionem iniuriarum in eum competere, Ofilius ait.

Vlpianus

XXIIII. VLP IANVS.

Si quis proprium seruum distrahere prohibeatur à quolibet : iniuriarum experiri potest.

XXV. IDEM.

Si stuprum serua passa sit : iniuriarum actio dabitur. at si cælauit mancipium, uel quid aliud furandi animo fecit : etiam furti. uel si uirginem immaturā stuprauerit: etiā legis Aquiliæ actionē cōpetere putat.

XXVI. PAVLVS.

Si quis seruum meum uel filium meum ludibrio habeat, licet consentientē: tamen ego iniuriam iam uideor accipere: ueluti si in popinam duxerit illum, si alea luserit. sed hoc utrunq; tunc locum habere potest, quoties ille, qui suadet, animū iniuriæ faciendæ habet. atqui non potest malum consilium dare, uel qui dominū ignoret. & ideo incipit serui corrupti actio necessaria esse.

XXVII. IDEM.

Si statua patris tui in monumēto posita saxis cæsa est: sepulchri uiolati agi non posse, iniuriarum posse, Labeo ait.

XXVIII. VLP IANVS.

Iniuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam litem contestetur.

XXIX. PAVLVS.

Si seruum, cuius nomine iniuriarum actio tibi competit, manumiseris, aut alienaueris: superest tibi iniuriarum actio.

XXX. PAVLVS.

Seruo autem manumisso non competere actionem ob iniuriam, quam in seruiture passus est, quis dubitet? Filio si iniuria facta sit: cum utriq; tam filio, quam patri acquisita actio sit: non eadem utiq; faciendæ æstimatio est.

XXXI. PAVLVS.

Cum possit propter filij dignitatem maior ipsi, quam patri iniuria facta esse.

XXXII. VLP IANVS.

Nec magistratibus licet aliquid iniuriose facere. si quid igitur per iniuriam fecerit magistratus, uel quasi priuatus, uel fiducia magistratus: iniuriarum potest cōueniri. sed utrum deposito magistratu: an uero & quādiu est in magistratu? sed uerius est: si is magistratus est, qui sine fraude in ius uocari nō potest: expectandū esse, quo ad magistratu abeat. quod si ex minoribus magistratibus erit, id est qui sine imperio, aut sine potestate sunt magistratus: & in ipso magistratu posse eos cōueniri.

Paulus

XXXIII. PAVLVS

QVod reipublicæ uenerandæ causâ secundû bonos mores fit: etiâ si ad contumeliâ alicuius pertinet: quia tamen non ea mente magistratus facit, ut iniuriam faciat, sed ad uindictâ magistratus publice respiciat: actione iniuriarum non tenetur.

XXXIII. CAIVS.

SI plures serui aliquem simul ceciderint, aut conuicium alicui fecerint: singulorum proprium est maleficium: & tanto maior iniuria, quanto à pluribus admissa est. imò etiam tot iniuriæ sunt, quot & personæ iniuriam facientium.

XXXV. VLPIANVS.

SI quis iniuriam atrocem fecerit, qui contemnere iniuriarum iudicium possit ob infamiam suam, & egestatem: prætor atrociter exloqui hanc rem debet, & eos, qui iniuriam fecerunt, coërcere.

XXXVI. IULIANVS.

SI filij nomine cum patre iniuriarum agere uelim, & is procuratorem det: non intelligitur filius defendi, nisi iudicatum solui satisfidetur. & ideo actio aduersus filium, tanquam à patre non defendatur, danda erit.

XXXVII. MARTIANVS.

Constitutionibus principalibus cauetur: ea, quæ infamandi alterius causa in monumēta publica posita sunt, tolli de medio. Etiam ex lege Cornelia iniuriarum actio ciuilitè moueri potest: condemnatione æstimatione iudicis facienda.

XXXVIII. SCAEVOLA.

Senatusconsulto cauetur, ne quis imaginem Imperatoris in inuidiam alterius portet: & qui cōtra fecerit, in uincula publica mittatur.

XXXIX. VENVLEIVS.

Vestem sordidam rei nomine in publico habere, capillum uē submittere nulli licet: nisi ita coniunctus sit adfinitate, ut inuitus in reum testimonium dicere cogi non possit.

XL. MARTIANVS.

Dignus Seuerus Dionysio Diogeni ita rescripsit. atrocis iniuriæ damnatus in ordine decurionum esse non potest: nec prodesse tibi debet error præsidū, aut eius, qui de te aliquid pronūciauerit: aut eorū, qui contra formā iuris mansisse te in ordine decurionum putauerint.

XLI. NERATIVS.

Pater, cuius filio facta est iniuria, non est impediendus, quo minus duobus iudicijs & suam iniuriam prosequatur & filij.

XLII. PAVLVS.

Iudici ab appellatoribus conuicium fieri non oportet. alioquin infamia notantur.

XLIII. CAIVS.

Qui iniuriarum actionem per calumniam instituit: extra ordinem damnatur, ut exsilium, aut relegationem, aut ordinis amissionem patiatur.

XLIIII. IABOLENVS.

Si inferiorum ædium dominus superioris uicini fumigandi causa fumum faceret: aut si superior uicinus in inferiores ædes quid aut proiecerit, aut infuderit: negat Labeo iniuriarum agi posse. quod falsum puto: si tamen iniuriæ faciendæ causa immittitur.

XLV. HERMOGENIANVS.

De iniuria nunc extra ordinem ex causa & persona statui solet. Et serui quidem flagellis cæsi dominis restituantur: liberi uero, humilioris quidem loci, fustibus subiiciuntur: cæteri autem uel exsilio temporalis, uel interdictione rei certæ coercerentur.

DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBUS. Tit. XI.

I. PAVLVS.

Sollicitatores alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, & si effectus sceleris potiri non possunt: propter uoluntatem perniciosæ libidinis extra ordinem puniuntur. Fit iniuria contra bonos mores, ueluti si quis fimo corrupto aliquem perfuderit: cæno, luto oblinierit: aquas spurcauerit: fistulas, lacus, quidque aliud ad iniuriam publicam contaminauerit. in quos grauiter animaduerti solet. Qui pueros stuprum, abducto ab eo uel corrupto comite, persuaserit: aut mulierem puellamque interpellauerit, quidque impudiciæ gratia fecerit, donum præbuerit, preciumque, quo is persuadeat, dederit: perfecto flagitio, punitur capite: imperfecto, in insulam deportatur: corrupti comites summo supplicio adficiuntur.

II. VLPIANVS.

Sub prætextu religionis, uel sub specie soluendi uoti cœtus illicitos nec a ueteranis tentari oportet.

III. IDEM

Stellionatus, uel expilatæ hæreditatis iudicia accusationem quidem habent, sed non sunt publica.

IIII. MARTIANVS.

Pp Diuus

Diuis Seuerus & Antoninus rescripserunt: eam, quæ data opera partum abegisset, à præside in temporale exsilium dandam. indi- gnū enim uideri, impune eam maritum liberis fraudasse.

V. VLP IANVS.

In eum, cuius instinctu ad infamandum dominum seruus ad statuā confugisse compertus erit, præter corrupti serui actionē, quæ ex edi- cto perpetuo competit, seuerè animaduertetur.

VI. IDEM.

Annonā attentare & uexare uel maxime dardanarij solent. quo- rum auariciæ obuiam itum est, tam mandatis, quàm constituti- onibus. Mandatis deniq; ita caueſ. præterea debebis custodire, ne dar- danarij ullius mercis sint: ne aut ab his, qui coëmptas merces suppri- munt: aut à locupletioribus, qui fructus suos æquis precijs uendere no- lunt, dū minus uberes prouentus exspectāt: annona oneretur. pœna au- tem in hos uaria statuitur. nam plerunq; si negociantes sunt, negocia- tione tantum eis interdicitur, interdum & relegari solent: humiliores ad opus publicum dari. Onerant annonam etiam stateræ adulteri- næ, de quibus diuis Traianus edictum proposuit: quo edicto pœnam le- gis Cornelie in eos statuit, perinde ac si lege testamentaria, quod testa- mentum falsum scripsisset, signasset, recitasset, damnatus esset. sed & di- uis Hadrianus eum, qui falsas mēsuras habuerat, in insulā relegauit.

VII. IDEM.

Saccularij, qui uetitas in sacculis artes exercentes partem subducūt, spartem subtrahūt: item qui directarij appellantur, hoc est hi, qui in aliena coenacula se dirigunt furandi animo: plus, quàm fures puniendi sunt. idcirco aut ad tempus in opus dantur publicum, aut fustibus casti- gantur & dimittuntur, aut ad tempus relegantur. Sunt præterea cri- mina, quæ ad executionē præsidis pertinent. utputa si quis instrumen- ta sua prodita esse dicat. nam huius rei executio præfecto urbi à diuis fratribus data est. Sunt quædā, quæ more prouinciarū coërcitionem solent admittere: utputa in prouincia Arabia σκοπελισμός crimen ap- pellant, cuius rei admissum tale est. Pleriq; inimicorum solent in præ- dium inimici σκοπελίζειν, id est lapides ponere, indicio futuros, quod si quis eum agrum coluisset, malo læto periturus esset insidijs eorū, qui σκοπέλους posuissent. quæ res tantum terrorem habet, ut nemo ad eū agrum accedere audeat, crudelitatem timens eorum, qui σκοπελισμός fecerunt. hanc rem præsidēs exsequi solent grauiter usq; ad pœnam ca- pitis: quia & ipsa res mortem comminatur. In Aegypto qui choma- ta rumpit uel dissoluit (hi sunt aggeres, qui quidem solent aquam Ni- loticam continere) æque plectitur extra ordinem. sed pro conditione sua

sua & pro admissi mensura quidam opere publico, aut metallo plectuntur. Sed & metallo quidem secundum suam dignitatem, si quis arborem sycaminon exciderit. nam & hæc res uindicat extra ordinem non leui poena: idcirco, quod hæc arbores colligunt aggeres Niloticos, per quos incrementa Nili dispensantur, & deminutiones æque coërentur. thomata etiam & diacopi, qui in aggeribus fiunt, plecti efficiunt eos, qui id admiserint.

VIII. PAVLVS.

In circulatores, qui serpentes circulerunt & proponunt, si cui ob eorum metum damnum datum est, pro modo admissi actio dabitur.

DE *SEPVLCRO VIOLATO.

Tit. XII.

als *sepul
chri uiol
latu.

I. VLPIANVS.

Sepulchri uiolati actio infamiam irrogat.

II. IDEM.

Si sepulchrum quis diruit: cessat Aquilia: QVOD VI TA
SMEN AVT CLAM agendum erit. & ita de statua de
monumēto euulsa Celsus scribit. idem quærit, si neq; ad
plumbata fuerit, neq; adfixa: an pars monumēti effecta sit, an uero ma
neat in bonis nostris: & Celsus scribit, sic esse monumenti, ut ossaria. &
ideo QVOD VI AVT CLAM interdicto locum fore.

III. VLPIANVS.

PRætor ait. CVIVS DOLO MALO SEPVLCRVM VIOLATVM ES
SE DICETVR: IN EVM IN FACTVM IVDICIUM DABO: VT EI,
AD QVEM PERTINEAT, QVANTI OB EAM REM AEQVVM VIDE
BITVR, CONDEMNETVR. SI NEMO ERIT, AD QVEM PER
TINEAT, SIVE AGERE NOLET: QVICVNQVE AGERE VOLET, EI
CENTVM AVREORVM ACTIONEM DABO. SI PLVRES AGERE
VOLENT: CVIVS IVSTISSIMA CAVSSA ESSE VIDEBITVR, EI AGEN
DI POTESTATEM FACIAM. SI QVIS IN SEPVLCRO VIOLA
TO DOLO MALO INHABITAVERT, AEDIFICIVM VE ALIVD, QVAM
QVOD SEPVLCRI CAVSSA FACTVM SIT, HABVERIT: IN EVM, SI
ALIQVIS EO NOMINE AGERE VOLET, DVCENTORVM AVREO
RVM IVDICIUM DABO. Prima uerba ostendunt eum demum ex hoc
plecti, qui dolo malo uiolauit. si igitur dolus absit: cessabit in eiusdem per
sona poena. Personæ igitur doli non capaces, ut impuberes, & omnes,
qui non animo uiolandi accedunt: excusati sunt. Sepulchri autem
appellatione omnem sepulturæ locum contineri, existimandum est.
Si quis in hæreditarium sepulchrum inferat: quamuis hæres, tamē
Pp ij potest

poteſt ſepulchri uiolati teneri, ſi forte contra uoluntatem teſtatoris intulit. licet enim cauere teſtatori, ne quis eò inferatur, ut reſcripto imperatoris Antonini cauetur. ſeruari enim uoluntatem eius oportere. et-
 go & ſi cauit, ut unus tantum hæredum inferat: ſeruabitur, ut ſolus in-
 ferat. Non perpetuæ ſepulturæ tradita corpora poſſe transferri, edi-
 cto diui ſeueri cōtineretur: quo mandatur, ne corpora detinerentur, aut
 uexarentur, aut prohiberentur per territoria oppidorū transferri. Di-
 uus tamen Marcus reſcripſit nullam pœnam meruiſſe eos, qui corpus
 defuncti in itinere per uicos aut oppidum tranſuexerūt: quamuis talia
 fieri ſine permiſſu eorū, quibus permittendi ius eſt, non debeant. Di-
 uus Hadrianus reſcripto pœnam ſtatuit quadraginta aureorum in eos,
 qui in ciuitate ſepeliunt, quam fiſco inferri iuſſit: & in magiſtratus ean-
 dem ſtatuit, qui paſſi ſunt, & locum publicari iuſſit, & corpus transferri.
 Quid tamen ſi lex municipalis permittit in ciuitate ſepeliri: poſt reſcri-
 pta principalia an ab hoc diſceſſum ſit, uidebimus: quia generalia ſunt
 reſcripta. & oportet imperialia ſtatuta ſuā uim obtinere, & in omni lo-
 co ualere. Si quis in ſepulchro habitaffet, ædificium uē habuiſſet: ei,
 qui uelit, agendi poteſtas eſt. Aduerſus eos, qui cadauera ſpoliant,
 præſides ſeuerius interuenire debent: maxime ſi manu armata aggre-
 diantur. ut ſi armati more latronum id egerint: etiam capite plectant,
 ut diuus ſeuerus reſcripſit. ſi ſine armis: uſq; ad pœnam metalli proce-
 datut. Qui de ſepulchri uiolati actione iudicant, æſtimabunt qua-
 tēnus interſit, ſcilicet ex iniuria, quæ facta eſt: item ex lucro eius, qui ui-
 olauit: uel ex damno, quod cōtigat: uel ex temeritate eius, qui fecit. nun-
 quam tamen minoris debent condemnare his, quorum intereſt, quā
 ſolent extraneo agente. Si ad plures ius ſepulchri pertineat: utrum
 omnibus damus actionem: an ei, qui occupauit? Labeo omnibus dan-
 dam dicit, recte: quia in id, quod cuiuſq; intereſt, agitur. Si is, cuius in-
 tereſt, ſepulchri uiolati agere nolet: poteſt pœnitentia acta ante, quā
 lis ab alio cōteſteretur, dicere ſe uelle agere, & audietur. Si ſeruus in ſe-
 pulchro habitat, uel ædificauit: noxalis actio ceſſat, & in eū prætor hæc
 actionem pollicetur. ſi tamen non habitet, ſed domūculam habeat ibi
 ſeruus: noxale iudicium erit dandum: ſi modo habere poſſe uidetur.
 Hæc actio popularis eſt.

IIII. CAIUS.

Sepulchra hoſtium religioſa nobis nō ſunt. ideoq; lapides inde ſub-
 ſtatos in quemlibet uſum conuertere poſſumus: nec ſepulchri uiola-
 ti actio competit.

V. POMPONIVS.

Vtimur eo iure, ut dominis fundorum, in quibus ſepulchra fece-
 rint, etiā

rint, etiā post uenditos fundos adeundorum sepulchrorum sit ius. legibus namq; prædiorum uendendorum cauetur: ut ad sepulchra, quæ in fundis sunt, iter ei, aditus, ambitus funeris faciendi causa sint.

VI. MARTIANVS.

Sepulchri uiolati actio in primis datur ei, ad quem res pertinet. quo scessante, si alius egerit (quamuis reipublicæ causa abfuerit dominus) nō debet ex integro aduersus eum, qui litis æstimationē sustulerit, dari. nec potest uideri deterior fieri cōditio eius, qui reipublicæ causa abfuit: cum hæc actio non ad rem familiarem eius, sed magis ad uultionem pertineat.

VII. IDEM.

Sepulchri deteriore conditionem fieri prohibitū est. sed corruptū & lapsum monumentum, corporibus non contactis, licet reficere.

VIII. MARCELLVS.

Sepulchri uiolati crimen potest dici ad legem Iuliam de ui publica. pertinere ex illa parte, qua de eo cauetur, qui fecerit quid, quo minus quis funeretur, sepeliatur: quia & qui sepulchrū uiolat, facit, quo minus quis sepultus sit.

IX. IDEM.

De sepulchro uiolato actio quoq; pecuniaria datur.

X. PAPINIANVS.

Quæsitum est, an ad hæredem necessarium, cum se bonis immiscuisset, actio sepulchri uiolati pertineret: dixi, recte eū ea actione experiri, quæ in bonum & æquum concepta est. nec tamen si egerit, hæreditarios creditores timebit: cum & si per hæreditatem obtinuerit hæc actio, nihil tamen ex defuncti capiat uoluntate: neq; id capiat, quod in rei persecutionem, sed in sola uindicta sit constitutum.

XI. PAVLVS.

Rei sepulchrorum uiolatorum si corpora ipsa extraxerint, uel ossa eruērint: humilioris quidem fortunæ summo supplicio adficiuntur: honestiores, in insulam deportantur, aliās aut relegantur, aut in metallum damnantur.

DE CONCVSSIONE.

Tit. XIII.

I. VLPIANVS.

Si simulato præsidis iussu concussio interuenit: ablatum eiusmodi terrore restitui præses prouinciæ iubet, & delictum coërcet.

II. MACER.

P p ij

Concus

Concussionis iudicium publicum non est. sed si ideo pecuniā accēpit quis, quod crimen minatus sit: potest publicum iudicium esse ex senatusconsultis: quibus pœna legis Corneliæ teneri iubentur, qui in accusationē innocentium coierint, quique ob accusandum uel non accusandum, denunciandum uel non denunciandum testimoniū pecuniā acceperint.

DE ABIGEIS. Tit. XIII.

I. VLP IANVS.

*als. con
filio.

*als *ouē.

E abigeis puniēdis ita diuus Hadrianus * pconsili Beticæ rescripsit. abigei cum durissime puniuntur, ad gladium damnari solent. puniuntur autem durissime, non ubiq, sed ubicunq, frequentius est id genus maleficij. alioqui in opus nonnunquam temporariū dantur. Abigei autem proprie hi habentur, qui pecora ex pascuis, uel ex armentis subtrahunt, & quodāmodo deprædantur: & abigendi studiū quasi artem exercent, equos de armentis, uel oues de gregibus abducentes. cæterū si quis * bouem aberrantē, uel equos in solitudine relictos abduxerit: non est abigeus, sed potius fur. Sed & qui porcum, uel capram, uel ueruecem abduxit: non tam grauiter, quā qui maiora animalia abigunt, plecti debet. Quanquam autem Hadrianus metalli pœnam, item operis, uel etiam gladij præstituerit: attamē qui honestiore loco nati sunt, non debent ad hanc pœnam pertinere: sed aut relegandi erunt, aut sunt ordine mouendi. sanē qui cum gladio abegerint: non inique bestijs obijciuntur. Qui pecora, de quorū proprietate faciebat cōtrouersiam, abegit: ut Saturninus quidem scribit, ad examinationē ciuilem remittendus est. sed hoc ita demum probandum est, si non color abigeatui quæsitus est, sed uere putauit sua iustis rationibus ductus.

II. MACER.

Abigeatus crimen publici iudicij non est, quia furtum magis est: sed quia plerunq, abigei & ferro utuntur, si depræhendant: ideo grauiter puniri eorum admissum solet.

III. CALLISTRATVS.

Oves pro numero abactorū, aut abigeum, aut furem faciunt. quidam decem oues gregem esse putauerunt. porcos etiam quinque uel quatuor abactos: equum, bouem uel unum abigeatus crimen facere. eumq, plenius coërcendum, qui à stabulo abegerit domitū pecus, non à sylua, nec grege. Qui sapius abegerunt, licet semper unum, uel alterum pecus subriperint: tamen abigei sunt. Receptores abigeorum

georum qua poena plecti debeant, epistola diui Traiani ita cauetur, ut extra terram Italiam decem annis relegentur.

DE PRAEVARICATORIBVS Tit. XV.

I. VLPIANVS.

Praeuaricator est quasi uaricator, qui diuersam partem adiuuat prodita causa sua. quod nomen Labeo à uaria certatione tractum ait. nam qui praeuaricatur, ex utraq; parte cōstitit, quinimò ex altera. is autem praeuaricator proprie dicitur, qui publico iudicio accusauerit. ceterū aduocatus non proprie praeuaricator dicitur. quid ergo de eo fiet, siue priuato iudicio, siue publico praeuaricatus est: hic extra ordinem solet puniri.

II. VLPIANVS.

Sciendum est, quod hodie ijs, qui praeuaricati sunt, poena iniungitur extraordinaria.

III. MACER.

Praeuaricationis iudiciū aliud publicum, aliud moribus inductum est. nam si reus accusatori publico iudicio ideo praescribat, quod dicat se eodem crimine ab alio accusatū, & absolutum: cauetur lege Iulia publicorū, ut non prius accusetur, quā de propria accusatoris praeuaricatione constiterit, & pronunciatū fuerit. huius ergo praeuaricationis pronuntiatio publici iudiciū intelligitur. Quod si aduocato praeuaricationis crimen intendatur: publicum iudicium non est. nec interest, publico, an priuato iudicio praeuaricatus dicatur. Si ideo quis accusetur, quod dicatur crimen iudiciū publici destituisse: iudicium publicum non est: quia neq; lege aliqua de hac re cautum est: neq; per senatusconsultum, quo poena quinque librarum auri in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est.

IIII. IDEM.

Sis, de cuius calumnia agi prohibetur, praeuaricator in causa iudiciū publici pronunciatu sit: infamis erit.

V. VENVLEIVS.

Accusator de praeuaricatione conuictus, postea ex lege non accusat.

VI. PAVLVS.

Ab imperatore nostro & patre eius rescriptum est, ut in criminibus, quae extra ordinem obijciuntur, praeuaricatores eadem poena adficiantur, qua tenerentur, si ipsi in legem commisissent, qua reus per praeuaricationem absolutus est.

Vlpia

VII. VLP IANVS.

IN omnibus caussis, præterquàm in sanguine, qui delatorem corru-
pit, ex senatusconsulto pro uicto habetur.

DE RECEPTORIBVS.

Tit. XVI.

I. MARTIANVS.

Effimum genus est receptorum, sine quibus latere ne-
mo diu potest: & præcipitur, ut perinde puniantur, atq;
latrones. In pari caussa habendi sunt, qui cum ad-
præhendere latrones possent, pecunia accepta uel sub-
reptorum parte, dimiserunt.

II. PAVLVS.

EOs, apud quos ad finis, uel cognatus latro conseruatus est: neq; ab-
soluendos, neq; se uere admodum puniendos. nõ enim par eorum
est delictum, & eorum, qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt.

DE FVRIBVS BALNEARIIS.

Tit. XVII.

I. VLP IANVS.

Vres nocturni extra ordinem audiendi sunt, & caussa co-
gnita sunt puniendi: dummodo sciamus, in poena eo-
rum operis publici temporarij modum nõ egrediendũ.
idem est & in balnearijs furibus. sed si telo se fures defen-
dunt, uel effractores, uel cæteri his similes, nec quinquã
percusserũt: metalli poena, uel honestiores relegationis adficiendi sunt.

II. MARTIANVS.

Sed si interdiu furtum faciunt, ad ius ordinarium remittendi sunt.

III. PAVLVS.

Miles, qui in furto balneario depræhensus est, ignominia mit-
ti debet.

DE EFFRACTORIBVS ET EXPILA-
toribus.

Tit. XVIII.

II. VLP IANVS.

E his, qui carcere effraçto euaserunt, sumendum supplici-
um, diui fratres Aemilio Tironi rescripserunt. Saturni-
nus etiam probat hos, qui de carcere eruperũt: siue effra-
çtis foribus, siue cõspiratione cum cæteris, qui in eadem
custodia

custodia erant: capite puniendos. quod si per negligentiam custodum euaserint: lenius puniendos. Expilatores, qui sunt atrociore fures, hoc est *λωποδύται*, in opus publicum, uel perpetuum, uel temporariū dari solent: honestiores autem ordine ad tempus moueri, uel patriæ fines iuberi excedere. quibus quia nulla specialis poena rescriptis principalibus imposita est: idcirco causa cognita liberum erit arbitrium statuendi ei, qui cognoscit. simili modo & saccularij, & directarij erunt puniendi, item & effractores. sed enim diuus Marcus effractorem equitē Romanum, qui effracto perforatoq; pariete pecuniam abstulerat, quin quennio abstinere iussit prouincia Africa, unde erat, & urbe, & Italia. Oportebit autē æque & in effractores, & in ceteros superscriptos causa cognita statui, prout admissum suggerit: dummodo ne quis in plebeio operis publici poenam, uel in honestiore relegationis excedat.

II. PAVLVS.

In effractores uarie animaduertitur. atrociore enim sunt nocturni effractores. & ideo hi fustibus cæsi in metallum damnari solent. diurni uero effractores, post fustium castigationem, in opus perpetuum, uel temporarium dandi sunt.

EXPILATAE HAEREDITATIS. Tit. XIX.

I. MARTIANVS.

I quis alienam hæreditatem expilauerit: extraordinarie solet coerceri per accusationem expilatæ hæreditatis, si cut in oratione diui Marci cauetur.

II. VLPIANVS.

SI expilatæ hæreditatis crimen intédatur: præses prouinciæ cognitionem suam accommodare debet. cum enim furti agi non potest, solum superest auxilium præsidis. Apparet autem expilatæ hæreditatis crimen eo casu intendi posse, quo casu furti agi nō potest: scilicet ante aditam hæreditatem, uel post aditam, scilicet anteq; res ab hærede possessæ sunt. nam in hoc casu furti actionem non competere palam est: quamuis ad exhibendum *agi possit, si qui uindicatus exhiberi desideret, palam sit.

*als. agere posse eū, qui.

III. MARTIANVS.

DIuus Seuerus & Antoninus rescripserunt: electionē esse, utrum quis uelit crimen expilatæ hæreditatis extra ordinem apud præfectum urbi, uel apud præsidem agere: an hæreditatem à possessoribus iure ordinario uindicare.

IIII. PAVLVS.

Qq Res

Res hæreditarias omniũ hæredũ fuisse cõmunes. & ideo eũ, qui ex pilatæ hæreditatis crimen obiecit, & obtinuit, etiã cohæredi p̃fuisse uideri. V. HERMOGENIANVS.

Vxor expilatæ hæreditatis crimine idcirco non accusatur, quia nec furti cum ea agitur.

VI. PAPINIANVS.

Si hæreditariam rem ignorans in ea caussa esse, subripuisti: furtum te facere respondi. PAVLVVS. rei hæreditariæ furtum non fit: sicut nec eius, quæ sine domino est: & nihil mutat existimatio subripientis.

STELLIONATVS.

Tit. XX.

I. PAPINIANVS.

Actio stellionatus, neq; publicis iudicijs, neq; priuatis actio nibus continetur.

II. VLPIANVS.

Stellionatus iudicium famosum quidem non est, sed Scoercitionem extraordinariam habet.

III. IDEM.

Stellionatus accusatio ad præsidis cognitionem spectat. Stellionatum autem obijci posse his, qui dolo quid fecerũt, sciendum est: scilicet & si aliud crimen non sit, quod obijciatur. quod enim in priuatis iudicijs est de dolo actio, hoc in criminibus stellionatus persecutio. Vbiq; igitur titulus criminis deficit, illic stellionatũ obijciemus. maxime autem in his locum habet, si quis forte rem aliq; obligatam dissimulata obligatione per calliditatem aliq; distraxerit, uel permutauerit, uel in solutum dederit. nam hæ omnes species stellionatũ continent.

Sed & si quis merces supposuerit, uel obligatas auerterit, uel corruperit: æque stellionatus reus erit. Idem si quis imposturam fecerit, uel collusionẽ in necem alterius: stellionatus poterit postulari. & ut generaliter dixerim, deficiente titulo criminis, hoc crimen locum habet, nec opus est species enumerare. Poena autem stellionatus nulla legitima est, cum nec legitimum crimen sit. solent autem ex hoc extra ordinem plecti: dummodo non debeat opus metalli hæc poena in plebeijs egredi. in his autem, qui sunt in aliquo honore positi, ad tempus relegatio, uel ab ordine motio remittenda est. Qui merces suppressit, specialiter hoc crimine postulari potest.

IIII. MODESTINVS.

De periurio, si sua pignora esse quis in instrumẽto iurauit, crimen stellionatus fit. & ideo ad tempus exulat.

De ter

DE TERMINO MOTO.

Tit. XXI.

I. MODESTINVS.

Erminorum auulsorū non multa pecuniaria est, sed pro conditione admittentiū coërcitione transigendum est.

II. CALLISTRATVS.

Iuus Hadrianus in hæc uerba rescripsit. quin pessimum factum sit eorum, qui terminos finium caussa positos protulerunt: dubitari non potest. de pœna autem modus ex cōditione personæ & mente facientis magis statui potest. nam si splendidiore personæ sunt, quæ conuincuntur: non dubie, si id occupandorum alienorum finium caussa admiserunt, possunt ad tempus, ut cuiusq; ætas patietur, relegari: & si iunior, in longius: si senior, recisius. si uero aliq; negocium gesserint, & ministerio functi sint: castigari, & ad opus biennio dari. Quod si per ignorantiam, aut fortuitū lapides furati sunt: sufficiet eos uerberibus decidere.

III. IDEM.

Graria lege, quam Caius cæsar tulit aduersus eos, qui terminos statutos extra suum gradum finesue mouerunt dolo malo, pecuniaria pœna cōstituta est. nam in terminos singulos, quos eiecerint, locoque mouerint, quinquaginta aureos in publicū dari: & eius actionē ei, qui uolet, esse iubet. Alia quoq; lege agraria, quam diuus Nerua tulit, cauetur: ut si seruus seruaue inciente domino dolo malo fecerit, ei capitale sit: nisi dominus dominaue multam sufferre maluerit. hi quoq; qui finalium quæstionum obstruendarum caussa faciem locorum conuertunt: urputa ex arbore arbutum, aut ex sylua nouale, aut aliquid eiusmodi faciunt: pœna plectendi sunt pro persona, & conditione, & factorum uiolentia.

DE COLLEGIIS ET CORPORIBUS.

Tit. XXII.

I. MARTIANVS.

Andatis principalibus præcipitur præsidibus prouinciarum, ne patiantur esse sodalitia, neue milites collegia in castris habeant. sed permittitur tenuioribus stipem mensuam conferre: dum tantū semel in mense coëant, ne sub prætextu huius illicitum collegium coëant. quod nō tantū in urbe, sed & in Italia, & in prouincijs locū habere, diuus quoq;
Qq ij Seuerus

Seuerus rescriptit. Sed religionis caussa coire non prohibentur: dñ tamen per hoc non fiat contra senatusconsultum, quo illicita collegia coërcentur. Non licet autem amplius, quàm unum collegium licitū habere: ut est etiam constitutū à diuis fratribus. & si quis in duobus fuerit: rescriptū est, eligere eum oportere, in quo magis esse uelit: accepturum ex eo collegio, à quo recedit, id, quod ei competit ex ratione, quæ communis fuerit.

II. VLPIANVS.

Q Visquis illicitum collegium usurpauerit: ea pœna tenetur, qua tenentur hi, qui hominibus armatis loca publica, uel templa occupasse iudicati sunt.

III. MARTIANVS.

Collegia, si qua fuerint illicita, mandatis, & cōstitutionibus, & senatusconsultis dissoluuntur. sed permittitur eis, cum dissoluuntur, pecunias communes (si quas habent) diuidere, pecuniamq; inter se partiri. In summa autem, nisi ex senatusconsulti auctoritate uel Cæsaris, collegium, uel quodcunq; tale corpus coierit: contra senatusconsulta, & mandata, & constitutiones collegium celebratur. Seruos quoq; licet in collegiū tenuiorum recipere, uolentibus dominis: ut curatores horum corporum sciant, si inuito aut ignorante domino, in collegium tenuiorum recipiant, & in futurum pœna teneantur in singulos homines aureorum centum.

IIII. CAIVS.

Sodales sunt, qui eiusdem collegij sunt, quam Græci *ἐταίριοι* uocāt. His autem potestatem facit lex pactionem, quam uelint, sibi ferre: dum ne quid ex publica lege corrumpant. sed hæc lex uidetur ex lege Solonis translata esse. nam & illic ita est eadem. *Ἐὰν δὲ ὁ δῆμος, ἢ φράτορες, ἢ ἱερεῖς δεγίωρ, ἢ γαῦται, ἢ σὺνδοιτοί, ἢ δμότεαφοί, ἢ θιασῶται, ἢ ἐπὶ λείαν οἰχώμενοι, ἢ ἕς ἐμπορίαν, ἢ ὅτι οὖν τῶτων, διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους: κῆριον εἶναι, ἔαν μὴ ἀπαγορευσῇ τὰ δῆμόσια γράμματα.*

DE POPVLARIBVS ACTIONIBVS. Tit. XXIII.

I. PAVLVS lib.I. ad edictum.

Am popularem actionem dicimus, quæ suum ius populo tuetur.

II. IDEM.

Si plures simul agant populari actione: prætor eliget idoneiorem.

Vlpia-

III. VLPIANVS.

Sed si ex eadem causa saepius agatur, cum idem factum sit: exceptio vulgaris rei iudicatae opponitur. In popularibus actionibus, cuius interest, praefertur.

IIII. PAVLVS.

Popularis actio integrae personae permittitur: hoc est cui per edictum postulare licet.

V. IDEM.

Qui populari actione conuenietur, ad defendendum procuratorem dare potest: is autem, qui eam mouet, procuratorem dare non potest.

VI. VLPIANVS.

Mulier & pupillo populares actiones non dantur, nisi cum ad eos res pertinet.

VII. PAVLVS.

Populares actiones non transeunt ad eum, cui restituta est hereditas ex Trebelliano senatusconsulto. Item qui habet has actiones, non intelligitur esse locupletior.

VIII. VLPIANVS.

Omnes populares actiones neque in heredes dantur, neque supra annum extenduntur.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER QVA-
DRAGESIMVS OCTAVVS.

DE PVPLICIS IVDICIIS. Tit. I.

I. VLPIANVS.

Non omnia iudicia, in quibus crimen uertitur, & publica sunt: sed ea tantum, quae ex legibus iudiciorum publicorum ueniunt: ut Iulia maiestatis, Iulia adulterij, Cornelia de sicarijs & ueneficis, Pompeia paricidij, Iulia peculatus, Cornelia de testamentis, Iulia de ui publica, Iulia de ui priuata, Iulia ambitus, Iulia repetundarum, Iulia de annona.

II. PAVLVS.

Publicorum iudiciorum quaedam capitalia sunt, quaedam non capitalia. Capitalia sunt, ex quibus poena mors, aut exilium est, hoc

Qq. iij est

est aquæ & ignis interdictio. per has enim pœnas eximitur caput de ciuitate. nam cætera, non exilia, sed relegationes proprie dicuntur. tunc enim & ciuitas retinetur. Non capitalia sunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio pœna est.

III. VLP IANVS.

*aliàs. pe
rimitur.

Publica accusatio reo uel rea ante defunctis * non permittitur.

IIII. PAVLVS.

Interdum euenit, ut præiudiciũ iudicio publico fiat: sicut in actione legis Aquiliæ, & furti, & ui bonorũ raptorum, & interdicto unde ui, & de tabulis testamenti exhibendis. nam in his de re familiari agitur.

V. VLP IANVS.

Is, qui reus factus est, purgare se debet: nec ante potest accusare, quàm fuerit excusatus. constitutionibus enim obseruatur, ut non relatione criminũ, sed innocentia reus purgetur. Illud incertum est: utrum ita demũ accusare possit, si fuerit liberatus: an & si pœnam subierit. est enim constitutũ ab imperatore nostro & diuo patre eius, post damnationem accusationẽ quem incohare non posse. sed hoc puto ad eos deum pertinere, qui uel ciuitatẽ, uel libertatem amiserunt. Incohatas planẽ delationes ante damnationẽ implere eis, & post damnationem permissum est.

VI. MARCIANVS.

Defuncto eo, qui reus fuit criminis, & pœna extincta est. In qua cunq; causa criminis extincti debet is cognoscere, cuius de pecuniaria re est cognitio.

VII. MACER.

Infamem non ex omni crimine sententia facit: sed ex eo, quod iudicij publici causam habuit. itaq; ex eo crimine, quod iudicij publici non fuit, damnatum infamia non sequetur: nisi id crimen ex ea actione fuit, quæ etiam in priuato iudicio infamiam condemnato importat: ueluti furti, ui bonorum raptorum, & iniuriarum.

VIII. PAVLVS.

Ordo exercendorũ publicorũ iudiciorũ capitaliũ in usu esse desijt, durante tamẽ pœna legũ, cum extra ordinẽ crimina probantur.

IX. MARTIANVS.

Sciendum est, si in capitali causa suum seruũ reum crimine factum quis non defenderit: non eum pro derelicto haberi. & ideo si absolutus fuerit: non liberum fieri, sed manere domini.

X. PAPINIANVS.

Inter accusatorẽ & reum cognitione suscepta, excusatio pro absentia iustis rationibus admittit: nec per triduũ per singulos dies ter citatus reus

reus damnatur, uel de accusatoris absentis præsente reo calūnia pronūciatur.

XI. MAETIANVS.

Seruus etiam per procuratorem domini æque, ac per dominū defendi potest.

XII. MODESTINVS.

Custodias auditurū tam clarissimos uiros, quā patronos causarum (si omnes in ciuitate prouinciæ, quam regit, agunt) adhiberi debere: & feriatis diebus custodias audiri posse, rescriptū est: ita ut innoxios dimittat, & nocentes, qui duriorē animaduersione indigent, differat.

XIII. PAPINIANVS.

Accusatore defuncto, reus ab alio, iudicante præsede prouinciæ, peragi potest. Ad crimen iudiciū publici persequendū frustra procurator interuenit: multoq; magis ad defendendum. sed excusationes absentium ex senatusconsulto iudicibus allegantur: & si iustam rationem habent, sententiam differunt.

XIIII. IDEM.

Generi seruis à focero ueneficiū accusatis, præsides prouinciæ patrem calumniā intulisse pronunciauerat. inter infames patrē defunctæ non habendum respondi: quoniā & si publicum iudiciū inter liberos de morte filiæ constitisset, citra periculum pater uindicaretur.

DE ACCVSATIONIBVS ET IN- scriptionibus. Tit. II.

I. POMPONIVS.

Non est permittum mulieri publico iudicio quenquam reum facere: nisi scilicet parentū, liberorumq; & patroni, & patronæ, & eorum filij, filiæq; nepotis, neptisq; mortem exsequatur.

II. PAPINIANVS.

Certis de causis concessa est mulieribus publica accusatio: ueluti si mortē exsequantur eorum earūq; in quos ex lege publicorum testimoniū inuitæ non dicunt. idem & in lege Cornelia testamentaria senatus statuit. sed & de testamento paterni liberti uel materni mulieribus publico iudicio dicere permittum est. Pupillis ex consilio tutorum patris mortē, item pupillæ aui sui mortem exsequi concessum est lege testamentaria. nam & de patris quidē testamento pupillis agere diuus Vespasianus permisit. sed & si non exhibeantur tabulæ, per interdictum possunt experiri.

III. PAVLVS.

Libello

Libellorum inscriptionis conceptio talis est. consul & dies. apud illum prætorem uel proconsulem Lucius Titius professus est se Mæuiam lege Iulia adulterij ream deferre: quod dicat eam cum Caio Seio in ciuitate illa, domo illius, mense illo, consulibus illis, adulterium commisisse. Utique enim & locus designandus est, in quo adulterium commissum est: & persona, cum qua admissum dicitur: & mensis. hoc enim lege Iulia publicorum cauetur. & generaliter præcipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt. neque autem diem, neque horam inuitus compræhender. Quod si libelli inscriptionum legitime ordinati non fuerint: rei nomen aboletur, & ex integro repetendi reum potestas fiet. Item subscribere debet is, qui dat libellos, se professum esse: uel alius pro eo, si literas nesciat. Sed & si aliud crimen obijciat: ueluti quod domum suam præbuit, ut stuprum materfamilias pateretur: quod adulterum depræhensum dimiserit: quod precium pro comperto stupro acceperit, & si quid simile: & ipsum libellis compræhendendum erit. Si accusator decesserit, aliaue causa eum impedierit, quo minus accusare possit, & si quid simile est: nomen rei aboletur, postulante reo: idque & lege Iulia de ui, & senatusconsulto cautum est: ita, ut liceat alij ex integro repetere reum. sed intra quod tempus, uidebimus. et utique triginta dies utiles obseruandi sunt.

IIII. VLP IANVS.

IS, qui iudicio publico damnatus est, ius accusandi non habet: nisi liberorum, uel patronorum suorum mortem eo iudicio, uel rem suam exsequatur. sed & calumnia notatis ius accusandi ademptum est. item his, qui cum bestiis depugnandi causa in arenam intromissi sunt: quiue artem ludicram, uel lenocinium fecerint: quiue præuaricationis calumniaue causa quid fecisse iudicio publico, pronuntiatus fuerit: quiue ob accusandum negociumque cui faceendum pecuniam accepisse iudicatus erit.

V. IDEM.

Seruos quoque adulterij posse accusari, nulla dubitatio est. sed qui prohibentur adulterij liberos homines accusare: iidem seruos quoque prohibebuntur. Sed & ex rescripto diui Marci etiam aduersus proprium seruum accusationem dominus instituere potest. Post hoc igitur rescriptum accusandi necessitas incumbet domino seruum suum. cæterum iuste mulier nupta præscriptione utetur.

VI. IDEM.

Leuius crimina audire & discutere de plano proconsulem oportet: & uel liberare eos, quibus obijciuntur, uel fustibus castigare, uel flagellis seruos uerberare.

VII. IDEM.

Si cul

Si cui crimen obijciatur: præcedere debet in crimē subscriptio. quæ-
res ad id inuenta est, ne facile quis profiliat ad accusationem: cū sci-
at inultam sibi accusationem non futuram. cauent itaq; singuli, præ-
terea quod crimē obijciant, perseveraturos se in crimine usq; ad sen-
tentiam. Iisdem criminibus, quibus quis liberatus est, non debet præ-
ses pari eundem iterū accusari: & ita Diuus Pius Saluio Valenti rescrip-
sit. sed hoc utrum ab eodem, an nec ab alio accusari possit, uidendum
est. & putem (quoniam res inter alios iudicata, alij non præiudicant) si
is, qui nunc accusator exstitit, suum dolorem persequatur, doceatq; se
ignorasse accusationem ab alio institutam: magna ex causā admitti
eum ad accusationem debere. Si tamen alio crimine postuletur ab eo-
dem, qui in alio crimine eum calumniatus est: puto, non facile admit-
tendum eum, qui semel calumniatus sit: quamuis filiū accusatoris ad-
mitti oportere, aliam accusationem instituētē aduersus eum, quem
pater accusauerat, diuus Pius Iulio Candido rescripserit. Idē Impe-
rator rescripsit: seruos ibi puniendos, ubi deliquisse arguantur: domi-
numq; eorum (si uelit eos defendere) nō posse reuocare in prouinciam
suam: sed ibi oportere defendere, ubi deliquerūt. Cum sacrilegium
admissum esset in aliqua sua prouincia, deinde in alia minus crimen:
diuus Pius Pontio Proculo rescripsit, postquā cognouisset de crimi-
ne in sua prouincia admissio: ut reum in eam prouinciam remitteret,
ubi sacrilegium admisisset.

VIII. MACER.

Qui accusare possunt, intelligemus, si scierimus, qui non possunt.
Itaq; prohibentur accusare alij propter sexum uel ætatem: ut mu-
lier, ut pupillus. alij propter sacramentum: ut qui stipendium merent.
alij propter magistratū potestatemūe, in qua agentes sine fraude in ius
euocari non possunt. alij propter delictum propriū, ut infames. alij pro-
pter turpem quæstū: ut qui duo iudicia aduersus duos reos subscripta
habet, numosūe ob accusandum uel non accusandum accepit. alij pro-
pter conditionem suam: ut filij circa parentes, & liberti circa patronos.

IX. PAVLVS.

Alij propter suspicionem calumniæ: ut illi, qui falsum testimoni-
um subornati dixerunt.

X. HERMOGENIANVS.

Nonnulli propter paupertatē: ut sunt, qui minus, quā quinquā-
ginta aureos habent.

XI. MACER.

Hi tamen omnes, si suam iniuriam exsequantur, mortemūe pro-
pinq;uorum defendant, ab accusatione non excluduntur. Li-
beri

Rr

beri libertiq; non sunt prohibendi suarum rerum defendendarum gratia de facto parentū patronorumq; queri: ueluti si dicant ui se de possessione ab his expulsos, scilicet non ut crimen eis intendant, sed ut possessionem recipiant. nam & filius quidem non prohibitus est de facto matris queri, si dicat suppositum ab ea partum, quo magis cohæredē haberet: sed eam ream lege Cornelia facere permissum ei nō est. Ab alio delatum alius deferre non potest. sed eum, qui abolitione publica, uel priuata interueniēte, aut desistēte accusatore, de reis exemptus est: alius deferre non prohibetur.

XII. VENVLEIVS.

*al's. Tri-
one.

HOS accusare non licet. legatum Imperatoris, item præsidem prouinciæ, ex sententia Lentuli dicta Sylla & * Tirone consulibus. item legatum prouincialem, eius duntaxat criminis, quod ante cōmissit, quā in legationē uenit. item magistratū populi Romani: eumq; qui reipublicæ causa abfuerit, dum non detrectandi leges causa abest.

Hoc etiam beneficio in reos recepti uti possunt: si abolitione interueniente, reperti se non debere contendunt, secundum epistolam diui Hadriani ad Glabrimonem consulem scriptam. Lege Iulia iudiciorum publicorum cauetur, ne eodem tempore de duobus reis quis queratur, nisi suarum iniuriarum causa. Si seruus reus postulabitur: eadē obseruanda sunt, quæ si liber esset, ex senatusconsulto Cotta & Messalla consulibus. Omnibus autem legibus serui rei fiunt, excepta lege Iulia de ui priuata: quia ea lege damnati partis tertiæ bonorum publicatione puniuntur: quæ poena in seruum non cadit. idemq; dicendum est in cæteris legibus, quibus pecuniaria poena irrogatur, uel etiam capitis, quæ seruorum poenis non conuenit, sicuti relegatio. item nec lex Pompeia paricidij: quoniam caput primum eos adprehendit, qui parentes, cognatosq; aut patronos occiderint: quæ in seruos (quantum ad uerba pertinet) nō cadunt. sed cum natura est communis: similiter & in eos animaduertetur. Item Cornelia iniuriarum seruorum non debere recipi reum, Cornelius Sylla author fuit. sed durior ei poena extra ordinem imminet.

XIII. MARCELLVS.

Mulierem propter publicam utilitatem ad annonam pertinentē audiri à præfecto annonæ deferentem, diuus Hadrianus & Antoninus rescripserūt. famosi quoq; accusantes sine ulla dubitatione admittuntur. milites quoq; qui causas alienas defendere non possunt, qui pro pace excubant, uel magis ad hanc accusationem admittendi sunt. Serui quoq; deferentes audiuntur.

XIIII. PAVLVS.

Senatus

Senatus cēsuit, ne quis ob idem crimen pluribus legibus reus fieret.

XV. VLP IANVS.

Ineum, cuius dolo malo hominibus coactis damni quid datū esse dicetur, non debet cogi actor, omiſſa actione ciuili, crimen intendere.

XVI. IDEM.

Si plures exiſtant, qui eundem publicis iudiſijs accusare uolunt: iudex eligere debet eum, qui accuſet, cauſſa ſcilicet cognita: æſtimatis accuſatorū perſonis, uel de dignitate, uel ex eo, quod intereſt, uel ætate, uel moribus, uel alia iuſta de cauſſa.

XVII. MODESTINVS.

Si ſeruū dominus in crimine capitali defendat: ſiſtendum ſatiſdationē promittere iubetur.

XVIII. IDEM.

Cum Titia teſtamentum Caij fratris ſui falſum arguere minaretur, & ſolennia accuſationis nō impleſſet intra tempus à præſide provincie definitum: præſes iterum pronunciauit, non poſſe illam ampliꝰ de falſo teſtamento dicere. aduerſus quas ſententias Titia non pronocauit: ſed dixit ſe poſt finitum tempus de irrito teſtamento dicere. quæro, an Titia, quæ non appellauit aduerſus ſententiam præſidis, poſſit ad falſi accuſationem poſtea reuerti? Reſpondit. nihil aperte proponi, propter quod aduerſus ſententiæ authoritatem de falſo agens, audienda ſit.

XIX. CALLISTRATVS.

Dui fratres reſcripſerunt, non debere cogi hæredes accuſatorum deſequi crimina. item non oportere compelli accuſatorem plures reos facere, diuus Hadrianus reſcripſit.

XX. IDEM.

Ex iudiciorum publicorum admiſſis non aliàs tranſeunt aduerſus hæredes poenæ bonorum ademptionis, quàm ſi lis conteſtata, & condemnatio ſecuta fuerit: excepto repetundarum & maiestatis iudicio, quæ etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum eſt, adhuc exerce re placuit, ut bona eorum fiſco uindicerentur: adeo ut diui Seuerus & Antoninus reſcripſerint, ex quo quis aliquod ex his cauſſis crimen contraxit, nihil ex bonis ſuis alienare, aut manumittere eum poſſe. Ex cæteris uero delictis poena incipere ab hærede ita demū poteſt, ſi uiuo reo accuſatio mota eſt, licet non fuerit condemnatio ſecura.

XXI. PAPINIANVS.

Capitis reus ſuſpenſo crimine cauſſam fiſco deferre non prohibetur.

XXII. PAPINIANVS.

Rr ij Alte

Alterius prouinciæ reus apud eos accusatur & damnatur, apud quos crimen contractum ostenditur. quod etiam in militibus esse obseruandū, optimi principes nostri generaliter rescripserunt.

DE CVSTODIA ET EXHIBITIONE
reorum. Tit. III.

I. VLPIANVS.

De custodia reorum proconsul æstimare solet, utrum in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda, uel fideiussoribus committenda, uel etiam sibi. hoc autē uel pro criminis, quod obijcitur, qualitate, uel propter honorem, aut propter amplissimas facultates, uel pro innocentia personæ, uel pro dignitate eius, qui accusatur, facere solet.

II. PAPINIANVS.

Si seruus capitali crimine postuletur: lege publicorum cauetur, ut sit ostendendum uel ab extero satisfactum promittatur. qui si non defendat: in uincula publica conijci iubetur, ut ex uinculis causam dicat. solet itaque tractari, an postea domino permittendum sit, oblata satisfactione, seruum suum uinculis liberare. dubitationem auget edictum Domitiani, quo cautum est, abolitiones ex senatusconsulto factas ad huiusmodi seruos non pertinere. nam & lex ipsa prohibet eum absolui, priusquam de eo iudicetur. Sed hæc interpretatio perdura, & perniciosum seuerum est in eo, cuius dominus absens fuit, uel quod per inopiam illo momento temporis satisfactionem implere non potuit. neque enim pro indefenso derelictus recte dici potest, qui dominum præsentem non habuit: uel habuit paratum defendere, pauperem tamen. quod utique facilius admitti poterit, si non post longum temporis spacium hoc desideret. Qui exhibendi postulati sunt: propter aliam causam alterius criminis, quod ante admissum est, rei non recipiuntur ex senatusconsulto. quod in priuatis quoque causis & hominibus sub fideiussore factis obseruatur: nisi ex hoc temporalis actio in periculum cadat.

III. VLPIANVS.

Diuus Pius ad epistolam Antiochenisum græce rescripsit: non esse in uincula conijciendum eum, qui fideiussores dare paratus sit: nisi si tam graue scelus admisisse eum constet, ut neque fideiussoribus, neque militibus committi debeat, uerum hanc ipsam carceris poenā ante supplicium sustinere.

IIII. IDEM.

Si quis reum criminis, de quo satisfecit, non exhibuerit: poena pecuniaria

niaria pleſtitur. puto tamen, ſi dolo non exhibeat, etiam extra ordinē eſſe damnandum. ſed ſi neq; in cautione, neq; in decreto præſidis certa quantitas compræhenſa eſt, ac ne cōſuetudo quidem oſtendiſ, quæ cer tam formā habeat: præſes de modo pecuniæ, quæ inferri debet, ſtatuet.

V. VENVLEIVS.

Si confeſſus fuerit reus: donec de eo pronuncietur, in uincula publica ſconiſciendus eſt.

VI. MARTIANVS.

Diuus Hadrianus Iulio ſecundo ita reſcripſit. Et aliàs reſcriptum eſt, non eſſe utiq; epistoſis eorum credendū, qui quaſi damnatos ad præſidem remiſerint. idem & de irenarchis præceptum eſt: quia nō omnes ex bona fide elogia conſcribere compertū eſt. ſed & caput mandatorum exſtat, quod Diuus Pius, cum puinciæ Aſiæ præeſſet, ſub edito propoſuit: ut irenarchæ, cum apprehenderint latrones, interroget eos de focijs & receptoribus, & interrogationes literis incluſas atq; obſignatas ad cognitionē magiſtratus mittant. igitur qui cum elogio mittuntur, ex integro audiendi ſunt: & ſi per literas miſſi fuerint, uel etiam per irenarchas perducti. & ſic diuus Pius & aliij principes reſcripſerunt: ut etiam de his, qui requirendi adnotati ſunt, non quaſi pro damnatis, ſed quaſi re integra quæraſ, ſi quis erit, qui eū arguat. & ideo cum quis ^{dyoſcorip} fecerit: iuberi oportet uenire irenarcham, & quod ſcripſit, exſequi. & ſi diligēter ac fideliter hoc fecerit: collaudandum eum. ſi uero parum prudenter: non exquisitis argumentis ſimpliciter denotare, irenarcham minus retuliſſe. ſed & ſi quid maligne interrogaffe, aut non dicta retuliſſe pro dictis eum compererit: ut uindictæ in exemplum, ne quid & aliud poſtea tale facere moliatur.

VII. MACER.

Solent præſides prouinciarnm, in quibus delictum eſt, ſcribere ſad collegas ſuos, ubi factores agere dicuntur: & deſiderare, ut cum perſecutoribus ad ſe remittantur. & id quoq; quibuſdam reſcriptis declaratur.

VIII. VENVLEIVS.

DE militibus ita ſeruatur: ut ad eum remittantur, ſi quid deliquerint, ſub quo militabant. is autem, qui exercitum acceperit, etiā ^{ius} animaduertendi in milites caligatos habet.

IX. PAVLVS.

Carceri præpoſitus, ſi precio corruptus, ſine uinculis agere cuſtodiam, uel ferrum, uel uenenum in carcerem inferri paſſus eſt: officio iudicis puniendus eſt. ſi neſcit: ob neglegentiam remouendus eſt officio.

Rr iij Idem

X. IDEM.

NEquis receptam custodiam sine causa dimittat, mandatis iracundus. si quos ex his, qui in ciuitatibus sunt, celeriter & sine causa solutos à magistratibus cognoueris: uinciri iubebis, & his, qui soluerint, multa dices. nam cum scierint sibi quoque molestiae futurum magistratū, si facile soluerint uinctos: non indifferenter de cætero facient.

XI. CELSVS.

Non dubium est, quin cuiuscunque provinciae sit homo, qui ex custodia producit: cognoscere debeat is, qui ei provinciae praestitum est, in qua provincia agitur. Illud à quibusdam obseruari solet: ut cum cognouit, & constitit: remittat illū cum elogio ad eum, qui provinciae praestitum est, unde is homo est. quod ex causa faciendum est.

XII. CALLISTRATVS.

Militēs, si amiserint custodias, ipsi in periculū deducuntur. nam diuus Hadrianus Statilio Secundo legato rescripsit: quoties custodia militibus euaserit, exquiri oportere, utrum nimia negligentia militum euaserit, an casu: & utrum unus ex pluribus, an unā plures: & ita demum adficiendos supplicio milites, quibus custodia euaserit, si culpa eorum nimia depræhendatur. alioquin pro modo culpae in eos statuendum est. Saluo quoque legato Aquitaniae idem princeps rescripsit: in eum, qui custodiā dimisit, aut ita sciens habuit, ut possit custodia euadere: animaduertendū. si tamen per uinum aut desidiam custodis id euenerit: castigandum eum, & in deteriore militiam dari. si uero fortuitū amiserit: nihil in eū statuendū. Si paganus euaserit custodiā: idem puto exquirendū, quod circa militis personā explorandū retulit.

XIII. VLPIANVS.

In eos, qui cum recepti essent in carcerem, conspirauerunt, ut ruptis uinculis & effracto carcere euadant: amplius, quàm causa, ex qua recepti sunt, reposcit, cōstituendum est. & quamuis innocentes ex eo crimine inueniantur, propter quod impacti sunt in carcerē: tamē puniendi sunt. eos uero, qui conspiracyonē eorum detexerint, releuandos.

XIIII. TARENTIVS CLEMENS.

Non est facile tironi custodia credenda. nam ea perditā: is culpae reus est, qui eam ei cōmiserit. nec uni, sed duobus custodia committenda est: qui si negligentia amiserint, pro modo culpae uel castigantur, uel militiam mutant. quod si leuis persona custodiae fuit: castigati restituuntur. nam & si miseratione custodiam quis dimiserit: militiam mutat. fraudulenter autem si fuerit uersatus in dimittenda custodia: uel capite punitur, uel in extremum gradum militiae datur. Interdum uenia datur. nam cum custodia simul cū altero custode fugisset: alteri

alteri uenia data est. sed si custodia se interfecerit, uel præcipitauerit: militis culpæ adscribitur, & castigabitur. quod si ipse custos custodiâ interfecerit: homicidij reus est. ergo si casu custodia defuncta dicatur: testationibus id probandum est, & sic uenia dabitur. Solet præterea amissa culpa custodia (si tamē intersit eam adpræhendi) tempus causa cognita militi dari ad eam requirendam, adplicito ei alio milite. quod si fugitiuū domino reddendum perdiderit: si facultates habeat, domino precium reddere iuberi, Saturninus probat.

AD LEGEM IULIAM MAIE-

statis. Tit. IIII.

I. VLP IANVS.

Roximum sacrilegio crimen est, quod maiestatis dicitur. Maiestatis autem crimen est illud, quod aduersus populum Romanū, uel aduersus securitatē eius cōmittitur. quo tenetur is, cuius opera dolo malo consilium initum erit, quo obsides iniussu principis interciderint: quo armati homines cum telis lapidibusque in urbe sint, conueniantque aduersus rempublicā, locaue occupent, uel templa: quoque cœtus conuentusque fiat, hominesque ad seditionem conuocentur. cuiusque opera & consilio dolo malo consilium initum erit, quo quis magistratus populi Romani, quique imperium potestatemque habet, occidatur: quoque quis contra rempublicam arma ferat: quique hostibus populi Romani nuntium, literasque miserit, signumque dederit, feceritque dolo malo, quo hostes populi Romani consilio iuuentur aduersus rempublicā: quique milites sollicitauerit, concitaueritque, quo seditio tumultusque aduersus rempublicam fiat.

II. IDEM.

Qui de prouincia, cum ei successum esset, non discessit: aut qui exercitū deseruit, uel priuatus ad hostes perfugit: quique sciens falsum conscripsit, uel recitauit in tabulis publicis. nam & hoc capite primo legis maiestatis enumeratur.

III. MARTIANVS.

Ex duodecim tabularū iuber eum qui hostem concitauerit, quique ciuem hosti tradiderit, capite puniri. lex autē Iulia maiestatis præcipit eum, qui maiestatem publicam læserit, teneri: qualis est ille, qui imbellis cesserit: * hostemque arcere renuerit, aut castra cōcesserit. eadē a's * arcē! lege tenetur & qui iniussu principis bellum gesserit, delectumque habue- ue nō tenet, exercitūque cōparauerit: quique, cum et in prouincia successum esset, nuexit, exercitū

exercitum successori non tradiderit: quiue imperium exercitumue populi Romani deseruerit: quiue priuatus pro potestate magistratusue quid sciens dolo malo gesserit: qui ue quid eorum, quæ superscripta sunt, facere curauerit.

IIII. SCAEVOLA.

Cuiusque dolo malo iure iurando quis adactus erit, quo aduersus rempublicam faciat: cuiusue dolo malo exercitus populi Romani in insidias deductus, hostibusue proditus erit: cuiusue dolo malo factum dicitur, quo minus hostes in potestatem populi Romani ueniant: cuiusue opera dolo malo hostes populi Romani commeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliaue qua re adiuti erunt: utue ex amicis hostes populi Romani fiant: cuius ue dolo malo factum erit, quo rex exteræ nationis populo Romano minus obtemperet: cuius ue opera dolo malo factum erit, quo magis obsides, pecunia, iumenta hostibus populi Romani dentur aduersus rempublicam. Item qui confessum in iudicio reum, & propter hoc in uincula coniectum, emisit. Hoc crimine liberatus est à senatu, qui statuas Imperatoris reprobata confluauit.

V. MARCELLVS.

Non contrahit crimen maiestatis, qui statuas Cæsaris uetustate corruptas reficit. nec qui lapide iactato incerto fortuito statuam attigerit, crimen maiestatis commisit: & ita Seuerus & Antoninus Iulio Cassiano rescripserunt. ijdem Pontio rescripserunt, non uideri contra maiestatem fieri ob imagines Cæsaris nondum consecratas uenditas.

VI. VENVLEIVS.

Qui statuas aut imagines Imperatoris iam consecratas confluauerint, aliudue quid simile admisit: lege Iulia maiestatis tenent.

VII. MODDESTINVS.

Famosi, qui ius accusandi non habent, sine ulla dubitatione admittuntur ad hanc accusationem. sed & milites, qui causas alias defendere non possunt. nam qui pro pace excubant, magis ad hanc accusationem admittendi sunt. serui quoque deferentes audiuntur, & quidem dominos suos, & liberti patronos. Hoc tamen crimen à iudicibus non in occasione ob principalis maiestatis uenerationem habendum est, sed in ueritate. nam & persona spectanda est, an potuerit facere, & an ante quid fecerit, & an cogitauerit, & an sanæ mentis fuerit: nec lubricum linguæ ad poenam facile trahendum est. quanquam enim temerarij digni poena sint: tamen ut insanis illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod uel ex scriptura legis descendat, uel ad exemplum legis iudicandum sit. Crimine maiestatis facto, uel uiolatis statuis, uel imaginibus, maxime exacerbatur in milites.

Papinia

VIII. PAPINIANVS.

In quæstionibus læsæ maiestatis etiam mulieres audiuntur. & coniurationem deniq; * Lucij Catilinæ Fulvia mulier detexit, & Marcum * a's. L. Tullium consulem indicio suo instruxit. Sergij Cat.

IX. VENVLEIVS.

Eorum, qui maiestatis crimine damnati sunt, libertorum bona liberis damnatorum conseruare diuus Seuerus decreuit: & tunc de mum fisco uindicari, si nemo damnati liberorum existat.

X. IDEM.

Maiestatis crimine accusari potest, cuius ope consilio dolo malo prouincia, uel ciuitas hostibus prodita est.

XI. VLPIANVS.

Is, qui in reatu decedit, integri status decedit. exstinguitur enim crimen mortalitate: nisi quis forte maiestatis reus fuit. nam hoc crimē nisi à successoribus purgetur, hæreditas fisco uindicatur. planē nō quis, quis legis Iuliæ maiestatis reus est, in eadem conditione est: sed qui per duellionis reus est, hostili animo aduersus rempublicam, uel principē animatus. cæterum si quis ex alia causa legis Iuliæ maiestatis reus sit: morte crimine liberatur.

AD LEGEM IVLIAM DE ADVLTE

rijs coërcendis & stupro. Tit. V.

I. VLPIANVS.

Aec lex lata est à diuo Augusto.

II. IDEM.

HEx lege Iulia seruatur, ut cui necesse sit ab adultero incipere, siquidē mulier ante denunciationē nupsit: nec aliàs ad mulierē possit peruenire, nisi reū peregerit. peregerisse autem non aliàs quis uidetur, nisi & condemnauerit. Marito iure mariti accusanti illa præscriptio obijcitur: SI NON LEGEM PRODIDISSE DICATUR OB HOC, QVOD AGGRESSVS ACCVSATIO NEM ADVLTERII DESTITIT. Lenociniū quidem crimini lege Iulia de adulterijs præscriptum est: cum sit in eundem maritum poena statuta, qui de adulterio uxoris suæ quid acceperit: item in eum, qui in adulterio depræhensam retinuerit. cæterum qui patitur uxorem suam delinquere, matrimoniumq; suum contemnit, quiq; contaminatione non indignatur: poena adulterum non affligit. Qui hoc dicit lenocinio mariti se fecisse: reuelare quidem uult crimen suum, sed non est huiusmodi compensatio admissa. ideo si maritum uelit reus adulteriij

Ss lenociniū

lenociniꝝ reum facere, semel delatus non audietur. Si publico iudicio maritus uxorem ream faciat: an lenociniꝝ allegatio repellat maritum ab accusatione? & putem non repellere. lenociniũ igitur mariti ipsum onerat, non mulierem excusat. Vnde quæri potest: an is, qui de adulterio cognoscit, statuere in maritum ob lenocinium possit? & puto posse. nam Claudius Gorgus uir clarissimus uxorem accusans, cum detectus esset uxorem in adulterio depræhensam retinuisse: & sine accusatore lenociniꝝ damnatus est à diuo Seuero. Extraneus autem nequaquam lenocinium obijciens, postea quàm reus factus est, se releuabit: nec maritum poenæ subijciet. Si simul ad accusationem ueniât maritus & pater mulieris: quem præferri oporteat, quæritur. & magis est, ut maritus præferatur. nam & propensiore iure & maiore dolore excuturum eum accusationem credendum est: intantũ, ut & si pater præuenerit, & libellos inscriptionis deposuerit, marito nõ neglegente nec retardante, sed accusationem parante, & probationibus instruente atque muniente, ut facilius iudicantibus de adulterio probetur: idem sit dicendum. sed & quoties aliꝝ, qui post maritum & patrem accusare possunt, ad accusandum prosilierint: lege expressum est, ut is, cuius de eare notio est, de iusto accusatore constituat.

III. IDEM.

Nisi igitur pater maritum aut infamem arguat, aut doceat colere ludere magis cum uxore, quàm ex animo accusare: postponet marito.

IIII. IDEM.

Si maritus præuenerit, accusareque instituerit: tempora non cedunt patri: quia accusationem instituere nõ potest. sic tamẽ, ut quoad unus occupat, utriusque tempora cedant. ubi uero maritus occupauit: residua tempora ei, qui occupare non potest, nõ cedant. Quod & in eo dici potest, qui ab adultero uel ab adultera coepit. nam aduersus eũ, aduersus quẽ non coepit, desinunt ei tempora cedere. hæc in maritis & patribus dicta sunt. Extraneis autẽ, qui accusare possunt, accusandi facultas post maritum & patrem conceditur. nam post sexaginta dies quatuor menses extraneis dantur. Si ante extraneus instituerit accusationem: an su perueniente marito, permittatur accusatio, quæritur. & magis arbitror, hoc quoque casu maritum audiendum, si nõ neglegentia præuentus est. & ideo si accusatione instituta absoluta sit mulier extraneo accusante: tamen marito debet permitti restaurare accusationẽ, si idoneas causas allegare possit, quibus impeditus accusationem non instituerit.

V. IULIANVS.

Nuptam mihi adulteriꝝ ream postulari posse in priore matrimonio commissi, dubium non est: cum aperte lege Iulia de adulteriis

njs cōercendis caueatur, siquidem uidua sit, de cuius adulterio agetur, ut accusator liberum arbitrium habeat, adulterum, an adulteram prius accusare malit. si uero nupta sit: ut prius ad adulterum pergat, tum ad mulierem.

VI. PAPINIANVS.

Inter liberas tantum personas adulterium stuprumue passas lex Iulia locum habet. quod autē ad seruas pertinet: & legis Aquiliae actio facile tenebit, & iniuriarum quoque competit, nec erit deneganda praetoria quoque actio de seruo corrupto: nec propter plures actiones parcendū erit in huiusmodi crimine reo. Lex stuprum & adulterium promiscue & κατὰ γενικῶς τῶν εἶδον appellat. sed proprie adulterium in nuptā committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine. stuprum uero in uirginem uiduāue cōmittitur: quod Græci φθοράν appellant. Filius familias igitur maritus ab eo, qui sui iuris est, in ea lege non separatur. Diuus quoque Hadrianus Rosciano Gemino rescripsit, & inuito patre filiū hac lege reum facere posse. Maritus, & si duos reos ex alio crimine habeat, poterit iure iuri tertium accusare: quoniam ea causa non cedit in numerum cæterorum.

VII. MARTIANVS.

Qui pupillam suam duxit in uxorem contra senatusconsultum: nec matrimonium est. & potest adulterij accusari, qui tutor uel curator fuit, & intra uicesimum sextum annum duxerit uxorem non à patre desponsam, uel destinam, uel in testamento denominatam.

* In libro secundo de adulterijs Papiniani Martianus notat: inest si commune crimen aduersus duos simul intentari potest.

* al's nouē
caput hic i-
cipit. Ince-
stus com.

VIII. PAPINIANVS.

Qui domum suam, ut stuprum adulteriumue cum aliena matrefamilias, uel cum masculo fieret, sciens præbuerit, uel quæstum ex adulterio uxoris suæ fecerit: cuiuscūque sit conditionis, quasi adulter punitur. Appellatione domus habitationē quoque significari, palā est.

IX. VLP IANVS.

Et si amici quis domū præbuerit, tenetur. sed & si quis in agro alie no ut stuprū fieret, præbuiſſet: cōprehendī debet. sed & si in domū aliquam soliti fuerint conuenire ad tractandum de adulterio: & si eo loco nihil admissum fuerit: ueruntamen uidetur is domum suam, ut stuprum adulteriumue committeretur, præbuisse: quia sine colloquio illo adulterium non committeretur.

X. PAPINIANVS.

Mater autem familias significatur non tantum nupta, sed etiam uidua. Mulieres quoque hoc capite legis, quod domum suam
Ss ij præbue

præbuerunt, uel pro comperto stupro aliquid acceperunt, tenentur.

Mulier, quæ euitandæ poenæ adulterij gratia lenocinium fecerit, aut operas suas in scenam locauerit: adulterij accusari damnariq; ex senatusconsulto potest.

XI. IDEM.

Miles, qui cum adultero uxoris suæ pactus est, solui sacramento, deportariq; debet. Militem, qui sororis filiam in contubernio habuit, (licet non in matrimonio) adulterij poena teneri, rectius dicitur. Ea, quæ inter reas adulterij recepta est, absens defendi nõ potest. Socer cum nurum adulterij accusaturum se libellis præfidi datis attestatus fuisset, maluit ab accusatione desistere, & lucrum ex dote magis petere. quæritur, an huiusmodi commentũ eius admitti existimes. Respondi. turpissimo exemplo is, qui nurum suam accusare instituit, postea desistere maluit, contentus lucrum ex dote retinere, tantum quā culpa mulieris dirempto matrimonio. quare non inique repellẽ, qui commodum dotis uindictæ domus suæ præponere non erubuit.

Adulterij reum intra quinq; annos continuos à die criminis admisi, defuncta quoq; muliere, postulari posse, palam est. Quidam accusare uolebat adulterij mulierem: & postulabat, ne sibi computarentur dies, quibus in custodia fuisset. me hoc admittente exstitit, qui mihi contradiceret. cuius opinionem an tu probes, rogo maturius mihi scribas. Respondi. opinionem quidem tuam & uerba legis, & sententia adiuvant: cui placuit utiles dies accusatori cõputandos esse, id est quibus posuit accusatiõis solennia implere. quare sine dubio dies, quibus quis in custodia fuit, extra cõputationem utiliũ dierum existimanti tibi constitutos, contradici non debuit. Sexaginta dies, qui marito accusanti utiles computantur, feriatis quoq; diebus (si modo facultatem præfidi ad eundem accusator habuit) numerari certum est: quoniam de plano quoq; libellus dari potest. quod priuilegium si amiserit: non prohibet intra alios quatuor menses querelã suam apud iudices deferre. Quærebatur, an iure mariti posset accusare uir eam sceminam, quæ cum ei desponsa fuisset, alij in matrimonium à patre fuisset tradita. Respondi. nouam rem instituere huiusmodi accusatorem existimo, qui adulterij crimen obijcere desiderat propter hoc tantum, quod priori sibi desponsa puella à patre in matrimonium alij fuerit tradita. Defuncto marito adulterij rea mulier postulatur. Quæ propter impuberem filiũ uult dilationem ab accusatore impetrare, an debeat audiri. Respondi. non uidetur mihi confugere ea mulier ad iustam defensionẽ, quæ aliam* de-tem filij præterdit ad * elidendam legitimam accusationem. nam nõ ludendã. utiq; crimen adulterij, quod mulieri obijcitur, infanti præiudicat: cum possit

possit & illa adultera esse, & impubes defunctū patrem habuisse. Vo-
lenti mihi ream adulteriū postulare, quæ post commissum adulterium
in eodem matrimonio perseverauerat, contradictum est. quæro, an ius-
te responsum sit? Respondi. ignorare non debuisti: durante eo matri-
monio, in quo adulterium dicitur esse commissum, non posse mulierē
reā adulteriū fieri: sed nec adulterum interim accusari posse. Licet
mulier ei, qui in suspicionem adulteriū incidit, nupsisse dicetur: nō ante
accusari poterit, quā adulter fuerit cōuictus. alioquin ad hoc uel ma-
xime uiri confugient, uolentes bene concordatum sequens matrimo-
nium dirimere, ut dicant cum adultero mulierem nuptias contraxisse.

Mulier cum absentē uirum audisset uita functum esse, & aliū se iun-
xisset, mox maritus reuersus est. quæro, quid aduersus eam mulierem
statuendum sit? & respondi, tam iuris, quā facti quæstionem moueri.
nam si longo tempore transacto sine ullius stupri probatione falsis ru-
moribus inducta, quasi soluta priore uinculo, legitimis nuptiis secun-
dis iuncta est: quod uerisimile est deceptam eam fuisse, nihil uindicta di-
gnum uideri potest. quod si ficta mariti mors argumentum faciendis
nuptiis præstitisse probabitur: cum hoc facto pudicitia labore, iudicari
debet pro admissi criminis qualitate. Ream adulteriū uxorem duxi.
eam damnatā mox repudiaui. quæro, an causam diffidij præstitisse
uidear? Respondi. cum per legem Iuliam huiusmodi uxorem retinere
prohibearis: non uideri causam te diffidij præstitisse, palam est. quare
ita ius tractabitur, quasi culpa mulieris facto diuortio.

XII. VLP IANVS.

HAec uerba legis, NE QVIS POST HAC STUPRVM ADVLTERI-
VM'VE FACITO SCIENS DOLO MALO, & ad eum, qui suafit, &
ad eum, qui stuprum uel adulterium intulit, pertinent.

XIII. IDEM.

SI uxor non fuerit in adulterio, concubina tamen sit: iure quidem
mariti accusare eam non poterit, quæ uxor non fuerit. iure tamen
extranei accusationē instituere nō prohibebitur: si modo ea sit, quæ in
concubinātū se dando matronæ nomen non amisit: ut puta quæ patro-
ni concubina fuit. Planē siue iusta uxor fuit, siue iniusta: accusationem
instituere uir poterit. nam (ut Sextus Cæcilius ait) hæc lex ad omnia
matrimonia pertinet: & illud Homericum adfert.

ἢ μόνος φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων

ἠρείδαις

Sed & in ea uxore potest maritus adulteriū uindicare, quæ uulgaris fu-
erit: quāuis si uidua esset, impune in eam stuprum cōmitteret. Diui
Seuerus & Antoninus rescripserūt, etiā in sponsa hoc idem uindicandū:

Ss iij quia

quia nec matrimoniū qualecūq; nec spem matrimoniij uiolare permit-
titur. Sed & si ea sit mulier, cū qua incestum cōmissum est: uel ea, quæ
quamuis uxoris animo habetur, uxor tamē esse non potest: dicendum
est, iure mariti accusare eam non posse, iure extranei posse. Iudex
adulterij ante oculos habere debet, & inquirere, an maritus pudice ui-
uens, mulieri quoq; bonos mores colendi author fuerit. periniquum
enim uidet̃ esse, ut pudicitia uir ab uxore exigat, quā ipse nō exhibeat.
quæ res potest & uirū damnare, nō rem ob cōpensationē mutui crimi-
nis inter utrosq; cōmunicare. Si quis uxore suā uelit accusare, dicatq;
eā adulteriū cōmisisse, antequā sibi nuberet: iure uiri accusationē in-
stituere nō poterit: quia nō cū ei nupta est, adulteriū cōmisit. Quod etiā
in cōcubina dici potest, quā uxore quis postea habuit: uel in filia fami-
lias, cuius cōiunctioni pater postea consensit. Si quis planē uxorem
suam, cū apud hostes esset, adulteriū cōmisisse arguat: benignius dice-
tur, posse eum accusare iure uiri: sed ita demum adulteriū maritus uin-
dicabit, si uim hostium passā non esset. cæterum quæ uim patitur, non
est in ea caussa, ut adulterij uel stupri damnetur. Si minor duodecim
annis in domum deducta adulterium commiserit, mox apud eum æta-
tem excefferit, cœperitq; esse uxor: non poterit iure uiri accusari ex eo
adulterio, quod in minore ætate, antequā nupta esset, commisit: sed
uel quasi sponsa poterit accusari ex rescripto diui Seueri, quod supra
relatum est. Sed & si qua repudiata mox reducta sit, nō quasi eodem
matrimonio durante, sed quasi alio interposito: uidendum est, an ex
delicto, quod in priore matrimonio admisit, accusari possit. & puto nō
posse. aboleuit enim prioris matrimoniij delicta reducendo eandem.
Idem dicendum est, si stupri uelit accusare eam, quā postea duxit uxo-
rem. sero enim accusat mores, quos uxorem ducendo cōprobauit.

XIIII. SCAEVO LA.

IS, cuius ope & cōsilio dolo malo factū est, ut uir fœminā in adulte-
rio depræhensi, pecunia, alia uē qua pactiōe se redimeret: eadem pec-
na damnat̃, quæ cōstituta est in eos, qui lenocinij crimine damnantur.

Si uir infamandæ uxoris suæ caussa adulterium subiecerit, ut ipse de-
præhenderet: & mulier, & uir adulterij crimine tenentur ex senatuscon-
sulto de ea re facto. Marito primū uel patri eam filiā, quā in potesta-
te habet, intra dies sexaginta diuortij accusare permittitur: nec ulli alij
intra id tempus agendi potestas datur. ultra eos dies neutrius uoluntas
exspectatur. Iure mariti qui accusant, calūniæ periculū non euitant.

XV. VLP IANVS.

Si maritus sit in magistratu, potest præueniri à patre: atquin non
oportet. & putat Pomponius debere dici, quoad maritus magi-
stratum

stratū gerit, patris quoq; accusationē impediendam: ne præripiatur maior ius, quod cum eo æquale habet. Igitur non cedent sexaginta dies patri, cum accusare non potest. Legis Iuliæ de adulterijs capite septimo ita cauetur. NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QVI TVNC SINE DETRECTATIONE REIPUBLICAE CAVSSA ABERIT. neq; enim æquum uisum est absentem reipublicæ causâ inter reos referri: dum reipublicæ operat̃. necessariò dicitur SINE DETRECTATIONE. Cæterū si quis euitandi criminis causâ id egerit, ut reipublicæ causâ abesset: nihil illi cōmentum hoc proficiet. quod si quis præsens sit, uice tamen absentis habeatur: ut puta qui in uigilibus, uel urbanis castris militat: dicendum est deferri hunc posse. neq; enim laborare habet, ut se repræsentet. Et generaliter dicendum est, eorum demum absentiam excusatam esse, qui in alia prouincia reipublicæ causâ absunt, quàm in ea, in qua deferuntur. proinde si quis in prouincia, in qua agit, adulteriū commiserit, accusari poterit: nisi sit ea persona, quæ ad præsidis cognitionē nō pertinet. Si negauerint se pater & maritus accusaturos intra diem sexagesimū: an statim incipient tempora extraneo cedere? & primus Pomponius putauit, admitti ad accusationē extraneum posse statim, atq; negauerint, cui adsentiendum puto. fortius enim dicitur: eum, qui se negauerit acturum, postea nō audiendum. Lex Iulia de adulterijs specialiter quosdam adulterij accusare prohibet: ut minores annis uiginti quinq;. nec enim uisus est idoneus accusator, qui nondū robustæ ætatis sit. quod ita uerum est, si non matrimoniū sui iniuriam exsequatur. cæterū si suum matrimoniū uindicare uelit: quamuis iure extranei ad accusationē ueniat, tamen audietur. nec enim ulla præscriptio obijcitur suam iniuriam uindictanti. sanè si iuuenili facilitate ductus, uel etiam feruore ætatis accensus, ad accusationē profilij: accusanti ei non facile calūniæ pœna irrogabitur. Minorē uiginti quinq; annis & eū accipimus, qui annū uicesimū quintū ætatis agit. Præscriptio- nes, quæ obijci solent accusantibus adulterij, ante solent tractari, quàm quis inter reos recipiatur. cæterū postea, quàm semel receptus est, non potest præscriptionē obijcere. Si in uiduitate mulier perseuerat: in accusatoris est arbitrio, à quo uelit incipere: utrum ab adultero, an ab adultera. Si quis & adulterū & adulteram simul detulerit: nihil egit, poteritq; quasi neutrum detulerit, & rursus à quo uelit, initium facere: quia nihil prima delatione egit.

XVI. IDEM.

Qui uxori repudium misit, potest denunciare, ne ea Seio nuberet. & si denunciauerit: & ab ea incipere potest.

XVII. IDEM.

Denunciassse

DEnunciaſſe qualiter accipimus: utrum ad iudicem, an uero ſim-
pliciter: ego, & ſi non denunciauit ad iudicem, ſufficere credo, ſi
adulteriſe acturum denūciauerit. Quid ergo, ſi non quidem denun-
ciauerit, uerum libellos accuſatorios dederit ante, quā nuberet: eaq;
cum cognouiſſet, nupſit: ne ignorans: puto, non uideri ei denuncia-
tū: idcirco non poſſe accuſatorem ab ea incipere. Quid ergo, ſi tantum
denunciauit, ne nuberet: ſed non addidit, quare? num recte nupſiſſe ui-
deatur? ſed melius eſt illud ſequi, ut eius denunciatio uideatur electio-
nem accuſatori reſeruare, qui crimen denunciauit. omnino igitur ſi ſe-
cit adulteriſe criminis cōmemorationem in denunciatione: & ſi iudicē
non monſtrauit: magis putamus mulierem, quaſi denunciatio præceſ-
ſerit, poſſe accuſari. Quid tamen ſi ſpecialiter, cum quo adulterium
fecit, denunciatione complexus eſt: mox uelit eam ex alterius perſona
accuſare? magis eſt, ut non debeat audiri. neq; enim crimen, quod de-
nunciauit, obijcit. Sed & ſi per procuratorē denunciauerit: puto poſ-
ſe eum accuſationē (ſi uelit) inſtituere: ſufficereq; procuratoris denun-
ciationem. ergo & ſi per actorem denūciauerit, id eſt per ſeruum domi-
nus denunciauerit, rata erit denunciatio. Quæritur, an alius adulte-
ram, alius adulterum poſtulare poſſit: ut quamuis ab eodem ambo ſi-
mul poſtulari non poſſunt, à diuerſis tamen ſinguli poſſint: ſed non ab
re eſt hoc probare, diuerſos accuſatores admitti poſſe: dum ſi ante de-
nunciationem nupſerit, prior mulier accuſari non poſſit. exſpectabit
igitur mulier ſententiam de adultero latam. ſi abſolutus fuerit: mulier
per eum uincet, nec ultra accuſari poterit. ſi cōdemnatus fuerit: mulier
non eſt cōdemnata, ſed aget cauſſam ſuam: fortaiſis & obtinere uel gra-
tia, uel iuſticia, uel legis auxilio poterit. quid enim ſi adulter inimicitijs
oppreſſus eſt, uel falſis argumentis, teſtibusq; ſubornatis apud præſi-
dem grauatus, qui aut noluit, aut non potuit prouocare: mulier uero
iudicem religioſum ſortita, pudicitiam ſuam defendat? Sed ſi an-
te, quā condemnetur,

V XVIII. MARTIANVS.
El ante, quā cum eo agi cōperit,

XIX. VLPIANVS.

Adulter diem ſuum obierit: conſtitutum eſt, etiam mortuo adul-
tero ſine præſcriptione mulierē poſſe accuſari. ſed & ſi nō mors,
ſed poena alia reum ſubtraxerit: adhuc dicimus poſſe mulierem con-
ueniri. Si eo tempore, quo eligebatur reus, adultera nupta non fue-
rit, quo autem abſoluatur, nupta inuenitur: dicendum eſt, hanc abſolu-
to quoq; adultero poſſe accuſari: quia eo tempore, quo adulter elige-
batur, nupta non fuit. Nupta non poteſt accuſari, non tantum ab eo,
qui

qui adulterum accusauit, nec obtinuit: sed ne ab alio quidem, si adulter absolutus est. Proinde si per collusionem cū adultero constituerit, fueritq; absolutus: dedit mulieri nuptæ aduersus omnes securitatem. Placet si nupta esse desierit: accusari poterit. neq; enim aliam lex tuetur, q̃ eam, quæ nupta est, quâmdiu nupta erit.

XX. POMPONIVS.

Patri dat ius occidendi adulterū simul cū filia, quā in potestate habet. itaq; nemo alius ex parētibus idem iure faciet: sed nec filiusfamilias pater.

XXI. VLP IANVS.

Sic eueniet, ut nec pater, nec auus possit occidere: nec immerito. in sua enim potestate non uidetur habere, qui non est suæ potestatis.

XXII. PAPINIANVS.

Nec in ea lege naturalis pater ab adoptiuo separatur. In accusationem uiduæ filia non habet pater ius præcipuum. Ius occidendi patri conceditur domi suæ (licet ibi filia non habitet) uel in domo generi. sed domus & pro domicilio accipienda est, ut in lege Cornelia de iniurijs. sed qui occidere potest adulterum: multo magis contumelia poterit eum iure adficere. ideo autem patri, nō marito mulierē & omnem adulterum permissum est occidere, quod plerunq; pietas patris nominis consilium pro liberis capit. cæterum mariti calor & impetus facile decernentis fuit refrenandus.

XXIII. VLP IANVS.

Quod ait lex, CVM IN FILIA ADVLTERVM DEPRÆHENDE-
RIT, non ociosum uidetur. uoluit enim ita demum hanc potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine filiam cum adultero depræhēdat. Labeo quoq; ita probat. & Pomponius scribit, in ipsis rebus Veneris depræhensum occidi. & hoc est, quod Solo & Draco dicunt q̃
sufficit patri, si eo tempore habeat in potestate, q̃ occidit, non quo in matrimonium collocauit. finge enim postea redactam in potestatem. Quare non ubicunq; depræhenderit pater, permittatur occidere, sed domi suæ, generiūe sui, tantum illa ratio reddit: quod maiorem iniuriam putauit legislator, quod in domo patris, aut mariti ausa fuerit filia adulterum inducere. sed si pater alibi habitet, habeat autem & aliam domum, in qua non habitet: depræhensam illo filiam, ubi nō habitat, occidere non poterit. Quod ait lex, IN CONTINENTI FILIAM OCCIDAT: sic erit accipiendum, ne occiso hodie adultero referret, & post diem filiam occidat, uel contra. debet enim propè uno ictu & uno impetu utrūq; occidere, æquali ira aduersus utrūq; sumpta. qd' si non adfectauit, sed dū adulterū occidit, pfugit filia, & interpositis horis adpræhensa est à patre, qui persequēbatur: in cōtinenti uidebit occidisse.

T t Macer

XXIII. MACER.

Marito quoq; adulterum uxoris suæ occidere permittitur: sed nō quemlibet, ut patri. nam hac lege cauetur, ut liceat uiro depræhensum domi suæ (non etiam soceri) in adulterio uxoris occidere eū, qui leno fuerit, quiue artem ludicram fecerit, uel in scenam saltādi cantandiue causa prodierit: iudicioue publico damnatus, neq; in integrū restitutus erit: quiue libertus eius mariti, uxorisue patris, matris, filij, filia, utrius eorum fuerit (nec interest proprius cuius eorū, an cum alio communis fuerit) quiue seruus erit. & præcipitur, ut is maritus, qui horum quem occiderit, uxorem sine mora dimittat. cæterū sui iuris quis, an filiusfamilias sit maritus, nihil interesse, à plerisq; dictum est. Illud in utroq; ex sententia legis quæritur, an patri magistratum occidere liceat: item si filia ignominiosa sit, aut uxor contra leges nupta, an id ius nihilominus pater maritusue habeat: & quid si pater maritusue leuo, uel aliqua ignominia notatus sit: & rectius dicetur, eos ius occidendi habere, qui iure patris maritiue accusare possunt.

XXV. VLPIANVS.

Capite quinto legis Iuliae ita cauetur, ut uiro adulterum cum uxore sua depræhensum, quem aut nolit, aut non liceat occidere, retinere horis diurnis nocturnisq; continuīs non plus quā uiginti, testandæ eius rei causa, sine fraude suo iure liceat. ego arbitror etiam in patre id seruandum, quod in marito expressum est. sed & si non in domo sua maritus depræhēderit, poterit retinere. sed semel remissus adulter, reduci non potest. quid ergo si euaserit: an reductus custodiri uiginti horis possit: & putem, hic magis dicendum, reductum retineri posse, testandæ rei gratia. Quod adijcitur, TESTANDÆ REI GRATIA: ad hoc pertinet, ut testes inducat testimonio futuros accusatori depræhensum reum in adulterio.

XXVI. IDEM.

Constante matrimonio ab his, qui extra maritum ad accusationem admittuntur, accusari mulier adulterij non potest. probatā enim à marito uxorem, & quiescens matrimoniū non debet alius turbare atq; inquietare: nisi prius lenocinij maritum accusauerit. derelictā uero à marito accusationem etiam ab alio excitari utile est.

XXVII. IDEM.

Si postulauerit accusator, ut quæstio habeatur de seruo adulterij accusati, siue ipse uoluit interesse, siue noluit: iubent eum iudices seruū æstimari: & ubi æstimauerint, tantam pecuniam adulterū: & tantam eum, qui nomen eius serui detulit, ei, ad quem ea res pertinet, dare iubebunt. Sed dispiciamus, cui ista poena præstanda sit: quia lex eum nomi

nominauit, ad quem ea res pertinebit: igitur bonæ fidei emptorem, quamvis ab eo emit, qui dominus non est, recte dicemus eum esse, ad quem ea res pertinet. Eum quoque, qui pignori accepit, magis admittimus in eadem causa esse: scilicet, quia intererit eius questionem non haberi. sed & si ususfructus in seruo alienus sit, inter dominum & fructuarium diuidi debet æstimatio: & si communis plurium seruus erit, utique inter eos quoque erit æstimatio diuidenda. Si liber homo, dum seruus existimatur, tortus sit, quia & ipse conditionem suam ignorat: magis admittit Cæcilius, accusationem utilem sibi dandam aduersus eum, qui per calumniam appetit: ne impunita sit calumnia eius ob hoc, quod liberum hominem quasi seruum deduxit in questionem. Haberi questionem lex iubet de seruis ancillisque eius, de quo uel de qua quaereretur, parentisque utrius eorum: si ea mancipia ad usum eius à parentibus data sint. diuus autem Hadrianus Cornelio Latiniano rescripsit, & de exteris seruis questionem haberi. Questioni interesse iubentur reus reaue, & patroni eorum, & qui crimen detulerit, interrogandique facultas datur patronis. De eo quoque seruo, in quo ususfructum reus habuit, magis est, ut questio haberi possit. licet enim seruus eius non fuerit: in seruitute tamen fuisse uidetur. nec tam proprietatis causa ad questionem, quam ministerij pertinet. Ergo & si bona fide seruiat reo seruus alienus: admittat quis, interrogari eum per questionem posse. sed & si seruus sit, cui fideicommissaria debetur libertas, uel statuta speratur: torqueri eum posse, magis est. Iubet lex eos homines, de quibus questio ita habita sit, publicos esse. proinde in communi partem publicamus: in proprio, cuius ususfructus alienus est, nudam proprietatem. in quo tantum ususfructum habuit reus: magis est, ut perceptio ususfructus ad publicum incipiat pertinere. alienum seruum utique non publicamus. Ratio autem publicandorum seruorum ea est, ut sine ullo metu uerum dicant: & ne dum timeant se in reorum potestatem regressuros, obdurent in questione. non tamen prius publicantur, quam questio de illis habita fuerit. sed & si negauerint: nihilominus publicantur. ratio enim adhuc eadem est: ne dum hi sperant se in potestatem dominorum reuersuros, si negauerint, spe meriti collocandi in mendacio perseuerent. Sed & serui accusatoris, si de his questio habita sit, publicentur. eius enim serui ne mentiantur, merito à domino eius recedunt. extranei uero non habent, cui gratificantur. Si reus uel rea absoluti fuerint, æstimari per iudices lex damnum uoluit: siue mortui fuerint, quantæ pecuniæ ante questionem fuerint: siue uiuerent, quantæ pecuniæ in his damnum datum fuerit, factumue esset. Notandum est, quod hoc capite quidem non cauetur, si seruus adulterij accusetur, & accusator questionem in eo habe-

Tt ij ri uelit,

ri uelit, duplum precium domino præstari: at hic simplum.

XXVIII. MARTIANVS.

Quod ex his causis debetur, per conditionem, quæ ex lege descendit, petitur.

XXIX. VLPIANVS.

Mariti lenocinium lex coërcuit, qui depræhensam uxorem in adulterio retinuit, adulterumq; dimisit. debuit enim uxori quoq; irasci, quæ matrimonium eius uiolauit. tunc autem puniendus est maritus eius, cum excusare ignorantiam suam non potest, uel adumbrare patientiam prætextu incredibilitatis. idcirco enim lex ita locuta est, **ADVLTERVM IN DOMO DEPRÆHENSVM DIMISERIT**: quod uoluerit in ipsa turpitudine depræhensum maritum coërcere. Quod ait lex, **DAMNATAM ADVLTERII SI QVIS DVXERIT VXOREM, EA LEGE TENETOR**: an & ad stuprum referatur, uideamus. quod magis est. certe si ob aliam causam ea lege sit condemnata: impune uxor ducetur. Plectitur, & qui precium pro comperto stupro acceperit. nec interest, utrum maritus sit, qui accepit, an alius quilibet. quicumq; enim ob conscientiam stupri accepit aliquid, poena erit plectendus. cæterum si gratis quis remisit, ad legem non pertinet. Qui quæstum ex adulterio uxoris suæ fecit, plectitur. nec enim mediocriter deliquit, qui lenocinium in uxorem exercuit. Quæstum autem ex adulterio uxoris facere uidetur, qui quid acceperit, ut adulteretur uxor: & siue sæpius, siue semel accepit, non est eximendus. Quæstum enim de adulterio uxoris facere propè ille existimandus est, qui aliquid accepit, ut uxorem pateretur adulterari meretricio quodam genere. quod si patiatur uxorem delinquere, non ob quæstû, sed ob negligentiam, uel culpam, uel quamdam patientiam, uel nimiam credulitatem: extra legem positus uidetur.

Sex mensium hæc fiet separatio: ut in nupta quidem ex die diuortij sex menses computentur, in uidua uero ex die commissi criminis. quod significare uidetur rescriptio ad Tertyllû & Maximû consules. Præterea si ex die diuortij sexaginta dies sunt, ex die uero commissi criminis quinquennium præterierit: debuit dici nec mulierem posse accusari: ut quod dantur sex menses utiles, sic sit accipiendû, ne crimen quinquennio continuo sopitum excitetur. Hoc quinquennium obseruari legislator uoluit, si reo uel reæ stuprû, adulterium, uel lenociniû obijciatur. quid ergo si aliud crimen sit, quod obijciatur, quod ex lege Iulia descendit: ut sunt, qui domum suam causa stupri præbuerint, & alij similes: & melius est dicere, de omnibus admissis ex lege Iulia ueniensibus quinquenniû esse præstitum. Quinquennium autem accipiendum est ex eo die, ex quo quid admissum est: & ad eum diem, quo quis postulatur

postulatur, postulataue est: & non ad eum diem, quo iudicium de adulterijs exercetur. Hoc amplius senatusconsulto adiectum est: ut si plures eundem postulauerint: eius, qui perseverauerit reum reamque facere, postulationis dies prima exigat, scilicet ut qui accusat, suos libellos accusatorios expectet, non alienos. Eum autem, qui per uim stuprum intulerit, uel mari, uel foeminae: sine praefinitione huius temporis accusari posse, dubium non est: cum eum publicam uim committere, nulla dubitatio sit.

XXX. PAPINIANVS.

Pater sine periculo calumniae agere non potest. Sexaginta dies à diuortio numerantur. in diebus autem sexaginta & ipse sexagesimus dies est.

XXXI. IDEM.

Quinquennium non utile, sed continuò numerandum est. quid ergo si prior mulier rea facta sit, & ideo adulter eodem tempore reus si non poterit, & diu tracta lite quinquennium transierit: quid si is, qui intra quinquennium, quem postulauerat, non peregerit: aut prauiaricatus est, & alius eundem repetere uelit, & quinquennium transactum sit: æquum est computationi quinquennij eximi id tempus, quod per postulationem precedentem consumptum sit.

XXXII. MACER.

Nihil interest, adulteram filiam prius pater occiderit, an non: dum utrumque occidat. namque si alterum occidit: lege Cornelia reus erit. quod si altero occiso, alter uulneratus fuerit: uerbis quidem legis non liberatur. sed diuus Marcus & Commodus rescripserunt, impunitatem ei concedi: quia licet interempto adultero, mulier superuixerit post tam graua uulnera, quae ei pater inflixerat: magis facto, quam uoluntate eius seruata est: quia lex parem in eos, qui depræhensi sunt, indignationem exigit, & seueritatem requirit. Cum alterum ex adulteris elegerit maritus: alterum non ante accusare potest, quam prius iudiciū finietur: quia duos simul ab eodem accusari non licet. non tamen prohibetur accusator simul cum adultero uel adultera eum quoque accusare, qui domum suam praebuit, uel consilio fuit, ut crimen redimeretur.

XXXIII. MARTIANVS.

Si quis adulterium à seruo suo commissum dicat in eam, quam uxorem habuisset: diuus Pius rescripsit, accusare potius mulierem eum debere, quam in praedictum seruum eius torquere. Si quis adulterum non dimiserit, sed retinuerit (forsitan filium in nouerca, uel etiam libertum, uel seruum in uxorem) ex sententia legis tenetur, quamuis uerbis non contineretur. quae autem retinetur, punitur. sed & si dimissam reduxerit, uerbis non tenetur: sed tamen dicendum est, ut teneatur, ne fraus fiat. Si uxor ex adulterio uini praemium acceperit: lege Iulia quasi adultera tenetur.

T t iij

Modesti

XXXIIII. MODESTINVS.

Suprum cōmittit, qui liberam mulierem cupidinis causa, nō ma-
 trimoniū continet: excepta uidelicet concubina. Adulterium in
 nupta admittitur: stuprum in uidua, uel uirgine, uel puero.

XXXV. IDEM.

Accusaturus adulteriū, si circa inscriptionem errauerit, siquidem
 tempora largiatur, emendare nō prohibet, ne causa aboleatur.

XXXVI. PAPINIANVS.

S minor annis adulterium cōmiserit: lege Iulia tenetur, quoniā tale
 Scrimen post pubertatem incipit.

XXXVII. IDEM.

Filium familias publico iudicio adulterium in uxorem sine uolun-
 tate patris arguere posse, constitutum est. uindictam enim proprii
 doloris consequitur.

XXXVIII. IDEM.

Si adulterium cum incestu cōmittatur: ut puta cum priuigna, nuru,
 Snouerca: mulier similiter quoque punietur. id enim remoto etiam
 adulterio eueniret. Stuprum in sororis filiā si cōmittatur: an adulte-
 riū poena sufficiat marito, considerandum est. occurrit, quod hic duplex
 admissum est: quia multum interest, errore matrimoniū illicite cōtra-
 hatur, an contumacia iuris & sanguinis contumelia concurrant. quare
 mulier tūc demū eam poenam, quam mares, sustinebit: cum incestum
 iure gentiū prohibitū admiserit. nam si sola iuris nostri obseruatio in-
 terueniat: mulier ab incesti crimine erit excusata. nōnunquam tamen
 & in maribus incesti crimina (quanquam grauiora sint natura) huma-
 nius, quā adulteriū tractari solent: si modo incestum per matrimoniū
 illicitum contractum sit. Fratres denique imperatores Claudiae crimen
 incesti propter aetatem remiserunt, sed distrahi coniunctionē illicitam
 iusserunt: cum aliās adulteriū crimen, quod pubertate delinquitur, non
 excusetur aetate. nam & mulieres in iure errantes, incesti crimine non
 teneri, supra dictum est: cū in adulterio cōmisso nullam habere possint
 excusationē. Idem Imperatores rescripserūt, post diuortium, quod
 cum nouerca bona fide priuignus fecerit, non esse crimen admittendū
 incesti. Idem Pollioni in hac uerba rescripserūt. incestae nuptiae con-
 firmari nō solent. & ideo abstinenti tali matrimonio poenam praeteriti
 delicti, si nondum reus postulatus est, remittimus. incestum autē, quod
 per illicitam matrimoniū coniunctionē admittitur, excusari solet, uel
 sexu, uel aetate, uel etiam puniendi correctione, quae bona fide interue-
 nit. utique si error allegatur: & facilius, si nemo reum postulauerit. Im-
 peratores Marcus Antoninus, & Commodus filius rescripserunt. si mari-
 tus

us uxorem in adulterio depræhensam, impetu tactus doloris interfecerit: non utiq; legis Corneliæ de sicarijs poenâ excipiet. nam & diutius Pius in hæc uerba rescripsit Apollonio. ei, qui uxorem suam in adulterio depræhensam occidisse se non negat, ultimū suppliciū remitti potest: difficilimū cum sit, iustum dolorem temperare: & magis, quia plus fecerit, quàm quia se uindicare nō debuerit, puniendus sit. sufficiet igitur, si humili loco sit, in opus perpetuū eum tradi: si quid honestior, in insulā relegari. Liberto patroni famā laceffere non facile cōceditur: sed si iure mariti uelit adulterij accusare, permittendū est, quomodo si atrocem iniuriam passus esset. certe si patronum, qui sit ex eo numero, qui depræhensus ab alio interfici posset, in adulterio uxoris depræhenderit: deliberandum est, an impune possit occidere. quod nobis durum esse uidetur. nam cuius famæ, multo magis uitæ parcendum est. Si quis in honore ministeriōis publico sit: reus quidem postulatur, sed differtur eius accusatio, ut cautione in iudicio sistendi causa promittatur in finem honoris. & hoc ita Tyberius Cæsar rescripsit.

XXXIX. IDEM.

VIm passam esse mulierē sententia præsidis prouinciæ cōtinebat. in legem Iuliam de adulterijs non cōmisisse respondi: licet iniuriam suam protegendæ pudicitiae causa confestim marito renunciari prohibuit. Nupta quoq; muliere, tametsi lenocinij uir prior non postuletur, adulterij tamen crimen contra adulterum ab extero poterit inferri. In matrimonio quoq; defuncta uxore, uir iure adulterū inter reos recipi postulat. Nupta, prius quàm adulter damnetur, adulterij non postulatur: si nuptias denunciatio uel ad domum mulieris missa non præcessit. Mulierem ob latronum societate exulare iussam citra poenæ metum in matrimonio posse retineri respondi: quia nō fuerit adulterij damnata. Præscriptione quinque annorū crimen incesti coniunctum adulterio non excluditur. Duos quidem adulterij maritum & sceminā propter cōmune crimen simul non iure, nec à uiro postulari conuenit. cum tamen duobus denunciātū fuisset ab eo, qui postea desistere uolebat: abolitionem esse necessariā in utriusq; personam respondi. Incesti cōmune crimen aduersus duos simul intentari potest. De seruis in dominos incesti postulatos quæstionē ita demum habendam respōdi, si per adulteriū incestum esse contractum dicatur.

XL. PAVLVS.

Quæsitum est, an ea, quā maritus adulterij crimine se accusaturū minatus est, nec quidquā egit: uel iure mariti, uel iure publico: nubere possit ei, quem in eam reum adulterij destinauerit? Paulus respondit. nihil impedire, quo minus ei, quem suspectū maritus habuit,

ea,

ea, de qua quæritur, nubere possit. Item quæritur, an idem maritus destituisse uideatur, uel lenocinium cõmisisse, qui eandem reduxit uxorem? Paulus respondit. eum, qui post crimen adulterij intentatum eandem uxorem reduxerit, destituisse uideri: & ideo ex eadem lege postea ius accusandi ei non superesse.

XLI. IDEM.

IN crimine adulterij nulla danda dilatio est: nisi ut personæ exhibeantur, aut iudex qualitate negocij motus hoc causâ cognita permiserit.

XLII. TRIPHONINVS.

SI is, qui ius anulorum aureorum impetrauit, adulterium commiserit in patroni uxorem, aut in patronam suam, aut in eius eamne, cuius libertus patris, aut matris, filij, filiaene fuit: an ut libertus puniri debeat? & si depræhensus sit in adulterio, an impune occidatur? & magis probo poenæ subiiciendum libertinorum: quoniam lege Iulia de adulterijs coërcendis ad tuenda matrimonia pro libertinis eos haberi placuit: & deteriorem causam per istud beneficium patronorum haberi non oportet.

XLIII. CAIVS.

SI ex lege repudium missum non sit, & idcirco mulier adhuc nupta esse uideatur: tamen si quis eam uxorem duxerit: adulter non erit. idq; Saluius Iulianus respondit: quia adulterium (inquit) sine dolo malo non committitur. quanquã dicendum est: ne is, qui sciret eam ex lege repudiatam non esse, dolo malo committat.

XLIIII. PAVLVS.

DEfunctâ quoq; socru gener incesti postulabit, ut adulter post mortem mulieris. *quam autē penā irroget lex hæc Iulia docet dicit Iustinianus sub titulo de publicis iudicijs suarū Institutionū.*

AD LEGEM IVLIAM DE VI
publica. Tit. VI.

I. MARTIANVS.

Ege Iulia de ui publica tenetur, qui arma, tela, domi suæ, agroñe in uilla, præter usum uenationis, uel itineris, uel nauigationis coëgerit.

II. VLPIANVS.

EXcipiuntur etiam arma, quæ quis promercij causâ habuerit, hæreditateñe ei obuenerint.

III. MARTIANVS.

IN eadem causâ sunt, qui turbæ seditionisue faciendæ consiliū iniierint, seruosue aut liberos homines in armis habuerint. *Eadem lege tenet*

ge tenetur, qui pubes cum telo in publico fuerit. in eadem causa sunt, qui pessimo exemplo conuocata seditione uillas expugnauerint, & cum telis ac armis bona rapuerint. item tenetur, qui ex incendio rapuerit aliquid præter materiam. præterea punitur huius legis poena, qui puerum, uel foeminam, uel quæquam per uim stuprauerit. sed & qui in incendio cum gladio aut telo rapiendi causa fuerit, uel prohibendi res suas dominum seruare: eadem poena tenetur. eadem lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo agroque suo uel naui sua deiecerit, excusserit, expugnauerit.

V Titus id fieret, homines commodauerit.

III. VLP IANVS.

Qui coetu, concursu, turba, seditione incendium fecerit: quique hominem dolo malo incluserit, obsederit: quiue fecerit, quo minus sepeliatur, quo magis funus diripiatur, distrahatur: quiue per uim sibi aliquem obligauerit. nam eam obligationem lex rescindit. Si de ui, & possessione, uel dominio querat: ante cognoscendum esse de ui, quam de proprietate rei, diuus Pius *ἡ δὲ κοινὴ τῆς θεασάλας* rescripsit. sed & decreuit, ut prius de ui querat, & de iure domini, siue possessionis. Qui uacantem mulierem rapuit, uel nuptam, ultimo supplicio punitur. & si pater iniuriam suam precibus exoratus remisit: tamen extraneus sine quinquennii præscriptione reum postulare poterit: cum raptus crimen legis Iuliae de adulteriis potestatem excedat.

VI. VLP IANVS.

Et eum, qui puerum ingenuum rapuit, puniendum diuus Pius rescripsit in hæc uerba. Exemplum libelli dati mihi à Domitio Syluano nomine Domitij Syluani patrui, subijci iussi: motus querela eius, qua significauit, filium suum ingenuum iuuenem admodum raptum atque conclusum, mox uerberibus ac tormentis usque ad summum periculum adfectum. Gemine charissime uelim, audias eum: & si compertis hæc ita admissa, rem seuerè exsequaris.

VII. IDEM.

Lege Iulia de ui publica tenetur, qui cum imperium potestatemque haberet, ciuem Romanum aduersus prouocationem necauerit, uerberauerit, iusseritque quid fieri, aut quid in collum iniecerit, ut torqueretur: item quod ad legatos, oratores, comitesque attinebit, si quis quæcorum pulsasse, aut iniuria adfecisse arguatur.

VIII. MARTIANVS.

Lege Iulia de ui publica cauetur, ne quis reum uinciat, impediaturque, quo minus Romæ intra certum tempus adsit.

Vu Paulus

IX. PAVLVS.

Armatos non utiq; eos intelligere debemus, qui tela habuerint: sed etiam eos, qui habent, quod nocere potest.

X. VLPIANVS.

Qui dolo malo fecerit, quo minus iudicia tutò exerceantur, aut iudices ut oportet iudicent: uel is, qui potestatem imperiumue habebit, aliter, quàm ei ius erit, decernat, imperet, faciat. qui ludos pecuniamue ab aliquo inuito polliceri publice, priuatimq; per iniuriam exegerit. item qui cum telo dolo malo in concione fuerit, aut ubi iudicium publice exercebitur. exceptus est, qui propter uenationem habeat homines, qui cū bestijs pugnent. ministros em̃ ad ea habere conceditur. Hac lege tenetur, & qui conuocatis hominibus uim fecerit, quo quis uerberetur, & pulsetur, & si neq; homo occisus sit. Damnato de ui publica aqua & igni interdicitur.

XI. PAVLVS.

Hi, qui ædes alienas aut uillas expilauerint, ffregerint, expugnauerint: si quidē in turba cum telis fecerint: capite puniunt. Telo rum autē appellatione omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt, accipiunt. Qui telum tutandæ salutis suæ causâ gerunt, nō uidentur hominis occidendi causâ portare.

XII. IDEM.

Qui noua uestigalia exercent, lege Iulia de ui publica tenentur.

AD LEGEM IVLIAM DE VI
priuata. Tit. VII.

I. MARTIANVS.

De ui priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne senator sit, nec decurio, aut ullum honorem capiat, neue in eum ordinem sedeat, neue iudex sit: & uidelicet omni honore quasi infamis ex senatusconsulto carebit. Eadem poena adficiuntur, qui ad poenam legis Iuliæ de ui priuata rediguntur, & si quis ex naufragio dolo malo quid rapuerit. sed & ex constitutionibus principum extra ordinē, qui de naufragijs aliquid diripuerint, puniunt. nam & diuus Pius rescripsit: nullā uim nautis fieri debere: & si quis fecerit, ut seuerissime puniatur.

II. SCAEVOLA.

Hac lege tenetur, qui conuocatis hominibus uim fecerit, quo quis uerberetur, pulsetur: neq; homo occisus erit.

III. MACER.

Nec interest, liberos, an seruos suos, an alienos quis ad uim facien-
dam conuocauerit. nec minus hi, qui conuocati sunt, eadem le-
ge tenentur. sed & si nulli conuocati, nulliq; pulsati sunt, per iniuriam
tamen ex bonis alienis quid ablatū sit: hac lege teneri eū, qui id fecerit.

III. PAVLVS.

Legis Iuliæ de ui priuata crimen committitur, cum coetū aliquis &
concursum fecisse dicitur, quo minus quis in ius produceretur: &
si quis quæstionem de alterius seruo habuisset. & ideo moderatius edi-
ctoprætoris de iniurijs utendum esse, Labeo ait.

V. VLPIANVS.

Si quis aliquem deiecerit ex agro suo hominibus congregatis sine
sarmis: uis priuata postulari poterit.

VI. MODESTINVS.

Ex senatusconsulto Volufiano, qui improbe coeunt in alienam li-
tem, ut quidquid ex condénatione in rem ipsius redactū fuerit, in-
ter hos communicaretur: lege Iulia de ui priuata tenentur.

VII. CALLISTRATVS lib. V. de cognitionibus.

Creditores si aduersus debitores suos agant: per iudicem id, quod
deberi sibi putant, reposcere debent. alioquin si in rem debitoris
sui intrauerint, nullo id concedente: diuus Marcus decreuit, ius crediti
eos nō habere. uerba decreti hæc sunt. optimū est, ut si quas putes te ha-
bere petitiones, actionibus experiaris. interim ille in possessione debet
morari, tu petitor esse. & cum Martianus diceret. uim nullam feci: Cæ-
sar dixit, tu uim putas esse solum, si homines uulnerentur? uis est &
tunc, quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit.
nō puto autem nec uerecundiæ, nec dignitati, nec pietati tuæ conueni-
re, quidquā nō iure facere. quisquis igitur pbatu mihi fuerit, rem ullā
debitoris, non ab ipso sibi traditam, sine ullo iudice temere possidere,
(uel accepisse) sibiq; ius in eam rem dixisse: ius crediti non habebit. a/s*deest

VIII. MODESTINVS.

Si creditor sine autoritate iudicis res debitoris occupet: hac lege te-
netur, & in tertia parte bonorum multatur, & infamis fit.

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS & UENEFICIS.

Tit. VIII.

I. MARTIANVS.

Ege Cornelia de sicarijs & ueneficis tenetur, qui homi-
nem occiderit: cuiusue dolo malo incendium factū erit:
quiue hominis occidendi, furtiue faciendi causa cū te-

Vu ij loam

lo ambulauerit: quiñe cum magistratus esset, publicoñe iudicio præf-
set, operam dederit, quo quis falsum indicium profiteretur, ut quis in-
nocens conueniretur, condénaretur. Præterea tenetur, qui hominis
necandi causa uenenum confecerit, dederit: quiñe falsum testimoniũ
dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnetur:
quiñe magistratus iudexñe quæstionis sub capitalem causam pecuniã
acceperit, ut publica lege reus fieret. Et qui hominem occiderit, punitur:
non habita differentia, cuius conditionis hominem interemit. Di-
uus Hadrianus rescripsit: eum, qui hominem occiderit, si non occiden-
di animo hoc admisit, absolui posse: & qui hominem non occiderit,
sed uulnerauerit, ut occidat, pro homicida damnandum: & ex re confi-
tuendum hoc. nam si gladiũ strinxerit, & eo percussit: indubitate oc-
cidendi animo id eum admisisse. Sed si clauis percussit, aut cucuma in
rixa: quamuis ferro percussit, tamen non occidendi animo: leniendã
poenã ei, qui in rixa casu magis, q̃ uoluntate homicidiũ admisit. Itẽ
diuus Hadrianus rescripsit: eum, qui stuprum sibi uel suis per uim infe-
rentem occidit, dimittendum. Sed & in eum, qui uxore depræhensam
in adulterio occidit, diuus Pius leniorem poenam irrogandam esse re-
scripsit: & humiliore loco positum in exilium perpetuum dari iussit, in
aliqua dignitate positum ad tempus relegari.

II. VLP IANVS.

I Nauditum filium pater occidere non potest: sed accusare eum apud
præfectum præsidemñe prouinciæ debet.

III. MARTIANVS.

E iusdem legis Corneliæ de ficarijs & ueneficis capite quinto, qui
uenenum malum necandi hominis causa fecerit, uel uendiderit,
uel habuerit, plectitur. Eiusdẽ legis poena adfitur, qui in publicũ ma-
la medicamenta uendiderit, uel hominis necandi causa habuerit. Ad
iectio autem ista ueneni mali ostendit esse quædam & non mala uene-
na. ergo nomẽ medium est, & tam id, quod ad sanandũ, quàm id, quod
ad occidendum paratum est, continet. sed & id, quod amatorium appel-
latur. sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa
habet. sed ex senatusconsulto relegari iussa est ea, quæ non quidem
malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem
dedit, ex quo ea, quæ acceperat, decessit. Alio senatusconsulto effe-
ctum est, ut pigmentarij, si cui temere cicutam, salamandram, aconi-
tum, pityocampas, buprestim, mandragoram, cantharidas, aut quid
lustramenti causa dederint: poena teneantur huius legis. Item is,
cuius familia sciente eo recuperandæ & apiscendæ possessionis causa
arma sumpserit. Item qui author seditionis fuerit, & qui naufragium
suppreſſe

suppreſſerit: qui uero falſa indicia profeſſus fuerit, profitendæne curaue-
rit, quo quis innocens circumueniretur. Qui hominem libidinis uel
promerçij cauſſa caſtrauerit, ex ſenatusconſulto pœna legis Corneliæ
punitur. Legis Corneliæ de ſicarijs & ueneficis pœna inſulæ depor-
ratio eſt, & omnium bonorum ademptio. ſed ſolent hodie capite puni-
ri: niſi honeſtiore loco poſiti fuerint, q̃ ut pœnâ legis ſuſtineant. humi-
liores enim ſolent uel beſtijs ſubiſci: aliores uero deportantur in inſu-
lam. Transfugas licet (ubicunq; inuenti fuerint) quaſi hoſtes interfi-
cere.

III. VLP IANVS.

LEge Cornelia de ſicarijs tenetur, qui cum in magiſtratu eſſet, eo-
rum quid fecerit cōtra hominis necem, quod legibus permiſſum
non eſt. Cum quidam per laſciuiam cauſſam mortis præbuiſſet: cō-
probatum eſt factum Ignati j Taurini proconſulis Beticæ à diuo Hadri-
ano, quod eum in quinquenniū relegaſſet. Idem diuus Hadrianus re-
ſcripſit. cōſtitutum quidem eſt, ne ſpadones fierēt: eos autem, qui hoc
crimine arguerentur, legis Corneliæ pœna teneri, eorumq; bona meri-
to fiſco meo uindicari debere. ſed & in ſeruos, qui ſpadones fecerūt, ulti-
mo ſupplicio animaduertendum eſſe. & qui hoc crimine tenerētur, ſi
non adfuerint, de abſentibus quoq; tanquam legis Corneliæ tenean-
tur, pronuntiādum eſſe. Planē ſi ipſi, qui hanc iniuriam paſſi ſunt, pro-
clamauerint: audire eos præſes prouinciæ debet, & qui uirilitem am-
ſerint. nemo enim liberum ſeruum uero inuitum ſinentem uero caſtrare de-
bet: nec quis ſe ſponte caſtrandum præbere. at ſi quis aduerſus edictū
meum fecerit: medico quidem, qui exciderit, capitale erit: item ipſi,
qui ſe ſponte excidendum præbuit.

V. PAVLVVS.

HI quoq; qui thlibias faciunt, ex cōſtitutione diui Hadriani ad No-
nium Haſtam in eadem cauſſa ſunt, qua hi, qui caſtrant.

VI. SCAEVOLA.

IS, qui ſeruum caſtrandum tradiderit, pro parte bonorum dimidia
multatur ex ſenatusconſulto, quod Neratio Vero & Annio Priſco
conſulibus factum eſt.

VII. PAVLVVS.

IN lege Cornelia dolus pro facto accipiūt: neq; in hac lege culpa lata
pro dolo accipitur. quare ſi quis ab alto ſe præcipitauerit, & ſuper ali-
um uenerit, eumq; occiderit: aut putator ex arbore, cum ramum deſ-
ceret, non proclamauerit, & prætereuntem occiderit: ad huius legis cō-
ſcriptionem non pertinet, ſed ad legis aglæ. ſup̃ ad leg. Agl. cap. xxxi.

VIII. VLP IANVS.

SI mulierem uiſceribus ſuis uim intuliſſe, quo partum abigeret, con-
uicta

Vu iij ſtiterit

stiterit: eam in exsilium præses provinciae exiget.

IX. IDEM.

FVrem nocturnum si quis occiderit: ita demum impune feret, si parere ei sine suo periculo non potuit.

X. IDEM.

Si quis dolo insulam meam exusserit: capitis poena plectetur quasi incendiarius.

XI. MODESTINVS.

Circumcidere filios suos iudæis tantum rescripto diui Pij permittitur. in non eiusdem religionis qui hoc fecerit: castrantis poena irrogatur. Seruo sine iudice ad bestias dato, non solum qui uendidit, uerum & qui comparauit, tenebitur. Post legem Petroniam & senatusconsulta ad eam legem pertinentia, dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio seruos tradere: oblato tamen iudici seruo (si iusta sit domini querela) sic poenae tradetur.

XII. IDEM.

Infans, uel furiosus, si hominem occiderit, legis Corneliae non tenetur: cum alterum innocentia consilij tuetur, alterum fati infelicitas excusat.

XIII. IDEM.

Ex senatusconsulto eius legis poena damnari iubetur, qui mala sacrificia fecerit, habuerit.

XIIII. CALLISTRATVS.

Diuus Hadrianus in hæc uerba rescripsit. in maleficijs uoluntas spectatur, non exitus.

XV. VLPIANVS.

Nihil interest, occidat quis, an causam mortis præbeat.

XVI. MODESTINVS.

Qui cædem admiserunt sponte doloque malo, in honore aliquo positi, deportari solent: qui secundo gradu sunt, capite puniuntur. facilius hoc in decuriones fieri potest: sic tamen, ut consulto prius principe, & iubente id fiat: nisi forte tumultus aliter sedari non possit.

XVII. PAVLVS.

Si in rixa percussus homo perierit: ictus uniuscuiusque in hoc collectorem contemplari oportet.

AD LEGEM POMPEIAM DE
parricidijs. Tit. IX.

Martia

I. MARTIANVS.

Ege Pompeia de parricidijs cauetur, si quis patrē, matrem, auum, auiam, fratrem, sororem, patruelem, matruelem, patruum, auunculum, amitam, materteram, consobrinū, consobrinā, uirum, uxorem, generum, nurrum, socerum, socrum, uetricum, priuignū, priuignā, patronum, patronam occiderit, cuiusue dolo malo id factum erit: ut poena ea teneatur, quae est legis Corneliae de sicarijs. sed & mater, quae filium filiamue occiderit, huius legis poena adficitur: & auus, qui nepotem occiderit: & praeterea qui emit uenenum, ut patri daret, quamuis non potuerit dare.

II. SCAEVOLA.

Rater autem eius, qui cognouerat tantum, nec patri indicauerat, relegatus est: & medicus supplicio adfectus est.

III. MARTIANVS.

Sed sciendum est Pompeia lege de consobрино cōpræhensum esse: sed nō eos etiam pariter complecti, qui pari propiorene gradu sint. Sed & nouerca & sponsae personae omissae sunt. sententia tamen legis continentur.

IIII. IDEM.

Uin pater & mater sponsi & sponsae socerorū, ut liberorū sponsi generorum adpellatione contineantur.

V. IDEM.

Diuus Hadrianus fertur, cum in uenatione filiū suum quidam necauerat, qui nouercam adulterabat, in insulam eum deportasse: quod latronis magis, quam patris iure eū interfecisset. nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere.

VI. VLPIANVS.

Utrum qui occiderint parentes, an etiam conscij poena parricidij adficientur, quæri potest. & ait Martianus, etiam cōscios eadem poena adficiendos, non solum parricidas. proinde conscij etiam extra-nei eadem poena adficiendi sunt.

VII. IDEM.

Si sciente creditore ad scelus cōmittendum pecunia sit subministrata: ut puta si ad ueneni mali comparationē, uel etiam ut latronibus aggressoribusq; daretur, qui patrem interficerēt: parricidij poena tenetur, quicq; quæsierit pecuniā, quicq; eorum ita crediderit, aut à quo ita cauerit.

VIII. IDEM.

Parricidij postulatus, si interim decesserit, si quidem sibi mortē consciiuit: successorē fiscum habere debebit. si minus: eum, quem uoluit

luit: si modò testamentum fecit. si intestatus decesserit: eos hæredes habebit, qui lege uocantur.

IX. MODESTINVS.

Pœna parricidij more maiorum hæc instituta est. parricida uirgis sanguineis uerberatus, deinde in culleo insuitur cum cane, gallo gallinaceo, uipera, & simia. deinde in mare profundum culleus iactatur. hoc ita, si mare proximum sit. alioquin bestiis obijcitur secundum diui Hadriani constitutionem. qui alias personas occiderat, præter patrem, & matrem, & auum, & auiam, quos more maiorum puniri supra diximus: capitis pœna plectitur, aut ultimo supplicio mactantur. Sane si per furorem aliquis parentem occiderit: impunitus est, ut diui fratres rescripserunt super eo, qui per furorem matrē necauerat. nam sufficere furore ipso eum puniri: diligentiusq; custodiendum esse, aut etiā uinculis coercendum.

X. PAVLVS.

Eorum, qui parricidij pœna teneri possunt, semper accusatio perimitur.

AD LEGEM CORNELIAM DE FALSIS,
& de senatusconsulto Liboniano. Tit. X.

I. MARTIANVS.

Pœna legis Corneliæ irrogatur ei, qui in falsas testatiōes faciendas, testimonia uē falsa inuicem dicenda dolo malo coierit. Item, qui ob instruendam aduocationem testimonia uē pecuniam acceperit, pactus uē fuerit, societatem uē coierit ad obligationem innocentium: ex senatusconsulto coëctetur. Sed & si quis ob denunciandum, remittendum uē testimonium, dicendum, uel nō dicendum pecuniam acceperit: pœna legis Corneliæ adficitur. & qui iudicem corrupperit, corruppendū uē curauerit, sed & si iudex constitutiones principum neglexerit, puniatur. Qui in rationibus, tabulis, cereis uē, uel alia qua re, siue consignatiōe falsum fecerint, uel rem amouerint: perinde ex his causis, atq; si erāt falsarii, puniuntur. sic & diuus Seuerus lege Cornelia de falsis damnauit præfectum Aegypti: quod instrumentis suis, cum præerat prouinciæ, falsum fecerit. Is, qui peruertit uiui testamentum, legis Corneliæ pœna tenetur. Is, qui deposita instrumenta apud alium, ab eo prodita esse aduersarijs suis dicit: accusare eum falsi potest. Ad testamenta militum senatusconsultum pertinet, quo lege Cornelia tenetur, qui legatum sibi fidei uē commissum adscripserit.

Inter filium.

hum, & seruū, & extraneum testamentum scribētes hoc interest: qđ in extraneo, si specialiter subscriptio facta est, QVOD ILLI DICTAVI, ET RECOGNOVI, poena cessat, & capi potest. in filio uel seruo, uel generalis subscriptio sufficit, & ad poenā euitandam, & ad capiendū. Ex illa qđ causa falsi poenæ quis subiicit, ut diui quoq; Seuerus & Antoninus constituerunt. Tutores, & curatores, & hi, qui officio deposito nō restituerunt tutelam uel curationem, cum fisco contrahere non possunt. at si quis aduersus hanc legem præfectis ærario obrepserit: ut perinde putat, ac si falsum commisisset. sed ad illos hoc non pertinet (ut iidem principes rescripserunt) qui ante, q̄ tutelam susciperent, hoc gesserūt. nec em̄ excusationes admisisse, sed fraudes exclusisse uident̄. Iidem principes rescripserunt: ita demum eum, qui rationem tutelæ uel curæ nondum reddiderit, cum fisco contrahere non debere: si uiuat is, cuius tutela administrata est. nam si decesserit: licet nondum hæredi eius rationem reddiderit: iure eum contrahere. sed & si iure hæreditario successerunt in fiscalem contractum tutor, uel curator, licet ante rationē redditam: non puto poenam locum habere, licet adhuc uiuat is, cuius tutela uel cura administrata est. Poena falsi, uel quasi falsi, deportatio est, & omnium bonorum publicatio: & si seruus eorum quid admitterit, ultimo supplicio adfici iubetur.

II. IULIANVS.

Qui testamentum amouerit, cælauerit, rapuerit, deleuerit, interleuerit, subiecerit, resignauerit: qui uē testamentū falsum scripserit, signauerit, recitauerit, imitauerit dolo malo, cuius uē dolo malo id factum erit: legis Corneliæ poena damnatur.

III. PAVLVS.

Qui ignorans falsum esse testamentum, uel hæreditatem adiit, uel legatum accepit, uel quoquo modo agnouit: falsum testamentū dicere non prohibetur.

IIII. IDEM.

Si quis cum falsō sibi legatum adscribi curasset, decesserit: id hæredi quoq; extorquendum. Inde quoq; diuus Marcus rescripsit, cum quidam à patre hæres institutus codicillos intercidisset, & decessisset: fisco tantum purauit esse uindicandum, quantum per codicillos erogari potuisset, id est usq; ad dodrantem.

V. IULIANVS.

Senatus poenam remisit ei, qui legata à se testamento data codicillis sua manu scriptis ademerat. sed & quia iussu patris id fecerat, & annorum uiginti quinque erat: hæreditatem quoq; ei capere permissum est.

VI. AFRICANVS.

SI quis legatum sibi adscripserit: tenetur poena legis Corneliae, quā suis inutile legatum sit. nam & eum teneri constat, qui eo testamento, quod postea ruptum est, uel etiam quod initio non iure fiebat, legatum sibi adscripsit. hoc tamen tūc uerum est, cum perfectum testamentum erit. ceterum si non signatum fuerit: magis est, ut senatusconsulto locus non sit: sicuti nec interdictum de tabulis testamenti exhibendis locum habet. prius enim oportet esse aliquod testamentum, uel non iure factum, ut senatusconsulto locus sit. nam & falsum testamentum id demum recte dicitur, quod si adulterinum non esset, uerum tamen testamentum recte diceretur. similiter igitur & nō iure factum testamentum id appellatur, in quo si omnia rite facta essent, iure factum diceretur.

Si institutus hæres exheredationem nominatim filij uel aliarū personarum adscribit: senatusconsulto tenetur. similiter & is, qui libertatem sua manu ademit seruo testatoris, & maxime, cui à se legata uel si deicommissa data erant: senatusconsulto tenetur. Si patronus in testamento liberti legatum sibi adscripserit, & uenia impetrata abstinere à legato iussus erit: an emolumentum bonorum possessionis contra tabulas habere possit? & magis placet, non posse. non tamen huic consequens est, ut & si uxor dotem, uel creditor id, quod in diem sibi debetur, sibi adscripserit: similiter uenia impetrata abstinere se à legato iubeatur, aut mulieri dos, aut creditori actio sua denegari debeat: ne eorum uterq; merito debito careat.

VII. MARTIANVS.

Nullo modo serui cum dominis suis consistere possunt: cum omnino neq; iure ciuili, neq; prætorio, neq; extra ordinem computantur: præterquā quod fauorabiliter diuus Marcus & Commodus rescripserunt, cum seruus quereretur, quod tabulæ testamenti, quibus ei data erat libertas, supprimerentur: admittendum ad suppressi testamenti accusationem.

VIII. VLPIANVS.

Quicunq; numos aureos partim raserint, partim tinxerint, uel finxerint: siquidem liberi sunt, ad bestias dari: si serui, summo supplicio adfici debent.

IX. IDEM.

Lege Cornelia cauetur, ut qui in aurum uicij quid addiderit, qui uel argenteos numos adulterinos conflauerit, falsi crimine teneatur. Eadē poena adficitur etiā is, qui cum prohibere tale quid posset, non prohibuit. Eadem lege exprimitur, ne quis numos stanneos, plumbeos emere, uendere dolo malo uellet. Poena legis Corneliae irrogatur ei, qui quid aliud, quā in testamento, sciens dolo malo falsum si gnauerit.

gnauerit, signariū curauerit: item qui in falsas testationes faciendas testimonialū falsa inuicem dicenda dolo malo coierint. Qui delatorem submisit in causa pecuniaria: eadem poena tenetur, qua tenentur hi, qui ob instruendas lites falsas pecuniam acceperunt.

X. MARCELLVS.

DE eo, qui ei, in cuius potestate est, eiq̃, qui in eadem potestate est, adscripserit: nihil senatusconsultis cauerur. sed hoc quoq̃ casu committitur in legem: quia huius rei emolumentum ad patrem dominiū pertinet, ad quem pertineret, si filius seruusū sibi adscripsisset. Illud constat: si extraneo quis adscripserit legatum: licet postea uiuo testatore in potestate eum habere coeperit: senatusconsultis locū non esse.

XI. MARTIANVS.

SI pater filio suo militi, quem habet in potestate, testamēto commilitonis filij aliquid adscripserit, quem commilitonem in militia nouit: quia patri non acquiritur: extra poenam est. & cum matri filius adscripserit: diui fratres rescripserunt, cum iussu testatoris hæc scripsit, impunitum eum esse, matremq̃ posse capere.

XII. PAPINIANVS.

Cum falsi reus ante crimen illatum, aut sententiā dictam uita decedit: cessante lege Cornelia, quod scelere quaesitum est, hæredi non relinquitur.

XIII. IDEM.

Falsi nominis uel cognominis adseueratio poena falsi coërcetur. Ordine decurionum decem annis aduocatum motū, qui falsum instrumentum cognoscente præside recitauit, post finem temporis dignitatem recuperare respondi: quoniam in Corneliā falso recitato, nō facto incidit. eadem ratione plebeium ob eandē causam exilio temporario punitum, decurionem post reditum recte creari.

XIIII. PAVLVS.

Filius emancipatus, cum scriberet patris testamentum, iussu patris seruo communi Titij & suo legatum adscripsit. quæro quis exitus quaestionis sit. Respondi. plures quaestiones coniunxisti. & quidē quantum ad senatusconsultū pertinet, quo prohibemur nobis, uel his, quos in potestate habemus, adscribere legatum: emancipatus quoq̃ filius eadem poena tenebitur, licet iussu patris scripserit. excusatus enim is uidetur, qui in potestate est, sicut seruus: si tamen iussus ex subscriptione testatoris appareat. sic enī inueni senatum censuisse. Sequens quaestio est: quoniam placet id, quod illicite scriptū est, pro non scripto esse: quod seruo communi scribentis & alterius adscriptum est, utrum in totum pro non scripto sit: an quantum ad eum tantum, qui adscripsit,

xx ij ceterū

caterum socio totum debeat: & inueni Marcellum apud Iulianum adnotasse. nam cum Iulianus scripsisset, si sibi & Titio adscripsisset, aut seruo communi, cum pro non scripto sit, facillime quæri posse, quantum Titio & socio eius adquiratur: ita adiicit ipse Marcellus. quemadmodum socio debetur, si quasi falsum nomen serui subducitur: quod & in præsentī quæstione obseruandum est. Maritus seruū dotale manumisit, & in testamento eius legatū sibi adscripsit. quæsitum est, quid mulier ex lege Iulia consequi possit? Respondi. & patronum incidere in pœnam edicti diui Claudij, dicendum est, & filium emancipatū (licet præteriri possit) petere bonorum possessionem. ergo si nihil habet patronus ex bonis liberti: non tenebitur mulieri. An ideo teneri potest, quod adiectum est in lege, AVT DOLO FECIT, QVO MINVS ADVERSUS ILLAM HOC EXCOGITAVIT. An ideo non denegamus huic actiones, quoniā alij restitutus est: atquin cum is sibi iussu testatoris legatū adscripsit: etiam si fidei suæ similiter iubente testatore commisit, uti id alij restitueret: senatus iussit eum nihilominus à legato abstinere, idque apud hæredem remanere cum onere fideicommissi.

XV. CALLISTRATVS.

DIuus Claudius edicto præcepit, adijciendum legi Cornelie, ut si quis cum alterius testamentum uel codicillos scriberet, legatū sibi sua manu adscripsisset: perinde teneretur, ac si commisisset in legem Corneliam. & ne uel his uenia daretur, qui se ignorasse edicti seueritatem prætendant. Scribere autem sibi legatū uideri non solum eum, qui manu sua id facit: sed etiam qui per seruum suum, uel filium, quē in potestate habet, distante testatore, legato honoratur. Planē constitutionibus principalibus cauetur, ut si testator specialiter subscriptione sua declarauerit, distasse seruo alicuius, ut domino eius legatū ab hæredibus suis daretur: id ualere, nec generalem subscriptionem testatoris ualere aduersus auctoritatem senatusconsulti. & ideo legatū pro non scripto habendum: & seruo, qui etiam sibi legatū adscripsit, ueniam dari. ego tutius esse puto ueniam ab Imperatore petendam: scilicet eo, quod relictum est, abstinentibus. Item senatus censuit, ut si seruus domini sui iussu testamento codicillisque libertatem sibi adscripserit: ob eā rem, quod ipsius manu adscriptū est, non ideo minus liber sit, sed libertas ei ex fideicommissi causa præstetur: si modo post eam scripturā manu sua testator testamento codicillisque subscripsit. Et quatenus de sola specie fideicommissæ libertatis hoc senatusconsulto continebatur: diuus Pius rescripsit, sententiam magis sequendam esse huius senatusconsulti, quam scripturā. nam seruos, cum dominis suis parent

rent, necessitatem potestatis excusari: si tamen accedat domini auctoritas subscribentis se ea dictasse, & recognouisse. uideri enim ait ipsius domini manu scripta, cuius uoluntate ea scripta sunt. Quod tamen si (inquit) ad liberas personas, in quas nullum ius testator habuerit, extendi non debet: quæri tamen debet, an æque subsequendi necessitas, & honesta excusatio sit non facientibus, quod non sit concessum.

Matri quoque, cui per seruum suum dictante filio legatum scriptum esset: ueniam tribuendam legis Corneliæ placuit. idem in filia, quæ dictante matre sua, per ignorantiam iuris legatum sibi scripserat, censuit senatus.

Si quis duobus hæredibus institutis adiecerit, ut si alteruter hæres si ne liberis decessisset: ei, qui superesset, & liberos haberet, hæreditas redderetur: uel si sine liberis uterque decessisset, hæreditas deinde alia manu scriptori testamenti restitueretur: placet testamentario poenam legis Corneliæ remitti. sed benignius est, ut etiam ea, quæ superscripta sunt, simili modo consequatur.

XVI. PAVLVS.

Paulus respondit. instrumentorum subreptorum crimen non esse publici iudicii, nisi testamentum alicuius subreptum arguatur.

Paulus respondit. legis Corneliæ poena omnes teneri, qui etiam extra testamentorum cætera falsa signassent. sed & cæteros, qui in rationibus, tabulis, literis publicis, alia uero qua re, siue cõsignatione falsum fecerunt, uel ut uerum non appareat, quid cælauerunt, subriperunt, deleuerunt, subiecerunt, resignauerunt: eadem poena adfici solere, dubiũ nõ esse.

XVII. IDEM.

Cum quidam sua manu seruum sibi legatum scripsisset, & eum manumittere rogatus esset: senatus censuit, ab omnibus hæredibus eum manumittendum.

XVIII. IDEM.

Vxor legatum in alieno testamento adscribere nõ prohibemur. Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit: & si suspectus esse præsumitur, quod tutelam ultro uideatur adfectasse: tamen si idoneus esse adprobetur, nõ ex testamento, sed ex decreto tutor dandus est: nec excusatio eius admittetur, quia consensisse uidetur uoluntati testatoris.

XIX. IDEM.

Qui falsam moneram percusserint, si id totum formare noluerunt, suffragio iuste poenitentiae absoluntur. Accusatio suppositi partus nulla temporis præscriptione depellitur: nec interest, decesserit, nec ne ea, quæ partum subdidisse contenditur.

XX. HERMOGENIANVS.

XX in Falsi

Falsi poena coërcentur, & qui ad litem instruendâ aduocatione testibusue pecuniâ acceperunt: obligationem, pactionem fecerunt, societatem inierunt: & ut aliquid eorum fieret, curauerunt.

XXI. PAVLVS.

Qui duobus in solidum eandem rem diuersis contractibus uendiderint, poena falsi coërcent: & hoc diuus Hadrianus cōstituit. his adiungitur & is, qui iudicem corruperit: sed remissius puniri solent, & ad tempus relegantur, nec bona illis auferuntur.

XXII. IDEM.

Impuberem in hoc edictum incidere, dicendum non est: quoniâ falsi crimine uix poterit teneri, cum dolus malus in eam ætatem non cadit. Si ei filio, qui apud hostes est, adscripserit pater legatum: dicendum est, reuerso eo, incidere in poenam senatusconsulti. quod si ibi decesserit: innocens pater existimabit. Sed si emancipato filio adscribit: recte id faciet. item in adoptione dato. Item si seruo, cui moram fecerit in fideicommissaria libertate præstanda, adscripserit: dicendum est, extra sententiâ senatuscōsulti eū esse: quoniâ placet, omne, quod per huiusmodi seruū adquisitū est, restitui oportere manumisso. Sed et si ei seruo, qui bona fide seruit, aliquid adscribat: quantū ad cogitationē animi nocens est, quia ei adscribit, quē suū putat: sed quoniâ neq; legatū, neq; hæreditas bonæ fidei possessori adquiri: dicimus eum poenæ eximendū esse. Si dominus adscripserit seruo legatū, cū liber erit: dicimus senatusconsulto dominū excusatū esse, qui compendio suo nullo modo perspexerit. idem & de filio postea emancipato dici potest. Qui codicillos ante testamentū factos, in quibus legatum ei adscriptū erat, cōfirmat: in senatusconsultū incidit. quod & Iulianus scribit. Adimendo quoq; aliquid, in poenam incidere debet, quasi sibi aliquid dederit: ueluti si seruo legato sibi, eodemq; manumisso libertatem sua manu ademerit. hæc ita, si uoluntate testatoris ademit. nam si ignorante eo: libertas ualebit. idem si rogatus restituere legatum sibi adscriptū, fidei commissario ademerit. Qui liberti sua manu adsignationem adscripsit: non uerbis, sed sententia senatusconsulti tenetur. Item nō continetur uerbis seruus, qui alieno testamento fideicommissam libertatem sibi adscripserit. sed de hoc potest hæsitari: quoniâ (ut supra diximus) senatusconsultū ita demum ei, qui libertatem fideicommissam in testamento domini adscripsit, poenam remittit, si dominus subscripsit. imò magis dicendum hunc contra senatusconsultū facere, quàm eum, qui legatum sibi adscripsit: cum libertas omnino ipsi cōpetitura sit, legatū autem adquiri domino possit. Si testamētarius seruo suo fideicommissam libertatē dederit: uideamus, ne extra poenam sit, cum nullum ipsius

ipſius cōmodum ſit: niſi ideo adſcripſerit, ut ſeruus magnō precio redimatur ab eo, & manumittatur. ſed & ille, qui cum Titio fundus legaretur, adiecit ſua manu conditionē pecuniæ ſibi dandæ, in uoluntatem ſenatusconſulti incidit. Qui autē uoluntate patris ſe exhæredat, uel legatū ſibi adimit: neq; uerbis ſenatuscōſulti, neq; ſententia cōrinetur.

XXIII. IDEM.

Quid ſit falſum, quæritur. & uidetur id eſſe: ſi quis chirographum alienum imitetur, aut libellum, uel rationes intercīdat, uel deſcribat: non qui aliās in computatione, uel in ratione mentitur.

XXIII. SCAEVOLA.

AThales ſeruus, cui teſtamento Vetiti Callinici domini per fidei cōmiſſum libertas & portio hæreditatis reliſta erat ab his, qui ex undecim portionibus hæredes erāt inſtituti: profeſſus eſt indiſiū apud Maximillam filiam teſtatoris ex parte duodecima hæredem ſcriptā, ſe poſſe probare falſum teſtamentū Vetiti Callinici: & apud magiſtratū interrogatus à Maximilla, profeſſus eſt probaturū ſe, quēadmodum ſit falſum factum teſtamentū. & cum in crimine falſi ſubſcripſiſſet Maximilla, in ſcriptore teſtamenti & Proculum cohæredem acta cauſa: præſectus urbi falſum teſtamentum non eſſe pronunciauit, & Maximillæ partem duodecimā à fiſco cogi iuſſit. quæſitum eſt, an Athali libertas & fidei cōmiſſum poſt hæc facta debeantur? Reſpondit, ſecundū ea, quæ proponerentur, deberi.

XXV. VLPIANVS.

Qui nomine prætoris literas falſas reddidiſſe, edictum uē falſum propoſuiſſe dicetur, ex cauſa actione in factum pœnali tenetur, quanquam legis Corneliæ reus ſit.

XXVI. MARTIANVS.

Si quis patris ſui teſtamētū aboleuerit, & quaſi inteſtatus deceſſiſſet, ſpro hærede geſſerit, atq; ita diem ſuum obierit: iuſtiſſime tota hæreditas paterna hæredibus eius eripietur.

XXVII. MODESTINVS.

Eos, qui inter ſe diuerſa teſtimonia præbuerunt, quaſi falſum fecerint, præſcripto legis Corneliæ teneri, pronunciatū eſt. & eum, qui contra ſignū ſuum falſum præbuit teſtimoniū, pœna falſi teneri pronunciatū eſt. De imprudentia eius, qui diuerſa duobus teſtimonia præbuit, cuius ita anceps fides uacillat, quin crimine falſi teneatur, nec dubitandum eſt. Qui ſe pro milite geſſit, uel illicitis inſignibus uſus, uel falſo diplomate uias cōmeauit: pro admiſſi qualitate grauiffime puniendus eſt.

XXVIII. IDEM.

SI à debitore prolato die pignoris obligatio mentiatur: falsi criminis locus est.

XXIX. IDEM.

SI quis obrepserit praesidi prouinciæ: tã per acta, quàm per libelli interpellationem nihil agit. imò si accusatus fuerit: poenam temeratoris luit. Perinde enim punitur, atq; si falsum fecerit. sunt enim rescripta de ea re. sufficit autem unum argumenti causa referre, cuius uerba hæc sunt. Alexander Augustus Iulio Maryllo. si libello dato aduersarius tuus ueritatem in precibus ab eo datis non adiecit: subscriptione uti non potest. imò si accusatus fuerit: & poenam sufferre debet.

XXX. IDEM.

LEge Cornelia testamentaria obligatur, qui signum adulterinum fecerit, sculpsit. De partu supposito soli accusant parentes, aut hi, ad quos ea res pertinet: non quilibet ex populo, ut publicam accusationem intendant.

XXXI. CALLISTRATVS.

DIuus Pius Claudio rescripsit, pro mensura cuiuscũq; delicti constitutum in eos, qui apud iudices instrumenta protulerunt, quæ probari non possint. at si plus eos meruisse uideatur, quàm ex forma iurisdictionis pati possint: ut Imperatori describatur, æstimaturo, quatenus coerceri debeant. Sed diuus Marcus cū fratre suo pro sua humanitate hanc rem temperauit: ut si (qd' plerũq; euenit) per errorẽ huiusmodi instrumenta proferantur: ignoscat eis, qui tale quid protulerint.

XXXII. MODESTINVS

Hodie qui edicta pposita dolo malo corrumpunt, falsi poena plectuntur. Si uenditor mensuras publice pbatas uini, frumẽti, uel cuiuslibet rei, aut emptor corruperit, doloũe malo fraudem fecerit: quatiẽ ea res est, eius duplo condemnat: decretoq; diui Hadriani præceptum est, in insulam eos relegari, qui pondera aut mensuras falsassent.

XXXIII. IDEM.

SI quis falsis constitutionibus nullo authore habito utitur: lege Cornelia aqua ei & igni interdicatur.

AD LEGEM IULIAM REPETVN- darum. Tit. XI.

I. MARTIANVS.

Ex Iulia repetundarũ pertinet ad eas pecunias, quas quis in magistratu, potestate, curatione, legatiõe, uel quo alio officio, munere, ministeriõe publico cepit, uel cum ex cohore

cohorte cuius ebrum est. Excipit lex, à quibus licet accipere: à sobrinis, propioreñe gradu cognatis suis, uxore.

II. SCAEVOLA.

Datur ex hac lege & in hæredes actio intra annum, dūtaxat à morte eius, qui arguebatur.

III. MARTIANVS.

Lege Iulia repetundarum tenentur, qui cum aliquam potestatem haberent, pecuniam ob iudicandum, uel non iudicandum, decernendumne acceperint:

III. VENVLEIVS.

Vel quo magis aut minus quid ex suo officio facerent.

V. MARTIANVS.

Incomites quoq; iudicium ex hac lege iudicium datur.

VI. VENVLEIVS SATVRNINVS lib. III. publicorū iudiciorū.

Adem lege tenentur, qui ob denunciandum, uel non denunciandum testimonium pecuniam acceperint. Hac lege damnatus testimoniū publice dicere, aut iudex esse, postularene prohibetur.

Lege Iulia repetundarum cauetur, ne quis ob militem legendū, mittendumne æs accipiat: neque quis ob sententiam in senatu, cōsilioñe publico dicendam pecuniam accipiat, uel ob accusandum, uel non accusandum: utq; urbani magistratus ab omni sorde se abstineāt, neque plus doni munerisne in anno accipiant, quàm quod sit aureorum centum.

VII. MARCELLVS.

Ex Iulia de repetundis præcipit, ne quis ob iudicē arbitrumne dandum, mutandum, iubendumne, ut iudicet: neque ob non dandum, non mutandum, non iubendum, ut iudicet: neque ob hominem in uincula publica cōijciendum, uinciendum, uinciriue iubendū, uel ex uinculis dimittendum: neque quis ob hominem condemnandum, absol- uendumne, neque ob litem æstimandā, iudiciumne capitis pecuniæne faciendum, uel nō faciendum aliquid accipiat. Apparet autem, quod lex ab exceptis quidem in infinitum capere permittit. ab his autē, qui hoc capite enumerantur, à nullo, nec ullam quantitatem capere permittit:

Illud quoq; cauetur, ne in acceptum feratur opus publicum facien- dum, frumentum publice dandum, præbendum, *adprobandum, sar- *al's. ad- ta testa tuenda, antequàm perfecta, probata, præstita lege erunt. Ho præhen- die ex lege repetundarum extra ordinem puniuntur: & plerūq; uel exsi dendū. lio puniuntur, uel etiam durius, prout admiserint. quid enim si ob ho- minem necandum pecuniam acceperint: uel licet non acceperint, calo re tamen inducti interfecerint uel innocētem, uel quē punire nō debue rant: capite plecti debent, uel certe in insulā deportari, ut pleriq; puniti sunt.

Y Y Paulus

VIII. PAVLVS.

Quod contra legem repetundarum proconsuli uel pratori donatum est, nō poterit usucapi. Eadem lex uenditiones, item locationes eius rei causa pluris minorisue factas irritas facit: impeditq; usucapionē, priusq; in potestatem eius, à quo pfecta res sit, hæredisue eius ueniat.

IX. PAPINIANVS.

Qui munus publice mandatum accepta pecunia ruperunt, crimine repetundarum postulantur.

AD LEGEM IVLIAM DE ANNONA.

Tit. XII.

I. MARTIANVS.

Constitit inter seruum & dominum iudicium, si annonam publicam fraudasse dicat dominum.

II. VLPPIANVS.

Lex Iulia de annonæ poena statuitur aduersus eum, qui contra annonam fecerit, societatemue coierit, quo annonæ carior fiat. Eadem lege continetur, ne quis nauem nauemue retineat, aut dolo malo faciat, quo magis detineatur: & poena uiginti aureorum statuitur.

III. PAPYRIVS IVSTVS.

Imperatores Seuerus & Antoninus Augustus in hæc uerba rescripserunt. minime æquum est, decuriones ciuibus suis frumentum uilius, quàm annonæ exigit, uendere. Item rescripserūt: ut ius non esset ordini cuiusq; ciuitatis precium grani, quod inuehitur, statuere. Itē in hæc uerba rescripserunt. & si non solent hoc genus nunciationis mulieres exercere: tamen quia demonstraturam te ea, quæ ad utilitatem annonæ pertinent, polliceris: præfectum annonæ docere potes.

AD LEGEM IVLIAM PECVLATVS,
& de sacrilegijs, & residuis.

Tit. XIII.

I. VLPPIANVS.

Lex Iulia peculatus cauetur, ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicane auferat: neue intercipiat, uel in rem suam uertat: neue faciat, quo quis auferat, nisi cui utiq; lege licebit: neue quis in aurum argentumue, aut æs publicum quid indat, neue immisceat: neue quo quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo, quo id peius fiat.

Paulus

II. PAVLVS.

Lege Iulia de residuis tenetur, qui publicam pecuniam delegatam in usum aliquem, retinuit, neq; in eum consumpsit.

III. VLP IANVS.

Peculatus pœna aquæ & ignis interdictionem, in quam hodie successit deportatio, continet. porro qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittit.

III. MARTIANVS.

Lege Iulia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram, religiosam abstulerit, uel interceperit. sed & qui donatum deo immortalis abstulerit, peculatus pœna tenetur. Mandatis autem cauetur, ut præfides sacrilegos, latrones, plagarios conquirant: & ut quisq; deliquerit, in eum animaduertant. Et sic constitutionibus cauetur, ut sacri legi extra ordinem digna pœna puniantur. Lege Iulia de residuis tenetur is, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia, quam accepit, aliâne qua causâ pecunia publica refedit. sed & qui pecuniam publicam in usu aliquo acceptam retinuerit, nec erogauerit: hac lege tenetur. qua lege damnatus amplius tertia parte, quam debet, punitur. Non fit locus religiosus, ubi thesaurus inuenitur. nã & si in monumento inuentus fuerit, non quasi religiosus tollitur. quod enim sepelire quis prohibetur, id religiosum facere non potest. at pecunia sepeliri non potest: ut & mandatis principalibus cauetur. Sed & si de re ciuitatis aliquid subripiat: constitutionibus diuorum principû Traiani & Hadriani cauetur, peculatus crimine committi: & hoc iure uti mur.

V. IDEM.

Dui Seuerus & Antoninus Cassio Sexto rescripserunt: res priuatum si in ædem sacram deposita, subrepta fuerint: furti actione, non sacrilegij esse.

VI. VLP IANVS.

Sacrilegij pœnam debet proconsul pro qualitate personæ, proq; rei cõditione, & temporis, & ætatis, & sexus, uel seuerius, uel clementius statuere. & scio multos etiam ad bestias damnaſſe sacrilegos, nonnullos & uiuos exuſſiſſe, alios uero in furcas suspendiſſe: sed moderanda pœna est usq; ad bestiarum damnationem eorum, qui manufacta templum effregerunt, & dona dei noctu tulerunt. Cæterum si quis inter diu modicum aliquid ex templo tulit: pœna metalli coërcendus est: aut si honestiore loco natus sit, deportandus in insulam est. Qui cum in moneta publica operaretur, extrinsecus sibi signant pecuniam forma publica, uel signatam furantur: hi non uidentur adulterinam monetam exercuiſſe, sed furtum publicæ monetæ feciſſe: quod ad peculatus crimen

Yy ij accedit

accedit. Si quis ex metallis Cæsarianis aurum argentumue furatus fuerit: ex edicto diui Pij exilio uel metallo pro dignitate personæ puni-
tur. is autem, qui furanti signum præbuit: perinde habetur, atq; si mani-
festi furti condemnatus esset, & famosus efficitur. qui autem aurum ex
metallo habuit illicite, & conflauerit: in quadruplum condemnatur.

VII. VENVLEIVS.

Peculatus crimen ante quinquennium admissum obijci non oportebit.

VIII. IDEM.

Qui tabulam æream legis, formamue agrorū aut quid aliud continentem refixerit, uel quid inde immutauerit: lege Iulia peculatus tenetur. Eadem lege tenetur, qui quid in tabulis publicis dele-
nerit, uel induxerit.

IX. PAVLVS.

Sacrilegi capite puniuntur. sunt autem sacrilegi, qui publica sacra scōpilauerunt. at qui priuata sacra, uel qui ædículas incustoditas ten-
tauerint: amplius quā fures, minus quā sacrilegi merentur. quare
quod sacrum, quodue admissum in sacrilegij crimen cadat: diligenter
considerandum est. Labeo libro tricesimooctauo posteriorum pe-
culatum definit pecuniæ publicæ aut sacre furtum, non ab eo factum,
cuius periculo fuit. & ideo ædituum in his, quæ ei tradita sunt, pecula-
tum non admittere. eodem capite inferius scribit: non solum pecuniā
publicam, sed etiam priuatam crimen peculatus facere: si quis, quod fi-
sco debet, simulans se fisci creditore accepit, quamuis priuatā pecuniā
abstulerit. is aut, qui pecuniam trañciendam suscepit, uel quilibet ali-
us, ad cuius periculum pecunia pertinet, peculatū non cōmittit. Se-
natus iussit lege peculatus teneri eos, qui iniussu eius, qui ei rei præerat,
tabularū publicarū inspiciendarum, describendarumq; potestate fece-
runt. eum quoq; qui pecuniam publicam in usus aliquos retinuerit, nec
erogauerit, hac lege teneri, Labeo libro tricesimooctauo posteriorū scri-
psit. Cum eo aut, qui cum in prouinciam abiret, pecuniam, quæ pe-
nes se esset, ad ærariū professus retinuerit: nō esse residuæ pecuniæ actio-
nem: quia eam priuatus fisco debebat. & ideo inter debitores eū referri:
eamq; ab eo is, qui hoc imperio utitur, exigere scilicet pignus capien-
do, corpus retinendo, multam dicendo. sed eam quoq; lex Iulia residu-
orum post annum residuam esse iussit.

X. MARTIANVS.

Hac lege tenetur, qui in tabulis publicis minore pecuniam, quā
quid uenierit, aut locatum erit, scripserit, aliudue quid simile cō-
miserit. Diuus Seuerus & Antoninus quendam clarissimū iuuenem
cum

cum inuētus esset arculā in templo ponere, ibique hominem includere, qui post clausum templū de arca exiret, & de templo multa subtraheret, & se in arculā iterum referret: conuictum in insulam deportarunt.

XI. VLP IANVS.

Qui perforauerit muros, uel inde aliquid abstulerit: peculatus ac cufatione tenetur.

XII. MARCELLVS.

Peculatus nequaquā cōmittitur, si exigam ab eo pecuniā, qui & mihi & fisco debet. nō em̄ pecunia fisci intercipitur, quæ debitori eius aufertur: scilicet quia manet debitor fisci nihilominus.

XIII. MODESTINVS.

Is, qui prædam ab hostibus captā subripuit: lege peculatus tenetur, & in quadruplum damnatur.

XIII. PAPINIANVS.

Publica iudicia peculatus, & de residuis, & repetundarum, similiter aduersus hæredem exercentur, nec immerito: cum in his quæstio principalis ablata pecuniæ moueatur.

AD LEGEM IULIAM DE AM- bitu. Tit. XIII.

I. MODDESTINVS.

Hæc lex in urbe hodie cessat: quia ad curam principis magistratuum creatio pertinet, non ad populi fauorem. qđ si in municipio contra hanc legem magistratum aut sacerdotium quis petierit: per senatusconsultum centum aureis cum infamia punitur. qua lege damnatus si aliū conuicerit: in integrum restituitur, non tamen pecuniā recipit. Item is, qui nouum uestigal instituerit, ex senatusconsulto hac poena plectitur. Sed si quis reus uel accusator domum iudicis ingrediatur: per legem Iuliam iudiciariam in legem ambitus committit, & aureos centum fisco inferre iubetur.

AD LEGEM FAVIAM DE PLA- giarijs. Tit. XV.

I. VLP IANVS.

I liberū hominem emptor sciens emerit: capitale crimē aduersus eum ex lege Fauia de plagio nascitur: quo uenditor quoque fit obnoxius, si sciens liberū esse uendiderit.

Yy iij Idem

II. IDEM.

SCiendum est legem Fauiam ad eos non pertinere, qui cum abser-
tes seruos haberent, eos uendiderunt. aliud enim est abesse, aliud in
fuga esse. Item non pertinere ad eum, qui mandauit seruum fugiti-
uum persequendum, & distrahendū. nec enim fugam uendidit. Hoc
amplius dicendum est, & si quis mandauit Titio seruum fugitiuum de-
præhendendū, ut si adpræhendisset, eum emptum haberet: cessare se-
natusconsultū. Hoc etenim senatuscōsulto domini cōtinentur, qui fu-
gam seruorum suorum uendiderunt.

III. MARTIANVS.

LEgis Fauia crimine suppressi mancipij bona fide possessor nō te-
netur, id est qui ignorabat seruum alienū, & qui uoluntate domi-
ni id putabat eum agere. & ita de bonæ fidei possessore ipsa lex scripta
est. nam adiicitur, SI SCIENS DOLO MALO HOC FECERIT. & sapissi-
me à principibus Seuero & Antonino constitutum est, ne bonæ fidei
possessores hac lege teneretur. Illud aut non est omittendum: quod
exemplo legis Aquiliae si is, propter quem quis in Fauiam cōmisit, de-
cesserit: adhuc accusatio & poena legis fauiæ superest, ut diuus Seuerus
& Antoninus rescripserunt.

IIII. VLPIANVS

LEge Fauia tenetur, qui sciens hominē liberū donauerit, uel in do-
tem dederit. item qui ex earum qua causa sciens liberum esse ac-
ceperit: in eadē causa haberi debet, qua uenditor & emptor habetur.
idem & si pro eo res permutata fuerit.

V. MODESTINVS lib. *responsorū respondit.*

EVm, qui fugitiuum alienum suscepisse & cælasse doceatur: ex eo,
quod proprietatis quæstionem referret, crimen (si proberetur) cuius
tare minime posse.

VI. CALLISTRATVS.

Non statim plagiariū esse, qui furti crimine ob seruos alienos in-
terceptos tenetur: diuus Hadrianus in hæc uerba rescripsit. ser-
uos alienos qui sollicitauerit, aut interceperit: crimine plagij, quod illi
intenditur, teneatur, nec ne, facit quæstionem. & ideo non me consuli
de ea re oportet: sed quod uerissimum in re præsentī cognoscitur, sequi
iudicem oportet. Planē autem scire debet, posse aliquem furti crimine
ob seruos alienos interceptos teneri, nec idcirco tamen statim plagia-
rium esse existimari. Idem princeps de eadem re in hæc uerba rescri-
psit. apud quē unus aut alter fuerit fugitiuus inuentus, qui operas suas
locauerit, ut pasceretur, & utiq; si idem antea apud alios opus fecerit:
hunc non iure quis suppressorem dixerit. Lege Fauia cauetur, ut li-
ber,

ber, qui hominē ingenuū uel libertinū inuitum cælauerit, in uinculis habuerit, emerit sciens dolo malo, quiū in earum qua re socius erit: quicq; seruo alieno seruāne persuaferit, ut à domino dominaue fugiat, uel eū eamue inuito, uel insciente domino dominaue cælauerit, in uinculis habuerit, emerit sciens dolo malo, quiū in ea re socius erit: eius poena tenetur.

VII. VENVLEIVS.

Pœna pecuniaria statuta lege Fautia in usu esse desijt. nam in hoc crimine detecti, pro delicti modo coërcentur, & plerunq; in metallum damnantur.

AD SENATVSCONSVLTVM TVRPILLIA.

num, & de abolitionibus criminū. Tit. XVI.

I. MARTIANVS lib. singulari ad Sen. consul. Turpillianū.

Cusatorum temeritas tribus modis detegitur, & tribus poenis subiicitur. aut enim calumniatur, aut præuarcantur, aut tergiuersantur. Calumniari, est falsa crimina intendere. præuarcari, uera crimina abscondere. tergiuersari, in uniuersum ab accusatione desistere. Ca-

lumniatoribus poena lege Rhemmia irrogat: sed non utiq; qui nō probat, quod intendit, protinus calumniari uidetur. nam eius rei inquisitio arbitrio cognoscentis cōmittitur, qui reo absoluto de accusatoris incipit consilio quærere, qua mente ductus ad accusationē pcefferit. & siquidem eius iustum errorem reperit: absoluit eum. si uero in euidenti calumnia eum depræhendit: legitimam poenam ei irrogat. quorum alterutrū ipsis uerbis pronuntiationis manifestatur. nam siquidem ita pronunciauerit, NON PROBASTI: pepercit ei. si autem pronunciauit, CALVMNIATVS ES: condemnauit eum. & quamuis nihil de poena subiecerit, tamen legis potestas aduersus eum exercebit. nam ut Papinianus respondit. facti quidem quæstio in arbitrio est iudicantis: poenæ uero persecutio non eius uoluntati mandatur, sed legis authoritati reseruat. Quæri potest, si ita fuerit interlocutus, LVCIVS TITIVS TEMERE VIDETVR ACCVSASSE, an calumniatorē pronunciaſſe uideat? & Papinianus temeritatē facilitatis ueniam continere, & inconsultum calorem calumniæ uicio carere: & ob id hunc nullam poenam subire oportere. Præuarcatorē esse eum ostendimus, qui colludit cum reo, & translatiue munere accusandi defungitur: eo quod proprias quidem probationes dissimularer, falsas uero rei excusationes admitteret. Si quis autem ab accusatione citra abolitionē destiterit, punitur. Abolitione

tio priuatim à præfide postulari ac impetrari solet, item pro tribunali non de plano: nec præses hanc cognitionem alteri demandare potest.

Si plura crimina idem eidem intulerit: singulorum abolitionem debet petere. alioquin prout quid omiserit, eius nomine senatusconsulti poenam patietur. Si accusationem intulit, qui præscriptione submo- ueri poterat: ut quilibet adulterij masculino post quinque annos cōtinuos ex die commissi adulterij, uel foeminae post sex menses utiles ex die di- uortij: an si destiterit, hoc senatusconsulto plecti debeat accusator, bel- le dubitatur. mouet, quod penè nulla sit accusatio, quā temporis spaci- um, aut personae uicium omnimodo remoueat, reoq; securitatem ti- moris ac periculi promittat. è contrario mouet, quod qualiscunq; ac- cusatio illata cognoscentis auctoritate, nō accusantis uoluntate abole- ri debeat: maioreq; odio dignus existime, qui temere ad tam impro- bam accusationem processisset. ergo uerius est, eum quoq; de quo lo- quimur, in senatusconsultum incidere oportere. Atquin Papinianus re- spondit, mulierem, quæ idcirco ad falsi accusationem non admitteret, quod suam suorumue iniuriam non persequeretur: desistentem sena- tusconsulto Turpilliano nō plecti. num ergo & in cæteris idem respon- surus sit? quid enim interest, propter sexus infirmitatem, an propter status turpitudinem, temporisue finem ad accusationem aliquam nō admittatur? multoq; magis excludendi sunt, quod mulieris quidem accusatio uel propter proprium eius dolorem effectum habere potue- rit, illorū uero accusatio uoce duntaxat tēnus interuenerit. Atquin idē aliàs scribit, non posse aliquem duos eodem tempore adulterij accusa- re, marem & foeminam: & tamen si utrūq; simul denunciauerit, in utri- usq; personam abolitionē eum petere debere, ne in hoc senatusconsul- tū incidat. quid porrò refert, propter causas superscriptas accusatio nō ualuerit, an propter numerum personarum non tenuerit? an hoc inter sit, plenam habuerit aliquis accusandi facultatem, sed propter persona- rum coniunctionem ab hac accusatione submoueatur: an uero stricta ratione quibusdam accusandi facultas non competat? merito itaq; di- cendum est, omnes (excepta muliere & minore) nisi abolitionem petie- rint, in hoc senatusconsultum incidere. Suspecti tutoris accusatio pro tribunali tantum examinari potest, & nullus alius de huius quæsti- one, quā præses pronūciare potest: & tamen qui ab ea destitit, senatus- consulto non tenetur. Item si dicat aliquis in senatusconsultum in- cidisse Turpillianum: præfidis est super ea re notio, & tamen contra de- fertorem senatusconsulti non interuenit coërcitio. qui enī dicit, quē in hoc senatusconsultū incidisse, accusator non est. Incidit in hoc se- natusconsultū, & qui accusatorem submittit, aut instigat, aut mandat
alicui

alicui, & instruit eum ad accusationem capitalem, dando probationes, allegando *excusationes: & merito. nam diffitendo crimini, quod al's *accu-
mouet, & eximendo se periculo calumniæ uel desertionis, merito ca- fationes.
lumniatis & desistentis pœnæ subijci debuit: nisi subornatus accusator
probauerit crimen, quod intendere suscepit. nec interest, per se manda-
uit accusationem, an per alium. uerū hunc, qui hoc ministerio usus est:
ad mandandam accusationem non ex uerbis, sed ex sententia senatus-
consulti puniri, Papinianus respondit. submissus enim accusator simi-
liter eodem senatusconsulto plectitur: id est propter hoc solum puni-
t, quod ministerium alieni timoris receperit. Reus condemnatus p-
uocauit, deinde accusator destitit. an in hoc senatusconsultū incidit? p-
pè est, ut incidisse uideatur: quia prouocationis remedio condemnatio
nis exstinguitur pronuntiatio.

II. PAVLVS.

Qui destitit, agere amplius, & accusare prohibetur.

III. IDEM.

Et in priuatis & in extraordinarijs criminibus omnes calumniiosi
extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.

IIII. PAPINIANVS.

Mulier, quæ falsi crimen iniuriæ propriæ post interpositam de-
nunciationem desistens omisit, ex senatuscōsulto Turpilliano
teneri nō uidetur. Post abolitionem idem crimen ab eodem in eum
dem instaurari non potest.

V. PAVLVS.

Quæsitū est, an is, qui libello principi dato falsum se obiecturum
minatus est, si nō obiecisset, Turpilliano senatusconsulto tenere-
tur: Paulus respondit. uerbis senatusconsulti Turpilliani eum, de quo
quæritur, non contineri.

VI. IDEM.

Ab accusatione destitit, qui cum aduersario suo de compositione
eius criminis, quod intendebat, fuerit locutus. Animo ab ac-
cusatione destitit, qui adfectum & animum accusandi deposuit. De-
stitisse uidetur, qui intra præfinitum accusationis à præside tempus reū
suum non peregerit. Nunciatores, qui per notoria indicia prodūt,
notorijs suis adstare iubentur. Calumniæ eausa puniuntur, qui in
fraudem alicuius librum, uel testimoniū, aliudue quid conquisisse, uel
conscripsisse, uel in iudicium protulisse dicuntur.

VII. VLP IANVS.

Si quis repetere uelit crimen publica abolitione interueniente: eodē
siure repetit, quo accusabat. neq; em̄ possunt præscriptiōes obijci ei,
Zz quæ

quæ reo ante reorum abolitionem non sunt obiectæ. & ita diuus Hadrianus scripsit. Si stellionatus quis, uel expilatæ hæreditatis crimen ob iecit, & destitit: pœnam senatusconsulti Turpilliani non subibit, quem admodum nec furti, uel iniuriarum: sed officio iudicis culpa eius coercetur.

VIII. PAVLVS.

A
V

Bolitio aut publice fit ob diem insignem, aut ob publicam gratulationem,

IX. MARTIANVS.

El ob rem prospere gestam,

X. PAVLVS.

A Ut priuatim actore postulante. Tertio genere lege fit abolitio, mortuo accusatore, uel ex iusta causa impedito, quo minus accusare possit. Abolitione autem publice facta, non retractabitur in iudicio reperendo de mariti iure. Triginta dies repetendi rei diuus Traianus utiles esse interpretatus est, ex die scilicet, quo feriæ finitæ sunt: & senatus censuit eos dies cedere, quibus quisq; reum suum repetere possit. Hoc autem repetendi rei tempus non aliter cedit, quàm si accusator quoq; potuit adire.

XI. IDEM.

Q Værebat, an hi, qui ab accusatione tempore exclusi essent, in senatusconsultum Turpillianum inciderent? Respondi. non oportere dubitari, calumnia non puniri eos, qui præscriptione temporis exclusi, causam adulteri perferre non potuerunt.

XII. VLPIANVS.

S I interueniente publica abolitione ex senatusconsulto (ut fieri ad soler) uel ob læticiam aliquã, uel honorem domus diuinæ, uel ex qua alia causa, ex qua senatus censuit abolitionem reorum fieri, nec intra dies præstitutos reum repetierit: dicendum est, cessare Turpillianum senatusconsultum. nec enim uidetur desistere, qui exemptum reum nõ desert. eximitur autem reus publica abolitione interueniente.

XIII. PAVLVS.

D Estitisse eum accipimus, qui in totum animum agendi deposuit, non qui distulit accusationem. sed qui permisso Imperatoris accusatione destitit, impunitus est.

XIIII. VLPIANVS.

D iuus Hadrianus Fuluius Caro rescripsit proconsuli Cretæ. tutorem, qui pupilli causa instituerat accusationem, defuncto pupillo, cuius causa accusare cœperat, non esse cogendum accusationem implere.

XV. MACER.

I N senatusconsultum Turpillianum incidunt, qui subiecissent accusatores

fatores, aut subiecti postulassent, nec peregissent reos: aut aliter, quam abolitione facta, destitissent: quicq; chirographum ob accusandum dedissent, pactionem uel aliquam interposuissent. hoc autem uerbum PEREGISSENT ad uniuersos superscriptos pertinere dicendum est. An ad eos, qui hodie de iudicijs publicis extra ordinem cognoscunt, senatusconsultum pertineat: quaritur. sed iam hoc iure ex sacris constitutionibus utimur, ut pertineat, & ex singulis causis singulae poenae irrogentur.

Eos, de quorum calumnia agi non permittitur, si destiteriat, non incidere in poenam huius senatusconsulti, constitutionibus cauetur. Si propter mortem rei accusator destiterit: non potest hoc senatusconsultum teneri, quia morte rei iudicium soluitur: nisi tale crimen fuit, cuius actio aduersus haereditates durat, ueluti maiestatis. Idem in accusatioe re perundarum est: quia haec quoq; morte non soluitur. caeterum si postea, quam accusator destitit, reus decesserit: non ideo magis delictum accusatoris releuatur. nam eum, qui semel destitit, si postea paratus accusare sit, non esse audiendum, diuus Seuerus & Antoninus statuerunt. Qui post inscriptionem ante litem contestatam uel anno, uel biennio agere non potuerunt, uarijs praesidium occupationibus, uel etiam ciuiliu officiorum necessitatibus distracti: in senatusconsultum non incident. Cum prius reum quis detulerit, & post abolitionem, antequam reus repetatur, alia abolitio superuenerit: non ex superiore, sed ex secunda abolitione dies triginta computantur.

XVI. PAVLVS.

Domitianus rescripsit: quod de ferijs & de abolendis reis dicitur, non pertinere ad seruos, qui accusati in uinculis esse iubent, ne iudicium finiatur.

XVII. MODESTINVS.

Lucius Titius Seium reum falsi fecit: & prius, quam persequeretur, indulgentia reorum crimina abolita sunt. quaero, si postea eum iterato reum non fecerit: an in Turpillianum senatusconsultum inciderit? Modestinus rescripsit. abolitionem reorum, quae publice indulgetur, ad hoc genus criminis non pertinere.

XVIII. PAPINIANVS.

Imperatores Antoninus & Seuerus Augusti Iulio Seuerio rescripserunt, cum satis diu litem traxisse diceretur, inuito aduersario non posse eum abolitionem accipere. Item rescripserunt: nisi euidenter probaretur consentire aduersarium, abolitionem non dari. Item rescripserunt, cum in crimine capitali abolitionem, ut in re pecuniaria, petita esse diceretur: restaurandam esse nihilominus cognitionem: & si non probasset hoc, quod proponeret, non impune eum laturum.

DE REQVIRENDIS REIS, NEC AB-
sentibus damnandis. Tit. XVII.

I. MARTIANVS.

Dui Seueri & Antonini Magni rescriptū est, ne quis absens puniatur: & hoc iure utimur, ne absentes damnent. neque enim inaudita causa quenuam damnari æquitatis ratio patitur. Si autem grauius quis puniatur, puta in opus metalli, uel similem poenā, siue capitalem: hoc casu non est irroganda in absentem poena, sed absens requirendus adnotandus est, ut copiam sui præstet. Præsides autem prouinciarū circa requirendos adnotatos & hoc debent facere: ut eos, quos adnotauerint, edictis adesse iubeant, ut possit innotescere, qui adnotati sint. sed & literas ad magistratus, ubi consistunt, mittere: ut per eos possit innotescere, requirendos eos esse adnotatos: & ex hoc annus computatur ad se purgandos. Sed & Papinianus libro decimosexto responsorum respondit: requirendum adnotatum, si prouinciæ præsidem intra annum adierit, & fatis obtulerit, non facere locū mandatis, ut bona fisco uindicerentur. nā & si intra annum mortuus sit: criminis causa exspirat, & perit, & bona eius ad successores transmittuntur.

II. MACER.

Anni spacium ad occupanda bona eius, qui requirendus adnotatus est, pertinet. sed si per uiginti annos fisco bona eius non occupauerit: postea præscriptione uel ab ipso reo, uel ab hæredibus eius submouebitur.

III. MARTIANVS.

Quamcūq; enim quæstionem apud fiscum (si non alia sit propria præscriptio) uiginti annorū silentio præscribi, diui principes uoluerunt.

IIII. MACER.

Anus exinde computandus est, ex quo ea adnotatio, uel edicto, uel etiam literis ad magistratus factis publice innotuit. ergo & uiginti annorum tempus exinde fisco numeratur, ex quo adnotatio publice innotuit. In summa sciendum est, nulla temporis præscriptione à causæ defensione submoueri eum, qui requirendus adnotatus est.

V. MODESTINVS.

Mandatis cauetur, intra annum requirendorum bona obsignari: ut si responderint, & se purgauerint, integram rem suam habebant. si neque responderint, neque qui se defendant, habuerint: tūc post annū bona in fiscum cogantur. & intra annum medio tempore mouentia, si qua

qua sunt (ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereant) uenire debere, preciumque eorum in deposito esse, diui Seuerus & Antoninus sanxerunt. Sed & diuus Traianus inter mouentia fructus quoque haberi rescripfit. Curandum est autem, ne quid ei, qui profugit, medio tempore a debitoribus eius soluatur, ne per hoc fuga eius instruat.

DE QVAESTIONIBVS. Tit. XVIII.

I. VLPIANVS.

LN criminibus seruandis quaestio adhiberi solet: sed quando, uel quatenus id faciendum sit, uideamus. & non esse a tormentis incipiendum, diuus Augustus constituit: neque adeo fidem quaestioni adhibendam, etiam epistola diui Hadriani ad Sennium Sabinum continetur. uerba rescripti

ita se habent. ad tormenta seruorum ita demum ueniri oportet, cum suspectus est reus, & alijs argumentis ita a probatione amouetur, ut sola confessio seruorum deesse uideatur. Idem Diuus Hadrianus Claudio Quartino rescripfit. quo rescripto illud expressit: a suspectissimo incipiendum, & a quo facillime posse uerum sciri iudex crediderit. Ad quaestionem non esse prouocandos eos, quos accusator de domo sua prouduxerit: nec facile credendum subiecta eam, quam ambo parentes dicunt charam filiam habuisse, rescripto diuorum fratrum ad Lucium Tyberianum emissio declaratur. Idem Cornelio Proculo rescripserunt: non utique in serui unius quaestione fidem rei constituendam, sed argumentis causam examinandam. Diuus Antoninus & diuus Hadrianus Sennio Sabino rescripserunt, cum serui pariter cum domino aurum & argentum exportasse dicerentur: non esse de domino interrogandos: nec quidem, si ultro aliquid dixerint, obesse hoc domino. Diui fratres Leliano Longino rescripserunt: de seruo haeredum non esse habendam quaestionem in res hereditarias: quamuis suspectum fuisset, quod imaginaria uenditione dominium in eo quaesisset haeres uideretur. Seruum municipem posse in caput ciuium torqueri, sapissime rescriptum est, quando non sit illorum seruus, sed reipublicae. idemque in caeteris seruis corporum dicendum est. nec enim plurium seruus uidetur, sed corporis. Si seruus bona fide mihi seruiat: etiam si dominium in eo non habui: potest dici, torqueri eum in caput meum non debere. idem est & in libero homine, qui bona fide seruit. sed nec libertum torqueri in patroni caput constitutum est: nec quidem fratrem in fratris, Imperator noster cum patre suo rescripfit, addita ratione: quod in eum, in quem quis inuitus testimonium dicere non cogitur, in eum nec torqueri debet.

Seruū mariti in caput uxoris posse torqueri, diuus Traianus Seruio Quarto rescripsit. Item Mummius Lollianus rescripsit: damnati seruos, qui defierint esse ipsius, posse in eum torqueri. Si seruus ad hoc erit manumissus, ne torqueat: dūmodo in caput domini non torqueatur: posse eum torqueri, diuus Pius rescripsit. sed & eum, qui cognitiōis susceptæ tempore alienus fuit: licet postea rei sit effectus, torqueri in caput eius posse, diui fratres rescripserunt. Si quis dicatur nullo iure emptus: non prius torqueri poterit, quā si constiterit uenditionē non ualuisse. & ita Imperator noster cū diuo patre suo rescripsit. Antoninus & Verus Sulpitio Antigono ita rescripserūt. Cū quæstio de seruis cōtra dominos neq; haberi debeat, neq; si facta sit, dicturi sententiā cōsiliū instruat: multominus indicia seruorū cōtra dominos admittēda sunt.

Diuus Seuerus rescripsit, cōfessiones reorū p exploratis facinoribus haberi nō oportere, si nulla probatio religionē cognoscentis instruat.

Cum quidam deponere precium serui paratus esset, ut seruus torqueretur contra dominū: Imperator noster cum diuo patre suo id non admisit. Si serui, quasi sceleris participes in se torqueantur, deq; domino aliquid fuerint cōfessi apud iudicem: prout causa exegerit, ita pronunciare eum debere, diuus Traianus rescripsit. quo rescripto ostenditur, grauari dominos cōfessione seruorū. sed ab hoc rescripto recessū, constitutiones posteriores ostendunt. In causa tributorū, in quibus esse reipublicæ neruos, nemini dubium est: periculi quoq; ratio, quod seruo fraudis conscio capitalem pœnam denunciat, eiusdem professio nem instruat. Qui quæstionem habiturus est, non debet specialiter interrogare, an Lucius Titius homicidiū fecerit: sed generaliter, quis id fecerit. alterum enim magis suggerentis, quā requirentis uidetur. & ita diuus Traianus rescripsit. Diuus Hadrianus Calpurnio Celeriano in hæc uerba rescripsit. Agricola Pompeij Valentis seruus de se potest interrogari. At si dum quæstio habetur, amplius dixerit: rei fuerit iudicium, non interrogationis culpa. Quæstioni fidem nō semper,

nec tamen nunquam habendam, constitutionibus declaratur. etenim res est fragilis, & periculosa, & quæ ueritatem fallat. nam pleriq; patientia siue duritia tormentorū ita tormenta contemnūt, ut exprimi ab eis ueritas nullo modo possit. alij tanta sunt impatientia, ut quod uis mentiri, quā pati tormenta uelint. & ita fit, ut etiā uario modo fateantur: et non tantum se, uerum etiam alios criminantur. Præterea inimicorū quæstioni fides haberi non debet: quia facile mentiunt. nec tamē sub prætextu inimiciarū detrahenda erit fides quæstioni: sed causa cognita aut habenda fides, aut non habenda. Cū quis latrones tradidit: quibusdā rescriptis continetur, non debere fidem haberi eis in eos, qui

qui eos tradiderunt. quibusdam uero, quæ sunt pleniora, hoc cauetur: ut neq; de stricto habeat, ut in cæterorū persona solet: sed caussa cognita æstimeretur, habenda fides sit, necné. pleriq; enī dum metuūt, ne forte adpræhenſi eos nominent, prodere eos solent, scilicet impunitatē sibi captantes, quia non facile eis indicatibus proditores suos credatur. sed neq; passim impunitas eis per huiusmodi proditiones concedenda est: neq; transmittēda allegatio dicentiū, idcirco se oneratos, quod eos ipsi tradidissent. neq; enim inualidum argumentū haberi mendacij debet, siue calumniæ in se instructæ. Si quis ultro de maleficio fateatur: nō semper ei fides habenda est. nonnunquā enim aut metu, aut quia alia de caussa in se confitentur. & exstat epistola diuorū fratrum ad Voconiu Saxam, qua continetur liberandū eum, qui in se fuerat confessus, cuius post damnationē de innocentia constitisset. cuius uerba hæc sunt. Prudenter & egregia ratione humanitatis (Saxa charissime) Primitiu seruū, qui homicidiū in se cōfingere metu ad dominū reuertendi suspensus esset, perseuerante falsa demonstratione, damnaſti: quæsiturus de conscijs, quos æque habere se cōmentus fuerat, ut ad certiores ipsius de se confessionē peruenires. nec frustra fuit tam prudens consiliū tuū: cum in tormentis constiterit, neq; illos ei conscios fuisse, & ipsum de se temere cōmentū. potes itaq; decreti gratiam facere, & eum per officiū distrahi iubere: conditione addita, ne unquā in potestātē domini reuertatur, quē precio recepto certum habemus libenter tali seruo cariturū.

Hac epistola significatur, quod si seruus damnatus, fuisset restitutus: ad eum pertineret, cuius fuisset, antequā damnaret. sed præses puinciæ eū, quē damnauit, restituere non potest: cum nec pecuniariā sententiā suā reuocare possit. quid igitur? principi eum scribere oportet: si quando ei, qui nocens uidebatur, postea ratio innocentia constitit.

II. VLP IANVS.

Hæreditarij serui quāmdiu incertū est, ad quem bona pertineant, non possunt uideri in caput domini torqueri.

III. IDEM.

Constitutione imperatoris nostri & diui Seueri placuit, pluriū seruū in nullius caput torqueri posse.

IIII. IDEM.

Incesto (ut Papinianus respondit, & est rescriptū) seruorū tormenta cessant: quia & lex Iulia cessat de adulterijs.

V. MARTIANVS.

Si quis uiduam, uel aliā nuptam cognatam, cum qua nuptias contrahere non potest, corruperit: in insulam deportandus est, quia duplex crimen est: incestū, quia cognatā uiolauit cōtra fas: & adulteriū uel stuprum, quod

stuprum adiungit. deniq; hoc casu serui in personā domini torquentur.

VI. IULIANVS.

Patre uel marito de adulterio agente & postulante, ut de seruis rei quæstio habeatur: si causa perorata, testibus prolatis, absolutio secuta fuerit: mancipiorum, quæ mortua sunt, æstimatio habetur. secuta uero damnatione: quæ supersunt, publicantur. Cum de falso testamento quæritur, hæreditarij serui possunt torqueri.

VII. VLPIANVS.

Quæstionis modū, magis est, iudices arbitrari oportere. itaq; quæstionē haberi oportet, ut seruus saluus sit, uel innocentia, uel supplicio.

VIII. PAVLVS.

Edictum diui Augusti, quod proposuit Iunio Anito & Lucio Aproniano consulibus: in hunc modū exstat. Quæstiones neq; semper in omni causa & persona desiderari debere arbitror: & cum capitalia & atrociora maleficia non aliter explorari & inuestigari possunt, quam per seruorum quæstiones: efficacissimas eas ad requirendam ueritatē existimo, & habendas esse censeo. Statuliber in adulterio postulari poterit, ut quæstio ex eo habeatur, quod seruus hæredis est: sed spem suam retinebit.

IX. MARTIANVS.

Diuus Pius rescripsit, posse de seruis haberi quæstionem in pecuniaria causa, si aliter ueritas inueniri nō possit. qd' & alijs rescriptis cauetur. sed hoc ita est, ut nō facile in re pecuniaria quæstio habeatur. sed si aliter ueritas inueniri non possit, nisi per tormenta: licet habere quæstionem, ut diuus Seuerus rescripsit. licet itaq; & de seruis alienis haberi quæstionem, si ita res suadeat. Ex quibus causis quæstio de seruis aduersus dominos haberi non debet, ex his causis nec quidem interrogatio ualere debet: & multominus indicia seruorum contra dominos admittenda sunt. De eo, qui in insulam deportatus est, quæstio habenda non est, ut diuus Pius Cæcilio Iubentiano rescripsit. sed nec de statulibero in pecuniarijs causis quæstio habenda est, nisi de ficiente conditione.

X. ARCADIVS CHARISIVS *lib. singulari de testibus.*

De minore quatuordecim annorū quæstio habenda nō est, ut & diuus Pius Cæcilio Iubentiano rescripsit. sed omnes omnino in maiestatis crimine (quod ad personas principum attinet) si ad testimoniū prouocentur, cum res exiget, torqueantur. Potest quæri, an de seruis filij castrensis peculij in caput patris quæstio haberi nō possit: nam patris non debere torqueri in filium, constitutum est. & puto recte dici, nec filij seruos in caput patris esse interrogandos. Tormenta autem adhiben

adhibenda sunt, non quanta accusator postulat, sed ut moderatæ rationis temperamenta desiderant: nec debet initium probationum de domo rei accusator sumere, dum aut liberos eius, quem accusat, aut seruos in testimonium uocat. Plurimū quoq; in excutiēda ueritate, etiā uox ipsa, & cognitionis subtilis diligentia adfert. nam & ex sermone, & ex eo, qua quis constantia, qua trepidatione quid diceret, uel cuius estimationis quisq; in ciuitate sua est, quædam ad illuminandam ueritatem in lucem emergunt. In causis quoq; liberalibus nō oportet per eorum tormenta, de quorum statu quæritur, ueritatem requiri.

XI. PAVLVS.

Etiam si redhibitus fuerit seruus, in caput emptoris nō torquebit̃.

XII. VLPIANVS.

Siquis, ne quæstio de eo agatur, liberum se dicat: diuus Hadrianus rescripsit, non esse eum ante torquendum, quā liberali iudicio experiatur.

XIII. MODESTINVS.

Certo precio seruum æstimatum in quæstionem dari, interposita stipulatione, rescriptum est.

XIII. IDEM.

Statuliber in delicto repertus, sperandæ libertatis prærogatiua, nō ut seruus ob ambiguum conditionis, sed ut liber puniendus est.

XV. CALLISTRATVS.

Ex libero homine pro testimonio non uacillante quæstionem haberi non oportet. De minore quoq; quatuordecim annorum in caput alterius quæstionem habendā non esse, diuus Pius Mecilio rescripsit: maxime, cum nullis extrinsecus argumentis accusatio impleatur. nec tamen consequens esse, ut etiam sine tormentis eidem credatur. nam ætas (inquit) quæ aduersus asperitatē quæstionis eos interim tueri uidetur, suspectiores quoq; eosdem facit ad mentiendi facilitatē.

Eum, qui uindicanti seruum cauit, domini loco habendum: & ideo in caput eius seruos torqueri non posse, diuus Pius in hæc uerba rescripsit. Causam tuam alijs probationibus instruere debes. nam de seruis quæstio haberi non debet: cum possessor hæreditatis, qui petitori satisfecit, interim domini loco habeatur.

XVI. MODESTINVS.

Repeti posse quæstionem diui fratres rescripserunt. Is, qui de se confessus est, in caput aliorum non torquebitur, ut diuus Pius rescripsit.

XVII. PAPINIANVS.

Extrario quoq; accusante seruos in adulterij quæstionem cōtra do-

minū interrogari placuit. quod diuus Marcus, ac postea maximus princeps noster iudicantes secuti sunt. Sed & in quæstione stupri aduersus dominum serui non torquentur. De quæstione suppositi paratus, uel si petat hæreditatem, quem cæteri filij non esse fratrem suū contendunt: quæstio de seruis hæreditarijs habebitur: quia non contra do-
 als de minū (ceteros filios) sed pro successione domini defuncti quæritur.
 sunt. quod congruit ei, quod diuus Hadrianus rescripsit. cum enim in sociū cædis socius postularetur: de communi seruo habendam quæstionem rescripsit. quod pro domino fore uideretur. De seruo in metallū damnato quæstionem contra eum, qui dominus fuit, nō esse habendam respondi. nec ad rem pertinere, si ministrum se facinoris fuisse confiteatur.

XVIII. PAVLVS.

• **V**nius facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, ut ab eo primū incipiatur, qui timidior est, uel teneræ ætatis uidetur. Reus euidentioribus argumentis oppressus, repeti in quæstionem potest: maxime si in tormenta animum corpusq; obduruerit. In ea causa, in qua nullis reus argumentis urgeatur, tormenta non facile adhibenda sunt: sed instandum accusatori, ut id, quod intendit, comprobet, atq; sic conuincat. Testes torquendi non sunt conuincendi mendacij aut ueritatis gratia, nisi cum facto interuenisse dicuntur. Iudex cum de fide generis instrui non potest, poterit de seruis hæreditarijs habere quæstionem. Seruo, qui ultro aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur. neq; enim oportet salutem dominorum seruorum arbitrio committi. Seruus in caput domini, à quo distractus est, cui ali-
 quando seruiuit, in memoriam prioris domini interrogari nō potest.

Seruus nec si à domino ad tormenta offeratur, interrogandus est.

Sanè quoties quæritur, an serui in caput domini interrogandi sunt, prius de eorum dominio oportet inquire. Cognitum de criminibus præsidem oportet ante diem palam facere, custodias se auditurū: ne hi, qui defendendi sunt, subitis accusatorum criminibus opprimantur: quamuis defensionem quocunq; tempore postulante reo negari nō oportet: adeo, ut propterea & differantur, & proferantur custodias.

Custodiæ non solum pro tribunali, sed & de plano audiri possunt, atq; damnari.

XIX. TRIPHONINVS.

• **I**S, cui fideicommissaria libertas debetur, non aliter, ut seruus, quæstioni adplicetur, nisi aliorum quæstionibus oneretur.

XX. PAVLVS.

• **M**aritus quidam hæres uxoris suæ petebat à Suro pecuniam, quam apud eum deposuisse defunctā se absente dicebat: & in eam rem unum

unum testem liberti sui filium produxerat. apud procuratorem deside-
rauerat quaestionem haberi de ancilla. Surus negabat se accepisse, & te-
stimonium non oportere unius hominis admitti: nec solere à quaestio-
nibus incipi, & si aliena esset ancilla procurator quaestionem de ancilla
habuit. cum ex appellatione cognouisset imperator: pronúciauit, qua-
estione illicite habita, unius testimonio non esse credendum: ideoq; re-
cte prouocatum.

XXI. IDEM.

Questionis habendæ causa neminem esse damnandum, diuus
Hadrianus rescripsit.

XXII. IDEM.

Qui sine accusatoribus in custodiâ recepti sunt, quaestio de eis ha-
benda non est: nisi aliquibus suspicionibus urgeantur.

DE POENIS.

Tit. XIX.

I. VLP IANVS.

Quoties de delicto quaeritur, placuit non eam poenâ subi-
re quem debere, quam conditio eius admittit eo tempo-
re, quo sententia de eo fertur: sed eam causam sustinere,
quam sustineret, si eo tempore esset sententiâ passus, cū
deliquit. proinde si seruus crimen commiserit, deinde li-
bertatem consecutus dicitur: eam poenam sustinere debet, quā tunc
sustineret, si sententiam passus fuisset, cum deliquisset per contrarium
quoq; si in deteriore conditionem fuerit redactus: eam poenam subi-
re eum oportebit, quā sustineret, si in cōditione priore durasset. Ge-
neraliter placet, in legibus publicorum iudiciorum uel priuatorum cri-
minum: qui extra ordinem cognoscunt, praefecti, uel praesides, ut eis,
qui poenam pecuniariam egentes deludunt, coërcitionem extraordi-
nariam indicant.

II. IDEM.

Rei capitalis damnatum sic accipere debemus, ex qua causa da-
mnato uel mors, uel etiam ciuitatis amissio, uel seruitus contin-
git. Constat, postquam deportatio in locum aquæ & ignis interdi-
ctionis successit: nō prius amittere quem ciuitatem, quam princeps de-
portatum eum in insulam statuerit. praesidem enim deportare nō pos-
se, nulla dubitatio est. sed praefectus urbi ius habet deportandi, statimq;
post sententiam praefecti amisisse ciuitatem uidetur. Eum accipi-
mus damnatum, qui non prouocauit. cæterum si prouocet: nondum
damnatus uidetur. sed & si ab eo, qui ius damnandi non habuit, rei ca-

aaa ij pitalis

pitale quis damnatus sit: in eadem causa erit. damnatus enim ille est, ubi damnatio tenuit.

III. IDEM.

Pregnantis mulieris consumenda damnatae poena differtur, quo ad pariat. ego quidem & ne quaestio de ea habeatur, scio obseruari, quamdiu pragnans est.

III. MARTIANVS.

Relegati, siue in insulam deportati debent locis interdictis abstinere. & hoc iure utimur, ut relegatus interdictis locis non excedat. alioquin in tempus quidem relegato, in perpetuum relegationis: in insulam relegato, deportationis: in insulam deportato, poena capitis irrogatur. & haec ita, siue quis non excefferit in exilium intra tempus, intra quod debuit: siue etiam alias exilio non obtemperauerit. nam contumacia eius cumulat poenam: & nemo potest comeatum remeatumque dare exsuli, nisi Imperator ex aliqua causa.

V. VLPIANVS.

Absentem in criminibus damnari non debere, diuus Traianus Iulio Frontoni rescripsit. sed nec de suspicionibus debere aliquem damnari, diuus Traianus Adsidio Seuerio rescripsit. satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnari. Aduersus contumaces uero, qui neque denunciationibus, neque edictis praesidium obtemperassent, etiam in absentes pronuntiari oportet, secundum morem priuatorum iudiciorum. potest & quis defendere haec non esse contraria. quid igitur est? melius statuitur: in absentes pecuniarias quidem poenas, uel eas, quae existimatione contingunt (si saepius admoniti per contumaciam desunt) statui posse, & usque ad relegationem procedi. uerum si quid grauius irrogandum sit, puta in metallum, uel capitis poenam, non esse absentibus irrogandam. In accusatorem autem absentem nonnunquam grauius statuendum, quam Turpilliani senatus consulti poena irrogatur, dicendum est. Refert & in maioribus delictis, consulto aliquid admittatur, an casu. & sane in omnibus criminibus distinctio haec poenam aut iustam eligere debet, aut temperamentum admittere.

VI. IDEM.

Si quis forte, ne supplicio adficiatur, dicat se habere, quod principis offerat salutis ipsius causa: an remittendus sit ad eum, uidendum est. & sunt plerique praesidium tam timidi, ut etiam post sententiam de eo dictam poenam sustineant, nec quidquam audeant. alij omnino non patiuntur quidquam tale allegantes. nonnulli neque semper, neque nunquam remittunt, sed inquirunt quid sit, quod allegare principi uelint, quidque pro

pro salute ipsius habeant dicere: post quod aut sustinent poenam, aut non sustinent. quod uidetur habere mediam rationem. cæterum (ut mea fert opinio) prorsus eos non debuisse postea, quam semel damnati sunt, audiri, quidquid allegent. quis enim dubitat, eludendam poenæ causam ad hæc eos decurrere? magisque esse puniendos, qui tamdiu conticuerunt, quod pro salute principis habere se dicere iactant? nec enim debebant tam magnam rem tamdiu reticere. Si quos comitum uel legati sui reos proconsul inuenerit: utrum punire eos debeat, an successori seruare, quæri potest. sed multorum existant exempla, qui non tantum officialium suorum, nec sub se agentium, uerum quoque suos seruos poena adfecerunt. quod quidem ideo faciendum est, ut exemplo deterriti minus delinquant. Nunc genera poenarum nobis enumeranda sunt, quibus præfides adficere quenquam possint. & sunt poenæ, quæ aut uitam adimant, aut seruitutem adiungant, aut ciuitatem auferant, aut exiliū, aut coercitionem corporis contineant.

VII. CALLISTRATVS.

Veluti fustium admonitio, flagellorum castigatio, uinculorum uerberatio.

VIII. VLPIANVS.

Aut damnum cum infamia, aut dignitatis alicuius depositionem, aut alicuius actus prohibitionem. Vita adimitur: ut puta si damnatur aliquis, ut gladio in eum animaduertatur. sed animaduerti gladio oportet, non securi, uel telo, uel fusti, uel laqueo, uel quo alio modo. Proinde nec liberam mortis facultatem concedendi ius præfides habent. multo minus uel ueneno necandi. diui tamē fratres rescripserunt, permittentes liberam mortis facultatē. Hostes autē, item transfugæ ea poena adficiuntur, ut uiui exurantur. nec ea quidem poena damnari quem oportet, ut uerberibus necetur, uel uirgis interimatur, nec tormentis: quamuis plerique, dum torquentur, deficere solent. Est poena, quæ adimat libertatem huiusmodi: ut puta si quis in metallum, uel in opus metalli damnatur. metalla autem multa numero sunt: & quædam quidem prouinciæ habent, quædam non habent. sed quæ non habent, in eas prouincias mittunt, quæ metalla habent. Præfecto plañe urbi specialiter competere ius in metallum damnandi, ex epistola diui Seueri ad * Fabium Cilonem exprimitur. Inter eos, qui in metallum, & eos, qui in opus metalli damnantur, differentia in uinculis tantum est: quod qui in metallum dantur, grauioribus uinculis premuntur: qui in opus metalli, leuioribus: quodque refugæ ex opere metalli in metallum damnantur, ex metallo grauius coercentur. Quisquis autem in opus publicum damnatus refugit: duplicato tempore damnari solet.

al's * Fauim.

sed duplicare eum id temporis oportet, quod ei superest, cum fugit: scilicet ne illud duplicetur, quo adpræhensus in carcere fuerit: & si in decem annos damnatus sit, aut perpetuari debet ei poena, aut in opus metalli transmitti. planè si decennio damnatus fuit, & initio statim fugit: uidendum est, utrum duplicari ei tempora debeant, an uero perpetuari, uel transferri in opus metalli. & magis est, ut transferant, aut perpetuentur. generaliter enim dicitur, quoties decenniū excessura est duplicatio, non esse tempore poenam artandam. In ministeriū metallicorum scemina in perpetuū, uel ad tempus damnari solent. simili modo & in salinas. Et quidem in perpetuū, uel ad tempus damnata: quasi seruæ poenæ constituuntur. si uero ad tempus damnantur: retinent libertatem. Solent præfides in carcerem continendos damnare, ut in uinculis contineantur. sed id eos facere non oportet. nam huiusmodi poenæ interdictæ sunt. carcer enim ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet. In calcariam quoque uel sulfurariā damnari solent. sed hæ poenæ metalli magis sunt. Quicumque in ludum uenatorium damnati sunt, uidendū, an serui poenæ efficiantur. solent enim iuniores hac poena adfici. utrum ergo serui poenæ isti efficiantur: an retineant libertatem, uidendum est. & magis est, ut hi quoque serui efficiantur. hoc enim distant à cæteris, quod instituuntur uenatores, aut pyrrhicharii, aut in aliam quam uoluptatem, gesticulandi, uel aliter se mouendi gratia. Seruos in metallum, uel in opus metalli, item in ludum uenatoriū dari solere, nulla dubitatio est: & si dati fuerint, serui poenæ efficiuntur: nec ad eum pertinebunt, cuius fuerunt, antequam damnarentur. Denique cum quidam seruus in metallum damnatus, beneficio principis esset iam poena liberatus: imperator Antoninus rectissime rescriptit, quia semel domini esse desierat poenæ seruus factus, nō esse eum in potestatem domini postea reddendum. sed siue in perpetua uincula fuerit damnatus seruus, siue in temporaria: eius remanet, cuius fuit, antequam damnaretur.

IX. IDEM.

Moris est, aduocationibus quoque præfides interdicere, & nonnunquam in perpetuū interdicunt, nonnunquam ad tempus, uel annum metiuntur, uel etiam tempore, quo prouinciam regunt. nec non ita quoque interdici potest alicui, ne certis personis adsit. potest & ita interdici cui, ne apud tribunal præsidis postulet: & tamē apud legatū, uel procuratorē non prohibeatur agere. si tamen apud legatū prohibitus fuerit postulare: credo per consequentias, nec quidem apud præsidem relictam illi postulandi facultatem. Nonnunquam non aduocationibus cui interdicitur, sed foro. plus est autem foro, quam aduocationibus

nibus interdicere: huic omnino forensibus negocijs accommodare se nō permittitur. solet autem ita uel iuris studiosis interdici, uel aduocatis, uel tabellionibus, siue pragmaticis. solet & ita interdici, ne instrumēta omnino forment, ne libellos concipiant, uel testationes consignent. solet & sic, ne eō loci sedeant, quo in publico instrumenta deponuntur, archio forte, uel grammatophylacio. solet & sic, ut testamenta ne ordinent, uel scribāt, uel signent. Erit & illa pœna, ne quis negocijs publicis interueniat. hic enim priuatis quidem interesse poterit, publicis prohibetur: ut solent, quibus sententia præcipitur. Sunt aut̃ & aliæ pœnæ: puta si negociatiōe quis abstinere iubeatur, uel ad conductiōē eorū, quæ publice locantur, accedere, ut ad uestigalia publica. Interdici autem negociatione plerūq; uel negociatiōibus solet. Sed & damnare, ut quis negocietur, an possit, uideamus. & sunt quidem hæ pœnæ, si quis generaliter tractare uelit inciuiles: inuitum hominē iubere facere, quod facere non potest. sed si quis specialiter tractauerit: potest esse iusta causa cōpellendi cuius ad negociationē. quod si fuerit: sequēda erit sententia. Istæ ferē sunt pœnæ, quæ iniungi solent. sed enim sciendū est, discrimina esse pœnarū, neq; omnes eadem pœna adfici posse. nam in primis decuriones in metallum damñari non possunt, nec in opus metalli, nec furcæ subijci, uel uiui exuri. & si forte huiusmodi sententia fuerint adfecti: liberandi erunt. sed hoc nō potest efficere, qui sententiā dixit: uerum referre ad principem debet, ut ex autoritate eius pœna aut permutetur, aut liberetur. Parentes quoq; & liberi decurionū in eadem causa sunt. Liberos non tantū filios accipere debemus, uerum omnes liberos. Sed utrum hi, qui post decurionatum suscepti sunt, his pœnis non adficiantur: an uero omnes omnino liberi, etiam in plebeia familia suscepti, uidendum est. & magis puto, omnibus prodesse debere. Planē si parens decurio esse desierit: siquidem iam ex decurione fuerit editus: proderit ei, ne adficiatur. enim uero si postea, quā plebeius factus est, tunc suscipiat filium: quasi plebeius editus, ita erit plestendus. Statuliberū quasi iam liberum puniendum, diuus Pius Saluio Martino rescripsit.

X. MARCELLVS.

IN seruorum persona ita obseruatur, ut exemplo humiliorū puniantur. sed ex quibus causis liber fustibus ceditur: ex his seruus flagellis cedi, & domino reddi iubetur. & ex quibus liber fustibus cæsus, in opus publicum damnatur: ex his seruus sub pœna uinculorū ad eius temporis spacium, flagellis cæsus, domino reddi iubetur. Si sub pœna uinculorum domino reddi iussus, non recipiatur à domino, uenundari: & si emptorem non inuenerit, in opus publicum, & quidem perpetuum tradi iubet.

di iubetur. Qui ex caussa in metallum damnati sunt, & post hoc de-
liquerint: in eos tanquam metallicos constitui debet: quamuis nondū
in eum locum perducti fuerint, in quo operari debent. nam statim, ut
sententia de his dicta est, conditionem suam permutant. In perso-
nas tam plebeiorum, quā decurionum, illud constitutum est: ut qui
maiore poena adficatur, quā legibus statuta est, infamis non fiat. ergo
& si opere temporario quis multatus est, uel tantum fustibus cæsus, li-
cet in actione famosa, ueluti furti: dicendū erit, infamem non esse: quia
& solus fustium ictus grauior est, quā pecuniaria damnatio.

XI. MARTIANVS.

Respiciendum est iudicanti, ne quid durius, aut remissius consti-
tuatur, quā causa deposcit. nec em̄ aut seueritatis, aut clemen-
tiæ gratia adfectāda est: sed perpenso iudicio, prout quæq; res postulat,
statuendum est. Planē in leuioribus causis proniores ad lenitatem
iudices esse debent: in grauioribus poenis seueritatem legum cum ali-
quo temperamento benignitatis subsequi. Furta domestica, si leui-
ora sint, publice uindicanda non sunt: nec admittenda est huiusmodi
accusatio, cum seruus à domino: uel libertus à patrono, in cuius domo
moratur: uel mercenarius ab eo, cui operas suas locauerit, offerat quæ-
stioni. nam domestica furta uocantur, quæ serui dominis, uel liberti pa-
tronis, uel mercenarij, apud quos degunt, subripiunt. Delinquent
autem aut proposito, aut impetu, aut casu. Proposito delinquit latro-
nes, qui factionem habent. impetu autem, cum per ebrietatem ad ma-
nus, uel ad ferrum uenitur. casu uero, cum in uenando telum in feram
missum hominem interficit. Capitis poena est bestijs obijci, uel alias
similes poenas pati.

XII. MACER.

Quod ad statum damnatorū pertinet: nihil interest, iudicium pu-
blicum fuerit, nec ne. nam sola sententia, nō genus criminis spe-
ctatur. itaq; hi, in quos animaduerti iubetur, quīe ad bestias dantur,
confestim serui poenæ fiunt.

XIII. VLP IANVS

Hodie licet ei, qui extra ordinem de crimine cognoscit, quā uult
sententiam ferre, uel grauiorem, uel leuiorem: ita tamen, ut in
utroq; modo rationem non excedat.

XIII. MACER.

Quædam delicta pagano aut nullam, aut leuiorem poenam irro-
gant: militi uero grauiorem: ita tamen, ut si miles artem ludi-
cram fecerit, uel in seruitutem se uenire passus sit, capite puniendum
Menander scribat.

XV. VENVLEIVS.

Diuis Hadrianus eos, qui in numero decurionū essent, capite puniri prohibuit: nisi si quis parentem occidisset. uerum poena legis Corneliae puniendos, mandatis plenissime cautum est.

XVI. CLAVDIVS SATVRNINVS.

Aut facta puniuntur, ut furta, cædesq; aut dicta, ut conuicia, & infidæ aduocationes: aut scripta, ut falsa, & famosi libelli: aut cōsilia ut coniurationes, & latronum conscientia, quosq; alios suadendo iunisse sceleris est instar. Sed hæc quatuor genera cōsideranda sunt septē modis: caussa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate, euentu.

Cauſſa, ut in uerberibus, quæ impunita sunt à magistro allata, uel parente: quoniam emendationis, non iniuriæ gratia uidentur adhiberi puniuntur, cum quis per iram ab extraneo pulsatus est. Persona dupliciter spectatur: eius, qui fecit: & eius, qui passus est. aliter enim puniuntur ex iisdem facinoribus serui, quàm liberi: & aliter, qui quidquā in dominum parentemue ausus est, quàm qui in extraneum, in magistratum, uel in priuatum. in huius rei cōsideratione ætatis quoq; ratio habeatur. Locus facit, ut idem, uel furtum, uel sacrilegium sit: & capite luendū, uel minore supplicio. Tempus discernit emansorē à fugituo: & effractorem, uel furem diurnum à nocturno. Qualitate: cū factum uel atrocius, uel leuius est: ut furta manifesta à nec manifestis discerni solent, rixæ à grassaturis, expilationes à furtis, à uiolentia petulantia. qua de re maximus apud Græcos orator Demosthenes sic ait: οἱ γὰρ ἡ πλὴν γῆ πρὸς ἑσέσῃ τὴν ὀργὴν, ἀλλ' ἡ ἀτιμία: οὐδὲ τὸ τυπθεὶς τοῖς ἐλευθεροῖς ὅτι δεινόν (καὶ πρὸς ὃν δεινόν) ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὑβρεῖ· πολλὰ γὰρ ἀντιποιμενὸς τὴν ψυχὴν, ὡς ἀνδρες ἀβλύγιοι, ὥς ἐνία ὁ παθὼν οὐδ' ἂν ἀπαγγέλαι δύναιτο ἐτέρω, τοῖς χιμᾶσι, τοῖς βλέμμασι, τῇ φωνῇ, ὅταν ὥς ὑβρίζω, ὅταν ὥς ἐχθρὸς ὑπάρχω, ὅταν κοινύλοισι, ὅταν ὑπὸ νόμῳ. ταῦτα κινεῖ. ταῦτα δὲ νόμιμον ἀνθρώπου, ἀκρίβως ὄντας τὸ πρακτικὸν κινεῖται. **Quantitas** discernit furem ab abigeo. nam qui unum suum subriperit, ut fur coërebitur: qui gregem, ut abigeus. Euentus spectetur, ut à clementissimo quoq; facta: quanquam nō minus lex eum, qui occidendi hominis caussa cum telo *ferit, quàm eū, qui occidit, puniat. & ideo apud Græcos *al's. fuecos exilio uoluntario fortuiti casus luebantur, ut apud præcipuum rit, poëtarum scriptum est.

εἴτ' ἐμὲ τυτθὸν ἐόντα μενοίτι, δὲ ὁ πόθεν
ἡ γὰρ ἡμέτερον δ' ἀνδροκτασίης ὑπὸ λυγρῆς,
ἡματι τοῖς, ὅτε παῖδα κατέκτανον ἀμφιδάμαντ',
Νίσι, οὐκ ἐδέλω, ἀμφ' ἀσφαγίοισι χολωθείς.

Euenit, ut eadem scelera in quibusdam prouincijs grauius plectantur:

bbb

utin

ut in Africa messium incisores, in Misia uitium, ubi metalla sunt, adulteratores monetæ. Nonnunquam euenit, ut aliquorum malefactorum supplicia exacerbentur, quoties nimium multis personis grassantibus exemplo, opus sit.

XVII. MARTIANVS.

Quidam sunt serui poenæ, ut sunt in metallum dati, & in opus metalli: & si quid eis testamento datum fuerit, pro non scripto est, quasi non Cæsaris seruo datum, sed poenæ. item quidā ἀσώλιδες sunt: ut sunt in opus publicum perpetuò dati, & in insulâ deportati: ut ea qui dem, quæ iuris ciuilis sunt, non habeant: quæ uero sunt iurifgentium, habeant.

XVIII. VLPIANVS.

Cogitationis poenam nemo patitur.

XIX. IDEM.

Si non defendantur serui à dominis: non utique statim ad supplicium deducuntur, sed permittetur eos defendi uel ab alio: & qui cognoscit, debet de innocentia eorum quærere.

XX. PAVLVS.

Si poena alicui irrogatur: receptum est commentitio iure, ne ad hæc redes transeat. cuius rei illa ratio uidetur esse: quia poena constituitur in emendatione hominum, quæ mortuo eo, in quem constitui uidetur, desinit.

XXI. CELSVS.

Vltimum supplicium esse mortem solam interpretamur.

XXII. MODESTINVS.

In metallū damnati si ualeitudine aut ætatis infirmitate inutiles opeiri faciundo depræhendantur: ex rescripto diui Pij à præside dimitti poterunt, qui æstimabit de his dimittendis: si modo uel cognatos uel ad fines habuerint, & non minus decem annis poena sua functi fuerint.

XXIII. IDEM.

Sine præfinito tempore in metallum dato imperitia dantis, decennij tempora præfinita uidentur.

XXIII. IDEM.

Eorum, qui relegati uel deportati sunt ex causa maiestatis, statuas detrahendas scire debemus.

XXV. IDEM.

Si diutino tēpore aliquis in reatu fuerit: aliquatenus poena eius subleuanda erit. sic etiam constitutū est: non eo modo puniendos eos esse, qui longo tempore in reatu agunt: quo eos, qui in recenti sententiâ excipiunt. Non potest quis sic damnari, ut de saxo præcipiretur.

Callistra

XXVI. CALLISTRATVS.

CRimen uel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest. Cnanq; unusquisq; ex suo admissio sorti subiicitur, nec alieni criminis successor cõstituitur. idq; diui fratres Hierapolitanis rescripserunt.

XXVII. IDEM.

Dui fratres Arunthio Siloni rescripserunt: non solere præfides p-
uinciarũ ea, quæ pñunciauerunt, ipsos rescindere. Vetinæ quoq;
Italicensi rescripserunt: suam mutare sententiam neminem posse, idq;
insoluitum esse fieri. si tamen de se quis mentitus fuerit, uel cum non ha-
beret probationum instrumẽta, quæ postea reppererit, pœna adflictus
sit: nonnulla exstant principalia rescripta, quibus uel pœna eorum mi-
nuta est, uel in integrum restitutio concessa est. sed id duntaxat à prin-
cipibus fieri potest. De decurionibus & principalibus ciuitatũ, qui
capitale quid admiserũt, mandatis cauetur, ut si quis admisisse uideatũ,
propter quod relegandus extra prouinciam in insulam sit: Imperatori
scribatur sententia à præfide. Alio quoq; capite mandatorũ in hæc
uerba cauetur. Si qui ex principalibus alicuius ciuitatis latrocinium fe-
cerint, aliudũ quod facinus, ut capitale pœnam meruisse uideantur,
commiserint: uinctos eos custodies, & mihi scribes, & adiñcies, quid
quisq; commiserit.

XXVIII. IDEM.

Capitalium pœnarum ferẽ isti gradus sunt. Summum suppliciũ
esse uidetur ad furcam damnatio, item uiui crematio. quod quan-
quam summi supplicij appellatione merito continetur: tamen eo,
quod postea id genus pœnæ adinuentum est, posterius primo uisum
est. item capitis amputatio. Deinde proxima morti pœna metalli co-
ercitio. deinde in insulam deportatio. cæteræ pœnæ ad existima-
tionem, non ad capitis periculum pertinent: ueluti relegatio ad tem-
pus, uel in perpetuum, uel in insulam: uel cum in opus quis publicum
datur ad tempus, uel cum fustium ictui subiicitur. Non omnes fu-
stibus cædi solent: sed hi duntaxat, qui liberi sunt, & quidem tenuiores
homines. honestiores uero fustibus non subiiciuntur: idq; principalib;
rescriptis specialiter exprimitur. Solent quidam, qui uulgo se iuue-
nes appellant, in quibusdã ciuitatibus turbulentis se acclamationibus
popularium accõmodare. qui si amplius nihil admiserint, nec ante sint
à præfide admoniti: fustibus cæsi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis
interdicitur. quod si ita correcti, in eisdem depræhendantur: exilio pu-
niendi sunt. nonnunquam capite plectendi: scilicet cum sæpius seditio-
se & turbulenter se gesserint, & aliquoties adpræhensi tractati clemen-
tius in eadem temeritate propositi perseuerauerint. Serui cæsi so-
bbb ij lent

lent dominis reddi. Et ut generaliter dixerim: oēs, qui fustibus cædi phibentur, eandem habere honoris reuerentiā debent, quam decuriones habent. est enim inconstans dicere: eum, quem principales cōstitutiones fustibus subijci prohibuerūt, in metallum dari posse. Diuus Hadrianus in hæc uerba rescripsit. In opus metalli ad tempus nemo damnari debet: sed qui ad tempus damnatus est, etiam si faciat metallicum opus, non in metallum damnatus esse intelligi debet. huius enim libertas manet: quemadmodum etiam his, qui nō in perpetuum opus damnantur. Proinde & mulieres hoc modo damnatæ liberos patiunt. Ad statuas confugere, uel imagines principum in iniuriam alterius, prohibitum est. cum enim leges omnibus hominibus æqualiter securitatem tribuant: merito uisum est in iniuriā potius alterius, quā sui defensionis gratia ad statuas uel imagines principum confugere: nisi si quis ex uinculis uel custodia detentus à potentioribus ad huiusmodi præsidium confugerit. his enim uenia tribuenda est. Ne autē ad statuas uel imagines quis confugiat, senatus censuit: eumq; qui imaginē Cæsaris in inuidiam alterius prætulisset, in uincula publica coërceri, diuus Pius rescripsit. Omnia admissa in patronū, patroniūq; filium, patrem, propinquum, maritum, uxorem, cæterasq; necessitudines grauius uindicāda sunt, quā in extraneos. Venenarij capite puniendi sunt: aut si dignitatis respectu agi oportuerit, deportandi. Grassatores, qui prædæ causā id faciunt, proximi latronibus habentur: & si cum ferro aggredi, & spoliare instituerunt, capite puniuntur: utiq; si sæpius, atq; in itineribus hoc admiserunt. cæteri in metallum dantur, uel in insulas relegantur. Igni cremantur plerunq; serui, qui saluti domino suorum insidiati erunt: nonnunquam etiam liberi plebei & humiles personæ. Incendiarij capite puniuntur. qui ob inimicitias, uel prædæ causā incenderint intra oppidum: plerunq; & uiui exuruntur. qui uero casam, aut uillam: aliquo lenius. Nam fortuita incendia, si cū euitari possent, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno uicinis fuerunt: ciuilitè exercentur: ut qui iactura adfectus est, damni disceptet, uel modice uindictetur. In exsulis gradus poenarum constituit edictum diui Traiani: ut qui ad tempus relegatus sit, si redeat, in insulam relegetur: qui relegatus in insulam excefferit, in insulam deportet: qui deportatus euaserit, capite puniat. ita & in custodijs gradū seruādum esse, idem princeps rescripsit: id est ut qui in tempus damnati erant, in perpetuum damnarentur: qui in perpetuū damnati erant, in metallum damnarentur: qui in metallum damnati, id admiserant, summo supplicio adficerentur. Famosos latrones in his locis, ubi grassati sunt, furca figendos quāpluribus placuit: ut & conspectu deterrant

terreantur alij ab ijsdem facinoribus, & solatio sit cognatis & adfinibus interemptorum eodem loco poena reddita, in quo latrones homicidia fecissent. nonnulli etiam ad bestias hos damnauerunt. Maiores nostri in omni supplicio seuerius seruos, quàm liberos: famosos, quàm in tegra famæ homines punierunt.

XXIX. PAVLVVS.

Qui ultimo supplicio damnantur: statim & ciuitatem, & libertatem perdunt. itaq; præoccupat hic casus mortem, & nonnunquàm longum tempus occupat. quod accidit in personis eorum, qui ad bestias damnantur. sæpe etiam ideo seruari solent post damnationem, ut ex his in alios quæstio habeatur.

XXX. IDEM.

Si quis aliquid fecerit, quo leues hominum animi superstitione numinis terreantur: diuus Marcus huiusmodi homines in insulam relegari rescripsit.

XXXI. IDEM.

Ad bestias damnatos fauore populi præfides dimittere nõ debêt. sed si eius roboris uel artificij sint, ut digne populo Romano exhiberi possint: principem consulere debêt. Ex prouincia autem in prouinciam transduci damnatos sine permissu principis non licere, diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

XXXII. VLPIANVS.

Si præses uel iudex ita interlocutus sit, VIM FECISTI: siquidẽ ex interdicto: nõ erit notatus, nec poena legis Iuliæ sequet. si uero ex crimine: aliud est. quod si nõ distinxerit præses, utrum Iulia publicorũ, an Iulia priuatorum: tũc ex criminæ erit æstimandũ. sed si utriusq; legis crimina obiecta sint: mitior lex, id est priuatorum, erit sequenda.

XXXIII. PAPINIANVS.

Fratres Imperatores rescripserũt. Seruos in temporaria uincula damnatos libertatem, hæreditatem, siue legatum, postq; tempus expleuerint, cõsequi: quia temporaria coërcitio, quæ descendit ex sententia, poenæ est abolitio. si autem beneficium libertatis in uinculis eos inueniat: ratio iuris & uerba constitutionis libertati refragantur. Planè si testamento libertas data sit, & eo tempore, quo aditur hæreditas, tempus uinculorum solutum sit: recte manumissus intelligitur: non secus, ac si pignori datum seruum debitor manumisisset, eiusq; post liberatũ pignus adita fuisset hæreditas.

XXXIII. IDEM.

Seruus in opus publicum perpetuum, ac multo magis temporariũ nõ datur. cum igitur per errorem in opus temporariũ fuisset datus:

bbb iij expleto

expleto tempore, domino seruum esse reddendū, respondi. Eos quoque delatoris poena ex sententia senatusconsulti teneri respondi, qui per suppositam personam delatori causam dederunt.

XXXV. CALLISTRATVS.

Mandatis principalibus, quæ præsidibus dantur, cauetur, ne quis perpetuis uinculis damnetur. idque & diuus Hadrianus rescripsit.

XXXVI. HERMOGENIANVS.

In metallum, & in ministerium metallorū damnati, serui efficiuntur, scilicet poenæ.

XXXVII. PAVLVS.

In dardanarios propter falsum mensurarū modum ob utilitatē popularis annonæ pro modo admissi extra ordinem uindictari placuit.

XXXVIII. IDEM.

Si quis aliquid ex metallo principis, uel ex moneta sacra furatus sit: poena metalli aut exsilij punitur. Transfugæ ad hostes, uel consiliorū nostrorum renunciatores, aut uiui exuruntur, aut furca suspenduntur. Authores seditionis & tumultus populo concitato, pro qualitate dignitatis, aut in furcam tolluntur, aut bestiis obijciuntur, aut in insulam deportantur. Qui nondum uiri potentes uirgines corrumpunt: humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam relegantur, aut in exsilium mittuntur. Qui se suis numis redemptum non probauerit, libertatem petere non potest. amplius eidem domino sub poena uinculorum redditur: uel si ipse dominus malit, in metallum damnatur. Qui abortionis aut amatorium poculum dant: & si dolo non faciant, tamen (quia mali exempli res est) humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam amissa parte bonorū relegantur. quod si eo mulier aut homo perierit: summo supplicio adficiuntur.

Testamentū, quod nullo iure ualet, impune supprimi. nihil est enim, quod ex eo aut petatur, aut consistere possit. Qui uiui testamentū aperuerit, recitauerit, resignauerit: poena Corneliæ tenetur. & plerumque humiliores aut in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur. Si quis instrumentū litis suæ à procuratore aduersario proditum esse cōuicerit: procurator, si humilior sit, in metallum damnatur: si honestior, adempta bonorum parte dimidia, in perpetuū relegatur.

Instrumenta penes se deposita quicumque alteri altero absente reddiderit, uel aduersario prodiderit: prout personæ conditio est, aut in metallum damnatur, aut in insulam deportatur. Iudices pedanei, si pecunia corrupti dicantur, plerumque à præside aut curia submouentur, aut in exsilium mittuntur, aut ad tempus relegantur. Miles, qui ex carcere dato gladio erupit, poena capitis punitur. eadē poena tenet & qui eum, quem

quem custodiebat, deseruit. Miles, qui sibi manus intulit, nec factum peregit: nisi impatientia doloris, aut morbi, luctusue alicuius, uel alia de causa fecerit: capite puniendus est. aliàs cū ignominia mittendus est.

XXXIX. TRIPHONINVS.

Cicero in oratione pro Cluentio Habito scripsit: Milesiam quandā mulierem, cum esset in Asia, quod ab hæredibus secundis accepta pecunia partū sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam. Sed & si qua uisceribus suis post diuortium (quod prægnas fuit) uim intulerit, ne iam inimico marito filiū procrearet: ut temporali exilio coerceretur, ab optimis imperatoribus nostris rescriptum est.

XL. PAVLVS.

Metrodorum, cum hostem fugientem sciens susceperit, in insulam deportari: Philoctetem, quod occultari eum nō ignorans, diu dissimulauerit, in insulam relegari placet.

XLI. PAPINIANVS.

Sanctio legum, quæ nouissime certam pœnam irrogat ijs, qui legis præceptis non obtemperauerint: ad eas species pertinere non uidetur, quibus ipsa lege pœna specialiter addita est. nec ambigitur in cætero omni iure speciem generi derogare. nec sanè uerisimile est, delictū unum eadem lege uarijs æstimationibus coerceri.

XLII. VENVLEIVS.

Interpretatione legum pœnæ molliendæ sunt potius, quàm exasperandæ.

XLIII. PAVLVS.

Imperator Antoninus Aurelio Atiliano rescripsit. præses ultra administrationis suæ tempus interdicere alicui arte sua uti non potest.

Idem rescripsit eum, qui suo admissio decurionis filij honorē amisit, non posse in pœnis euitandis decurionis filij honorem uindicare.

DE BONIS DAMNATORVM. Tit. XX.

I. CALLISTRATVS.

Et populi damnatione bona publicantur, cum aut uita adimitur, aut ciuitas, aut seruilis conditio irrogatur.

Etiā hi, qui ante concepti, & post damnationē nati sunt, portionem ex bonis patrum damnatorū accipiūt. liberis autem ita demum portio attribuitur, si iustis nuptijs nati sunt. Liberis eius, cui pars dimidia duntaxat bonorum ablata est, partes non dantur: idēq; & diui fratres rescripserunt.

II. IDEM.

Non

Non ut quis in carcerem ductus est, spoliari eum oportet, sed post condemnationem: idque diuus Hadrianus rescripsit.

III. IDEM.

Quinque legibus damnatae mulieri dos publicatur: maiestatis, uis publicae, parricidii, ueneficii, de sicariis.

IIII. PAVLVS.

Et omnes omnino maritus actiones saluas habet contra fiscum.

V. CALLISTRATVS.

At si alia lege capitis punita sit, quae dotem non publicat: quia prius serua poenae efficitur, uerum est dotem mariti lucro cedere, quasi mortua sit. Quod si deportata sit filiafamilias: Marcellus ait, (quae sententia etiam uera est) non utique deportatione dissolui matrimonium. nam cum libera mulier remaneat: nihil prohibet, & uirum mariti adfectionem, & mulierem uxoris animum retinere. Si igitur eo animo mulier fuerit, ut discedere a marito uelit: ait Marcellus, tunc patrem de dote acturum. sed si materfamilias sit, & interim constante matrimonio fuerit deportata: dotem penes maritum remanere. postea uero soluto matrimonio posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie nata actio ne.

VI. IDEM.

Diuus Hadrianus Aquilio Braduae ita rescripsit. Panniculariae causa quemadmodum intelligi debeat, ex ipso nomine apparet. non enim bona damnatorum pannicularia significari quis probe dixerit: nec si zonam circa se habuerit, protinus aliquis sibi uindicare debet.

**In Pand. sed uestem, qua is fuerit indutus: aut numulos *inueterales, quos uictus Fl. legitur. sui causa in promptu habuerit: aut leues anulos, id est qui rem non ex in uetralē. cedant aureorum quinque. alioquin si quis damnatus in digito habuerit Vnde si cō aut sardonycha, aut aliam gemmā magni precij, uel si quod chirographum magnae pecuniae in sinu habuerit: nullo iure illud in pannicularia ratione retinebitur. Pannicularia sunt ea, quae in custodia receptali) le- ptus secum attulit: spolia, quibus indutus est, cum quis ad supplicium gas, non mul ducitur, ut & ipsa appellatio ostendit. ita neque spiculatores ultro sibi uin tu a sentiēti dicent, nec optiones ea desiderent, quibus spoliatur, quo momento quis a aberres. est punitus. hanc rationem non in compendium suum debent praesides solēt enim uertere: sed nec pati optiones, siue commentarienses ea pecunia abuti: plerique a la sed debent ad ea seruari, quae iure praesidium solēt erogari. ut puta cha- teribus i se risticōn quibusdam officialibus inde subscribere: uel si quid fortiter fe- micincto, cerint milites, inde donare eis. barbaros etiā inde munere uenientes qd idē e ad se, uel legationis, uel alterius rei causa. Plerumque etiam inde corro- uentrale di fas pecunias praesides ad fiscum transmiserunt. quod perquam nimis cimus, subtus oculos habere loculos, quibus non solum sudariola, sed etiā leues nu- mulos in quotidianum uitae usum gestant.*

diligen

diligentiæ est: cum sufficiat, si quis non in usus proprios uerterit, sed ad utilitatem officij patiatu deferuire.

VII. PAVLVS lib. singulari de portionibus, quæ liberis damnatorum conceduntur.

VM ratio naturalis quasi lex quædam tacita liberis parentum hæreditatem adiiciat, uelut ad debitam successionem eos uocando, propter quod & in iure ciuili suorū hæredum nomen eis inditum est, ac ne iudicio quidem parentis, nisi meritis de causis, submoueri ab ea successione possint: æquissime existimatum est, eo quoque casu, quo propter poenam parentis aufert bona damnatio, rationem haberi liberorum: ne alieno admissio grauiorem poenam luerent, quos nulla contingeret culpa interdum in summam egestatem deuolui. quod cum aliqua moderatione definire placuit: ut qui ad uniuersitatē uenturi erant iure successionis, ex ea portiones concessas haberent. Si in libertinum animaduersum erit: patrono eius id, quod in bonis illius habiturus esset, si is, in quem animaduersum est, sua morte decessisset, eripiendum non erit: reliqua pars bonorum, quæ ad manumissorem non pertinebit, fisco est uindicanda. Ex bonis damnatorum portiones adoptiuis liberis (si non fraudis causa facta est adoptio) non minus, quam naturalibus concedi æquum est. Fraudis autem causa adoptio facta uidetur: etiam si non in reatu, sed desperatione rerum per conscientiam metu, imminenti accusationis quis adoptet in hoc, ut ex bonis, quæ se amissurum cogitat, portio detrahatur. Si plures liberos damnatus habeat: feruntur exempla, per quæ pluribus liberis omnia bona damnati concessa sunt. sed & diuus Hadrianus in hanc sententiam rescripsit. Fauorabilem apud me causam liberorum Albini filiorum numerus facit: cum ampliari imperium hominum adiectione potius, quam pecuniarum copia malim. ideoque illis paterna sua concedi uolo, quæ manifestabunt tot possessores, etiā si acceperint uniuersa. Præterea ex his, quæ per flagitium damnatus adquisiuit, portiones liberorum non augentur: ueluti si cognatum suum interim curauerit, & eius hæreditatem adiit, uel bonorum possessionem accepit. nam ita diuus Pius rescripsit. Cui consequenter illud idem princeps constituit, cū filia familias ueneno necasse cōuinceretur eū, à quo hæres instituta erat, quamuis iussu patris, cuius in potestate esset.

DE BONIS EORVM, QVI ANTE SENTENTIAM uel mortem sibi consciuerunt, uel accusatorem corruerunt. Tit. XXI.

ccc

Vlpia

I. VLP IANVS.

In capitalibus criminibus à principibus decretum est, nō nocere ei, qui aduersarium corruerit: sed in his demū, quæ pœnam mortis continent. nam ignoscendum censuerūt ei, qui sanguinem suum qualitercunq; redemptū uoluerit.

II. MACER.

als* in la-
tronibus

Imperatores Seuerus & Antoninus Aulo Iulio. Eos, qui* latrones nominatim corruptis accusatoribus diem suum obierint, ut confessos de crimine, non relinquere defensionem hæredibus, rationis est. Si is, de cuius pœna Imperatori scriptum est (ueluti quod decurio fuerit, uel quod in insulam deportari debuerit) antequam rescriberetur, decesserit: potest quæri, num ante sententiam decessisse uideatur? argumeto est senatusconsultum, quod factum est de his, qui Romam transmissi ante sententiam decessissent. cuius uerba hæc sunt. Cum condemnatus nemo uideri posset in hūc annum, antequam de eo forte iudicium Romæ redditum & pronūciatum esset: neq; cuiusquam mortui bona, antequam de eo Romæ pronūciatum esset, publicanda esse, eaq; bona hæredes possidere debent.

III. MARTIANVS.

Qui rei postulati, uel qui in scelere depræhensi metu criminis imminētis mortem sibi consciuerint: hæredem non habent. Papinianus etiam libro decimo sexto responsorum ita scribit. Qui rei criminis non postulati manus sibi intulerint: bona eorum fisco non uindictur. non enim facti celeritatem esse obnoxiam, sed conscientia metum in reo uelut de confesso teneri placuit. ergo aut postulati esse debent, aut in scelere depræhensi: ut si se interfecerint, bona eorum confiscentur. ut autem diuus Pius rescripsit, ita demum bona eius, qui in reatu mortem sibi consciuit, fisco uindicanda sunt, si eius criminis reus fuit: ut si dānaretur, morte aut deportatione adficiendus esset. Idem respondit: eum, qui modici furti reus fuisset, licet uitam suspendio finierit: non uideri in eadem causa esse, ut bona hæredibus adimenda essent: sicuti neq; ipsi adimerentur, & si compertum in eo furtum fuisset. ergo ita demum dicendum est bona eius, qui manus sibi intulit, fisco uindicari, si eo crimine nexus fuerit, ut si conuinceretur, bonis careat.

Si quis autem tædio uitæ, uel impatientia doloris alicuius, uel alio modo finierit uitam: successorem habere, diuus Antoninus rescripsit. Videri autem & patrem, qui sibi manus intulisset, quod diceretur filiū suū occidisse, magis dolore filij amissi mortē sibi irrogasse: & ideo bona eius non esse publicanda, diuus Hadrianus rescripsit. Sic autem hic distingu

distinguitur: interesse, qua ex causa quis sibi mortem consciuit: sicuti cum quaeritur, an is, qui sibi manus intulit, & non perpetravit, debeat puniri, quasi de se sententiam tulerit. nam omnino puniendus est, nisi tadio uitae, uel impatiētia alicuius doloris coactus est hoc facere: & merito, si sine causa sibi manus intulit, puniendus est. qui enim sibi non pepercit: multo minus alij parceret. Si qui autem sub incerto causae euentu in uinculis, uel sub fideiussoribus decesserint: horum bona non esse confiscanda, mandatis cauetur. De illo uideamus: si quis conscita morte, nulla iusta causa praecedente, in reatu decesserit: an si parati fuerint haeredes causas suscipere, & innocentem defunctum ostendere, audiendi sunt: nec prius bona in fiscum cogenda sunt, quam si de crimine fuerit probatum: an uero omnimodo publicanda sunt: sed diuus Pius Modesto Taurino rescripsit: si parati sint haeredes defensionē suscipere: non esse bona publicanda, nisi de crimine fuerit probatum.

DE INTERDICTIS, ET RELEGATIS,
& deportatis. Tit. XXII.

I. POMPONIVS.

Aput ex rescripto diui Traiani ad Didiū Secundū. Scio relegatorū bona auaricia superiorū temporum fisco uindicta: sed aliud clementiae meae conuenit, qui inter cetera quidem innocentia ac ratione meorum temporum hoc quoque remisi exemplum.

II. MARTIANVS.

Manumittere deportatum non posse, diuus Pius rescripsit.

III. VLPIANVS

Ubi, qui ciuitatem amitteret, nihil aliud iuris adimere liberis, nisi quod ab ipso peruerturum esset ad eos, si intestatus in ciuitate moreretur: hoc est hereditatem eius, & libertos, & si quid aliud in hoc genere reperiri potest. quae uero non à patre, sed à genere, à ciuitate, à rerū natura tribueretur: ea manere eis incolumia. Itaque & fratres fratribus fore legitimos haeredes, & agnatorum tutelas, & hereditates habituros. non enim hoc fratrem, sed maiores eius eis dedisse.

IIII. MARTIANVS.

Relegati in insulam in potestate sua liberos retinent: quia & alia omnia sua iura retinent. tantum enim insula eis egredi non licet. & bona quoque sua omnia retinent, praeterea si qua eis adempta sunt. Nam eorum, qui in perpetuum exsiliū dati sunt uel relegati, potest quis sententia partem bonorum adimere.

V. IDEM.

EXsilium triplex est. aut certorum locorum interdictio: aut lata fuga, ut omnium locorum, præter certum locum: aut insulæ uinculum, id est relegatio in insulam.

VI. VLP IANVS.

Inter poenas est etiam insulæ deportatio, quæ poena adimit ciuitatē Romanam. Deportandi autem in insulam ius præsidibus prouinciæ non est datum, licet præfecto urbi detur. hoc enim epistola diui *Sexti* Fausti ad ** Fabiū Cilonem* præfectum urbi expressum est. Præsides itaque prouinciæ quoties aliquē in insulam deportandum putant, hoc ipsum adnotare debent. nomen uero eius scribendum principi, ut in insulam deportet: sic deinde principi scribere, missa plena opinione, ut princeps æstimet, an sequenda sit eius sententia, deportariq; in insulam debeat. medio autē tempore, dum scribitur, iubere debet eum in carcere esse.

Decuriones ciuitatum propter capitalia crimina deportandos uel relegandos, diui fratres rescripserunt. Deniq; *Priscum* in homicidio & incendio nominatum, ante quæstionem confessum, in insulam deportari iusserunt.

VII. IDEM.

Relegatorum duo sunt genera. sunt quidam, qui in insulam relegantur: & sunt, qui simpliciter, ut prouincijs eis interdicatur, non etiā insula adsignet. in insulam relegare præsidēs prouinciarū possunt: sic tamen, ut si quidem insulam sub se habeant, id est ad eius prouinciæ formam pertinentem, quam administrant: etiam specialiter insulam adsignare possunt, inq; eam relegare. si uero nō habeant: pronuncient quidem in insulam se relegare: scribant autē Imperatori, ut ipse in insulam adsignet. ceterum non possunt damnare in eam insulam, quā in ea prouincia, cui præsunt, non habent. interim quo ad insulam Imperator adsignat, militi tradendus est relegatus. Hæc est differentia inter deportatos & relegatos: quod in insulam relegari, & ad tempus, & in perpetuum quis potest. Siue ad tempus, siue in perpetuum quis fuerit relegatus: & ciuitatem Romanam retinet, & testamenti factionē non amittit. Ad tempus relegatis neq; tota bona, neq; partem adimi debere, rescriptis quibusdam manifestatur: repræhensq; sunt sententiæ eorū, qui ad tempus relegatis ademerūt partem bonorū, uel bona: sic tamen, ut non infirmarent sententiæ, quæ ita sunt placatæ. Est quoddā genus quasi in insulā relegationis in prouincia Aegypto, in nouas relegare. Sicut autē relegare in insulā quisquam, quæ non est sub se, non potest: ita neq; in prouincia quidem relegandi habet ius, quæ nō est sub se. forte præses Syriæ in Macedoniam non relegabit, sed intra prouin-

prouinciā suā potest relegare. Item in parte certa prouinciā moraturū relegare potest: ut forte non excedat ciuitatem aliquā, uel regionem aliquā non egrediatur. sed & in eas partes prouinciā, quā sunt desertiores, scio præsides solitos relegare. Interdicere autem quis ea prouincia potest, quam regit, alia non potest: & ita diui fratres rescripserunt. Vnde eueniebat, ut qui relegatus esset ab ea prouincia, in qua domicilium habuit, morari apud originem suā posset. sed Imperator noster cum diuo patre suo huic rei prouiderunt. Mærio enim Probo præsidi prouinciā Hispaniā rescripserunt. etiam ea prouincia interdicti, unde quis oriundus sit: ab eo, qui regit eam prouinciā, ubi quis domicilium habeat. sed & eos, qui cum incolæ essent, non in ea prouincia quid admiserint, æquum est ad rescripti auctoritatem pertinere.

Dubitātū est, an interdicere quis alicui possit prouincia, in qua oriundus est, cum ipse eidem prouinciā præsitet, quā incolit, dum sua non interdicat (ut solent Italia interdicere, qui patria non interdicunt) uel per consequentias uideatur etiā ea prouincia interdixisse, cui præsitet. quod magis erit probandū. Per contrariū autē is, qui originis prouinciā præsitet, non est nactus ius interdicendi ea prouincia, quā incolit is, qui relegatur. Si quis eam sententiam admiserit, ut is, qui in alia prouincia cōmisit, possit relegari ab eo, qui ei prouinciā præsitet: eueniet, ut relegatus iste tribus prouincijs præter Italiam debeat abstinere: & in qua deliquit, & in qua incolit, & originis. & si ex diuersis prouincijs oriri uideatur propter cōditionem, uel suā, uel parentis, patronorumū: uel pluribus prouincijs consequenter interdictum ei dicemus. Quibusdam tamen præsilibus, ut multis prouincijs interdicere possint, indultum est: ut præsilibus Syriarum, & Daciarum. Constitutum est, cum, cui patria interdictum est, etiam urbe abstinere debere. Contra autem sicui urbe fuerit interdictum, patria sua interdictum non uidetur: itaq; multis constitutionibus cauetur. Si cui planè non patria sua, sed aliqua ciuitate interdictum sit: uidendum est, an etiam patria sua, itemq; urbe interdictum dicamus. quod magis est. His, qui relegantur, dies excedendi à præsilibus dari, & potest, & solet. etenim moris est ita pronunciari: ILLVM PROVINCIA ILLA INSVLIS'QVE EIVS RELEGGO, EXCEDERE'QVE DEBEBIT INTRA ILLVM DIEM. relegatum planè libellum dare posse principi, etiam diui fratres rescripserunt.

Solet præterea interdici quibusdam, ne intra patriæ territorium, uel muros morentur: ne excedant patriam, uel in uicis quibusdam morentur. Solet decurionibus ordine interdici, uel ad tempus, uel in perpetuum. item potest alicui pœna iniungi, ne honores adipiscatur: nec ea res facit, ut decurio esse desinat: cum fieri possit, ut

quis decurio quidem sit, ad honores autem non admittatur. nam & senator quis esse potest, & tamen honores non petere. Potest alicui & uno honore interdicti: sic tamen, ut si cui honore uno interdictum sit, non tantum eum honorem petere non possit, uerum nec eos quoque, qui eo honore maiores sunt. est enim per quam ridiculum: eum, qui minoribus poenae causa prohibitus sit, ad maiores adspirare. maioribus tamen prohibitus, minores petere non prohibetur. sed muneribus si quis poenae causa fuerit prohibitus, nihil ualebit sententia. neque enim immunitatem poenae tribuere debet. ergo & si honoribus quis in poenam fuerit prohibitus: poterit dici (si honores isti habuerint mistam muneris grauem impensam) eam infamiam illi ad hoc non profuturam.

VIII. MARTIANVS.

Sed honore quidem illum arceri puto, caeterum impendia debere praestare.

IX. VLPIANVS.

Potest praeses quendam damnare, ne de domo sua procedat.

DE SENTENTIAM PASSIS, ET restitutis. Tit. XXIII.

I. VLPIANVS.

Ad successionem liberti patronus deportatus & restitutus admittitur. sed & si in metallum damnatus restituatur: numquid seruitus poenae exstinguat ius patronatus etiam post restitutionem? & magis est, ut non exstinguat seruitus ius patronatus.

II. IDEM.

Si deportatus restitutus, dignitatem quidem indulgentia principis recuperauit, in sua autem omnia bona non est restitutus: nec a creditoribus, nec publico nomine conueniri potest. sed si cum ei facultas oblata esset a principe bona quoque sua recuperandi: maluerit ea derelinquere, & actionibus exuere se, quibus ante sententiam subiectus fuerat: non poterit.

III. PAPINIANVS.

In insulam deportati bona fiscus poena remissa retinuit. creditores lex ante gesto non habere cum eo, qui debitor quondam fuit, actiones constituit. quod si bona cum dignitatis restitutione concessa recuperauerit: utiles actiones necessariae non erunt, cum & directae competunt.

IIII. PAVLVS.

In metallum damnata mulier eum, quem prius conceperat, edidit. deinde a principe restituta est. humanius dicitur, etiam cognationis iura huic restituta uideri.

DE

DE CADAVERIBVS PVNITO-

rum. Tit. XXIII.

I. VLP IANVS.

Orpora eorum, qui capite damnant, cognatis ipsoꝝ neganda non sunt. & id obseruasse se etiam diuus Augustus libro decimo de uita sua scribit. Hodie autē eorum, in quos animaduertitur, corpora non aliter sepeliuntur, quā si fuerit petiitum & permissum. & non nunquam non permittit, maxime maiestatis causa damnatoꝝ. Eorum quoq; corpora, qui exurendi damnantur, peti possunt: scilicet, ut ossa & cineres collecta sepulturae tradi possint.

II. MARTIANVS.

Si quis in insulam deportatus, uel relegatus fuerit: poena etiam post mortem manet, nec licet eum deinde transferre alicubi, & sepelire inconsulto principe: ut sapissime Seuerus & Antoninus rescripserunt, & multis petentibus hoc ipsum indulserunt.

III. PAVLVS.

Corpora animaduersoꝝ quibuscumq; petentibus ad sepulturam danda sunt.

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER QVA-
DRAGESIMVS NONVS.

DE APPELLATIONIBVS, ET RELATIONIBVS. Tit. I.

I. VLP IANVS.

Appellandi usus quā sit uetus, frequens, quamq; necessarius: nemo est, qui nesciat. quippe cum iniquitatem iudicantiū uel imperitiā corrigat: licet non nunquam bene latas sententias in peius reformet. neq; enim utiq; melius pronunciat, qui nouissimus sententiam laturus est. Quæsitum est, an aduersus rescriptū principis prouocari possit: forte si præses prouinciæ, uel quis alius consuluerit, & ad consultationē eius fuerit rescri-

rescriptum. est enim quaesitum, an appellandi ius superfit. quid enim si in consulendo mentitus est: de qua re exstat rescriptum diui Pij, quo ostenditur prouocari oportere. uerba rescripti ita se habent. *Ἐὰν μὲν ὡς εἰλη τις ἡμῖν, ἅμα δὲ καὶ ἀντιγράφωμεν ἡμῖς ὅτι αὐτῶν: ὑπάρξει τοῖς βασιλομήτοσι ἐπικαλεῖσθαι πρὸς τὴν ἀπόφασιν. εἰ γὰρ διδῶται, ἢ ἡδυνῶς, ἢ οὐκ οὕτως ἔχοντα τὰ ἐπεσαλμένα: οὐδὲν ὑφ' ἡμῶν εἶναι δοξῆναι πρὸς τὴν γνωσμένην, ἢ ὡς ἐτέρως ἔχοντα τοῖς γραφῆσιν ἀντεπαραλκόμεν.* Hinc consequenter uidetur rescriptum, à consultatione iudicis non esse appelladum, si quis forte interlocutus fuerit, principem se consultaturū, cum possit post rescriptū prouocare. Si quis in appellatione errauerit, ut puta cum alium appellare deberet, alium appellauerit: uidendum est, an error ei nihil obfuerit. Et siquidē cum maiore iudicem appellare deberet, ita errauit, ut minorem appeller: error ei nocebit. si uero maiorem iudicem prouocauit: error ei nihil oberit, & ita multis constitutionibus continetur. Deniq; cum quidam iudicem ex rescripto principis à cōsulis accepisset, & praefectum urbi appellasset: errori eius subuentum est rescripto diuorum fratrum, cuius uerba haec sunt. Cum per errorem factum dicas, uti à iudice, quem ex rescripto nostro ab amplissimis consulis acceperas, ad Iunium Rusticum amicū nostrum praefectum urbi prouocares: consules amplissimi perinde cognoscent, atq; si ad ipsos facta esset prouocatio. Si quis ergo uel parem, uel maiore iudicem appellauerit, alium tamen pro alio: in ea causa est, ut error ei non noceat. sed si minorem: nocebit. Libelli, qui dantur, appellatori; ita sunt concipiendi: ut habeant scriptum & à quo dati sunt, hoc est qui appellet, & aduersus quem, & à qua sententia.

II. MACER.

• **S**ed si apud acta quis ipso die uiua uoce appellauerit: satis erit, si dicat APPELLO.

III. VLPIANVS.

• **S**cio quesitum, si quis non addiderit in libellis, contra quem aduersarium appellet: an praescriptioni subiiciatur? Et puto, nihil oportere praescribi. Sed illud cecidit in quaestione. si plures habuerit aduersarios, & quorundā nomina in libellis sint complexa, quorundam nō: an aequè praescribi ei possit ab his, quorum nomina comprehensa non sunt, quasi aduersos eos ipsos adqueuerit sententiae: & cum una causa sit: arbitror non esse praescribendum. Certe si plures hi sunt, aduersus quos pronunciat, & quorundam nomina in libellis sunt cōprehensa, quorundam non: hi soli appellasse uidebuntur, quorum nomina in libellis sunt cōprehensa. Quid ergo si causam appellandi certā dixerit: an liceat ei discedere ab hac, & aliam causam allegare: an nō, quasi for-

ma quadam obstrictus sit: puto tamen, cum semel prouocauerit, esse ei facultatem, in agendo etiam aliam causam prouocationis reddere, persequi quæ prouocationem suam, quibuscumque modis potuerit.

III. MACER.

AB exsecutore sententiæ appellare non licet: sed ab eo, qui male sententiam iam interpretari dicitur, appellare licet: si tamen is interpretandi potestatem habuerit, uelut præses prouinciæ, aut procurator Cæsaris: ita tamen, ut in causis appellationis reddendæ hoc solū quærat, an iure interpretatum sit: id quæ etiam diuus Antoninus rescripsit. Alio condemnato, is, cuius interest, appellare potest: qualis est, qui per procuratorem expertus uictus est: nec procurator suo nomine appellat. Item si emptor de proprietate uictus sit: eo cessante, auctor eius appellare poterit, aut si auctor egerit, & uictus sit: non est deneganda emptori appellandi facultas. Quid enim si uenditor, qui appellare noluit, idoneus non est: quin etiam si auctor appellauerit, deinde in causæ defensione suspectus sit uisus? perinde defensio causæ emptori committenda est, atque si ipse appellasset. id quæ ita constitutum est in persona creditoris, cum debitor uictus appellasset, nec ex fide causam defenderet. Quæ constitutio ita accipienda est, si interueniente creditore debitor de pignore uictus prouocauerit. nam absenti creditori nullum præiudicium debitor facit, id quæ constitutum est. Si procurator, qui iudicio interfuerit, uictus sit: an ipse quoque per procuratorem appellare possit, uideamus: quia constat procuratorem alium procuratorem facere non posse. Sed meminisse oportet, quod procurator lite contestata dominus litis efficitur. & ideo & per procuratorem appellare potest.

V. MARTIANVS.

A Sententia inter alios dicta appellari non potest, nisi ex iusta causa, ueluti si quis in cohæredum præiudiciū se condemnari patiat, uel similem ob causam: quamuis & sine appellatione tutus est cohæres. item fideiussores pro eo, pro quo interuenerunt. Igitur & uenditoris fideiussor emptore uicto appellabit, licet emptor & uenditor adquiescant. Si hæres institutus uictus fuerit ab eo, qui de inofficioso testamento agebat: legatariis, & qui libertatē acceperunt, permittendum est appellare, si quærantur per collusionem pronunciatū: sicut diuus Pius rescripsit. idem quoque rescripsit, legatarios causam appellationis agere posse. Sed et si in fraudem suam transactionē factam ab eo, qui appellasset, dicerent, idem dicendum est. Sed & sine appellatione si fuerit transactum, similiter rescriptū est. Si quis ipso die inter acta uoce appellauit: hoc ei sufficit. si autem hoc non fecerit: ad libellos appellatorios dandos bi dium uel triduum computandum est.

ddd

Idem

VI. IDEM.

Non tantum ei, qui ad supplicium ducitur, prouocare permittitur: uerum alij quoq; nomine eius, nō tantum si ille mandauerit, uerum quisquis alius prouocare uoluerit. neq; distinguit, utrum necessarius eius sit, necne. credo enim humanitatis ratione omnē prouocationem audiri debere. ergo & si ipse adquiescat sententiæ. nec quærimus, cuius intersit. Quid ergo si resistat, qui damnatus est aduersus prouocationē, nec uelit admitti eius appellationē perire festinans? adhuc putem differendum supplicium.

VII. MACER.

Cum quidam propter uiolentiam iudicis non ipsi, à quo appellauit, dedisset libellos, sed publice proposuisset: diuus Seuerus ueniā ei dedit, & permisit causam appellationis agere.

VIII. MARTIANVS.

Illud sciendum est: eum, qui prouocauit, non debere conuiciari ei, à quo appellauit. cæterū oportebit eum plecti. & ita diui fratres rescripterunt.

IX. MACER.

Illud sciendum est, neq; pupillum, neq; rem publicam, cum pro libertate iudicatur, in integrum restitui posse: sed appellationem esse necessariam. idq; ita rescriptum est.

X. VLPIANVS.

Si qui separatim fuerint condemnati, quamuis ex eadem causa, pluribus eis appellationibus opus est. Si quis cum una actione ageretur, quæ plures species in se haberet, pluribus summis sit condemnatus, quarum singulæ notionem principis non faciūt, omnes autem cōiunctæ faciunt: quid dicendū est? & poterit ad principem appellare. Sed cum aduersus plures probatæ essent rationes, quæ eis nocerent: sufficit eis una appellatio: quia uno titulo probatarum rationum omnes conueniebantur. Quoties autem plures in unam summam cōdemnatur, utrum una sententia est, & quasi plures in unam summā sint rei permittendi, ita unusquisq; eorum in solidum teneatur: an uero scinditur in personas eorū sententia, quæritur. & Papinianus respondit, scindi sententiam in personas atq; ideo eos, qui condemnati sint, uiriles partes debere. Quod est rescriptum, in communi causa, quoties alter appellat, alter non, alterius uictoriam etiam ei proficere, qui nō prouocauit: ita demum probandum est, si una eademq; causa fuerit defensionis. cæterum si diuersæ: alia causa est: ut in duobus tutoribus procedit, si alter tutelam gesserat, alter non gesserat: & is, qui non gesserat, prouocauerat. Iniquū est enim eum, qui idcirco agnouerat sententiā, quoniā gessisse se sciebat, propter appellationē eius, qui non gesserat, obtinere.

Idem

XI. IDEM.

Cum ex causa iudicati soluta esset pecunia ex necessitate iudicis ab eo, qui appellatione interposita meruerit meliorem sententiam recipere eum pecuniam, quam soluit, oportet.

XII. IDEM.

Si constat nullo actu ex lege habito diuiniū creatū, sed tantum uocibus populariū postulatū, eisq; tunc proconsulem (quod facere non debuit) consensisse: appellatio in aperta re superuacua fuit.

XIII. IDEM.

Appellanti nihil obesse, quod in libellis, à qua parte sententiæ appellaret, non significauit. Non solere improbari appellationes eorū, qui uel unam causam appellandi probabilem habuerunt.

XIIII. IDEM.

Si prolusorio iudicio actum sit aduersus testamentum: an ius faciat iudex, uidendum est. Et diuus Pius, cum inter coniunctas personas diceret per collusionem in necem legatariorum & libertatum actum, appellare eis permisit: & hodie hoc iure utimur, ut possint appellare, & agere causam apud ipsum iudicē, qui de testamento cognoscit: si suspicantur non ex fide hæredem causam agere. Quoties hærede non respondente secundum aduersarium sententia datur: rescriptū est, nihil nocere neq; legatis, neq; libertatibus. & hoc diuorum fratrum epistola continetur ad Domitium in hæc uerba. Quod absente possessore, nec quoquam nomine eius respondente, pronunciatum est: non habet rei iudicatæ autoritatem, nisi aduersus eum solum, qui adesse neglexit. quare his, qui testamento libertates, uel legata, uel fideicommissa acceperunt: saluæ sunt actiones, si quas habuerunt, perinde ac si nihil esset iudicatum. & ideo aduersus eum, qui uicit, permittimus eis agere.

XV. MACER.

Serui appellare nō possunt: sed domini eorū ad opem seruo ferendā possunt uti auxilio appellationis: & alius domini nomine id facere potest. Si uero neq; dominus, neq; alius p domino appellauerit: ipsi seruo, qui sententiā passus est, triste auxiliū sibi implorare nō denegamus.

XVI. MODESTINVS.

Constitutiōes, quæ de recipiēdis, nec ne, appellationibus loquuntur, ut nihil noui fiat: locum non habent in eorum persona, quos damnatos statim puniri publice interest: ut sunt insignes latrones, uel seditionum concitatores, uel duces factionum.

XVII. IDEM.

Cum in una causa separatim duplex sententia diuisa datur, ueluti una sortis, alia usurarum: duplex appellatio necessaria est: ne alter
ddd ij ram

ram agnouisse, de altera prouocasse intelligatur. Tutor pupillo datus si prouocet: interim pupillo curator dabitur. Sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, ueluti ad adeundam hæreditatē: tutor ei necessario dabitur, quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis est.

XVIII. IDEM.

L Vcius Titius pro seruo suo, qui ad bestias datus est, prouocationē interposuit. quæro, an huiusmodi appellationis causas per procuratorem reddere possit? Modestinus respondit, posse.

XIX. IDEM.

Si expressim sententia contra iuris rigorem data fuerit: ualere non debet. & ideo & sine appellatione causa denuo induci potest. Non iure profertur sententia, si specialiter contra leges, uel senatusconsulta, uel constitutiones fuerit prolata. Vnde si quis ex hac sententiā appellauerit, & præscriptione submotus sit: minime confirmatur ex hac præscriptione sententia. unde potest causa ab initio agitari.

XX. IDEM.

Qui suspectum tutorem facit, & qui de nō recipienda tutela excusationē agit: alieno nomine agere intelligendus est. Is uero, qui in rem suam procurator datus est: intra biduum appellare debet: quia suam causam agit. Militibus appellandi tempora non remittuntur: & uicti, si non puocauerint, & solennia fecerint, postea non audiuntur.

XXI. PAPYRIVS IVSTVS.

Imperatores Antoninus & Verus rescripserunt: appellationes, quæ ^{*aliàs} in recto ad principē factæ sunt, ommissis his, ad quos debuerunt fieri: ^{rectà.} ex imo ordine ad præfides remitti. Idē rescripserunt: à iudice, quē à præfide prouinciæ quis acceperat, non recte imperatorē appellatū esse: ideoq; reuerti eum ad præsidem debere. Si magistratus creatus appellauerit: collegam eius interim utriusq; officium sustinere debere. si uterq; appellauerit: alium interim in locum eorū creandū: & eū, qui nō iuste appellauerit, damnum agniturum, si quod res publica passa sit. si uero iusta sit appellatio, & hoc pronuncietur: eos æstimaturos, cui hoc adscribendum sit. In locum autem curatoris, qui annonam administraturus est, alium interim adsumendum, quoadusq; appellatio pendeat. Idem rescripserūt: quamuis usitatum non sit post appellationem fructus agri, de quo disceptatio sit, deponi: tamen cum popularentur ab aduersario, æquū sibi uideri, fructus apud sequestrem deponi.

XXII. PAPINIANVS.

Ad principē remissa cognitio, ab eo circūduci potest, qui remisit.

XXIII. IDEM.

Ex consensu litigantium circa cōpromissum à præfide prouinciæ iudice

iudice dato, uisus potest prouocare. Cum procurator Cæsaris, qui partibus præsidis non fungebatur, in litem priuatorum ius dandi iudices non habuisset: frustra prouocatum ab ea sententia constitit, quæ nõ tenebat. Filium familias, cum aduersus patrem eius de bonis, quæ per ipsum poterant adquiri, pronũciatum esset: respondi, nõ nisi patris nomine potuisse prouocare. Eum, qui cognouit edictum peremptorium secundum ordinis causam datum, placuit non recte prouocasse: cum in eius potestate fuerit, ante diem præstitutũ pro tribunali respondentem, aut defensum edicti denunciationem rumpere.

XXIII. SCAEVOLA.

Negociorum gestor, uel tutor, uel curator bona fide condemnati appellauerunt, & diu negotium tractatum est. quæsitum est, appellacione eorũ iniusta pronunciata, an quia tardius iudicatum sit, usuræ principalis pecuniæ mediũ temporis debeantur? Respondi secundũ ea, quæ proponerentur, dandam utilem actionem. Curator iuuenis aduersus tutoris hæredes iudicio expertus, appellacionem interposuit. cum impleffet autem uicesimũ quintum annum ætatis iuuenis, etiam in militia ageret, exsequi appellacionem desijt. Quæro, regressus à militia, utrum ipse appellacionem explicare deberet: an uero curatorẽ in eam rem conueniri oporteret? Et respondi, ipsum militem causam ad se pertinentem exsequi debere secundum ea, quæ proponerentur.

XXV. HERMOGENIANVS lib. II. epitomaton iuris.

Αἰτοκράτωρ Ἀλέξανδρος τῷ κοινῷ τῶν ἐν Βιθυνίᾳ ἐλλήνων. Ἐκκα-
λῶν μὲν πῶς ἂν τις κωλύοιτο ὑπὸ τῶν δικάζοντων, οὐχ' ὅρῳ· ὅπό-
τε τις πλὴν ἐτέρου ὁδὸν πρὸς τὸ μὲν, ταυτὸ ποιεῖν, καὶ δῆλον πρὸς με ἀφικνεῖ-
σθαι. ὕβρις δὲ καὶ βία καὶ πρὸς τοὺς ἐκκαλεσμένους, καὶ φερόμενους ὑπὸ τῶν
καὶ πρὸς αὐτοὺς, καὶ (ὡς λέγει ἡ πρὸς) ἀποφράττειν αὐτοῖς πλὴν δυνά-
μει ἀνοδῶν, ἀπαγορεύειν τοῖς ἐπιτροπῶσι καὶ τοῖς ὑγουμένοις τῶν ἐθνῶν· καὶ περὶ τῶν
ταύτης μὲν πρὸς ἡμᾶς, ἐπὶ οἷς ὅτι τοσούτων μοι μέλει τῆς τῶν ἀρχομένων ἐλπί-
δος, ὅσον καὶ τῆς εὐνοίας αὐτῶν καὶ περὶ οὗ.

XXVI. PAVLVS.

Ad Imperatorem causam remissam partibus consentientibus, præses (si ad eius notionem pertinet) audire potest.

XXVII. IDEM.

Tutor si in negotio pupilli prouocauerit, uel curator in adulti: hæres eius, anteq̃ reddat rationes, appellacionis causam persequi debet. nã post redditas rationes, neq; ipse tutor, neq; curator appellatiõis me-
rita pbare coget

XXVIII. SCAEVOLA.

Creditor cum fideiussoribus egerat, sed post iudicium acceptũ ad agendã causam ipse non adfuit. & cũ absoluti essent fideiussores,
ddd iij seruus

seruus eius appellauit. quæsitum est, an appellatio, quam seruus interposuit nomine domini, nullius momenti esset? Respondit, eiusmodi appellatiōne non esse obseruandam. Iussus à iudice exhibere, secundū præceptū præsidis prouinciæ rationes, quas apud se esse cauerat, instrumentorū gratia data dilatione, nec postea exhibuit: ideoq; secundum constitutionē recitatam (quia instrumenta per cōtumaciam non exhibuerat) cū petitor, quanti sua interesset exhiberi, iurasset, facta erat condemnatio. quæsitum est, an post iusiurandum appellatiōne interponere posset? Respondit, nihil proponi, cur denegandum esset appellatiōis auxiliū. Substituti tutores in locum legitimi tutoris experti cum eo tutelæ iudicio, cū arbiter inique condemnasset, & aliter, quàm rei æquitas exigebat: à sententia eius prouocauerunt. pendente causā appellatiōis iuuenes adoleuerunt. quæsitum est, cum omnis excusatio huius ad adultos pertineat, & causā ad se pertinentē idonee tueri possint: an postulatio eorum, contra quos appellatum erat, dicentium illos debuisse causas appellatiōis reddere, qui primi sunt experti, admittenda non sit? Respondit. eos, quorū tutela gesta esset, si uellent causā exsequi, non prohibendos. Idem & in curatoribus obseruandum, si interim adultus ad legitimam ætatem peruenisset.

A' QVIBVS APPELLARE NON
licet. Tit. II.

I. VLP IANVS.

Ractandum est, à quibus appellare non licet. & quidem stultum est illud admonere, à principe appellare fas non esse: cum ipse sit, qui prouocatur. Sciendum est, appellari non posse à senatu principem. idq; oratione diui Hadriani effectum est. Si quis ante sententiam professus fuerit, se à iudice non prouocaturū: indubitate prouocandi auxilium perdidit. Interdum imperator ita solet iudicem dare, ne liceat ab eo prouocari, ut scio sæpiissime à diuo Marco iudices datos, an & alius ita possit iudicem dare, uidebimus. & puto non posse.

II. PAVLVS.

Quæsitum est in arbitris, qui ad fideiussores probandos dantur, an appellare liceat: quāuis hoc casu & sine appellatiōe quidam putent ab eo, qui eos dedit, sententiam eius corrigi posse.

QVIS A' QVO APPELLE-
tur. Tit. III.

Vlpianus

I. VLP IANVS.

Vod dicitur, eum appellari, qui dedit iudicē: sic accipien-
dum est, ut & successor eius possit appellari. Proinde & si
præfectus urbi iudicem dederit, uel pratorio: ipse erit pro-
uocandus, qui eum iudicem dederit. Ab eo, cui quis
mandat iurisdictionē, non ipse prouocabitur. nam & ge-
neraliter is erit prouocandus ab eo, cui mandata est iurisdic-
tio, qui prouocaretur ab eo, qui mandat iurisdictionem.

II. VENVLEIVS.

Appellari à legatis proconsulis potest. & si multam dixerit: potest
de iniquitate eius proconsul cognoscere, & quod optimum pu-
tauerit, statuere.

III. MODESTINVS.

Dato iudice à magistratibus populi Romani cuiuscunq; ordinis:
etiam si ex autoritate principis, licet nominatim iudicem de-
clarantis, dederint: ipsi tamen magistratus appellabuntur.

QVANDO APPELLANDVM SIT, ET

intra quæ tempora. Tit. IIIL.

I. VLP IANVS.

Iquidem in insulam deportandū adnotauerit præses pro-
uinciæ, & imperator rescripsit, ut deportetur: uideamus,
quādo sit prouocandum: utrum cum rescripsit, an cum
ei scribitur: & putem, tunc esse appellandum, cum recipi
eum præses iubet, sententia prolata imperatori scriben-
dum, ut deportetur. Cæterum uerendum est, ne sero sit, ut tunc prouo-
cetur: cum imperator insulam ei adsignauerit. comprobata enim
sententia præsidis, tunc solet insulam adsignare. Rursus illud ueren-
dum est: si mendacijs apud principē onerauerit eum, quem deportan-
dū laborabat: intercludi illi uiam prouocandi. Quid ergo est? recte di-
cetur humanitate suggerente, ut & hoc & illo tempore non frustra pro-
uocaretur: quia non aduersus principem, sed aduersus iudicis callidita-
tem prouocauit. Simili modo & in decurione erit probandum, quem
punire sibi præses provinciæ permittere non debet: sed recipere eum
in carcerē, & principi scribere de pœna eius. Si quis tutor datus fue-
rit, uel testamento, uel à quo alio, qui ius dandi habet: nō oportet eum
prouocare. hoc enim diuus Marcus effecit. Sed intra tempora præsti-
tuta excusationem allegandam habet: & si fuerit repulsa, tunc demum
appellare debet, cæterum ante frustra appellatur. Alia caussa est eo-
rum,

rum, qui ad aliquod munus uel honorem uocantur, cum dicant se habere excusationē. nam nō aliter allegare possunt causas immunitatis suæ, quā si appellationē interposuerint. Solent plerunq; præfides remittere ad ordinē nominatum, scilicet ut Caium Seiū creent magistratū, uel alius quis honor uel munus in eū cōferatur. utrum igit tunc appellādum est, cum ordo decretū interposuerit: an uero à remissione, quā præses fecerit, appellatio sit interponenda? & magis est, ut tunc sit appellandū, cum ordo decreuerit. magis enim cōsiliū dedisse præses uidetur, quis sit creandus, q̄ ipse constituisse. deniq; ipse erit appellandus, non ab eo prouocandum. Sed & si præses in ordine fuerit (ut si eri adsolet) cum ab ordine crearetur quis: ipse erit prouocandus, quasi ab ordine, nō ab ipso fiat appellatio. Biduum uel triduum appellationis ex die sententiæ latæ computandum erit. Quid ergo, si sententia fuerit sub cōditione dicta: utrum ex die sententiæ latæ tempus computamus ad appellandum: an uero ex die, quo cōditio sententiæ exstitit? Sanē quidem non est sub conditione sententia dicenda. sed si fuerit dicta: quid fiet? & est utile, statim tempora ad appellandum computari debere. Quod in sententijs receptum est, ut uel altera die, uel tertia prouocetur: hoc etiam in cæteris obseruandum est, ex quibus sentētia quidem non profertur, appellari tamen oportere & posse, supra relatū est.

Dies autem istos, quibus appellandum est, ad aliquid utiles esse, oratio diui Marci uoluit: si forte eius, à quo prouocatur, copia non fuerit, ut ei libelli dentur. ait enim. is dies seruabitur, quo primo adeundi facultas erit. quare si forte statim post sententiam dictam copiam sui non fecerit is, qui pronunciauit, ut fieri adsolet: dicendum est, nihil nocere appellatori. nam ubi primum copiam eius habuerit, prouocare poterit: ergo si statim se subduxit: similiter subueniendum est. Quid igitur est, si conditio horæ effecit, ut se reciperet? si forte dicta sit sententia iam suprema hora? utiq; non uidebitur se subtraxisse. Adeundi autem facultatem semper accipimus, si in publico sui copiam fecit. cæterum si non fecerit: an imputeſ alicui, quod ad domū eius non uenerit, quodq; in hortos non accesserit, & ulterius, quod ad uillā suburbanā? magisq; est, ut non debeat imputari. quare si in publico eius adeūdi facultas nō fuit: melius dicetur, facultatem non fuisse adeundi. Si quis ipsius quidem, à quo appellauit, adeundi facultatem nō habuerit: eius autem, ad quem appellauit, habeat copiam: uidendū est, an ei præscribi possit, quod eum non adierit. & hoc iure utimur, ut si alterutrius adeundi fuerit copia: præscriptio locum habeat. In propria causa biduū accipiē. Propriam causam ab aliena quemadmodum discernimus? & palam est, eam propriam esse causam, cuius emolumentum uel damnum ad alium quem

quem suo nomine pertinet. quare procurator, nisi in rem suam datus est, tertium diem habebit. In suam autem rem datus magis est, ut alterum diem obseruet. at si in partem proprio nomine, in partem pro alio no litigat: ambigi potest, utrum biduum, an triduum obseruetur. & magis est, ut suo nomine biduum, alieno triduum obseruetur. Tutores, item defensores rerum publicarum, & curatores adolescentium, uel furiosi tertium diem habere debent: idcirco, quia alieno nomine appellant. ex hoc apparet, tertio die prouocandum defensori: si modo quasi defensor causam egerit, non suo nomine: cum obtentu alieni nominis suam causam agens, tertio die appellare possit. Si quis suspectum tutorem faciens non obtinuerit: appellare eum intra triduum debere, Iulianus libro quadragesimo digestorum scribit, profecto quasi pupilli defensorem. Si aduersus absentem fuerit pronunciatum: biduum uel triduum, ex quo quis scit, computandum est, non ex quo pronunciatum est. Quod autem dicitur, absentem posse prouocare, ex quo scit: sic accipimus, si non in causa per procuratorem defensus est. nam si ille non prouocauit: difficile est, ut hic audiatur.

II. MACER.

Si procuratorio nomine egeris, & uictus appellaueris, deinde iniusta appellatio tua fuerit pronunciata: potest dubitari, num secundo die appellare debeas: quia cum de tua iniusta appellatione pronunciatum sit, tua interfuisse uidetur. sed rectius dicitur, tertia die appellare te posse: quia nihilominus alienam causam defenderis. Sed si alius, quam qui iudicio expertus est, appellet: qualis est is, cuius interest: an etiam tertia die appellare possit, uideamus. Sed dicendum est, secunda die appellare eum debere: quia uerum est, eum suam causam defendere. & contrarium est ei, si dicat idcirco sibi licere intra triduum appellare, quia uidetur quasi alieno nomine appellare: quando si uelit causam suam alienam uideri, semetipsum excludat: quia in aliena causa ei, qui in iudicio expertus non est, appellare non liceat. Si is, qui ex libertinitate in ingenuitatem se defendebat, uictus appellare obmiserit: an pater eius appellare possit, maxime si dicat eum in sua potestate esse, quaeritur. Sed & si potest (quod magis probatur) secunda die, ut in propria causa, appellare debet. Si pro eo, qui capite puniri iussus est, necessaria persona appellet: an tertia die audiri possit, Paulus dubitat. sed dicendum est, hanc quoque personam, ut in propria causa, secunda die appellare debere: quia qui sua interesse dicit, propriam causam defendit.

III. IDEM.

Illud uideamus: si cum Imperatori scriberetur, exemplum litterarum litigatori editum sit, neque is appellauerit, & postea contra eum rescritum

eee ptum

ptum sit: an appellare à literis pridem sibi editis possit. quia qui tunc nō appellauit, uera esse, quæ scripta sunt, consensisse uidet: nec audiendus est, si dicat euentum rescripti sacri se sustinuisse.

DE APPELLATIONIBVS RECIPI-

endis, uel non. Tit. V.

I. VLP IANVS.

On solent audiri appellantes: nisi hi, quorum interest, uel quibus mandatum est, uel qui negocium alienū gerunt, quod mox ratum habeatur. Sed & si mater, cum filij rem sententia uersam animaduuerit, prouocauerit pietati id dando: dicendū est, & hanc audiri debere. & si litē prae- parandam curare maluerit: intercedere non uidetur, licet ab initio de- fendere non potest.

II. SCAEVOLA.

Ante sententiam appellari potest, si quæstionem in ciuili nego- tio habendam iudex interlocutus sit: uel in criminali, si contra leges hoc faciat.

III. PAVLVS.

Intra triduum appellare licet ei, qui de suspecto tutore egit: uictusq; appellat.

IIII. MACER.

Eius, qui ideo causam agere frustratur, quod dicit se libellum prin- cipi dedisse, & sacrum rescriptum expectare: audiri desiderium p- hibetur: & si ob eam causam prouocauerit, appellatio eius recipi sacris constitutionibus uetatur.

V. VLP IANVS.

Si cuius appellatio non recipitur: sufficit, si possit dicere, appellatio- nem suā non esse receptā. quod quauis ratione doceat, admitte- eius appellatio. Non recepta autem appellatione, siquidem principem appellari oportuit: principi erit supplicandum. si uero alius appellabit, quā princeps: ille erit adeundus. Sed & si quod aliud post receptam appellationē impedimentū factū fuerit: eum adiri oportet, quē appella- re quis debet. Planē si appellatione nō recepta, nō ipsum adierit, quē de- buit, sed principem: pro eo habebitur, atq; si is aditus sit, qui adiri debu- it. idq; rescripto Imperatoris nostri Antonini declaratur. Planē si aliū pro alio adiit, non principem: nihil ei hic error proderit, licet nō uideat cessasse. Intra constituta aut appellatoria tempora debet is, cuius ap- pellatio non est recepta, uel competentem iudicem, uel principē adire.

Macer

VI. MACER.

Sciendum est, cum appellatio non recipitur, præcipi sacris constitu-
tionibus, omnia in eodem statu esse, nec quidquam nouari, etiam si
contra fiscum appellatum sit. eū q̄q̄, qui appellationem non recipit,
opinionem suam confestim per relationem manifestare: & causam,
pro qua non receperit appellationem, eiusq̄ exemplum litigatori red-
dere debere, mandatis cauetur.

VII. PAVLVS.

Sires dilationem nō recipiat, non permittitur appellare: ueluti ne te-
stamentum aperiatur (ut diuus Hadrianus constituit) ne frumentū
in usum militum in annonæ subsidia contrahatur, ne scriptus hæres
in possessionem inducatur. Item si ex perpetuo edicto aliquid decerna-
tur: id quominus fiat, nō permittit̃ appellare. Item quo minus pignus
uendere liceat, appellari non potest.

DE LIBELLIS DIMISSORIIS, QVI

apostoli dicuntur. Tit. VI.

I. MACER.

Ost appellationem interpositā literæ dandæ sunt ab eo,
à quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogni-
tus est. siue principem, siue quem alium: quas literas,
dimissorias, siue apostolos appellant. Sensus autem lite-
rarum talis est: appellasse (puta) Lucium Titium à senten-
tia illius, quæ inter illos dicta est. Sufficit autem petisse intra tem-
pus dimissorias instanter & sæpius: ut & si non accipiat, id ipsum conte-
stetur. nam instantiam repetentis dimissorias, cōstitutiones desiderāt.
Aequum est igitur, si per eum steterit, qui debebat dare literas, quo mi-
nus det: ne hoc accipienti noceat.

NIHIL INNOVARI APPELLATIONE

interposita. Tit. VII.

I. VLP IANVS.

Appellatiōe interposita: siue ea recepta sit, siue nō: medio
tempore nihil nouari oportet. siquidē fuerit recepta ap-
pellatio: quia recepta est. si uero nō est recepta: ne præiu-
diciū fiat, q̄ad deliberetur, utrū recipienda sit appellatio,
an nō sit. Recepta aut̃ appellatione, tamdiu nihil erit in-
nouandū, quāmdiu de appellatione fuerit pnunciatū. Si quis ergo for-
tere

te relegatus fuerit, & appellauerit: non arcebitur, neq; in Italia, neq; in prouincia, à qua relegatus est. Propter eandem ratione & si quis deportatus fuerit ab eo, cui deportandi ius est, uel adnotatus: neq; uincula patietur, neq; ullam aliam iniuriam, quam patitur, qui sententiæ non adqueuerat. integer enim status esse uidetur prouocatione interposita. Ergo & si abstinere ordine iussus sit, & prouocauerit: eadem ratione potest cõtum participare: cum hoc sit constitutum, & sit iuris, ne quid pendente appellatione nouetur. Si quis ex pluribus facinoribus cõdemnatus, propter quædam appellauit, propter quædam non: utrum differenda pœna eius sit, an non, quæritur. Et si quidem grauiora sint crimina, ob quæ appellatio interposita est, leuius autem id, propter qd quis non appellauerit: recipienda est omnino appellatio, & differenda pœna. si uero grauiorem sententiam meruit: ex ea specie, ex qua non est appellatum, omnimodo pœna imponenda est.

QVAE SENTENTIAE SINE APPELLATIONE rescindantur. Tit. VIII.

I. MACER.

Illud meminerimus: si quærat, iudicatum sit, nec ne, & huius quæstionis iudex non esse iudicatum pronunciauerit: licet fuerit iudicatum, rescinditur, & si prouocatum non fuerit. Item si calculi error in sententia esset, dicatur, appellare necesse non est: ueluti si iudex ita pronunciauerit, CVM CONSTAT TITIVM SEIO EX ILLA SPECIE QVINGVAGINTA, ITEM EX ILLA SPECIE VIGINTI QVINGVE DEBERE: IDCIRCO LVCIVM TITIVM SEIO IN CENTVM CONDEMNO. nam cum error computationis est, nec appellare necesse est, & citra prouocationem corrigitur. Sed & si huius quæstionis iudex sententiam certum confirmauerit: siquidem ideo, quod quinquaginta & uiginti quinque putauerit fieri centum: adhuc idem error computationis est, nec appellare necesse est. si uero ideo, quoniam & alias species uiginti quinque fuisse dixerit: appellationi locus est. Item cum contra sacras constitutiones iudicatur, appellationis necessitas remittitur. Contra constitutiones aut iudicatur, cū de iure constituto, non de iure litigatoris pronunciat. nam si iudex uolenti se ex cura muneris uel tutelæ beneficio liberorū, uel ætatis, aut priuilegij excusare, dixerit neq; filios, neq; ætatē, aut ullū priuilegiū ad muneris uel tutelæ excusationem prodesse: de iure constituto pronunciaſſe intelligitur. Quod si de iure suo probantē admiserit, sed idcirco contra eum sententiā dixerit, quod negauerit eum de ætate sua,

sua, aut de numero liberorum probasse: de iure litigatoris pronuncias se intelligitur, quo casu appellatio necessaria est. Item cum ex edicto peremptorio, quod neq; propositū est, neq; in noticiam peruenit, absentis condemnatio fit: nullius momenti esse sententiā, constitutiones demonstrant. Si apud eundem iudicem inuicem petamus: si & mea petitio & tua sine usuris fuit, & iudex me priorem tibi condemnauit: quo magis tu prior me condemnatū habeas, non est mihi necesse pro hac causa appellare: quādo secundū sacras cōstitutiones iudicatū à me petere nō possis, priusq; de mea quoq; petitione iudicetur. sed magis est, ut appellatio interponatur.

II. PAVLVS.

Paulus respondit. eum, qui in rebus humanis non fuit sententiæ dictæ tempore, ineffaciter condemnatū uideri. Idem respōdit. aduersus eum, qui in rebus humanis nō esset, cum iudex datus est: neq; iudicis dationem ualuisse, neq; sententiā aduersus eū dictā uires habere.

III. IDEM.

Paulus respondit. impossibile præceptum iudicis nullius esse momenti. Idem respondit. ab ea sententia, cui pareri rerū natura nō oportuit, sine causa appellari.

AN PER ALIUM CAUSSAE APPELLATIONUM reddi possint. Tit. IX.

I. PAVLVS.

Quari solet, an per alium causæ appellationis reddi possint. quæ res in rebus pecuniarijs, & in criminalibus agitari consuevit. & in rebus pecuniarijs sunt rescripta, posse agi. uerba rescripti ita se habēt. Diui fratres Longino. Si tibi, qui appellauit, mandauit, ut eū de appellatione, quā Polla ad eum fecit, defenderes, & res pecuniaria est: nihil prohibet, nomine eius te respondere. sin autem non sit pecuniaria causa, sed capitalis: per procuratorem agi non licet. Sed & si ea causa sit, ex qua scilicet qui solet poena usq; ad relegationem: non oportet per alium causam agi, sed ipsum adesse auditorio debere, sciendum est. Planè si pecuniaria causa est, ex qua ignominia sequitur: potest & per procuratorem hoc agi. Idq; erit probandum & in ipso accusatore, si appellauerit, uel si aduersus eum sit appellatū. & generaliter, quæ causa per alium agi nō potest, eius nec appellationem per alium agi oportet.

II. MACER.

Si procurator absentis appellauerit, deinde rationes reddiderit: nihilominus

hilominus ipse respondere debet. Sed an eo cessante dominus litis respondere possit exemplo adolescentis, uideamus. magis tamen obseruatur, ut audiri debeat in causis appellationis reddendis is, cuius absentis procurator appellauit.

SI TUTOR, VEL CURATOR, VEL MAGISTRATUS creatus appellauerit. Tit. X.

I. VLPIANVS.

I, qui ad munera publica nominati appellauerint, nec causas probauerint: sciant ad periculum suum pertinere, si quid damni per moram appellationis rei publicae acciderit. quod si apparuerit eos necessario prouocasse: cui adscribendum sit id damnum, praeses uel princeps aestimabit.

II. HERMOGENIANVS.

Tutor uel curator detentus si prouocauerit, & ante causam actam morietur: propter periculum medijs temporis successores eius causas appellationis necesse habent reddere.

EVM, QVI APPELLAVERIT, IN PRO-
uincia defendi. Tit. XI.

I. VLPIANVS.

Em, qui appellauerit, oportere in provincia defendi in alijs suis causis, etiam si appellationis causa peregrinet: diui fratres Decimio Philoni rescripserunt.

II. MARTIANVS.

Hoc enim illis praestatur, ne necesse habeant se defendere, qui rei publicae causa absunt.

APVD EVM, A QVO APPELLETVR,
aliam causam agere compellendum. Tit. XII.

I. VLPIANVS.

I quis ex alia causa appellauerit à iudice: an in alia causa eundem iudicem habere necesse habeat, uideamus. & hodie hociure utimur, ut tamen si appellatio interposita sit: tamen apud eundem iudicem, à quo quis prouocauerit, compelletur alias causas, si quas habet, agere: nec utetur hoc

tur hoc prætextu, quasi apud offensum iudicem non debeat experiri, cum possit denuo prouocare.

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS

interuenerit. Tit. XIII.

I. MACER.

Appellatore defuncto, siquidem sine hærede, cuiuscumq; generis appellatio fuerit, euanescit. Quod si appellatori hæres exstiterit: siquidem nullius alterius interest causas appellationis reddi: cogendus nō est peragere appellationem. Si uero fisci, uel alterius, contra quem appellatum est, inter sit: hæres causas appellationis reddere necesse habet. Nullius autē interest, ueluti cum sine ademptione bonorum relegatus est. nā si ademptis bonis relegatus, uel in insulā deportatus, uel in metallū dānatus, prouocatione interposita, decesserit: imperator noster Alexander *als. Ple-
Pilletorio militi ita rescripsit. Quāuis pendente appellatione morte torio.
rei crimen exstinctum sit: data tamen etiam de parte bonorū eius sententia proponitur, aduersus quam non aliter is, qui emolumentū successiōis habet, obtinere potest, quā si in reddendis causis appellationis iniquitatem sententiæ detexerit. Tutor quoq; in negotio pupilli appellatione interposita si decesserit, hæredem eius causas appellationis reddere necesse est, etiam si rationes tutelæ hæres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse. Sed diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt: non cogendum tutorem post rationes redditas causas appellationum reddere.

DE IVRE FISCI. Tit. XIII.

I. CALLISTRATVS.

Ariæ causæ sunt, ex quibus nunciatio ad fiscum fieri solet. aut enim se quis, quod tacite relictū est, profitetur capere non posse, uel ab alio præuentus defertur: uel quod mors ab hæredibus non uiudicetur: uel quod indignus quis hæres nunciat: uel quod princeps hæres institutus, & testamentū, siue codicilli subrepti esse nunciantur: uel quod dicatur quis thesaurum inuenisse: uel magni præcij rem minoris ex fisco comparasse: uel præuaricatione fiscum uictum esse: uel eum decessisse, qui in capitali crimine esset: uel etiam post mortem aliquem reum esse: uel domum destructam esse: uel ab accusatione recessum esse: uel rem litigiosam

giosam uenundari: uel poenam fisco ex cōtractu priuato deberi: uel aduersus leges commissum factum esse. An bona, quæ soluendo nō sint, ipso iure ad fiscum pertineant, quæsitum est. Labeo scripsit etiam ea, quæ soluendo non sint, ipso iure ad fiscum pertinere. Sed cōtra sententiam eius edictum perpetuū scriptū est: quod ipsa bona ita ueneūt, si ex his fisco nihil adquiri possit. Diuus Pius Cælio Amarantho ita rescripsit, uacantium bonorum nunciationem quadriennio finiri: idq; tempus ex die, quo certum esse cōeperit, neq; hæredem, neq; bonorum possessorem exstare, computari oportere. Præscriptio autem uiginti annorum, quæ etiam circa requirendorum adnotatorum bona obseruatur, ex cōstitutione diui Titi Antonini solet ex eo numerari, ex quo quid ad fiscum pertinere potuit. Causæ autem, quæ statim mortæ sunt, & tractæ ultra uicesimum annum, differri possunt & post uicesimum annum. Illæ quoq; causæ, quæ à priore nunciatione proditæ dicunt, etiā post annos, quibus præscribi dicimus fisco, nunciari possunt.

II. IDEM.

EX quibusdam causis delationes suscipientium fama non læditur: ueluti eorum, qui non præmij consequendi: item eorum, qui ulciscendi gratia aduersarium suum deferunt: uel quod reipublicæ suæ quis exsequitur causas. & hoc ita obseruari plurifariam principalibus cōstitutionibus præcipitur. Diuus Hadrianus Flauio Auriano in hæc uerba rescripsit. Quin ei, qui instrumenta ad causam fisci pertinentia, cum possit exhibere, non exhibet, nocere debeat: & si uerum aliter non inuenitur, ea subtrahere esse credantur, quæ nocitura causæ eius fuerint: dubitandū non est. sed nec aliàs dubitari oportet, quin non aliā in causam nocere debeant, quā in eam, quā desiderata sunt. Item diui fratres ad libellum Cornelij Rufi rescripserunt, toties edenda esse instrumenta, quoties de iure capiendi, uel de iure domini, uel de aliqua causa simili res numaria quærat: non si de capitali causa agatur.

Senatus censuit: si neq; delator, neq; possessor tribus edictis euocati adfuerint: delatoris quidem fideiussores teneantur, & ei postea publicā causam deferendi ius adimatur: possessoris autem ius idem sit, quod forer, si delatus omnino non esset. quoties tamen delator adesse iussus cessat, nec hoc fraude possessoris factum esse probatur: diuus Hadrianus rescripsit secundum possessorem pronunciari oportere: ita, ut sententia comprehendatur, etiam delatores edicto id comprehendisse.

Diuus Pius Cæcilio Maximo rescripsit: cōstitutionem patris sui, qua compelleretur delator edere mandatorem, ac nisi edidisset, ut in uincula deduceretur: eò pertinere, non ut delator poena subduceretur, si mandatorem haberet: sed ut mandator quoq; perinde, atq; si ipse detulisset

tulisset, puniretur. Imperator noster Severus Augustus constituit, ne serui delatores dominorum audiantur, sed ut poena coërceantur. liberos quoque causas mandatores contra patronos à praesidibus prouinciarum poena plectendos. Complura sunt rescripta principalia, quibus cauetur, non obesse errorem cuiquam, quod ignarus iuris sui ipse se detulerit. Sed exstat eorundem principum rescriptum, ex quo uideatur posse defendi, ita demum non nocere cuiquam se detulisse, si ea persona sit, quae ignorare propter rusticitatem, uel propter sexum foemineum ius suum possit.

III. IDEM.

Non intelligitur fraudem legi fecisse, qui rogatus est palam restituere. Sed cum quidam testamento suo ita scripsisset, VOS ROGO, VT IN EO, QVOD A VOBIS PETII, FIDEM PRAESTETIS: PER QVE DEVM, VT FACIATIS. ROGO. & quaereretur, an id palam datum intelligeretur: Iulianus respondit, non quidem apparere, quid ab haeredibus ex huiusmodi uerbis petatum est. quaeri autem solere, quando intelligatur quis in fraudem legis fidem suam accommodare? & fere eò iam decursum, ut fraus legi fieri uideatur, quoties quis neque testamento, neque codicillis rogaretur: sed domestica cautione & chirographo obligaret se ad praestandum ei, qui capere non potest. ideoque dici posse ex supradictis uerbis, non esse legi fraudem factam. Si quis palam rogatus & tacite esset: agitabatur, quod magis praualeret: utrum id ipsum noceret, quod tacite rogatus esset: an prodesset, quod palam petatum esset? Diuus Hadrianus rescripsit in eo, quod cuiusque fidei palam commissum esset, non esse existimandum, fidem suam in fraudem legis accommodasse. Quando autem fraus interposita uideatur, agitandum est: id est utrum exitus spectari debeat, an consilium. forte si tunc, cum tacite fidei committebatur, non capiebat is, cui restitui iubebatur: mortis uero tempore capere poterat, uel contra. & placuit exitum esse spectandum. Tacita autem fideicommissa frequenter sic deteguntur, si proferatur chirographum, quo se cauisset is, cuius fides eligitur, quod ad eum ex bonis defuncti peruenerit, restitutum. Sed & ex alijs probationibus manifestissimis idem fit. Cum ex causa taciti fideicommissi bona ad fiscum pertinent: omnia, quae in testamento utiliter data sunt, ualent. & ita diuus Pius rescripsit. Diui fratres rescripserunt, in uenditionibus fiscalibus fidem & diligentiam à procuratore exigendam: & iusta pretia non ex praeterita emptione, sed ex praesenti aestimatione constitui. sicut enim diligenti cultura pretia praediorum ampliantur: ita si negligentius habita sint, minui ea necesse est. Cum quinquennium, quo quis pro publico conductore se obligauit, excessit: sequentis tem-

fff poris

poris nomine non tenetur, idque principalibus rescriptis exprimitur. Diuus etiā Hadrianus in hæc uerba rescripsit. Valde inhumanus modus est iste, quo retinentur conductores uestigialium publicorum & agrorum, si tantidem locari non possint. nam & facilius inueniuntur conductores, si scierint fore, ut si peracto lustro discedere uoluerint, non teneantur. Si posteriori creditori fiscus successerit: eo iure utitur, quo is usurus erat, cui successit. Multa principalia sunt rescripta, quibus cauetur, non aliter fiscum debitorum suorum debitores conuenire: nisi principales debitores defecerint, uel ex ratione fiski nomina facta liqui dō adprobentur, uel ex contractu fiskali debitores conueniantur. Diuus Hadrianus Flauio Proculo rescripsit. cum in libertatē proclamat is, qui ex bonis ad fiscum pertinentibus esse dicitur: iudicium dat presentibus & agentibus etiam his, qui negocijs fiski solent interuenire: & huiusmodi liberales causæ (si non interueniente fiski aduocato decise sint) in integrū restituuntur. Si in locis fiskalibus, uel publicis, religio fisue, aut in monumentis, thesauri reperti fuerint: diui fratres constitu erūt, ut media pars ex his fisco uindicaretur. item si in Cæsaris possessione repertus fuerit, dimidiam æque partem fisco uindicari. Deferre autem se nemo cogitur, quod thesaurum inuenerit, nisi ex eo thesauro pars fisco debeat. Qui autem cum in loco fiski thesaurum inuenit, partem ad fiscum pertinentem suppresserit: totum cum altero tanto cogitur soluere.

IIII. VLP IANVS

IN fiski causis pacti cum delatoribus pro confessis habentur: si modo precium uel modicum dederint.

V. IDEM.

SI curator Cæsaris rem aliquam uendiderit: quamuis duplum, uel triplum pro euictione promiserit, tamen fiscus simplum præstabit. Si ab eo, cui ius distrahendi res fiski datum est, fuerit distractū, quod fiski fuerit: statim fit emptoris, precio tamen soluto.

VI. IDEM.

Fiscus cū in priuati ius succedit, priuati iure per anterioribus suæ successionis temporibus utitur. cæterū postea, quæ successit: habebit priuilegiū suū. Sed utrū statim, cum coepit ad eū pertinere nomen: an uero postea, quæ cōuenit debitore: an postea, quæ relatū est inter nomina debitorū, quæritur. & quidem usuras exinde petit fiscales, & si breuiores debentur, ex quo conuenit certū debitorem & confitentem. At in priuilegio uarie rescriptū est. puto tamen exinde priuilegio esse locū, ex quo inter nomina debitorū relatū nomen est. Quodcumque priuilegiū fisco competit: hoc idem & Cæsaris ratio, & Augustæ habere solet.

Idem

VII. IDEM.

Si fisco alicui status controuersiam faciat: fisci aduocatus adesse debet. quare si sine fisci aduocato pronunciatum sit: diuus Marcus rescripsit, nihil esse actum: & ideo ex integro cognosci oportere.

VIII. MODESTINVS.

Bonorū fisco uindictorū actores uenundari à procuratoribus nō possunt: & si distrahantur, irritam fieri uenditionem, rescriptū est.

IX. IDEM.

Lucius Titius fecit hæredes sororem suam ex dodrante, uxorē Mæuiam & socerum ex reliquis portionibus. eius testamentū postumato ruptū est. qui postumus breui post & ipse decessit: atq; ita oīs hæreditas ad matrem postumi deuoluta est. soror testatoris Mæuiam ueneficij in Lucium Titium accusauit. cum non obtinuisset, prouocauit. interea decessit rea. nihilominus tamē apostoli redditī sunt. quæro, an putes, exstincta rea, cognitionem appellationis inducendā propter hæreditatem quæsitam? Modestinus respondit. mortua rea crimine exstincto, persecutionem eorum, quæ scelere acquisita probari possunt, fisco competere posse.

X. IDEM.

Non puto delinquere eum, qui in dubijs quæstionibus contra fiscum facile responderit.

XI. IABOLENVS.

Non possunt ulla bona ad fiscum pertinere, nisi quæ creditoribus superfutura sunt. id enim bonorū cuiusq; esse intelligitur, quod ari alieno superest.

XII. CALLISTRATVS.

In metallum damnatis libertas adimitur, cum etiam uerberibus seruilibus coërceantur. Sanè per huiusmodi personas fisco nihil acquirit, diuus Pius rescripsit. & ideo quod legatū erat ei, qui postea in metallum damnatus erat, ad fiscum non pertinere rescripsit: magisq; ait poenæ eos, quàm fisci seruos esse.

XIII. PAVLVS.

Edicto diui Traiani, quod proposuit, significatur: ut si quis ante, q̃ causa eius ad ærarium deferatur, professus esset eam rem, quam possideret, capere sibi non licere: ex ea partem fisco inferat, partem sibi retineat. Idem postea edicto significauit, ut quæcunq; professā esset, uel palam, uel racite relictum sibi, quod capere nō posset, & probasset: iam id ad fiscum pertinere. & si id non possideret: ex eo, quod redactū esset à præfectis ærario, partem dimidiam ferat. Nihil autem interest, quæ causa impediatur ius capiendi. Id autem deferri debet, quod latet, nō

id, quod fisci est. Ad hæredes eius, qui se detulerat, non uidebat præmium transire: sed diuus Hadrianus rescripsit, ut licet ante decessisset is, qui se detulerat, quàm id, quod detulerat, fisco addiceretur: hæredi eius præmium daretur. Exstat & eiusdem Hadriani epistola, ut si is, qui se deferre poterat, morte præuētus fuerit: hæres eius, si detulerit, præmium consequatur: si tamen (inquit) liquebit defuncti eius animi fuisse, ut se uellet deferre. si uero idcirco dissimulauerit, dum rem occultari sperat: hæredem eius ultra uulgare præmium nihil consecuturum.

Item diui fratres rescripserūt, hæredes eorū, quibus tacite fideicommissum relictū esset, ita demū beneficio Traiani deferre posse: si is, cui datum fuerat, morte præuētus esset, & ideo per angustias temporis deferre se non potuerit. Cum ante apertum testamentum tacitū fideicommissum nunciatum esset ab his, qui fidem tacitam susceperant, dein de post apertas tabulas à fideicommissario delatum esset: diuus Antoninus recipi professionem eius iussit. neq; enim dignam esse præmio tam præcipitem festinationem prioris: & cum quis se nunciet non capere, potius confiteri de suo iure, quàm aliū deferre uidetur. Ad eos beneficium Traiani pertinet, qui ex defuncti uoluntate relictum sibi ca-
 * a's. pere nō possunt. ergo nec illud, quod seruo * meo relictum est, deferre
 modo. potero. Eos, qui quasi indigni repellunt, submouendos esse ab eius
 modi præmio: id est eos, qui de inofficioso egerunt, uel falsum dixerūt
 testamentū, qui usq; ad finem litis oppugnaverunt testamentū. Ei,
 qui per errorem se detulit, cū capere solidum possit, non nocere hoc, di-
 uus Hadrianus, & diuus Pius, & fratres rescripserunt.

XIIII. CAIVS.

Dicitur, ex asse hæreditates ex Silaniano cū fiscus uindicat, quod nec libertates, nec legata tueatur. quod aperte nullam habet rationem: cū ex quibuslibet alijs causis fisco uindicatis hæreditatibus, & libertates, & legata maneant.

XV. IVLIUS MAVRITIANVS lib. III. ad L. Iuliam et Papiā.

Senatus censuit, si delator abolitionem petat, quod errasse se dicat, ut idem iudex cognoscat, an iusta causa abolitionis sit. & si errasse uidebitur: det imprudentiæ ueniam. Si autem calumniæ: hoc ipsum iudicet: eaq; causa accusatori perinde cedat, ac si causam egisset & protulisset. Si quis delatorem subiecerit: tantum in ærarium deferat, quantum præmij nomine delator cōsecuturus fuisset, si uicisset. Diuus Hadrianus rescripsit eandem pœnam delatorem ferre debere, si citatus ad edictum non responderit, qua teneretur, si causam non protulisset. Senatus Hadriani temporibus censuit, cum quis se ad ærariū detulerit, quod capere non potuerat: ut totum in ærarium colligatur, & ex

& ex eo pars dimidia sibi secundum beneficium diui Traiani restituatur. Quod si tribus edictis à præfecto ærario adesse delator iussus, uenire non luerit: secundum possessorem sit pronuntiandum. sed ab eo, qui ita adesse iussus, respondente possessore, non adfuerit: tantum exigendum, quantum apud ærarium ex ea causa, quam detulerat, remaneret, si professorem eam impleisset. Senatus censuit, ut perinde rationes ad ærarium deferat is, à quo tota hæreditas fisco euicta est, uel uniuersa legata: atque is deferre debet, à quo pars hæreditatis uel legati euicta sit. Si quis arguatur falsas rationes detulisse: de eo præfectus ærario cognoscet: quantam fraudem inuenierit, ut tantam pecuniam in ærarium iubeat inferri.

XVI. VLPIANVS.

A It diuus Traianus. QVICVNQVE PROFESSVS FVERIT. QVICVNQVE accipere debemus, tam masculum, quam foeminam. nam foeminis quoque (quamuis delationibus prohibentur) ex beneficio tamen Traiani deferre se permittitur. nec non illud æque non intererit, cuius ætatis sit is, qui se deferat: utrum iustæ, an pupillaris. nam pupillis etiam permittitur deferre se, ex quibus non capiunt.

XVII. MODESTINVS.

In summa sciendum est, omnium fiscalium poenarum petitionem creditoribus postponi.

XVIII. MARTIANVS.

Deferre non possunt mulieres propter sexus infirmitatem, & ita sacris constitutionibus cautum est. item clarissimi uiri deferre non possunt. item damnati deferre non possunt: ut diui fratres de eo rescripserunt, qui fustibus cæsus in opus publicum erat datus. Item constitutionibus principum prohibentur deferre illi, qui in metallum damnati sunt. hoc ideo, ne desperati ad delationem facile possint sine causa confugere. sed eas causas, quas ante damnationem ceperunt deferre, posse eos etiam post damnationem exsequi, rescriptum est. Veterani quoque sacris constitutionibus delatores esse prohibentur. propter honorem utique & merita militiæ. Item milites propter honores stipendiorum, quæ merentur, deferre prohibentur. Sed communem causam sibi cum fisco cuius deferre potest: nec per hoc famosus est, licet in causa non obtinuerit. Item eos, qui tutores uel curatores fuerunt, non oportere deferre causam pupillorum uel adolescentium suorum, diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. quod consequens est obseruari & in eo, qui quasi procurator negocia gessit: & ita iidem principes rescripserunt. Item decreuerunt, nulla constitutione prohibitum esse, procuratorem interrogari: sed accusare eum, cuius negocia gessit. & tutorem, qui aut detulit, aut mandauit, seuerissimi

me puniendū rescripserūt. Sed ne is quidem, qui aliquā rem uendidit, eandē & deferre debet, uel per se, uel per subiectā personā: ne aliquin poenā patiatur dignam suæ personæ, ut & constitutū esse referē. Papinianus, tam libro sexto, quā undecimo respōsorū scribit: ita demū publicam auferri pecuniam ei, qui cum erat creditor, insolutum pecuniam accepit: si aut sciebat, cum accipiebat, publicum quoq; debito-rem esse: aut postea cognouit, antequā cōsumeret pecuniā. Sed placet omnino ei pecuniam auferendam esse, etiam si ignorauit, cum consumeret: & postea quidem principes directam actionem cōpetere ablata pecunia rescripserūt, ut & Marcellus libro sexto digestorum scribit.

XIX. PAPINIANVS.

DEniq; non esse præstandas usuras, cum pecunia reuocatur, conuenit: quoniam res, non persona conuenitur.

XX. IDEM.

Sed reuocata pecunia, in fideiussorem liberatū utilis actio dabitur.

XXI. CAIVS.

Titus, qui mihi sub pignoribus pecuniam debebat, cum esset fisci debitor, soluit mihi, quæ debebat. postea fiscus iure suo usus, abstulit mihi pecuniam. quærebatur, an liberata essent pignora. Marcellus recte existimabat: si id, quod mihi solutum est, fiscus abstulit: non competere pignorum liberationē. neq; differentiā admittendam esse existimo, interesse putantiū, id ipsum, quod solutum est, an tantundem reperatur.

XXII. MARTIANVS.

Res, quæ in controuersia sunt, non debent à procuratore Caesaris distrahi: sed differenda est eorum uenditio, ut diui quoq; Seuerus & Antoninus rescripserunt. Et defuncto maiestatis reo, parato hærede purgare innocentiam mortui, distractionem bonorum suspendi iusserunt. & generaliter prohibuerūt rem distrahi à procuratore, quæ esset in cōtrouersia. Res aut nexas pignori distrahere procuratores possunt. Sed si ante alijs res obligatæ sunt iure pignoris: non debet procurator ius creditorū lædere. Sed si quid superfluū est in re: permittitur procuratori uendere ea lege, ut in primis creditoribus præcedentibus satisfiat, & si quid superfluū est, fisco inferatur. aut si acceperit totum fiscus, soluat ipse. uel simpliciter, si uendidit procurator: iubeat pecuniam, quam deberi creditori priuato fuerit probatum, exsolui ei. & ita diuus Seuerus & Antoninus rescripserūt. Lites donatas se non suscipere, diuus Pius rescripsit: & licet bona relicturum se quis profiteatur, uel partē bonorum donatam non suscipere. & adiecit, & illum dignum fuisse puniri pro tam turpi tamq; inuidioso commento: & (nisi durum esse uideretur) in ultro uenientem poenam statuere. Sicut nunciare causam nemo

nemo cogitur: ita liberum arbitrium desistendi ei non datur, qui detulit. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. & idem esse, licet alio mandatu detulisset. Planè rescripserunt delatorem audiendum uolentem à lite desistere, si sibi mandatore subtractum queratur.

XXIII. CALLISTRATVS.

DE eo delatore, qui causam solus agere instituerat, nō habita mentione mādatoris: si postea desistat, prætēdens mādatorē causæ decessisse: puniendum, diui fratres rescripserunt.

XXIII. MARTIANVS.

Non tantum delator punitur, si non probauerit: sed & mādator, quem exhibere debet delator.

XXV. VLPIANVS.

Exstat decretum ab imperatore Seuero, & constitutū est: nullo modo exigendum quem probare, unde habeat, circa delationes fiscales: sed delatorem probare debere, quod intendit.

XXVI. IDEM.

Cum quidam capitis reus emancipasset filium, ut hæreditatem adiret: rescriptum est, non uideri in fraudem fisci factum, quod adquisitum non est.

XXVII. IDEM.

Cum mortem maritus uxoris necatæ non defenderet: diuus Seuerus rescripsit do tem fisco uindicandā, prout ad maritū pertineat.

XXVIII. IDEM.

Si qui mihi obligauerat, quæ haberet habiturusq; esset, & cū fisco cōstraxerit: sciendum est, in re postea adquisita fiscum potiore esse debere, Papinianū respondisse, quod & constitutum est. præuenit enim causam pignoris fiscus.

XXIX. IDEM.

Eius, qui delatorē corruptit, ea conditio est, ut pro uicto habeatur. Nam in fiscalibus causis id constitutū est. Sed enim hæc pœna magis est, ut aduersus ipsum locum habeat, qui delatorem redemit. cæterum aduersus hæredem eius transire non debet. nec enim exinde perit causa, ex quo redempta est, uel actio perimitur, uel condemnatio facta dicitur: uerum oportet constare prius de crimine, & pronunciare. Planè & si forte de retractanda causa agatur, quæ semel iudicata est: per delatoris corruptelam mortuus corruptor non efficiet, quo minus agi possit, atq; retractari causa. hic enim non pœnæ, sed causæ restitutio est. Eum, qui falsum testamentum dixit, posse adire hæreditatē constare: sed denegatis ei actiōibus fisco locus erit. & obligationes, quas aditudo confudit, non restituuntur. nam & in eo, qui post aditam hæreditatem

ratem defuncti mortem non defendit, Imperator noster cum patre rescripsit, obligationes confusas non resuscitari.

XXX. MARTIANVS.

NE procuratores Caesaris bonorum actores, quæ ad fiscum deuolutæ sunt, alienent: imperatores Seuerus & Antoninus rescripserunt. & si manumissi fuerint: reuocentur ad seruitutem.

XXXI. IDEM.

DIuus Commodus rescripsit, obsidum bona, sicuti captiuorum, omnimodo in fiscum esse cogenda.

XXXII. IDEM.

Sed si accepto usu togæ Romanæ, ut ciues Romani semper egerint: diui fratres procuratoribus hæreditatum rescribere, sine dubitatione ius eorum ab obsidis conditione separatum esse beneficio principali. ideoque idem ius eis seruandum, quod haberent, si à legitimis ciuibus Romanis hæredes instituti fuissent.

XXXIII. VLPIANVS.

Evm, qui debitoris fisci adiit hæreditatem, priuilegijs fisci cœpisse subiectum esse.

XXXIII. MACER.

Imperatores Seuerus & Antoninus rescripserunt. Tu, qui defensionem omiſſa redimere sententiam maluisti, cum tibi crimen obijcere tur, nõ immerito quingentos solidos inferre fisco iussus es. omiſſa enim ipsius causæ inquisitione ipse te huic poenæ subdidisti. obtinendum est enim, ut hi, quibus negocia fiscalia mouentur, ad defensionem causæ bona fide ueniant: non aduersarios aut iudices redimere tentent.

XXXV. VLPIANVS.

A pud Iulianum scriptum est. si priuatus ad se pertinere hæreditatem Lucij Titij dicat, altero eandem hæreditatem fisco uindicare: quæritur, utrum ius fisci ante excutiendum sit, & sustinendæ actiones cæterorum: an nihilominus inhibendæ petitiones creditorum singulorum, ne publicæ causæ præiudicetur: quod etiam senatusconsulto expressum est.

XXXVI. PAPINIANVS.

Pradijs à fisco distractis, præteriti temporis tributum eorundem prædiorum emptorem spectare placuit.

XXXVII. IDEM.

Quod placuit, fisco nõ esse poenam petendam, nisi creditores sui recuperauerint: eò pertinet, ut priuilegium in poena contra creditores non exerceatur, non ut ius commune priuatorum fiscus admittat.

idem

XXXVIII. IDEM.

Fiscus in quæstione falsi testamenti non obtinuit. priusquam autē illa quæstio decideretur, alio nunciante bona postea uacare constitit. fructus post primam litem absumi non oportuisse respondi. neque enim ad senatusconsulti beneficium scriptum heredem pertinere contro- uersia mota. Delatoris opera non esse fundum respondi, qui fisci pecuniam, quam alius tenebat, ad sui temporis administrationem per- tinere (quamuis probare non potuisset) contendit: quoniam propri- am causam egerat.

XXXIX. IDEM.

Bona fisco citra poenam exsilij perpetuam adiudicari sententia nō oportet. Eum, qui periculum communis condemnationis di- uidi postulauit, quod participes iudicati soluendo essent: reuocatis alie nationibus, quas fraudulenter fecerant, non uideri causam pecuniæ fisco nunciassē respondi.

XL. PAVLVS.

Ita fidei hæredis commisit, ROGO, FVNDVM TITIO DES, DE- QVO TE ROGAVI. si Titius capere non possit: non euitabit hæ- res poenam taciti fideicommissi. non est enim palam relinquere, quod ex testamento sciri non potest, cum recitatum est: quemadmodū nec ille palam dat, qui ita scribit, ROGO VOS HAEREDES, IN EO, QVOD A' VOBIS PETII, FIDEM PRAESTETIS. imò in priore specie maiore fraudem excogitasse uidetur, qui non tantum legem circumuenire uo- luerit, sed etiam interpretationem legis, quæ circa tacitum fideicom- missum habetur. quamuis enim fundum nominauerit: non tamen cogno- sci potest, de quo sit rogatus hæres, cum diuersitas rerum obscurum fa- ciat legatum. Patronus, si tacite in fidem suam recipiat, ut ex por- tione sua præstet: cessare fraudem dicitur, quia de suo largitur.

XLI. IDEM.

Eum, qui bona uacantia à fisco comparauit, debere actionem, quæ contra defunctum competebat, excipere.

XLII. IABOLENVS.

Arrianus Seuerus præfectus ærario cum eius, qui tacite rogatus fu- erat non capienti fideicommissum reddere, bona publicata erāt: pronunciauit, nihilominus ius deferendi ex constitutione diui Traiani habere eum, cui fideicommissum erat relictum. Quia autem non- nulli ingrati aduersus beneficium diui Traiani post professionē quoq; de tacito fideicommissō factam cum possessoribus transigunt, atq; tri- bus edictis euocati non respondent: placuit senatui, tantum ab eo, qui id fecisset, exigī, quantum apud ærarium ex ea causā, quam detulerat,

remanere oporteret, si professionem suam impleffet. & si possessoris quoq; fraus apud præfectum conuicta fuisset: ab eo quoq; quod conuictus inferre debuisset, exigi.

XLIII. VLP IANVS.

Imperator noster rescriptit, fiscum in rem habere actiones ex tacito fideicommissio.

XLIIII. PAVLVS.

Delator non est, qui protegendæ causæ suæ gratia aliquid ad fiscum denunciat.

XLV. IDEM.

IN fraudem fisci non solum per donationem, sed quocūq; modo res alienatæ reuocantur. idemq; iuris est, & si non quærat. æque enim in omnibus fraus punitur. Bona eorum, qui in custodia, uel in uinculis, uel compedibus decesserunt, hæredibus eorum non auferuntur: siue testatò, siue intestatò decesserunt. Eius bona, qui sibi mortem consciiuit, non ante ad fiscum coguntur, quàm prius constiterit, cuius criminis gratia manus sibi intulerit. Eius bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitiū mortem consciiuit, & manus intulit, fisco uindictantur. quod si id rædō uitæ, aut pudore æris alieni, uel ualitudinis alicuius impatentia admisit: non inquietabuntur, sed suo successori relinquuntur. A debitore fisci in fraudem datas libertates retrahi placuit. sanè ipsum ita ab alio emere mancipium, ut manumittat, non est prohibitum. ergo tunc & libertatem præstare poterit. Ex his bonis, quæ ad fiscum delata sunt, instrumenta, uel chirographa, acta etiam ad ius priuatorum pertinentia, restitui postulantibus cōuenit. Neq; instrumenta, neq; acta à quoquam aduersus fiscum edi oportet. Ipse autem fiscus actorum suorum exempla hac conditione edit, ut ne is, cui describendi sit potestas, aduersus se uel rempublicam his actis utatur: de quo cauere compellitur, ut si usus is cōtra interdictum fuerit, causa cadat.

Quoties apud fiscum agitur, actorū potestas postulanda est, ut merito his uti liceat, eaq; manu commentariensis adnotanda sunt. quod si ea aliter proferantur: is, qui ita protulerit, causa cadit. Quoties iterum apud fiscum eadem causa tractatur: priorum actorum, quorum usus non fuerat postulatus, ex officio recitatio iure poscetur. Qui pro alio à fisco conuentus debitum exsoluit: nōnunquam postulat persecutionem bonorum eius, pro quo soluerit, in quo etiam adiuuari per officium iudicis solet. Fiscalibus debitoribus petentibus ad comparandam pecuniam dilationem negari non placuit: cuius rei æstimatio ita arbitrio iudicantis conceditur, ut in maioribus summis non plus, q̄ tres menses: in minoribus uero non plus, quàm duo prorogentur. prolixioris

lixioris autē temporis spacium ab Imperatore postulandum est. Si principalis rei bona ad fiscum deuoluta sunt: fideiussores liberantur: nisi forte minus idonei sint, & in reliquum non exsolutæ quantitatis accesserint. Si plus seruatum est ex bonis debitoris à fisco distractis: iure ac merito restitui postulat. Conductor ex fundo fiscali nihil transferre potest: nec cupressi materiam uendere, uel oliuæ, non substitutis alijs: cæterasq; arbores pomiferas cedere: & facta eius rei æstimatione in quadruplū conuenitur. Minoribus uiginti quinque annis neq; fundus, neq; uestigalia locāda sunt: ne aduersus ea beneficio ætatis utantur.

XLVI. HERMOGENIANVS.

Avfertur ei quasi indigno successio, qui cū hæres institutus esset ut filius, post mortem eius, qui pater dicebatur, suppositus declaratus est. Qui aliquid sciens in fraudem fisci suscepit: non solū rem, in qua fraudis ministerium suscepit, sed alterum tantum restituere cogitur. Quod à præside, seu procuratore, uel quolibet alio in ea prouincia, in qua administrat (licet per suppositam personam) comparatum est: infirmato contractu uindictatur, & æstimatio eius fisco inferri. nam & nauem in eadem prouincia, in qua quis administrat, ædificare prohibetur. Fiscus semper habet ius pignoris. Qui compensatio nem opponit fisco, intra duos menses debitum sibi docere debet. Ut debitoribus fisci, quod fiscus debet, compensetur, sæpe cōstitutum est: excepta causā tributaria, & stipendiorum, & item precio rei à fisco emptæ, & quod ex causā annonaria debetur. In reatu constitutus bona sua administrare potest, eiq; debitor recte bona fide soluit. Actores, qui aliquod officium gerunt, in bonis, quæ distrahūt, procuratores uenundare inconsultis principibus prohibent: & si ueneant, uenditio nullas omnino uires habebit. Seruus Cæsaris si iussu procuratoris adiit hæreditatem, Cæsari uolenti acquirit. Si multi fisco fraudē fecerint: nō ut in actione furti singuli in solidū, sed omnes semel quadrupli poenam pro uirili portione debent. sanè pro non idoneis, qui sunt idonei, conueniuntur.

XLVII. PAVLVS.

Moschis quædam fisci debitor ex conductione uestigalis hæres habuerat, à quibus post aditam hæreditatem Faria Semilla & alij prædia emerant. cū cōuenirentur, ppter Moschidis reliqua: dicebant & hæres Moschidis idoneos esse, & multos alios ex iisdem bonis emisse. æquum putauit Imperator noster, prius hæres conueniri ei debere, deinde in reliquū possessorem omnem, & ita pronunciauit.

Aemilius Ptolemæus cōduxerat à fisco possessionem, eamq; paulatim pluribus locauerat maiore quantitate, quàm ipse susceperat. cōue-

ggg ij ueniebat

niebatur à procuratoribus Cæsaris in eam quantitatem, quam ipse perciperet. quoniam hoc iniquum & inutile fisco uidebatur: ut tamen suo periculo ipse eos, quibus locauerat, conueniret: ideoq; pronunciavit, in eam solâ quantitatem eû conuenire debere, qua ipse conductor existerat.

XLVIII. IDEM.

Statius Florus testamento scripto hæredis sui Pompeij tacitæ fidei commiserat, ut non capienti fundum & certæ pecuniæ quantitatem daret: & eo nomine cautionem à Pompeio exigere curauerat, se restitutum ea, quæ ei per præceptionem dederat. postea idem Florus facto secundo testamento, & eodem Pompeio & Faustino hæredibus institutis, nullas præceptiones Pompeio dederat. hæc persona, quæ capere non poterat, se detulerat. consulti imperatores à procuratoribus rescripserunt, si non probaretur mutatam uoluntatem esse, præstandum fidei commissum, atq; ita Pompeius condemnatus, desiderabat id onus esse hæreditatis oportere, quia præceptiones non acceperat: nec posse uideri pro parte in prima uoluntate testatorem perseuerasse, sed in uniuerso pronunciavit: nec testamentum prius exstare, nec si dedisset in primo testamento, ex posteriore peti potuisse, nisi petitum esset. placuit: quia non probabat sibi datas præceptiones: ex sola sua cautione solum fidei commissum præstare debere. Cornelio Felici mater scripta hæres rogata erat hæreditatem restituere post mortem suam. cum hæres scripta condemnata esset, & fisco omnia bona mulieris occuparent: dicebat Felix se ante poenam esse. hoc enim constitutum esse. sed cum nondum dies fideicommissi uenisset: quia posset prius ipse mori, uel etiam iure alias res acquirere: repulsus est interim à petitione.

XLIX. IDEM.

Cum tacitum fideicommissum is, cui datum erat, se capere nihil posse detulisset: in quaestionem uenit, dodrantis, an totius assis partem dimidiam ex beneficio diui Traiani recipere debeat. de qua re exstat rescriptum diui imperatoris Antonini in hæc uerba. Imperator Antoninus Iulio Rufo. qui tacitam fidem accommodauit, ut non capienti restitueret hæreditatem: si deducta quarta parte restituerit: nihil retinere debet. quadrans autem, qui hæredi imponitur, ipsi eripiatur, & ad fiscum transferatur. unde dodrantis semissem solû capit, qui se detulit.

L. IDEM.

Valerius Patronius procurator imperatoris Flauio Stalticio prædia certo precio addixerat. deinde facta licitatione, idem Stalticius recepta ea licitatione obtinuerat, & in uacuam possessionem inductus erat. de fructibus medio tempore perceptis quærebat. Patronius fisci esse uolebat. Planè si medio tempore inter primam licitationem & sequen-

& sequentem additionem percepti fuissent, ad uenditorem pertinere: sicut solet dici, cum in diem addictio facta est, deinde melior conditio allata. nec moueri debemus, quod idem fuisset, cui & primo addicta fuerant prædia. Sed cum utraq; addictio intra tempus uindemiarum facta fuisset: recessum est ab hoc tractatu. itaq; placebat fructus emptoris esse. Papinianus & Messius nouam sententiam induxerunt, quia sub colono erant prædia: iniquum esse fructus ei auferri uniuersos. sed colonum quidem percipere eos debere: emptorem uero pensionem eius anni accepturum, ne fiscus colono teneretur, quod ei frui non licuisset, atq; si hoc ipsum in emendo conuenisset, pronunciauit tamen secundum illorum opinionem: quod quidem domino colerentur, uniuersos fructus habere: si uero sub colono, pensionem acciperet. Triphonino suggerente, quid putarem de fructibus aridis, qui ante percepti in prædijs fuissent: respondi, si nondum dies pensionis uenisset, cum addicta sunt, eos quoq; emptorem accepturum.

DE CAPTIVIS, ET DE POSTLIMINIO, & de redemptis ab hostibus. Tit. XV.

I. MARCELLVS.

Quod seruus eius, qui ab hostibus captus est, postea stipulatus est: aut si legatum sit seruo eius postea, quam ille ad hostes peruenit: hoc habebunt hæredes eius: quia & si captiuitatis tempore decessisset, adquisitum foret hæredi eius.

II. IDEM.

Natibus longis atq; onerarijs propter belli usum postliminium est, non piscatorijs, aut si quas actuaras uoluptatis causa paraerunt. Item equus aut equa freni patiens recipiuntur postliminio. nam sine culpa equitis proripere se potuerunt. non idem in armis iuris est: quippe nec sine flagitio amittuntur. arma enim postliminio reuerti negantur, quod turpiter amittantur.

III. PAPINIANVS.

Item uestis.

IIII. MODESTINVS.

Eos, qui ab hostibus capiuntur, uel ab hostibus deducuntur, iure postliminij reuerti, antiquitus placuit. An qui hostibus deductus reuersus, nec à nobis receptus est, cuius Romanus sit: inter Brutum & Scæuolam uarie tractatum est. & consequens est, ut ciuitatem non adipiscatur.

ggg iij Papinia

V. PAPINIANVS.

Postliminiij ius competit, aut in pace, aut in bello. in bello: cum hi, qui nobis hostes sunt, aliquem ex nostris ceperunt, & intra præsidia sua deduxerunt. nam si in eodem bello is reuersus fuerit: postliminium habet: id est, perinde omnia restituitur ei iura, ac si captus ab hostibus non esset. Ante, quàm in præsidia deducatur hostium, manet ciuis. tunc autem reuersus intelligitur, si aut ad amicos nostros peruenit, aut intra præsidia nostra esse coepit. In pace quoque postliminium datum est. nam si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque foedus amicitiae causa factum habebimus: hi hostes quidem non sunt. quod autem ex nostro ad eos peruenierit: illorum sit, & liber homo non ster ab eis captus, sit seruus eorum. Idemque est & si ab illis ad nos aliquid perueniat. hoc quoque igitur casu postliminium datum est. Captiuus autem si à nobis manumissus fuerit, & peruenierit ad suos: ita demum postliminio reuersus intelligitur, si maluit eos sequi, quàm in ciuitate nostra manere. & ideo in Atilio Regulo, quem Carthaginenses Romam miserunt, responsum est, non esse eum postliminio reuersum: quia iura uerat Carthaginem se reuersurum, & non habuit animum Romae remanendi. Et ideo in quodam interprete Menandro, qui postea, quàm apud nos manumissus erat, missus est ad suos, non est uisa necessaria lex, quæ data est de illo, ut maneret ciuis Romanus. nam siue animus ei fuisset remanendi apud suos, desineret esse ciuis: siue animus ei fuisset reuertendi, maneret ciuis. & ideo esset lex superuacua.

VI. IDEM.

Mulier in opus salinarum ob maleficium data, & deinde à latronibus ex teræ gentis capta, & iure commercij uendita ac redempta, in causam suam recidit: Cocceio autem Firmo centurioni precium ex fisco reddendum est.

VII. PROCVLVVS.

Non dubito, quin foederati & liberi nobis externi non sint, neque inter nos atque eos postliminium sit. etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est: cum etiam illi apud nos & libertatem suam, & domini rerum suarum æque, atque apud se, retineant: & eadem nobis apud eos contingant? Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati subiectus est, siue qui foederatus est. item siue æquo foedere in amicitiam uenit: siue foedere comprehensum est, ut is populus alterius populi maiestatem communiter conseruaret. hoc enim adijcitur, ut intelligatur alterum populum superiorem esse: non ut intelligatur, alterum non esse liberum. & quæ admodum clientes nostros intelligimus liberos esse, etiam si neque autoritate, neque dignitate, neque uiribus nobis

nobis pares sunt: sic etiam eos, qui maiestatem nostram cōmuniter conseruare debent, liberos esse intelligendum est. at si fuerunt apud nos rei ex ciuitatibus foederatis: & in eos damnatos animaduertimus.

VIII. PAVLVS.

Non ut à patre filius, ita uxor à marito iure postliminiū recuperari potest: sed tunc, cum uoluerit mulier, & adhuc alij post constitutum tempus nupra non est. quod si noluerit, nulla causa probabili interueniente: poenis diffidij tenebitur.

IX. IDEM.

A pud hostes susceptus filius si postliminio redierit: filij iura habet. habere enim eum postliminiū, nulla dubitatio est post rescriptū imperatoris Antonini & diui patris eius ad Quintum Tertulium praesidem prouinciæ Misæ inferioris.

X. PAPINIANVS.

Pater instituto impuberi filio substituerat, & ab hostibus captus ibidem decesserat. postea defuncto impubere, legitimū admitti quibusdam uidebatur: neque tabulas secundas in eius persona locum habere, quod uiuo patre sui iuris effectus fuisset. uerum huic sententiæ refragatur iuris ratio: quoniā si pater, qui non redijt, iam tum decessisse intelligitur, ex quo captus est: substitutio suas uires necessario tenet. Si mortuo patre capiat impubes institutus, uel exheredatus: in promptu est dicere, legem Corneliam de tabulis secundis nihil locutam esse: & eius duntaxat personā demonstrasse, qui testamenti factionē habuisset. Planē captiui etiam impuberis legitimam hereditatē per legem Corneliam deferri: quod non uerum est impuberem factionem testamenti habuisse. & ideo non esse alienum, prætorem subsequi non minus patris, quā legis uoluntatē, & utiles actiones in hereditatē substituto dare.

XI. IDEM.

Quod si filius ante moriatur in ciuitate: nihil est, quod de secundis tabulis tractari possit: siue quoniā uiuo patre filius familias mori intelligitur, siue quoniam non reuerso eo exinde sui iuris * nō uidetur fuisse, ex quo pater hostium potitus est. sed si ambo apud hostes sint, & prior pater decedat: sufficiet lex Cornelia substituto nō aliter, quā si apud hostes patre defuncto postea filius in ciuitate decessisset.

* al's de-
est nega-
tio.

XII. TRIPHONINVS.

In bello postliminium est: in pace etiam his, qui in bello capti erant, de quibus nihil in pactis erat compræhensum. Quod ideo placuisse Seruius scribit, quia spem reuertendi ciuibus in uirtute bellica magis, quā in pace Romam esse uoluerunt. Item in pace qui peruenerunt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorū serui efficiuntur, apud quos iam

iam hostes suo fato depræhendunt: quibus ius postlimini est tam in bello, quàm in pace: nisi foedere cautum fuerat, ne esset his ius postlimini. Si quis capiatur ab hostibus: hi, quos in potestate habuit, in incerto sunt, utrum sui iuris facti, an adhuc pro filijs familias computentur. nam defuncto illo apud hostes, ex quo captus est, patres familiarum: reuerso, nunquam non in potestate eius fuisse credentur. idem & de his, quæ medio tempore adquirunt stipulatione, traditione, legato. nam hæreditatem an possint: tractatum est, ubi non est reuersus. Si forte alij, uel in totum his exhæredatis in testamēto, uel in partem, instituti sunt hæredes: utrum in hæreditate captiui, quæ lege Cornelia inducitur: an propria ipsorum sint: quod uerius est. diuersumq; in his, quæ per seruum adquiruntur. merito: quia hi bonorum fiunt, & esse perseverant: hi sui iuris exinde, sibiq; ideo adquisisse intelliguntur. Factæ autem causæ infectæ nulla constitutione fieri possunt. ideoq; eorum, quæ usucapiebat per semetipsum possidens, qui postea captus est, interrumpitur usucapio: quia certum est eum possidere desisse. eorū uero, quæ per subiectas iuri suo personas possidebat, usucq; capiebat, uel si qua postea peculiari nomine compræhenditur: Iulianus scribit, credi suo tempore impleri usucapionem, remanentibus iisdem personis in possessione. Marcellus nihil interesse, ipse possedisset, an subiecta ei persona. sed Iuliani sententia sequenda est. Medio tempore filius, quem habuit in potestate captiuus, uxorem ducere potest: quamuis consentire nuptijs pater eius non possit. nam utiq; nec dissentire. susceptus ergo nepos in reuersi captiui potestate est (ut redierit) suusq; hæres ei quodammodo inuito, cum nuptijs non consensens erit. non mirum: quia illius temporis conditio necessitasq; faciebat, & publica nuptiarum utilitas exigebat. sed captiui uxor, tamen si maxime uelit, & in domo eius sit, non tamen in matrimonio est. Codicilli, si quos in tempore captiuitatis scripserit, non creduntur iure subtili confirmati testamento, quod in ciuitate fecerat. sed nec fideicommissum ex his peti potest: quia non sunt ab eo facti, qui testamenti factionem habuit. sed quia merum principium eorum in ciuitate constituto captiuo factum est, id est in testamento confirmatio codicillorum, & is postea reuersus est, & postliminio ius suum recepit: humanitatis rationi cōgruum est, eos codicillos ita suum effectum habere, quasi in medio nulla captiuitas intercessisset. cætera, quæ in iure sunt, postea quàm postliminio redijt, pro eo habentur, ac si nunquam iste hostium poritus fuisset. Si quis seruum captum ab hostibus redemerit: protinus est redimentis, quamuis scientis alienum fuisse. sed oblato ei precio, quod dedit, postliminio redijt, aut receptus esse seruus creditur. At si ignorans captiuum, existimans uendentis esse, redemit

redemit: an quasi usucepisse uideatur, scilicet nec post legitimum tempus, offerendi precium priori domino facultas sit, uideamus. nam occurrit, quod constitutio, quæ de redemptis lata est, eum redimentis seruum facit: & quod meum est, usucapere me intelligi non potest. Rursum cum constitutio non deteriore causam redimentium, sed aliquo meliorem effecerit: perimi ius bonæ fidei emptoris, & iniquum, & contra mentem constitutionis est. ideoque transacto tempore, quanto (nisi constitutio eum proprium fecisset) usucapi potuisset: nihil ex constitutione domino superesse, recte dicitur. Manumittendo autem, utrum domini tantum esse desinit, & relictus ab eo seruus in ius prioris domini redit: an & liberum eum facit, ne præstatio libertatis domini fiat translatio? Certe apud hostes manumissus, liberatur. & tamen si eum nactus dominus ipsius uetus intra præsidia nostra fuisset, quamuis non secutus res nostras, sed cum eo consilio uenisset, ut ad illos reuerteretur: seruum retineret iure postliminii. quod in liberis aliter erat. non enim postliminio reuertebatur, nisi qui hoc animo ad suos uenisset, ut eorum res sequeretur, illosque relinqueret, à quibus abiisset: quia (ut Sabinus scribit) de sua quaque ciuitate cuique constituendi facultas libera est, non de domini iure. Verum hoc non multum onerat præsentem inspectionem: quia hostium iure manumissio obesse ciui nostro domino serui non potuit. at is, de quo quaeritur lege nostra, quem constitutio fecit ciuem Romanum, dominum habuit. & an ab eo possit libertatem adsequi, tractamus. quid enim, si nunquam ille precium eius offerat? si nec conueniendi eius sit facultas? liber erit seruus, qui nullo merito suo poterit à domino libertatem consequi: quod est iniquum, & contra institutum à maioribus libertatis fauorem. Certe & ueteri iure, si ab hoc quis sciens alienum esse redemisset, alius bona fide emisset, usucapere ad libertatemque perducere potuit: & isto quoque modo prior dominus, qui ante captiuitatem fuerat, ius suum amittebat. * igitur iste non habet ius manu-
mittendi. Si statuliber fuerit ante, quam ab hostibus caperetur: redem-
ptus pendente conditione, suam causam retinebit. Quid ergo, si ita li-
bertatem acceperat, si decem dederit? quaesitum est, unde dare debbit:
quoniam & si concessum est statulibero de peculio dare: hoc tamen,
quod apud hunc, qui redemit, habet: nunquid uice illius sit, quod apud
hostes quaesiuisset? utique, si ex re illius, aut ex operis suis quaesitum est.
Ex alia autem causa parato peculio: potest dari ita, ut conditioni benig-
ne eum paruisse credamus. Si pignori seruus datus fuerat ante ca-
ptiuitatem: post dimissum redemptorem in ueterem obligationem re-
uertitur. & si creditor obtulerit ei, qui redemit, quanti redemptus est: ha-
bet obligationem, & in propiore debiti causam, & in eam summam,

h h h qua

qua eum liberauit, quasi ea obligatione quadam constitutione induta, ut cum posterior creditor priori satisfacit confirmandi sui pignoris causa: nisi quod in hoc conuersa res est, & posterior, qui apud nos esset, prius (quia eum seruum, ut apud nos esset, effecit) ab eo, qui tempore prior fuit, ut infirmiore dimittendus est. Si seruus plurium fuerat, & omnium nomine ei, qui redemit, restitutum precium erit: in communionem redibit. si unius tantum, uel quorundam, nec omnium: ad eum eosue, qui soluerunt, pertinebit: ita ut in portione sua pristinum ius obtineat, & in partes ceterorum ei, qui redemit, succedat. Si fidei commissa libertas debita captiuo fuerit: redemptus nondum eam petere poterit, nisi redemptori satisfecerit. Si deportatus ab insula hostes ceperunt: redemptus quibus casibus redijt, in eam causam ueniet, in qua futurus esset, si captus non fuisset. deportabitur igitur. Sed si in captiuo seruo talis praecesserat causa, quae eius uel ad tempus, uel in perpetuum libertatem impediret: nec redemptione ab hostibus mutabitur. ueluti si in legem Fauiam commississe eum constiterit: uel ita uenierit, ne manumitteretur: habebit autem interim sine poena sua eum, qui redemit. ergo de metallo captus redemptus in poenam suam reuertetur: nec tamen ut transfuga metalli puniendus erit, sed redemptor à fisco precium recipiet. quod etiam constitutum est ab Imperatore nostro & diuo Seuero. Si natum ex Pamphila legatum tibi fuerit, tuque matrem redemeris, & ea apud te pepererit: non uideri te partum ex causa lucratua habere, sed officio arbitrioque iudicis aestimandum, constituto precio partus perinde, atque si quanti mater est empta, simul & partus uenisset. quod si iam natum apud hostes, quod eo tempore, quo capiebatur, in utero gerebat, cum matre redimat ab eodem uno precio: oblato tanto, quantum ex precio, quod pro utroque (uenum) datum est, aestimatione contingeret partus, uidetur is postliminio reuersus. multo magis si diuersi emptores utriusque exstiterint, uel unius. sed si suo quenque precio redemerit: id offerri pro singulis oportebit redemptori, quod hosti pro quoque datum est, ut separatim quoque postliminio reuerti possint.

XIII. PAVLVS.

SI me tibi adrogandum dedissem: emancipato me, reuersum ab hostibus filium meum loco nepotis tibi futurum constat.

XIIII. PAPINIANVS.

CVM duae species postliminii sint, ut aut nos reuertamur, aut aliquid recipiamus: cum filius reuertitur, duplicem in eo causam esse oportet postliminii: & quod pater eum recipiat, & ipse ius suum. Non ut pater filium, ita uxorem maritus iure postliminii recipit: sed consensu redintegratur matrimonium.

XV. VLPIANVS.

Si patre redempto, & ante luitionem defuncto, filius post mortē eius redemptionis quantitatem offerat: dicendum est, suum ei posse existerē. nisi forte quis subtilius dicat: hūc, dum moritur, quasi iure pignoris finito, nactum postliminiū, & sine obligatione debiti obisse, ut possit suum habere. quod non sine ratione dicetur.

XVI. IDEM.

Retro creditur in ciuitate fuisse, qui ab hostibus aduenit.

XVII. PAVLVS.

Postliminio carent, qui armis uicti hostibus se dediderunt.

XVIII. VLPIANVS.

In omnibus partibus iuris is, qui reuersus non est ab hostibus, quasi tunc decessisse uidetur, cum captus est.

XIX. PAVLVS.

Postliminium est ius amissæ rei recipiendæ ab extraneo, & in statū pristinum restituendæ, inter nos ac liberos populos, regesq; moribus, legibus cōstitutum. nam quod bello amisimus, aut etiam citra bellum: hoc si rursus recipiamus: dicimur postliminio recipere: idq; naturali æquitate introductum est, ut qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is ubi in fines suos rediisset, pristinum ius suum reciperet. Induciæ sunt cum in breue & in præsens tempus cōuenit, ne inuicem se laesserent. quo tempore non est postliminium. A piratis aut latronibus capti liberi permanent. Postliminio redisse uidetur, cum in fines nostros intrauerit: sicuti amittitur, ubi fines nostros excesserit. Sed & si in ciuitatem sociam amicamūe, aut ad regem socium uel amicum uenerit, statim postliminio redisse uidetur: quia ibi primū nomine publico tutus esse incipiat. Transfugæ nullum postliminium est. nam qui malo consilio & proditoris animo patriam relinquit, hostium numero habendus est. sed in libero transfuga id iuris est, siue fœmina, siue masculus sit. si uero seruus transfugerit ad hostes: quoniam & cum casu captus est, dominus in eo postliminium habet: rectissime dicitur, etiam ei postliminium esse, scilicet ut dominus in eo pristinum ius recipiat: ne contrarium ius non tam ipsi iniuriosum sit, qui seruus semper permanet, quā domino dānosum constituatur. Si statuliber transfuga reuersus sit: existente conditione, postquā redijt, liber efficitur. diuersum est, si conditio extitisset, dum apud hostes est. in eo enim casu neq; sibi reuerti potest, ut liber sit: neq; hæredi in eo ius postliminiij est, quia non potest queri, cum nullum damnū patiatur, libertate iam obtingēte, si non impediret, quod transfuga factus est. Filius quoq; familias transfuga nō potest postliminio reuerti, neq; uiuo patre: quia

hhh ij pater

pater sic illum amisit, quem admodum patria: & quia disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quàm charitas liberorum.

Transfuga autem non is solus accipiendus est, qui aut ad hostes, aut in bello transfugit: sed & qui per induciarum tempus ad eos, cum quibus nulla amicitia est, fide suscepta transfugit. Si is, qui emerat ab hostibus, pluris alijs ius pignoris, quod in redempto habet, cesserit: non eam quantitatem, sed priorem redemptus reddere debet: & emptor habet actionem aduersus eum, qui uendidit, ex empto. Postliminium est hominibus, cuiuscunque sexus conditionisue sint: nec interest, liberi, an serui sint. nec enim soli postliminio recipiuntur, qui pugnare possunt: sed omnes homines, qui eius naturæ sunt, ut usui esse, uel consilio, uel alijs modis possunt.

XX. PAPINIANVS.

SI captiuus, de quo in pace cautum fuerat, ut rediret, sua uoluntate apud hostes mansit: non ei postea esse postliminiũ, uerum est. Ex pulsis hostibus ex agris, quos ceperant: cõstitit dominia eorũ agrorum ad priores dominos redire, nec aut publicari, aut loco prædæ cedere. publicatur enim ille ager, qui ex hostibus captus est. Redemptio facultatem redeundi præbet, non ius postliminij mutat.

XXI. VLP IANVS.

SI quis ingenuam ab hostibus redemptam eo animo secum habuerit, ut ex ea susciperet liberos: & postea ex se natum sub titulo naturalis filij cum matre manumiserit: ignorãtia mariti, eiusdemque patris, neque statui eorum, quos manumisisse iussus est, officere debet: & exinde intelligi oportet remissum matri uinculum pignoris, ex quo de ea suscipere liberos optauerat. ideoque eam, quæ postliminio reuersa erat, liberam & ingenuam ingenuum peperisse constat. quod si publice præda uirtute militum recuperata, nulli precium matris pater numerauit: protinus postliminio reuersa, non cum domino, sed cum marito fuisse declaratur. In ciuilibus dissensionibus, quamuis saepe per eas res publica lædatur, non tamen in exitium reipublicæ contenditur. Qui in alterutras partes discedunt: uice hostium non sunt eorum, inter quos iura captiuitatum aut postliminiorum fuerint. & ideo captos, & uenundatos, posteaque manumissos placuit superuacuò repetere à principe ingenuitatem, quam nulla captiuitate amiserant.

XXII. IULIANVS.

Bona eorũ, qui in hostium potestatem peruenerint, atque ibi decesserint: siue testamenti factionem habuerint, siue non habuerint: ad eos pertinent, ad quos pertinerent, si in potestate hostium non peruissent. idemque ius in eadem causa omnium rerum iubetur esse lege Cornelia

nelia, quæ futura esset, si hi, de quorum hæreditatibus & tutelis constituebatur, in hostium potestatem non peruenissent. apparet ergo eadē omnia pertinere ad hæredem eius, quæ ipse, qui hostiū potitus est, habiturus esset, si postliminio reuertisset. Porro quæcūq; serui captiuorum stipulantur, uel accipient: adquire dominis intelliguntur, cum postliminio redierint. quare necesse est & ad eos pertinere, qui ex lege Cornelia hæreditatem adierint. quod si ex lege Cornelia nemo hæres exstiterit: bona publica fiant. legata quoq; seruis eorū præsentī die, uel sub conditione ad hæredes pertinebunt. Item si seruus ab extero hæres institutus fuerit, iussu hæredis captiui adire poterit. Quod filius eius, qui in hostium potestate est, accipit, aut stipulatur: id (patre prius, q̄ postliminio rediret, mortuo) ipsi adquisitum intelligitur. & si uiuo patre decesserit: ad hæredem patris pertinebit. nam status hominū, quorū patres in hostium potestate sunt, in pendentī est: & reuerso quidem patre, existimatur nunquā suæ potestatis fuisse: mortuo, tunc paterfamilias fuisse, cū pater eius in hostium potestatem perueniret. Quæ peculiari nomine serui captiuorum possident, in suspenso sunt. nam si domini postliminio redierint, eorum facta intelliguntur: si ibi decesserint, per legem Corneliā ad hæredes eorum pertinebunt. Si quis cum prægnantē uxorem haberet, in hostium potestatem perueniret, natoq; deinde filio, & mortuo, ibi decesserit: eius testamentū nullū est: quia & eorū, qui in ciuitate remanserunt, hoc casu testamenta rumpuntur.

XXIII. IDEM.

Si quis prægnante uxore relicta, in hostium potestatem perueniret, Smox natus filius eius uxore ducta filiū uel filiā procreauerit, ac tunc postliminio auus reuersus fuerit: omnia iura nepotis nomine perinde capiet, ac si is, cum filius nasceretur, in ciuitate fuisset.

XXIII. VLPIANVS

Hostes sunt, quibus bellum publice populus Romanus decreuit, uel ipsi populo Romano. cæteri latrunculi, uel prædones appellantur. & ideo qui à latronibus captus est: seruus latronum non est, nec postliminium illi necessarium est. ab hostibus captus (utputa Germanis seu Parthis) & seruus est hostium, & postliminio statim recuperat pristinum.

XXV. FLORENTINVS.

Nihil interest, quomodo captiuus reuersus est: utrum dimissus, an ui uel fallacia potestātē hostium euaserit: ita tamen, ut si ea mente uenerit, ut non illō reuerteretur. nec enim satis est corpore domum quem redisse, si mente alienus est. sed & qui uictis hostibus recuperant, postliminio redisse existimantur

XXVI. MARTIANVS.

Dui Senerus & Antoninus rescripserūt: si uxor cum marito ab hostibus capta fuerit, & ibidē ex marito enixa sit: si reuerſi fuerint, iustus eſſe & parentes & liberos, & filium in poteſtate patris, quē admodum iure poſtliminiꝝ reuerſus ſit. quod ſi cum matre ſola reuertatur: quaſi ſine marito natus, ſpurius habebitur.

XXVII. LABOLENVS.

Latrones tibi ſeruū eripuerant. poſtea iſ ſeruus ad Germanos peruenerat. inde in bello uictis Germanis ſeruus uenerat. negant poſſe uſucapi eum ab emptore, Labeo, Ofilius & Trebatiꝝ: quia uerum eſſet eum ſubreptum eſſe: nec quod hoſtium fuiſſet, aut poſtliminio rediſſet, ei rei impedimento eſſe.

XXVIII. LABEO.

Si quid bello captum in præda eſt, nec poſtliminio rediſt. PAVLVS. imò ſi in bello captus pace facta demū fugiſt, deinde renouato bello capitur: poſtliminio rediſt ad eum, à quo priore bello captus erat: ſi modo non conuenerit in pace, ut captiui redderentur.

XXIX. IDEM.

Si poſtliminio rediſti: nihil, dum in hoſtiū poteſtate fuiſti, uſucapere ſpotuiſti. PAVLVS. imò ſi quid ſeruus tuus peculiꝝ nomine, dum in eo ſtatu eſſes, poſſederit: id eo quoq; tempore uſucapere poteris: quoniā eas res etiam inſcientes uſucapere ſolemus. & eo modo etiam hæreditas, nondum nato poſtumo, aut nondum adita, augeri per ſeruū hæreditarium ſolet.

XXX. IDEM.

Si id, quod noſtrum hoſtes ceperunt, eiꝝdem generis eſt, ut poſtliminio redire poſſit: ſimul atq; ad nos redeundi cauſa, ꝑfugit ab hoſtibus, & infra fines imperiꝝ noſtri eſſe cœpit, poſtliminio eū rediſſe exiſtimandū eſt. PAVLVS. imò cum ſeruus cuiꝝſuis noſtrū ab hoſtibus captus, inde aufugit, & in urbe Roma ita eſt, ut neq; in domini poteſtate ſit, neq; ulli ſeruiat: nondū eum poſtliminio rediſſe exiſtimandū eſt.

DE RE MILITARI. Tit. XVI.

I. VLPIANVS.

Illes, qui in cōmeatu agit, non uidetur rei publicæ cauſa abeſſe.

II. ARRIVS MENANDER lib. I. de re militari.

Militum delicta ſiue admiſſa aut propria ſunt, aut cū cæteris cōmunia. unde & ꝑſecutio aut ꝑꝑria

pria, aut cōmunis est. propriū militare delictum est, quod quis uti miles admittit. dedere se militem, cui non licet, graue crimen habetur: & augetur (ut in cæteris delictis) dignitate, gradu, specie militiæ.

III. MODESTINVS.

Desertorem auditum ad suum ducem cum elogio præses mittet: præterquā si quid grauius ille desertor in ea prouincia, in qua est repertus, admiserit. ibi enim eū plecti pœna debere, ubi facinus admisum est, diui Seuerus & Antoninus rescripserūt. Pœnæ militum huiuscemodi sunt: castigatio, pecuniaria multa, munerū indictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, ignominiosa missio. nam & in metallum, aut in opus metalli non dabuntur, nec torquentur. Emanfor est, qui diu uagatus ad castra regredit. Desertor est, qui per prolixū tempus euagatus reducit. Is, qui in exploratione emanet hostibus insistentibus, aut qui à fossa tunc recedit: capite puniendus est. Qui stationis munus relinquit, plusquā emanfor est. itaq; pro modo delicti, aut castigatur, aut gradu militiæ deijcitur. Si præsidis, uel cuiusuis præpositi ab exsecutione quis desistat: peccatum desertionis subibit. Si ad diem cōmeatus quis non ueniat: perinde in eū statuendū est, ac si emanfisset, uel deseruisset, pro numero temporis: facta prius copia docendi, num forte casibus quibusdam detentus sit, propter quos uenia dignus uideatur. Qui militiæ tempus in desertione impleuit, emerito priuatur. Si plures simul primo deseruerint, deinde intra certum tempus reuersi sint: gradu pulsī in diuersa loca distribuendi sunt. sed tiro-nibus parcendum est. qui si iteratō hoc admiserint: pœna competentī adficiuntur. Is, qui ad hostem confugit, & redijt: torquebitur, ad bestiasq; uel in furcam damnabitur: quāuis milites nihil eorū patiantur. Et is, qui uolens transfugere, adpræhensus est: capite punitur. Sed si ex improviso, dum iter quis facit, capiatur ab hostibus: inspecto uitæ eius præcedentis actu, uenia ei dabitur. & si expleto tempore militiæ redeat: ut ueteranus restituetur, & emerita accipiet. Miles, qui in bello arma amisit, uel alienauit, capite punitur: humane, militiam mutat.

Qui aliena arma subripuit: gradu militiæ pellendus est. In bello qui rem à duce prohibitam fecit, aut mandata non seruauit: capite punitur, etiam si res bene cesserit. sed qui agmen excefferit: ex causa uel sustibus cæditur, uel mutare militiam solet. necnon & si quis uallum transcendat, aut per murum castra ingrediatur: capite punitur. Si uero quis fossam transiijt: militiā reijcitur. Qui seditionem atrocem militum concitauit, capite punitur. si intra uociferationem, aut leuem querelam seditio mota est: tūc gradu militiæ deijcitur. Et cum multi milites in aliquod flagitium conspirent, uel si legio deficiat: auocari

auocari militia solet. Qui præpositum suum protegere noluerint, uel deseruerint: occiso eo, capite puniuntur.

IIII. *ARRIVS MENANDER lib. I. de re militari.*

Qui cū uno testiculo natus est, quise amisit: iure militabit secundum diui Traiani rescriptū. Nam & duces Sylla & Cotta memorantur eo habitu fuisse naturæ. Ad bestias datus si profugerit, & militiæ se dederit: quandoq; inuentus capite puniendus est. Idemq; obseruandum est in eo, qui passus est legi se. In insulam deportatus si effugiens militiæ se dedit, lectusue dissimulauit: capite puniendus est. Temporarium exsilium uoluntario militi insulæ relegationem adsignat: dissimulatio, perpetuum exsilium. Ad tempus relegatus si expleto spacio fugæ militiæ se dedit: causa damnationis quærenda est: ut si contineat infamiam perpetuam, idem obseruetur. si transactum de futuro sit: & in ordinē redire potest, & honores petere militiæ non prohibetur.

Reus capitalis criminis uoluntarius miles secundum diui Traiani rescriptum capite puniendus est: nec remittendus est eo, ubi reus postulatus est: sed ubi accedente causa militiæ audiendus est. si dicta causa sit: uel requirendus adnotatur. Ignominia missus ad iudicem suum remittendus est, nec recipiendus postea uolens militare, licet fuerit absolutus. Adulteri uel aliquo iudicio publico damnati inter milites non sunt recipiendi. Non omnis, qui litem habuit, & ideo militauit, exauthorari iubetur: sed qui eo animo militiæ se dedit, ut sub obtentu militiæ præciosiorem se aduersario faceret. nec tamen facile indulgendum est extra ordinem iudicationis, qui negotium ante habuerūt: sed si in transactionem recidit, indulgendum est. Exauthoratus eo nomine, non utiq; infamis erit: nec prohibendus lite finita militiæ eiusdē ordinis se dare. alioquin & si relinquat litem, uel transigat, retinendus est. Qui post desertionem in aliā militiam nomen dederunt, legi se passi sunt: Imperator noster rescripsit, & hos militariter puniendos. Grauius autem delictum est detrectare munus militiæ, quàm adpetere. nā & qui ad delectū olim non respondebant, ut proditores libertatis in seruitutem redigebantur. sed mutato statu militiæ recessum à capitis poena est: quia plerunq; uoluntario milite numeri suppleuntur. Qui filium suum subtrahit militiæ belli tempore, exsilio & bonorum parte multandus est. si in pace: fustibus cædi iubet, & requisitus iuuenis, uel à patre postea exhibitus, in deteriores militiam dandus est. qui enim se sollicitari ab alio passus est, ueniam non meretur. Eum, qui debilitauit filium delectum propter bellum indictum, ut inhabilis militiæ sit: præceptum diui Traiani deportauit. Edictum Germanici Cæsaris militem desertorem faciebat, qui diu abfuisset, ut is inter emanfores habe

haberetur. sed siue redeat quis, & offerat se, siue depræhensus offeratur: poenam desertionis euitat. nec interest, cui se offerat, uel à quo depræhendatur. leuius itaq; delictum emanforis habetur, ut erronis in seruis: desertionis grauius, ut in fugitiuis. Examinatur autem semper causa emanfionis, & cur, & ubi fuerit, & quid egerit: & datur uenia ualitudini, adfectioni parentum & adfinium, & si seruum fugientem persecutus est, uel si qua huiusmodi causa sit. sed & ignorantibus adhuc disciplinam tironi ignoscitur.

V. IDEM.

Non omnes desertores similiter puniendi sunt: sed habetur & ordinis, & stipendiorum ratio, & gradus militiæ, uel loci, & muneris deserti, & antea factæ uitæ. sed & numeri, si solus, uel cum altero, uel cum pluribus deseruit, aliud uero quod crimen desertioni adiunxit. item temporis, quo in desertione fuerit: & eorum, quæ postea gesta fuerunt. sed si fuerit ultro reuersus, non cum necessitudine: non erit eiusdem sortis.

Qui in pace deseruit: eques gradu pellendus est, pedes militiam ^{*a}l. mutat. in bello idem admissum capite puniendum est. Qui desertioni ^{rat.} aliud crimen adiungit, grauius puniendus est. & si furtum factum sit, uel uel alia desertio habebitur: uel si plagium factum, uel aggressura, abigeatus, uel quid simile accesserit. Desertor si in urbe inueniatur: capite puniri solet. alibi adpræhensus, ex prima desertione restitui potest: iterum deserendo capite puniendus est. Qui in desertione fuit, si se obtulerit: ex indulgentia Imperatoris nostri in insulam deportandus est.

Qui captus, cum poterat redire, non rediit: pro transfuga habetur. item eum, qui in præsidio captus est, in eadem conditione esse certum est. si tamen ex improviso, dum iter facit, aut epistolam fert, capiatur quis: ueniam meretur. A Barbaris remissos milites, ita restitui oportere Hadrianus rescripsit, si probabunt se captos euasisse, non transfugisse. sed licet hoc liquidò constare non possit: argumentis tamen cognoscendum est. & si bonus miles ante existimatus fuit: propè est, ut adfirmationi eius credatur. si emanfor, aut negligens suorum, aut segnis, aut extra cõtubernium agens: non credatur ei, si post multum temporis rediit. Qui ab hostibus captus est, & captum eum non transfugisse constiterit: ut ueteranus erit restituendus, & præmia & emeritum capiet. Qui transfugit, & postea multos latrones adpræhedit, & transfugas demonstrauit: posse ei parci, diuus Hadrianus rescripsit. ei tamen pollicenti ea nihil permitti oportere.

VI. IDEM.

Omne delictum est militis, quod aliter, quam disciplina communis exigit, committitur: ueluti segnicia crimen, uel cõtumacia,

iii uel

uel desidia. Qui manus intulit præposito, capite puniendus est. auge-
tur aut petulantia crimen dignitate præpositi. Contumacia omnis
militis aduersus ducem, uel præsidem, capite punienda est. Qui in
acie fugam prior fecit spectantibus militibus, propter exemplum capi-
te puniendus est. Exploratores, qui secreta nunciauerunt hostibus,
proditores sunt, & capitis poenas luunt. sed & caligatus, qui metu hosti-
um languorem simulauit, in pari cum eis causa est. Si quis commi-
litionem uulnerauit: siquidem lapide: militia reiicitur. si gladio: caput
amittit. Qui se uulnerauit, uel alias mortem sibi consciuit: Impera-
tor Hadrianus rescripsit, ut modus eius rei statutus sit: ut si impatien-
tia doloris, aut tædio uitæ, aut morbo, aut furore, aut pudore mori ma-
luerit: nō animaduertatur in eum, sed ignominia mittatur. si nihil tale
prætendat: capite puniatur. Per uinum, aut per lasciuiam lapsis: capi-
talis poena remittenda est, & militiæ mutatio irroganda. Qui præpo-
situm suum non protexit, cū posset: in pari causa factori habendus est.
si resistere non potuit: parcendum ei. Sed & in eos, qui præfectum cen-
turia à latronibus circumuentum deseruerunt, animaduerti placuit.

VII. MACER.

Proditores, uel transfugæ plerumq; capite puniuntur, & exautho-
rati torquentur. nam pro hoste, non pro milite habentur.

VIII. VLPIANVS.

Qui status controuersiam patiuntur: licet reuera liberi sunt, nō de-
bent per id tempus nomen militiæ dare, maxime lite ordinata: si
ue ex libertate in seruitutē, siue contra petantur. ne hi quidem, qui in-
genui bona fide seruiunt: sed nec qui ab hostibus redempti sunt, pri-
usquam se luant.

IX. MACER.

Milites prohibentur prædia cōparare in his prouincijs, in quibus
militiā exercent, præterquam si paterna eorum fiscus distrahat.
nam & hanc speciem Seuerus & Antoninus remiserunt. sed stipendijs
impletis emere permittuntur. fisco autem uindicatur prædium illici-
te comparatum, si delatum fuerit. sed si nondum delata causa stipen-
dia impleta sint, uel missio contigerit: delationi locus non est. Milia-
res si hæredes exstiterint: possidere ibi prædia non prohibentur.

X. PAVLVS.

Qui excubias palatii deseruerit, capite punitur. sed ex causa de-
sertionis restitutus in militiam, non aliter medijs temporis sti-
pendium & donatiua accipit, nisi hæc ei liberalitas principalis speci-
aliter indulserit.

XI. MARTIANVS.

Ab omni

A B omni militia serui prohibentur, alioquin capite puniuntur.

XII. MACER.

O fficium regentis exercitum non tantum in danda, sed etiam in obseruanda disciplina constitit. Paternus quoque scribit, debere eum, qui se meminerit armato præesse, parcissime com meatum dare: equum militarem extra prouinciam duci non permittere: ad opus priuatum, piscatum, uenatum, militem non mittere. nam in disciplina Augusti ita cauetur. Et si scio, fabrilibus operibus exerceri milites, nõ esse alienum: uereor tamen, si quidquam permisero, quod in usum meum, aut tuum fiat: ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus. Officium tribunorum est, uel eorum, qui exercitui præsunt: milites in castris continere, & ad exercitationem producere, clauis portarum suscipere, uigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum probare, fraudem mensorum coercere, delicta secundum suæ autoritatis modum castigare, principijs frequenter interesse, querelas commilitonum audire, ualetudinarios inspicere.

XIII. IDEM.

M ilites agrum comparare prohibetur in ea prouincia, in qua bellica opera peragunt: scilicet ne studio culturæ militia sua auocentur. & ideo domum comparare non prohibentur. sed & agros in alia prouincia comparare possunt. cæterum in ea prouincia, in qua propter causam prælii uenerunt, ne sub alieno quidem nomine eis agrum comparare licet. alioquin fisco uindicabitur. Is autem, qui contra disciplinam agrum comparauerit: si nulla de ea re quaestione mota missionem acceperit: inquietari prohibetur. Illud constat: præscriptionis huius commodum ad eos, qui ignominia causa missi sunt, non pertinere: quod præmij loco ueteranis concessum intelligitur. & ideo & ad eum, qui causaria missus est, potest dici pertinere, cum huic quoque præmiū præstatur. Missionum generales causæ sunt tres: honesta, causaria, ignominiosa. Honestæ est, quæ tempore militiae impleto datur. Causaria, cum quis uicio animi uel corporis minus idoneus militiae renunciat. Ignominiosa causa est, cum quis propter delictum sacramento soluitur. & is, qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in sacro comitatu agere potest. & si sine ignominia mentione missi sunt, * nihilominus aliàs* ignominia missi intelliguntur. Irreuerens miles non tantum à tribu hilomagnis, no, uel centurione, sed etiam à principali coercendus est. nam eum, qui centurioni castigare se uolenti restiterit, ueteres notauerunt. si uitem tenuit: militiam mutat. si ex industria fregit, uel manum centurioni intulit: capite punitur. Eius fugam, qui cum sub custodia uel in carcere esset, discesserit: in numero desertorum nõ computandum, Menan-

der scripsit: quia custodiae refuga, non desertor militiae est. Eum tamen, qui carcere effracto fugerit, etiam si ante non deseruerit, capite puniendum, Paulus scripsit. Desertorem, qui a patre suo fuerit oblatus, in deteriore militia diuus Pius dari iussit: ne uideatur (inquit) pater ad supplicium filium obtulisse. Itemque diui Seuerus & Antoninus eum, qui post quinquennium desertionis se obtulit, deportari iusserunt. quod exemplum & in ceteris sequi nos debere, Menander scripsit.

XIIII. PAVLVS.

Qui commeatus spacium excessit, emanforis uel desertoris loco habendus est. habetur tamen ratio dierum, quibus tardius reuersus est: item temporis, nauigationis, uel itineris. & si se probat ualitudine impeditum, uel a latronibus detentum, similiue casu moram passum (dum tamen non tardius a loco se profectum prober, quam ut occurrere possit intra commeatum) restituendus est. Arma alienasse, graue crimen est: & ea culpa desertioni exaequatur, utique si tora alienauerit. Sed & si partem eorum: idem est, nisi quod interest. nam si tibiale, uel humerale alienauit: castigari uerberibus debet. si uero lorica, scutum, galeam, gladium: desertori similis est. Tironi in hoc crimine facilius parcitur: armorumque custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore.

XV. TARANTINVS PATERNVS.

Ex causa desertionis notatus ac restitutus, temporis, quo in desertione fuit, stipendijs expungitur. quod si ratio constiterit, neque deserto rem fuisse apparuerit: omnia stipendia citra temporis finem redduntur.

XVI. PAVLVS.

Qui metu criminis, in quo reus iam fuerat postulatus, nomen militiae dedit: statim sacramento soluendus est. Miles turbator pacis capite punitur.

DE CASTRENSI PECVLIO. Tit. XVII.

I. VLPIANVS.

Ille familias militis peculium si apud patrem remansit: si ne testamento filio defuncto, pater ipsi haeres non fit: sed tamen haeres his fiet, quibus filius fuit.

II. IDEM.

Si filius familias miles decesserit, siquidem intestatus: bona eius non quasi haereditas, sed quasi peculium patri deferuntur. si autem testamento facto: hic pro haereditate habetur castrense peculium.

Idem

III. IDEM.

SI mulier filio uiri militi ad castrēses uel militares forte res comparandas reliquerit pecuniam: utiq; castrensi peculio ea, quæ comparantur, adnumerari incipiunt.

IIII. TERTYLLIANVS.

Miles præcipua habere debet, quæ detulit secum in castra, concedente patre. Actionem persecutionemq; castrensium rerum semper filius etiam inuito patre habet. Si paterfamilias militiæ tempore, uel etiam post missionem, adrogandum se præbuerit: uidendum erit, ne huic quoq; intelligatur earum rerum permiffa administratio, quas ante adrogationem in castris adquisierit: quamuis constitutiones principales de his loquantur, qui ab initio, cum essent filij familiarū, militauerint. quod admittendum est.

V. IDEM.

Miles filiusfamilias à commilitone, uel ab eo, quem per militiam cognouit, hæres institutus, etiam citra iussum patris suo arbitrio recte pro hærede gerit.

VI. IDEM.

SI militi filiosfamilias uxor seruum manumittendi caussa donauerit: an suum libertum fecerit, uideamus: quia peculiare & seruos & libertos potuit habere. & magis est, ut hoc castrensi peculio non adnumeretur: quia uxor ei propter militiā nota est. Planè si mihi proponas ad castra eunti marito uxorem seruos donasse, ut manumittat, & habiles ad militiā libertos habeat: potest dici, sua uoluntate sine permisso patris manumittentem ad libertatem perducere.

VII. IDEM.

SI castrense peculium maritus habeat: in quantū facere potest, condemnabitur: quia etiam non castrensibus creditoribus ex eo peculio magis est eum cogi reddere.

VIII. IDEM.

SI forte uxor, uel cognatus, uel quis alius notus non ex castris filiosfamilias donauerit quid, uel legauerit, & etiā expresserit nominatim, ut in castrensi peculio habeat: an possit castrensi peculio aggregari? & non puto. ueritatem enim spectamus, an uera castrensis noticia uel adfectio fuit, non quod quis finxit.

IX. IDEM.

Proponebat filiusfamilias miles testamēto facto extraneū hæredē scripsisse, deinde supstite decessisse: pater deliberāte hærede instituto ipse diē functus esse: deinde hæres institutus repudiasse hæreditatē. quærebat, ad quē castrense peculium pertineret. dicebā, castrense peculium

iii iij filij

filijsfamilias, siquidem testatus decessisset, quasi hæreditatē deferri hæredi scripto: siue extraneum scripsisset hæredem, siue patrem. sed cum nihil de peculio decernit filius: non nunc obuuisse patri, sed non esse ab eo profectum creditur. deniq; si seruo filij castrensi libertatem pater adscripserit, moxq; filius uiuo patre defunctus sit: non impeditur libertas: cum si filius patri superuixerit, impediatur libertas. Vnde Marcellus putat necessariū quoq; hæredem seruū filij peculiarem patri existere posse, si filio pater superuixerit. Idem referebā, & si rem peculiare filij pater legauerit. nam eodem casu, quo libertatem competere diximus, legatū quoq; uel debetur, uel impeditur. quibus ita præmissis, & in proposito dicebā: cum hæres non adiit hæreditatem, retro peculium patris bonis accessisse. unde posse dici, etiam patris bona aucta per hanc repudiationē, nec esse nouum, ut ex postfacto aliquis successorem habuisse uideat. nam & si filius eius, qui ab hostibus captus est, decesserit patre captiuo uiuo: siquidem pater regrederet, quasi filiusfamilias, peculium habebit. enimuero si ibidem pater decesserit: quasi paterfamilias legitimū habebit successorem, & retro habuisse credetur eius successor. ea quoq; quæ medio tempore filiusfamilias iste quæsiit, nō hæredi patris, sed ipsi filio quæsitā uidebuntur.

X. POMPONIVS.

EX nota Marcelli constat, nec patribus aliquid ex castrensis bonis filiorum deberi.

XI. IDEM.

Castrense peculium est, quod à parentibus, uel cognatis in militia agenti donatum est: uel quod ipse filiusfamilias in militia adquisiuit, quod nisi militaret, adquisiturus nō fuisset. nam quod erat & sine militia adquisiturus, id peculium eius castrense non est.

XII. PAPINIANVS.

Pater, qui dat in adoptionem filium militem, peculium ei auferre non potest, quod semel iure militiæ filius tenuit. qua ratione nec emancipando filium, peculium ei aufert, quod nec in familia retento potest auferre.

XIII. IDEM.

Diuus Hadrianus rescripsit in eo, quem militante uxor hæredem instituerat, filium exstitisse hæredem: & ab eo hæreditarios seruos manumissos proprios eius libertos fieri.

XIII. IDEM.

Filiusfamilias miles si captus apud hostes uita fungatur: lex Cornelia subuenit & scriptis hæredibus: quibus cessantibus, iure pristino peculium pater habebit. Proxima species uidetur, ut scriptis hæredibus

diſcus deliberantibus, quod ſeruus interim ſtipulatus eſt, uel ab alio ſibi traditum accepit (quod quidem ad patris perſonā attinet) ſi forte peculium apud eum reſederit: nullius momenti uideatur, cum illo tempore non fuerit ſeruus patris. quod autem ad ſcriptos hæredes: in ſuſpenſo fuiſſe traditio, itemq; ſtipulatio intelligatur. ut enim hereditarius fuiſſe credatur, poſt aditam hæreditatē ſit. ſed paterna uerecundia nos mouet, quatenus & in illa ſpecie, ubi iure priſtino apud patrem peculium remanet, etiam adquiſitio ſtipulationis uel rei traditæ per ſeruum fiat.

Legatum, quod ei ſeruo relictum eſt (quamuis tūc propter incertum nulli ſit adquiſitū) omiſſo teſtamento, patri tunc primum per ſeruum acquireretur: cum ſi fuiſſet exemplo hæreditatis peculio adquiſitum, ius patris hodie non conſideraretur.

XV. IDEM.

Pater, milite filiofamilias reuerſo, quod donat, caſtrenſis peculij nō facit, ſed alterius peculij, perinde ac ſi filius nunquā militaſſet. Si ſtipulanti filio ſpondeat: ſiquidē ex cauſſa peculij caſtrenſis: tenebit ſtipulatio. cæterum ex qualibet alia cauſſa non tenebit. Si pater à filio ſtipulatur: eadem diſtinctio ſeruabitur. Si ſeruus peculij, quod ad filium ſpectat, ab extero ſtipuletur, aut per traditionem accipiat: ſine diſtinctione cauſſarum res ad filium pertinebit. nō enim ut filius duplex ius ſuſtinet, & patris, & filijfamilias: ita ſeruus, qui caſtrenſis peculij eſt, quicq; nullo iure, quamdiu filius uiuit, patri ſubiectus eſt, aliquid adquirere ſimpliciter ſtipulando, uel accipiendo patri poteſt. quæ ratio ſuaadet, ut ſi ab ipſo patre ſeruus, qui ad filium pertinet, ſtipuletur ex quacūq; cauſſa, uel traditum accipiat: ſic acquiratur filio res & ſtipulatio, quemadmodum ſi extero promiſiſſet: quia perſona ſtipulantis & accipientis ea eſt, ut ſine differentia cauſſarum, quod per eum agitur, emolumentum filij ſpectet. Si ſerui pater uſumfructum amiſerit, cuius proprietatem in caſtrenſi peculio filius habebat: plenam proprietatem habebit filius.

XVI. IDEM.

Dotem filiofamilias datam, uel promiſſam, in peculio caſtrenſi non eſſe reſpondi. nec ea res contraria uidebit ei, quod diui Hadriani temporibus filiūfamilias militem uxori hæredem exſtituiſſe placuit, & hæreditatē in caſtrenſe peculium habuiſſe. nam hæreditas aduenticio iure quæritur: dos autē matrimonio cohærens oneribus eius ac liberis cōmunibus, qui ſunt in aui familia, confertur. Hæreditatem caſtrenſi peculio non uideri quæſitam reſpondi, quam frater patruelis in alia prouincia ſtipendia merens, fratri patrueli, cum quo nunquam militauit, reliquit. ſanguinis etenim ratio, nō militiæ cauſſa meritum

ritum hæreditatis accipiendæ præbuerat.

XVII. IDEM.

Pater, qui castrense peculium intestati filij retinebit, æs alienum intra modum eius & annum utilem iure prætorio soluere cogitur. Idem, si testamento scriptus hæres extiterit, perpetuò ciuilitè ut hæres conuenitur. Pater à filio milite, uel qui militauerat, hæres institutus testamenti causam omisit, & castrense peculium possedit. legitimi hæredis exemplo cogetur ad finem peculij perpetuò legata præstare, quod si filius post annum, quàm militare desierat, iure communi testamento factò uita decessit: ratione Falcidiæ retinebitur quarta. cæterum si testamenti causam pater omisit, cum peculium creditoribus soluendo non esset: nihil dolo uidebitur fecisse, quamuis temporis incurrat compendium.

XVIII. MARTIANVS.

Ex castrensi peculio seruus à patre hæres institui non potest, & filiù necessariù hæredem patri facit. & in summa, ea re hi actus patris, qui ad præsens rei alienationem alicuius iuris de castrensi peculio præstant, impediuntur. hi uero, qui non statim quidem, sed postea efficere solent: eo tempore animaduertentur, quo habere effectù consueuerunt: ut si supersit filiùs, cui auferat, nihil agatur. si ante decesserit: actus patris non impediatur. itaq; negabimus patrem filio saluo còmuni diuidendo agentem proprietatem alienaturù exemplo dotalis prædij. Sed nec si socius ultro cum eo agat, quidquam agatur: ueluti si cum eo ageret, cui bonis interdictum est. Seruos ex eo peculio usufructu: item prædia tam usufructu, quàm cæteris seruitutibus pater liberare poterit. sed & seruitutes his adquirere. id enim & eum, cui bonis interdictum est, uerum est consequi posse. neq; aut seruus ex eo peculio, neq; prædij usum fructum uel seruitutem imponere pater potest. Si quando ex eo peculio filius rem alienam bona fide tenebit: an pater eius in rem, uel ad exhibendum actionem pati debeat, ut cæterorum filiorù nomine, quaeritur. Sed uerius est, cum hoc peculium à patris bonis separetur: defensionis necessitatem patri non imponendam. sed nec cogendus est propter æs alienum, quod filius peculij nomine, quod in castris adquisiuit, confecisse dicetur, de peculio actionem pati. Et si sponte patiat: ut quilibet defensor satisfatò filiù in solidum, non peculio ténus defendere debeat: sed & eius filij nomine non aliter mouere actionē potest, q̃ si satis dederit, eum ratam rem habiturum.

XIX. TRIPHONINVS. lib. IX. *disputationum.*

De hæreditate ab adgnato commilitone data Scæuola noster dubitabat: quia potuit & ante notus & amicus dare, potuit & nō dare, nisi

re, nisi commilitum charitatem auxisset. nobis itaq; uidetur: si ante cō-
 militum factum sit testamentum: non esse peculij castrensis eam hæ-
 reditatem. si postea: contra. Sed si seruus peculij castrensis à quocunq;
 sit hæres scriptus: iussu militis adire debebit hæreditatem, eaq; fiet bo-
 norum castrensis peculij. Filius familias paganus de castrensi pecu-
 lio fecit testamentum, & dum ignorat patri se suum hæredem exstitis-
 se, decessit. non potest uideri pro castrensis bonis testatus, pro pater-
 nis intestatus decessisse: quamuis id in milite etiam nūc rescriptum sit:
 quia miles ab initio pro parte testatus, & pro parte intestatus potuerat
 mori. quod ius iste non habuit: non magis, quàm si sine obseruatione
 legum faceret testamētum. necessario ergo castrensis peculij hæres scri-
 ptus uniuersa bona habebit: perinde ac si pauperrimus factio testamēto
 decessisset, ignorans se locupletatū per seruos alio loco agentes. Pa-
 ter peculij castrensis filij seruum testamento liberum esse iussit. testa-
 to defuncto filio familias, mox patre: quaritur, an libertas seruo compe-
 tat? occurrebat enim nō potuisse dominium apud duos pro solido es-
 se. deniq; filium posse manumittere talis peculij seruum, Hadrianus cō-
 stituit. Et si testamento tam filij, quàm patris, idem seruus accepisset li-
 bertatem, & utriq; pariter decessissent: non dubitaretur ex testamento
 filij liberum esse eum. sed & in superiore casu pro libertate à patre data
 illa dici possunt: nunquid quoad utatur iure concessio filius in castrensi
 peculio, eodsq; ius patris cessauerit. quod si intestatus decesserit filius:
 postliminiū cuiusdam similitudine pater antiquo iure habeat peculiū,
 retroq; uideatur habuisse rerum dominia: non tamen, si ut hæres uiuo
 filio uindictam seruo imposuit, dicatur eum post mortem intestati filij
 ex illa manumissione liberum factum esse. Quid autem si testamen-
 tum fecerit filius, & non sit eius adita hæreditas? non tam facile est di-
 cere continuatum patri post mortem filij rerum peculij dominium: cū
 medium tempus, quo deliberant instituti hæredes, imaginem successo-
 ri præstiterit. alioquin & si adita sit ab instituto filij hæreditas: dicetur à
 patre ad eum transisse proprietatem. Qd absurdum est: nisi in pendentī
 (ut in alijs) & in hac specie habeamus dominia: ut ex postfacto retro fu-
 isse, aut nō fuisse patris credamus. secundū quod difficile erit expedire,
 si dum deliberāt hæredes, dies cesserit legati seruo istius peculij dati in
 testamento eius, ex quo pater nihil capere potuisset: an id ad ipsum per-
 tineat, cum utiq; ad hæredem filij pertineat. facilius tamen de libertate
 serui deliberatio est in specie, in qua intestatus filius decessisse proponi-
 tur. non est ergo ratio respondendi, competere libertatem eo tempore
 datam, quo non fuit in dominio patris. fauorabilem tamen sententiā
 contrariam in utroq; casu non negamus.

k k k

Paulus

XX. PAVLVS.

Sed si ponas filium testamentum fecisse, & patrem hæredem instituisse, cum utiq; pater testamēto suo seruo filij libertatem dedisset, qui ad eum ex testamento filij pertinere cœperit: uidendum est, nunquid ei comparari debeat, qui cum manumitteretur, alienus erat, dein de postea acquisitus est. Sed fauorabilius est, libertatem à patre relicta admittere: & ab initio patris eum esse uideri ex hoc, quod postea contingit, ostenditur.

DE VETERANIS.

Tit. XVIII.

I. ARRIVS MENANDER.

Veteranorum priuilegiū inter cætera etiam in delictis habet prærogatiuam, ut separentur à cæteris in pœnis. nec ad bestias utiq; ueteranus datur, nec fustibus cæditur.

II. VLPPIANVS.

Honeste sacramento solutis data immunitas etiam in eis ciuitatibus, apud quas incolæ sunt, ualet: nec labefactatur, si quis eorum uoluntate sua honorem aut munus susceperit. Vestigalia & patrimoniorum onera solennia omnes sustinere oportet.

III. MARTIANVS.

Veteranis & liberis ueteranorum idem honor habetur, qui & decurionibus. igitur nec in metallum damnabuntur, nec in opus publicum, uel ad bestias, nec fustibus cæduntur.

IIII. VLPPIANVS.

Vix sternendæ immunitatem ueteranos non habere, Iulio Sossiano ueterano rescriptum est. nam nec ab intributionibus, quæ in possessionibus fiunt, ueteranos esse excusatos, palam est. Sed & naues eorum angariari posse, Aelio Firmo & Antonino Claro ueteranis rescriptum est.

V. PAVLVS.

Veteranos diuus Magnus Antoninus cum patre suo rescripsit, à nauium fabrica excusari. sed & ab exactione tributorum habent immunitatem, hoc est ne exactores tributorum constituentur. Sed ueterani, qui passi sunt se in ordinem legi, muneribus fungi coguntur.

Digesto-

DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM LIBER
QVINQVAGESIMVS.

AD MVNICIPALEM, ET DE
incolis. Tit. I.

I. VLP IANVS.

Municipem aut natiuitas facit, aut manumissio, aut adoptio. & proprie quidem municipes appellantur muneris participes, recepti in ciuitatem, ut munera nobiscum facerent. sed nunc abusiue municipes dicimus suos cuiuscūq; ciuitatis ciues: ut puta Campanos, Puteolanos. Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus est, Campanus est. Sed & si

ex patre Campano, matre Puteolana: æque municeps Campanus est: nisi forte priuilegio aliquo materna origo censeatur. tunc enim matris originis erit municeps: ut puta Iliensibus concessum est, ut qui matre Iliensi est, sit eorum municeps. etiam Delphis hoc idem tributum & conseruatū est. Celsus etiam refert Ponticis ex beneficio Pompei Magni competere, ut qui Pontica matre natus esset, & Ponticus esset. quod beneficium ad uulgo quæsitos solos pertinere quidā putant: quorum sententiam Celsus non probat. neq; enim debuisse caueri, ut uulgo quæ situs matris conditionem sequeretur. quam enim aliam originem hic habet: sed & ad eos, qui ex diuersarum ciuitatum parentibus orerentur.

II. IDEM.

Quoties filius familias uoluntate patris decurio creatur: uniuersis muneribus, quæ decurioni filio iniunguntur, obstrictus est pater, quasi fideiussor pro filio. Consensisse autem pater decurionatui filij uidetur, si præsens nominationi non contradixit. proinde quid quid in re publica filius gessit, pater ut fideiussor præstabit. Gestum aut in re publica accipere debemus: pecuniam publicam tractare, siue erogandam decernere. Sed & si curatores operum uel cuius alterius rei publicæ creauit, tenebit. Sed & si successorem sibi nominauit, patrem obstringet. Sed & si uestigalia locauit, pater erit obstrictus. Sed si filius tutores dare non curauerit, uel minus idoneos elegerit, nec satis exegerit, uel non idoneum acceperit: ipse quidem quin sit obstrictus, nulla dubitatio est. pater uero ita demum obligatur, sicut & fideiussores solent hoc nomine obligari. sed non solent (hoc enim & relatum & rescriptū

kkk ij est

est) quia fideiussores rem publicam saluam fore promittunt. reipublicæ autem nihil (quod ad rem pecuniariã attinet) interest, pupillis tutores dari. Is, qui ultra com meatum abest, uel ultra formam cõmeatui datam, ad munera euocari potest.

III. IDEM.

Placet etiam filium familias domicilium habere posse.

IIII. IDEM.

Non utiq; ibi, ubi pater habuit, sed ubicunq; ipse domicilium constituerit.

V. PAVLVS.

Labeo indicat eum, qui pluribus locis ex æquo negõcietur, nusquã habere domiciliũ. quosdam autem dicere refert, pluribus locis eũ incolam esse, aut domicilium habere. quod uerius est.

VI. VLPIANVS.

Adsamptio originis, quæ nõ est, ueritatem naturæ non perimit. errore enim ueritas originis nõ amittitur: nec mendacio dictis se esse, unde non sit, deponitur: neq; recusando quis patriam, ex qua oriundus est, neq; mentiendo de ea, quam non habet, ueritatem mutare potest. Filius ciuitatem, ex qua pater eius naturalem originem ducit, nõ domicilium sequitur. Viris prudentibus placuit, duobus locis posse aliquem habere domicilium: si utrubiq; ita se instruxit, ut nõ ideo minus apud alteros se collocasse uideatur. Libertini originẽ patronorum, uel domicilium sequuntur, item qui ex his nascuntur.

VII. IDEM.

Si quis à pluribus manumissus sit: omnium patronorum originem sequitur.

VIII. MARTIANVS.

Non debere cogi decuriones uilius præstare frumentum ciuib; suis, quàm annona exigat, diui fratres rescripserunt, & alijs quoq; constitutionibus principalibus id cautum est.

IX. NERATIVS.

Eius, qui iustum patrem non habet, prima origo à matre: eoq; die, quo ex ea editus est, enumerari debet.

X. MARTIANVS.

Simile priuilegiũ fisco nulla ciuitas habet in bonis debitoris, nisi nominatim id à principe datum sit.

XI. PAVLVS.

Imperator Titius Antoninus Lentulo Vero rescripsit, magistratuũ officium indiuiduum, ac periculum esse commune. quod sic intelligi oportet, ut ita demũ collegæ periculum adscribatur: si neq; ab ipso, qui

qui gessit, neq; ab his, qui pro eo interuenerunt, res seruari possit: & soluendo non fuerit honore de posito. alioquin si persona eorum, uel cautio sit idonea, uel soluendo fuerit, quo tempore conueniri potuit: unusquisq; in his, quæ administrauit, tenebitur. Quod si forte is, qui periculo suo nominauit magistratū, soluendo sit: utrum in eum prius actio reddi, quasi in fideiussorem debeat: an uero non aliās, quā si res à collega seruari non possit? Sed placuit fideiussoris exemplo priorem conueniendum, qui nominauit: quoniam collega quidem negligentia ac pœnæ causa: qui uero nominauit, fidei ratione conueniatur.

XII. IDEM.

ET ei contra collegam nominati utilem actionem dari non oportet.

XIII. IDEM.

Quid ergo, si alter ex magistratibus toto anno abfuerit, aut forte præsens per contumaciā, siue ignauiam, uel ægram ualeitudinē reipublicæ negocia non gesserit, & omnia collega solus administrauerit: nec tamen tota res ab eo seruari possit? talis ordo dabitur, ut in primis qui negocia gessit reipublicæ, & qui pro eo cauerunt, insolidū conueniantur: mox peractis omnibus periculum agnoscat, qui non idoneum nominauerit: postremo alter ex magistratibus, qui reipublicæ negocijs se nō immiscuit. Nec iuste, qui nominauit, uniuersum periculū recusauerit: cum scire debeat eum, qui nominaretur, indiuiduum officium & commune periculum suscepturum. nam & cum duo gesserūt, & ab altero seruari, quod debetur non potest: qui collegam nominauit, in uniuersum conuenitur.

XIII. IDEM.

Municipes intelliguntur scire, quod sciant hi, quibus summa reipublicæ commissa est.

XV. IDEM.

Ordine decurionū ad tempus motus, & in ordinem regressus: ad honores exemplo relegati tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit. sed in utroq; placuit examinari, quo crimine dānati eiusmodi sententiam meruerunt. durioribus etenim pœnis affectos ignominia, uelut transacto negotio, postea liberari: minoribus uero, quā leges permittunt, subiectos, nihilominus inter infames haberi: cum facti quidem quæstio sit in potestate iudicantium, iuris autem authoritas non sit. In eum, qui successorem suo periculo nominauerit, si finito magistratu successor idoneus fuit, actionem dari non oportet. In fraudem ciuiliū munerum per tacitam fidem prædia translata fisco uindictantur: tantumq; alterum interdictæ rei minister de suis bonis cogitur soluere. Ius originis in honoribus obeundis ac

kkk iij mune

muneribus suscipiendis adoptione non mutatur: sed nouis quoq; muneribus filius per adoptiuum patrem adstringitur.

XVI. HERMOGENIANVS.

Sed & si is emancipetur ab adoptiuo patre: nō tantū filius, sed etiam ciuis ciuitatis, cuius per adoptionem fuerat factus, esse desinit.

XVII. PAPINIANVS.

Libertus propter patronum à ciuilibus muneribus non excusatur. nec ad rem pertinet, an operas patrono capto luminibus, uel ministeriū exhibeat. Liberti uero senatorum, qui negocia patronorum gerunt, à tutela decreto patrum excusantur. Filium pater decurionem esse uoluit. ante filium ex persona sua res publica debet cōuenire, quā patrem ex persona filij. nec ad rem pertinebit, an filius castrense peculī tantū possideat, cum ante militasset, uel postea. Præscriptio temporū, quæ in honoribus repetundis, uel alijs suscipiendis data est, apud eosdē seruaf, nō apud alios. sed eodē tempore nō sunt honores in duabus ciuitatibus ab eodē gerendi. cū simul igiŕ utrubiq; deserunt: potior est originis causa. Sola ratio possessionis, ciuilibus muneribus possessori iniungendis, citra priuilegiū specialiter ciuitati datū, idonea nō est. Postliminio regressi muneribus patriæ obtemperare cogunt, quāuis in alienæ ciuitatis finibus cōsistant. Exigendi tributi munus inter sordida munera nō habetur. & ideo decurionibus quoq; mandat.

Ex causa fidei cōmissi manumissus in muneribus ciuilibus manumissoris originē sequit, nō eius, qui libertatē reliquit. In adoptiua familia susceptū, exemplo dati, muneribus ciuilibus apud originem aui quoq; naturalis respondere, diuo Pio placuit: quāuis in isto fraudis ne suspicio quidē interuenerit. Error eius, qui se municipē, aut colonū existimans, munera ciuilia suscepturū promisit: defensionem iuris nō excludit. Patris domicilium filium aliorum incolam ciuilibus muneribus alienæ ciuitatis non adstringit: cum in patris quoq; persona domicilij ratio temporaria sit. In quæstionibus nominatos capitalium criminum ad nouos honores ante causam finitam admitti non oportet. cæterum dignitatem pristinam interim retinent. Sola domus possessio, quæ in aliena ciuitate cōparatur, domiciliū non facit. Nominati successoris periculum fideiussoris nominantis nō tenet. Fideiussores, qui saluam rem publicam fore responderunt, & qui magistratus suo periculo nominant: pœnalibus actionibus non adstringuntur, in quas inciderūt hi, pro quibus interuenerūt. eos enim damnum rei publicæ præstare satis est, quod promitti uidetur.

XVIII. PAVLVS.

Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt, interualla temporum
in con

in cōtinuandis honoribus, inuitis, non etiam uolentibus concessa: dum ne quis continuet honores.

XIX. SCAEVOLA.

Quod maior pars curiæ efficit, pro eo habet, ac si omnes egerint.

XX. PAVLVS.

Domicilium re & facto transfertur, non nuda contestatione: sicuti in his exigit, qui negant se posse ad munera ut incolas uocari.

XXI. IDEM.

Lucius Titius cū esset in patris potestate, à magistratibus inter ceteros frumento comparando inuito patre curator constitutus est. cui rei Lucius Titius neq; consensit, neq; pecuniam accepit, neq; in eam rem cavit, aut se cōparationibus cum ceteris miscuit. & post mortem patris in reliqua collegarū interpellari cōcepit. quæritur, an ex ea causa teneri possit? Paulus respondit. eum, qui iniunctum munus à magistratibus suscipere superfedid, posse conueniri eo nomine propter damnum reipublicæ: quamuis eo tempore, quo creatus est, in aliena fuerit potestate. Paulus respondit eos, qui pro alijs, non ex cōtractu, sed ex officio, quod administrauerint, cōueniuntur: in damnum sortis substitui solere, nō etiam in usuras. Idem respondit. hæredes patris propter munera filij, quæ post mortem patris suscepit, iure conueniri non posse. Hoc responsum & ad eum pertinet, qui à patre decurio factus, post mortem patris munera suscepit. Idem respondit. eū, qui decurionem adoptauit, onera decurionatus eius uideri suscepisse exemplo patris, cuius uoluntate filius decurio factus est. Idem respondit. cōstante matrimonio dotem in bonis mariti esse. sed si ad munera municipalia accepto modo substantiæ uocetur: dotem non debere computari. Idem respondit. si per accusatorem criminū capitalium non stetisset, quo minus crimen intra statutum tempus persequeretur: reum non debuisse medio tempore honorem appetere. Imperator Seuerus & Antoninus Augusti Septimio Zenoni. Pro infante filio, quem decurionem esse uoluisti, quanquam fidem tuam in posterum adstrinxeris: tamen interim onera sustinere non cogeris: cum ad ea, quæ mandari possunt, uoluntatem dedisse uidearis. Idem respondit. si ciuitas nullam propriam legem habet de adiectionibus admittendis, nō posse recedi à locutione uel uenditione prædiorū publicorum iam perfecta. tempora enim adiectionibus præstituta ad causas fisci pertinere.

XXII. VLPIANVS.

Filij libertorū libertarūq; ut liberti, paterni patroni & manumisso-
ris domicilium aut originem sequuntur. Vidua mulier amissi
mariti domicilium retinet, exemplo clarissimæ personæ per maritum
factæ.

factæ. sed utrunq; alijs interuenientibus nuptijs permutatur. Municipipes sunt liberti & in eo loco, ubi ipsi domicilium sua uoluntate tulerunt: nec aliquod ex hoc origini patroni faciunt præiudiciũ: & utrobique mulieribus adstringuntur. Relegatus in eo loco, in quem relegatus est, interim necessarium domicilium habet.

Senator ordine motus ad originalem patriam (nisi specialiter hoc impetrauerit) non restituitur.

Senatores, & eorũ filij filiaq; (quoquo tempore nati nataeue) itemq; nepotes, & pronepotes ex filio, origini eximuntur: licet municipalem retineat dignitatem. Senatores, qui liberum comneatum, id est ubi uelint morandi arbitriũ, impetrauerunt: domicilium in urbe retinent.

Qui fœnus exercent, omnibus patrimonij intributionibus fungi debent, & si possessionem non habeant.

XXIII. HERMOGENIANVS.

Municeps desinit esse, senatoriam adeptus dignitatem. hoc autẽ, quantum ad munera: quantum uero ad honorem: retinere creditur originem. deniq; manumissi ab eo eius municipij efficiuntur municipipes, unde originẽ trahit. Miles ibi domicilium habere uidetur, ubi *meret, & si nihil in patria possideat.

*a's. mo
ratur.

XXIII. SCAEVO LA.

Constitutionibus principum continetur, ut pecuniæ, quæ ex detrimẽto soluitur, usuræ non præstentur: & ita imperatores Senecæ rus & Antoninus Augusti rescripserunt his uerbis. Humanum est, reliquorum usuras, neq; ab ipso, qui ex administratione honoris reliquatus est: neq; à fideiussore eius, & multo minus à magistratibus, qui cautionem acceperint, exigi. cui consequens est, ut ne in futurum à forma obseruata discedatur.

XXV. VLP IANVS.

Magistratus municipales, cum unum magistratum administrat, etiam unius hominis uicem sustinent. & hoc plerunq; quidem lege municipali eis datur. uerum & si non sit datum, dummodo nõ denegatum, moribus competit.

XXVI. PAVLVS.

EA, quæ magis imperij sunt, quàm iurisdictionis, magistratus municipalis facere non potest. Magistratibus municipalibus non permittitur in integrum restituere, aut bona rei seruandæ causâ iube- re possidere, aut dotis seruandæ causâ, uel legatorum seruandorum.

XXVII. VLP IANVS.

Eius, qui manumisit, municeps est manumissus, nõ domiciliũ, sed patriam eius secutus. & si patronum habeat duarum ciuitatũ municipem: per manumissionem earundem ciuitatum est municeps.

Si quis

Si quis negocia sua non in colonia, sed in municipio semper agit: in illo uendit, emit, contrahit, in eo foro, balneo, spectaculis utitur, ibi festos dies celebrat, omnibus denique municipij commodis, nullis coloniarum fruitur: ibi magis habere domiciliū, quā ubi colendi ruris causa uersat, uidetur. Celsus libro primo digestorum scribit: si quis instructus sit duobus locis æqualiter, neque hic minus, quā illic frequenter commoretur: ubi domicilium habeat, existimationem animi esse accipiendam. ego dubito, si utriusque destinato sit animo, an possit quis duobus locis habere domicilium. & uerum est habere, licet difficile est: quē admodum difficile est sine domicilio quenquam esse. puto autem uerius & hoc procedere posse, si quis domicilio relicto nauiget, uel iter faciat, quærens quod se conferat, atque ubi consistat. nam hunc primū puto sine domicilio esse. Domicilium autem habere potest & relegatus eodē loci, unde arcetur, ut Marcellus scribit.

XXVIII. PAVLVS.

Inter conuenientes & de re maiore apud magistratus municipales agatur.

XXIX. CAIVS.

Incola & his magistratibus parere debet, apud quos incola est: & illis, apud quos ciuis est. nec tantum municipali iurisdictioni in utroque municipio subiectus est, uerum etiam omnibus publicis muneribus fungi debet.

XXX. VLPIANVS.

Qui ex uico ortus est, eam patriā intelligitur habere, cui rei publicæ uicus ille respondet.

XXXI. MARTIANVS.

Nihil est impedimento, quo minus quis, ubi uelit, domicilium habeat, quod ei interdictum non sit.

XXXII. MODESTINVS.

Ea, quæ desponsa est, ante contractas nuptias suum non mutat domicilium.

XXXIII. IDEM.

Roma communis patria nostra est.

XXXIII. IDEM.

Incola iam muneribus publicis destinatus, nisi perfecto munere, incolatui renunciare non potest.

XXXV. IDEM lib. I. exasationum.

Εἰδέναι χρὴ, ὅτι ὁ ἐν ἄλλῳ καταμύωμ, ἰγκόλας οὐ νομίζεται. ὁ γὰρ ἐκεῖ νῆς τῆς πόλεως θύραις τοῖς μὴ χρώμενος, οὐτὶς οὐ νομίζεται ἰγκόλας.

XXXVI. IDEM.

Titio, cum esset Romæ studiorum gratia, epistola missa est à magistratibus patriæ suæ, ut porrigeret Imperatori decretum eiusdem ciuitatis, quod erat cum ipsa epistola missum. Is autem qui susceperat literas restituendas, collusione facta, dedit Lucio, qui & ipse Romæ morabatur suæ rei gratia. sublato Titij nomine, cui erat decretum missum, ut per ipsum daretur, suum nomen inscripsit, & sic Imperatori decretum secundum mandata reipublicæ dedit. quæro, quis uiaticum ab eo petere potuerit? & quid cõmisisse uideatur is, qui non restituit literas ei, cui restituere mādatum susceperat: & is, qui sublato alieno nomine, inscripserat suo, quasi ipse iussus à patria decretum Imperatori porrexisset? Herennius Modestinus respondit. Titium quidem uiaticum petere non posse: sed eum, qui nomen indidisset. Titius pro pecunia publica, quam ipse credidit, pignus accepit. pacto facto cum debitore, ut non soluto debito, sine ulla repromissione distrahatur pignus: succedentes gradu in locum Titij nomen & pignus probauerunt usque ad Mæuium. ex uenditione pignoris propter remissionem à magistratu uendentibus factam, pro modo fundi demonstrato satis debito factum non est. quærebat, quis rei publicæ teneatur? Herennius Modestinus respondit. Titium, cum successores eius nominis periculum agnouerint, eo nomine obstrictum non esse. sed nec post magistratus, qui uendidisse proponuntur: cum uidelicet pluris uendiderint propter mensuræ agri demonstrationem, & hoc (quia pluris uendiderunt) restituere minore modo depræhensio iussu sint. eum igitur, qui nouissimus nomen probauit, indemnitati rei publicæ satisfacere debere, si nomen ad successorem idoneum transmississe non doceatur.

XXXVII. CALLISTRATVS.

De iure omnium incolarum, quod quæque ciuitates sibi uindicant, præsidum prouinciarum cognitio est. eum tamē, qui se negat incolam esse, apud eum præsidem prouinciæ agere debet, sub cuius cura est ea ciuitas, à qua uocatur ad munera: non apud eam, ex qua ipse se dicit oriundum esse. idque diuus Hadrianus rescripsit mulieri, quæ aliunde orta, alibi nupta est. Libertos & eo loco munus facere debere, unde patrona erit, & ubi ipsi domicilium habebunt, placet. Mulieres, quæ in matrimonium se dederint non legitimæ: non ibi muneribus functuras, unde mariti sunt earum, sciendum est: sed unde ipsæ ortæ sunt. idque diui fratres rescripserunt.

XXXVIII. PAPYRIVS IVSTVS.

Imperatores Seuerus & Antoninus rescripserunt: gratiam se facere iurisiurandi ei, qui iurauerat se ordini non interfuturum, & postea dum uir creatus esset. Item rescripsit Seuerus, colonos prædiorum fisci mune

muneribus fungi sine damno fisci oportere: idque excutere praesidem, adhibito procuratore, debere. Imperatores Verus & Antoninus rescripserunt, ad magistratus officium pertinere exactionem pecuniae legatorum. & si cessauerint: ipsos, uel haeredes conueniri: aut si soluendo non sint, fideiussores eorum, qui pro his cauerint. Item rescripserunt, mulierem, quamdiu nupta est, incolam eiusdem ciuitatis uideri, cuius maritus eius est: & ibi, unde originem trahit, non cogi muneribus fungi.

Item rescripserunt: patris, qui consulto filium emancipauerat, ne pro magistratu eius caueret: perinde bona teneri, atque fideiussor pro eo existisset. Item rescripserunt: cum quaeritur, an municeps quis sit, etiam ex ipsis rebus probationes sumi oportere. nam solam nominis similitudinem ad confirmandam cuiusque originem satis non esse.

Imperatores Verus & Antoninus rescripserunt: non minus eos, qui compulsi magistratu funguntur, cauere debere: quam qui sponte officium agnouerunt.

DE DECVRIONIBVS, ET FILIIS eorum. Tit. II.

I. VLPIANVS.

Ecuriones, quos sedibus ciuitatis, ad quam pertinent, relictis, in alia loca transmigrasse probabitur: praeses praefecturae reuocare in patrium solum, & muneribus congruentibus fungi curet.

II. IDEM.

Qui ad tempus relegatus est, si decurio sit: desinet esse decurio. reuersus plane locum suum quidem non obtinebit: sed non semper prohibebitur decurio fieri. denique in locum suum non restituetur. nam & sublegi in locum eius potest. & si numerus ordinis plenus sit: expectare eum oportet, donec alius uacet. Alia causa est eius, qui ad tempus ordine remouetur. hic enim impleto tempore decurio est. sed & in huius locum sublegi poterit. sed & si locum plenum inuenerit: expectet, donec locus uacet. Restitutus tamen in ordine, utrum eum ordinem teneat, quem primum habuit: an uero, quem nunc nactus est, quaeri potest. & si forte de ordine sententiarum dicendarum agatur: arbitror tamen eundem ordinem tenere, quem pridem habuit. non idem erit in eo, qui ad tempus relegatus est. nam hic uelut nouus in ordine uenit.

In filiis decurionum quaestio est, utrum is solus decurionis filius esse uideatur, qui conceptus & natus est ex decurione: an uero & is, qui antea natus est, quam pater decurio fieret? & quidem quantum pertinet, ne

fustibus castigetur, & ne in metallum detur: non nocet plebeio patre esse natum, si postea honor decurionis patri eorū accesserit. In auro quoq; Papinianus idem respondit, ne patris nota filius maculetur. sed si pater ipsius ordine motus sit: siquidem ante conceptionem eius moueatur: arbitror eum quasi plebeiū filium in honoribus spectari. quod si post conceptionem ipsius pater dignitatem amiserit: dicendum erit benigne, ut decurionis filium intuendum. Proinde hic quoq;, qui post patris relegationem natus est, siquidem ante conceptus sit: similis senatoris filio habebitur. si postea: nocebit illi relegatio. Si ad tempus ordine moto patre fuerit natus, medioq; tempore conceptus & editus: an quasi decurionis filius nascat, licet pater eius ante obierit, quam in ordinem uenerit: quod benigne erit admittendū. Præterea si conceptus sit à plebeio, mox ante editionem pater eius decurionatum adeptus, ante editionem amiserit: non infauorabiliter quis medium tempus illi pdesse, ueluti iam nato respondi. Nullum patris delictum innocenti filio pœnæ est. ideoq; nec ordine decurionum, aut cæteris honoribus propter eiusmodi causam prohibetur. Maiores annis quinquagintaquinque ad decurionatus honorem inuiti uocari, constitutionibus prohibentur. Sed si ei rei consenserint: & si maiores annis septuaginta sint: munera quidē ciuilia subire non coguntur, honores autē gerere debent.

III. IDEM.

Generaliter id erit defendendum, ut qui clementiorem sententiā passus est, ob hocq; ad tempus relegatur: boni consulere debeat humanitatē sententiæ, si nec decurionatū recipiat. Sed si quis ob * falsam. si causam, uel aliam de grauioribus, non ad tempus relegatus, sed ad tempus sit ordine motus: in ea est causa, ut possit in ordinem redire. Imperator enim Antoninus edicto proposito statuit, ut cuicumq;, aut quacumq; causa, ad tempus ordine, uel aduocationibus, uel quo alio officio fuisset interdictum: completo tempore nihilominus fungi honore uel officio possit. & hoc recte. neq; enim exaggeranda fuit sententia, quæ modum interdictioni fecerat. Spurius posse in ordinem allegi, nulla dubitatio est. sed si habet cōpetitorem legitime quæsitum: præferri eū oportere, diui fratres Lolliano Auito Bithyniæ præfidi rescripserūt. Cessantibus uero his, etiam spurij ad decurionatum, & re, & uita honesta, recipientur. quod utiq; non sordi erit ordini: cum ex utilitate eius sit, semper ordinem plenum habere. Eis, qui Iudaicam superstitionem sequuntur, diui Verus & Antoninus honores adipisci permiserunt: sed & necessitatem eis imposuerunt, qui superstitionem eorum non læderent.

IIII. MARTIANVS.

Decurio

DEcurio, qui prohibetur conducere quædam, si iure successerit in conductionem, remanet in ea. quod & in omnibus similibus seruandū est.

V. PAPINIANVS.

AD tempus ordine motos ex crimine, quod ignominiam imponat, in perpetuū moueri placuit: ad tempus autem exsulare iustos ex crimine leuiore, uelut transacto negotio, non esse inter infames habendos.

VI. IDEM.

SPuri decuriones fiunt. & ideo fieri poterit ex incesto quoque natus. Non enim impedienda est dignitas eius, qui nihil admisit. Minores uiginti quinque annorum decuriones facti, sportulas decurionum accipiunt: sed interim suffragium inter ceteros ferre non possunt. Decurio etiam suæ ciuitatis uestigalia exercere prohibetur. Qui iudicii publici quæstionem citra ueniam abolitionis deseruerunt, decurionum honore decorari non possunt: cum ex Turpilliano senatusconsulto notentur ignominia, ueluti calumniæ causa iudicio publico damnati. Pater, qui filio decurione creato prouocauit, & si præscriptione temporis exclusus fuerit, si quod gestū est, non habuit ratum: ciuilibus muneribus pro filio non tenebitur. Priuilegijs cessantibus ceteris, eorum potior causa habetur in sententijs ferendis, qui pluribus eodem tempore suffragijs iure decurionis decorati sunt. Sed & qui plures liberos habent in suo collegio, primus sententiam rogatur, ceterosque honoris ordine præcellit.

VII. PAVLVS.

Honores & munera non ordinatione, sed potioribus quibusque iniungenda sunt. Surdus & mutus, si in totum non audiant, aut non loquantur, ab honoribus ciuilibus, non etiam a muneribus excusantur. Is, qui non sit decurio, duumuiratu uel alijs honoribus fungi non potest: quia decurionum honoribus plebei fungi prohibentur. Ad decurionatum filij ita demum pater non consentit: si contrariam uoluntatem uel apud acta præsidis, uel apud ipsum ordinem, uel quo alio modo contestatus sit.

VIII. HERMOGENIANVS.

DEcurionibus facultatibus lapsis alimenta decerni permissum est: maxime, si ob munificentiam in patriam patrimoniū exhausserint,

IX. PAVLVS.

Seuerus Augustus dixit. & si probaretur Titius in seruitute sui patris natus: tamen cum ex libera muliere sit procreatus, non prohibetur decurio fieri in sua ciuitate. Non dubitandum, quin nauiculae non debeant decuriones creati.

X. MODESTINVS.

Herennius Modestinus respondit, sola albi perscriptioe minime decurionē factum, qui secundum legem decurio creatus non sit.

XI. CALLISTRATVS.

Non tantum qui teneræ ætatis, sed etiam qui grandes nati sunt, decuriones fieri prohibentur: illi quasi inhabiles rempublicā tue-ri ad tempus excusantur, hi uero & in perpetuū amouentur, non aliās seniores: ne seniorum excusatione iuniores onerentur, ad omnia mu-nera publica suscipienda soli relictī. neq; enim minores uiginti quinque annis decuriones allegi, nisi ex causa possunt: neq; hi, qui annum quin-quagesimū & quintum excesserunt. nonnunquā etiam longa consue-tudo in ea re obseruata respicienda erit: quod etiam custodiendū, prin-cipes nostri consulti de allegendis in ordinē Nicomedensiū huius æta-tis hominibus, rescripserunt.

XII. IDEM.

Eos, qui utensilia negociantur, & uendunt: licet ab ædilibus cædun-tur: non oportet quasi uiles personas negligi. deniq; non sunt pro-hibiti huiusmodi homines decurionatū uel aliquem honorem in sua patria petere. nec enim infames sunt. sed ne quidem arcentur honori-bus, qui ab ædilibus flagellis cæsi sunt: quanquā iure suo ita ædiles offi-cio isto fungant. in honestū tamē puto esse, huiusmodi personas flagel-lorum ictibus subiectas in ordinem recipi: & maxime in eis ciuitatibus, quæ copiam uirorum honestorū habeant. nam paucitas eorū, qui mu-neribus publicis fungi debeant, necessariō hōs etiam ad dignitatē mu-nicipalem, si facultates habeant, inuitat.

XIII. PAPYRIVS IVSTVS.

Imperatores Antoninus & Verus rescripserūt, in tempus relegatos, & reuersos, in ordinem allegi sine permisso principis nō posse. item rescripserūt, relegatos nō posse tempore finito in ordine decurionum allegi: nisi eius ætatis fuerint, ut nondū decuriones creari possint: & di-gnitas certā spem eius honoris ijs fecerit, ut princeps indulgere possit.

Item rescripserūt, eum, qui in relegatione natus est, non prohiberi honore decurionatus fungi. Item rescripserunt, nō admitti contra-dicere uolentem, quod non recte quis sit creatus decurio, cum ipitio contradicere debuit.

XIIII. PAVLVS.

DE decurione damnato non debere quæstionem haberi: diuus Pius rescripsit. unde etiam si defierit decurio esse, deinde damne-tur: non esse torquendum in memoriam prioris dignitatis, placet.

De albo

DE ALBO SCRIBENDO. Tit. III.

I. VLPIANVS.

Ecuriones in albo ita scriptos esse oportet, ut lege municipali præcipitur. sed si lex cessat: tunc dignitates erunt spectandæ, ut scribantur eo ordine, quo quisque eorum maximo honore in municipio functus est. puta qui duumviratū gesserunt (si hic honor præcellat) & inter duumvires antiquissimus quisque prior. deinde qui secundo post duumviratū honore in re publica functi sunt. post eos, qui tertio, & deinceps. mox hi, qui nullo honore functi sunt, prout quisque eorum in ordinem uenit. In sententijs quoque dicendis idem ordo spectandus est, quem in albo scribendo diximus.

II. IDEM.

In albo decurionū & municipū nomina ante scribi oportet eorum, qui dignitates principis iudicio consecuti sunt: postea eorū, qui tantum municipalibus honoribus functi sunt.

DE MVNERIBVS ET HONORIBVS. Tit. IIII.

I. HERMOGENIANVS.

Vnerum ciuiliū quædam sunt patrimoniū, alia personarum. patrimoniū sunt munera rei uehicularis, item nauicularis, decemprimatus. ab istis enim periculo ipsorū exactiones solenniū celebrant. Personalalia sunt ciuilia munera, defensio ciuitatis, id est, ut syndicus fiat, legatio ad census accipiendos, ut patrimoniū scribat, *κατακληροσία*, annonæ ac similiarum cura, prædiorum publicorum, frumenti comparandi, aquæductus, equorum circensium, spectacula, publicæ uiae munitiones, arcæ frumentariæ, calefactiones thermarum, annonæ diuisio, & quæcunque aliæ curæ sunt similes istis. ex his enim, quæ retulimus, cætera per leges cuiusque ciuitatis, & ex cōsuetudine longa intelligi poterunt. Illud tenendum est generaliter: personale quidem munus esse, quod cum corporibus, cum labore, cum sollicitudine animi ac uigilantia principaliter existit. patrimoniale uero, in quo sumptus maxime postulantur. Aequè personale munus est tutela, cura adulti, furiositæ, item prodigi, muti, & uentris, etiam ad exhibendum cibum, potum, tectum, & similia. sed & cuius officio in bonis usucapiones interpellantur, ac ne debi

debitores liberentur, prouidetur. Item ex Carboniano edicto bonorū possessione petita, si satis non detur, custodiendis bonis curator datus, personali fungit munere. his similes sunt bonis dati curatores, quæ fuerūt eius, qui ab hostibus captus est, & reuerti speratur. item custodiendis ab eo relictis bonis, cui necdum quisquam ciuili uel honorario iure successit, curatores constituti.

II. VLP IANVS.

Quod ad honores pertinet, creditur in potestate filium habere etiam is, qui in patris potestate est.

III. IDEM.

ET qui originem ab urbe Roma habent, si alio loco domiciliū constituerint, munera eius sustinere debēt. His, qui castris operam per militiam dant, nullum municipale munus iniungi potest. cæteri autem priuati, quamuis militum cognati sunt, legibus patriæ suæ & prouinciæ obedire debent. Si in metallum datus in integrum restitutus sit: perinde, ac si nec damnatus fuisset, ad munera aut honores uocatur: nec opponet fortunam & casus tristiores suos ad hoc solum, ne patriæ idoneus ciuis esse uideatur. Corporalia munera foeminis ipse sexus denegat. quo minus honores uel munera ipsis iniunguntur. Filio, si nullam habet excusationem, intercedere pater, in cuius potestate est, ius non habet. Quod pater non consensit honoribus siue muneribus filij, ne illius patrimonium oneri subiiciatur, præstat defensionem: non ciuem patriæ utilitatibus, quatenus potest, aufert. Quāuis maior septuaginta annis, & quinq; liberorū incolumium pater sit, ideoq; a muneribus ciuilibus excusetur: filij tamen eius suo nomine cōpetentia munera agnoscere debent. ideo enim proprium premium immunitatis propter filios patribus datum est, quod illi subibunt. Vitricus onera munerum ciuiliū nomine priuigni sui suscipere nulla iuris ratione cogitur. Liberti muneribus fungi debent apud originem patronorū: sed ita, si sua patrimonia habeāt suffectura oneribus. res enim patronorum muneribus libertinorum subiecta non est. Quod pater in reatu criminis alicuius est, filijs impedimēto ad honores esse nō debet. Decaprotos etiam minores annis uiginti quinq; fieri (non militantes tamen) pridem placuit: quia patrimonij magis onus uidetur esse. Exactionem tributorum onus patrimonij esse constat. Cura frumenti comparandi munus est: & ab eo ætas septuaginta annorum, uel numerus quinq; liberorum incolumium excusat. Eos milites, quibus superuenientibus hospitia præberi in ciuitate oportet, per uices ab omnibus, quos munus contingit, suscipi oportet. Munus hospitij in domo recipiendi, non personæ, sed patrimonij onus est. Præses pro

ses prouinciæ pvideat munera & honores in ciuitatibus æqualiter per uices secundum ætates, & dignitates, aut gradus munerū honorumq̃, qui antiquitus statuti sunt, iniungi: ne sine discrimine & frequenter his oppressis, simul uiris & uiribus res publicæ destituantur. Si duo filij in potestate patris sunt eodem tempore: munera eorum pater sustinere non compellitur. Si is, qui duos filios relinquebat, nihil de expediendis muneribus alterius filij ex communi patrimonio supremis suis cauit: proprijs sumptibus & munera & honores, qui ei iniungent̃, suscipere debet: quamuis pro altero uiuus pater eiusmodi onera expedierit.

III. IDEM.

CVra exstruēdi uel reficiendi operis in ciuitate munus publicum est, à quo quinq; liberorum incolumium pater excusatur: nec si per uim extortū munus fuerit, excusationem, quam habet, ab alijs muneribus aufert. Deficientiū facultatibus ad munera uel honores, qui indicuntur, excusatio non perpetua, sed temporalis est. nam si ex uoto honestis rationibus patrimonium incrementum acceperit: suo tempore an idoneus sit aliquis ad ea, quæ creatus fuerit, æstimabĩ. Inopes onera patrimonij ipsa non habendi necessitate non sustinent: corpori autem indicta obsequia soluunt. Qui obnoxius muneribus suæ ciuitatis, nomen militiæ defugiendi oneris municipalis gratia dedit, deteriorem causam reipublicæ facere non potuit.

V. SCAEVOLA.

NAuicularij & mercatores olearij, qui magnam partem patrimonij ei rei contulerunt, intra quinquennium muneris publici uacationem habent.

VI. VLPIANVS.

Rescripto diuorum fratrum ad Rutilium Lupum ita declaratur: constitutio, qua cautum est, prout quisq; decurio creatus est, ut ita magistratum apiscatur: toties seruari debet, quories idoneos & sufficientes omnes esse contingit. cæterum si ita quidam tenues & exhausti sunt, ut non modo publicis honoribus pares non sint, sed & uix de suo uictum sustinere possint: & minus utile, & nequaquam honestum est, talibus mandari magistratum: præsertim cum sint, qui cōuenienter rei, & suæ fortunæ, & splendori publico possunt creari. Sciant igitur locupletiores, non debere se hoc prætextu legis uti: & de tempore, quo quisq; in curiam allectus sit, inter eos demum esse quærendum, qui pro substantia sua capiant honoris dignitatem. Debitores rerum publicarum ad honores inuitari non posse, certum est: nisi prius in id, qd̃ debetur, reipublicæ satisfecerint. Sed eos demum debitores rerum publicarum accipere debemus, qui ex administratione reipublicæ reli-

m m m

quantur

quantur. cæterum si non ex administratione sunt debitores, sed mutua pecuniam reipublicæ acceperunt: non sunt in ea causa, ut honoribus arceantur. Planè uice solutionis sufficit, ut quis aut pignoribus, aut fideiussoribus idoneis caueat. & ita diui fratres Aufidio Herenniano rescripserunt. Sed & si ex pollicitatione debeant, quæ tamen pollicitatio recusari non potest: in ea sunt conditione, ut honoribus arceantur. Si quis accusatorem non habeat: ab honoribus prohiberi non debet: quemadmodum non debet is, cuius accusator destiterit. ita enim Imperator noster cum diuo patre suo rescripsit. Sciendum est, quædam esse munera aut personæ, aut patrimoniorum: itidem quosdam esse honores. Quæ munera patrimonijs iniungunt, uel intributiones, talia sunt, ut neque ætas ea excuset, nec numerus liberorum, nec alia prærogatiua, quæ solet à personalibus muneribus exuere. sed enim hæc munera, quæ patrimonijs indicuntur, duplicia sunt. nam quædam possessoribus iniunguntur, siue municipes sunt, siue non sunt: quædam non nisi municipibus uel incolis. intributiones, quæ ex agris fiunt, uel ædificijs: possessoribus indicunt. munera uero, quæ patrimoniorum habentur: non alijs, quàm municipibus, uel incolis.

VII. MARTIANVS.

Reus delatus, etiam ante sententiâ honores petere, principalibus constitutionibus prohibetur. nec interest, plebeius, an decurio fuerit. sed post annum, quàm reus delatus est, petere non prohibetur: nisi per ipsum steterit, quominus causa intra annum expediretur. Eum, contra quem propter honores appellatum est, si pendente appellatione usurpauerit honorem: coercendum, diuus Seuerus rescripsit. ergo & si is, qui honoribus secundum sententiam uti prohibitus est, appellauerit: abstinere interim à petitione honoris debet.

VIII. VLPIANVS.

Ad rem publicam administrandam ante uicesimum quintum annum, uel ad munera, quæ non patrimonijs sunt, uel honores, admitti minores non oportet. minores denique, nec decuriones creantur, nec creati suffragiû in curia ferunt. Annus autem uicesimus quintus cœptus pro pleno habetur. hoc enim in honoribus fauoris causa constitutum est, ut pro plenis inchoatos accipiamus. Sed & in his honoribus, in quibus rei publicæ cura consistit, ei non committitur. cæterum cum damno publico honorê ei committi, non est dicendum, etiâ cum ipsius perniciæ minoris.

IX. IDEM.

Si quis magistratus in municipio creatus, munere iniuncto fungi detrectet: per præsidem munus agnoscere cogendus est remedijs, quibus

quibus tutores quoque solent cogi ad munus, quod iniunctum est, agnoscendum.

X. MODESTINVS.

Honorem sustinenti munus imponi non potest: munus sustinenti honor deferri potest.

XI. IDEM.

VT gradatim honores deferantur, edicto: & ut à minoribus ad maiores perueniatur, epistola diui Pij ad Titianū exprimitur. Et si lege municipali caueatur, ut præferantur in honoribus certæ conditionis homines: attamen sciendum est, hoc esse seruādum, si idonei sint. & ita rescripto diui Marci continetur. Quoties penuria est eorum, qui magistratum suscipiunt: immunitas ad aliquid infringitur, sicuti diui fratres rescripserunt. Reprobari posse medicū à republica, quāuis semel probatus sit, diuus Magnus Antoninus rescripsit. Eos, qui primis literis pueros imbuunt, non habere uacationem, diuus Antoninus rescripsit.

XII. IABOLENVS.

Cui muneris publici uacatio datur, ei non remittitur, ne magistratus fiat: quia id ad honorem magis, quā ad munera pertinet. cætera omnia, quæ ad tempus extra ordinem exiguntur, ueluti munitio uiarum, ab huiusmodi persona exigenda non sunt.

XIII. IDEM.

Vacatio, itemq; immunitas, quæ liberis & posteris alicuius data est, ad eos duntaxat pertinet, qui eius familiæ sunt.

XIIII. CALLISTRATVS.

Honor municipalis est administratio reipublicæ cum dignitatis gradu, siue cum sumptu, siue sine erogatione contingens. Munus aut publicum, aut priuatum est. publicum munus dicitur, quod in administranda republica cum sumptu sine titulo dignitatis subimus.

Viarum muntiones, prædiorum collationes, non personæ, sed locorum munera sunt. De honoribus siue muneribus gerendis cū quaeritur: in primis consideranda persona est eius, cui deferitur honor, siue muneris administratio, item origo natalium. facultates quoq; an sufficere iniuncto muneri possint. item lex, secundum quā muneribus quisq; fungi debeat. Plebeij filius familias periculo eius, qui nominauit, tenebitur: idq; Imperator noster Seuerus Augustus in hæc uerba rescripsit. Si in numero plebeiorum filius tuus est: quanquam inuitus honores ex persona filij suscipere cogi non debeas: tamen resistere, quo minus patriæ obsequatur periculo eius, qui nominauit, iure patriæ potestatis non potes. Gerendorum honorum non promiscua facultas

mm m ij est.

est, sed ordo certus huic rei adhibitus est. nam neq; prius maiorem magistratum quisquam, nisi minorem suscepit, gerere potest: neq; ab omni ætate: neq; cōtinuare quisq; honores potest. Si alij nō sunt, qui honores gerant: eosdem compellendos, qui gesserunt, q̄ plurimis constitutionibus cauetur. diuus etiam Hadrianus de iterandis muneribus rescriptit in hæc uerba. Illud cōsentio, ut si alij nō erunt idonei, qui hoc munere fungantur: ex his, qui iam functi sunt, creentur.

XV. PAVLVS.

ET si filium decurionem pater esse uoluit: tamen defuncto eo, honores, qui filio decurioni congruentes post mortem patris obtigerunt, ad onus cohæredis filij non pertinent, cum ei decurioni sufficientes facultates pater reliquerit.

XVI. PAPINIANVS.

AEstimationem honoris aut muneris in pecunia pro administratione offerentes, audiendi non sunt. Qui pro honore pecuniæ promissit, si soluere eam cœpit: totam præstare operis incohati exemplo cogendus est. Inuitus filius pro patre rempublicam saluam fore cauere non cogitur. Defensionem rei publicæ amplius, quàm semel, suscipere nemo cogitur: nisi id fieri, necessitas postulet.

XVII. HERMOGENIANVS.

SPonte prouinciæ sacerdotium iterare nemo prohibetur. Immunis ab honoribus & muneribus ciuilibus, si decurioni creato filio, quem habet in potestate, cōsentiat: muneribus & honoribus sumptus subministrare filio compellitur.

XVIII. ARCADIVS *lib. singulari de muneribus ciuilibus.*

MVnerum ciuiliū triplex diuissio est, nam quædam munera personalia sunt, quædam patrimoniorum dicuntur, alia mista.

PERSONALIA sunt, quæ animi prouisione & corporalis laboris intentione sine aliquo gerentis detrimento perpetrantur: ueluti tutela, cura, calendarij quoq; curatio, & quæstura in aliqua ciuitate inter honores non habetur, sed personale munus est. tironum, siue equorum pro ductio, & si qua alia animalia necessaria producenda, uel res peruehenda, siue persequenda sunt, uel pecuniæ fiscales, siue annona, uel uestis, personæ munus est. cursus uehicularis sollicitudo, item angariarum *als*præ-* *atio.* præhibitio personale munus est. cura quoq; emendi frumētī & olei. nā & harū specierum curatores, quos Græci σιτώνες καὶ ἐλαιώνας appellant, creari moris est. Inter personalia munera in quibusdā ciuitatibus numerant & calefactio publici balnei, si ex redditibus alicuius ciuitatis curatori pecunia subministratur. sed & cura custodiēdi aquæ ductus personalibus muneribus aggregatur. Irenarchæ quoq; qui disciplinæ publicæ

publicæ & corrigendis moribus præficiuntur. sed & qui ad faciendas ui-
as eligi solent, cum nihil de proprio patrimonio in hoc munus confe-
rant. Item & episcopi, qui præsumt panis & cæteris uenalibus rebus,
quæ ciuitatum populis ad quotidianū uictum usui sunt, personalibus
muneribus funguntur. Qui annonam suscipit, uel exigit, uel ero-
gat, & exactores pecuniæ pro capitibus personalis muneris sollicitudi-
nem sustinent. sed & curatores, qui ad colligendos ciuitatum publicos
reditus eligi solent, personali muneri subiugantur. Hi quoq; qui
custodes ædium (ut archeotæ) uel logographi, uel tabularij, uel xenopa-
rochi (ut in quibusdam ciuitatibus) uel limenarchæ, uel curatores ad
exstruenda uel reficienda ædificia publica, siue palatia, siue naualia, uel
mansiones destinantur: (si tamen pecuniam publicam in operis fabri-
cam erogent) & qui faciendis uel reficiendis nauibus, ubi usus exigit, p-
ponunt: munerib; personalibus adstringuntur. *Camelelasia quo
q; similiter personale munus est. nam ratione habita & alimentorum,
& camelorum, certa pecunia camelarijs dari debet, ut solo corporis mi-
nistrio obligentur. hos ex alio ordine uocari, nec ulla excusatione li-
berari, nisi sola læsi & inutilis corporis infirmitate, specialiter expref-
sum est. Legati quoq; qui ad sacrarium principis mittuntur: quia ui-
aticum (quod legatium dicitur) interdum solent accipere. sed & nico-
strategi, & pistrinorum curatores personale munus ineunt. Defen-
sores quoq; quos Græci στυδῖκους appellant, & qui ad certam caussam
agendam uel defendendam eliguntur, laborem personalis muneris ag-
grediuntur. Iudicandi quoq; necessitas inter munera personalia ha-
betur. Si quis etiam fuerit electus, ut compellat eos, qui propè uiam
publicam possident, sternere uiam, personale munus est. pari mo-
do qui acceptandis siue suscipiendis censualibus professionibus desti-
nantur, ad personalis muneris sollicitudinem animum intendunt. ma-
gistrorum quoq; qui agonotheas in certaminibus comitant, & scri-
bæ magistratus personali muneri seruiunt. PATRIMONIO-
RVM sunt munera, quæ sumptibus patrimonij, & damnis admini-
strantis expediuntur. Elæmporia, ut hospitatura, apud Alexandrinos
patrimonij munus existimatur. Susceptores quoq; uini per prouin-
ciam Africam patrimonij munus gerunt. Patrimoniorum autem
munera duplicia sunt. nam quædam ex muneribus possessionibus si-
ue patrimonijs indicuntur: ueluti agminales equi, uel mulæ, & angariæ,
atq; ueredi. huiusmodi igitur obsequia & hi, qui neq; municipes, neq;
incolæ sunt, agnoscere cogunt. Sed & eos, qui foenus exercent, & si ue-
terani sint, intributiones eiusmodi agnoscere debere, rescriptum est.
ab huiusmodi muneribus, neq; primipilaris, neq; ueteranus, aut miles,
m m m iij aliusne

als * camela
sia. qd &
ipsu pbari
poterit, si
atiquo mo
re dictu pu
tes p came-
laria. quem
admodum
est pecuni-
asium. lex
Fusia etc.

aliusne, qui priuilegio aliquo subnixus est, nec pōtifex excusat. Præterea habent quædam ciuitates prærogatiuā, ut hi, qui in territorio earum possident, certum quid frumēti pro mensura agri per singulos annos præbeāt. quod genus collationis munus possessionis est. MISTA munera sunt δεκαπρωτία, ἑκοσταπρωτία, ut Herennius Modestinus & notando & disputando bene & optima ratione decreuit. nam decapro-
 ti & icosaproti tributa exigentes, & corporale ministeriū gerunt, & pro
 * muneribus defunctorum fiscalia detrimenta resarciunt: ut merito in-
 ter mista hoc munus numerari debeat. sed & quæ supra personalia esse
 diximus, si hi, qui fungunt ex lege ciuitatis suæ uel more, quid de pro-
 prijs facultatibus impensæ faciunt, uel annonā exigentes defertorum
 prædiorū damna sustinent: mistorū definitione continebuntur. Hæc
 omnia munera, quæ trifariam diuisimus, una significatione compræ-
 hendunt. nam & personalia, & patrimoniorū, & mista munera, ciuilia
 seu publica appellantur. Siue autem personaliū duntaxat, siue etiam
 ciuiliū munerum immunitas alicubi cōcedatur: neq; ab annona, neq;
 ab angarijs, neq; à ueredo, neq; à naue, neq; ab hospite recipiendo, neq;
 • capitatione (exceptis militib; & ueteranis) excusare se possunt. Ma-
 gistris, qui ciuiliū munerum uacationem habent, item grāmaticis, &
 oratoribus, & medicis, & philosophis, ne hospitem reciperent, à princi-
 pibus fuisse immunitatē indultam, & diuus Vespasianus, & diuus Ha-
 drianus rescripserunt.

* als. ho-
 minib;
 defūctis.

DE VACATIONE ET EXCVSATIO- ne munerum. Tit. V.

I. VLPIANVS.

Mnis excusatio sua æquitate nititur. sed si prætendenti-
 bus aliquod sine iudice credatur, aut passim sine tempo-
 ris præfinitione (prout cuiq; libuerit) permissum fuerit
 se excusare: nō erunt, qui munera necessaria in rebus pu-
 blicis obeant. Quare & qui liberorum incolumium iure
 à muneribus ciuilibus sibi uinditant excusationē, appellationē inter-
 ponere debent: & qui tempora præfinita in ordine in eiusmodi appella-
 tione peragendo non seruauerint, merito præscriptione repelluntur.

Qui excusatiōe aliqua utuntur, quotiescunq; creati fuerint, & si iam
 ante absoluti sunt, necesse habent appellare. sed si per calumniam &
 sæpius idem aduersarius uexandi gratia eius, quem scit perpetua ua-
 catione subnixum, id facere probatus erit: sumptus litis exemplo de-
 cretorum principalium præstare iubeatur ei, quem sine causa sæpius
 inquit

inquietauit. Qui in fraudem ordinis in honoribus gerendis, cum inter eos ad primos honores creari possint, qui in ciuitate numerabant, euitandorū maiorum onerum gratia ad colonos prædiorū se transtulerunt, ut minoribus subiiciant: hanc excusationē sibi non parauerunt.

Quāuis sexagintaquinque annorū sit aliquis, & tres liberos incolumes habeat: à muneribus tamē ciuilibus propter has causas non liberatur.

II. IDEM.

Sextumdecimū ætatis annum agentē ad munus sitoniæ uocari non oportet: sed si nihil proprie in patria seruat. De minoribus quoque annis uigintiquinque ad munera siue honores creandis iusta ætas seruanda est. Numerus liberorū aut septuagintaquinque annorū ab honoribus aut muneribus his cohærentibus excusationē non præstat, sed à muneribus tantū ciuilibus. Adoptiui filij in numerum nō proficiūt eorum liberorum, qui excusare parentes solent. Qui ad munera uocantur, uiuorum se liberorū numerum habere tempore, quo propter eos excusari desiderāt, probare debent. numerus enim liberorū postea impletus susceptis antea muneribus nō liberat. Quæ patrimoniorū munera sunt, numero liberorū nō excusant. incolumes liberi, etiā si in potestate patris sui desierint esse, excusationē à muneribus ciuilibus præstant. Minus audiens immunitatē ciuiliū munerū non habet.

Quem ita senio & corporis imbecillitate uexari præses animaduertit, ut muneri perferendæ pecuniæ nō sufficiat: dimittat, & alium constituat. Corporis debilitas eorum munerum excusationem præstat, quæ tantum corpore implenda sunt. cæterum quæ per consiliū prudentis uiri, uel patrimonio sufficientis in honores obiri possunt: nisi certis & receptis probabilibus causis, non remittunt. Qui pueros primas literas docent, immunitatē à ciuilibus muneribus non habent. sed ne cui eorum id, quod supra uires sit, indicatur: ad præsidis religionē pertinet: siue in ciuitatibus, siue in uicis primas literas magistri doceant.

III. SCAEVOLA.

His, qui naues marinas fabricauerint, & ad annonam populi Romani præbuerint non minores quinquaginta milium modiorū, aut plures singulas non minores decem milium modiorum: donec hæ naues nauigant, aut aliæ in earum locum: muneris publici uacatio præstat. ob naues. senatores autem hanc uacationē habere non possunt: quod nec habere illis nauem ex lege Iulia repetundarum licet.

III. NERATVS.

Tempus uacationis, quod datur eis, qui reipublicæ causā abfuerunt: non ex eo die numerandū est, quo quis abesse desijt, sed cum laxamēto quodam itineris. neque enim minus abesse reipublicæ causā intelli

intelligendus est, qui ad id negotium, uel ab eo reuertitur. si quis tamē plus iusto tempore, aut in itinere, aut in alio loco commoratus cōsumpsit: ita ea interpretanda erunt, ut ex eo tempore uacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex commodo peragere potuisset.

V. MACER.

A Decurionatu (quamuis hic quoq; honor est) ad alium honorem nullam uacationem tribuendam, Vlpianus respondit.

VI. PAPINIANVS.

H I, qui muneris publici uacationem habent: ad ea, quæ extra ordinem imperantur, compelli non solent.

VII. IDEM.

A Muneribus ciuilibus, quæ non patrimonijs indicuntur, ueterani post optimi principis nostri Seueri Augusti literas perpetuò excusantur.

VIII. IDEM.

I N honoribus delatis neq; maior annis septuaginta, neq; pater numero quinq; liberorum excusatur. sed in Asia prouincia sacerdotiū suscipere non coguntur numero liberorū quinq; subnixi: quod optimus maximusq; princeps noster Seuerus Augustus decreuit, atq; postea in cæteris prouincijs seruandum esse constituit. Non alios fisci uestigalium redemptores à muneribus ciuilibus ac tutelis excusari placuit, q̃ eos, qui præsentes negotium exerceant. Vacationum priuilegia nō spectant ad liberos ueteranorum. Qui muneris publici uacationem habet, per magistratus ex improuiso collationes indictas recte recusat: eas uero, quæ ex lege fiūt, recusare non debet. Philosophis, qui se frequenter atq; utiles per eandem studiorum sectam contententibus præbent, tutelas, item munera sordida corporalia remitti placuit: non ea, quæ sumptibus expediuntur. etenim uere philosophantes pecuniam contemnunt, cuius retinendæ cupidine sistam adseuerationem detegunt. Qui maximos principes appellauit, & causam propriam acturus Romam profectus est: quoad cognitio finē accipiat, ab honoribus & ciuilibus muneribus apud suos excusatur.

IX. PAVLVS.

E OS, qui Romæ profitentur, perinde in patria sua excusari à muneribus oportere, ac si in patria sua profiterentur. Paulus respondit, priuilegium frumentarijs negociatoribus cōcessum, & ad honores excusandos pertinere.

X. IDEM.

A B his oneribus, quæ possessionibus uel patrimonio indicuntur, nulla priuilegia præstant uacationem. Corpus mensorum frumen

frumēti iuxta annonam urbis habet uacationē: in prouincijs nō item.

Angariarum præstatio, & recipiendi hospitis necessitas, & militi, & liberalium artium professoribus inter cætera remissa sunt. Auctis post appellationem medio tempore facultatibus, paupertatis obtentu non excusantur. Defensores reipublicæ ab honoribus & muneribus eodem tempore uacant.

XI. HERMOGENIANVS.

SVnt munera, quæ rei proprie cohærent: de quibus neq; liberi, neq; sætas, nec merita militiæ, nec ullū aliud priuilegiū iure tribuit excusationem: ut est prædiorū collatio, uiæ sternendæ, angariarum uel exhibitio, hospitis suscipiendi munus. nam nec huius quisquam excusationem præter eos, quibus principali beneficio concessum est, habet: & si qua sunt præterea alia huiusmodi.

XII. PAVLVS.

LEgato, qui publicum negotium tuitus sit, intra tempora uacationis præstituta rursus eiusdem negocij defensio mandari non potest. Comites præsidū, proconsulū, procuratorum uel Cæsaris à muneribus, uel honoribus, & tutelis uacant.

XIII. VLPIANVS.

PRætor eos, quoscunq; intelligit operam dare nō posse ad iudicandum, pollicet se excusaturum: forte quod in perpetuum quis operam dare non potest: quod in eam ualetudinem incidit, ut certum sit eum ciuilia officia subire non posse: aut si alio morbo laboret, ut suis rebus superesse non possit: uel si qui sacerdotium nacti sint, ut discedere ab eo sine religione non possint. nam & hi in perpetuū excusantur.

Duo genera tribuendæ muneris publici uacationis sunt: unum plenius, cum & militiæ datur: aliud exiguius, cum nudam muneris uacationem acceperint. Qui autem non habet excusationem, etiam inuitus iudicare cogitur. Si post causam actam cœperit se excusare iudex: siquidem priuilegio, quod habuit ante, quàm susciperet iudiciū, uel se excusare: nec audiendus est. semel enim agnoscendo iudicium, renunciat excusationi. quod si postea iusta causa incidit, ut iudex uel ad tempus excusetur: non debet in alium transferri iudicium, si cum captiōe id futurum est alterutrius. tolerabilius deniq; est, interim iudicē, qui semel cognouerit, tantisper exspectare: quàm iudici nouo rem rursus iudicandam committere.

XIIII. MODESTINVS.

AD excusationem munerum defunctus filius non prodest, præter quàm in bello amissus. Eodem tempore idem duas causas operis non administrabit.

nnn Deiure

DE IVRE IMMVNITATIS.

Tit. VI.

I. VLP IANVS.

Viob hoc tantū in nauibus sunt, ut in eis agendi causa operentur: nulla constitutione immunitatem à muneribus ciuilibus habent. Personis datae immunitates hæ redibus non relinquuntur. sed & generi posterisque datae custoditæque, ad eos, qui ex foeminis nati sunt, non pertinent.

II. IDEM.

Hi, qui certa conditione muneribus uel honoribus se adstrinxerunt, cum aliis compelli non possent inuiti suscipere istum honorem: fides eis seruanda est, conditio quoque, qua se, siue ad munera, siue honores adplicare se passi sunt. Impuberes, quamuis necessitas penuriae hominum cogat, ad honores non esse admittendos, rescripto ad Beridium Rufum legatum Ciliciae declaratur.

III. IDEM.

Maiores septuaginta annis à tutelis & muneribus uacant. sed qui ingressus est septuagesimum annum, nondum egressus, hac uacatione non utetur: quia non uidetur maior esse septuaginta annis, qui annum agit septuagesimum.

IIII. MODESTINVS.

Immunitates generaliter tributæ eo iure, ut ad posteros transmittentur, in perpetuum succedentibus durant.

V. CALLISTRATVS.

Semper in ciuitate nostra senectus uenerabilis fuit. namque maiores. nostri penè eundem honorem senibus, quem magistratibus tribuebant. circa munera quoque municipalia subeunda idem honor senectuti tributus est. sed eum, qui in senectute locuples factus est, & ante nullo munere publico functus est: dici potest non eximi ab hoc onere priuilegio ætatis: maxime, si non tam corporis habeat uexationem, quam pecuniae erogationem indicti muneris administratio: & ex ea sit ciuitate, in qua non facile sufficientes uiri publicis muneribus inueniantur. Legem quoque respici cuiusque loci oportet, an cum quas immunitates nominatim complecteretur, etiam de numero annorum in ea commemoretur. idque etiam colligi potest ex literis diui Pij, quas misit ad Demetrium Proculum proconsulem prouinciæ Africae. Demonstratur uarie nec abscondere numerum liberorum ad excusationem municipalium munerum prodesse ex rescriptis diui Aelii Pertinacis. namque Saluio Candido in hæc uerba rescripsit: *Εἰ καὶ μὴ πᾶσιν λαλοῦσιν τοὺς πατέρας ὁ*

ἢ τῶν τέκνων ἀριθμῶν ἀνίσταται. ἀλλ' αὖ ἐπεὶ ἡ ἐκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τῆς βιβλίου ἐδὴ λώας: οὐκ ἔστιν ἄλογον, ὥστε συγχωρεῖται χολάζειν τῇ παιδο-τροφίᾳ, ὅτι ἀντὶς τῶν λειτουργῶν..

Negociatores, qui annonam urbis adiuvant: item naucularij, qui annonæ urbis seruiunt, immunitatē à muneribus publicis consequuntur, quâmdiu in eiusmodi actu sunt. nam remuneranda pericula eorum, quin etiâ adhortadâ præmijs merito placuit: ut qui peregre muneribus quidem publicis cum periculo & labore fungerent, à domesticis uexationibus & sumptibus liberarentur: cum non sit alienum dicere, etiam hos reipublicæ causâ, dum annonæ urbis seruiunt, abesse. Immunitati, quæ naucularijs præstat, certa forma data est: quam immunitatē ipsi duntaxat habent, non etiâ liberis aut libertis eorum præstat. idç principalibus cōstitutionibus declaratur. Diuus Hadrianus rescripsit, immunitatem nauium maritimarū duntaxat habere, qui annonæ urbis seruiant. Licet in corpore nauculariorum quis sit, nauem tamen, uel naues non habeat, nec omnia ei congruant, quæ principalibus constitutionibus cauta sunt: non potest priuilegijs naucularijs indultis uti. idç & diui fratres rescripserunt in hæc uerba. ἢ ὅτι καὶ ἄλλοι τινες ἀπὸ προφάσεως τῶν ναυκληρῶν καὶ τῶν σίτων καὶ τῶν ἐλαίων ἐμπορονομῶν εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου ῥωμαϊκῶν ὄντων ἀπελθῶν, ἔξιον ὡς τῆς λειτουργίας διαδιδράσκουσιν, μήτε ὑπὸ πλείονος, μήτε τὸ πλεον μέρους τῆς οὐσίας ἐν ταῖς ναυκληρίαις ὅτι ταῖς ἐμπορείαις ἔχοντες. ἀλλὰ ἀφαιρεθῶν τὸ τοιούτων ἀτέλεια.

Hoc circa uacationes dicendū est: ut si ante quis ad munera municipalia uocatus sit, q̄ negotiari inciperet: uel ante, quâm in collegium adsumeretur, quod immunitatem pariat: uel ante, q̄ septuagenarius fieret: uel ante, quâm publice profiteretur: uel ante, quâm liberos susciperet: compellatur ad honorem gerendum. Negociatio pro incremento facultatum exercenda est. alioquin si quis in maiore pecuniæ suæ parte negotiationem exercebit, rursusç locuples factus in eadem quantitate negotiationis perseuerauerit: tenebitur muneribus, sicuti locupletes, qui modica pecunia comparatis nauibus, se publicis muneribus subtrahere tentant. idç ita obseruandū, epistola diui Hadriani rescriptum est. Diuus quoç Pius rescripsit, ut quoties de aliquo nauculario quæraf: illud excutiat, an effugiendorum munerū causâ imaginem naucularij induat. Conductores etiam uestigalium fisci necessitate subeundorū municipaliū munerū non obstringuntur. idç ita obseruandū, diui fratres rescripserunt. Ex quo principali rescripto intelligi potest, non honori conductorum datum, ne compellātur ad munera municipalia: sed ne extenuentur facultates eorū, quæ subsignatæ sint fisco. Vnde subsistit potest, an prohibendi sint à præside, uel procuratore Cæsaris, etiâ si ultro se offerant

municipalibus muneribus. quod propius est defendere, nisi si paria cū fisco fecisse dicantur. Coloni quoq; Cæsaris à muneribus municipa-
libus liberantur, ut idoneiores prædijs fiscalibus habeantur. Quibus dā collegijs uel corporibus, quibus ius coeundi lege permiffum est, immunitas tribuitur: scilicet eis collegijs uel corporibus, in quibus artificij sui causa unusquisq; adsumitur: ut fabrorū corpus est, & si qua eandem rationem originis habent. hæc idcirco instituta sunt, ut necessaria operam publicis utilitatibus exhiberent. Nec omnibus promiscue, qui adsumpti sunt in his collegijs, immunitas datur, sed artificibus duntaxat. nec ab omni ætate allegi possunt: ut diuo Pio placuit, qui reprobanit prolixæ uel imbecillæ admodū ætatis homines. Sed nec quidē eos, qui augment facultates, & munera ciuitatum sustinere possunt: priuilegijs, quæ tenuioribus per collegia distributis cōcessa sunt, uti posse, plurifariam constitutum est. Eos, qui in corporibus allesti sunt, quæ immunitatē præbent (ut nauiculariorū) si honorem decurionatus agnouerint, compellendos subire munera publica accipi: idq; etiam confirmatum uidetur rescripto diui Pertinacis.

VI. AVRELIVS ARCADIVS lib. singulari de muneribus ciuilibus.

Quibusdam aliquam uacationem munerum grauior cōditio tribuit: ut sunt mensores, optio, ualetudinarij, medici, capfarij, & artifices, & qui fossam faciunt, ueterinarij, architectus, gubernatores, naupegi, balistarij, specularij, fabri, sagittarij, ærarij, bractearij, structores, carpentarij, scandularij, gladiatores, aquilices, tubarij, cornuarij, arcuarij, plūbarij, ferrarij, lapidarij, & qui calcem coquunt, & syluam incidunt, & qui carbonem cādunt ac torrent. in eodem numero solent haberi lanij, uenatores, uictimarij, & optio fabricæ, & qui ægris præsto sunt. librarij quoq; qui docere possunt, & horreorum librarij, & librarij depositorum, & librarij caducorum, & adiutores corniculariorum, & statores, & pelliōnes, & custodes armorū, & præco, & bucinator. hi igitur omnes inter immunes habentur.

DE LEGATIONIBVS.

Tit. VII.

I. VLPIANVS.

Egatus municipalis si deseruerit legationem: poena adficietur extraordinaria, motus ordine, ut plerunq; solet.

II. IDEM.

LEgatus contra rempublicam, cuius legatus est, per alium à principe quid postulare potest. Vtrum quis deseruerit legationem, an ex necessaria causa moram passus sit, ordini

ordini patriæ suæ probare debet. Cessatio unius legati ei, qui munus ut oportet obiit, non nocet. His, qui non gratuitam legationem susceperunt, legatium ex forma restituitur. i. iud. ficū. sup. Tit. 4. cap. 18.

III. AFRICANVS.

Cum quæritur, an in eum, qui in legatione sit, actio dari debeat: nō tam interest, ubi quis aut crediderit, aut dari stipulatus sit: quā illud, an id actum sit, ut legationis tempore solueretur.

IIII. MARTIANVS.

Sciendum est, debitorem reipublicæ legatione fungi nō posse: & ita diuus Pius Claudio Saturnino & Faustino rescripsit. sed & eos, qui bus ius postulandi non est, legatione fungi non posse: & ideo in arenam missum nō iure legatum esse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Debitores autem fisci non prohibentur legatione fungi. Si accusatio alicuius publice instituta sit: non est compellendus accusator ad eum legationem suscipere, qui se amicum uel domesticum dicit eius, qui accusatur: & ita diui fratres Aemilio Rufo rescripserunt. Legati uicarios dare non alios possunt, nisi filios suos. Ordine unusquisque munere legationis fungi cogitur: & non aliās compellendus est munere legationis fungi, quā si priores, qui in curiā electi sunt, functi sint. sed si legatio de primoribus uiris desideret personas, & qui ordine uocant, inferiores sint: nō obseruandū ordinem, diuus Hadrianus ad Clazomenios rescripsit. Præcipitur autem edicto diui Vespasiani omnibus ciuitatibus, ne plures, quā ternos legatos mittant.

V. SCAEVOLA

Legato tempus prodest, ex quo legatus creatus est, non ex quo Romam uenit. sed si non constat, legatus sit, an non: Romæ prætor de hoc cognoscit.

VI. VLPIANVS.

Filio propter patrem legationis uacatio ne concedatur, Imperator noster cum patre Claudio Callisto rescripsit in hæc uerba. quod de fideras, ut propter legationem patris tui à legatione tu uaces, in interuallis honorum, qui sumptum habent, recte obseruatur: in impendijs legationum, quæ solo ministerio obeuntur, diuersa caussa est.

VII. PAPINIANVS.

Filius decurio pro patre legationis officium suscepit. ea res filium quominus ordine legatus proficiscatur, non excusat. pater tamen biennij uacationem uindicare poterit: quia per filium legatione functus uidetur.

VIII. PAVLVS.

Paulus respondit. eum, qui legatione functus est, intra tempora uacationis

cationis præfinita non oportere cōpelli rursus ad defendendum publicum negotium, etiam si de eadem causâ litigetur. Imperatores Antoninus & Seuerus Germano Syluano legatione functis biennij uacatio concedit: nec interest, utrum legatio in urbe, an in puincia agentibus nobis mandata sit. Paulus respondit. eum, qui legatione fungitur, neq; alienis, neq; proprijs se interponere debere. in qua causâ non uideri eum quoq; contineri, qui cum amico suo prætore gratis consilium participat.

IX. IDEM.

Paulus respondit, de eo damno, quod legationis tempore legatus passus sit, posse eum etiam legationis tempore experiri.

X. IDEM.

Legatus antequam officio legationis functus sit, in rem suam nihil agere potest: exceptis his, quæ ad iniuriam eius uel damnum peracta sunt. Si quis in munere legationis, antequam ad patriam reuerteretur, decessit: sumptus, qui proficiscenti sunt dati, non restituantur.

XI. IDEM.

Si absenti iniuncta est legatio, eamq; gratuitam suscepit: potest quis & alium in legationem mittere. Qui legationis officio fungitur, licet suum negociû curare non potest: magnus tamen Antoninus permittit ei pupilli nomine & instituere & defendere causam: licet legatio ni, quam suscepit, nondum renunciauerit: præcipue, cum participem officij ipsius absentem esse dicebat.

XII. SCAEVOLA.

Legatus creatus à patria sua, legatione suscepta, in urbem Romam uenit: & nondum perfecta legatione domû, quæ erat in ipsius ciuitate Nicopoli, emit. quæsitum est, an in senatusconsultû incidere, quo prohibentur legati ante perfectam legationem negocijs, uel priuatis rebus obstringi: Respondit, non uideri teneri.

XIII. PAVLVS.

Vicarius alieni muneris uoluntate sua datus, ordine legationem suscipere non admissa biennij præscriptione cogetur.

XIII. VLPIANVS.

Qui libera legatione abest, non uidetur reipublicæ causâ abesse. hic enim non publici commodi causâ, sed sui abest.

XV. MODESTINVS.

Is, qui legatione fungitur, libellû sine permissu principis de alijs suis negocijs dare non potest.

XVI. IDEM lib. VIII. regularum.

Eundem plures legationes suscipere prohibitû non est: si præterea & sum-

& sumptus & itineris compendium suadeat. Ante legationem suscepam si cui negotium moueatur, etiam absens defendi debet: suscepta legatione, non nisi iniuncto munere fungatur.

XVII. POMPONIVS.

Si quis legatum hostium pulsasset, contra ius gentium id commissum esse existimatur: quia sancti habentur legati. & ideo si legati apud nos essent gentis alicuius, cum bellum eis indictum sit: responsum est liberos eos manere. id enim iuri gentium conueniens esse. itaq; eum, qui legatum pulsasset, Quintus Mutius dedi hostibus, quorum erant legati, utilius esse solitus est respondere. quæ hostes si non recepissent: quæsitum est, an ciuis Romanus remaneret: quibusdam existimantibus manere, alijs contra: quia quem semel populus iussisset dedi, ex ciuitate expulisse uideretur, sicut faceret, cum aqua & igni interdiceret. in qua sententia uidetur Publius Mutius fuisse. id autem maxime quæsitum est in Hostilio Mancino, quem Numantini sibi deditum non acceperunt: de quo tamen lex postea lata est, ut esset ciuis Romanus, & præturam quoq; gessisse dicitur.

DE ADMINISTRATIONE RERVM AD
ciuitates pertinentium. Tit. VIII,

I. VLPIANVS.

Vod ad certam speciem ciuitatis relinquit, in alios usus conuertere non licet.

II. IDEM.

Non utiq; de exemplo posterioris locationis præteritarum conductionum, quæ suam legem habuerunt, rationem iniri oportet. Quod quis suo nomine exercere prohibet, id neq; per subiectam personam agere debet. & ideo si decurio subiectis aliorum nominibus prædia publica colat, quæ decurionibus conducere non licet: non secundum legem usurpata reuocentur. Quod de frumentaria ratione in alium usum conuersum est, suæ causæ cum incremento debito restituetur. ideoq; & si contra absentem pronunciatum est, inanis est querela. ratio tamen administrationis secundum fidem acceptorum & datorum ponitur. Frumentariæ pecuniæ debitor suo nomine quam primum soluat. necessaria enim omnibus rebus publicis frumentaria pecunia moram solutionis accipere non debet: sed debitores, quos ex eadem causa habent, ad solutionem per præsidem prouinciæ compellantur. Ad frumenti comparationem pecuniam datam restitui ciuitati, non compensari in erogata debet. sin autem frumentaria

ria pecunia ad alios usus, quàm quibus destinata est, conuersa fuerit, ueluti in opus balneorum publicorum: licet ex bona fide datum probatur: compensari quidem frumentariæ pecuniæ nō oportet, solui aut à curatore reipublicæ iubetur. Si indemnitas debiti frumentariæ pecuniæ cum suis usuris sit: immodicæ & illicitæ computationis modus non adhibetur, id est ne commodorum commoda & usuræ usurarum incrementum faciant. Grani æstimationem per iniuriam post emptionē ablari, quæ rationibus publicis refertur, curator reipublicæ domino restitui iubeat. Si eo tempore, quo est nominatus, idoneus postea lapsus facultatibus, damnum debitis reipublicæ dederit: quia fortuitos casus nullum humanū consilium prouidere potest, curator hoc nomine nihil præstare debet. Ius reipublicæ pacto mutari non potest, quo minus magistratus collegæ quoq; nomine cōueniatur in his speciebus, in quibus id fieri iure permissum est, actio autem, quæ ppter ea in collegam decerni solet, ei, qui pro altero dependit, ex æquitate cōpetit: & quod depensum pro collega in magistratu probabitur, solui & ab hæredibus eius præses prouinciæ iubebit. Conductore perficiendi operis punito, fideiussor, qui pro eo interuenerat, idem opus exstruendum alij locauerat. nec à secundo redemptore opere perfecto: usurarum præstationem hæres fideiussoris recusare non debet: cum & prior causa in bonæ fidei contractum in uniuersum fideiussorem obligauerit, & posterior locatio (quia suum periculum agnouerit) solidæ præstationi reipublicæ eum substituerit. Qui fideiusserunt pro conductore uestigialis, in uniuersam conductionem, in usuras quoq; iure conueniuntur: nisi proprie quid in persona eorum uerbis obligationis expressum est. sed si in locatione fundorum pro sterilitate temporis boni uiri arbitrato in soluenda pensione cuiusq; anni pacto compræhensum est: explorata lege conductionis, fides bona sequenda est.

III. PAPINIANVS.

Curatores communis officij diuisa pecunia, quam omnibus in solidum publice dari placuit, periculo uice mutua non liberantur. **VLP IANVS** prior tamen exemplo tutorum conueniendus est is, qui gessit. Prædium publicū in annos quinq; idonea cautione non exacta curator reipublicæ locauit. cæteris annis colonus si reliqua traxerit, & de fructibus prædij mercedes adseruari nō potuerunt: successor eius, qui locauit, tenebitur. idem in uestigalibus nō ita pridem cōstitutū est, ut sui temporis singuli periculum præstarent. In eum, qui administrationis tempore creditoribus reipublicæ nouatione facta pecuniam cauit, post depositū officium actionem denegari nō oportet. diuersa est causa eius, qui solui constituit. similis etenim uidetur ei, qui publice uendidit

uendidit, aut locauit. Filium pro patre curatore rei publicæ creato cauere cogi nō oportet. nec mutat, quod in eum pater emancipatum, priusquā curator crearetur, partem bonorū suorum donationis causa contulit. Pro magistratu fideiussor interrogatus, pignora quoque specialiter dedit. in eum casum pignora uidentur data, quo recte conuenitur: uidelicet postquā res ab eo seruari non potuerit, pro quo intercessit. IIII. VALENS.

Legatam municipio pecuniam in aliam rem, quā defunctus uoluit, conuertere citra principis auctoritatem non licet. & ideo siue unum opus fieri iussit, quod Falcidiæ legis interuentu fieri non potest: permittitur summam, quæ eo nomine debetur, in id, quod maxime necessarium rei publicæ uideatur, cōuertere. siue plures summæ in plura opera legantur, & legis Falcidiæ interuentu, quod relinquitur omnium operum exstructioni non sufficit: permittitur in unum opus, quod ciuitas uelit, erogari. Sed municipio pecuniam legatā, ut ex reditu eius uenatio aut spectacula edantur, senatus in eā causam erogari uetuit: & pecunia eō legata, in id, quod maxime necessarium municipibus uideatur, conferri permittitur: ut in eo munificentia eius, qui legauit, inscriptione notetur.

V. PAVLVS.

Deuriones precio uiliore frumentum, quod annonæ temporalis est, suæ patriæ præstare non sunt cogendi. Nisi ad nouū opus pecunia specialiter legata sit, uetera ex hac reficienda sunt.

VI. IDEM.

Magistratus rei publicæ non dolum solummodo, sed & latam negligentiam, & hoc amplius etiam diligentiam debent.

VII. PAPINIANVS.

Filius familias uolente patre magistratum gesserat. Iulianus existimabat, in solidum patrem teneri in id, quod eius nomine rei publicæ abesset.

VIII. MODESTINVS.

Calcularij erroris retractatio etiam post decennij aut uicennij tempora admittitur. sed si gratiose expunctæ dicentur: nō retractabuntur.

IX. PAPYRIVS IVSTVS.

Imperator Antoninus & Verus rescripserunt: pecuniæ, quæ apud curatores remansit, usuras exigendas. eius uero, quæ à redemptoribus operum exigere non potest: sortis duntaxat periculum ad curatores pertinere. Item rescripserunt, operum periculum ad hæredes etiam curatorum pertinere. Item rescripserunt, agros rei publicæ retrahere curatorem ciuitatis debere, licet à bona fide emptoribus possideantur,

cum possint ad auctores suos recurrere. Imperatores Verus & Antoninus rescipserunt, operum exactionem sine cautione non oportere committi. Item rescipserunt: curatores, si neglegenter in distrahendis bonis se gesserint, in simplum teneri. si per fraudem: in duplum, nec ad hæredes eorum poenam descendere. Item rescipserunt, pecuniã ad annonam destinatam distractis rebus curatorem exigere debere. Item rescipserunt, sitonas indemnes esse oportere, qui non segniter officio suo functi essent, secundũ literas Hadriani. Item rescipserunt: a curatore calendarij cautionem exigi non debere, cum a præside ex inquisitione eligatur. Item rescipserunt: curatorem etiam nomine collegæ teneri, si interuenire & prohibere eum oportuit.

Item rescipserunt: nominum, quæ deteriora facta sunt tempore curationis, periculum ad ipsum pertinere. quæ uero ante, quàm curator fieret, idonea non erant: æquum uideri, periculum ad eum non pertinere. Imperator Verus & Antoninus rescipserunt: eum, qui pecuniã publicam magistratus sui tempore, & post non pauco tempore detinuerat, usuras etiam præstare debere: nisi quid allegare possit, qua de causa tardius intulerit.

DE DECRETIS AB ORDINE faciendis. Tit. IX.

I. VLPIANVS.

Edicorum intra numerum præfinitum constituendorũ arbitrium non præfidi prouinciæ commissum est, sed ordini, & possessoribus cuiusq; ciuitatis: ut certi de probitate morum, & peritia artis, eligant ipsi, quibus se liberosq; suos in ægritudine corporum committant.

II. MARTIANVS.

Illa decreta, quæ nõ legitimo numero decurionũ coactio facta sunt, non ualent.

III. VLPIANVS.

LEge autem municipali cauetur, ut ordo nõ aliter habeatur, quàm duabus partibus adhibitis.

IIII. IDEM.

Ambitiosa decreta decurionum rescindi debent: siue aliquem debitorum dimiserint, siue largiti sint. proinde (ut solêt) siue decreuerint de publico alicui uel prædia, uel ædes, uel certam quantitatem præstari: nihil ualebit huiusmodi decretum. sed & si salarium alicui decuriones decreuerint: decretum id nonnunquam ullius erit momenti: ut puta

utputa si ob liberalem artem fuerit constitutum, uel ob medicinam. ob
has enim causas licet constitui salaria.

V. CALLISTRATVS.

Quod semel ordo decreuit, non oportere rescindi, diuus Hadrianus
Nicomedensibus rescripsit: nisi ex causa, id est si ad publicam utili-
tatem respiciat rescissio prioris decreti.

VI. SCAEVOLA.

Municipali lege ita cautum erat. Ἐάν τις ἔξω τῶ ζωνεδρείου δικάσῃται,
τοῦ τε σωνεδρείου ἀργεῖον, καὶ προσπολλυννῶτα δράχμας χιλίας.
quæsitum est, an poenam sustinere debeat, qui ignorans aduersus decre-
tum fecit? Respondit. huiusmodi poenas aduersus scientes paratas esse.

DE OPERIBVS PVBLICIS.

Tit. X.

I. PAPINIANVS.

Curator operum creatus, præscriptione motus ab excusa-
tione perferenda, sicuti cessationis nomine, in qua quo-
ad uixit moratus est, hæredes suos obligatos relinquit:
ita temporis, quod post mortem eius cessit, nullo onere
eos obstrinxit. Curam operis aquæductus in alio iam
munere constitutus postea suscepit. præpostere uisus est petere exo-
nerari priore munere, utrisque iam implicitus: quando si alterum tantum
sustinere eum oportuisset, ante probabilius impetrasset propter prius
munus à sequente excusationem.

II. IDEM.

Qui liberalitate, non necessitate debiti redditus suos interim ad
opera finienda concessit: munificentia suæ fructum de inscripti-
one nominis sui operibus, si qua fecerit, capere per inuidiam non pro-
hibetur. Curatores operum cum redemptoribus negotium habent:
res publica autem cum his, quos efficiendo operi præstituit. quatenus ex-
go, & quis, & cui obstrictus sit, æstimatio præsidis prouinciæ est. Ne eius
nomine, cuius liberalitate opus exstructum est, eraso, aliorum nomina
inscribantur, & propterea reuocentur similes ciuium in patrias libera-
litates: præses prouinciæ auctoritatem suam interponet.

III. MARCELLVS.

Opus nouum priuato etiam sine principis auctoritate facere licet:
præterquam si ad emulationem alterius ciuitatis pertineat, uel
materiam seditionis præbeat, uel circum theatrum uel amphitheatrum
sit. publico uero sumptu opus nouum sine principis auctoritate fieri
non licere, constitutionibus declaratur. inscribi autem nomen operi pu-
blico

blico alterius, quàm principis, aut eius, cuius pecunia id opus factum sit, non licet.

III. MODESTINVS.

Nec præsidis quidem nomen licebit superscribere.

V. VLPPIANVS.

Si legatum uel fideicommissum fuerit ad opus relictum: usuræ quæ & quando incipiant deberi, rescripto diui Pij ita continetur. siquidē dies non sit ab his, qui statuas uel imagines ponendas legauerint, præfinitus: à prælide prouinciæ tempus statuendum est. & nisi posuerint hæredes, usuras leuiiores intra sex menses: si minus, semisses usuras reipublicæ pendant. si uero dies dictus est: pecuniam intra diem deponant. si aut non inuenire se statuam dixerint, aut de loco controuersiam fecerint: semisses protinus pendant. Fines publicos à priuatis detineri non oportet. Curabit igit præses prouinciæ, si qui publici sunt, à priuatis separare, & publicos potius redditus augere. si qua loca publica uel ædificia in usus priuatorum inuenerit: æstimare, utrum ne uindictanda in publicum sint, an uestigial satius sit imponi: & quod utilius esse rei publicæ intellexerit, sequi.

VI. MODESTINVS.

De operibus, quæ in muris, uel portis, uel rebus publicis fiunt, aut si muri exstruantur, diuus Marcus rescripsit præsidem aditum consulere principem debere.

VII. CALLISTRATVS.

Pecuniam, quæ in opera noua legata est, potius in tutelā eorū operum, quæ sunt, conuertendam, quàm ad incohandum opus erogandam, diuus Pius rescripsit: scilicet si satis operum ciuitas habeat, & non facile ad reficienda ea pecunia inueniatur. Si quis opus ab alio factum adornare marmoribus, uel alio quo modo ex uoluntate populi facturum se pollicitus sit: nominis proprii titulo scribendo, manentibus priorum titulis, qui ea opera fecissent, id fieri debere, senatus censuit. quod si priuati in opera, quæ publica pecunia fiant, aliquam de suo adiecerint summā: ita titulo inscriptionis uti eos debere, ipsi dē mandatis caueat, ut quantam summam contulerint in id opus, inscribant.

DE NVNDINIS.

Tit. XI.

I. MODESTINVS.

Nvndinis impetratis à principe, non utendo, qui meruit, decennij tempore usum amittit:

II. CALLISTRATVS.

SI quis ipsos cultores agrorum uel piscatores deferre utensilia in ciuitatē iusserit, ut ea ipsi distrahant: destituetur annonæ præbitio, cū auoce nō ab opere rustici. quare cōfestim, ubi detulerint mercē, tradere eā, & ad opera sua reuerti debent. deniq; summæ prudentiæ & auctoritatis apud græcos Plato, cū institueret, quēadmodū ciuitas bene beateq; habitari posset, in primis hos negociatores necessarios dixit. sic em̄ libro secundo πολιτείας ait. Δε γὰρ πλεόνων ἄρα γεωργῶντε ἐν τῷ ἄλλω δημιουργῶν. καὶ δὲ καὶ τῶν ἄλλων διακονούντων, τῶν τε ἐσσεόντων ἑκάστω καὶ ἐξασόντων. οὗτοι δὲ ἐσὶν ἔμποροι. κομίσας δὲ ὁ γεωργὸς ἐς τὴν ἀγορὰν ἢ, ὡς ποιεῖ, ἢ τις ἄλλος τῶν δημιουργῶν, ἐὰν μὴ ἐς αὐτὸν χρόνον ἢ καὶ τοῖς δεομένοις τὰ πρὸς αὐτοῦ ἀνταλλάξας: ἀργήσας τῆς αὐτοῦ δημιουργίας κατὰ μὲν οὖν τῇ ἀγορᾷ; οὐδ' αὖτως. ἀλλ' ἐσὶν οἱ τοῦτο ὄρῶντες, ἐαυτοὺς ὡς τὴν διακονίαν τάτρουσι ταύτῃ.

DE POLLICATIONIBVS.

Tit. XII.

I. VLP IANVS.

I pollicitus quis fuerit reipublicæ opus se facturum, uel pecuniam daturum: in usuras non conuenietur. sed si moram cœperit facere: usuræ accedent, ut Imperator noster cum diuo patre suo rescripsit. Non semper autem obligari eum, qui pollicitus est, sciendum est. sed si quidem ob honorem promiserit decretum sibi, uel decernendum, uel ob aliā iustam causam: tenebitur ex pollicitatiōe. si uero sine causa promiserit: non erit obligatus: & ita multis constitutionibus, & ueteribus, & nouis cōtinetur. Item si sine causa pmiserit, cœperit tamen facere: obligatus est, qui cœperit. Cœpisse sic accipimus, si fundamenta iecit, uel locum purgauit. sed & si locus illi petenti destinatus est: magis est, ut cœpisse uideatur. Item si apparatus, siue impensam in publico posuit. sed si non ipse cœpit, sed cum certam pecuniam promississet ad opus rei publicæ, contemplatione pecuniæ cœpit opus facere: tenebitur, quasi cœpto opere. Deniq; cum columnas quidam promississet, Imperator noster cum diuo patre suo ita rescripsit. qui nō ex causa pecuniam reipublicæ pollicentur, liberalitatem perficere non coguntur. sed si columnas Citienfibus promissisti, & opus ea ratione sumptibus ciuitatis, uel priuatorum incohatum est: deferi, quod cœptum est, non oportet. Si quis opus, quod perfecit, adsignauerit, deinde id fortuito casu aliquod passum sit periculum: ad eum, qui fecit, non pertinere, Imperator noster rescripsit.

II. IDEM.

SI quis rem aliquam uouerit: uoto obligatur. quæ res personam uouentis, non rem, quæ uouetur, obligat. res enim, quæ uouetur, soluta quidem liberat uota: ipsa uero sacra nõ efficitur. Voto autem patres familiarum obligantur, puberes, sui iuris. filius enim familias uel seruus sine patris dominiue autoritate uoto non obligantur. Si decima quis bonorum uouit: decima non prius esse in bonis desijt, quàm fuerit separata. & si forte qui decimam uouit, decesserit ante sepositio- nem: hæres ipsius hæreditario nomine decimæ obstrictus est. uoti enim obligationem ad hæredem transire constat.

III. IDEM.

PActum est duorum cõsensus atq; conuentio. pollicitatio uero offe- rentis solius promissum. & ideo illud est constitutum, ut si ob ho- norẽ pollicitatio fuerit facta: quasi debitum exigatur. sed cœptum opus, licet non ob honorem promissum, perficere promissor cogetur, & est cõstitutum. Si quis postquàm ex pollicitatione tradiderat rem mu- nicipibus, uindicare uelit: repellendus est à petitione. æquissimum enim est huiusmodi uoluntates in ciuitates collatas pœnitentia non reuoca- ri. sed & si desierint municipes possidere: dicendum erit actionem eis concedendam.

IIII. MARTIANVS.

Propter incendium, uel terræmotum, uel aliquam ruinam, quæ rei- publicæ contigit, si quis promiserit, tenetur.

V. VLPIANVS.

Charidemo respondit. ex epistola, quã muneris edendi gratia ab- sens quis emisit, compelli eum ad editionem non posse.

VI. IDEM.

TOties locum habet deminutio pollicitationis in persona hære- dis, quoties non est pollicitatio ob honorem facta. cæterum si ob honorem facta sit: æris alieni loco habetur, & in hæredum persona non minuitur. Si quis pecuniam ob honorem promiserit, cœperitq; solu- uere: eum debere quasi cœpto opere, imperator noster rescripsit. Non tantum masculos, sed etiã fœminas, si quid ob honorẽ pollicitatæ sunt, debere implere sciendum est: & ita rescripto imperatoris nostri & diui patris eius continetur. Sicui respublica necessitatem imposuerit sta- tuarum principi ponendarum: qui non promisit, nõ esse necesse ei ob- temperare, rescriptis imperatoris nostri & diui patris eius continetur, ;

VII. PAVLVS.

OB casum, quem ciuitas passa est, si quis promiserit se quid factu- rum: & si non incohauerit, omnimodo tenetur, ut diuus Seue- rus Diogeni rescripsit.

Idem

VIII. IDEM.

DE pollicitationibus in ciuitatē factis iudicum cognitionem esse, diui fratres Flauio Celso in hæc uerba rescripserunt. probe faciet Stratius Rufinus, si opus proscenij, quod se Gabinis exstruaturū promissit, quod tandem aggressus fuerat, perficiat. nam & si aduersa fortuna usus, in triennium à præfecto urbi relegatus est: tamen gratiam muneris, quod sponte obtulit, minuere non debet: cum & absens per amicum perficere opus istud possit. quod si detrectat: actores constituti, qui legitime ꝑ ciuitate agere possint, nomine publico adire aduersus eum iudices poterunt: qui cum primum potuerint, priusquàm in exsilium proficiscatur, cognoscent. & si opus perfici ab eodem debere constituerint: obedire eum reipublicæ ob hanc causam iubebunt, aut prohibebunt distrahi fundum, quem in territorio Gabinorum habet.

IX. MODESTINVS.

EX pollicitatione, quam quis ob honorē apud rempublicam fecit, ipsum quidem omnimodo insolidum teneri: hæredem uero eius, ob honorem quidem facta promissione, insolidum. ob id uero, quod opus promissum cœptum est, si bona liberalitati soluendæ nō fuerint: extraneum hæredem in quintam partem patrimonij defuncti, liberos in decimam teneri, diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. sed & ipsum donatorē pauperem factum, ex promissione operis cœpti, quintam partem patrimonij sui debere, diuus Pius constituit.

X. IDEM.

Septicia certamen patriæ suæ pollicendo, sub hac conditione pollicista est, uti sors apud eam remaneret, & ipsa usuras semissiales ad præmia certantiū exsolueret in hæc uerba. *Ευλοτίζομαι καὶ κατ'ἐρῶ ἀγῶνα τετραετηρικὸν ἀπὸ μυριάδων ἡρώων ἢ τῷ κεφαλαίῳ, αὐτὴ κατέχουσα ἀργύριον, καὶ ἀσφαλιζομένη πρὸς τοῖς δεκαπρώτοις ἀξιόχρεως ὑπὲρ τῶν τέλῶν τῶν δ' ἐν τοῖς ἡρώων μυριάδων τόκον: ἀπονοθετοῦντί μοι καὶ προκαθεζομένη τῷ ἀνδρὶός μου, ἐπαύρις δὲ ἡν' ὅς ἐμὸν ἡμισητομυρίων τέκνων. χωρήσει δὲ ὁ τόκος εἰς τὰ ἄλλα ἡν' θυμελίῃ, καθὼς ἐφ' ἐκείνου ἀβλήματι ἢ βουλῇ ὀρίσῃ. quæro, an possint iniuriā pati filij Septiciæ, quo minus ipsi præfiderent certamini secundū uerba conditionēq; pollicitationis: Herennius Modestinus respōdit. quo casu certaminis editio licita est, formā pollicitatiōi datā seruandā esse.*

XI. IDEM.

Si quis ob honorem, uel sacerdotium pecuniam promiserit, & ante Squàm honorē uel magistratū ineat, decedat: non oportere hæredes eius conueniri in pecuniam, quam is ob honorem uel magistratū promiserat, principalibus constitutionibus cauetur: nisi forte ab eo, uel ab ipsa republica, eo uiuo opus fuerit incohatum.

Idem

XII. IDEM.

IN priuatis operibus, inuitis his, qui fecerunt, statuas alijs ponere non possumus, ut rescripto diui Seueri continetur. Cum quidam, ne honoribus fungeretur, opus promississet: tam honores subire cogendum, quàm operis instructionem, diuus Antoninus rescripsit.

XIII. PAPYRVS.

Imperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt: opera extruere debere eos, qui pro honore polliciti sunt, non pecunias pro his inferre cogi. Item rescripserunt, conditiones donationibus adpositas, quæ in rem publicâ fiunt, ita demum ratas esse, si utilitatis publicæ interest. quod si damnosæ sunt: id obseruari non debere. & ideo non obseruandum esse, quod defunctus certa summa legata uetuit uectigal exerceri. esse enim tolerabilia, quæ uetus consuetudo cõprobat.

XIII. POMPONIVS.

Si quis sui alieniñe honoris causâ opus facturum se in aliqua ciuitate promiserit: ad perficiendum tam ipse, quàm hæres eius ex constitutione diui Traiani obligatus est. sed si quis ob honorem opus facturum se in ciuitate aliqua promiserit, atq; incohauerit, & priusquàm perficeret, decesserit: hæres eius extraneus quidem necesse habet aut perficere id, aut partem quintam patrimoniij relictæ sibi ab eo, qui id opus facere instituerat (si ita malit) ciuitati, in qua id opus fieri cœptum est, dare. is autem, qui ex numero liberorum est, si hæres exstitit: non quintæ partis, sed decimæ concedendæ necessitate adficitur. & hæc diuus Antoninus constituit.

XV. VLPIANVS.

Inter liberos nepotem quoq; ex filia contineri, diuus Pius rescripsit.

DE EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBUS, & si iudex litem suam fecisse dicetur. Tit. XIII.

I. VLPIANVS.

Ræses prouinciæ de mercedibus ius dicere solet: sed præceptoribus tantum studiorum liberalium. Liberalia aut studia accipimus, quæ Græci ἐλευθέρια μαθήματα appellant. rhetores continebuntur, grammatici, geometræ. Medicorum quoq; eadem causâ est, quæ & professorum, nisi quod iustior: cum hi salutis hominum agant, illi studiorum curam. & ideo his quoq; extra ordinem ius dici debet. Sed & obstetricem audiunt: quæ utiq; medicinâ exhibere uidetur. Medicos fortassis quis accipiet

accipiet etiam eos, qui alicuius partis corporis, uel certi doloris sanitatem pollicentur: ut puta si auricularius, si fistulæ, uel dentium. nō tamē si incantauerit, si imprecatus est, si (ut uulgari uerbo in posterum utar) exorcizauit, non sunt enim ista medicinæ genera: tamen si sint, qui hos sibi profuisse cum prædicatione adfirmant. An & philosophi professorum numero sint? & non putem: non quia non religiosa res est: sed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam spernere.

Proinde ne iuris quidem ciuilibus professoribus ius dicent. est enim quidem res sanctissima ciuilibus sapientia: sed quæ precio numario non sit æstimanda, nec dehonestanda, dum in iudicio honor petitur, qui ingressu sacramenti offerri debuit. quædam enim tam etsi honeste accipiantur, inhoneste tamen petuntur. Ludi quoque literarii magistris, licet non sint professores, tamen usurpatū est, ut his quoque ius dicatur: tamen si librarijs, & notarijs, & calculatoribus, siue tabularijs sed & cæterarum artium opificibus siue artificibus, quæ sunt extra literas uel notas positæ, nequaquam extra ordinem ius dicere præses debet. Sed & si comites salarium petent, idem iuris est, quod in professoribus placet. sed & aduersus omnes ipsos cognoscere præses debet. qui aut aduersus aduocatos adeantur, diui fratres rescripserunt. In honorarijs aduocatorum ita uersari iudex debet, ut pro modo litis, proque aduocati facundia, & fori cōsuetudine, & iudicij, in quo erat acturus, æstimationem adhibeat: dummodo licitum honorarium quantitas non egrediatur. ita enim rescripto Imperatoris nostri & patris eius cōtinetur, cuius uerba ita se habēt. Si Iulius Maternus, quem patronum causæ tuæ esse uoluisti, fidem susceptam exhibere paratus est: eam duntaxat pecuniam, quæ modum legitimum egressa est, repetere debes. Aduocatos accipere debemus omnes omnino, qui causis agendis quoquo studio operantur. non tamen qui pro tractatu non adfuturi causis accipere quid solent, aduocatorum numero erunt. Si cui cautum est honorariū, uel si quis de lite pactus est: uideamus, an petere possit. & quidem de pactis ita rescriptum est ab Imperatore nostro & diuo patre eius. Litis causæ malo more pecuniam tibi promissam ipse quoque profiteris. Sed hoc ita est, si suspensa lite societatem futuri emolumēti cautio pollicetur. si uero post causam actam cauta est honoraria summa: peti poterit usque ad probabilem quantitatem. Et si nomine palmarij cautū sit: sic tamen, ut computetur id, quod datum est, cum eo, quod debet: neutrumque compositum licitam quantitatem excedat. Licita autem quantitas intelligitur pro singulis causis usque ad centum aureos. Diuus Seuerus ab hæredibus aduocati eo mortuo prohibuit mercedem repeti, quia per ipsum non steterat, quo minus causam ageret. Ad nutria

cia quoque officium praesidis uel praetoris deuenit. namque & nutrices ob alimoniam infantium apud praesides, quod sibi debetur, petunt. Sed nutricia eorumque producemus, quoad infantes uberibus aluntur. ceterum post haec cessant partes praetoris uel praesidis. Haec omnia si apud praesides petantur, uideamus, an de mutuis petitionibus possunt praesides cognoscere. & putem, debere admitti.

II. IDEM.

DE usu aquae, deque riuis nouis inciuiliter institutis, item de equis alienis a sciente possessis, foetusque earum, & de damno dato per immissos in praedium suum uniuersos homines eos, qui in plurium praedia distribui debuerunt (si modo id non ex autoritate eius, qui iubere potuerit, factum est) praesidem prouinciae doceri oportere responsum est, ut is secundum rei aequitatem & iurisdictionis ordinem conuenientem formam rei det.

III. IDEM.

Medicus, cui curandos suos oculos, qui eis laborabat, commiserat: periculum amittendorum eorum per aduersa medicamentum inferendo compulit, ut ei possessiones suas contra bonam fidem aeger uenderet. inciuile factum praeses prouinciae coerceat, remque restitui iubeat.

IIII. PAVLVS.

Diuus Antoninus Pius rescriptit, iuris studiosos, qui salaria petant, haec exigere posse.

V. CALLISTRATVS.

Cognitionum numerus, cum ex uarijs causis descendat, in genera diuidi facile non potest, nisi summam diuidatur. numerus ergo cognitionum in quatuor fere genera diuidi potest. aut enim de honoribus siue muneribus gerendis agitur, aut de pecuniaria re disceptatur, aut de existimatione alicuius cognoscitur, aut de capitali crimine quaeritur. Existimatio est dignitatis illaesa status legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro autoritate legum aut minuitur, aut consumitur. Minuitur existimatio, quoties manente libertate circa statum dignitatis poena plectimur: sicuti cum relegatur quis, uel cum ordine mouetur, uel cum prohibetur honoribus publicis fungi, uel cum plebeius fustibus caeditur, uel in opus publicum datur, uel cum in eam causam quis incidit, quae edicto perpetuo inter infamiae causas numeratur. Consumitur uero, quoties magna capitis deminutio interuenit, id est cum libertas adimitur: ueluti cum aqua & igni interdicitur, quod in persona deportatorum euenit: uel cum plebeius in opus metalli, uel in metallum datur. nihil enim refert, nec diuersa poena est operis & metalli: nisi quod refugae operis non morte, sed poenae metalli subiiciuntur.

VI. CAIVS.

Si iudex litem suam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus uidetur. sed quia nec ex contractu obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo uidetur quasi ex maleficio teneri in factum actione, & in quantum de ea æquum religioni iudicantis uisum fuerit, pœnam sustinebit.

DE PROXENETIS.

Tit. XIII.

I. VLP IANVS.

Proxenetica iure licito petuntur.

II. IDEM.

Si proxeneta interuenerit faciendi nominis gratia (ut multi solent) uideamus, an possit quasi mandator teneri. & non puto teneri: quia hic monstrat magis nomen, quàm mandat, tamen si laudat nomen. idem dico, & si aliquid philanthropij nomine acceperit, nec ex locato & conducto erit actio. plane si dolo & calliditate creditore circumuenerit: de dolo actio tenebitur.

III. IDEM.

De proxenetico (quanquam est fordidum) solent præfides cognoscere: sic tamen, ut & in his modus esse debeat & quantitatis, & ne gocij, in quo operula ista defuncti sunt, & ministerium quale quale accommodauerunt. Facilius quod græci ἐγὺλιωτικὸν appellant, peti apud eos poterit: si quis forte conditionis, uel amicitiae, uel adfessuræ, uel cuius alterius huiusmodi proxeneta fuerit. Sunt enim huiusmodi hominū in tam magna ciuitate officinæ. est enim proxenetarū modus, qui emptionibus, & uenditionibus, commertijs, contractibus licitis utiles non adeo improbabili more se exhibent.

DE CENSIBVS.

Tit. XV.

I. VLP IANVS.

Sciendum est esse quasdam colonias iuris Italici: ut est in Syria Phœnice splendidissima Tyriorum colonia, unde mihi origo est, nobilis regiōibus, serie sæculorū antiquissima, armipotēs, foederisq; quod cum Romanis percussit, tenacissima. huic enim diuus Seuerus & Imperator noster ob egregiam rem publicam, inq; imperium Romanum insignem fidem Italicū ius dedit. sed & Berytiensis colonia est in eadem prouincia Augusti beneficijs gratiosa, & (ut diuus Hadrianus in quadam oratione

ppp ij tione

trione ait) Augustiana colonia dicta, quæ ius Italicum habet. est & Heliopolitana, quæ à diuo Seuero per belli ciuilis occasionem Italicæ coloniarum publicam accepit. est & Laodicensis colonia in Syria Cœle, cui diuus Seuerus ius Italicum ob belli ciuilis merita concessit. Ptolomæensium enim colonia, quæ inter Phœnicem & Palæstinam sita est, nihil præter nomen coloniarum habet. sed & Misene ciuitati Phœnicæ Imperator noster ius coloniarum dedit, iurisq; Italici eam fecit. est & Palmyrena ciuitas in prouincia Phœnice propè barbaricas gentes & nationes collocata. In Palæstina duæ sunt coloniarum, Cæsariensis & Aelia Capitolina: sed neutra ius Italicum habet. diuus quoq; Seuerus in Sebastenam ciuitatem coloniam deduxit. Indicia quoq; Cyrenensium colonia à diuo Traiano deducta iuris Italici est. Zarmezigethusa quoq; eiusdem iuris est. item Naconensis colonia, & Apulensis & * Paraniensium uicus, qui à diuo Seuero ius coloniarum impetrauit. Est & in Bithynia colonia Apamæna. & in Ponto Sinopensis est, & in Sicilia Selinus, & Traianopolis.

als * Ernē
suum.
als * Pata
uiensiu.

II. IDEM.

Vicia priorum censuum editis nouis professionibus euanescent.

III. IDEM.

Aetatem in censendo significare necesse est: quia quibusdā ætas tribuit, ne tributo onerentur: ueluti in Syrijs à quatuordecim annis masculi, à duodecim fœminæ usq; ad sexagesimum quintum annum tributo capitis obligantur. ætas autem spectatur censendi tempore.

Rebus concessam immunitatem non debere intercidi, rescripto Imperatoris nostri ad Pelignanum recte expressum est: quippe personis quidem data immunitas cum persona exstinguitur, at rebus data nunquam exstinguitur.

IIII. IDEM.

Forma censuali cauetur, ut agri sic in censum referantur. nomen fundi cuiusq; & in qua ciuitate, & in quo pago sit, & quos duos uici nos proximos habeat: & aruum, quod in decem annis proximis satum erit, quot iugerum esse uideatur: uinea quot uites habeat: oliuetum quot iugerum, & quot arbores habeat: pratum, quod inter decem annos proximos sectum erit, quot iugerum: pascua, quot iugerum esse uideatur: item syluæ cæduæ. omniaq; ipse, qui defert, æstimet. illam enim æquitatem debet admittere censitor: ut officio eius congruat, releuari eum, qui & in publicas tabulas delato modo frui certis ex causis non potuit. quare & si agri portio chasmate perierit: debet per censitorem releuari. Sed & si uites mortuæ sint, uel arbores aruerint: iniquum fuerit eum inseri numerum censui. qd' si exciderit arbores, uel uites: nihilominus eum numerum profiteri iubetur, qui fuit census tempore: nisi causam exciden-

excidendi probauerit censitori. Si uero quis agrum in alia ciuitate habet: in ea ciuitate profiteri debet, in qua ager est. agri enim tributum in eam ciuitatem debet leuari, in cuius territorio possidetur. Quamquam in quibusdam immunitatis beneficia personis data, cum persona exstinguantur: tamen generaliter cum locis aut cum ciuitatibus immunitas sic data uidetur, ut ad posteros transmittatur. Si cum ego fundum possiderem, p̄fessus sum, petitor autē eius nō fuerit p̄fessus: actionem illi manere placet. In seruis deferendis obseruandum est, ut & nationes eorum, & ætates, & officia, & artificia specialiter deferantur. Lacus quoq; piscatorios, & portus in censum dominus debet deferre. Salinæ si quæ sunt in prædijs, æque & ipsæ in censum deferendæ sunt. Si quis inquilinum, uel colonum non fuerit p̄fessus, uinculis censualibus tenetur. Quæ post censum edictum nata, aut postea quæ sita sint, intra finē temporis consummati p̄fessionibus edi possunt.

Si quis ueniam petierit, ut censum sibi emendare permittatur, dein de post hoc impetratum cognouerit, se non debuisse hoc petere, quia res emendationem non desiderabat: nullum ei præiudiciū ex eo, quod petijt, ut censum emendaret, fore, sæpissime rescriptum est.

V. PAVLVS.

CVM possessor unus expediendi negocij causa tributorū iure conueniretur: aduersus cæteros, quorū æque prædia tenent, ei, qui cōuentus est, actiones à fisco præstantur: scilicet ut omnes p̄ modo prædi orū pecuniā tributi conferant. nec inutiliter actiones præstant, tametsi fiscus pecuniam suam recuperauerit: quia nominū uenditorū preciū acceptū uidetur. Qui non habita ratione tributorū, ex causa fideicommissi prædia restituunt: actionē ex diui Pij Antonini literis habent, quā legato quoq; soluto locū habere uoluit. Pro pecunia tributi, qd̄ sua die non est redditū, q̄ minus prædiū iure pignoris distrahañ oblata mōratoria cautione, nō admittit: nec audiet legatarius cōtradicens ob tributa præteriti temporis, quod hæres soluendo sit, & is, qui tributis recipiendis præpositus fuerat.

VI. CELSVS.

Colonia Philipensis iuris Italici est.

VII. CAIVS.

Iuris Italici sunt, γῆραις, Βίευστος, δὲ γῆραις.

VIII. PAVLVS.

IN Lysitania Pacēses & Emeritēses iuris Italici sunt. idem ius Valentini & Lucentini habet. Barcinomenses quoq; ibidē immunes sunt. Lugdunenses Galli, item Viennenses in Narbonensi iuris Italici sunt. In Germania inferiore Agrippinenses iuris Italici sunt. Laodicea in Sy

ria, & Berytos in Phoenice iuris Italici sunt, & solū earum. eiusdē iuris & Tyriorū ciuitas à diuis Seuero & Antonino facta est. diuus Antoninus Antiochenſes colonos fecit ſaluis tributis. Imperator noſter Antoninus ciuitatē Amifenorū coloniam & iuris Italici fecit. diuus Veſpaſianus Cæſarienſes colonos fecit, non adieſto ut & iuris Italici eſſent, ſed tributum his remiſit capitis. ſed diuus Titus etiam ſolum immune factum interpretatus eſt. ſimiles his Capitulenſes eſſe uidentur. in prouincia Macedonia Dyrrhacheni, Caſſandrenſes, Philippēſes, Dienſes, Stonenſes iuris Italici ſunt. in prouincia Aſia duæ iuris Italici ſunt, Troas, & Parium. in Piſidia eiufdem iuris eſt colonia Antiochenſium. in Africa Carthago, Vtice, Leptis magna à diuo Seuero & Antonino iuris italici factæ ſunt.

DE VERBORVM SIGNIFICATIONE. Tit. XVI.

I. VLPIANVS.

ERBum hoc, SI QVIS, tam maſculos, quā ſcēminas complectitur.

II. PAVLVS.

VERBIS appellatio muris, ROMAE autem continentibus ædificijs finiſ, quod latius patet. Cuius q̄ diei maior pars eſt horarū ſeptem primarum diei, non ſupremarū.

III. IDEM.

ITineri faciendo uiginti milia paſſuum in dies ſingulos peragenda, ſic ſunt accipienda: ut ſi poſt hanc dinumerationē minus, quā uiginti milia ſuperſint, integrū diem occupent. ueluti ſi uiginti unum milia paſſuum ſunt: biduum eis attribueſ. quæ dinumeratio ita demum facienda erit, ſi de die non conueniat. Eius, qui apud hoſtes deceſſit, dici hæreditas non poteſt: quia ſeruus deceſſit.

IIII. CAIVS.

NOMINIS appellatione rem ſignificari, Proculus ait.

V. IDEM.

REi appellatio latior eſt, quā pecuniæ: quia etiam ea, quæ extra cōputationē patrimonij noſtri ſunt, continet: cum pecuniæ ſignificatio ad ea referat, quæ in patrimonio ſunt. Opere legato, uel conducto, his uerbis ſignificari Labeo ait id opus, quod græci ἀποτέλεσμα uocant, non ἔργον, id eſt, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

VI. VLPIANVS.

Nominis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem

nem pertinet. Verbum **EX LEGIBVS** sic accipiendum est: tam ex legum sententia, quàm ex uerbis.

VII. PAVLVVS.

SPONSIO appellatur non solum, quæ per sponsi interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissioq.

VIII. IDEM.

Verbum **OPORTEBIT** tam præsens, quàm futurum tempus significat. Actionis uerbo non continetur exceptio.

IX. VLPIANVS.

Marcellus apud Iulianum tractans notat, uerbo* **PERISSE** & scissum, & fractum contineri, & ui raptum,

X. IDEM.

Creditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque actione, uel persecutione, uel iure ciuili sine ulla exceptionis perpetuæ remotione, uel honorario, uel extra ordinario, siue pure, siue in diem, uel sub conditione. quod si natura debeatur: non sunt loco creditorum, sed si non sit mutua pecunia, sed contractus: creditores accipiuntur.

XI. CAIVS.

Creditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderint: sed omnes, quibus ex aliqua causa debetur.

XII. IDEM.

Si cui ex empto, uel ex locato, uel ex alio contractu debetur, sed et si sex delicto debeatur: mihi uidetur, posse creditoris loco accipi. quod si ex populari causa: ante litis contestationem recte dicetur, creditoris loco non esse potuisse. Minus soluit, qui tardius soluit. nam & tempore minus soluitur.

XIII. IDEM.

Mulieris appellatione etiam uirgo uiripotens continetur. Res abesse uidentur (ut Sabinus ait, & Pedius probat) etiam hæ, quarum corpus manet, & forma mutata est. & ideo si corruptæ redditæ sunt, uel transfiguratæ: uideri abesse, quoniam plerumque plus est in manus precio, quàm in re. Desinere autem abesse res tunc uidetur, cum sic redijt in potestatem, ne amittere eius possessionem possimus ob hoc, quod furto pridem subtracta est. Abest & ea res, quæ in rebus humanis non est.

XIII. PAVLVVS.

Labeo & Sabinus existimant, si uestimentum scissum reddatur, uel res corrupta reddita sit, ueluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura: uideri rem abesse, quoniam earum rerum precium non in substantia, sed in arte sit positum. item si dominus rem, quæ sibi furto aberat, ignoras emerit: recte dicitur res abesse, etiam si postea id ita esse scierit: quia

als*rapu
isse. aliàs.
rupisse.

quia uidetur res ei abesse, cui precium abest. Rem amisisse uidetur, qui aduersus nullum eius persequendæ actionem habet.

XV. VLP IANVS.

Bona ciuitatis abusuue publica dicta sunt. sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

XVI. CAIVS.

Evm, qui uestigal populi Romani conductum habet: publicanum appellamus. nam publica appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit. ciuitates enim priuatorum loco habentur.

XVII. VLP IANVS.

Inter publica habemus non sacra, nec religiosa, nec quæ publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt uelut ciuitatum bona. sed & peculia seruorum ciuitatum proculdubio publica habentur. Publica uestigalia intelligere debemus, ex quibus uestigal fiscus accipit: quale est uestigal portus, uel uenaliū rerum, item salinarum, & metallorum, & piscariarum.

XVIII. PAVLVS.

Mvnus tribus modis dicitur. uno donū, & inde munera dici dari mittiue. altero onus, quod cum remittat, uacationē militiæ munerisq; præstat: inde immunitatem appellari. tertio officiū: unde munera militaria, & quosdā milites munifices uocari. igitur & municipes dici, quod munera ciuilia capiant.

XIX. VLP IANVS.

Labeo libro primo prætrpris urbani definit, quod quædam agant, quædam gerantur, quædā contrahantur. Et actum quidem uerbum generale esse, siue uerbis, siue re quid agatur: ut in stipulatione, uel numeratione pecuniæ. Contractum autem ultro citroq; obligationem esse, quam Græci *συνάλλαγμα* uocant: ueluti emptionem, uenditionem, locationem, conductionem, societatem. Gestum autem rem significare sine uerbis factam.

XX. IDEM.

Verba CONTRAXERVNT GESSERVNT non pertinent ad ius testandi.

XXI. PAVLVS.

Princeps bona concedendo, uidetur etiam obligationes cōcedere.

XXII. CAIVS.

Plus est in restitutione, quam in exhibitione. nam exhibere est præsentiam corporis præbere. restituere est etiam possessorem facere, fructusq; reddere. pleraq; præterea restitutionis uerbo continentur.

XXIII. VLP IANVS.

R Ei appellatione & causæ & iura continentur.

XXIII. CAIVS.

Nihil aliud est hæreditas, quàm successio in uniuersum ius, quod defunctus habuit.

XXV. PAVLVS.

Reste dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cuius usus fructus alienus est: quia ususfructus nō domini pars, sed seruitus est, ut uia & iter. nec falsò dictum est, meū esse, cuius non potest ulla pars dici alterius esse. hoc & Iulianus, & est uerius. Quintus Mutius ait, partis appellatione rem pro diuiso significari. nam pro diuiso quod nostrum sit, id non partē, sed totum esse. Seruius non ineleganter partis appellatione utrunq; significari.

XXVI. VLP IANVS.

Partum non esse partem rei furtiue, Scæuola libro undecimo quaestionum scribit.

XXVII. IDEM.

Ager est locus, qui sine uilla est. Stipendiū à stipe appellatū est, quod per stipes, id est modica æra colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. & sanè appellatur ab intributione tributum: uel ex eo, quod militibus tribuatur.

XXVIII. PAVLVS.

Alienationis uerbum etiam usucapionem continet. uix est enim, ut nō uideatur alienare, qui patitur usucapi. Is quoq; alienare dicitur, qui non utendo amisit seruitutem. Qui occasione acquirendi non utitur, nō intelligitur alienare: ueluti qui hæreditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur. Oratio, quæ neq; coniunctionem, neq; disiunctionem habet: ex mente pronunciantis, uel disiuncta, uel coniuncta accipitur.

XXIX. IDEM.

Coniunctionem enim nonnūquam pro disiunctione accipi, Labeo ait: ut in illa stipulatione, MIHI HAEREDI'QVE MEO TE HAREDEM'QVE TVVM.

XXX. PAVLVS.

Sylua cædua est (ut quidam putant) quæ in hoc habetur, ut cædere. Seruius eam esse, quæ succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascatur. Stipula illecta sunt spicæ in messem deiectæ, necdū lectæ: quas rustici, cum uacauerint, colligunt. Noualis est terra proscissa, quæ anno cessauit, quam Græci νεακήρ uocant. Integra autem est, in qua nō dum dominus pascendi gratia pecus immisit. Glans caduca est, quæ ex arbore cecidit. Pascua sylua est, quæ pascuis pecudum destinata est.

qqq Vlpia

XXXI. VLP IANVS.

Pratum est, in quo ad fructū percipiendū falce duntaxat opus est: ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

XXXII. PAVLVS.

Minus solum intelligitur, etiam si nihil est solum.

XXXIII. VLP IANVS.

Palam est coram pluribus.

XXXIII. PAVLVS.

Actionis uerbo etiam persecutio continetur.

XXXV. IDEM.

Restituere autem is intelligitur, qui simul & causam actori reddit, quā is habiturus esset, si statim iudicij accepti tempore res ei red- dita fuisset: id est usucapionis causam, & fructuum.

XXXVI. VLP IANVS.

Litis nomen omnem actionem significat, siue in rem, siue in perso- nam sit.

XXXVII. PAVLVS.

Verbum OPORTERE non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest uel pluris, uel minoris condemnare: sed ad ueritatem refertur.

XXXVIII. VLP IANVS.

Ostentum Labeo definit, omne cōtra naturam cuiusq; rei genitū factumq; duo autē genera sunt ostentorum. unum, quoties quid contra naturam nascitur: tribus manibus forte, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est. alterum, cum quid prodi- giosum uidetur, quomodo Græci φάσματᾶ uocant.

XXXIX. PAVLVS.

Subsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est. nam ueteres subsignationis uerbo pro subscriptione uti solebant. Bona intel- liguntur cuiusq; quæ deducto ære alieno supersunt. Attestari est ab- senti denunciare. Incertus possessor est, quem ignoramus.

XL. VLP IANVS.

Detestatio est denunciatio facta cū testatione. Serui appellatio etiam ad ancillam refertur. Familiæ appellatiōe liberi quoq; continentur. Vnicus seruus familiæ appellatione non continet. nec duo quidem familiam faciunt.

XLI. CAIVS.

Armorum appellatio nō tantum utiq; scuta, & gladios, & galeas significat: sed & fustes, & lapides.

XLII. VLP IANVS.

Probrū

Probrum & obprobrium idem est. probra quædam natura turpia sunt, quædā ciuilitè & quasi more ciuitatis: ut puta furtum, adulterium, natura turpe est. enim uero tutelæ damnari: hoc non natura probrium est, sed more ciuitatis. nec enim natura probrium est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

XLIII. IDEM.

Verbo VICTVS continentur, quæ esui, potui, cultuiq; corporis, quæq; ad uiuendū homini necessaria sunt. uestem quoq; uictus habere uicem, Labeo ait.

XLIII. CAIVS.

Et cætera quoq; quibus tuendi curadiuē corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur.

XLV. VLPIANVS.

Instrato omne uestimentum contineri, quod iniiciatur, Labeo ait. neq; enim dubium est, quin stragula uestis sit, quod græci πῆξις uocant. In uictu ergo uestem accipimus non stragulā, instratum oēm stragulam uestem.

XLVI. IDEM.

Pronunciatum & statutum idem dici potest. promiscue enim, & pronunciasse, & statuisse solemus eos dicere, qui ius habēt cognoscendi. Matrem familias accipere debemus eam, quæ non inhoneste uixit. matrem enim familias à cæteris foeminis mores discernunt atq; separant. proinde nihil intererit, nupta sit, an uidua: ingenua sit, an libertina. nam neq; nuptiæ, neq; natales faciunt matres familiarum, sed boni mores.

XLVII. PAVLVS.

Liberationis uerbum eandem uim habet, quam solutionis.

XLVIII. CAIVS ad edictum urbicum. tit.

qui neq; sequantur, neq; ducantur.

Solutum non intelligimus eum, qui licet uinculis leuatus sit, manibus tamē tenetur. ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine uinculis seruatur.

XLIX. VLPIANVS.

Bonorum appellatio aut ciuilis, aut naturalis est. naturaliter bona ex eo dicuntur, quod beant, hoc est quod beatos faciunt. beare est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est nō solū, quæ domini nostri sunt, sed & si bona fide à nobis possideant, uel si superficiaria sint. Aequè bonis adnumerabitur, etiā si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus. nam hæc omnia in bonis esse uidentur.

L. PAVLVS.

N Vrus appellatio etiam ad pronurum, & ultra porrigenda est.

L. I. CAIVS.

A Ppellatione parentis non tantum pater, sed etiam auus, & proauus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & mater, & auia, & proauia.

L. II. VLPPIANVS.

P Atroni appellatione & patrona continetur.

L. III. VLPPIANVS.

S Aepe ita comparatum est, ut coniuncta pro disiunctis accipiantur, & disiuncta pro coniunctis, interdum soluta pro separatis. nam cum dicitur apud ueteres ADGNATORVM GENTILIVM QVE: QVE pro separatione accipitur. at cum dicitur SVPER PECVNIAE TVTE LAE'VE SVAE: tutor separatim sine pecunia dari non potest. & cum dicimus, QVOD DEDI AVT DONAVI: utraq; continemus. cum uero dicimus, QVOD EVM DARE FACERE OPORTET: quoduis eorum sufficit probare. cum uero dixit prator, SI DONVM, MVNVS, OPE RAS REDEMERIT: si omnia imposita sunt: certum est omnia redimenda esse. ex re ergo pro coniunctis habentur: & si quaedam imposita sunt, caetera non desiderabuntur. Item dubitatum est illa uerba, OPE, CONSILIO quemadmodum accipienda sunt: utrum ex sententia coniungentium, an separantium. sed uerius est (quod & Labeo ait) separatim accipienda: quia aliud factum est eius, qui ope: aliud eius, qui consilio furtum facit. sic enim alij condici potest, alij non potest. & sane post ueterum auctoritatem eo peruentum est, ut nemo ope uideatur fecisse, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse nocere, nisi & factum secutum fuerit.

L. IIII. VLPPIANVS.

C onditionales creditores dicuntur hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura: uel qui spem habent, ut competat.

L. V. PAVLVS.

C reditor autem is est, qui exceptione perpetua submoueri non potest. qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionalis creditori.

L. VI. PAPINIANVS.

C ognoscere instrumenta est relegere & recognoscere. dispungere est conferre accepta & data. Liberatorum appellatione continentur, non tantum qui sunt in potestate: sed omnes, qui sui iuris sunt: siue uirilis, siue foeminini sexus sunt, ex uero foeminis descendentes.

L. VII. PAVLVS.

Quibus

Quibus præcipua cura rerum incumbit, & qui magis, quàm cæteri, diligentia & sollicitudinem rebus, quibus præfunt, debent: hi magistri appellantur. quinetiã & ipsi magistratus per deriuationem à magistris cognominantur. unde etiam cuiuslibet disciplinæ præceptores magistros appellari à monendo, uel monstrando. Persequi uidetur & qui satis accepit.

LVIII. CAIVS.

Licet inter gesta & facta uidetur quædam esse subtilis differentia: at tamen κατὰ γένος nihil inter gestum & factum interest. Pater nos liberos recte uidemur dicere nostros liberos. liberorum uero nostrorum liberos non recte nostros liberos dicimus.

LIX. VLPPIANVS.

Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur: ea quæ nihilominus * statio est cōclusa atque mutatione. * aliàs. statione.

LX. IDEM.

Locus est non fundus, sed portio aliqua fundi: fundus autem integerum aliquid est: & plerumque locum sine uilla accipimus. cæterum adeo opinio nostra & constitutio locum à fundo separat, ut & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuerimus. nō enim magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio: & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc constituerimus. nec non & fundus locus constitui potest. nam si eum alij adiunxerimus fundo: locus fundi efficietur. Loci appellationem non solum ad rustica, uerum ad urbana quoque prædia pertinere, Labeo scribit. sed fundus quidē suos habet fines: locus uero latere potest, quatenus determinetur & definiatur.

LXI. VLPPIANVS.

Satisfactionis appellatione interdum etiam repromissio continebitur, qua contentus fuit is, cui satisfactio debebatur.

LXII. CAIVS.

Tigni appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiae, ex qua ædificia constant, significatur.

LXIII. VLPPIANVS.

PENES TE amplius est, quàm APUD TE. nam apud te est, quod qualiter qualiter à te teneatur. penes te est, quod quodam modo à te possidetur.

LXIII. PAVLVS.

Intestatus est, non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cuius ex testamento hæreditas adita non est.

LXV. VLPPIANVS

Hæredis appellatio non solum ad proximum hæredem, sed & ad ultiores refertur. nam & hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellatione continetur.

LXVI. IDEM.

Mercis appellatio ad res mobiles tantum pertinet.

LXVII. IDEM.

Alienatum non proprie dicitur, quod adhuc in dominio uenditoris manet: uenditum tamen recte dicitur. Donationis uerbum simpliciter loquendo omnem donationem comprehendisse uidetur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

LXVIII. IDEM.

Illa uerba ARBITRATV LVCHII TITII FIERI, ius significant, & in seruum non cadunt.

LXIX. IDEM.

Hæc uerba CUI REI DOLVS MALVS ABFVERIT: generaliter comprehendunt omnem dolum, quicumque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

LXX. PAVLVS.

Sciendum est, hæredem etiam per multas successiones accipi. nam spauis speciebus hæredis appellatio proximum continet: ueluti in substitutione impuberis, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, IDEM FILIO MEO HAERES ESTO: ubi hæredis hæres non continetur, quia incertus est. item in lege Aelia Sentia filius hæres proximus potest liberatum paternum ut ingratum accusare, non etiam si hæredi hæres existiterit. idem dicitur in operarum exactione, ut filius hæres exigere possit, non ex successione effectus. Verba hæc IS, AD QVEM EA RES PERTINET, sic intelliguntur: ut qui in uniuersum dominium, uel iure civili, uel iure prætorio succedit, contineatur.

LXXI. VLPPIANVS.

Aliud est capere, aliud accipere. capere, cum effectu accipitur: accipere, etiam si quis non sic accipit, ut habeat. ideoque non uidetur quis capere, quod est restitutus. sic & peruenisse proprie illud dicitur, quod est remansurum. Hæc uerba HIS REBUS RECTE PRAESTARI hoc significant: ne quod periculum, uel damnum ex ea re stipulator sentiret.

LXXII. PAVLVS.

Appellatione rei pars etiam continetur.

LXXIII. CAIVS.

Hæc uerba in stipulatione posita EAM REM RECTE RESTITVI, fructus continet. RECTE enim uerbum pro iuri boni arbitrio est.

Paulus

Signatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

LXXV. IDEM.

Restituere uidetur is, qui restituit, quod habiturus esset actor, si controuersia ei facta non esset.

LXXVI. IDEM.

Dedisse intelligendus est etiam is, qui permutauit, uel cōpensauit.

LXXVII. VLPIANVS.

Frugē pro reditu appellari, non solum p frumentis, aut leguminibus: uerū & pro eo quod ex uino, uel ex syluis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Iulianus scribit, fruges omnes esse, quibus homo uescatur, falsum esse. non enim carnes, aut aues, ferasue, aut poma fruges dici. frumentū autem id esse, quod arista in se teneat, recte Gallum definiisse. lupinum uero & fabas fruges potius dici: quia non arista, sed siliqua continentur: quæ Seruius apud Alfenū in frumēto cōtineri putat.

LXXVIII. PAVLVS

Interdum proprietatem quoq; uerbum possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

LXXIX. IDEM.

Impensæ necessariae sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit. Vtiles impensas esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, deteriore non sinant, ex quibus reditus mulieri adquiratur: sicuti arbuti pastinatione ultra, quā necesse fuerat. item doctrinam puerorum. quorum nomine onerari mulierem ignorantē uel inuitā non oportet: ne cogatur fundo aut mancipijs carere. in his impensis & pistrinum & horreum insulæ dotali adiectum plerumq; dicimus. Voluptariæ sunt, quæ speciē duntaxat ornant, non etiam fructum augent: ut sunt uiridiaria, aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ.

LXXX. IDEM.

In generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum.

LXXXI. IDEM.

Cum prator dicat, ut opus factum restituatur: etiam damnum datum actor consequi debet. nam uerbo restitutionis omnis utilitas actoris continetur.

LXXXII. IDEM.

Verbum AMPLIUS ad eum quoq; pertinet, cui nihil debet: sicuti ex contrario minus solutū uidetur, etiam si nihil esset exactum.

LXXXIII. IABOLENVS.

Proprie

Propriè bona dici non possunt, quæ plus incommodi, quàm com-
modi habent.

LXXXIIII. PAVLVS.

Filij appellatione omnes liberos intelligimus.

LXXXV. MARCELLVS.

Neratius Priscus tres facere existimat collegium, & hoc magis se-
quendum est.

LXXXVI. CELSVS.

Quid aliud sunt iura prædiorum, quàm prædia, qualiter se haben-
tia: ut bonitas, salubritas, amplitudo?

LXXXVII. MARCELLVS.

Alfenus ait, urbem esse Romam, quâ muro cingeretur. Româ eti-
am, quâ in continenti ædificia essent. nam Romam non murem
existimari, ex consuetudine quotidiana posse intelligi, cum dicere
mus Romam nos ire, etiam si extra urbem habitaremus.

LXXXVIII. CELSVS.

Propè modum tantum quis pecuniæ relinquit, quantum ex bonis eius
refici potest. sic dicimus, centiens aureorum habere, qui tantum in
prædijs cæterisque similibus rebus habeat. non idem est in fundo alieno
legato, quanquam is fundus hæreditaria pecunia cõparari potest: neque
quisquam eum, qui pecuniâ numeratam habet, habere dicit, quidquid
ex ea parari potest.

LXXXIX. POMPONIVS.

Boues magis armentorum, quàm iumentorum genere appellan-
tur. Hoc sermone DVM NVPTA ERIT, primæ nuptiæ signifi-
cantur. Inter reddere & edere rationes, multum interest: nec is, qui
edere iussus sit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere ratio-
nem uidetur, etiam si quod reliquum sit apud eum, non soluat.

XC. VLPIANVS.

Qui uti optimæ maximæque sunt, ædes tradit: non hoc dicit, ser-
uitutem illis deberi: sed illud solum, ipsas ædes liberas esse, hoc
est nulli seruire.

XCI. PAVLVS.

Meorum & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicen-
dum est.

XCII. IDEM.

Proximus est, quem nemo antecedit: supremus est, quem nemo
sequitur.

XCIII. CELSVS.

Mouentium, item mobilium appellatione idem significamus: si
tamen

tamen apparet, defunctum animalia duntaxat, quæ se ipsa mouerent, mouentia uocasse. quod uerum est.

XCIII. IDEM.

Verbum reddendi, quanquam significatum habeat retro dandi: recipit tamen & per se dandi significationem.

Potest reliquorum appellatio & uniuersos significare.

XCVI. CELSVS.

Litus est quousq; maximus fluctus à mari peruenit: idq; Marcū Tullium aiunt, cum arbiter esset, primum constituisse. Prædia dicimus aliquorum esse, non utiq; communiter habentium ea, sed uel alio aliud habente.

XCVII. IDEM.

Cum stipulamur, QUANTA PECVNIA EX HAEREDITATE LV-
CII TITII AD TE PERVENIT: res ipsas, quæ peruenerunt, nō precia earum, spectare uidemur.

XCVIII. IDEM.

Cum bis sexto calēdas est: nihil refert, utrum priore, an posteriore die quis natus sit: & sic deinceps sexto calēdas eius natalis dies est. nam id biduum pro uno die habetur, & posterior dies intercalatur, nō prior. ideo quo anno intercalatum non est, sexto calendas natus: cum bis sexto calendas est, priorem diem natalē habet. Carō putat mensem intercalarem additiciū esse: omnesq; dies eius pro momento temporis obseruat, extremoq; diei mensis Februarij tribuit Quintus Mutius. mensis autem intercalaris constat ex diebus uiginti octo.

XCIX. VLP IANVS.

Notionē accipere debemus, & cognitionē, & iurisdictionē. Cōtinētes puincias accipere debemus eas, quæ Italiæ cōiunctæ sunt, utputa Galliam. sed & prouinciā Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia diuiditur. Instrumentorum appellatione quæ compræhendantur, perquā difficile erit separare. quæ enim propriæ sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, inde dignoscemus. si in præsentia personæ, quæ instruere possit, dilatio petatur (puta qui actum gessit, licet in seruitute, uel qui actor fuit constitutus) putemus uideri instrumentorum causā peti dilationem.

C. IDEM.

Speciosas personas accipere debemus clarissimas personas utriusq; sexus: item eorum, quæ ornamentis senatorijs utuntur.

CI. MODESTINVS.

Inter stuprum & adulteriū hoc interesse quidam putant: quod adul-

terium

terium in nuptiam, stuprum in uiduam cōmititur. sed lex Iulia de adulterijs hoc uerbo indifferenter utitur. Diuortium inter uirum & uxorem fieri dicitur: repudium uero spōsæ remitti uidetur, quod & in uxoris personam non absurde cadit. Verum est morbum esse temporalem corporis imbecillitatem: uicium uero perpetuum corporis impedimentum, ueluti si * luscus talum excussit. ita luscus utiq; uiciosus est. Ser sit. nam uis legatis etiā ancillas deberi quidam putant, quasi commune nomen & lusc9. utrunq; sexum contineat.

CII. IDEM.

Derogatur legi, aut abrogatur. derogatur legi, cum pars detrahitur: abrogatur legi, cum prorsus tollitur.

CIII. IDEM.

Licet capitalis latine loquentibus omnis causa exstimationis uideatur: tamen appellatio capitalis, mortis uel amissionis ciuitatis intelligenda est.

CIIII. IDEM lib. II. exausationum.

Tὁ τεκνὼν προσκοτίζει καὶ ἰδίᾳ τοὺς ἐγγόνους ἐκλείνεται.

CV. IDEM.

Modestinus respondit. his uerbis LIBERTIS LIBERTABVS QVEMEIS, libertum libertæ testatoris non contineri.

CVI. IDEM.

Dimissoria literæ dicuntur, quæ uulgo dicuntur apostoli. dimissoria autem dictæ, quod per eas causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

CVII. IDEM.

Adsignare libertum hoc est, testificari, cuius ex liberis libertum eum esse uoluit.

CVIII. IDEM.

Debitor intelligitur is, à quo inuito exigi pecunia potest.

CIX. IDEM.

Sequester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua cōtrouersia est, deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur.

CX. IDEM.

Bonæ fidei emptor esse uidetur, qui aut ignorauit eam rem alienā esse: aut eum, qui uendidit, ius putauit uendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem esse.

CXI. IABOLENVS.

* aliàs. **C**ensere est constituere & præcipere. unde etiam dicere solemus, censeo, ut hoc facias: & * senatum aliquid censuisse. inde censoris semet. nomen uidetur esse tractum.

Idem

CXII. IDEM.

Litus publicū est eatenus, quatenus maxime fluctus exaſtuat. idem iuris est in lacu, niſi is totus priuatus eſt.

CXIII. IDEM.

Morbus ſonticus eſt, qui cuiq; rei nocet.

CXIII. IDEM.

Soluendo eſſe nemo intelligitur, niſi qui ſolidum poteſt ſoluere.

CXV. IDEM.

Quæſtio eſt, fundus à poſſeſſione, uel agro, uel prædio quid diſtet. Fundus eſt omne, quidquid ſolo tenetur. Ager eſt ſpecies fundi, qui ad uſum hominis comparat. Poſſeſſio ab agro iuris proprietate diſtat. quidquid enim adprehendimus, cuius proprietate ad nos non pertinet, aut nec poteſt pertinere, hoc poſſeſſionem appellamus. poſſeſſio ergo uſus eſt, ager proprietate loci eſt. Prædiū utriuſq; ſupraſcriptæ rei generale nomen eſt. nā & ager, & poſſeſſio, huius appellationis ſpecies ſunt.

CXVI. IDEM.

QUISQVIS MIHI ALIUS FILIUS FILI'VE HAERES SIT. ait Labeo nō uideri filiā contineri, Proculus cōtra. mihi Labeo uidet uerborum figuram ſequi, Proculus mentem teſtantis. Reſpondi. non dubito, quin Labeonis ſententia uera non ſit.

CXVII. IDEM.

Non poteſt uideri minus ſoluiſſe is, in quem amplioris ſummæ actio non comperit.

CXVIII. POMPONIVS.

Hoſtes hi ſunt, qui nobis, aut quibus nos publice bellum decreuiſimus. cæteri latrones aut prædones ſunt.

CXIX. IDEM.

Hæreditatis appellatio ſine dubio continet etiā damnofam hæreditatem. iuris enim nomen eſt, ſicuti bonorum poſſeſſio.

CXX. IDEM.

Verbis legis duodecim tabularū hiſ, VTI QVISQVE LEGASSET SVAE REI, ITA IVS ESTO, latiffima poteſtas tributa uidetur, & hæredes inſtituendi, & legata, & libertates dandi, tutelæ quoq; conſtituendi. ſed interpretatione coangultatum eſt, uel legum authoritate, uel iura conſtituentium.

CXXI. IDEM.

Vſura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non eſt: quia non ex ipſo corpore, ſed ex alia cauſa eſt, id eſt noua obligatione.

CXXII. IDEM.

Seruius ait. ſi ita ſcriptum ſit, FILIO FILIIS'QVE MEIS HOSCE TV
 xxx ij tores

TORES DO: masculis duntaxat tutores datos: quoniam à singulari casu, hoc est filio, ad pluralem uideretur transisse, continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset. sed hoc facti, non iuris habet quæstionem. potest enim fieri, ut in singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando uoluerit. quod magis rationabile esse uidetur.

CXXIII. IDEM.

Verbum ERIT interdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat. quod est nobis necessarium scire, & cum codicilli ita confirmati testamento fuerunt, QVOD IN CODICILLIS SCRIPTVM ERIT: utrum ne futuri temporis demonstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex uoluntate scribentis interpretandum est. quemadmodum autem hoc uerbum EST non solum præsens, sed & præteritum tempus significat. ita & hoc uerbum ERIT non solum futurum, sed interdum etiam præteritum tempus demonstrat. nam cum dicimus, LVCIVS TITIVS SOLVTVS EST OBLIGATIONE: & præteritum, & præsens significamus, sicut hic, LVCIVS TITIVS ALLIGATVS EST. idemque fiet, & cum ita loquimur, TROIA CAPTA EST. non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum.

CXXIII. PROCVLVS.

Haec uerba ILLE AVT ILLE non solum disiunctiua, sed etiam subdisiunctiua orationis sunt. disiunctiuum est, ueluti cum dicimus, AVT DIES, AVT NOX EST: quorum posito altero, necesse est tolli alterum: item sublato altero, poni alterum. ita simili figuratiõe uerbum AVT potest esse subdisiunctiuum. Subdisiunctiuum autem genera sunt duo: unum, cum ex propositis finibus ita non potest utrumque esse, ut possit neutrum esse: ueluti cum dicimus, AVT SEDET, AVT AMBVLAT. nam ut nemo potest utrumque simul facere, ita aliquis potest neutrum, ueluti is, qui accumbit. Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neutrum esse, ut possit esse utrumque: ueluti cum dicimus, OMNE ANIMAL AVT FACIT AVT PATITVR. nullum enim animal est, quod nec faciat, nec patiat. at potest simul & facere & pati.

CXXV. IDEM.

NEpos Proculo suo salutem. ab eo, qui ita dotem promissit, CVM COMMODVM ERIT, DOTIS FILIAE MEAE TIBI ERVNT AVREI CENTVM: putas ne protinus nuptijs factis dotem peti posse? quid si ita promississet, CVM POTVERO, DOTI ERVNT? quod si aliquam uim habeat posterior obligatio POSSIT: uerbum quomodo interpretaris? utrum ære alieno deducto, an existente? PROCVLVS. Cum dotem

dotem quis promissit, CVM POTVERO, DOTI TIBI ERVNT CENTVM: existimo ad id, quod actum est, interpretationem redigendam esse. nā qui ambigue loquitur: id loquitur, quod ex his, quæ significantur, sensu fit. propius est tamen, ut hoc eum sensisse existimem, quod deducto ære alieno potero. Potest etiam illa accipi significatio, cum salua dignitate mea potero. quæ interpretatio magis accipienda est, si ita promissum est: CVM COMMODVM ERIT, hoc est cum sine incommodo meo potero.

CXXVI. IDEM.

SI cum fundum tibi darem, legem ita dixi, VTI OPTIMVS MAXIMVS'QVE EST, & adiecti, ius fundi deterius factum non esse per dominum: præstabitur, amplius eo præstabitur nihil. & si prior pars, qua scriptum est, VTI OPTIMVS MAXIMVS'QVE EST, liberum esse significat, eoq; si posterior pars adiecta non esset, liberum præstare debere: tamen inferiore parte satis me liberatum puto (quod ad iura attinet) ne quid aliud præstare debeam, quàm ius fundi per dominum deterius factum non esse.

CXXVII. PAVLVVS.

VEstis appellatiōe tam uirilis, quàm muliebris, & scenica, etiam si tragica, aut citharædica sit, continetur.

CXXVIII. VLPIANVS.

Spadonum generalis appellatio est. quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt, item thlibiæ, thlasia, sed & si quod aliud genus spadonum est, continetur.

CXXIX. PAVLVVS.

Qui mortui nascuntur, neq; nati, neq; procreati uidentur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

CXXX. VLPIANVS.

Lege obueneri hæreditatem nō improprie quis dixerit & eam, quæ lex testamento defertur: quia lege duodecim tabularum testamentaria hæreditates confirmantur.

CXXXI. IDEM.

Aliud est fraus, aliud pœna. fraus enim sine pœna esse potest, pœna sine fraude esse nō potest. pœna est noxæ uicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio. Inter multam autem & pœnam multū interest: cum pœna generale nomen sit omnium delictorum coercitio: multa specialis peccati, cuius animaduersio hodie pecuniaria est. pœna autem non tantum pecuniaria, uerum capitis, & existimationis irrogari solet. & multa quidē ex arbitrio eius uenit, qui multam dicit: pœna non irrogatur, nisi quæ qua lege, uel quo alio iure

Specialiter huic delicto imposita est. quinimò multa ibi dicitur, ubi specialiter poena non est imposita. Item multam is dicere potest, cui adiudicatio data est. magistrat9 solos & praesides provinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est. poenā autem unusquisq; irrogare potest, cui huius criminis siue delicti executio competit.

CXXXII. PAVLVVS.

ANniculus amittitur, qui extremo anni die moritur, & consuetudo loquendi id ita esse declarat. ANTE DIEM DECIMVM CALENDARVM. POST DIEM DECIMVM CALENDARVM. * nec utroq; sermone undecima dies significatur. Falsum est eam peperisse, cui mortuæ filius extractus est.

* a's. nā.
a's. omi-
no deest.

CXXXIII. VLP IANVS.

SI quis sic dixerit, uti intra diem mortis eius aliquid fiat: ipse quoq; dies, quo quis mortuus est, numeratur.

CXXXIII. PAVLVVS.

ANniculus nō statim, ut natus est, sed trecētesimo sexagesimo quinto die dicitur: incipiente planē, non exacto die: quia annum civiliter non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

CXXXV. VLP IANVS.

QVæret aliquis, si portētosum, uel monstrosū, uel debilem mulier ediderit, uel qualem uisu, uel uagitu nouum, nō humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quā hominis partū: an quia enixa est, prodesse ei debeat: & magis est, ut hæc quoq; parētibus profint. nec enim est, quod eis impute, quæ qualiter potuerūt, statutis obtemperauerūt: neq; id, quod fataliter accessit, matri damnum iniungere debet.

CXXXVI. IDEM.

GENERI appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quā ex filia editarum, cæterarūq; maritos contineri, manifestum est.

CXXXVII. PAVLVVS.

TER enixa uidetur, etiam quæ ter geminos peperit.

CXXXVIII. IDEM.

HÆREDITATIS appellatione bonorum quoq; possessio continetur.

CXXXIX. VLP IANVS.

AEDIFICIA Romæ fieri etiam ea uidentur, quæ in continentibus Romæ ædificijs fiant. Perfecisse ædificium is uidetur, qui ita consummauit, ut iam in usu esse possit.

CXL. PAVLVVS.

CEPISSE quis intelligitur, quamuis alijs adquisiuit.

CXLI. VLP IANVS.

ETIAM ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ ex utero

so utero edere possit. necnon etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: ut puta eum, qui ab hostibus captus remeavit.

CXLII. PAVLVS.

Triplici modo cōiunctos intelligimus. aut em̄ re per se coniunctio cōtingit, aut re & uerbis, aut uerbis tantum. nec dubium est, quin coniuncti sint, quos & nominū & rei complexus iungit: ueluti TITIVS ET MAEVIVS EX PARTE DIMIDIA HAEREDES SVNTO. uel TITIVS MAEVIVS QVE HAEREDES SVNTO, uel TITIVS CVM MAEVIO EX PARTE DIMIDIA HAEREDES SVNTO. uideamus autem, ne etiam si hos articulos detrahas, ET, QVE, CVM, interdum tamen coniunctos accipi oporteat: ueluti LVCIVS TITIVS, PVBLIVS MAEVIVS HAEREDES SVNTO EX PARTE DIMIDIA, uel ita: PVBLIVS MAEVIVS, LVCIVS TITIVS HAEREDES SVNTO, SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO: ut & Titius & Mæuius ueniāt in partem dimidiā, & re & uerbis cōiuncti uideant̄. LVCIVS TITIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO. SEIVS EX PARTE, QVA LVCIVM TITIVM HAEREDEM INSTITVI, ESTO. SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HAERES ESTO. Iulianus dubitari posse ait, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Caio Seio institutus sit? sed eo, quod Sempronius quoq; ex parte dimidia scriptus est: uerisimilius esse, in eundē semissem duos coactos, & coniunctim hæredes scriptos esse.

CXLIII. VLPIANVS.

Id apud se quis habere uideť, de quo habet actionem. habetur enim, quod peti potest.

CXLIII. PAVLVS.

Mafurius scribit libro memorialiū, pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cum uxor non esset, cum aliquo tamen uiuebat: eamq; nūc uero nomine amicam, paulo honestiore concubinā appellari. * Caius Flaccus in libro de iure Papyriano scribit, pellicem nunc * aliās. uulgo uocari, quæ cum eo, cui uxor sit, corpus misceat: quosdam eam, Græcus. quæ uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quā græci * παλλακή uocāt. * qdā re-ponit. i-

CXLV. VLPIANVS.

Vrilis appellatione interdum etiam totam hæreditatem contineri, τὰς αὐτῆς, dicendum est.

CXLVI. TERENCEVS.

Soceri & socrus appellatione auum quoq; & auiam uxoris, uel mari sti contineri respondetur.

CXLVII. IDEM.

Qui in continentibus urbis nati sunt, Romæ nati intelliguntur.

Caius

CXLVIII. CAIVS.

Non est sine liberis, cui uel unus filius unaue filia est. hæc em̄ enun-
ciatio HABET LIBEROS semper pro pluratio numero profer-
tur, sicut & pugillares, codicilli.

CXLIX. IDEM.

Nam quem sine liberis esse, dicere nō possumus: hunc necesse est,
ut dicamus liberos habere.

CL. IDEM.

Sita à te stipulatus fuero, QVANTO MINVS A' TITIO CONSECV-
TVS FVERO, TANTVM DARE SPONDES? nō solet dubitari, quin
si nihil à Titio fuero consecutus, totū debeas, quod Titius debuerit.

CLI. TERENTIUS CLEMENS.

Delata hæreditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi.

CLII. CAIVS.

Hominis appellatione, tam fœminam, quàm masculum contine-
ri, non dubitatur.

CLIII. IDEM.

Intelligendus est mortis tempore fuisse, qui in utero relictus est.

CLIIII. MARTIANVS.

*als. mi-
liario.

Mille passus non à * muro urbis, sed à continentibus ædificijs nu-
merandi sunt.

CLV. LICINIUS RVFINVS.

Proximi appellatione etiam ille continetur, qui solus est.

CLVI. IDEM.

Maiore parte anni possedisse quis intelligitur, etiā si duobus men-
sibus possederit: si modo aduersarius eius, aut paucioribus die-
bus, aut nullis possederit.

CLVII. AELIVS GALLVS de uerborum,
quæ ad ius pertinent, significatione.

Paries est, siue murus, siue maceria est. Item uia est, siue semita,
siue iter est.

CLVIII. CELSVS.

In usu iuris frequenter uti nos Cascellius ait singulari appellatione,
cum plura generis eiusdem significare uellemus. nam & multū ho-
minem uenisse Romam, & piscem uilem esse dicimus. Item in sti-
pulando satis habemus de hærede cauere, SI EA RES SECVDVM ME
HAEREDEM'VE MEVM IVDICATA ERIT: & rursus, QVOD OB EAM
REM TE HAEREDEM'VE TVVM: nempe æque & si plures hæredes
sint, continentur stipulatione

CLIX. VLPIANVS.

Etiam

Etiam aureos numos æs dicimus.

CLX. VLP IANVS.

Cæterorum & reliquorum appellatione etiam omnes continentur: ut Marcellus ait circa eum, cui optio serui legata erat, cæteri Sempronio. nam tentat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

CLXI. PAVLVS.

Illa uerba OPTIMVS MAXIMVS QVE EST uel in eum cadere possunt, qui solus est. sic & circa edictum prætoris supremæ tabulæ habentur etiã solæ. Pueri appellatione etiam puella significatur. nam & foeminas puerperas appellant recètes ex partu, & ~~uolunt~~ ^{uolunt} græce com muniter appellantur.

Non est pupillus, qui in utero est.

CLXII. IDEM.

In uulgarī substitutione, qua ei, qui supremus morietur, hæres substituitur: recte substitutus, & unico intelligitur exemplo duodecim tabularum, ex quibus proximus adgnatus & solus habetur. Si quis ita in testamento scripserit, SI QUID FILIO MEO ACCIDERIT, DAMA SERVVS MEVS LIBER ESTO: mortuo filio, Dama liber erit. licet enim aliqua accidant & uiuis: sed tamen uulgi sermone etiã mors significatur.

CLXIII. VLP IANVS.

Nomen filiarum & in postumam cadere, quæstionis non est: quamuis postumæ nomen non bene cadere in eam, quæ iam in rebus humanis est, certum sit. Portionis nomen non semper dimidiam significat, sed prout adiectum est. potest enim iubere aliquis & maximam partiri: potest & uicesimam, & tertiã, & prout libuerit. sed si non fuerit portio adiecta: dimidia pars debetur. Habere, sicut peruenire, cum effectu accipiendum est.

Peruenisse ad hæredem nihil intelligitur, nisi deducto ære alieno.

CLXVI. IDEM.

Vrbana familia & rustica non loco, sed genere distinguitur. potest enim aliquis dispensator non esse urbanorum seruorum numero: ueluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitet, & non multum absit à uillico. insularius autem urbanorum numero est. uidendum tamen est, ipse dominus quorum loco quenque habuerit, quod ex numero familiæ, & uicarijs apparebit. Pernotare extra urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in urbe est. PER enim totam noctem significat.

CLXVII. VLPPIANVS.

Carbonū appellatione ait Ofilius materiā non contineri. sed an lignorum: & fortassis quis diceret, nec lignorum. nō enim lignorū gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, ut proprium genus habeatur. sulfurata quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. ad facies quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa: nisi hæc fuerit uoluntas. idem etiam de nucleis oliuarum, sed & de balanis est, uel si qui alij nuclei sunt. de pinu autem integri strobili ligni appellatione continebuntur.

CLXVIII. PAVLVS.

Pali & perticæ in numerum materiæ redigendi sunt: & ideo lignorum appellatione non continentur.

CLXIX. IDEM.

Non tantum in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & testamētis adiectio hæc, VTI OPTIMVS MAXIMVS QVE EST, hoc significat: ut liberum præsteretur prædium, non ut etiam seruitutes ei debeantur.

CLXX. VLPPIANVS.

Haeredis appellatione omnes significari successores credendū est, & si uerbis non sint expressi.

CLXXI. POMPONIVS.

Peruenisse recte ad te dicitur, quod per te ad alium prouenerit: ut in hæreditate à liberto per patronū filium familias patri eius adoptione acquisita responsum est.

CLXXII. VLPPIANVS.

Liberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

CLXXIII. IDEM.

Collegarum appellatione hi continentur, qui sunt eiusdem potestatis. Qui extra continentia urbis est, abest. cæterum usque ad continentia, non abesse uidebitur.

CLXXIIII. IDEM.

Aliud est promittere furem non esse, aliud furto noxaque solutum. qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur: qui furto noxaque solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

CLXXV. POMPONIVS.

Faciendi uerbo reddendi etiam causa continetur.

CLXXVI. VLPPIANVS.

Solutionis uerbo satisfactionem quoque omnem accipiendam placet. Soluere dicimus eum, qui id facit, quod facere promissit.

Idem

CLXXVII. IDEM.

Natura cauillationis, quam Græci σόφισμα appellauerunt, hæc est: ut ab euidenter ueris per breuissimas mutatiões disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, perducatur.

CLXXVIII. IDEM.

Pecuniæ uerbum non solum numeratam pecuniam complectitur, uerum omnem omnino pecuniã, hoc est omnia corpora. nam corpora quoq; pecuniæ appellatione contineri, nemo est, qui abprobet.

Hæreditas nomen iuris est, quod & accessionem, & decessionem in se recipit. hæreditas autem uel maxime fructibus augetur. Actionis uerbum & generale & speciale est. nam actio dicitur omnis (siue in personam, siue in re sit) petitio. sed plerunq; actiones personales solemus dicere: petitionis autem uerbo in rem actiones significari uidentur. persecutionis autem uerbo extraordinarias persecutiones puto cõtineri: utputa fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent iuris ordinarij executionem. Hoc uerbum DEBIT, omne omnino actionem comprehendere intelligitur: siue ciuilis, siue honoraria, siue fideicommissaria fuit persecutio.

CLXXIX. IDEM.

Inter hæc uerba QUANTI EA RES ERIT, uel QUANTI EAM REM ESSE PARET, nihil interest. in utraq; enim clausula placet ueram rei æstimationem fieri.

CLXXX. POMPONIVS.

Tugurij appellatione omne ædificium, quod rusticæ rei magis custodiendæ conuenit, quàm quod urbanis ædibus, significatur. Ofilius ait tugurium à tecto, tanquam regularium, esse dictum: ut toga, quod ea tegamur.

CLXXXI. IDEM.

Verbum illud PERTINERE latissime patet. nam & eis rebus petendis aptum est, quæ dominij nostri sint: & eis, quas iure aliquo possideamus, quamuis non nostri dominij sint. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

CLXXXII. VLPIANVS.

Liber peculium habere non potest, quemadmodum nec seruus bona.

CLXXXIII. IDEM.

Tabernæ appellatio declarat omne utile ad habitandum ædificiũ, nempe ex eo, quod tabulis clauditur.

CLXXXIIII. PAVLVS.

Vnde tabernacula & contubernales dicti sunt.

CLXXXV. VLP IANVS.

Instructam autem tabernam sic accipimus, quæ & rebus, & hominibus ad negociationem paratis constat.

CLXXXVI. IDEM.

Commendare nihil aliud est, quàm deponere.

CLXXXVII. IDEM.

Verbum EXACTAE PECVNIAE non solum ad solutionem referendum est, uerum etiam ad delegationem

CLXXXVIII. IDEM.

Habere duobus modis dicitur: altero, iure domini; altero, obtinere sine interpellatione id, quod quis emerit. Cautum intelligitur, siue personis, siue rebus cautum sit.

CLXXXIX. IDEM.

*aliàs de
est nega-
tio.

FACERE *NON OPORTERE & hanc significationem habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod contra conuentionem fieret: & curare, ne fiat.

CXC. IDEM.

Prouinciales eos accipere debemus, qui in prouincia domiciliũ habent: non eos, qui ex prouincia oriundi sunt.

CXCI. PAVLVS.

Inter diuortium & repudium hoc interest: quod repudiari etiam futurum matrimonium potest, non recte autem sponsa diuertisse dicitur: quando diuortium ex eo dictũ est, quod in diuersas partes eunt, qui discedunt.

CXCII. IDEM.

Haec adiectio PLVRIS'VE, non infinitam pecuniam continet, sed modicam: ut taxatio hæc, SOLIDORVM DECEM, PLVRIS'VE ad minutulam summam referatur.

CXCIII. IDEM.

Haec uerba QVANTI EAM REM PARET ESSE, non ad id, quod interest, sed ad rei æstimationem referuntur.

CXCIII. IDEM.

Inter donum & munus hoc interest, quod inter genus & speciem. nã genus esse donum Labeo ait à donando dictum, munus speciem. nã munus esse donum cum causa, ut puta natalitium nuptiarium.

CXCIV. IDEM.

Pronũciatio sermonis in sexu masculino ad utrunq; sexũ plerunq; porrigit. FAMILIAE appellatio qualiter accipiat, uideamus. & quidẽ uarie accepta est. nam & in res & in personas deducitur. in res: ut puta in lege duodecim tabularum his uerbis, ADGNATVS PROXIMUS

MVS FAMILIAM HABETO. ad personas autē refertur familiæ significatio, ita cum de patrono & liberto loquitur lex familiæ, IN EA (inquit) FAMILIA: & hic de singularibus personis legē loqui constat. Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiusdam significationem, quod aut iure proprio ipsorum, aut communi uniuersæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut iure subiectæ: ut puta patrem familias, matrem familias, filium familias, filiā familias, quicq; deinceps uicem eorum sequuntur, ut puta nepotes, & neptes, & deinceps. pater autē familias appellatur, qui in domo dominiū habet: recteq; hoc nomine appellatur, quamuis filium non habeat. nō enim solam personam eius, sed & ius demonstramus. deniq; & pupillum patrem familias appellamus: & cum pater familias moritur, quotquot capita ei subiecta fuerunt, singulas familias incipiunt habere. singuli em patrum familiarū nomen subeunt. idemq; eueniet in eo, qui emancipatus est. nam & hic sui iuris effectus, propriam familiā habet. Cōmuni iure familiā dicimus omniū adgnatorū. nā & si patrefamilias mortuo, singuli singulas familias habent: tamen omnes, qui sub unius potestate fuerūt, recte eiusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi sunt. Seruitutū quoq; solemus appellare familiā, ut in edicto prætoris ostēdimus sub titulo de furtis, ubi prætor loquitur de familia publicanorū. sed ibi non omnes serui, sed corpus quoddā seruorū demonstrat eius rei causa paratū, hoc est uestigialis causa. alia autem parte edicti omnes serui continentur, ut de hominibus coactis, & ui bonorū raptorū. Item redhibitoria, si deterior res reddat emptoris opera, aut familiæ eius: & interdicto VNDE VI familiæ appellatio omnes seruos cōprehendit. sed & filij continentur. Item appellatur familia plurium personarum, quæ ab eiusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur: sicuti dicimus familiam Iuliam, quasi à fonte quodam memoriæ. mulier autem familiæ suæ & caput & finis est.

CXCVI. CAIVS.

Familiæ appellatione & ipse princeps familiæ continet. Fœminarū liberos in familia earum nō esse, palām est: quia qui nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

CXCVII. VLPIANVS.

Indicasse est detulisse, arguisse, accusasse, & conuicisse.

CXCVIII. IDEM.

VRbana prædia omnia ædificia accipimus: non solum ea, quæ sunt in oppidis, sed & si forte stabula sunt, uel alia meritoria in illis, & in uicis, uel si prætoria uoluptati tantum deseruiencia: quia

urbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde hortos quoque, si qui sunt in ædificijs constituti, dicendum est in urbanorū appellatione contineri. planè si plurium horti in reditu sunt (vinearij forte, uel etiam olitorij) magis hæc non sunt urbana.

CXCIX. VLP IANVS

Absentem accipere debemus eum, qui non est in eo loco, in quo petitur. non enim trans mare absentem desideramus: sed si forte extra continentia urbis sit, abest. cæterum usque ad continentia, non abesse uidetur, si non latitet. Abesse non uidetur, qui ab hostibus captus est: sed qui à latronibus detinetur.

CC. IVLIANVS.

Hæc stipulatio NOXIS SOLVTVM PRAESTARI non existimatur ad eas noxias pertinere, quæ publicam executionem & coercitionem capitalem habent.

CCI. IDEM.

Ista interpretatione recipiendum est, ut appellatione filij, sicuti filiam familias contineri sæpe respondimus, ita & nepos uideatur comprehendendi, & patris nomine auus quoque demonstrari intelligatur.

CCII. VLP IANVS.

Cum in testamento scriptum esset, ut hæres in funere aut in monumento duntaxat aureos centum consumeret: non licet minus consumere. si amplius uellet: licet, neque ob eam rem contra testamentum facere uidetur.

CCIII. IDEM.

In lege censoria portus Siciliae ita scriptum erat. SERVOS, QVOS DOMVM QVIS DVCERET SVO VSV, PRO HIS PORTORIVM NE DATO. quærebatur, si quis à Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi causa: utrum pro his omnibus portorium dare deberet, nec ne? Respondit duas esse in hac scriptura quaestiones: primam, quid esset DOMVM ducere: alteram, quid esset SVO VSV ducere. Igitur quaeri solere utrum ubi quisque habitaret, siue in prouincia, siue in italia: an duntaxat in sua cuiusque patria domus esse recte diceretur: sed de ea re constitutum esse, eam domum unicuique nostrum debere existimari, ubi quisque sedes, & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. Quid autem esset VSV SVO, magnam habuisse dubitationem. & magis placere, quod uictus sui causa paratum esset, tantum contineri. Itemque de seruis eadem ratione quaeritur, qui eorum usus sui causa parati essent: utrum dispensatores, insularij, uillici, atrienses, textores: an operarij quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique seruos, quos quisque emisset, ut ipse haberet

beret, atq; eis ad aliquam rem uteretur, neq; ideo emisset, ut uenderet: Et sibi uideri eos demū usus sui causa patrēfamilias habere, qui ad eius corpus tuēdum, atq; ipsius cultū prępositi destinatiq; essent: quo in genere actores, cubicularij, coci, ministratores, atq; alij, qui ad eiusmodi usum parati essent, numerarentur.

CCIIII. PAVLVS.

PVeri appellationē tres significationes habere: unam, cum omnes seruos pueros appellaremus: alterā, cum puerū cōtrario nomine puellę diceremus: tertiam, cum ætatem puerilem demonstraremns.

CCV. IDEM.

QVi fundum uendidit, pomū recepit, nuces, & ficus, & uuas. duraxat duracinas, & purpureas, & quę eiusdē generis essent, quas non uini causa haberemus, quas gręci *ῥωσίμους* appellant, receptas uideri.

CCVI. VLPIANVS.

Vinaria uasa proprie uasa torcularia placet esse. dolia autem & series tamdiu in ea causa esse, quādiu uinum haberent. cum sine uino esse definerent, in numero non esse: quoniā ad alium usum transferri possunt, ueluti si frumentū in his condatur. eandem causam amphorarū esse: ut cum uinum habeant, tum in uasis uinarijs: cum inanes sint, tunc extra numerum uinariorū sint, quia aliud in his condi possit.

CCVII. AFRICANVS.

Mercis appellatione homines non contineri, Mela ait: & ob eam rem mangones, nō mercatores, sed uenaliarios appellari ait, & recte.

CCVIII. IDEM.

Bonorum appellatio, sicut hęreditatis, uniuerstatē quandam ac ius successionis, & non singulares res demonstrat.

CCIX. FLORENTINVS,

Coram Titio aliquid facere iussus, nō uidetur pręsente eo fecisse, nisi is intelligat. Itaq; si furiosus, aut infans sit, aut dormiat: non uidetur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam uelle is debet. nam & inuito eo recte fit, quod iussum est.

CCX. MARTIANVS.

Is, qui natus est ex mancipijs urbanis, & missus est in uillam nutriendus: in urbanis seruis constituetur.

CCXI. FLORENTINVS.

FVndi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur. sed in usu urbana ædificia, ædes: rustica, uillę dicuntur. Locus uero sine ædificio, in urbe area: ruri autem, ager appellatur. idemq; ager cum ædificio fundus dicitur.

CCXII. VLPIANVS.

Præua

PRæuaricatores eos appellamus, qui causam aduersarijs suis donant, & ex parte actoris in partem rei cedūt. à uaricando enim præuaricatores dicti sunt.

CCXIII. IDEM.

CEDERE DIEM significat incipere deberi pecuniam. VENIRE DIEM significat eū diē uenisse, quo pecunia peti possit. Vbi ergo pure quis stipulatus fuit: & cessit, & uenit dies, ubi in diē: cessit dies, sed non dum uenit, ubi sub conditione: neq; cessit, neq; uenit dies, pendente adhuc conditione. Aes alienum est, quod nos alijs debemus: æs suum est, quod alijs nobis debent. Lata culpa est nimia negligentia, id est non intelligere, quod omnes intelligunt.

CCXIII. MARTIANVS.

MVnus proprie est, quod necessario subimus, lege, more, imperio eius, qui iubendi habet potestatem. Dona autem proprie sunt, quæ nulla necessitate, iure, officio, sed sponte præstatur: quæ si nō præstentur, nulla repræhensio est: & si præstentur, plerūq; laus inest. sed in summa in hoc uentum est, ut non quodcunq; munus id & donū accipiatur, at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

CCXV. PAVLVS

POtestatis uerbo plura significantur, in persona magistratuum, imperium: in persona liberorum, patria potestas: in persona serui, dominium. at cum agimus de noxæ deditione cum eo, qui seruum nō defendit: præsentis corporis copiam facultatemq; significamus. Ex lege Atinia in potestatem domini rem furtiuam uenisse uidetur, & si eius uindicandæ potestatem habuerit, Sabinus & Cassius aiunt.

CCXVI. VLPIANVS.

Verum est eum, qui in carcerem clausus est, nō uideri neq; uinctū, neq; in uinculis esse: nisi corpori eius uincula sint adhibita.

CCXVII. IABOLENVS.

INter illam conditionem, CVM FARI POTVERIT, & POSTQVAM FARI POTVERIT, multum interest. nam posteriorem scripturam uberiorem esse constat: CVM FARI POTVERIT, arctiorem, & id tantummodo tempus significare, quo primum fari possit. Item ita datam conditionem, ILLVD FACITO IN DIEBV: si nihil præterea fuisset adiectum, in biduo conditionem impleri oportet.

CCXVIII. PAPINIANVS.

Verbum FACERE omnem omnino faciendi causam cōplectit: donandi, soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

CCXIX. IDEM.

INconventionibus contrahentium uoluntatem potius, quàm uerba spectari

spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum uestigalem municipes locauerint, ut ad hæredes eius, qui suscepit, pertineret: ius hæredum ad legatarium quoque transferri potuit.

CCXX. CALLISTRATVS.

Liberorum appellatiõe nepotes, & pronepotes, cæteriꝑ, qui ex his descendunt, continentur. hos enim omnes liberorum appellatiõe lex duodecim tabularum cõpræhendit. Toties enim leges necessariū ducunt cognationum singularum nominibus uti, ueluti filij, nepotis, pronepotis, cæterorumꝑ, qui ex his descendunt: quoties nō omnibus, qui post eos sunt, præstitum uoluerint, sed solis his succurrēt, quos nominatim enumerant. At ubi non personis certis, non quibusdā gradibus præstatur, sed omnibus, qui ex eodem genere orti sunt: liberorum appellatione compræhenduntur. Sed & Papyrius Fronto libro tertio responsorum ait, prædio cum uillico & contubernali eius & filijs legato, nepotes quoque ex filijs contineri: nisi uoluntas testatoris aliter se habeat. filij em̄ appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placere. Diuus quoque Marcus rescripsit, nō uideri sine liberis defunctū, qui nepotem suum hæredem reliquit. Præter hæc omnia natura nos quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorū animo & uoto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, cõtineri. nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quàm filij, appellare. Etenim idcirco filios filiasque concipimus, atque edimus, ut ex prole eorum earumque diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

CCXXI. PAVLVS.

Paulus respondit. falsum tutorem eum uere dici, qui tutor non est: siue habenti tutor datus sit, siue non: sicut falsum testamentū, quod testamentum non est: & modius iniquus, qui modius non est.

CCXXII. HERMOGENIANVS.

Pecuniæ nomine non solum numerata pecunia, sed etiam omnes res, tam soli, quàm mobiles, & tam corpora, quàm iura cõtinent.

CCXXIII. PAVLVS.

Latæ culpæ finis est, non intelligere id, quod omnes intelligunt. Amicos appellare debemus, non leui noticia coniunctos, sed quibus fuerunt iura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsitæ rationibus.

CCXXIIII. VENVLEIVS.

Vinculorum appellatione, uel priuata, uel publica uincula significari; custodiæ uero, tantum publica custodia.

CCXXV. TRIPHONINVS.

ccc Fugiti

Fugitiuus est non is, qui solum fugiendi consilium à domino suscepit, licet id se facturū iactauerit: sed qui in ipso facto fugæ in titium mente deduxerit. nam & furem, & adulterum, & aleatorem, quanquā aliqua significatione ex animi ppositione cuiusq; sola quis dicere possit etiam hunc, qui nunquam alienam rem inuito domino subtraxerit, qui nunquā alienam matremfamilias corruperit: si modo eius mentis sit, ut occasione data id commissurus sit: tamen oportet hæc eadem crimina assumpto actu intelligi. & idæo fugitiuū quoq; & erronem, non secundum propositionem solam, sed cum aliquo facto intelligi cōstat.

Magna neglegentia culpa est: magna culpa dolus est.

CCXXVI. PAVLVVS.

CCXXVII. IDEM.

Ex illa parte edicti EVM, QVEM EI HAEREDEM ESSE OPORTET, hæredibus bonorum possessio non defertur. Item in substitutione his uerbis, QVISQVIS MIHI HAERES ERIT, proximus hæres tantum significatur: imò non tantum proximus hæres, sed etiam scriptus.

CCXXVIII. IDEM.

Municipes intelligendi sunt & hi, qui in eodem municipio nati sunt.

CCXXIX. IDEM.

Transacta finitæ intelligere debemus non solum, de quibus controuersia fuit, sed etiam quæ sine controuersia sunt possessa.

CCXXX. IDEM.

Vt sunt iudicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

CCXXXI. IDEM.

Quod dicimus eum, qui nasci speratur, pro superstite esse: tunc uerum est, cum de ipsius iure quæritur. alijs autem non prodest, nisi natus sit.

CCXXXII. CAIVS.

Hæc enūciatio, QVAE SVNT PLVRIS AVREORVM TRIGINTA, simul & quantitatis, & æstimationis significatiua est.

CCXXXIII. IDEM.

Si caluitur, & moretur, & frustretur. inde & calumniatores appellati sunt, qui per fraudem & frustrationē alios uexarent litibus: inde & cauillatio dicta est. Post calendas Ianuarias die tertio, p salute principis uota suscipiuntur. Telum uulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed nunc omne significatur, quod mitti manu. Itaq; sequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquum mittatur, figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ.

& hanc

& hanc significationem inuenire possumus & in græco nomine. nam quod nos telum appellamus, illi *βέλτερον* appellant: eoq; nomine uulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur. sed nō minus omne significatur, quod mittitur manu & *τὸ τοῦ βέλτερος*: & id, quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidē proprio nomine *τόξον* uocatur, apud nos autem communi nomine & telum appellatur.

CCXXXIII. IDEM.

Quos nos hostes appellamus, eos ueteres perduelles appellabant, per eā adiectionem indicantes, cum quibus bellum esset. Locus est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit. Verbum uiuere quidam putant ad cibum pertinere. sed Ofilius ad Atticum ait, his uerbis & uestimenta, & stramenta cōtineri. sine his enim neminem uiuere posse.

CCXXXV. IDEM.

Ferri proprie dicimus, quæ quis suo corpore baiulat: portari ea, quæ quis in iumento secum ducit: agi ea, quæ animalia sunt. Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolant, sed oēs, qui ædificant.

CCXXXVI. IDEM.

Qui uenenum dicit, adijcere debet malū, an bonum sit. nam & medicamenta uenena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum eius naturam, cui adhibitū esset, mutat. cum id, quod nos uenenum appellamus, Græci *φάρμακον* dicunt: apud illos quoq; tam medicamenta, quàm quæ nocent, hoc nomine continentur. unde adiectione alterius nominis distinctionem fieri, admonet nos summus apud eos poëtarum Homerus. nam sic ait.

φάρμακα πολλὰ μὲν ἰσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρὰ.

Glandis appellatione omnis fructus continetur (ut Iabolenus ait) exemplo græci sermonis, apud quos omnes arborū species *ἀκρόδεννα* appellantur.

CCXXXVII. IDEM.

Dvobis negantibus uerbis quasi permittit lex magis, quàm prohibet: idq; etiam Seruius animaduertit.

CCXXXVIII. IDEM.

Plebs est cæteri ciues sine senatoribus. Detestatum est testatione denunciatum. Pignus appellatum est à pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur. unde etiam uideri potest uerum esse, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui. Noxæ appellatione omne delictum continetur.

CCXXXIX. POMPONIVS.

Pupillus est, qui cum impubes est, desit in patris potestate esse, aut

et tunc morte

morte, aut emancipatione. Seruorū appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores captiuos uēdere, ac per hoc seruare, nec occidere solent.

Incola est, qui in aliquam regionem domicilium suum contulit, quem Græci *παροικον* appellant. nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam qui in alicuius oppidi finibus ita agrum habent, ut intra eum se quasi in aliquam sedem recipiant. Munus publicū est officium priuati hominis, ex quo cōmodum ad singulos uniuersosq; ciues, remq; eorum imperio magistratus extraordinario peruenit. Aduena est, quem Græci *ἑποικον* appellant. Decuriones quidam dictos aiunt ex eo, quod initio cum coloniæ deducerent, decima pars eorum, qui deducerentur, consilij publici gratia conscribi solita sit. Vrbs ab uruo appellata est. uruare est aratro definire. & Varus ait, uruum appellari curuaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi solet. Oppidum ab ope dicitur, quod eius rei causa mœnia sint cōstituta. Territorium est uniuersitas agrorum intra fines cuiusq; ciuitatis: quod ab eo dictum quidam aiunt, qd magistratus eius loci intra eos fines terrendi, id est submouendi ius habent. Verbū SVVM ambiguum est, utrum de toto, an de parte significet. & ideo qui iurat suum non esse: adiungere debet, neq; sibi commune esse.

CCXL. PAVLVS.

CVM quærebatur, an uerbum SOLVTO MATRIMONIO DOTE REDDI, non tantū diuortium, sed & mortem contineret, hoc est an de hoc quoq; casu contrahentes sentirent: & multi putabant de hoc sensisse, & quibusdam alijs contra uidebatur: secundum hoc motus Imperator pronunciauit, id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

CCXLI. Q. MUTIVS lib. singulari *δῆλον*.

IN rutis cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæq; opere structili testamento non continentur.

CCXLII. IABOLENVS.

MALUM naui esse partem, artemonem autē non esse, Labeo ait, & uerius est: quia pleræq; naues sine malo inutiles essent. ideoq; pars naui habet. artemon autē magis additamēto, quā pars naui est.

Inter proiectum & immisum hoc interesse ait Labeo: quod proiectū esset id, quod ita prouheretur, ut & nusquam quiesceret: qualia mœniana, & subgrundæ essent. immisum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco quiesceret: ueluti tigna, trabes, quæ immitterent. Plumbū, quod pro tegulis poneret, ædificij esse, ait Labeo: sed id, quod *ὑπαιθρου* tegendi causa *ὑπαιθρου* poneretur, contra esse. Viduam non solum eam, quæ aliquando nupta fuisset: sed eam quoq; mulierem, quæ uirū non

non habuisset, appellari ait Labeo: quia uidua sic dicta est, quasi uecors, uesanus, qui sine corde, aut sanitate esset: similiter uiduam esse dictam, sine duitate. * Structurā loci alicuius ex tabulis factā, quæ æstate tol-
lerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse ait Labeo: quoniam perpe-
tui usus causa paratæ essent: neq; ad rem pertinere, quod interim tol-
lerent.

CCXLIII. SCAEVOLA.

SCAEVOLA respondit. semper acceptum esse, ut libertorum appellatio
Sine etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento uel po-
steriore loco manumitterentur: nisi manifeste is, à quo peteretur, con-
tra defuncti uoluntatem doceret peti.

CCXLIII. LABEO.

SI qua poena est, multa est: si qua multa est, poena est. PAVLVS.
Sutrumq; eorum falsum est. namq; harum rerum dissimilitudo ex hoc
quoq; apparet, quod de poena prouocatio non est. simul atq; enim ui-
ctus quis est: eius maleficij, cuius poena est statuta, statim ea debetur. At
multa prouocatio est: nec ante debetur, quā aut nō est prouocatum,
aut prouocator uictus est: nec aliter, quā si is dixit, cui licet dicere. Ex
hoc quoq; earum rerū dissimilitudo apparere poterit, quia poenæ certæ
singulorū peccatorū sunt: multæ contra, quia eius iudicis potestas est,
quantam dicat: nisi cum lege est constitutum, quantam dicat.

CCXLV. POMPONIVS.

STATUÆ adfixæ basibus struētilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut
Serga parietem adfixæ, aut similiter quæ cohærent * tignis: nō sunt * aliās. li-
ædium. ornatus enim ædium causa parantur, non quod ædes perfi-
ciantur. Item Labeo ait, prothyrum, quod in ædibus interdum fieri so-
let, ædium est.

CCXLVI. IDEM.

APud Labeonem libris περιθανῶν ita scriptum est. exhibet, qui præ-
stat eius, de quo agitur, præsentiam. nam etiam qui sistit, præstat
eius, de quo agitur, præsentiam. Nec tamē exhibet, qui mutum, aut fu-
riosum, aut infantem exhibet. nō enim potest uideri eius præstare præ-
sentiam, cum nemo ex eo genere præsens satis apte appellari potest.

Restituit non tantum, qui solum corpus, sed etiam qui omnem
rem conditionemq; reddita causa præstat. & tota restitutio iuris in-
terpretatio est.

DE DIVERSIS REGVLIS IVRIS

antiqui.

Tit. XVII.

tit. iij

Paulus

I. PAVLVS.

Regula est, quæ rem, quæ est, breuiter enarrat: non ut ex regula ius sumatur: sed ut ex iure, quod est, regula fiat. Per regulam igitur breuis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quasi causæ cōiectio: quæ simul cum in aliquo uiciata est, perdit officium suum.

II. VLPPIANVS.

Fœminæ ab omnibus officijs ciuilibus uel publicis remotæ sunt. & ideo nec iudices esse possunt, nec magistratū gerere, nec postulare, nec pro alio interuenire, nec curatores existere. Item impubes omnibus officijs ciuilibus debet abstinere.

III. IDEM.

Eius est non uelle, qui potest & uelle.

IIII. IDEM.

Vel non creditur, qui obsequitur imperio patris, uel domini.

V. PAVLVS.

IN negocijs contrahendis alia causa habita est furiosorum: alia eorum, qui fari possunt, quamuis actum rei non intelligerent. nam furiosus nullum negotium cōtrahere potest: pupillus omnia tutore auctore agere potest.

VI. VLPPIANVS.

Non uult hæres esse, qui ad alium transferre uoluit hæreditatem.

VII. POMPONIVS.

Ius nostrum non patitur eundem in paganis & testatō & intestatō decessisse: earumq; rerum naturaliter inter se pugna est.

VIII. IDEM.

Iura sanguinis nullo iure ciuili dirimi possunt.

IX. VLPPIANVS.

Semper in obscuris, quod minimum est, sequimur.

X. PAVLVS.

Secundum naturam est, commoda cuiusq; rei consequi eum, quem sequentur incommoda.

XI. POMPONIVS.

Id, quod nostrū est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

XII. PAVLVS.

IN testamentis plenius uoluntates testantium interpretantur.

XIII. VLPPIANVS.

Non uidetur cepisse, qui per exceptionē à petitione remouetur.

XIIII. POMPONIVS.

IN omnibus obligationibus, in quibus dies nō ponitur, præsentī die debetur.

Paulus

XV. PAVLVS.

Qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere uideretur.

XVI. IDEM.

Imaginaria uenditio non est precio accedente.

XVII. IDEM.

Cum tempus in testamento adiicitur, credendum est pro hærede adiectum: nisi alia mens fuerit testatoris: sicut in stipulationibus promissoris gratia tempus additur.

XVIII. POMPONIVS.

Quæ legata mortuis nobis ad hæredem nostrum transeunt: eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimus: aliter, atque quod stipulati sumus. nam & sub conditione stipulantes, omnimodo eis adquirimus, etiam si liberatis nobis potestate domini conditio existat. * (Si filius sub conditioe stipulatus eman- * hæc als
cipatus fuerit, deinde exstiterit conditio: patri actio competit: quia in desit: sed
stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.) nec Ac-
curf. ha-

XIX. VLPIANVS.

Qui cum alio contrahit, uel est, uel debet esse non ignarus conditionis eius. hæredi autem hoc imputari non potest, cum non sponte cum legatariis contrahat. Non solet exceptio doli nocere his, quibus uoluntas testatoris non refragatur.

XX. IDEM.

Quoties dubia interpretatio libertatis est: secundum libertatem respondendum erit.

XXI. IDEM.

Non debet, cui quod plus est, licet, quod minus est, non licere.

XXII. IDEM.

In personam seruilem nulla cadit obligatio. Generaliter probandum est, ubicunque in bonæ fidei iudicijs confertur in arbitrium domini uel procuratoris eius conditio, pro boni uiri arbitrio hoc habendum esse.

XXIII. IDEM.

Contractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt, quidam & dolum & culpam. dolum tantum: depositum, & precarium. dolum & culpam: mandatum, commodatum, uenditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelæ, negocia gesta. in his quidem & diligentia. sed & societas & rerum communio & dolum & culpam recipit. sed hæc ita: nisi si quid nominatim conuenit, uel plus, uel minus in singulis contractibus. nam hoc seruabitur, quod initio conuenit (legem enim contractui dedit) excepto eo, quod Celsus putat, non ualere, si conue

conuenerit: ne dolus præstetur. hoc enim bonæ fidei iudicio contrariū esse. & ita utimur. Animalium uero casus, mortesq; quæ sine culpa accidunt: fugæ seruorum, qui custodiri non solent: rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonū à nullo præstantur.

XXIIII. PAVLVS.

QVarénus cuiusq; inter sit, in facto, non in iure consistit.

XXV. POMPONIVS

Plus cautionis in rem est, quàm in personam.

XXVI. VLPPIANVS.

QVi potest inuitis alienare: multo magis & ignorantibus, & absentibus potest.

XXVII. PAVLVS.

al's* nouū
caput nō
est.
al's* pacti
cōuenti-
one p ex
ceptionē

Nec ex prætorio, nec ex solenni iure priuatorum conuentione quidquam immutandum est: quamuis obligationum causæ pactione possunt immutari, & ipso iure, & *per pacti conuenti exceptionem: quia actionū modus, uel lege, uel per prætorem introductus priuatorum pactionibus non infirmatur: nisi tunc, cum incohatur actio, inter eos conuenit.

XXVIII. VLPPIANVS.

Diuus Pius rescripsit eos, qui ex liberalitate sua conueniuntur, in id, quod facere possunt, condemnandos.

XXIX. PAVLVS.

Quod initio uiciosum est, non potest tractu temporis conualescere.

XXX. VLPPIANVS.

Nuptias non concubitus, sed consensus facit.

XXXI. IDEM.

Verum est, neq; pacta, neq; stipulationes factum posse tollere. quod enim impossibile est, neq; pacto, neq; stipulatione potest compræhendi, ut utilem actionem, aut factum efficere possit.

XXXII. IDEM.

Quod attinet ad ius ciuile, serui pro nullis habentur. non tamen & iure naturali: quia quod ad ius naturale attinet, omnes homines æquales sunt.

XXXIII. POMPONIVS.

In eo, quod uel is, qui petit, uel is, à quo petitur, lucri causa facturus est: durior causa est petitoris.

XXXIIII. VLPPIANVS.

Semper in stipulationibus & in cæteris contractibus id sequimur, quod actum est. Vnde si non parer, quid actum est: exit consequens, ut id

ut id sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo si neq; regionis mos appareat, quia uarius fuit? ad id, quod minimum est, redigenda summa est.

XXXV. IDEM.

Nihil tam naturale est, quàm eo genere quodq; dissoluere, quo colligatum est. ideo uerborum obligatio uerbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissoluitur.

XXXVI. POMPONIVS.

Culpa est immiscere se rei ad se non pertinenti.

XXXVII. VLPPIANVS.

Nemo, qui condemnare potest, absolueret non potest.

XXXVIII. POMPONIVS.

Sicuti poena ex delicto defuncti hæres teneri non debet: ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum peruenisset.

XXXIX. IDEM.

In omnibus causis pro facto accipit id, in quo per alium mora est, quo minus fiat.

XL. IDEM.

Furiofi, uel eius, cui bonis interdictum sit, nulla uoluntas est.

XLI. VLPPIANVS.

Non debet actori licere, quod reo non permittitur. In re obscura melius est fauere repetitioni, quàm aduenticio lucro.

XLII. CAIVS.

Qui in alterius locum succedunt, iustam habent causam ignorantia, an id, quod peteretur, deberetur. Fideiussores quoq; non minus, quàm hæredes, iustam ignorantia possunt allegare. Hæc ita de hærede dicta sunt, si cum eo agitur, non etiam si agat. nam planè qui agit, certus esse debet: cum sit in potestate eius, quâdo uelit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

CXLI. IDEM.

Nemo ex ijs, qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione uti, nisi lex impediat. Quoties concurrunt plures actiones eiusdem rei nomine: una tantum quis experiri debet.

CXLI. IDEM.

Toties in hæredem damus actionem de eo, quod ad eum peruenit: quoties de dolo defuncti conuenitur, non quoties ex suo.

XLV. IDEM.

Neq; pignus, neq; depositum, neq; precarium, neq; emptio, neq; locatio rei suæ consistere potest. Priuatorum conuentio iuri publico non derogat.

uuu Caius

XLVI. CAIVS.

Quod à quoquam poenæ nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur.

XLVII. VLPPIANVS.

Consilij non fraudulentum nulla obligatio est. Cæterum si dolus & calliditas intercessit: de dolo actio competit. Socij mei socius, meus socius non est.

XLVIII. PAVLVVS.

Quid in calore iracundiæ uel fit, uel dicitur: non prius ratum est, quàm si perseverantia apparuerit iudiciũ animi fuisse. ideoque breui reuersa uxor, nec diuortisse uidetur.

XLIX. CAIVS.

Alterius circumuentio alij non præbet actionem.

L. VLPPIANVS.

Culpa caret, qui scit, sed prohibere non potest.

LI. CAIVS.

Non uidetur quisquam id capere, quod ei necesse est alij restituere.

LII. IDEM.

Non uidetur defendere, non tantum qui latitat: sed & is, qui præsens negat se defendere, aut non uult suscipere actionem.

LIII. PAVLVVS.

Cuius per errorem dati repetitio est, eius consultò dati donatio est.

LIIII. VLPPIANVS.

Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quàm ipse haberet.

LV. CAIVS.

Semper in dubijs benigniora præferenda sunt.

LVI. IDEM.

Nullus uidetur dolo facere, qui suo iure utitur.

LVII. IDEM.

Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur.

LVIII. VLPPIANVS.

Ex poenalibus causis non solet in patrem de peculio actio dari.

LIX. IDEM.

Hæredem eiusdem potestatis iuris esse, cuius fuit defunctus, constat.

LX. IDEM.

Semper qui non prohibet pro se interuenire, mandare creditur. sed & si quis ratum habuerit, quod gestum est: obstringitur mandati actione.

Idem

LXI. IDEM.

Domum suam reficere unicuique licet: dum non officiat inuito alteri, in quo ius non habet.

LXII. IULIANVS.

Hæreditas nihil aliud est, quam successio in uniuersum ius, quod defunctus habuerat.

LXIII. IDEM.

Qui sine dolo malo ad iudicium prouocat, non uidetur moram facere.

LXIII. IDEM.

EA, quæ raro accidunt, non temere in agendis negocijs computantur.

LXV. IDEM.

EA est natura cauillationis, quam Græci σόφισμα appellant: ut ab euidenter ueris per breuissimas mutationes disputatio ad ea, quæ euidenter falsa sunt, perducatur.

LXVI. IDEM.

MARCELLVS notat. definit debitor esse is, qui nactus est exceptionem iustam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

LXVII. IDEM.

Quoties idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum accipietur, quæ rei gerendæ aptior est.

LXVIII. PAVLVS.

IN omnibus causis id obseruatur, ut ubi personæ conditio locum facit beneficio: ibi deficiente ea, beneficium quoque deficiat. ubi uero genus actionis id desiderat: ibi, ad quemuis persecutio eius deuenierit, non deficiat ratio auxiliij.

LXIX. IDEM.

Inuito beneficium non datur.

LXX. VLPPIANVS.

Nemo potest gladij potestatem sibi datam, uel cuiusuis alterius coërcitionis, ad alium transferre.

LXXI. IABOLENVS.

Frustus rei est uel pignori dare licere.

LXXII. VLPPIANVS.

Omnia, quæcumque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.

LXXIII. IDEM.

Quintus Mutius Sempronio. Quo tutela redit, eò & hæreditas peruenit, nisi cum foeminæ hæredes intercedunt. Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei, quem in suis hæredibus, cum mori-

uuu ij tur

tur, habuit, habiturusne esset, si uixisset. Vi factum id uidetur esse, qua de re quis, cum prohiberetur, fecit. clâm, quod quisq, cum cōtro- uersiam haberet, habiturumne se putaret, fecit. Quæ in testamen- to ita sunt scripta, ut intelligi non possint: perinde sunt, ac si scripta non essent. Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulâdo, quisquam alteri cauere potest.

Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri. LXXIIII. POMPONIVS.

Nemo potest mutare consilium suum in alterius iniuriam. LXXV. IDEM.

In totum omnia, quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi uera & certa scientia perfici possunt. LXXVI. IDEM.

Actus legitimi, qui non recipiunt diem uel conditionem: ueluti emancipatio, acceptilatio, hæreditatis aditio, serui optio, datio tutoris: in totum uiciantur per temporis uel conditionis adiectio- nem. nonnunquam tamen actus suprascripti tacite recipiunt, quæ aper- te compræhensa uicium adferunt. nam si acceptum feratur ei, qui sub conditione promisit: ita demum egisse aliquid acceptilatio intelli- gitur, si obligationis conditio exstiterit. quod si uerbis nominatim ac- ceptilationis compræhendatur: nullius momenti faciet actum.

Generaliter cum de fraude disputatur, non quid habeat actor, sed quid per aduersarium habere non potuit, considerandum est. LXXVIII. IDEM.

Fraudis interpretatio semper in iure ciuili, non ex euentu dūtaxat, sed ex consilio quoq, desideratur. LXXIX. IDEM.

In toto iure generi per speciem derogatur: & illud potissimum habe- tur, quod ad speciem directum est. LXXX. IDEM.

Quæ dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur, ius cō- mune non lædunt. LXXXI. IDEM.

Donari uidetur, quod nullo cogente iure conceditur. LXXXII. IDEM.

Non uidetur rem amittere, cuius propria non fuit. LXXXIII. IDEM.

Cum amplius solutum est, quàm debebatur; cuius pars non inue- nitur, LXXXIIII. PAVLVS.

nitur, quæ repeti possit, totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione. Is natura debet, quem iure gentiū dare oportet, cuius fidem secuti sumus.

LXXXV. IDEM.

IN ambiguis, pro dotibus respondere melius est. Non est nouū, ut quæ semel utiliter constituta sunt, durent: licet ille casus exstiterit, à quo initium capere non potuerunt. Quoties æquitatem desiderij naturalis ratio, aut dubitatio iuris moratur: iustis decretis res temperanda est.

LXXXVI. IDEM.

Non solet deterior conditio fieri eorum, qui litem cōtestati sunt, quàm si non essent: sed plerunq; melior.

LXXXVII. IDEM.

Nemo enim inpersequendo deteriorem causam, sed meliorē facit. Deniq; post litis contestationem hæredi quoq; prospicitur, & hæres tenetur ex omnibus causis.

LXXXVIII. SCAEVOLA.

Nulla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est.

LXXXIX. PAVLVS.

Quādiu possit ualere testamentum, tamdiu legitimus non admittitur.

XC. IDEM.

In omnibus quidem, maxime tamen in iure, æquitas spectanda sit.

XCI. IDEM.

Quoties duplici iure defertur alicui successio: repudiato nouo iure, quod ante defertur, supererit uetus.

XCII. SCAEVOLA.

Si librarius in transcribendis stipulationis uerbis errasset: nihil nocere, quo minus & reus & fideiussor teneatur.

XCIII. MAETIANVS.

Filius familias neq; retinere, neq; recuperare, neq; apisci possessionē rei peculiaris uidetur.

XCIII. VLPPIANVS.

Non solent, quæ abundant, uiciare scripturas.

XCIV. IDEM.

Nemo dubitat, soluendo uideri eum, qui defenditur.

XCVI. MAETIANVS.

In ambiguis orationibus maxime sententia spectanda eius, qui eas protulisset.

XCVII. HERMOGENIANVS.

uuu iij Ea

EA sola deportationis sententia aufert, quæ ad fiscum perueniunt.

XCVIII. IDEM.

Quoties in utriusq; causa lucri ratio uertitur: is præferendus est, cuius in lucro causa tempore præcedit.

XCIX. VENVLEIVS.

Non potest improbus uideri, qui ignorat, quantum soluere debeat.

C. CAIVS.

Omnia, quæ iure contrahuntur, contrario iure pereunt.

CI. PAVLVS.

Vbi lex duorum mensium fecit mentionem, & qui sexagesimo & primo die uenerit, audiendus est. ita enim imperator Antoninus cum diuo patre suo rescripsit.

CII. VLPPIANVS.

Qui uetante prætore fecit, hic aduersus edictum fecisse proprie dicitur. Eius est actionem denegare, qui possit & dare.

CIII. PAVLVS.

Nemo de domo sua extrahi debet.

CIIII. VLPPIANVS.

Si in duabus actionibus alibi summa maior, alibi infamia est: præponenda est causa æstimationis. ubi autem æquiparantur famosa iudicia: & si summam disparem habeant: pro paribus accipienda sunt.

CV. PAVLVS.

Vbi cumq; causæ cognitio est, ibi prætor desideratur.

CVI. IDEM.

Libertas inæstimabilis res est.

CVII. CAIVS.

Cum seruis nulla actio est.

CVIII. PAVLVS.

Ferè in omnibus poenalibus iudicijs, & ætati, & imprudentiæ succurritur.

CIX. IDEM.

Nullum crimen patitur is, qui non prohibet, cum prohibere non possit.

CX. IDEM.

In eo, quod plus sit, semper inest & minus. Nemo alienæ rei expromissor idoneus uidetur, nisi cum satisfactione. Pupillus pati posse non intelligitur. Vbi uerba coniuncta non sunt, sufficit alterutrum esse factum. Mulieribus tunc succurrendum est, cum defraudantur, non ut facilius calumnientur.

CXI. PAVLVS.

Pupillu

Pupillum, qui proximus pubertati sit, capacem esse & furandi, & iniuriæ faciendæ. In hæredem non solent actiones transire, quæ poenales sunt ex maleficio: ueluti furti, damni iniuriæ, iniuriarū, ui bonorum raptorum.

CXII. PAVLVVS.

Nihil interest, ipso iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.

CXIII. CAIVS.

In toto & pars continetur.

CXIII. PAVLVVS.

In obscuris inspicitur, quod uerisimilius est, aut quod plerumque fieri solet.

CXV. IDEM.

Si quis obligatione liberatus sit, potest uideri accepisse. Non potest uideri accepisse, qui stipulatus potest exceptione submoueri.

CXVI. VLPPIANVS.

Nihil consensui tam contrarium est, qui & bonæ fidei iudicia sustinet, quàm uis atque metus: quem comprobare, contra bonos mores est. Non capitur, qui ius publicum sequitur. Non uidetur, qui errant, consentire.

CXVII. PAVLVVS.

Praetor bonorum possessorem hæredis loco in omni causa habet.

CXVIII. CAIVS.

Creditor, qui permittit rem uenire, pignus dimittit.

CXIX. PAVLVVS.

Non ut ex pluribus causis deberi nobis idem potest: ita ex pluribus causis idem possit esse nostrum.

CXX. VLPPIANVS.

Aliud est uendere, aliud est uendenti consentire. Refertur ad uniuersos, quod publice sit per maiorem partem. Absurdum est, plus iuris habere, cui legatus sit fundus, quàm hæredem, aut ipsum testatorem, si uiueret.

CXXI. IDEM.

In iure ciuili receptum est: quoties per eum, cuius interest conditionem non impleri, fiat, quo minus impleatur: perinde haberi, ac si impleta conditio fuisset. quod & ad libertates, & legata, & ad hæredum institutiones perducitur. quibus exemplis stipulationes quoque committuntur: cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator conditioni pareret.

CXXII. PAVLVVS.

Quæ propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi.

Vlpia

CXXIII. VLP IANVS.

C Vi ius est donandi, eidem & uendendi, & concedendi ius est.

CXXIIII. PAVLVS.

P Oenalia iudicia semel accepta, in hæredes transmitti possunt.

CXXV. VLP IANVS.

C Vm quis possit alienare, poterit & consentire alienationi. Cui autem donare non conceditur: probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam eius uoluntatem habendam.

CXXVI. PAVLVS.

Q Vi rem alienam defendit, nunquam locuples habetur.

CXXVII. IVL IANVS.

N On uidentur data, quæ eo tempore, quo dantur, accipientis nō fiunt. Qui iussu iudicis aliquid facit, non uidetur dolo malo facere: quia parere necesse habet,

CXXVIII. IDEM.

R Apienda occasio est, quæ præbet benignius responsum. Quod factum est, cum in obscuro sit: ex adfectione cuiusq; capit interpretationem.

CXXIX. IDEM.

F Actum à iudice, quod ad officium eius nō pertinet, ratum non est.

CXXX. IDEM.

N Emo ideo obligatur, quia recepturus est ab alio, quod præstiterit.

CXXXI. IDEM.

I S damnū dat, qui iubet dare. eius uero nulla culpa est, cui parere necesse sit. Quod pendet, non est pro eo, quasi sit.

CXXXII. IDEM.

I N contrahenda uenditione ambiguum pactum contra uenditorem interpretandū est. ambigua autem intentio ita accipienda est, ut res salua sit actori.

CXXXIII. IDEM.

I N condemnatione personarum, quæ in id, quod facere possunt, damnantur: non totum, quod habent, extorquendum est: sed & ipsarū ratio habenda est, ne egeant. Cum uerbum **RESTITVAS** lege inuenietur: & si non specialiter de fructibus additum est: tamen & fructus sunt restituēdi. Vnicuiq; sua mora nocet. quod & in duobus reis promittendi obseruatur. Dolo facit, qui petit, quod redditurus est.

CXXXIIII. IDEM.

Q Vi potest facere, ut possit conditioni parere: iam posse uidetur. Quod quis (si uelit) habere non potest, id repudiare nō potest.

Idem

CXXXV. IDEM.

IN omnibus officijs, quæ fieri per liberas personas leges desiderant, seruus interuenire nō potest. Non deo melioris cōditionis esse, quàm auctor meus, à quo ius in me transit.

CXXXVI. IDEM.

Non est singulis concedendū, quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi. Infinita æstimatio est libertatis & necessitudinis.

CXXXVII. IDEM.

Qui in ius dominiumue alterius succedit, iure eius uti debet. Nemo uidetur in dolo esse, qui ignorat causam, cur non debeat petere.

CXXXVIII. IDEM.

Cum principalis causa non consistat: plerumq; nec ea quidē, quæ sequuntur, locum habent.

CXXXIX. IDEM.

In obscura uoluntate manumittentis fauendum est libertati.

CXL. IDEM.

Quod iussu alterius soluitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

CXLI. IDEM.

Si nemo subiit hæreditatem: omnis uis testamenti soluitur.

CXLII. IDEM.

Quod nullius esse potest, id ut alicui fieret, nulla obligatio ualet efficere.

CXLIII. MARCELLVS.

Et si nihil facile mutandum est ex solennibus: tamen ubi æquitas euidens poscit, subueniendum est.

CXLIII. CELSVS.

Vani timoris iusta excusatio non est.

CXLV. IDEM.

Impossibile nulla obligatio est.

CXLVI. IDEM.

Nihil peti potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolui possit: & cum soluendi tempus obligationi additur, nisi eo præterito, peti non potest.

CXLVII. IDEM.

Si quis prægnantem uxorem reliquit: non uidetur sine liberis decessisse.

CXLVIII. IDEM.

Vbi pugnantia inter se in testamento inueniuntur: neutrum ratū
xxx est.

est. Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt.

CXLIX. IDEM.

PVpillus nec uelle, nec nolle in ea ætate (nisi adposita tutoris auctoritate) creditur. nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.

QUod euincitur, in bonis non est.

CL. IDEM.

CLI. IDEM.

NEratius consultus, an quod beneficium dare se quasi uiuenti Cæsar rescriperat, iam defuncto dedisse existimaretur: respondit, non uideri sibi principem, quod ei, quem uiuere existimabat, concessisset, defuncto concessisse. quem tamen modum esse beneficii sui uellet, ipsius æstimationem esse.

CLII. MARCELLVS.

EA, quæ in partes diuidi non possunt, solida à singulis hæredibus debentur. In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus iustius est, quam tutius.

CLIII. CELSVS.

OMnia ferè iura hæredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis hæredes existissent.

CLIIII. MODESTINVS.

successio 3.* **Qui per cessionem, quamuis longissimam, defuncto hæredes existiterunt: non minus hæredes intelliguntur, quam qui principaliter hæredes existierint.

CLV. IDEM.

Expressa nocent, non expressa non nocent.

CLVI. IDEM.

Priuilegia quædam causæ sunt, quædam personæ. & ideo quidam ad hæredem transmittuntur, quæ causæ sunt: quæ personæ sunt, ad hæredem non transeunt.

CLVII. IDEM.

als. cõiũ* **Semper in **conuentionibus* non solum quid liceat, considerandum est: sed & quid honestum sit.

CLVIII. IABOLENVS.

Neq in interdicto, neq in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris, siue soluendo est, siue non est.

CLIX. IDEM.

Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non obtemperat.

CLX. VLPIANVS.

Qui

Qui in seruitute est, usucapere non potest. nam cum possideatur, possidere non uidetur.

CLXI. IDEM.

Non alienat, qui duntaxat omittit possessionem.

CLXII. PAVLVS.

Nemo plus commodi hæredi suo relinquit, quam ipse habuit.

CLXIII. IDEM.

Qui non facit, quod facere debet: uidetur facere aduersus ea, quæ non facit. at qui facit, quod facere non debet: non uidetur facere id, quod facere iussus est.

CLXIII. CAIVS.

Libertas omnibus rebus fauorabilior est.

CLXV. VLP IANVS.

Nemo alieno nomine lege agere potest. Temporaria permutatio ius prouinciæ non innouat.

CLXVI. VLP IANVS.

Vbi non uoce, sed præsentia opus est: mutus, si intellectum habet, potest uideri respondere. idem & in surdo hic quidē responderi potest. Furiosus absentis loco est, & ita Pomponius libro primo epistolarum scripsit.

CLXVII. CAIVS.

Fauorabiliores rei potius, quam actores habentur.

CLXVIII. VLP IANVS.

Nemo prædo est, qui precium numerauit. Locupletior non est factus, qui liberum adquisiuerit. Cum de lucro duorum quaritur, melior est causa possidentis.

CLXIX. PAVLVS.

Cum prætor in hæredem dat actionem, quatenus ad eum peruenit: sufficit, si uel momento ad eum peruenit ex dolo defuncti.

CLXX. IDEM.

In pari causa possessor potior haberi debet. Hi, qui in uniuersum ius succedunt, hæredis loco habentur.

CLXXI. IDEM.

Nihil dolo creditor facit, qui suum recipit. *Cum principalis *hæc alius causa non consistat: nec ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.

CLXXII. VLP IANVS.

Nunquam actiones, præsertim poenales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

CLXXIII. PAVLVS.

Qui dolo desijt possidere, pro possidente damnatur: quia pro possessore dolus est.

CLXXIII. CAIVS

Imperitia culpæ adnumeratur.

CLXXV. IDEM.

Melior conditio nostra per seruos fieri potest, deterior fieri non potest.

CLXXVI. VLPIANVS.

Non fraudantur creditores, cum quid non acquiritur à debitore, sed cum quid de bonis deminuitur. Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.

CLXXVII. IDEM.

EA, quæ dari impossibilia sunt, uel quæ in rerum natura non sunt, pro non adiectis habentur.

CLXXVIII. PAVLVS.

Bona fides tantundem possidenti præstat, quantum ueritas, quoties lex impedimento non est.

CLXXIX. VLPIANVS.

Qui auctore iudice comparauit, bonæ fidei possessor est.

CLXXX. PAVLVS.

Omnis hæreditas, quamuis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur. Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

CLXXXI. CAIVS.

Omnēs actiones, quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ iudicio, saluæ permanent. Non uidet perfecte cuiusq; id esse, quod ex casu auferri potest.

CLXXXII. VLPIANVS.

Absentia eius, qui rei publicæ causa abest: nequei, neque alijs damno sa esse debet.

CLXXXIII. PAVLVS.

Quod contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentia. Vni duo pro solido hæredes esse non possunt.

CLXXXIII. IDEM.

Qui tacet, non utiq; fatetur: sed tamen uerum est, eum non negare.

CLXXXV. VLPIANVS.

Quod ipsis, qui cōtraxerūt, obstat: & successoribus eorū obstat.

Paulus

CLXXXVI. PAVLVS.

Non omne, quod licet, honestum est. In stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

CLXXXVII. VLPIANVS.

Nemo uidetur fraudare eos, qui sciunt & consentiunt.

CLXXXVIII. PAVLVS.

Quod quis, dum seruus esset, egit: proficere libero facto non potest.

CLXXXIX. CAIVS.

Semper specialia generalibus insunt.

CXC. PAVLVS.

Cuius effectus omnibus prodest, eius & partes ad omnes pertinent.

CXCI. VLPIANVS.

Ex qua persona quis lucrum capit, eius factum præstare debet.

CXCI. IDEM.

Pare esse conditionem oportet eius, qui quid possideat, uel habeat: atque eius, cuius dolo malo factum est, quo minus possideret, uel haberet.

CXCI. PAVLVS.

Nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere ius non habet.

CXCI. VLPIANVS.

Hoc iure utimur, ut quidquid omnino per uim fiat, id aut in uis publicæ, aut priuæ crimen incidat. Deiecit & qui mandauit.

Rati habitio mandato comparatur. In contractibus, quibus doli præstatio, uel bona fides inest: hæres in solidum tenetur.

CXCV. PAVLVS.

Ferè quibuscumque modis obligamur, iisdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis adquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus. ut igitur nulla possessio adquiri, nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum est.

CXCVI. VLPIANVS.

Cum par delictum est duorum: semper oneratur petitor, & melior habetur possessoris causa: sicut fit, cum de dolo excipitur petitor. neque enim datur talis replicatio petitori, AVT SI REI QVOQUE IN EA RE DOLO ACTVM SIT. Illi debet permitti poenam petere, qui in ipsam non incidit.

CXCVII. PAVLVS.

Factum cuius suum, non aduersario suo nocere debet. Non uidetur

xxx ij

detur uim facere, qui iure suo utitur, & ordinaria actione experiri. In poenalibus causis benignius interpretandum est.

CXCVIII. VLP. IANVS.

Inuitus nemo rem cogitur defendere. Cui damus actionem, eidem exceptionem competere multo magis quis dixerit. Cum quis in alicuius locum successerit: non est æquum, ei nocere hoc, quod aduersus eum non nocuit, in cuius locum successerit. Plerumque emptoris eadem debet esse causa circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris. Quod cuique pro eo præstatur, inuito non tribuitur.

CXCIX. IDEM.

Adea, quæ non habent atrocitatem facinoris, uel sceleris: in his agnoscitur seruis, si uel dominis, uel his, qui uice dominorum sunt (ueluti tutoribus & curatoribus) obtemperauerint. Semper qui dolo fecit, quo minus haberet: pro eo habendus est, ac si haberet. In contractibus successores ex dolo eorum, quibus successerunt, non tantum in id, quod peruenit, uerum etiam in solidum tenentur: hoc est unusquisque pro ea parte, qua hæres sit.

CC. IDEM.

Quoties nihil sine captione inuestigari potest: eligendum est, quod minimum habeat iniquitatis.

CCI. IDEM.

Omnia, quæ ex testamento proficiunt, ita statum euentus capiunt, si initium quidem sine uicio ceperint.

CCII. IDEM.

Omnis definitio in iure ciuili periculosa est. rarum est enim, ut non subuerti possit.

CCIII. IDEM.

Quod quis ex culpa sua damnum sentit, non intelligitur damnum sentire.

CCIII. IDEM.

Minus est actionem habere, quam rem.

CCV. IDEM.

Plerumque fit, ut etiam ea, quæ à nobis abire possint: perinde in eo statu sint, atque si non essent eius conditionis, ut abire possint. & ideo quod fisco obligamus, & uindicare interdum, & alienare, & seruitutem prædio imponere possumus.

CCVI. IDEM.

Iure naturæ æquum est, neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiores.

Idem

CCVII. IDEM.

Res iudicata pro ueritate accipitur.

CCVIII. PAVLVS.

Non potest uideri desisse habere, qui nunquam habuit.

CCIX. VLP IANVS.

Seruitutem mortalitati ferè comparamus.

CCX. LICINIVS RVFINVS.

Quæ ab initio inutilis fuit institutio, ex post facto cōualescere non potest.CCXI. PAVLVS lib. LXIX. *ad edictum.***S**eruus reipublicæ causa abesse non potest.

Digestorum seu Pandectarum iuris civilis libri
 quinquaginta, ex fide antiquissimorū codicum,
 tum Pandectarum Florentinarū notis, quo ad
 eius fieri potuit, diligentissime restituti, finiunt.

LAUS DEO OPT. MAX.

Joannes Laurentius
Adrianus de
Bras
Rheinberg
de

Etiam in his rebus non est

On p[ro]p[ri]e t[er]re d[omi]ni h[ab]ere p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e

Etiam in his rebus non est

Y[es]u m[ag]ist[er] m[ag]ist[er] m[ag]ist[er] m[ag]ist[er] m[ag]ist[er]

port[us]

Etiam in his rebus non est

Propter hoc in p[ro]p[ri]e t[er]re non est
p[ro]p[ri]e t[er]re in p[ro]p[ri]e t[er]re non est
p[ro]p[ri]e t[er]re in p[ro]p[ri]e t[er]re non est
p[ro]p[ri]e t[er]re in p[ro]p[ri]e t[er]re non est

LECTORIBVS.

QVoniam uidebam futurum, ut præ his, quæ subinde Pan-
dectarū libris græca adspersa sunt, nauſeam contraherent,
qui non utranq; linguam perdidiciſſent: magnū me operæ præ-
ciū facere arbitratus ſum, ſi in gratiam eorum hæc ipſa utcūq; ex
tēpore latinis uerbis expreſſa, ſub operis finē adiicerem: magis
hoc ſecutus, ut bona fide latina intelligētibus ſententiam repræ-
ſentarem, q̃ ut ſuperſtitioſius uerba adnumerando, uel durius,
uel obſcurius loquerer, qua in re tamē non ita delicatus fui, ut ſi
quis alius uel uerſu, uel ſoluta oratiōe quæpiam tolerabili modo
expreſſiſſet, debita eum laude fraudauerim. quapropter omnes
etiā atq; etiā oratos uolo, ut qualecunq; factū ſtudiūq; no-
ſtrum pro ſe in optimam quiſq; partem accipiat. VALETE.

EPIGRAMMA igitur, quod operis titulo ſubiectū eſt, ita ſa-
nè ſeruatis numeris reddi poſſe oſtendit Alciatus, non ſolum de
iure ciuili, ſed etiā bonis literis egregie meritus.

Iuſtinianus opus hoc princeps edidit, omnis
Quod Tribonianus rectori condidit orbis,
Tanquam aliquis uarium componens aſpida magno
Alcidæ, nanq; hic fulgent mira omnia legum.
Aſt Europæ, Aſiæq; homines, Libyciq; ſubacti
Cuncta gubernantis domini præcepta ſequantur.

Rurſus in epiſtola mea nuncupatoria. ἀρχέτυπον, id eſt, primariū
exemplar. ἐπιγραφῇ. inſcriptione. προέδους. anteſeſſoribus, &
qui principem locum in cōuentibus publicis tenebant. παρόδους.
adſeſſoribus. προηέδαι, præcedere, quod uerbum proprie eo-
rum eſt, qui cæcorum duces ſunt. προηγουμένης, anteceſſorie, ſiue
exprofeſſo. ὁρθογραφίαν. recte ſcribendi rationē. ἐν ταῖς νεαφαῖς.
in nouellis. τὰ νεκῶς ἐπινυμῶντα οὐδὲ μοκνῶντα (σημειῶντα βεβαιούδαι ἐν
λόμειναι. Quæ perperā excogitata ſunt, ea ne longa quidem con-
ſuetudine confirmari uolumus. θεματίον. thematium, forma di-
minutiua. propoſitionem, factū, caſum, ſpeciem. nam his omni-
bus utuntur ueteres conſulti huius uerbi loco. Inde Vlpianus
dixit ſpeciem proponere ad L. Aquiliā, id quod Caius referre ca-
ſum, de cōdictione indebiti. β' β. δ. π' τ. β. κ' ε'. δ. ε'. ια. libro quarto,
titulo ſecundo, capite ſexto, themate undecimo. νεαφαῖς, nouellas.

*

In pri-

In prima constitutione Iustiniani. ἀντινομία. legum pugnantia. παράπληα. quasi titularia dicas, quod per ea titulus cum titulo, locus cum loco cōferatur, idem pene, quod uulgo cōcordantias uocamus, nisi fallor. In secunda. τῶν πρώτων. primariorum. τὰ πρώτα. primaria, & ueluti principia, in margine ibidem. τῶν ἀπὸ νεώτερων. qui amplius inter consules non sit, sic in epigramatis ὁ ἀπὸ νεώτερον. i. ex præfecto, & eius, qui præfectura functus erat, & passim in nouellis Iustiniani, λύταις. solutores, ut qui iam legū ænigmata per se possent soluere. περιλύται. qui λύταις, id est, solutoribus eruditione præstarent. χρύσεια χαλκείων, ἐκαστοί εἰνεαβοίως.

Aere laboratis auro radiantia, nouem

Aestimata bubus pro forte ualentibus centum.

In tertia. τὰ πρώτα. primaria, καὶ τὰ πόδια. pedetentim, & ueluti ipsidem uestigijs insistendo. παράπληα. titulariæ adnotationes.

In catalogo authorū. ἀστυνομικός. de officio ædiliū. ὁρῶν. finitionum. ἐπιστολῶν. epistolarum. πιθανῶν. probabiliū. ἐγχειρίδιον. enchiridiū, quasi dicas manuale, ut Paulus pro breui libello. δωδεκάληξ. legis duodecim tabularū. πανδεκτῶν. omnimoda contentiū. πῶς διερρηματικῶν. de inuentorijs. ἐκαστῶν. de uicesimis hæreditatum. ἐπιτομῶν. abbreviationum.

EX DIGESTIS IPSIS.

Columna .2. uersu. 22. τῶν νόμων. &c. legum ipsarum partim scripto constat, partim sine scripto. Col. 8. uer. 24. σοφον. sapientē Col. 11. uer. 38. νόμος ὅςτι &c. Lex est, cui omnes obtemperare conuenit, cum ob alia multa, tum uero maxime eo, quod omnis lex inuentum ac munus deorum est, consultum prudentiū hominū, coërcitio eorum, quæ uel sponte, uel ignorantia delinquantur, cōmunis sponsio ciuitatis: ad cuius præscriptū omnes, qui in ea republica sunt, uitam instituere par est. Col. 12. uer. 1. πῶς νόμων. de legibus. ὁ νόμος πάντων &c. Lex tam diuinarum, quàm humanarum rerum omniū regina est, quo magis conuenit, ut non solum rebus honestis turpibusq; præsideat, sed etiam principatum ac ducatum teneat, & per hoc regulam præscribat iustis simul & iniustis: utpote quæ animantibus natura ad colendam ciuitatem idoneis facienda iubeat, prohibeatq; non facienda. uer. 6. ἐν παντι &c. ex inopinato, ut plurimum. uer. 15. & γὰρ ἅπασι &c. Quod enim semel tantum, aut iterū existit, id legum latores prætereunt,

tereunt. Col. 14. uer. 3. ἔκταν ἀπὸ διανοίας. uerbis expressum ab agi-
 tatione mentis & sententia. Col. 15. uer. 33. αἱ μεταγενέστεραι. &c.
 Cōstitutiones tempore posteriores, potiores sunt his, quæ ipsas
 præcesserūt. Col. 18. uer. 20. παρὰ πλεονασμὸν. à satione. Col. 28.
 uer. 23. κηρυκῆα. caducei. Col. 36. uer. 17. ἐπιδημίας. accessus ad ur-
 bē: qđ omnibus in urbē pficiscentibus pateāt. κατὰ πολιν. adna-
 uigationē. uer. 23. καὶ τῆς μητροπ. &c. & inter matrices urbes, siue
 prouinciārum capita Ephesum. Col. 37. uer. 11. οὐτε πάντα, ὅτε &c.
 neq; omnia, neq; quouis tempore, neq; ab omnibus. Col. 71. uer.
 24. δευτέρων. secundū. uer. 25. πάλιν. rursus. Col. 74. uer. 26. καὶ
 συλλ. & cōtractum esse. uer. 31. συνδύμαγμα. cōtractum. Col. 98.
 uer. 39. βραβευταίς. arbitratōres sacrorum certaminū. Col. 196.
 uer. 33. ναυφύλακες. nauīū custodes. uer. 36. χειρέμβολον. immissio-
 nem manus. nā iniectio manus apud Paulū de seruis exportan-
 dis & ceteros, aliud est. Col. 199. uer. 16. μεσονάυτας. q. ex parte,
 nec omnino nautas. ναυπεπλάτας. remum pro nauulo & uecturæ
 precio ducentes. Col. 204. uer. 5. πρὸς πλεον. præternauigabat. Col.
 206. uer. 35. τοῦ κοινῶς συρακηνῶν. uniuersitatī, siue rei publicæ Sy-
 racusanorū. Col. 208. uer. 9. τοὺς ἀρχοντας &c. Prætores, quō an-
 no cum imperio sunt, neq; propriam, neq; eorum, quorū tutelam
 uel curam gerūt, causam in iudicio uel agendo uel defendendo
 sustinento, simulac uero magistratus dies exierit: non ipsis tantū
 aduersus reos suos, sed etiam alijs aduersus ipsos litem intenta-
 re, ius fasq; esto. Col. 234. uer. 30. ἀντίδωρα. remuneratiōes. Col.
 244. uer. 37. τὸ γὰρ ἅπαξ. &c. quod enim semel tantū aut iterum
 exstitit, id prætereunt legūlatores. Col. 300. uer. 14. χρήσις. usus.
 Col. 312. uer. 35. κατ' ἀνάγκασιν per repercussionem. Col. 320. uer.
 28. οὐκ ἔστιν ὀφθαλμῶν. &c. non est consentaneū rationi, ut per aliena
 prædia inuitis dominis aucupiū faciatis. Col. 324. uer. 13. Λούκιος
 τίτιος &c. L. Titius C. Seio fratri S. P. De aqua fluente in fontē,
 quem pater meus in Isthmo instruxit, do concedoq; tibi gratuitō
 digītū, siue ad domū, quā in Isthmo tenes, siue quocunq; tandem
 uoueris. Col. 376. uer. 16. εἴ τις αἰμασίαν &c. Si quis sepem ad
 alienū prædiū fixerit, infoderitq;: terminū ne excedito. si mace-
 riam: pedem relinquito. si uero domum: pedes duos. si sepulchrū
 aut scrobem foderit: quantū profunditatis habuerint, tantū spaciū
 relinquito. at uero oleam aut ficum ab alieno ad nouē pedes plan-

tato; cæteras arbores ad pedes quinq; Col. 382. uer. 1. ἀργονοθεσίων.
constituendi designandiq; certaminis munus. Col. 410. uer. 26.
πρὸς ἑπὸς, ad dictū, aut potius (ut ostendunt uerba iuris consulti)
ad interrogatū, unde & prouerbiū οὐδὲν πρὸς ἑπὸς de inepterespō
dentibus, neq; enim sonat, nihil ad uersum, ut quidam reddunt.
Col. 414. uer. 7. τῶν μέσων ἔστι, ex medijs (scilicet uerbis) est. Col.
431. uer. 4. κενόταφον, cenotaphiū, quasi diceret inane sepulchrū,
quod sine corpore sit. Col. 446. uer. 27. μονομερὴς, uniformis, aut
potius unimembris; puta quæ, ut semel intentata est, exceptione
repelli non possit, nam ubi locū habet exceptio, eā διμερῆ ἀγγλὴν
hoc est bimembrem actionem, quod uicissim & reus actoris par
tibus in exceptione comprobanda fungeretur, ueteres græcorū
rhetores appellabant, consimiliter si ex parte actoris interuenie
bat replicatio; τεμερῆ uocabant, quasi trimembrem, & sic deinceps,
Col. 447. uer. 6. περὶ τῶς μὴ ὁμνῶ, petulanter ne iurato.
Col. 504. uer. 25. ἀντίχρησιν, mutuū p credito pignoris usum. Co.
508. uer. 30. ἐπιβάδον, cōsensoriæ naues, & ad transportandos
homines cōparatæ, Col. 514. uer. 27. ἀξίως &c. Libellus Eudæ
monis Nicomedensis supplicatorius ad Antoninū imperatorē.
Domine imperator Antonine, factō in Italiā naufragio, spoliati
† alij pu= direptiq; sumus à †seruis publicis, qui Cycladas insulas inhabi=
blicanis tant. Respondit Antoninus. Ego quidem mundi dominus, lex
uero maris, lege id Rhodia, quæ de rebus nauticis perscripta est,
disceptetur: quatenus nulla ei nostrarū legum aduersatur, hoc
idem D. quoq; Augustus iudicauit. Col. 516. uer. 15. κτηνίστω, cu
ratorem funerum, Col. 535. uer. 28. παχυμδέστροις, per maiores
grossioresq; partes, Col. 571. uer. 28. ταῖς ἀπατάσαις &c. Decipi
entibus mulieribus senatusconsultum auxilio non est. Col. 592.
uer. 26. ἔλαβον ὃ ἔχω, &c. Suscepi habeoq; apud me titulo deposi
ti suprascripta denariūm argenti decem milia: meq; ad præscrip
tū omnia præstaturū, & promitto, & profiteor: cōuentione sci
licet inita, ut quoad omne argentum reddatur, in singulos men
ses, singulasq; libras usurarū nomine quaternos tibi obolos sub
ministrem, uer. 35. κτηνοτροφικῶν, (nam ita legendū est) de alimen
tis puero (uel pueris) præstitis, Col. 617. uer. 18. Σεῖο τέκνον &c.
Seio filio S. Tametsi naturæ consentaneū esse arbitror, ut patris
fratrumq; paternorum negocia quis, uel nullo de eare mandato
requisi

requisito, administret; si quid tamen eius generis opus habes; ecce tibi rerum mearum omnium liberam administrationem permitto; siue uendere, siue pignori obligare, siue comparare, siue quid aliud agere uelis; me non aliter omnia, quæ per te gesta erunt, rata habente, neq; in ullius gestione tibi reclamante, q̃ si rerum mearum penes te dominiũ esset. Col. 636. uer. 28. *ἐν δὲν ἂρ οὐκ ἔστιν* &c. id ego hunc in modum.

Hinc sibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graij, ære dato, fulgentēq; ferro;
Tergoribusq; bubus sed & ipsis, mancipijsq;.

Rursus uer. 33. *εὐθὺς αὖ κρονίδης* &c.

Iuxta animum Glaucō Saturniũs eximit, ut uel
Cum Diomede uecors auro radiantia mutet
Arma, idēq; ære laboratis, capiatq; nouenis
Aestimata bubus pro forte ualentibus centum.

Item uer. 37. *τὴν ποτὲ λαβῆς* &c.

Olim Laërtes hanc appetente redemit
Pubertate, boues pendens de parte peculi
Viginti. Col. 692. uer. 36. *κατάδεσμον γράνης*. decursum
Gruis. machinæ id genus in theatro fuit, unde quis ē sublimi re=
pente delapsus, de medio aliquem tolleret, secumq; in altū eue=
heret; puta cum uel aurora repræsentanda erat Memnonem
rapiens, uel Iuppiter Ganymedem, uel Diana Endimioni oscu=
lum figens, referente id Polluce lib. 4. c. 19. Id quoniam non si=
ne magno interdum periculo erat eius, qui se demittebat; idcirco
iuriscōsultus hoc exempli caussa adsumpsit, nimirū ita dictū, qđ
in longū supra theatrū prominens, collum gruis referret. Col.
702. uer. 12. *δεξ βίαν*, uim diuinā, Col. 707. uer. 21. *οἱ ἐπιτροποι* &c.
Tutores curatores uel constituti, prius quàm officij sui rationes
reddant, prohibentur, ne quid de patrimonio Cæsaris conductū
habeant, ac si quis id dissimulans, nihilominus ad conducenda
Cæsaris prædia accesserit; perinde, ut falsarius pœna adficitur.
hocq; sanxit Imperator Seuerus. Secundum quæ sane prohibiti
erunt & à fisco conducere, qui tutelam curam uel gerūt. Col. 723.
uer. 25. *ἀντίχρησις*, mutuus pignoris usus pro credito; aut (si malu=
eris) *ἀνθυποχρ.* pro credito mutua pignoris detentio & possessio.
Col. 729. uer. 40. *ἀνεσόμενος* &c. Mutuatus abs te quingentos

* iij denarios

denarios, rogauit, ne sponforem, sed pignus à me acciperes, exa-
cte enim & pro certo nosti, nemini alij tabernam seruosq̃ meos,
q̃ tibi esse, obligatos; & quod honesto & graui homini fidem
habueris. Col. 749. uer. 11. φθίσιν. tabem. uer. 14. κτλ τοῦ αὐτοῦ. de
eadem re. uer. 31. φονητικῶ. furioso. Col. 750. uer. 34. κενήθησαν. uis-
ciositatem. πάλος, perturbationē, νόσον, morbum. ἀρρώστειαν. agro-
tationē. nam hunc in modū oīa ista latine dixit M. Cic. Tuscula.
quæst. Col. 751. uer. 13. ἀσαφὺς, obscura uoce & obtusa. ἀσήμως. si-
ne ulla significatione uocis. uer. 26. νυκτολόγους. lusciosos. Col.
752. uer. 29. & 31. ἀντιάδω. tōsillas. uer. 30. ἀντιάδω tonsillæ. ut
Cels. lib. 7. 6. 12. Col. 833. uer. 24. παράφορα. paraferna, quæ foe-
minis spōsis præter dotē adduntur, cum in mariti domū deducun-
tur. Col. 945. uer. 2. ἀνεκλόγητος. & paulopost. ἀνεκλόγητοι. ratio-
nib9 reddendis solutos. Col. 957. uer. 33. ἡδμελισταί. curatores.
Col. 958. uer. 40. ἐθέλωμαι καὶ παρακαλῶ &c. Volo efflagitoq̃, ut
omnia ex sententiā ac cōsilio Μάριη fratris mei gerantur: quodq̃
sine ipso gestum erit, irritum esto. Col. 1011. uer. 16. ἐμφυτεύκων.
ius perpetuarium. ita em latine ius emphyteuticariū appellarūt
Arcad. & Honorius AA. constit. 1. C. de offi. com. sac. pal. ni-
mirum quod hoc titulo sterilia prædia perpetuo colenda dabant
ueteres; cum fertiliores agri publici non nisi ad tempus concedere-
rent: id quod ex secundo οἰκονομικῶν Aristotelis haud obscure
colligimus, quo in loco hæc uerba sunt. βιζάντιοι διηκούσαντες χρημά-
των, τὰ περὶ τὰ δημόσια ἀπέδοντο, τὰ μὲν καὶ πρὶν χρόνον ἵνα, τὰ
δὲ ἄκαρπα ἀενάως. hoc est. Byzantiij cum pecunijs indigerent,
publica prædia certis hominibus indicta pensione tradiderunt:
fertiliora quidem ad tempus, sterilia uero in perpetuū. Vnde &
ipse contractus ἐμφυτεύσις, quasi implantatio; & qui exercendos
colēdosq̃ eiusmodi fundos recipiebāt, ἐμφυτεύται q̃st implantato
res græco uocabulo dicebant, καὶ δ' ἐμφυτεύειν ab insitione plan-
tationeq̃; quanquam imperitia superiorum temporū inualuerit,
ut uulgus hodie non solum contra rationem, sed & cōtra anti-
quorum exemplarium fidem, non emphyteuta & emphyteu-
sis, sed emphiteota & emphiteosis pronunciet. Quod aut sequi-
tur ἐμβατεύκων, inq̃ solis pandectis Florentini s additur: accipe-
re poterimus pro iure detentionis, quod missō in possessionem ex
primo decreto contingit, usq̃ dum secundo impetrato, authorita-
te iu

re iudicis dominium rei sortiatur: dictū ἐκ τῆς ἐμβατικῆς, quod
 missus in possessionem eo' ueluti pedem intulerit. nam ut de ius
 recundi agendi per uicini fundū intelligamus: obstare uidentur
 ea, quæ sequunt, cum seruitutis mentio in genere fiat. quare cū
 ista admonēdi tantū lectoris caussa scribamus: nō erit, qd quisq;
 succenseat, cum integrum sit doctioribus de ea re suo arbitratu
 statuere. Col. 1023. uer. 15. χαρὰ κτῆρα. formam, insculptamq; si-
 gni imaginem. Col. 1025. uer. 11. πῶτ' ἢ π' ὁ γ' ἀνδρῶν &c. hocq; te
 stamentū ratum esse uolo, quacuncq; ratione esse uel licebit, uel
 poterit. Col. 1085. uer. 34. ἀδύνατος, impossibilis. Col. 1090. uer.
 7. χίλιοι. mille. χιλιάς. decem centuriæ militum. uer. 8. πύγμα
 agmen. uer. 9. χιλίαρχον. tribunum militum. Col. 1176. uer. 7.
 ἀδύνατος, impossibilis. Col. 1191. uer. 35. ὅ κτα. βιάνη. στρατονίχη &c.
 Octauianæ Stratonicæ dulcissimæ filiæ meæ S. Volo, ut ipsa à se
 metipsa prædium Gazam cum omnibus eius dotibus accipiat.
 Octauiano Alexādro dulcissimo filio meo. Volo, ut ipse à seipso
 possessionē Comianā agniferam cū uniueris dotibus, quæ in ea
 sunt, præcipiat, inq; eximiū habeat. Col. 1218. uer. 2. βούλομαι δ'
 &c. Non uolo aut, ut à meis hæredibus ædes meæ ueneant, illa
 rum'ue nomine pecuniā mutua accipiatur; sed ut apud eos (siue
 filij, siue nepotes sint) in omne æuū inuiolabiliter permaneant. Si
 quis uero eorū partē suā uel uendere, uel in causam mutui obli-
 gare uoluerit; saltē cohæredi suo eius uendendi uel obligandi po-
 testatē habeto. Quod si aduersus ea quis fecerit: quidquid eius
 rei gestū esse dicetur, id infirmū atq; irritum esto. Col. 1221. uer.
 4. ἀπ' ἀιδού. extorres ciuitate. Col. 1235. uer. 24. βούλομαι πάντα
 τὰ ὑποπτε. &c. Volo, ut omnia, quæ subiecta sunt, firmitatem ob-
 tineant. Maximo domino meo denariūm quindecim millia, quæ
 depositi nomine à Iulio Maximo patruo eius accepi, ut illi, cum
 in uirum prouectus esset, restituerem; ut maxime cum usuris in
 triginta millia excurrant, ei restitui uolo. sic enim patruo eius
 iurauī. uer. 34. θεδέμην &c. Constitui, dariq; uolo Callimacho
 mercedis loco decem millia denariūm. Col. 1245. uer. 14. ἐν ἄλ-
 λισ. ἐν ἄλλοις. uectrices lignorū. uer. 15. ἀπ' τῆς ἐλάσης. à paludi-
 bus. Col. 1247. uer. 36. δι' αἰς πόντου &c.

Sectantem uideas, qui errant per pascua, porcos
 Ad Coracis saxum, iuxta fontemq; Arethusam,

Coll.

Col. 1248. uer. 19. *ἐν ταῖς ἐνθήκαις* cum dotibus. Col. 1249. uer. 8. *ἰεὺς λῶν*. ligneā lanā, puta quæ gossipinis aut eius generis arborib⁹ depectit. Col. 1258. uer. 4. *τῇ λυκντάτῃ μου πατρ.* &c. Quo magis dulcissima patria mea fines ac territoria sua tueatur; decerno adsignoq; illi uniuersa prædia, quæ in Syria possideo, cum omnibus, quæ illic sunt, pecoribus, seruis, fructibus, reconditis, omni apparatu. Col. 1284. uer. 20. *τὴν θυγατρία μου* &c. Filia mea Crispina, quam cupiebam collocare nuptum, cuiuscunq; amici cognatq; mei adprobassent; ut recte collocetur, prouidebit Pollianus, cum is mentem meam cognitam habeat de æqualibus portionibus in dotem dandis, quibus & sororem eius collocaui. Col. 1292. uer. 26. in nota adiecta. *ἄμεινον*. melius. *πράμνειον*. Pramniū. uini gen⁹ Homero cognitū; Galeno, Athenæo, cæteris laudatū. Col. 1310. uer. 25. *ὅσων κατέλιπον* &c. quibuscunq; libertatē reliqui, & legata, hosce uolo excutiendis ratiōibus solutos esse. Col. 1312 uer. 32. *λογάριον*. idem, quod ratiuncula. Col. 1315. uer. 33. *καὶ τῇ ἀναρθρῶ φωνῇ*. & inarticulata uoce, ac confusa. Col. 1318. uer. 3. *τοῖς τε ἀπελευθέροις*. Libertis, libertabusq; meis, quos uiua, siue in testamento, siue in codicillo, aut manumissi, aut etiam manumiserot; prædia, quæ in Chio insula habeo, dari uolo; ut ad ea, quæ à uiuēte me acceperunt, adiſciantur illis cibarij & uestiarij nomine. Col. 1322. uer. 18. *Ἀπὸ Ρόνου νῆος* &c. Rufina prognato, libertonostro. Col. 1356. uer. 31. *σύγκτησιν*. latifundiū. uer. 33. *κληρονόμοις μου* &c. Hæredibus meis S. Volo, ut subiecta omnia rata sint, quæcunq; ante in Pamphili nomen contulisse uisa sum. Si Seia collacta nea mea hæres ex parte, qua eam scripsi, non erit; uolo ei dari latifundium circa Colonom. uer. 38. *σύγκτησιν*. latifundiū. Col. 1357. uer. 12. *τὰ δὲ λοιπὰ* &c. Reliqua autem omnia de mea substantia, quemadmodū & hæreditatis onera, pertinebunt solūmodo ad Primam & Secundam filias meas, aut quæ ex his superstes erit. Col. 1427. uer. 7. *τῶν ἀκρων*. ex apicibus. uer. 8. *τῶν ἱεροδουλῶν*. frustratoriū cauillatoriūq; scilicet syllogismi. Col. 1442. uer. 26. *ὑποκοριστικῶς*. forma diminutiua. Col. 1470. uer. 35. *ἐντέλλομαι* &c. de mādō tibi, ne prius testamētū facias, q̄ liberos habeas. Col. 1594. uer. 11. *παρὰ τῆς*. large & cū extēsiōe. Col. 1601. uer. 21. *ἐκυρὸς*. focer per uirū. uer. 22. *ἐκυρὰ* socrus per uirū. *πενθέρους*. focer per uxorem. *πενθέρᾱ*, socrus per uxorem. uer. 35, *δαῖς*. leuir. uer. 37. *δαῖς*

ἀνδρ &c. Leuir mei canis, omnis mali causatrix, horridæ. uer.
 38. γάλας. glos. uer. 39. εἰνὰ τῶνδ', inateres, fratrū uxores. uer. ult.
 δαδρῶν, ἡ &c. Leuirorum, aut glorium, aut inaterum speciosis pe-
 plis. Col. 1602. uer. 39. συγγενῆς. cognatus, συγγενῆς. cognatos.
 Col. 1619. uer. 26. ἀναφορικῶς. per relationem. Col. 1656. uer. 37.
 ὑδροκύλινδρος. aquarū sulci. Col. 1685. uer. 15. δῶρον καὶ δωρεῖσθαι. do-
 num & donare. Col. 1708. uer. 18. εὐδονί βούλ. &c. Volo, ut Eu-
 doni dentur mille solidi, eo quod primo sit genitus postea, quā-
 mater eius ad libertatem peruenit. Col. 1714. uer. 30. καὶ τῶν
 ἑτέρων πόδες &c. Et si alterum pedem in tumulo haberem, non pi-
 geret aliquid addiscere. Col. 1726. uer. 21. πίσειόν μοι ζώϊλε &c.
 Crede mihi Zoile, gratiā tibi referet filius meus Martialis. imo
 non tibi solū, sed etiā filijs tuis. Col. 1727. uer. 21. βέλτομαι καὶ &c.
 Volo atq; obsecro dulcissima mea soror, ut Stichum & Damam
 actores meos tibi cōmendatos habeas: quos, ego tantisper ma-
 numissos esse nolo, donec ratiōes reddiderint. sanē si tibi q̄q; pla-
 cuerint: significauī tibi mentē meā. Col. 1731. uer. 12. τῷ δέμιν &c.
 Illi, si probaueris, libertatem dari uolo. Col. 1794. uer. 28. κατὰ
 χεῖρ. detentionem. possessionem. Col. 1816. uer. 33. ὡς μὲν οὖν. uni-
 tum. uer. 35. συννημένον. connexū. Col. 1848. uer. 15. παραπολιτικῶς.
 fusiū & cum extensione. Col. 1856. uer. 27. ἀναρχαφῶ. descri-
 ptionem, ut Cicero; uel ut uulgus, inuentarium. Col. 1886. uer.
 17. βασιλικῶς. regias. Col. 1890. uer. 4. ἐκ τῆς ἀ' συνομικῆς &c. Ex
 libro singulari Papiniani de officio ædiliū. Aediles curā gerant
 per urbem publicorum itinerum, ut complanentur: ne' ue flumi-
 na damnum dent ædibus; & ut pōticuli sint, quocunq; loco opus
 fuerit. Curæ item habeant, ut si priuati parietes, cum alijs, tum do-
 mestici, qui in publicam uiam feruntur, ruīnam minentur: ædium
 domini eos, ut oportet, demoliantur ac reparent. quod si uel non
 demoliantur, uel non reparent: multam in eos dicant, quousq;
 uiciū emendauerint. Procurent etiā, ne quis publica itinera per-
 fodiat, aut aggeribus cōgestis obruat, ne' ue quid in publico itine-
 re exædificet, sin minus factum erit: seruus quidē flagellis à quo-
 cunq; qui eum deprehenderit, cadatur: liber uero ædilibus indi-
 cetur. ædiles autem lege in eum animaduertant, & quod factum
 est opus, destruunt, præterea ut ante suas quisq; ædes publicas ui-
 as reparet, repurgetq; aquagia, quæ sub dio sunt (scilicet curent)

ita quidem, ut ne quid impedimento sit, quo minus eatur agatur.
 Quod si qui in cōductis ædibus habitant, quod ædium dominus
 eas non reparet, ipsi reparauerint; eum sumptū in pensionem re
 putabunt. Procurent insuper, ne quid ante officinas propositum
 sit; præterquam si fullo uestimenta ab excoctiōe ad auram recre
 et, uel faber rotas exponat; ut tamen ita collocent, ne impedi
 mento sint ducendo uehiculo. Sed neq; rixari in itineribus, neq; ster
 cora proijcere, neq; morticina, aut pelles iactare permittant. uer.
 39. ἀέναον. perennis, uer. ult. χειμαρρόν. torrens, quasi dicas hye
 me fluens. Col. 1905. uer. 28. κρύψας. refugia, quæ admodū Vl
 pianus de usufructu latine appellat. Col. 1917. uer. 10. ἀπὸ τῆς ῥῆν.
 à fluendo. Col. 1969. uer. 17. ἀπεωροῦµενον. imminens. Col. 1982.
 uer. 37. Λούκιος Καλάνδ. &c. Lucius Calandius recognoui, quem
 admodum supra scriptum est, reliqua à nobis debentur. Col. 2030
 uer. 2. τὸ ἰσάζον. æquiualens. Col. 2036. uer. 26. τῇ ἐμῇ πίστι καλῶ
 ἔω. mea fide iubeo ego, uer. 27. θέλω. uolo, cupio, εὐλόμαι. cum
 destinatione quadam animi uolo. φηµί. adfirmo. uer. 28. λέγω.
 dico. Col. 2060. uer. 5. οὐ πλάτει. cum laxamēto & amplitudine.
 Col. 2085. uer. 18. πεντηκοντα. uerisimilium, uer. 32. ἔχεις λεβών &c.
 tot denarios habes ne acceptos? acceptos habeo. Col. 2105. uer.
 23. φῶρασ fures. uer. 32. ἐπὶ αὐτοφώρῳ. in ipso furto admissō. scilicet
 depræhensum. Col. 2117. uer. 23. ὄρετρα. inuentionis præmia.
 Col. 2122. uer. 1. τῆς γυνῆς χόειν. genitura, suscipiendiq; foetus gra
 tia. Col. 2142. uer. 27. τύρβη. turba. Col. 2145. uer. 14. ἐξοικελαµνῆς.
 in uadum eiecta illisaq;. Col. 2150. uer. 1. ἐπίθεσις. nouam nomi
 nis ad alicuius iniuriā impositionem. Col. 2153. uer. 24. σαγίνην.
 euerriculum. Col. 2164. uer. 31. σκοπελισµόν. lapidum positionē.
 σκοπέλοις. lapides. Col. 2171. uer. 3. λωπιδύται. qui uestibus homi
 nes exuunt. Col. 2174. ἐταιρίαν. societatem. uer. 27. εἰὰν δὲ ὁ δῆμος
 &c. Quod si populus, uel eiusdem religionis cultores, uel Orgio
 rum sacrificuli, uel nautæ, uel sodales, uel commune sepulchrum
 habentes, uel publicani, uel in societatem coëmendorum peco
 rum, aut negotiationis, aut cuiuscunq; alterius rei coëuntes, pa
 ciscantur inter se; ratū esto, quatenus publica id monumenta non
 phibeant. Col. 2183. uer. 21. ἀνάκρισιν. adhibita quaestione p̄fessio
 nē. Col. 2189. uer. 11. κατὰ χρηστικὴν τῶρον. abusive aliquantum. uer. 13.
 φθορὰν. corruptionem. Col. 2191. uer. 36. ἢ μοῦνοι φιλέουσ' &c.
 Soli ne Atridæ uxorū tanguntur amore

† Ita enim
 apud Ari
 stot. appel
 latur θία
 σῶτα. li.
 2. αἰωνομι
 αῶν.

Inter

Inter disparili sermone homines?

Col.2203.uer.18. τῷ κυρίῳ τῷ Θεῷ αὐτῶν. communitati ac uniuerſi-
tati Theſſalorum. Col.2243.uer.24. οὐ γὰρ ἡ πολλὴ &c. Non em̃
plaga iram concitauit, ſed ipſa facti indignitas; neq; tam ingenu-
is graue eſt cædi (quanquam graue ſit) quàm per contumeliã
cædi. ſiquidem multa iſ, qui alium cædit, admittere poteſt, quorũ
magnam partem iſ, qui uerberibus adfectus eſt, habitu corporis,
uultu, uociferatione, nunc ut contumeliã inferens, nunc ut ini-
micum ſe gerens, nunc pugnum ducens, nũc in malam cædens,
alteri renunciare ac repræſentare nequit. hæc ipſa mouent. hæc
de ſtatu mentis deturbant homines propudij ac ſuggillatiõis nō
aſſuetos. uer.36. οὐτ' ἐμὲ τυτθὸν εὐόντα μενοίτ. &c.

Quo puerum me tempore ueſtras duxit ad ædes

Ex Opoẽnte pater, dira pro cæde patrata;

Ob talos nempe ira percitus, Amphidamantis

Cum gnatum imprudens ſimul inuitusq; peremi.

Col.2244.uer.8. ἀπὸ λιδόβ. extorres ciuitate. Col.2258.uer.3.
ἐὰν μὲν ἐπιſτείλῃ τις &c. Si quis per epiſtolã nos conſuluerit, ſi
mulq; nos illi quidpiã reſcriperimus; oĩbus, qui uolent, aduer-
ſus reſcriptũ prouocãdi copia erit. nã ſi quæ epiſtola cõpræhen-
ſa ſunt, uel falſa, uel aliter ſe habere docuerint; nihil p nos præ-
iudicij factũ eſſe putetur, qui ita reſcriperim⁹, q̃ ſi ſcriptis ad nos
relata aliter ſe habuerint. Col.2263.uer.23. ἀντοκροῦ τῶν Αλέξαν-
δρος &c. Imperator Alexander uniuerſitati Græcorũ in Bithynia.
Quanq; nō uideo, q̃ pacto iudices ꝓhibere poſſint, q̃ minus quis
ꝓuocet, cũ aliã uiã capeſſenti idem efficere, celeriusq; ad me per-
uenire liceat; ne tamẽ iniuria aut ui aduerſus ꝓuocantes utant, cu-
ſtodiaq; militari eos circumſiſtant, & (ut ſimpliciter dicam) aditũ
illis ad nos obſtruant, curatoribus principibusq; gentium ꝓhi-
bemus; obedientiq; huic meæ promulgationi, ſcientes non magis
mihi illorum beneuolentiam obedientiamq; curæ eſſe, quàm ſub-
ditorum libertatem. Col.2315.uer.38. εἰδέναι χρὴ &c. Sciendum
eſt eum, qui in agro moratur, incolam non exiſtimari. qui enim
eius ciuitatis præcipuis non utitur, iſ ne incola quidem exiſtimat.
Col.2321.uer.29. καμνηλασία. camelorum agitatio exhibitioq;.
Col.2326.uer.36. σιτώνας καὶ ἐλεῶνας. coẽmendo frumento atq;
oleo curatores præpoſitos. Col.2327.uer.22. σιωδίκων. ſyndicos,

& cōmunem rei publicæ caussam patrociniō defendentes. Col.
 2328. uer. 6. δεκα πρῶτοι, ἐκοσι πρῶτοι. decemprimatus, uiginti pri-
 matus. Col. 2332. uer. ult. εἰ μὴ μὴ πιασῶν &c. Et si nō ab oībus mu-
 neribus liberorū numerus patri uacationē præstat; tamen cū se
 decim te liberos habere libello significaueris; nō cōtrariū rationi
 fuerit, si te liberorum educationi incūbere potius sinamus, solua-
 musq; munerū functione. Col. 2333. uer. 32. ἢ γὰρ δὲ μὴ. Conati sunt
 & alij prætēxtu nauiculariorū, eorūq; qui in forū populi Romani
 frumentū & oleum conuehunt, qui immunitate perfruuntur, pu-
 blicis se muneribus subtrahere; tamen si neq; nauigent, neq; ma-
 ximam substantiæ partem in nauiculariā, aut mercaturam exer-
 cēdam contulerint. adimatur itaq; talibus immunitatis ius. Col.
 2341. uer. 8. εἰ μὴ τις ἔξω &c. Si quis extra decurionū ordinem iudi-
 cauerit; & ipso ordine moueat, & insuper mille drachmas persol-
 uat. Col. 2343. uer. 7. Δεῖ δὲ πρὸς πλεονόντων ἄρα &c. Pluribus sane, non
 agricolis tantum, sed etiā opificibus opus est: adeoq; alijs quoq;
 ministris, tum qui importent singula, tum qui exportent. hi uero
 mercatores sunt. At uero agricola si quid eorū, quæ effingit, aut
 quis alius opificum in forum deferat; nisi eodem tempore adue-
 niat, quo alij eius rei indigētia adducti, cū eo cōtrahant; neglēctō
 ne domi artificio, iners in foro desidebit; minime. sed sunt, qui cū
 hoc uideāt, huic se ministerio submittant. Col. 2345. uer. 25. οὐ-
 λαμπρύνει &c. Ex liberalitate ac munificentia dedico quadrien-
 nale certamen de triginta millibus sortis; ita quidem, ut pecunia
 apud me retenta, apud Decemprimos de præstandis in editionē
 consuetis triginta milliū usuris idonee caueā; designatore ac præ-
 fecto marito meo, & deinceps qui ex me nascentur, liberis. cedēt
 aut hæc usuræ in præmia Thymelicorū, prout uno q; in certami-
 ne senatus definierit. Col. 2346. uer. 33. ἐλευθέρια μοι δέμοιτα. libe-
 rales disciplinas. Col. 2349. uer. 21. ἐρμινυπτικόν. honorariū inter-
 pretis. Col. 2351. uer. 35. τρωάς, βήρυτος, δυρράχιον, Troas, Berytus,
 Epidamnus. Col. 2352. uer. 37. ἀποπίλεσμα. effectum. uer. 38.
 ἔργον. opus. Col. 2354. uer. 28. συνάλλαγμα. contractus. Col. 2355.
 uer. 37. νέαν. noualem agrum. Col. 2356. uer. 26. φαίματα. pro-
 digia. παρὰ δ' φαίνειν, quod pdigij causa ostendantur. Col. 2357.
 uer. 15. πείσσω μοι. instratum. Col. 2359. uer. 9. καταχρηστικῶς. abu-
 siue. Col. 2364. uer. 17. τῶ πένων &c. Natorū appellatio & ad ne-
 potes

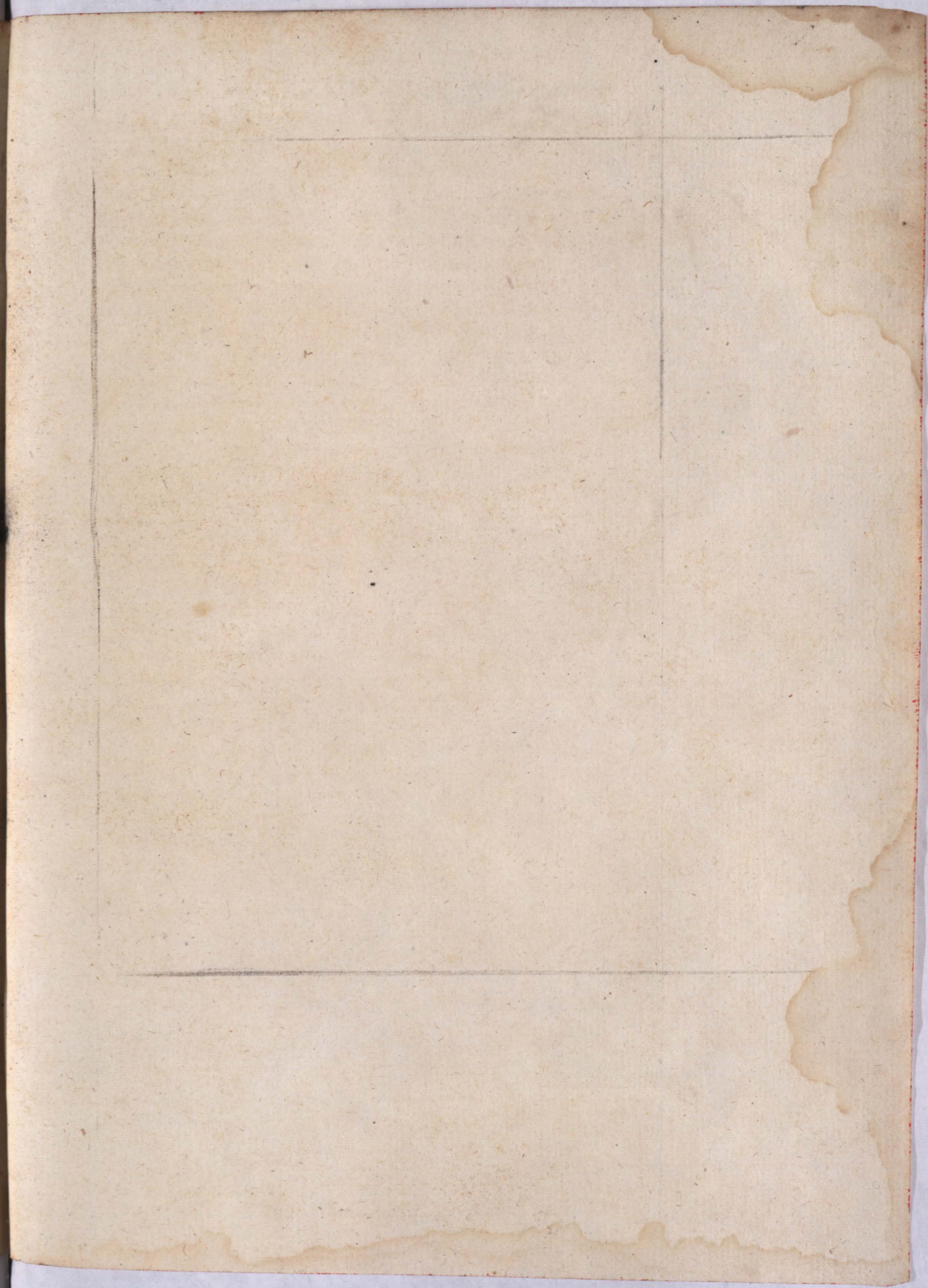
potes extenditur. Col. 2369. uer. 32. παλάνω. pellicem. in nota.
 ἱταίραν. amica. Col. 2371. uer. 10. παῖδες. pueri. Col. 2373. uer. 2.
 σόμισμα, cōmentū cauillatoriū. quaedā exemplaria habēt hoc in
 loco σωτήαν, quasi dicas fascinationē. Col. 2377. uer. 13. φωξίμων
 comestibiles. Col. 2380. uer. ult. ἀπὸ τῆς τηλῆς. ab eo, quod est lon
 ge. Col. 2381. uer. 2. εἶλθ. telum. uer. 4. ἀπὸ τῆς ἐάμεθαι. ab emit
 tendo. uer. 5. πῆχυμα. sagitta. uer. 23. φάρμακον, uenenum. uer.
 27. φάρμακα &c.

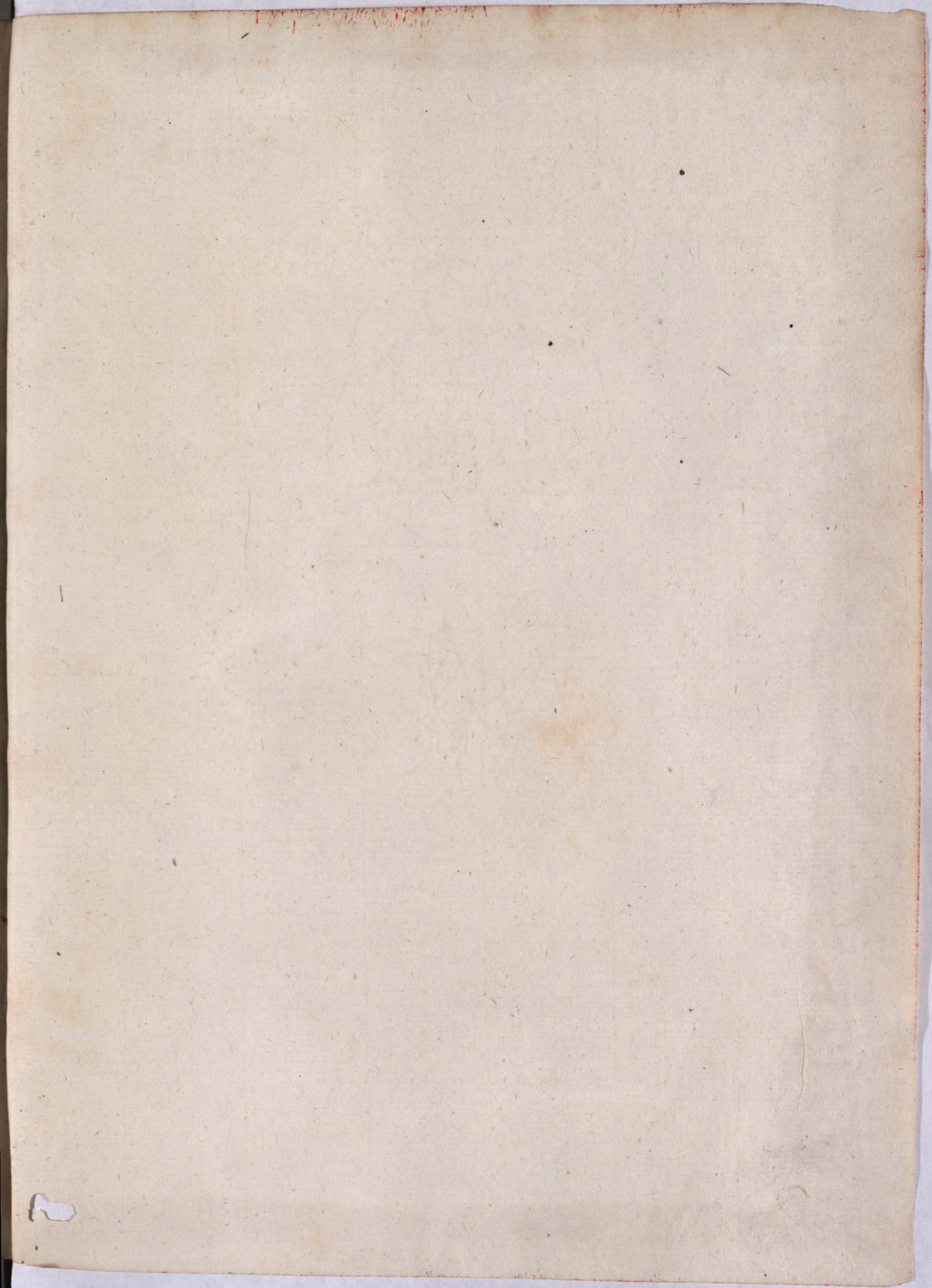
Noxia permistim, neq; non bona multa uenena.
 uer. 29. ἀκρόσφρα. fructus arborei, quod ē summis arboribus
 demantur. Col. 2382. uer. 4. παροικον. accolā. uer. 9. ἔποικον. ut qui
 nouas sedes in deducenda colonia quærat. aliās tamen legitur
 ἄποικον. ut qui priores sedes deseruerit. uer. 38. ὑπαὐθριον. subdiale.
 & ὑποθερίον. subdialis. Col. 2383. uer. 28. πεθανόν. uerisimiliū. Col.
 2389. uer. 13. σόμισμα. cōmentum cauillatorium. in nonnullis ex
 emplaribus depræhendi σωρείαν legi, quasi dicas in argumentan
 do congeriem. sed nihil ad dictum iurisconsulti, mea quidem
 sententia.

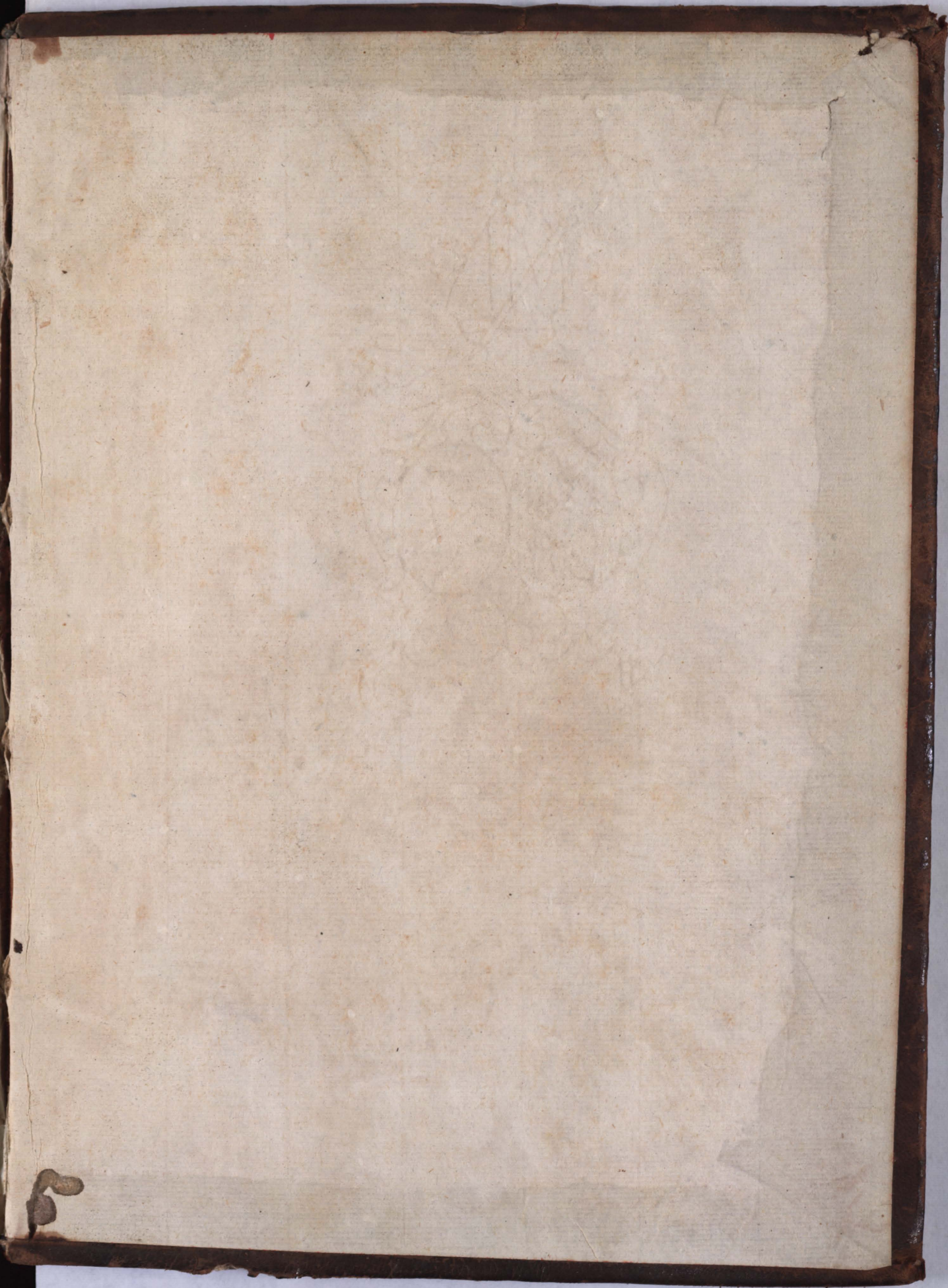
FINIS.

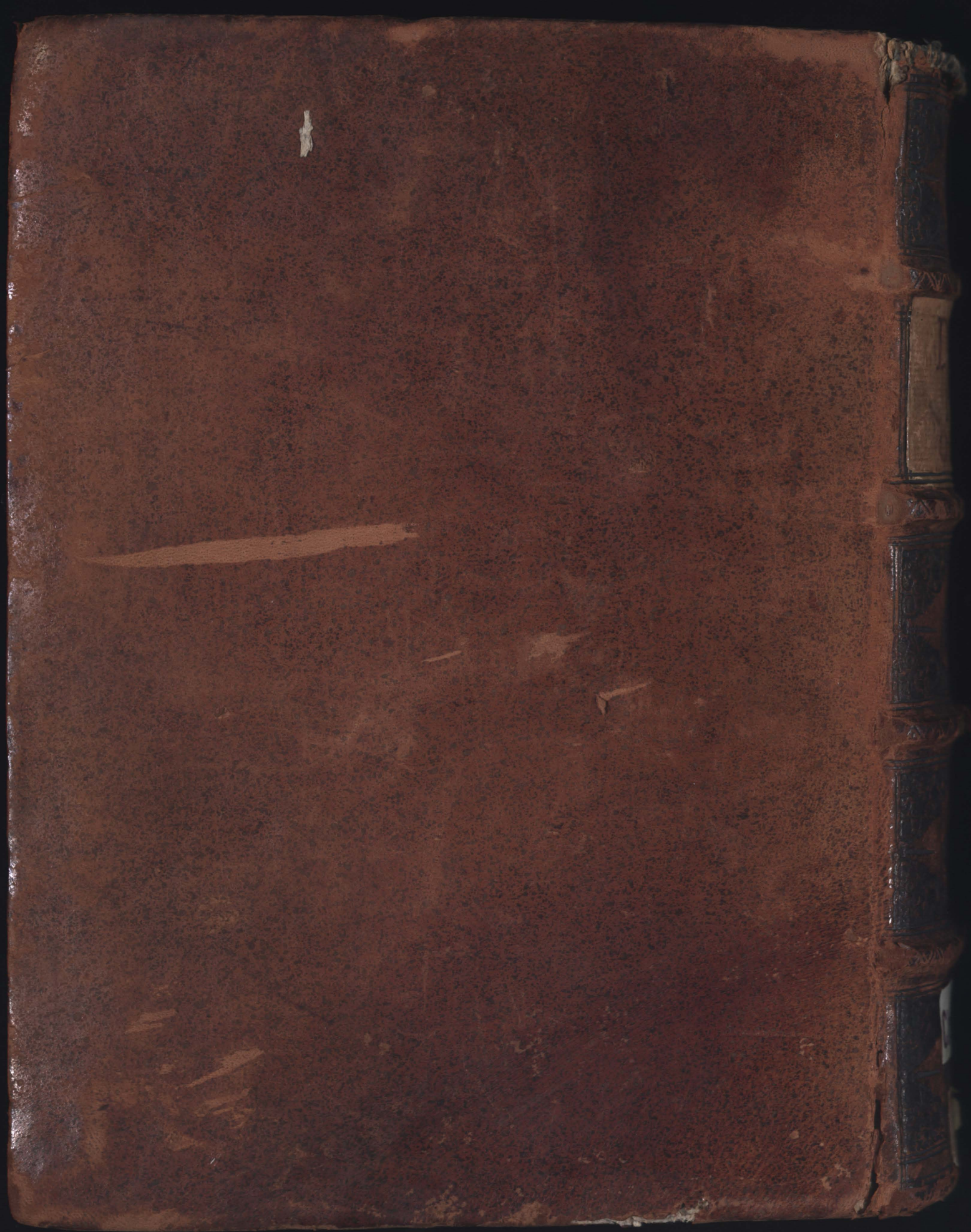
** iij

NOREMBERGÆ EXCVDEBAT IOAN.
 PETREIVS. VI. ID. APRIL.
 ANNO M. D. XXIX.

DER
res
ORUM.

Cim.53

I